

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA DE STAT DIN COMRAT
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И ИССЛЕДОВАНИЙ РМ
КОМРАТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

Conferința științifico-practică
internațională
«Știință. Educație.
Cultură»

Международная научно-
практическая конференция
«Наука. Образование.
Культура»

32-ая годовщина
КОМРАТСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

СБОРНИК СТАТЕЙ

ТОМ 3

Филология
История. Археология. Этнология и региональные исследования
Культура и искусство

КОМРАТ, 2023

Главный редактор и составитель:

Сулак С.К., доктор филологических наук, конференциар университетар, КГУ

Члены редакционной коллегии:

Банкова И.Д., доктор филологических наук, конференциар университетар, КГУ

Бойкова Л.В., доктор филологических наук, конференциар университетар, КГУ

Кирдякин А.А., доктор филологических наук, конференциар университетар, КГУ

Технический редактор:

Лупашку С.И., университетский ассистент, КГУ

Публикации в сборнике носят аналитический, информационный или справочный характер. За достоверность сведений, изложенных в статьях, ответственность несут авторы публикаций.

Мнение редакционной коллегии может не совпадать с мнением авторов. При перепечатывании ссылка на материалы конференции обязательна. Издание охраняется Законом РМ об авторском праве.

Любое воспроизведение материалов, размещенных в сборнике, как на бумажном носителе, так и в виде ксерокопирования, сканирования и размещение в Интернете без согласия издателя, запрещается.

“Știință. Educație. Cultură”, conferință științifico-practică internațională (2023 ; Comrat). Conferința științifico-practică internațională “Știință. Educație. Cultură” = Международная научно-практическая конференция “Наука. Образование. Культура” : Сборник статей / главный редактор и составитель: Сулак С. К. – Комрат : Б. и., 2023 (A&V Poligraf) – . – ISBN 978-9975-83-254-0.

Т. 3 : Филология. История. Археология. Этнология и региональные исследования. Культура и искусство. – 2023. – 589 p. : fig., tab. – Antetit.: Min. Educației și Cercet. a Rep. Moldova, Univ. de Stat din Comrat. – Texte : lb. rom., engl., găăuză etc. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – 10 ex. – ISBN 978-9975-83-257-1.

082=00

Ș 85

Адрес проведения конференции Молдова, ул. Галацана 17, Комрат, Комратский государственный университет, Актовый зал, **веб-адрес:** www.kdu.md

Bilimkomitetin başı/Președintele comitetului științific /Председатель научного комитета:

Rector, Dr. conf. univ., *Serghei Zaharia*, Univeristatea de Stat din Comrat, Moldova

Bilimkomitetin baş yardımcısı / Copreședintele comitetului științific/Сопредседатель научного комитета:

Dr. conf. univ., *Sofia Sulac*, Prorector pentru activitate științifică și relații internaționale, USC, Moldova

Dr. conf. univ., *Gheorghe Sult*, Prorector pentru activitate didactică, USC, Moldova

Bilim komitetin azaları/Membrii comitetul științific/Члены научного комитета:

1. Prof. Dr., *Silvo Devetak*, IR Faculty of Law University of Maribor, Slovenia

2. Dr., *Dorin Festeu*, Buckinghamshire University, High Wycombe, UK

3. Prof. Dr., *Adrian Adăscăliței*, Universitatea tehnică "Gheorghe Asachi", din Iași, România

4. Prof. Dr., *Ali Aksu*, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

5. Prof. Dr., *Ali Coşkan*, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye

6. Prof. Dr., *Karadeniz Turan*, Baibü Ziraatve Doğa Bilim leri Fak., Bahçe Bitkileri Bölümü, Bolu, Türkiye

7. Prof. dr., *Mitko Hitov*, Sofia State University of World and National Economy, Bulgaria

8. Prof. dr., *Srdjan Redzepagic*, Balkan Institute of Science and Innovation, University of the Côte d'Azur, France

9. Prof. Dr. *Nadejda Özakdağ*, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye

10. Prof. univ. dr. ing. *Puiu Lucian Georgescu*, Rector, Universitatea "Dunărea de Jos", Galați, România

11. Ph.D., Assistant Professor, *Andrea Tomášková*, University of Finance and Administration, Czech Republic

12. Ph.D., Assistant Professor, *Roman Śmietański*, Opole University of Technology, Poland

13. Dr. conf. univ., *Gina-Aurora Necula*, Decan, Universitatea "Dunărea de Jos", Galați, România

14. Dr., *Kudret Safa Gümüş*, Aksaray Üniversitesi, Türkiye

15. Doç. Dr., *Kürşat Şamil Şahin*, Bartın Üniversitesi, Türkiye

16. Doç. Dr., *Adem Koc*, Eskişehir Osmangazi

17. Doç. Dr., *Liubov Çimpoș*, Hitit Хитит Üniversitesi, Çorum, Türkiye

18. Prof. univ., dr. hab. *Stepan Varban*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

19. Prof. univ., dr. hab., *Dmitri Parmakli*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

20. Prof. univ., dr. hab., *Alla Levitscaia*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

21. Prof. univ., dr. hab., *Antonina Derendovscaia*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

22. Prof. univ., dr. hab., *Mihail Birgău*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

23. Prof. univ., dr. hab., *Alla Cotelnic* Academia de Studii Economice din Moldova, Moldova

24. Prof. univ., dr. hab., *Natalia Vinogradova*, National Institute for Economic Research, Moldova

25. Prof. univ., dr. hab., *Viorica Goras-Postică*, Univeristatea de Stat din Moldova, Moldova

26. Dr. *Piotr Paşali*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

27. Conf. univ., dr., *Serghei Cara*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

28. Conf. univ., dr., *Liudmila Todorici*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

29. Conf. univ., dr., *Igor Arseni*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

30. Conf. univ., dr., *Oxana Curteva*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

31. Conf. univ., dr., *Ivanna Bancova*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

32. Dr., *Güllü Karanfil*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

33. Conf. univ., dr., *Larisa Boicova*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

34. Conf. univ., dr., *Svetlana Curacsina*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

35. Conf. univ., dr., *Alexei Chirdeachin*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

36. Conf. univ., dr., *Svetlana Ghenova*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

37. Conf. univ., dr., *Igor Ianac*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

38. Conf. univ., dr., *Olga Tatar*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

39. Dr. *Galina Mutaf*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

Hazırlamak komiteti/Comitet de organizare/Оргкомитет:

1. Dr., *Georgina Ciobotaru*, Universitatea "Dunărea de Jos", Galați, România

2. Ph.D., Assistant Professor, *Elzbieta Karaś* Opole University of Technology, Poland

3. Ph.D., Assist. Prof., *Katarzyna Łukaniszyn-Domaszewska*, Opole University of Technology, Poland

4. Doç. Dr., *Resul Bağrı*, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Türkiye,

5. Conf. univ., dr., *Tatiana Velicova*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

6. Conf. univ., dr., *Maria Ianioglo*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

7. Conf. univ., dr., *Larisa Horozova*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

8. Maestro în Arta, *Tatiana Sciogoleva*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

9. Drd, lector univ., *Svetlana Lupaşcu*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

10. Drd, lector univ., *Tatiana Todorici*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

11. Drd, lector univ., *Liudmila Nedu*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

12. Drd, lector univ., *Irina Poidolova*, Universitatea de Stat din Comrat, Moldova

СОДЕРЖАНИЕ

SEKTIYA VI. FILOLOGIYA SECȚIUNEA VI. FILOLOGIE СЕКЦИЯ VI. ФИЛОЛОГИЯ

6.1. YABANCI DİLLÄR HEM KULTARALAR ARASI KOMUNİKATIYA/ 6.1. LIMBI STRĂINE ȘI COMUNICARE INTERCULTURALĂ/ 6.1. ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

THE PRAGMATIC ANALYSIS OF THE BUSINESS DISCOURSE: FEATUES AND PRINCIPLES Asma Nesba	12
STRUCTURA FONETICĂ A UNITĂȚILORMONOFONEMATICE CONSONANTICE COMPUSE ÎN CONTEXTUL SISTEMULUI CONSONANTIC (ÎN BAZA MATERIALULUI LIMBILOR ENGLEZĂ ȘI GERMANĂ) Chirdeachin Alexei	17
ASPECTUL EXTRALINGVISTIC AL PREGĂTIRII PROFESIONALE ÎN DOMENIUL LIMBILOR STRĂINE Chirdeachin Alexei, Sofia Sulac	21
NEOLOGISM AS A CONCEPT IN THE MODERN ENGLISH LEXICOLOGY Sandu Tatiana, Sciuchina Olga	24
WAYS OF FORMING NEW WORDS IN THE LANGUAGE OF MEDICINE Taulean Micaela	28
PRINCIPII SPECIFICE ÎN FORMAREA COMPETENȚEI FONOLOGICE LA STUDENȚI-FILOLOGI Usatii Larisa, Barbăneagră Alexandra, Dermenji Svetlana	32
CREATING VIDEOS AS A PROJECT WORK IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING Ternova Natalya	36
LA PERSPECTIVE DE L'APPROCHE ACTIONNELLE DANS L'ENSEIGNEMENT/APPRENTISSAGE DES LANGUES VIVANTES Maleavschi Maria	39
STRUCTURILE COMPARATIVE STABILE CA MODALITATE DE CONSERVARE A INFORMAȚIILOR CULTURALE Hirbu Stella	43
PLANIFICAREA ȘI LIVRAREA DEMERSULUI DIDACTIC LA ADULȚI- O ABORDARE SISTEMICĂ Andronic Carolina	48
THE TEACHER'S ROLE IN TEACHING PRONUNCIATION Anghelova Alexandra	52
STRATEGII METACOGNITIVE A PREDĂRII LIMBII ENGLEZE PRIN ÎNVĂȚAREA PERSONALIZATĂ Apachița Svetlana	54
ON THE ROLE OF CONVERSION IN MODERN ENGLISH Călăraș Angela	60
ENUNȚUL AVERBAL IN SLOGANELE PUBLICITARE FRANCEZE Enicov Cristina	63

VERBAL PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE ENGLISH LANGUAGE EXPRESSING POSITIVE EMOTIONS Nicolaeva Prascovia	67
UTILIZAREA DIFERITELOR ABORDĂRI DIDACTICE ÎN PREDAREA LIMBILOR STRĂINE Panainte Lidia	71
TRANSLATING THE PARADOX IN POETRY Petrea Galina	76
РАСТУЩЕЕ ВЛИЯНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЙ ЯЗЫК Давыдова Ирина, Золотой Александр	82
МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА) Дойникова Марина	85
СПЕЦИФИКА ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ТЕКСТОВ В ЭКОЛОГИИ ТРАНСПОРТНОЙ ЯЗЫКОВОЙ КОММУНИКАЦИИ Исакова Алла	89
БОДО КИРХГОФ «ВНЕЗАПНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ» („WIDERFAHRNIS“): В ПОИСКАХ УТРАЧЕННОГО Новикова Нина	92
К ПРОБЛЕМЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОСМЫСЛЕНИЯ ГОРОДСКОГО ПРОСТРАНСТВА (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДСКОГО ТЕКСТА РОМЕНА ГАРИ) Ревуцкая Елена	95
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГРЕКО-ЛАТИНСЬКИХ АФІКСІВ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ Цвид-Гром Олена	98
РОЛЬ И МЕСТО ЭТНОКУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА В СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ РКИ Боброва Юлиана	101
КОНТУРЫ «ЧУЖОЙ КУЛЬТУРЫ» И ЭТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИХ ПЕРЕДАЧИ ПРИ ПЛАТФОРМИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ПЕРЕВОДА Макаревич Татьяна	105
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОЕННОГО ДИСКУРСА В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ Насибова Лютвия	110
ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ В СВЕТЕ КРИТЕРИАЛЬНОГО ОЦЕНИВАНИЯ ДЕСКРИПТОРАМИ Орлиогло Лидия	114
ОСНОВНЫЕ МОДЕЛИ ТЕРМИНОДЕРИВАЦИИ В ПРЕДМЕТНОЙ ОБЛАСТИ "КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ" (НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА) Тодорич Татьяна	120
6.2. GAGAUZ DİLİ NEM TÜRK DİLLERİ 6.2. LIMBA GĂGĂUZĂ ȘI LIMBI TURCICE 6.2. ГАГАУЗСКИЙ И ТЮРКСКИЕ ЯЗЫКИ	
TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİNDE BİR ÖNCÜ: ADNAN ÖTÜKEN Altay Ahmet, Çolaklar Huriye	126
TÜRK DÜNNÄSİ LİTERATURASININ SEDEFLERİNİ GAGAUZLARA TANITAN ŞAİR STEPAN KUROGLO Arnaut Tudora	131

NAMIK KEMAL'İN KARA BELA PİYESİNDE KARAKTERİZASYON AÇISINDAN BEHREVER'İN PSİKOLOJİSİ Şen Can, Baysal Elif	135
KUZEY MAKEDONYA TÜRK ATASÖZÜ VE DEYİMLERİNDE KADIN ALGISI Çalışkan Erol Seher Şerife	139
GRAMER ÇALIŞMALARINDA FİİLDEN FİİL TÜRETME EKİ VE BENZERİ BAŞLIKLAR ALTINDA ELE ALINAN EKLERİN KATEGORİZASYONU ÜZERİNE Çelik Anıl	145
GAGAUZLARIN HALK TÜRKÜLERİNDE XX-nci ASIRIN BAŞLANTISINDA DÜNYA CENKLERİ OLAYLARIN AÇIKLANMASI Çimpoeş Liubovi	152
MAX WEBER'İN KAVRAMLARIYLA FRANZ KAFKA'NIN <i>DÖNÜŞÜM</i> 'ÜNÜ ANLAMAK Fildiş Berna	158
“TÜRK YILI 1928” ADLI ESERDE GALİP BAHTİYAR'IN GAGAUZLARLA İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ Hünerli Bülent	162
TÜRK EDEBİYATINDA “TRENLE GELEN” İLE GAGAUZ EDEBİYATINDA “BAY VANİ” ADLI ÖYKÜLERDEKİ EKONOMİK TEMELLİ DIŞ GÖÇ VE KÜLTÜREL KODLARIN ETKİLİLİĞİ Ertuş Ayşe	168
KAZAK MASALLARINDA MİTOLOJİK MOTİFLER Gümüş İbrahim	172
SUÂLLİ VE CEVAPLI MUHTASAR SARF-I TÜRKÎ ÜZERİNE Kaman Sevda	175
STUDIUL TRADIȚIILOR DE PREPARARE A TURTELOR CU MAC ȘI PLACHIEI Tabunșic Olga, Cazac Viorica	181
SOȚIOLİNVİSTİKA: İNTERNET ALANINDA GAGAUZ DİLİNİN YERİ Karanfil Güllü	186
ÜRENCİLERİN KULTURA HEM RUH PAALILIKLARININ TERBİETMESİ GAGAUZ HALKININ İSTORİYASI, KULTURASI HEM TRADIȚİYALARI UROKLARINDA Kopuşçu Mariya	188
D.N. KARA ÇOBAN – PEETÇI, YAZICI, KINOCU, RESIMCI, SKULPTOR Marin Lüdmila	191
GAGAUZ ŞAİR GÜLLÜ KARANFİL'İN ŞİİRLERİ'NDE KİMLİK, ANA DİL VE VATAN KAVRAMI Bayraktar Fatma Sibel, Yetiştii Oğuzhan	197
YERÇEKİMLİ KARANFİL'DE KONUŞMA KÜLTÜRÜ Üyesi Yılmaz Evat	204
DİVAN ŞİİRİNDE BOĞDAN/MOLDOVA Şahin Kürşat Şamil	207
SIMILITUDINI ALE TRADIȚIILOR GASTRONOMICE GĂGĂUZE CU CELE DIN BUCĂȚĂRIA MOLDOVENEASCĂ Suhodol Natalia, Cazac Viorica, Babcenco Coralia	216
YASAG-I BED: H. 1077 SEMA YASAĞININ ŞİİRE YANSIMALARI Özbay Kara Özge	221

GAGAUZ DİLİ UROKLARINDA KOMUNİKATİV SÖZÜN OLUŞTURULMASINDA FİKİRLEMƏ YARATMANIN ROLU Kiosä Elena	227
BİLİNGVİZM -O MİNUNĂ YADA REAL POTENȚIAL OKULÖNCĂ UŞAKLARIN YAŞINDA" (İŞ GÖRGÜSÜNDƏN) Avramoglo Marina	231
OKULDA BİLMEYCELƏRLƏN İŞİNƏ METODİKA TEKLİFLERİ Mihaylova Tatyana	234
ИЗУЧЕНИЕ ЛЕКСИКИ ЗЕМЛЕДЕЛИЯ В ГАГАУЗСКОМ ЯЗЫКЕ КАК АКТУАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА Банкова Иванна, Душкова Наталья	237
АНАЛИЗ ДИХОТОМИЙ ЮНГА В РЕАЛИЗАЦИИ ЯЗЫКОВОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ (СЕНСОРИКА-ИНТУИЦИЯ) Мамедова Бановша	243
НАЗВАНИЯ ПОХОРОННО-ПОМИНАЛЬНЫХ КАЛАЧЕЙ В ГАГАУЗСКОМ ЯЗЫКЕ: ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ Сорочяну Евдокия	245
ПРИРОДА РОДНОГО КРАЯ (К ВОПРОСУ О КОНЦЕПТЕ «БУДЖАК» В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ГАГАУЗОВ) Мутаф Галина, Никогло Диана	251
ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ГАГАУЗОВЕДЕНИЕ В СИСТЕМЕ АКАДЕМИИ НАУК МОЛДАВИИ. 1960-е гг. Сырф Виталий	257
ГАГАУЗСКИЙ КОНТЕНТ. СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ Федоринчик Артём	261
ВЕРБАЛЬНЫЕ КОДЫ В ДРАМАТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Алиева Шахана	265
Л.А. ПОКРОВСКАЯ: ПОД СИЛЬНЫМ ХАРАКТЕРОМ УЧЁНОГО - БОЛЬШАЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКАЯ ДУША Мария Капаклы	268
6.3. RUMIN FILOLOGIYASI HEM UYGULAMA LINGVISTIKA 6.3. FILOGIE ROMÂNĂ ŞI LINGVISTICĂ APLICATĂ 6.3. РУМЫНСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ПРИКЛАДНАЯ ЛИНГВИСТИКА	
ROMANUL DE AZI: STRATEGII NARATIVE Burlacu Alexandru	277
MODALITĂȚI DE RECEPTARE/PROMOVARE A LITERATURII ŞI FOLCLORULUI ROMÂNESC DIN BASARABIA ŞI REGIUNEA CERNĂUȚI ÎN UCRAINA: ULTIMELE 7 DECENII. Apetri Dumitru	281
GAMA VARIATĂ A SENTIMENTELOR ÎN LIRICA LUI ION MINULESCU Balțatu Liudmila	285
DINSPRE EMINESCU ÎNSPRE DABIJA ÎNCOACE DESIGNUL INTERETNICULUI AUTENTICITAR - EXCELARE ÎN UNIVERSAL Botezatu Liuba C., Botezatu Liuba V.	289
ASPECTE LINGVISTICE LEGATE DE TRADIȚIILE POPULARE GĂGĂUZE Dimitriu Carmen	294
AFINITĂȚILE CREAȚIEI EMINISCIENE CU OPERA LUI NOVALIS Mititelu Oxana	297

ORGANIZAREA ȘI DESCRIEREA VOCABULARULUI DIN PERSPECTIVA ASPECTULUI LINGVODIDACTIC Vulpe Ana	302
PREZENTAREA TERMENILOR DIN DOMENIUL MATEMATICII ÎN MANUALELE ȘCOLARE (CLASELE A VI-A-A IX-A) Zgardan-Crudu Aliona	306
METODA PROIECTULUI ÎN CONTEXTUL CURRICULUMULUI LA LIMBA ROMÂNĂ ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR Baciu Stela Rodica	309
MOTIVAȚIA CA FACTOR DETERMINANT ÎN PROCESUL DE PREDARE ÎNVĂȚARE A LITERATURII ROMÂNE ÎN CLASELE PRIMARE Buzea Mariana	313
POVEȘTILE – RECEPTARE ARTISTICĂ ȘI INVESTIGAȚIE FOLCLORICĂ Calin Liudmila	316
REFLECȚII DESPRE COPILĂRIE PRIN DIALOG ȘI MONOLOG ÎN CREAȚIA PROZATORILOR CONTEMPORANI Calin Liudmila	321
LECTURA DUPĂ IMAGINI ÎN LIMBA A DOUA (EDUCAȚIE TIMPURIE) Mutcoglo Galina	324
COMPETENȚELE DE COMUNICARE CU ORIENTARE PROFESIONALĂ Nedu Liudmila	326
EMILIAN GALAICU-PĂUN: REMODELARE POSTMODERNĂ Costin Iraida	330
CELE MAI FRECVENTE GREȘELI ÎN LIMBA ROMÂNĂ Burlacu Tatiana	336
6.4. SLAVĂN FILOLOGIYASI HEM UYGULAMA LINGVISTİKA/ 6.4. FILOLOGIE SLAVĂ ȘI LINGVISTICĂ APLICATĂ 6.4. СЛАВЯНСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ПРИКЛАДНАЯ ЛИНГВИСТИКА	
ТЕМА ЛЮБВИ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ «ЖЕНСКОЙ ПРОЗЕ» Ахмедова Пери Исрафил гызы	339
ОБУЧЕНИЕ РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ НА ОСНОВЕ ПРОЕКТОВ – ТЕХНОЛОГИИ И ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ В ЛИЦЕЙСКИХ КЛАССАХ Бойкова Лариса	342
ПРЕПОДАВАНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ РЕЧИ В ТЕХНИЧЕСКОМ ВУЗЕ: ОТ ПРОБЛЕМ К ПЕРСПЕКТИВАМ Никулина Надежда	347
РОЛЬ И МЕСТО ЭТНОКУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА В СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ Боброва Юлиана	350
ТЕХНИКИ ЗА РАБОТА С ТЕКСТА В УРОЦИТЕ ПО БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА В ТЛ «Н. ТРЕТЯКОВ» Пънтя Полина	354
ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ОБОГАТЯВАНЕ НА РЕЧНИКОВИЯ ЗАПАС НА УЧЕНИЦИТЕ В ЧАСОВЕТЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК Топал Лидия, Бойкова Лариса	360

ФОРМИРОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РОМАНА М. СЕРВАНТЕСА «ДОН КИХОТ» Паламарчук Ирина, Бойкова Лариса	362
ИЗУЧАВАНЕ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В УСЛОВИЯТА НА БИЛИНГВИЗЪМ Кара Наталия	370
SEKTIYA VII. İSTORİYA. ARHEOLOĞİYA. ETNOLOĞİYA HEM REGIONAL ÇALIŞMALARI SECȚIUNEA VII. ISTORIE. ARHEOLOGIE. ETNOLOGIE ȘI STUDII REGIONALE СЕКЦИЯ VII. ИСТОРИЯ. АРХЕОЛОГИЯ. ЭТНОЛОГИЯ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ	
BİLİNMEYEN BİR KÜLTÜREL MİRAS TAŞIYICISI: ANDIRINLI HASİBE HATUN Коç, Adem	373
FEȚELE DE PERNĂ ȘI PROSTIRILE DE PAT DIN INTERIORUL CASELOR ȚĂRĂNEȘTI BASARABENE DIN SECOLUL XX Adascalîța Lucia, Cazac Viorica	383
ХАДЖИБЕЕВЫ МАЯКИ Добролюбский Андрей	389
К ВОПРОСУ ОБ ИЗВЕСТНОЙ ФОТОГРАФИИ ГАГАУЗСКОГО СЕМЕЙСТВА ИЗ КОЛЛЕКЦИИ В. А. МОШКОВА Думиника Иван	396
ТАТАРБУНАРСКОЕ ВОССТАНИЕ В ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИХ КОНТЕКСТАХ: 1920-1930-е гг. Пригарин Александр	401
НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ МЯСНОЙ ОТРАСЛИ РОССИИ Болтаевский Андрей, Агуреев Станислав	406
КУМАНСКАЯ ГИПОТЕЗА ПРОИСХОЖДЕНИЯ ГАГАУЗОВ: АРГУМЕНТЫ «ЗА» И «ПРОТИВ» Никогло Диана	410
ГАГАУЗЫ – ДЕПУТАТЫ «СФАТУЛ ЦЭРІЙ» 1917-1918 ГГ.: МИХАИЛ РУССЕВ (1882-1926), ДМИТРИЙ ТОПЧУ (1887-1958), ИВАН КАРА И ИХ СУДЬБА Булгар Степан	414
ОСОБЕННОСТИ ТРАДИЦИОННОЙ СВАДЕБНОЙ ОБРЯДНОСТИ ЕДИНЕЦКИХ СТАРОВЕРОВ (НА ОСНОВЕ ПОЛЕВЫХ МАТЕРИАЛОВ) Зайковски Татьяна	423
КУЛЬТ КОНЯ В НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЕ ГАГАУЗОВ: ТРАДИЦИОННАЯ ОБРЯДНОСТЬ КАК ИСТОЧНИК ФОРМИРОВАНИЯ ИМИДЖА ГАГАУЗИИ Квилинкова (Касым) Елизавета	429
ГАГАУЗСКАЯ НАРОДНАЯ ПЕСНЯ «ОГЛАН» В КОНТЕКСТЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ И ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ СИМВОЛОВ Квилинкова (Касым) Елизавета	435
АНАЛИЗ ЛАТИНСКОЙ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ, ВЫРАЖАЮЩЕЙ ПОНЯТИЕ «НАРОД», ОТ АНТИЧНОСТИ К СРЕДНИМ ВЕКАМ С ПОМОЩЬЮ МОДЕЛЕЙ ЭМБЕДДИНГОВ СЛОВ Кузнецов Алексей	441

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВОСКРЕСНЫХ ШКОЛ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛЕ XX ВВ. Насибова Афаг Бахтияр гызы	446
ФЕНОМЕН БАШКАНСТВА И ОСОБЕННОСТИ НАРОДНОГО ВОСПРИЯТИЯ ВЕРХОВНОЙ ВЛАСТИ В ГАГАУЗИИ, РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА, XX-XXI ВВ. Пашалы Пётр Михайлович	450
ДРЕВНЯЯ ФРАКИЯ И ИНДОЕВРОПЕЙСКАЯ ПРОБЛЕМА Тошо Спиридонов	454
TÜRK MİLLETLERİ TARAFINDAN İSLAM'IN KABULÜNE İLİŞKİN HİPOTEZLER Tatiana Tiryakioğlu	464
НОВЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА ТЕРРИТОРИИ АТО ГАГАУЗИЯ, РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА В 2021 г. Агульников Сергей	469
БОЛГАРСКИЙ ДУХОВНЫЙ РОД КУЛИНСКИХ В БЕССАРАБИИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В. Пушков Игорь	471
ИЗ ИСТОРИИ КОМРАТСКОГО РЕГИОНАЛЬНОГО ИСТОРИКОКРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ ГАГАУЗИИ (ГАГАУЗ ЕРИ): 90-е гг. XXв-НАШИ ДНИ Романова Светлана	478
ИЗ ПОСЕЛЯНИНА В ПРЕДПРИНИМАТЕЛИ: 150-ЛЕТНИЙ ЮБИЛЕЙ ПОЧЕТНОГО ГРАЖДАНИНА ЧАДЫР-ЛУНГИ САВВЫ КУСУРСУЗ Капанжи Светлана	486
СУДЬБЫ АВДАРМИНЦЕВ – РЕПРЕССИРОВАННЫХ И СВИДЕТЕЛЕЙ – НА СТРАНИЦАХ УГОЛОВНЫХ ДЕЛ РАССЕКРЕЧЕННЫХ АРХИВОВ НКВД Танасович Иванна	491
ОБЩЕЕ УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ ПО ИСТОРИИ БУДЖАКА - ИСТОЧНИК ФОРМИРОВАНИЯ ЛЮБВИ К СВОЕМУ КРАЮ И СОХРАНЕНИЮ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ БЕССАРАБСКИХ БОЛГАР И ГАГАУЗОВ Кальчев Борис	496
SEKŖIYA 8. KULTURA HEM ZANAAT SECŖIUNEA 8. CULTURĂ ŞI ARTĂ СЕКЦИЯ 8. КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО	
ÇOK DİLLİ YAŞAM KÜLTÜRÜNÜN GAGAUZ MÜZİK KİMLİĞİNE ETKİLERİ Bagı Resul	502
GAGAUZ DOKUMALARININ RENK ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME Gümüş Deniz	511
EDUCAŖIE MULTICULTURALĂ A COPIILOR DE VÂRSTĂ TIMPURIE-ACTUALITATE ŞI NECESITATE Carabet Natalia	516
EDUCAŖIA MEDIA ÎN ŞCOALA MODERNĂ. SUGESTII ŞI RECOMANDĂRI METODOLOGICE Carabet Natalia, Ťap Elena	523
PARTICULARITĂŤILE ESTETICE ALE COSTUMULUI TRADITIONAL ROMÂNESC ŞI CEL GĂGĂUZ Cazac Viorica	528
ADEZIUNI EUROPENE ALE ARTEI CONTEMPORANE DIN REPUBLICA MOLDOVA Raşchitor Tatiana	532

ȘARJA – CONTRIBUȚIE UMORISTICĂ ȘI SATIRICĂ LA MEMORIA CULTURALĂ Adascalita Luci	537
О СТОИМОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИСКУССТВА Габитов Илдар	544
ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО ОБУЧЕНИЯ ИГРЕ НА ФОРТЕПИАНО Станцой Наталья	548
ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ Тараненко Юрий	552
МУЗЫКАЛЬНЫЙ СЛУХ – МИФЫ И РЕАЛЬНОСТЬ Муткогло Татьяна, Кысса Злата	555
ФОРМИРОВАНИЕ ПЕВЧЕСКИХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ПОСРЕДСТВОМ ГАГАУЗСКОГО ПЕСЕННОГО МАТЕРИАЛА Пойдолова Ирина	559
СОХРАНЕНИЕ МУЗЫКАЛЬНО - ПЕСЕННОГО ФОЛЬКЛОРА БОЛГАР В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА Мавроди Домна	563
МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ НА УРОКАХ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ Терзи Ольга	566
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ ПИАНИСТА К КОНЦЕРТНОМУ ВЫСТУПЛЕНИЮ Барбанягра Наталья	569
ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ УЧАЩЕГОСЯ-ПИАНИСТА К КОНЦЕРТНОМУ ВЫСТУПЛЕНИЮ Казмалы Татьяна	572
ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ДЕТСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ ШКОЛЕ ДЛЯ ФОРТЕПИАННОГО КЛАССА Кысса Людмила	575
УЧАСТИЕ ВЫПУСКНИКОВ ЧАДЫР-ЛУНГСКОЙ ДМШ В РАЗВИТИИ КУЛЬТУРЫ ГАГАУЗИИ Машогло Лилия, Момат Елена	580
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО МУЗЫКАЛЬНОГО РУКОВОДИТЕЛЯ Терзи Вероника	582
ОТРАЖЕНИЕ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ТВОРЧЕСТВЕ ГААГУЗСКИХ ХУДОЖНИКОВ Кузнецова Валентина	586

SEKTIYA VI. FILOLOGIYA
SECȚIUNEA VI. FILOLOGIE
СЕКЦИЯ VI. ФИЛОЛОГИЯ

6.1. YABANCI DILLÄR NEM KULTARALAR ARASI KOMUNIKATIYA
6.1. LIMBI STRĂINE ȘI COMUNICARE INTERCULTURALĂ
6.1. ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

UDC 81'42

<https://orcid.org/0000-0001-6038-2539>

THE PRAGMATIC ANALYSIS OF THE BUSINESS DISCOURSE: FEATUES AND
PRINCIPLES

Nesba Asma,

Ph.D., Associate Professor,
University of El Oued, Algeria
nesba-asma@univ-eloued.dz
orcid id: 0000-0001-6038-2539

Abstract: This study attempts to conduct a pragmatic analysis on a business email discourse. A pragma-dialogue approach was adopted to investigate the dialogic nature of interaction between e-mailers of an Algerian private company and an Indian one. A corpus of 150 emails exchanged between both companies is compiled to be pragmatically analyzed by focusing on speech acts and conversation, politeness, impoliteness, questions, promises, conversational implicature, reference, presupposition in addition to cultural models and norms. The study suggests recommendations to focus on promoting the pragmatic discourse analysis of more spoken and written business texts so as to ameliorate their acceptability and efficiency.

Key words: Business Discourse; Discourse Pragmatics; Pragmatics; Pragmatic Analysis.

Introduction

Business constitutes one of the most important pillars of the country's economy. Hence, Business discourse should be carefully composed in order to perform the commercial tasks to the fullest. As English is the lingua-franca of business, special interest is given to different business genres. Linguists adopted numerous approaches to analyze the business discourse by detecting its distinctive features, its structure and its genres. The pragmatic discourse approach is a useful approach that better diagnoses the business discourse from a pragmatic point of view. This study aims to highlight the advantages of adopting a pragmatic analysis on a business discourse using pragma-dialogue to investigate the dialogic nature of interaction occurring between correspondents who are e-mailers of two companies: an Algerian company as well as an Indian one. This study is significant as it explores an important layer of analysis which is the pragmatic one. The study aims at answering the following questions:

- what characteristics are related to the dialogic nature of interaction occurring between correspondents?
- What are the pragmatic aspects existing in the business discourse?

1. Literature Review

The theoretical background of the study is illustrated in this section by presenting some theories and providing definitions to some concepts such as business discourse, pragmatics, discourse pragmatics and pragmatic analysis.

1.1. Business Discourse

Business Discourse (BD) also termed “commercial discourse” encompasses some other subdomains or business related domains such as discourse of business negotiation and economic discourse. According to Bargiela-Chiappini, business discourse is “all about how people communicate using talk or writing in commercial organizations to get their work done”. (Bargiela-Chiappini *et al.*, 2007, p. 3). The main objective is to complete the work as expected to be done professionally. Hence, the more accurate and targeted the language is used, the more likely the communication will be successful.

In Algeria the business discourse composed in English can be found in international companies installing in Algeria or utilized as a medium of communication between Algerian companies and international ones. It is of two sorts: spoken such as telephone conversations and written such as e-mails.

Business discourse is ameliorated in Algeria by introducing the ‘English for Business Purposes’ which is a sub domain of English for specific purposes that is concerned with both the teaching and the learning of business English (BE). English for Business Purposes is provided as EAP (English for Academic Purposes) in academic settings such as the university branches that are related to business fields like the branches of commerce, economy and management and finance and accounting. It is also provided in a form of EOP (English for Occupational Purposes) in the real context of work by organizing ongoing professional development sessions or courses.

Users of business English constitute a discourse community and then according to the genre theory of (Swales, 2004), they will use unified patterns of communication. Therefore, to achieve the communicative purposes of this community, correspondents should utilize the standards and norms agreed by the community of practice.

1.2. Pragmatics

According to Mey (2004: 42), “Pragmatics is essentially about the users of language in a real-life situation, and about the conditions that enable those users to employ linguistic techniques and materials effectively and appropriately”.

Rose and Kasper (2001) characterize pragmatics “as interpersonal rhetoric—the ways speakers and writers accomplish goals as social actors who do not just need to get things done but must attend to their interpersonal relationships with other participants at the same time” (Rose and Kasper 2001:2).

1.3. Discourse Pragmatics

“It has been suggested that discourse analysis is more text-centered, more static, more interested in product (in the well-formedness of texts), while pragmatics is more user-centered, more dynamic, more interested in the process of text production.” (Brinton 2001: 139).

While discourse analysis focuses mostly on linguistic features and structures, pragmatics is much more concerned with extra linguistic meanings. This was signaled by Traugott (2004: 539) when defining pragmatics “to be non-literal meaning that arises in language use”. Similarly, Sperber and Noveck (2004: 1) define pragmatics as “the study of how linguistic properties and contextual factors interact in the interpretation of utterances”.

According to Trosborg (1994: 37), “sociopragmatics is concerned with the analysis of significant patterns of interaction in particular social situations and/or in particular social systems. For example, speech acts may be realized differently in different social contexts and situations as well as in different social groups within a speech community”.

1.4. Pragmatic Analysis

According to Van Dijk (2001: 352), “Critical Discourse Analysis (CDA) is a type of discourse analytical research that primarily studies the way social power abuse, dominance, and inequality are enacted, reproduced, and resisted by text and talk in the social and political context”.

Pragmatics is mainly concerned with the following areas of investigation: speech acts and conversation, politeness, impoliteness, questions, promises, conversational implicature, reference, presupposition in addition to cultural models and norms.

1.4.1. Speech Acts

The speech acts' analysis is based on the speech act theory by (Austin 1962, Searle 1969). They argued that the utterance is performed through simultaneous multiple acts: a locutionary act (i.e., propositional meaning of the sentence), an illocutionary act (i.e., the force associated with the use of the utterance in a specific context), and a perlocutionary act (i.e., the effects on the recipient of the performed speech act). It is worth mentioning that the illocutionary act is a focus of interest for researchers in pragmatics since it presents the intention and the goal of an utterance. Thomas (1983) introduces the division between sociopragmatic and pragmalinguistic competence. L2 Learners can transfer the sociopragmatic knowledge from their native culture.

1.4.2. Conversational Implicature

Conversational implicature is a linguistic phenomenon that goes beyond the compositional semantic meaning of the utterance. It helps to recognize the underlying intention of the producer of language over and above the compositional semantic meaning of the utterance. Inferential communication can be governed by Grice's (1989) five maxims. Interlocutors should focus on the relevance of their language to the goals set by the conversation setting.

1.4.3. Reference

Recognition of the intended referent requires both linguistic (encoded) and contextual (inferred) cues. Chomsky's (1981) Binding Theory and Reinhart and Reuland's (1993) Reflexivity Theory related to generative linguistic represent the reference on different ways basing on syntactic and semantic elements. (Zribi-Hertz, 1989; Reinhart & Reuland, 1991; Pollard & Sag, 1992; Pollard & Xue, 2001) proposed that interpretation of anaphora is determined not only by syntactic constraints, but also by pragmatic constraints. This idea was also signaled by Huang (1994, 2000) when arguing that determining referents of anaphora is pragmatically constrained. A reflexive can be interpreted by adopting the inference principle that opts for the best interpretation since implicature can cancel some interpretations. (Atlas & Levinson, 1981).

2. Methodology

This section is devoted to provide a thorough presentation of the methodology adopted to conduct the study. Information about research methods, data analysis methods as well the participants are illustrated.

A corpus of 150 emails exchanged between two private companies is compiled to be pragmatically analyzed by focusing on speech acts and conversation, politeness, impoliteness, questions, promises, conversational implicature, reference, presupposition in addition to cultural models and norms. The two companies are an Algerian company based in Algeria and an Indian one based in India. They conduct commercial transactions in the import and export of several consumption and cosmetics' products. They deal with each other in a form of arranging agreements. Most of the business correspondence between the two companies is conducted via emailing. The selection of emails that constitute the corpus was done by the Algerian company manager who volunteered to provide the present researcher with the corpus. The selection of the participant was purposefully done as a result of the prior knowledge with the manager. However, selection of emails constituting the corpus was randomly done by the participant.

3. Results and Discussion

Speech acts can not be interpreted in isolation when communicating with others. Accordingly, speech acts in the commercial discourse are of great sensitivity and importance. They are most of the time related to executing certain acts and taking certain decisions. The example below provides the company's eligibility condition to win a product import deal

Ex: *We have large warehouses spread in several places so that they can accommodate a very large amount of product.*

This is an invitation to convince the foreign company that the local company deserves the deal due to the strong reason expressed through the first act which is having great potential of storage.

Maintaining good relations in the business communication is highly adopted. This can be mainly through producing polite language since politeness is the key success to constructing mutual respect and then building confidence among the partners. The corpus under analysis has no sign of impoliteness. All speech acts, even those that convey criticism or dissatisfaction are politely constructed. This reveals a high degree of professionalism from the part of both correspondents. This can be explained by the fact that both parties have a long experience in the domain of business. Since the corpus is written in form, politeness is mainly shown through utilizing the auxiliary modals and polite requests as shown in the examples below:

- *we would like to..*
- *I wonder if you could...*
- *Shall we ...*

Politeness is also shown through the lexical items used in the text such as:

- *We are pleased to know that our company....*
- *Thank you for the great news...*

Concerning questions used in the corpus, they are most of the time direct questions mainly Wh- questions. Straightforward questions utilized in this business discourse aim at receiving accurate answers and information. Accurate answers to different enquiries also engender a type of ethical engagement and keeping promises shown explicitly via the language so as to safeguard the reputation of the companies.

The commercial language is originally a clear and explicit language. It is related to financial transactions. However, this does not prevent the presence of implicature, especially when it comes to making deals, and negotiating agreements and commercial transactions, as the situation requires a kind of flexibility and diplomacy notably when negotiating prices or when there is a sort of dissatisfaction on some points. For this reason, it is important for business correspondents to understand the implied meaning and they have to be able to provide the different literal and intended meaning interpretations of the language. Examples of implicature are illustrated in the following implied criticism about high prices:

- *We would like to inform you that a similar product is being sold in bigger size boxes with an added 50mg, with the same price.*

- *The presence of several similar types of your product- imported from foreign companies- in the Algerian market, makes it difficult to market it at this price with this strong competition.*

In the above two examples, the dissatisfaction and criticism about the high price is inferentially derived. It is also an indirect request to start negotiating the possibility of reducing the price of the product.

The business discourse is explicit, this is why the recognition of the intended referent should be done through linguistic encoded cues. The use of contextual inferred cues are not encouraged since they require an extra unnecessary effort to be recognized and detected. Reference then, in the corpus under study, is expressed through the use of endophoric reference with its two types: anaphoric and cataphoric. The repletion of the referent is also detected in the corpus for the sake of emphasizing the referent as shown in the example below:

Ex: We have analyzed the product. The product has obtained the official approval from the authorities to be imported.

Communication in the business field is based on presupposition since communicators expect a certain shared mode of course of events. Sequence and succession of dialogue events are presumed by both communicators. For instance, dissatisfaction with the price leads to expect to start negotiating to reconsider it. Moreover, the availability of large warehouses with the importing company leads to the expectation of readiness to import large quantities of the product.

A careful analysis of the corpus also reveals that no cultural contradiction is present in the emails. Both correspondents have a professional mastery of an intercultural competence that aims at

facilitating the communication process in a professional manner. Both correspondents managed to develop a universal business culture able to embrace different cultural backgrounds.

Conclusion

Results of the study reveal that both communicators in a business environment are actors who have to act and react. An ongoing email message is often composed to react to an incoming one. The business discourse is characterized by keeping promises and this was clearly maintained linguistically to ensure that. The business discourse is also a polite language par excellence. Hence, it was noted that the corpus is characterized by an excessive use of polite forms and requests. Impoliteness is rarely found in certain forms of flaming when implicature is utilized to express discontent or dissatisfaction. Questioning is a very important pragmatic component of the business discourse since enquiries about prices, agreements and potential decisions about possible business deals have to be communicated precisely; this can be maintained through clear concise questions to be answered straightforwardly. The findings also reveal that business conversations are depending on presuppositions since both communicators expect certain conditions to be available or certain promises to be kept or certain criteria related to production, commercialization and distribution to be met. The business discourse is mainly culturally bound. Hence, discourse communities related to business are aware of the intercultural standards and norms. The study ends up with recommendations to focus on promoting the pragmatic discourse analysis of more spoken and written texts related to business so as to ameliorate their acceptability and efficiency.

Bibliography:

1. Atlas, J.D. and Levinson, S.C. (1981). It-clefts, informativeness and logical form, in Cole (ed.), *Radical pragmatics*, pp.1-61. London: Academic Press.
2. BARGIELA-CHIAPPINI, F.; NICKERSON, C.; PLANKEN, B. (2007). *Business Discourse*. Basingstoke, Palgrave, Macmillan, 288 p.
3. Brinton, Laurel J. (2001). Historical discourse analysis. In: Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, and Heidi E. Hamilton (eds.), *The Handbook of Discourse Analysis*, 138–160. Oxford: Blackwell.
4. Grice, P. 1989. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Huang, Y. (1994). *The syntax and pragmatics of anaphor*. Cambridge: Cambridge University Press
6. Huang, Y. (2000) . *Anaphora: a cross-linguistic study*. Oxford: Oxford University Press.
7. MEY, J. L. (2004) “Between culture and pragmatics: Scylla and Charybdis? The precarious condition of intercultural pragmatics”. *Intercultural Pragmatics*,1(1), 27-48.
8. Pollard, C. and Sag, I.A. (1992). Anaphors in English and the scope of binding theory. *Linguistic Inquiry* 23, 261-303.
9. Pollard, C. and Xue, P. (2001). Syntactic and nonsyntactic constraint on long-distance reflexives, in Cole, P., Hermon, G. & Huang C.-T. J. (eds), *Syntax and semantics* v. 33, 317-342. San Diego, CA: Academic Press.
10. Reinhart, T. and Reuland, E. (1991). Anaphors and logophors: An argument structure perspective, in J. Koster and E. Reuland (eds.), *Long-distance anaphors*. New York: Cambridge University Press.
11. Rose, K.R. and Kasper, G. (eds.) (2001). *Pragmatics in Language Teaching*. Cambridge University Press, Cambridge,
12. Sperber, Dan, and Ira A. Noveck. (2004). Introduction. In: Ira A. Noveck and Dan Sperber (eds.), *Experimental Pragmatics*,1–22. Houndmills: Palgrave Macmillan.
13. Swales, John M. (2004). *Research Genres: Explorations and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Traugott, Elizabeth Closs. (2004). Historical pragmatics. In: Laurence R. Horn and Gregory Ward (eds.), *The Handbook of Pragmatics*, 538–561. Oxford: Blackwell.

15. Trosborg, Anna. (1994). *Interlanguage Pragmatics. Requests, Complaints and Apologies*. Berlin New York: Mouton de Gruyter.
16. Van Dijk, Teun A. (2001). *Critical discourse analysis*. In D. Tannen, D. Schiffrin and H. Hamilton (Eds.), *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell.
17. Zribi-Hertz, A. (1989). Anaphora binding and narrative point of view: English reflexive pronouns in sentence and discourse. *Language* 65, 695-727.

УДК 811.135.1'34+811.111'34

<https://orcid.org/0000-0002-0417-7626>

STRUCTURA FONETICĂ A UNITĂȚILOR MONOFONEMATICE CONSONANTICE COMPUSE ÎN CONTEXTUL SISTEMULUI CONSONANTIC (ÎN BAZA MATERIALULUI LIMBILOR ENGLEZĂ ȘI GERMANĂ)

Chirdeachin Alexei,

dr., conf. univ., Universitatea de Stat din Comrat, RM

e-mail: chirdeachin@yahoo.com

orcid id: 0000-0002-0417-7626

Abstract: As is known, the sounds of a language can be classified by articulation and structure. From the point of view of articulation, compound consonantic monophonemic units (CCMU), like all consonants, can be characterized according to 3 criteria: 1. Mode of articulation; 2. Place of articulation; 3. Participation of the vocal cords. Structurally the consonants can be divided into simple (occlusive, fricative etc.) and compound (CCMU or affricates). The system of consonantism in the Romanian, English and German languages is a complex phenomenon with specific regularities. From the point of view of comparing the sounds of the target languages at the level of articulation, there are sounds present only in one of the three languages (for example, the interdental /θ, ð/ from English, the affricate /ts/ from Romanian or the semi-stop /pf/ from German), identical in the three languages (for example, /p, b, k, g/ etc.) and similar (they correspond according to general criteria, but differ in terms of secondary ones, for example: /t, d, ʃ, ʒ/ etc.).

Keywords: articulation, structure, sound, consonant, compound consonantic monophonemic units (CCMU).

După cum se știe, sunetele unei limbi pot fi clasificate articulatoric și structural. Din punct de vedere al articulației UMCC, la fel ca și toate consoanele, pot fi caracterizate după 3 criterii: **1.** Modul de articulare; **2.** Locul de articulare; **3.** Participarea coardelor vocale.

După primul criteriu în sistemul consonantic al limbilor română, engleză și germană se atestă următorul tablou: în limba română sunt 20 (22, 24) consoane, în cea engleză – 22-24 (inclusiv 2 semivocale în ambele limbi), iar în cea germană – 24, care se pot caracteriza în felul următor: **1. Oclusivele:** **a) orale:** 8 (/p, t, k, k', b, d, g, g'/) în română (unii cercetători nu recunosc /k', g'/ din română ca foneme aparte), 6 (/p, t, k, b, d, g/) în engleză și 6 (/p, t, k, b, d, g/) în germană; **b) nazale:** 2 (/m, n/) în română (sunetul /ŋ/ în română se întâlnește pozițional la nivel fonetic, ca în cazul fonemului românesc /n/: bancă /'baŋkə/, încă /'îŋkə/) etc.), 3 (/m, n, ŋ/) în engleză și 3 (/m, n, ŋ/) în germană; **2. Fricativele:** 7 (/f, v, s, z, ʃ, ʒ, h/) în română 10 (/f, v, θ, ð, s, z, ʃ, ʒ, h, r/) în engleză și 9 (/f, v, s, z, ʃ, ʒ, x, ç, h/) în germană; **3. Vibrantele:** 1 (/r/) în română (în unele dialecte ale limbii engleze vibranta /r/ de asemenea se întâlnește) și 1 (/r/) în germană; **4. Lateralele:** 1 (/l/) în română, 1 (/l/) în engleză (în limba engleză, însă, la nivel fonetic /l/ are două variante și anume /l/ clar, asemănător cu /l/ din limba română și /l/ velar neatestat în aceasta) și 1 (/l/) în germană (în limba germană, însă, în poziția finală în cuvinte și în silabe închise, dar și înaintea vocalelor anterioare, acest sunet se pronunță cu un grad mai mare de palatalizare decât în celelalte cazuri); **5.**

Semivocalele: 2 (/w, j/) în engleză și 1 (/j/) în germană (în limba română sunetele /w/ și /j/ se întâlnesc preponderent în poziția inițială a cuvintelor, ca în cazul fonemelor românești /o/ și /i/, de exemplu: *oală* /^wuoalə/, *oare* /^wuoare/; *iată* /^jiatə/, *iar* /^jiar/ [10, p.36-37]). Unii cercetători nu le includ în sistemul consonantismului limbii române), 2 (/w, j/); **6. Africatele (Semioclusivele):** 3 (/ts, tʃ, dʒ/) în română 2 (/tʃ, dʒ/) în engleză și 3 (/pf, ts, tʃ/) în germană.

În limba engleză este un număr de foneme / sunete care nu există în limbile română și germană: /θ, ð/. De asemenea fonemele / sunetele /x, ç/ nu fac parte nici din sistemul fonetico-fonologic al limbii române, din cel al limbii engleze. La fel fonemele / sunetele /k', g'/ (după cum a fost menționat supra, nu toți cercetătorii le recunosc în calitate de foneme aparte) există numai în limba română. Fonemul / sunetul /w/ figurează numai în limbile română și engleză (după cum a fost menționat supra, nu toți cercetătorii recunosc /w/ ca fonem aparte în limba română). Prezența fonemului / sunetului /j/ se atestă în toate cele trei limbi, dar în limba română acesta nu este recunoscut de toți specialiștii ca fonem aparte. În mod asemănător fonemul / sunetul /ŋ/ se întâlnește în limbile vizate, dar în limba română în calitate de fonem / sunet aparte nu este recunoscut, deși la nivel fonetic se atestă ocurența lui pozițională, ca în cazul fonemelor românești /n, o, u/, pronunțate cu statut diftongoidal, de exemplu: *bancă* /^wbaŋkə/, *încă* /^wɪŋkə/, *oală* /^wuoalə/, *oare* /^wuoare/, *ziua* /^wziwa/ etc. Fonemul / sunetul /r/ este fricativ în limba engleză, pe când în română și germană este vibrant (cu diferență la nivel de loc de articulare). Toate consoanele din limba engleză (în mod deosebit cele sonore) se pronunță mai strident, cu mai multă energie decât corespondentele lor din română și germană. În limbile engleză și germană sunetele /ʃ, ʒ/ au o durată mai scurtă decât consoanele /ʃ, ʒ/ din română. Consoana /r/ se pronunță vibrant în limbile română și germană, ceea ce nu este caracteristic modelului englez de articulare, în care sunetul respectiv este fricativ (în unele dialecte ale limbii engleze, după cum s-a mai menționat, se atestă rostirea vibrantă a consoanei în cauză). În limba germană sunetul dat se articulează cu ajutorul uvulei, nu al limbii, ceea ce produce un efect perceptiv graseiat. Consoana laterală /l/ este atestată în toate cele trei limbi, însă, în limba engleză ea are două variante: /l/ clar, asemănător cu /l/ din limba română, și /l/ velar, necunoscut limbii române. Sunetul /l/ clar se întâlnește totdeauna înaintea unei vocale, în timp ce /l/ velar apare înaintea unei consoane sau în poziție finală și este însoțit de o rezonanță vocalică posterioară care îl precede. În limba germană în poziția finală în cuvânt și în silabă deschisă, dar și înaintea vocalelor anterioare acest sunet se pronunță cu o mai multă palatalizare decât în celelalte poziții. Consoanele din limba engleză totdeauna se pronunță tare, neînmuindu-se niciodată, deoarece lor nu le este specifică palatalizarea. În română sunt prezente fonemele /k', g'/, pe care unii cercetătorii nu le recunosc drept foneme aparte, considerându-le variante poziționale ale sunetelor /k, g/. În limba engleză consoanele surde explozive /p, t, k/ și africata /tʃ/ înainte de vocale accentuate se pronunță cu aspirație, ceea ce nu este caracteristic pentru limbile română și germană. Fonemele consonantice /t, d, n, l/ în limbile engleză și germană pot fi caracterizate și ca apicale, pe când în cea română /t, d, n, l/ sunt dorsalo-dentale, deoarece vârful limbii se află la incisivii superiori, și nu la alveole. În limba engleză există semivocalele /j, w/ (în cea germană se atestă numai /j/) care, după cum s-a menționat deja, în cea română se întâlnesc pozițional, la nivel fonetic, ca în cazul fonemelor românești /o/ și /i/, de exemplu: *oală* /^wuoalə/, *oare* /^wuoare/; *iată* /^jiatə/, *iar* /^jiar/ [10, p.36-37]. În limbile română și germană există africata alveolară /ts/ care nu este atestată în sistemul consonantic englez (unii fonetiști recunosc însă prezența semioclusivei /ts/ și în engleză, ca în cuvintele *tsetse*, *Tsana*, *Tsushima*, *cats*, *curtsey*, *gets*, *lets* etc.).

Conform celui de-al doilea criteriu (locul de articulare) sistemul consosantic al limbilor română, engleză și germană arată în felul următor: **1. Bilabialele:** 3 (/p, b, m/) în română (După cum s-a menționat supra, în limba română sunetele /w/ și /j/ se întâlnesc preponderent în poziția inițială a cuvintelor, ca în cazul fonemelor românești /o/ și /i/, de exemplu: *oală* /^wuoalə/, *oare* /^wuoare/ [10, p.36-37]), 4 (/p, b, m, w/) în engleză și 3 (/p, b, m/) în germană (caracteristica africatei germane /pf/ ca bilabială este convențională deoarece doar primul element, oclusiv, este bilabial, pe când cel de-al doilea element, fricativ, este labiodental); **2. Labiodentalele:** 2 (/f, v/) în română, 2 (/f, v/) în engleză și 3 (f, v, pf) în germană; **3. Interdentalele:** 2 (/θ, ð/) în engleză; **3.**

Dentalele (dental-alveolarele): 8 (/t, d, n, s, z, r, l, ts/) în română (în unele lucrări de cercetare se poate regăsi caracterizarea africată /ts/ ca alveolară); **4. Alveolarele:** 7 (/t, d, n, s, z, r, l/) în engleză și 8 (/t, d, n, s, z, r, l, ts/) în germană; **5. Palato-alveolarele:** 4 (/ʃ, ʒ, tʃ, dʒ/) în engleză și 1 (/tʃ/) în germană (în cele două limbi aceste sunete pot fi clasificate și ca prepalatale palato-alveolare); **6. Prepalatale:** 4 (/ʃ, ʒ, tʃ, dʒ/) în română și 2 (/ʃ, ʒ/) în germană; **7. Palatalele:** 2 (/k', g'/) în română (după cum s-a menționat supra, unii cercetători nu includ aceste foneme / sunete în sistemul consonantismului limbii române, dar /j/ se întâlnește preponderent în poziția inițială a cuvintelor, ca în cazul fonemului românesc /i/, de exemplu: *iată* /'iatə/, *iar* /'iar/ [166, p.36-37], deși nu este recunoscut ca fonem aparte), 1 (/j/) în engleză și 2 (/j, ç/) în germană; **8. Dorsalele:** 2 (/k, g/) în română (după cum s-a menționat supra, în limba română sunetul /ŋ/ se întâlnește pozițional la nivel fonetic, ca în cazul fonemului românesc /n/: *bancă* /'baŋkə/, *încă* /'iŋkə/, deși nu este general recunoscut din punct de vedere fonologic / fonematic) etc.), 3 (/k, g, ŋ/) în engleză și 4 (/k, g, ŋ, x/) în germană; **9. Uvularele:** 1 (/r/) în germană; **10. Glotalele:** 1 (/h/) în română, 1 (/h/) în engleză și 1 (/h/) în germană.

Observăm că fonemele / sunetele bilabiale /p, b, m/, labiodentalele /f, v/, dorsalele /k, g/ și glotala /h/ sunt prezente în toate cele trei limbi. Fonemele / sunetele bilabiale /w/ și /pf/ sunt prezente numai în limbile engleză și germană respectiv. Interdentalele /θ, ð/ se atestă numai în sistemul fonetico-fonologic al limbii engleze. Dentalele /t, d, n, s, z, n, l, r, ts/ fac parte numai din sistemul fonetico-fonologic al limbii române. Toate aceste foneme / sunete în limbile engleză și germană (cu excepția fonemului / sunetului /ts/ în cazul limbii engleze deoarece fonemul / sunetul în cauza nu există în limba engleză) sunt alveolare (în unele cercetări se poate regăsi și caracteristica fonemului / sunetului /ts/ din limba română ca fiind oclusivă). Fonemele / sunetele /ʃ, ʒ, tʃ, dʒ/ în limba engleză sunt palato-alveolare, pe când în cea română se caracterizează ca prepalatale. În limba germană fonemele / sunetele /ʃ, ʒ/ sunt prepalatale și fonemul / sunetul /tʃ/ este palatal (fonemul / sunetul /dʒ/) nu există în limba germană). Palatalele /k', g'/ sunt specifice numai sistemului fonetico-fonologic al limbii române (după cum s-a menționat supra, nu toți cercetătorii le recunosc în calitate de foneme aparte). Fonemul / sunetul /j/ se atestă atât în limba engleză, cât și în cea germană, pe când fonemul / sunetul /ç/ se regăsește doar în sistemul-fonetico-fonologic al limbii germane.

Cel de-al treilea criteriu (participarea coardelor vocale) ne prezintă următoarea clasificare a sistemului fonetico-fonologic al limbilor română, engleză și germană la nivel de consonantism: **1. Consoanele surde:** 8 (/p, t, k, s, ʃ, h, ts, tʃ/) în română, 7 (/p, t, k, θ, s, ʃ, h, tʃ/) în engleză și 11 (/p, t, k, s, ʃ, ç, x, h, pf, ts, tʃ/) în germană; **2. Consoanele sonore:** 7 (/b, d, g, v, z, ʒ, dʒ/) în română, 8 (/b, d, g, ð, v, z, ʒ, dʒ/) în engleză și (/b, d, g, v, z, ʒ/) în germană; **3. Consoanele sonante:** 4 (/m, n, l, r/) în română, 6 (/m, n, l, r, w, j/) în engleză și 5 (/m, n, l, r, j/) în germană.

Astfel, la nivelul consoanelor surde fonemele / sunetele /p, t, k, s, ʃ, h, tʃ/ sunt prezente în toate cele trei limbi. Fonemul / sunetul /ts/ se regăsește în sistemul fonetico-fonologic al limbilor română și germană, fonemul / sunetul /θ/ se atestă doar în limba engleză, iar fonemele / sunetele /ç, x, pf/ se întâlnesc numai în consonantismul limbii germane. La nivel de consoane sonore observăm următorul tablou: fonemele / sunetele /b, d, g, v, z, ʒ/ se întâlnesc în toate cele trei limbi. Fonemul / sunetul /dʒ/ este prezent și în limba română, și în cea engleză (în cea germană lipsește), pe când consoana /ð/ figurează doar în sistemul consonantismului limbii engleze. În cazul consoanelor sonante observăm următoarele: fonemele / sunetele /m, n, l, r/ se întâlnesc în toate cele trei limbi. Fonemele / sunetele /ŋ, j/ se atestă atât în limba engleză cât și în cea germană, pe când fonemul / sunetul /w/ este prezent numai în limba engleză.

Consoanele sonore din limba engleză la sfârșitul cuvântului nu se asurzesc, în caz contrar în unele cazuri aceasta ar duce la schimbarea sensului cuvântului, de exemplu: /bæɡ/ (*bag* – geantă) – /bæk/ (*back* – înapoi), pe când în limba română vorbită pe teritoriul Basarabiei, se atestă asurzirea consoanelor sonore /z, ʒ, g, d, v, b/ la sfârșitul cuvântului, pronunțându-se în locul lor /s, ʃ, k, t, f, p/ (aceasta tendință, însă, nu corespunde normelor literare de ortoepie). În limba germană, din contra, consoanele sonore se asurzesc în poziția finală a cuvântului și a silabei închise, dar și fiind

precedată (fie, în componența unui și aceluiași cuvânt, fie la intersecția cuvintelor) de o consoană surdă sau sonoră asurzită (care, după cum s-a menționat deja, se asurzește la sfârșitul cuvintelor și al silabelor închise), de exemplu: *Tag* /ta:k/, *ablegen* /'ʌplɛgn/, *Erdgeschoss* /'ɛʳtkɛʃɔs/, *ich bin* /iç pin/ etc.

În contextul sistemului consonantic al limbilor română, engleză și germană UMCC din limbile menționate pot fi clasificate în felul următor: **1. /pf/** – africata labiodentală surdă, este prezentă doar în limba germană; **2. /ts/** – africata dentală (valabil pentru limba română) / alveolară (valabil pentru limba germană) surdă, se întâlnește doar în limbile română și germană; **3. /tʃ/** – africata prepalatală (valabil pentru limba română) / prepalatală palato-alveolară (valabil pentru limbile engleză și germană) surdă, se atestă în toate cele trei limbi supuse analizei comparativ-contrastive sub aspectul contextului consonantic; **4. /dʒ/** – africata prepalatală (valabil pentru limba română) / prepalatală palato-alveolară (valabil pentru limba engleză) sonoră, este în componența sistemului consonantic doar în limbile română și engleză.

În această ordine de idei, putem constata următoarele: **1.** Dintre toate consoanele examinate fonemele / sunetele /pf, ts, tʃ, dʒ/ pot fi clasificate ca africate, adică în calitate de unități monofonematice consonantice compuse (UMCC); **2.** Africata /tʃ/ este singurul fonem / sunet care este prezent în sistemul fonetico-fonologic al tuturor celor trei limbi; **3.** Africata /ts/ se întâlnește în limbile română și germană, pe când în cea engleză acest fonem / sunet nu este prezent; **4.** Africata /dʒ/ se atestă numai în limbile română și engleză, dar în limba germană fonemul / sunetul în cauză, ceea ce ne permite să observăm că limba germană este singura limba dintre cele trei limbi vizate în sistemul consonant al căreia nu este nicio africată sonoră, toate africatele din componența acestei limbi fiind surde; **5.** Africata /pf/ este prezentă numai în limba germană, fapt datorită căruia limba germană este singura limbă dintre cele trei în care se atestă o africată ce se articulează nu cu ajutorul limbii, dar și singura limbă având o africată elementele căreia diferă la nivel de loc de articulare (după cum s-a menționat supra, elemental /p/ este oclusiv, pe când elemental /f/ este fricativ), spre deosebire de celelalte africate din cadrul limbii menționate și din toate africatele examinate; **6.** Africata /dʒ/ niciodată nu se asurzește în limba engleză în poziția finală, fapt ce corespunde și normelor ortoepice literare din limba română, dar, după cum s-a menționat deja, în limba română vorbită pe teritoriul Basarabiei, se poate atestă asurzirea sunetului vizat; **7.** În limba engleză africata /tʃ/, spre deosebire de corespondentele lor din limbile română și germană, se pronunță cu aspirație înainte de vocale accentuate.

Observăm că sistemul consonantismului în limbile română, engleză și germană este un fenomen complex cu regularități specifice. Din punct de vedere al comparației sunetelor din limbile vizate la nivel de articulație, în temeiul celor spuse, există sunete **prezente** numai într-una dintre cele trei limbi (de exemplu, interdentalile /θ, ð/ din engleză, africata /ts/ din română sau semioclusiva /pf/ din germană), **identice** în cele trei limbi (de exemplu, /p, b, k, g/ ș. a.) și **similare** (corespund după criterii generale, dar se deosebesc în ce privește cele secundare, de exemplu: /t, d, ʃ, ʒ/ etc.). T.A.Abramkina [8, p.13] și mulți alți cercetători de notorietate în metodologia predării limbilor străine menționează că sunetele din cea de-a treia categorie, prezintă cele mai mari dificultăți în ce privește însușirea pronunției. Anume din atare categorie fac parte unitățile monofonematice consonantice compuse, reprezentate prin africatele /tʃ, dʒ/ în limbile română și în engleză sau semiocclusivele /ts, tʃ/ în limbile română și germană, ele necesitând, din acest punct de vedere, o atenție deosebită în plan lingvistico-teoretic și în mod deosebit sub aspect metodicodidactic.

Bibliografie

1. Babîră N. Fonetica: ramuri, concepte, teorii și metode de cercetare//Univers pedagogic. – 2019. – Nr. 3 (63). – P.14-22. URL: http://ise.md/uploads/files/1574204431_revista-nr_3_19.pdf (vizitat la 26.01.2022).
2. Gogălniceanu C. The English Phonetics and Phonology. – Iași: Chemarea, 1993. – 354 p.
3. Roach P. English Phonetics and Phonology. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 283 p.

4. Tătaru A. Limba română. Specificul pronunțării în contrast cu germana și engleza. – Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1997. – 212 p.
5. Turculeț A. Introducere în fonetica generală și românească. – Iași: Casa Editorială Demiurg, 1999. – 288 p.
6. Vater H. Einführung in die Sprachwissenschaft. 4. Auflage. – München: W.Fink Verlag, 2002. – 336 S.
7. Zacher O. Deutsche Phonetik. – Ленинград: Просвещение, 1969. – 207 S.
8. Абрамкина Т.А. К вопросу о сравнении с родным языком при обучении иностранному//Вопросы лингвистики и методики преподавания иностранных языков. Вып. 1. – Москва: Изд-во МГУ, 1968. – С.3-13.
9. Бабырэ Н.М. Фонетический и фонологический статус сложных гласных звуковых комплексов германских и романских языков. – Кишинёв: МолдГУ, 1992. – 137 с.
10. Бабырэ Н.М. Фонетическая природа монофтонгов и дифтонгов румынского языка. – Кишинэу: ГУМ, 1994. – 353 с.

CZU 372.8

<https://orcid.org/0000-0002-0417-7626>

<https://orcid.org/0000-0003-2325-548X>

ASPECTUL EXTRALINGVISTIC AL PREGĂTIRII PROFESIONALE ÎN DOMENIUL LIMBILOR STRĂINE

Chirdeachin Alexei,

dr., conf. univ.,

Universitatea de Stat din Comrat, RM

e-mail: chirdeachin@yahoo.com

orcid id: 0000-0002-0417-7626

Sofia Sulac,

dr., conf. univ.,

Universitatea de Stat din Comrat, RM

e-mail: sulak_sofia@mail.ru

orcid id: 0000-0003-2325-548X

Abstract: The professional training of language specialists includes aspects such as linguistic, extra-linguistic / socio-cultural and applied. The extra-linguistic one concerns the history of literature and the culture and civilization of the countries speaking the studied language. The study of literature and culture and civilization comprises theoretical and practical activities and individual work. The history of the literature of the studied language, as well as the culture and civilization of the countries speaking the target language, presents a great potential for work on improving language performance that does not end with the completion of the respective subjects, but continues throughout the university studies. But in order for this potential to be fully exploited, it is necessary to be based on scientific research that ensures the acquisition of the material related to literature and culture and civilization not only from the perspective of the content of the respective subjects, but also linguistically.

Keywords: professional training, language specialists, extra-linguistic / socio-cultural, literature, culture and civilization.

După cum se știe, pregătirea profesională a specialiștilor în domeniul limbilor străine cuprinde aspectele precum lingvistic (disciplinele teoretice și practice aferente materialului de limbă studiată din punct de vedere al compartimentelor ei de bază: fonetico-fonologic, gramatical (morfosintactic), lexical și ortografic, în plan sincron și diacronic), extralingvistic sau socio-cultural (disciplinele ce

oferă unui viitor specialist posibilitatea de a se familiariza cu factorii care nemijlocit nu țin de materialul de limbă ca sistem de compartimente și unități operaționale aferente acestor compartimente dar care au influențat și continuă să influențeze într-un fel sau altul dezvoltarea și funcționarea limbii ca mijloc de comunicare și ca mediu de viață cotidiană și profesională) și aplicativ (capacitatea unui specialist în domeniul limbilor străine să-și aplice cunoștințele, abilitățile și deprinderile / competențele profesionale în activitatea practică, în special în domeniul didacticii și traducerii).

Când vorbim despre aspectul extralingvistic al pregătirii profesionale în domeniul limbilor ne referim la cele două direcții:

1. Literatura poporului / popoarelor limbii studiate;
2. Cultura și civilizația țării / țărilor unde se vorbește limba respectivă.

Atât literatura cât și cultura și civilizația contribuie la aprofundarea cunoștințelor de limbă și în special la îmbogățirea vocabularului, dar și la o înțelegere mai clară a corectitudinii utilizării unităților de vocabular într-o situație sau alta. Aceste discipline contribuie nu numai la dezvoltarea gândirii într-o limbă anumită prin studiul aspectului socio-cultural al vieții popoarelor și țărilor limbii studiate, ci și la perceperea în ansamblu, ca un întreg, a materialului în toate disciplinele predate legate de limba studiată, jucând astfel un rol integrator. Pe de altă parte, ele ajută să se înțeleagă mai bine fondul socio-cultural al epocii aferente etapei vizate a istoriei literaturii și, respectiv, al culturii și civilizației.

În acest context, după cum menționează D. Donoagă, textul literar exploatat adecvat poate să fie un mijloc eficace pentru a favoriza lectura, scrisul și schimbul de idei în limba străină; permițând de asemenea, atât integrarea elementelor culturale, cât și a aspectelor lingvistice [4, online]. E.R.Ticuță indică: “Literatura furnizează elevilor o mare varietate de structuri lexicale sau sintactice. Elevii sunt familiarizați cu diferite stiluri literare, cu modalități variate de a scrie, prin citirea unui text considerabil și contextualizat. Ei studiază despre sintaxă și despre diferite tipuri de discurs, diferite tipuri de enunț, o varietate de structuri și o multitudine de modalități de legare a ideilor, care extind și îmbunătățesc abilitățile lor de a scrie într-o limbă străină. Elevii devin, de asemenea, mai creativi și mai încrezători în forțele proprii atunci când încep să observe bogăția și diversitatea limbii și încearcă să utilizeze materialul studiat ca sursă de inspirație pentru scrierile lor proprii. Astfel, ei își îmbunătățesc capacitatea comunicativă...” [9: online]. Considerăm că aceste principii se pot referi și la studierea limbii și literaturii străine la nivelul învățământului superior, în special în cadrul pregătirii specialiștilor filologi în domeniul limbilor străine. S.Popov și M.Kolesar susțin: “Importanța și utilizarea limbii se poate înțelege mai bine dacă aceasta este privită în corelație cu cultura, înțelegând ca fiind caracteristica distinctă a fiecărei comunități sociale. Legătura dintre cultură și limba pe care o predăm este atât de strânsă încât nu putem afla sensul adevărat al anumitor cuvinte sau expresii dacă nu cunoaștem suficient cultura în care cuvintele și expresiile respective sunt utilizate” [7, p.507]. Când se vorbește despre legătura dintre limbă și cultură în programele de studiu, cursurile de cultură sunt privite ca fiind posibilitatea de contextualizare a studiului limbii străine și ca factor de motivare. Cursurile de limbi străine trebuie să cuprindă nu numai construcția lingvistică ci și cunoștințe despre felul cum trăiește, muncește și gândește poporul a cărui limbă este studiată [7, p.508].

În această ordine de idei, în procesul de predare a disciplinelor menționate cu caracter extralingvistic în timpul lecțiilor teoretice este necesar ca studenții să fie familiarizați, după cum s-a menționat supra cu fondul socio-cultural, cu situația în lume în general și în țara activității autorului în special atât din perspectiva culturii și civilizației cât și sub aspect de literatură, în special la etapa respectivă a istoriei literaturii, cu tendințele în literatură prin care se caracterizează etapa în cauză și care condiționează felul cum a fost scrisă o operă literară sau alta și care arată apartenența curentului literar respectiv. Activitățile practice în cadrul seminarelor trebuie și ele să vizeze aceste obiective, ceea ce presupune nu numai răspunsuri la întrebări pe marginea materialului predat la ore teoretice, dar și citirea lucrărilor de cercetare (iar în cazul literaturii și critică literară, bibliografiile autorilor, la fel ca și citirea și analiza operelor literare propriu-zise din perspectiva tendințelor

specifice curentului literar și perioadei respective din istoria literaturii, paralele între situația socio-culturală din lume și din țara unde a fost scrisă opera literară respectivă).

Dezvoltarea tehnologiilor informaționale și implementarea lor în procesul didactic nu anulează necesitatea și importanța lucrului cu carte în format tradițional, ci îl completează. În acest context, la realizarea lucrului individual se recomandă următoarele: conspectarea cărților consultate, analiza comparativ-contrastivă a materialului conspectat din diferite cărți (cuprinde două etape: analiza comparativ-contrastivă a materialului preluat din cărți conspectate și cu cel predat de cadru didactic în timpul lecției), elaborarea referatelor și a prezentărilor de tip Power Point, elaborarea portofoliilor. Îmbinarea activităților de contact direct cu cele individuale în cadrul predării istoriei literaturii limbii studiate prezintă un potențial foarte mare pentru lucrul asupra perfecționării performanței de limbă care nu se termină odată cu finalizarea disciplinei respective, ci continuă pe tot parcursul studiilor de facultate, contribuind la o formare și dezvoltare armonioasă a competențelor comunicative bazate pe cunoștințe, abilități și deprinderi temeinice și a integrării acestora în sistemul individual de cunoștințe, abilități și deprinderi al studentului.

Reieșind din cele expuse conchidem că istoria literaturii limbii studiate, dar și cultura și civilizația țărilor vorbitoare de limbă vizată, prezintă un potențial foarte mare pentru lucrul asupra perfecționării performanței de limbă în ce privește compartimentele pronunției, gramaticii și vocabularului care nu se termină odată cu finalizarea disciplinelor respective, ci continuă pe tot parcursul studiilor de facultate. Dar pentru ca potențialul dat să se poată valorifica pe deplin este necesar să fie bazat pe cercetări științifice care să asigure însușirea materialului de literatură și cultură și civilizație nu numai din punct de vedere al conținutului disciplinelor respective ci și în plan lingvistic.

Bibliografie:

1. Babîră N. Studii lingvistico-didactice contrastive : (Abordări teoretico-practice). – Chișinău: S.n., 2020. – 216 p.
2. Cadrul european comun de referință pentru limbi: învățare, predare, evaluare. Chișinău: S. n., 2003. – 204 p.
3. Codul educației al Republicii Moldova, nr. 152 din 17.07.2014. URL: <http://usmf.md/wp-content/uploads/2013/08/Codul-Educatiei.pdf> (vizitat la 28.05.2022).
4. Donoagă D. Textul literar și potențialul său intercultural la ora de limbă străină. URL: http://dir.upsc.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1270/Conf_2018_V1_pg335-340.pdf?sequence=1&isAllowed=y (vizitat la 27.05.2022).
5. Ilie L.-N. Teaching Literature to Foreign Students: Difficulties and Suggestions // Paths of Communication in Postmodernity. – Târgu-Mureș: Arhipelag XXI Press, 2020. – P.165-171. URL: <http://asociatia-alpha.ro/cci/06-2020/CCI-06-Lite-d.pdf#page=165> (vizitat la 20.01.2022).
6. Petriciuc L. Dezvoltarea competenței de comunicare în limba engleză prin intermediul textului literar. Rezumatul tezei de doctor în științe pedagogice. – Chișinău, 2021. – 34 p. URL: http://www.cnaa.md/files/theses/2021/56941/lilia_petriciuc_abstract.pdf (vizitat la 21.01.2022).
7. Popov S., Kolesar M. Cultura / civilizația și rolul acestora în predarea / învățarea limbii străine // Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica. – 2021. – Nr.13. Tom 2. – P. 505-510. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=33556> (vizitat la 27.05.2022).
8. Ruzbeh Babae, Wan Roselezam Bt Wan Yahya. Significance of Literature in Foreign Language Teaching // International Education Studies. – 2014. – No. 4. Vol. 7. – P.80-85. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1069281.pdf> (visited on January 20, 2022).
9. Ticuță E.R. Literatura în predarea limbii engleze // Școala argeșeană. – Octombrie 2016. URL: <http://www.scoalaargeseana.ro/didactica-magna/1334-literatura-in-predarea-limbii-engleze> (vizitat la 25.01.2022).

UDC 811.111'373

<https://orcid.org/0000-0001-8035-1473>

<https://orcid.org/0000-0002-7449-4870>

NEOLOGISM AS A CONCEPT IN THE MODERN ENGLISH LEXICOLOGY

Sandu Tatiana,

PhD, Associate Professor, Comrat State University, RM

e-mail: s.sandu9@gmail.com

orcid id: 0000-0001-8035-1473

Sciuchina Olga,

PhD, Associate Professor, Comrat State University, RM

e-mail: o.shchukina@gmail.com

orcid id: 0000-0002-7449-4870

Abstract: The article under consideration makes us realize the full significance of the increasing number of new words – neologisms. Neologisms are words that have appeared in a language in connection with new phenomena, new concepts, but which have not yet entered into the active vocabularies of a significant portion of the native speakers of the language. New words, as a rule, appear in the speech of a person who wants to express his idea in some original way. New lexical units are primarily used by university teachers, newspaper reporters, by those who are connected with mass media.

Key words: neologisms, neology, theory of neology, word formation, stylistic theory, denotation theory, structural theory, etymological theory, lexicographic theory, lexical unit, Terminology, Lexicology, lexicographers.

Language is one of those fields of human activity, which one of first reflects changes in all branches of the human activity. Living language develops very rapidly, it is under the influence of internal and external factors, and it adapts to the constant changes in social, political, scientific and cultural life. It always takes new forms and values at the same time it is self-cleaning of old items that no longer can perform their functions.

Each change in society, social, political, or cultural, generates new words and terms, i.e. the creation of new words in the language is carried out as a reflection in the language of social needs to express new concepts. So every era is characterized by specific features, every era of development of humanity introduces amendments in life and the development of languages.

So, Y. Levchenko, has about it, observed: “The ancient Continental period, the migration to the British Isles, the raids of the Vikings, The Norman Conquest, the end of the Hundred Year’s War, the great geographical discoveries, and the following revolutions in science and society brought about new features and characteristics to the English language and its vocabulary in particular” [5, p. 4].

The modern world also continues to change actively in all spheres of life of society. “During the past 25 years, the advances in technology and communication media brought considerable changes in the English language. Also, with the development of social and natural sciences, there have appeared various specialized vocabulary items in such areas as television, medical and atomic research, aviation, radio, and many others” [4, p. 180].

Almost every day there are changes in political, economic, social, scientific and technical character that involve the emergence of new words in the language and reconsideration of old concepts. Because of new inventions and changes, every language needs new words – borrowed, derived, or otherwise formed – simply because new things need new words. The human community is steadily growing and developing, just as the tool we use to communicate. When new inventions

and changes enter our lives, we are in the need of naming them and of course communicate about them.

Change in the dictionary is a natural and constant movement in language. New realities introduce the names in language. So appear neologisms. If no further words were to appear, it would be a sign that the language was moribund; the progress of arts and sciences gives birth to a large majority of new words: each new word that does appear should be severely scrutinized before it becomes generally accepted. Therefore, this huge influx of new words and the need for their description have caused the creation of a special branch of lexicology – a neology – science about neologisms. The establishment of tendencies of development of word formation processes in language, and improvement of the theory and practice were always the most important problems of lexicology. The theory of a neology in linguistics was not issued as an independent sphere of lexicology yet, however, the main directions and fields of activity of science about new words were defined. Thus, we may conclude that neologism is one of the concepts in lexicology and acts as a model of word formation – word coinage. Although there are general patterns of word formation, language is not a fixed, rigid system; according to the current stage of development new words enter the vocabulary continuously, and certain tendencies of forming new words appear and may disappear again.

Neologisms form a highly relevant lexicological category for many reasons– they are the elements that make a language living and dynamic rather than dead, they are indicative of language change, and they help to show the productive morphology of a language. However, there is no clear definition of what a neologism is – making the detection of all neologisms a far from trivial task. Neology is young science with no established terminology. In order to answer such a question what is a neologism is a topical task for linguists. The widely accepted clear definition of a neologism today does not exist that is explained both by the difficult nature of the most language phenomenon, and the quantity and variety of views of it.

There are five basic theories that define neologisms from different perspectives:

The first – *stylistic theory* defines neologisms as words that are stylistically marked by the novelty of their usage in the language: a case example can be metalanguage or jargon which gains momentum in everyday English, e.g. tech. eye candy “visually entertaining but intellectually undemanding” or tech. downtime “time when one is not working or active” [7, p. 814].

The second – *denotation theory* defines neologisms as words that stand for new things and ideas and thus have new denotative meanings (e.g. smartphone, selfie, e-book) [7, p. 814].

The third – *structural theory* defines neologisms as words with a completely new form and structure or unique acoustic pattern: a case example can be authorisms or words invented by writers such as hobbit by Tolkien [9].

The fourth – *etymological theory* defines neologisms as words, which already exist in a language, but developed a new meaning over the recent years: e.g.: umbrella 1) “device used as protection against the rain”; 2) “a protecting force or influence” [2, p. 18].

The fifth – *lexicographic theory* defines neologisms as words that are not yet registered in dictionaries [8]. For example, neologism “cinema therapy” using film therapeutic tools has almost 70000 citations on the Google search engine but is not yet registered in standard dictionaries. The key word in the definitions of neologisms in the theories mentioned above is the novelty which in itself can be contradictory. The researcher has to make a decision whether the word that he/she analyses is new for the whole society or only a few individuals, for all languages or one / two national languages, for everyday language or a particular sublanguage (metalanguage or jargon), for oral or written speech etc.

All the matter is that each researcher considers neologism from his position, bringing to the fore criteria which will be conformed to his own purpose. Therefore, separate determination highlights only some particular parties of lexical new growths, but not all of their essence entirely.

A serious constraint in the formulation of most complete and exact definition of new words is their inevitable loss of “freshness” and singularity. The setting of the temporary borders separating

neologisms from the common lexicon is impossible because the connotation of the novelty of any words and expressions gradually “fades” until disappears at all that is until these words and expressions stop being for native speakers unusual. Linguists have no consensus about the “age” of a lexical unit after reaching which it can't already be ranked as a class of neologisms. About it writes Russian professor in linguistics V. Zabotkina: “Many of the words analyzed by us have already undergone socialization process, and partially lexicalization. As showed by polls of informants in England and the USA, many of the words recorded in Barnhart and Byorchfield's dictionaries aren't perceived by native speakers as new. However, we include this lexicon new because it has appeared in English for the last 25 years which is an extremely short period of time in the plan of historical language development, and in the epistemological plan this lexicon hasn't lost yet the novelty” [15, p. 6].

Lack of an accurate terminology database including the unambiguous definition of an object of a neology – a neologism belongs to their number. The term “neologism” has for the first time appeared in 1755 in French where after 1800 it has been borrowed in English in the use of new words, innovations in language, and also as a new word or expression value. Despite a variety of definitions of a concept, as a rule, understand new words as neologisms. The term neologism is replaced by many linguists with various periphrases: “new word”, “recent word”, and “contemporary word”.

The Oxford Dictionary defines neologism as a newly coined word or expression; the coining or using of new words [13]. As is written in the Collins Cobuild English Language Dictionary neologism is a new word or expression in a language or a familiar word or expression that is now being used with a new meaning [11]. The Longman Dictionary of Contemporary English defines neologism as a new word or expression, or a new meaning for an older word” [12, p. 611].

P. Newmark says that: “Neologisms can be defined as newly coined lexical units or existing lexical units that acquire a new sense” [6, p. 110]. Another definition that was written by I. Arnold: “A neologism is a newly coined word or phrase or a new meaning for an existing word, or a word borrowed from another language” [14, p. 117].

The most abstract definition is given by V. Zabotkina, who says that new words are “units that appear in a language after certain temporal bounds taken as initial ones” [15, p. 16]. This definition is the broadest one and allows including into the category of neologism almost all the possible new trends and tendencies in lexicological and semantic areas of a language.

Stekauer describes a neologism as “a naming unit which was coined to satisfy a linguistic demand, be it the demand of a single member of a speech community, or a single unrepeated demand” [10, p.101]. Many researchers, lexicographers, or terminologists have been particularly concerned with defining the field of neology as a science that examines the changes in a language. For example, M. Cabré highlights the dynamic nature of neology and its role in demonstrating the evolution of society [1, p.15]. Therefore, neology is considered a consistent phenomenon. J. Humbley states that neology is born by default within speech. He considers neology a much broader field that includes all lexical creations. [3, p.177] By presenting these acceptations of the concept of neologism, first of all, we can observe the heterogeneity of the approaches that demonstrate the diversity itself of the changes within a language.

In the field of lexicology, there is a set of unresolved both theoretical and practical level problems. Most experts recognize the most urgent the following direction of research: the problem of reference of the new word to a neologism as long the word has to be used in language to be considered as a neologism and to be included in the dictionary. Perhaps the biggest problem that the researchers faced when analysing neologisms is precisely the character of the “novelty” of the words. Since the novelty feature of the neological terms is relative, this matter has been discussed by linguists in a different manner. A first reaction was the reluctance to use the term *neologism* and replaces it with other synonyms, less ambiguous. Another difference is between keeping and losing the status of neologism for the new lexical terms. In conclusion, the diversity of innovations in a language has determined the apparition of acceptations of neologism that differentiated among

themselves both according to the characteristics of the analysed language and also because of the attitude of linguists towards the changes in a language.

Bibliography:

In English:

1. Cabre M. Terminology: Theory, Methods, and Applications. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 2008. P. 13-27
2. Cook C. Exploiting Linguistic Knowledge to Infer Properties of Neologisms. Toronto: University of Toronto, 2010. 140 p.
3. Humbley J. Qualitative Research in Applied Linguistics. A practical introduction. Barcelona: Universitari de Linguística Aplicada, 2000. 175-179 p.
4. Jespersen O. Mankind, Nation and Individual from a Linguistic Point of View. Oslo: H. Aschehoug & Co, 2003. 221 p.
5. Levchenko Y. Neologism in the Lexical System of Modern English. Luhansk: GRINVerlag, 2010. 140 p.
6. Newmark P. Modern English Words and Phrases. Shanghai: Shanghai Foreign Education Press, 2001. 140 p.
7. Rets I. Teaching Neologisms in English as a Foreign Language Classroom.// In International Conference on Teaching and Learning English as an Additional Language, GlobELT 2016, 14-17 April 2016, Antalya, Turkey. P. 813-820
8. Sanders, E. (2010). Nooit meer uitslapen. Kleine kroniek van het moderne gezinsleven. Veen, 10de herziene editie.
9. Sari, M. P. (2013). A stylistic analysis of neologisms in JRR Tolkien's the fellowship of the ring (Doctoral dissertation, Universitas Negeri Yogyakarta).
10. Stekauer P. On the Theory of Neologisms and Nonce Formations. Brno: Australian Journal of Linguistics, 22, 2002. P. 97-112

Dictionaries and encyclopedias:

11. Cobuild English Language Dictionary 2nd Edition: Helping Learners with Real English. HarperCollins, 1996. 1728 p.
12. Longman Dictionary of Contemporary English 5th Edition Longman Group Ltd, 2009. 1318p.
13. Oxford Student's Dictionary. New Edition. Oxford University Press, 2007. 862p.

In Russian:

14. Арнольд И. Лексикология Современного Английского Языка. М.: Высшая школа, 1986. 29 с.
15. Заботкина В. Новая Лексика Современного Английского языка. М.: Высшая школа, 1989. 126 с.

UDC 81'373.611:61

<https://orcid.org/0000-0003-0622-3654>

WAYS OF FORMING NEW WORDS IN THE LANGUAGE OF MEDICINE

Taulean Micaela,

Associate professor, PhD

“Alec Russo” State University, Balti, RM

e-mail: mtaulean@yahoo.com

orcid id: 0000-0003-0622-3654

Abstract. Translation issues attract the attention not only professional translators, linguists, but also those who, by the nature of their activities or situation, have to communicate with foreign colleagues in English. These issues remain relevant as professional terminology and this specialized language of medicine is understood by linguists and specialists in translation. In our research we are going to answer what difficulties may arise in the process of forming new words or word-combinations the field of medicine.

Keywords: medical language, interpreting medicine, medical terms, lingua franca, specialized language

Like any other language, the medical language has developed historically. Medical terminology is a natural language and is known, recognized and applicable worldwide. It call upon mostly by Greek and Latin languages and is considered one of the oldest, specialized in the world, beginning with Hippocrates' writings from the 5th and 4th centuries BC. Medical terms were analyzed, described and later passed to various national medical vocabularies. New branches of fundamental medical science have become the basis for understanding and interpreting medicine using English language. Despite the widespread use of the English language, as “English has become the lingua franca of medicine and most scientific fields since 95% of medical papers come from English speaking countries” [5, p. 7], professional terminology and specialized language are significant and difficult to understand because of many factors as: globalization, the promotion and development of science, the need and emergence of new subjects, the emergence of open processes and their prospects around us.

These huge developments of medical branches (*colostomy, neonatology, hepatomegaly, mycosis, tonsillitis, trauma, etc*) lead to creation of new terms and definitions. Many Medical information are often characterized by a high variety of terminological and professional vocabulary, as well as internationally, stylistically neutral coloured which translators often encounter. In many countries of the world, the need for high-quality translation in Medicine area is developing. It is necessary to understand what a Medical Language is. David Mintz (1992) mentions that: “*Medical language frequently contains linguistic forms that serve to create a social distance between physicians and patients. This distance develops not only out of poor communication with the patient, but also, and more importantly, arises as the language that a physician uses comes to modulate his or her experience of the patient*” [8, p. 223].

According to Bujalková and Džuganová (2015) in medical terminology, two completely different phenomena can be observed: (1) a very precisely worked-out, internationally standardized anatomical terminology and (2) a quickly developing clinical terminology of all medical branches, characterized by a certain terminological chaos. Attempts to unify clinical medical terminology on an international level have mostly been unsuccessful till now.

According to Šimon (1989) the first attempt to create a unified international classification of diseases was done in the 19th century. This classification had no united rules and similarly as

today's *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems* (2010) it is only a technical tool used for statistical purposes [9, p. 52].

The medical language is “a key to understanding the subculture that develops among physicians-in-training” (Schiffrin, Tannen, Hamilton, 2005). The obstacles, the latter face are in the form of:

- collocations (*have a disorder – a suferi de o tulburare, страдать расстройством*),
- verbs with irregular forms (*to bleed – a sângea, истекать кровью, кровоточить*),
- eponyms (*Parkinson disease - Boală Parkinson, болезнь Паркинсона*),
- acronyms (*laser – laser, лазер*),
- false friends (*yellow fever – a viral disease not a kind of fever*),
- synonyms (*myopia/near-sightedness - miopie/ miopie de aproape, миопия/ близорукость*),
- doublets (*frail/fragile - fragil/fragil, слабый/хрупкий*),
- abbreviations (*AIDS- SIDA sindromul imunodeficientei umane dobândite, СПИД синдром приобретенного иммунодефицита*),
- specific Latin-Greek concepts and words which preserve attributive to native Greek and Latin suffixes and endings (*poliomyelitis – poliomielită, полиомиелит*).

Medical terminology is an important building block in the work as a researcher, medical worker, doctor, journalist, criminalist, who must understand the medical vocabulary and its meaning. These people contribute to the general and pedagogical development by conveying through their work new facts about discoveries and revelations of previously inexplicable and unknown. In addition, all those who interact with scientific information and the field of health should necessarily be familiar with the medical language.

Therefore, there are many different concepts, objects and designations that have a medical meaning, which is not always immediately understood but still is possible with an understanding of the word formation of terms. This is especially easy to notice in the example of Latin formed terms which were dominant in the field throughout the Middle Ages and the early modern era: lat. *tricuspidalis*, from ‘tri-’ three + ‘cuspid’ cusp = *tricuspid* (en. “tricuspid valve”, ro. “valvatricuspidă”, ru. “трёхстворчатый клапан сердца”).

The four types of word parts used to create medical terms are: *word roots, combining forms, suffixes, and prefixes*.

1. A word root contains the basic meaning of the term. In medical terminology, this word part usually, but not always, indicates the involved body part. For example, the word root meaning stomach is *gastr*.

2. A combining form is a word root with a combining vowel added at the end. For example, the combining form meaning stomach is *gastr/o*. This form is used when a suffix beginning with a consonant is added. When a combining form appears alone, it is shown with a back slash (/) between the word root and the combining vowel.

3. A suffix usually, but not always, indicates the *procedure, condition, disorder, or disease*.

4. A prefix usually, but not always, indicates *location, time, number, or status*.

In the book “Medical Terminology for Health Professions” (2013) we found that there are word roots and combining forms that indicate colour.

- **cyan/o** means **blue** - Cyanosis is blue discoloration of the skin caused by a lack of adequate oxygen in the blood (*cyan* means *blue*, and *-osis* means *abnormal condition or disease*)
- **erythr/o** means **red** - An erythrocyte is a mature red blood cell (*erythr/o* means *red*, and *-cyte* means *cell*).
- **leuk/o** means **white** - A leukocyte is a white blood cell (*leuk/o* means *white*, and *-cyte* means *cell*).
- **melan/o** means **black** - Melanosis is any condition of unusual deposits of black pigment in body tissues or organs (*melan* means *black*, and *-osis* means *abnormal condition or disease*).

- **poli/o** means **gray** - Poliomyelitis is a viral infection of the gray matter of the spinal cord (*poli/o* means *gray*, *myel* means *spinal cord*, and *-itis* means *inflammation*)[4, p.34-39].

A combining form includes the vowel that has been added to the end of a **word root**. For example, *gastr/o* is the combining form of the word root for stomach. The letter “o” is the most commonly used combining vowel, and under certain conditions, this is added to make the resulting medical term easier to pronounce. The rules for the use of a combining vowel are:

- When two word roots are joined, a combining vowel is always added to the first word root. A combining vowel is used with the second word root only if the suffix begins with a consonant.
- For example, the term gastroenteritis combines two word roots with a suffix: when *gastr/o* (stomach) is joined with *enter/o* (small intestine), the combining vowel is used with *gastr/o*.
- The word root *enter* is joined to *-itis* without a combining vowel because this suffix begins with a vowel. Gastroenteritis is an inflammation of the stomach and small intestine.

A **suffix** is always added at the end of a word to complete that term. In medical terminology, suffixes usually, but not always, indicate a procedure, condition, disorder, or disease. A combining vowel is used when the suffix begins with a consonant.

For example, when *neur/o* (nerve) is joined with the suffix *-plasty* (surgical repair) or *-rrhaphy* (surgical suturing), the combining vowel “o” is used because *-plasty* and *-rrhaphy* both begin with a consonant.

A combining vowel is not used when the suffix begins with a consonant. For example, the word root *tonsill* means *tonsils*. The suffix that is added to complete the term tells what is happening to the tonsils. A tonsillectomy is the surgical removal of the tonsils (*tonsill* means tonsils, and *-ectomy* means surgical removal).

There are suffixes related to pathology, the study of all aspects of diseases (path means disease, and *-ology* means study of). Suffixes related to pathology describe specific disease conditions. For instance: *-algia* means pain and suffering (Gastralgia), *-dynia* also means pain (Gastrodynia), *-itis* means inflammation (Gastritis).

There are suffixes with double “R”: *-rrhage* and *-rrhagia* mean bleeding; however, they are most often used to describe sudden, severe bleeding (hemorrhage), *-rrhea* means flow or discharge and refers to the flow of most body fluids (Diarrhea), *-rrhexis* means rupture (Myorrhaxis).

A **prefix** is added to the beginning of a word to influence the meaning of that term. Prefixes usually, but not always, indicate location, time, or number. There are contrasting prefixes:

- *dys-* means *bad, difficult, or painful*. Dysfunctional means an organ or body part that is not working properly.
- *inter-* means *between or among*. Interstitial means between, but not within, the parts of a tissue.
- *intra-* means *within or inside*. Intramuscular means within the muscle.
- *eu-* means *good, normal, well, or easy*. Eupnea means easy or normal breathing.

Prefixes and suffixes as components of words have their own function. When a medical word (en. *epithelioma*, ro. *epiteliomul*, ru. *эпителиома*) contains a prefix (*pseud(o)-*), the meaning of the word changes (en. *pseudoepithelioma*, ro. *Pseudoepiteliomul* ru. *псевдоэпителиома*).

An **abbreviation** is the shortened form of representation of a word or a group of words compared to the original length. As is known, professional abbreviations are abbreviated without a dot, e.g.: **AIDS** – *acquired immunodeficiency syndrome*, **COLD** – *chronic obstructive lung disease*, **ACLS** – *advanced cardiac life support*, **NVD** – *neck vein distention*. They can be lowercased: **ant** – *anterior*, **diff** – *differential*; written either with a hyphen or through a dash, e.g.:

A-line – *arterial line*

H/A – *headache*

A-V – *arteriovenous*

N/A – *not applicable*

as well as contain both capital and small letters: **DTs** – *delirium tremens*, **Hgb** – *haemoglobin*.

Some terms can be polysemantic, e.g.: **APC**– *atrial premature complex, activated protein C, aspirinphenacetin-caffeine*, **BS**– *blood sugar, breath sounds, bowel sounds, bachelor of science (degree)*, **CA** – *cancer, cardiac arrest, chronologic age, coronary artery, cold agglutinin*, **CRT** – *capillary refill time, cathode-ray tube*, **IC** – *intracardiac, inspiratory capacity, irritable colon*, **MCL** – *midclavicular line, modified chest lead*, **LE** – *left eye, lower extremity*.

Some abbreviations should never be used (as decided by the *Joint Commission*, an organization founded in 1910 to standardize medical practices). Examples of abbreviations that shouldn't be used:

Abbreviation	Potential Problem
MS	<i>can mean either morphine sulfate or magnesium sulfate</i>
QD and QOD	<i>mean daily and every other day, sometimes mistaken for each other</i>
U	<i>means unit, sometimes mistaken for 0 or 4</i>

An important aim of teaching medical vocabulary is to teach the tools of word analysis that will enable understanding of complex terminology. As Chabner states, "*Medical terms are very much like individual jigsaw puzzles. They are constructed of small pieces that make each word unique, but the pieces can be used in different combinations in other words as well*" [2, p.6].

One of the first steps towards achieving access to the very latest information is mastering basic medical terminology in English. To make the process of studying of English medical terminology easier and more effective, it is important to become familiar with some basic rules of word analysis and to master the meaning of prefixes and suffixes instead of memorising special items from the whole medical dictionary.

As Dzuganova, B. (2002) suggests, the teaching and learning of new terms can be accelerated by arranging them into logical groups, e.g. terms describing body substances, or body fluids or denoting some colours. For instant, *Body substances*: calc(i) – calcium, thromb(o) – clot; *Body fluids*: haem(a/o) – blood, hidr(o) – sweat, *Colours*: alb(o)/albin(o) – white, chlor(o) – green.

We are convinced that the language, namely the *Medical language of English*, is quite specific. Awareness of word formation and word analysis should largely be inherent by experts dealing with medical texts and terms to avoid rather challenged situations and to work efficient. After a long more than 2500-year-old historical formation, English Medical language is used and known in many areas of healthcare and even in daily situations, both when going to a specialist in a clinic, and when studying or working with scientific articles, journals, specialized Medical literature. Medical terms derived from classical languages present another “foreign” language (specifically its vocabulary and grammar rules because syntax is not addressed in terminology studies). In medical language, a high number of English medical terms is equivalent of Latin ones in terms of their semantic, historical and morphological aspects. Wide variety of combinations of words designation: old and new, ordinary, common, specialized, adapted for special and general use helped to classify terms and their possibility of formation call into existence: *compounds, derivatives, abbreviations, acronyms, eponyms, linguistic borrowings*. As the English Medical language is conditioned by the knowledge of Latin and Greek, all the examples and their descriptions or explanations have been carefully checked with (*Collins English Dictionary, American Heritage® Dictionary, Multitran dictionary, The Free dictionary by Farlex*) and other dictionaries.

References:

1. Bujalková, M.; Džuganová, B. (2015). *English and Latin Corpora of Medical Terms – A Comparative Study*. In: International Journal of Humanities Social Sciences and Education (IJHSSE). vol. 2, issue 12, pp. 82-91.
2. Chabner, D.-E. (1996). *The Language of Medicine*. Philadelphia: W.B. Saunders Company.
3. Dzuganova, B. (2002). A brief outline of the development of medical English. Bratisl Lek Listy; 103 (6): 223-227.

4. Ehrlich A. and Schroeder C.(2013).*Medical Terminology for Health Professions*, Seventh Edition, 2013, Delmar, Cengage Learning ISBN-13: 978-1-111-54327-3
5. Pilegaard, M. (2000). *Introduction*, In: Hermes-Journal of Language and Communication Studies, Thematic Sections-Medical LSP, Volume 25, 2000. pp. 7-9.
6. Schiffrin, D., Tannen, D. (2005). *et al. The Handbook of Discourse Analysis // Language and Medicine*. Blackwell Publishers Ltd, Volume: 10, 2005. pp. 8-7.
7. *American Heritage® Dictionary of the English Language*. (2011). Fifth Edition, Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, [cited 15 February-May. 2022]. Available from: <https://www.thefreedictionary.com>
8. Mintz D. (1992). *What's in a word: The distancing function of language in medicine*. In: Journal of Medical Humanities 13(4), pp. 223-233. <https://doi.org/10.1007/BF01137420>
9. Šimon, F. (1989). *O historickom výskume medzinárodnej lekárskej terminológie*. In: Bratisl Lek Listy 1989; 90 (1): 48 – 55.

УДК 378.091:811.111'34

<https://orcid.org/0000-0001-6083-0311>

<https://orcid.org/0000-0003-4777-1550>

<https://orcid.org/0000-0001-6756-7739>

PRINCIPII SPECIFICE ÎN FORMAREA COMPETENȚEI FONOLOGICE LA STUDENȚI-FILOLOGI

Usatii Larisa,

dr., conferențiar universitar
UPS „I Creangă”, Chișinău, RM
e-mail: usatii.larisa@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6083-0311

Barbăneagră Alexandra,

dr., conferențiar universitar
UPS „I Creangă”, Chișinău, RM
e-mail: albarbaneagra@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4777-1550

Dermeñji Svetlana,

dr., conferențiar universitar
UPS „I Creangă”, Chișinău, RM
e-mail: sv_dermeñji@yahoo.com
orcid.org/0000-0001-6756-7739

Abstract: The present article touches upon the application of specific didactic principles which are at the base in forming the phonological competence to the students-philologists. The use of didactic principles is a condition of the efficiency of the teaching-learning-assessment process. Combined harmoniously they ensure acquiring correct and intelligible pronunciation – the cover of the language and further successful mastering of the English language. The described specific principles can be implemented when following the didactic path to any foreign language lesson but English in order to obtain a good pronunciation.

Key words: principle, phonological competence, pronunciation, phonetic units, speech, ear-training, mouth-training, students-philologists.

Problema formării competenței fonologice în limba engleză la studenții filologi, viitori profesori de limba engleză ca limbă străină, este una foarte *actuală*, deoarece o pronunție exactă, clară reprezintă cheia succesului în formarea competenței de comunicare profesională, „este una din

garanțiile comunicării eficiente în limba engleză” [7; 8]. Viitorul profesor de limba engleză trebuie să posede competența de comunicare în limba engleză nu doar pentru a comunica în diferite contexte sociale, ci și pentru a servi drept model de comunicare pentru viitorii săi discipoli.

Înțelegerea este doar o parte din învățarea unei limbi, exprimarea și vorbirea sunt vitale și nu pot fi neglijate. O exprimare corectă reprezintă ținuta lingvistică a mesajului, conferă demnitate mesajului transmis, permite ascultătorului să se concentreze asupra mesajului, nu asupra greșelilor de pronunție, îi creează o imagine prezentabilă persoanei, îi va face pe cei din jur să asculte cu mai multă atenție și nu mai puțin important este că oferă încredere vorbitorului. De aici derivă necesitatea ca în procesul de învățare a limbilor străine, în cazul nostru, a limbii engleze ca limbă străină în instituțiile de învățământ superior, să fie formată *cultura fonologică* a studenților-filologi, viitorii profesori de limba engleză. Cu ajutorul exprimării și vorbirii corecte, aceștia vor putea mai ușor să utilizeze limba studiată în diverse domenii (personal, social, educațional și profesional), vor putea convinge, dirija, coordona activitatea, schimba mentalități, vor forma/dezvolta motivarea pentru învățarea limbii engleze la discipoli.

Se știe că orice sistem metodologic este guvernat de anumite principii didactice, divizate în generale și particulare/metodice. Printre principiile didactice generale, în literatura științifică sunt identificate principiile intuiției, accesibilității; însușirii conștiente și active; sistematizării și continuității; integrării teoriei cu practica; individualizării și diferențierii învățării; însușirii temeinice a cunoștințelor [6, pp. 45-55].

Fiind comune pentru toate disciplinele de studiu, principiile didactice generale se prezintă ca prevederi normative care reglementează toate nivelurile procesului de formare a competenței fonologice la studenți-filologi. În acest context, considerăm oportun a remarca rolul predominant al *principiului însușirii conștiente și active* pentru formarea competenței fonologice la studenți-filologi în procesul de predare-învățare a limbii engleze ca limbă străină. Principiul dat presupune participarea conștientă a educabilului la actul învățării, înțelegerea clară și profundă a materialului de studiu. În opinia savantei L. Cuznețov, *centrarea învățării* pe cel ce învață, pe nevoile, posibilitățile și aspirațiile lui face ca însușirea de cunoștințe și formarea de competențe să fie privite ca o autorealizare a acestuia [2].

Capacitatea studentului de a recepta și reproduce unități sonore în limba engleză trebuie să se realizeze nu doar ca o activitate arbitrară, ca un proces „automatizat”, ci ca un proces „conștient”, independent, în cadrul căruia studentul-filolog să poată explica/interpreta procesele fonarticulatorii în limba de studiu, compara sistemele fonologice ale limbii engleze și ale limbii materne, defini strategii practice pentru stăpânirea și formarea unui complex de abilități fonologice nu numai în plan lingvistic, ci și științific general. Implicarea conștientă a studenților în procesul educațional înseamnă cunoaștere și înțelegere a ceea ce fac și cum fac. Acest principiu trebuie să se extindă pe întreaga perioadă de instruire, el se referă atât la dobândirea cunoștințelor, cât și la formarea deprinderilor, priceperilor și atitudinilor.

În sistemul de principii particulare – *metodice de învățarea a limbilor străine* –, tradițional, se identifică principii metodice generale și specifice. Principiile metodice generale pe care se axează Didactica limbilor străine moderne alcătuiesc un ansamblu de principii: *principiul orientării comunicative și educative; principiul unității în dezvoltarea complexă a competenței și performanței lingvistice; principiul priorității activității comunicative față de cea pre-comunicativă; principiul situativității; principiul unității dintre teoria limbii și practica vorbirii; principiul unității dintre imitație și conștientizare; principiul încurajării activității la limbile străine și a independenței tuturor studenților; principiul intuitivității optime a materialului de limbă și de conținut; principiul învățării limbii străine în baza limbii materne; principiul utilizării unei limbi autentice* [3], a căror valabilitate se menține și se amplifică atunci când este vorba de actul didactic la nivel universitar.

Cercetătorul E.И. Пассов încadrează în principiile metodice și principiul învățării comunicative, principiul învățării active, principiul individualizării, principiul funcționalității, principiul situativității, principiul noutății [9, pp. 120-123]. Valoarea acestor principii este bine-

cunoscută, de aceea în metodologia dezvoltată de noi, ne ghidăm de toate principiile metodologice enumerate. Mai mult ca atât, în contextul formării competenței fonologice la studenți-filologi în procesul învățării limbii engleze, devine deosebit de important *principiul abordării integrate a motivației* în învățarea limbilor străine, deoarece anume acest principiu este nucleul întregului proces de formare a competenței fonologice, ca parte a competenței de comunicare profesională în limba engleză ca limbă străină.

În ceea ce privește învățarea pronunției, formarea competenței fonologice, cercetătorii în domeniu au identificat un șir de principii specifice, astfel, în baza analizei comparative a cercetărilor în domeniu, a fost posibilă identificarea principiilor metodice concrete/specifice care au fost puse la baza metodologiei formării competenței fonologice la studenți-filologi în procesul predării-învățării limbii engleze ca limbă străină. Considerăm că demersul didactic, în formarea competenței fonologice, trebuie să fie guvernat de următoarele principii:

• **Principiul învățării unităților fonetice în fluxul vorbirii**

Principiul *învățării unităților fonetice în fluxul vorbirii* „corelează” cu *principiul abordării comunicative* și cu *principiul învățării combinate a sunetelor, grupurilor de sunete*. Acest principiu prezumă învățarea unităților fonetice segmentale și suprasegmentale nu izolat/„separat”, în afara contextului, ci doar încorporate în structuri fonetice *complexe (cuvinte, enunțuri, fraze, texte)*, în fluxul vorbirii. De exemplu, contextul minim de prezentare a *sunetului* este *cuvântul*, pentru *cuvânt* – *enunțul* etc. Doar în context, în funcție de raporturile care se stabilesc între structurile fonetice depinde modul de „expresie verbală” a mesajului sonor.

R. Jones consideră că este important ca alături de textele tradiționale audio-linguale pentru audiere și regulile fonetice, să fie incluse mai multe materiale pentru reproducerea sunetelor și a intonației în context, deoarece acestea sunt orientate spre aspectele comunicative ale pronunției. Savantul remarcă, de asemenea, importanța sarcinilor preconizate pentru autocontrolul studenților [5, pp. 184-185].

• **Principiul dezvoltării integrate a abilităților acustico-articulatorii ale studenților în procesul învățării limbii engleze**

Procesul învățării pronunției în limba engleză ca limbă străină trebuie realizat prin integrarea aspectelor acustic și articulatoriu ale limbii. În procesul învățării integrate, studentul va învăța să recepționeze la auz și să reproducă unități sonore (sunete, grupuri de sunete, silabe etc.), să recunoască și să valorifice în vorbire unitățile sonore din limba engleză, să poată alcătui enunțuri simple și scurte, fraze, texte [1].

În viziunea cercetătorilor D. Jones, A. Tătaru, T. Balîhin etc., dobândirea unei pronunții corecte cere o „antrenare a urechii”, în vederea dezvoltării auzului fonematic (*ear-training*), și a bazei articulatorii (*mouth-training*), pentru articularea corectă a fonemelor. Menționăm că însușirea pronunției la lecțiile de limbă engleză este unul din primii pași pentru formarea deprinderilor *auditive, receptive* și abilitatea de a *recepționa* sunetul auzit, de a-l asocia cu semnificația lui și de a-l reproduce adecvat.

• **Principiul corelației dintre expresia verbală orală și cea grafică în învățarea limbii engleze ca limbă străină**

Principiul dat presupune utilizarea demonstrației vizuale și/sau auditive în predarea-învățarea pronunției. Demonstrația vizuală este asigurată de transcrierea fonetică (grafică) a sunetelor, tabele, diagrame, imagini, gesturi utilizate pentru explicarea articulării sunetului, locului său în sistemul de sunete, marcarea intonațională a propozițiilor și textelor etc. Demonstrația auditivă este realizată prin prezentarea multiplă a unui model sonor, fiind folosite diferite suporturi audio și video. În procesul învățării limbii engleze de către studenții-filologi, trebuie corelată expresia verbală cu cea grafică – *transcrierea fonetică* –, pentru a avea un limbaj corect, conform normelor ortoepice ale limbii de studiu. Demersul didactic de familiarizare a studenților cu unitățile fonetice ale limbii de studiu trebuie să fie unitar, demonstrația modelului fonetic realizat de profesor sau în înregistrare fonetică trebuie să fie secundată de transcrierea fonetică.

•Principiul îmbinării armonioase a învățării conștiente și imitative în formarea competenței fonologice la studenții-filologi în procesul învățării limbii engleze ca limbă străină

Principiul „îmbinării învățării conștiinței și imitative” este un principiu aplicabil cu prioritate în procesul de predare-învățare a limbii engleze studenților-filologi, deoarece stă la baza viitoarei lor profesii. Studentul-filolog trebuie să poată nu doar pronunța corect unitățile sonore ale limbii de studiu, ci și să explice normele ortoepice ale procesului fonetico-articulatoriu în limba-țintă. Acest lucru va fi o garanție a succesului în activitatea profesională.

•Principiul abordării pragmatice a procesului de formare a competenței fonologice în limba engleză la studenții-filologi

Principiul însușirii praxiologice a unităților fonetice este centrat pe învățarea experiențială, practică, și nu pe cea teoretică. Doar simpla ascultare a unor modele bune nu generează o pronunție bună.

Procesul de învățare se realizează prin diverse activități didactice, în cadrul cărora studenții sunt puși în situația de a recepționa, reproduce/imita, exemplifica, compara etc. diverse structuri fonetice.

•Principiul analizei comparativ-contrastive a fenomenelor lingvistice din limba engleză și maternă, a experienței proprii în formarea competenței fonologice la studenții-filologi în procesul învățării limbii engleze ca limbă străină

Principala dificultate/problemă în învățarea pronunției în limba-țintă este interferența interlinguală (transferul negativ al cunoștințelor, abilităților din limba maternă în limba de studiu). De această părere este și academicianul Л. Щербă, care considera că *principiul analizei comparativ-contrastive* este unul dintre cele fundamentale în însușirea pronunției în limba engleză, numindu-l *principiul pornirii* de la limba maternă spre limba de studiu [10, p. 83]. Menționăm că se disting fenomene fonetice ale limbii engleze și ale limbii materne (româna) care coincid în *totalitate, parțial* sau *deloc*. Cea mai mare problemă o creează fenomenele care corespund parțial sau nu există în limba de studiu. În această situație, este necesar a organiza procesul de studii prin efectuarea analizei comparativ-contrastive a fenomenelor fonetico-articulatorii din limba de studiu și din cea maternă, pentru a preîntâmpina fenomenele de interferență. Trebuie dezvoltat auzul fonematic și formate abilități acustico-articulatorii conform normelor ortoepice ale limbii engleze.

•Principiul intensificării activităților cognitive și reflexive ale studenților-filologi în procesului de formare a competenței fonologice în limba engleză

Cu referire la învățarea laturii materiale a limbii/„expresia verbală”/pronunția în limba engleză, realizarea principiului *intensificării* se referă cu prioritate la activitatea de învățare a studentului: individuală și practică. Principiul dat este strâns legat de *principiul învățării autonome* și de *principiul individualizării procesului de instruire*. Învățarea autonomă se referă la responsabilitatea asumată de student înainte de actul de învățare. Această conștientizare a responsabilității îi permite educabilului să autodirijeze procesul de învățare, să acționeze în mod autonom în scopul de a învăța. Individualizarea scoate în evidență trăsăturile specifice ale studentului, îi conferă un caracter propriu, făcându-l să se deosebească de ceilalți prin comportamentele sale individuale [4, p. 121].

În contextul formării competenței fonologice la studenți-filologi, în procesul de predare-învățare a limbii engleze, intensificarea va oferi posibilitatea activizării proceselor cognitive necesare educabililor, inclusiv a celor legate de procesul de reflexie privind formarea competenței fonologice proprii. Astfel, *principiul intensificării activităților cognitive și reflexive ale studenților-filologi în procesului de formare a competenței fonologice în limba engleză* devine un principiu determinant în formarea competențelor profesionale ale studenților-filologi.

În concluzie: Principiile nominalizate stau la baza formării competenței fonologice la studenți-filologi în procesul de predare-învățare a limbii engleze ca limbă străină. Deși fiecare principiu exprimă anumite cerințe privind organizarea procesului de învățământ, este de remarcat condiționarea și întrepătrunderea principiilor, care, în ansamblu, formează un sistem unitar.

Respectarea tuturor principiilor este o condiție pentru succesul procesului de învățământ. și fiind îmbinate armonios asigură eficiența activităților proiectate la nivelul sistemului și al procesului de învățământ.

Bibliografie:

1. Barbăneagră, A., Iordăchescu, Cepraga, L. etc. *Limba și literatura română: Curriculum național: Clasele 5-9: Curriculum disciplinar: Ghid de implementare: Pentru instituțiile de învățământ cu predare în limbile minorităților naționale/Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova. Alexandra Barbăneagră (coordonator) Chișinău : Lyceum, (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), 2020, 124 p. ISBN 978-9975-3440-9-8.*
2. Cuznețov, L. *Educație prin optim axiologic*. Chișinău: Primex –com SRL, 210. 160 p. ISBN 978-9975-4073-2-8
3. Grigoroviță, M. *Predarea și învățarea limbilor străine*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1995. 128 p. ISBN: 973-30-4220-X
4. Moldovanu, Gh. *Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică*. Chișinău: Departamentul Editorial – Poligrafic al ASEM, 2007. 372 p. ISBN 978 – 9975- 75-367-8
5. Jones, R. *Discourse Analysis. A Resource Book for Students*. Reading: UK Routledge. 2019. 250 p. ISBN 9781138669673
6. Rogova, G. *Methods of Teaching English*. Moscow: Prosveshcheniye, 1983. 352 p. ISBN 439090215200-366
7. Иванова, Е.А. *Формирование слухопроизносительного навыка у студентов-лингвистов при обучении английскому языку*. Автореф. ... дис. канд. пед. наук, Екатеринбург, 2012, 23 с.
8. Кошелева, И.Н. *Обучение английскому произношению: современные тенденции в зарубежных исследованиях*. В кн.: Отечественная и зарубежная педагогика, 2018. Т.1, nr. 5(54), с. 135-150. ISSN: 2224-0772
9. Пассов, Е.И. *Основы коммуникативной методике обучения иноязычному общению*. Москва: Рус. Яз., 1989. 276 с. ISBN 5-200-00717-8.
10. Щерба, Л.В. *Языковая система и речевая деятельность*. Санкт-Петербург: СПб ГУ, 2004. 432 с. ISBN: 5-354-00816-6.

UDC 372.881.111.1

<https://orcid.org/0000-0003-2928-7925>

CREATING VIDEOS AS A PROJECT WORK IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Ternova Natalya,

Senior Lecturer,

SSU, Saratov, RF

e-mail: ternovanv@mail.ru

orcid id: 0000-0003-2928-7925

Abstract. The article analyzes the project activity of students to create videos in a foreign language. The article reveals the key characteristics of the project method and gives some concrete examples of its implementation in the process of foreign language teaching at the Faculty of Foreign Languages and Language Teaching Methods.

Keywords: project method, creating video, project goals, video projects, teamwork, foreign language teaching.

The process of training a qualified specialist currently requires the use of methods that contribute to the development of competencies which are the primary goal of the education. One of such methods is a project method.

The application of the project method in the framework of teaching a foreign language is of great importance in connection with the following tasks of the educational process:

- to teach students to acquire knowledge on their own;
- to develop students' communication skills, as well as to provide the practice of foreign language speech;
- to familiarize with the peculiarities of the country of the target language and its culture;
- to let students acquire necessary research skills [1, p. 47].

Creating videos in a foreign language as an extracurricular activity is one of the examples of project making for university students. Let us characterize it from the point of view of the typology of projects.

According to the form of activity, there are features of several project types in video making:

- creative, because the final product is a video clip according to a scenario developed by students at their discretion in accordance with the proposed topic; in addition, all work related to video shooting (selection of location and shooting objects, operator work, etc.) is the realization of creative ideas and abilities of students;
- role-playing, because students can appear in the video at will, performing the roles they invented;
- informational, since one of the goals of this project is to familiarize participants with some phenomenon (of a country-specific nature or related to the future professional activities of students), analyze this information and present it in a video;
- applied, because the result of the students' activity is a video clip that can be subsequently used by both the project participants themselves and other students in classes in the relevant discipline.

From the point of view of the subject-content area, this type of project is interdisciplinary. It involves the implementation of knowledge of a foreign language, information technology and the discipline within which the information used as the basis of the scenario is collected. Thus, video making activity as a teaching method is a powerful and effective means of intensifying the process of foreign language teaching [2, p. 439].

According to the number of participants, a video making project can be personal (individual, made by one student) or group, and in many cases the question of the number of participants in each project on creating a video is decided by the students themselves based on their creative intent.

According to the duration of the project, it can be short-term or medium-term (up to a month), depending on the educational task assigned to the students [1, p. 75].

The next issue is to analyze the stages of the project. It should be noted that the main role of the teacher in the implementation of project work is organizational.

First of all, the theme and goals of the project activity are determined. At the same time, the subject of the videos can be proposed by both the teacher and the students themselves based on their own interests. The project objectives can be expressed as follows:

- 1) cognitive: search for information, its analysis and creative reproduction; acquisition of relevant knowledge in the discipline as a result;
- 2) developing: selection of necessary information from various sources, its analysis, systematization of data; mastering information technologies, video shooting skills; development of communication skills;
- 3) educational: the ability to work in a team (in a group project), solve cognitive and creative tasks, perform various social roles within the project (screenwriter, cameraman, sound engineer, etc.)

The next stage is the independent work of students to create a video clip. Here the teacher monitors the activities of each group in order to give his/her recommendations if necessary.

Further, the groups present their videos in the class. The project is evaluated according to the following criteria:

- matching the plot of the video to the selected topic;
- reliability and authenticity of the information used by students;
- the way in which this information is presented in the video;
- the activity of each participant of the project, the work performed by him, taking into account his individual capabilities;
- the aesthetic side of the created video;
- the ability to answer questions related to the topic disclosed in the video.

At the final stage of the project, a collective discussion takes place, an assessment is announced, conclusions are formulated [1, p. 111].

Let us move on to the consideration of specific creative projects involving video making. Within the framework of the discipline "Traditions and customs of the countries of the target language", students get acquainted with the peculiarities of British and American cultures. Close attention is paid to the symbols of the administrative and political parts of Great Britain (Scotland, Wales, England and Northern Ireland) and the United States of America. Students are invited to create a video as an educational product. This type of work, considering the number of students of language groups (24-30 people), assumes a group type of work. However, it is necessary to take into account the desire of students to work on the project individually, since the main task is the practice of foreign language speech [3, p. 146]. The work on the project is carried out by students autonomously in parallel with the development of the main aspects of the stated topic at practical classes (seminars) [4, p. 157]. Thus, the duration of the project is medium-term and covers 3-4 weeks.

Due to the fact that the subject of the video clip is offered by the teacher, we emphasize that the creative approach of students to the form of presentation of the material in the video is not limited. So, for example, the script of the video can imitate the format of a talk show, a socio-political program "The News", a children's television educational program "Sesame Street"; or be individually creative, for instance, introducing national symbols through the perspective of a typical American family.

It is important to draw the attention of project participants to maintaining a balance in the activity of each of them. The cognitive goal of this project seems to be dominant. At the final stage of the project activity, in addition to the fact that the video is evaluated according to all the mentioned above criteria, the activity of participation in the collective discussion of the linguistic and cultural material presented in it is also taken into account. An oral presentation of projects allows the teacher to control the degree of assimilation of the material covered. The creation of videos as a type of project activity seems to be effective not only in the framework of socio-cultural disciplines, but equally in the framework of professionally oriented disciplines. For example, in the course "Problems of language education in the countries of the target language", a significant number of hours are devoted to the consideration of issues of bilingual education in general, and the peculiarities of language immersion programs in particular. After working out the necessary terminology and a detailed study of the specifics of the discipline, students are invited to prepare a project aimed at popularizing language immersion programs with the involvement of the studied and additional material. It should be emphasized that out of the variety of types of educational products (presentation, role-playing game, posters, etc.), students prefer to create videos, which confirms their interest and motivation to master information technology and develop communication skills. In this way, the developmental goal of the project is achieved.

Along with the cognitive and developmental goals of students' project activity, its educational potential plays an important role. An integral part of students' work is the ability to cooperate and perform various social roles. It becomes obvious that when creating a video, all the goals are achieved in their triad – cognitive, developmental and educational. At the same time, depending on the educational task and the topic of the project, any of these goals may be dominant.

Bibliography:

1. Polat, E.S. New pedagogical and information technologies in the education system: a study guide for students of higher educational institutions /E.S.Polat, M.Yu.Bukharkina, M.V.Moiseeva, A.E. Petrov.- M.: Publishing center "Academy", 2009. - 272 p.
2. Nikitina, G. A. Electronic teaching aids as a means of intensifying the process of foreign language teaching / G. A. Nikitina, N. V. Ternova // Perspectives of Science and Education. – 2019. – No 6(42). – P. 435-444. – DOI 10.32744/pse.2019.6.36. – EDN AVTMHV.
3. Alekseeva, N.V. Individualization of the process of foreign language learning by means of practice-oriented project activities / N.V. Alekseeva, N.V. Ternova // Organization of independent work of students: Materials of the reports of the VI International full-time scientific and practical conference "Organization of independent work of students" (April 28, 2017). - Saratov: Publishing house "Techno-Decor", 2017. - P. 144-148.
4. Kvashneva, N. A. Control of independent work of students / N. A. Kvashneva, E. A. Shestoperova // Organization of independent work of students in foreign languages. – 2019. – No. 2. – P. 153-159. – EDN UNRQUH.

CZU 37.016:81'24

<https://orcid.org/0000-0002-1400-1085>

LA PERSPECTIVE DE L'APPROCHE ACTIONNELLE DANS L'ENSEIGNEMENT/APPRENTISSAGE DES LANGUES VIVANTES

Maleavschi Maria,

lector universitar, ASEM, RM

e-mail: maria.maleavschi@ase.md

orcid id: 0000-0002-1400-1085

Această lucrare oferă o înțelegere a principiilor fundamentale ale viziunii propuse de Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi (CECR), în special a principiilor fundamentale ale abordării orientate spre acțiune. O astfel de abordare poate pregăti elevul pentru locul de muncă dinamic de astăzi. Acțiunea independentă la locul de muncă este încurajată de acțiunea independentă în timpul educației și formării.

Analizând câțiva termeni cheie, cum ar fi agent social și sarcină, articolul prezintă elementele esențiale ale abordării orientate spre acțiune. Prin intermediul noii viziuni a elevului ca agent social, articolul examinează rolul pe care acțiunea îl joacă în construirea învățării și oferă o nouă înțelegere a noțiunii de sarcină și a rolului său cheie în învățarea/predarea limbilor străine.

Cuvinte cheie: actor social, abordare comunicativă, sarcina practică, sarcină practică, sarcină practică, abordare pragmatică, sarcină.

1. Introduction

Cet article s'inscrit dans une réflexion plus large sur la restructuration de l'enseignement/apprentissage et de l'évaluation des compétences linguistiques en fonction des impératifs de l'époque et des exigences du marché du travail. L'objectif de ce document est de présenter les implications pratiques de la perspective d'action à la lumière des éléments suivants *Cadre européen commun de référence pour les langues (plus loin, CECRL)*, à travers le concept de la grossesse.

Bien que le CERCL ne prétende pas proposer une méthodologie spécifique, une lecture attentive de son texte révèle une orientation claire du processus d'enseignement/apprentissage des langues vers la perspective actionnelle, cette dernière étant largement définie comme une approche

orientée vers l'action, dans le sens où l'apprenant et l'utilisateur de la langue sont considérés, avant tout, comme des acteurs sociaux (membres de la société), qui doivent accomplir certaines tâches (celles-ci ne sont pas exclusivement de nature communicative), dans un ensemble donné de circonstances, dans un environnement spécifique, dans un domaine d'activité particulier. Même si ces activités de parole sont réalisées dans le cadre d'activités communicatives, ces activités s'inscrivent elles-mêmes dans un contexte social plus large, seul capable de leur donner toute leur signification.

Il est important de mentionner que la perspective actionnelle gagne de plus en plus de terrain dans l'espace européen de l'enseignement/apprentissage des langues vivantes, y compris en République de Moldavie. Même si, dans l'enseignement des langues vivantes dans notre pays, nous pouvons observer la coexistence de plusieurs configurations didactiques, telles que : 1) la méthodologie traditionnelle axée sur la lecture et la traduction, la grammaire étant enseignée de manière inductive et implicite, 2) la méthodologie audio-visuelle dans laquelle l'oralité prime, la reproduction, la réutilisation et/ou la transposition des structures apprises dans des situations similaires à celles apprises étant l'objectif principal de l'apprentissage, 3) l'approche communicative, qui met au premier plan les situations de communication et, respectivement, les compétences communicatives nécessaires pour faire face à différentes situations, 4) la perspective actionnelle qui fait progressivement son chemin.

Il est évident que les objectifs et les tâches d'apprentissage varient d'une méthodologie à l'autre, et les acteurs impliqués dans le processus d'enseignement/apprentissage des langues, les auteurs de manuels, les décideurs doivent en être conscients. Dans ce qui suit, nous décrirons brièvement les différences les plus importantes entre l'approche communicative et l'approche actionnelle, puis nous exposerons la notion de tâche dans une perspective actionnelle.

2. Implications pratiques de l'approche actionnelle

L'approche axée sur les tâches et l'action dénote un changement dans la conception de l'éducation : les apprenants sont désormais considérés comme des acteurs sociaux et l'apprentissage ne se limite plus à des exercices de simulation en classe, comme c'était le cas dans la configuration de l'enseignement communicatif en vigueur dans les années 1980 et 1990. En outre, ces acteurs sociaux ont des tâches réelles à accomplir dans un contexte social concret.

De la référence à la facture du CECRL ci-dessus, nous pouvons déduire au moins trois différences entre l'approche communicative et la perspective actionnelle, à savoir :

1. L'activité de référence dans l'approche communicative est la simulation d'une situation réelle en classe. Cependant, le *CECR* fait une distinction claire entre l'apprentissage et l'utilisation, une distinction qui s'exprime, sur quelques lignes, dans le binôme apprenant/utilisateur (learner/user, apprenant/usager).

2. L'approche communicative donne la priorité aux tâches de nature purement linguistique, l'accent étant mis sur la capacité à participer à un échange d'informations avec des citoyens étrangers, la qualité de la tâche étant attribuée à la maîtrise des actes de parole. Toutefois, le *CECRL* indique clairement que les tâches d'apprentissage ne sont pas uniquement de nature linguistique.

3. Dans l'approche communicative, l'action référentielle d'une personne sur une autre s'effectue exclusivement par le biais du langage. Par exemple, établir un contact avec un inconnu implique la réalisation d'actes de parole tels que : se (présenter), s'informer, etc., accompagnés, comme le décrit la grammaire fonctionnelle, de notions indispensables telles que l'identité, le lieu, la date, etc.

Cependant, l'action de référence dans la perspective de l'action, telle que décrite par le *CECR*, est de nature sociale, ce qui signifie que l'action en question peut se produire à la fois par le biais de la langue et d'autres manières. En ce sens, les actes de parole ne sont qu'un moyen d'action parmi d'autres. Ainsi, passer un week-end avec de nouveaux amis implique sans aucun doute l'acte de parler, de se présenter, mais l'acte de parler en question n'est qu'un moyen d'atteindre l'objectif de base, celui de faire des connaissances.

Il est important de mentionner que l'adoption et la mise en œuvre de l'approche orientée vers l'action dans le processus d'enseignement/apprentissage des langues est un impératif de l'époque et découle des besoins de l'intégration européenne. Comme l'indique expressément le texte du *CECR*, le but principal de la politique linguistique du Conseil de l'Europe est de réaliser une plus grande unité entre ses membres en menant une action commune dans le domaine culturel.

Il devient évident que, pour atteindre cet objectif, la formation linguistique des citoyens européens ne se limite plus à la capacité de communiquer dans des discussions ponctuelles, mais doit être orientée vers la réalisation d'actions sociales communes dans un but collectif. [En d'autres termes, au stade actuel, l'accent est mis non plus sur l'objectif de communiquer avec quelqu'un mais sur celui d'agir avec quelqu'un.

Orientée vers l'action collective dans un but collectif, l'approche actionnelle, selon les spécialistes reconnus du domaine, "redonne à l'enseignement/apprentissage scolaire une authenticité que l'approche communicative lui a refusée pendant trois décennies".

3. Redéfinir le concept de tâche dans une perspective d'action

Le CECRL définit la tâche comme. "... toute finalité de l'action que l'acteur se représente comme devant aboutir à un certain résultat par rapport à un problème à résoudre, une obligation à remplir, un objectif déclaré". Il est évident que la définition ci-dessus ne réduit pas le concept en question à des tâches de nature exclusivement linguistique. Le texte du document insiste expressément sur ce point important, en précisant qu'"il peut s'agir [...] de déplacer une armoire, d'écrire un livre, d'obtenir une décision dans la négociation d'un contrat [...], de commander un repas au restaurant, de traduire un texte dans une langue étrangère ou de préparer en groupe un journal de classe". Il s'ensuit que la tâche est ancrée dans un contexte social bien défini.

En outre, la tâche est définie comme une entité complexe nécessitant des stratégies qui mobilisent toutes les capacités de l'apprenant/utilisateur. „Il y a tâche dans la mesure où l'action est le fait d'un ou de plusieurs sujet(s) qui y mobilise(nt) stratégiquement les compétences dont il(s) dispose(nt) en vue de parvenir à un résultat déterminé. La perspective actionnelle prend donc en compte les ressources cognitives, affectives, volitives et l'ensemble des capacités que possède et met en œuvre l'acteur social".

La tâche est donc l'innovation qui marque la rupture entre l'approche communicative et la perspective actionnelle, même si le Guide de l'utilisateur du *CECR* indique que " l'apprentissage par les tâches est, tout naturellement, une tendance forte et croissante au sein de l'approche communicative ". Il semble toutefois que les auteurs du *CERCL* souhaitent souligner la continuité entre l'approche communicative et l'approche actionnelle plutôt que la rupture entre elles. Cependant, la nouveauté réside dans le fait que la perspective actionnelle exploite le concept de tâche dans toute sa complexité, l'acte de parole étant subordonné à la tâche.

Dans un souci de clarté, il convient de faire une distinction entre la tâche axée sur la communication, d'une part, et la tâche axée sur les résultats, d'autre part. Ainsi, dans l'approche communicative, la communication est à la fois un moyen et un objectif à atteindre, sans faire de distinction entre les tâches axées sur la communication et celles axées sur les résultats. Ce n'est pas sans importance. Pour illustrer cela, nous allons maintenant présenter deux types de tâches, comme suit:

1. Tu n'as regardé qu'un film d'action. Dites-le à votre ami, qui le dira à un autre ami (tâche de communication);
2. Tu n'as regardé qu'un film d'action. Essayez de convaincre votre ami qu'il doit vraiment le regarder (tâche orientée vers le résultat).

L'objectif de ces tâches est différent car le critère général d'évaluation est différent. Ainsi, la question à l'ami, selon la situation, sera : (1) " Pouvez-vous raconter l'histoire du film ? ". ou (2) "Avez-vous l'intention de regarder le film ?" En fonction de la réponse à la question (2), la question naturelle "Pourquoi ?" suivra très probablement. De cette manière, nous exploiterons une tâche orientée vers le résultat, en y ajoutant une tâche orientée vers la communication.

Il faut mentionner que la notion de tâche a été introduite dans l'enseignement des langues vivantes dans les années 1980, et la tâche a été définie comme une activité qui contribue au développement des compétences de compréhension et de production dans la langue cible. Selon D. Nunan, l'enseignement des langues vivantes basé sur les tâches est caractérisé par:

1. Se concentrer sur le développement des compétences de communication par le biais d'activités interactives dans la langue cible;
2. Utilisation de textes authentiques dans la situation d'enseignement;
3. Concentrer les apprenants non seulement sur la langue mais aussi sur le processus d'apprentissage;
4. Valoriser l'expérience personnelle des apprenants comme un élément important contribuant à l'apprentissage en classe;
5. Tenter d'établir un lien entre l'apprentissage d'une langue en classe et sa réutilisation dans un contexte qui dépasse la classe.

La distinction faite par D. Nunan, entre tâche, exercice et activité, réapparaît dans les travaux plus récents de C. Puren, où la tâche est qualifiée d'unité d'apprentissage par l'action, représentant un acte communicatif qui n'est pas centré sur une structure grammaticale spécifique. En d'autres termes, la tâche est axée sur la réalisation d'un objectif non linguistique. Quant à l'exercice, il est axé sur un phénomène linguistique spécifique.

Dans cette optique, la rédaction d'une lettre commerciale, la participation à un vote, la préparation d'un dépliant touristique sur une ville/région, la création d'un blog/site web, l'organisation d'un débat en classe, la rédaction d'un article après la visite d'un spectacle, la rédaction d'un jeu de rôle basé sur une situation concrète, etc. sont des exemples de tâches. Exemples d'exercices : compléter les slogans publicitaires avec les pronoms relatifs appropriés, transformer le discours direct en discours indirect, souligner dans le texte les mots qui expriment une appartenance, etc.

En ce sens, l'évaluation finale comprendra des tâches axées sur les résultats, tandis que l'évaluation actuelle au sein d'une unité d'apprentissage pourrait comprendre des exercices axés sur la langue ainsi que des tâches axées sur la communication. En d'autres termes, l'évaluation finale ne doit pas remplacer l'évaluation courante des activités langagières et des contrôles de connaissances (lexique, grammaire) effectués au sein d'une unité concentrique. Au contraire, il est inutile de proposer, dans le cadre de l'évaluation finale, des tâches qui permettraient de remobiliser l'ensemble des compétences linguistiques acquises par les apprenants au cours d'une unité d'apprentissage.

Conclusions. La perspective actionnelle donne au processus d'enseignement/apprentissage des langues une authenticité qui a été négligée pendant trois décennies dans l'approche communicative. Cette perspective ne considère pas la communication comme une fin en soi, mais comme une action sociale. La mise en œuvre de l'approche communicative dans le processus d'enseignement/apprentissage a été rendue possible par la redéfinition du concept de la tâche en tant qu'unité d'apprentissage permettant aux apprenants d'interagir, dans un contexte social, dans la langue cible.

Bibliographie:

1. Cadre européen commun de référence pour les langues : apprendre, enseigner, évaluer. Guide pour les utilisateurs, Strasbourg : Vision des Politiques Linguistiques, 2003. ISBN 227805075-4.
2. MOLDOVANU G., *Predarea/învățarea limbajelor de specialitate din perspectiva acțională: o nouă provocare a mileniului*. În: Materialele conferinței internaționale Predarea limbajelor de specialitate în secolul al XXI-lea: realizări și perspective, Chișinău, aprilie, 2012, Chișinău: Editura ASEM, 2012, p.8-13 ISBN 978-9975-75-624-2.
3. PUREN C., *De l'approche communicative à la perspective actionnelle*. In: Le français dans le monde, Paris: Cle International. 2006, n. 347, p. 37-40. ISSN 0015-93595.
4. NUNAN, D., *Communicative Tasks and Language Curriculum*. In: TESOL Quarterly, 1991, vol. 25, p.278-295. ISSN 1545-7249.

CZU: 81`1

<https://orcid.org/0000-0002-1896-628X>

STRUCTURILE COMPARATIVE STABILE CA MODALITATE DE CONSERVARE A INFORMAȚIILOR CULTURALE

Hîrbu Stella,

PhD candidat, asistent univ.

ASEM, Chișinău, RM

e-mail: stella.hirbu@ase.md

orcid id: 0000-0002-1896-628X

Abstract: The present article focuses on stable comparisons as an archetypical embodiment of cultural memory and argues for the need to study them as a means of cultural conservation. There was made an attempt to reveal the cultural connotation of some standard images of stable comparisons in Romanian, Russian and German languages. A systemic analysis of a contrastive-typological nature, going beyond the confines of a bilingual perspective, is an appropriate theoretical contribution to the field of phraseology. Knowledge of the relationships between meanings, components and variety of images, which underlie phraseological comparisons is of relevance for European intercultural communication.

Key words: stable comparisons, connotation, denotation, cultural connotation, cultural norms

Multitudinea problemelor raportate la recepția, codificarea, stocarea și transmiterea informațiilor, cu care omenirea s-a confruntat în decursul evoluției sale, fac și în prezent obiectul atenției cercetătorilor. Informația privind diversele aspecte ale activității cotidiene ale unui individ, recepționată din exterior și, apoi, prelucrată în mod activ de către acesta, în procesul de gândire, pe parcursul timpului suferă modificări și, în consecință, necesită în mod constant să fie supusă unor procese de sistematizare, codificare și recodificare, acestea fiind absolut indispensabile pentru conservarea și transformarea ulterioară în informație de ordin cultural.

Cultura umană a debutat prin semne și simboluri moștenite din epoci ancestrale. Astfel, omenirea și-a păstrat unitatea și continuitatea ei spirituală. Din multitudinea de semne pur convenționale și arbitrare, la care s-a recurs, mai ales, din motive practice, adevărata cultură aspiră pretutindeni să revină la un simbol valoric, plin de conținut și dotat cu o mare putere sugestivă. Marile succese ale oamenilor de știință demonstrează acest lucru, iar creațiile savanților reprezintă o dovadă în plus.

Toate manifestările culturii etnice tradiționale, fie ele materiale, fie spirituale, sunt supuse unor coduri, care sunt respectate de către toți membrii grupului etnic. În viziunea lui R. Antonescu „... nu există cenzură mai aprigă decât aceea care se manifestă la nivelul bogatului evantai de exprimări, pe care îl pun în evidență culturile tradiționale, acestea exercitând o enormă și permanentă presiune asupra propriilor indivizi. În fond, o realitate produsă de oameni pentru propria lor orientare în contextul valorilor propuse de lumea înconjurătoare, având ca justificare și unic scop perpetuarea identității lor etnice.” [1, p. 11]

În opinia cercetătoarei V. Telia, informația culturală fiind dispersată în limbă, este reprodusă, în mod conștient sau inconștient, de către vorbitorii nativi, care folosesc expresii lingvistice în anumite situații, cu anumite intenții și cu o anumită încărcătură emotivă. În acest sens, sarcina cercetătorului ar fi de a interpreta semnificațiile denotative sau motivate figurativ ale semnelor lingvistice în categoriile culturii, adică de a corela unitățile sistemului lingvistic cu unitățile culturii [17, p. 158].

Analiza conținutului lingvistic, din perspectivă etnolingvistică și contrastiv-tipologică, contribuie la înțelegerea și identificarea universalilor și a specificului național al culturilor în comparație. La baza fiecărui cuvânt și a fiecărei unități lingvistice stă o viziune asupra lumii condiționată de conștiința națională. Problemele care survin în situațiile de comunicare

interculturală sunt considerate ca fiind rezultatul diferențelor de comportament și de gândire între reprezentanții diferitelor culturi, ceea ce conduce adesea, la o comunicare inefficientă. Ter-Minasova numește limba „oglinda culturii”, care nu reflectă doar lumea reală a omului din jurul său, nu doar condițiile reale ale vieții sale, ci și conștiința socială a poporului, mentalitatea sa, caracterul național, modul de viață, tradițiile, obiceiurile, morala, sistemul de valori, percepția și viziunea asupra lumii.[18, p. 13] În acest sens, în ultimii ani, cercetarea tabloului etnolingval al lumii a căpătat o nouă perspectivă. Lingviștii sunt interesați de rolul limbajului în procesele cognitive și de posibilitățile de utilizare a acestuia ca sursă de informații despre lumea înconjurătoare.

În opinia mai multor cercetători, informația de natură culturală poate fi reprezentată prin unitățile nominative ale limbii în diverse moduri: prin *semne culturale*, *contexte culturale* (evenimente religioase, sociale, istorice), *concepte culturale* și *conotații culturale* (simboluri).

Elementele de limbaj conotative, suprapuse unor denotate, sensibilizează și surprind diverse conținuturi culturale, atribuind comunicării diferențe de atitudine și de comportament. În acest context, sensurile conotative se întemeiază pe o modificare a sensului de bază, deci, denotativ, în funcție de context. Astfel, dacă sensul denotativ al cuvântului *ochi* este conform DELR „*fiecare dintre cele două organe ale vederii, de formă globulară, sticloase, așezate simetric în partea din față a capului omului [...]*” [4, p. 581], iar cel al cuvântului *urechi* - „*fiecare dintre cele două organe ale auzului și echilibrului, așezate simetric de o parte și de cealaltă a capului omului [...]*” [4, p. 1056], desemnarea unei persoane ca fiind *numai ochi și urechi* nu semnifică un monstru, ci o persoană foarte atentă la ceea ce se întâmplă în jur, această semnificație evocând sensul conotativ al expresiei.

În opinia lui Roland Barthes, *conotația* reprezintă al doilea nivel al semnificației ce apare atunci când sensul denotativ al termenului este înlocuit cu valorile - culturale sau individuale - asociate unui mesaj. Potrivit savantului, conotația operează asupra aspectului modal al comunicării, prin intermediul stilului, tonului și altor elemente ce modifică sensul inițial al termenului [2, p. 43].

De aceeași părere este și cercetătoarea Iraida Condrea, care definește *conotația* drept o „valoare suplimentară – sugestivă, afectivă, de atmosferă etc., care însoțește un anumit cuvânt” [3, p. 36].

În opinia cercetătoarei E. Oparina, *conotația* reprezintă o verigă care leagă semnele limbii de conceptele culturii și, în același timp, un instrument de studiere a interacțiunii dintre acestea [16, p.33].

G. Tokarev interpretează termenul de *conotație culturală* ca fiind rezultatul interpretării componentelor de semnificație în contextul atitudinilor culturale și stereotipurilor; un fenomen complex, care constituie o combinație de interpretări logice, evaluative, afective. Autorul remarcă faptul că noțiunea conotație culturală reprezintă o trăsătură semantică stabilă și uzuală care rezultă din utilizarea unei entități specifice și a semnificației sale de către o anumită comunitate lingvistică și culturală [19, p. 9].

Cercetătoarea V. Telia definește *conotația culturală* drept interpretare a aspectelor denotative sau figurative ale semnificației în categoriile culturii, cum ar fi stereotipurile, simbolurile, etaloanele și alte semne ale culturii naționale și universale, stăpânite de vorbitorii nativi ai unei anumite limbi [17, p. 18].

Concepția națională despre lume, potrivit lui T. Monina, se manifestă în categoriile lingvistice și se materializează în toate domeniile lingvistice: fonetic, lexical, morfologic și sintactic. [15, p. 90] Expresiile frazeologice, paremiile, comparațiile figurative și metaforele, care se bazează pe imagini-standard, stereotipuri, obiceiuri, ritualuri și credințe, fixate în limbă, dispun de cea mai prominentă trăsătură lingvistică, care reflectă cultura poporului. Caracterul etnocultural unic al unităților frazeologice și al simbolurilor se formează prin conotație culturală.

În conștiința vorbitorilor unei anumite limbi, există un număr de imagini, care se apropie în funcție de purtătorii universali de trăsături. Imaginea generalizată aleasă pentru compararea sau prezentarea unei caracteristici se bazează, precum s-a menționat anterior, pe orientările naționale de percepție a realității, și este predeterminată de evaluarea pozitivă sau negativă a denotației sale în

conștiința vorbitorilor nativi. Astfel, în conștiința europeană, de exemplu, imaginea calului este asociată cu un animal nobil și harnic, încât un om harnic este comparat cu acest animal: în germană găsim - *arbeiten wie ein Pferd*, dar și în română - *a lucra precum calul*. Cu toate acestea, imaginea exemplificată nu are un farmec deosebit în mintea vorbitorilor acestor limbi, ci mai degrabă un sentiment de compasiune - astfel, expresia rusă - *работать как лошадь* (a munci ca un cal) este folosită pentru a evalua, la figurat, munca unei femei care muncește la egalitate cu un bărbat, *работать как мужик /как вол* (ca un bărbat/ ca un bou) [20, 182].

În conștiința europeană, imaginile cu animale domestice au, în general, conotații negative, în timp ce, la popoarele orientale și asiatică, aceste animale sunt identificate cu calități umane pozitive. În India, de exemplu, *vaca* este văzută ca având calități, precum prosperitatea, bunătatea, liniștea și pacea. Astfel, aceasta simbolizează puritatea și sfințenia și este considerată un animal sacru. Pentru popoarele din Europa, acest animal are o coloratură negativă. *Vacă* poate fi numită, în mod jignitor, o femeie grasă, neîndemânică și stângace, sau un figurant care nu se potrivește în echipă, sau în final *vaca* reprezintă o povară. Stratul frazeologic al limbii germane este deosebit de reprezentativ în acest sens:

- *blöd/dumm wie eine Kuh sein* (a fi prost / stupid ca o vacă);
- *dumme/schwerfällige/alte Kuh* (vacă proastă/neîndemânică/vacă bătrână);
- *dastehen wie die Kuh vorm neuen Tor* (a sta ca o vacă în fața unei porți noi) cu sensul de a sta complet neajutorat și zăpăcit;
- *dastehen wie die Kuh, wenn 's donnert* (a sta ca o vacă atunci când tună) cu sensul de sta complet neajutorat și confuz;
- *man wird alt wie eine Kuh und lernt man immer noch dazu* (îmbătrânești ca o vacă și tot înveți), aici despre cineva care învață până la bătrânețe, descoperind mereu lucruri noi;
- *riechen/stinken wie die Kuh aus Arsch(loch)* (a mirosi neplăcut/ foarte urât/ a puți);
- *von etwas so viel verstehen wie die Kuh vom Radfahren/Schachspielen/Sonntag* (a înțelege ceva la fel de bine cum înțelege o vacă mersul pe bicicletă/ jocul de șah/ duminica) cu sensul de *a fi prost și a nu înțelege ceva*. În limba română, ca echivalent, putem recurge la altă imagine - *a înțelege ca pisica în calendar* [24]
- *das geht auf keine Kuhhaut* (asta nu încapă nici pe o piele de vacă), cu sensul de *a întrece măsura (oricărei previziuni), a fi de nedescris*, având, în fond, ca punct de plecare practica medievală a utilizării pieilor de vițel sau oaie ca suport material de scrieris. Punctul de plecare îl constituie o reprezentare moralizatoare a bisericii catolice. „Expresia ar reflecta... năduful Necuratului, căruia, în timpul slujbei religioase, nu i-a ajuns un pergament (obișnuit din piele de vițel sau de oaie) pentru a consemna păcatele enoriașilor, aflate, în special, din trâncăneala femeilor, astfel că a fost pus în situația de a trage cu dinții de piele, spre a-i mări dimensiunea. Detașând-se de reprezentarea inițială, enunțul a fost modelat de imagistica profană, cunoscând variații de tip „derivare sinonimică”; s-a făcut trimiterea și la o piele de taur sau de cal, dar și de capră sau de măgar, dar nu numai la acestea.” [6, p.323] Drept exemplu, un personaj al romancierului J.G. Schnabel (1692 - 1760) declară că, pentru a-și înșira păcatele, nu doar o piele de vacă s-ar dovedi neîndestulătoare, ci chiar una de elefant. [10, pp. 906 – 908].

Legătura asociativă a *vacii* cu *noaptea (întunericul)* - *dunkel wie in einer Kuh/Kuhnacht* (foarte întunecat: complet lipsit de lumină; *Kuh* (vacă) = temniță pentru clerici încapățânați (bayr, schwab), asociată, în prezent, cu un animal) - poate fi o etimologie populară; ceea ce denotă retratarea și reinterpretarea unui cuvânt împrumutat după modelul unui cuvânt din limba maternă cu rezonanță apropiată, stabilirea de legături semantice între ele pe baza unei coincidențe sonore pur exterioare, întâmplătoare, fără a se ține seama de fenomene reale ale originii lor, și interpretarea care rezultă din cele două cuvinte în lipsa altor explicații. În cartea sa „Etimologia limbii șvabe”, Hermann Wachs face referire la „Deutsche Gaunersprache” a lui Sigmund Wolf. Acolo se explică faptul că, în Rothwelsch, limba negustorilor ambulanti din secolele trecute, „kau” semnifica închisoare. Însuși Kau recurge la „pătuc suspendat sau supraetajat”, care la origine însemna „loc îngust de dormit”, precum și „gaură îngustă și închisoare”. Mai târziu, în în limba germană standard

(Hochdeutsch), cuvântul *Kau* (închisoare) nu a mai fost recunoscut, ci înțeles ca „vacă”. Astfel, în limba germană *Kaulok* a fost substituit prin *Kühloch*, ceea ce însemna „închisoare pentru clerici”. Mai târziu, în bavareză, „gaura de răcorire” a fost redusă la *vacă*, *kua* (închisoare). În consecință, „kuhnacht, kuhfinster” înseamnă întuneric, ca în închisoare [10].

Lexicografia rusă abundă, de asemenea, de epitete și comparații susținute pe baza acestei imagini:

- (как) старая/глупая корова;
- как корова на льду;
- как корове седло (despre o femeie/fată urâtă și neîndemânică) [21], [25]

În spațiul etnolingval românesc, *vaca*, de asemenea, reprezintă un epitet jignitor, care poate fi adresat unei femei grase și leneșe sau proaste:

- *s-a dus bou și a venit (s-a întors) vacă* (taurul a plecat și vaca a venit/ s-a întors) [5], [21],[24] – expresie ironică despre o persoană care a plecat să învețe ceva sau să clarifice o problemă și s-a întors chiar mai puțin pregătită sau lămurită decât a plecat;
- *a sta ca vaca* cu semnificație a sta complet neajutorat/ confuz [5], [21], [24];
- *rage/râde/mugește ca vaca* [21], [24] se folosește cu sens figurat depreciativ la adresa unei persoane mai ales a copiilor - plânge tare de cele mai multe ori fără motiv.

În concluzie, remarcăm că viziunea asupra lumii a fiecărei națiuni se bazează pe propriul sistem de conotații culturale, stereotipuri sociale, simboluri și scheme cognitive, deoarece conștiința umană este întotdeauna condiționată etnic. În acest sens, ne alăturăm poziției cercetătoarei Ludmila Zbanț, care subliniază că interpretarea informației culturale codificate este strâns legată de o societate concretă, căpătând efecte neașteptate, originale în extensii spre alte culturi și societăți [12, p. 383]. Informațiile de ordin cultural, conservate în unitățile lingvistice stabile, exprimă valorile cognitive pe care cultura dată le-a acumulat la o etapă specifică de dezvoltare. De aceea, comprehensiunea unităților lexicale afectiv-figurative necesită competențe și cunoștințe speciale, de ordin enciclopedic, etimologic, etno- și psiholingvistic, care pot contribui la decodarea informațiilor culturale.

Bibliografie:

1. ANTONESCU, Romulus. Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești. Iași: Tipo Moldova, 2016. 729 p. ISBN 978-606-676-861-0. Disponibil: <http://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Antonescu-Romulus-Dictionar-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti.pdf>
2. BARTHES, Roland. *Mitologii*. Editura Institutul European, Iași, 1997. 296 p. ISBN: 973-586-055-4. <https://vdocuments.mx/roland-barthes-mitologii.html?page=52>
3. CONDREA, Iraidă. Traducerea din perspectivă semiotică. Chișinău, 2006
4. Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a. Academia Română, Institutul de Lingvistică. Editura Univers Enciclopedic, 1998. 1192 p. ISBN 973-9243-29-0
5. DOBRESU, Alexandru. Dicționar-de-Expresii-și-Locuțiuni-Românești. Ed: Litera, 1997, 375 p. ISBN: 9975740596, 9789975740593 Disponibil: <https://vignette.wikia.nocookie.net/lang/images/1/13/Dictionar-de-Expresii-Si-Locutiuni-Romanesti.pdf/revision/20151016162349?path-prefix=ro>
6. DUMISTRĂCEL, St. Până-n pânzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații; ediția a II-a, revăzută și augmentată, Iași, Institutul European, 2001, 534 p. ISBN: 973-586-175-5 Disponibil: <https://toaz.info/doc-view>
7. EVSEEV, Ivan. Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale. Timișoara : Ed. Amarcord, 1994. 222 p. ISBN 973-96667-2-8. <https://vignette.wikia.nocookie.net/nccmn/images/5/5f/Dictionar-de-Simboluri-si-Arhetipuri-Culturale.pdf/revision/latest?cb=20150813050920&path-prefix=ro>
8. STĂNESCU, DORIN. Republica de la Ploiești. Ed: Ploiești - Mileniul III, 2016, p. 193. ISBN:4444000011004

9. ŞERBAN, Vasile. Evseev, Ivan. Vocabularul românesc contemporan - schiță de sistem. Editura Facla, 1978, 299 p.
10. RÖHRICH, Lutz. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten, Verlag Herder, 1994
11. WAX, H., Etymologie des Schwäbischen: Die Herkunft von mehr als 8000 schwäbischen Wörtern, Biberacher Verlagsdruckerei, Gebundene Ausgabe – September 2011
12. ZBANȚ, Liudmila. Aportul informativ intertextual al imaginii în decodificarea textului jurnalistic. În: *Lingvistica integrală – multilingvism – discurs literar*. Suceava – Cernăuți – Chișinău, 2014, p. 376-383
13. ВЕЖБИЦКАЯ, Анна. *Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики* [Текст] / Анна Вежбицкая; [пер. с англ. А. Д. Шмелева]. - Москва: Яз. славян. культуры, 2001. - 272 с. ISBN 5-7859-0190-0. Disponibil: <https://search.rsl.ru/ru/record/01000735426>
14. МАСЛОВА, В. А. *Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений*. - М. Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с. ISBN 5-7695-0745-4.
15. МОНИНА, Н.П. *Культурология: учебно-методическое пособие* / Н.П. Момина. – Омск: Изд-во Ом. гос. ун-та, 2009. – 212 с. ISBN 978-5-7779-1065-3 Disponibil: https://studylib.ru/doc/6218438/monina-n.p.--kul._turologiya
16. ОПАРИНА Е.О. (Отв. ред.) и др. *Язык и культура: Сб. обзоров* / РАН. ИНИОН. – М.: ЮНИОН, 1999. – 109 с. ISBN 5-248-00182-X
17. ТЕЛИЯ, В.Н. *Фактор культуры и воспроизводимость фразеологизмов – знаков-микротекстов* // *Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура: Сборник статей в честь Н.Д. Арутюновой*. М., 2004. 213р.
18. ТЕР-МИНАСОВА С.Г. *Языки и межкультурная коммуникация: учебное пособие* [Текст] / С.Г. Тер-Минасова М.: Слово, 2000. – 261 с. ISBN 5-85050-240-8
19. ТОКАРЕВ, Г.В. *Формирование квазисимволов на базе коннотаций значений вербальных единиц* // *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Сер.: Филология, педагогика, психология*. 2020. № 3. С. 5-13. Disponibil: https://journals.kantiana.ru/upload/iblock/b05/1_%D0%A2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B2_5-13.pdf
20. ХЫРБУ, Стелла. *Лингвокультурные особенности образной лексики, характеризующей качества и аспекты жизнедеятельности человека*. În: Conferința Științifică Națională „Probleme de filologie: aspecte teoretice și practice” din 6 decembrie 2019, Ediția 6, USARB, Bălți, 2020, pp.179-187, ISBN 878-9975-3382-8-8. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/142515
21. Surse digitale:
22. Corpus computational de referință pentru limba română contemporană (<https://corola.racai.ro/>)
23. Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache – DWDS (<https://www.dwds.de/>)
24. Национальный корпус русского языка (<https://ruscorpora.ru/>)
25. <https://dexonline.net/>
26. <https://dic.academic.ru/>
27. www.adevarul.ro
28. <https://dictionary.cambridge.org/>

CZU 37.02

<https://orcid.org/0000-0001-7327-983X>

PLANIFICAREA ȘI LIVRAREA DEMERSULUI DIDACTIC LA ADULȚI- O ABORDARE SISTEMICĂ

Andronic Carolina,

asistent universitar, ASEM, RM

e-mail: andronic.carolina@ase.md

orcid id: 0000-0001-7327-983X

Abstarct. Needless to say that in recent years we have registered huge shifts in education, both in planning and facilitating learning. This paper provides a comprehensive overview of teaching and learning with a main focus on creating proper environment for learning. We started by providing some educational theories, the impact they have on teaching practice as well as what other ideas they might offer to put the theories into practice.

Keywords: teaching, learning, facilitating, educational theories, micro-culture, autonomy, social phenomenon, Bloom's taxonomy.

Există o serie de teorii educaționale care stau la baza practicii predării și învățării.

Andragogie

Knowles sugerează că, cursanții adulți, împărtășesc următoarele caracteristici:

1. Cursanți independenți și auto-direcționați
2. Utilizați experiența acumulată ca schelă pentru o nouă învățare
3. Integrarea valorică a învățării noi în angajamentele lor existente
4. Valorificarea abordărilor centrate pe probleme în ceea ce privește învățarea
5. Au drivere interne pentru motivația de a învăța
6. Ca și facilitator, trebuie să știți de ce și cum beneficiază învățarea cursantului

Aceste caracteristici trebuie luate în considerare în planificarea evenimentelor de predare-învățare pentru cursanții adulți.

Teoria constructivistă

Învățarea are loc prin construirea de idei sau concepte noi, bazate pe cunoștințele și experiențele existente ale cursanților. Tutorii ar putea facilita această abordare prin încurajarea interogatoriului și a reflecției în vederea integrării de noi informații. Aceasta constituie baza metodelor de predare, cum ar fi învățarea bazată pe probleme, în care cursanții folosesc o speță pentru a stabili ceea ce știu deja și pentru a identifica nevoile suplimentare de învățare pentru a aborda scenariul discutat.

Teoria comportamentală

Învățarea este un aspect al condiționării folosind un sistem de recompense și ținte în educație; astfel, învățarea are loc printr-un răspuns la stimulii din mediu. De exemplu, în predarea unei limbi, abilitatea este mai întâi modelată de tutore; cursantul observă ceea ce demonstrează de către expert și își modelează practica în acest sens, ajutat de instruire și feedback de la profesor.

Teoria cognitivă socială

Învățarea este un fenomen social care are loc prin observarea și interacțiunea cu ceilalți și cu mediul nostru. Teoria cognitivă socială subliniază rolul cunoașterii și al mediului în medierea învățării. Această teorie poate fi demonstrată cel mai bine prin învățarea care are loc prin munca în grup, de la modele sau comunicarea non-verbală și verbală. Strâns legată de aceasta este noțiunea de zonă de dezvoltare proximală (ZPD)", descrisă de Vygotsky. ZPD este o zonă între ceea ce elevii pot face fără ajutor și ceea ce nu pot face, în care elevii pot finaliza sarcinile cu îndrumare sau prin interacțiunea cu colegii mai capabili.

Comunități de practică

Lave și Wenger au propus noțiunea de "comunitate de practică" (CoP) pentru a descrie un grup de persoane cu o profesie comună sau cu un interes comun. CoP-urile pot apărea din cauza interesului comun sau se pot dezvolta în timp pentru a împărtăși cunoștințe și experiențe și pentru a învăța unii de la alții într-un anumit domeniu. CoP-urile pot fi fizice sau virtuale, în funcție de faptul dacă colaborarea are loc într-un cadru fizic sau într-un mediu online.

Stiluri de învățare

Fiecare individ ar putea avea preferințe pentru modul în care învață. Mai multe instrumente validate sunt disponibile pentru a permite cursanților să identifice stilurile lor preferate de învățare. Cu toate acestea, în ultimii ani, importanța stilurilor de învățare pentru învățare a fost pusă sub semnul întrebării pe baza lipsei de dovezi care să sugereze că învățarea este cea mai eficientă atunci când este livrată într-un stil preferat. Cu toate acestea, în practică, atunci când predau unui grup mare, educatorii ar putea folosi o varietate de metode pentru a asigura implicarea cursanților.

Elementele esențiale ale planificării lecțiilor

Rațiunea de a face un plan de lecție derivă din teoriile învățării; în această parte a articolului ne vom concentra pe teoria constructivistă.

Planul lecției este conceput în jurul obiectivelor de învățare și oferă formabililor ocazia de a explora, de a construi și de a-și demonstra învățarea. Această abordare schimbă mediul de învățare de la unul care este foarte centrat pe profesor la unul care este foarte centrat pe formabil.

Toți profesorii buni au un plan în minte atunci când țin o sesiune de predare; aceasta ar putea varia de la o simplă listă de verificare la un plan solid, detaliat, structurat. Planurile de lecție sunt o parte esențială a setului de instrumente al profesorului și sunt elaborate de acesta pentru a ghida întreaga sesiune, astfel încât fiecare parte cheie a sesiunii de predare să fie planificată, pregătită și pusă în aplicare în mod corespunzător pentru a obține rezultatele învățării.

Un plan de lecție include în mod tradițional detalii despre lecție, rezultatele învățării care trebuie acoperite, metodologia care va fi utilizată, resursele / materialele necesare și activitățile care vor fi desfășurate atât pentru implicarea, cât și pentru evaluarea cursanților. Partea finală a planului de lecție abordează evaluarea sesiunii atât din perspectiva cursanților cât și a profesorilor.

Planul de lecție

Titlul sesiunii: Durata sesiunii:

Profesor: Grup țintă:

Pasul 1 - Rezultatele învățării

Identificați rezultatele învățării (Ce trebuie învățat ca urmare a acestei lecții):

Pasul 2 - Planul de învățare

Structura metodologică a sesiunii (tipurile/secvența/tipul și ora activităților, rolul cursanților/profesorului la fiecare etapă):

Pasul 3 – Evaluare

Înainte de lecție (cum veți evalua cunoștințele de bază/înțelegerea grupului de cursanți): După lecție (cum veți evalua dacă rezultatele învățării au fost obținute?):

Pasul 4 - Resurse necesare

Lista resurselor necesare pentru fiecare activitate (Manuale; articole de revistă; foi de lucru; diapozitive imprimare; flipchart-uri, calculatoare, proiectoare, acces la internet, etc):

Pasul 5 - Evaluare

Evaluarea cursanților (A fost sesiunea prea dificilă/ ușoară? Cursanții au fost motivați? De ce/ de ce nu? Au obținut rezultatele învățării?) Evaluarea profesorilor (Planul sesiunii și succesiunea activităților au funcționat? Cum s-au comportat cursanții? Au rămas interesați pe tot parcursul? Interogatoriu/discuție eficientă? Ce ați învățat? Cum v-ați modifica/îmbunătăți contribuția dacă ați repeta această sesiune în viitor?)

Există trei considerații generale de care trebuie să ținem cont atunci când planificăm sesiunea de predare:

a) Rezultatele învățării

Orice sesiune de predare trebuie să fie proiectată cu atenție, astfel încât cei implicați să poată obține rezultatele învățării pentru sesiune. Primul pas este de a compila rezultatele învățării pentru sesiune. De reținut că acestea pot fi furnizate tutorilor pe baza rezultatelor învățării dintr-un curriculum conceput anterior (pasul 1 din planul de lecție).

Taxonomia lui Bloom este adesea folosită pentru dezvoltarea rezultatelor învățării. Se bazează pe trei categorii suprapuse ordonate în grad de dificultate; fiecare categorie/ nivel trebuie să fie stăpânit înainte de a trece la următoarea. Acestea sunt:

Domeniul cognitiv (cunoștințe)

Domeniu afectiv (atitudine)

Domeniul psihomotor (abilități)

Taxonomia lui Bloom poate fi, de asemenea, descrisă ca o piramidă care progresează de la cea mai simplă formă de învățare la cea mai complexă .

<https://sites.google.com/site/theamazingworldofteaching/topics-of-del-ii/bloom-s-taxonomy>

b) Cursanții

Odată ce rezultatele învățării pentru sesiune sunt cunoscute, următorul pas (pasul 2 din planul de lecție) este selectarea unei metode de predare care ar fi adecvată pentru dimensiunea grupului de cursanți, experiențele lor anterioare și orice alte caracteristici relevante ale grupului. În cadrul grupului de cursanți, nivelurile de calificare pot varia, astfel încât să putem lua în considerare dacă să le audiăm cunoștințele și abilitățile de bază înainte de a începe sesiunea (Pasul 3 din planul de lecție). Dacă nu putem face acest lucru, să încercăm să ne asigurăm că metoda de predare și materialele de lecție iau în considerare variațiile probabile ale nivelurilor de cunoștințe și abilități din cadrul grupului.

Învățarea cea mai eficientă are loc atunci când este relevantă și oportună, astfel încât ar trebui să se bazeze pe nevoi reale plasate în contexte adecvate. Se învață foarte eficient unii de la alții, așa că trebuie să încercăm să încurajăm învățarea reciprocă / instruirea de la egal la egal și activitățile de proiectare care oferă oportunități formale și / sau informale pentru studenți de a împărtăși cunoștințe și abilități. Cu cât experiența de învățare este mai activă, cu atât învățarea obținută este mai mare.

c) Cerințele practice

Gândiți-vă dacă metoda de predare pe care ați selectat-o (pasul 2 din planul lecției) este fezabilă, având în vedere mediul fizic (tipul și dimensiunea sălii de predare, locația și facilitățile acesteia), timpul disponibil (atât pentru pregătire, cât și pentru predare).

În această etapă, ar trebui să începem să ne gândim la materialele și echipamentele de care vom avea nevoie în timpul sesiunii de predare Pasul (4 din planul de lecție). Nu uităm să facem o listă de verificare pentru a ne ajuta să ne amintim de ceea ce vom avea nevoie.

Ultimul pas este evaluarea (etapa 5 a planului de lecție) a învățării dobândite de adult și livrarea sesiunii de către profesor. În ceea ce privește evaluarea, de luat în considerare dacă sesiunea

a fost prea dificilă, prea ușoară sau doar corectă; studenții au părut motivați și, dacă da, de ce sau de ce nu; și, în cele din urmă, studenții au obținut rezultatele învățării? Deoarece acesta este scopul principal al oricărei lecții, acest aspect necesită o planificare atentă, livrare și reflecție.

În ceea ce privește evaluarea profesorilor, ar fi beneic să reflectăm dacă planul sesiunii și succesiunea activităților au funcționat bine sau ar fi putut fi mai bune; dacă studenții s-au comportat în mod corespunzător și așa cum era de așteptat; au rămas interesați pe tot parcursul demersului didactic și au contribuit; a fost discuția profesorului eficientă? În cele din urmă, nu uităm să reflectăm asupra învățării din această experiență și să ne gândim la cum am putea modifica / îmbunătăți contribuția dacă ar fi să repetăm această sesiune în viitor.

Metode de predare față în față

Există o varietate de metode de predare care ar putea fi utilizate în funcție de context:

Prelegerile sunt utilizate în general pentru a prezenta informații unor grupuri mari de cursanți, formabilii adoptând un rol mai pasiv care ar putea implica ascultarea, căutarea și / sau luarea de notițe.

Metodele de predare, cum ar fi tutorialele, atelierile și seminariile, pot fi utilizate pentru grupuri mai mici; în general, acestea necesită ca studenții să fie mai interactivi și să efectueze exerciții practice de lucru, discuții sau de rezolvare a problemelor.

Există unele situații în care predarea este furnizată în mod ideal pe o bază unu la unu, de exemplu oferirea unei sesiuni de remediere adaptate sau predarea abilităților de interviu.

Concluzii

O bună planificare și pregătire a lecțiilor vă vor ajuta să oferiți mai eficient orice sesiune de predare.

Există o serie de metode de predare care pot fi utilizate la locul de muncă și în mediile educaționale. Fiecare metodă are propriile sale puncte forte și limitări care trebuie luate în considerare cu atenție pentru a selecta cea mai potrivită metodă pentru contextul dvs.

Asigurați-vă că predarea dumneavoastră este susținută de teoria educației pentru a asigura un rezultat pozitiv.

A deveni un educator competent este un proces lung și, ca orice dezvoltare a abilităților, este nevoie de multă practică și experiență pentru a dezvolta expertiză.

Esențial ar fi să folosim feedback-ul studenților și/ sau feedback-ul de observare de la egal la egal pentru a reflecta și a îmbunătăți tehnica de predare și abilitățile de prezentare.

Să nu uităm că studentul se află în centrul tuturor activităților educaționale – fundamental e să ne asigurăm că predarea noastră îmbunătățește învățarea.

Bibliografie:

1. Ellington and Race. 1993. Producing teaching materials: A handbook for teachers and trainers. Kogan Page. London
2. Bloom, B.S. (Ed.), Engelhart, M.D., Furst, E.J., Hill, W.H., & Krathwohl, D.R. (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook 1: Cognitive domain. New York: David McKay
3. Anderson, L.W. (Ed.), Krathwohl, D.R. (Ed.), Airasian, P.W., Cruikshank, K.A., Mayer, R.E., Pintrich, P.R., Raths, J., & Wittrock, M.C. (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives (Complete edition). New York: Longman
4. Knowles, M. S. (1950) Informal Adult Education, New York: Association Press. Guide for educators based on the writer's experience as a programme organizer in the YMCA.
5. Knowles, M. S. (1962) A History of the Adult Education Movement in the USA, New York: Krieger. A revised edition was published in 1977.
6. Knowles, M. (1975). Self-Directed Learning. Chicago: Follet.

7. Knowles, M. (1984). *The Adult Learner: A Neglected Species* (3rd Ed.). Houston, TX: Gulf Publishing.
8. Knowles, M. (1984). *Andragogy in Action*. San Francisco: Jossey-Bass.
9. Kearsley, G. (2010). *Andragogy* (M.Knowles). The theory Into practice database. Retrieved from <http://tip.psychology.org>
10. <https://www.scribd.com/document/371086965/Teoria-Lui-Vigotski-Privind-Dezvoltarea-Cognitiv%C4%83>

UDC 37.016:81'355

<https://orcid.org/0000-0001-9974-6555>

THE TEACHER'S ROLE IN TEACHING PRONUNCIATION

Anghelova Alexandra,
University Assistant,
Comrat State University, RM
e-mail: alexandra.iabanji@mail.ru
orcid id: 0000-0001-9974-6555

Abstract: When learning a foreign language, preschoolers is particularly important developmental aspect of learning, which provides a general improvement of mental processes. Children should be able to use learned lexical and grammatical material in natural communication situations. This purpose is served all structures for understanding and speaking, as well as rhyme and song intended for the most productive mastering the material being studied.

Key words: school, ability, natural language acquirers, speaking and listening comprehension.

Teacher! How much sense is in this word, for each person it has a different meaning.

Teacher helps to enter, in to adult life, teaches respect, and love, eternal values, put moral concepts in the soul of his disciples. Teacher talent is the ability to transfer knowledge to another and the ability to make difficult things easy. Teacher must be born. She should be brought up herself to educate others. And as Montaigne said: "In order to teach others, requires more intelligence than to learn the most." Teacher is good only if her words are similar with his deeds.

The teacher is a dynamic force of the school. A school without teacher is just like a house without windows, an earth without a sun. There is no greater need for the cause of education today than the need for strong women, who will be like a mother not only as teachers for the young. Only the teachers together with parents can socialize and humanize the young by their man-like qualities.

First children's learning begins at home but secondary learning starts from school. The school is considered as a second home for most kids there they find new friends and their classmates become their second family. Teachers are one of the more influential people in the children's lives, teacher takes the role of second parents . Teachers are those who impart education to students who will be tomorrow's leaders, because the teacher are they who find and open talents in young creatures

In Indian culture, they call teacher "the Guru", **Gu** means darkness and **Ru** means light; which when put the syllables together it means "a person who takes you out of the darkness in order to see light". Also we can say that teacher is like a master who shows us the correct way, in other words they are like our compass. The primary and main aim of an ideal teacher is to prepare the student with the vision of leadership, through motivated educational system. The thought is that Mothers bring children to this World, but Teachers bring the World to them. A Teacher is a person,

who is always studying and believe in change and have the aim to prepare future personalities, doctors, teachers and develop in them the skills that they may need to succeed in the future. A Teacher who leads understands the human aspect of living; not just someone who is all about standards or just following the national curriculum. A Teacher who leads knows exactly what the world needs, what her student needs. She is compassionate, warm, optimistic, kind and well-meaning person. She offers not just, the time of the day at school – rather she offers her life to the children she teaches. She believes in her students; she gets to their spirits and empowers them to grow, mature and develop into the best possible citizen for the future.

And the main role of teacher is to teach her pupils to speak a foreign language correctly, that's why we pay the big attention to pronunciation.

Pronunciation is one area of teaching on which we don't pay big attention at school, probably because it is difficult to do when you have in a class 35 students. However, it is an area in which learners need guidance, but one lesson it's not enough. We all know that English is not a phonetic language, which means that looking at the written word often doesn't help students say it. Therefore, by helping students to understand and become familiar with the phonemic chart, we are giving them an indispensable tool in helping to make their communication intelligible.

Mastering grammar, having a good knowledge of vocabulary, being able to read and write well, are all part of learning a language. However, not being able to pronounce words hugely hinders communication, especially since it is believed that, learners who are unable to pronounce words are also unable to understand them. This means that teaching pronunciation is an important area which should be dealt with regularly.

At the first - teacher must *help learners hear* sounds. To pronounce correctly children must hear the right form of this word. At the Children-garden, there are a few children in my class that struggle with sound discrimination, or the ability to "hear" and distinguish between the beginning sounds in words. The task that I give the children seems simple: just tell me the beginning sound of the word that I say. If I say frog, they should give me the sound of the letter "f,". If I say the word "desk," the child should say the sound, "/d/." The children are not supposed to give the letter name, just say the beginning sound that they heard.

Also, I say to children to watch my lips while I say the word, and then watch them own lips in the mirror as they say the word. I Give them a small hand held mirror. And tell them that their mouths should be doing exactly the same thing if they are making the same sounds. After that I show them the video how to pronounce the word like a native speaker. *Here I am trying to introduce a visual clue into them listening skills/phonemic awareness skills, which are developing a bit more slowly than we want them to.* But the visual method of watching the lips move, help them to realize when they are hearing two sounds that are the same and two that are different. Children do not learn to say all speech sounds at once. They say sounds in a predictable sequence depending on the particular language or language they are learning. And because of this teacher must be a good speech model. Speak clearly and use correct speech sounds.

At the second - the teacher must help children *make sounds*. Some students have limitations in their ability to say or pronounce certain sounds. This is where the student, for various reasons, is not saying specific sounds correctly. Some of these children have physical limitations and others are physically capable but just have not learned to say certain sounds automatically. There is also a normal expected progression of speech development related to age. As a rule, children imitate the new sound, but if they can not then the teacher gives some hints which help them to make new sounds.

At the third -When teaching pronunciation, teachers must provide feedback to their student about how they are saying things. This feedback includes what the problem is and what they need to do to correct it. This feedback includes where to place the tongue in the mouth to say particular words, and how the lips should be formed, and the action of the tongue when saying specific sounds. All of these pronunciation tips help the students to improve their communication skill.

Mastering proper pronunciation is not just a matter of learning individual sounds. Many students can hear and make the different sounds for all the vowels and consonants in English. Unfortunately, they also have to contend with the sound changes that occur with different letter combinations resulting from linking or reduction of vowels and consonants, not to mention stress, and intonation differences between their native tongue and English.

That's basically all there is to teaching pronunciation- giving exercises and ensuring that the student uses this methods and tehniques to improve their speaking skills. Because, if a student can't say a sound, they won't be able to hear it either.

The other thigh that is very important is teaching vocabulary, not only giving the new words but teaching how to pronounce them correctly.

Vocabulary acquisition can be assisted in direct and indirect ways. When teachers supply word lists or semantic networks of words, they employ direct ways of teaching vocabulary. Indirect ways imply exposing learners to vocabulary in context of texts, either oral or written. It is generally accepted now that vocabulary teaching needs to foster and integrate different levels at which a word needs to be processed in order to be acquired: the phonological, graphological, grammatical, and semantic levels. Recently, the teaching of vocabulary has to a large extent been informed by vocabulary acquisition studies. Some researchers advocate implicit learning approaches, which imply that vocabulary is mainly acquired unconsciously or with a certain extent of consciousness of a word being new. Others are proponents of explicit learning and stress that learners learn vocabulary by taking an active part in the process and using different language learning strategies, such as inferential and metacognitive strategies. There seems to be an agreement among teaching experts that different kinds of vocabulary knowledge and different proficiency levels may be related to different vocabulary learning strategies. Recently, syllabus designers have been able to make use of word frequency counts and word patterns obtained from a number of contemporary lexical corpora. Within the lexical approach developed by Lewis, teachers are advised to focus on teaching lexico-grammatical patterns as language chunks and take usefulness to the learner as a more important criterion than frequency.

Bibliography:

1. D. Abercrombie 1949, as cited in Field, 2005, p. 400
2. UNESCO – EOLSS SAMPLE CHAPTERS LINGUISTICS - Language Teaching Methodology and Second Language Acquisition - J. Mihaljevic Djigunovic, M. Medved Krajnovic ©Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)
3. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. - М., 1997г.
4. Marla Tritch Yoshida\ Beyond Repeat After Me: Teaching Pronunciation to English Learners
5. Pronunciation Games, Mark Hancock, Cambridge University Press, 1995. ISBN #0-521-46735-7. Lots of photocopyable games, mainly at a beginning to intermediate level. Based on British English pronunciation.

CZU 378.042:811.541

<https://orcid.org/0000-0002-1373-2716>

STRATEGII METACOGNITIVE A PREDĂRII LIMBII ENGLEZE PRIN ÎNVĂȚAREA PERSONALIZATĂ

Apachița Svetlana,
magistru, asist. univ.,
Academia de Studii Economice, Chișinău, RM
orcid id: 0000-0002-1373-2716

Abstract: Teaching English through personalized learning means encouraging students to actively participate in the educational process. It refers to the student-centred instructional process,

harmonized with learning needs, adjusted to the learning preferences and specific interests of students, the focus being on the formation of skills and exploring meta cognitive potential.

Key words: personalized learning, competence, linguistic competence, teaching strategies, ITC instruments, didactics of a language, meta cognitive potential.

„Învățarea personalizată” este un concept care a derivat din conceptele de „individualizare” și „diferențiere”. Ea este adaptată la specificul studentului, în conformitate cu necesitățile de predare-învățare ale acestuia. Învățarea diferențiată este adaptată preferințelor de învățare ale unui grup de studenți. Învățarea personalizată adaptează nu numai obiectivele de învățare, conținutul, dar și metodologia, și ritmul de învățare al fiecărui student. Individualizarea se referă la un set de strategii didactice care garantează realizarea acelorași obiective de învățare prin ajustarea ritmului progresului studentului. Învățarea diferențiată presupune că instruirea este adaptată la preferințele de învățare ale diferitor studenți, obiectivele elaborate pentru procesul de învățare sunt aceleași pentru toți educabilii, dar metoda de abordare a procesului de instruire variază în funcție de preferințele grupului.

În didactica modernă, factorii educaționali își schimbă funcționalitatea; studentul devine subiect și partener al educației, deoarece studentul împreună cu profesorul formează o comunitate educativă. Pentru a eficientiza predarea limbii engleze prin învățarea personalizată, subiectul devine un partener în procesul de predare și în propriul proces de formare. Predarea limbii engleze prin învățarea personalizată orientează studenții spre asumarea responsabilității dobândirii cunoștințelor, determinându-l pe profesor să devină un organizator al experiențelor de învățare. Direcțiile în care se orientează studentul în învățarea personalizată a limbii engleze sunt [8, pp. 63-64]:

- să se realizeze pe sine prin participarea activă în procesul de învățare;
- să comunice și să participe activ la instruire, autoinstruire, să fie activ în relația cu profesorii și membrii grupului de lucru;
- să participe la elaborarea planului de învățare în ceea ce privește strategia, metodele, stilul și ritmul preferat de învățare;
- să ia decizii în ceea ce-l privește. Rolul profesorului de limba engleză constă în trecerea de la statutul de furnizor al cunoștințelor la cel de coparticipant la procesul de livrare a cunoștințelor, plasând o parte din responsabilitate pe umerii studenților. Un alt rol al profesorului de limba engleză constă în integrarea programelor de învățare în ritm propriu. Profesorul organizează situațiile de învățare în așa fel încât să se realizeze sarcinile didactice într-o perioadă de timp rezonabilă. Un alt rol este a organiza cooperarea în situații de grup. Eficientizarea predării limbii engleze prin învățarea personalizată trebuie să îndeplinească două principii: acela de a preda un conținut și acela de a forma un mod de gândire necesar pentru realizarea sarcinii propuse.

Modelul de învățare personalizată pune accent pe formarea parteneriatului dintre profesor, părinte, elev, student și unitatea educațională, fiind, și o teorie a educației secolului XXI, care, prin programul său flexibil, diferențiat și opțional, onorează și recunoaște aptitudinile, pasiunile fiecărui student, precum și barierele și provocările învățării. Învățarea personalizată relevă necesitatea implicării părinților în activitatea didactică, crearea grupelor de studenți cu o componentă mai mică, implementarea metodelor activ participative, respectarea diferitor stiluri de învățare, a diferitor medii de învățare, accesul liber la tehnologiile informaționale, posibilitatea alegerii/ajustării curriculumului.

Predarea limbii engleze prin învățarea personalizată înseamnă încurajarea studenților de a participa activ la procesul educațional, se referă la procesul de instruire centrat pe student, armonizat cu nevoile de învățare, ajustate la preferințele de învățare și la interesele specifice ale studenților, accentul fiind pe formarea de competențe și explorarea potențialului metacognitiv. Metacogniția atrage atenția studentului asupra conștientizării procesului de învățare, formarea prizei de conștiință, „prin apelul la autocontrol, autoapreciere și autoperfecționare a cogniției proprii” [1, p. 176].

E. Joița subliniază că este firesc ca personalizarea cogniției și metacogniției să se raporteze la conștientizarea modalităților proprii de procesare a informațiilor, la particularitățile individuale de

prelucrare, organizare, aplicare a acestora [3, p. 190]. Aplicând principiile pedagogiei diferențierii și constructivismului pedagogic, profesorul trebuie să-și proiecteze strategia didactică astfel încât de implicarea sa formativă să beneficieze fiecare student, iar învățarea să devină un proces constructiv.

Eficientizarea predării limbii engleze prin învățarea personalizată se focalizează și pe valorificarea metacogniției, ce constă în instruirea sau modelarea activităților metacognitive. Metacogniția este multifuncțională legată de cogniție, monitorizând, reglând și controlând procesele cognitive, motivația, emoțiile, comportamentul. G. Schraw evidențiază trei principii referitoare la metacogniție [9, pp. 113-125]: I. Cunoștințe despre cogniție și reglarea cogniției. Cunoștințele despre cogniție – sunt cunoștințe despre sine, despre propriile procese mnezice, factorii ce influențează propria performanță. Cunoștințele procedurale arată modalitatea de îndeplinire a exercițiilor didactice, realizată prin intermediul strategiilor. Reglarea cogniției se realizează în următoarele etape: - planificarea (selectarea strategiilor adecvate și alocarea resurselor); - monitorizarea este o angajare periodică în autotestare în timpul învățării; - evaluarea constă în estimarea rezultatelor și eficienței procesului de învățare. II. Relația dintre metacogniție și abilitățile cognitive. Metacogniția este legată de cogniție, monitorizând, reglând și controlând procesele cognitive, motivația, emoțiile, comportamentul. Cunoștințele și reglarea metacognitivă diferă calitativ de cele cognitive – ele sunt mai durabile și mai generale decât cele cognitive. III. Strategii de bază de îmbunătățire a metacogniției, care includ stimularea construcțiilor de cunoștințe noi, explicarea cunoștințelor condiționale, automatizarea euristicii monitorizate și crearea unui mediu motivațional de învățare.

Un rol important în dezvoltarea cunoștințelor și strategiilor metacognitive îl joacă reflectarea și practica extinsă, când profesorul prezintă oportunități sistematice pentru studenți, ca aceștia să reflecteze asupra succeselor și insucceselor lor. În primul rând, se accentuează importanța cunoștințelor și reglării metacognitive, în al doilea rând, profesorul își modelează propria matrice metacognitivă, și, în al treilea rând, alocă timp suplimentar pentru discuții și reflecții.

Îmbunătățirea cunoștințelor despre cogniție este realizată prin matricea de evaluare a oportunităților de valorificare a strategiilor metacognitive pentru eficientizarea predării limbii engleze (Strategy Evaluation Matrix), care reprezintă cunoștințele declarative, procedurale și condiționale și furnizează informațiile referitoare la strategiile metacognitive. Matricea poate fi utilizată pe parcursul anului academic, dar de cele mai multe ori, studenții, individual sau în grup, completează fiecare rând cu strategiile metacognitive utilizate pe parcursul cursului.

Tabelul I: Strategy Evaluation Matrix (Matricea de evaluare a oportunităților de valorificare a strategiilor metacognitive pentru eficientizarea predării limbii engleze).[9, pp. 113-125] (traducere proprie):

Strategia	Cum se utilizează	Când se utilizează	De ce se utilizează
Parcureșia (Skim)	Evidențierea titlurilor, cuvintelor subliniate, rezumatelor.	Înainte de citirea unui text.	Prezintă tabloul conceptual, atenția se concentrează pe subiect.
Încetinirea (Slow down)	Oprirea, citirea și reflectarea.	Când informația pare să fie foarte importantă sau nouă.	Stimulează interesul și atenția.
Activarea cunoștințelor anterioare (Activating previous knowledge)	Luarea pauzei și meditația asupra faptelor învățate. Punerea întrebărilor referitoare la materia necunoscută.	Înainte de citire sau de o activitate necunoscută.	Facilitează însușirea materiei noi.

Integrarea mentală (Mental Integration)	Relaționarea ideilor. Folosirea lor pentru a construi o temă sau concluzie.	Când se studiază o materie complicată, dificilă.	Promovează niveluri superioare de înțelegere. Reducemateria direcționată spre memorare.
Diagramele (Diagrams)	Identificarea ideilor principale, stabilirea relațiilor dintre ele.	Când textul conține o materie consistentă, cu multe date.	Ajută la identificarea ideilor principale, le organizează în categorii și clase.

Matricea are trei avantaje: promovează utilizarea strategiilor metacognitive, care ridică nivelul performanțelor, promovează conștientizarea explicită și încurajează studenții să construiască activ cunoștințele.

Eficientizarea predării limbii engleze prin învățarea personalizată constă atât în valorificarea cunoștințelor cât și valorificarea strategiilor metacognitive de reglare a cogniției (planificare, informare, înțelegere, derulare, evaluare) și ale strategiilor metacognitive specifice activităților de citire, scriere, ascultare. Fiecare student își formează propria matrice de strategii metacognitive. Strategia metacognitivă reprezintă totalitatea proceselor și mecanismelor cognitive de cunoaștere, proiectare și evaluare a sistemului cognitiv sau reprezintă o acțiune specifică mentală de procesare orientat spre conștientizare.

Strategiile metacognitive valorificate dezvoltă următoarele capacități: a. capacitatea de a valorifica cunoștințele; b. capacitatea de a regla cogniția, cu valorificarea strategiilor metacognitive de reglare: înțelegerea, informarea, planificarea, evaluarea, derularea; c. capacitatea de a valorifica strategiile metacognitive în timpul citirii: strategii globale de citire, strategii de rezolvare a problemei și strategii de susținere a citirii; d. capacitatea de a valorifica strategiile metacognitive în timpul scrierii: strategii de planificare, monitorizare, conștientizare, evaluare; e. capacitatea de a valorifica strategiile metacognitive în timpul ascultării: de rezolvare a problemelor, planificare, direcționarea atenției, traducerea mentală și cunoștințele-persoană.

Eficientizarea predării limbii engleze prin învățarea personalizată se axează pe formarea competențelor de comunicare - receptarea și producerea mesajelor: competențe de ascultare, vorbire, citire și scriere în limba engleză. Competența de citire în limba engleză este abilitatea de a citi critic și contemplativ. Criteriile ce definesc această competență sunt: achiziția informației (recunoașterea scopurilor și tipurilor de citire), aplicarea (demonstrează înțelegerea din diverse surse), analiza (interpretarea punctului de vedere al autorului), sinteza (interpretarea sensului prin reflecții proprii), comunicarea (prezentarea ideii), evaluarea (identificarea erorilor). Odată ce obiectivul de a citi fluent a fost atins, studenții trebuie să valorifice diferite strategii metacognitive de abordare a citirii. Capacitatea de a valorifica strategiile globale de citire în limba engleză include: stabilirea scopului, utilizarea cunoștințelor anterioare, verificarea dacă conținutul corespunde scopului, precizarea conținutului textului, stabilirea caracteristicilor textului, luarea deciziilor asupra părților textului care trebuie citite minuțios. Capacitatea de a valorifica strategiile de rezolvare a problemei în limba engleză include: citirea încetinită și atentă, ajustarea ritmului de citire, concentrarea atenției, luarea pauzelor pentru reflectare, vizualizarea informației citite, citirea textului cu voce tare, stabilirea sensului cuvintelor necunoscute. Capacitatea de a valorifica strategiile de susținere în limba engleză include: luarea notițelor, parafrizarea, recitirea unor pasaje, folosirea materialelor de referință, sublinierea unor texte, discuții cu alte persoane, care au citit același text, punerea întrebărilor și scrierea rezumatelor. Strategiile valorificate în timpul citirii sunt orientate atât către o bună înțelegere, cât și spre o memorare calitativă a celor citite.

Scrierea este un act de producere a sensului, care implică folosirea strategiilor de planificare, conștientizare, monitorizare: de citire, recitare, reflectare și revizuire și folosirea strategiilor metacognitive de evaluare. Scrierea în limba engleză este un proces complex, ce implică diverse activități, inclusiv generarea de idei, organizarea informațiilor, selectarea limbajului adecvat,

completarea unei ciorne, revizuirea și scrierea finală. Scrierea presupune un proces de gândire orientat spre un scop, în care cel care scrie utilizează următoarele tipuri de procese mentale: planificarea, gândirea ideilor și imaginilor în cuvinte, revizuirea a ceea ce a fost scris. Respectiv, în timpul lecțiilor de limba engleză se vor valorifica următoarele strategii: capacitatea de planificare a procesului de scriere, capacitatea de identificare a ideilor și imaginilor în cuvinte, capacitatea de revizuire a ceea ce a fost scris și capacitatea de monitorizare a procesului de scriere. Vorbirea nu este considerată un proces metacognitiv; competența care răspunde de măiestria în vorbire este competența de comunicare lingvistică, alcătuită din: competența lingvistică, competența sociolingvistică și competența pragmatică. Deprinderile de ascultare și vorbire pot fi considerate construcții multidimensionale, care se află în relații interdependente, suplinindu-se reciproc.

Cunoștințele metacognitive asigură în mod direct performanțele în vorbire. Studenții cu un înalt grad de conștientizare metacognitivă sunt foarte buni la procesarea informației, găsirea celor mai bune căi de implementare a cunoștințelor, pentru a-și îmbunătăți vorbirea. Un student poate avea suficient vocabular și cunoștințe gramaticale, dar să fie incapabil să le folosească la locul și timpul potrivit. Cunoștințele metacognitive îi conturează studentului abilitatea de a adapta ce a învățat la noi situații. Procesul de ascultare include două etape: prima încorporează receptarea, memorizarea și repetarea sunetelor în timp ce a doua constă în abilitatea de a explica conținutul mesajului, ambele implicând procese mentale denumite strategii metacognitive de ascultare. Procesul de ascultare în limba engleză este un proces complicat, ce include transformarea mesajului auditiv în impulsuri nervoase, care e posibil prin valorificarea strategiilor: identificarea mentală, direcționarea atenției, planificarea și evaluarea fluxului auditiv, rezolvarea problemelor, organizarea cunoștințelor în lanțuri semantice. Competența de ascultare în limba engleză este abilitatea de a direcționa atenția, procesa stilul limbajului (modelul de prezentare orală), construi sensul și răspunsul la mesaj.

Rezultatele cercetărilor anterioare au arătat că cei care învață o limbă străină dețin anumite cunoștințe despre procesul ascultării, care par a fi în concordanță cu abilitățile de ascultare. Sarcinile din timpul ascultării în limba engleză îi fac pe studenți să utilizeze implicit predicția, monitorizarea, evaluarea și rezolvarea de probleme, ceea ce determină dezvoltarea competențelor metacognitive de ascultare în limba engleză. Dacă profesorul înțelege modul în care studenții învață, organizează și structurează cunoștințele, atunci el este în măsură să-și adapteze predarea la nevoile lor. Operaționalizarea metacognitivă se referă la activitățile mentale folosite pentru a aplica strategiile cognitive în scopul soluționării unei probleme. De exemplu, când studentul ia notițe, decizia de a lua notițe în formă succintă este metacognitivă, iar scrisul în sine este cognitiv.

Ulterior, prezentăm modalitățile de dezvoltare a capacităților metacognitive, explorate de M.V. Veenman, care eficientizează predarea limbii engleze prin învățarea personalizată la nivel universitar [10, pp. 207-208]:

- **Discuțiile în grup** (group discussions) îi ajută pe studenți să devină conștienți de propriile strategii, atitudini de învățare. Prin discuțiile în grup, obținem un schimb de opinii, păreri, percepții, ipoteze, opțiuni de răspuns, care depind de capacitatea studenților de a dialoga.

- **Hărțile conceptuale** (concept maps) solicită gândirea creativă, care stabilește legături cauzale ale cunoștințelor mentale, strategiile metacognitive și formarea conceptelor noi. Hărțile conceptuale sunt folosite în special la studierea temelor gramaticale.

- **Interogatoriul** (self-questioning) este un chestionar utilizat pentru a clarifica și a obține mai multe răspunsuri de formare a cunoștințelor.

- **Interviurile structurate sau semistructurate** (structured and semi-structured interviews) furnizează informații cu privire la strategiile utilizate, metodele, abilitățile și comportamentele metacognitive ale studenților. Interviul structurat constă în aplicarea unui chestionar, interviul semistructurat stabilește temele pe baza cărora se va realiza convorbirea.

- **Jurnalul reflexiv** (reflective journal) este instrumentul care prezintă modalitățile de utilizare a strategiilor de învățare și a procesului de învățare. Acesta prezintă o reflectare asupra propriului proces de învățare, un dialog al studentului cu sine însuși. Rolul jurnalului reflexiv este unul de

consilier, în care studentul creează condiția optimă de exprimare a propriilor stări, scopuri față de procesul de citire, scriere și ascultare, prin efectuarea autoanalizei cu referire la strategiile metacognitive utilizate.

- La **lectura reflexivă** (reflective reading), receptarea textului se face nu doar printr-o citire pasivă, ci prin angajarea în lectură. Citirea reflexivă permite studenților să converseze, să se implice într-un schimb de opinii pe marginea materiei citite, scrise sau audiate și să caute soluții.

- **Modelarea** (explicit teacher modeling) face reale și vizibile procesele mentale ale studenților. În felul acesta, profesorul explică cu voce tare ce se întâmplă în creier în timpul memorării expresiilor noi, citirii textului, scrierii sau ascultării unui mesaj.

- **Protocolul gândirii** cu voce tare (think aloud protocol) reprezintă înregistrarea gândurilor studenților în timp ce îndeplinesc o activitate, apelând la mai multe operații ale gândirii: sinteza, analiza, generalizarea, abstractizarea, compararea.

- **Studiul de caz** (case study) are o valoare euristică semnificativă în selectarea cazurilor reale (caz descriptiv, caz autentic, caz interactiv, situație-problemă), dezvoltă abilitățile de examinare critică a strategiilor de rezolvare a problemelor, identifică deficiențele care provoacă rezultate scăzute.

Din analizele de mai sus rezultă că eficientizarea predării limbii engleze prin învățarea personalizată din perspectiva valorificării cunoștințelor și strategiilor metacognitive constă în: selectarea unei capacități și strategii corespunzătoare; denumirea și introducerea capacității într-o categorie; modelarea capacității prin gândirea cu voce tare; practicarea ghidată a capacității cu un partener sau în grupuri mici; explicarea cum și când poate fi folosită capacitatea sau strategia metacognitivă; antrenament continuu în utilizarea eficientă a capacității.

Bibliografia:

1. AFANAS Aliona (2013) Metodologia dezvoltării competenței de comunicare a elevilor în limba străină. Chișinău, ISBN 978-9975-56-117-4.
2. Cadrul European Comun de Referință pentru limbi: învățare, predare, evaluare, ed.: Tipografia Centrală, Chișinău, 2003, 203p. ISBN: 9975-78-259-0
3. Joia E. Educația Cognitivă. Fundamente. Metodologie. Iași: Polirom. 2002. 237 p. ISBN: 973681100X
4. Mândruț O., Catană L., Mândruț M. Instruirea centrată pe competențe. Cercetare-Inovare-Formare-Dezvoltare. Centrul de didactică și educație permanentă. Arad, 2012. 145 p.
5. Kurubacak G., Yuzer T. Volkan. Handbook of Research on Transformative On-line Education and Liberation: Models for Social Equality. IGI Global. 2011. 594 p. ISBN13:9781609600464
6. PAPUC, L. COJOCARU M. et al. Construcție și dezvoltare curriculară. Cadru teoretic. Chișinău: Tipografia centrală, 2005. 176 p. ISBN 9975-78-384-8.
7. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching (Second Edition). Cambridge: CUP, 2001. ISBN-13 978-0-521-00843-3
8. Șoitu L., Cherciu R. Strategii educaționale centrate pe elev. București, 2006. 313 p. ISBN (10) 973-7871-55-3
9. Schraw G. Promoting General Metacognitive Awareness. In: Instructional Science, 26, 1998, pp. 113– 125. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1003044231033>
10. Veenman M. V. J. Learning to Self-monitor and Self-regulate. In Mayer R.E., Alexander P.A.(eds.). Handbook of Research on Learning and Instruction, New York: Routledge, 2011. 218p. ISBN: 9780203839089

UDC 338.43

<https://orcid.org/0000-0003-5489-5058>

ON THE ROLE OF CONVERSION IN MODERN ENGLISH

Călărăș Angela,

university assistant,

“Alec Russo” Bălți State University, Bălți, RM

e-mail: angelacalaras@mail.ru

orcid id: 0000-0003-5489-5058

Rezumat: Se știe că vocabularul este un sistem bine organizat și este în dezvoltare constantă. Procesul de îmbogățire a vocabularului este determinat de două tipuri de procedee atât cele externe cât și cele interne. Procedeele externe țin de împrumuturi în timp ce procedeele interne se referă la căile de formare a cuvintelor. Articolul vizează unul dintre cele mai productive procedee de formare a cuvintelor în limba engleză- conversia. Procedeele principale de formare a cuvintelor în limba engleză sunt- derivarea, compunerea și conversia. Literatura lingvistică demonstrează că, în prezent, conversia devine tot mai productivă în engleza modernă, fapt ce se datorează structurii specifice ale limbii. Articolul analizează fenomenul conversiei din perspectivă diferită savanți notorii, evidențiind particularitățile ei specifice.

Cuvinte cheie: conversia, procedeu productiv, formarea cuvintelor, îmbogățirea vocabularului, criteriu syntactic, criteriu morfologic.

One of the topical issues of modern lexicology is the study of lexical means. The study of linguistic ways of enriching the vocabulary is constantly modifying, as it reacts to all aspects of the society: politics, science, economy and technology. As language reacts at once to meet changes in people's life and culture, the basic weight of changes falls on the vocabulary. The vocabulary of any language usually modifies together with the changes that occur in social life, because all new notions have to be expressed in words. So, new words come into being.

English is known for a vast word creation. New words have been entering English at an ever increasing rate and it is but certain that the number of words existing in the language increases day by day. The English language is believed to be a very productive language and it has a very extensive vocabulary.

Old realities and terms disappear as they are replaced by others as words are liable to archaisation and innovation. According to the scientific researches, the latter is more active and complete than the other, as it is performed by internal and external methods. It is known that the external method is based on borrowings from other languages, while the internal ways include word-building means, which fall into major and minor patterns. It is proved that the major word-formation patterns in Modern English are- affixation, composition and conversion.

The present article focuses on the study of conversion, a typical English word-formation process. It should be mentioned that as a word-formation means, conversion is treated differently by different linguists. Thus, dwelling on this issue V. Adams remarks that “When a word which has hitherto functioned as a member of one class undergoes a shift which enables it to function as a member of another, we traditionally call it conversion.” [1, p.32]. I. Arnold, a Russian scholar states: “The process of coining a new word in a different part of speech and with a different distributional characteristic, but without adding any derivative element, so that the basic form of the original and the basic form of the derived words are homonymous, is variously called conversion, zero derivation, root formation or functional change.” [2, p. 131] And another Russian scholar R. S. Ginsburg defines conversion as “one of the principal highly productive ways of forming words in Modern English, that refers to the numerous cases of phonetic identity of word-forms of two words belonging to different parts of speech.” [5, p.127]. Professor Horia Hulban, a well-known Romanian linguist describes conversion as a word-building process which affects both the morphological and

syntactic status of words. It consists in the change of the form of speech in which a word has been traditionally used into another part of speech [4, p. 111]. According to him all parts of speech are affected by conversion. Yet, the most frequently met cases are converted nouns, verbs and adjectives. The scholar affirms that the words converted from one grammatical category into another one can be easily recognized according to two main criteria: the syntactic criterion and the morphologic criterion.

Thus, the syntactic criterion is based upon the position of the word in the sentence structure, and upon the syntactic ties the word acquires in its new use. Analysing the following examples, "Does anyone second?"(G.K. Chesterton), and "We must away and wait until she dies"(W.B. Yeats), we can clearly see that the adjective second and the adverb away are used as verbs. Thus, we can understand that the position of these words in the above mentioned sentence- structures and their syntactic relations are those specific to verbs.

The above mentioned examples demonstrate that, in fact conversion consists in coining a new word from some already existing word by changing the category of the part of speech, but preserving the morphemic shape of the original. In such a way, the word has a meaning which differs from that of the original one, though it can be more or less easily associated with it. Scholars describe conversion as a curious and attractive issue, because it has a various field of action; because all grammatical categories can undergo conversion to more than one word-form and it is compatible with other word-formation processes and what is very important, is the fact that it has no demonstrated limitations. Normally a word changes its syntactic function without any shift in lexical meaning. For example, analyzing the following example" *yellow leaves*, we can state that in "*The leaves are yellowing*" the converted unit no longer denotes colour, it denotes the process of changing colour, so that there is an essential change in the meaning. The change of meaning is even more obvious in such pairs as *hand-to hand, face-to face, to go-a go, to make- a make, away-to away*.

Cristina Tataru sustains that the process of conversion has some semantic limitations: a converted word takes only one range of meanings of the initial word [6, p.98]. For example the noun "*paper*" expresses various meanings, such as "*newspaper*", "*material to wrap things.*", but the denominal verb, though, only acquires the sense of covering the walls with such material. As we see, the converted word receives only a part of the semantic field of the source original item. Horia Hulban says that "Conversion cannot be considered if words are treated in isolation". In his opinion another terms which are used to denote the same process zero derivation and functional change, also suggest that words can have identical forms and belong to various parts of speech simultaneously. It is demonstrated that English is characterized by the existence of many homonymous forms. If we look at the following examples silver and silk, we see that they can function as nouns, adjectives and verbs, similar can be an adjective and a noun, run can be a verb, a noun, and an adjective [4, p.112]. The linguist adds that there are two causes which led to the formation of homonymous forms, which later facilitated the process of conversion. In the first case we speak about the loss of endings, which resulted in identical forms for nouns and verbs. And in the second case we speak about the change of the form of some borrowed words belonging to different grammatical categories as the initial distinction between nouns and verbs was lost.

As verbs are very little favored by other word-building processes, conversion compensates this providing language with a great number of verbs converted from practically any part of speech. Being usually polysemantic, verbs made by conversion retain their basic meanings and they can be easily understood if grouped according to some semantic field. Thus, researchers speak about four groups of converted verbs [4, p.113].

1) Verbs converted from nouns denoting parts of the body (to elbow, to eye, to face, to finger, to hand, to head, to nose, to thumb, to toe). As dictionaries explain the most common meaning of these verbs is instrumental, as the part of the body serves as an instrument to do the action;

2) Verbs converted from nouns denoting human beings, family relationships and professions (to father, to mother, to doctor, to engineer, to nurse, to baby, to man); According to the dictionary the most common meanings of these verbs are to treat as a person having that capacity, to supply with;

3) Verbs converted from nouns denoting animals (to dog, to horse, to pig, to lamb, to wolf). The most common meanings of these verbs are to do an action similar to the one characteristic of that animal;

4) Verbs converted from nouns denoting tools and weapons have an obvious instrumental meaning (to pen, to gun, to saw, to nail).

Some of the above mentioned verbs have also developed metaphorical meanings. For example apart from its literal meaning to nose meaning "to discover by smelling," also denotes " to go forward carefully." The verb to nurse having the initial meaning "to wait upon a person who is ill, to take charge of an infant", also receives another additional meaning of "to foster, cherish a thing, to promote the growth or development." Linguists affirm that many of these verbs have at least one figurative meaning, inspired from something that is specific of such persons, for example to man means "to strengthen one's spirits or courage," to father means "to be the father of a book, idea," to doctor means "to sophisticate," to engineer means "to contrive a plan," to nurse means "to foster, cherish a thing, to promote the growth or development." Language learners must bear in mind that most verbs built by conversion have usually some basic meanings which are rather similar to that of the noun, while others may have one or some meanings that are rather abstract.

Researches prove that the aim of conversion varies with the user. If adults convey it to use fewer words, then children use it in order to be understood, although it is common knowledge that they produce ungrammatical utterances very frequently. Yet, it can be stated that conversion always helps to make communication easier. According to linguists there are many cases in which the process of conversion is evident. Though conversion is not as simple as it may seem; the process is easily recognizable, as both words are graphically identical; but the direction of this process is sometimes impossible to determine. Anyway, it is considered that it is not that essential for the speaker because he just needs a simple way to fill in a gap in the language [3, p.101]. Describing conversion linguists say that intuition is still important. Verbs tend to be abstract, because they represent actions, and nouns are frequently concrete, because they name material entities. Conversion is quickly related to the shift of word-class. As it has been stated previously it mainly produces nouns, verbs and adjectives. So, the major cases of converted words result from noun to verb and, accordingly, from verb to noun. Converted verbs from adjectives are also common but this process isn't so widely spread as the one mentioned above. As for the other grammatical categories, it should be remarked that conversion is not that common for them.

In conclusion, it is important to stress that conversion is an exceedingly productive way of forming new words in Modern English. It is proved that new conversion pairs appear in different literary genres and life spheres: fiction, science, technology, gradually forcing their way into the existing vocabulary of all domains of human activity and into dictionaries as well.

References:

1. Adams, V, *An Introduction to Modern English Word-Formation*. London, 1973, p.230.
2. Arnold, I, *The English Word*. Moscow, 1986, p.296.
3. Barner, L. *English Word-Formation*. Cambridge, 1984, p.250.
4. Hulban, H. *Syntheses in English Lexicology and Semantics*. București, Universitatea "Al. I. Cuza", 2001.
5. Ginzburg, R. *A Course in Modern English Lexicology*. Moscow, 1979, p.236.
6. Tătaru, C. *An outline of English Lexicology*. Cluj-Napoca, 2002.

CZU135.1.81.36

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-6065-401X>

ENUNȚUL AVERBAL ÎN SLOGANUL PUBLICITAR FRANCEZ

Enicov Cristina,

Asistent universitar,

Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, RM,

e-mail: c.enicov@gmail.com

orcid id: 0000-0002-6065-401X

Abstract. Advertising speech relies on speed, on capturing attention, on impressing the recipient. [Adam 2004, p]. One of these means of quickly influencing the addressee in the written French advertising speech is the recourse to syntactic structures without a verb. Just a simple overview of advertising messages allows us to notice sentences or even whole texts without verbs. What is their status and role, how communication is carried out within these utterances and in which types of advertising speech are verbless utterances are the objective of this article.

Keywords: Advertising discourse, statement, advertising statement, sentence, verbless, verbless sentences, modality, assertive, injunctive.

Una din direcțiile prioritare în studiile lingvistice la etapa actuală o constituie studiul discursului ca unitate comunicatională, inclusiv atenția sporită față de mijloacele de comunicare în masă ca un mijloc de influențare directă asupra comportamentului și ale emoțiilor destinatarului. Studiul din perspectivă lingvistică asupra procedeelelor și mijloacelor de stimulare a eficienței influențării unui tip de discurs asupra destinatarului atrage atenția cercetătorilor din lumea întreagă. Se știe că discursul publicitar mizează pe rapiditate, pe captarea atenției, pe impresionarea destinatarului. [1, p.17]. Unul din aceste mijloace de influențare rapidă a destinatarului în discursul publicitar francez scris este recurgera la structuri sintactice fără verb. Doar o simplă privire de ansamblu a mesajelor publicitare ne permite să remarcăm propoziții sau chiar texte întregi fără de verb. Care este statutul și rolul lor, ce acte de vorbire desemnează aceste enunțuri, ce tipuri de enunțuri averbale găsim în sloganurile publicitare constituie obiectul prezentului articol.

Utilizarea enunțului averbal în discursul publicitar este determinat de obiectivele pragmatice ale acestui tip de discurs, de însăși natura poli semiotică a discursului publicitar scris, cât și de constrângerile proprii acestui tip de discurs- spațiul redus, timpul limitat pentru lecturarea mesajului, costurile înalte ș.a.m.d.

Orice discurs publicitar are drept obiectiv pragmatic influențarea atitudinilor, aprecierilor, opiniilor, comportamentului potențialului destinatar al mesajului, pentru a-l convinge să achiziționeze produsul/ serviciul dat și condiționează alegerea mijloacelor lingvistice utilizate.

Într-un anunț publicitar prezența imaginii, care reprezintă produsul publicității și care ocupă un spațiu mult mai mare și/sau efectul acestuia permite ca partea lingvistică să fie mai concisă.

E știut că comunicarea publicitară se definește prin caracterul său imediat, adică ea încearcă să interpeleze rapid și să convingă, pe cât posibil, cititorul, care nu este numai de câmp dispus să o recepteze. În calitate de obiect de consum, publicitatea nu este doar un ambalaj lingvistic al unei informații pentru un interlocutor, ci un discurs funcțional și intențional, construit pe baza contractului de comunicare, și este orientat interlocutiv către un destinatar care trebuie să o accepte și sau să o respingă imediat. În acest caz, ea apelează la diverse tehnici de punere în scenă specifice genului publicitar, sau altfel spus diverse scene de enunțare [7, p.72]. „Punerea în scenă” enunțiativă a publicității presupune un subiect vorbitor, un EU (JE) enunțător care valorizează produsul pe care îl propune unui TU (TU) destinatar presupus a fi într-o situație de lipsă și constrâns prin diverse procedee retorice sau stilistice să adere la acest produs. [3, p. 47]. Referitor la enunțarea publicitară, care este, tradițional, studiată în cadrul științelor comunicării, putem spune,

de rând cu Marc Bonhomme, că publicitatea, fiind un adevărat „laborator al limbii franceze actuale” valorizează și prelucrează limba (în cazul nostru, limba franceză) pentru a-și atinge scopurile sale argumentative: valorizarea produsului și convingerea publicului despre beneficiile achiziției sale. [2, p. 33].

Problema definirii unității sintactice în care este absent verbul, cât și problemele pe care le pune această formațiune gramaticală au fost cercetate pe larg în lingvistică, ținând cont de frecvența acestora în diverse limbi.

Pentru a desemna aceste structuri sintactice, private de verb conjugat, Florence Lefeuve de la Universitatea Paris III Sorbonne propune termenul de *averbal*, pentru a desemna opoziția între enunțul /propoziția verbală și cea fără de verb. În cazul acestui termen „Averbal”, prefixul „a-” desemnează sensul de absență, atât în limba franceză cât și în limba română – „fără, lipsit de”, la fel ca și în cazurile , de exemplu, „anormal”, „apolitic” etc. În limba engleză există termenul de „verbless sentence”. Enunțurile averbale, deși au fost considerate multă vreme o abatere de la structura sintactică normativă în limba franceză, în care unitatea sintactică minimală conține grupul nominal și grupul verbal, în condițiile enunțării publicitare, pe o pagină de text tipărit, în prezența imaginii, pot îndeplini aceeași funcție predicativă ca și un enunț verbal canonic.

Examinând specificul lingvistic al textului publicitar, este de menționat că o parte din acest specific este condiționat de factori extralingvistici: costul suprafeței spațiului publicitar de pe pagină, concurența cu altă informație, orientarea pragmatică a textului publicitar. De rând cu aceasta trebuie de menționat suprasaturarea domeniului informațional, cât și factorul timpului de care dispune consumatorul pentru a citi textul publicitar - toate acestea determină specificul lingvistic al textului de publicitate.

Conform opiniilor lingviștilor (Bonhomme) discursul publicitar reprezintă un model de utilizare eficientă a resurselor lingvistice. Aspectul pragmatic al discursului publicitar se manifestă în organizarea particulară (alegerea unităților lexicale și gramaticale, procedee stilistice, sintaxă deosebită, distribuția tipografică a textului, utilizarea elementelor diferitor sisteme de coduri). La baza creării textelor de publicitate se află două tendințe: condensarea și laconicitatea expresiei și expresivitatea și volumul informației.

În urma analizei a circa 1500 de sloganuri publicitare din presa scrisă franceză, am constatat că circa în 50% din ele sunt constituite din enunțuri fără verb, ceea ce ne-a și condus la studiul dat. Un factor care ar explica frecvența enunțurilor averbale în discursul publicitar ar fi cel economic. Costurile înalte ale spațiilor publicitare constrâng creatorii de publicitate să reducă volumul propriu-zis al textului, totodată, păstrând sau poate chiar întărind puterea sa argumentativă și persuasivă.

Se observă dependența față de dimensiunea textelor și frecvența enunțurilor nominale în ele. Astfel, cel mai des se întâlnesc enunțuri averbale în textele de dimensiuni mici - de la un cuvânt până la o frază – 83%. Acest fapt se explică prin necesitatea exprimării maximului de sens cu un minim de cuvinte. Unii cercetători sunt de părerea, că discursul publicitar este un discurs laudativ, care este orientată spre calificare și ceea ce și constituie axa sa de comunicare prioritară.

Sloganul publicitar este un mesaj concis și frapant, fiind format, de regula, dintr-un grup de cuvinte sugestive, un enunț ușor de reținut, spiritual etc - menit să semnaleze și să reamintească consumatorilor actuali și potențiali ai unei firme sau mărci de existență și calitățile sale. Din punct de vedere semantic sloganul este legat cu numele mărcii, cu activitatea firmei. Deseori sloganul amintește calitățile produsului sau așteptările consumatorului.

Stabilirea unei tipologii ale enunțurilor din perspectivă pragmatică înseamnă identificarea scopului, intenției vorbitorului în momentul emiterii actului de vorbire. Vom aplica clasificarea enunțurilor din limba franceză după scopul comunicării și enunțurilor averbale din cadrul discursului publicitar. Scopul comunicării, în opinia cercetătorilor (Hanganu, Hristea, et al) este un act mintal ce prezidează actul de enunțare, elementul de bază al actului comunicativ, urmărit de locutor în relația lui cu ascultătorul în vederea rezolvării unei situații glotice sau metaglotice prin utilizarea mijloacelor de limbă [5, p.42]. Scopul comunicării servește drept criteriu de clasificare a enunțurilor, care corespund celor trei tipuri de acte intenționale principale: descriere, întrebare și

incitație. [5, p. 42]. În același timp, narațiunea, interogația și injoncțiunea ca forme principale ale comunicării verbale, reflectă trei tipuri fundamentale de comportament a subiectului vorbitor, exercitând o anumită influență asupra interlocutorului prin intermediul discursului: el vrea să-i transmită un element al cunoașterii, să obțină de la acesta un obiect al cunoașterii, să obțină de la acesta un obiect al cunoașterii sau să-i intime un ordin. Aceste trei funcții esențiale ale discursului se „materializează” în trei tipuri de enunț enunțiativ, interogativ sau imperativ, fiecare corespunzând unei atitudini a locutorului și reprezentând cele trei tipuri de raporturi între enunț și activitatea logică a omului, adică între conținutul comunicării și judecată [8, p.31].

Scopul comunicării enunțului publicitar este determinat de macro intenția actului de comunicare publicitară, cea de a promova și de a lăuda un produs sau un serviciu. În scopurile sale persuasive, enunțătorul face uz de diverse strategii discursive. Totodată este necesar să menționăm, că în cadrul enunțului averbal constituirea lui are loc prin *modalitate*, o categorie logică, care, în lingvistica franceză a stat la baza distincției tipurilor de enunțuri.[7, p. 85]. Venind din logica modală, în studiul limbii, modalitățile sunt considerate drept elementele care exprimă un anumit tip de atitudine a locutorului față de enunțul său. Modalitățile de enunțare sunt atașate elementelor sintactice, tipografice și prozodici necesari realizării tipurilor de enunț asertiv, interogativ și injonctiv. Fiecare act de enunț implică în mod necesar selectarea unuia dintre ele cu excluderea celorlalte.

F. Lefeuve în studiul său amplu consacrat enunțului averbal în limba franceză consideră că în acest tip de enunț putem atesta patru tipuri de modalitate cărora le corespund acte de enunțare. Astfel sunt distinse *modalitate asertivă, exclamativă, interogativă și injonctivă*. În sloganurile publicitare am identificat cele patru tipuri, indicate de ilustra cercetătoare franceză.

Enunțul averbal asertiv. În general, aserțiunea este un act de vorbire, scopul principal fiind transmiterea de informații. Actele de vorbire asertive descriu un eveniment, o stare de lucruri din realitate și informează interlocutorul în legătură cu evenimentul, starea de lucruri din realitate descrise, totodată asumându-și adevărul propoziției exprimate. În cazul enunțurilor averbale aserțiunea este modalitatea fundamentală de constituire a acestor tipuri de enunțuri. În mod general, aserțiunea este o judecată care conține un adevăr. În enunțurile asertive locutorul afirmă că un predicat este atribuit unui subiect. [7, p.86]. Prin enunțuri averbale, în discursul publicitar, cât și în slogane informația este adusă direct destinatarului, în formă concisă, directă, pe scurt. Ex.: *Cappuccino. Tout simplement parfait*. (Carte Noire). În acest exemplu, se afirmă existența unui capucino, care este calificat pur și simplu perfect, fără a aduce mai multe detalii. Atestăm structura detașată, în care predicatul sau calificativul este plasat în enunț aparte, pentru a mări forța argumentativă și persuasivă a enunțului. Chiar dacă aceste enunțuri sunt percepute și pot fi interpretate ca un enunț complet *Cappuccino de Carte noire est tout simplement parfait*, forma averbală decisă de enunțiator răspunde perfect scopurilor publicității. Predicatul dislocat are forța argumentativă proprie. O altă proprietate a enunțului averbal asertiv este că el afirmă existența referentului predicatului: Ex.: *Le mariage subtil et intense d'une Carte Noire et d'une délicieuse mousse de lait*. (pub. pour le café Carte noire).

În cadrul discursului publicitar alături de enunțul averbal este întotdeauna imaginea produsului și foarte deseori aserțiunea prezentă în enunț este reprezentată de imaginea alăturată, deseori hiperbolizată. Atestăm în cadrul enunțurilor averbale asertive adjective calificative cu conținut semantic laudativ. Când se vorbește despre o cafea Carte Noire adjectivele *subtil, intens și délicios* caracterizează cafeaua cu spumă de lapte. Observăm și prezența personificării și a metonimiei în cadrul acestui enunț pentru cafeaua Carte Noire .

Enunțul averbal exclamativ. Enunțul exclamativ este foarte aproape de enunțul asertiv și de cel interogativ. El este marcat la scris prin semnul exclamării și prin intonație la oral: „Semnul exclamării [...] are condiții de apariție foarte variabile, subiective și de fapt marchează doar o oarecare cantitate de afectivitate sau de expresivitate, adăugată la exprimarea normală propoziției: orice frază poate fi enunțată cu un „adaos afectiv”.[4, p.100]

Pentru enunțul averbal publicitar, în corpusul nostru de sloganuri am atestat enunțuri cu cuvinte exclamative, cât și fără de acestea. *Quel delice!* (Salakis) , *Quelle émotion ! Bien plus que de la déco!* În sloganurile publicitare atestăm aserțiune cu efect exclamativ, marcată prozodic. Chiar dacă aceste enunțuri au semnul exclamării, ele transmit, de fapt, informații, comunică despre existența a ceva, caracterizează sau evaluează ceva, posedând elementul de exclamare. *La chaîne pour tous!* În acest slogan al unui canal de televiziune informația despre un canal popular, accesibil tuturor, atât copiilor cât și adulților este prezentată sub formă de exclamație, noutate, surpriză. *Une sensation unique!* Sloganul pentru produsele de frumusețe anunță despre senzațiile care vor apărea după folosirea acestor produse. Exclamația *Une sensation unique !* poate fi produsă de o utilizatoare mulțumită a acestora. Adjectivul *unique* vorbește despre faptul că acest produs este unul rar, irepetabil, cât și senzația pe care o provoacă.

Enunțul averbal injonctiv . Modalitatea este injonctivă atunci când locutorul „vrea să acționeze asupra interlocutorului pentru a obține de la el un oarecare comportament”. De obicei, în discurs modalitatea injonctivă corespunde unor acte de vorbire care au diferite nuanțe: de la ordin la cele mai atenuate, ca rugămintea. Modalitatea injonctivă este redată gramatical prin două moduri - imperativ și subjonctiv, modurile tradiționale ale publicității. Enunțul averbal de asemenea este apt să exprime injonctiunea în situațiile când modurile verbale nu răspund exigențelor textului publicitar. Discursul publicitar prin definiție este injonctiv: scopul său final este să stimuleze, să incite la cumpărătură, să facă ca destinatarul să dorească produsul. Dacă înainte în publicitate imperativul era folosit pentru a îndemna cumpărătorul să acționeze, actualmente, evoluția publicității a dus la o eufemizare a injonctivului, discursul publicitar este mai degrabă un discurs politicos, amabil, fără ordine și incitări directe la cumpărătură. Sloganul publicitar, deseori doar sugerează, și nu obligă destinatarul la cumpărătură. De exemplu, pentru compania de cașcavaluri Cœur de Lion, sloganul este: „*À consommer avec passion*”. Acest slogan este o formă de recomandare, cu menționarea subtilă de a consuma produsul cu pasiune, adică cu dragoste, ceea ce duce la ideea gustului rafinat al cașcavalului.

Sloganul „*À table!*” pentru o companie care promovează sosuri, nu este altceva decât un îndemn de a se așeza la masă și de a gusta din sosurile propuse. Enunțul averbal este identic cu chemarea pe care o face o mamă pentru copiii săi. Chiar dacă, aparent, are forma unui ordin, acest slogan amintește de momentele plăcute petrecute cu familia în jurul mesei, astfel creând o imagine pozitivă.

Enunțul averbal interogativ în sloganurile publicitare este rar. Se știe că enunțul interogativ exprimă o cerere de informație adresată unui interlocutor, ea constituind o întrebare care necesită de obicei un răspuns. În mod general, propoziția interogativă corespunde, ca act de vorbire direct, scopului de a chestiona sau de a întreba.

Dacă enunțul interogativ în limba franceză își are semnele sale distinctive (inversia subiectului –predicativului, particula *est-ce que*), enunțul interogativ averbal se recunoaște în scris prin semnul de întrebare de la sfârșitul ei. Aceeași structură poate fi înțeleasă altfel dacă are alt semn de punctuație. De ex.: *1 heure pour réduire vos rides?* (cremă). Același enunț cu un punct la capăt ar putea desemna intonația asertivă, un tip de enunț cu sensul afirmativ, constatând realitatea. *Une heure pour réduire les rides.*

În sloganurile exprimate prin structuri averbale incidența enunțurilor interogative este mică. În corpusul nostru am identificat doar 5 cazuri, care se explică prin faptul că întrebarea este puțin productivă prin enunț averbal. Este foarte greu să formulezi o întrebare fără să recurgi la verb. În sloganul pentru o companie de asigurări: *Qui d'autre?* răspunsul la întrebarea Cine altcineva? (În sensul cine altcineva dacă nu compania de asigurări), ar trebui să fie denumirea acestei companii. Și dialogul imaginar dintre un potențial client, care își de soluționat o dificultate cu asigurarea și un interlocutor ipotetic care i-ar răspunde că doar compania Assurances générales de France. Aceeași structură și logică o are sloganul pentru compania **Weight Watchers** „*Quoi de plus naturel?*” deci, răspunsul la întrebarea formulată de sloganul publicitar averbal este întotdeauna numele marcii comerciale sau produsul, pentru care a fost creat sloganul.

în urma analizelor diverselor tipuri de slogane publicitare averbale, am constatat, că finalitatea utilizării lor este întotdeauna promovarea produsului. Utilizarea enunțurilor averbale în cadrul sloganelor nu diminuează în nici un fel comunicarea, ci, dimpotrivă, uneori mărește gradul de expresivitate și eficiență a sloganului publicitar .

Bibliografie:

1. Adam J.-M., Bonhomme, M., L'argumentation Publicitaire. Rhétorique de l'éloge et de la persuasion, ed. Armand Colin, Paris, 2011.
2. Bonhomme M., La publicité comme laboratoire de français actuel in „L'information grammaticale ”, nr. 94, juin 2002.
3. Chareaudeau P. Langages et discours- elements de semiolinguistique, Paris, Hachette, 1983.
4. Goffic Le , P. Grammaire de la phrase française, Paris, Hachette, 1993.
5. Hanganu A, Tipologia propozițiilor din perspectivă pragmatică, Chișinău, Centrul editorial al USM, 2002.
6. Lefeuvre F., La phrase averbale en francais, Paris, ed. Harmattan, 1999.
7. Maingueneau D. Analyser les textes de communication, ed. Nathan, Paris, 2000.
8. Referovskaia, Vasilieva A. Essais de grammaire francaise. Cours theorique, 2e partie Mosskva, Prosvescenie, 1983.

UDC 811.111'373.7

<https://orcid.org/0000-0003-3654-4678>

VERBAL PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE ENGLISH LANGUAGE EXPRESSING POSITIVE EMOTIONS

Nicolaeva Prascovia,

MA in Germanic Philology, University Lecturer

Comrat State University, Comrat, RM

e-mail: nikolaevapr@rambler.ru

orcid id: 0000-0003-3654-4678

Abstract: The article is dedicated to the study of verbal phraseological units expressing positive emotions in English. English verbal phraseological units denoting positive emotions are selected from the phraseological dictionary by A.V. Kunin and represent here the main subject of the analysis. They are classified into groups depending on the type of emotion they represent. The article reveals the peculiarities of their semantic and structural analysis.

Keywords: emotive, verbal phraseological unit, structure, emotions, emotional state, positive emotions.

*Always think positively,
And good things will never leave you!
(Anonymous)*

It is quite evident that language is an important element in human communication. Human communication requires meaning; it is the language itself [3, p. 38]. But what do we know about language? Language can be understood as words, word combinations and sentences that people use to say when they fulfill the need for expressing ideas, exchanging information, conveying messages, etc. Thus, we can conclude that the language is the means of communication; and as a means of communication it must be able to help humans to maintain relationships between one another. While communicating, people use words or word combinations for making up sentences. There is also a special layer of language, which helps us to express different attitudes. These are

phraseological units. They are of great importance as they enrich our vocabulary, beautify our language, and make our communication sound unusual, vivid and more expressive.

The presence and functioning of phraseological units play an important role in characteristics of any language. Interest in phraseological units, their origin and the ways they work have existed from the time immemorial. As Smith L.P. states “phraseological units are speech phenomena which break both grammar rules and logics ones” [4, p.10].

With the help of language, which is a powerful means of expressing human individuality, people convey not only thoughts, but also feelings and emotions. The sensory foundations of language are no less important than its logical (rational) foundations. Language is the key to the study of emotions. It expresses, describes, categorizes and classifies emotions, forms an emotional picture of the world, an integral part of which are phraseological units expressing emotions. Their study within the framework of the anthropocentric scientific paradigm allows a person to realize his role in the world around him. Emotions are an integral and essential component of the human personality.

The verbalization of emotions in different linguistic cultures is carried out in accordance with specific national and cultural norms and rules. The verbal expression of emotions is the realization of the emotional function of the language, for the expression of which it has a special set of emotionally colored linguistic means, among which an important place belongs to emotive phraseological units, which are an important part of the national lexicon that conveys the specifics of the national linguistic consciousness [8, p.5].

This article is devoted to the study of English verbal phraseological units expressing positive emotions. The purpose is to study verbal phraseological units in English that help to express different positive emotions. The research hypothesis lies in the fact that English verbal phraseological units help people to express different positive emotions, such as happiness, joy, love, pleasure, delight, etc.

The following research methods have been used while doing the research: the study and analysis of literature on research issues. This allowed us to find out more information on the topic. The method of linguistic description has been also used. It helped to describe and explain verbal phraseological units expressing positive emotions. The method of translation and explanation permitted us to render the semantics of the studied verbal phraseological units.

Grammatically the verb is the most complex part of speech. First of all it performs the central role in realizing predication - connection between situation in the utterance and reality. That is why the verb is of primary informative significance in an utterance [7, p.55]. It is a very important part of any language. It should be pointed out that verbal phraseological units are also of paramount importance in any language as they constitute a huge number.

The verbal phraseological units are the ones that functionally corresponds to verbs, i.e. those phraseological units whose core component is the verb. For instance, “to have a ball” – веселиться, хорошо проводить время [6, p.28]. Structurally, we can observe here that the verb is the core component of this phraseological unit in English.

According to their structure verbal phraseological units can be of the following types:

1. V + N – play the hog, beat the air, answer the door (bell), etc. [5, p. 11-12];
2. V + Adj. + N – take a strong stand, present a bold front, show a false face, etc. [5, p. 13-14];
3. V + Prep. + N – weigh in the balance, look for credit, jump at the balt, stick in the mud, etc. [5, p.14];
4. Here we have such subtypes as:
5. - V + Prep. + Pron. +N – stick to one’s colours, be in smb’s beard, dance after smb’s pipe, etc. [5, p.14];
6. - V + Prep. + Adj. +N – be of good cheer, work at high pressure, look on the dark sides, etc. [5, p.14];

5. V + N+ Prep. +N – pass the bottle of smoke, take the bull by the horns, find quarrel in a straw, etc. [5, p.16];
6. V + Adv. – run straight, play double, play fair, etc. [5, p.17];
7. V + N + Adv. – play one’s cards well, hold the scales equally, keep one’s mouth shut, etc. [5, p.18];
8. V + N + N – give tip service, wet the baby’s head, die a dog’s death, etc. [5, p.19];
9. V + comp. + N – chatter like a magpie, act as a chameleon, run like a deer, etc. [5, p.19-20];
10. V + and + V – bow and scrape, pick and choose, wait and see, etc. [5, p.20];
11. V + N + Prep. – take the gloves off, lay the butter on, knock the end in, etc. [5, p.21];
12. Verbal Phraseological units with subordinate clauses – *sleep (lie) on (in) the bed one has made, fiddle while Rome is burning, bite off more than one can chew*, etc. [5, p.21].

Thus, we can see that the structure of verbal phraseological units can be diverse.

Having studied the theory based on the structural classification of English verbal phraseological units, we are now to select emotive phraseological units. It was decided to study namely these verbal phraseological units because emotions are very important in our life and we consider that verbal phraseological units expressing different positive emotions will help us to express our positive emotional state. Emotions constitute our health both physically and mentally. In linguistics “the category of emotivity is used to describe” emotive phraseological units [1, p.60]. In phraseology there are emotive phraseological units with both positive and negative meanings. But in this work of ours we shall focus only on those with positive meaning as we believe people should always think positively. This fact gives the opportunity to select the emotive verbal phraseological units from A.V. Kunin’s dictionary and classify them into semantic groups of positive emotions.

“Difficulty and diversity in expressing a person’s emotional state is shown by phraseological units” [1, p.63]. We are going to study emotive verbal phraseological units distributing them into semantic groups of positive emotional state.

Positive emotional state is expressed by such **positive emotions** as joy, happiness, pleasure, love, cheer, fun, admiration, delight, calmness and others. Having worked with the phraseological dictionary by A.V. Kunin, we have found the following verbal phraseological units expressing positive emotional state. They are presented in *Table 1*.

Table 1. English verbal phraseological units denoting positive emotions

<i>English verbal phraseological units denoting positive emotions</i>	<i>The structure of English verbal phraseological units denoting positive emotions</i>
<p>Joy:</p> <p>1. tread (walk) on (upon) air – <i>лететь на крыльях от радости</i> [2, p.36];</p> <p>2. be in alt – <i>быть в приподнятом настроении</i> [2, p.42];</p> <p>3. have a ball - <i>веселиться</i> [2, p.62];</p>	<p>1. V + Prep. + N</p> <p>2. V + Prep. + N</p> <p>3. V + N</p>
<p>Happiness:</p> <p>4. Bless my heart! – <i>Боже мой!</i> [2, p.88];</p>	<p>4. V + Adj. + N</p>
<p>Pleasure:</p> <p>5. be glad to see smb.’s back (the back of smb.) – <i>радоваться избавлению от кого-то</i> [2, p.57];</p> <p>6. have one’s bread buttered on both sides - <i>как сыр в масле кататься</i> [2, p.1077];</p>	<p>5. V + Pron. + N</p> <p>6. V + Pron. + N</p>
<p>Love:</p> <p>7. fix (set) one’s affection on somebody – <i>полюбить кого-либо</i> [2, p.32];</p>	<p>7. V + Adj. + N</p>
<p>Admiration:</p>	

8. have (lay, send) smb. (rolling) in the aisles – <i>вызвать бурю восторга</i> [2, p.37];	8. V + Pron. + Prep. + N
9. be lost in admiration – <i>быть в полном восторге</i> [2, p.31];	9. V + Prep. + N
10. go ape (for, over smb./smth.) – <i>быть в восторге, ошалеть</i> [2, p.46];	10. V + N
11. make smb.'s brain reel – <i>поразить кого-либо</i> [2, p.105];	11. V + Pron. + N
12. catch one's breath – <i>захватить дух</i> [2, p.108];	12. V + Pron. + N
13. take smb.'s breath – <i>захватило дух</i> [2, p.108];	13. V + Pron. + N
Delight:	
14. to bill and coo – <i>ворковать, ласкаться</i> [2, p.81];	14. V + and + V
Calmness:	
15. come up for air – <i>прийти в себя</i> [2, p.35];	15. V + Prep. + N
16. keep one's balance – <i>сохранять спокойствие</i> [2, p.61];	16. V + Pron. + N

Thus, we have worked with the first 1000 phraseological units found in the Phraseological dictionary by Kunin A. V. We have selected English verbal phraseological units denoting positive emotions out of 1000 units. In general, we have 16 phraseological units denoting positive emotional state. They have been classified into groups depending on the type of emotion they represent (*joy, happiness, pleasure, love, admiration, delight, calmness*) and structurally analyzed. Semantic groups are represented in the following way: *joy* – 3 VPUs, *happiness* – 1 VPU, *pleasure* – 2 VPUs, *love* – 1 VPU, *admiration* – 6 VPUs, *delight* – 1VPU, *calmness* – 2 VPUs. The prevailing positive emotional state is *admiration*. So, if we want to show our admiration we can use these verbal phraseological units instead of verbs in order to be unusual, positive and interesting to be listened to.

All the results of structural classification are included in Table 1. Among 16 verbal phraseological units denoting positive emotional state we have found the following structures:

- V + N – 2 units;
- V + Prep. + N – 4 units;
- V + Adj. + N – 2 units;
- V + Pron. + N – 6 units;
- V + Pron. + Prep. + N – 1 unit;
- V + and + V – 1 unit.

To summarize all said above, we can state that the prevailing structure of verbal emotive phraseological unit is the structure of V + Pron. + N. This structure is represented by 6 units.

Concluding, we would like to mention that structural principle of classifying phraseological units is based on their ability to perform the same syntactical functions as words. There are words that perform actions; they are verbs. The same thing can refer to English phraseological units that perform actions; they are verbal phraseological units, whose core component is the verb. They can be used instead of verbs in our everyday speech. For example, we can say “*I loved her.*” Here we have used a simple word, verb. And the same idea can be rendered in English by the use of verbal phraseological unit “*fix (set) one's affection on somebody*”. The sentence will sound in the following way “*I fixed (set) my affection on her*”. It is obvious, that the first sentence is quite simple and ordinary one. But the second one is more complicated and more vivid. So, if we want to sound more expressive and impress someone, we should use verbal phraseological units in our speech.

References:

1. Gordiienko Yulia. Lexical Means of Expressing Emotional State in English. *Научовий журнал*, 2014, № 2, p.59-67
2. Kunin A.V. English-Russian Phraseological Dictionary. – Moscow: Russky Yazyk, 1984. – 944 p.

3. Putri A.A., Sudaryat Y. *Grammatical Cohesion in Moh. Sanoesi's Siti Rayati*. Advances in Social Science, Education and Humanities Research, volume 595. Proceedings of the Fifth International Conference on Language, Literature, Culture, and Education (ICOLLITE 2021) p.38
4. Smith L.P. English Idioms. Перевод Игнатъева А.С. Москва, 1959.
5. Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц. Издательство Казанского университета, 1989. 127 с.
6. Литвинов П.П. 3500 английских фразеологических и устойчивых словосочетаний. Москва, 2007. 285 с.
7. Санникова, С.В. Основы теоретической грамматики английского языка. Краткий курс: учебное пособие. – Челябинск: Изд-во Южно-Урал. гос. гуман.-пед. ун-та, 2020. – 126 с.
8. Синельникова И.И. Эмотивные фразеологизмы французского языка в полевом аспекте: моногр. / И.И. Синельникова. – Белгород: ИД «Белго-род» НИУ «БелГУ», 2013. – 188 с.

CZU: 378.147:811

<https://orcid.org/0000-0002-8774-6571>

UTILIZAREA DIFERITELOR ABORDĂRI DIDACTICE ÎN PREDAREA LIMBILOR STRĂINE

Panainte Lidia,

asistent universitar,

Academia de Studii Economice a Moldovei, RM

e-mail: panainte.lidia.pavel.ase.md

orcid id: 0000-0002-8774-6571

Abstract: The article describes various approaches and methods used in the process of teaching and learning foreign languages. The problem of creating new, more efficient methods of teaching foreign languages has emerged with the development of high technologies, the globalization of the economy, and a more advanced system of public communication. The teacher plays a crucial role in choosing the optimal approach and the best method for each lesson or activity.

The importance of the addressed topic stems from the student's interest in learning a foreign language, from the teacher's effort to support him, and from the high demands of the labour market, which create a challenge for the teaching and learning of foreign languages. Possession of one or more foreign languages and the capacity to meet the four language competences of reading, writing, speaking, and listening are among the qualifications demanded by employers of graduates.

Keywords: foreign language, teacher, students, approaches, methods, techniques, language skills.

Odată cu dezvoltarea tehnologiilor înalte, globalizarea economiei și un sistem mai avansat de comunicare publică, s-a pus problema dezvoltării unor noi metode, mai eficiente, de predare a limbilor străine. În situațiile în care obiectivul procesului de predare/învățare îl constituie dezvoltarea competenței comunicative, Cadrul European consideră textul ca fiind singura legătură reală între elev și cultura limbii studiate [1], profesorii de limbi străine au încercat să înlocuiască metoda obișnuită de predare cu ajutorul cărților, studierea gramaticii și efectuarea aceluiasi tip de exerciții, citirea și traducerea textelor cu metoda comunicativă. Profesorii au tot explorat diverse abordări de predare a unei limbi străine pentru a putea trezi interesul studentului de a studia o limbă și o cultură nouă. La baza oricărei abordări de predare a limbilor străine se află o viziune teoretică asupra a ceea ce este limba și a modului în care poate fi învățată. O abordare dă naștere la metode de a preda prin prisma diferitelor activități sau tehnici pentru a ajuta elevii să învețe.

Elevii învață limbi străine adesea prin tehnici extrase dintr-o varietate de metode/abordări, ceea ce a fost etichetat drept „abordare eclectică”. Profesorii selectează tehnici din diverse abordări în funcție de nevoile diferite ale elevilor/studentilor lor. Majoritatea manualelor de curs amestecă metode și tehnici în acest fel.

Deși profesorii întotdeauna se ghidează de acele programe care insistă asupra unei metodologii obligatorii, ei mereu știu să alege acele metode și abordări care sunt cele mai eficiente pentru studenții lor. Rolul profesorului este să ajute studenții să învețe în cel mai bun mod pentru ei, selectând cea mai bună metodologie și cea mai bună abordare pentru fiecare lecție sau activitate. Profesorul folosește eclecticismul principial, mișcându-se liber între lecții, sarcini, metodologii și abordări, aproape fără întreruperi.

În cadrul unei lecții de limbă străină (fie engleză/germană/spaniolă, etc.) profesorul explică o construcție gramaticală. Apoi elevii o practică scriind. Profesorul folosește *metoda de traducere gramaticală*. La a doua etapă a lecției se exersează cu studenții sub formă de întrebare/răspuns această structură gramaticală, în speranța că aceștia vor înțelege punctul de gramatică. Vorbim aici de *metoda directă*. La o altă etapă a lecției profesorul poate folosi metoda *audio-linguală*, repetând terminații gramaticale sau numere sau luni, sau ascultând un cântec, dialog. Lecția se poate termina cu învățarea *bazată pe sarcini*, sarcina studenților este de a scrie o unitate tematică pe un subiect care nu este acoperit de manual. Pe parcursul acestei lecții s-a practicat eclecticismul principial.

Este dificil să decizi care este cea mai bună metodă, deoarece fiecare dintre ele are puncte tari și puncte slabe, și doar natura obiectivelor unui student va determina care este cea mai bună pentru acel student. Fără îndoială, trebuie să luăm în considerare nivelul elevilor pentru a-i preda, de exemplu, în funcție de înțelegerea lor vom folosi metoda naturală, dar este important să folosim metoda directă. Cu toate acestea, atunci când îi învățăm unele comenzi, trebuie să folosim răspunsul fizic total pentru a imita acțiunile. Astfel trebuie să integrăm toate metodele în funcție de nevoile elevilor. Deși multe surse de instruire lingvistică pot vorbi despre abordări exclusive sau unice, cu câteva excepții, ele folosesc un mix dintre aceste metode.

Metoda audio-linguală. Elevii pot învăța prin repetare, dar, în ciuda faptului că se învață mult în clasă, profesorii pot selecta activități care să fie efectuate acasă, astfel încât elevul să poată exersa scrisul și cititul. Sună foarte plictisitor faptul că elevii trebuie să repete doar. De aceea profesorii găsesc modalități de a-i interesa și de a căuta activități diferite și amuzante. Dacă unele dintre punctele slabe ale acestei metode sunt, după cum am menționat, prea multă repetare și competența lingvistică nu se dezvoltă suficient, atunci elevii își pot dezvolta abilitățile de pronunție și cea mai mare parte a lecției este susținută în limba țintă. Metoda presupune următoarele caracteristici:

- Materialul este prezentat sub formă de dialog.
- Modelele structurale sunt predate folosind exerciții repetitive.
- Există puține sau deloc explicații gramaticale.
- Se atrage mare atenție pentru pronunție.
- Nu este permisă utilizarea limbii materne de către profesori.
- Vocabularul este strict limitat în context.

Un exemplu de activitate audio-linguală este un exercițiu de substituție. Profesorul poate începe cu o propoziție de bază, cum ar fi „Văd mingea”, elevii privesc o serie de imagini și înlocuiesc „minge” cu obiectul de pe fiecare imagine nouă. O altă posibilitate este un exercițiu de transformare, în care profesorul spune: „Citesc o carte”, elevii schimbă propoziția în una negativă „Nu citesc o carte”.

Metoda traducerii este o metodă de predare a limbilor străine centrată pe profesor și se concentrează pe aplicarea gramaticii și a structurii corecte a propozițiilor. Se explica o regulă gramaticală în limba maternă, urmează exerciții de traducere, precedate de unele lucrări de completare a spațiului liber sau de conjugare a verbelor sau de declinare a substantivelor. Acest lucru este util în special pentru a-i învăța pe elevi cum să scrie și să citească într-o altă limbă,

permițându-le să exploreze cuvinte și expresii interschimbabile, cuvinte diferite pentru timpuri diferite. Studenților avansați li se poate cere să traducă texte întregi cuvânt cu cuvânt. Metoda are două obiective principale: să permită studenților să citească și să traducă literatura scrisă în limba țintă și să promoveze dezvoltarea intelectuală generală a studenților.

Activitățile interactive și jocurile de învățare sunt rareori necesare, deoarece elevii traduc direct textul într-o altă limbă și nu există nicio încercare de comunicare „adevărată” și se observă o pronunție nefirească și inexactă. Cu toate acestea trebuie subliniate punctele forte ale acestei metode: Elevii învață mult vocabular, abilitățile de citire și scriere sunt excelente, activează memoria elevilor, elevii pot învăța vocabular nu numai în limba țintă, ci și în limba lor maternă. Câteva caracteristici ale acestei metode:

- Cursurile sunt predate în limba maternă.
- Se predă mult vocabular sub forma unor liste de cuvinte izolate.
- Se acordă puțină atenție sau deloc pronunției.
- Citirea textelor dificile este începută devreme.
- Sunt oferite explicații lungi ale complexității gramaticii.

Metoda directă se numește uneori metoda naturală și este adesea folosită în predarea limbilor străine; se abține de la folosirea limbii materne a elevilor și folosește doar limba țintă. Ideea de bază a metodei directe a fost că învățarea limbii a doua ar trebui să fie mai mult ca învățarea limbii primare (multe interacțiuni orale, utilizarea spontană a limbii, nicio traducere dintr-o limbă în alta și puțină sau deloc analiză a regulilor gramaticale). Spre deosebire de metoda traducerii, metoda directă poate fi eficientă în a crea vorbitori fluenți ai limbii țintă pentru a se descurca în situațiile de zi cu zi. Metoda nu acordă atenție unor domenii precum cititul și scrisul și nu este chiar potrivită pentru oamenii care sunt obișnuiți să predea sau să li se predea cu metoda de traducere a gramaticii. Comparând această metodă cu cea a traducerii, aceasta va deschide mai multe uși acum, cu riscul că pentru a fi concentrați pe vorbire și pronunție, profesorii vor neglija activitățile de citire și scriere, iar o metodă de predare bună trebuie să îndeplinească cele patru competențe lingvistice: Citire, Scriere, Vorbire și Ascultare. Câteva caracteristici ale acestei metode:

- Învățarea în clasă se desfășoară în limba țintă.
- Gramatica este predată inductiv.
- Se subliniază pronunția corectă și gramatica.
- Se învață atât înțelegerea vorbirii, cât și a audierii.
- Învățarea vocabularul și propozițiile de zi cu zi.

Metoda calea tăcerii este o metodă de predare a limbilor străine care folosește pe scară largă tăcerea ca tehnică de predare. Metoda pune accent pe autonomia elevului; rolul profesorului este de a monitoriza eforturile elevilor, iar elevii sunt încurajați să aibă un rol activ în învățarea limbii. Pronunția este văzută ca fiind fundamentală; studenții începători își încep studiul cu pronunția și petrec mult timp exersând-o la fiecare lecție. Această metodă a avut partea ei de critici. Într-un sens, profesorul este prea departe de elevi, pentru a încuraja o atmosferă comunicativă ori elevii au adesea nevoie de mai multă îndrumare și supracorecție decât presupune metoda. Profesorii trebuie să reziste instinctului lor de a scrie totul în alb și negru, pentru a veni în ajutorul elevului la cea mai mică nereușită. Cu toate acestea, metoda calea tăcerii are punctele ei forte: există mai multă interacțiune între elevi; elevii își îmbunătățesc vocabularul; elevii au șansa de a-și corecta singuri propriile greșeli. Caracteristici ale acestei metode:

- Învățarea este facilitată dacă cel care învață descoperă sau creează mai degrabă decât își amintește și repetă ceea ce urmează să fie învățat.
- Învățarea este facilitată prin însoțirea obiectelor fizice.
- Învățarea este facilitată de rezolvarea problemelor care implică materialul de învățat.

Metoda Prezentare, Practica, Producere ar putea fi caracterizată ca o abordare de bun simț a predării limbilor străine și constă din 3 etape. Prima etapă este prezentarea unui aspect al limbii într-un context cu care elevii sunt familiarizați, în același mod în care un instructor de înot le-ar

demonstra începătorilor o acțiune în afara piscinei. A doua etapă este practica, în care elevilor li se va oferi o activitate care presupune o mulțime de oportunități de a exersa noul aspect al limbii și de a se familiariza cu acesta, primind în același timp asistență limitată și adecvată din partea profesorului. Pentru a continua cu analogia, instructorul de înot le permite copiilor să repete activitatea în piscină, în timp ce este suficient de aproape pentru a oferi orice sprijin necesar și multă încurajare. Etapa finală este producția în care elevii vor folosi limba în context, într-o activitate pusă la dispoziție de profesor care va acorda asistență minimă, cum ar fi instructorul de înot, permițându-le tinerilor săi să facă singuri primele mișcări de încercare. PPP este o metodă care este utilizată pe scară largă în predarea limbii la niveluri inferioare și are partea ei de critică. Nu se atrage o atenție deosebită la gramatică și la fluentă și lecția ar putea fi mai dinamică. Metoda PPP este o metodă bună și ușor de folosit pentru profesorii tineri și neexperimentați. Câteva caracteristici ale acestei metode:

- În etapa de prezentare: profesorul vorbește până la 75% din timp, deoarece prezintă informații.
- În etapa de practică: profesorul folosește activități pentru a exersa limba țintă în format oral și scris.
- În etapa de producție: profesorul monitorizează dar nu corectează până la final.
- În etapa de prezentare: studentul este cel care ascultă.
- În etapa de practică: studentul vorbește până la 60% din timp.
- În etapa de producție: studentul vorbește până la 90% din timp.

Metoda comunicativă este cea mai utilizată și acceptată abordare a predării limbilor străine în clasă, în prezent, și, în multe privințe, este un punct culminant al acelor abordări și metodologii care au apărut înainte. Această metodă subliniază capacitatea elevului de a comunica diverse sarcini, cum ar fi adresarea și răspunsul la întrebări, formularea de cereri, descrierea, povestirea și compararea. Atribuirea sarcinilor și rezolvarea problemelor – două componente cheie ale gândirii critice – sunt mijloacele prin care operează abordarea comunicativă. Spre deosebire de metoda directă, gramatica nu este predată izolat. Învățarea are loc în context; corectarea detaliată a erorilor este subliniată în favoarea teoriei conform căreia elevii vor dezvolta în mod natural o vorbire corectă prin utilizarea frecventă. Elevii dezvoltă fluentă prin comunicare în limba țintă, mai degrabă decât prin analiza acesteia.

O lecție de limbă străină unde este abordată metoda comunicativă include activități cu ajutorul cărora elevii sunt capabili să rezolve o problemă sau o situație prin narațiune sau negociere și, astfel, să stabilească competența comunicativă. Astfel, unele activități ar putea include compunerea unui dialog în care elevii negociază când și unde vor lua cina, crearea unei povești bazată pe o serie de imagini sau compararea asemănărilor și diferențelor dintre două imagini, etc. Caracteristicile abordării comunicative:

- Activitățile de învățare care implică exersare și exerciții sunt atribuite ca teme.
- Profesorul nu corectează direct greșelile de vorbire.
- Elevilor li se permite să răspundă în limba țintă, în limba lor maternă sau într-un amestec al celor două.

Accentul tuturor activităților de învățare și vorbire este pe schimbul unui mesaj pe care elevul îl înțelege și pe care dorește să îl transmită, adică o comunicare semnificativă. Elevii primesc informații comprehensibile într-un mediu cu anxietate scăzută și sunt implicați personal în activități.

Pentru a avea succese în însușirea unei limbi străine utilizând metoda comunicativă, ar trebui respectate etapele acestea, care încep de la înțelegere sau pre-producție, răspuns fizic total și trecând prin producerea timpurie a vorbirii, răspunzând la întrebări cu Da și Nu, întrebări deschise, interviuri, până la vorbire, utilizând jocuri și activități recreative, activități de conținut, activități umanist-afective și activități de informare-rezolvare de probleme.

Interacțiunea elev-elev joacă un rol esențial în aplicarea unei abordări de predare comunicativă. Întrucât stilurile de predare mai tradiționale au fost, de obicei, mai degrabă

dominante de către profesori iar elevii învață în principal prin ascultare pasivă, interacțiunea elev-elev, dimpotrivă, se concentrează pe interacțiunea activă dintre elevi înșiși în timpul orelor de limbi străine. Interacțiunea elev-elev îmbrățișează strategiile de învățare cooperativă în care succesul de învățare al fiecărui elev depinde de contribuția întregului grup în timpul lecției. Aceasta este o modalitate eficientă de a implica întreaga clasă, nu doar minoritatea elevilor activi care participă de obicei la ore.

Un rol aparte îi dedic *jocului de rol* pentru că le oferă elevilor o oportunitate de a exersa comunicarea în diferite contexte sociale și în roluri sociale diferite fără a simți presiune. Jocurile de rol pot fi configurate astfel încât să fie foarte structurate (profesorul le spune elevilor cine sunt și ce ar trebui să spună) sau în un mod mai puțin structurat (profesorul le spune elevilor cine sunt, ce situația este și despre ce vorbesc, dar elevii determină ce vor spune). Trebuie de remarcat că și jocurile de rol sunt structurate astfel încât furnizează lacune de informații, deoarece elevii nu pot fi siguri (ca și în cazul majorității formelor de comunicare) ce va spune cealaltă persoană sau alte persoane (există o mică imprevizibilitate firească).

Pentru a implementa cu succes metoda comunicativă, este nevoie de mai mult decât simpla plasare a elevilor în perechi și grupuri. „Beneficiile abordării sunt pe deplin realizate atunci când munca în grup este structurată pentru a asigura astfel de caracteristici precum interdependența pozitivă, responsabilitatea individuală și utilizarea adecvată a muncii în echipă și a abilităților interpersonale.”[3,p.25]

Metodele menționate mai sunt, după cum am văzut au atât avantaje cât și dezavantaje și nu pot exista actualmente de sine stătător. Este important să recunoaștem că un număr de autori din domeniul de specialitate au criticat conceptul metode de predare a limbilor străine. Aceste critici merită luate în considerare. Este posibil ca o anumită metodă să fie impusă profesorilor de către alții. Orice metodă va fi modelată de înțelegerea, convingerile, stilul și nivelul de experiență al profesorului. De asemenea, la întocmirea planului lecției, înainte de a alege abordarea/metodele/tehnice, profesorul ar fi bine să răspunde la următoarele întrebări:

- Care sunt scopurile profesorului care folosește această metodă?
- Care este rolul profesorului? Care este rolul elevilor?
- Care sunt unele caracteristici ale procesului de predare/învățare?
- Care este natura interacțiunii elev-profesor; Care este natura interacțiunii elev-elev?
- Cum sunt tratate sentimentele elevilor?
- Cum este privită limba studiată? Cum este privită cultura acestei limbi?
- Ce abilități lingvistice sunt accentuate?
- Care este rolul limbii materne a elevilor?
- Cum se realizează evaluarea?
- Cum răspunde profesorul la greșelile elevilor?[4, p.29]

La orele de limbi străine la ASEM profesorii aplică o combinație de metode/tehnici, în funcție de diverse criterii, precum și de scopul și obiectivele lecției: nivelul studenților, abilitățile lingvistice, care urmează să fie dezvoltate la unitatea vizată, etc. De exemplu, studenții anului I, facultatea BAA, nivelul A2 au drept sursă de bază manualul Market Leader de D. Cotton, D Falvey, S.Kent. Adițional acestui manual profesorii utilizează un șir de surse autentice: texte, video-uri și interviuri preluate din internet sau din alte surse de profil. La fiecare tema economică, desigur, sunt structuri gramaticale, care sunt explicate de către profesor prin metoda gramaticii și traducerii. Este o metodă necesară pentru a facilita în continuare audierea cu personalități din lumea businessului, sau înțelegerea unui text dintr-o revistă de specialitate. Abordarea comunicativă se regăsește mereu la orele de limbă străină de afaceri (L. Engleză), aplicând jocul de roluri, în cadrul cărora studenții simulează situații reale din viața economică, precum și activități/ sarcini bazate pe rezolvarea problemelor. În centru atenției sunt și instrumentele TIC deoarece studenții de azi și economiștii de mâine trebuie să aibă o bază adecvată de abilități de comunicare care sunt cerute în diferite situații interactive din lumea reală în afara sălii de clasă. Lumea globalizată de astăzi creează o provocare

pentru predarea limbilor străine, cerințele pieței muncii sunt înalte și profesorul nostru depune efort ca specialiștii de mâine să fie competitivi pe piața muncii și să îndeplinească cele patru competențe lingvistice: Citire, Scriere, Vorbire și Ascultare.

Cei mai buni profesori folosesc toate metodologiile și abordările posibile la momentul potrivit, pentru activitățile adecvate și pentru acei elevi ale căror stiluri de învățare necesită această abordare. Scopul final este să alegem metodele care se potrivesc cel mai bine studenților noștri, nu să-i forțăm să învețe după vreo metodologie specială sau limitativă. Fiecare profesor cunoaște principiile și procedurile de bază ale celor mai recunoscute și utilizate abordări și metode pentru predarea unei limbi străine. Fiecare abordare sau metodă are o orientare teoretică articulată și o colecție de strategii și activități de învățare menite să atingă obiectivele specificate și să obțină rezultatele învățării ale proceselor de predare și învățare. Totuși, în prezent, se aplică cel mai des metoda comunicativă, întrucât profesorii se concentrează pe oferirea unei atmosfere de învățare de sprijin și pe selectarea sarcinilor personalizate pentru elevi în funcție de nivelul lor individual, nevoile și interesele lor.

Bibliografie:

1. Cadrul european comun de referință pentru limbi: învățare, predare, evaluare/Comitetul Director pentru Educație „Studierea limbilor și cetățenia europeană”. – Chișinău: Firma editorial-poligrafică „Tipografia centrală”, 2003, 204p. Disponibil: <https://www.isjcta.ro/wp-content/uploads/2013/06/Cadrul-European-Comun-de-Referinta-pentru-limbi.pdf>
2. Competența de comunicare în limbi străine: Revistă de teorie și practică educațională a Centrului Educațional PRO DIDACTICA Nr.4(86), 2014
3. Felder, R. & Henriques, E. Learning and Teaching Styles in Foreign and Second Language Education. Foreign Language Annals 28, Nr.1, 1995, pp.21-31. Disponibil: https://www.engr.ncsu.edu/wp-content/uploads/drive/1KKL4CwxGBPYG2NoIC7x_BMG34jnKJYBH/1995-LS-FLAnnals.pdf
4. Larsen-Freeman, D, Anderson, M, Techniques and Principles in Language Teaching, Third Edition, Oxford University Press, 2011. Disponibil: <https://acasearch.files.wordpress.com/2015/03/techniques-in-language-teaching.pdf>
5. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. Approaches and methods in language teaching, Second Edition, Cambridge University Press, 2001. Disponibil: <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/dbuyukahiska/134963/Approaches-and-Methods-in-Language-Teaching.pdf>

CZU 811.111

<https://orcid.org/0000-0003-4784-7260>

TRANSLATING THE PARADOX IN POETRY

Petrea Galina,

MH, asistent universitar, CFG, ULIM, RM

e-mail: gpetrea@ulim.md

orcid id: 0000-0003-4784-7260

Abstract. The ongoing dispute regarding the degree of poetry translatability has settled down as technically there are tested theoretically valid strategies and techniques, that are used both as work tools and analysis and assessment benchmarks. The principles to be observed are aesthetic accommodation and compensation for the unavoidable loss or gain at the semantic level, as well as selection and arrangement at the form level. The intricate process of poetry translation operates as deconstruction/reconstruction of the architectural form of the original with focus on macrotextual

level – themes, imagery, then microtext – syntactic structure: verse, rhyme, metaphors and other ornamentation elements of poetic rhetoric. The paradox is a concept present in stylistics as a trope but also in reality psychotherapy – the paradoxical technique. The paradox is considered as “*the language appropriate and inevitable to poetry!*”. The research proceeds from the study of fundamental theoretical sources while the applied practical part constitutes parallel texts: poetry by outstanding English and Romanian poets with the respective published translations.

Keywords: Un/translatability, deconstruction, aesthetic accommodation, paradox, logical abduction, ST – source text, TT – target text, content-oriented strategies, prominence, clarity.

When it comes to the translation of poetry there used to be a unanimous agreement among the translato­logists both theoretical researchers and practitioners, that it is an untranslatable. The question of un/translatability, a constant matter of dispute, is to what degree. The objective of the present research is to study the phenomenon of paradox from the stylistic-semantic and pragmatic point of view in poetry. The practical-applied part of this research constitutes the analysis of selected excerpts from the *Compendium of the Translated Poetry* by George Sandulescu and Lidia Vianu – renowned Romanian translation professionals. The authors declare in the foreword that poetry translation is a craft and translators are craftsmen, they compare the translation craft with medicine, “*translation is surgery*” – an association with the meticulous medical refined and exact craft, in reference to the deconstruction process of meaning [8, p.6]. This leads us to another scholar Sayers Peden who sees the metre as a part of the architectural construction of a poem and offers a formula of “*de-construction and re-construction*” [9, p. 14] and discusses a process that reduces a poem “*to its architectural frame: its essential communication*” and that measures basic total structure and evaluates ornamentation.

For the purpose of the present research we would adapt the definition proposed by Holmes James regarding the translation in general and of poetry in particular. “*A translation cannot be the original, there will always be tension between the autonomy of the former and the authority of the latter, but it can produce a text which is a translation of the original poem and at the same time a poem in its own right within the target language*” and be satisfactorily analogous” [4, p. 50]. The concept of untranslatability of poetry is being driven out of consideration when the translator seeks to find an equilibrium by *establishing a hierarchy between dominants and subdominants* – a method which takes it for granted that it is impossible to translate everything. This supposes making a translation-oriented analysis of the dominant elements in the ST. The poetic translation theory as summarized in the *The Encyclopaedia of Literary Translation*, based on Andre Lefevere Susan Bassnett compiles the list of 7 possible approaches or strategies to translating poetry [10]:

Figure 1. Poetry translation strategies. Figure 2. Logical abduction paradox. Figure 3. Wittgenstein's paradoxes.

The first four strategies in Figure 1 are content-oriented: prose translation, rhymed translation, blank verse and interpretation focus on sense, images, disregarding or not meeting the restrictions of structure and rhyme. These result in imitations, versions of the original poem, often distorted ones. While the metrical translation, literal translation and phonemic translation focus on the form, verses, rhyme - result in clumsy or devoid of sense variants at the expense of the macrocontext and

meaning. The suggestion is to *Go for Grace* (10) while translating poetry, the translator has the artistic license to use (not abuse) the meaning to make a clear and graceful translation.

Aiwei Shi pleads for two basic approaches while translating poetry to address form and content constraints: a) aesthetic accommodation and compensation and b) selection and arrangement. Accommodation requires loss or addition. It is “*an aesthetic accommodation*” that represents a strategy for aesthetic poetic translation [1, p. 35]. Nida Eugene states that content and form are determined by the processes of *selection* and *arrangement* in many ways on both the macro-level and the micro-level. He elaborates certain principles for selection and arrangement [5, p.145]:

1. Regarding the content: *wholeness, proportion and coherence*
2. Referring to the form: *appropriateness, cohesion and prominence*
3. Principle of clarity: a matter of *form + content and equal measure*.

Cleanth Brooks considered an eminent New Critic in *The Language of Paradox*, establishes the crucial role of paradox by demonstrating that paradox is “*the language appropriate and inevitable to poetry!*” [3]. The paradox is a literary device consisting of the anomalous juxtaposition of incongruous ideas for the sake of a striking exposition or unexpected insight. It functions as a method of literary composition – and analysis – which involves examining apparently contradictory statements and drawing conclusions either to reconcile them or to explain their presence. The researcher advocates the centrality of paradox as a way of understanding and interpreting poetry.

Paradox as a Trope. In a visual infographic called the *Periodic Table of Figures of Speech* [7] the creator presented in a compressed way a classification in groups highlighted with the same colour, he identified two comprehensive groups: **Tropes** and **Schemes**, with respectively 5 / 4 subgroups of stylistic devices. In the group of *Tropes* he included Reference, Wordplay, Substitution, Overstatement / Understatement and Inversion; in the group of *Schemes* he included Balance, Word Order, Omission / Inclusion; Repetition. The Paradox as a figure of speech used in poetry, which the object of our interest for the present paper is included in the Tropes group, Inversion subgroup, under the number 19, side by side with the Oxymoron, Irony and Rhetorical Question. All the literature on paradox define the concept by contrasting it with the oxymoron, antithesis and PUN or irony. We are going to skip this contrasting analysis and just provide an example in point: *I have measured my life in coffee spoons* (T. S. Eliot). The first part of **The Love Song of J. Alfred Prufrock’s** statement is basically correct logically: a man who has arrived at his middle age, reflects on having lived all that absurd nonsensical life and started to contemplate a divorce, but felt trapped. However, the second part is paradoxical as we measure life in years lived, happy events, and positive experiences accumulated. We measure coffee and sugar with coffee spoons, while coffee revigorates and refreshes us, brings us pleasure, invites conversation and creates wellbeing. He had been taking coffee like a panacea happiness drug and lamentably there was nothing else. We deduce that the statement is not absurd, contradictory (antithesis) but paradoxical – he had just that measure, amount of genuine pleasure in life and he drastically controlled it or was controlled.

Logical abduction scheme theory - explanation for paradox (creative act). The logic of creative acts has been studied and clarified by Charles Peirce, who coined the term “*abduction*”. In induction, thought moves from a plurality of experienced cases to a rule. In deduction, it moves from a rule to a case at hand. In abduction, a hypothetical rule is generated from a single case. Peirce Peirce [6, p. 189] described this novel pattern as follows Figure 2.

The examples selected illustrate from studied poems, the logical syllogism that lead us to the conclusion that however paradoxical the statement is, it is real and veritable. In the first example from Robert Frost, we have first the C – conclusion derived from the fact that even if men worked separately, individually they may work together efficiently at the same project, mission. It is not absolutely necessary that they work in the same room, not even on the same project, to contribute collectively to the wellbeing of the entire community and bring about the needed positive change, or sought out stability.

The second example of paradox from George Carlin, comes in the form of a confronting rhetorical question. The first part of the statement is puzzling, why and how someone would self-sabotage so as to consciously fail at something. But such a situation might exist, when someone does not strongly wish to accomplish something, or thinks he is unworthy or unable to, so he contrives to create some pretense obstacles to justify his failure just in case. But beyond and against his expectation, and maybe focused, oriented effort to lower the boom, he succeeds. The C (conclusion) is a confrontation: so, you see you can, you are able to succeed.

In the example from Emily Dickenson, we have two controversial verses, however they are not absurd but paradoxical. The poet refers to the emptiness of values, or spiritual needs, but we are not just the surface wrap, our inside, our interior is filled with a living organism matter, so we can feel, think, have goals, plans.

Paradoxical technique in psychotherapy. In *Reality Psychotherapy*, developed in the 1960s by William Glasser – they prescribe the symptom, so as to bring the problem behavior from unconscious to perceive it, in order to gain more control and choice into the subject’s hands. By directing the subject to enact the problem behavior, the therapist helps the subject to realize how much control he has over his behavior. Further there is an examples of paradoxical technique. A young man suffers enormously – has regrets, feels guilty, ruminates, falls into anger – because of a painful breakup with his longtime girlfriend. The therapist did not forbid the subject his grieving period, on the contrary he prescribed him to schedule a daily hour – *the unhappy hour* - dedicated to mourning his lost love. The subject gains more structure and organization in his thoughts – thus, by scanning constantly his mood, affect state he obtains more control over his feelings, emotions, life.

There is a classification in literature - Wittgenstein’s four paradoxes, which are disputed but taken as point of reference. Wittgenstein proposes to simply accept the first two paradoxes Figure 3, highlights the third, and shows how to dissolve the last one. There are paradoxes that are lived; contradictions that matter in psychical or in civil life that are not dissolved. More crucially - there are paradoxes that are good methodologically and / or practically.

Ex. 1. R. Browning *A Grammarian’s Funeral*, / Tr.: Leon Levițchi *Înmormântarea unui cărturar*

Others mistrust and say, —But time escapes: Live now or never! He said, —What’s time? Leave Now for dogs and apes! Man has Forever.	<i>Spun sceptici: „Timpul fuge! Să trăiești Ori azi, ori niciodată! „Ce-i timpul? Acum e pentru câini și pești. Vecia ne e nouă dată!</i>
--	---

We have an elegant aggregation of two verbs from the original rendered with an encompassing noun “*sceptici*”. Regarding the content the wholeness and proportion and coherence are kept. We have a lexical modulation, instead of “*apes*”, in translation the author opted for “*pești*” to have the rhyme, but overall the general idea is transferred. Browning confronts brief and meaningless existence of animals vs the life of a “*Man*” capitalized, meaning an agent and virtuous human who leaves his mark in the world thus having the chance for eternity, in translation the author resorted to attribution of this aspiration for legacy not only to extraordinary persons with merits, but to all of us, everyone in its own way. The prominence is replicated in the TT, some elements are left out, omitted “*He said*” . Translation techniques – lexical selection and modulation, generalization in the title.

Ex. 2. George Bacovia, *Vals de toamnă* / Translator: P. Jay, *Autumn Waltz*.

După al toamnei bocet mortuar. Acum, suspină valsul, și mai rar, O, lasă-mă acum să te cuprind... - Hai, să valsăm, iubito, hohotind, După al toamnei bocet mortuar.	To the tune of autumn’s mortuary dirge. Now as the waltz sighs, softly whispering, O let me clasp you to me now... — And come, Let’s waltz, my darling, shrieking as we turn To the tune of autumn’s mortuary dirge
--	---

Paradox 3. Broken rules: A funeral march cannot serve for dancing waltz.

Paradox 4. The contradiction between the state of mood associated with autumn and metaphorically old age, or too late for that and the funeral march – does not inspire joy, laughter, frivolity.

Regarding translation we have a combination of metrical translation as we have not rhymes (AABBA → A---A) but the verses imitate those from the ST, respectively we have a close translation at the words level and a dynamic rendition of meaning. We can notice a non-correspondence, instead of “*hohotind*” → “*shrieking*” meaning hysterical laughter which is more of a cry + scream but not enjoyment. There is a proportionate addition - *softly whispering*, which does not feel redundant, however. We may conclude that the principle of aesthetic accommodation was observed, with more focus on meaning and the form was respected at the metrical level - verses structure, selection and arrangement. The paradox is elegantly replicated in TT, its markers the extreme contrast *bocet mortuar / valsăm hohotind* → *mortuary dirge / waltz shrieking* are perfectly present in translation, even sound better, as “*dirge*” is not just ritualic wail but also denote the funerary march.

Ex. 3. T.S. Eliot, *Journey of the Magi* / Translator: Blaga Lucian, *Călătoria magilor*.

<p>Six hands at an open door dicing for pieces of silver, And feet kicking the empty wine-skins, But there was no information, and so we continued</p>	<p><i>Șase mâni în prag aruncau zaruri pentru arginți, Picioare loveau în burdufuri de piele golite de vin. Dar aici nu găsirăm doritele vești. Și astfel drumul ni l-am urmat.</i></p>
--	---

In this poem we have a combination of two paradoxes 1 and 3 – contradiction between the facts of the external world and what people think, and the paradox of the rules, which dictate a particular use. Stylistically there are two metonymies more exactly synecdoches: six hands and then feet denoting parts of the body of three men. Not that they are being depersonalized but they symbolize, hands – work, activity manually completed, while the legs symbolize the travel, movement, (dance maybe). What the three were doing – gambling or hustling, for “*pieces of silver*” → “*arginți*”, which might be not money as retribution for the work, but the biblical 30 silver coins, the price of betrayal, or the price for dishonest activity. The reference to the feet denotes that they were seeking amusement, but they could have neither opportunity for work, nor entertainment as the “*wine-skins*” were empty. Here the word “*information*” means news, reinforcing the idea that they did not find what they were searching, consequently they were continuing their journey, the path of their life. The paradox of the rules consists in the contradiction between the standard norms for earning money by working, versus waiting for the fortune or praying for the chance/miracle (when/if we dice in the bull’s eye, we need precision and dexterity). In Romanian we have a conformity with the principle of aesthetic accommodation, a beautiful rendering of all the elements, there is an explicitation in the case of *wine-skins* → *burdufuri de piele* which is excellent cultural accommodation, analogical translation.

Ex. 4. *Stănescu Nichita Poveste sentimentală* / Carlson Th. and Poenaru V. *Sentimental Story*

<p>Numai cuvintele zburau între noi, înainte și înapoi. Vârtejul lor putea fi aproape zărit, și deodată, îmi lăsăm un genunchi, iar cotul mi-l înfigeam în pământ, numai ca să privesc iarba-nclinată de căderea vreunui cuvânt,</p>	<p><i>Only the words flew between us, back and forth. You could almost see their swirling, And suddenly, I would lower a knee, and touch my elbow to the ground to look at the grass, bent by the falling of some word</i></p>
--	--

Paradox 1: Contradiction between the facts in the external world and what human beings think; Paradox 4: contradiction between our certainty about the existence of processes within ourselves and the impossibility of voicing their unique features in language. Here the words take precedence and become animated, active, independent of those two engaged in a dispute, an exchange; words become threatening. The man feels humiliated because he lowers his body, a knee, puts the elbow to the ground, practically prostrates, lies on the ground, allegedly to observe how even the grass top is affected by the materialized, falling of heavy words. The imagery is strong and

impressive about the force of the words affecting not only other people, not to mention dear persons, but also the beauty and fragility of nature which depends on it. The translation is analogical as the poem in the ST is in free form, there are few rhymes, it is possible to translate closely and reproduce both the content images and form, structure and arrangement.

Ex. 5. Hopkins Gerard Manley *The Habit of Perfection* / Translator: S.G. Dima.

Shape nothing, lips; be lovely- dumb: It is the shut, the curfew sent From there where all surrenders come Which only makes you eloquent.	Buze, nu rotunjiți cuvinte; amuțiți de drag: doar zvonul clopotului vestitor al stingerii de seară, vuind din spațiul unde se macerează orice cheag al sinelui, vă face vorbirea grăitoare, clară.
--	---

Paradox 4 - contradiction between our certainty about the existence of processes within ourselves and the impossibility of voicing their unique features in language; 2 Paradox about the rules. The image is focusing on lips and actually addressing them, like they were independent of the head and our will. The urge and invocation to be shut, not articulate any word, moreover like in a war it is an order that comes from an authority, the word "curfew" is associated with hostility – an exceptional measure aimed at protection, and in reference to both parts involved in the conflict. And at the end lands the paradox by keeping silent would make one compliant, respectful, law-abiding which speaks volumes - eloquent. The Romanian translation is an example of mimetic translation, replicates the form (ABAB → ABAB), actually has equivalent rhymes but is more interpretation, explicitation, and brings, creates a different image – domestication strategy.

Bibliography:

1. Aiwei Shi. Translatability and Poetic Translation. *Translation Journal* 5, pp. 1- 40, 2005.
2. Bassnett Susan. *Translation Studies*. Revised Edition, Routledge London and New York, 1994.
3. Cleanth Brooks' Concept of Language of Paradox. <https://literariness.org/2016/03/18/cleanth-brooks-concept-of-language-of-paradox/>
4. Holmes James. *Translated Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, 1988.
5. Nida Eugene. *Toward a Science of Translating*. Lieden: Brill, 1964.
6. Peirce Charles. *Collected papers*. Ed. by C. Hartshorne and P. Weiss, Cambridge: Cambridge University Press, Vol. 5, 1931.
7. Periodic Table of Figures of Speech <https://visual.ly/community/infographic/education/periodic-table-figures-speech>
8. Sandulescu George & Lidia Vianu. *Compendium of the Translated Poetry*. București: Contemporary Literature Press, 2011.
9. Sayers Peden Margaret. Building a Translation, the Reconstruction Business: Poem 145 of Sor Juana Ines de la Cruz. In: Biguenet & Schulte (eds.) 1989:13-28.
10. Translation of Poetry <http://www3.uji.es/~aferna/H44/Translating-poetry.htm>

УДК: 811.161.1'373.45

<https://orcid.org/0000-0002-4871-2926>

<https://orcid.org/0000-0002-2756-4469>

РАСТУЩЕЕ ВЛИЯНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Давыдова Ирина,

к.филол.н. МарГУ, г. Йошкар-Ола, РМЭ

e-mail: irina220890@mail.ru

orcid id: 0000-0002-4871-2926

Золотой Александр,

студент 44.04.01 Педагогическое образование

Направленность (профиль):

Русский язык как иностранный.

МарГУ, г. Йошкар-Ола, РМЭ

e-mail: zolotoalexandr01020@gmail.com

orcid id: 0000-0002-2756-4469

Abstract: This topic is relevant since in the current period of time the impact of the English language has reached its epic, which puts at stake the uselessness of studying the Russian language and the traditions of Russian society.

Keywords: foreign languages, Russian language, English language influence, society.

Россия постоянно подвергается влиянию со стороны иностранных государств. Этот факт постепенно меняет российское мировоззрение, традиции, ценности и обычаи, вносит поправки в русский язык. Из Великобритании происходит импорт в Россию всевозможной видео- и аудиопродукции, книг, вещей, гораздо более качественных, нежели российские. Это оказывает влияние на сознание российской молодежи. К негативным последствиям относится нежелание квалифицированных специалистов работать в России, и оно перерастает в желание эмигрировать в развитую европейскую страну, где есть реальные возможности обеспечить себе лучшую жизнь.

Еще во времена существования Британской империи, когда имели место колониальные завоевания и торговые пути, проходившие по всему миру, соперничающие и заслуживающие порицания, глобализация привела к проникновению культурных идеалов Британии. В связи с масштабной миграцией людей по причине революции из Европы в XIX веке произошло расширение и распространение английского языка, что способствовало сплочению американцев и европейцев, по мнению многих лингвистов [1. 239-241]. А в 1945 году была основана Организация Объединенных Наций, и английский язык стал одним из официальных языков, тем самым получив еще более масштабное распространение.

Во время Великой Отечественной войны английский язык не был актуален, так как нашим противником была фашистская Германия. Все силы были брошены на изучение немецкого языка, СССР требовались переводчики.

Социально-экономические и социально-политические российские реформы 90-х годов XX века очень повлияли на образование новых социальных групп людей. Объединение в мировое сообщество, построение демократии требовали «новых людей» – будущих граждан России, воспринимающих себя не только как представителей одной культуры, но и граждан всего мира, осознающих ответственность за мировые процессы, а не только российские. Поэтому изучение иностранных языков, в частности английского, стало набирать обороты именно в этот период. Ошибочно полагать, что мода на английский язык пришла в Россию из Великобритании. Наверняка все помнят, в какой стране был изобретен первый компьютер, телефон и другие инновационные технологии. В Америке. Именно эта страна

очень сильно повлияла на повседневность россиян. Неудивительно, что английский и американский языки так прочно вошли в русскую культуру. Ведь этот язык высоких технологий, бизнеса и всемирной паутины считается международным.

В то время, как и в нынешнее, в некоторых странах, включая Россию, можно было невольно заметить процесс пиджинизации. Пиджинизация, или столкновение владеющих разными языками людей, приводящее к упрощению речи, и может стать причиной деградации языка.

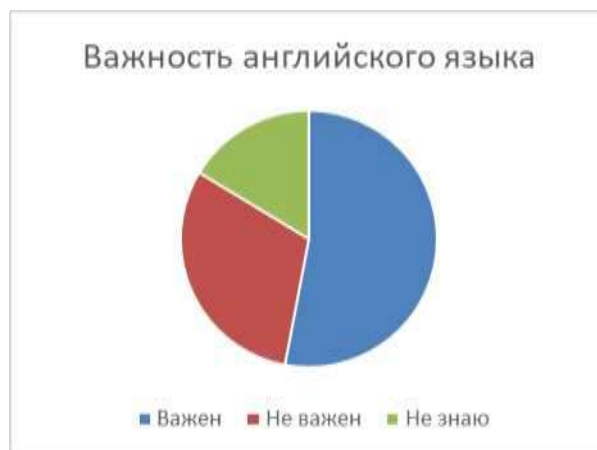
Язык — это гибкая структура, которая меняется под разными факторами. Так возникает креолизация, или процесс впитывания ценностей другой культуры. Одним из этих факторов, проявляющихся в повседневности, является заимствование. Именно использование слов неродного языка появляется в нашей жизни чаще всего. Проблема заключается в том, что люди, а в особенности дети и подростки, используют заимствования, не зная истинного значения слова. Так появляются англицизмы. Не только устная речь приобретает иностранные нотки, но и письменная форма тоже страдает. Особенно данное явление можно увидеть в рекламе. Здесь, помимо латинских букв и слов, используются словосочетания и предложения, например, в 2006 году в Москве проходили международные соревнования (Adrenalin Games), международная ярмарка обуви (Moscow Shoes), а в 2007 году - международная выставка модных товаров (Moscow Fashion EXPO) и другие похожие мероприятия. В начале 2000-х годов вышло постановление Правительства Российской Федерации о том, что рекламные плакаты и вывески должны печататься исключительно на русском языке без иностранных слов и заимствований, но данное постановление было проигнорировано, и рекламу продолжали печатать с использованием латиницы. Обсуждение в Государственной Думе законопроекта о защите русского языка также оказалось безрезультатным. Именно поэтому, желая приостановить влияние английского на русский, Правительство РФ объявило 2007-ой год годом русского языка.

В настоящее время большим спросом на заимствования пользуются иностранные бренды и марки одежды, аксессуаров и т.п., например, Burberry, Paul Smith, O'STIN и т.д. Большинство из брендов наносят на свою одежду различные надписи, зачастую непонятные простым людям и не всегда являющиеся корректными. Сюда же можно отнести упаковки продуктов питания, игрушек, электроприборов. Как мы знаем, большинство товаров в Россию экспортированы, соответственно, на упаковках можно увидеть надписи на иностранном языке.

Английский язык считается чуть ли не главным в создании сленговой лексики. Каждое заимствованное слово «русифицируется», т.е. в русском языке ему находят аналог («изи»-легко, «траблы»-неприятности, «чилить»-отдыхать и т.п.). Но есть и слова, под которые в русском языке нет аналога, изначально использование некоторых слов режет слух, но со временем входит в ежедневный оборот.

Новые поколения растут на мультфильмах Disney, голливудских фильмах, англоязычной музыке. Даже было создано более 1000 различных групп с разными интересами в этой индустрии, а также ещё больше интересных и увлекательных игр для детей. Здесь ярко видно, что люди, начиная с самого детства, привыкают к англоязычной культуре. Проще говоря, молодое поколение воспитывается на чужих идеалах, чуждых нашей культуре.

Для того чтобы доказать данную точку зрения, мы провели опрос среди обучающихся школы, студентов колледжа, получающих среднее профессиональное образование, и студентов университета, получающих высшее образование.

Первый опрос был проведён в МКОУ СОШ №10 Ставропольского края среди обучающихся 6 - 8 классов. Выделили важность знания английского языка 70% опрошенных, 23% респондентов сказали, что знание английского языка для них неважно, так как они собираются связать свою жизнь с другими науками, а оставшиеся 7% воздержались от ответа по причине изучения других иностранных языков. Следующий опрос был проведен в Северо-Кавказском медицинском колледже города Ставрополя. Около 46% студентов положительно высказались об изучении английского языка, 31% отметил неважность английского языка в будущей жизни, а 23% отказались от ответа по разным причинам. Последний третий опрос был проведен в Марийском государственном университете города Йошкар-Олы, Республики Марий Эл. Были опрошены студенты нескольких групп первого курса факультета общего и профессионального образования и факультета физической культуры, спорта и туризма. 43% опрошенных признали важность английского языка, 38% высказались отрицательно в сторону английского языка и 19% отказались от ответа.

Каждая группа людей имеет разные мнения о значимости английского языка, и этому способствует различие сфер, в которых они обучаются. На вопрос, почему так много людей считают, что английский важен в наше время, было дано немало ответов. Большинство ответов было «ЗА» изучение английского языка. Полагаем, это связано с тем, что молодые люди хотят путешествовать и понимать речь в кинофильмах, песнях, а также с тем, что их будущая профессия связана с английским языком.

Исходя из всего вышеизложенного, можно сделать вывод: происходит уменьшение значимости русской культуры и национальности. Ведь сейчас идет время, когда русский народ копирует все западные образцы. Такими темпами легко и быстро можно потерять собственную культуру и языковую самобытность. В практике школьного образования дети начинают изучать иностранные языки наравне с русским языком, появляются школы с углубленным изучением иностранных языков, профильные классы. Иностранные языки начинают вытеснять русский, а это ведет наш язык к скудности и снижению грамотности. Иностранные языки изучать надо, но русский язык должен всегда быть в приоритете.

Библиография:

1. Дэвид Кристалл «Английский язык как глобальный».
2. Островская Т.А. «Стандартный английский язык в эпоху глобализации».
3. Влияние британской языковой культуры на российское общество.

УДК 811.112

<https://orcid.org/0000-0002-5361-2567>

МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА)

Дойникова Марина,

канд. филол. наук,

доцент кафедры немецкого языка

МГИМО МИД России, г. Москва, РФ

e-mail: doynikovami@mail.ru

orcid id: 0000-0002-5361-2567

Abstract The article deals with lexical units forming the core and periphery of the lexico-semantic field "Migration" / "Migration" in modern German. Migration processes have a significant impact on all spheres of modern German society. The formation of a tolerant attitude towards migrants is one of the priorities. In the course of the study, it was found that the key concept of the LSP "Migration" is the lexeme "Flüchtling", which has received wide use in the language and has huge word-formation potentials.

Keywords lexico-semantic field; migration processes; migrant image; modern German; synonymic series.

В последнее десятилетие Германия прочно заняла вторую позицию в рейтинге стран, имеющих наибольшее количество иммигрантов, обогнав ОАЭ и уступив первую строчку только США. По данным Федерального статистического управления Германии доля мигрантов от общего количества населения Германии составляет примерно 13% и продолжает увеличиваться. В 2021 г. в стране насчитывалось около 12 млн. выходцев из других стран, в первую очередь из Турции и Польши, не имеющих гражданства ФРГ. За 2022 г. количество эмигрантов увеличилось примерно на один миллион.

[https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/_inhalt.html].

Миграционные процессы оказывают непосредственное влияние на основные сферы жизни общества: экономическую, политическую и социальную, и вербализируются в современном немецком языке.

Настоящее исследование посвящено изучению лексико-семантического поля (ЛСП) «Migration» / «Миграция» в современном немецком языке.

Объектом исследования являются лексические единицы, образующие ядро и периферию ЛСП «Migration» / «Миграция».

Материалом исследования послужили публикации онлайн-изданий немецких СМИ за 2017-2022 гг. и статьи DWDS, цифрового словаря немецкого языка XX в.

В исследовании использовались метод сплошной выборки, метод контекстуального анализа, элементы семантического и словообразовательного анализа.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью изучения формирования образа мигранта в современном немецком языке, как ключевого концепта ЛСП «Migration» / «Миграция» и неотъемлемой части современного общества ФРГ, т.к. выходцы из других стран составляют значимую долю населения Германии и оказывают значительное влияние на все основные сферы жизни общества.

Т. А. Иванченко предлагает рассматривать лексему Migrant (Migrantin) в «качестве базовой лексемы-репрезентанта концепта, исходя из критериев наибольшей частотности, обобщенности значения, общеизвестности». [1, с. 107]. Что касается обобщенности значения данного концепта, не можем не согласиться, т.к. согласно словарю DWDS концепт «Migrant» имеет значение jmd., der seine Heimat aus politischen, religiösen oder wirtschaftlichen Gründen

verlässt, um zeitweise oder dauerhaft in einem anderen Land zu leben – лицо, покинувшее свою Родину по политическим, религиозным или экономическим причинам [4]. Но по частотности употребления данный концепт в значительной степени уступает таким лексемам как

1) Flüchtling (беженец) jmd., der vor jmdm., etw. geflüchtet ist und dabei alles verloren hat – лицо, спасавшееся бегством и при этом всё потерявшее [4];

2) Einwanderer (иммигрант, переселенец) - jmd., der sich in einem anderen Lande angesiedelt hat, nachdem er seine Heimat für immer verlassen hat – лицо, поселившееся в другой стране и покинувшее свою Родину навсегда [4];

3) Zuwanderer (мигрант, иммигрант) - jmd., der aus einem anderen Land, einer anderen Region kommend in ein Land, Gebiet, einen Ort einwandert oder eingewandert ist, um dort dauerhaft zu leben – лицо, приехавшее из одной страны, из одного региона, в другую страну, область, место, чтобы там надолго поселиться [4]. Интересен тот факт, что лексема Zuwanderer имела изначально значение «переселенец из одного места в другое», при этом речь не обязательно шла о выезде из своей страны. На данный момент лексемы Einwanderer и Zuwanderer являются взаимозаменяемыми синонимами равными по частотности употребления.

Wahr ist, dass das Frauenbild der Einwanderer in Deutschland, die aus dem Libanon, aus dem Irak, aus Kurdistan und der Türkei stammen, natürlich ein gänzlich anderes ist als unser europäisches, christlich geprägtes. [Die Zeit, 09.12.2017, Nr. 51] – *Правдой является тот факт, что представление о женщине в Германии среди иммигрантов из Ливана, Ирака, Курдистана и Турции, конечно, очень сильно отличается от нашего европейского, христианского.* (здесь и далее перевод автора – М.Д.)

Die osteuropäischen Nachbarländer, aus denen qualifizierte Zuwanderer bislang kamen, erleben

selbst einen Boom und einen demografischen Wandel. [Die Zeit, 08.01.2018 (online)] – *Соседние страны Восточной Европы, из которых до этого приезжали мигранты, сами переживают определенный подъем и демографические изменения.*

Контекстуальный и семантический анализ материала позволили выделить следующие синонимические ряды:

1) с положительной / нейтральной коннотацией: Migrant (мигрант, иммигрант) – Einwanderer (иммигрант, переселенец) - Immigrant (иммигрант) – Neubürger (переселенец) – Zugereister (приезжий) - Zugezogener (приезжий) - Zuwanderer (мигрант, иммигрант) - Zuzügler (переселенец) – Neuzuzüger (приезжий) - Ausländischer Mitbürger (согражданин иностранного происхождения) – (Person) mit Migrationshintergrund (с миграционным прошлым) / mit Zuwanderungsgeschichte (с миграционной историей / mit ausländischen Wurzeln (с иностранными корнями) – Ausländer (иностранец);

2) с отрицательной коннотацией: Fremdling (чужак) – Gastarbeiter (гастарбайтер) – Kanake (пренебрежительно о иммигрантах с юго-востока, обычно о турках, арабах, иранцах, плохо говорящих по-немецки: туркач, хач, хачик, «черный».)

Отдельной группой можно выделить переселенцев по политическим причинам: Flüchtling (беженец) – Asylbewerber (беженец) – Asylant (беженец).

С опорой на DWDS выделенные единицы были распределены по частотности их употребления в порядке убывания (1 – самые частотные, 5 – самые не частотные):

1. Flüchtling;
2. Einwanderer, Zuwanderer, (Person) mit Migrationshintergrund, Ausländer, Asylbewerber, Asylant;
3. Neubürger, Zugezogener, Gastarbeiter;
4. Migrant, Immigrant, Zugereister, Zuzügler, Neuzuzüger, (Person) mit Zuwanderungsgeschichte / mit ausländischen Wurzeln, Fremdling, Kanake;
5. Ausländischer Mitbürger.

Как показал проведенный анализ, самой частотной лексемой является «Flüchtling» (беженец), что обусловлено политическими процессами, происходящими в последнее десятилетие в мире. В 2015 г. слово «Flüchtling» признано Обществом немецкого языка (Gesellschaft für deutsche Sprache) словом года

[<https://www.spiegel.de/kultur/gesellschaft/fluechtlinge-ist-wort-des-jahres-2015-a-1067253.html>].

Ю. А. Мальцева указывает на то, что лексема «Flüchtling» в зависимости от контекста может иметь как положительную, так и отрицательную оценку [3, с. 40].

Г. П. Кофанова указывает на «отсутствия политкорректности при употреблении этого слова, оно применяется ко всем мигрантам, прибывающим в Европу, в том числе к тем, кто не является действительным беженцем от войны или политических преследований» [2, с. 339].

Мы думаем, что речь не идет об «отсутствии политкорректности», скорее, в данном случае можно говорить об изменении лексического значения слова, об употреблении лексемы «Flüchtling» в широком значении, т.е. о генерализации лексического значения слова.

В нашем исследовании мы рассматриваем данную единицу как ядро ЛСП «Migration» с нейтральной коннотацией, ср.: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (Федеральное ведомство по вопросам миграции и беженцев

[https://www.bamf.de/DE/Startseite/startseite_node.html].

Чем выше частотность употребления, тем ближе к ядру расположены выделенные лексемы.

О том, что лексема Flüchtling является ядром ЛСП, свидетельствует так же словообразовательный потенциал данной единицы.

В качестве первого компонента словарь DWDS приводит 47 слов [4]:

Flüchtlingsamt (ведомство по делам беженцев)· Flüchtlingsausweis (удостоверение беженца)· Flüchtlingscamp (лагерь для беженцев)· Flüchtlingsdeal (сделка по приему беженцев)· Flüchtlingsdebatte (дебаты по вопросу беженцев)· Flüchtlingsdrama (драматические события, связанные с проблемой беженцев)· Flüchtlingselend (нищита среди беженцев)· Flüchtlingsfamilie (семья беженцев)· Flüchtlingsflut (поток беженцев)· Flüchtlingsfrage (вопрос, касаемый беженцев)· Flüchtlingsgipfel (саммит по беженцам)· Flüchtlingsgruppe (группа беженцев)· Flüchtlingsheim (приют для беженцев)· Flüchtlingshelfer (лицо, помогающее беженцам)· Flüchtlingshilfe (помощь беженцам)· Flüchtlingshilfswerk (организация по оказанию помощи беженцам)· Flüchtlingskind (ребенок-беженец)· Flüchtlingskolonne (колонна беженцев)· Flüchtlingskommissar (Верховный комиссар ООН по делам беженцев)· Flüchtlingskontingent (контингент беженцев)· Flüchtlingskonvoi (конвой для беженцев)· Flüchtlingskrise (кризис, вызванный наплывом беженцев)· Flüchtlingslager (лагерь для беженцев)· Flüchtlingsleben (жизнь беженцев)· Flüchtlingsmädchen (девочка-беженка)· Flüchtlingsorganisation (организация, занимающаяся беженцами)· Flüchtlingspolitik (политика в отношении беженцев)· Flüchtlingsproblem (проблема беженцев)· Flüchtlingsquote (квота на беженцев)· Flüchtlingsrat (совет по делам беженцев)· Flüchtlingsrecht (права беженцев)· Flüchtlingsgeschick (судьба беженцев)· Flüchtlingssschiff (корабль с беженцами)· Flüchtlingssschule (школа для беженцев)· Flüchtlingsstrom (поток беженцев)· Flüchtlingsstragödie (трагедия беженцев)· Flüchtlingsstransport (перевозка беженцев)· Flüchtlingsstreck (поток беженцев)· Flüchtlingsstrupp (толпа беженцев)· Flüchtlingsunterbringung (размещение беженцев)· Flüchtlingsunterkunft (жилье для беженцев)· Flüchtlingsverteilung (распределение беженцев)· Flüchtlingsverwaltung (управления по делам беженцев)· Flüchtlingswagen (автомобиль с беженцами)· Flüchtlingswelle (волна беженцев)· Flüchtlingswesen (сущность беженца)· Flüchtlingszug (поезд с беженцами)· Flüchtlingszustrom (наплыв беженцев).

В качестве последнего компонента в словаре зафиксировано 16 единиц:

Armutsfüchtling (*неодобр.* экономический беженец)· Binnenflüchtling (беженец, оставшийся в своей стране, но вынужденный по разным причинам покинуть свой дом)·

Bootsflüchtling (беженец, осуществивший побег на лодке) · Botschaftsflüchtling (беженец, ищущий политического убежища в посольстве) · Bürgerkriegsflüchtling (беженец, покинувший свою страну из-за гражданской войны) · Fahnenflüchtling (дезертир) · Glaubensflüchtling (беженец по религиозным мотивам) · KZ-Flüchtling (беглец из концентрационного лагеря) · Klimaflüchtling (беженец, покинувший свою страну из-за глобальных климатических изменений) · Kontingentflüchtling (контингентные беженец; беженец, имеющий право поселиться в Германии согласно выделенной квоте) · Kriegsflüchtling (беженец из районов боевых действий) · Ostflüchtling (беженец с Востока) · Republikflüchtling (бежавший из Германской Демократической Республики (в Западную Германию, Западный Берлин) · Steuerflüchtling (налогоплательщик, поменявший место жительства с целью уклонения от уплаты налоговой задолженности) · Umweltflüchtling (беженец, покинувший свою страну из-за глобальных климатических изменений) · Wirtschaftsflüchtling (*неодобр.* экономический беженец) · Wohlstandsflüchtling (*неодобр.* экономический беженец).

Проведенный анализ позволил выделять также синонимичны ряд глаголов, обозначающий процесс миграции:

miegrieren=emigrieren

seine Heimat aus politischen, religiösen oder wirtschaftlichen Gründen verlassen und in ein anderes Land ziehen, um dort zeitweise oder dauerhaft zu leben – покинуть Родину по политическим, религиозным или экономическим причинам и переехать в другую страну на время или на продолжительный срок [4];

auswandern=aussiedeln (официальный немецкий)

seine Heimat für immer verlassen – покинуть свою Родину навсегда [4];

fliehen = flüchten

sich durch Flucht in Sicherheit bringen – спасаясь бегством, оказаться в безопасности [4].

Наиболее частотным оказался гл. flüchten, что обусловлено также процессам, происходящими в современном обществе.

К ЛСП «Migration» следует отнести также прилагательные migratorisch, migrantisch, с общим значением «миграционный», при этом migratorisch употребляется крайне редко и преимущественно в профессиональном языке.

Проведенный анализ материала показал, что на данном этапе для формирования образа мигранта в современном немецком языке используются преимущественно слова с положительной либо нейтральной коннотацией, более частотными в употреблении являются исконно немецкие слова, а не заимствования. Тем самым закладывается толерантное отношение к выходцам из других стран, при формировании которого активную роль играют СМИ.

Дальнейшее исследование предполагает проведение валентностного и дистрибутивного анализа с целью определения дистрибуции элементов относительно друг друга и установления наиболее частотных сочетаний для более полного описания ЛСП «Migration».

Библиография:

1. Иванченко, Т. А. Когнитивно-дискурсивный анализ лексико-семантического поля, вербализующего концепт "Migrant" в современном немецком языке / Т. А. Иванченко // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2017. – № 4-1(70). – С. 106-112.
2. Мальцева, Ю. А. Концепт "беженец" в немецких медиатекстах / Ю. А. Мальцева // Знак: проблемное поле медиаобразования. – 2016. – № 5(22). – С. 39-43.
3. Кофанова, Г. П. Анализ языкового выражения и динамики концепта «эмигрант» в дискурсе СМИ Германии. / Г. П. Кофанова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2018. – № 3-2 (81). – С. 337-340.
4. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. URL: www.dwds.de

УДК 81'373.45

<https://orcid.org/0000-0003-3312-3034>

СПЕЦИФИКА ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ТЕКСТОВ В ЭКОЛОГИИ ТРАНСПОРТНОЙ ЯЗЫКОВОЙ КОММУНИКАЦИИ

Исакова Алла,

кандидат филол. наук, доцент

Тюменский индустриальный университет, РФ

e-mail: isakovaaa@yandex.ru

orcid id: 0000-0003-3312-3034

Abstract: The following article is devoted to specifics of precedence in transport language communication ecology. The trend of transport nomination functioning causes the dawn of new speech genres, the ability to quickly switch the language code, gender marking, linguocultural expressiveness.

Key words: language ecology, transport language communication, precedence, foreign language nominations.

Одним из критериев продвижения той или иной транспортной номинации является прецедентность в их рекламировании и представлении. Современные средства массовой информации становятся источником прецедентности, влияя на формирование языкового вкуса человека [1]. Научно-технический прогресс с появлением новых наук и технологий значительно раздвинул границы картины мира и пополнил информативные знания об окружающей действительности и биосфере человека. Теория интертекстуальности в первую очередь «анализирует художественный текст» [2], а теория прецедентности в качестве приоритетного объекта изучения выделяет речевой, спонтанный или рекламный текст. Возникли новые возможности и направления деятельности, неразрывно связанные с развитием человеческого познания. перемены, происходящие в мире вещей и явлений непрерывного познавательного процесса. Тенденция функционирования транспортных номинаций в повседневной речевой коммуникации вызывает рассвет новых речевых жанров, способность к быстрому переключению языкового кода, гендерной маркировки, лингвокультурологической выразительности.

Транспортным прецедентным текстам уделяют пристальное внимание многие исследователи, анализируя лексико-семантические и культурологические аспекты. Е.И. Голанова рассматривает автолексикон как следствие влияния научно-технической революции и культурных стереотипов, систематизируя материал как определенный лексический пласт языка, в поле зрения попадают составные наименования разной структуры: ближний свет, малолитражный автомобиль, многоместка, тормозной путь, левый поворот, шофер, маршрут и др. [3].

Ряд фундаментальных работ И.Э. Коротаевой затрагивают проблемы лексикосемантических транспортных полей на материале американских текстов [4]. Рассматривая автомобильный дискурс на материале немецких и российских журналов, Ю. Н. Ревина приходит к выводу о доминантности терминологической лексики в автомобильном дискурсе [5]. Коммуникация в транспортном дискурсе регулируется регламентом (например, правилами дорожного движения), но существует и нерегламентированный дискурс [6]. Таким образом, транспортная коммуникация зафиксирована языком.

Несмотря на их относительную недолговечность многих номинативных единиц, транспортные номинации остаются наиболее употребительными и исторически устойчивыми, оказывая определенное влияние на номинативную систему языка. Транспортный нейминг находит свое отражение в речевой практике и становится частью общественного сознания, языка, культуры.

Наше исследование имеет вполне практическую значимость как для изучения функционирования и адаптации транспортных наименований в языке, так и для перевода, понимания и правильного произношения при работе с текстами

Использование прецедентных текстов в СМИ и рекламе активно исследуется не только с технической точки зрения, но также с лингвистической и культурологической. Так в работе Славгородской Т.А. [7] рассмотрен «один из видов языковой игры с прецедентными текстами. В работе Куликовой Е.В. [8] показаны причины эмоционального вовлечения читателей с помощью прецедентных текстов, которые мотивируют читателя к продолжению чтения, устанавливает контакт с аудиторией. Более того, именно в рекламных текстах прецедентность становится основополагающим звеном запоминания и влияния на общественное сознание потенциальных потребителей товара/услуги [9].

Однако мы считаем, что при всем многообразии и значимости прецедентных текстов сложность их восприятия существует именно на кагортном уровне: прецедентные тексты, знакомые массовой аудитории старших поколений не совсем понятны молодежи.

При этом студенты уверенно выделяют в качестве прецедентных текстов пословицы, поговорки, фразеологизмы.

Условно мы можем разделить все прецедентные транспортные рекламные тексты на три основных направлений функционала:

- пословицы, поговорки, афоризмы,
- художественные и научно-популярные фильмы,
- художественная литература и народное творчество, в том числе песни, стихи, басни и т.д.

Частотность употребления пословиц, афоризмов в транспортной рекламной коммуникации достаточно высокая, они не затрудняют восприятие самого транспортного бренда и способствуют его запоминанию, узнаваемости и адаптации в речи. Например,

- реклама автомобиля Вольво (Вольному Volvo»),
- реклама автомобиля Мерседес («Машины делятся на две категории – "Мерседес" и все остальные),
- реклама КАМАЗ (Танки грязи не боятся).

Проблема возникает с названиями и цитатами из литературных произведений, советских фильмов – в отличие от голливудских, даже 20-30 летней давности. Например, реклама автомобиля Бентли с Джеки Чаном или пикапа Тойота с Чаком Норрисом:

Своеобразным маркером имиджевой рекламы можно выделить серию фильмов о жизни известных создателей автомобилей, в которых активно эксплуатируются одной стороны культурные ценности страны, с другой – имплицитно кодируется исключительность автомобильного бренда.

В американской рекламе автомобилей очень часто используются персонажи мультфильмов, так в рекламе автомобиля Вольво прецедентный текст взят из мультфильмов «Scooby-Doo» и усиливает новизну и преемственность обновленного авто:

Основная причина использования прецедентного текста – это популярность среди потенциальных покупателей – участников транспортной коммуникации в определенный отрезок времени. Прецедентные рекламные тексты свидетельствуют о формировании мировой культуры, поскольку прецедентные тексты, как культурные универсалии, составляют часть как мировой, так и национальной культуры.

Особое внимание следует обратить на транспортные номинации, особенно российских автомобилей, в которых сам номен очень часто несет эмоциональную нагрузку и является прецедентным. Например, автомобили Князь Владимир, Волга, Жигули, Валдай и т.д.

Таким образом, современная реклама сама может быть источником появления прецедентных рекламных текстов. Основная причина, по которой прецедентный текст получает преимущество, – это интерес аудитории в определенном месте и в определенный отрезок времени.

Исследование прецедентных имен вызвано необходимостью выявления четких параметров подвижных границ когнитивных структур и пространств.

Проблема изучения прецедентности транспортных рекламных текстов и отдельных языковых единиц является одной из актуальных в современном языкознании, поскольку решение вопросов определения корпуса прецедентных имен важно не только для межкультурной языковой коммуникации, но и для когнитивной базы русского, английского и других языков.

Библиография:

1. Костомаров, В. Г. Статьи старых лет / В. Г. Костомаров. М.: ИКАР. 2010. 832 с.
2. Красных, В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. М.: Гнозис. 2003. 375 с
3. Голанова, Е. И. Способы номинации в современном русском языке / Е. И. Голанова. М.: Наука, 1982. С. 160.
4. Коротаева И.Э. Особенности перевода безэквивалентной лексики транспортной тематики с английского языка на русский / И.Э. Коротаева // Вестник МГОУ. № 2. 2014. С.99-104.
5. Ревина Ю. Н. Автомобильный медиадискурс и его коммуникативно-стилистические особенности (на материале немецкоязычных журналов) / Ю. Н. Ревина // Омский научный вестник. № 2 (136). 2015. С. 65–68.
6. Некрасова, Т. Н. Лингвосомиотика автомобильного путешествия: монография / Т. Н. Некрасова, А. В. Олянич. Волгоград: Волгоградский ГАУ. 2013. 160 с
7. Славгородская, Т.А. Интертекстуальность как один из видов языковой игры в масс-медиа // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: Филология и искусствоведение. № 4. 2009. С. 159–160.
8. Кулагина, И.В. Интертекст как способ воздействия в рекламе / И.В. Кулагина // Альманах теоретических и прикладных исследований рекламы, № 1, 2011. С. 98-104.
9. Куликова, Е.В. Рекламный текст через призму прецедентных феноменов / Е.В. Куликова // Вестник ННГУ. №6. 2010. С.334–340.
10. Isakova, A. A. Transport nominations in cross-cultural communication training / A.A. Исакова // IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. Volume 483. 2018. Article Number 1.

УДК 812.112.2

<https://orcid.org/0000-0002-2103-1696>

БОДО КИРХГОФ «ВНЕЗАПНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ» („WIDERFAHRNIS“): В ПОИСКАХ УТРАЧЕННОГО

Новикова Нина,

Кандидат филологических наук, доцент

МГИМО МИД РФ, Москва, РФ

e-mail: n.n.novikova12@gmail.com

orcid id:0000-0002-2103-1696

Abstract: the article is devoted to the genre and stylistic features of the story of the modern German writer Bodo Kirchoff "Widerfahrnis". On this basis, the author analyzes new trends in German literature of the 21st century.

Keywords: modern German literature, psychological problems, social themes, the theme of migration, conjunctives in the story.

Имя Бодо Кирхгофа мало известно зарубежному читателю, по крайней мере, в России: ни одна из его многочисленных книг не переведена на русский язык. В начале творческого пути он имел репутацию «bad boy» немецкой литературы из-за неоднозначных тем его произведений. Теперь у себя на родине Кирхгоф входит в когорту самых читаемых и признанных авторов, а его повесть «Внезапное происшествие» награждена самой престижной литературной премией в Германии – «Немецкой книжной премией» (2016).

Повесть представляет интерес для исследования как образец немецкой литературы XXI века с ее новыми темами, героями и конфликтами. После периода литературного осмысления бурных исторических событий конца XX века на первый план выступает психологическая и социальная проблематика.

Кирхгоф – мастер неожиданностей. Уже само название повести представляет собой загадку. Слова «Widerfahrnis» нет в словаре Дуден, и современному читателю оно вряд ли известно. Слово из теологической практики, означающее неожиданность, удар судьбы, коренным образом меняющий жизнь человека.

Двухсотстраничная повесть «Внезапное происшествие» - многослойное повествование, сочетающее элементы рассказа о путешествии и любовной истории. Произведение с таким сюжетом легко могло бы стать под пером иного автора банальным перечислением дорожных впечатлений, а любовная линия – повторением тысяч подобных сюжетов. Но именно произведения о путешествиях принесли в восьмидесятые годы славу писателю, уже в ранних произведениях появляется его «фирменный» герой – бродяга, исследующий мир, чтобы убедиться в том, что он везде одинаков. Со временем герой меняется, как и его проблемы, но сохраняет свои основные качества: независимый и бескомпромиссный интеллект. Во «Внезапном происшествии» герой, разочаровавшийся и ушедший от дел, переживает весь комплекс психологических проблем человека 20 века, оставшегося на обочине пути в 21 веке.

Итак, герои. Юлиус Райтер, за 60 лет, он еще успел пошуметь на студенческих демонстрациях бурных шестидесятых, и позже посвятил свою жизнь издательской и редакторской деятельности. «В маленьком магазине, который принадлежал издательству, не было детских книг. Как не было книг по домоводству, путеводителей и кулинарных изданий. И, тем более, не было детективов» [1.с.27]. Это было издательство для избранных авторов, выпускавшее книги «для немногих понимающих». Такой амбициозный проект был обречен на неудачу. Когда больше не осталось читателей для его книг, а пишущих стало больше, чем

читающих, он закрыл свое дело и удалился на покой в маленький городок на границе с Австрией.

Леони Пальм из того же поколения, чуть моложе героя. Раньше владелица магазина шляп, который пришлось продать китайцам, поскольку больше не осталось «шляпных» лиц, а люди поняли, что «их лица слишком пусты для шляп» [1. с.58]. Леони пенсионерка, руководит читательским кружком. Это обстоятельство и привело к знакомству героев. Однажды Пальм пришла к издателю с приглашением выступить на собрании. Вечерняя беседа с вином и бесчисленными сигаретами закончилась странной идеей поехать встречать восход солнца на одно из ближайших озер. Так началось путешествие, продолжавшееся всего три дня, с 22 по 24 апреля, путешествие, которое привело героев в Италию, и закончилось на Сицилии. В пути герои рассказывают о своей жизни, потерях и разочарованиях, и воспоминания, как осколки разбитого сосуда на полу, если наступить на них босой ногой. Параллельно мы наблюдаем, как развивается взаимная симпатия двух немолодых людей, и, возможно, надежда на новое начало в жизни.

«Почему, как Вы думаете, мы сидим здесь, в этой машине? Мы здесь из-за людей, которых уже нет или никогда не было в нашей жизни. Кто, как Вы думаете, мы оба? ... Мы оба - банкроты. Вы с Вашим издательством, Райтер, а я со своим шляпным магазином. И это не оттого, что нет больше шляпных лиц. Нет, потому что людям не нужны больше мои шляпы, как им не нужны Ваши книги, потому что уже много лет им нужно что-то другое...» [1. с.57-58].

Страна, в которой живут герои, изменилась. Интересно, что в повести нет практически никаких национальных маркеров. Герои перемещаются в безнациональном пространстве, где Италия если и отличается от Германии, то только погодой. Иногда в критике звучит мысль, что современная европейская, в том числе и немецкая литература могла бы теперь называться литературой ЕС.

В новом литературном контексте не могла не прозвучать тема миграции в Европу. Нет, это не иллюстрация к теме миграционного кризиса. У Кирхгофа она буднично органична. Консьержки в доме Райтера – болгарка и эмигрантка из Эритреи, не знающая ни слова по-немецки.

Настоящий поток стремящихся на север людей встречает героев на их пути в Италию. Рассказчик констатирует это движение без эмоций и комментариев, как факт исторической реальности времени фрау Меркель.

По-настоящему отношение автора-рассказчика к теме сосуществования представителей разных культур раскрывается в сюжетной линии с арабской девочкой. Оба героя повести переживают, хотя и по-разному, потерю собственных детей. Кажется, что африканский ребенок может дать им второй шанс, возможность испытать родительское счастье, потому что они решают взять его с собой. Решение, которое вряд ли можно назвать разумным, а возможно оно вызвано чистым эгоизмом: желанием подкорректировать что-то в собственной жизни за счет человека, который не желает быть облагодетельствованным. Ребенок не понимает иностранный язык и явно не хочет следовать за чужими взрослыми людьми. При первой же возможности девочка убегает от них. Вопрос о том, что такое добро, и можно ли облагодетельствовать кого-то против его воли решил одним действием ребенка. В конфликте или контакте разных цивилизаций и менталитетов нужно понять, прежде всего, ценностную шкалу своего оппонента, без чего такой контакт обречен на неудачу.

Волшебной повестью делает стиль автора. Один из критиков назвал Кирхгофа «чародеем языка» (Sprachzauberer). Грамматические формы приобретают в произведениях писателя смысловую окраску, выходящую за пределы непосредственно выраженного в тексте.

Повествование развивается на двух уровнях. Основное действие – повествование о том, что случается с Райтером (was ihm widerfährt) ведет всеведущий сторонний рассказчик. Это своего рода монолог, но в него часто включается несобственно-прямая речь, принадлежащая Райтеру, который таким образом комментирует повествование. «Райтер лежал на спине и

плакал – в книге он бы оставил эту фразу без изменений - он оплакивал себя, и точка». Комментируя и оценивая фразы и отдельные слова в речи рассказчика, он создает собственный текст о происходящем. Так возникает своего рода игра: протагонист комментирует и дополняет рассказчика.

Речь иных персонажей обычно передается в форме сослагательного наклонения, как того требует немецкая грамматика.

Конъюнктив у Кирхгофа заслуживает отдельного разговора, но в пределах данной темы необходимо отметить особенности употребления форм нереального (Konjunktiv II) в косвенной речи, где по правилам должен употребляться Konjunktiv I. Такие формы указывают на возможность толкования высказывания как вымышленного, нереального. Следовательно, все, о чем идет речь, может восприниматься как вымысел. К такому выводу приводит рассказчик своего внимательного читателя. Первая фраза повести: «Эта история все еще разрывает ему сердце, как принято говорить, хотя он бы этого не сказал, разве что здесь, в порядке исключения, как бы он ее начал рассказывать?» [1. с.5].

Таким образом, читатель, переживший все перипетии сложного многозначного действия, остается наедине с вопросом «Было ли это все или же профессиональный литератор Райтер сочинил историю о времени и о себе?» И в любом случае – это большая литература.

В заключение можно сказать, что повесть «Внезапное происшествие» стала несомненным успехом автора, и это доказывает решение жюри книжного конкурса. Органичное переплетение актуальной психологической и социальной проблематики, виртуозное владение языком, незаурядное чувство юмора (улыбка со слезами на глазах) открывают новые грани таланта автора.

Библиография:

1. Kirchhoff Bodo. Widerfahrnis. Dtv Verlagsgesellschaft, München, 2018. 222 S.
2. Иллюстрированная история немецкой литературы в шести томах. Т. III, КОМЕТ МА-Service und Verlagsgesellschaft mbh, Frechen, S.512
3. Соколова Е.В. Современная литература Германии: поиски выхода из постмодернизма. Постмодернизм: что же дальше? (Художественная литература на рубеже XX—XXI вв.), 2006, с.98-107.
4. Чугунов Д.А. Немецкая литература рубежа 20-21 вв. М. 2002 г. 232с.
5. Wehdeking V. Die deutsche Einheit und die Schriftsteller. Literarische Verarbeitung der Wende seit 1989 / V. Wehdeking. - Stuttgart ; Berlin ; Köln : Kohlhammer, 1995. - 192 S.

УДК 81'38

<https://orcid.org/0000-0001-9826-0561>

К ПРОБЛЕМЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОСМЫСЛЕНИЯ ГОРОДСКОГО ПРОСТРАНСТВА (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДСКОГО ТЕКСТА РОМЕНА ГАРИ)

Ревуцкая Елена,

канд. филол. наук, доцент,
докторант МГЛУ, г. Минск, Беларусь
e-mail: alena.revutskaya@tut.by
orcid id: 0000-0001-9826-0561

Abstract. The article aims at describing the semiotic status of the artistic conceptualization studying the case of the novel 'La Promesse de l'aube' (1960) by the Vilnius-born French author Romain Gary (1914–1980). It analyzes both classical (D.S. Likhachov) and recent linguistic approaches (V.V. Feschenko) theorizing the artistic word as a cognition tool. Treating the urban space as text (J. Lotman, V. Toporov) and using the artistic semiosis model (V.V. Feschenko) the article interprets the correlations between the history of Vilnius as a multilingual space and the author's identity.

Keywords: artistic conceptualization, urban space, urban text, Romain Gary, Vilnius, Paris, city centre, *La Promesse de l'aube*, identity.

Художественное слово представляет собой особый синтез языка и творчества, отражающий как индивидуальность человека, так и его принадлежность национальной культуре. Актуальность когнитивного изучения художественных практик определяется их значимостью для бытования этноса, познания и распознавания своего прошлого и настоящего. Вместе с тем, не приходится отрицать, что материал художественных текстов выступает сферой пересечения литературоведческого и лингвистического научного поиска. При этом, методологический диалог лингвистики и теории литературы вписан в концепцию культурных трансферов (М. Эспань, А.В. Суперанская, В.А. Маслова, В.И. Постовалова, В.З. Демьянков, С.Г. Проскурин, О.К. Иришанова, И.В. Зыкова, В.В. Фещенко и др.), направленную на интеграцию знания в рамках смежных гуманитарных дисциплин.

Становление антропоцентрической парадигмы в лингвистике, определившей объектом своего исследования не языковое явление, но личность в языке, обусловила новый научный подход к проблеме значения. Предметом изучения современных направлений науки о языке – когнитивной лингвистики, психолингвистики, когнитивной поэтики – является не словарная семантика слова, но результат множественных толкований, целиком и полностью обусловленных индивидуальностью познающего субъекта. В отличие от словарного значения, индивидуальное значение зафиксированной, устойчивой связи со словом. По мысли академика Д.С. Лихачева, коллизия словарного значения слова со всем богатством индивидуального и социального опыта имеет своим результатом многообразие ассоциаций и коннотаций – тем более многомерных, чем объемнее оказывается «культурный опыт человека» [1, с. 151].

Представляя интерес для многих направлений гуманитарного знания (истории, философии, социологии, антропологии), феномен города как пространства на протяжении десятилетий находится в фокусе внимания лингвистики и семиотики. Будучи пространством «двойного семиозиса», город выступает одновременно моделью и проекцией мира, повторяя представление субъекта о глобальном устройстве универсума [2, с. 676]. Двойственно и само городское пространство, представленное как физическим измерением, так и мифом, бытующим как в обыденном, так и в художественном сознании. Семиосфера города составляет образ, осмысляемый наравне с физическим пространством реального города. Этот

синтез изображения и действительности предопределяет двунаправленность концептуальной модели городского бытия, представленной в системе языковых и художественных знаков.

В западноевропейском гуманитарном знании художественное осмысление городского пространства развивалось параллельно изысканиям философии, семиотики и теории литературы (Г. Зиммель, В. Беньямин, П. Рикер, Р. Барт, Ж. Бодрийар, У. Эко, М. Бютор, К. Линч и др.). В отечественной науке следует отметить лингвистическое изучение города как текстовой категории (М.М. Бахтин, Б.А. Ларин, В.Н. Топоров, Ю.С. Степанов, В.А. Маслова, Ю.Н. Караулов, Н.В. Уфимцева и др.).

В свою очередь, в русском литературоведении особое внимание уделяется образу Петербурга (XIX – начало XX вв.) и Москвы (начиная с середины XX века) в словесном творчестве. Исследовательский интерес к изображению города в художественной парадигме русского слова предопределил изучение городского текста в поэзии русского модернизма (Н.В. Шмидт). Русские литературоведы подробно разработали проблематику «венецианского текста» (Н.Е. Меднис, О.Г. Ревзина, А.Н. Кунусова, О.В. Соболева) и «флорентийского текста» (М.П. Гребнева) в русской литературе, «римского текста» Гоголя (Т.Л. Владимирова), «лондонского текста» в русской литературе первой трети XIX века (Л.С. Прохорова). Работы о «парижском тексте» Ахматовой (Н.В. Рыбакова), «московском тексте» Манделштама (Л.М. Видгоф), «петербургском тексте» Бродского (О.С. Горелов), «ленинградском тексте» С. Довлатова (И.З. Вейсман), «московском тексте» И. Шмелева (Е.А. Андриюкова) исследуют художественные парадигмы мастеров русского слова.

Наконец, инвариантные черты образа города нашли отражение в целом ряде работ лингвокультурологического направления, исследующих не только столичный, но и региональные тексты – Калининграда (Л.Н. Гаврилина), Перми (В.В. Абашев), Ростова-на-Дону (А.В. Кузнецова), Томска (З.И. Резанова), Ярославля (Е.Ф. Серебrenникова, И.В. Макарова).

В свою очередь, лингвистическая проблематика городского текста выдвигает на первый план определение словесного образа – текстовой категории, имеющей «сложную смысловую структуру, трудноопределимые границы в тексте» [9, с. 4]. Словесный образ характеризуется в лингвистических исследованиях многообразием методологических подходов (среди наиболее значимых – мифопоэтическая концепция В.Н. Топорова [5], теория образных парадигм Н.В. Павлович [4], лингвоэстетическая модель художественной коммуникации В.В. Фещенко [6]). Обозначенная исследовательская траектория предполагает, таким образом, изучение не понятийной, но художественной природы текста.

Рассматривая пространство города как текст, мы опираемся на концепцию В.Н. Топорова. Так, по мысли ученого, «пространство как таковое может быть принято как сообщение» [5, с. 227]. В свою очередь, творческое осмысление пространства города представляет собой художественное сообщение – акт художественной коммуникации, отражающий «интегральный подход к языку в его эстетической функции, к эстетике словесного творчества» [8, с. 16].

В докладе мы рассмотрим, в частности, улицы города Вильнюса как знаки текстового пространства романа «Обещание на рассвете» (*La Promesse de l'aube*, 1960) родившегося в Вильно французского романиста Ромена Гари (1914–1980). Мы анализируем процесс художественного семиозиса [6], раскрывающего параллельную динамику многоязычного города и идейных устремлений будущего французского писателя, летчика, дипломата. Цель нашего исследования – определить характер семиотических отношений между идентичностью Гари-литератора и историей Вильнюса как текста, «прочитываемого» на нескольких языках.

В частности, в XX столетии художественное сознание отвергает идею центра как идейной доминанты городского пространства (в качестве примера приведем текстовые миры Жоржа Роденбаха, осмысляющего замкнутость старого города как синоним целостности и безопасности). Художественное сознание отразило и социально-экономические процессы:

промышленная революция видоизменила физическое пространство города, поставив под сомнение господство центра. Наш анализ показывает, что текстовый мир Гари преобразует это изменение в поиск собственной идентичности.

Так, например, невзирая на то, что для показанной в романе матери Гари динамику городского пространства символизировал Париж, именно Вильнюс (*Вильна* на момент рождения Гари, *Вильно* начиная с 1920 года) как текстовое пространство определяет становление идентичности будущего французского литератора. В частности, толкование улиц города как художественных знаков позволило увидеть, что устремления Гари соответствовали внутренней динамике пространства, перешагнувшего пределы Старого города и символически возвратившегося к состоянию первозданного хаоса. В свою очередь, интерпретация фрагментов романа «Обещание на рассвете» показывает, что мечты юного героя реализуются в форме символических корреляций с историей города. Таким образом, автор, подобно городу, становится носителем многих языков и культур.

Таким образом, художественное осмысление городского пространства может быть изучено по модели художественного семиозиса [6]. Кроме того, художественный материал требует обращения к положениям теории междисциплинарных трансферов [3; 7] и дальнейшей разработки методологии, сочетающей лингвистический анализ и литературоведческую интерпретацию.

Библиография:

1. Лихачев, Д.С. Концептосфера русского языка // Русская словесность: от теории словесности к структуре текста : антология / Ин-т народов России; под общ. ред. В. П. Нерознака. М.: Academia, 1997. С. 147–165.
2. Лотман, Ю.М. Архитектура в контексте культуры // Семиосфера: Культура и взрыв; Внутри мыслящих миров; Статьи и Исследования; Заметки. СПб.: «Искусство–СПБ», 2010. С. 676–683.
3. Маслова, В.А. Трансфер терминов как тенденция формирования современных терминосистем // Термінологічний вісник. 2017. Вип. 4. С. 35–40.
4. Павлович, Н. В. Словарь поэтических образов: в 2 т. М.: Эдиториал УРСС, 1999. Т. 1. 795 с. Т. 2. 872 с.
5. Топоров, В.Н. Пространство и текст // Семантика и структура. М.: Наука, 1983. С. 227–284.
6. Фещенко, В.В., Коваль, О.В. Сотворение знака: Очерки о лингвоэстетике и семиотике искусства. М.: Языки славянской культуры, 2014. 640 с.
7. Фещенко В.В., Бочавер С.Ю. Теория культурных трансферов: от переводоведения – через cultural studies – к теоретической лингвистике // Лингвистика и семиотика культурных трансферов. Методы, принципы, технологии. М.: Культурная революция, 2016. С. 5–35.
8. Фещенко, В.В. Художественный дискурс: к определению термина в перспективе лингвоэстетики // Новый филологический вестник. 2021. № 1 (56). С. 16–35.
9. Халикова, Н.В. Категория образности художественного прозаического текста: дис... д. филол. наук: 10.01.01; Моск. гос. обл. ун-т. М., 2004. 411 с.
10. Gary, R. La Promesse de l'aube. Paris : Gallimard, 1980. 391 p.

УДК 378.147: 81'243

<https://orcid.org/0000-0003-4348-9398>

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГРЕКО-ЛАТИНСЬКИХ АФІКСІВ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

Цвид-Гром Олена,

к. філол. н., доцент кафедри іноземних мов

Білоцерківський національний аграрний університет, Біла Церква, Україна

e-mail: Tsvidgrom@gmail.com

orcid id: 0000-0003-4348-9398

Abstract. The peculiarities of formation of terminological literacy of future specialists of veterinary medicine are considered. It is emphasized that the knowledge of the basics of special vocabulary and the basic Greek-Latin vocabulary ensures the professional terminological literacy of a specialist, lays the foundation for students for their further assimilation of knowledge from specialized disciplines. Knowledge of the basics of Latin grammar, special vocabulary and the main Greek-Latin vocabulary provides professional terminological literacy to future specialists, lays the foundation for further assimilation of knowledge from specialized theoretical and clinical professional-practical disciplines (general chemistry, medical biology, anatomy, histology, pharmacology), clinical disciplines. An important stage in the study of Latin is the ability to combine grammatical knowledge, primarily within the limits of Latin nouns and adjectives, with the study and independent formation of the term, understanding the meaning of word-forming elements - Latin and Greek roots, suffixes and prefixes, laying the foundations.

Keywords: Latin, term, greek-latin affixes, a sublanguage of veterinary medicine, semantics.

Невичерпним джерелом мови науки для багатьох народів протягом багатьох століть були латинська та грецька, що визначило етимологію термінологічних систем різних наук. Основне завдання під час вивчення латинської мови здобувачами вищої освіти аграрної сфери полягає у формуванні професійно-термінологічної компетентності, сфокусованої на вивченні латинської медичної термінології в таких її субтерміносистемах: анатомічна, фармацевтична, клінічна. Навчання термінологічної латини означає також створення передумов для усвідомленого засвоєння термінованих частин мови греко-латинського походження, що увійшли у відповідну субмову ветеринарії.

Ветеринарна термінологія – це сукупність найменувань, що позначають поняття ветеринарної медицини як науки, і спеціальних номенклатурних найменувань ветеринарної медицини як сфери професійної діяльності. Лексикон ветеринарної медицини становить кілька сотень тисяч слів і словосполучень. Величезний обсяг сучасної ветеринарної термінології пояснюється винятковим різноманіттям розкритих нею категорій наукових понять. Лінгвістами виконано цілий ряд досліджень ветеринарної термінології, що визначають її основні характеристики. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених ветеринарній термінології у вітчизняній, і в зарубіжній літературі, лінгвістичний аспект вивчення термінологічної лексики потребує нових досліджень.

Задля отримання достовірних даних щодо представлення сучасної наукової мови ветеринарії, вченими проводяться комплексні дослідження, які поєднуються з етимологічним аналізом термінологічної лексики і екскурсом в історію створення та розвитку термінів-найменувань ветеринарії як науки (В. Німчук, І. Чепіга, В. Передрієнко та ін.).

Важливим є засвоєння значення тих словотворчих елементів латинської та грецької мов (терміноелементів, коренів, суфіксів, префіксів), знання яких спрощує запам'ятовування термінів, особливо клінічних, робить його свідомим, і, відповідно, легшим.

Найпоширенішими способами словотвору медичної термінології є:

1. **Префіксальний спосіб:** **a-**, **ad-**, віддалення, відсутність (*abducere* – відводити; *avitaminosis*); **ad-** наближення (*adducere* – приводити, *addere* – додавати); **ana-** розділення (*anatemno* – розсікати); **anti-** проти (*antitoxinum* – протитоксин); **de-** від рух від пред- *deducere* відводити; префікси **exo-/ecto-**, **epi-** називають способи поширення, розміщення на поверхні того, що названо основою: *exostosis*, *ectomia*, *epigastrium*, *epiglottis*, *epidermis*, *epicardium*, *epiphysis* тощо. Префікс **endo-** вказує на поширення чогось усередині того, що мотивовано похідною основою: *endocardium*, *endometrium*, *endoscopia*, *endometritis*, *endoplasma* тощо. Можна зазначити, що ця група префіксів виражає антонімічні відношення, що ґрунтуються на внутрішніх та зовнішніх ознаках понять. Префікс **extra-** у медичній термінології, на відміну від загальноживованої мови, де він виражає найвищу якість кого-небудь або чого-небудь, у процесі терміноутворення вживають на означення перебування поза межами того, що названо твірною основою: *extractio*, *extraabdominalis*, *extracardialis* тощо. Для позначення розташування або введення чогось у межах того, що називає похідна основа, уживається префікс **intra-**: *intraarticularis*, *intravenosus*, *intravitalis*, *intradermalis*. Префікс **hypo-** у медичній термінології є багатозначним та вживається на позначення:

а) розміщення, знаходження відносно того, що названо твірною основою: *hypoblastus*, *hypothalamus*, *hypophysis* тощо;

б) порушення, розладу, зниження того, що названо твірною основою: *hypobiosis*, *hypodynamia*, *hypoplasia*, *hyposcretio*, *hypotonia*, *hypotrophia*.

Префікс **hyper-**, у медичному терміноутворенні вживається на позначення найвищого ступеня виявлення кількісної та якісної ознаки, що названа мотиваційною основою: *hyperaemia*, *hypernephroma*, *hyperplasia*, *hypersalivatio*, *hypersecretio*, *hypertensio*, *hyperthermia*, *hypertonia*, *hypertrophia*, *hyperfunctio* тощо. Префікси **hyper-** та **hypo-** вступають в один з видів системних зв'язків у мовній системі, а саме антонімічний зв'язок, що можна проілюструвати наступними прикладами: *hyperplasia* – *hypoplasia*, *hypertonia* – *hypotonia*, *hypertrophia* – *hypotrophia* тощо. Слова, утворені за допомогою префікса **ultra-**, який вживається на позначення граничної, крайньої межі вияву того, що називає похідна основа, у медичній термінології представлені незначною кількістю лексем: *ultramaximum*. На позначення відсутності чогось при деривації медичних термінів вживається префікс **de-**, який має варіативні значення протилежності та застосовується: а) на позначення ліквідації, знищення: *decorticatio*, *demarcatio*, *defecatio*, *desinfectio*; б) на позначення порушення, розладу (аналогічне значення в синонімічному префіксі **dez-**: *degeneratio*, *decompressio*, *dehydratio*, *deformatio* тощо. Також зі значенням порушення, розладу вживається префікс **dys-**: *dysuria*, *dyskinesia*, *dysmenorrhoea*, *dyspepsia*, *dysplasia*, *dyspnoe*, *dystonia*, *dystrophia*, *dysphagia*, *dysfunctio*.

2. **Суфіксальний спосіб.** У процесі терміноутворення відповідну роль відіграють суфікси. Вони можуть вказувати на вид чи місце заняття, дію або результат дії, надавати терміну зменшувального значення, утворювати іменники, які означають знаряддя праці, заняття або місце заняття, називають якість чи абстрактне поняття. Для утворення термінів, які стосуються певної частини мови, використовується ряд суфіксів, які в межах цієї частини мови становлять лексико-семантичні групи слів.

Серед іменникових суфіксів першої відміни в анатомічній, гістологічній, клінічній чи фармацевтичній термінології найчастіше вживаються такі (подаємо разом із закінченням): 1. Суфікси **-ōl-a**, **-ūl-a** (**-cūl-a**) надають терміну зменшувального значення. Наприклад: *foveōla* – ямочка (від *fovea* – яма); *clavicūla* – ключиця (від *clavis* – ключ). Чітко обмеженим термінологічним значенням характеризуються грецькі суфікси: **-ismus** (вказує на хворобливий стан, уроджену або набуту патологію, відхилення від норм, отруєння, спричинене впливом різних чинників на організм); **-osis** (вказує на хворобливий процес із тривалим або хронічним перебігом, множинність, численні утворення); **-itis** (вказує на назви захворювань запального характеру); **-oma** (вказує на наявність доброякісних або злоякісних новоутворень у тканинах чи органах): *lip* + *oma* – жирова пухлина, ліпома; **-ema** (вказує на

наявність висипу, набряку або нариву) [1]. Суфікс *-ur*-а утворює іменники, які виражають дію або результат дії, наприклад: *fracture* – *перелом* (*від frango, fractum, ere* – *ламати*)

3. **Префіксально-суфіксальний спосіб.** *hypodermaticus* (*гиподерматікус*) – **підшкірний**; *hypoglossus* – *під'язиковий*; *suprarenalis* – *наднирковий* *gastrostomia, -ae f* – *фістули шлунка*. Прикладами терміоеlementів є словотворчі корені: *my-* м'яз, *chol-* жовч, *card-* серце, *alg-* біль, *ectomia-* видалення, *arthr-* суглоб, *gastr-* шлунок та ін. (*peri + metr + ūis* – запалення очеревини, яка покриває матку) або кореня і суфікса (*gastr + ūis* – гастрит, запалення слизової оболонки шлунка; *lip + oma* – жирова пухлина, ліпома).

4. **Складання основ.** Складні однослівні терміни утворюються шляхом сполучення двох або кількох коренів (основ) слів грецького походження за допомогою спеціального голосного *-o* чи без нього. Наприклад: *nephro-ptosis* – опущення нирки (нирок); *brady-cardia* – зменшена частота серцевих скорочень. При утворенні клінічних термінів використовуються, як правило, основи іменників грецького, рідше латинського або латинського і грецького походження, які знаходять шляхом відкидання закінчення від родового відмінка однини, наприклад, *haema, haemat-os* – кров (основа *haemat-*). Однак бувають випадки, коли при утворенні клінічних термінів вживається не справжня основа грецького іменника, а так звана основа називного відмінка, наприклад, *haem-o-globinum* – гемоглобін; *haem-ophthalmus* – крововилив в око.

Двослівні та багатослівні клінічні терміни за своєю структурою подібні до анатомо-гістологічних, і так само, як і вони, утворюються згідно з правилами латинської граматики.

Отже, щоб краще розуміти значення медичних термінів, правильно і усвідомлено користуватися ними, треба знати принципи їх утворення, паралельно з латинськими словами вивчати їх грецькі еквіваленти, а також кінцеві терміоеlementи.

Тож становлення медичної термінології супроводжувалося засвоєнням грецької мови та калькуванням грецьких медичних термінів. Так створювалася греко-латинська двомовність, властива античній медичній термінології, що збереглася до наших днів. Найпоширенішим способом поповнення наукової терміносистеми був морфологічний, зокрема словоскладання та афіксація. Комбінація основ і афіксів, словотвірних моделей як чистих (грецьких і латинських), так і змішаних (латино-грецьких та греко-латинських) уможливило не тільки позначення характерних ознак нового поняття, але й відображало його місце в системі існуючих понять.

Знання основ латинської граматики, спеціальної лексики й основного греко-латинського словотворчого фонду забезпечує професійну термінологічну грамотність майбутнім фахівцям, закладає фундамент для подальшого засвоєння знань із профільних теоретичних і клінічних професійно-практичних дисциплін (загальної хімії, медичної біології, анатомії, гістології, фармакології), клінічних дисциплін. Важливим етапом у вивченні латини є вміння поєднувати граматичні знання, передусім у меж латинських іменників і прикметників, з вивченням і самостійним утворенням терміна, розумінням значення словотворчих елементів – латинських і грецьких коренів, суфіксів і префіксів.

Структурно-семантичний аналіз термінів сфери ветеринарії показав, що серед термінів-комполітів переважну більшість становлять терміни, які є похідними номінативними одиницями, а основними дериваційними процесами – префіксальний; суфіксальний, префіксально-суфіксальний способи та складання основ.

Греко-латинські афікси стандартизуються, що дуже важливо для термінології ветеринарії. Також важливим є той факт, що антична термінологічна спадщина стала основою міжнародного термінологічного фонду, а греко-латинські словотворчі елементи отримали статус міжнародних терміоеlementів.

Бібліографія:

1. Латинсько-український і українсько-латинський словник ветеринарно-медичних термінів /уклад. О.Ю.Балалаєва, Н.В.Галичина. К., 2004. 161 с.

УДК 37.026

<https://orcid.org/200000-0002-6073-0748>

РОЛЬ И МЕСТО ЭТНОКУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА В СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ РКИ

Боброва Юлиана,

Ассистент КГПУ им. Иона Крянгэ,

г. Кишинёв, РМ

e-mail: bobrovaiuliana@gmail.com

orcid id: 0000-0002-6073-0748

Abstract: The article deals with topical issues of teaching Russian as a foreign language in the context of the globalization of society and the need to create a universal type of communication. The high role of the use of the ethno-cultural component in the system of teaching Russian as a foreign language is noted, the unity of language, culture and ethnicity in the process of learning a foreign language is emphasized, the importance of mutual understanding between different cultures in the process of communication. Effective ways of forming a secondary linguistic personality on the basis of educational material of ethno-cultural content and content are proposed.

Key words: language, communication, effective learning, ethno-cultural component, dialogue of cultures.

Актуальность темы статьи обусловлена проблемой соотношения этнокультурных компонентов в сознании человека при выстраивании целостной картины мира, фиксируемой языком. В настоящее время можно констатировать тот факт, что ментальность народа находит своё выражение в языке. И любое общество, если его нельзя наблюдать и контактировать с ним непосредственно, конструируется через продукты его культуры. При этом картина у всех людей складывается неодинаковая, потому что сознание человека всегда этнически обусловлено. Это означает, что даже владея одним и тем же языком, люди не всегда могут правильно понять друг друга из-за того, что в картине мира каждого народа лежит своя система ценностей, свои механизмы мышления. Вместе с тем, сегодня все страны мира в разной степени охвачены процессом глобализации и, создавая глобальное общество, нужно обеспечить возможность беспрепятственной коммуникации в этом обществе [13].

На сегодняшний день нет нужды доказывать, что язык выступает главным средством коммуникации, поскольку природа языка изучена со всех её сторон. В своих трудах целый ряд выдающихся деятелей наук (Г. Гегель, Ф. Соссюр, И.Г. Гердер, М. Хайдеггер, Э. Сепир, В. фон Гумбольдт, В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, Г.В. Колшанский, Е.И. Кукушкин, Э.С. Маркарян, В.А. Маслова, Н.Б. Мечковская, В.И. Постовалова, А.А. Потебня, С.Г. Тер-Минасова и мн. др.) доказали, что язык тесным образом связан с миром людей, обществом, культурой, нацией, территорией, характером, менталитетом народа, и сейчас является бесспорным тезисом о том, что *язык может служить началом любого культурного сближения.*

Перед человеком открываются новые возможности, вместе с тем, практика обучения русскому языку как иностранному показывает, что умение общаться на неродном языке начинается не с глобальных международных контактов, а с простых коммуникативных операций и речевого взаимодействия людей в обычных жизненных ситуациях. Именно реальное общение вызывает наибольшее количество конфликтов у представителей разных культур в процессе восприятия ими друг друга и по мнению преподавателей-практиков РКИ самые частые причины столкновений культур лежат на поверхности: это *трудности перевода, условия изучения чужого языка и пр.*

Первая причина обусловлена тем, что в каждом языке существуют понятия, предметы или явления, представленные богатым набором слов, которые в другом языке могут

обозначать совсем иное явление, не относиться к кругу того же понятия, выразаться другим набором слов, либо вовсе отсутствовать в лексике конкретной нации.

Так, например, русское слово «прямо» переводится на болгарский язык как «право», если точнее, то «прав», поэтому, спрашивая у местных жителей дорогу, приезжий из Болгарии может неосознанно пойти в неправильном направлении. В свою очередь, русское слово «авось», ставшее концептом русской национальной культуры, не переводится ни на один язык мира, поэтому потребует немалых затрат при объяснении его иностранцу. Японское слово «комару», обозначающее «находиться в затруднительном положении», также не найдёт аналогов в другом языке, поскольку является продуктом конкретного культурно-исторического коллектива и отражает сугубо характер японского языка и характера японского народа.

К трудностям перевода также можно отнести порядок следований слов в структуре предложения, который без требуемых перестановок и других трансформаций может привести к смысловому искажению его содержания. Во многих случаях порядок слов в предложении подвергается преобразованию из соображений не грамматического, а стилистического порядка, но в ряде случаев отдельные части речи языка оригинала возможно перевести на чужой язык только заменяя другими частями речи, поскольку дословный перевод предложения невозможен.

Стало быть, язык фиксирует национальную картину мира в слове. Однако путь от внеязыковой реальности к слову сложен и многопланов, потому что в основе любого общения лежат не только видимые процессы, но и акты мышления, недоступные для прямого наблюдения. В основе этнической картины мира каждого отдельного народа лежит своя система ценностей, своя система социальных стереотипов, поведенческих норм, понятийных представлений. Каждому этносу присущ свой менталитет и, усваивая новое слово и новый язык, иностранцу необходимо одновременно усвоить новый мир. Изучение иностранного языка является эффективным только в том случае, если проводится параллельно с познанием культуры языкового коллектива.

Для преподавателей русского языка как иностранного это особенно актуально, поскольку иноязычное образовательное пространство как правило неоднородно, и педагоги знают, как сильно могут отличаться национальные мировоззренческие установки приехавших на обучение студентов-иностранцев из разных уголков мира. В плане изучения языка *важным представляется вопрос* – как именно обучать людей разных народов и культур эффективно общаться, понимая, что в схеме коммуникативных отношений помимо языка задействовано множество других компонентов.

Настоящая статья представляет собой попытку раскрыть потенциал этнокультурного компонента в обучении РКИ как наиболее действенного учебного материала при развитии коммуникативных способностей, учащихся в целях создания условий для вступления личности учащегося в равноправный диалог с поликультурным окружением.

Попытаемся для начала определить, что же такое этнокультурный компонент. Представим себе мысленно Международный фестиваль, на котором собрана большая группа людей, желающих представить свою страну. Основными критериями, по которым наблюдающий попробует установить принадлежность окружающих к определённому этносу будут внешность, костюм, образы, манеры поведения, язык, народное творчество и мн.др., что зрительно выделяет представителей одного этноса от другого. То, что позволяет нам на разделить людей на «своих» и «чужих», обличить одну национальную культуру от другой и есть компоненты этнической идентичности. Естественно, признаков идентификации намного больше, но на первый взгляд их не установить, поскольку рассматриваются они в более глубинных аспектах жизни представителя цивилизации: в составе духовной культуры (праздники, обряды, обычаи, религия), в составе культуры бытия (национальная еда, привычки, характер и т.д.) и иных традиционных действиях, требующих дополнительные основания для их обнаружения.

На самом деле в сознании каждого человека все перечисленные категории уже включены. Любой из нас живёт в соответствии с ментальными установками своего народа, на основе которых складывается собственное представление об окружающем мире. Поскольку жизненный процесс неотделим от процесса обучения и воспитания, изучая что-то новое, человек мыслит и чувствует посредством этих же категорий и, чтобы вырваться за их пределы, он должен научиться видеть, понимать и не отторгать всё чужое. Это означает, что путь к глубокому и осмысленному пониманию любого языка не может складываться без знаний о мировоззрении людей, входящих в ту или иную этническую группу, без понимания национальных ценностей другой культуры. Трудная задача, осложнённая ещё тем, что обучение всегда протекает в условиях происходящих изменений в жизни общества.

В настоящее время можно констатировать, что вокруг нас всё меняется. Меняется и коммуникация, её условия, способы восприятия и понимания действительности, что в свою очередь влияет на язык. Проблема заключается в том, что мы не знаем, будет ли существующая тенденция доводиться до конца, будет ли в глобальном обществе создан глобальный язык – универсальный вид коммуникации, способный гарантировать надёжное общенациональное общение. Однако, доподлинно известно, что эффективная межкультурная коммуникация не может возникнуть сама по себе, ей необходимо целенаправленно учиться.

В этой связи в образовательных учреждениях меняются подходы к обучению иностранным языкам, в практике преподавания русского языка как иностранного ведётся активный поиск новых методик, которые предполагают соизучение языков и культур как страны изучаемого языка, так и родного края [4, стр.10].

По мнению Слесарёвой, при обучении иностранному языку следует исходить из задачи формирования системы ассоциаций, которые позволяли бы изучающему иностранный язык улавливать системные отношения между, казалось бы, разрозненными языковыми явлениями [13].

По утверждению других исследователей (И.И. Халеева, К.Н. Хитрик, В.П. Воробьёв, Е.И. Воробьёва и др.) при обучении русскому языку как иностранному важно не только овладение учащимися вербальной стороной языка и умением использовать его в практическом общении, но и создание в сознании инофонов языковой и концептуальной картины мира, свойственной носителям изучаемого языка, приобщение обучающихся к иноязычному социокультурному фону [8, стр.8].

Наша задача внедрить всё вышеизложенное в многолетнюю практику преподавания РКИ и реализовать основные цели обучения русскому языку как иностранному за счёт потенциала этнокультурного компонента как нескончаемого резерва для обнаружения значимых проявлений культуры на речевом и неречевом уровнях, чтобы в конечном итоге сформировать индивидуума, годového к беспрепятственному межкультурному общению.

Залогом стабильности результатов этнокультурного образования должна стать грамотно подобранная преподавателем русского языка как иностранного образовательно-материальная основа содержания обучения, как например:

- выработка методической технологии по реализации работы с этнокультурными компонентами в процессе обучения РКИ;
- грамотное осуществление отбора языкового дидактического материала этнокультурной тематики при подготовке дидактических материалов к уроку;
- использование современных методик обучения русскому языку как иностранному, формирующих этнокультурные знания;
- создание конкретных ситуаций с использованием лексики, имеющей этнокультурный окрас, для формирования реальной коммуникативной ситуации, которая способна обеспечить адекватное общение и взаимопонимание между оппонентами и мн.др.

Если исходить из того, что любой аспект жизнедеятельности человека находит своё воплощение в языке, конкретными ситуациями с использованием этнокультурной лексики для обучающихся РКИ могут стать повседневные сферы коммуникативных взаимоотношений.

Только в процессе взаимодействия с другими членами общества у иностранного ученика появляется возможность контактировать с миром изучаемого языка, распознавать и учитывать особенности поведения индивидов конкретного сообщества. Это могут быть:

а) *ситуации, обусловленные бытовыми потребностями* инофонов (поздравить или извиниться, посоветоваться, развлечься, вылечиться и пр.);

б) *ситуации, связанные с удовлетворением эстетических и познавательных потребностей* учащегося (посещение театров, музеев, дискуссии об увиденном, обсуждение и анализ кинофильма, книги);

в) ситуации, связанные с важнейшим элементом любой цивилизованной общности, социальной и духовной сферами бытия одновременно – *национальные и религиозные праздники*, (традиции, обычаи, выезды в исторические места, посещение культурно-массовых мероприятий, участие в играх и ритуалах);

г) *ситуации, определяющие учебно-трудовые отношения* (реферирование литературы, написание конспектов, исследовательская деятельность).

Но особое значение для учащихся-инофонов в настоящее время представляет собой *социально-профессиональная сфера общения*. Связано это со статистикой последних лет, которая позволяет утверждать, что наиболее успешную карьеру в нынешних реалиях строят сотрудники, обладающие хорошими коммуникативными навыками. Каждая сфера общения имеет свою специфику, но такой подход в профессиональной деятельности педагога РКИ позволяет значительно расширить традиционные рамки обучения и создать оптимальные условия для развития языковых способностей учащихся, формирования коммуникативной, социокультурной, межкультурной, страноведческой и в т.ч. этнокультурной компетенции.

В заключении хочется отметить, что только грамотное использование на уроках русского языка как иностранного этнокультурных материалов способствует становлению у обучающихся ценностных представлений о языке других народов, поэтому в условиях современного образования необходимы специальные технологии обучения, обеспечивающие учёт национальных и этнокультурных особенностей иностранных учащихся для скорейшего осуществления эффективного и гармоничного полилога культур.

Библиография:

1. Алферьева М.Б. Этнокультурный компонент на уроках русского языка // Этническая культура в современном мире. – 2020. – №14.
2. Водясова Л.П. Введение в региональную этнолингвистику / учебное пособие. Саранск: МГПИ им. М.Е. Евсевьева, 2013.
3. Коновалова Н.И. Этносоциоллингвистика / учебное пособие. Урал. гос.пед. ун-т. – Екатеринбург, 2016.
4. Николаева Т.Н. Этнокультурный компонент содержания образования в межкультурном контексте // Этническая культура в современном мире. – 2021 Vol. 3 № 3.
5. Потебня А. А. Мысль и язык. 4-е изд. Одесса: Гос. Издательство Укр., 1992.
6. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации. М.: КИОРУС, 2014.
7. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. – Воронеж: Истоки, 1996. – 237 с.
8. Теремова Р.М., Гаврилова В.Л., Игошина О.А., Кисилёва М.С., Максимова О.В. Лингвокультурология в теории и методике обучения русскому языку как иностранному. – 2019. – Спб.: изд. им. А.И. Герцена;
9. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М: Изд-во МГУ, 2004.
10. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи. М.: МГЛУ, 2001.
11. Шишлова Е. Э., Курицын, И. А. Скрытое содержание профессионального языкового образования в социокультурном измерении // Интеграция образования. № 4. 2017.

Интернет-ресурсы:

1. Волканова Е.В. Этнокультурный модуль как единица организации содержания обучения при формировании иноязычной этнокультурной компетенции старшеклассников. Тамбов: Грамота, 2019. Том 12. Выпуск 9. С. 401-405.
https://www.gramota.net/articles/issn_1997-2911_2019_9_81.pdf
2. Язык в глобальном контексте: современная языковая ситуация как следствие процесса глобализации / сборник научных трудов. РАН. ИНИОН. Центр гуманитар. науч.-информ. исслед. отд. языкознания. М., 2018.
http://inion.ru/site/assets/files/4776/2018_snt_iazyk_v_global_nom_kontekste.pdf
3. Янова Т.В. Грамматические трансформации при переводе
<https://study-english.info/article066.php>

УДК 81'322.4 004.896

<https://orcid.org/0000-0002-3720-2373>

КОНТУРЫ «ЧУЖОЙ КУЛЬТУРЫ» И ЭТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИХ ПЕРЕДАЧИ ПРИ ПЛАТФОРМИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ПЕРЕВОДА

Макаревич Татьяна,

магистр управления, магистр филологических наук

БГУ, г. Минск, Республика Беларусь

e-mail: t_makarevich@mail.ru

orcid id: 0000-0002-3720-2373

Annotation. The paper analyses contemporary processes of digital platform thinking of today's society. The author analyses the digital translation ProZ platform functioning as well as the way digital dictionaries are built in as digital translation platform instruments. Culturonyms' translation process is in focus from the viewpoint of social and cultural characteristics and digital translation platforms possibility to render the meaning properly. Relevant analysis is given to culturonyms' meanings and definitions with the methodological technique "umbrella sentence".

Key words: digital platform thinking, digital translation and interpreting platform, translation industry, culturonyms, methodological technique "umbrella sentence", culture studies.

Становление и формирование платформенного мышления. Цифровая платформизация переводческой отрасли происходит как процесс «новой эры участия» с различными формами массового сотрудничества, в которых происходит кардинальное изменение создания, производства, продвижения услуг и т.д. Произошедшая за последние десятилетия «революция платформ» как отмена старых технологий (в период с 2001 по 2011 гг.) и далее её последовательное развитие (с 2011 по настоящее время), существенным образом изменила практически все методы и способы взаимодействия на мировом рынке управления, стратегического планирования, ведения бизнеса, проведения исследований, развития кадров, в том числе и перевода.

В сознание различных участников мирового рынка труда различных сфер деятельности внедряются основы платформенного мышления, чему способствует развитие всевозможных услуг и продаж. Эффект от внедрения цифровой платформизации метафорически можно охарактеризовать как: «крупнейшие игроки сети стали многомиллиардными процветающими компаниями на коллективных спинах пользователей» [1, с. 24].

По прогнозам, уже к 2023 г. для осуществления проектов 80 % от числа всех цифровых внедрений должны строиться на технологической платформе. Этот процесс характеризует весь этап платформизации на сегодняшнем этапе развития цифровизации нашего общества и мирового сообщества. Платформизация стимулирует образование новых коллективов,

нацеленных на создание нового продукта, с применением новых технологий, таких как например Agile [МОИ], формированием так называемых *smart mobs* как самоструктурирующихся социальных организаций, использующие прогрессивные технологические достижения.

В отношении цифровых переводческих платформ нам необходимо отметить ограниченность их использования на уровне экспертного перевода, который включает в себя адекватную передачу культуронимов и т. п.

К вопросу об определениях отметим, что платформы – это «координационные центры, где различные типы субъектов взаимодействуют в общей среде» [2, с. 7]. Также платформы – это определённая инфраструктура, используемая «различными субъектами для разработки всевозможных приложений и предоставления их потребителям» [2, с. 7].

Ранее мы дали наше определение понятию «цифровая платформа перевода» и уточнили его в словарной статье *digital translation platform* как «алгоритмизированный обмен исходным текстом для перевода с одного естественного языка (ЕЯ) на другой и получение конечного переводческого продукта заказчиком перевода с применением необходимых технологий перевода и машинного перевода (МП) с проведением снижения транзакционных издержек за счёт цифры» [3, с. 123].

Разработка и внедрение цифровых платформ перевода со стороны аппаратных средств предполагает применение прикладных информационных и компьютерных технологий, прикладных систем искусственного интеллекта, интеллектуальных систем, обладающих знаниями, интеллектуальных роботов.

В качестве анализа одной из цифровых переводческих платформ нам бы хотелось остановить внимание на цифровой платформе перевода ProZ, (далее – платформе ProZ) [4] которая позиционирует себя как онлайн-сообщество и рабочее место для профессиональных лингвистов. На данной цифровой платформе, по состоянию на 15 января 2013 г. перевода зарегистрированы и работают 1 млн 323 тысячи 487 профессиональных переводчика и переводческих компаний. Автор статьи является активным пользователем сначала интернет-сайта, затем платформы ProZ с 2006 г.

На базе платформы ProZ создана принадлежащая ProZ платформа TM-Town, как уникальная новая платформа для независимых переводчиков. На переводческой платформе ProZ расположены CAT-инструменты для независимых переводчиков, терминологические ресурсы: собственно платформенные – Терминология ProZ.com, сеть взаимопомощи переводчиков KUDOZ (в 2000-х гг. KudoZ) и некоторые другие.

Что касается исследуемой проблематики перевода культуронимов, то перевод элементов «чужой» культуры можно найти при взаимодействии с пулом профессиональных переводчиков и в сети взаимопомощи переводчиков KUDOZ на платформе ProZ.

Электронные словари как встраиваемый инструмент платформ перевода. Проблемной областью в лексикографическом плане является то нынешнее положение вещей о том, что в составлении переводных, толковых, специализированных словарей и словарей-справочников культуронимам не отводится существенной роли: в большинстве случаев отсутствуют словарные пометы, значения, активно употребляемые сегодня, отсутствуют в словарных статьях у многих лексических единиц в современных печатных и электронных словарях. Это представляет значительные трудности для осуществления процесса перевода. *Исследовательский вопрос* в данном случае будет составлять комплексное выделение и обозначение культуронимов в издаваемых электронных и печатных словарях. Электронные словари могут быть как встраиваемым инструментом платформ перевода, так и автономно существующим. В первом случае – это достаточно затратный ресурс для их разработчиков и владельцев, обусловленный узко специализированной аудиторией пользования, как правило, размещённые на платформах частных переводческих компаний, в то же время достаточно хорошо проработанный. В случае с автономно существующими электронными словарями, которые, как правило расположены на отдельных сайтах, они как правило, являются

бесплатными, для массового пользования, с подключённой функцией добавления значений для зарегистрированных пользователей.

Примером может послужить интернет-система двуязычных словарей multitrان.ru, первый запуск которого состоялся в 2001 г. выпуском оффлайновой версии в 2004 г. Обновлённый сайт multitrان.com как «МТ»-словарь запущен с 2016 г. с поддержкой многих языков мира, на базе которого функционируют также нерусскоязычные «МТ»-словари. Уникальной особенностью интернет-системы двуязычных словарей multitrان.ru для её пользователей является возможность вносить свой вклад во внесение новых терминов и значений в систему, исправление ошибок в словаре, по этой причине «МТ»-словарь является прообразом Викисловаря. Ресурс www.multitrان.ru позиционируется как объединение в одном продукте фонетической транскрипции, грамматических описаний, толкований значений, этимологического описания, семантических связей слов. Создателем «МТ»-словаря, как наиболее полных и наиболее популярных автоматических словарей Рунета, является Андрей Поминов, г. Москва.

Актуальность для нас представляет алгоритм включения новых терминов, добавления новых значений в интернет-систему двуязычных словарей «Мультитран» (multitrان.ru), который построен на следующей последовательности шагов:

- 1 регистрация активных пользователей, профессиональных переводчиков. лингвистов;
- 2 подача заявки на включение новых терминов, дополнение новых значений, сообщение об ошибках;
- 3 внесение в систему значений рядом со существующими значениями, которые видят все пользователи;
- 4 в случае исправления ошибок в переводе, автор словарной статьи уведомляется редакторами (ли модераторами сайта) об ошибке по электронной почте;
- 5 сообщение об ошибке вносится в словарную статью на сайте МТ-словаря, видна всем пользователям до тех пор, пока она не будет исправлена автором статьи;
- 6 обновление словарной статьи и обогащение словаря введением нового термина или добавлением нового значения лексической единицы.

В аспекте платформизации деятельности интернет-системы двуязычных словарей multitrان.ru отметим, что на сайте МТ-словаря сегодня активно работают форумы «Мультитрана», на платформе которых идёт активное общение пользователей с профессиональными переводчиками и коллегами. В начале своего существования в 2000-х годах, на сайте «Мультитрана» время от времени проводились оффлайн-встречи пользователей МТ-словаря, так называемые «форумовки» (row-wow).

Сетевой словарь Викисловарь (англ. Wiktionary), функционирующий изначально на английском языке, представляющий собой свободно пополняемый многофункциональный переводной словарь, а также тезаурус, который основан на вики-движке, как один из проектов фонда «Викимедиа» с 12 декабря 2002 г. База данных Викисловаря активно используется для осуществления машинного перевода (МП), машинной обработки текста, речи. Викисловарь – это один из многоязычных краудсорсинговых вики проектов, с сервером, расположенном в Калифорнии и его создателем, американским и британским интернет-предпринимателем, основателем Википедии, Джимми Доналом Уэйлсом.

Этический аспект передачи контуров «чужой культуры». В переводоведении, в теории и практике перевода, особое внимание уделяется проблематике передачи на иностранный язык культуронимов, реалий языка и т. п. Культуры и страны мира можно условно поделить на культуры интенсивного насыщения нормами и культуры неинтенсивного насыщения [6, 7].

Отметим, что перевод культуронимов представляет трудность, занимаются ими достаточно мало, в силу необходимости, по причине трудоёмкости в передаче смыслов, адекватности выбора приёмов перевода, частого отсутствия соответствующего значения в словаре, необходимости внесения новых значений и пояснений, в том числе, и в электронные

словари. По этой причине мы разработали авторский алгоритм анализа перевода культуронимов. Автором был разработан алгоритм последовательного дополнения и выявления «скрытых» смыслов культурологической лексикографической единицы. Например, культуроним сферы религии *Church of England*:

C of E (Church of England), *abbr* – ☞ ■ англиканская церковь; ☞ культуроним; ▲ «наименее религиозная церковь в мире; церковь с расплывчатым кредо, терпимая к пороку и недостаткам и поразительно нетребовательная» [5, с. 423]; ▲ «это выбор по умолчанию; нечто “вроде всё равно”; «апатичная, беспристрастная, умеренная религия для духовно “нейтральных людей”; “благодушное безразличие”» [5, с. 424];

* Для перевода и комментария:

* Диалог 13-летней девочки со своей мамой:

– А это религия?

– Да, в некотором роде. Ну, не совсем. Просто мы всегда так пишем.

Разработанная автором словарная статья включает в себя помету о принадлежности к культурной среде (☞), переводное значение (■), толкование значения (▲), употребление культуронима (*usage*), примеры словосочетаний с данным культуронимом (•), примеры предложений (••). В авторской разработке к словарной статье приводится творческая эвристическая составная часть по методической технологии *umbrella sentence*: «Для перевода и комментария» для раскрытия «скрытого» смысла культуронима и открытия его для самого переводчика для полноценной передачи «тайного» смысла для «чужой» культуры. Культуронимы разнородны по своему употреблению: есть как давно установившиеся понятия, так и новые, вошедшие в обиход в культурно-социальной жизни Британии в связи с всё большим влиянием СМИ на жизнь британского общества и его интереса к просмотру и чтению новостей о британской королевской семье. Например,

balcony appearance, *n* – ☞ ■ появление членов британской королевской семьи на балконе Букингемского дворца; ☞ культуроним; ▲ действие происходит во время праздников, связанных с историей и традициями британской монархии: • *during an appearance on the royal balcony at Buckingham Palace* – во время появления на королевском балконе Букингемского дворца; •• *Naughty princess Beatrice just wanted to try on her mum’s hat during a balcony appearance!* – Непослушная принцесса Беатрис просто хотела примерить шляпу своей мамы во время появления на балконе Букингемского дворца.

Сегодня анализу культурем и способам их перевода уделяется значительное внимание. Примером тому служит их активное обсуждение на VI ежегодной международной научно-практической конференции «Новый мир. Новый язык. Новое мышление» 3 февраля 2023 года в «Дипломатической академии МИД России», организованной УМС кафедр русского и иностранных языков. В частности, в своём докладе «Формирование лингвострановедческой компетенции как одна из задач обучения иноязычному общению» профессор Федосеева Л. Н. подчеркнула значимость лингвострановедческой компетенции и роль культурем в обучении русскому языку как иностранному, а также глобальный вызов, который брошен русскому языку в первой четверти XXI в.

К культуремам относятся фразеологизмы, пословицы, до сих пор составляющие моральный кодекс, поговорки, национально маркированные, формулы речевого этикета, которые нельзя создать самостоятельно – их нужно просто знать, для постижения национального характера изучаемого языка.

В качестве некоторых выводов можно сказать, что этический аспект передачи контуров «чужой культуры» будет усилен владением лингвострановедческой компетенцией при подготовке переводчиков, чтобы справиться с переводом культуронимов, идиостилия современных британских и американских писателей, прецедентных текстов с фразеологизмами, пословицами, поговорками, крылатыми выражениями и т. д. Лингвострановедческая компетенция открывает взгляд на многообразие культур, расширяет

кругозор переводчиков, способствует осознанию своей собственной культуры, традиций своей родной страны и страны изучаемого языка.

Возможности платформизации процесса при переводе этических аспектов передачи контуров «чужой культуры». В переводе, среди различных видов культуронимов, также возникают сложности при передаче значений глоттонических образов (автор термина А. В. Олянич, от лат. *gluttonare* – есть, питаться). Перечень глоттонических образов составляют названия блюд, покупки в гастрономическом магазине, описание кухни, кухонных приборов и оборудования, правил поведения за столом; авторское описание (в том числе и в художественной литературе) еды и напитков, способов их приготовления, сервировки и приёма и т. д. Проблеме перевода глоттонических образов уделяется значительное внимание, так как они составляют значимую часть британской культуры потребления и для их адекватной передачи на русский язык необходимо найти (в случае зафиксированной словарной единицы) или дать (если это неологизм) качественную социо-культурную характеристику конкретному переводимому глоттоническому образу.

Однозначно, что при переводе глоттонических образов, а именно описания званного ужина, традиционного английского завтрака, времяпрепровождения друзей в пабе, совершения традиционных покупок к Рождеству требует от существующих платформ перевода соблюдения передачи контуров «чужой культуры». Возможности платформизации процесса при переводе таких лексических единиц и текстов являются ограниченными, поскольку требуют значительной редакторской правки – постредактирования со стороны профессионального переводчика. Сказанное также относится и к переводу на английский язык русских, белорусских или украинских глоттонических образов, передача которых также требует глубокого социо-культурного анализа. Например,

babka, n – глоттон. Bel, R, Ukr. ■ 1. бабка; ■ 2. русская пасхальная баба, кулич; ■ 3. польская и еврейская выпечка; ▲ 1. традиционное белорусское национальное блюдо из тёртого картофеля; ▲ 2. традиционная польская и западнорусская сладкая пасхальная выпечка из дрожжевого теста характерной формы (высокая и рыхлая), часто с добавлением изюма и ванили; сверху бабу посыпают сахарной пудрой или покрывают шоколадной глазурью; ▲ 1. *Polish, diminutive of baba, first known use in 1846; a glazed sweet bread made with dried fruit (such as raisins);* ▲ 2. *a sweet braided bread (not a cake) which originated in the Jewish communities of Poland and Ukraine in the early 19th century; it is popular in Israel (often referred to as simply a yeast cake) and in the Jewish diaspora; it is prepared with a yeast-leavened dough that is rolled out and spread with a filling such as chocolate, cinnamon, fruit, or cheese, then rolled up and braided before baking;* ∓ культуроним;

☐ *примечание переводчика* – стоит различать употребление слова в английском языке: * 1. *potato babka* – белорусское традиционное блюдо; * 2. *babka* – русская пасхальная баба, кулич; * 3. *babka bun* – польская и еврейская выпечка;

* * * *Для перевода и комментария:*

* 1. Происхождение названия этого блюда относят к историческому случаю периода Отечественной войны 1812 г., когда Наполеону на территории современной Беларуси поднесли это блюдо, оно ему понравилось, и он спросил: «Кто его приготовил?». Последовал ответ: «Не знаем. Какая-то бабка». Отсюда, по поверью, и пошло название этого традиционного блюда.

* 2. В современных словарях есть путаница между кулинарными блюдами «бабка» и пасхальной выпечкой «баба», «кулич». Как можно устранить эту неточность в переводе?

Данная социо-культурная характеристика переводимого глоттонической единицы в виде словарной статьи содержит ряд помет о принадлежности к культурной среде (Bel, R, Ukr.), переводных значений (■), толкований значений (▲), примечание переводчика (☐) содержит пояснения и уточнения к переводу данного культуронима. В авторской разработке к словарной статье, в части «Для перевода и комментария» для практики перевода

приводятся творческие эвристические составные части по методической технологии *umbrella sentence*, для понимания сути рассматриваемой глуттонии.

По своим возможностям современные платформы перевода пока ещё не в силах дать такую, по возможности, исчерпывающую социо-культурную характеристику культурониму, которую способен дать профессиональный переводчик для передачи значения переводимого культуронима. Этические аспекты в передаче контуров «чужой культуры» должны быть максимально соблюдены. Современные платформы перевода на данном этапе их развития требуют максимального участия профессионального переводчика для корректировки правильности единицы перевода.

Библиография:

1. Тапскот, Д., Уильямс, Э. Д. Викиномика: как массовое сотрудничество изменяет всё / Д. Тапскот, Э. Д. Уильямс ; пер. с англ. П. Миронова при участии Г. Василенко ; ред. Т. Бурмыкина. – Москва, Альбина Паблишер. – 2011.
2. Стырин, Е. М., Дмитриева, Н. Е. Государственные цифровые платформы: формирование и развитие / Е. М. Стырин, Н. Е. Дмитриева; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – Изд. дом Высшей школы экономики, 2021. – 192 с.
3. Макаревич, И. И., Макаревич, Т. И. Цифровая трансформация: руководство для специалистов в сфере международных отношений = Digital Transformation: a Guide for Experts in International Relations / И. И. Макаревич, Т. И. Макаревич : пособие. – Минск, БГУ, 2022. – 352 с.
4. Онлайн-сообщество и рабочее место для профессиональных лингвистов ProZ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.proz.com/>. – Дата доступа: 10.01.2023.
5. Фокс К. Наблюдая за англичанами. Скрытые правила поведения. Москва, РИПОЛ классик, 2011. – 512 с.
6. Кравченко, А. И. Культурология / А. И. Кравченко : учебн. пособие для вузов. – 4-е изд. – Москва, Академический Проект, Трикста, 2003. – 496 с.
7. Макаревич, О. И. Цифровая интеграция юриспруденции, образования и индустриального сектора: перспективные направления / О. И. Макаревич // Цифровая трансформация – шаг в будущее: материалы II Междунар. науч.-практ. конф. молодых ученых, посвящ. 100-летию Белорус. гос. ун-та, 27 окт. 2021 г., Минск / Белорус. гос. ун-т; редкол: И. А. Карачун (гл. ред.), Б. Н. Паньшин, А. А. Королёва. – Минск, 2021. – С. 181 – 184.

УДК 80/81

<https://orcid.org/0000-0002-9527-3604>

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОЕННОГО ДИСКУРСА В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Насибова Лютвия,

Диссертант Военного научно – исследовательского
института Национального университета обороны,

г. Баку, Азербайджан

e-mail: lutviyyenesibova@yahoo.com

orcidid: 0000-0002-9527-3604

Abstract: The article is about discourse, as well as types of military discourse. Special teaching methods which develop the linguistic and cognitive components that enable the implementation of military speech and the importance of military discourse in the formation of the professional foreign language communicative competence of the cadet have been discussed. The

correct selection of military discourses has been mentioned in the formation of the stylistic skills of cadets and in the development of foreign language communicative competence.

Keywords: discourse, military discourse units, speech activity, military documents, communicative skills.

При исследовании дискурса интерес представляет классификация типов (жанров) и разновидностей дискурса. Известно, что проблему речевых жанров впервые обозначил М.М.Бахтин, который предложил определить речевые жанры как относительно стабильных композиционных, стилистических и композиционных типов высказываний, которые определяются «спецификой данной сферы общения» [1, с.455]. Согласно Н.Фэклоу жанр или тип текста может быть characterized как «социально утвержденный способ использования текста в связи со специфическим типом социальной активности». [11, с.97]. Жанры определяются соответствующим типом дискурсивной деятельности человека, и фактически определяют этот тип. Таким образом, продуктивность типов и жанров дискурса зависит от совокупности экстралингвистических факторов. Учитывая многообразие и неоднородность типов дискурса, выделяют продуктивные и непродуктивные жанры дискурса. При этом под первыми понимаются жанры, употребление которых актуализируется и активизируется в определенный промежуток времени в зависимости от развития общественно-культурной и языковой ситуации. Непродуктивными же являются жанры все больше отходящие на второй план, например, традиционный жанр письма. Письменные жанры дискурса развиваются активно с развитием информационно-коммуникативных технологий и увеличением потенциала дистантного общения участников коммуникации, в частности виртуального, компьютерного дискурса

На сегодняшний день армия занимает особое место в системе социальных институтов многих государств. Именно поэтому появилась необходимость всестороннего изучения военного дискурса, его структуры и характерных черт. Существует много определений военного дискурса. А.В. Олянич приходит к выводу, что «военный дискурс - это речевая коммуникация военнослужащих как специалистов, использующих терминологический милитаристский подъязык» [10, с.121]. А.В. Уланов определяет военный дискурс, как «особый вид речевой организации картины мира военнослужащих, обладающих такими свойствами, как соотнесенность с речевой военной ситуацией, окружающей обстановкой военной сферы; специальной военной хронотопностью; интенциональностью; целостностью используемых речевых элементов; связностью; военно-фактологической информативностью; процессуальностью; интертекстуальностью; авторитетностью военно-теоретических и военно-исторических источников; антропоцентричностью военной картины мира; способностью к взаимодействию с другими дискурсами институционального типа».[8,с.140]. Для военного дискурса свойственны черты институционального дискурса. Т.А. Ван Дейк определяет институциональный дискурс, как дискурс между коммуникантами определенного социального института, выступающими в своих профессиональных социальных ролях.» [2, с.124]. Согласно В.И. Карасику, «институциональный дискурс – это речевое взаимодействие социальных групп, институтов друг с другом» [7, с.16]. Тексты военных документов (приказов, уставов), тексты военных анекдотов, тексты статей и интервью в печатных изданиях военной тематики рассматриваются в рамках военного дискурса. Для текстов, рассматриваемых в рамках военного дискурса свойственны следующие языковые признаки: — наличие большого количества речевых клише и штампов, необходимых для сжатия информации, что позволяет увеличить скорость ее обработки; — термины и сокращения. В военном дискурсе существует четыре формы общения: формальное, вертикальное, письменное и устное общение. Вышеперечисленные формы общения военного дискурса неразделимы и функционируют одновременно, обеспечивая эффективность и продуктивность военной коммуникации, которая является одним из видов языкового общения. Поэтому, например, формальное общение, которое имеет два подтипа –

вертикальное и горизонтальное (между военнослужащими одной структурной ниши и на одном уровне иерархии) – может осуществляться как письменно, так и устно и может иметь несколько функций: информационную, мотивационную, регулятивную и другие.

Структура военного дискурса является предметом дискуссий в научной среде. Как правило, не вызывает споров положение о том, что ядром военного дискурса является статусно-ориентированный дискурс профессионалов. Но любой институциональный дискурс допускает также и личностно-ориентированное общение, которое иногда переплетается со статусно-ориентированным. В связи с этим исследователями активно обсуждается роль личностного аспекта в военном институциональном дискурсе, а также дискурсивный статус высказываний военных и политиков о войне, военно-художественной литературы, военной публицистики и материалов военно-политического, военно-технического и военно-научного характера.

Военному дискурсу относятся все высказывания, отвечающие следующим критериям:

- авторами высказываний являются люди, профессионально занимающиеся военным делом.
- темами высказываний являются военные действия; функционирование военных организаций; жизнь и деятельность военнослужащих, сотрудников внешней и военной разведки и контрразведки, органов, обеспечивающих безопасность государства – от внешних и внутренних угроз, Национальной Гвардии, пограничной службы и т. п.

Характеристика текстов военного дискурса включает в себя:

- авторство – кому принадлежит текст или высказывание;
- адресность – кому текст или высказывание предназначены;
- доступность – доступны текст или высказывание всем либо узкому кругу посвященных;
- информативность – несут текст или высказывание новую информацию либо – констатируют уже известное;
- оценочность – даются ли в тексте или высказывании какие-либо оценки сообщаемым фактам;
- институциональность – как соотносятся в тексте или высказывании личностный и статусный компоненты;
- полноту информации доводится информация до адресата в полном, либо в – свернутом, редуцированном виде.

В качестве материала для анализа можно использовать речи высокопоставленных должностных лиц государства:

Существует ряд классификаций жанров военного дискурса. Так, Г. М. Стрелковский (на материале немецкого языка) выделяет две стандартные разновидности военных текстов, исходя из их функционального предназначения: – тексты информационного содержания (военно-научные, военно-технические, военно-информационные и военно-публицистические); – тексты, регламентирующие жизнь и деятельность войск (устава и наставления, военно-деловые тексты (приказы, приказания, распоряжения, доклады, донесения, сводки)), – данную группу принято называть «военными документами» или «формальным дискурсом». [13, с.139].

В обучении иностранного языка курсантов или офицеров требуется высокий уровень владения иностранным языком, а также готовности их к межкультурной коммуникации. При таком уровне владения языком (в нашем случае английский и русский как иностранный) курсант может общаться, обучаться, работать и писать научные статьи. Все вышеперечисленное подразумевает, что речь должна быть правильной. Понимание грамматических форм изучаемых языков играет в этом процессе очень важную роль. Владения иностранным языком, а именно общение с зарубежными партнерами, работа и обучение за рубежом, написание научных статей, требует необходимость владения не только большим словарным запасом, но и понимания грамматических структур. Например, Использование параллельных конструкций для усиления значения сообщаемой информации

является типичным синтактико - стилистическим приемом военно-научного текста: The history of the failure of war can almost be summed up in two words: too late. Too late in comprehending the deadly purpose of a potential enemy. Too late in realizing the mortal danger. Too late in preparedness – «Историю военных поражений можно сформулировать почти в двух словах: слишком поздно. Слишком поздно становится понятной коварная цель потенциального врага. Слишком поздно осознается смертельная опасность. Слишком поздно обеспечивается готовность» [6, с.127]. Данные примеры, на наш взгляд, отчетливо демонстрируют, что владение грамматикой изучаемого языка играет важную роль в межкультурной коммуникации.

Изучение иноязычной грамматики должно проходить сквозь призму дискурса, и именно дискурс может и должен стать основой в обучении иноязычной грамматике. В этом исследовании дискурс рассматривается с точки зрения лингвистики. Дискурс понимается как речь, вписанная в коммуникативную ситуацию, и как категория с отчетливо выраженным социальным содержанием по сравнению с речевой деятельностью индивида. «Дискурс является образцом реализации определенных коммуникативных намерений в контексте конкретной коммуникативной ситуации по отношению к представителю иной культуры, выраженной уместными в данной ситуации языковыми и неязыковыми средствами» [3,с.7].

Важнейшая функция дискурса – знакомство обучающихся с образцами речевого и неречевого поведения носителей языка и культуры в различных ситуациях. Дискурс является важной составляющей в обучении иноязычной грамматике, позволяет обучающимся овладеть грамматическими навыками, которые изучаются не изолированно, а в контексте, т.е. дискурсе, который показывает, как используется грамматическая форма или явление в той или иной речевой ситуации. Таким образом, овладение грамматическими навыками должно происходить на уровне овладения дискурсом. Это подразумевает не только овладение основными правилами грамматики изучаемого языка, но и обеспечивает знание стратегий, типичных для изучаемой иноязычной культуры. Соответственно, это влияет на выбор грамматических средств и определенных коммуникативных стратегий в конкретных речевых ситуациях.

Библиография:

1. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров // Литературно-критические статьи.-М.: Художественная литература, 1986. С. 428-472.
2. Григорьева, В.С. Г834 Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты: монография / В.С. Григорьева. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с
3. Гураль С.К., Митчелл П.Дж. Формирование профессионального дискурса на основе принципов интерактивного обучения языку, разработанных профессором Гарвардского университета Вилгой М. Риверс для неязыковых специальностей (опыт Томского государственного университета) // Язык и культура. 2008. № 4. С. 5–10.
4. Данилова С. А. Дискурсивные характеристики военного ритуального текста // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2014. – № 1 (январь). – С. 16–20.
5. Евстигнеева И.А. Формирование дискурсивной компетенции студентов языковых вузов на основе современных Интернет-технологий //Язык и культура. 2013.№ 1 (21). С.74–82.
6. Калашникова Ольга Анатольевна, Самойлова Антонина Вадимовна Военно – научный текст как объект лингвистического анализа// Известия ВГПУ. 2021. №4 (57) С. 124-130.
7. Карасик, В. И. О типах дискурса [Текст] / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 2000. – С. 5–20.
8. Корниевская Татьяна Константиновна. Структурно-стилистические характеристики англоязычного военного дискурса// Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Гуманитарные науки №7-2 июль 2020 г. С. 139.141

9. Минакова Л.Ю. Обучение иноязычному дискурсу студентов неязыковых факультетов с использованием профессионально направленной проектной деятельности // Язык и культура : сб. ст. XXII Междунар. науч. конф. Томск, 2012.
10. Оляныч А.В. презентационные стратегии в военно-политическом дискурсе// Вестник ВолГУ. Серия II: Языкознание. 2003. №3. Стр. 119-126
11. Рзаева Айтэн Камал гызы. Прагматические и когнитивные аспекты англоязычного политического дискурса [Текст] : дис. ... д-ра филос. по филол.: 5708.01 А. К. Рзаева ; М-во Образования Азерб. Респ., Азерб. Ун-т Языков.- Б., 2016 .- 161 с.
12. Стрелкова С.Ю. Интегративное обучение иноязычной грамматике: От предложения к дискурсу. М.: ЛИБРОКОМ, 2012. 184 с.
13. Стрелковский Г.М. Теория и практика военного перевода: Немецкий язык. – М.: Воениздат, 1979. – 272 с.
14. Сысоев П.В. Интегративное обучение грамматике: исследование на материале английского языка // Иностранные языки в школе. 2003. № 6. С. 25.
15. Эльмира Алиева ДИСКУРС И КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ. //Тезисы докладов Республиканской научно-практической конференции «Актуальные проблемы обучения иностранным языкам» (11-12 мая, 2017). – Баку: Мутарджим, 2017.–274- 277 с.
16. Purcell S. Teaching Grammar Communicatively. CILT, 1997. 54 p.

УДК: 338.43

<https://orcid.org/0000-0003-5489-5058>

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ В СВЕТЕ КРИТЕРИАЛЬНОГО ОЦЕНИВАНИЯ ДЕСКРИПТОРАМИ

Орлиогло Лидия,
учитель английского языка,
II дидактическая степень,
ПУ ТЛ им. Семёна Барановского, с. Копчак, РМ.
e-mail: orlioglolidiapetrovna@gmail.com
orcid id: 0000-0003-5489-5058

Annotation: In a modern school, a foreign language is studied from the 2nd grade.

The following goals are being implemented:

- to form in children the readiness to communicate in a foreign language.
- to form elementary communication skills in four types of speech activity (speaking, listening, reading, writing).
- to acquaint younger schoolchildren with the world of foreign peers, with foreign song, poetry and fairy-tale folklore.
- to form some universal linguistic concepts observed in native and foreign languages.

MODERN EVALUATION should be: flexible, multi-instrumental, understandable, psychologically comfortable and two-part.

In accordance with the provisions of the Methodology for Criteria-Based Assessment Using Descriptors (MCDE), the following types of assessment are used in foreign languages: Primary assessment (PO), Staged formative assessment (PFA) and Summative assessment (SO).

Foreign language assessment criteria are of the following types: Listening, Reading, Writing and Speaking.

The use of criteria-based assessment allows both teachers and students and their parents to improve the quality of teaching and learning.

On the topic of the report, a lot of work was done in the portfolio of students and tracking educational achievements in the teacher's diagram.

In my lessons, I use the following assessment techniques: "BLOB's Tree", "Success Emoticons" and "Pyramid".

The criteria-based assessment system enables all children to actively participate in the learning process.

Keywords: Evaluation, Objectives, Foreign Language, Method, Knowledge, Summative Assessment, Formative Assessment, Criteria-based Assessment, Califiers, Descriptors.

В современной школе иностранный язык изучается со 2-го класса, является признанием объективно существующего социального интереса к изучению иностранных языков и подтверждением важности данного предмета для реализации перспективных задач развития личности, таких, например, как рост среднего уровня образованности, повышение требований к общей культуре, формирование готовности к межнациональному и межкультурному сотрудничеству.

На первой ступени обучения (во II – IV классах) реализуются следующие цели:

- формировать у детей готовность к общению на иностранном языке и положительный настрой к дальнейшему его изучению;
- сформировать элементарные коммуникативные умения в четырёх видах речевой деятельности (говорении, аудировании, чтении, письме) с учётом речевых возможностей и потребностей младших школьников;
- ознакомить младших школьников с миром зарубежных сверстников, с зарубежным песенным, стихотворным и сказочным фольклором и с доступными детям образцами детской художественной литературы на изучаемом иностранном языке;

Чтобы научить ученика анализировать, логически мыслить, давать оценку своим знаниям и делать выводы, изменилась и система оценивания достижений учащихся.

Задачи оценивания:

1. Определение уровня подготовки каждого ученика на каждом этапе учебного процесса
2. Отслеживание индивидуального прогресса и коррекция индивидуальной траектории развития ученика
3. Мотивирование учащихся на устранение имеющихся пробелов в усвоении учебной программы
4. Отслеживание эффективности учебной программы
5. Обеспечение обратной связи между учителем, учеником и родителями

Современное оценивание должно быть:

1. гибким
2. много инструментальным
3. понятным
4. психологически комфортным
5. двусоставным: сочетать в себе суммативное и формативное оценивание

Современные технологии обучения предполагают применение критериального оценивания, так как оно даёт ребёнку представление об эталоне работы, давая ему возможность научиться адекватно оценивать собственную работу.

Критериальное оценивание - процесс, основанный на сравнении учебных достижений, учащихся с чётко определёнными, коллективно выработанными критериями, соответствующими целям и содержанию образования и понятными для учащихся, родителей и педагогов.

Начальные классы стратегии МКОД

В соответствии с положениями Методологии критериального оценивания при помощи дескрипторов (МКОД) [1, с.13], по иностранным языкам применяются следующие виды оценивания:

- 1.Первичное оценивание (ПО) – за исключением Шкл;
- 2.Поэтапное формативное оценивание (ПФО);
- 3.Суммативное оценивание (СО).

Поэтапное формативное оценивание(ПФО)

1.определяет текущий уровень усвоения знаний и навыков в процессе повседневной работы в классе;

2.позволяет учащимся понимать, насколько правильно они выполняют задания в период изучения нового материала;

3.не влияет на итоговые оценки и позволяет снять страх у учащихся перед ошибками.

Таким образом, формативное оценивание: планируется в **конце единицы обучения** (во II кл. и Шкл.), планируется в течение единицы обучения (IV кл.), проводится около 15-25 минут на уроке, деятельность по самооцениванию осуществляется во время того же урока или на следующем уроке, результаты учащихся записываются в школьный журнал через дескрипторы (с, р, n).

Суммативное оценивание(СО)

1.определяет уровень сформированности знаний и учебных навыков при завершении изучения блока учебной информации;

2.даёт заключительное суждение о том, чему смогли ученики научиться;

3.является основой для определения показателя качества в соответствии с методологией критериального оценивания через дескрипторы.

Суммативное или итоговое оценивание (итоговый тест и др.) выявляет результат обученности учащихся за определенный период времени:

1.Планируется в **конце семестра** (во II кл. и в III кл.)

2.Планируется в **конце каждой единицы обучения** (в IV кл.)

3.Осуществляется дифференцированная деятельность после оценки (восстановление, обучение, развитие), в рамках которой обеспечиваются условия для рефлексии

4.Результаты учащихся заносятся в школьный журнал

КАЛИФИКАТИВЫ И ДЕСКРИПТОРЫ

Таблица №1. квалификативы и дескрипторы.

Класс	ПФО	СО
II кл.	В конце единицы обучения <i>дескрипторы (с, р, n)</i>	В конце семестра <i>дескрипторы (с, р, n)</i>
III кл.	В конце единицы обучения <i>дескрипторы (с, р, n)</i>	В конце семестра <i>дескрипторы (с, р, n)</i>
IV кл.	В течении единицы обучения <i>дескрипторы (с, р, n)</i>	В конце единиц обучения, семестра, года. <i>калификативы (OX, X, Y)</i>

По результатам 1-го года и 2-го года обучения подведены итоги, проанализированы положительные стороны применения критериального оценивания и возникшие трудности.

Положительные стороны:

1.Работа учащегося проверяется по критериям оценивания, которые им известны заранее

2.Возможность своевременной корректировки учителем организации учебного процесса с учетом результатов формативного оценивания

3.Способность учащихся самим оценивать себя и других учеников по известным критериям, что повысило мотивацию учеников к обучению.

4.Снижение количества обращений родителей к учителям и администрации по вопросам выставления оценок учащимся.

Трудности:

1.Снижение показателей успеваемости и качества знаний, что вызвало негативные эмоции у родителей и педагогов

2.Недостаточность опыта педагогов для применения новой системы оценивания, наличие затруднений в постановке целей оценивания исходя из задач и ожидаемых результатов

3.Необходимость предварительной и трудоемкой подготовки учителя к циклу уроков в рамках раздела учебной программы для правильного планирования формативного оценивания;

4.Информирование учащихся и родителей об особенностях системы оценивания требуют затрат времени со стороны администрации и учителей.

Проведенная работа:

1.Организация курсов повышения квалификации по внедрению критериального оценивания через дескрипторы.

2.Анализ нормативных положений, относящихся к критериальному оцениванию через дескрипторы в начальном образовании, в документах образовательной политики РМ

3.Организация семинаров по обмену опытом между учителями.

4.Работа в Портфолио учащихся и отслеживание учебных достижений в Диаграмме учителя.

5.Организация обсуждения с родителями критериального оценивания через дескрипторы в начальном образовании.

Критериальное оценивание через дескрипторы (КОД) представляет систему эффективного, непрерывного и дифференцированного обучения, преподавания и оценивания через введение критериев и дескрипторов, без выставления отметок.

Каждый ученик совместно с учителем может устанавливать дескрипторы индивидуальных достижений.

Таблица №2. Общие дескрипторы для начального образования

Индикатор достижений	Дескриптор достижений	Индикатор достижений	Дескриптор достижений	Индикатор достижений	Дескриптор достижений
Способность /компетенция стабильно сформирована, способна к саморазвитию.	Выполняет самостоятельно, правильно, соответствующе, без ошибок; выполняет правильно все задания; без колебаний; выполняет с максимальной эффективностью	Способность/компетенция которая требует тренировки для закрепления.	Частично руководим по одному критерию, заданному учителем, с небольшими колебаниями, на основе вопросов, адресованных учителем.	Способность /компетенция, которая находится в процессе формирования.	Понимает с некоторыми трудностями, выполняет с некоторыми ошибками. Доказывает, что понял частично. Выполняет инструкции с некоторыми колебаниями, с ошибками/колебаниями.
Показатель качества: ХОРОШО	Показатель качества: ОЧЕНЬ	Показатель качества: ХОРОШО	Показатель качества: ХОРОШО	Показатель качества: УДОВЛЕТВОРИТЕЛЬНО	Показатель качества: УДОВЛЕТВОРИТЕЛЬНО

На своих уроках я применяю следующие приемы оценивания:

данные приемы можно использовать на любом из этапов урока: т.е. на этапах: вызов, осмысление, рефлексия.

Time for self-assessment.

Level: A1.2, I can: [2, с.20]

At the end of one unit of study-По окончании одной единицы обучения.

Success Criteria	Example	😊	😐	☹️
I can complete my profile.	Name _____ Country _____ Age _____ Family _____ Hobby _____ Pets _____			
I can say what I do in the morning.	I _____ my face. I _____ my teeth. I _____ my hair.			
I can ask about the time and I can tell the time.				
I can choose and read the correct sentence.	1. a. Dan has tea and a sandwich for breakfast. b. Dan have tea and a sandwich for breakfast. 2. a. Sofia ride her bike in the afternoon. b. Sofia rides her bike in the afternoon. 3. a. Alex puts away his school things in the evening. b. Alex put away his school things in the evening.			

Рис. №1, Time for self-assessment.

Прием “BLOB’s Tree”.

Выполнение данного задания предусматривает развитие навыков критического мышления, высокого уровня – оценки, объяснения и мета познания. Перед детьми стоит задача оценить свои знания по грамматическому или лексическому материалу, на начало урока, и обозначить себя на «Blob’s tree», объяснить, почему ученик так думает, и поместил себя на определенной ветке, высоте. При объяснении, каждый ребенок сможет определить свои знания по грамматическому или лексическому материалу, и наметить пути самопознания в процессе изучения грамматического или лексического материала. Учащиеся смогут прийти к единому мнению, что необходимо повторить.

Рис. №2, Прием “BLOB’s Tree”, [3].

Прием: «Смайлики успеха» [3]

При подведении итога урока, ученикам предлагаю оценить свою работу на уроке и используя смайлики успеха, определить свой дескриптор. Оценивая свою работу, учащиеся оценивают каждый вид деятельности на уроке, стараются объективно объяснить свой смайлик.

Очень хорошо 😊   Хорошо 😐   Удовлетворительно ☹️

Прием: «Пирамида»

Для того чтобы, учащиеся смогли оценить свою работу на уроке, предлагаю провести рефлекссию. Каждый ученик получает картинку с изображением треугольника, который разделен на три части: в нижней части необходимо записать, что получилось на уроке, на

средней части, что не получилось, и в верхней части над, чем необходимо поработать или, что повторить к следующему уроку.

Оценивание по дескрипторам.

Использование дескрипторов позволяют оценить индивидуальную, парную, групповую работу учащихся. Дескрипторы составляем в группах, для определенного вида задания: говорения, аудирования, чтения, письма.

При составлении дескрипторов, дети развивают навыки критического мышления: наблюдения, анализа, вывода; развивают внимание, речевые навыки и навыки внимания, размышления, аргументирования, креативности; каждый ученик проявляет свои лидерские способности.

Образцы форм для оценивания по дескрипторам

Критерий B reading (max 3) - Деление предложения на смысловые части (1)

- Произношение слов (1)

- Скорость чтения (1)

Зр. – очень хорошо

2р. – хорошо

1р. – удовлетворительно

Критерий C writing (max 3)

- Регламент (1)

- Работа выполнена аккуратно (1)

- Выполнены все задания (1)

Зр. – очень хорошо

2р. – хорошо

1р. – удовлетворительно

Критерий D speaking (max 3)

- Знание темы высказывания (1)

- Произношение слов (1)

- Умение делать устные сообщения по теме (1)

Зр. – очень хорошо

2р. – хорошо

1р. - удовлетворительно

Преимущество использования критериального оценивания:

1. Предоставляет чётко сформулированные уровни достижения
2. Соответствует предметным учебным целям и не зависит от настроения учителя
3. Способствует развитию навыков само оценивания
4. Показывает уровень знания, понимания и владения навыками

Библиография:

1. Критериальное оценивание через дескрипторы в начальном образовании (Методологический Гид):
2. English pupil's book, Ignatiuc I., Aladin L., Muntean A., Foca L., Pulu D., Editura Arc, Chisinau, 2019.
3. Особенности применения формирующего оценивания на уроках английского языка.

УДК 811.112.2'373:004

<https://orcid.org/0000-0002-0987-317X>

ОСНОВНЫЕ МОДЕЛИ ТЕРМИНОДЕРИВАЦИИ В ПРЕДМЕТНОЙ ОБЛАСТИ "КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ"(НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА)

Тодорич Татьяна,
магистр, университетский ассистент,
КГУ, г. Комрат, РМ,
докторант, ULIM, г. Кишинев, РМ
e-mail: tatiana.todorici@gmail.com
orcid id: 0000-0002-0987-317X

Annotation: The purpose of this article is to identify and describe the main derivational mechanisms implemented in the formation of German-language computer terminology, as well as to identify the most productive morphological, semantic and syntactic derivational models of computer terms in the German language. The theoretical significance of the research lies in understanding the derivational specifics of the formation and evolution of the subject area "Computer Technology".

Key words: term, terminoderivation, formation, model, method of term formation

Выбор темы исследования обусловлен тем, что компьютерная терминология является в современном мире одним из наиболее динамичных пластов лексикона, что связано с быстрым темпом развития компьютерных технологий. Компьютерной лексике того или иного языка свойственно регулярное появление новых терминологических единиц, которые предназначаются для обозначения новых специальных понятий. Лингвистическое исследование специфики компьютерной терминологии немецкого языка, в особенности изучение способов формирования и путей пополнения немецкой компьютерной терминологии, представляет несомненную значимость не только для специалистов, но и для всех пользователей компьютерной техники и сетевых технологий.

Актуальность избранной тематики обусловлена растущей значимостью сферы компьютерных технологий в развитии современного общества. Таким образом, все более значимым является изучение терминообразовательных моделей формирования языковой базы рассматриваемой предметной области.

В рамках данной статьи нас интересуют деривационные модели немецкоязычных терминов компьютерной сферы. Целью работы являются выявление и сопоставление наиболее продуктивных моделей терминодеривации компьютерной сферы современного немецкого языка. Задачи исследования включают выявление и детальное рассмотрение на примерах морфологических и неморфологических (семантических и синтаксических) моделей немецкоязычных терминов предметной области «Компьютерные технологии».

В рамках данного исследования были проанализированы компьютерные термины на немецком языке, отобранные, в частности, из компьютерных журналов "Computer Bild" (www.computerbild.de), "CHIP" (www.chip.de), "PC-WELT" (www.pc-welt.de), и "CONNECT" (www.connect.de).

Как известно, деривация представляет собой глобальный процесс создания одних языковых единиц (дериватов) на базе других, принимаемых за исходные. В этой связи термины «деривация» и «словообразование» рассматриваем как взаимозаменяемые. В качестве контекстуального синонима будем также использовать понятие «терминопроизводство». Ссылаясь на определение, которое дает Т.Г. Борисова, под терминодеривацией понимаем «создание терминов той или иной когнитивной области, рассматриваемое как процесс вторичной номинации в системе терминологии,

осуществляемый на основе совокупности механизмов и способов структурирования, производства, возникновения терминологических знаков» [3, с. 77].

Вслед за советскими терминоведами разделим существующие деривационные модели на следующие три группы: морфологические, семантические и синтаксические. К морфологическим способам терминодеривации относят: аффиксацию, словосложение, конверсию. Семантический способ терминодеривации основан на расширении значения, метафорическом и метонимическом переносе, а также заимствованиях из других терминологий. Синтаксический способ терминодеривации предполагает образование терминов-словосочетаний [5].

Из проведенного структурного анализа терминологической выборки вытекает, что для терминологического аппарата сферы компьютерных технологий характерна как однокомпонентность (наличие термины-слова), так и многокомпонентность (терминосочетания), характеризующаяся наличием в составе терминов различного количества терминоэлементов и связанная, по-видимому, со стремлением к уточнению и детализации понятий.

Рассмотрев основные деривационные модели однокомпонентных немецкоязычных терминов компьютерной сферы, были выявлены такие морфологические модели терминодеривации, как префиксация, суффиксация и префиксально-суффиксальный способ терминообразования. Так, среди однокомпонентных терминов присутствуют как, «базовые», т.е. непроеизводные термины (например, *die Datei* – документ, файл, *der Filter* – фильтр, *die Fläche* – диаграмма с областями, *die Font* – шрифт, семейство шрифтов, *das Gerät* – прибор, устройство, *der Host* – центральный компьютер, сервер, *der Korb* – корзина, *der Pfeil* – стрелка [5; 9] и др.), так и производные, чаще всего – образованные при помощи различных аффиксов. Примерами таких терминов могут служить: *der Nutz/er* – пользователь, *die Ab/frage* – запрос, *an/klicken* – щелкать (мышкой), *aus/drucken* – распечатывать, *der Speich/er* – оперативная память, *der Ver/lauf* – журнал (посещения веб-страниц), *die Ein/gabe* – ввод (данных), *der Ver/stärk/er* – усилитель и т.д. Префиксация и суффиксация являются по праву одними из самых важных словообразовательных возможностей в немецком языке в целом, и в рассматриваемой предметной области в частности.

Несмотря на то, что число немецких приставок невелико, большинство из них весьма продуктивны ввиду своей многозначности. Среди немецкоязычных терминов компьютерной тематики мы обнаружили примеры префиксации существительных, образованных при помощи префиксов: **de-** (*De/installation* – деинсталляция, *De/fragmentierung* – дефрагментация дисковой памяти, *De/komprimierung* – распаковка); **be-** (*Be/nutzer* – пользователь); **ent-** (*Ent/magnetisierung* – размагничивание, *Ent/ladung* – разрядка (аккумуляторов), *Ent/packung* – распаковка данных); **ver-** (*Ver/knüpfung* – связь, соединение, *Ver/lauf* – журнал (посещения веб-страниц)) и др.

Более продуктивными в данном случае оказались полупрефиксы, развившиеся из наречий и предлогов, при помощи которых в компьютерной лексике образована существенная часть имен существительных, например, **auf-** (*Auf/lösung* – сканирование (экрана)), **vor-** (*Vor/schau* – предварительный просмотр, *Vor/lage* – шаблон), **ab-** (*Ab/frage* – запрос), **ein-** (*Einbruch* – взлом), **über-** (*Über/schrift* – заголовок), **ein-** (*Ein/gang* – вход (входное электрическое подключение)), **aus-** (*Aus/schneiden* – вырезать (команда)), *Aus/richtung* – выравнивание), **unter-** (*Unter|menü* – вложенное меню) и др.

Глагольная префиксация в сфере компьютерных технологий также весьма продуктивна. Выявлено, что при помощи префиксов не только образуются глаголы от глагольных основ (например: *schließen* – закрыть, *an/schließen* – подключать, подсоединять; *laden* – вводить (данные), загрузить, *herunter/laden* – скачать (из Интернета), *hoch/laden* – закачать (на веб-сайт или сервер), загрузить; *loggen* – логгировать (регистрировать процессы, происходящие во время работы компьютера), *ein/loggen* – войти в систему, учетную запись, зарегистрироваться/залогиниться, *aus/loggen* – выйти из системы/разлогиниться, заканчивать

сеанс работы; *hoch/fahren* - включить (компьютер), *(he)runterfahren* - выключить (компьютер), но также и новые глаголы от имен существительных (например: *sich anmelden* - зарегистрироваться на сайте, от *Meldung* - заявление, заявка на участие, заявление о зачислении; *ab/brechen* - отменить (действие, операцию), от *Brechung* - нарушение, поломка; *an/klicken* - щелкнуть на кнопку, кликнуть мышкой, от *Klick* - щелчок (кнопкой мыши); *ver/linken* - сослаться на какой-либо сайт/перенаправить, дать ссылку на сайт, от *Link* - ссылка; и имен прилагательных (например, *ver/vollständigen* - завершать, комплектовать, совершенствовать, от *vollständig* - завершённый, комплектный, полный; *ver/größern* - увеличивать, от *groß* - большой; *ver/kleinern* - уменьшать, от *klein* - маленький, *entfernen* - удалять, "стирать", от *fern* - далекий, удаленный и т.п.

В особую группу можно выделить глаголы, образованные путем присоединения заимствованного префикса **de-** к глаголам, которые образованы при помощи суффикса **-ieren** от заимствованных именных основ, например, *de/aktiv/ieren*, *de/fragment/ieren*, *de/install/ieren*.

Префиксальный способ образования прилагательных представлен следующими префиксами: **be-** (*be/schädigt* - повреждённый), **ent-** (*ent/fernt* – дистанционный), **er-** (*er/stellt* – сгенерированный), **ent-** (*ent/packt* – распакованный), **un-** (*un/korrekt* - некорректный, *un/passend* - несовместимый, *un/sortiert* - неупорядоченный, *un/lesbar* - несчитываемый, *un/beschädigt* - неповреждённый). При помощи *un-*, таким образом, создается новая лексическая единица, обозначающая отрицательный признак, прямо противоположный признаку, выраженному прилагательным без префикса.

Очевидно, что префиксация как средство глагольного словообразования в немецком компьютерном языке выступает довольно ярко. В то же время суффиксальный тип словообразования, как модель, парная префиксации, также широко представлен среди компьютерных терминов немецкого языка. В компьютерной терминологии суффиксальная модель представлена во всех частях речи, например: *draht/los* (беспроводной), *fehler/haft* (дефектный), *Kühl/ung* (система охлаждения), *Tastatmur* (компьютерная клавиатура), хотя следует отметить, что глагольная суффиксация встречается в языке значительно реже.

Так, по результатам анализа большинство глаголов исследуемой терминосистемы образованы от именной основы (например, такие глаголы, как *mail/en*, *chatt/en*, *start/en*, *blogg/en*, *druck/en*, *scann/en*, *fax/en*, *filter/n* и т. п.). В качестве наиболее продуктивного суффикса мы можем выделить заимствованный суффикс **-ier(en)**, который служит для образования глаголов от именных основ (*aktualis/ieren*, *aktiv/ieren*, *komprim/ieren*, *divid/ieren*, *digitalis/ieren*, *edit/ieren*, *format/ieren*, *recherch/ieren*, *install/ieren*, *kop/ieren*, *extrah/ieren* и др.).

Суффиксальный способ словообразования наиболее продуктивен у имен существительных. К наиболее продуктивным суффиксам в компьютерной терминологии современного немецкого языка можно отнести: суффиксы женского рода **-ung**: *Einstellung* (параметр, настройка), *Erweiter/ung* (область памяти), *Verbind/ung* (соединение), *Kühl/ung* (охлаждение), *Programmierung* (программирование), *Verschlüssel/ung* (кодирование, архивация), *Ausstatt/ung* (комплектация), **-schaft**: *Eigen/schaft/en* (свойства); **-keit**, **-heit**: *Hellig/keit* (яркость (монитора)), *Zentralein/heit* (центральный процессор), *Steuerein/heit* (управляющий блок), *Geschwindig/keit* (скорость; производительность); суффикс мужского рода **-er**: *Adapt/er* (переходник; адаптер), *Brows/er* (браузер), *Druck/er* (*принтер*), *Scann/er* (сканер), *Treib/er* (драйвер), *Ord/ner* (папка), *Hack/er* (хакер), *Nutz/er* (пользователь), *Blogg/er* (блогер); суффикс среднего рода **-nis**: *Verzeich/nis* (меню в диалоговых системах).

В образовании терминов анализируемого материала задействовано также большое количество суффиксов греко-латинского происхождения, обладающих большим потенциалом для обозначения научных понятий, явлений и процессов, например, *die Liz/enz* (лицензия), *die Funk/tion* (функция), *die Konfigura/tion* (конфигурация), *die Tabellenkalkula/tion* (табличные вычисления), *die Zahlenkombina/tion* (цифровая комбинация), *die Kompatibili/tät* (совместимость), *das Kab/el* (кабель), *das Termin/al* (терминал, оконечное

устройство), *das Sign/al* (сигнал), *der Algorithm/us* (алгоритм), *das Vir/us* (вирус, вредоносная программа), *der Paketmod/us* (режим работы с упакованными данными).

Суффиксальный способ образования прилагательных представлен моделями с участием следующих суффиксов: **-bar**: *aktivier/bar* (активируемый), *download/bar* (загружаемый), *druck/bar* (готовый, годный к печати), *editier/bar* (доступный для редактирования, редактируемый), *unles/bar* (нечитаемый); *hack/bar* (хакерабельный); **-lich**: *anwenderfreund/lich* (удобный для пользователя), *betrieb/lich* (эксплуатационный); **-los**: *kosten/los* (бесплатный), *draht/los* (беспроводной); **-isch**: *nummer/isch* (цифровой), *hierarh/isch* (иерархический), *automat/isch* (автоматический), **-haft**: *fehler/haft* (дефектный, неисправный). При образовании имен прилагательных, употребляемых в рассматриваемой нами области также встречаются суффиксы греко-латинского происхождения, например, *digit/al* (цифровой), *horizont/al* (горизонтальный), *vektor/iell* (векторный). Имена прилагательные также могут образовываться префиксально-суффиксальным способом, например, *in/kompatib/el* (несовместимый), *ab/brech/bar* (допускающий прерывание).

подавляющее большинство терминов в исследуемой терминологии являются сложными терминами, образованными из нескольких корневых морфем посредством морфолого-синтаксического способа терминодеривации. Примерами указанных единиц могут служить термины *der Doppel/klick* (двойной щелчок мышью), *die Fehler/meldung* (сообщение об ошибке), *das Lauf/werk* (дисковод) и др.

На основании проведенного анализа делаем вывод о том, что преобладающим типом сложных компьютерных терминов составляют двухкомпонентные композиты (*die Tasten/kombination* – сочетание клавиш, *das Lese/gerät* – картридер; устройство для чтения карт памяти, *der Internet/anschluss* – подключение к сети Интернет, *die Maus/taste* – кнопка мыши, *die Speicher/kapazität* – объем памяти, *unterbrechungs/frei* – бесперебойный, *kalt/star/tfrei* – без необходимости «холодного запуска», *abwärts/kompatibel* – совместимый с устройствами предыдущих версий, *doppel/klicken* – дважды щелкнуть мышкой и др.), *halb/fett* – жирный (шрифт). При этом следует отметить, что более 90% сложных терминов относятся к классу существительных. В качестве первого компонента в таких терминах выступают основы различных частей речи: а) основа существительного (*das Computer/gehäuse* – корпус компьютера, *die Datensicherung* – обеспечение достоверности данных, *das Adressbuch* – адресная книга, *die Befehlszeile* – командная строка); б) основа прилагательного (*die Geheimzahl* – ПИН-код; персональный идентификационный номер, *der Halbleiter* – полупроводник, *die Harddisk* – жесткий диск, *die Leertaste* – клавиша интервала, «Пробел», *das Parallelkabel* – параллельный кабель); в) основа глагола (*das Laufwerk* – дисковод, *der Scrollbalken* – бегунок; движок прокрутки окна, *der Sendeknopf* – кнопка «Отправить», *die Suchmaschine* – поисковая система, *die Schreibereinheit* – печатающее устройство, принтер, *die Lernsoftware* – обучающее программное обеспечение); г) основа обстоятельного наречия (*der Hintergrund* – фон; задний план, *der Innenspeicher* – объем внутренней памяти, *die Oberfläche* – операционная оболочка); д) основа числительного (*das Fünf-Bit-Byte* – пятиразрядный байт, *die Elferzeile* – одиннадцатая строка перфокарты, *die 3D-CodeSystem* – трехмерная система кодирования); е) основа наречия (*der Nur-Lese-Datei* – файл только для чтения, *die Ja-Nein-Kode* – двоичный код, *das Abwärtsladen* – загрузка периферийной ВМ через центральную ВМ). При этом, несмотря на наличие различных моделей словосложения, наиболее продуктивным механизмом является сочетание именных основ (*существительное + существительное*).

В целом сложные слова могут быть совершенно разных частей речи: глаголы (*hoch/laden* – загружать информацию в запоминающее устройство; *doppel/klicken* – делать двойной щелчок мышки), прилагательные (*viren/befallen* – зараженный вирусом; *anwender/freundlich* – «дружественный для пользователя»; *objekt/orientiert* – объектно-ориентированный, *störungs/frei* – бесперебойный, без помех; *strahlungs/arm* – малоизлучающий, имеющий малое излучение). Однако, как отмечалось ранее, наибольшее

число композитов встречается среди существительных (*die Programmier/sprache* - язык программирования, *die Daten/verschlüsselung* - кодирование информации и др.).

При анализе материала мы выяснили, что сложное словосложение существительных может объединять 3-4 слова, например, *Auto/wieder/herstellung/sprogramm* - программа автовосстановления, *Infra/rot/schnitt/stelle* - инфракрасный порт. Сложные слова могут писаться через дефис, если они состоят из нескольких труднообозримых терминов, например, *der Halb/leiter-Variablen/speicher* (полупроводниковое ЗУ с записью-чтением), *die Einzel/byte-Über|tragung* (побайтовая передача), *Punkt-zu-Punkt-Verbind* (однопунктовое соединение).

В компьютерной терминологии современного немецкого языка широко используются аббревиатуры. Согласно результатам анализа, самый распространенный тип аббревиации среди немецких компьютерных терминов – буквенные сокращения сложных слов и словосочетаний. Например, *EDV* (*Elektronische Datenverarbeitung*) "электронная (автоматизированная, компьютерная) обработка данных"; *DFÜ* (*Datenfernübertragung*) "дистанционная передача данных"; *IDN* (*integriertes Digitalnetz*) "интегрированная цифровая сеть". Встречаются также так называемые контрактуры (усеченные слова), например, *der Akku* (от *der Akkumulator*), *der Admin* (от *der Administrator*).

В рамках синтаксического способа терминообразования были рассмотрены терминологические сочетания двух или более слов. При этом среди многокомпонентных терминосокращений преобладают, преимущественно, двухкомпонентные, например: *die aktuelle Version* (последняя версия), *fensterbasierte Oberfläche* (оконный интерфейс), *automatisches Maskenwerkzeug* (инструмент автоматического маскирования), *unterstütztes Format* (поддерживаемый формат); и трехкомпонентные, например: *zentral gespeicherte Daten* (данные, хранимые в основной памяти), *unformatiert gespeicherte Daten* (данные произвольного формата), *modular aufgebautes Programmpaket* (модульный пакет программ), *häufig verwendete Programme* (список часто используемых приложений), *nicht lizenzierte Software* (нелицензионное программное обеспечение) и др.

Как было отмечено ранее, в формировании новых терминов участвуют не только морфологические, но и семантические способы терминодеривации. В основе семантических способов терминообразования лежит перенос значения слова. В компьютерном языке, который представляет собой современный широко распространенный функциональный язык, наряду со строго научными терминами, нередко применяются образные средства языка, к числу которых относятся метафоры и метонимии. Компьютерная терминология тесно связана отношениями семантической деривации с соответствующими словами общелитературного языка. Это можно объяснить тем, что развитие техники и технологии влечет за собой быстрое развитие компьютерного языка, и вместо создания новых наименований нередко используются общеупотребительные слова в их вторичном, метафорическом или метонимическом значении. Приведем некоторые примеры семантического терминообразования: *der Maus* — мышь (координатное устройство для управления курсором и отдачи различных команд компьютеру), *der Pfeil* — стрелка, которой управляет мышь, *der Virus* — вирус (вредоносное программное обеспечение), *das Fenster* — окно (графически выделенная часть экрана, принадлежащая какому-либо объекту, с которым работает пользователь), *der Bus* — компьютерная шина (соединение, служащее для передачи данных между функциональными блоками компьютера), *der Reiter* - бегунок (объект, указывающий текущее положение окна просмотра, который можно перемещать, захватывая его мышью, перемещая соответственно и окно), *der Arbeitsplatz* — Мой компьютер (элемент графического интерфейса пользователя в операционной системе Windows), *Trojanisches Pferd* - вредоносная программа типа "Троянский конь", *der Schlüssel* (ключ) - "данные, ввод которых позволяет активировать компьютерное приложение или его отдельные возможности; а также файл, содержащий эти данные" и др.

Очевидно, что наиболее продуктивными механизмами терминологической деривации в предметной области «Компьютерные технологии» являются аффиксация, словосложение, аббревиация и метафоризация. При этом следует отметить, что терминологическая деривация в исследуемой области основывается на моделях словообразования, присущих общелитературному немецкому языку.

Библиография:

1. Fleischer W., Barz T. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Tbingen, 1992
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М., 1966.
3. . Борисова Т.Г. Когнитивные механизмы деривации: деривационная категория вещественности в современном русском языке: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01. Краснодар, 2008. 390 с.
4. Буянова Л.Ю. Терминологическая деривация в языке науки: когнитивность, семиотичность, функциональность. М., 2014. 251 с.
5. Гринев С.В. Введение в терминоведение. М., 1993
6. Татарина Л.Н. Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. М.: МАКС Пресс, 2005. Вып. 29. 160 с. ISBN 5-317-01330-5
7. Хачмафова З.Р., Ефремов А.А. Актуализируемые признаки метафорического терминологического образования (на материале терминологии американской нефтегазовой отрасли) // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер.: Филология и искусствоведение. Майкоп, 2013. Вып. 4.
8. URL: http://vestnik.adygnet.ru/files/2013.4/2803/khachmafova3_2013_4.pdf

6.2. GAGAUZ DİLİ HEM TÜRK DİLLERİ
6.2. LIMBA GĂGĂUZĂ ŞI LIMBI TURCICE
6.2. ГАГАУЗСКИЙ И ТЮРКСКИЕ ЯЗЫКИ

UDK 021(560)

<https://orcid.org/0000-0001-8480-058X>

<https://orcid.org/0000-0002-2758-5999>

TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİNDE BİR ÖNCÜ: ADNAN ÖTÜKEN

Ahmet ALTAY

Doç.Dr., Bartın Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
Bartın, Türkiye: E-posta: aaltay@bartin.edu.tr
orcid: 0000-0002-2758-5999

Huriye ÇOLAKLAR

Doç.Dr., Bartın Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
Bartın, Türkiye: E-posta: hcolaklar@bartin.edu.tr
orcid: 0000-0001-8480-058X

Abstract: In this study, the life of Adnan Ötüken, who was sent to Germany to receive librarianship training during the founding period of the Republic of Turkey, and who carried modern librarianship practices and techniques to the libraries in his country after he returned, and his services to the librarianship profession are discussed. Adnan Ötüken, beyond being the founder of the Turkish National Library, is a professional who should not be forgotten with his librarianship courses, being the founder of the first professional association and journal, and his practical and academic studies in the field of librarianship. In the study, in which the documentary scanning method was used, the sources related to the subject were examined and a comprehensive literature search was made. If a small awareness of Adnan Ötüken can be raised through this declaration, the study will have reached its final goal.

Keywords: Adnan Ötüken, Turkish librarianship, Librarianship, National library.

Giriş

Her meslek alanında var olan öncü kişilerin yaşamlarının, meslek adına yaşadıkları zorlukların ve mesleklerinin gelişimi için yaptıkları katkıların ortaya çıkarılması, mesleklerin ilerlemesi açısından büyük yararlar sağlamaktadır. Geçmişte yaşamış ve iz bırakmış meslek büyüklerinin yaşam ve hizmetlerinin incelenmesi, o mesleğin bugünkü durumunu anlamak ve yorumlamak için de faydalar sağlar. Ayrıca herhangi bir meslek alanındaki öncü kişiliklerin hayatlarını ve hizmetlerini ele alan çalışmalar ve etkinlikler, günümüzde o alanda çalışan meslek elemanlarının meslek büyüğünün tecrübelerinden ve hizmetlerinden ilham alması açısından da son derece önem taşımaktadır.

Türkiye’de kütüphanecilik mesleğinde öncü olarak kabul edilebilecek en önemli kişilerden birisi Adnan Ötüken’dir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kütüphanecilik eğitimi almak üzere Almanya’ya gönderilen Ötüken, Türkiye’ye döndükten sonra kütüphanecilik mesleğine hem teorik hem de uygulama olarak önemli hizmetler vermiştir. Ötüken’in Türk kültür ve kütüphanecilik hayatına verdiği en büyük hizmet ise şüphesiz Millî Kütüphane’nin kurulmasına öncülük etmesidir. 1946 yılında temelleri atılan ve 1950 yılında resmî bir kimlik kazanan Millî Kütüphane’nin kurucusu olan Adnan Ötüken, kütüphanenin gelişiminde de çok büyük emek harcamıştır. Adnan Ötüken, açmış olduğu kütüphanecilik kursları ile Türkiye’de kütüphanecilik alanında teknik hizmetlerin standartlaşmasında da önemli katkıları olan bir meslek büyüğüdür. Bu kurslarda Türkiye’nin önemli kütüphanelerinde görevler üstlenecek nitelikli kütüphaneciler yetişmiştir.

Adnan Ötügen'in Türkiye'de ilk kütüphanecilik bölümünün açılmasında da büyük gayretleri vardır. Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü'nün hem kuruluşunda hem de akademik faaliyetlerinde Adnan Ötügen'in önemli izlerini görmek mümkündür. Ötügen'in Türkiye'de kütüphaneciliğin ilk meslek derneği olan Türk Kütüphaneciler Derneği'nin kuruluşunda ve bu derneğin yayın organı olan en köklü mesleki dergi olan Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni'nin yayın hayatına başlaması ve uzun soluklu olarak varlığını devam ettirebilmesindeki öncü rolünü de unutmamak gerekir (Altay, Taşkın ve Öztürk, 2022).

Bu çalışmada, Cumhuriyet Dönemi Türk Kütüphaneciliğine damgasını vurmuş büyük bir meslek büyüğü olan Adnan Ötügen'in Türkiye'de kütüphanecilik biliminin ve mesleğinin gelişimine yapmış olduğu katkılar ele alınacaktır. Bu kapsamda çalışmada öncelikli olarak Adnan Ötügen'in hayatı genel hatlarıyla anlatılacak, sonrasında ise onun Türk Kütüphaneciliğine teorik, uygulama, mesleki örgütlenme ve yayıncılık boyutlarından yapmış olduğu katkılar genel hatlarıyla ortaya konmaya çalışılacaktır.

Adnan Ötügen Kimdir?

Modern kütüphaneciliği bütün yönleriyle Türkiye'de ilk defa uygulayan, kütüphaneciliğin bir meslek olduğunu kamuoyuna kabul ettiren değerli meslek adamı Adnan Ötügen, 1911 yılında bugün Kuzey Makedonya sınırları içerisinde yer alan Manastır şehrinde doğmuştur. Babası Dr. Binbaşı Ali Naşit Bey Vodinalı, annesi ise Lütfiye Hanımdır. Dr. Ali Naşit Bey, oğlu Adnan Cahit henüz yedi yaşındayken 1918'de Birinci Dünya Savaşında Kafkas cephesinde şehit düşmüştür. Küçük yaşta yetim kalan Adnan Ötügen'i annesi Lütfiye Hanım yetiştirmiştir.

Öğrenim hayatına İstanbul'da Kadıköy Osmangazi Numune Mektebi'nde başlayan Adnan Ötügen, sırasıyla Kadıköy Ortaokulu ve İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olmuştur. Yükseköğreniminde İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji ve Fransız Dil ve Edebiyatı Bölümlerini başarı ile tamamlamıştır. Ayrıca öğrencilik döneminde Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği Başkanlığı, Millî Türk Talebe Birliğinde yönetim kurulu üyeliği gibi görevler üstlenen Ötügen, gençlik teşkilatlarında da aktif olarak çalışmalarda bulunmuş, dönemin pek çok gençlik aktivitesinin ön plandaki isimlerinden birisi olmuştur (Adnan Ötügen'in biyografisi, 1972, Beken, 1972).

1935 yılında ünlü Türkiyatçı Prof. Dr. Helmut Ritter başkanlığında oluşturulan 'Kütüphaneler Tasnif Komisyonu'na atanan ve yaklaşık bir yıl burada çalışan Ötügen, 1936'da devlet tarafından kütüphanecilik alanında ihtisas yapmak üzere Almanya'ya gönderilir. Almanya'da dört yıl boyunca Berlin Devlet Kütüphanesi'nde (Preussische Staatsbibliothek) kütüphanecilik eğitimi alan Ötügen, aynı dönemde Berlin Üniversite Kütüphanesi ile Leipzig'de Deutsche Bücherei'de ve diğer Alman kütüphanelerinde de stajlar yapar. 1939 Haziran'ında yurda dönen Adnan Ötügen, Ağustos ayında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü asistanlığına atanır, üç ay sonra da yedek subay olarak askerlik görevini yapmaya gider. Ötügen, iki yıllık vatan görevini bitirdikten sonra, 1941 yılında Neşriyat Müdürü olarak Millî Eğitim Bakanlığı'nda göreve başlar. Adnan Ötügen'in üniversiteyi bırakarak daha alt bir konumda olan Millî Eğitim Bakanlığı'na geçiş yapmasının çok önemli bir nedeni vardır: Türkiye Milli Kütüphanesi hayalini gerçekleştirmek... 1946 yılında Neşriyat Müdürlüğü bünyesinde Milli Kütüphane Hazırlık Bürosunu kuran Ötügen, Milli Kütüphaneyi kurma çalışmalarına fiilen başlamış olur. 1948 yılında Milli Kütüphaneyi hizmete açmayı başaran Adnan Ötügen, kurucusu olduğu Milli Kütüphane'de 16 yıl çalışarak Türk Kütüphaneciliği için önemli hizmetler gerçekleştirir (Sefercioğlu, 2015).

1951'de, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Kütüphanecilik Kursları vermeye başlayan Adnan Ötügen, aynı dönemde Ankara Radyosu'nda da 'Kitap Saati' isimli programı yürütür. 1957-1960 yılları arasında kültür ateşesi ve öğrenci müfettişi olarak Almanya'ya giden Adnan Ötügen 1965 yılında ise, Millî Eğitim Bakanlığı'nın kurucu (ilk) kültür müsteşarı olarak görev alır. Dönemin Millî Eğitim Bakanı ile anlaşamadığı için 1967 yılında müsteşarlık görevinden alınarak edebiyat öğretmenliği görevine atanır. 1971 yılında kendi isteği ile emekliliğe

ayrılan Adnan Ötüken, 02 Mart 1972 tarihinde kalp krizi geçirerek vefat eder (Adnan Ötüken'in biyografisi, 1972).

Sabiha Ötüken ile evli olan Adnan Ötüken, Deniz (1940) ve Yıldız (1945) isimli iki kız çocuğu babasıydı.

Adnan Ötüken'in Türk Kütüphaneciliğine Katkıları

Adnan Ötüken, Cumhuriyet Dönemi Türk Kütüphaneciliğinin en önemli isimlerinden birisidir. Bu dönemde Türk Kütüphaneciliğinin teori ve uygulama sahalarındaki pek çok hizmet ve faaliyetlerde Adnan Ötüken'in izlerini görmek mümkündür. Adnan Ötüken'in Türk Kütüphaneciliğine yaptığı katkıları şu başlıklar altında ele almak mümkündür:

- Milli Kütüphanenin Kurulması ve Gelişimi
- Mesleki Eğitimler
- Kütüphanecilik Mesleği İçin Yeni Uygulamalar ve Hizmetler
- Mesleki Örgütlenme
- Mesleki Yayınlar

Adnan Ötüken'in Türk Kütüphaneciliğine yapmış olduğu katkıları bir tebliğ ile anlatmak mümkün değildir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde onun yapmış olduğu öncü çalışmalar ve hizmetler, genel hatlarıyla ele alınmaya çalışılacaktır.

Milli Kütüphanenin Kurulması ve Gelişimi

Pek az kurucu üye ile kurduğu müessese arasında, Milli Kütüphane ile Adnan Ötüken arasındaki bağlantıya benzer güçlü bir bağ bulunabilir. Türkiye'de Millî Kütüphane adı Adnan Ötüken'i, Adnan Ötüken ismi ise Millî Kütüphaneyi akla getirmektedir. Milli Kütüphane'nin kuruluş ve gelişimi sürecinin her safhasında Adnan Ötüken'in emeği ve alın teri bulunmaktadır.

Milli Kütüphane'nin kuruluş süreci 15 Nisan 1946'da Adnan Ötüken'in gayretleriyle Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Müdürlüğü'nde küçük bir oda oluşturulmasıyla başlamıştır. Ötüken, görev yaptığı Neşriyat Müdürlüğü Bürolarının zemin katındaki bir odaya bir camlı dolap yerleştirir ve dolaba Milli Kütüphane'nin ilk yayınları olan Mehmet Emin Yurdakul'un iki kitabını koyar. Odaya gayri resmî olarak "Milli Kütüphane Hazırlık Bürosu" ismini veren Ötüken, o gün Neşriyat Müdürlüğü'nde çalışan arkadaşlarına "Bu fide yeşerip büyük bir ağaç olacaktır. Bu ağaç da Milli Kütüphane adını taşıyacaktır" demiştir. Resmî olmayan açılıştan kısa bir süre sonra 21 Aralık 1946 tarihinde Adnan Ötüken'in Milli Kütüphane Hazırlık Bürosu Şefliğine atanmasıyla büro resmi bir kimlik kazanır (Şenalp, 2013).

Milli Kütüphane'nin kuruluş süreci ve ilk yılları zorluklar içerisinde geçmiştir. Milli Kütüphane Hazırlık Bürosu'nun elinde ödenek olmadığı için Adnan Ötüken gerekli mali imkânı sağlamak amacıyla 21 Şubat 1947 tarihinde "Milli Kütüphaneye Yardım Derneği"ni kurar. Ötüken'in çabalarıyla derneğe dönemin şartlarına göre oldukça büyük destekler ve bağışlar yapılır. Milli Kütüphane'nin fiili olarak hizmete açılışı 16 Ağustos 1948'de törenle yapılmıştır. Yapılan açılışla yaklaşık yarım asırdır üzerine konuşulan, birçok kez yapılması gündeme gelen bir proje hayata geçirilmiş oldu (Ötüken, 1955; Çavdar, 2005).

Fiili olarak 1948 yılında hizmete başlayan Milli Kütüphane, 23 Mart 1950 tarihinde 5632 sayılı Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun'un çıkarılmasıyla resmi bir kimlik kazanır. Bu kanunla yasal ve tüzel bir kimlik kazanan Milli Kütüphane, Türkiye'de kanunla kurulan ilk ve tek kütüphane olma özelliğini kazanmıştır. Söz konusu Kanun'da Milli Kütüphane'nin görevleri "...milli kültür araştırmalarına mümkün kılmak, bu maksada elverişli bütün eserleri ve vesikaları bir araya toplayarak esaslı bir merkez vücuda getirmek ve aynı zamanda her türlü ilim ve sanat çalışma ve araştırmalarını kolaylaştırmak..." olarak belirlenmiştir. Yine bu kanuna göre Milli Kütüphane bu görevlerini yerine getirmek için "...lüzumlu göreceği eserleri ve vesikaları satın almaya veya başka yollarla sağlamaya ve bunların tasnifi, muhafazası ve genel istifadeye arzı için gerekli her türlü tesisleri ve vasıtaları satın almaya veya yaptırmaya yetkilidir."

Adnan Ötüken'in yöneticilik yaptığı yıllar, Milli Kütüphane'nin en verimli dönemleri olmuştur. Ötüken'in özverili çalışmalarıyla kısa sürede Türkiye'nin en büyük ve en zengin

kütüphanesi haline gelen kütüphanenin hizmet binası yetersiz kalmaya başlamıştır. 1954 ve 1963 yıllarında binaya iki ek bina eklenerek kütüphane genişletilmiştir. Yine aynı yıllarda Milli Kütüphane personelinin birçoğu staj ve eğitim için yurtdışına gönderildi. Ayrıca Ankara’da Milli Kütüphaneye bağlı olarak Namık Kemal Çocuk Kütüphanesi, Namık Kemal Evlere Ödünç Kitap Verme Servisi ve Yenidoğan Şube Kütüphanesi kuruldu. Bu dönemde ilk defa Türk kütüphaneciliği, uluslararası meslekî kongrelerde temsil edildi. Bahsedilen gelişmelerin dışında Milli Kütüphane’nin bünyesinde 1955 yılında Görme Engelliler Bölümü, 1958 yılında Haritalar ve Müzik Eserleri Bölümü ve 1959’da Resim-Heykel Bölümü açıldı. Ayrıca 1962 yılında, Dewey Onlu Sınıflama Sistemi’nin 15. basımı Türkçeye çevrilerek uygulamaya konuldu (Soysal, 1998; Şenalp, 2013).

Mesleki Eğitim

Adnan Ötüken, Türkiye’de modern kütüphanecilik eğitiminin temellerini atan kişidir. Ötüken’in 1942 yılından itibaren Ankara’da açtığı kütüphanecilik kursları bu bağlamda çok önemlidir. Zira bu kurslarda yetişen öğrenciler Milli Kütüphane’nin kurulması ve hızlı bir şekilde kurumsallaşmasında önemli rol oynayan kütüphaneciler olmuşlardır. Bunun dışında kurslara dönemin büyük halk kütüphanelerinde görev yapan kütüphane memurları da katılmıştır. Kursta katılan memurlar çalıştıkları kütüphanelerde daha bilinçli ve sistematik hizmetler ve çalışmalar geliştirmişlerdir. Ötüken’in açtığı kurslar 1951 yılından itibaren Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde verilmeye başlandı. Böylece kütüphanecilik mesleği Türkiye’de akademik bir boyuta taşınmış oldu. Yine Adnan Ötüken’in büyük gayretleriyle 1954 yılında Türkiye’deki lisans düzeyinde eğitim veren ilk Kütüphanecilik Bölümü Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi çatısı altında eğitime başladı. Adnan Ötüken Almanya’ya gittiği 1957 yılına kadar üniversitede öğretim görevlisi olarak ders verdi (Sefercioğlu, 2015).

Kütüphanecilik Mesleği İçin Yeni Uygulamalar ve Hizmetler

Adnan Ötüken kendi döneminde kütüphanecilik alanında dünyada yaşanan pek çok yeniliği Türkiye’deki kütüphanelere taşıyan kişi olmuştur. Türkiye’deki dönemin büyük kütüphanelerinde teknik hizmetlerin modern esaslara göre düzenlenmesinde önemli katkıları olmuştur. Adnan Ötüken tarafından kurulan Bibliyografya Enstitüsü konumuz bağlamında oldukça önemlidir. Enstitünün kurulmasıyla birlikte sistematik olarak Türkiye Bibliyografyası ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası yayınlanmaya başlamıştır. Ayrıca Enstitü tarafından özel bibliyografyalar da hazırlanmıştır. Ötüken tarafından Milli Kütüphane’de kurulan Mikrofilm Atölyesi de onun alanındaki yenilikleri yakından takip ettiğinin ve ülkesine taşımaya gayet ettiğinin kanıtı mahiyetindedir (Gültekin, 2022, S. 414-415).

Mesleki Örgütlenme

Adnan Ötüken’in Türk Kütüphaneciliğine yaptığı en önemli katkılardan birisi Türkiye’de kütüphanecilik alanındaki en önemli ve en köklü meslek derneği olan Türk Kütüphaneciler Derneğini kurmak olmuştur. Türk Kütüphaneciler Derneği, Türk kütüphanecilerini bir meslek örgütünün çatısı altında toplamak, seslerini duyurabilecekleri, sorunlarını tartışabilecekleri, onlara çözüm yolları arayabilecekleri, dostluk ve dayanışma topluluğu oluşturacakları bir ortam yaratmak amacıyla 19 Kasım 1949 tarihinde Adnan Ötüken öncülüğünde kurulmuştur. Türk Kütüphaneciler Derneği’nin kurulması ile kütüphaneciler bir meslek örgütüne sahip olmuş ve kütüphaneciliğin meslek olarak algılanması yolunda önemli bir adım atılmıştır. Türk Kütüphaneciler Derneği günümüzde de kütüphanecilerin en önemli ve güçlü mesleki örgütü olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Mesleki Yayınlar

Adnan Ötüken mesleki yayınlar konusunda da Türk Kütüphaneciliğinde derin izler bırakmıştır. Onun mesleki yayın olarak en önemli eseri, şüphesiz 1952 yılında yayınlamaya başladığı ‘Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni’dir. 1987 yılında adı Türk Kütüphaneciliği (TK) olarak değiştirilen dergi günümüzde de kütüphanecilik alanının en saygın dergilerinden birisidir. Adnan Ötüken’in kütüphanecilik alanında dönemin çeşitli dergi ve gazetelerinde yazıları, yayınlanmış kitapları ve bibliyografyaları da bulunmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Adnan Ötügen, Türk Kütüphanecilik tarihinde müstesna bir yere sahip meslek büyüğüdür. O yaptığı çalışmalarla hem mesleğine, hem ülkesine değer katmış bir meslek erbabıdır. En başta şunu ifade etmek gerekir ki; Ötügen, yurt dışına eğitim için gönderildiğinde o dönemde giden pek çok genç gibi yurtdışında kalmayı düşünmemiştir. Orada edindiği bilgi ve deneyimleri ülkesine kazandırmak için Türkiye'ye geri dönmüştür. Ülkesine döndüğünde de çok iyi şartlarda çalışma imkânı bulamasa da umudunu ve azmini hiç kaybetmemiş, sabırla çalışmalarına devam etmiştir. Cumhuriyet Dönemi Türk Kütüphaneciliğinde geleneği temsil eden ne kadar kurum, kuruluş, dernek ve uygulama varsa hemen hemen hepsinde Adnan Ötügen'in izlerini görmek mümkündür. Bugün Türkiye'de köklü bir kütüphanecilik geleneği varsa bunu büyük ölçekte Adnan Ötügen'e borçluyuz. Sadece Milli Kütüphaneyi bu ülkeye kazandırması bile Adnan Ötügen'i ölümsüz yapmak için yeterlidir. Zira eğer Adnan Ötügen'in çabaları olmasaydı ulusal hafızamız olan Milli Kütüphane'nin kuruluşu çok daha sonra olacaktı. Adnan Ötügen'in öncülüğünde kurulan Türk Kütüphaneciler Derneği ve bu derneğin yayın organı olan Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni de Türk Kütüphaneciliğinin gelişiminde son derece önemli kilometre taşlarıdır.

Çalışmada da vurgulanan vasıflarıyla ve hizmetleriyle Adnan Ötügen, Türk kütüphanecileri için unutulmaması gereken bir meslek büyüğüdür. Bugün Türkiye'nin en önemli halk kütüphanelerinden birisi (Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi) onun adını taşımaktadır. Ayrıca, Bartın Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nün ev sahipliğinde 26-28 Mayıs 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen 'I. Gelenekten Geleceğe Bilgi ve Belge Yönetimi Sempozyumu' Adnan Ötügen'e ithaf edilmiştir. Ancak Adnan Ötügen'i bilgi ve belge yönetimi bölümü öğrencilerine daha iyi tanıtabilmek, Türk kültürüne ve kütüphaneciliğine yaptığı hizmetler hakkında kamuoyunda bir farkındalık oluşturabilmek için çok daha fazla etkinlikler yapılması gerekmektedir. Bu çalışmanın daha sonra yapılacak olan benzer çalışmalara rehberlik ve katkı sağlaması beklenilir. Nitekim mesleki alanda ilgili konuda yapılacak etkinlik ve çalışmalar Türk kütüphanecilerinin Adnan Ötügen'e olan bir vefa borcu olacaktır.

Kaynakça

1. Adnan Ötügen'in biyografisi. (1972). *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 21(2), 65-74.
2. Altay, A., Taşkın, N. ve Öztürk, H. (Yay. Haz.). (2022). Uluslararası Gelenekten Geleceğe Bilgi ve Belge Yönetimi Sempozyumu: Vefatının 50. Yıl Dönümünde Adnan Ötügen ve Cumhuriyet Dönemi Türk Kütüphaneciliği, 26-28 Mayıs 2022 – Bartın, Bildiri Kitabı. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
3. Beken, S. (1972). Anılar: Adnan Ötügen Salonu. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 21(2), 108-110.
4. Çavdar, T. (2005). Milli Kütüphane. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde (c. 30, ss.74-75). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
5. Gültekin, V. (2022). Geçmişten günümüze Türkiye'de kataloglamaya ilişkin standart çalışmaları ve Adnan Cahit Ötügen'in alana katkıları. A. Altay, N. Taşkın ve H. Öztürk (Yay. Haz.). Uluslararası Gelenekten Geleceğe Bilgi ve Belge Yönetimi Sempozyumu: Vefatının 50. Yıl Dönümünde Adnan Ötügen ve Cumhuriyet Dönemi Türk Kütüphaneciliği, 26-28 Mayıs 2022 – Bartın, Bildiri Kitabı içinde (ss. 408-417). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
6. Ötügen, A. (1955). Milli Kütüphane Nasıl Kuruldu?. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 4(1), 1-56.
7. Sefercioğlu, N. (2015). Türk Milli Kütüphanesi'nin ve çağdaş kütüphaneciliğin kurucusu: Adnan Cahit Ötügen. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
8. Soysal, Ö. (1998). *Türk Kütüphaneciliği: Bilginin Yazgısı*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
9. Şenalp, L. (2013). Türkiye Milli Kütüphanesi. B. Yılmaz (Yay. Haz.). *Anadolu Kütüphaneleri içinde* (ss. 405-419). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

UDC 821.512.165.09

<https://orcid.org/0000-0001-7291-0239>

TÜRK DÜNNÄÄSİ LİTERATURASININ SEDEFLERİNİ GAGAUZLARA TANITAN ŞAİR STEPAN KUROGLO

Arnaut Tudora Doç. Dr.

Aziya hem Orta Duusu Çalışmaları Fakültesi,
Oxford Üniversitesi, (Oxford. Büyük Britanya)
(Faculty of Asian and Middle Eastern Studies,
University of Oxford, (Oxford. UK))
e-mail: meydanazeri2018@gmail.com
orcid id: 0000-0001-7291-0239

Abstract. Gagauz written literature, which is an integral part of Turkic literature, like every literature, takes its origins from oral folk art, which inspires not only ordinary people, but also poets and writers who exhausted an armful of inspiration from folk songs, limericks, fairy tales, epics, legends and other genres. The classic of Gagauz literature, the poet and prose writer Stepan Kuroglo, in his poems, reflecting his love for the Gagauz people very subtly and skillfully used these genres, and sometimes combined them with his works, thereby giving them a new life. Limericks, proverbs and idioms often served as a reflection of the poet's spirit. Stepan Kuroglo was a wordsmith not only in this case. He was intimately familiar with the literature of the Turkic world. Azerbaijani, Turkish, Tatar, Kazakh and other Turkic languages were not alien to him. During the literary meetings, the poet not only shared his knowledge in this area, but also managed to instill love to Gagauz literature. This is especially clearly expressed in the poems, that reflect some of the classics of Azerbaijani literature.

Key words: Gagauz literature, poet Stepan Kuroglo, motifs in Turkic literature.

Türk dünnäası literaturasının ayrılmaz bir parçası sayılan gagauz yazılı literaturası nasın da herbiri çekeder kurulmaa sözlü halk literaturasının temelindä, ani ilhamlêêr diil salt sıradan halkı, ama şairleri hem yazıcıları da, angıları ruh kuvedini tamannêrlar kullanarak türküleri, manileri, masalları, dastannarı, legendaları hb. halk janralarını. Gagauz literaturasının klasiklerindän şair hem yazıcı Stepan Kuroglo gagauz halkına sevgisini açıklarkan pek incä hem ustalıkla kullandı bu janraları, kimi sıra da kattı kendi yaratmalarına bu janraları, onnara vererek eni bir yaşamak kiyatlarında. Kuroglo diildi söz bilgici salt bu uurda. O, yakından tanışardı hem bilärdi türk dünnäsının da literaturasını. Azerbaycan, türk, tatar, kazah hem başka türksoylu diller diildi ona yabancı. Peetçi¹ literatura toplantılarında hem başka erlerdä paylaşardı kendi bilgilerinnän bu uurda, hem becerdi taşımaa gagauz literaturasına bu sevdayı.

Stepan Kuroglu kim, ne türlü onun hizmeti gagauz halkına, nesoy iz o bıraktı gagauz literaturasında, gagauzologiya bilimindä? soruşuna var nasın vermää cuvap pek geniş, açıklayıcı bilgilärnän. Yazıcı, şair, bilgi insanı, istorik, etnoğraf, folklorcu, gagauz halkın deputatı, Gagauz Yerinin kurulmasında öncülerden biri Stepan Kuroglo. Onun bu alannardakı çalışmalarını birçok bilim insanı, araştırmacı yazdı. Biz bu bildirimizdä isteeriz taa çok yapmaa analiz onun poeziyasına, açıklamaa türk dünnäsının ruhunu. Biz alacez şairin bir örneeni 'Nizaminin cuvabı' da bu şiir örneendä inceleyecez azerbaycan literaturasından izlerini.

Stepan Kuroglu şiir yazmaa başladı 60-ncı yıllarda. Avtorun proza kiyatlarının yanısıra var 7 şiir kiyadı², neredä o açıklêr kendi duygularını vatanına, topraa, Bucaka, kaldırêr sancılı temaları (yalancılık, dooruluk, metinnik, çokgörmäk, girginnik, ana dilinä sevda, genç sevdası hb.) kendi peet

¹ Stepan Kuroglo kendi şiir kiyatlarında 'şiir' lafının erinä peet kullanêr. Büküncü gündä gagauz literaturasında 'şair, şiir' lafları temellendi, ama biz bu büyük aydına saygı olsun deeni kullanacez bu bildirimizdä şiir erinê peet lafını, peetçi erinäysa kullanacez 'şair' lafını.

² <https://library.kdu.md/web/viewer.html?file=%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D0%BE.pdf> sayfa 54.

sıracıklarında, gösterer gagauz adeetlerini, sevdiren ana dilini hem urêr çannarı laflannan nasın korumaa gagauzluumuzu da atılmama köklerimizden. Bu hem başka taa sıralanmadık temalar onun poeziya yaradıcılıın temelini oluşturrêr. Gagauz literaturasına şair bir başka soluk da getirir: 1982 yılında ‘Üšek kuşlar’ adındaki kiyadında Kuroglu tanışturrêr bizleri türk dünnâsının bir dalınan, gagauzların en yakın dostunnan azerbaycanlılarla hem onnarın zengin literaturasının. ‘Nizaminin cuvabı’ şiiri acaba bize ne türlü bilinmâz kapuları açacak, literatura sandıundan nesoy baaşışlar bizâ baaşılycek. Cuvap aramaa çalışacez ‘acaba bir peet üzerindân şair ne kadar açıklayıcı hem geniş bilgi verebilmiş azerbaycan literaturası için’.

Lääzım sölemââ, ani Stepan Kuroglu ansızdan başlamadı getirmââ gagauz literaturasına türk dünnâsının ruhunu. O, Moldova Yazıcılar Birliin azasıydı hem da Eski Sovetler Birliin da azasıydı. Burada yapılan lteratura toplantılarında onun vardı imkanı tanışmaa o vakıtlar türk dünnâsının poeziyasının, yazıcılarının. Onun, vardı imkanı gitmââ o respublikalara bu kiyadı tiparlamadan önce. Bu da gösterer bize, ani onun peetleri gerçekçi, diil kiyatlardan okunup da alınan ilhamnan.

1. ‘Üšek kuşlar’ kiyadının 18-inci sayfasında pay alêr şiir ‘Adeetlerin mercannarı’, ani açıklêr bizlere nasın lääzım saymaa hem uygulamaa gagauz adeetlerini. Taa sora 19-uncu sayfadaysa hemen pay alêr Nizaminin cuvabı’ adında peet. Bu da gösterer, nasın şair ayrêr önemli er bu peet üzerinden azerbaycan literaturasına.³
2. Peetin adına bakarsak, hemen bizi meraklandırarak bir anılmış ad çıkêr ‘Nizaminin cuvabı’. Nizami, kim bu aydın, neredâ yaşamış, azerbaycan literaturasında nesoy payı var hem başka soruşlar , angısı yaradêr bir dizi soruş .Kısaca sayfanın bitkisinde şair yazêr, ani Nizami Gencevi- azerbaycan şairi, yaşamış 1141-1203 yılların arasında. Demek azerbaycan literaturasının var derin kökleri hem zenginnii, angısı var nicâ olsun güzel örnek gagauz literaturası için da.
3. Peetin oluşêr 9 dörtlükten: birinci hem üçüncü, ikinci hem dördüncü sıralar kafiyelener (dördüncü dörtlükte bu kural korunmêr), ama her zaman sıralarda ses kuraları koorunmêr. Bakmayarak buna şiirin konusu kendi maanasını koruyer.
4. İlk dörtlükte

Bayırlar – eşil tınaz
Biri-biri ardına.
Göy Gölü almış Kâpaz
Taşlı auçlarına.

Tırmaşêr gökâ daalar,
Ulu pelit, meşelâr.
Kayer, kayer bulutlar,
Nicâ saabakı düşlâr.

Şair bu iki dörtlükte hemen sergiler bir resim, neredâ karşımıza çıkêr sıraylan bayırlar, taşlık erlâr; dizer üšek daaları, sık meşelerin hem bulutların kaymasınan bu toprakların lürgârli olduunu ustaca bildirer. Böleliklä Azerbaycan geografiyasının biraz belirginnii belli olêr. Ama gerçek er adlarının merakımızı taa da derinleştirer şair. ‘ Göy Gölü almış Kâpaz...’ adında toponimika adlarını şair, bu sayfanın sonunda hemen kısacıktan açıklasa da bu bilgilâr merak uyandırêr bizâ almaa elimizâ kartayı da taa dikkat aramaa bu erleri (Göy Göl- kasaba Kirovograd boyunda göl. Kâpaz- Göy Göl boyu bir bayırın adı⁴).

5. Bu açıklamadan sora hemen biz annêrız , ani bu erlâr merak için yazılmadı, burada peetin adını taşıyan Nizaminin küçüklüü geçmiş ‘bu taraflarda geçmiş, Nizaminin küçüklüü’, bu

³ Şiir kiyatlarında taa çok ilk 10-20 sayfalarda (kiyadın bütüklüüne baalı) er veriler tematika uurundan önemli şiirlerâ, ani açıklêr şairinin ruhunu, onun yolunu literaturada.

⁴ Kuroglu, Stepan (1982). Üšek kuşlar, Kişinev:Ştiinsa .s.19

bayırlar, göllär vermişlär ilham şairä hem arkalamışlar onu kendi tabiat kuvedinnän peet yolunda da ‘Käpaz, Göy Gölü işitmiş şairin eminini’.

6. Gagauz literaturasına bu şiir yazılarkana o vakıtlar yabancı sayılan gündüusu peet janraları Kuroglunun yazalından bir bilmeycä gibi girer literaturamıza.

‘Şırlıtı türkülerni,
Durucuk duygularını,
Rubai düzgülerni,
Nasaatlı çözümleri..’

Stepan Kuroglo gagauz şiir literaturamızda ilk kere bu janraylan okuyucuyu tanışırêr hem gösterer nasın Nizami nasaat vermek için peetlerindä ustaca bu janrayı kullanêr. Okuyucu bunu görüp soruş yumaana sarılêr aklınca : Acaba bu nesoy bir janra, ne zaman yaratıldı, nasın geçti azerbaycan literaturasına hem nasın kendi yaratmalarında onu kullandı şair Nizami? Bu soruşlara cevap ararkana azerbaycan literaturasının ne kadar evvelerä dayandını da annêrız. Burada dooru olacek yazmaa, ani gagauz literaturasına Stepan Kuroglunun peetlerindän ilham alarak taa sora Azerbaycan ünversitetinä okumaya giden genç şairlär getireceklär rubai kadar zengin ‘koşma, hoyrat, tecnis, bayatı, dudakdeymez’ gibi türk dünnäası literaturasının janralarını.

7. Herbir literatura ilerler, açan var onun devamcıları. Bunu da Azerbaycanı çok sevän hem birkaç kerä oraya gidän Kuroglu peetin devamında yazêr:

Nizami susêr, sesi
Hep gürül gürüldeer,
Şairlerin kimisi
bu sesi ilerleder.
Te Cabir Novruz baarêr
Mamed İsmail, Fikret
Peet incilerini aarêr..
Te bir ses verdi Nüsret.

Te Samira- dost uşaa
Diveç ‘Sensizi’ çaldı.
Kır-bayır baştan başa
Zil selemciini aldı

Te Alieva Naida
Okudu bir stih mail..
İlyas geldi burayı da,
Makar geçmiş binnän yıl ..

Bu şiirdän belli olêr, ani şair yazmış bu şiiri bir literatura toplantısı şenniindä hem taa da sıraladı şairlerin hepsini tanıyarmış. Bunca yıl geçtikten sora bizlär da kısıdan tanımaya çalışalım onnarı:

• Azerbaycan klasika literaturasında yazıcı, şair Cabir Novruz Stepan Kuroglo gibi hem halk deputatı olmuş hem da Azerbaycan literaturasının can damarı olan ‘Edebiyat ve incäzanaat’ literatura gazetasının baş redaktoru olmuş, genç yazarların elindän tutmuş, onnarın yaratmalarını bu gazetanın sayfalarından azerbaycan halkına duyurmuş. Cabir Nevruzun da temaları Kuroglunun temalarından birleşer :vatan, tabiat, halkın serbestlii için temalar yaratıcının ilk sıralarında pay alêr.

• Yazıcı, şair, çevirmen Mamed İsmail, Azerbaycanın klasika literaturasının içindä pay alan bir anılmış insan. Onun kiyatları çevirilmiş 50 dilden zeedä dilä. O, Azerbaycan hem Türkiyâ türkçesinä çevirmiş pek çok dünnäa klasiklerini. Rumun literaturasında en önemli er tutan Mihay Emineskunun hem başka şairlerin peetlerini azerbaycan diline çevirmiş. Rumuniya yazıcılar birliiysa 2018 yılında onun adını NOBEL ödülünü almak için uygun görmüş. Bu şair,

Azərbaycanın 1988- nci yılında gerçəkleşän serbestik cengindä ‘Halk Cephesi’ partiyasının azalarından olmuş, onun peetleri kuvet vermiş halkına bu zor dönemeçli yıllarda. Şairin otuzdan çok türlü janralarda kiyadı var.

• ‘Halk şairi’ adına uygun görülän şair Fikret Azərbaycanın anılmış inezanaat, toplum, kultura hem literatura dergisinin baş redaktoru olmuş. 25 kiyadından çok yaratması var. Azərbaycan klasikacıların arasında pay alêr.

• Şair, çevirmen İlyas taa 1980-nci yıllarda kendini türk dünnäasına adanmış bir aydın. O, çok yıllar Azərbaycanın ‘Gençlik’ tipar evinin baş redaktorluunu yapmış. Onun yazalından taa çok uşak peetleri yazılmış, irmidän dän çok peet hem çeviri kiyatı var.

Bu hem peettä sıralanan öbür şairlerin yaratmaları, hizmetleri azerbaycan klasika literaturasına hizmet etmiş, iz bırakmış. Bekim bu peeti yaradarkana Kuroglu, onların yoktu o kadar derin izleri, ama belli ani şair onlarda görmüş o yaratıcılık ilham kuvedini da bu peetindä tanıtmış okuyucu onları.

Bu şairleri sıralarkana sanki Kuroglo bilärmüş, ani gelecek evlatboyları okuyacak bu sıracıkları da bitirer peetini te bölä :

Nizami ihtiyarlamaz ,
Sözünü yurêr genç can,
Yurtunda şair ölmäz-
Bin canını Azərbaycan.

Bu peetlän Stepan Kuroglo hem açer bizä Nizamidän zamandaş literaturasına kadar geniş kapu, tanıştıırêr bizi Nizaminin devamcılarının hem da sanki verer nasaat, ani literatura yaşıyacak olarsıydı onun ilerledicileri.

Gagauz yazılı literaturası başka halkların arasında eni genç sayılsa da 1957 yıldan büünkü günä kadar başardı yaratmaa türlü janlarar, büütmä 5 boy yazıcı hem şair, tiparlamaa binnärnän kiyat hem yaratmaa türlü literatura uurunda jurnal gazeta; okul kiyatlarını yazmaa deeni oldu öncü, oldu hem olêr kaynak hazırlarken radio hem televideniyada programaları, olêr temel taşı çıkarılarken kino gagauz dilindä. Yazıcıların herbiri çalıştı hem çalışêr bir iz bırakmaa bu literaturada, kaldırêr önemli temaları gagauz dilindä. Gagauz literaturasının var şindän sora klasikacıları. Bitki yıllardaki genç yazıcılar da literaturaya başka bir soluk getirdilêr. Onların hepsini birleştire bir kuvet, onnar ilerledärkane kendi yolundaki yaratmalarını taa deerindän görerlêr, ani gagauzlar türk dünnäasının bir ayırılmaz kanadı. Buna da örnek şair Stepan Kuroglo hem onun yaratmaları, ani genç şairlere olêr yol yıldızı tanımaa bu kankardaşların literaturasını.

Bibliografiya

1. Чеботарь, Р.А. (1993). Художественная литература /50-80-е гг. XX в./Очерки. Кишинев: Штиинца.
2. Arnaut, Tudora (2005). Gagauz edebiyatının gelişme süreci. *Turnalar Dergisi*. Sayı 18. Nisan-Haziran. Gazımagusa. sayfa 28-39.
3. Güngör, Harun-Mustafa Arğunşah (1993). *Dünden Bugüne Gagauzlar*, Ankara.
4. Arğunşah, Mustafa (1996). ‘Çağdaş Gagauz Şiiri’, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı V, (Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri)*. Ankara: TDK Yayınları:531.
5. Kuroglu, Stepan (1969). Bir kucak güneş, Kişinev:Ştiinsa
6. Kuroglu, Stepan (1970). Yollar, Kişinev:Ştiinsa
7. Kuroglu, Stepan (1974). Kızgın Çiyler, Kişinev:Ştiinsa
8. Kuroglu, Stepan (1981). Çık, çık, güneş, Kişinev:Ştiinsa
9. Kuroglu, Stepan (1982). Üşek kuşlar, Kişinev:Ştiinsa
10. Kuroglu, Stepan (1988). Rodoslovnoye derevo, Kişinev :Ştiinsa
11. Kuroglu, Stepan (1989). İlkyaz türküsü, Kişinev :Ştiinsa
12. Kuroglu, Stepan (1998). Maanelär, Kişinev:Ştiinsa
13. Kuroglu, Stepan (2000). Yol yıldızı, Kişinev:Ştiinsa

14. Kuroglu, Stepan (2001). Lalelär, Odesa: Mayak

İnternet kaynakları:

1. https://web.archive.org/web/20040511133918/http://www.comrat.iatp.md/gagauzia/literatur_gagauz.htm
2. [UKRAYNA GAGAUZLARI THE GAGAUZ IN UKRAINE.pdf](#)
3. <https://library.kdu.md/web/viewer.html?file=%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D0%BE.pdf> .sayfa 54.

UDK 821.512.161-2

<https://orcid.org/0000-0002-2152-0845>

**NAMIK KEMAL'İN *KARA BELA* PİYESİNDE KARAKTERİZASYON AÇISINDAN
BEHREVER'İN PSİKOLOJİSİ**

Şen Can

Doç. Dr., Türk Dili ve Edebiyatı,
Bartın Üniversitesi, Türkiye
e-mail: cansen20@gmail.com
orcid id: 0000-0001-7449-5112

Baysal Elif

Yüksek Lisans mezunu,
Türk Dili ve Edebiyatı,
Bartın Üniversitesi, Türkiye
e-mail: elifbaysal.1992@gmail.com
orcid id: 0000-0002-2152-0845

Abstract: *Kara Bela* is a play written by Namık Kemal, one of the important names of Turkish literature, while he was in exile in Cyprus, Mağusa (Famagusta), but published in 1910 after his death. In our paper, the psychology of Behrever, the central figure of this piece, will be examined in terms of characterization. Behrever's changeable mood, reactions that are not suitable for his social position, and his psychological state after the rape will be tried to be interpreted.

Keywords: Turkish theater, Namık Kemal, *Kara Bela*, characterization, psychology.

Giriş

Kara Bela, Türk edebiyatının önemli isimlerinden Namık Kemal'in Mağusa'da (Kıbrıs) sürgününde yazdığı fakat vefatından sonra 1910'da yayımlanan beş fasıllık (perde) bir tiyatro eseridir [4, s. 196]. Yazar bu piyesinde Tanzimat döneminde sıkça işlenen temalarından biri olan “kölelik” sorununa farklı bir açıdan yaklaşmış ve hadım olduğu zannedilen harem ağası Ahşid'in şahın kızı Behrever Banu'ya olan saplantılı aşkını ve bunun neticesinde yaşanan olumsuz olayları ele almıştır [2, s. 30].

Özellikle *Vatan yahut Silistre* ve *Zavallı Çocuk* piyesleri ile Türk tiyatrosunda zamanında ve kendisinden sonra ciddi bir etkilenme alanı oluşturan Namık Kemal'in bu piyesi yayımlandıktan sonra çeşitli yönleriyle en çok eleştirilen tiyatro eseri olmuştur [5, s. 1487-1488]. Yazarın sağlığında bu piyesini yayımlatmamasında kendisinin de eserinin kusurlu yönlerini görmesi etkili olmuş olabilir [6, s. 179]. Piyesteki kusurlu yönlerden birisi de merkezî kişi Behrever'in karakterizasyonudur. Bildirimizde bu doğrultuda Behrever'in psikolojisini irdelleyeceğiz.

Karakterizasyon Açısından Behrever

Kara Bela'nın merkezî kişisi Behrever Banu, Hindistan şahının kızıdır [7, s.107]. Farsça bir kelime olan “Behrever”, “nasibini almış, nasipli” anlamına gelmektedir [3, s.81]. İsmi bu anlamına rağmen Behrever, yaşadıklarıyla ve ölümüyle hayattan nasibini alamayan bir genç kız olarak karşımıza çıkmaktadır.

Behrever'in karakterizasyonunda dikkat çeken ilk husus sınırlı oluşudur. Gergin bir hâlet-i ruhiye içinde olan Behrever, dadısı Mihr-i Dil ve lalası Ahşid'e oldukça sert davranmakta ve kızdığında bir şah kızı olmasına rağmen sosyal statüsüne uygun olmayan argo sözlerle onlara hitap edebilmektedir: "*Hınzır arap, kâfir fellah, nankör hınzır, velinimet haini köpek, cadı, müzevir fellah, deli kari*" gibi [7, s. 117, 119, 122, 125, 137]. Onun bu sözleri en aşağı tabakadan insanların bile bu kadar sık kullanmayacağı derecededir [4, s. 222]. Özellikle ikinci fasıl birinci meclisin başında dadısına söyledikleri bu açıdan uç bir örnektir:

"Daye misin nesin? O kâfir fellah nerede? Hani o edepsizlik arkadaşın, hani o hainlik yoldaşın? O boğazına zincirler takılıp da yüzü üstüne sürüklene sürüklene zebaniler eline teslim olunacak cehennem kaçkını? O kara kütük? (...) Yalnız o değil ya sen de ondan kalır hainlerden değilsin! Ama kabahat yine bende. Hiç öyle âşıklar mesiresine senin gibi Ferhat ve Şirin cadısıyla gidilir mi? Hiç öyle cennet numunesine o fellah gibi kara zebani götürülür mü? (...)" [7, s.119].

Behrever'in sınırlı kişiliğinin yansıması olan bu sert sözler ve argo ifâdeler onun saraylı bir genç kız oluşuyla çelişmektedir. Sarayda doğup büyüyen ve eğitilen bir şah kızının sosyal statüsüne bu sözler uygun değildir [2, s. 133]. Namık Kemal, bu kısımlarda onu konumuna aykırı bir şekilde konuşturmuştur. Bu karakterizasyon açısından sorunlu bir durum meydana getirmektedir. Bu doğrultuda Behrever'in yazdığı kasideyle edebî açıdan büyük bir başarı kazanacak derecede güçlü bir şair oluşu ve şairliğinin övülmesi karşısında gösterdiği alçakgönüllü tavır [7, s.127-128] ile emrindekilere gösterdiği sert tavır da uyuşmamaktadır. Behrever sanki değişkenlik gösteren iki farklı karaktere sahiptir.

Bunun yanı sıra Behrever kaygı düzeyi yüksek bir genç kızdır. Vezirin oğlu Mirza Hüsrev'e âşıktır [7, s. 111] ve bu aşkın etrafındakilerce anlaşılmasından kaygı duymaktadır. Hüsrev de ona âşıktır ve Behrever, hem Hüsrev'in kendine karşı olan hislerini bilmemekte hem de çevresinin bu hislerine karşı olumsuz tepkiler vermesinden korkmaktadır. İkisi arasındaki sınıf farkı bu korkunun sebebidir. Bir şah kızı olarak hislerinin ailesi tarafından tepki görmesi ihtimali bulunmaktadır. Bu şekilde korkular geliştiren genç kız aynı zamanda her hareketini takip eden saray görevlilerinin aşkını fark ederek hakkında dedikodu yapmalarından da ayrıca çekinmektedir. Tüm olasılıklar zihnini meşgul ederken dadısı Mihr-i Dil'in onun aşkını sezdiğini belli etmesiyle birlikte genç kızın özeline açıkça konuşulmaya başlanması paniklemesine sebep olmuştur. Dadısı tarafından eleştirilmesi ve bu durumun verdiği rahatsızlık genç kızın kaygı seviyesini arttırarak bayılmasına yol açmıştır [7, s.112]. Korkularının beklenmedik bir anda açığa çıkmasıyla Behrever, psikolojik olarak hisleriyle yüzleşmeye hazır olmadığı için tepkisel olarak bayılmıştır.

Behrever'in bayılmadan önceki tavrıyla ayıldıktan sonraki hâlinin zıtlığı dikkat çekicidir [7, s.117]. Behrever'in piyesin başındaki tavrı ile sonrasındaki sert davranışları arasındaki geçiş çok hızlı olmuştur. Baygınlığın ardından olaylara karşı aşırıya kaçan tepkiler vermesi ile bir şah kızından beklenen refleksler arasında uyumsuzluk vardır. Dolayısıyla Behrever saraylı bir genç kız olarak kurgulanmış bir karakter olsa da konumuyla üslubu arasındaki denge sağlanamamıştır. Behrever, endişeli ve kuruntuları neticesinde kaygı sorunları yaşayan tutarsız bir genç kız profili çizmektedir.

Bu tutarsız ve endişeli ruh hâli onun Ahşid tarafından kolayca kandırılmasına yol açmıştır. Zenci bir lala olan Ahşid hadım olmamasına rağmen çeşitli hilelerle kendisini hadım zannettirmiş ve bu şekilde hareme girebilmiştir. Mehmet Kaplan'a göre piyeste en iyi karakteriz edilmiş şahıs Ahşid'dir, en çok onun psikolojisi üzerinde durulmuştur. Şehvî bir tip olan Ahşid'in nazarında Behrever'e karşı duyduğu şiddetli cinsel arzu dışında hiçbir manevî değerın hükmü yoktur [6, s. 180]. Oysaki değerler toplumun geneli tarafından kabul edilen ortak kavramlardır ve kişilerin biyolojik arzularını değerler bağlamında düzenlemesi gerekmektedir [8, s.20]. Ahşid, Behrever'e karşı büyük bir arzu duymaktadır. Bu noktada eğer toplumun değerlerine uyum sağlarsa hedefine ulaşamayacak dolayısıyla biyolojik açıdan kendini tatmin edemeyecek ve mutluluğa ulaşamayacaktır. Ahşid bu doğrultuda değerleri yok saymayı tercih etmiştir. Ahşid, arzu duyduğu genç kızın gönlünde sınıfsal farklılığı ve teninin siyahlığı sebebiyle yer edinemeyeceğini anlayınca aşkta sadece bir tarafın, özellikle erkeğin, sevmesinin yeterli olduğu düşüncesi ile [2, s.34] kendi

sevgisinin Behrever'e sahip olmak için tüm engelleri ortadan kaldırmaya yettiğini düşünerek kötücül eylemlerine başlamıştır.

Ahşid, Behrever'in saf ve psikolojik açıdan tutarsız ruh hâlimden istifade etmiş ve onu kandırmakta güçlük çekmemiştir [7, s.135]. Behrever'i herkesten gizlice Hüsrev'le buluşturacağını söyleyen Ahşid onu kolayca kandırmıştır. Piyesin başındaki baygınlık sahnesinin ardından Ahşid'e hakaretler eden Behrever, onun bu vaadi üzerine ona safça inanmış ve baştaki hakaretlerinin tersine ona iltifatlar etmeye başlamıştır [7, s.140]. Bu da Behrever'in karakterizasyonundaki zayıf noktalardan birisidir. Genç kız dadısı ve halası gibi gerçekten kendisini sevenleri ciddiye almaz ve onları bilinçsizce yanından uzaklaştırırken [2, s. 36] Ahşid'in yalanlarına kolayca kanabilmiştir.

Ahşid, üçüncü fasıl onuncu mecliste Behrever'i Hüsrev'le buluşturacağı gece planını uygular ve son noktada niyetini Behrever'e açıkça söyler. Genç kız Ahşid'in kendisine sahip olacağını ve bu durum karşısında çaresiz olduğunu anlayınca bayılır [7, s.146-149]. Bu, Behrever'in piyesteki ikinci bayılmasıdır. Bayılmaları yetişme tarzının ve kırılğan psikolojisinin bir yansımasıdır. Sarayda yetişmiş, her istediğini elde etmiş, şiddet görmemiş bir genç kız olduğundan korkak ve itaatkârdır; edilgen bir karakterdir [2, s.66]. Bu noktada içinde bulunduğu duruma karşı koyamamış ve bayılmıştır. Bayılması Ahşid'in işini kolaylaştırmıştır ve o, bu baygınlıktan istifade ederek genç kıza sahip olmuştur [7, s.148]. Tecavüz ânı, üçüncü fasılın sonu ile dördüncü fasılın arasında zaman sıçramasıyla atlanan kısımda gerçekleştirilmiş, şiddet içeren ve ahlâka aykırı olan bu sahne trajedi mantığına uygun olarak okuyucuya/seyirciye gösterilmemiştir [1, s.32]. Erkeğin ruhsal dengesizliğinin ve kadını cinsel açıdan tahakküm altına alma arzusunun bir sonucu olan tecavüz, erkek iktidarının gücünü değerleri yıkıcı bir şekilde gösterme şekli olarak da değerlendirilebilir. Bu şekilde kadın bedeni kontrol altına alınmaya çalışılır [9, s.187, 203]. Piyeste de Ahşid, Behrever'i bu şekilde tahakkümü altına almıştır.

Ahşid'in ona sahip olmasından sonra Behrever'in yaşadığı cinsel travma üzerine hiç yorum yapmaması, yaşadığı vahşeti sadece namusunu kaybetme meselesi olarak değerlendirmesi eserde dramatik kurgunun şekillenmesinde en dikkate değer olayın yeterince öne çıkmasına engel olmuştur. Dördüncü fasıldan sonra piyesin aksiyonunda bir düşüş görülmektedir. Behrever, yaşadıklarını kimseye anlatamamış ve iç dünyasında yaşadığı acı sebebiyle sağlığını kaybetmeye başlamıştır [7, s. 149-151]. Tecavüz olayından sonra Mihr-i Dil'in ve halası Nur-ı Cihan'ın kendisini gerçekten sevdiklerini anlaması da dikkat çekicidir [7, s.156]. Fakat bu, geç kalmış bir bilinçlenmedir.

Behrever yaşadığı bu cinsel bir istismar sonrasında kendini kirli ve yasaklı olarak tavsif eder. Bu sebeple kendisini sevdiği adama layık görmez [7, s.159]. Behrever'in yaşadığı olumsuz olayın psikolojik açıdan daha büyük travmalara neden olması gerekirken yazar, bu noktada kadın psikolojisine eğilmek yerine ahlâkçı bir perspektifle meseleye yaklaşmıştır. Behrever, yaşadıklarını sadece ahlâkî açıdan değerlendirerek namusunu kaybettiğini, artık bir aile kurmaya layık olmadığını düşünerek bu noktada intiharı tercih eder. Ona göre evlilik dışında bu şekilde gerçekleşmiş bir birlikteliğin ahlâksızlığıyla yaşama devam etmenin acısı, ölüm açısından daha üstündür [2, s. 98]. Namık Kemal, Behrever'in bu olaydan aldığı yaranın günlük hayatına etkisini daha dramatik ve eleştirel bir tutumla kurgulamak yerine ona hızlı bir şekilde intihar kararı aldırılmıştır. Tecavüz olayından sonra Ahşid ve Behrever'in diyaloglarında herhangi bir çatışmaya yer verilmemesi de dikkat çekmektedir. Behrever'in olaylara karşı agresif davranan, öfke krizleri ve baygınlıklar yaşayan hassas bir genç kız olmasına karşın beşinci fasıl üçüncü mecliste Ahşid ile baş başa kaldığı esnada aynı olayın yeniden gerçekleşeceğine dair bir tedirginlik yaşamaması, bir öfke nöbeti geçirmemesi; aksine soğukkanlı davranması piyesin başından itibaren çizilen profiline pek uymamaktadır. Behrever, intihar etmek için ihtiyaç duyduğu zehri Ahşid'den isterken bir intikam planı da yapmıştır ve belki de onun karşısında soğukkanlı olmasının sebebi budur [7, s.157-158].

Beşinci fasıl dördüncü mecliste Ahşid'den aldığı zehri içerek intihar eden Behrever, hemen ardından herkesi yanına çağırarak gerçekleri onlara anlatır ve Ahşid'in de cezalandırılmasını sağlayarak intikamını alır [7, s. 159-163]. Yazarın ahlâkçı tutumuna uygun olarak piyesin sonunda

suçlu cezalandırılmıştır ama Behrever de isminin anlamının tam tersine bu dünyadan nasibini alamadan ölmüştür.

Sonuç

Kara Bela piyesinin merkezî kişisi Behrever'in yaşadığı toplumunun geleneklerine uygun olarak karşı cinse karşı olan hislerini aile büyükleri ile çevresinden gizleme, bir erkeğe duyduğu hisleri açıkça dile getirmekten imtina etme gibi davranışlara sahip olduğu görülmektedir. Ancak Behrever piyeste yer yer geçirdiği öfke nöbetleri esnasında kullandığı ifâdeler ile sarayda yetişmiş bir genç kızın sahip olması gereken nezaket ve her devirde toplumun bir kadından beklediği terbiye çizgisinin dışına çıkmaktadır. Dolayısıyla Behrever, zaman zaman edepli bir genç kız olarak sunulmuşken bazen de saldırgan ve üslûbuna özen göstermeyen biri olarak okuyucunun/seyircinin karşısına çıkmaktadır. Behrever'in piyes boyunca birbirine zıt bu iki tutum arasında yaşadığı gelgitler onu karakterizasyon açısından zayıf ve tutarsız bir şahıs yapmıştır.

Hassas, duygularının bilinmesinden çekinen ve bu yüzden de sürekli panik hâlinde olan, baygınlıklar geçiren Behrever, Ahşid tarafından tecavüze uğradıktan sonra içine kapanık bir ruh hâline bürünmüştür. Rızası dışında gerçekleşen bu olayı sadece ahlâkçı bir bakış açısıyla değerlendirerek olayın benliğinde bıraktığı hasar hakkında ve hissettikleri üzerine hiç yorum yapmamıştır. Behrever, sadece sosyal refleks ile bu olay karşısında üyesi olduğu toplumsal çevrenin ona verebileceği tepkilerle yaşadıklarını yorumlamıştır. Namık Kemal, Behrever'in tecavüze uğradıktan sonra ne hissettiği üzerine eğilmemiş, tecavüz sonrası genç kızın yaşadığı duygusal travmayı eserinde işlememiştir. Yazar, bunun yerine vermek istediği mesajı ön plana çıkartmak için suçlunun cezalandırılmasına hızlıca geçmiştir. Piyenin sonunda kötücül eylemleriyle Behrever'in hayatını alt üst eden Ahşid ölüm ile cezalandırılrsa da Behrever de intihar etmiştir.

Sonuç olarak piyeste karşıt güç konumundaki Ahşid'in derinlikli bir şekilde karakterize edilmesine rağmen merkezî kişi Behrever için aynı şeyi söylemek mümkün olmayacaktır. Behrever'in psikolojisindeki değişkenlikler ve sosyal konumuna uymayan tutarsız davranışları, tecavüz sonrasında travmanın yeteri kadar işlenmemesi onu zayıf bir karakter yapmaktadır.

Kaynaklar

1. Arıcı, Oğuz [2018]. “Poetika’da Zaman ve Mekan Düşüncesi”. *Tiyatroda Zaman/Mekan*. Ed.: Kerem Karaboğa. İstanbul: Habitus Yayıncılık.
2. Baysal, Elif [2022]. *Namık Kemal’in Piyelerinde Kurgu, Anlatıcı ve Anlatım Teknikleri*. Yüksek Lisans Tezi. Bartın: Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
3. Devellioğlu, Ferit [2004]. *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
4. Dinç, A. Kerim [1992]. *Namık Kemal’in Tiyatrosu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
5. Gülşen, Hacer [2013]. “Kara Bela Münasebetiyle Eleştirilen Bir Ekol: Namık Kemal”. *Turkish Studies*, 8(1): 1485-1494.
6. Kaplan, Mehmet [1948]. *Namık Kemal - Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
7. Namık Kemal [2016]. *Vatan yahut Silistre - Zavallı Çocuk - Kara Bela*. Hazırlayan: Mehmet Fatih Gökçek. İstanbul: Özgür Yayınları.
8. Tarhan, Nevzat [2018]. *Değerler Psikolojisi ve İnsan*. İstanbul: Timaş Yayınları.
9. Walby, Sylvia [2016]. *Patriyarka Kuramı*. Çev.: Hülya Osmanağaoğlu. Ankara: Dipnot Yayınevi.

UDK 396:398.9(560)

<https://orcid.org/0000-0001-6427-3751>

KUZEY MAKEDONYA TÜRK ATASÖZÜ VE DEYİMLERİNDE KADIN ALGISI

Çalışkan Erol, Seher Şerife
Doç. Dr., Türk Dili ve Edebiyatı,
Bartın Üniversitesi/Türkiye
e-mail: serol@bartin.edu.tr
orcid id: 0000-0001-6427-3751

Abstract: Proverbs from our ancestors, which contain a certain judgment, whose speaker is unknown, and which are used in plain speech, give information about the humor of different cultures, the way they perceive life and the subconscious. Idioms, on the other hand, are at the forefront of the elements that make up the vocabulary of that language, such as the words of a language and the proverbs, reduplications, stereotypes and other forms of expression formed with these words. Proverbs and idioms are formulaic words that contain general judgments based on natural observations on different situations and aspects of both humanity and nature. The reason for the production of folklore products stems from their duties in the life of the society. This task is for fun or utility, but necessarily depends on lifestyle. Since proverbs and idioms are a part of these products, women, who are a facet of life, are also the subject. In this study, the roles of women in North Macedonian Turkish proverbs and idioms will be examined.

Keywords: North Macedonia, Turkish, Culture, Proverb, Idiom, Woman

Giriş

“Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz” [15, s. 180] şeklinde tanımlanan atasözleri toplum bilincinin ve bilinçaltının önemli bir parçasıdır. İçinden çıktığı kültürün çeşitli kavram ve olaylara ait düşüncesini üstü kapalı bir biçimde yansıtan en etkili ve en kısa ifadelerdir. Bu bağlamda atasözleri, toplumsal belleğin bakış açısını gelecek kuşaklara taşımaları açısından da önemli bir işleve sahiptirler [14, s. 37-38]. Bu işlev, toplumun zihninden süzülüp ortaya çıkan deneyimlerin dilden dile aktarılarak kalıplaşmış ifadelerle geleceğe taşınmasına hizmettir. Atasözleri bir bakıma milletlerin kültürünü, yaşam tarzını, geleneklerini, örf ve âdetlerini sonraki kuşaklara aktaran gen haritasıdır [13, s. 189-190].

Atalarımızdan günümüze kadar ulaşan, belirli bir yargı içeren, söyleyeni belli olmayan, düz konuşma içinde kullanılan atasözleri farklı kültürlerin mizahı, dilin kültürel ve tarihi geçmişi ve yapısı hakkında da bilgi verirler. Bir diğer ifadeyle temelde edebi, kültürel ve sosyal içerikleri kapsaması bakımından da kültürel bir yapıdır [16, s. 667]. Kültürün ise dinamik bir sistem olduğu malumdur. Bu dinamizm, şüphesiz en çok, kuşaktan kuşağa aktarılan anonim karakterli ürünler için söz konusudur. Yani, sözlü kültür geleneği içinde oluşturulan ürünler, o günün şartlarına en iyi şekilde ayak uydurabilme özelliğine sahiptirler [5, s. 759]. Bu sebeple her ne kadar “donmuş yapılar” olarak kabul edilse de atasözleri de günün şartlarında bazen onaylanmakta bazense onaylanmamaktadır.

Genellikle temel anlamından ayrı bir anlamı olan, etkili ve ilgi çekici bir anlatımı bulunan, ifadeyi daha zengin kılan, iki veya daha fazla kelimedenden meydana gelen, kalıplaşmış söz topluluklarına “*deyim*” denir. Deyimler, bir dilin sözcükleri ve bu sözcüklerle oluşturulan atasözleri, ikilemeler, kalıp ifadeler ve diğer anlatım biçimleri gibi o dilin söz varlığını oluşturan unsurların başında gelmektedir. Osmanlı Türkçesinde uzun süre darbimesel daha sonraki dönemlerde ise ta’bir ve istilah kavramlarıyla karşılanan deyim, “*belli bir anlama gelmek üzere iki veya ikiden artık kelimedenden meydana gelmiş söz öbeği*” şeklinde tanımlanabilir. Deyimleşmede esas olan, kalıplaşmaya uğrayan kelimelerin, kendi anlamlarından sıyrılarak yeni bir anlamı karşılar duruma gelmeleridir. Deyimler anlatımı güzelleştirdiği ve canlı kıldığı gibi ait olduğu toplumun

zekâsını, espri yeteneğini, nüktedanlığını ve düşünce dünyasını da ortaya koymaktadır. Çünkü sayfalarla anlatılamayan duygu, düşünce, istek ve hayaller; ancak “*dil, tabiat ve insan arasındaki yoğunluğunun bir ürünü*” olan deyimlerle anlatılabilmektedir [17, s. 136-137]. Bir dili kullanan insanların maddî ve manevî kültürlerinin, yaşam biçimlerinin yansıtıcısı olan deyimler, genellikle mecazdırlar ve organ adları, akrabalık adları, renk adları, tabiat ile ilgili kelimeler, sayılar gibi çeşitli kavramlar ilk anlamlarından sıyrılarak deyimlerde sık sık farklı durumları karşılamak üzere kullanılırlar [3, s. 520].

Atasözleri de deyimler de gerek insanlığın, gerekse tabiatın değişik durumları ve görünüşleri üzerine yapılan doğal gözlemlere dayalı, genel yargılar içeren kalıp sözlerdir. Bu sözlerin temelleri yüzyıllar öncesinden atılmıştır ve dil ihtiyaç duyduğu anda, hazır kalıplar olarak bunları kullanır [6, s. 231-232] ve az sözle çok şeyi ifade etmiş olur.

1. Atasözü ve Deyimlerde Kadın Algısı

Folklor ürünlerinin üretiliş sebebi toplum hayatı içindeki görevlerinden kaynaklanır. Bu görev eğlenceye veya faydaya ama mutlaka yaşam tarzına bağlıdır. Atasözleri ve deyimler de bu ürünlerin bir parçası olması nedeniyle, yaşamın bir cephesi olan kadını da konu edinmiştir [11, s. 629]. Geleneksel atasözü ve deyimlerdeki kadına dair eğretilmeler incelendiğinde, ataerkil kültürün tüm yansımaları ile erkek olmanın tümüyle bir imtiyaz sayıldığı ve erkeklerin daha üstün bir dille tasvir edildiği görülmektedir. Her ne kadar kadına karşı olumlu tavır ve çağrışımları olan atasözü ve deyimler varsa da genel görünüş itibarıyla bu tutum yaygındır [4, s. 175]. Oysa kadın, “*eski Türk toplumlarında oldukça önemli bir yere sahipti. Toplumun temel taşı olan ailenin direği, kurucusu, ayakta tutanı idi. Devamlı hakanın yanındaydı. Eski Türkler hem demokrat hem de feminist idiler. Türklerin feminist olmasına başka bir sebep de eski Türklerce Şamanizm’in kadındaki kutsi kuvvete dayanmasıydı. Türk Şamanları, sihir kuvvetiyle harikalar gösterebilmek için kendilerini kadınlara benzetmeye mecbur idiler. Bir emrin kabul edilmesi için mutlaka ‘hakan ve hatun emrediyor ki’ sözü ile başlaması lazımdı. Hakan tek başına bir elçiyi huzuruna kabul edemezdi*” [7, s. 164-165]. Bütün bu örnekler, Türkler dışındaki uluslar, kadını bir insan olarak bile görmezken aynı dönemlerde Türklerde kadının erkeklerle aynı haklara sahip olması kültürümüzde kadına ne kadar çok değer verildiğinin en büyük göstergesidir. Böyle bir noktadan ‘*erkek olmanın tümüyle bir imtiyaz sayıldığı*’ noktasına nasıl geldiği ayrı bir tartışma konusu ise de bugün kadınlar hakkında kullanılan pek çok atasözünün kötücül bir yaklaşımla yaratıldığı aşikârdır.

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan kadın, deyim ve atasözlerinde “*kadın, kız, avrat, eş, karı, dişi, sevgili, yâr, dilber, güzel*” gibi kelimelerle karşılaşılır. Atasözlerimizde kızlık çağından itibaren kadını Salim Küçük şu şekilde tasvir etmektedir: Kız daha beşikte iken çeyizi hazırlanmaya başlanır. Kızı olan bahtlıdır ama kız çocuğunun sorunları ve sorumlulukları çok ve çeşitlidir. Kızlar giyime ve süse düşkündür. Öyle ki bir evde iki kız olursa her biri bir taraftan aileyi sıkıştırır. Yedi yaşından sonra kızın ayağı yere değer, on beşinden sonra evlendirilir. Evlenirken kızın uzun saçlısı tercih edilir. Deli kız tercih edilmez çünkü deli gelin olur. Evlenilecek kızın özellikleri sağdan soldan araştırılarak öğrenilir. Kızın soylu ve köklü bir aileye mensup olmasına dikkat edilir. Kız sevdiğine verilir. Evlenilecek kızın kız olmasına dikkat edilir. Evlenmekte acele eden kız mutlu olmaz. Evlilikte kız erkekten yaşça küçük olmalıdır. Mesleği çobanlık olan kimseye kız verilmez. Kız bildiği her şeyi annesinden öğrenir zira ana ile kız birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Annenin evlilik yaşantısı kızına aynen akseder. Kız halasına çeker. Kızın terbiyesinde gerekirse dayaktan kaçınılmaz, aksi takdirde istenmeyen durumlarla karşılaşılabilir [12, s. 219-220].

2. Kuzey Makedonya Türk Atasözü ve Deyimlerinde Kadın Algısı

Kuzey Makedonya Türk atasözleri ve deyimlerinde kadının; eş, anne, sevgili, kız evlat, gelin ve kaynana rolleri öne çıkmaktadır. Kadının farklı rollerine gönderme yapan Kuzey Makedonya Türk atasözleri ve deyimleri sınıflandırıldığında kadın olgusu Ersöz’ün de yapmış olduğu [s. 171] altı temel başlık altında ele alınabilmektedir.

2.1. Evliliğin kuruluş süreci ile ilgili atasözleri ve deyimler,

2.2. Kadını geleneksel rolleri ile tanımlayan atasözleri ve deyimler (“Anne”, “Eş” ve “Ev Kadını”),

2.3. Karı - koca ilişkilerini ele alan atasözleri ve deyimler,

2.4. Çocukta cinsiyet tercihi ile cinsiyete özgü sosyalleşmeyi ele alan atasözleri ve deyimler

2.5. Ailenin kadın üyeleri arasındaki ilişkileri ele alan atasözleri ve deyimler,

2.6. Kadına yönelik olumsuz değer yargıları içeren atasözleri ve deyimler [8, s. 171-172].

2.1. Evliliğin Kuruluş Süreci ile İlgili Atasözleri ve Deyimler:

Kuzey Makedonya Türk toplumunda, kişilerin özellikle de kadınların belli bir yaşa gelince muhakkak evlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Aksi takdirde özellikle kızlar için “Evde turşi kurmak” (Kızın evde kalması, evlenememesi) [9, s. 134] şeklinde bir deyim sıklıkla kullanılır. Aynı şekilde bu konuyla ilgili; “Deli kızın zinciri nikâhtır” [9, s. 42], “Kızı on beşten sonra ya ere ya yere” [9, s. 64], “Gelin olmayan kızın vebali amcası oolunun boynuna” [9, s. 52], “Erken evlenen ve erken kalkan aldanmaz” [9, s. 48] şeklinde atasözleri de mevcuttur. Görüldüğü üzere kadın kontrol altına alınması gereken bir varlıktır ve onu kontrol altında tutacak tek şey ise evlenmesidir yani kocasıdır. Aynı şekilde kızlar on beş yaşına gelmeden evlendirilmeli, bu vakit geçirilmemelidir. Zira atasözüne göre on beşinden sonra kız hala evlenmediyse ölmesi yeğdir. Benzer bir atasözüne göre ise vakti gelip evlenmeyen kız, amcasının oğlu ile evlenmelidir, evde kalan kızın sorumluluğu amcasının oğlunun boynunadır.

Kuzey Makedonya Türklerinde ailenin isteği kadar genç kızların da evliliğe sıcak baktığı daha doğrusu biran önce evlenmek istediği atasözlerinde karşımıza çıkmaktadır: “Da bir keret gelin olursem bilerim nasıl el üzerim [9, s. 41], “Da bir kerek gelin olsam ben bilerim nasıl tapınayım [9, s. 41], “Gelin bigire bindi, görün kime endi” [9, s. 52], “Gelin atta, kısmeti yadta” [9, s. 52] şeklindeki atasözleri bu duruma örnektir.

Kuzey Makedonya Türk atasözlerinde eş seçimi de büyük önem taşır. Evlenilecek kızın soylu, bilindik bir aileden olması istenir. “Pekmezi küpten, kadını soydan al” [9, s. 74], “At alırsen taydan, kız alırsen soydan (al)” [9, s. 30] örneklerinde görüldüğü üzere kızın ailesinin soylu olması gerekir. Özellikle de kızın annesi önemlidir, çünkü annesi iyi bir kadınsa kızın da iyi olacağı, annesi kötü ise kızın da ona çekeceği düşünülür. “Deliden deli doğar” [9, s. 42], “Kız anasından gürmeden sofray kaldırmaz” [9, s. 64], “Anasını bak kızını al, çenarını bak bezini al” [9, s. 29] atasözleri de bu görüşü destekler niteliktedir.

Genel olarak Türk kültüründe görülen “dul kadın”la evlenmenin yadırganması Kuzey Makedonya Türk atasözlerinde de karşımıza çıkar. “Atın olursa tay al, karın olursa kız al” [9, s. 30], “Tarlay düz, kari kız al” [9, s. 79] şeklindeki atasözleri bu yargıya birer örnek olarak gösterilebilir. Kız almak kadar, kız vermek de atasözlerinde hassasiyet konusudur. “Sözün azı özü, çobana verme kızı ya koyun götürür, ya kuzu” [9, s. 77]. Atasözüne göre kızın evlenip gideceği yer gelecekte başına geleceklerin habercisidir. O yüzden kız verilirken de dikkatli olunmalıdır.

Ayrıca evlenmek için kız seçilirken bazı fiziksel özelliklere de dikkat edildiği görülmektedir. Özellikle evlenilecek kızda uzun saç önemlidir. Bununla ilgili şu atasözleri örnek verilebilir: “Kızın saçlısı, tarlanın taşlısı, öküzün yaşlısı deerlidir” [9, s. 64], “Tarlanın ufak taşlısı, beyirın başlısı, kızın saçlısı” [9, s. 79].

2.2. Kadını Geleneksel Rollerine İle Tanımlayan Atasözleri ve Deyimler (“Anne”, “Eş” ve “Ev Kadını”):

Kuzey Makedonya Türk toplumunda kadına ailenin bir üyesi olarak büyük rol ve değer atfedilmektedir. Özellikle bir eş ve anne olarak evi yuva yapan ve aileyi birbirine bağlayan kadındır. “Ev karısı erkek parası ateşe yansınlar” [9, s. 49], “Yuay dişi kuş yapar” [9, s. 85] atasözlerinde görüldüğü üzere kadının olmadığı bir ev yuva haline gelemez. Eş olmanın yanı sıra annelik vasfı da kadına atfedilen değerlerin başında gelir. “Er borç ödenir ana aki ödenmez” [9, s. 47], “Ana haki ödenmez” [9, s. 29], “Ana kızın tahtını kurar ama bahtını kuramaz” [9, s. 29], “Anasız evlâdın yıldızı sünüktür” [9, s. 29] atasözlerinde olduğu gibi.

Genel olarak tüm Türk toplumunda olduğu gibi Kuzey Makedonya Türk toplumunda da evin iş yükü kadının sırtındadır. Atasözleri ve deyimlere göre, toplum kadından hamaratlık, beceriklilik, iyi huylu olmak, itaatkârlık, tutumluluk gibi özellikler beklemektedir. Kadın ev işlerinde hünerli olmalı, az malzeme ile sofralar kurabilmeli, eşinin, çocuklarının ve evinin temizliği ve bakımını

yerine getirmelidir [8, s. 173]. “Karinın işini devenin dışını” [9, s. 61], “Ev kariyçin ağlar” (Evin bakımı ve tutumu kadın işidir. Evi kadın ayakta tutar) [9, s. 134], “Saçını süpürge yapmak” (Karşılık beklemeden fedakârca çalışmak-Daha çok kadınlar için kullanılır) [9, s. 167], “İsla adam eşeginden, isla kari düşeginden belli olur” [9, s. 60], “Koca yüklen getirsa, kari ignenin deliginden çıkarsa, yapar kül fukara” [9, s. 65] şeklindeki atasözleri bu değer yargılarına örnektir.

2.3. Karı - Koca İlişkilerini Ele Alan Atasözleri ve Deyimler:

Kuzey Makedonya Türk toplumunda karı-koca olmakla ve bu ilişkinin özel- dış dünyadan bağımsız- olmasıyla ilgili çeşitli deyim ve atasözleri de bulunmaktadır. “İki duşman bir yastıkta” (Karı koca) [9, s. 145], “Kari koca arasına girilmez” [9, s. 62], “Kari yatakta, maksım beşikte sevılır” [10, s. 40], “At, avrat ve saat emanet olmaz” [9, s. 30] atasözü ve deyimlerinde olduğu gibi.

Aile olmak bir kadın ve bir erkeğin zorunlu birlikteliğini gerektirmekle birlikte, Türk atasözlerinde aile ve eş algısının büyük ölçüde ‘kadın’ üzerinden tanımlandığı ve aile kurumunun kadınla temsil edildiği görülür. Yuveyı kurma ve inşa etme eyleminin geleneksel ve toplumsal bilinçte kadına atfedilmesinin izlerini atasözlerinde görmek mümkündür. Kadının yuva yapıcı ve aynı zamanda yıkıcı olması, ev kurucu olması, kadınsız bir evin düşünülemez gibi hususlarla alakalı atasözü ve deyimler vardır. ‘Eş’ rolü, kadının toplum ve aile içindeki önemli rollerinden biri olarak görülmektedir. Kadının anne olmadan önceki durağı ‘eş’ statüsüdür. Bununla birlikte atasözleri bağlamında bir erkeğin toplum içindeki varlığının ifadesinde de eşinin oldukça önemli ve belirleyici olduğu görülmektedir. Zira erkeğin toplum içindeki yerinin belirlenmesinde ve sahip olduğu itibarda kadının son derece etkin olduğu görülür [1, s. 83]. Kuzey Makedonya Türk atasözlerinde de bu düşüncüyü destekleyen ifadeler rastlanmaktadır: “Ey kari fena erkegi adam yapar, ey erkek fena kariyi adam yapamas” [9, s. 50], “İ karının kojasi setresinden bellidir” [9, s. 58]. Kadından beklenen ve kadına atfedilen bu rollerden farklı olarak erkeğe yüklenen bazı özellikler de karşımıza çıkar. Özellikle erkeğin para kazanıp gelmesi, aksi takdirde karısının dahi onu istemeyeceği vurgulanır. “Paran yogise karın da istemez” [9, s. 74]. Erkeğin eşini bırakıp gitmesi toplumda hoş karşılanmaz. “Gurbetçinin parasi pul, karisi dul” (9, s. 52). Erkeksiz-kocasız kalan kadın için söylenen “Başı açık kalmak” (Evin direği sayılan erkek ölünce dul kalan kadına ‘başı açık kaldı’ denir. Ev, aile himayesiz kaldı anlamına gelir) [9, s. 108] deyimini ise erkeğin kadın için taşıdığı önemi gösterir. Benzer bir anlam “Sogan başi kadar da olsun, evde erkek başi olsun” [9, s. 77] atasözünde de karşımıza çıkar.

2.4. Çocukta Cinsiyet Tercihini ve Sosyalleşmeyi Ele Alan Atasözleri ve Deyimler:

Türk toplumunda aile kurumunun en önemli fonksiyonlarından birisi neslin devamının sağlanmasıdır. Erkek çocuğa ailenin direği, ekonomik gücü, saygınlığı ve ailenin adını sürdüren kişi gözüyle bakıldığı için daha fazla değer atfedilmiştir [8, s. 175].

Kuzey Makedonya Türklerinde kız çocuğunun atasözü ve deyimlerde en önemli ele alınış şekillerinden birisi evlilik dolayısıyladır. Kadının toplum içindeki itibarlı statüsü eş ve annelik olduğu için kız çocuklarının algılanışı bu yöndedir. Her anlamda evliliğe programlanan kız çocukları evde misafir kabul edilir [1, s. 86]. “Kıs kundakta, çis sandıkta” [9, s. 63], “Dişi evlat el kapisiyçindir” (El kapısına gideceği için kız çocuğunun doğuşuna sevinilmez) [9, s. 128], “Dişi evlat açın dogar, hem erni saçaklari ağlar” (El kapısına gideceği düşünülecek kız çocukların doğumuna sevinilmez) [9, s. 128], “Kızı on beşten sonra ya ere ya yere” [9, s. 64] şeklindeki atasözü ve deyimler de bu yargıyı doğrular niteliktedir.

Ayrıca kız çocuğunun sorumluluğu ve aileye yükü de atasözlerinde dile getirilmiştir. “Bir evde iki kız, biri çuvaldız biri biz” [9, s. 34]. *Bir evde iki kız olursa her biri bir taraftan aileyi sıkıştırır: Giyim kuşam ister, çeyiz ister. Onlar istemese bile aile kendini böyle bir sorumluluk altında hisseder. Bunun sıkıntısını çeker*, şeklinde açıklayabileceğimiz bu atasözü kız çocuğunun erkek çocuğa göre aileye daha fazla sorun getirdiğini göstermektedir.

Kızlar erkeklere göre hem beden hem ruh olarak daha zayıf kabul edildiği için korunmaya ve saklanmaya muhtaç olarak görülmüşlerdir. Bu anlamda kız çocuklarının eğitim ve denetimi önemsenir. Karar verme ve iradelerini doğru şekilde kullanma noktasında problemleri olduğu düşünülen kızlar muhakkak surette ailenin gözetimi ve himayesi altında bulunmalıdır [1, s. 86].

“Kızını düğmeyen, dizini düğür” [10, s. 40] şeklindeki atasözü kızın himayesi için gerekirse dayak atılabileceğini onaylamaktadır.

Ergenlik-yetişkinlik çağına adım atmış kız ve erkek çocuklarla iletişimde dikkatli olunması gerektiğini salık veren atasözleri de vardır: “Biikli çocuga ve memeli kıza söz söylenmez” [9, s. 34] şeklindeki atasözü buna örnektir.

2.5. Ailenin Kadın Üyeleri Arasındaki İlişkileri Ele Alan Atasözleri ve Deyimler:

Türk kültüründeki ataerkil düzen ve geniş aile yapısı dolayısıyla kayınvalide ve gelin arasında zorunlu ve kaçınılmaz bir yakınlık söz konusu olmuştur. Doğurdıkları oğulla aile içerisinde güç ve itibar kazanan annenin erkek çocuğuna özel bir düşkünlüğünden bahsetmek mümkündür. Annenin oğula bu ilgisi ve onun üzerinde baskın olma isteği evlilikten sonra da devam ettiğinde gelinle arasında gerilimli ilişkiler çıkmaktadır. Bu anlamda kayınvalide ve gelin arasında yaşa ve konuma bağlı bir hiyerarşiden bahsedilebilir. Kayınvalide yaşı ve konumu gereği idare eden ve hükmeden, gelin ise itaat eden konumundadır. Kayınvalide ve geline atfedilen bu rollerde herhangi bir sapma olduğunda gerilim ve çekişmeler kaçınılmaz olacaktır [1, s. 87]. Kuzey Makedonya Türk atasözü ve deyimleri kayınvalide ve gelin arasındaki bu örtük mücadeleye geniş yer verir: “Gelin süpürgeyi kapı arkasında bulmuş” [9, s. 52], “Sülerim kızıma, anlasın gelinim [9, s. 78], “Dinle kızını, anla gelinini” [9, s. 43], “Kaynana kalktı, gelin oturdu” (Kendini bilmeyen, büyüklere saygısızlık eden gelin) [9, s. 149], “Gece bülbülü” (Geceleri kocasına kaynanayı veya başka birini çekiştiren gelin) [9, s. 136], Girmeydi fena kan evine; yok ne yapasın” (Soysuz gelin evine girdi mi, kötülükleri önleyemezsin) [9, s. 137], “Kutsus gelin ev yıkar” [9, s. 67], “Dumansız baca, kaynanasız koca” [9, s. 45] şeklindeki deyim ve atasözleri bu duruma örnek olarak verilebilir.

Atasözleri ve deyimlerimizde gelin ve kaynana arasında genel olarak bir anlaşmazlık, çekememezlik, birbirinin işine karışma ve rekabet vardır. Ayrıca, eski kaynaklarda bu sorunların yaklaşık dört bin yıl öncesine dayandığı da bilinmektedir [2, s. 582]. Gelin kaynana arasındaki bu rekabet eltiler arasında da karşımıza çıkar: “Ortakların gemileri yürümüş, eltilerin yürümemiş” [9, s. 72] atasözünde olduğu gibi eltiler de birbirleriyle sürekli bir çekişme halindedir.

2.6. Kadına Yönelik Olumsuz Değer Yargıları İçeren Atasözleri ve Deyimler:

Kuzey Makedonya Türk atasözleri ve deyimleri incelendiğinde kadına yönelik olumsuz ve dışlayıcı söylemlerin varlığı dikkat çekmektedir. Olumsuz yargıların üzerinde temellendiği nokta ise ilk olarak kadınların akıl hususunda erkeklerden daha geri oldukları ve gereksiz, boş, çok konuştukları yönündedir. Akıl noktasından eksik görülen kadınların bu nedenle konuştukları da kıymetsiz kabul edilmiştir. Kadınlar akıl yönünden eksik görülürken erkeklerin tartışılmaz üstünlüğü söz konusudur [1, s. 87]: “Karinin saçı uzun, akli kısa” [9, s. 62], “Karilerle muabet, koprivayle taaret” [9, s. 62], “Kariya emniyet verilmez” [9, s. 62], “Konşuan kari boş dermen gibi ügüdürür” [9, s. 65] şeklindeki atasözleri bu yargıya örnektir.

Kadınların bir başka aşağılanma sebebi ise şeytanla olan yakınlıkları ve onun işbirlikçisi olarak görülmeleleridir. “Erkeğin şeytani karıdır” [9, s. 48], “Karinin sofisi, şeytanın maskarasıdır” [9, s. 61] örneklerinde olduğu gibi. Erkeğin şeytanı olarak görülen kadın baştan çıkartıcı özelliği ile dikkat edilmesi gerektir. Kadın aldatan, erkek ise aldanandır. “Allah beklesin kari şerinden” [9, s. 28], “Kari şerinden Alla korusun” [9, s. 62], “Kari şeytani şişeye koyar” [9, s. 62]. Kadın aynı zamanda hiçbir şekilde güven telkin etmeyendir. “Fena arkadaştan keder gelmez, fena karıdan keder gelir” [9, s. 50], “Kari bulunur, kardaş bulunmas” [9, s. 61], “Ari petekten, kari çepekten anlar” [9, s. 29] şeklindeki atasözleri bu genel kabule örnek verilebilir.

Sonuç

Kuzey Makedonya Türk atasözü ve deyimlerine baktığımızda kadının çoğu zaman olumsuz, nadiren de olumlu (özellikle anne rolüyle) bir kalıp içinde verildiği görülür. Tüm Türk topluluklarında olduğu gibi Kuzey Makedonya Türklerinde de erkek üstünlüğü hâkimdir. Kültür tarafından kadına uygun görülen rol; pasif, itaatkâr, hamarat, tutumlu, fedakâr olmaya özendirilmekte, kocasının sözünden çıkmayan, evinin işlerini gören, kendisini çocuklarına ve kocasına adayan bir kadın tipi beklentisi sezilmektedir.

Kuzey Makedonya Türk atasözü ve deyimlerinde evliliğe büyük önem verilmektedir. Hem erkeğin hem de kadının, özellikle kızların erken yaşta evlendirilmesi tercih edilmektedir. Kız alıp verirken bazı değer yargılarını ortaya koyan atasözleri mevcuttur. Kız alırken, asil yerden alınması öğütlenirken, dul kadınlarla evlenilmesi de hoş karşılanmamaktadır.

Kadına ilişkin olumsuz değer yargıları içeren atasözü ve deyimler de bir hayli fazladır. Kadının şeytana benzetilerek uğursuz ve güvenilmez olduğu vurgulanmakta, erkeğin kendini kadından koruması gerektiği salık verilmektedir. Her ne kadar atalarımızın uzun yıllar içinde tecrübe süzgecinden geçirerek ürettiği bu sözler bizim için değerliyse de atasözleri ve deyimlerin kadına yönelik olumsuz değer yargıları içermesi ve kadını bu denli pasif göstermesi günümüz şartlarında kabul edilebilir bir durum değildir. Günümüzde kadına yönelik geleneksel rollerin değişmiş ve de değişiyor oluşu söz konusu atasözleri ve deyimlerin de yeniden üretim sürecine girmesi gerektiği fikrini doğurmaktadır.

Kaynaklar

1. Akbalık, Esra [2013]. “Türk Atasözlerinde Cinsiyet Algısı”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36: 81-90.
2. Alkayış, Muhammet Fatih [2013]. “Adıyaman Yöresi Atasözleri ve Deyimlerinde Gelin-Kaynana İlişkisi ve Evlilik Konusu”. *Turkish Studies*, 8(9): 579-594.
3. Aydın, Ayşe [2015]. “Deyimlerimizde Temizlikle İlgili Kavramlar”. *Turkish Studies*, 10(8): 517-534.
4. Aydın, Seçkin [2013]. “Kültürel Bir Miras Olarak Atasözlerinin Kullanımı Üzerine Türkçe Öğretmenlerinin Görüşleri”. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 19(75): 173-192.
5. Başaran, Uğur [2013]. “Atasözlerinin Kalıpsallığı Üzerine”. *Turkish Studies*, 8(9): 757-770.
6. Duvarcı, Ayşe [2011]. “Atasözü ve Deyimlerde Yel ve Sel Kavramlarının Anlamlandırılması”. *Gazi Türkiyat Dergisi*, 8: 231-238.
7. Gökalp, Ziya [1970]. *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Varlık Yayınları.
8. Günindi Ersöz, Aysel [2010]. “Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rollerini”. *Gazi Türkiyat Dergisi*, 6: 167-181.
9. Hasan, Hamdi [1997]. *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
10. İbrahim, Nazım [2014]. “Vrapçište (Makedonya) Türk Atasözleri”. *Türük - Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3: 32-45.
11. Kurt, İhsan [1992]. “Atasözlerinde Aile”. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
12. Küçük, Salim [2003]. “Cinsiyet Ayrımlı Atasözlerinde Kadın ve Erkek Kimliği”. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2): 213-224.
13. Poyraz, Yakup; Tergip, Ayhan [2010]. “18. Yüzyıl Dîvan Şairlerinden Hâkim’in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15): 188-202.
14. Saban, Ahmet [2014]. “Türk Atasözlerinin Bakış Açısıyla Eğitim”. *Milli Eğitim Dergisi*, 203: 37-54.
15. TDK [2011]. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
16. Tüm, Gülden [2010]. “Atasözlerinin Değişik Kültür ve Dilleri Anlamadaki Rolü”. *Turkish Studies*, 5(4): 663-678.
17. Yalçın, Süleyman Kaan; Çalışır, Remzi [2012]. “Elazığ Ağzında Görülen Deyimler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Teke Dergisi*, 1(3): 136-157.

UDK 811.512.165*36

<https://orcid.org/0000-0001-6035-5303>

GRAMER ÇALIŞMALARINDA FİİLDEN FİİL TÜRETME EKİ VE BENZERİ BAŞLIKLAR ALTINDA ELE ALINAN EKLERİN KATEGORİZASYONU ÜZERİNE

Çelik Anıl

Doç. Dr. / Türk Dili ve Edebiyatı
Bartın Üniversitesi / Türkiye
e-mail: acelik@bartin.edu.tr
orcid id: 0000-0001-6035-5303

Abstract: Many classification attempts have been made related to the suffixes of Turkish. In traditional grammatical studies, it is seen that suffixes are mostly examined under two main categories as derivational suffixes and inflectional suffixes. However, there are also researchers who oppose traditional classifications and divide the suffixes into wider categories and examine them in this way. In this paper, the morphemes that were handled under the “suffixes that derive verbs from other verbs” category or similar categories in the traditional studies are listed and some suggestions are made regarding their classification.

Keywords: Suffixes, Derivation, Classification, Verbs, Turkish.

Giriş

Türkiye Türkçesinin ekleriyle ilişkili pek çok sınıflandırma denemesi gerçekleştirilmiştir. Geleneksel gramer çalışmalarında eklerin çoğunlukla yapım/türetme ekleri ve çekim/işletme ekleri olmak üzere iki temel başlık altında irdelendiği görülür. Bununla beraber, geleneksel sınıflandırmalara karşı çıkararak ekleri daha geniş sınıflara ayırıp bu şekilde ele alan araştırmacılar da mevcuttur.

Boz (4, s.70), sözü edilen sınıflandırmaları indirgeyici ve çoğaltıcı tasnifler olmak üzere iki grup altında incelemiş, konuyu genel hatlarıyla vermeye çalışan ve ayrıntıyı öne çıkarmayan tasnif türünü “indirgeyici tasnif”, konuyu derinlemesine vermeye çalışarak ayrıntıyı öne çıkaran tasnif türünü ise “çoğaltıcı tasnif” olarak tanımlamıştır. Türkiye Türkçesi gramer çalışmalarında, indirgeyici tasnif yöntemini kullananlar çoğunlukla iki ana başlığı ön plana çıkarırlar. Bu ana başlıklar Ergin’in (11, s. 154-216) tasnifinde ‘Yapım Ekleri/İşletme Ekleri’; Banguoğlu’nun (1, s. 154-494) tasnifinde ‘Üretim Ekleri/Çekim Ekleri’; Korkmaz’ın (14, s. 22-136) tasnifinde ‘Yapım Ekleri/İşletme (Çekim) Ekleri’; Eker’in (10, s. 327:368) tasnifinde ‘Yapım-Yapma (Türetim-Üretim) Ekleri/Çekim Ekleri’ adlandırmaları ile ifade edilmiştir (1, s. 71-72). Konuyu daha fazla başlık altında irdeleyip çoğaltıcı tasnif türünü yeğleyen araştırmacılardan Delice’nin [6, s. 232-233] ilk kategorizasyonunda ise ‘Genişletme Ekleri’/ ‘Durum Ekleri’/ ‘Kurucu Ekler’/ ‘Dönüştürücü Ekler’ / ‘Yapım Ekleri’/ ‘Bütünleşik Ekler’ / ‘Temsil Ekleri’ şeklinde yedi temel başlık vardır. Delice’nin ikinci tasnifinde başlık sayısı dokuza çıkar: ‘Yapım Ekleri’ / ‘Durum Ekleri’ / ‘Dönüştürme Ekleri’ / ‘Kurucu Ekler’ / ‘Genişletme Ekleri’ / ‘Temsil Ekleri’/ ‘Bütünleşik Ekler’ / ‘Boş Ek’ / ‘İlave Ses-Hece’ [9, s. 213-215]. Turan’ın (15, s. 1835-1844) tasnifindeki ana başlıklar ‘Yapım Ekleri’/ ‘Çekim Ekleri’/ ‘Fiilimsiler’/ ‘Çatı Ekleri’/ ‘Olumluluk-Olumsuzluk Ekleri’/ ‘Teklik-Çokluk Ekleri’/ ‘Soru Eki’ biçiminde dikkatlere sunulmuşken Gülsevin’in [13, s. 1278-1280] tasnifindeki ana başlıklar şu şekilde sıralanmıştır: ‘Türetme Ekleri’/ ‘Tür Değiştirici Ekler’/ ‘İşletme Ekleri’/ ‘Kategori Ekleri’. Başdaş’ın [2, s. 400-406] tasnifinde ise üç ana başlık dikkati çeker: ‘Yapım Ekleri’/ ‘Çekim Ekleri’/ ‘Ara Ekler’. Boz’un (3, s. 76) sınıflandırmasında ‘İşletimlikler’/ ‘Türetimlikler’ şeklindeki iki ana başlık, çeşitli alt başlıklarla ayrıntılandırılarak irdelenmiştir. (4, s. 69-79).

Bu bildiride, söz konusu araştırmalarda fiilden fiil türetme eki ya da benzeri başlıklar altında ele alınan ekler sıralanmış ve bunların sınıflandırılmasıyla ilgili birtakım tekliflerde bulunulmuştur.

Gramer Çalışmalarında Fiilden Fiil Türetme Eki ve Benzeri Başlıklar Altında Ele Alınan Ekler

Bu çalışmaya konu olan eklerin Türkiye Türkçesiyle ilgili başlıca gramer çalışmalarındaki ele alınışı aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Ergin'in (11, s. 200-216) tasnifinde "Yapım Ekleri" başlığı altında; Fiilden Fiil Yapma Ekleri (-ma-, -me-, -n-, -l-, -ş-, -r-, -t-, -dır-, -dir-, -dur-, -dür-, -tır-, -tir-, -tur-, -tür-, -dar-, -der-, -ar-, -er-, -z-, -a-, -e-, -ı-, -i-, -u-, -ü-, -k-, -k-, -p-, -y-, -sa-, -se-, -msa-, -mse-, -ası-, -esi-, -ala-, -ele) biçiminde bir değerlendirme mevcuttur.

Banguoğlu'nun (1, s. 274-294) tasnifinde "Kelime Yapımı" başlığı altında; Fiilden Üreme Fiiller (-der- fiilleri, -dir- fiilleri, -e- fiilleri, -ekle- fiilleri, -ele- fiilleri, -er- fiilleri, -erle- fiilleri, -gin- fiilleri, -i- fiilleri, -ik- fiilleri, -ikse- fiilleri, -iktir- fiilleri, -il- fiilleri, -imse- fiilleri, -in- fiilleri, -ir- fiilleri, -irge- fiilleri, -iş- fiilleri, -işle- fiilleri, -iştir- fiilleri, -it- fiilleri, -iy- fiilleri, -iz- fiilleri, -mele- fiilleri, -meş- fiilleri, -ne- fiilleri) şeklinde bir tetkik karışımıza çıkar.

Korkmaz'ın (14, s. 123-136) tasnifinde "Yapım Ekleri" başlığı altında; Fiilden Fiil Türeten Ekler (-A-, -AlA-, -Ar-, -DAr-, -Dİr-/DUr-, -I/-U, -k-/-(I)k-/-(U)k-, -(I)l-/-(U)l-, -mA-, -mAlA-, -mAŞ-, -n-/-(I)n-/-(U)n-, -p-, -(I)r-/-(U)r-, -(I)ş-/-(U)ş-, -(I)ştUr-/-(U)ştUr-, -t-, -(I)t/(U)t-, -y-, -(I)z-/-(U)z-) biçiminde bir görünüm vardır.

Eker'in (10, s. 349-355) tasnifinde "Yapım/Yapma (Türetim/Üretim) Ekleri" başlığı altında; Eylemden Eylem Yapma Ekleri (a. Olumsuzluk Çatısı/Olumsuz Çatı: -mA-; b. Ettirgenlik Çatısı/Ettirgen Çatı: -(I)r-, -(A)r-, -DAr-, -Dİr-, -t-, -z- (+ir-); c. Edilgenlik Çatısı/Edilgen Çatı: -l-, -n-, -k-; ç. Dönüşlülük Çatısı / Dönüşlü Çatı: -n-, -l-; d. İşteşlik Çatısı/İşteş Çatı: -ş-; e. Sıklık Çatısı: -AlA-, -lA-, -İştİr-, -klA-, -ArlA-, -mAlA-, -İşlA-; f. Kuvvetlendirme Çatısı: -A-, -l-, -k-, -y-) şeklinde bir inceleme söz konusudur.

Turan'ın (15, s. 1835-1844) tasnifinde geleneksel dil bilgisinde fiilden fiil yapım/türetme eki olarak gösterilen ekler, çatı ekleri ve olumsuzluk eki dışında yine "Yapım Eki" başlığı altında değerlendirilmiştir. Çatı ekleri ve olumsuzluk eki ise kendilerine ait müstakil başlıklar altında ele alınmıştır.

Gülsevin'in [13, s. 1278- 1280] tasnifinde "Türetme Ekleri" başlığı altında; Fiilden Fiil Türeten Ekler (-AlA-, -(I)klA-, -mAlA-, -p-) şeklinde bir değerlendirme mevcuttur fakat geleneksel dil bilgisinde yine bu ekler arasında değerlendirilen çatı ekleri "İşletme Ekleri" başlığı altında "Öğeler Belirleyiciler" alt başlığı kapsamında ele alınmıştır. Olumsuzluk eki ise bağımsız bir "Kategori Ekleri" başlığı kapsamına sokulmuştur.

Başdaş'ın [2, s. 400-405] tasnifinde geleneksel dil bilgisinde fiilden fiil yapım/türetme eki olarak gösterilen ekler yine yapım eki olarak görülür ancak geleneksel dil bilgisinde yine bu ekler arasında değerlendirilen (-mA) olumsuzluk eki "Ara Ekler" başlığı altına alınmıştır.

Boz'un (3, s. 98) tasnifinde "Eylem Türetimlikleri" başlığı altında; Eylemden Eylem Türetenler (-{A}-, -{AlA}-, -{DAr}-, -{gür}-, -{I}, -{(I⁴)K}-, -{p}-, -{z}-) olarak gösterilir. Bununla beraber, geleneksel dil bilgisinde yine türetme ekleri arasında değerlendirilen çatı ekleri ve olumsuzluk eki "Eylem İşletimlikleri" başlığı altında ele alınır.

Delice'nin [6, s. 232-233] sınıflandırması ise geleneksel dil bilgisinde fiilden fiil yapım/türetme eki olarak gösterilen ekleri "türetme eki" olarak ele almaması yönünden tüm bu tasniflerden ayrılır. Söz konusu çalışmada, geleneksel dil bilgisinin fiilden fiil yapım/türetme eki olarak gösterilen ekler, "Genişletme Ekleri" başlığı altındaki "Fiili Genişleten Ekler" alt başlığı kapsamına dâhil edilir. Bu alt başlığın altında, mezkûr ekleri içeren "Çatı Ekleri" (-n-, -l-, -r-, -t-, -Dİr-, -Ar-, -A-, -I-, -p-, -AlA-) ve "Olumsuzluk Eki" (-mA-) iki müstakil sınıf olarak dikkatlere sunulur.

Gramer Çalışmalarında Fiilden Fiil Türetme Eki ve Benzeri Başlıklar Altında Ele Alınan Eklerin Kategorizasyonu ile İlgili Öneriler

Yukarıdaki tasniflerde fiilden fiil türetme eki olarak değerlendirilen eklerin bir kısmı çatı ekleridir. Çatı ekleri, eylem-özne ilişkilerini düzenleyen (18, s. 25) dizimsel eklerdir, eklendikleri fiilin taban anlamında temel değişikliklere neden olmaz, bu anlamı zenginleştirir, genişletirler (7, s.190). Örneğin “Çocuklar pastayı kestiler.” ile “Pasta kesildi.” kullanımlarının ikisinde de gerçekleşen eylem “kes-” eylemidir, farklı bir eylem gerçekleştirilmemiştir. Çatı ekiyle genişletilmiş fiil, dizimsel açıdan birincil özneyi cümlede istememiş, onu derin yapıya itmiş, “yapan öznenin” “kestirilemeyen özne” konumuna geçişini sağlamıştır (18, s. 37). Bütün bunlara bakıldığında çatı eklerinin türetme eki olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

Bahsedilen tasniflerde fiilden fiil türetme eki olarak değerlendirilen eklerin diğer bir kısmı ise fiili genişleten ulam ekleridir. Bunlar da yeni bir kavram oluşumuna neden olmaz, eylemlerin gerçekleştirilme tarzları ya da gerçekleştirilmemeleri hakkında bilgi vererek anlam genişletirler. Örneğin “Adam durdu.” ve “Adam durakladı.” kullanımlarının ikisinde de gerçekleşen eylem “dur-” eylemidir. “Duraklamak”, “kısa bir süre için durmak veya arada bir durmak” (16, s. 724) anlamına gelir. Yani söz konusu ek, fiilin taban anlamında temel değişikliklere neden olmamış, “dur-” eyleminin gerçekleştirilme tarzı hakkında bilgi vererek anlam genişletmiştir. Tüm bu bahsedilenlerden dolayı fiili genişleten ulam ekleri de türetme eki olarak kabul edilmemelidir.

Eker’in (10, s. 349-355) tasnifindeki “Yapım/Yapma (Türetim/Üretim) Ekleri” başlığı altında; “Eylemden Eylem Yapma Ekleri” alt sınıfı dâhilinde olan “Çatı Ekleri” kapsamına, fiili genişleten ulam ekleri olarak adlandırılmasını önerdiğimiz eklerin de katıldığı görülmektedir. Çatı eklerinin yapım/türetme eki olarak alınmaması gerektiği görüşü hâlihazırda yukarıda belirtilmişti. Bu noktada, çatı ekleri ve fiili genişleten ulam eklerinin birbirinden ayrılarak değerlendirilmesi gerektiği de gündeme getirilmelidir. Zira çatı ekleri, eklendikleri fiillerin kök anlamlarını; eylemin kişinin kendine, yapana (özneye) yönelmesi, öznenin eylemi başkasına yaptırması, hareketin ortaklaşa, karşılıklı yapılması (6, s. 226; 18, s.44-53) gibi anlam ilgileriyle genişleten eklerdir. Bunlar sözdizimsel ekler (2002:190) olmakla birlikte eylem-özne ilişkilerini düzenlerler (18, s. 25). Fiili genişleten ulam eklerinin ise eylemle özne arasında böyle dizimsel ilişkiler kurma işlevi yoktur. Onlar eylemlerin gerçekleştirilme tarzları ya da gerçekleştirilmemeleri hakkında bilgi verme yoluyla fiilleri anlamca genişletir veya sınırlandırır. Her iki sınıf da fiillerin temel anlamını değiştirmeyip anlam genişletseler de bunların birbirinden ayrışan yönleri vardır. Bu iki sınıf, yine genişletme ekleri başlığı dâhilinde ancak birbirinden ayrı alt başlıklar kapsamında ele alınmalıdır.

Delice’nin (6, s. 221-235) geleneksel dil bilgisinde fiilden fiil yapım/türetme eki olarak gösterilen ekleri “genişletme eki”⁵ olarak ele alması yönünden yukarıda bahsi geçen tasniflerden ayrıldığı söylenmişti. Böylece ilgili tasniflerde yer alan mezkûr eklerin “türetme eki” olmadığı tespit edilmiş olur. Bu tespit, yol gösterici olması açısından son derece önemlidir. Bununla beraber ilgili tasnifte, çalışmamız aracılığıyla “fiili genişleten ulam ekleri” olarak adlandırılmasını önerdiğimiz -A-, -I-, -p, -AIA- gibi kimi ekler de çatı eklerinin içinde değerlendirilir. Delice (8, s. 92), “Sözcük Türleri” isimli çalışmada ise “yapıları ne olursa olsun yüklem olan fiiller zaman, şekil, olumsuzluk, soru gibi çok değişik anlam ilaveleriyle zenginleştirilmeye veya değiştirilmeye uygundur. Türkçe bu anlam ilavelerini fiillere genişletme ekleriyle yükler. Kip, kişi, çatı ve görüngü başlığı altında ele alınan eklerin tamamı genişletme ekleridir. Bu eklerin dışında fiilleri anlamca genişletme ve sınırlandırmaya yarayan diğer ekler şunlardır...” der ve “-mA-, -A-, -I-, -U-, -Ik-, -Uk-, -y-, -msA-, -AIA-” gibi ekleri sıralayıp “fiil genişletme ekleri” başlığıyla verir. Bu eklerin, fiili genişleten diğer eklerden ayırt edilecek şekilde başlıklandırılması gerektiği düşünülmektedir. İşte bu noktada, bu bildiri aracılığıyla söz konusu grubu oluşturan eklere “fiili genişleten ulam ekleri” denilmesi önerilmektedir.

⁵ Delice (9, s. 209), genişletme eklerini şöyle açıklar: “Türkçede bir grup ek, eklendikleri kelime tabanında var olan anlamı, çeşitli açılardan anlam çeşitliliği ile zenginleştirmeye, onlara değişik anlam ilgilileri yüklemeye yarar. Bu dizisel özelliğe sahip olan ekler, kelimenin anlamını başka bir kavramın isimlendirmesi için kullanmak, onun cümledeki konumunu değiştirmek, kelimeleri öbekleştirmek ve kelimenin cümle ögesi olarak kullanımını zorunlu kılmak ilişkilerini gerçekleştirmez. Bu tür eklerin ortak özelliği olarak da “kelimenin anlamını çeşitlendirme” ibaresi kullanılabilir.”

Bazı ekler, kimi kullanımlarında çatı eki olarak görev yaparken kimi kullanımlarında fiili genişleten ulam eki olarak işlev görürler. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında bu bahsedilen işlevlere dair örnekler verilmiştir. Bu tarz kullanımlarda ayırma gitmek ve belirsizlikleri önlemek için “fiili genişleten ulam ekleri” başlığının oluşturulması yararlı olacaktır.

Bu bildiride, Delice'nin (6, s. 225) kendi çalışmasında tasnifini gerçekleştirdiği “genişletme ekleri” başlığının, yine Delice (6, s. 221-235) ve Gülsevin'in (13, s. 1267-1283) adlandırmalarından, Delice'nin (7, s. 198-199; 8, s. 92-95) konuyla ilgili belirttiklerinden yararlanılarak ve bunlara eklemeler yapılarak aşağıdaki biçimde yeniden şekillendirilmesi bir öneri olarak gündeme getirilmektedir.

1. Genişletme Ekleri:

1.1. İsmi Genişleten Ekler

1.1.1. İsmi Genişleten Ulam Ekleri

1.1.1.1. Çokluk Ulamı (+IAr)

1.1.1.2. Grup/ Aile Ulamı (+gil)

1.1.1.3. Küçültme/ Sevimlilik Ulamı (+CXk, +CAğIz, +CAcIk)

1.1.1.4. Sıralama Sayı Ulamı +(X)ncX)

1.1.1.5. Üleştirme Sayı Ulamı (+Ar, +şAr)

1.1.1.6. Nitelik Dereceleyici Ulamı +(X)msX, + (X)mtrak, +sX, +CA)

1.2. Fiili Genişleten Ekler

1.2.1. Şahıs Ekleri (+Xm, +sXn, +Xz, +sXnXz, +lAr, +m, +n, +k, +nXz)

1.2.2. Kip Ekleri (+DX, +mXş, +(X)yor, +AcAk, +r, +Ar, +(X)r, +sA, +mAII, +AIIIm)

1.2.3. Çatı Ekleri (-(X)n-, -(X)l-, -(X)ş-, -DXr-, -DAR- -(X)r-, -Ar-, -t-)

1.2.4. Fiili Genişleten Ulam Ekleri

1.2.4.1. Olumsuzluk Ulamı (-mA-)

1.2.4.2. Tekrarlılık / Süreç Ulamı (-AIA-, -(X)kIA-, -mAIA-)

1.2.4.3. Pekiştirme Ulamı (-k-, -(X)k-, -A-, -p-, -y-, -X-)

1.2.4.4. Kısma / Belirsizleştirme Ulamı (-msA-)

1.2.4.5. İçe dönüklük / Kendiyle İlintileme Ulamı (-(X)n-)

1.3. Hem İsmi Hem Fiili Genişleten Ekler

1.3.1. Hem İsmi Hem Fiili Genişleten Ulam Ekleri

1.3.1.1 Soru Ulamı (mX)

Yukarıdaki öneride parantez içinde gösterilen ekler, Türkçede bu başlıklar altında değerlendirilebilecek eklerin tamamı değil, genel görünümüdür. Bunları eksiksiz şekilde sıralamak için konuyla ilgili olarak gerçekleştirilecek kapsamlı araştırmaların sonuçlarına ihtiyaç vardır.

Çatı Ekleri

Çatı konusu Türkolojinin en tartışmalı konularından biridir. Bu tartışmalar, müstakil bir bildiri konusu olabilir. Aşağıda, bu bildiride kabul edilen çatı tanımlamaları ve bu çatılara dâhil olarak görülen ekler sıralanmıştır⁶.

a. Ettirgen Çatı (-DXr-, -DAR-, -(X)r-, -Ar-, -t-): “Eyleme doğal katılan birincil öznenen ayrı olarak dışsal özne eklemek üzere kodlanan, bu nedenle özne-yüklem ilişkilerini düzenlemekle yükümlü olan çatıdır. Bu çatı eklerinin nesneyle bir ilgisi mevcut değildir.” (18, s. 30).

b. Edilgen Çatı (-(X)l-, -(X)n-): “Anlamsal işlevi, geldiği eylemin içsel öğelerinden biri olan doğal özneyi bilinmez kılmak olan” çatıdır (18, s. 27-34).

c. Dönüşlü Çatı (-(X)n-, -(X)l-): “Eylemin içsel öğelerinden birincil özneye yüklenmesini ve öznenin hem yapan hem de etkilenen kimliğiyle görev almasını sağlayan” çatıdır. (Üstünova, 2016: 27-34).

⁶ Konu ile ilgili olarak bk. Üstünova, Kerime (2012). Geçişlilik, Geçişsizlik Nitelikleri Değişken Olabilir mi?, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (2), 7-14.

ç. **İşteş Çatı** **(-(X)ş-)**: “Birincil öznedeki değişikliğe yol açarak hareketin ortaklaşa, karşılıklı yapıldığının anlatılmasını sağlayan” çatıdır (18, s. 29).

Fiili Genişleten Ulam Ekleri

Aşağıda, “eylemlerin gerçekleştirilme tarzları ya da gerçekleştirilmemeleri” hakkında bilgi vererek fiili genişleten ulam ekleri, her bir alt başlık için örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

a. **Olumsuzluk Ulamı (-mA-)**: “Ali eve gelmedi.” (Gerçekleşmeyen eylem “gel-” eylemidir. -mA- eki, fiilin taban anlamında temel değişikliklere neden olmamış, bu ek aracılığıyla “gel-” eyleminin gerçekleştirilmediği belirtilmiştir.).

b. **Tekrarlılık/ Süreç Ulamı (-AIA-, -(X)kIA-, -mAIA-)**: “Toprağı eşeledi.” (Gerçekleşen eylem “eş-” eylemidir. -AIA- eki, fiilin taban anlamında temel değişikliklere neden olmamış, bu ek aracılığıyla “eş-” eyleminin “belli bir süre boyunca, hafifçe” gerçekleştirildiği belirtilmiştir.). “Araba durakladı.” (Gerçekleşen eylem eylem “dur-” eylemidir. -(X)kIA- eki fiilin anlamında temel değişikliklere neden olmamış, bu ek aracılığıyla “dur-” eyleminin “kısa bir süre için gerçekleştiği ya da arada bir gerçekleştiği” belirtilmiştir.) Paketi sarmaladı.” (Gerçekleşen eylem “sar-” eylemidir. -mAIA- eki, fiilin taban anlamında temel değişikliklere neden olmamış, bu ek aracılığıyla “sar-” eyleminin “tekrar tekrar” gerçekleştirildiği belirtilmiştir.).

c. **Pekiştirme Ulamı (-k-, -(X)k-, -A-, -p-, -y-, -X-)**: “Adam acıktı.” (Gerçekleşen eylem “aç olmak” anlamındaki “ac-/aç-” eylemidir. Her ne kadar bugün anlamsal döngü⁷ süreci tamamlanarak “acı-” fiili “aç olmak” anlamında kullanılıyor olsa da “acı-” ilkin “çok aç olmak” anlamına gelmekteydi. Yani, -(X)k- eki fiilin taban anlamında temel değişikliklere neden olmamış, bu ek aracılığıyla “ac-/aç-” eyleminin “çok şekilde” gerçekleştirildiği belirtilmiştir.). “Tuzu serpti.” (Gerçekleşen eylem “ser-” eylemidir. -p- eki, fiilin taban anlamında temel değişikliklere neden olmamış, bu ek aracılığıyla “ser-” eyleminin “dağılacak biçimde” gerçekleştirildiği belirtilmiştir.). “Adam doydu.” (Gerçekleşen eylem “tok olmak” anlamındaki “tö-” eylemidir. Her ne kadar bugün anlamsal döngü süreci tamamlanarak “tod-/doy-” fiili “tok olmak” anlamında kullanılıyor olsa da “tod-/doy-” ilkin “çok tok olmak” anlamına gelmekteydi. Yani, burada -y- eki, fiilin taban anlamında temel değişikliklere neden olmamış, bu ek aracılığıyla “tod-/doy-” eyleminin “çok şekilde” gerçekleştirildiği belirtilmiştir.).

ç. **Kısma / Belirsizleştirme Ulamı (-msA-)**: “-msA-” eki “+msA-” ekinden benzetme yoluyla fiile geçmiş bir ektir (Ergin, 11, s. 215). “külümsin- > gülümse-” evrilmesi nihayetinde ortaya çıkan gülümse- “hafifçe gülmek” yapısından yanlış ayırma yoluyla örneksenecek Yeni Türkçe “anımsa-” “anar gibi olmak, az az hatırlamak” gibi kullanımların ortaya çıkmasında etkili olmuş gibi gözükmektedir. “Olayı anımsadı.” (Gerçekleşen eylem “an-” eylemidir. -msA- eki, fiilin taban anlamında temel değişikliklere neden olmamış, bu ek aracılığıyla “an-” eyleminin “hafifçe, zar zor şekilde” gerçekleştirildiği belirtilmiştir.)⁸.

d. **İçe Dönüklük/ Kendiyle İlintileme Ulamı (-(X)n-)**: “Fiilde kişinin kendine yönelen bir süreç anlatılmasına karşın bu fiilin etkileyici gücünü yüklediği doğal ögesi kişinin kendi/birincil özne değilse fiil dönüşlü sayılmamalıdır.” (18, s. 49). Böyle kullanımlardaki -(X)n- eki, dönüşlü çatı eki değil, fiili genişleten ulam ekidir. Çünkü bu kullanımlarda ek, özneye nesnenin eş değer kılınmasını (18, s. 29) sağlamaz, eylemin yapılış tarzını belirterek onun anlamını genişletme görevini üstlenir. “Burak giysisini giyindi.” (Gerçekleşen eylem “giy-” eylemidir. -(X)n- eki, fiilin

⁷ Anlamsal döngüler hakkında bilgi almak için bk. Çelik, Anıl [2020]. *Türkiye Türkçesinde Anlamsal Döngü ve Döngülü Sözcük Örnekleri*, İstanbul: Hiperyayın.

⁸ Yeni Türkçe “anımsa-” kelimesinin “anı” ismine “+msA-” ekinin getirilmesiyle türetildiğini söylemek anlamsal açıdan zordur. Zira dilimizde isim tabanlarına gelen “+msA-” eki “kabul etmek, saymak” anlamını karşılar. Bu mantıkla düşünülmüş olsaydı “anımsa-” fiili, “anmak istemek, anı olarak saymak” (Bayar, 2006:36) vb. anlamlara gelecek şekilde oluşturulurdu. Oysa fiilin oluşturulma mantığı “gülümse- “fiilindeki “-msA-” kullanımını örneksemiş gibi gözükmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi söz konusu fiil, “az az hatırlamak” anlamında kullanılmaktadır.

taban anlamında temel değişikliklere neden olmamış, bu ek aracılığıyla “giy-” eyleminin “kişinin kendine yönelik olarak” gerçekleştirildiği belirtilmiştir⁹).

Aynı Ekin Farklı Fonksiyonlarda Kullanılması

Dilde aynı görünümlü ekler farklı fonksiyonlarla karşımıza çıkabilmekte ya da ekler fonksiyon değiştirerek birbirlerinin görevlerini üstlenebilmektedir. Bu durum, bildirinin konusu olan ekler için de geçerlidir. Konuyla ilgili olarak -(X)n- ekli kullanımlardan örnek gösterelim:

-(X)n- ekinin dönüşlülük çatısı eki olabilmesi için “eylemin içsel öğelerinden birincil özneye yüklenmesini ve öznenin hem yapan hem de etkilenen kimliğiyle görev almasını” sağlaması gerekir (18, s. 27-34). Örneğin “Erman yıkandı.” cümlesinde “yık-” fiiline -(X)n- eki getirilerek özneye nesne eşdeğer kılınmıştır (18, s. 49). Dolayısıyla, bu ek dönüşlü çatı ekidir.

İlgili başlık altında da belirtildiği gibi “fiilde kişinin kendine yönelen bir süreç anlatılmasına karşın bu fiilin etkileyici gücünü yüklediği doğal ögesi kişinin kendi/birincil özne değilse fiil dönüşlü sayılmamalıdır.” (18, s. 49). Böyle kullanımlardaki -(X)n- eki, dönüşlü çatı eki değil, fiili genişleten ulam ekidir. Çünkü bu kullanımlarda ek, özneye nesnenin eş değer kılınmasını (18, s. 29) sağlamaz, eylemin yapılış tarzını belirterek onun anlamını genişletme görevini üstlenir. Bununla ilgili olarak yukarıda “Burak giysisini giyindi.” kullanımı örnek olarak verilmişti.

“Yakup sahil boyunca gezindi.” örneğinde fiile gelen -(X)n- eki, ilgili fiili “belirli bir çevre içinde gezip durmak (16, s. 940), bir süre gezmek” anlamlarıyla genişlettiğinden fiili genişleten ulam eklerinden “Tekrarlılık/ Süreç Ulamı” dâhilinde değerlendirilebilir. Bu kullanım, “İçe Dönüklük/ Kendiyle İlintileme Ulamı”ndan fonksiyon değiştirerek ortaya çıkmış gibi görünmektedir.

Türkiye Türkçesindeki fiilden fiil türetimleri, genişletme eklerinin fonksiyon değiştirmesi aracılığıyla yapılır. Yukarıda çatı ekleri ve fiili genişleten ulam ekleri başlıklarıyla verilen eklerin pek çoğu türetme eki olarak fonksiyon değiştirebilir. Yine -(X)n- eki üzerinden örnek vermek gerekirse “Yağız, arkadaşına sığındı.” kullanımında artık “kendine sığınmak, kendi kendine sığınmak” anlamı mevcut değildir. “sığın-” fiili, “Tehlikelerden kaçarak güvenilir bir yere çekilmek”, “Korunmak amacıyla bir yere veya birine başvurmak, başkalarının yardım ve korunmasına ihtiyaç duymak”, “Genellikle siyasi sebeplerle kendi ülkesinden kaçıp başka ülkeye gitmek”, “Güvenmek, yardım istemek veya ummak” (16, s. 2090) anlamlarına gelmektedir. Bu kullanım, “İçe Dönüklük/ Kendiyle İlintileme Ulamı”ndan fonksiyon değiştirerek ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Yani bir genişletme eki fonksiyon değiştirerek fiilden fiil türetme eki niteliği kazanmıştır.

Sonuç

Bu bildiride tartışılan konular göz önünde bulundurularak gramer çalışmalarında fiilden fiil türetme eki ve benzeri başlıklar altında ele alınan ekler ile ilgili şunlar söylenebilir:

1. Birtakım ek tasniflerinde fiilden fiil türetme eki olarak değerlendirilen eklerin bir kısmı çatı ekleridir. Çatı ekleri, eylem-özne ilişkilerini düzenler ve eklendikleri fiilin taban anlamında temel değişikliklere ve yeni kavram oluşumuna neden olmaz. Dolayısıyla çatı ekleri, türetme ekleri kapsamında değerlendirilmemelidir. Çatı eklerinin “genişletme ekleri” başlığı altında incelenmesi önerilmektedir.

2. Yeni bir kavram oluşumuna neden olmayıp eylemlerin gerçekleştirilme tarzları ya da gerçekleştirilmemeleri hakkında bilgi vererek anlamlarını genişleten eklerin “fiili genişleten ulam ekleri” olarak adlandırılması ve alt başlıklarıyla birlikte genişletme ekleri sınıfı altında tasniflerde yer alması gerektiği düşünülmektedir. Bugüne dek yapılan tasniflerin büyük bölümünde fiilden fiil türetme eki olarak değerlendirilen eklerin diğer bir kısmı bu tür eklerden oluşmaktadır.

3. Hem çatı ekleri hem de fiili genişleten ulam ekleri fiillerin temel anlamını değiştirmez, çeşitli şekillerde anlam genişletirler ancak bunların birbirinden ayrılan yönleri vardır. Bu iki sınıf, yine genişletme ekleri başlığı dâhilinde olmakla beraber birbirinden ayrı alt başlıklar kapsamında ele alınmalıdır.

⁹ Burak kendisini değil, giysiyi giymiştir (12, s. 82-104). Yani buradaki “-(X)n-” bir dönüşlü çatı eki değildir.

4. Dilde aynı görünümlü ekler, farklı fonksiyonlarla karşımıza çıkabilmekte ya da ekler fonksiyon değiştirerek birbirlerinin görevlerini üstlenebilmektedir. Bu durum, bildirinin konusu olan ekler için de geçerlidir.

5. “Fiilde kişinin kendine yönelen bir süreç anlatılmasına karşın bu fiilin etkileyici gücünü yüklediği doğal ögesi kişinin kendi/birincil özne değilse fiil dönüşlü sayılmamalıdır.” (18, s. 49). Böyle kullanımlardaki -(X)n- eki, dönüşlü çatı eki değil, fiili genişleten ulam ekidir. Çünkü bu kullanımlarda ek, özneye nesnenin eş değer kılınmasını sağlamaz, eylemin yapılış tarzını belirterek onun anlamını genişletme görevini üstlenir.

6. Türkiye Türkçesindeki fiilden fiil türetimleri, genişletme eklerinin fonksiyon değiştirmesi aracılığıyla yapılır.

Kaynaklar:

1. Banguoğlu, Tahsin [2011]. *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
2. Başdaş, Cahit [2006]. “Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildirileri- 26-27 Eylül 2006*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 400-406.
3. Boz, Erdoğan [2015]. *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi (Tasnif Denemesi)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
4. Boz, Erdoğan [2019]. “Türkçe Ek Tasnifinde İki Aykırı Yöntem: İndirgeyici ve Çoğaltıcı Tasnif”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (1), 69-79.
5. Çelik, Anıl [2020]. *Türkiye Türkçesinde Anlamsal Döngü ve Döngülü Sözcük Örnekleri*, İstanbul: Hiperyayın.
6. Delice, Hacı İbrahim [2000]. “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 221-235.
7. Delice, Hacı İbrahim [2002]. “Yüklem Olarak Türkçede Fiil”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (2), 185-212.
8. Delice, Hacı İbrahim [2012]. *Sözcük Türleri*, Sivas: Asitan Yayınevi.
9. Delice, Hacı İbrahim [2021]. “Türkiye Türkçesinde Taban Ek İlişkisi”, Hatice Yazıcı Malkoç (Haz.), *Hamza Zülfikar Armağanı*, 203-216, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
10. Eker, Süer [2011]. *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
11. Ergin, Muharrem [2004]. *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
12. Göksel, A. (1995). “Voice in Turkish”, D. C. Bennett, Th. Bynon & B. G. Hewitt (Haz.), *Subject, Voice and Ergativity* içinde ss. 82-102, Londra: University of London.
13. Gülsevin, Gürer [2004]. “Türkçede ‘Sıra Dışı Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine””, *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, 20-26 Eylül 2004, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1267-1283.
14. Korkmaz, Zeynep [2007]. *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
15. Turan, Zikri [2007]. “Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1835-1844.
16. Türk Dil Kurumu [2019]. *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
17. Üstünova, Kerime [2012]. “Geçişlilik, Geçişsizlik Nitelikleri Değişken Olabilir mi?”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literatur and History of Turkish or Turkic*, 7 (2), 7-14.
18. Üstünova, Kerime [2016]. *Eylem İşletimi*, İstanbul: Sentez Yayınları.

УДК 821.512.165-91-142

<https://orcid.org/0000-0001-9602-6501>

GAGAUZLARIN HALK TÜRKÜLERİNDE XX-NCİ ASIRIN BAŞLANTISINDA DÜNYA CENKLERİ OLAYLARIN AÇIKLANMASI

Çimpoeş Liubovi,
doktor filologii conferențiar
KDU, Komrat, RM
e-mail: lchimpoesh@mail.ru
orcid id: 0000-0001-9602-6501

Abstract. The XXth century, the most fruitful for the development of spiritual and material culture of many peoples, has become the most tragic at the same time, putting humanity on the brink of a global crisis. The First World War, which began in August 1914, subsequently involved 34 states of the globe, killing tens of millions of people, destroyed empires, states, and economies.

Tens of thousands of Gagauz fought on the fronts of world wars of the beginning of the 20th century, many of them were awarded orders and medals, rose to senior officer ranks. The Gagauz people showed particular patriotism in this war, there were many cases of donations of all their savings to winning, and some young people went to the front as volunteers.

Gagauz folklore is invaluable information carrier reflecting the entire history of the people. Many songs about war are unique, as the soldiers themselves, the participants in military battles, sung them. These songs can be called a trustworthy chronicle of people's tragedies in the First World War

Keywords: *world wars, the First World War, historical songs of the Gagauz, Gagauz in the wars of the beginning of the XX century.* XX-nci asirdä bir çok halklar için ruh hem material kültürasının ilerlemesine deyni bereketli şartlar verildi, ama genä dä bu zaman pek bet oldu, neçinki o bütün dünnein insan topluluunu global katastrofasının sınırlarına koydu. Birinci dünnä cengi, angısı çeketti 1914-düncü yılının avgust ayında, taa sora kapladı dünnein 34 devletini, bu olayda onlarlan milion sayıda insan kıyıldı, imperiyalar, devletlär hem ekonomikalar daaldılar.

Gagauz halkının da, millet azannı olarak, yanından bu cenk geçmedi. Makarki bu cellat tragediyanın istoriya sayfaları taa diil dolu, halizdän biliner, ki Birinci dünnä cenginin frontlarında onar bin gagauz düüştü. Bu halkının binnärlän temsilcileri orden hem medali kabletilär, üüsek ofițer uuruña kadar etișeräk. Zorluklara hem yoksulluklara bakmayarak, gagauzlar bu cenktä bir özelli patriotizma gösterdilär. Sıkça insannar kurban verärdilär kendi kazandıklarını, dușmanı ensemää deyni, kimi gençlär, gönüllü olarak, fronta gidärdilär.

Gagauzların halk yaratmalarında paasız informațiya var, neredä gösterili halkın bütün isroriyası, onun istemekleri hem umutları, sevinmelikleri hem kahırları. Şindiyä kadar bu temaya görä ayırı hem büyük araștırmalar yapılmadılar, ama yazıldılar bir çok halk türküsü, angılarında o zamannarın cenk olayları için annadilär.

Cenk için türkülerin taa çoyu unikal oldular, neçinki onnarın avtorları soldatlar (askercilär) kendileri, angıları cenk savaşlarında pay aldılar. Bu türkülerini var nicä saymaa Birinci dünnä cengindä halk tragediyanın haliz letopisi gibi.

XX-nci asirin başlantısında gecän cenklerde gagauzların pay almasını var nicä nișannamaa bütün halkın tragediyası gibi. Rus-yaponiya cengin çeketmesindä rus askerine artık bir zebillik gagauz katıldı – askercilär hem ofițerlär. 1914-düncü yıla yakın Rus imperiyasının territoriyasında artık 30 yıldan zeedä genel halk asker borcu için kanun vardı. Gagauzları Besarabianın başka halklarınnan barabar askerä hem deniz kuvetlerine alardılar. Gagauzların gençlerini başladılar rus askerine almaa ozamandan beeri, açan rus imperatoru Aleksandr II-nci imzaladı asker borcu için manifestı 1874-düncü yılda yanvar ayında. Bu zamana kadar gagauzlar, bulgarlar hem nemțä kolonistlerini askerdä borcu yapmasından 50 yıla kadar serbesttilär. Bu kanunun çıkmasına halklar

protest gösterdiler. Besarabiyanın gagauz hem bulgar küülerindä askerä almaya karşı açık protestlär gösterildi may hepsi küülerdä hem kasabalarda.

Protest hem kayılmamazlık işidiler “Nekrut türküsü”ndä. Burada açıklanêr besarabiyalı gençlerin ecelindä çaaresizlik. Bu genç olannar läözımdı bilinmâz vakıda kadar kendi evlerinden, hısınnarından hem sevgilerindän ayrılısınnar. Türkü, angısını biz yazdık en ilk gündä, açan Ukraina Priazovyesindä bulunan gagauz küülerindä folklor-etnografiya ekspedişiyasında bulunduk, bizim grupamızı pek duygulandırdı. Zaporojye oblastinin Dimitrovka küüyündä 1987-nci yılda Evdokiya İlyiniçna Bozacıdan bu türküyü yazarken, biz işittik bir unikal çalmasını. Bezbelli, haliz bölä yıllarca bu kahırlı türkü gagauz küülerindä, saalicaklaşarak hem askerdä soldatların arasında askerli yapmasının en zor zamannarında nekrut türküsünü çalardılar:

Nekrut türküsü

*Başımday kalpaamı,
Çekip ta aldılar,*

Bölüp ta aralık.

Şindän sora da bizä

Çekip ta aldılar.

Basarabiyân çocuklarını

Nekruta yazdılar,

Nekruta yazdılar.

Öriyün, çocuklar, gidelim,

Pek ayleşmeylim.

Kazarmanın çevresi

Ne uzun kurulmuş,

[7, c. 3]

Ne uzun kurulmuş.

Kazarmanın içindä

Bölüp ta aralık,

Dünnä karannık,

Dünnä karannık.

Padişahın bostannarı

Bayırda bitär,

Bayırda bitär.

Ah, padişam, padişam,

Askerin etär,

Askerin etär.

El uşaanı ayırdan

Ölümdän beter,

Ölümdän beter.

Çirkin sonuçlar iliştilär hepsinä halklara, angıları rus-yaponiya cenginä (1904–1905-inci yıllar) katıldılar. Fronta düşecäâ zaman, gagauz gençleri läözımdı çok ay sıravardı tovar vagonnarında uzun yolu yapsınnar (bu vagonnar insannarı bin kilometralık uzun yollara götürmää deyni hiç diildiler uygun). Uzak Günduusunda onnar birdän yaponnara karşı düüşmää çektilär. Yaponnarın tarafındaydılar Büük Britaniya hem Amerikanın Birleşik Ştatları. Bucak kırlarından üürenilmedik çocuklar cengin en koyusuna düştülär. Tar Rusiyasının başka etnosların temsilcilerinnän barabar onnar pay aldılar rus-yaponiya cengin en kandökücü savaşında – Mukden savaşında (fevral-mart, 1905-inci yıl). Bu savaşta ruslar kaybettilär 89 bin kişi, onnarın arasında esir olannarın sayısı 30 bindän zeedä insan. Öldürülmüşlerin hem esir olannarın arasında vardı çok gagauz, moldovan, bulgar. Cenk teatrasının haberleri etişärdilär küçük vatana kıyatların yardımınnan, angılarını yazardılar ölümü bekleyän soldatlar.

Oollarını kaybedän gagauz halkının kahırı buldu kendi erini halk folklorunda. Türkülerin birisindä gagauz kızcaazı Tudorka gözyaşlarını döker Mukden savaşında kaybelän kendi yäri için: «Ah, Mukden, Mukden, kızgın kurşumnan aldı benim sevgilimi».

Mukden klisesi çimçir direkli

Tauşamskiy polktan

Kihat geldi.

Kihat geldi,

Bütün memneketä dokundu.

Of, gore, gore, mêt, gore...

Rusun askeri geeri kaçêr,

Her taraftan ateş saçêr.

Of, gore, gore, mêt, gore...

Mukden klisesi

Çimçir direkli

İçindä olan asker

Yarım ürekli. [1, c. 131]

Gagauz askercileri hem denizçileri cenk edärdilär kendi ana evindän uzak Mancuriyada, Port-Arturda. Bu asker savaşların tragediyası parlak esabında soldat türkülerindä yazdırılêrlar:

Kara Urmanın baltasında...

Kara Urmanın baltasında

Tozunda kervası.

Ye, more, da bir büük kasaba,

İçindä kıyılan kellelär

*Gelmezlär esaba.
Urun, beylär, urun!
Nan[dooru – Nam] bizim olsun,
Şu Vedinin içindä*

Söz bizim olsun.

Ah, güllär, güllär,

126]

Cenk anmakları buldular kendi erini diil sade Port-Arturda askerlik hem cenk için türkülerindä, ama Nikolay Tanasoglundun “Yuvanoglular” annatmasında da. Avtor kendi yaratmasında annadêr, nicä Çadır-Lunga dolayının Kiriet-Lunga küüyünün insannarı büyük kuşkuluklan gözledärdilär rus askerinin yaptıklarını, nicä onnar kahırlanardılar Port-Arturun yıkılması için.

*Port-Arturda top atıldı,
Yalın kalktı, duman düştü.
Asker üüştü arı gibi,
İnsan düştü darı gibi,
Alçaklara kannar indi
Kannar indi, pihtilendi,
Allahtan da bir ses geldi,*

*Kırmızı güllär,
Mancurii (h)aldı ellär.
Herbir fidan silkti yapraanı,
Ne pek titsi kaldı.
Ya, bizim genç yärlermiz
Eşsiz kaldı,
Genç analarmız oolsuz kaldı. [1, c.*

Dimitri Kara Çobanın adına millet gagauz istoriya hem etnografiya muzeyindä korundu gagauz askercilerin (kıyıldılar 1904–1905-inci yıllarda cenk kırlarında) anmasına yapılı anmak stelası. Onda bölä sıracıklar yazılı: “Tar hem Vatan için kıyılmış kahramannara diveç anmak”. Sıralanêrlar o uzak zamandaki kimi anılmış geroyların soy adları: sıradan Konstantin Angelov Kadın, sıradan Pavel Georgieviç Karaysenni, Nikolay Nedov Vılçu, Pötr Stepanov İkiizli. Nekadar taa soy adsız Bucaktan askerci uzak Aziyada kaldı? Onnarı läüzüm aklımızda tutalım [4, c.271-272].

*Port-Arturda top atıldı.
Top sesindän er tepredi.
Padişahıtan kihat geldi.
Komandirlär bölä dedi:
„Kurşumnarnız bitirsıydı,
Kananaraya urun, – dedi, –
Kananaraya urun, – dedi, –
Kananarayı sökün”, – dedi.
Zavallı o zapaslara,*

*Bir ses geldi, kâfalara.
Kâfalar da laf etsinnär.
Ver, allahım, bir büyük yaamur.
Yaamur yaasın, sel çeketsin,
Kannarmızı sel yıkasın...
Laflarmızı evä alsın. [3, c. 25]*

*Ne kol kaldı, ne ayak.
Gölmekleri sucaaz oldu,
Alçak erlär kannan doldu.
Kör olaydın, Yaponiya!
Aldın bizi evlermezden.
Evlerimizi pustiya braadın,
Karılarmızı da dul braadın.
Uşaklarmız da üüsüz kaldı.
Analarmız da gözsüz kaldı. [1, c.130]*

1916-ncı yılda, Rumıniyanın cengä girmesindän sora, Besarabiya tarafı oldu front sınırların teritoriyası. Cenk istärdi büyük artırmakları hem kurbannarı hem negativ tarafından besarabiyalılara dokundu. Adamnarın taa çoyunu askerä aldılar. Kuvetlär hayvannarı alardılar, işleyäbilän insannarı korunmak işlerinä alardılar.

*Sivistopulda bir çadır
Sivistopuluda bir çadır, bir eşil çadır.
O çadırın altında üç civan yatır.
O civannar bakmazlar gönüylän hatır.
Aman Padişahım, aman gönüylän hatır.
Şu ingelüzün franşuzu urdu karaya,
Şu rusun kapitannarı tamah paraya.
Aman Padişahım, aman, imdat ver bizä. (12, c. 321)*

Zorluklara bakmayarak, gagauzlar Birinci dünnä cenginin frontlarında gösterdilär haliz kahramannık, çoyu orden hem medali kendi girginnii için kabletilär. Ama cenk her zaman kahr, ölüm hem ayırılmak, bu görüner o çirkin cenk için her bir gagauz garip istoriya türküsündä.

*Varşavadan polktan kiat geldi
Genç çocuklara bizim
akrannara.
Slujbaya gitsinnär,
Cenk tä etsinnär,
Cenk tä etsinnär,
Akoplara girsinnär.
Ne zavalı olmuş – biricii
urulmuş.
Ayacıklarınnan kuyucuk
kazarmış,
Elceezlerinnän çimencik
yolarmış,
Aazçaazınnan baarıp,
çırarmış:
„Ey dostlar, kardaşlar,*

*Yazın bir kiat bana,
Benim garip karıma,
Benim kutsuz anama,
Benim üüsüz uşaklarma.
Yazın benim karıma,
Evlensin, durmasın,
Beni beklämesin.
Bän burada evlendim,
Sivri kurşunnara,
Keskin kılıçlara.
Beni aalayan – yukarda uçan
kuşlar,
Benim döşääm – eşil çimen,
Benim yastım – kara toprak,
Benim yorganım – havada bulutlar”.* [2,c. 98]

Gagauzlar askercilii yaptılar türlü-türlü brigadalarda hem polklarda hem türlü-türlü frontlarda; onnar cenk ettilär nemtälärlän bir çok poyraz dolaylarında, Kavkaz hem Batı frontlarında. Kandökän cenk gidärdi, binnärlän, milyonnan insan kıyıladı, her bir evdä, her bir ayledä bu cenk cellat vergi topladı. Savaşların geografiyası, nicä dä istoriyanın sayfaları, gösterili o türkülerdä, angılarını biz yazdık:

*Ay, güllär, güllär...
Ay, güllär, güllär, kırmızı
güllär...
Galişiya yolu pek incecik,
Rusun askeri pek gençicik.
Galişiya çayırı pek düz erdä,
Rusun askeri pek güç erdä.
Näändan duydu duşman
Germaniya.*

*İlk topu attı – karannık oldu.
İkinciyi attı – ratnikleri
topraklan kattı.
Üçüncüyü açan attı, –
İnsan ölüsündän duvar oldu.
Galişiya çayırı pek düz erdä.
Çayır içindä kannar üzer.
[1, c. 133]*

Büük bir cenk panoraması gösteriler türküdä, Odesadan Prut deresinä kadar geniş olaylar açıklanêr.

*Şu Germaniyanın, Rusun yoraplannarı...
Şu Germaniyanın, Rusun yoraplannarı,
Gök kuşları gibi, uçuşurlardı.
Gök kuşları gibi, uçuşurlardı,
(H) Ades üstündä düüşärlärdi.
Şu (H) Ades alçakları,
Alçakları, çukurları,
Çukurları kannan dolu,
Çayırları göz yaşı dolu.
Çak (H) Adestän Pruta kadar
Herersi mezar dolu.
İkişär, üçär gömerlär,
Beşär, altışar örterlär.
Başları ucuna nışan koyerlar.* [1, c. 137]

Besarabiya gagauz civannarın katkısı Birinci dünnä cengindä bütün Evropa frontlarında türkülerde gösteriler. Yazık ki çoyu bu savaşların kurbanı oldu. Sadecem nişan mezar taşları birçok devlertlerdä serpili.

Karpat daalarında
Karpatların daalarında
Bizä okop kazıldı.
Yaşayalım baraklarda –
Başımıza yazıldı.
Başımızda eşil şapka,
Al kuşaamı baaladım,
Yok çenturam, yok lopatkam –
Dört dolanıp aaladım.
Kimä düştü, kimä yoktu
Aletlerin kimisi,
Tüfek varsa – patron yoktu
Ya pas tutmuş süngüsü.
Padişaaımız kahır çekmeer,
Vatan neylän korunsun.
Nemtä katı, canı bilmeer,
Birkimseyi acısın.
K[ı]rakovun ortasında,

Ne da büüktür kalesi,
Üç gün yayan dolayında –
Aşılamaz çevresi.
Rus askeri geeri dönmeer:
Hep ileri, ileri!
Nemţelär [da] hatıra bakmêêr

Sarıp, ezer bizleri.
Esir düştük nemţelerä,
I. Vagonnara pindirdi,
II. Vagonnara ükletti,
Ne su verdi, ne bir ekmek –
Ungurlarda indirdi.
Aman, kaldık parmak gibi,
Filiz gibi boyumuz,
Bu cendemdän kurtulursak –
Olur bizim toyumuz.
[5, c.22-23]

Gagauz folklorunda tradişiyaya görä, olsun balada yada istoriya türküsü, son sıracıklarda her zaman var anaya yada yärä danışmak. Laflar, nicä günah çıkartması, dolu acıylan hem pişmannıktan. Taa sık haliz bu sıralarda açıklanêr gerçek sevda hem geroyun yaşamak paalılıkları. Bu her zaman evä, ana-bobaya, genç karıya, üsüz kalan uşaklara sevda, genç yaşamak için pişmannık. Onnarda sıkça işidiler insanın ölecää zaman istemesi.

Kurşun altında
Hepsi saldatlar cenktä,
Vasilçu da, hem Petri da.
Kurşun altında
İleri düüşä girdilär,
Vasilçu hem Petri
Altı gün düüşülär.
Kurşunnar yaayer tolu gibi,
Vasilçu urulmuş çolu gibi.
Petriya baarêr-çaarêr.
– Gel, kafadarım, taa tez,
Boşandır kopçalarımı,
Sıyır tüfeemi, kurşunnarı,
Kolay canımı vereyim...
Hem, Petri, sana söyleyim,
Açan sän evä gidecän,
Anamnan bobam çıkacak,
Çıkıp, da beni da soracak,
Sölääsin, Petre, kardaşlık,
Ani bän kaldım burada,
Karpata bayırlarında,
Karpataları beklemää...
[3, c.26-27]

Dimitri Kara Çoban kendi küçük annatmasında “İrmi minut” usta uurunda yazdırêr gençlerin saalicaklaşmasının özelli tragizmasını. Kahramanı alêrlar “nesoysa cengä”, onun genç karısı Doka bir uzun yol yapêr, garada kendi sevgi kocasının, fronta gidecää zaman, buluşmaa. Ayırılmaktan sora tren taa irmi minut durmuş. Bunu Doka üürendi, açan kocasından kiyat kabletti. Bu kaçırılmış irmi minut için fikir çok vakit onu zeetledi – bu kısa kıpımnarı, nicä bir bütün yaşamayı, vardı nicä eklemää o dokuz günä, angıların onnar barabar yaşadılar: «*Benim paalı Dokacım, lafedeciydik birkaç lafçaaz, bän hiç ölümdän korkmêêrım, ama pek canım acıyêr sana, sän benim piliççim, seni pek severim da onuştan kâr altın versinnär, sendän atılmayacam, pek kederlendi ürääm, ani frondun önündä te o irmi minutçuk ileri ayırıldık seninnän, akıllıcum hem gözelciim, benim Dokam, irmi minudun adı var...*» [11, c. 162].

Saldatlar Galişiyada...

Saldatlar Galişiyada

Dinnenmää genä çekildilär.

Onnar taa hiç dinnenmedilär,

Kapitan onnara o saat sesetti:

„Kalkın, dostlar, hazırlanın,

Tä, duşman pek yakın bırayı.

Siz biri-birinizi koruyunuz,

Korunmak ödünçtür duyunuz”.

<...>

Cenk çeketti çin sabaaylän.

Çoyu uruldu taa üülen yoktu.

(V)onnarın biri dizgenciliydi,

Urulmuştu sol tarafında.

O aalaardı, yalvaraardı.

Sol tarafına yatamaazdı.

Hem kesikti sol kolu heptän.

Uşakları da evdä sorurdu:

„Neredä, mamu, bizim tetümüz?”

“Of, benim fakir üüsüz evlatlarım,

Tetünüz şansoram diil sizin.

O Galişiyada uruldu,

Popazsız orda o gömüldü”. [1 132-133]

Gagauzlar dirlii sevän bir halktır. Hepsini kendi ii kalitelerini o açıklêêr sade uslu yaşamakta, çalışmakta. Türlü devletlerdä hem imperiyalarda yaşarkan, onnarın kendi devletlii yokkan, gagauzlar, nicä dä başka millet azanıkları, olardılar pay alıcılar, sıkça kurbannar büyük geopolitika oyunlarında hem asker savaşmalarında. Birinci dünnä cengi – denemeklerin en çirkinnerindän birisi, angısı insan topluluun ecelinä düştü, da gagauzlar, az sayıda bir türk halkı olarak, bu cenktä gösterdilär gerçek patriotizmayı, girginnii hem kıyaklı. Yazık, ama läüzüm nişannamaa, ki Birinci dünnä cenginin istoriyası az üürenildi. Çok vakit onu isteyiptä susardılar. Sade son zamannarda istoriyacılar, arhivistlär hem etnograflar başladılar tenä-tenä toplamaa materialları da enidän kurmaa istoriya doorusunu hem dooruluunu. Sade o halkın gelecää var, angısı kendi geroylarını aklılarında tutêrlar hem sayêrlar.

Bibliografiya:

1. Баллада түркүлери. Сөлпет топлуму. Хазырл. М. А. Дурбайло. Кишинев, 1991.
2. Буджактан сеслär. Литература йазылары. Хазырл. Д. Н. Танасоглу. Кишинев, 1959.
3. Гагауз фольклору. Собиратель и составитель Н. И. Бабоглу. Кишинэу, 1969.
4. История и культура гагаузов: Очерки / координатор С. Булгар. Chişinău, 2006.
5. Капанжи С. Гагаузы и болгары Бессарабии в Первой мировой войне 1914–1918 гг. Сборник. Кишинев, 2017.

6. Мошков В. А. Наречия бессарабских гагаузов // Образцы народной литературы тюркских племен, изд. В. Радловым. Ч. X. СПб., 1904.
7. Чимпоеш Л. Некрут тўркўсў // Ана сۆзў. Кишинев, 1989. № 2, январын 15-ши.
8. Чимпоеш Л. С. Устное народное творчество гагаузов (80-е гг. XIX–XX вв.) // Ştiinţa. Chişinău, 1995, № 8, с. 12.
9. Dizi-dizi boncuklar: Gagauzların halk yaratmaları / toplayan: G. Gaydarcı; hazırlayannar: P. Çebotar, V. Sırf. Komrat, 2017. (1 disc optic electronic (CD-ROM): sd.col; în container, 15 x 15 cm)
10. Gagauz halk türküleri. Hazırl: L. Çimpoeş, toplayan M. Durbaylo, notalara geçirän P. Stoyanov. Chişinau, 2001.
11. Kara Çoban D. Seçmä yaratmaları. Ankara, 2004.
12. Zanet T. Gagauzluk: kultura, ruh, adetlär. Gagauz folkloru. Chişinau, 2010.

UDK 821.112.2(436):316

<https://orcid.org/0000-0001-7412-942X>

MAX WEBER'İN KAVRAMLARIYLA FRANZ KAFKA'NIN *DÖNÜŞÜMÜNÜ* ANLAMAK

Fildiş Berna

Doç. Dr., Sosyoloji Bölümü
Bartın Üniversitesi, Bartın, Türkiye
e-mail: bernafildis@bartin.edu.tr
orcid id: 0000-0001-7412-942X

Abstract: One of the founders of sociology Max Weber carried out his academic studies in the second half of the 19th century and the first quarter of the twentieth century. He tried to understand the modern age with all its dimensions, starting with the problems of the German Empire, where he lived. Placing special emphasis on rationalism, he formulated numerous concepts that explain modern societies, especially by putting rationalism at the center. One of the names who witnessed the end of the 19th century and the first quarter of the twentieth century is Franz Kafka, who lived in a country neighboring Weber's homeland. It was through literature that Kafka expressed the effects of the atmosphere in which he lived, which was also similar to that experienced by Weber. In this connection, Kafka's *The Metamorphosis* will be discussed in this paper through Weber's sociological concepts based on their similar experiences.

Keywords: Max Weber, Franz Kafka, modern society, rationalism.

Giriş

Max Weber (1864-1920), bir öncekinin sonuna ve diğerinin başına tanıklık etmiş olduğu iki yüzyıla yayılan kısa hayatında, sosyolojik açıdan ürettikleri kurucu sosyologlardan biri kabul edilmektedir. O; tarih, ekonomi, siyaset, hukuk, sanat, edebiyat ve din alanlarındaki sınırsız bilgisini sosyoloji içerisinde ve aracılığıyla boyutlandırmıştır [2, s. 171-172]. Yaşamını sürdürdüğü İmparator I. ve II. Wilhelm Dönemleri'nde, Alman İmparatorluğu'nun gücünü korumak ve diğer Batılı güçler karşısında dünya siyasetinde söz sahibi olmasını sağlamak amacıyla Alman toplumunun sorunlarına ve olası çözümlere yoğunlaşmıştır. Ancak Almanya'nın kendi özgünlüğünden yola çıkıp modern toplumlara dair evrensel bir bakışı yakalamaya çalıştığını da göz ardı etmemek gerekir. Bunu yaparken Alman düşünce geleneğindeki felsefi ve tarihselci birikimden beslenmiş ve pek çok sosyolojik kavram üretmiştir. Söz konusu kavramların birbiriyle tutarlı bütünlüğü, sosyoloji tarihinde kendinden sonraki dönemlere de kaynaklık eden bir ekole dönüşmesini sağlamıştır. Bu noktada Weber'in özellikle Alman İmparatorluğu'nun aktörlerinden biri olmasını istediği modern dünyaya, özelde de Alman toplumunun dönüşmesini istediği modern

topluma odaklandığı görülmektedir. O, sosyolojisinin modernlikle ilgili kısmının her katmanında rasyonalizm kavramını referans almıştır. Weber'e göre içinde yaşadığı çağ, irili ufaklı tüm unsurlarda aklın ön planda olduğu, her şeyin akılcı ilkeler çerçevesinde işlediği bir çağdır.

Max Weber'in Modernliğe Dair Kavramsal Çerçevesi

Weber, modernliği rasyonalizm ile çözümlerken, üst bir kategorileştirmeye aklı tözsel ve formel akıl olarak ikiye ayırmıştır. İki kategori arasındaki fark; tözsel aklın iyi, güzel ve doğru olarak geçmişten gelen değersel birikimi referans alması, diğerinse sonuca odaklanarak ona varan yolları herhangi bir değer süzgecinden geçirmeyi gerekli görmemesidir. Yani tözsel akıl hedeflerin ya da sonuçların değerine, formel akıl ise amaçların hesaplanabilirliğine işaret etmektedir [4, s. 65,66]. Weber modernitenin aklı her türlü değerden bağımsızlaştırıp araçsallaştıran formel akla karşılık geldiğini söylemektedir. O, modern toplumda rasyonalitenin izini özellikle siyaset ve ekonomi üzerinden sürmektedir. Siyasette modern devleti rasyonel otorite ile açıklamaktadır. Egemenlik ilişkisi kanunlarla oluşturulmuş bu otorite biçiminin aracı ise bürokrasidir. Bürokrasi sahip olduğu hiyerarşi, net çizilmiş yetki alanları, uzmanlığa dayalı işbölümü ile vardır [5, s. 57-59]. Kapitalizm ise tarihsel olarak geriye gidildiğinde ekonomik süreçlerin hiçbir zaman sahip olmadığı türde bir organizasyon içermektedir. Weber kapitalizmin bürokrasiye, bürokrasinin de kapitalizme ihtiyacı olduğunu söylemektedir. Çünkü her ikisinin de bünyelerinde barındırdıkları rasyonalite birbiriyle örtüşmektedir. O, bürokrasinin işleyiş mantığının kamu ile sınırlı kalmadığını ve tüm işyerlerini kapsayan, kapitalizmin varlığını devam ettirmesini mümkün kılan bir örgütlenme biçimi haline geldiğini söylemektedir. Weber rasyonel otorite ve bürokrasi aracılığıyla modern toplumu analiz etmiş ve meşru egemenlik biçimlerinde tâbi olunan üzerinden bir çerçeve sunmuştur. Diğer taraftan söz konusu egemenlik biçimlerinin içerdiği karşılıklılıkla 'toplumsal eylem ya da davranış' kavramsallaştırması üzerinden tâbi olanı da ele aldığı görülmektedir. Bu noktada rasyonel egemenliğe karşılık olarak amaçsal akılcı davranıştan bahsetmiştir. Bu davranışı, gerçekte meşru bir düzenin yönettiği ve davranışın olası sonuçlarının göz önüne alınması ile belirlenen sözleşme tipinde davranış" [1, s. 387] olarak tanımlamıştır. Söz konusu davranış tipi hem kamuda ya da özel sektörde çalışanların işyerlerinde birbirleriyle kurdukları ilişki biçiminin özetidir. Bu açıdan rasyonel otoritenin kendisine en uyumlu ilişkilene biçimini bu davranış tipinde bulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Weber modern çağın toplumunu yukarıdaki kavramsallaştırmalar çerçevesinde açıklarken gelinen noktanın öncekilere göre ileri bir aşama olduğuna inanmaktadır. Ancak bu modern toplum konusundaki olumsuzlaşmasının sınırsız olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü ona göre modernitenin yol açtığı tahribatlar da mevcuttur. En başta formel aklın geçmişten gelen tüm değerleri sıfırlaması, geride bırakması söz konusudur. Artık mitlerden ve tanrılardan geriye hiçbir şey kalmamıştır. Onların yerine ikame edilenler ise değersel bir boşluk yaratmıştır. Yani artık dünyanın büyüü bozulmuştur [1, s. 390]. Yerine konan ise amaca ulaşmak için sarf edilen çabanın değerler ile sağlamlasının yapılmadığı, bir anlamda 'her yolun mubah' sayıldığı bir bakış açıdır. Yani değerlerin rehberlik ettiği amaçların değil, bu amaçlara ulaşmak için kullanılan araçların önemli addedildiği modern dünyadır. Bu dünyadaki meşru egemenlik ilişkilerinin ağırlıklı olarak karşılığı olan rasyonel otorite ve egemenlik aracı olarak bürokrasi de Weber'in eleştirilerden payını almaktadır. Ona göre, bürokrasi bireyi zamanla uzmanlaşmış bir işbölümüne hapseder [6, s. 224]. Bu durum, "bizi aşan bir bütüne bağımlı, olabileceğimizin sadece bir bölümünü gerçekleştirmeye mahkûm, bütün yaşamımız boyunca hiçbir büyüklük umudu olmadan sınırlı bir işi yerine getirmeye adanmış bir yaşam" [1, s. 390] ortaya çıkarmaktadır. Sıralanan özellikler işleyiş biçimi bürokrasiyle paralellik gösteren ve onu bütünleyen ve onun tarafından bütünlenen kapitalizmin de özeti gibidir. Bireylerin büyük bir makinenin dişlisi haline gelip yaşamlarını bundan ibaret sayması, bir anlamda özgürlüğün yitimidir. Formel aklın modern dünyanın işleyiş yasası haline gelmesi ve bu yasanın bürokrasi ve kapitalizmdeki izdüşümleri, insanlar arası ilişkileri de üzerine durulması gereken bir konu haline getirmektedir. Bu noktada Weber'in toplumsal davranış ya da eylem kavramsallaştırmasında sözünü ettiği amaçsal akılcı davranış tipi hatırlanmalıdır. Bu tipin sözleşmeye dayalı doğası sadece işyerinde değil, toplumun genelinde güvene dayalı ve birincil

ilişkilerin yerine, çıkarıya dayalı ikincil ilişkilerin varlığını imlemektedir. En nihayetinde Weber'in pek çok bağlamıyla olumladığı modern dünyada, kendi küçük pencerelerinden gördükleri kadarını önemli addeden, hemen her konuda çıkarılarını önceleyen, bunu elde etmek için de her yolu deneyen insanların oluşturduğu modern toplum gerçeğini gözler önüne serdiği ve bu açıdan modernliğe şerh koyduğu söylenebilir.

Weber'in Kavramlarıyla Dönüşüm Romanı

Franz Kafka (1883-1924), Avusturya İmparatorluğu'nun öncülüğünde kurulan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları içerisindeki Bohemya Krallığı'nın başkenti Prag'da, Yahudi bir orta sınıf aileye mensup olarak doğmuştur. Üniversitede babasının yönlendirmesiyle hukuk okumuş, ancak Dostoyevski, Flaubert, Gogol, Goethe gibi edebiyatçılardan beslenerek bu alandaki faaliyetlerini daha fazla önemsemiştir. Ancak Kafka'nın hayattayken pek fazla ilgi görmediği bilinmektedir. Yakın dostu Max Brod'a ölümünün ardından ortadan kaldırması kaydıyla emanet ettiği tamamlanmamış *Dava*, *Şato* gibi metinleri, ölümünün ardından Brod tarafından yayımlanmıştır. Bu nedenle Kafka'nın esas edebi serüveninin ölümünün ardından başladığını söylemek mümkündür. Söz konusu serüvende dikkat çekici nokta, edebi metinlerinde gerçek üstü olaylara ve karakterlere yer vermesidir. Bu özellik zaman içerisinde diğer sanat dallarında da kullanılan ve *Kafkaesk* ifadesiyle karşılanan bir üsluba dönüşmüştür. Kafka, gerçek üstü unsurları kullanarak dış dünyanın kendisinde bıraktığı izlere dair eleştirel bir tavır yaratmıştır.

Bu bağlamda 1912'de kaleme aldığı *Dönüşüm*, başkahraman Gregor Samsa'nın bir sabah uyanığında kendisini böcek olarak bulmasıyla başlamakta ve babasıyla, annesi ve kardeşiyle birlikte yaşadıkları evde ailesinin kendisine karşı düşünce ve davranışlarıyla şekillenen yaşam mücadelesini anlatmaktadır. Anlatıcının aktardıklarıyla dönüşümü öncesinde işyeri ve ev arasında mekik dokuduğu hayatının da pek çok zorluk içerdiği fark edilmektedir. Eser, yazıldığı dönemde geçmektedir. Yani Kafka, *Dönüşüm* aracılığıyla bir parçası olduğu zamanı ve mekânı, eleştirel tavrını koruyarak esere yansıtmıştır. Bu ise ortak kültüre mensup olduğu, çağdaşı Weber'in kavramlarıyla eseri ele almayı mümkün hale getirmektedir.

Bu noktada Gregor'un öncelikli alanı olan işyerine ve işyerindeki insanlarla kurduğu ilişkilere odaklanmak gerekir. O, bir firmada pazarlamacılık yapmaktadır. Patronu çalışanlarının işe geliş saatleri konusunda, bir mağaza personelini kendisini bilgilendirmesi için görevlendirecek kadar titizdir. Bir anlamda çalışanların kaderi, patronun iki dudağının arasındadır. Bunu işyerindeki hiyerarşinin belirtilerinden biri olarak yorumlamak mümkündür. Özellikle patronun zeminden yüksek bir kürsü üzerinde oturması, söz konusu hiyerarşinin mekâna yansıyış biçimidir. Gregor bu nedenle patronuna karşı bir korku duymaktadır. Benzer bir korkuyu, patronuna vereceği olumsuz rapordan dolayı işyerindeki müdüre karşı da beslemektedir. İşe gitmediği için evine kontrole gelen müdürün, Gregor'a sorumluluklarını savsakladığını ve performans düşüklüğü nedeniyle kendisini işten atmayı düşündüklerini söylemesi, üstün astı karşısında sahip olduğu yetkinin özeti gibidir. Gregor beş yıldır güne, sabah beş trenine binip işyerine gitmekle başlamaktadır. Bir işbölümü dâhilinde kendisine verilen görev, müşteri bulmak ve müşteri siparişlerini toplamaktır. Bu nedenle yirmi dört saatinin büyük bir kısmı dışarıda ve yollarda geçmektedir. O yaptığı işin yoruculuğuna, "aktarma trenlerini kaçırmamak için çekilen sıkıntıların, kötü ve düzensiz yenen berbat yemeklerin eşlik ettiğini" [6, s. 6] belirtmektedir. Dolayısıyla işyeri; hiyerarşi, net çizilmiş yetki alanları ve uzmanlaşmış bir işbölümü gibi özellikleriyle Weber'in bahsettiği bürokratik eğilimleri bünyesinde fazlasıyla barındıran kapitalist bir işletme özelliği sergilemektedir. Diğer taraftan Gregor'un işyeriyle ilgili davranış biçimi, Weber'in amaçsal akılcı davranış biçimine uymaktadır. O, istifa edip işini bırakmak duygusuna sahip olsa da anne-babasının patronundan aldıkları borç ve bu borcun sıkı bir çalışmayla ancak beş-altı yılda bitebileceği gerçeği, işyerinde uyumlu ve çalışkan bir görüntü sergilemesine neden olmaktadır. Sözleşmeye dayalı bu davranış biçiminin işyerindeki tüm çalışanlarda var olması ise üstü olmayanlarla bile güvene dayalı, yakın ilişkiler kuramaması sonucunu doğurmuştur. Nitekim eser boyunca işyerinden herhangi bir yakın arkadaşına sahip olmadığı dikkat çekmektedir. Gregor bu durumu, "boyuna değişen, asla bir süreklilik kazanmayan ve içtenlikten uzak insan ilişkileri" [6, s. 6] olarak nitelendirmiştir. İşyeri ve işyerindekilerle

yaşadığı sorunların yarattığı gerginlik, böceğe dönüşen Gregor'un artık işe gitmek ve erken kalkmak zorunda olmadığını fark etmesiyle anlık bir rahatlamaya yerini bırakır. Ancak bir süre sonra yedi trenine yetişmek için yataktan çıkmaya çalışması, işe gitmemiş olmasının patronunda nasıl bir öfke yaratmış olabileceğine dair iç sorgulamaları ve kendisini kontrol etmek için eve gelen müdürüne her şeye rağmen açıklama yapmak istemesi, işine karşı bir bağımlılık geliştirdiğini göstermektedir. Yaşadığı dönüşümün farkında olmasına rağmen müdürüne, “Şimdi açıyorum kapıyı. Hafif bir rahatsızlık, o kadar; bir baş dönmesi yataktan kalkmamı engelledi. Şu an hala yataktayım ama zindelliğime yeniden kavuştum” [6, s. 17] demesi, Weber'in ifade ettiği ‘iş hayatındaki en önemli gerçek olan kişiler’den biri haline geldiğinin ispatı gibidir. Nitekim annesi böceğe dönüşmeden önce oğlunun işiyle kurduğu ilişkiyi şu sözlerle açıklamaktadır: “Akli hep işindedir çünkü. Akşamları asla sokağa çıkmıyor... Sekiz gündür şehirde ama her akşam evde kalıp hiçbir yere gitmedi. Her gün masanın başında bizimle oturur, sessiz sedasız gazetesini okur ya da tren tarifelerini inceler” [6, s. 14]. İş dışındaki zamanını da işe dair hazırlıklarla geçiren Gregor, yaşamını işinden ibaret sayarak bir anlamda kendisini insan kılan özgürlüğünü de yitirmiştir. Bu durum onun ‘makinenin dişlisi olma hali’ni işyeri dışında da sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

Dönüşüm yaşamadan önce Gregor'un günlük yaşamında evi, işyeri ile işyerindekilere katlanma nedeni olarak ikinci alanıdır. Dönüşümün ardından ise ölümüne kadar tamamen evde ve özelde de odasında zaman geçirmiştir. O, babasının iflasıyla ailenin tüm sorumluluğunu üzerine almış ve herhangi bir karşılık beklemeden onlara konforlu bir yaşam sağlamaya çalışmıştır. Kazandığı paranın hemen tamamını ailesine vererek ve hayatına herhangi bir arkadaş ya da sevgili almayarak ailesinin mutluluğuyla ilgilenmiştir. Ancak bir böceğe dönüşmesi, öncesinde sarf ettiği tüm çabayı ailesinin gözünde yavaş yavaş sıfırlamıştır. Bu nedenle Gregor ailesine verdiği değer karşılığını bulamamış, hatta öncesinde de yeteri kadar olmadığını fark etmiştir. Dolayısıyla ailesine yönelik hayal kırıklığı gittikçe artmış ve onu yaşamdan koparmıştır. Bu noktada Weber'den yola çıkarak ailenin tözsel aklın beslendiği ve beslediği kurumlardan biri olduğunu hatırlamak gerekir. Aile hem iyi, doğru ve güzele dair değerlerin üretildiği hem de bu değerlerin yeni nesillere aktarıldığı toplumsal bir yapıdır. Ancak bürokrasinin ve kapitalizmin varlığını mümkün kılan modern düzende ailenin bu işlevinin önemli bir darbe aldığı söylenebilir. Sonuç itibarıyla ‘her yolun mubah’ sayıldığı yeni toplum, aile içerisindeki ilişkileri de yeniden şekillendirmiştir. Gregor'un ailesine teslim ettiği kazancının onlarda ilk zamanlardaki gibi bir mutluluk ve şükran duygusu yaratmaması, fark ettiği ama dillendirmediği bir konudur. Ailesi kendisi için az bir meblağ ayırmasını Gregor'un lehine hiçbir zaman sorgulamamış, bunu doğal karşılamıştır. Çalışmamaya başladıktan sonra anne ve babasının birkaç sene yetecek kadar para biriktirdiklerini böceğe dönüşükten sonra öğrenmiştir. Patrona olan borcun kapatılması kendisi için daha rahatlatıcı bir seçenekken, ailesi tarafından bunun tercih edilmemiş olması Gregor'u üzmüştür. Ancak daha büyük bir hayal kırıklığını, yaşlandığını söyleyerek senelerdir çalışmayan babasının bir bankada müstahdem olarak işe girmesi ile yaşamış ve içinden, “onlardan daha yavaş bir tempoyla, eski paltosuna sarılmış, bastonunu hep sakınarak yere bastırıp ilerlemeye çalışan ve bir şey söylemek istedi mi neredeyse olduğu yerde durup yanındakileri çevresine toplayan adam mıydı bu? [6, s. 49] diye geçirmiştir. Annesinin de evde bir fabrika için çamaşır dikmeye başlaması, olası mali sorunlarını ortadan kaldırmıştır. Aile üyelerinin aslında çalışabilir durumda olduklarını görmesi, iş hayatında pek çok soruna katlanmak zorunda kalan Gregor'un yaşadıklarının da gereksizliğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla dönüşümünün ardından, babası başta olmak üzere aile üyelerinin ona gereken değeri vermediklerini fark etmiş ve ailesi gözünde tüm büyüsünü kaybetmiştir. Fark ettiği şey, kamusal ya da değil, işyerlerindeki sözleşmeye dayalı ilişkilerin toplumun geneline yayılmış olmasıyla da ilgilidir. Gregor'un bir böcek olarak babası tarafından şiddet görüp odasına hapsedilmesi, annesinin en başta konuşmayı çok istemesine rağmen sonrasında onunla karşılaşmaya dahi katlanamaması, çok yakın olmalarına rağmen kız kardeşi Grete'nin abisinin bakımı konusundaki özenini gittikçe kaybetmesi gibi gelişmeler, Gregor'un aile içerisindeki işlevini kaybetmesiyle ilgilidir. Bu ise aralarında güvene dayalı ve birincil ilişkilerin değil, çıkara dayalı ve ikincil ilişkilerin var olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Weber modern toplumu, ürettiği kavramlarla anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır. Ancak modern toplumun sadece olumlu değil, olumsuz taraflarını da sorgulamıştır. Bunu yapma motivasyonu, söz konusu olumsuzlukların sağlanan gelişmenin bedeli olmaktan çıkarılması ve Alman toplumundan başlamış olsa da modern toplumlara dair evrensel bir bakış açısına ulaşmaktır. Bu nedenle akraba topraklarda yaşayan, çağdaşı Kafka'nın zaman ve mekâna dair gerçeküstü unsurlarla ortaya koyduğu eleştirel tavrını, Weber'in kavramları aracılığıyla 'gerçeğe' tercüme etmek mümkündür.

Bu bağlamda *Dönüşüm*'ün başkahramanı Gregor Samsa, hayatında işi ve ailesi dışında herhangi bir şeye yer açmamış/açamamış, ancak her iki alanda da istediğini elde edememiş bir karakterdir. Bu durum öncelikle çalıştığı firmanın sahip olduğu hiyerarşi, yetki dağılımı ve uzmanlaşmış işbölümü ile kendisini inisiyatif sahibi bir birey olarak var edebileceği koşulları barındırmamasının sonucudur. Diğer taraftan sevgiye ve güvene dayalı bir aile hayatı yerine, aile üyelerinin kendi konforlarını öncelediği bir ilişki içerisinde yaşamını devam ettirmek durumunda kalmıştır. Esasında her iki alanın -Gregor'un beklentisinin tersine bir biçimde- birbiriyle örtüşür yapıda olması, onu bir anlamda insan olma halinden uzaklaştırmıştır. Bu durumu, Weberyen bir bakış açısıyla modernitenin formel akla dayalı yapısıyla açıklamak mümkündür. Bu akıl sahip olduğu özelliklerle toplumu öncelikle siyasette bürokrasi ve ekonomide kapitalizm olmak üzere en küçük birimlerine kadar sarmış ve insana nefes alacak bir alan bırakmayıp kendi olmaktan çıkarmıştır.

Kaynakça:

1. Aron, Raymond [1994]. *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev. Korkmaz Alemdar, Ankara: Bilgi Yayınevi.
2. Freund, Julien [1997]. "Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi", Çev. Kubilay Tuncer, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Ed. Tom Bottomore, Robert Nisbet, Yay. Haz. Mete Tunçay, Aydın Uğur, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2. Basım, s. 157-192.
3. Kafka, Franz [2014]. *Dönüşüm*, Çev. Tolga Eraslan, İstanbul: Sis Yayıncılık, 7. Baskı.
4. Marshall, Gordon [2005]. *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2. Basım.
5. Max Weber [2012]. *Bürokrasi ve Otorite*, Çev. H. Bahadır Akın, Ankara: Adres Yayınları, 5. Basım.
6. Swingewood, Alan [1998]. *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akınhay, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

UDK 39(=512.165):303.4

<https://orcid.org/0000-0002-5668-3942>

“TÜRK YILI 1928” ADLI ESERDE GALİP BAHTİYAR’IN GAGAUZLARLA İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ

Hünerli Bülent Doç. Dr.

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Kırklareli Üniversitesi/Türkiye

e-mail: hbulent80@gmail.com

orcid.org/0000-0002-5668-3942

Abstract: Although there were many studies on Gagauz by foreign researchers in the 18th and 19th centuries, it is seen that there is not much written about Gagauz in Ottoman literature in general. As far as is known, Gagauz people are mentioned for the first time in an article written by Teodor Kasap in Hayal newspaper. Although there are publications that contact the Gagauz in the

following periods, scientific and popular studies about Gagauzes are mostly in the studies conducted after the establishment of the Republic. Despite this, while giving chronological information about the studies on Gagauz in Turkey, it is seen that some information about Gagauz people and their own views are not included in the section of Garbi Trakya Turks written by Galip Bahiyar in the *Türk Yılı* prepared under the leadership of Yusuf Akçura. This issue will be addressed in the paper.

Keywords: *Gagauz, Türk Yılı, Galip Bahtiyar, ethnonym.*

Giriş Türk dünyasının küçük bir parçası olan Gagauzlar, Doğu Avrupa'daki farklı ülkelerde yaşayan Türk kökenli bir halktır. Tarihsel olarak Gagauz kimliğinin şekillendiği yer, bugün için Bulgaristan ve Romanya tarafından paylaşılan Dobruca bölgesidir. Fakat Gagauzlar, zamanla farklı nedenlere bağlı olarak Dobruca'dan göçmek zorunda kalmışlardır. Gittikleri yeni yerlere göre de farklı adlandırmalara sahip olmuşlardır: Besarabya Gagauzları, Yunanistan Gagauzları, Doğu Trakya Gagauzları vb. Bununla birlikte günümüze Gagauz nüfusunun en yoğun olduğu yer Moldova'dır. Toplamda bugünkü Gagauzların sayısının tüm dünyada 250 bin civarında olduğu kabul edilmektedir [1, s.133]. Moldova ve Ukrayna dışındaki diğer ülkelerdeki Gagauzların sayısı ile ilgili sağlıklı veri olmadığı için net bir rakam verilememektedir. Bu sayının büyük bir kısmı da Besarabya Gagauzlarına aittir. Bunlar içinde ise sadece Moldova'da yaşayan Gagauzların kendi dil, kültür ve siyasi haklarının koruma altına alındığı bir otonomisi bulunmaktadır ve yine Ukrayna Gagauzları da eğitim öğretimle ilgili bazı haklara sahiptirler. Bunun da nedeni özellikle Yunanistan ve Bulgaristan gibi ülkelerdeki Gagauzların ayrı bir etnik olarak değerlendirilmeyip yaşadıkları ülkedeki egemen etnik unsura dâhil edilmelerinden kaynaklanmaktadır.

Gagauz etnogenezi ile ilgili çalışmalara bakıldığında, çok sayıda hipotezin olduğu görülmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, Türk topluluklarının genel itibarıyla Müslüman olmasına mukabil Gagauzların Türkçe konuşan Hristiyan bir topluluk olması ve buna bağlı olarak geliştirilen yanlış etnogenezi açıklamalarıdır. Hatta bu yüzden önemli bir Gagauz araştırmacısı olan Moşkov [2, s.5], onlar için “gizemli kökleri olan halk” ifadesini kullanmıştır. Dimitrov [3, s.15-32], Gagauz adı ve etnik kökeni ile ilgili 20. yüzyılın başlarında 18 farklı hipotez olduğunu belirtir. Çok uç noktadaki hipotezler hariç bu hipotezler genelde üç başlıkta toplanmaktadır. Bunlar Gagauzların 1. Bulgar kökenli 2. Yunan kökenli 3. Türk kökenli olduğu şeklinde özetlenebilir. Türk kökenli olduğuna dair görüş kendi içinde şu şekilde ikiye ayrılmaktadır: 1. Güneyli hipotezi: Bu Gagauzların atalarının Anadolu (İzzeddin Keykavus ve cemaati) gelmiş olduğu yönündedir. 2. Kuzeyli hipotezi: Bu da Gagauzların Karadeniz kuzeyinde yaşamış ve sonrasında Dobruca bölgesine göçmüş Türk kökenli Peçenek, Uz ve Kuman karışımından meydana gelmiş olduğu şeklindedir. Bu hipotezlerden bilim dünyasında kabul göreni, başta Peçenekler ve Uzlar olmak üzere Kuman/Kıpçakların Gagauzların etnik temelini oluşturduğuna dair görüştür. Gagauzların, Yunan ve Bulgar hipotezleri aslında çıkış noktasında Bulgar ve Yunan kiliselerinin arasındaki çekişmedir. Diğer bir deyişle dinî referansları kullanarak her iki grup da Gagauzları kendilerine mâl etmek istemektedir. Moşkov, bu durumu eserinde açıkça ortaya koymaktadır [4, 34-35]. Bu arada belirtmek gerekir ki hipotezlerin ve Gagauz adıyla ilgili ilk kaynakların ve bilgilerin tamamı yabancı Türkologlara ve araştırmacılara aittir [5, s.2-14].

Türkiye Türkçesindeki literatürde ise Gagauzlarla ilgili –bilinen- ilk yazı, Teodor Kasap'ın Hayal gazetesindeki *Gagavuz* adlı yazısıdır. 240. numara ile 11 Mart 1876 tarihinde Hayal gazetesinde kaleme alınmıştır [6, s.3]. Bu çalışma bilimsel bir nitelik taşımamaktadır. Teodor Kasap'ın yazısı, Jean Pietri'nin *Courrier d'Orient* adlı gazetede yazdığı gezi yazısında Gagauzlar ile ilgili gözlemleri tenkit etmiştir. Teodor Kasap, Jean Pietri'nin Gagauzlarla ilgili yazısından hareketle ve alaycı bir üslup takınarak böyle bir millet ve topluluğun olmadığını anlatmıştır. Sonrasında ise Üstünyân Cansızof, 1912 yılında (1 Kânûnevvel) 1328 *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nda yayınlanan *Balkan Şibh-i Ceziresinde Türkler* adlı yazısında Gagauzlardan bahsetmektedir [7, s. 1095]. Cansızof, bu yazısında Gagauzların Hristiyan bir grup olduğunu ve Türkçe konuştuklarını anlatmıştır. O, farklı görüşlerin olduğunu söylese de Gagauzların köklerini Selçuklu Türklerine bağlamıştır [8, 263-299]. Yine Trakya Paşaili gazetesinin 27 Ocak 1919 (Pazartesi 27 Kânûnevvel

1919-335) tarihli dokuzuncu sayısındaki birinci sayfada, birkaç cümle ile Gagauzlardan bahsedilmektedir. Burada Gagauzların Hristiyan olmakla beraber ana dillerini koruduğu, Gagauz adını taşıyan bu grubun (Turani) Balkan yarımadasının kuzeyinde az sayıda oldukları ve hâlihazırda Türkçe konuşmaya devam ettikleri belirtilir [9, s.1].

Cumhuriyetin ilanıyla beraber Gagauzlar üzerine siyasi, akademik ve popüler çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Yaşar Nabi Nayır'ın 1936'da basılan *Balkanlar ve Türklük* adlı kitabı Gagauzlarla ilgili detaylı bilgiler veren ilk eserlerden biridir [10]. Sonrasında *Varlık ve Halkbilgisi Haberleri Mecmuası* dergilerinde olduğu gibi *Ulus, Tan, Uyaniş, Akşam, Cumhuriyet ve Hakimiyet-i Milliye* gazetelerinde de Gagauzlar ve Gagauzca hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Yine Tadeusz Kowalski'nin yazıp Ferit Devellioğlu'nun çevirdiği *Dobruca'da Türk Etnik Unsurlar* adlı ayrı basım (1942) yazıda Gagauzlar yer almaktadır [11]. Siyasi alanda ise Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Türkiye'nin Romanya Büyükelçisi olarak atandıktan sonraki Gagauzlarla ilgili çalışmaları, Gagauzları Türk siyasi hayatının konusu haline getirmiş ve böylelikle Gagauzların lehine birçok çalışmanın başlamasına vesile olmuştur.

Daha sonraki dönemlerde Akdes Nimet Kurat, Kemal Karpat, Müstecip Ülküsal, Faruk Sümer ve Harun Güngör gibi akademisyenlerin yazdığı kitaplar, makaleler ve özellikle Türker Acaroğlu'nun Atanas Manov'dan [12] çevirdiği *Gagauzlar-Hristiyan Türkler* adlı eser ise Gagauz araştırmalarına farklı bir yön ve disiplin katmıştır [13].

Cumhuriyetin ilk yıllarında Gagauzlarla ilgili gözden kaçmış önemli değerlendirmelerden biri de Türkçülük akımının öncülerinden olan Yusuf Akçura'nın derlemesini/editörlüğünü yaptığı bir çalışmada bulunmaktadır. *Türk Yılı* adlı bu çalışma, Türk Ocağı'nın yayını olarak 1928'de yayınlanmıştır [14]. Eser aslında 654 sayfalık bir "yıllık"tır. Abdullah Battal Taymas, Hasan Âli Yücel, Mimar Kemaleddin Bey, Ahmet Cevat Emre, Galip Bahtiyar Göker, Resulzade Mehmet Emin, Cafer Seydahmet Kırmir, Şapşaloğlu Sereya ve bizzat Yusuf Akçura'nın yazar kadrosunda bulunduğu eserde önemli şahsiyetlerin Türk dünyası ile ilgili yazılarını yazdıkları kitap bölümleri mevcuttur. Çalışmanın amacı 1927 senesinden itibaren her yıl olmak üzere Türk dünyasının durumunu ve gelişimini göstermektir. İlk yıllığı hazırlama işi de Türk Ocağı Heyeti tarafından Yusuf Akçura'ya tevdi edilmiştir. Akçura, çalışmayı hazırlamak için istediği yazılardan bazıları gecikince -her yıl çıkarılması umuduyla- bir sonraki seneye (1928) *Türk Yılı*'ni çıkarır.

Eser her ne kadar Dr. Arslan Tekin ve Dr Ahmet Zeki İzgözer tarafından 2009 yılında Latin alfabesine çevrilse de [15] Gagauzlarla ilgili bölüm Gagauz araştırmaları için bugüne kadar karanlıkta kalmıştır. Türk Yılı kitabında Galip Bahtiyar (Göker) tarafından yazılmış olan *Garbi Trakya Türkleri* bölümünün 463-464. sayfalarında Gagauzlara yer verilmiştir. Bu konuya geçmeden önce öncelikle biraz Galip Bahtiyar'dan bahsetmek gerekir.

Galip Bahtiyar (Göker) kimdir?

Galip Bahtiyar (Göker), 1881'de İstanbul'da doğmuştur. Babası Mehmet Nelal, annesi Hatice Nevhide'dir. Galatasaray Lisesinden ve Hukuk Mektebinden mezundur. Hukukçu, eğitimci, gazeteci, yazar, siyasetçidir. Bununla beraber Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân IV. dönem Edirne mebusu ve VI. dönem İstanbul milletvekili görevlerinde bulunmuştur. I. Dünya Savaşı döneminde Millî Ajans yöneticiliği yaparken Mondros Mütarekesi sonrasında üç arkadaşı ile birlikte Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurdu. Trakya'nın haklarını savunmak adına Lozan ve Bulgaristan'a gitmiştir. Fransızca, Almanca bilmektedir. Evli ve iki çocuğu vardır. [16, s.331]. 22 Eylül 1945'te İstanbul'da ölmüştür. Galip Bahtiyar'ın Leon Cahun'dan tercüme ettiği Gök Bayrak adlı eser, Türkçülük tarihinde önemli bir yere sahiptir [17].

Bir sâlnâme olarak da kabul edilen *Türk Yılı* kitabının 463. sayfasında Galip Bahtiyar, Gagauzlarla ilgili olarak günümüzde Bulgaristan'ın doğusunda yoğun olarak yaşadıklarını ve

kendilerine Gagauz dendiğini söyler. Onların Türkçeden başka dil bilmediğini, gelenek ve göreneklerinin eski Türk töresine benzediğini ifade eder. Bahtiyar'ın, Gagauzların zamanında Anadolu'dan getirilen Türk kökenli ailelerden oluştuğundan şüphesi yoktur. Hatta Gagauz etnonim isminin *Kara Oğuz* ibaresinden geldiğini vurgular. Gagauzların, Bizanslıların zoruyla Ortodoksluğu kabul ettiğini; buna rağmen Rum dilini ve gelenek göreneklerini asla kabul etmediğini dile getirir. Gagauzların yaşadıkları yer olarak Filibe'den Varna ve Rusçuk'a kadarki coğrafyayı işaret eder. Yine dille ilgili olarak Gagauzların yakın döneme kadar (1920'li yıllardan önceki dönem) tek kelime bile Bulgarca anlamadığını yazar. Hatta hâlen de Bulgarca bilmeyen büyük bir nüfusun olduğunu belirtir.

Galip Bahtiyar, aynı sayfanın dipnot kısmında da Balkan savaşları sırasında Bulgar hükümetinin geniş bir kullanım alanı bulunan Türkçeyi yasaklamak için bir kararname çıkardığını ve uygulamada Bulgarcadan başka bir dilin kullanımının yasaklandığını anlatır. Ama Gagauzların ikamet ettikleri yerlerde bu sebepten; yani konuşma yasağından dolayı büyük sıkıntı yaşadıklarını söyler. Hatta Bulgar hükümetinin pazarlarda alışverişin durmak derecesine geldiğini anlayınca yasağı kaldırmaktan başka çare bulamadığını dile getirir.

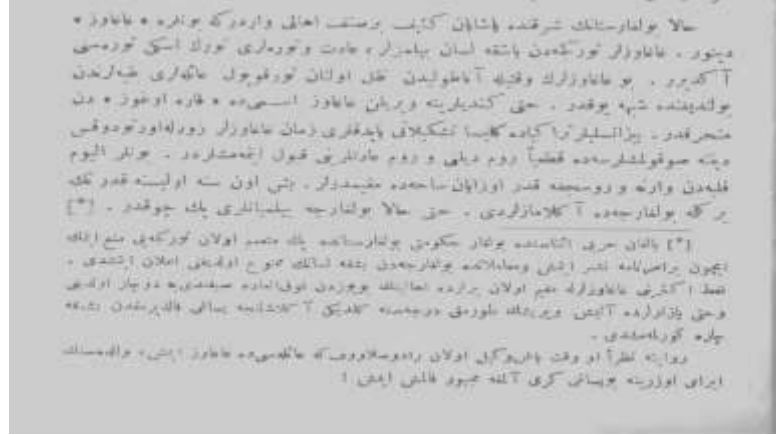
Hatta rivayete göre o dönem başvekil olan Radoslavof'un [(27 Temmuz 1854, Loveç - 21 Ekim 1929, Berlin.) Önde gelen bir Bulgar liberal siyasetçiydi. Asıl adı Vasil Hristos Radoslavov'dur. İki kez Başbakanlık yaptı. Birinci Dünya Savaşı'nın çoğunda ülkenin başbakanıydı. Radoslavov savaştan sonra Bulgaristan'dan kaçarak Almanya'ya sürgüne gitti. 1922'de Aleksandar Stamboliyski rejimi yenilgideki rolü nedeniyle onu gıyabında idama mahkûm etti. 1929'da affedildi, aynı yıl sürgündeyken 21 Ekim'de Berlin, Weimar Cumhuriyeti'nde öldü. 3 Kasım'da Sofya'da toprağa verildi (18)] ailesinin de Gagauz olduğunu ve annesinin zorlaması ile bu yasağı geri almaya mecbur kaldığını söyler.

Bahtiyar, kitabın 464. sayfasındaki ilk iki satırda; Gagauzların oldukça eski ve güzel bir Türkçe konuştuklarını, atasözleri ve halk türkülerinin hep Türkçe olduğunu dile getirir. Balkan Savaşı'na kadarki dönemde kiliselerinde Türkçe dua ve ibadet ettiklerini belirtir.

Ve yine 464. sayfadaki dipnotta Rusya'nın güneyinde ve Besarabya topraklarında bir miktar Gagauz'un yaşadığını ve 1900'lü yıllara doğru bunlardan bazılarını gördüğünü anlatır. Özellikle vurgular ki sadece bu topraklarda yaşayan yetişkin Gagauzların değil; Gagauz çocuklarının bile Rusça konuşmadığını ve temiz bir Türkçe kullandığını ifade eder.

Sonuç Türkiye'deki Gagauzlar üzerine yapılan araştırmalar ve araştırmacılar gün geçtikçe artmaktadır. Bununla beraber Latinize edilen mevcut Arap harfli Türkçe kaynaklarda ise Gagauz tarihi ile ilgili sınırlı bilgilere sahibiz. Gagauzların yaşadıkları toprakları yüzyıllar boyunca yönetmiş olan ve güçlü bir kayıt sistemine sahip Osmanlı'nın -belki doğrudan olmasa da- Gagauzlar hakkında kayıt tutmaması pek akla yakın görünmemektedir. Osmanlı kayıtlarında mutlaka Gagauzlarla ilgili kayıtlar vardır. Uzman kişiler tarafından bunlar incelenmelidir. Kaldı ki – kanımca- Cumhuriyet sonrası yayınlardaki Gagauz konusu dâhi yeterince işlenmemiştir. Galip Bahtiyar'ın *Garbi Trakya Türkleri* adlı yazısındaki Gagauzlarla ilgili değerlendirmeleri buna bir örnektir.

Osmanlıca Orijinal Metinler
Türk Yılı
463. Sayfa ve Dipnot

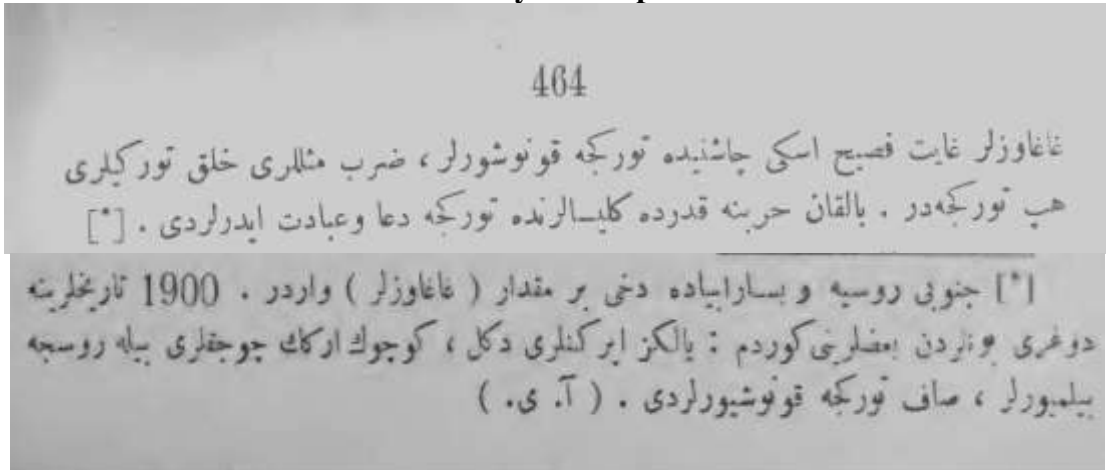
Yazı Çevrimi

Hâlâ Bulgaristan'ın şarkında yaşayan kesif bir ahali vardır ki bunlara “Gagauz” denir. Gagauzlar Türkçeden başka lisan bilmezler. Âdet ve töreleri Türk eski töresini andırır. Bu Gagauzların vaktiyle Anadolu'dan nakil olunan Türkopol aileleri bakiyelerinden bulunduğu şüphe yoktur. Hatta kendilerine verilen Gagauz ismi de “Kara Oğuz”dan münharifdir. Bizanslılar Trakya'da kilise teşkilatı yaptıkları zaman Gagauzlar zorla Ortodoks dinine sokulsalar da katiyen Rum dilini ve Rum âdetlerini kabul etmemişlerdir. Bunlar elyevm Filibe'den Varna ve Rusçuk'a kadar uzayan sahada mukimdirler. Beş on sene evvelisine kadar tek bir kelime Bulgarca da anlamazlardı. Hatta hâlâ Bulgarca bilmeyenler pek çoktur.

Balkan harbi esnasında Bulgar hükümeti Bulgaristan'da pek müteammim olan Türkçeyi men etmek için emirnâme neşretmek ve muamelatta Bulgarcadan başka lisanın memnu olduğunu ilan etmişti. Fakat ekseriyeti Gagauzlarla mukim olan yerlerde ahalinin bu yüzden fevkalade sıkıntıya duçar olduğu ve hatta pazarlarda alışverişin durmak derecesine geldiği anlaşılınca yasağı kaldırmaktan başka çare görülmemiştir.

Rivayete nazaran o vakit başvekil olan Radoslavof ki ailesi de Gagauz imiş. Validesinin ibramı üzerine bu yasağı geri almaya mecbur kalmış imiş.

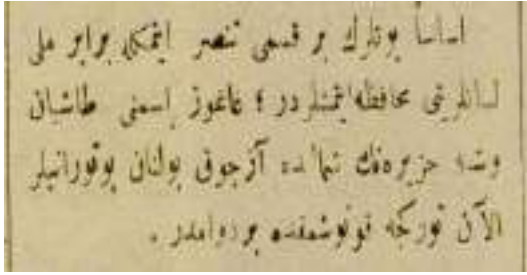
464. Sayfa ve Dipnot

Yazı Çevrimi

Gagauzlar gayet fasih çâşnide Türkçe konuşurlar, Darb-ı meselleri halk türküleri hep Türkçedir. Balkan harbine kadarda kiliselerinde Türkçe dua ve ibadet ederlerdi.

Cenubi Rusya ve Besarabya'da dahi bir miktar (Gagauzlar) vardır. 1900 tarihlerine doğru bunlardan bazılarını gördüm. Yalnız ergenleri değil, küçük erkek çocukları bile Rusça bilmiyorlar, saf Türkçe konuşuyorlardı.

Trakya Paşaili Gazetesi

Sayı: 9 Sayfa: 1

Orijinal Metin ve Yazı Çevirimi

Esasen bunların bir kısmı tanassur itmekle beraber millî lisânlarını muhâfaza itmişlerdir. Gagauz ismini taşıyan ve şibh-i cezîrenin şimalinde azıcık bulunan bu Turânîler el-ân Türkçe konuşmakta berdevamdırlar.

KAYNAKÇA

1. Fezyiyev, Cavanşir [2017]. *Türk Dünyası 2.ci Kitab-Türk Xalqları*, Bakı: Mütercim.
2. Мошков В. А. [1904]. *Наречия бессарабских гагаузов*, Образцы народной литературы тюркских племен, изд. акад. В. В. Радловым, ч. 10, СПб.
3. Dimitrov G. [1909]. “Gagauzi (Poteklo im i na dumata)”, *İzvestiya na Varnensko Arheologiçesko Drujestvo (IVAD)*, II, Varna, s.15-32.
4. Moşkov, V. A. [2006]. *Balkan Yarımadasında Türk Kavimleri*, (Çev. Elena İvanova), Elazığ: Manas Yayıncılık.
5. Hünerli, Bülent [2019]. *Mihail Çakir'in Gagauzca (Türkçe) - Rumence Sözlüğü (İnceleme-Metin)*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
6. Kasap, Teodor [1876]. “Gagavuz”, *Hayâl Gazetesi*, numara: 239, İstanbul, s.3
7. Cansızof, Üstünyân. [1912]. “Balkan Şib-i Ceziresinde Türkler”, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, cüz. 18, İstanbul, s.1095.
8. Cansızof, Üstünyân. [2013]. “Balkan Şib-i Ceziresinde Türkler”, (Akt. Umut Üren), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/1, s. 263-299.
9. Şeref, Mehmed [1919]. *Trakya Paşaili Gazetesi - Sayı: 9 Sayfa: 1, 27 Ocak*.
10. Nayır, Yaşar Nabi [1936]. *Balkanlar ve Türklük*, Ankara: Ulus basımevi.
11. Kowalski, Tadeusz [1942]. *Dobruca'da Türk Etnik Unsurlar*, (Çev. Ferit Devellioğlu), Ankara: TDK Yayınları.
12. Manov, Atanas [1938]. *Potekloto na Gagauzite, Tehnite Nravi i Obiçai*, Varna: Svetlina.
13. Manof, Atanas [1939]. *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*, Çev. M. Türker Acaroğlu, Ankara: Varlık 1939.
14. Bahtiyar, Galip [1928]. “Garbi Trakya Türkleri”, (Tp. Yusuf Akçuraoğlu), *Türk Yılı 1928*, İstanbul: Yeni Matbaa, s. 459-473.
15. Akçuraoğlu, Yusuf [2009], *Türk Yılı 1928*, (Haz. Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer), Ankara: TTK Yayınları.
16. Komisyon [2010]. *TBMM Albümü 1920-2013-Galip Bahtiyar*, C.1, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, s.331.
17. Cahun, Leon [1933]. *Gök Bayrak*, (Çev. Galip Bahtiyar), İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
18. https://en.wikipedia.org/wiki/Vasil_Radoslavov, erişim: 12.01.2023.

UDC [821.512.165.091:821.512.161.091]:33
<https://orcid.org/0000-0002-5748-5964>

TÜRK EDEBİYATINDA “TRENLE GELEN” İLE GAGAUZ EDEBİYATINDA “BAY VANİ” ADLI ÖYKÜLERDEKİ EKONOMİK TEMELLİ DIŞ GÖÇ VE KÜLTÜREL KODLARIN ETKİLİLİĞİ

Ertuğ Ayşe Doç. Dr.
Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği,
Hakkari Üniversitesi/TÜRKİYE
e-mail: ayseertus@hotmail.com,
orcid id: 0000-0002-5748-5964

Abstract: The phenomenon of emigration, which is generally defined as "relocation" and includes many branches of science, is one of the topics that are frequently discussed in literature. "Coming by Train" by Muammer Bilge in Turkish literature and "Mr. Vani" by Nikolay Esir, one of the young writers of Gagauz literature, share great similarities in their ways of discussing of emigration. In both stories, women occupy the position of immigrants in emigration. The results of emigration were also discussed in the stories and great differences were revealed in the results. These differences are also linked to the cultural structure in the society. In this sense, the similarities and differences in the stories "Coming by Train" and "Mr. Vani" lead us to compare both stories. In this study, the emigration in the stories and the effectiveness of the cultural structure in the results of this emigration are discussed.

Keywords: Muammer Bilge, Nikolay Esir, emigration, cultural codes.

Giriş

Genel anlamıyla “yer değiştirme” olarak tanımlanan göç sosyoloji, psikoloji, uluslararası ilişkiler, antropoloji, tarih, coğrafya, hukuk gibi birçok bilim dalının inceleme alanına girer. Bu nedenle göç kavramı tanımının çeşitlilik gösterdiği görülür. *Göç Terimler Sözlüğü*’nde “Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir.” [8, s.35] şeklinde tanımlanmıştır. Göç olgusunu sadece yer değiştirme olarak düşünmek yanlıştır çünkü bu olgunun neden ve sonuçlarının toplumlara şekillendirme yönü de vardır. Göç olgusunun ekonomik, siyasi, psikolojik, coğrafi, demografik birçok neden ve sonucundan bahsetmek mümkündür. Göç, göç etme nedenleriyle bağlantılı olarak çeşitli türlere ayrılır. Genel olarak zorunlu ve gönüllü göç şeklinde tanımlanabilen göç türlerinde zorunlu göç nedenleri arasında afetler, sürgün ve savaş gibi nedenler sıralanabilecekken; gönüllü göçte ekonomik, eğitim, sosyal tatminsizlikler, fırsat eşitsizliği [9, s.1687] gibi nedenler sayılabilir. Gönüllü göçte ekonomi büyük yer tutmakta ve yapılan göçlerde önemli bir pay teşkil etmektedir. Göçler yer değişikliğinin rotasına göre de isimlendirilir. İnsanların ülke içindeki yer değişiklikleri “iç göç”; ülke dışına yaptıkları göçler ise “dış göç” olarak isimlendirilir.

Türk edebiyatında işçi yazarlardan biri olan Muammer Bilge¹⁰’nin “Trenle Gelen” hikayesi ile Çağdaş Gagauz edebiyatının genç yazarlarından biri olan Nikolay Esir¹¹’in “Bay Vani” adlı öykülerindeki ekonomik temelli dış göçün benzerliği bizi iki öyküyü karşılaştırmalı olarak

¹⁰ Muammer Bilge, 1949 yılında Erzurum’un Şenkaya ilçesinde doğar. İlk ve orta öğrenimden sonra Erkek Sanat Enstitüsü’nü bitiren yazar, 1972’de Almanya’ya gider. Hamburg’da bir otomobil fabrikasında makine işçisi olarak çalışır. Alman Yazarlar Birliği üyesi olan yazar, Yurtdışındaki ve Türkiye’deki birçok gazete ve dergilerde öyküler yayınlamıştır. [1, s. 97]

¹¹ Nikolay Esir, genç Gagauz yazarlarından biridir. Yazar hakkında literatürde bilgi bulunmamakla birlikte Komrat Devlet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencilerinden Alexandra Dimina yazarın kırklı yaşlarında olduğunu ve Moskova’da çalışmakta olduğunu ifade etmiştir.

incelemeye götürmüştür. Çalışmamızdaki temel amacımız iki farklı soydaş toplumun göç olgusuna yaklaşımındaki benzerliği ortaya koymaktır. Ele aldığımız “Trenle Gelen” ve “Bay Vani” adlı öykülerde gönüllü göçün nedeni ekonomiye dayanmaktadır ve ekonomik durumun düzeltilmesine dair beklentinin çözümü öykü kişilerini yurtdışında çalışmaya itmiştir. Öykülerde ele alınan dış göç ve bu göçün sonuçlarında görülen farklılıklar ise toplumdaki kültürel kodlara dayanmaktadır.

1. Dış Göçün Durakları ve Nedenleri: Almanya ve Türkiye

Ekonomik temelli göç dünyanın her yerinde yaşanan ve günümüzde de devam eden bir olgudur. Bireylerin yaşadıkları ülkelerde ekonomik olarak beklentilerini karşılayamamaları, ülkelerindeki işsizlik ve ekonomik krizler insanları göç etmeye itmiştir. Özellikle 1960’larda Türkiye’den Almanya’ya göç yoğun olarak kendisini gösterir. 1961 yılında Almanya ve Türkiye arasında imzalanan iş gücü anlaşmasıyla resmi olarak Almanya’ya göç hızlanır.

Almanya’ya göç eden işçi yazarlardan biri olan Muammer Bilge, *Kanaldaki Yabancı* adlı eserindeki “Trenle Gelen” adlı öyküsünde Türkiye’den Almanya’ya uzanan göçü ele almıştır. Öykü, tren yolculuğuyla başlamaktadır. Cemal, arkasında el sallayanının bile olmadığı, kederli bir ruh haliyle İstanbul’dan Berlin’e hareket eden bir tren vagonundadır. Küçük bir kasabada büyüyen Cemal, beş yıl önce kasabada kendisi gibi yoksul bir ailenin kızı olan Seher ile evlenmiştir. Annesi, eşi ve bebekleriyle geçinmekte çok zorlanan Cemal, Almanya’ya kadın işçi alındığını duyunca günlerce düşünmüş ve sonunda Seher’i göndermeye karar vermiştir. Önce karısını gönderecek ardından kendisi gidecektir. Bu şekilde “yoksulluğun belini kırmayı” düşünmektedir. Seher’i Almanya’ya yolcu eder. Kendisi birlikte yaşadığı annesi ve daha bebek arabasında olan oğlula kasabada kalır. Cemal, kasabasında her ne kadar iş aradıysa da iş bulamamış bulduğu işlerde de çok kısa süre çalıştırılmıştır. Almanya’dan Seher’in gönderdiği para olmasa hepten kırılacaklardır. Seher ilk yıllar izin zamanlarında Türkiye’ye onları görmeye gelmektedir; ancak son iki yıldır onları görmeye hiç gelmemiştir. Cemal, Berlin’e Seher’i bulmaya gider ve fabrikanın önünde karşılaştığı Seher’i sorgusuz öldürür.

Nikolay Esir’in “Bay Vani” adlı öyküsü “Trenle Gelen” öyküsüyle hemen hemen aynı doğrultuda gelişir. Esir, “Bay Vani” adlı öyküsünde Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Moldova Gagauzya’da yaygın olan bir sorunu dile getirir. Sovyetlerin dağılmasından sonra toparlanmakta zorlanan Gagauzya, Moldova’da özerk bir ülke olma çabasını verirken, ekonomik olarak ciddi problemlerle savaşmak zorunda kalır. Gagauzya’da insanlar çözümü kardeş ülke Türkiye’de çalışmakta bulurlar. Bakıcı ihtiyacının İstanbul’da fazla olması erkekten çok kadınları Türkiye’de zorunlu işçi olarak çalışmaya iter. Çalışmaya giden kadınlar büyük oranda çocukları ve eşlerini geride bırakıp yıllarca çalışıp uzaktan da olsa ailelerinin geçimini sağlamaya çabalar. “Bay Vani” adlı öykü kadınların bu çalışma zorunluluğunda geride kalan eşlerle aralarındaki uzaklık ve dolayısıyla yabancılaşmayı da irdeler.

“Bay Vani” adlı öykü Kışinev’den yeni dönen anlatıcının evine yakın sokakta yerde çamur içinde uyuyan sarhoş tanıdığı Vani’yi görmesiyle başlar. Anlatıcı, Vani’nin işten sonra evine gitmek yerine arkadaşlarıyla sarhoş oluncaya kadar içmesini yadırgar. Vani’nin eşi Soni Yenge’ye sarhoş bir adamla yaşadığı için acır. Buna karşılık Vani bu sarhoş halinin sebebinin anlatarak Gagauzya’daki ekonomik tablonun özeti verir:

“Ben daha önce bu kadar çok içmezdim, ayda bir iki defa. O zaman çok zordu geçinmek. Çocuklar üniversite’de. Sen de biliyorsun ne kadar para gidiyor. Ben traktörçüydüm, kırdan çalışıyordum ama maaşı çok azdı. Soniylen düşünüyorduk daha çok para nasıl kazanırız diye. Bizim komşumuz o zamanları Türkiye’ye gitmek için hazırlık yapıyordu. Borç para alıp Soni’nin pasaport işlerini hazırlayıp Türkiye’ye gönderdim. (...) İlk zamanlarda çok özlerdi evini ve beni. Telefonla arıyordu her hafta, bize özleminden ağlıyordu hep. Benim de canım acırdı onu öyle görüp. Ben de çalışıyordum gece gündüz. İçkiyi tamamen bırakmıştım. Soni gitmeden önce her altı aydan sonra gelecek, Türkiye’ye geri gidecek mi yoksa onun yerine ben mi gideceğim diye düşünecektik. Ama altı ay geçti Soni eve dönmenin lafını bile etmezdi. İşinin çok iyi olduğunu, eve dönerse bir daha böyle iş bulamayacağını söylerdi. Ben şaşırdım, nere gitti o eve dönmek için ağlayan kadın diye. Artık o nadiren aramaya başladı bizi, o da bankadan parayı alamam için.” [3, s.151-152]

Her iki öyküde dış göç ekonomik temellidir. Cemal annesi ve karısı Seher ile yoksul bir hayat sürmektedirler. Ne kadar iş aradıysa da bir türlü iş tutturamamış ve mecburen kadın işçi alan Almanya'ya karısı Seher'i göndermiştir. Niyeti önce Seher'in gitmesi ardından kendisinin gitmesidir. Ancak hiçbir şey düşündüğü gibi olmamıştır. Vani, bir traktörcüdür; ancak kazancı üniversitede okuyan çocuklarıyla kendilerine yetmemektedirler. Kadınlar daha kolay iş bulur diye Türkiye'ye gitme hazırlığı yapan komşularının da desteğiyle Soni'yi çalışmak için gönderecek; ancak altı ay sonra Soni gelip kendisi gidecektir. Ancak ilk zamanlar sürekli arayan Soni altı ay sonra hiç gelmekten bahsetmemiş ve kendisini sadece para gönderdiğini haber vermek için aramıştır. Her iki öykünün başında yaşanan göçün kısa süreceğine ya da kocaların eşlerinin yanına gideceğine dair umut varken; bu umudun sonradan yok olduğu görülür.

Öykülerde çalışmak zorunluluğunu kadının yüklenmesi boyutu dikkat çekicidir. Burada sözkonusu olan Gagauz ve Türkiye toplumdur. Bu durum toplumsal yapı boyutuyla irdelenirse "Trenle Gelen"deki kadına yüklenen çalışma zorunluluğu ve bu zorunluluğun yurtdışında icrası Türk toplumsal yapısıyla uyumsuzluk içermektedir. Dikkat çekici yön öykünün sonunda geleneksel bir tavır sergileyen öykü kişisi Cemal'in öykünün başında bu geleneksel tavırdan tamamen uzak ifadeleridir: "*Almanya'ya kadın işçi alındığını duyunca günlerce düşündü Cemal, sonunda kararını verdi. Önce karısını gönderecekti daha sonra kendisi gidecekti.*" [2, s.40] Bunun yanında 1961'de resmi olarak imzalanan iş günü anlaşmasıyla Almanya'ya göç edenlerin ya sadece erkek ya da çekirdek ailenin tamamı olduğu bilinmektedir. Almanya'ya göçün toplumsal gerçeklik zemininde öyküdeki kadının kocası ve çocuğunu bırakıp çalışmaya gitmiş olması Türkiye'deki geleneksel tavra aykırılık teşkil etmektedir.

"Bay Vani" adlı öyküde ise kadının çalışma zorunluluğunu yüklenmesi 1940'lardan 1990'lara kadar Sosyalist bir birlik olan Sovyetler Birliği egemenliğinde yaşayan Gagauz toplumunun Sovyetlerin yarattığı kültürel kodların ifadesidir. Bu yönüyle Vani'nin, daha kolay iş bulabilir diye karısı Soni'yi Türkiye'ye göndermesi toplumsal yapıyla paralellik gösterir. Nitekim Gagauzya'da halihazırda Türkiye'de çalışan birçok kadın olduğu, bu kadınların büyük çoğunluğunun koca ve çocuklarının ise Gagauzya'da kaldığı toplumsal bir realitedir. Burada Sovyet toplumunda iş hayatında kadın ile erkek eşitliğinin altını çizmek gerekir. Lenin "*Kadının bütün zamanı yalnız ev yönetimi ile geçirdiği sürece, onun durumu gene sürekli daraltılmış demektir. Kadının sürekli kurtuluşu ve erkekle gerçek eşitliği için toplumsal kurumlara, kadının genel üretici işe katılmasına gereksinim vardır. Ancak o zaman kadın erkekle eşit konuma gelecektir*" [7, s.227] ifadeleriyle toplumsal hayata geçirilen eşitlik doğrultusunda Gagauzya'da kolhozda kadın ve erkeklerin birlikte ter döktükleri de bilinmektedir.

1.1. Göçün Sonuçlarında Kültürel Kodların Etkililiği

Stuart Hall, kültürü "*Bir toplum ya da grubun üyeleri arasındaki anlam üretimi ve değiş tokuş yani anlamın verilip alınmasını içerir. Kültürel anlamlar kişinin kafasının içinde değildir. Sosyal pratikleri düzenler, ayarlar, davranışları etkiler.*" [4, s.9] şeklinde açıklar. *Kültür Kodu* adlı eseriyle de tanınan Clotaire Rapaille ise kültürü "doğuştan gelen bir ilk yardım çantası olarak tanımlayarak her kültürün kültürel kodları olduğunu ifade eder ve ekler: "*Türklerin de çok güçlü ve bilinçaltında yer eden çok belirgin bir kültürel kodu var; bu da Türklerin kolektif bilinçaltının bir ifadesi.*" [6, s.1]. Türkiye'de bilinçaltında sembolleşen kültürel kodlardan biri kadının erkek için namus olarak görülmesidir. Namus kavramı "*erkeğin kadını, özellikle kadının cinselliğini denetleme aracı olarak kullandığı erkek-yanlı olarak oluşturulmuş değerler bütününi temsil eder.*" [5, s.52]. Namus, kadının toplum tarafından kendisine dayatılan cinsel normlardan sapılması durumu ya da şüphesinin oluşmasıyla öldürülmesidir [5, s.52].

"Trenle Gelen" adlı öyküde de çalışmak için eşi Seher'i Almanya'ya gönderen Cemal'in öykünün sonunda eşini öldürmesi yer alır. Seher, Almanya'ya gittiği ilk yıllarda izin günlerinde Türkiye'ye eşi ve oğlunu görmeye gelmektedir; ancak son iki yıldır Seher izinlerinde hiç gelmemiştir. Bu durum Cemal'in yaşadığı küçük kasabada Seher'in Almanya'da başka bir erkekle yaşadığı dedikodusunu doğurmuştur. Bu dedikodular toplumda büyürken Cemal'e geleneksel

toplumun erkeğe yüklediği “namusun kirlendi ve temizle” kodunu iletir. Bu durum öyküde şu ifadelerle aktarılır: “*Son iki yıl Seher izine gelmemiştir. Cemal’in kulağına kötü şeyler çalındı. İnanamadı, inanmak istemedi. İzine gelen Almancılarla birlikte söylentiler iyice yayıldı kasabaya. (...) Cemal, her gün uğradığı kahveden ayağını kesti. Kimsenin yüzüne bakamaz oldu. İnsanlardan sürekli kaçtı. Anası ‘Yıkma kendini oğul, boşarsın biter!’ dediyse de olmadı. Günlerce derin düşüncelere daldı, bir çözüm yolu aradı, ama bulamadı. Hele o karşılaştığı insanların söver gibi bakışları onu iyice deli ediyordu. ‘Ne duruyorsun ulan, temizlesene namusunu!’ ‘Tek başına karı gönderenin sonu böyle olur!’ der gibi bakıyorlardı.*” [2, s.41-42]. Öyküdeki bu ifadelerden Cemal’in toplum tarafından büyük bir baskıya maruz kaldığı görülür. Geleneksel toplumlardaki kadının tek başına yurt dışına gönderilmemesi ve toplumun kadına biçtiği cinsel normların dışına çıkışı onun ölmesi gerektiği durumu öyküde açıkça aktarılmıştır. Bu baskılara daha fazla dayanamayan Cemal bir gün kederli ruh haliyle Berlin’e doğru yola çıkar ve Seher ile karşılaştığı fabrikanın önünde ona hiçbir şey söylemeden bıçağını çekip onu öldürür.

“Bay Vani” adlı öyküde ise Vani’nin Türkiye’ye gittikten altı ay sonra kendisini hiç aramayan, geri de dönmeyen eşi Soni’nin yokluğunda kendisini içkiye vermesi yer alır. Vani’nin eşi Soni’yle yaptığı planlar tutmamıştır. Bu durum karşısında Vani işten çıktıktan sonra arkadaşlarıyla içki içmeye başlamıştır. Vani bu durumunu anlatıcıya şöyle anlatır: “*Ben daha önce bu kadar çok içmezdim, ayda bir iki defa. (...)Soni’nin geri gelmeye niyetinin olmadığını görünce ben de içmeye başladım. İçkiliyken en azından bazı şeyleri unutuyorum, evim bomboş ve karanlık olduğunu, sessiz olduğunu.*”[3, s.151-152]. Öyküde Soni, Türkiye’deki işinden memnun olduğu ve dönerse bir daha böyle bir işi bulamayacağını düşündüğü için geri dönmediği ifade edilir. Soni’nin bu düşüncesinin Vani tarafından kabulünü görmekle birlikte Soni’nin geri dönmeyişinde kadına yönelik fiziksel ya da psikolojik baskıdan ziyade erkeğin kendisini toplumda silikleştirerek yok etmesi söz konusudur. Bu yok oluş ise Vani’nin kendisini içkiye vererek teselliye içkide bulmasıdır. Öyküde kadın geleneksel bakıştan uzak, erkeğin “malı/namusu” olmaktan uzak bir görünüm sergiler. Burada Sovyet kültüründe kadın erkek eşitliğine dayanan sistemin etkisi düşünülebilir.

Sonuç

Muammer Bilge’nin “Trenle Gelen” adlı öyküsüyle Nikolay Esir’in “Bay Vani” adlı öyküsü dış göç, nedenleri ve göçen kişileri bağlamında birbirlerine çok benzemektedir. Her iki öyküde de dış göç ekonomik temellidir ve çalışma zorunluluğu kadının omuzlarına yüklenerek kadın göçmen konumuna gelmiştir.

Öykülerdeki benzerlikler neredeyse iki yazarın birbirlerinden haberdar olduklarını düşündürecek boyuttadır. Ancak Muammer Bilge “Trenle Gelen” öyküsünün yer aldığı *Kanaldaki Yabancı* adlı eser 1986 yılında yayınlamışken; Çağdaş Gagauz edebiyatının genç yazarlarından olan Nikolay Esir’in “Bay Vani” adlı eserini, 2000’lerden sonra yazdığı bilinmektedir. Kırklı yaşlarında olan Nikolay Esir’in Türk edebiyatında göçmen yazarlar arasında yer alan Muammer Bilge’yi tanıyıp tanıyabileceğini söylemek de mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda her iki öyküde Gagauz ve Türkiye toplumunda dış göç nedenleri ve gelişiminin neredeyse “aynılık” içerdiğini ancak göçlerin yarattığı sonuçlarda farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların ise her iki toplumdaki kültürel yapıdaki kodlara bağlandığı söylenebilir. Öykülerde sözkonusu edilen Türkiye’deki geleneksel toplum modeli ile Sovyet kültürünün şekillendirdiği toplum modelidir.

Kaynakça

1. Asutay Hikmet (2014). *Göçmen Edebiyatı: Yazarlar Sözlüğü, Almanya’da Yazan ve Yaşayan Türk- Alman Edebiyatı Yazarları*, Paradigma Akademi Yayınları.
2. Bilge Muammer (1986). *Kanaldaki Yabancı*, Yaba Yayınları, 1. Basım, Mayıs.
3. *Çağdaş Gagauz Öyküsü*(2014). ed: Hüseyin Su, Hece Yayınları, 1. Basm, Eylül.
4. HALL, S. (2017). *Temsil, Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

5. Hamzaoğlu Mehtap, Konuralp, Emrah (2019). “Geleneksel Toplumlarda Namus Olgusu ve Namus Cinayeti: Türkiye Örneği” *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, I: 51-65.
6. <https://www.thebrandage.com/her-markanin-guclu-bir-kodu-varidir>. (Erişim Tar: 14.01.2023, sa: 20.00)
7. Marx, Engels, Lenin (2008). *Kadın ve Aile*, Çev: Arif Gelen, Sol Yayınları, 1. Baskı Ekim, Ankara.
8. Perruchiod, R., Redpath, J. (2011). *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü, İsviçre.
9. Yılmaz, Abdurrahman (2014). “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri, Etkileri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/2 Winter 2014, p. 1685-1704, ANKARA-TURKEY.

UDK 821.512.122-34

<https://orcid.org/0000-0002-6033-0234>

KAZAK MASALLARINDA MİTOLOJİK MOTİFLER

Gümüş İbrahim

Doç. Dr. Bartın Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/
(Çin) Zhejiang Yuexiu Üniversitesi
Misafir Öğretim Üyesi, Türkiye
e-meil: igumus@bartin.edu.tr.
orcid id: 0000-0002-6033-0234

Abstract: Tales are one of the oral culture products that keep the culture and tradition alive. It also contains the worldview, beliefs, fears and hopes of the society in which it lives. Scientific studies on the type of fairy tale known as *erteği* in Kazakh Turkish begin in the 19th century. These studies are followed by fairy tale compilation, classification and analysis. In this paper, 50 Kazakh tales were examined and the mythological motifs identified in the tale texts were analyzed by text analysis method. In the texts examined, shape-shifting and mythological beings were transferred to be determined.

Keywords: Fairy tale, Kazakh tales, mythological motifs.

Giriş

Mit, efsane, destan ve diğer halk bilimi ürünleri gibi masal da toplumsal yapıda önemli işlevlere sahiptir. Her ne kadar kurmaca bir tür olarak düşünülen masal, içinde doğduğu kültürün pek çok gerçekliğini de içinde barındırmaktadır. Türkiye Türkçesi'nde “masal” olarak isimlendirilen tür Kazak Türkçesi'nde “erteği” şeklinde tanımlanır. Kazak masalları tarih öncesi dönemlerden bugüne değin inanç ve kültürel özellikleri nesilden nesile aktararak yaşamaktadır. Bu bildiride 50 adet Kazak masalı incelenmiş ve masal metinlerinde tespit edilen mitolojik motifler metin analizi yöntemiyle çözümlenmiştir.

Kazak masallarıyla ilgili bilimsel çalışmalar V. V. Radloff, A.V. Vasilyev, A. E. Alektorov, I. Altınşarin, Potanin gibi araştırmacılar tarafından 19. yüzyılda başlamıştır. Başlangıçta sözlü kültürden derlenip yazılı kültüre aktarılan masallar daha sonra tasnif edilmiştir. Pek çok tasnif çalışması yapılmıştır ama genel olarak aşağıdaki şekilde sınıflandırılır:

1. Batırlık Erteği (Kahramanlık)
  2. Kıyal-Ğacayip Erteği (Olağanüstü)
  3. Hayvanatlar Jaylı Erteği (Hayvanlar)
  4. Novellalık Erteği (Roman Tarzı)
  5. Satırlık Erteği (Mizahi) [2, s.37; 3; s. 24]
1. Şekil/Don Değiştirme

Kazak masallarında ölüp-dirilme, şekil değiştirme, olağanüstü motifler gibi pek çok motif yer alır. Şekil değiştirme ya da metamorfoz olarak adlandırılan durum olağanüstü bir varlık tarafından, iyilik veya kötülük karşılığında ceza ya da mükafat karşılığında insandan/türden başka bir varlığa/türe dönüşme eylemidir. Kazak masallarında kuş, geyik gibi hayvanların şekline girme motifine sıkça rastlanır.

Konur Mergen masalında kahramanın karısı güvercin donuna dönüşür (1, s. 325). Keloğlan masalında babasına para kazandırmak için kendini koça, kara ata, boğaya dönüştürür. Masaldaki olumsuz tip olan zenginden kaçmak için de önce tilki sonra da ördek, tavuk, kedi gibi hayvanların donuna girer. Aynı şekilde zengin de şahin, çaylak gibi hayvanlara dönüşür (1, s. 183). Zümrüdüanka masalında cadı, masal kahramanı Hasan'ı geyiğe dönüştürür. "Fakat Hasan insanlığını kaybetmesine rağmen aklını kaybetmemiş. Geyiklerin arasından ayrılıp, geldiği yoldan devam etmiş" [2, s.210].

Balıkçı ve Büyücü masalında ise efsanelerde sıkça karşılaştığımız taş kesilme motifinin farklı bir versiyonu vardır. Han, deniz kenarında vücudu taş olan bir adama rastlar. Adamı, dev ile arkadaş olan karısının taşa çevirdiğini öğrenir [2, s.223].

İki kardeş masalında güvercinler iki güzel kıza dönüşür. "Çadıra iki güvercin girmiş ve çok güzel iki kıza dönüşmüş. Küçüğü çok kurnazmış. Evde insan olduğunu hemen fark etmiş ama büyüğü bunu reddetmiş. İkisi kazandaki eti yerken eve giren iki guguk kuşu, bastonu olan iki ihtiyar olmuş" [2, s.243]. Jağansa masalında üç kuş üç defa silkinir ve üç kıza dönüşürler.

2. Olağanüstü Varlıklar

Masallar da olağanüstü başka bir deyişle mitolojik varlıklara sık sık rastlanır. Dünya masallarında büyücü, peri, falcı, dev gibi varlıklar ortaktır. Avrupa masallarında "büyücü, peri, falcı kadın, iyi ölümler, cüce, dev, bodur cüce, iyi ve kötü sihirbaz, ejderha ve mitik hayvanlar (5, s. 6)" gibi varlıklar konu edilir. Türk masallarında cadı, kocakarı, bir dudağı yerde bir dudağı gökte Arap, derviş, peri, cüce, dev, cin, ejderha, Deli-Gücük, ak sakallı, İğci Baba, Hızır, kırk kardeş, yedi kardeş, görünmez lala, üç hoca, Gülboy Dadı, huri, Dünya Güzeli gibi olağanüstü varlıklar vardır [4, s.70].

Kazak masallarında farklı mitik varlıklara rastlanır. Masallarda en fazla karşılaşılan olağanüstü varlık dev ve cadıdır. Esekmergen masalında kahraman, avcılık yaparak ormanda ilerlerken Jeztırnak adlı cadıyla karşılaşır. Zümrüdüanka masalında da cadıya rastlarız. Tumarbas Kaharaman masalında kahraman babasını öldüren devi, cadıyı ve oğlunu öldürür. Altın Saka masalında gölün üzerinde ciğer şeklinde duran cadı kahramanın oğlunu ister. [2, s.229-238].

Altın Kuyruklu Yılan masalında Aysulu hamile kalır ve doğum yapar. Doğurduğu çocuk yılan biçiminde dünyaya gelir ve sürünerek ormana gider [2, s.223-225]. Simurg masalının kahramanı Hasan, Simurg'un yavrularını yilandan kurtarır. Simurg da ona yardım eder [2, s.222]. Oğlunu Kaybeden Künşe masalında Künşe'nin oğlunu Ayjarik adlı bir şeytan kaçıırır [2, s.226].

Altın Boynuzlu Geyik masalında Buldır adlı avcı altın boynuzlu geyikle karşılaşır. Geyik daha sonra insana dönüşür [2, s.227]. Aynı masalda yedi başlı ejderha hanın halkını tehdit eder.

Altın Saka masalında baba tek evladını kendi canı için cadıya teslim etmek üzere oğlunu gönderir. Oğlunun bindiği uyuz at mitik bir varlık olan uçan at Tulpar'a dönüşür. Tulpar'a binen çocuk altın saka kuşunu almaya gider. Cadının elinden alıp ondan kaçmaya çalışır [2, s.230].

Auezhan'ın Kırk Oğlu masalında kırk oğlu olan Auezhan han, en küçük oğlunu ev yapmak için gönderir. Onun karşısına ak sakallı bir ihtiyar çıkar ve onun isteğini yerine getirir. Daha sonra uçarak ortadan kaybolur [2, s.240]. Auezhan'ın en küçük oğlu yolcuuğunda ejderha ve devle de karşılaşır.

Dostluk masalında konuşabilen mavi kuş masal kahramanının onu özgür bırakması üzerine ona yardım eder.

İki Kardeş masalında birden fazla olağanüstü varlıkla karşılaşılmaktadır. Kahraman çadırına gelen kıızı öldürüp ona baktığında "yirmi parmaklı jeztırnak olduğunu anlamış ve bütün parmaklarını kesip ormana hayvanlara atmış. Delikanlı ormanda giderken ormanın bütün geyik ve karacalarını otlatan bir dedeyi görmüş. Yanına selam vermeye gittiğinde tepesinde bir tek gözü

olduğunu fark etmiş” [2, s.244] . Daha sonra Tepegözü’n tek gözüne kızgın demirle dağlayarak ondan kurtulur.

Zayıt ile Kedi masalında kahraman sihirli kediler ülkesine gider. İnsanı özellik sergileyen kediler olağanüstü varlıklar olarak masalda geçer. Jağansa masalında üç kıza dönüşen kuşlar peri olarak masalda yer alır. Altın kuş masalında iki kardeş altın kuşun kalbini yer ve sonrasında yastıklarının altında altın bulurlar. İki kardeş yedi başlı ejderha ile savaşı [2, s.248-251]

3. Olağanüstü Nesnelere

Masallarda olağanüstü nesnelere kahraman ve yardımcı kahraman arasındaki ilişkiyi sağlamak, kahramanı zor durumdan kurtarmak gibi farklı işlevleri vardır. “Kahraman olağanüstü varlıklara harabe, kuyu, ağaç, mağara gibi yerlerde rastlar ve her defasında onların yeni taraflarını çözmeye çalışır” [4, s.90]. Kazak masallarında sihirli ayna, uçan halı ve ölüyü diriltiren elma, gümüş balta, gümüş bıçak, altın leğen, altın kepçe gibi pek çok mitolojik nesne yer alır.

Yer altını yer yüzüne bağlayan mağara [2, s.210] kazak masallarında yer alır. Mağara, kahramanın yeniden doğumunun bir yansımasıdır. Mağara ana rahmini simgeleyerek aslında gerçek dünyaya geçişin için bir kapı niteliği de görür.

“Hanın büyük oğlu satın aldığı ayna olmasaydı kızın öldüğünden haberleri olmayacağını söylemiş. Ortanca oğlu halı olmasaydı geç geleceklerini söylemiş. En küçük oğlu ayna ve halının olmasına rağmen elma olmazsa kızın hayatta kalamayacağını söylemiş” [2, s.210] . Başka bir masalda da Zayıt, kediler ülkesinde gümüş balta ve gümüş bıçak alır ve onlarla gümüş bir saray yapar. Jağansa masalında kahraman saray içinde büyük bir su birikintisinin, bir tarafında sandalyenin, diğer tarafında altın leğen ve altın kepçenin olduğunu görür.

Sonuç

Kazak masallarında mitolojik motifler, varlıklar ve nesnelere sıkça yer alır. Ölüm-dirilme, şekil değiştirme, olağanüstü motifler gibi pek çok motif yer alır. Bu motifler bir varlığa yapılan bir iyiliğe karşı ya da kötülüğe karşı ceza veya mükafat olarak verilir. Kazak masallarında kahramanlar genellikle kuş ya da geyik gibi hayvanlara dönüşür. Bununla birlikte doğumdan itibaren yarı insan yarı farklı bir varlık ya da görünüşü hayvan olan insanlar da masal evreninde yer almaktadır. Kazak masallarında kuş, geyik gibi hayvanların şekline girme motifine sıkça rastlanır.

Tepegöz, ejderha, dev, cüce, geyik, yılan gibi varlıklar olağanüstü özellikleriyle masalarda yer alır. Bu varlıklar olay örgüsüne göre bazen iyi olarak kahramana yardımcı olur. Bazen de kötü karakterde kahramana düşman konumundadırlar. Kazak masallarında sihirli ayna, uçan halı ve ölüyü diriltiren elma, gümüş balta, gümüş bıçak, altın leğen, altın kepçe gibi olağanüstü nesnelere ise kahramana yardım etmek için ve onunla yardımcı kahraman arasındaki ilişkiyi sağlamak için metinde yer alır.

Kaynakça:

1. Alptekin, Ali Berat. (2003). *Kazak Masallarından Seçmeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
2. Ashimova, D. (2020). *Kazak Masalları Üzerine Bir Değerlendirme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ardahan Üniversitesi, Ardahan.
3. İbragimova, A. (2009). *Kazak Masalları Üzerine Yapılan Çalışmaların Halkbilimi Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
4. Gümüş, İbrahim. (2017). *Türk Masalları ve Max Lüthi Yöntemi*, Lüthi, Max. (1986). *The European Folktale Form And Nature*, (çev. John D. Niles). Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

UDK 811.512.161

<https://orcid.org/0000-0001-8167-8961>

SUÂLLİ VE CEVAPLI MUHTASAR SARF-I TÜRKÎ ÜZERİNE

Kaman Sevda

Doç. Dr., Türk Dili ve Edebiyatı

Bartın Üniversitesi, Türkiye

e-mail: skaman@bartin.edu.tr

orcid id: 0000-0001-8167-8961

Abstract. Mehmet Abdülkadir, who worked as a teacher and school principal in the last years of the Tanzimat and Constitutional Monarchy periods, wrote many textbooks in areas such as alphabet, grammar, literature, geography and ethics. In this study, Mehmet Abdülkadir's 1895/1896 (1312) dated book titled *Suâlli ve Cevaplı Muhtasar Sarf-ı Türkî* will be emphasized. This book, which was prepared as a guide for teachers, is important in the sense that it summarizes the general information in the grammar books of the period in which it was written in an understandable and clear way. In the book, which consists of five chapters and is written with the question-answer technique, word types are divided into five parts as "noun, verb, adjective, pronoun, preposition". The work contains sixty-four questions and answers about the morphology of Turkish. In this paper, a general evaluation of the work and the transfer of the entire work to Latin letters were made.

Key words: Tanzimat Period, Ottoman Turkish, grammar book, morphology.

Giriş

Tanzimat Dönemi'nde Türkçenin okullarda ders olarak okutulması kararı alınmış; dönemin yazarları ve öğretmenleri sınıf seviyelerine uygun Türkçe dil bilgisini içeren ders kitapları ve öğretmen kılavuzları hazırlamışlardır. Tanzimat'ın son yılları ve Meşrutiyet Dönemi yıllarında öğretmenlik ve okul müdürlüğü görevlerini yürüten; alfabe, dil bilgisi, edebiyat, coğrafya, ahlak gibi alanlarda pek çok ders kitabı yazan Mehmet Abdülkadir de bu isimlerden biridir. Mehmet Abdülkadir, Mirmirân Hasan Paşa Mekteb-i Feyziyyesi'nde öğretmenlik yaptığı yıllarda *Suâlli ve Cevaplı Muhtasar Sarf-ı Türkî*¹² (1895/1896) isimli eseri yazmıştır. Öğretmenlere kılavuz niteliğinde yazılmış bu eser İstanbul'da Âlem Matbaası (Ahmet İhsan ve Şürekâsı)'nda Maârif Vekâleti'nin izniyle basılmıştır. On altı sayfalık eserin dış kapağında 1313, iç kapağında 1312 tarihi vardır.

Tanzimat Dönemi'nde yazılmış Türkçe şekil bilgisi (sarf) kitaplarında Türkçedeki kelime türlerinin tasnifi konusunda birlik yoktur. Mehmet Abdülkadir beş bölümden oluşan ve soru-cevap tekniğiyle yazılan eserinde kelime türlerini "isim, fiil, sıfat, zamir, edat" olmak üzere beş kısma ayırmıştır. Tanzimat Dönemi'ndeki dil bilgisi kitaplarının bir kısmında Aristo'nun tasnifini kabul eden Arap dilcilerinin etkisinde kalınarak Türkçedeki kelime türleri "isim, fiil, harf" şeklinde üçe ayrılarak incelenmiştir [1, s. 364]. Ahmet Nazif'in yazma eseri *Sarf-ı Türkî* (1263/1847) buna örnektir [2, s. 18]. Mehmet Abdülkadir gibi Türkçedeki kelime türlerinin beşe ayrıldığını belirten yazarların başında Ahmet Cevdet Paşa gelmektedir. Ahmet Cevdet Paşa Fuat Paşa ile birlikte hazırladıkları elli yıl okullarda okutulan ve dönemin diğer eserlerini etkisi altında bırakan eseri *Kavâid-i Osmaniye* (1267/1851)'de kelime türlerini "isim, sıfat, kinâyât (şahıs, işaret, belirsizlik zamirleri), fiil, edevât" [3, s. 76] olmak üzere beşe ayırmıştır. Ahmet Cevdet Paşa, *Tertib-i Cedid Kavâid-i Osmâniyye* (1301/1885) isimli eserinde de kelime türlerini "isim, sıfat, zamir, fiil ve edat" [3, s. 63] şeklinde beş kategoride incelemiştir. Selim Sâbit de ortaokul öğrencileri için yazmış olduğu *Sarf-ı Osmânî* (1297/1881) (1. baskı) isimli eserinde "isim, sıfat, kinâyê, fiil ve edat" olarak

¹² Bu matbu eserin bir nüshası, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Koleksiyonu'nda 0104233 demirbaş numarasıyla kayıt altındadır.

kelimeleri beş başlıkta incelemiştir [4, s. 4]. Kelime türlerini yedi türe ayıran Hasan Şefik *Sarf-ı Türkî* (1307/1891) isimli eserinde bu tasnife "fer'-i fiil (sıfat-fiil), ta'dil-i fiil (zarf)" türlerini eklemiştir [5, s. 270]. Mihrî (Mihran Apikyan) ise *Mutavvel Sarf-Osmânî* (1306/1890) isimli eserinde gramer konularını Arapçada olduğu gibi üç ana başlığa (isim, fiil, harf) ve Fransızca gramerini örnek alarak da sekiz alt başlığa (isim, sıfat, zamir, fiil, harf-i cerr, harf-i atıf, harf-i nidâ, hurûf-ı şettâ) ayırmıştır [6, 131].

Suâlli ve Cevaplı Muhtasar Sarf-ı Türkî'nin [7, s.1-16] giriş kısmında "Sarf-ı Türkî, harf ve kelime neye derler?" sorularına yanıt verilmiştir. Eserin birinci bölümünde ismin tanımı, isim çeşitleri (ism-i cins/ism-i âm ve ism-i has/ism-i alem), isimlerde teklik-çokluk (müfret-cem), ismin hâlleri (mücerret, mef'ûlün bih, mef'ûlün ileyh, muzâfun ileyh) ile ilgili sorulara değinilmiştir. Eserde bulunma (mef'ûlün-fih) ve ayrılma (mef'ûlün-anh) hâl eklerinden bahsedilmemiştir. Eserin ikinci bölümünde masdarın tanımı ve çeşitleri, fiilde olumsuzluk (müsbet-menfi) ve fiilde kip (mâzî-i şuhûdî, mâzî-i naklî, fiil-i hâl, fiil-i muzâri, fiil-i müstakbel, fiil-i iltizâmî, fiil-i vücûbî, fiil-i şartî, fiil-i emrî) konuları ele alınmış; 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 44 numaralı soruların cevaplarının altında basit fiillerin şahıslara göre çekimi "tasrif" başlığı altında verilmiştir. Eserde fiillerin şahıslara göre çekimi Arapçadaki sıralamaya (ben, biz, sen, siz, o, onlar) göredir: *okumuşum, okumuşuz, okumuşsun, okumuşsunuz, okumuş, okumuşlar*. Eserin üçüncü bölümünde sıfatın tanımına, sıfat çeşitlerine (sıfat-ı semâ'î, sıfat-ı kıyâsî), sıfat tamlamasına (mevsuf), sayı (asliyye, vasfiyye, kesriyye, tevzî'iyye) ve işaret sıfatlarına (ism-i işâret, ism-i işâretlerde çokluk) değinilmiştir. Eserin dördüncü bölümünde zamirin tanımına ve zamir çeşitlerine (zamîr-i şahsî, zamîr-i izâfî, zamîr-i nisbî, zamîr-i fiilî) yer verilmiştir. Eserin beşinci bölümünde edatlar başlığı altında "a ey, yâ, işte, hele, ha, için, zîrâ, çünkü, üzere, eğer, iken, ile, -DA, -DAn, hiç, -sIz, ne, ki, gibi, sanki, ne, mi, kim, ve, dahi, de, en, pek,-ki" ekleri ve kelimeleri sıralanmış; bahsi geçen edatların cümledeki anlamlarına değinilerek hangi durumlarda kullanılacağı hakkında bilgi verilmiştir. Eser genelinde *edat* kelimesi hem ek hem de ilgeç anlamında kullanılmıştır.

Eserde öğretim yöntemlerinden soru-cevap tekniği kullanılmış, soru ve cevaplar kısa tutulmuştur. Yazar konunun anlaşılmasını ve netleşmesini sağlayan soruları tercih etmiştir. "Sarf-ı Türkî neye derler?" sorusuyla başlayan eserde Türkçenin şekil bilgisine dair altmış dört soru-cevap bulunmaktadır. Sorular yazar tarafından numaralandırılmış, cevaplar örneklerle desteklenmiştir.

METİN¹³

(2) SUÂLLİ VE CEVAPLI MUHTASAR SARF-I TÜRKÎ

1. Sarf-ı Türkî neye derler? Lisân-ı Türkî doğru söyleyip yazmak fennidir. Söyleyip yazdığımızıza cümle ve kelâm denilir ki kelimelerden ve kelimeler dahi harflerden mürekkeptir.

2. Harf neye derler? Hiçbir ma'nâyı hâiz olmayıp ağızdan çıkan sestir elif (ا), b (ب), p (پ), t (ت), s (ث) gibi.

3. Kelime neye derler? Bir şeyin ma'nâsını bildiren lafızdır ve beş nev'dir. İsim, fiil, sıfat, zamir, edattır.

Birinci Bap İsim Beyânındadır

4. İsim neye derler? Zamâna delâlet etmeksizin bir şahıs veyâhut diğer bir şeyi bildiren kelimedir *Hakkı, kitap, İstanbul* gibi.

5. İsim kaç kısımdır? İsim iki kısım olup biri ism-i cins, diğeri ism-i hastır.

6. İsm-i cins neye derler? (3) Cemî'i-i efrâda şâmil olan kelimeye denir *kalem, elma, taş, toprak* gibi ki yalnız bir kalem, bir elma olmayıp küre-i arzda ne kadar kalem ve elma ve taş ve toprak var ise cümlesine şâmidir. Buna (*ism-i âm*) dahi denir.

7. İsm-i has neye derler? Yalnız bir şahsa veyâhut bir şeye delâlet eden kelimedir *Çamlıca, İstanbul, Ahmet, Tuna* gibi ki *Çamlıca* bir mevki-i dil-firîbin ve *İstanbul* bulunduğumuz şehri-i dil-nişînin ve *Ahmet* bir zâtın ve *Tuna* bir şehrin ismidir. Buna (*alem*) dahi denir.

¹³ Bu çalışmada *Suâlli ve Cevaplı Muhtasar Sarf-ı Türkî*, TDK'nin "Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi" başlığıyla Latinize edilmiş eserlerde benimsenen yazım ilkelerine uyularak Latin harflerine aktarılmıştır.

8. Müfret neye derler? Söylenilen kelime bir ve yalnız ise müfret denir *câmi, mektep, medrese, kitap* gibi.

9. Cem neye derler? Söylenilen kelime bir ve yalnız değil ise cem denir *câmiler, mektepler, medreseler, kitaplar* gibi.

10. Türkçede müfret kelimeyi cem yapmakta kaa'ide nedir? Müfret kelimenin âhirine bir "+IAr/الر" edâtı ilâve edilir.

Ahvâl-i İsim

11. İsimlerde kaç hâl vardır? Mücerret, mef'ûlün bih, mef'ûlün ileyh, muzâfun ileyh namlarıyla dört hâl üzere bulunurlar.

12. Mücerret neye derler? (4) Kelimenin âhirine mef'ûl ve izâfet alâmetlerinden hiçbiri bulunmaz ise mücerret denilir *Ahmet, kalem, kitap* gibi.

13. Mef'ûlün bih nasıl teşkîl olunur? Mücerret kelimenin âhiri sâkin ise (+I/ى), harekeli ya'ni hurûf-ı imlâ ta'bîr olunan (*elif/ا, he/ه, vav/و, y/ي*) harflerinden biri bulunursa (+yI/يى) edâtı ilâvesiyle teşkîl olunur *Ahmet'i, kalemi, kitabı, Hakkı'ya* gibi.

14. Mef'ûlün ileyh nasıl teşkîl olunur? Mücerret kelimenin âhiri sâkin ise (+A/أ), harekeli ise (+yA/أه) edatları ilâve edilir *Ahmet'e, kaleme, kitaba, Hakkı'ya* gibi.

15. İzâfet neye derler? İki ismi birbirine rabtedip husûsî bir ma'nâ çıkarmaya derler. Ve o ismin yerine (*muzâfun ileyh*), diğerine (*muzaf*) denilir.

16. Muzâfun ileyh nasıl teşkîl olunur? Mücerret kelimenin âhiri sâkin ise sağır kef (+In/ك), harekeli ise (+nIn/نك) ilâve edilir *Ahmet'in, kalemin, kitabın, Hakkı'nın* gibi.

17. Muzaf nasıl teşkîl olunur? Mücerret kelimenin âhiri sâkin ise (+I/ى), harekeli ise (+sI/سى) ilâve edilir ve dâimâ muzâfun ileyhten sonra gelir *kitabı, kapısı* gibi.

18. Muzâf ile muzâfun ileyh'in birlikte bulunması ne teşkîl eder? Bir terkîb-i izâfî teşkîl eder *Ahmet'in kitabı, bahçenin kapısı, sobanın borusu* gibi.

19. (5) Lisân-ı Türkî'de muzâfun ileyh edâtı ne vakitlerde hazfolunur? Bir şeye yâhut bir mahale alem olan terkiplerde hazfetmek lâzımedendir. *Yalı bekçisi, Çamlıca üzümü, Boğaziçi, Galata Kulesi* gibi.

Masdar

20. Masdar neye derler? Masdar kendisinden yalnız bir ma'nâ-yı fiili anlaşılan kelimedir.

21. Bir kelimenin masdar olduğu neden bilinir? Kelimenin âhirinde (-mek/مك) veyâhut (-mak/مق) bulunmasıyla bilinip (-mek/مك) ile nihâyetlenen masdarlara masdar-ı hafif, (-mak/مق) ile nihâyetlenen masdarlara masdar-ı sakil derler (*görmek*), (*okumak*) gibi.

22. Masdar-ı tahfîfî nasıl teşkîl olunur? Edât-ı masdar hazfolunup yerine (-mA/مه) edâtı ilâvesiyle teşkîl olunur (*yazmak*)dan (*yazma*), (*çizmek*)den (*çizme*) gibi.

23. Hâsıl-ı masdar nasıl teşkîl olunur? Edât-ı masdar hazfolunup bâkî kalan maddenin âhiri sâkin ise (-Iş/ش), harekeli ya'ni hurûf-ı imlâ ta'bîr olunan (*elif/ا, he/ه, vav/و, y/ي*) harflerinden biri bulunursa (-yIş/يش) edâtı ilâve edilir (*gülmek*)ten (*gülüş*), (*okumak*)tan (*okuyuş*) gibi.

24. Müsbet neye derler? Kendisinde nefy edâtı bulunmayan kelimedir. *Okumak, çalışmak* gibi.

25. Menfî neye derler? (6) Edât-ı masdardan evvel nefy edâtı olan kelimedir. *Görmemek, çalışmamak* gibi. Edât-ı nefy hafiflerde (*m/م*) yâhut (-me/مه) ve sakillerde (-ma/ما)dır.

26. Fiil neye derler? Üç zamânın birinde bir işin veyâ bir hâl ve keyfiyetin vukû'unu bildiren kelimedir ki mâzî-i şuhûdî, mâzî-i naklî, fiil-i hâl, fiil-i muzâri, fiil-i müstakbel, fiil-i iltizâmî, fiil-i vücûbî, fiil-i şartî, fiil-i emrî namlarıyla dokuza ayrılır.

(Tenbih)

Zaman (*mâzî, hâl, istikbal*) nâmıyla üç nev olduğu gibi fiili icrâ eden zat dahi üçtür (*mütekellim, muhâtap, gaa'ip*). İmdi bu zatlar bir ve yalnız ise müfred-i mütekellim, müfred-i muhâtap, müfred-i gaa'ip eğer bir ve yalnız ise cem'-i mütekellim, cem'-i muhâtap, cem'-i gaa'ip denilir ki bunlardan her birerlerine ayrı ayrı birer sıyga vaz' olunmuştur. Ve mezkur dokuz sıyga-i muhtelifeden fiil-i emrînin dört mâ'adâsının altışar sıyga-i muttarideleri vardır.

27. Mâzî-i şuhûdî neye derler? Geçmiş zamanda vukû'a gelen ve mütekellimin gözüyle gördüğünü bildiren sıygaldır.

28. Nasıl teşkîl olunur? Masdarlardan (-mek/مك) ve (-mak/مق) lafızları kaldırılıp kalan maddenin (7) âhirine bir (-DI/دى) edâtı ilâvesiyle müfred-i gaa'ip (-lAr/لر) ziyâdesiyle cem'-i gaa'ip ve zamîr-i fiilî ilâvesiyle mütekellim ve muhâtap sıygaları teşkîl olunur. Fakat mütekellimin sıygalarıyla muhâtapların müfretlerinde (-DI/دى) edâtının yâ'sı terk olunmak kaa'idededir. (*Tasrif*) *okudum, okuduk, okudun, okudunuz, okudu, okudular*

29. Mâzî-i naklî neye derler? Geçmiş zamanda vukû'â gelen mütekellimin işitmekle beyân ettiği sıygalardır.

30. Nasıl teşkîl olunur? Edât-ı masdar kaldırılıp kalan maddenin âhirine (-mİş/مش) edâtı ziyâdesiyle müfred-i gaa'ip ve (-lAr/لر) ziyâdesiyle cem'-i gaa'ip ve zamîr-i nisbîler ilâvesiyle mütekellim ve muhâtap sıygaları teşkîl olunur. (*Tasrif*) *okumuşum, okumuşuz, okumuşsun, okumuşsunuz, okumuş, okumuşlar*

31. Fiil-i hâl neye derler? Hâl-i hâzırda bir işin vukû'unu beyân eden sıygalardır.

32. Nasıl teşkîl olunur? Edât-ı masdar kaldırılıp kalan maddenin âhirine (-yor/يور) edâtı ilâvesiyle müfred-i gaa'ip ve (-lAr/لر) ziyâdesiyle cem'-i gaa'ip ve zamîr-i nisbîler ziyâdesiyle (8) mütekellim ve muhâtap sıygaları teşkîl olunur fakat madde-i asliyyenin âhiri sâkin ise evvel harf meksûr okunur. (*Tasrif*) *okuyorum, okuyunuz, okuyorsun, okuyorsunuz, okuyor, okuyorlar*

33. Fiil-i muzâri neye derler? Bir fiilin şimdiki hâlde veyâ gelecek zamanda vukû'unu bildiren sıygalardır.

34. Nasıl teşkîl olunur? Edât-ı masdar terk olunup maddenin âhirine (*râ-yı sâkine*) getirilirse müfred-i gaa'ip ve (-lAr/لر) ziyâdesiyle cem'-i gaa'ip zamîr-i nisbîler ilâvesiyle mütekellim ve muhâtap sıygaları teşkîl olunur. Fakat menfilerde (*râ/را*) harfi (*zâ/زا*)'ya tebdil ve müfred-i mütekellimlerde terk ve cem'-i mütekellimlerde (*yâ/يا*)'ya tebdil kılınmak lisânımızın şîvesindedir. (*Tasrif*) *okurum, okuruz, okursun, okursunuz, okur, okurlar*

35. Fiil-i müstakbel neye derler? Bir fiilin gelecekte vukû'unu beyân eden sıygalardır.

36. Nasıl teşkîl olunur? Masdar edâtı terk olundukta madde-i asliyyenin âhiri sâkin ise bir (*hâ-yı resmîyye*), eğer müteharrik ise *hâ-yı resmîyyeden* evvel bir de (-y/ى) (9) ziyâde kılındıktan sonra hafiflerde (-cek/جك) ve sakillerde (-cak/جق) edatları ilâvesiyle müfred-i gaa'ip ve (-lAr/لر) ziyâdesiyle cem'-i gaa'ip ve zamîr-i nisbîler inzimâmıyla mütekellim ve muhâtap sıygaları teşkîl olunur. Fakat mütekellimlerde -cek/جك edâtının kâfı (كافى) kâf-i Fârisî'ye ve -cak/جق edâtının kafı gayın'a (غينه) tebdil kılınmak kaa'idededir. (*Tasrif*) *okuyacağım, okuyacağınız, okuyacaksın, okuyacaksınız, okuyacak, okuyacaklar*

37. Fiil-i iltizâmî neye derler? Mültezem olan bir işe delâlet eden sıygalardır.

38. Nasıl teşkîl olunur? Edât-ı masdar terk olunup kalan maddenin âhirine (-mAlî/ملى) edâtı getirilerek müfred-i gaa'ip ve (-lAr/لر) ziyâdesiyle cem'-i gaa'ip zamîr-i nisbîler ilâvesiyle mütekellim ve muhâtapları teşkîl olunur. (*Tasrif*) *okumalıyım, okumalıyız, okumalısın, okumalısınız, okumalı, okumalılar*

39. Fiil-i vücûbî neye derler? Talep olunan bir işe delâlet eden sıygalardır.

40. Nasıl teşkîl olunur? Edât-ı masdar hazfolundukta kalan maddenin âhiri sâkin ise (*hâ-yı resmîyye*) (-A/أ) müteharrik ise (-yA/ياء) edatları ziyâdesiyle müfred-i gaa'ip (10) ve (-lAr/لر) ilâvesiyle cem'-i gaa'ip ve zamîr-i nisbîler inzimâmıyla mütekellim ve muhâtap sıygaları teşkîl olunur. Fakat müfred-i mütekellimlerde zamîr-i nisbîden evvel bir yâ-yı meksûre ve cem'-i mütekellimlerde (-lIm/لم) lafzına tebdil kılınmak kaa'idededir. (*Tasrif*) *okuyayım, okuyalım, okuyasın, okuyasınız, okuya, okuyalar*

41. Fiil-i şartî neye derler? Ma'nâsının vukû'u diğer bir fiilin husûlünü müstelzim olan kelimedir.

42. Nasıl teşkîl olunur? Masdar edatları kaldırılıp kalan madde-i asliyyenin âhirine bir (-sA/سه) edâtı getirilerek müfred-i gaa'ip ve (-lAr/لر) ziyâdesiyle cem'-i gaa'ip ve zamîr-i fiilîler ilâvesiyle mütekellim ve muhâtapları teşkîl olunur. (*Tasrif*) *okusam, okusak, okusan, okusanız, okusa, okusalar*

43. Fiil-i emrî neye derler? Bir işin icrâsını fâ'ile emir ve tenbîhi beyân eden sıygaldır.

44. Nasıl teşkîl olunur? Masdar edatları terk olundukta bâkî kalan madde müfred-i muhâtap sıygası olup bir zamîr-i fiilî ilâvesiyle cem'-i muhâtap yapılır. Bunlara emr-i hâzır denilir ve müfred-i muhâtapların âhirine bir (-sUn/سون) geti-(11)-rilerek müfred-i gaa'ip ve (-lAr/لر) ziyâdesiyle cem'-i gaa'ip sıygaları teşkîl olunur ki bunlara da (emr-i gaa'ip) denilir. (*Tasrif*) oku, okuyunuz, okusun, okusunlar

Üçüncü Bap Sıfat Beyânındadır

45. Sıfat neye derler? Bir vakte delâlet etmeksizin bir hâl ile mevsûf olan kelimedir. (*Güzel*) ve (*beyaz*) gibi ki güzellik ve beyazlık ile muttasıf olan insan veyâ kâğıt veyâhut diğeri bir şey demek olur.

46. Sıfat kaç kısımdır? Sıfat iki kısım olup biri sıfat-ı semâ'î ve diğeri sıfat-ı kıyâsîdir.

47. Sıfat-ı semâ'î neye derler? İştîp bilmemekle bilinen sıfatlardır ki *kare, büyük, güzel* gibi.

48. Sıfat-ı kıyâsî neye derler? Bir kaa'ide-i mahsûsa ile hâsıl olan sıfatlardır ki âhiri (+II/لى) yâhut (+IU/لو), (+CA/هـ), (+CI/جى) edatları bulunur. *Bursalı, İstanbullu, kabaca, sucu, cennetlik* gibi.

49. Bir kelimenin sıfat olduğu neden bilinir? O kelimenin âhirine kimse ve şey lafızlarından biri geldiği vakit ma'nâ (12) sahîh olur ise o kelime sıfattır, ma'nâ sahîh olmaz ise o kelime sıfat değildir. (*Terbiyeli kimse*), (*güzel şey*) gibi.

50. Mevsuf neye derler? Bir sıfat ile muttasıf olan kelimeye mevsuf denilir ve terkîb-i tavsîfide dâimâ sıfat evvel mevsuf sonra gelir. *Güzel kalem, büyük hâne, çirkin huy, iyi peder* kelimeleri birer sıfatla birer mevsuftan mürekkep terkîb-i tavsîfidir.

Esmâ-i A'dat

51. Esmâ-i a'dat neye derler? Sayıları ifâde eden birtakım isimlerdir ki asliyye, vasfiyye, kesriyye, tevzî'iyye namlarıyla dörde ayrılır.

52. A'dât-ı asliyye neye derler? Birden yukarı nâ-mütenâhî asl-ı a'detlerdir *bir, on, yüz, bin, elli* âhire.

53. A'dât-ı vasfiyye neye derler? Sıfat makaamında kullanılıp bir şeyin derece ve mertebesini beyân eden sayılardır, a'dât-ı asliyyenin âhirine (+nCI/نجى) edâtı ilâvesiyle teşkîl olunur (*birinci*), (*üçüncü*) gibi.

54. A'dât-ı kesriyye neye derler? Vâhid-i kıyâsî farz olunan bir şeyin eczâsını gösterir *dörtte bir, yüzde beş* gibi. (13)

55. A'dât-ı tevzî'iyye neye derler? Müsâvat üzere taksim olunan sayılardır ki *birer birer, ikişer ikişer* gibi.

İsm-i İşâret

56. İsm-i işâret neye derler? Bir şeyin gösterilmesi îcap ettikte kullanılan lafızlardır. Yakını göstermek için (*bu, şu*), uzağı göstermek için (*o*) kelimesi isti'mâl olunur. *Bu adam, şu çocuk, o kitap* gibi.

57. İsm-i işâretlerin cem'inde kaa'ide nedir? Edât-ı cem olan (-lAr/لر) edâtından evvel nûn ziyâde kılınır (*bunlar, şunlar, onlar*) gibi.

58. İsm-i işâ[re]tten sonra gelen isme ne derler? Müşârûn ileyh ve terkibine terkîb-i tavsîfi denilir.

Dördüncü Bap Zamir Beyânındadır

59. Zamir neye derler? İsm'in yerini {tu}tutan kelimelerdir. Zamîr-i şahsî, zamîr-i izâfî, zamîr-i nisbî, zamîr-i fiilî namlarıyla dörde ayrılır.

60. Zamîr-i şahsî neye derler? Bir zât-ı muayyeni irâ'e eden zamirlerdir. Müttekellim zamîri (*ben*), cem'i (14) (*biz*), muhâtap zamîri (*sen*), cem'i (*siz*), gaa'ip zamîri (*o*), cem'i (*onlar*)dır.

61. Zamîr-i izâfî neye derler? Muzafların âhirine lâhik olup nispet ve temellük ma'nâlarını ifâde eden zamirlerdir. Müfred-i müttekellimi mim-i sâkine (-m/م), cem'i (-mIz/مز), müfred-i muhâtabı sağır kef (-n/ك), cem'i (-nIz/نز) ve gaa'ip sûretlerinde (-I/ى) dir. *Kitabım, kitabımız, kitabın, kitabınız, kitabı, kitapları* gibi.

62. Zamîr-i nisbî neye derler? Fiil ve haberlere lâhik olup fiillerin fâ'ilini beyân eden ve haberleri mübtedâyâya rabteden zamirlerdir. Müfred-i mütekellim (-m/م), cem'i (-mIz/مز), müfred-i muhâtabı sağır (-sIn/سك), cem'i (-sInIz/سكز) edatlarının ilâvesinden ibârettir. Bunun gaa'ibi (-dIr/در) lafzıdır. Haberlere mahsûs olup fiillere ilhâk olunamaz *fakirdir, fakirdirler* gibi.

63. Zamîr-i fiilî neye derler? Yalnız şuhûdîler ile şartiyyelerin âhîrine lâhik olup fâ'illerini irâe ve iş'âr eden zamirlerdir. Mütekellimi (-m/م, -n/ك, -k/ق), muhâtabı (-n/ك, -nız/كز) edatlarının ilâvesinden ibârettir. *Geldim, geldin, geldiniz* gibi.

Beşinci Bap Edevat Beyânındadır

64. Edat neye derler? (15) Müstakil bir ma'nâyı ifâde etmeyip diğer kelimelere rabtolundukta husûsî ma'nâlara delâlet ederler. (*A, ey, yâ*) edatları nidâ içindir. *A canım, ey civanmerd, yâ hoca-i dâna* misallerinde olduğu gibi. (*İşte, hele, ha*) tenbih içindir. *İşte böyle çalışmalı, hele doğru söyle, ha bak sana söyleyim* gibi. (*İçin, zîrâ, çünkü*) ta'lîl içindir. *Ak akçe kara gün içindir. Zîrâ çalışmalıdır çünkü çalışkandır* cümlelerinde olduğu gibi. *Üzere* edât-ı isti'lâdır. Masdarlara lâhik oldukta şart ma'nâsını ifâde eder. *Ayak üzere durdu, gitmek üzere geldi* gibi. *Eğer* edât-ı şarttır. *Eğer çalışır isen adam olursun* gibi. *İken* edât-ı hâldir. *Çocuklar küçük iken çalışmalıdır* gibi. *İle* musâhabet içindir. *Doğruluk ile yalan kardeşin olmaz* gibi. -*DA* edât-ı zarftır. *Bursa'da iki ay oturdum* gibi. -*DAN* edât-ı ibtidâdır. *İstanbul'dan Boğaziçi'ne gittim* gibi. (*Hiç, -sIz, ne*) edât-ı nefydir. *Parasız puluz yola çıkılır mı* gibi. *Senin gibi hiçbir kimse görmedim ne senin dediğin olacak ne benim* gibi. (*Ki*) edât-ı rabttır *her kim ki dersine çalışır akbet feyz-yâb olur* gibi. (*Gibi, sanki*) teşbih içindir. *İlim ve ma'rifet güneş gibi parlaktır. Sanki geldiğimden haberi yokmuş gibi.* (16) (*Ne, mi, kim*) edât-ı istifhamdır. *Ne okuyorsun bu sabah, evde mi idin, kim geldi* gibi. (*Ve, dahi, de*) harf-i atıftır. *Bursa ve İstanbul mevâki-i latîfeden ma'duttur. Bugün dahi gitti yarın da gelecek* gibi. (*En, pek*) edât-ı tafididir. *Okuyup yazmak hünerlerin en a'lâsıdır. Yalan söylemek pek fena huydur* gibi. (-*ki*) edât-ı ta'rifdir. *Evdeki pazar çarşıya uymaz* gibi.

Sonuç

Tanzimat Dönemi'nde yazılan Türkçe dil bilgisi kitaplarında medrese filolojisinin etkisiyle Arapça; Meşrutiyet Dönemi'nde ise Batılaşmanın etkisiyle Fransızca gramer anlayışı Türkçeye tatbik edilmiştir. Bildiride incelenen ve Latin harflerine aktarılan *Suâlli ve Cevaplı Muhtasar Sarf-ı Türkî* isimli eser 1847-1895 yılları arasında yazılmış Türkçe şekil bilgisi kitaplarının özelliklerini taşımakta, Arapça dil bilgisi kitaplarının metodolojisinin izlerini barındırmaktadır. On altı sayfalık bu kılavuz kitabında eserin yazıldığı dönemin dil bilgisi kitaplarındaki genel bilgiler anlaşılır ve açık bir şekilde ana hatlarıyla özetlenmiştir. Daha önce Latinize edilmemiş bu eser dönemin terimlerini ve şekil bilgisi anlayışını yansıtmaya bakımından dikkat çekicidir. Eserde kullanılan terimler daha çok Arapça ve Farsça kökenlidir; Arapça kökenli terimler Farsça terkiye göre düzenlenmiştir. Mehmet Abdülkadir'in dönemin eserlerini incelediği, şekil bilgisi alanında "yaygın olan görüşleri" esas alarak kitabını yazdığı söylenebilir.

Bibliyografya:

1. Levend, A. S. [1972]. *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara: TDK Yay.
2. Kaman, S. [2021]. *Ahmet Nazif Sarf-ı Türkî*. Çanakkale: Paradigma Yay.
3. Özkan, N. [2020]. *Ahmet Cevdet Paşa'nın Dil Bilgisi (Kavâ'id) Kitapları*. Ankara: TDK Yay.
4. Selim Sâbit. [1297/1881]. *Sarf-ı Osmânî*. 1. Baskı. İstanbul: Matbaa-i Osmâniye.
5. Kaman, S; Yılmaz, S. [2022]. "Hasan Şefik'in Dil Bilgisi Kitapları Üzerine", *Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Özçelik Armağanı*, S. 261-273, Konya: Palet Yayınları.
6. Atılğan, Ö. [2020]. "Mutavvel Sarf-ı Osmânî Hakkında Bir Değerlendirme". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1) , 127-146.
7. Mehmet Abdülkadir, *Suâlli ve Cevaplı Muhtasar Sarf-ı Türkî*, İstanbul: Âlem Matbaası.

УДК 641.1

<https://orcid.org/0000-0002-7552-4189>

<https://orcid.org/0000-0003-0745-1931>

STUDIUL TRADIȚIILOR DE PREPARARE A TURTELOR CU MAC ȘI PLACHIEI

Tabunșcic Olga

doctor în științe economice, conf. univ.
ASEM, or. Chișinău, Republica Moldova
e-mail: tabunscic.olga@ase.md
orcid id: 0000-0002-7552-4189

Cazac Viorica

doctor în inginerie
UTM, or. Chișinău, Republica Moldova
e-mail: viorica.cazac@ntp.utm.md
orcid.org/0000-0003-0745-1931

Abstract: The paper presents the result of the study in the field, which allowed the finding, that several recipes of traditional dishes tend to disappear from the national gastronomic heritage. Among them is the recipe of the dessert "Turte cu mac/Cakes with poppy", specific to the northern area of the Republic of Moldova, Moldova and Transylvania in Romania prepared by Moldovans for hundreds of years, especially on Christmas Eve, but also on other various occasions, as well as the dessert "Plachia" which was prepared in the old days in most villages in the country. Today, they are more and more rarely prepared by Moldovans, being found only in the list of dishes at weddings, celebrating the birth of children or funeral meals. Thus, these culinary pearls of another time need to be rediscovered and recovered. The techniques of preparing these sweets are presented and are highlighted the Turkish influences on the name and technology of obtaining Plachia.

The researches were carried out in the trend of revitalization of "Turte cu mac" and "Plachia", and the results of the study are presented within the State Program 20.8009.0807.17 REVICULT.

Keywords: traditional cuisine, plachie, poppy cakes, julfa, poppy seeds, hemp seeds, gastronomic traditions.

Gastronomia tradițională, alături de istorie, cultură, religie și etnie continuă să joace un rol important în definirea identității naționale. Importanța cunoașterii modului de alimentație al poporului moldav, din diverse momente ale evoluției, poate fi argumentată prin faptul că furnizează informații prețioase, servind drept oglindă a transformărilor istorice, culturale și sociale din diferite timpuri și reprezintă un indiciu al gradului de civilizație și bunăstare al poporului. Iar tradițiile culinare trebuie revitalizate, deoarece ritmul intens al vieții moderne din ultimele decenii, schimbă foarte rapid concepția despre mâncare, iar **tendința de uniformizare și standardizare a gustului în materie de alimentație, duce la dispariția diversității și identității culinare. Astfel, tradițiile gastronomice se prăbușesc dramatic sub acțiunea noilor preferințe ale populației de a se alimenta și tot mai multe preparate tradiționale, pline de gust, valoare și istorie se pregătesc tot mai rar sau deloc, iar în consecință tind să fie date uitării.**

O analiză generală a alimentației moldovenilor din secolul XIX și începutul secolului XX, demonstrează că societatea opta pentru **o bucătărie bazată pe simplitate**. Diversitatea de ingrediente era mică, iar preparatele făcute după rețete complexe erau prezente foarte rar pe masa de zi cu zi. Oamenii erau obișnuiți cu mese pregătite din ce creștea în gospodăriile proprii. Pe lângă asta, țărani vedeau mâncarea doar ca **sursă principală de energie**; fără să-i atribuie valoarea unui generator de satisfacție și împlinire. [6]

Dovadă a unui astfel de stil de alimentație sunt *turtele cu mac*, atestate, după mai multe surse, ca existente de sute de ani, rețetele fiind transmise din generație în generație și adaptate la posibilitățile timpurilor. Sursele bibliografice, permit să constatăm că acest preparat se pregătea în

republica Moldova (zona de nord și centru), România (Moldova, Ardeal și aromâni din Dobrogea), Ucraina (regiunea Bucovina) și în Polonia [7]. Unii cercetători menționează că este un desert specific Bucovinei, de unde s-a transmis în țările vecine.

Menționăm că prezintă interes și denumirea acestui preparat care diferă de la regiune la regiune, de la sat la sat. În zona Moldovei din România poartă denumirea de „Pelincile Domnului“, „Pelincile lui Hristos“, „Scutecele lui Iisus“ sau ”Turte moldovenești”. Tradiția spune că moldovencele au creat această rețetă cu gândul la Maica Domnului care nu își găsea adăpost nicăieri pentru ea și pruncul ce urma să se nască și pentru care nu avea pelinci și că *turtele cu mac* sunt preparate ritualice și trebuia să fie singurul fel de mâncare consumat în Ajunul Crăciunului. În zona de nord a Republicii Moldova cea mai răspândită denumire fiind *turte cu mac sau turte cu julfă/ turte cu lapte de bou/ buhai*, iar în zonele de centru *turte cu mac*.

Julfă reprezintă o mâncare de post, preparată din sămânță de cânepă pisată și fiartă cu apă îndulcită. /<ung. Zsufa; un fel de mâncare (care se numește și lapte de buhai) făcută din semințe de cânepă pisate, apoi amestecate cu apă ferbinte, strecurate și ferte, din care rezultă un fel de urdă sau lapte, în care se pune zahăr și se mănâncă sau - un fel de “brânză” (numită și lapte de bou sau lapte de buhai) din semințe de cânepă.[4]

Așa deci, se poate constata că julfă este un fel de ”brânză”, obținută din semințe de cânepă, care era consumată ca atare sau se folosea în calitate de sirop pentru a înmuia turtele și a le atribui savoare și aromă.

Tehnologia de obținere a turtelor cu mac constă din operațiuni, precum: pregătirea aluatului nedospit, fără utilizarea fermenților (făină de grâu, apă, sare); modelarea turtelor; coacerea sau uscarea la suprafața sobei a turtelor; pregătirea siropului - laptelui de bou sau a julfei și asamblarea turtelor. Asamblarea presupune ruperea cu mâna a turtelor coapte în bucăți sau tăierea acestora în formă de romb și însiroparea cu lapte de bou sau julfă. Unele rețete includ nuci uscate pisate și miere de albini.

Prezintă interes și o altă rețetă de preparare pentru care turtele nu se rup ci se assemblează întregi, descrisă în una din cele mai vechi surse [1, pag.117]: *desert ca baclavaua cu straturi din aluat nedospit (fript, prăjit și chiar și finalizat în cuptor) cu semințe de cânepă/ nuci/ migdale/ mac și sirop de zahăr, la care se mai adaugă apă de flori, vanilie, coji de citrice etc.*

Pentru obținerea turtelor, aluatul se întinde în foite rotunde cu mâna sau cu făcălețul (sucitorul) și apoi se coace pe plita sobei sau, ceremonial, pe fierul plugului încins pe jăratec. Foile trebuie să se usuce și să se înfierbânte pe ambele părți, fără să se prăjească. Nu e permis foi să se rumenească și să se întunece, aceasta trebuie să rămâie albă, imaculată. Deaceia operația de coacere este descrisă ca foarte migăloasă și foarte gingașă.

Documentăm și câteva metode de preparare a siropului /laptelui de bou/buhai/julfei:

1. semințele de cânepă (preventiv se usucă pe plita sobei) și se pisează în budăi sau marcoteț, după care se fierb în apă, adăugând zahărul. Spuma care se ridică la suprafață se colectează și se folosește la înmuierea foilor;

2. semințele de cânepă sau mac se introduc în budăi sau marcoteț peste care se toarnă uncrop și se lasă pe aproximativ 30 minute, se scurge surplusul de apă, se adaugă zahăr și se pisează. Laptele de bou este un component important din acest preparat, care determină gustul și valoarea nutritivă a *turtelor*. Laptele de bou în diferite sate din Republica Moldova se obținea din diverse semințe. În satele din raionul Ocnița (Clocușna, Hădărăuți) - din semințe de mac. În raioanele Drochia (s.Chetrosu) și Fălești (s. Bocani) din semințe de cânepă și se numea julfă sau lapte de buhai.

Remarcăm și importanța ustensilelor utilizate la prepararea acestui desert, cum este *marcotețul* - vas din ceramică, suprafața interioară a căruia are incizii în care nimeresc semințele de cânepă sau mac și cu ajutorul macohonului, prin mișcări rotative

intense se pisează până la obținerea unei compoziții de culoare albă, de unde și provine denumirea de lapte și *macohonul* - instrument cu 2 capete, care în gospodăriile țărănești avea mai

multe utilizări: capătul cu diametru mai mare era folosit la pisarea semințelor, nucilor, iar cel cu diametrul mai mic la pregătirea fasoliței și mujdeiului. (Figura 1)

Figura 1. Morcotet cu macohon

Cercetările în teren au permis să constatăm că și aluatul din care se preparau turtele diferă de la sat la sat. În unele sate turtele se pregăteau din aluat dospit din care se cocea pâinea, iar în altele, aluatul se prepara din făină, bicarbonat de sodiu, ulei de floarea soarelui, borș acru, sare și apă.

Mai mulți băștinași din satele de nord a republicii Moldova, au menționat că motivele pentru care tot mai puține gospodine pregătesc delicioasele turte cu mac sunt următoarele:

- cultivarea cânepii și a macului în gospodăriile țărănești este interzisă;
- procesul de preparare este unul complicat și necesită mult timp, iar femeile zilelor noastre sunt ocupate în câmpul muncii și au puțin timp pentru treburile gospodărești;
- în comerț există o multitudine de dulciuri pentru orice moft și orice buzunar. Acestea pe de o parte ușurează munca în bucătărie, iar pe de altă parte, contribuie la dispariția specificului și gustului inedit al mâncării de altă dată.

Un alt obiect de cercetare a fost semnificația și proveniența preparatului tradițional moldovenesc *Plachia*, care mai poartă și alte denumiri, precum ”orez cu lapte” sau ”sculătoare”. În Atlasul Lingvistic moldovenesc, cităm: **SCULĂTOĂRE f -Plachie** (ultimul fel de bucate servite la nuntă). Ultima denumire se datorează faptului, că se servește la finele diferitor mese festive (nunți, cumetrii, mese de pomenire), prevestind că evenimentul este pe sfârșite. Conform sursei DEX '09 (2009), cităm: **PLACHIE**, *plachii*, s. f. **1.**Mâncare de pește preparată cu multă ceapă și cu mult untdelemn, rumenită la cuptor. **2.** (Reg.) Un fel *de pilaf* preparat din orez sau din păsat, cu carne, cu pește, cu ciuperci sau numai cu grăsime. – Din ngr. **plaki**. În Dicționarul ortografic al limbii române, cităm: **plachie**, *plachii*, s.f. (inv.) vas de metal în care se gătește mâncarea [5]. În micul dicționar academic, ediția a II-a (2010), se prezintă o altă explicație a acestui termen, și anume: **3** (Reg) *Mâncare preparată din lapte dulce îngroșat cu crupe sau cu orez*. Pentru teritoriul republica Moldova, preparatul *Plachia* reprezintă o mâncare obținută din lapte fiert îndulcit în care se introduc crupe de orez și se fierb până se îngroșă. Putem doar presupune că denumirea acestui fel de mâncare *Plachie* provine fie de la denumirea preparatului pilaf, care la fel are în componență orez sau de la denumirea vasului de metal destinat pentru gătitul mâncării, care poartă același nume **plachie**.

Se constată faptul, că acest fel de mâncare se pregătește de către români de sute de ani, astfel în lucrarea lui Teodor T. Burada ”Datinele poporului români la înmormântări”, cităm ”*mîncările cele mai obicinuite ce se fac la mesele de comandare sunt: borș de pasăre, găluște, sarmale, plachie (pilaf de orez) și diferite fripturi sau și alte bucate care-i plăceau răposatului fiind în viață*” [2, pag.45]. Același lucru se întâlnește și în lucrarea lui Lucian - Valeriu Lefter ”*Ospățul funerar în Moldova. Mărturii istorice și etnologie*”, editată în Buletinul științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei, vol. 13 (26). [3]

Investigațiile în teren au permis să conchidem că preparatul *Plachia* se pregătește și în mai multe localități din UT Găgăuzia, sub denumirea de *Sutliyash*. În conformitate cu sursa [8], acest desert poartă denumirea identică de *Sutliyash* și în Sârbia și Macedonia; în Bosnia acest fel de mâncare este numit *sutliya*; în Croația - *rija na mlecu* (în traducere - *orez cu lapte*); în Muntenegru - *oriz na vareniky* și în Kosovo - *tameloriz*.

Aceasta, demonstrează influența otomană asupra gastronomiei din republica Moldova, care s-a reflectat nu doar în modul de procesare combinată a produselor sau în tendința de a folosi carne de miel și brânză de oi, dar și prin pătrunderea denumirilor de preparate comune popoarelor balcanice care făceau parte din Imperiul Otoman. Iar la lista de denumiri de preparate, precum: ciorbă, ghiveci, musaca, putem atribui și preparatul *Sutliyash (orez cu lapte)*.

Conform sursei [8], desertul *Sutliyash*, care a devenit în mai multe țări ca fel de mâncare locală, este originar din Turcia, unde este cunoscut sub numele de *sütlaç*.

Rădăcinile deserturilor turcești se trag încă din bucătăria otomană sau și de mai departe din legendele triburilor nomade turcice din lumea răsăriteană. Printre cele mai cunoscute dulciuri turcești, precum - *künefe*, *dondumra*, *lokma*, *locum*, *baclava*, *helva* se regăsește și *sütlaçul*. Acesta este un desert preparat pe lapte cu adaos de orez care are o tehnologie de preparare simplă. Acest fel de mâncare gustoasă a apărut în modul de alimentație simplă a țăranului otoman încă din cele mai străvechi timpuri. Denumirea desertului clasic turcesc *Sütlaç provine de la "süt"*, ceea ce în traducere semnifică "ceva din lapte". Relatăm și faptul că preparatul *Sütlaç* se încadrează în grupa de preparate culinare dulci (desert), ceea ce nu putem spune despre *Plachie*, care în dependență de tehnologia de obținere poate fi atât desert cât și preparat de bază. [9]

Documentarea în teren ne-a permis să constatăm că preparatul *Plachia* are mai multe tehnici de preparare, de unde derivă și sortimentul: *plachie de orez de post*, *plachie de orez la cuptor și plachie dulce cu lapte*. Tehnica de preparare depinde de evenimentul la care urmează a fi servită, deoarece de zi cu zi *Plachia* tot mai rar este pregătită de către moldoveni, regăsindu-se doar în lista de mâncăruri la nunți, cumetrii sau mese de pomenire. În unele localități din republica Moldova [rn. Orhei (Susleni), Călărași (Petușca), Țânțăreni (Telenești)] se pregătește doar dulce pe lapte; în or. Nisporeni și în UT Găgăuzia se pregătește atât în calitate de desert (la cumetrii și nunți), dar și ca fel principal de mâncare, fără lapte, cu ceapă călită pe mult ulei, prune uscate, care actualmente se servește doar la mese de pomenire, mai des în perioadele de post ale anului. În raionul Orhei (Susleni) se prepară cu adaos de stafide. O altă sursă, permite să relatăm, că în trecut acest preparat se pregătea nu doar la ceremonii, cităm "și cum să nu iubești *plachia*, dacă îți amintește de copilărie, de casa părintească, de aroma răspândită prin toată ograda, când mama „desfunda” cuptorul. Atunci mama *plachia* o făcea doar cu prune și mere, însă eu pe lângă ele am mai adăugat stafide și vanilină". [9]. Constatările din teren ne duc la gândul că și acest deliciu al moldovenilor, îndrăgit de altă dată, tinde să rămână în umbra istoriei și doar faptul că *Plachia* se regăsește în meniul unui restaurant din or. Bălți [10], chiar dacă nu în varianta clasică de preparare, cu unele modificări (în loc de lapte se utilizează suc de fructe conservate care fac parte din rețetă), mai oferă speranța de supraviețuire a acestui preparat tradițional.

Pentru a demonstra asemenările dintre preparatul moldovenesc *Plachie* și desertul turcesc *Sütlaç* am analizat materiile prime din componența rețetelor și etapele procesului tehnologic.

Materiile prime utilizate la prepararea *Plachiei dulci cu orez* sunt: orez cu bob rotund, lapte, ouă, zahăr, unt, opțional vanilie, stafide, nuci, fructe (mere, pere, prune). Procesul tehnologic presupune următoarele operațiuni:

1. oăule se bat cu zahărul, se adaugă vanilină și se amestecă bine;
2. în ceaun se toarnă apă și se pune la fiert, când apa începe a clocoti se adaugă orezul și se amestecă bine, să nu se lipească boabele. Orezul se lasă să fiarbă doar o minută, după care se oprește focul și se lasă în apă pe 3-5 minute, până puțin se umflă.
3. orezul se trece în strecurătoare și se clătește cu apă rece pentru a înlătura surplusul de amidon;
4. orezul se introduce în ceaun, se adaugă laptele, amestecat cu ouă și unt topit și fructele curățite și tăiate cuburi sau felioare.;
5. Compoziția se amestecă bine, se acoperă cu capac și se introduce în cuptorul preventiv preîncălzit la temperatura de 180° C. După 20 de minute, ceaunul se descoperă, astfel făcând posibilă evaporarea lichidului acumulat de la fructe. *Plachia* gata se lasă în ceaun pentru puțin timp pentru a se închea.
6. Se servește caldă în calitate de desert.

Materiile prime utilizate la prepararea desertului *Sütlaç* sunt: lapte, orez cu bob rotund, zahăr, vanilie, amidon de porumb, ou (gălbenușuri). Procesul tehnologic al desertului *Sütlaç* include următoarele etape: [8]

1. Se fierbe orezul în apă conform timpului de fierbere indicat pentru tipul dat de orez. Când apa a fost absorbită complet, focul se oprește și se lasă să stea acoperit cu capac;
2. Separat într-un vas se pun gălbenușurile, zahărul și zaharul vaniliat sau vanilia. Se amestecă și se adaugă 2/3 de lapte;
3. Compoziția se pune la foc, se amestecă ușor până se înfierbântă laptele;
4. Laptele rămas se amestecă cu amidonul și se toarnă în lichidul fierbinte. Se adaugă orezul și se amestecă până compoziția se îngroașă puțin;
5. Într-o tavă, umplută cu apă până la jumătate, se pun vasele termorezistente sau o tavă termorezistentă în care se toarnă compoziția de lapte cu orez;
6. Tava se introduce în cuptorul, preventiv încălzit la 180° C și se lasă la copt timp de 20 de minute, până se face crusta rumenă la suprafață;
7. Se scoate din cuptor și se lasă să se răcească.
8. Se servește bine răcit sau poate fi servit și cald. Dacă se servește rece nu este nevoie de a fi copt, de-asupra se decorează cu nuci sau fructe.

Analizând ingredientele din componența rețetelor și procesul tehnologic de obținere a acestor două preparate, se constată că preparatul tradițional moldovenesc *Plachie dulce cu orez* are în compoziție aceleași ingrediente și metoda de preparare este la fel ca și la desertul turcesc *Sütlaç*. Remarcăm doar, că datorită faptului că rețeta desertului turcesc *Sütlaç* conține amidon, acesta prezintă o compoziție mai fină și mai pufoasă, pe când rețeta *Plachiei dulce cu orez* include diverse fructe, care atribuie compoziției o altă structură. Dacă să analizăm metoda de servire, diferențele constau doar în faptul că desertul turcesc *Sütlaç* se pregătește de cele mai dese ori porționat și se servește în vasul în care a fost copt.

Considerăm că dulciurile tradiționale moldovenești, precum sunt *Turtele cu mac* și *Plachia*, reprezintă o moștenire a poporului nostru care trebuie documentată și transmisă generațiilor în creștere. Valorile gastronomice trebuie păstrate cu sfințenie, în deosebi la nivel local, în mediul rural unde încă se mai reușește.

Bibliografie

1. Simion Florea Marian *Tradiții Poporane Române din Bucovina*, Imprimeria statului, București, 1895
2. Teodor T. Burada *Datinele poporului români la înmormântări*. Iași, 1882. Tipografia Națională, pag. 45.
3. Lucian - Valeriu Lefter ”*Ospățul funerar în Moldova. Mărturii istorice și etnologice*. Buletinul științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei, vol. 13 (26). Chișinău, 2010.
4. *Dicționarul limbii românești*, August Scriban, Iași, 1939
5. <https://vdoc.pub/documents/dictionar-moldovenesc-romanesc-4eh6d70ira70>. [citată 17.07.2022]
6. <https://youth.md/vox-relatia-omului-cu-mancarea-alimentele-in-trecut-si-in-prezent/> [citată 17.12.2022]
7. <http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=1921> [citată 11.11.2022]
8. <https://voljena.livejournal.com/12763.html> [citată 19.07.2022]
9. <https://bunica.md/bucate-din-cereale-boboase-legume-lactate/plachie.html>[citată 20.07.2022]
10. <https://www.facebook.com/restaurantdrumbun/>[citată 12.07.2022]

УДК 811.512.165'27:004.738.5
<https://orcid.org/0000-0002-8045-7822>

SOŞIOLİNVİSTİKA: İNTERNET ALANINDA GAGAUZ DİLİNİN YERİ

Karanfil Güllü

Filologiya ilgileri doktoru,
KDU, Komrat, MR
e-mail: gullukaranfil@hotmail.com
orcid id 0000-0002-8045-7822

Absrtract: The Gagauz language is the official language of Gagauzia, but unfortunately its functions are limited. The purpose of this article is to determine the place of the minority Gagauz language in the Internet space. The activity and scope of Gagauznet expansion is determined. As a result, it becomes clear that of the three segments, sociological, is the most active.

Key words: Internet, website, Gagauz language, social network.

Zaman ilerledikçä tehnologiya da pek hızlı ilerleer. Dil dä, bir canı varlık olarak, diişer, gelişer. Diişer dili üüredän metodlar. Zaman istär-istemäz bizä diktä eder, biz dä zamana ayak uydurmaa savaşêrız. 21-ci asirdä artık dünnäa internet aayına baalı durumda bulunêr. Kiyatlar, jurnallar, dokumentlär virtual şekil kableder. İnsan ‘kolaya kaçêr’.

Soşiolingvistika biliminin en ileri gelän önceliklerindän biri globallaşma zamanında zor duruma düşän minoritar dilleri hem kulturaları korumak hem efektif strategiyalar kurmaktır. İnternet,kendisi globallaşma ürünü olsa da, minoritar dillerin var olmasına, gelişmesine yardımcı var nasıl olsun.İnternet obyektiv bir varlık, her bir dili kabledär, onun yayılmasına, taa kolay bir şekildä üürenilmesine yardımcı olêr, yetär ki o dilin taşıyıcıları istesin, aktiv olsun. Tatar soşioligivisti Z. Mahmudova görä ‘Minoritar İnternet, bir auditoriyayı, ya da bir etnik grupayı bireri toplayan, o grupanın dilindä olanaa resurslarının topluluudur’[1,c.95].

Bu aarştırmanın neetiGagauziyada ofițial dil sayılan gagauz dilinin internet aayında durumunu belli etmäktir.

Soşiologiya aaraştırmaları hem dä bizim gözlemnerimiz açıklêr, ani gagauz dili Gagauziya bölgesindä 3 dildän ilk sırada dursa da, gagauz dilinin kullanılması her bir alanda kısıtlıdır. Bu üç ofițial dilin arasında gagauz dili bitki yerdäbulunêr. İnternet kullanımında da (Gagauznet) durum hep öla. Kurumnarda gagauz dili aktiv durumda salt şkolalarda gagauz dili uroklarında hem biraz da GRTdä (kanuna görä 75% gagauz dilinda olmalı, ama bu bölä diil.)

2014-cü yılda yapılan halk sayımının bilgilerinägörä Gagauziya, var nasıl demää, ani monoetnik bir bölgä, çünkü 84% gagauzdur. Buna bakmazarak, gagauz dilinin kullanma alanı bitki yerdädir.

Gagauziyanın 30 No-li Kanununun24 yazısına görä ‘Gagauziyada yapılan Gagauziya Halk Topluşunun, Başkanının, yerli kasaba konseyinin bütün toplantıların, oturumların ofițial dili gagauzçadır’[2]. Ama bu Kanun sadecä kiyatta kaldı, toplantıların dili rusçadır. İnternetin durumu da hep öla.

Bir auditoriyanın internetini var nasıl 3segmentä bölelim: 1. Ofițial (devletä baalı kurumların saytları); 2. Mediya(haber içerikli saytlar); 3. Soşial (insannarın bir birinnän kolay bululştuu, lafettii, paylaştı soşiyal aalar: feysbuk, vatsap, instegram, telegram hem b.)

Öncä bildirelim, ani Vikipediyada 2 805 gagauzça yazı var. Bu diil çok, diil da az. Şindi Gagauz saytlarının durumuna bakalım.

Ofițial segmenttäBaşkanının hem Halk Topluşunun ofițial saytlarında ne yazık, ani hiçbir gagauzça dokumentä, ya da bir inforaşıyaya rasgelmedik [3]. Başkannaa baalı müdürlüklerin saytlarının analizleri bu türlü sonuçlandı.[4]Gagauziya Dışışlär Bakannın saytının üst saa köşesindä4 dil butonları var, gagauz dili dä onların arasında. GAG butonuna tıklayınca görüntü

olarak saytın ana sayfası gagauzça gözüksä dä gagauzça hiç bir bilgi hem dokument yok [5]. Gagauziya Ekonomika gelişimi hem Turizma Genel müdürlüün saytında TR butonu var. Gagauz dilinin yerinä rusçadan olan bütün bilgilär avtomatik Türk dilinä çeviriler, bu da Türkiyeli okuyucuya Gagauziyada olan ekonomik durumnan ilgili bilgi almaa yardımcı olêr. Küü hem kasabaların saytları da çoyu rus dilidä, ama kimi yerlerdä TR butonu da var. Bu butona tıklayınca rusça olan bütün materiallar avtomatik türk dilinä geçer [6]. Hiç olmamaktan, elbetki, saytta bu fonkşiyanın olması iidir. Çünkü kimi küü hem kasabalar Türkiyeylän kardaş kasabalar duorumuda bulunêrlar.

Bu segment**baamsız ofițial** adlandırabileceymiz bir alt bölümä dä läüzım ayırmaa. Burada Başkannaa, hem Halk Topluşuna baalı olmayan, ama devletä baalı olan saytları düşünelim. Gagauziya Merkez Seçim Komisiyasının saytının üst sol tarafında gagauz dili GAGbutonu var. Saytta gagauzça biraz bilgi var, ama rusça hem romınca informaşıya taa çok var. Moldovaya baalı olan Komrat Devlet universitetinin saytında da GAGbutonu var. Orada hem Gagauzça hem Türkçä bilgilär yer alêr. Baamsız olan Bilim aarştırma merkezininin saytının ana sayfası gagauzça olmasa da bilgilär hem rusça hem gagauzçadır. Burada gagauzça kiyatların PDFleri, Gagauz dili uroklar büyük yer kaplamıştır [7]

Mediya saytlarını aarştırdığımızda bölä bir manzara karşımıza çıktı: ‘Ana Sözü’ gazetasınınhemViktor Kopusçunun saytlarından kaarä salt gagauzçasayt yoktur [8]. ‘Ana Sözü’nün saytında haberlär hem kimi artistik yaratmalar veriler. Viktorun saytında annatmaları hem statyaları yer alêr. Mediya saytlarından başkaancak gagauz dilindä yazılan sayta rasgelmedik. Gagauziya Radio Televizionunun saytında RU butonunna yannaşık GAG butonu var. Burada bu iki dildä materiallar var.Gagauzça programaların videoları da bu saytta yerleştirilmiş. Gagauz.online saytı da iki dildä yapılmış, saabisigenç bir dil sevdalısıdır. Burada onlayn sözlük tã var. Finans yardımı olmadı için,bu saytın işleri taa bitmemiş durumda. Genä sebrest sayılan laf.md saytında GAG butonu var. Saytta sayıca az olsa da hem gagauzça hem Türkçä bilgilär vardır. Adı Gagauzça olan saytlar da var,ama içimnda hiç ibir laf gagauzça yok [9] Halk Topluşuna hem Başkannaa baalı mediya saytlarında gagauzça hiç bişey yoktur.

Soțial aaların gagauzça durumu taa başkaca. Gagauzların arasında Feysbuk, İstagram, Yutub, Telegram en sık kullanılan aalardan sayılabilir. Annaşıldı gibi bu aaları sıradan insannar kullanêr. Kullanmak sebepleri da birbirinnän baa kurmak, laflaşmak, paylaşmaktır. Bu sayfaların gagauzça olması sıradan insannarın elindä. İnsanın burada kullandı dil, o insana baalı. İstedii dili kullanmakta kişi serbesttir. Burada dil aktivistleri olan kişilerin çok olması önemnidir. Durum başkaca desäk tã bu alan da durumun taa islaa olmasını dileeriz.

Feysbukta, kapalı olan ‘Ana dilim Tatlı bal’grupası en kalabalık bir gagauz grupasıdır(2400 gagauz)[10]‘Ana dilim tatlı bal’ sayfasında gagauz dilini yaşatmak için türlü programlar yapılr: „Lafet Gagauzça”, “Tatlı dil” “Şindi Gagauz dili zamanı”. İlk iki programa küçüklär için yapılr. Öbür programanın neeti gagauz dilinin dooru gelişmesi için çıkış yolları bulmaktır. Hep bu grupada gagauzça karşılı bilimeyän laflar için dartışmalar var. Herkez kendi fikirini, versiyasını yazêr.

Herkezä açık olan ‘Gagauz Aydınları’ sayfası gagauzça hem türkçä olan bir sayfadır.

‘İ Çoban’ sayfası taa çok din içerikli olsa da, yayınnanan videoların kalitesi, dili gözäl hem doorudur. Videolar hem büyüklär hem küçüklär için hazırlanılmıştır. ‘İ Çoban’ var hem İstagramda, hem Yutubda.

Müdürlüklerin feysbuk sayfaları çoyu rusçadır. Ama uşak başçaların hem şkolaların feysbuk sayfalarında sıkça gagauz dilini göreriz.

Kimi gagauz dili sevärlerin yazıları, paylaşımınarı da iki dilli olêr: gagauzça hem rusça. Salt gagauzça yazan gagauzlar da var, ama azdır. Rusiya-Ukraina cengindän sora, Ukraina gagauzlarının rusçanın yerinä gagauzça yada ukrainca yazdıklarını göreriz.

İstagramda gagauzça olan populyar sayılan Nataliya Kelin sayfasıdır. Burada taa çok gagauzça komik videolar koyulmuş, gagauzların gündelik lafetmäk dilini göreriz. Hep burada«Gagauz Fikiri» hesabı da var. Hesap gagauz dilinini sevän bir genç üredicininidir. Burada fraziologizma birlikleri verileräk dilimizin nekadard zengin oldu gösteriler. Hep bu soțial aada

‘Gagauz_dili’ adlı bir hesap var. Belli, bu hesabın neeti Gagauz gramatikasınan baalı bilgi vermektir, ama ne yazık, ani sayfa 2020 yıldan sora aktiv diil.

Son zamannarda populyarlaşan Telegramda da ‘Gagauzlar’ adlı bir grupa var. Bu grupada taa çok aşırıda yaşayan(çoyu Rusiyada) gagauzlar toplu. Kişi sayısı 1700-ä yakındır. Burası gagauzlarınbuluşup,yazıştı yer. Yazışmalar taa çok gagauzça yapılar, ama kiril bukvaları taa sık kullanılır. Bu yazan kişilerin orta yaş oldunuu gösterer.Hem Telegramda ‘Gagauz dili dersleri’ grubası var. Burada hiç gagauzça bilmeyannar için gagauz dili urokları yazılı şekildä vardır.

Yutub platformasında Güllü Karanfilin iki hesabı var. Burada Gagauz dili urokları, ‘Dooru mu lafederiz’ kısa videolar hem uşaklar için audio masallar var.

Aarştırmamızın sonunda belli olêr, ani soşial aalarda gagauz dili taa sık kullanılır. Bu soşial platformalarda gagauzça yazmaa teklifler yapılır. Gagauzça yazan kişilerin sayısı artêr. Ofişial segmenttä dilin kullanılmamasının sebebihem dili yeterli önem verilmemesihem termiologiya problemaalrının olması var nasıl olsun. Gagauz dilini üürenmêk için interneti kullanalım laazım, çünkü bu kolyık verer dünnenin her yerindan kullanmaa u şansı. Gagauz grupalarında gagauzçanıyazışma dili olması için çok çalışmalız, gençleri havezlendirmeliyiz.

Kaynak:

1. Махмутов З.А. Государственные языки Республики Татарстан в официальных Интернет-ресурсах. Государственные языки Республики Татарстан: множественность измерений. Казань, 2014: 93 – 107.
2. Закон АТО Гагаузия № 30, 26 октября 2018 г. О расширении сферы применения гагаузского языка.
https://docs.google.com/document/d/1FbxMpZwml16z7gom1kRsaoOZK8x0fWKvohfgC_Oe_rUE/edit
3. <https://www.gagauzihttp://molodejisport-ge.md/a.md/>,<https://www.halktoplushu.md/>
4. <http://kultura-ge.md/>, <http://molodejisport-ge.md/>
5. <http://gder.md/gag/index.php?do=static&page=pravovaya-baza-zakon-ato-gagauziya-ob-ispolkome>
6. <https://www.gaidar.md> ,<http://www.copceac.md/>
7. <http://www.gbm.md/>
8. www.anasozu.com<https://kopuzsesi.wordpress.com/gazeta/>
9. <https://gagauzyeri.com/>
10. <https://www.facebook.com/groups/102104163695995/>

УДК 37.016:908(=512.165)

<https://orcid.org/0000-0003-0638-7122>

ÜÜRENİCİLERİN KULTURA HEM RUH PAALILIKLARININ TERBİETMESİ GAGAUZ HALKININ İSTORİYASI, KULTURASI HEM TRADİTİYALARI UROKLARINDA

Koşuşçu Mariya

Gagauziya M.V.Maruneviç adına
Bilim-araştırma merkezin
baş araştırmacısı, Gagauziyanın
şannı Üüredicisi, KDU magistrantı
E-mail: mariakopusu52@mail.ru
orcid-id:0000-0003-0638-7122

Abstract This article discusses the problem of educating students, cultural and spiritual values in the lessons of the subject "History, culture and traditions of the Gagauz people". The

purpose of the article is to attract students and parents to take care of the preservation of the sacred culture and traditions of the Gagauz people, as well as the development of the Gagauz language.

Keywords education, kultura, tradition, folk, ethnicity, motherland, values, language, communication.

*Halkı bilmää – onun
istoriyasını, kulturalarını,
halkın adetlerini
görä yaşamaklarını
kurmaa...*

“Eer istärsän üürenmää başka halkın morallını, üüren onun kulturalarını, dilini”, - taa IV asirdä yazmış bu käämil lafları bilimci hem filosof Pifagor Samoskiy.

Büünkü gündä önümüzde önemni problema – kaaviletmää gagauz dilini hem gagauzların ruh kulturalarını, neet koyup enidän diriltmää hem düzmää halkın evelki durumunu, çözmää etnogenez problemlerini. Herbir halk kendi kulturalarını, adetlerini, dilini läüzüm derindän bilsin hem duysun, onun özelliklerini annasın.

Herbir halkın kultura hem üüretmää istoriya ilerlemesinin var kendi özellikleri. Gagauzlar, nicä dä başka halklar, Balkannarda yaşarkan, geçirdilär soşial-ekonomika, millet hem din baskısını türk hem erli hırsızlardan, sora da – rus-türk cengi vakıdında Osman türklerinin imperiyasından.

XVIII asirin bitkisindä – XIX asirin çeketmesindä, geçtiynän Buca| gagauzların kulturaları pek kötü haldaymış.

1812-inci yılda Besarabiyanın birleşmesi Rusiyaylan verdi kolaylık ilerletmää gagauz göçmenlerinin kulturalarını, tradişiyalarını, adetlerini.

Rus bilimcisi A.D.Gradovskiy XIX asirin çeketmesindä yazêr: “Adam, angısında yok milletlik duygusu, becerämeer dooru din yaşamasını götürmää”. Bilimcinin önemni fikiri te o, ani kendi halkın moral-ruh tradişiyalarına sınaşmaa, o läüzüm olsun kendi ana dilindä. Te bu yapêr insannarı haliz bir bütün halk, angısının var kendi istoriyası, kulturaları, adetleri. Dilsiz millet olmaz, milletsiz dä dil olmaz! Gagauz halkı kendi devletine geçmää deyni, geçti uzun istoriya yolunu. Açan bilişä getirmişlär Balkannarda gagauzların sözlerini, adetlerini, zanaatlarını, folklorunu, türkülerini hem da bulunmuşlar onnarın yazıları Orhon derenin kenar taşlarında, angılarını bulmuş, da okumalarını açmış türkolog Vilgelm Tomson – ozaman açılmış, ki varmış bir maasuz halk, maasuz senselä, angısının adıymış – türk oguz. Bu halktan çekiler gagauzlar.

Sayêrım, ani üürenicilär mutlak bu olayı läüzüm bilsinnär, ani gagauzların yazısı taa eveldän varmış, ama o kaybelmiş.

Bizim gagauz dilimiz – en paalı millet kaznesi, angısı kaldı bizä miraslaa dedelerimizdän geçmiş devilerdän.

Gagauzlar – bir türk halkıdır, angısı tradişiyaya görä ortodoks hristian dinini tutêr. Gagauz dili türk dillerinin oguz grupasına girer, onnarın dedeleri – oguz türkleri, angıların aazdan yaratmaları, folklor yaratmaları, baş kahramannarın girginnii, sevgi Vatana benzeerlär.

Üürenicilerä “Gagauz halkının istoriyası” predmetindä läüzüm gösterelim sevgi kendi kulturamıza hem başka da halkların kulturalarına saygı, saygı dedelerimizä.

“Gagauz halkının istoriyası, kulturaları, adetleri” predmeti – o bir önemni faktor üüretmää-terbiyetmää proşesinin ilerlemesine hem üüsek morallı haliz insan terbiyetmesindä, angısı bilêr hem annêr, kimdir o. Bu predmetin neeti – çetin ruhlı adam terbiyetmää, angısı kendi kulturalarının temellerini kullanêr, komuşuların da, dünnä halkların da kulturalarını kableder.

Bu kursun läüzümünü peydalandı, açan Moldovada üüretmää-terbiyetmää proşesindä şkola predmetlerin arasında kararlardı eni bir predmet – “Gagauz, rus, ukrain, bulgar halkların istoriyaları, kulturalarları hem adetleri” türlü variantlarda: herkezi kendi milletliinä görä. Daavası predmetin – uyandırmaa herbirinin hem bütün halkın fikirini, duysun, ki o gagauzdur, ani var onun kulturaları hem adetleri, çünkü herbir kişilik ilerleer insannık moralın, kulturalarının temelindä.

Läüzüm urokları kurmaa ölä, ani üürenicilär kolay annasınnar, kimdir onnar, angı soylardan çıkma, kolay bu dünnedä kendi kişiliini belli etsinnär hem da kendi erini bulsunnar. Uroklarda

läüzim oluşturmaa, ilerletmää üürenicilerin komunikativ söz becermeklerini, angıları läüzimni yaşamanın herbir sferasında, terbiemää läüzim ona, ani dedelärlän baalantıları kaybetmemää, unutmasınnar, ani gagauz kulturası hem adetleri oguz dedelerimizdän bizä deyni büük baaşıştır. Üürenicilerä hem studentlerä dä büük örnek o bilim adamnarı, angıları aaraştırdılar gagauz dilini, gagauz halkının istoriyasını, kulturasını, adetlerini: V.Moşkov, M.Çakir, H.Manastırlı h.b. Rus askercisi, general-mayor, etnograf – ilk adam, angısı topladı etnografiya materialı gagauzlar için, üürener bütündän gagauz halkının ruh hem material kulturasını da yazêr kiyadı “Gagauzı Bednerskogo uyezda”.

Moşkovun aaraştırmaları hem toplama materialı XX asirin çeketmesindä gösterer büük merak gagauzlara, dilinä, folkloruna, gagauz halkının geliş problemasına, onun etnoniminä.

M.Çakirin dä aaraştırmalarınan gagauzlar çeketilär tanımaa kendiliini, nicä bir toplum, nicä bir halk.

Çok yıl geeri M.Çakir demişti: “Gagauz dili hem gagauzların kulturası çok taa ilerleyecek. Buna biz etiştik büün”.

Bu şanı adamnarın örneklerinä görä gagauz halkının istoriyası, kulturası, adetleri uroklarında terbiederim üürenicilerdä sevda ana dilinä, halkın kulturasına. Yapêrı aaraştırmak urokları: “Ana dili hem gagauz kulturası dün, büün, yaarın”, tombarlak masalar, konkurslar, neredä uşaklar duyêrlar kendilerini haliz gagauz.

Bu predmet verer kolaylık üürediciyâ terbiemää üürenicilerdä sevda Vatana, analarabobalara, halkımıza, naturaya, gagauz folkloruna, üürenicilerä bildiriler, ani bizim Vatanımız çok milletli bir devlet, ani gagauzlar kaavi ruhlu bir halk.

Halkı bilmäâ – onun istoriyasını bilmäâ. İlk bilgiler studentlerä, üürenicilerä gagauz halkının istoriyasından veriler, istoriya oluşlarınan tanıştırılêr: kiminnän gagauzlar düüş edärmişlär, neylän onnar zanaatlanarmışlar evelki vakıtlarda, neredä onnar dinini edinmişlär. Bu predmetin uroklarında üüredici çaarêr üürenicileri bilsinnär halkın Vatan edinmesini, devlet düzülmesini hem yaşamak dönemnerini. Örnek erinä alalım 7-ci klasta temayı “İstoriyanın karannık zamannarı”. Bizim dedelerimiz Balkannarda.

Herbir temayı açıklarkan, “yardımcı lafları”, soruşları läüzim üüredici hesaba alsın, çünkü onnar yardım edêrlär annamaa temanın içindeliini. Bu temadan studentlär, üürenicilär annêêrlar, ani gagauzların dedeleri uzlardan, peçeneglerdän, kıpçaklardan geler, ani hepsi bu halklar – türk milletleri, angıları evel Altay bayırlarında yaşarmışlar.

XVIII asirin çeketmesindä gagauzlar, Bulgariyanın poyraz – gündusunu brakıp, geçêrlär Bucak kırlarına, neredä edinerlär Bucak Vatanını, butakım koruyêrlar kendiliini. Bu olayları studentlär, genç evladboyları läüzim mutlaka bilsinnär. Bütürlü temalar var “Gagauz halkının istoriyası, kulturası hem tradişiyaları” kiyatlarında da üüreniler bu predmetin uroklarında. .

Bütürlü temalar terbiederlär halkın zor çekmelerini bilmäâ evelki vakıtlarda, halkın ruh özelliini duymaa hem korumaa kendi Vatanını, Moldova Respublikasını, bizim Avtonomiyamızı – Gagauz Eri, milletliini.

Halkı bilmäâ – onun halk yaratıcılıını bilmäâ.

Bu kiyatlarda var temalar, angıları baalı folklor yaratmalarınan.

Te nasıl 7-ci klasta bir tema: “Neçin gagauzların ölä darsık türküleri?»: “Tudorka”, “Turnalar”, “Ay, daayım, daayım”.

Gagauzlar taa eveldän türkücü insanmış. Halk türkülerindä görüner göçmen oguzların bütün yaşaması, adetleri, zengin ruhu. Folklor – halk yaşamasının bir önemni payıdır, angısında halkın aariflii, derin fikiri açıklanêr, onnarda gösterili halkın istoriya hem kultura yolları.

Gagauz folklorunda pek sık kullanılêr folklor personajları, Vatanı, serbestlii sevän insannar, nicä Stuyan – girgin gagauz oolu, angısı duşmana karşı gider, kimseyä verilmeer. Butürlü temaları geçêrkän, üüredici terbieder segvi gagauz folkloruna, o girginnerä, kimin için gider söz folklor yaratmalarında, üürenilän temaya görä.

Kiyatta “Gagauz halkının istoriyası, kulturası, adetleri” hepsi temalar baalı halkın yaşamasınan da terbiyelerlä ürenicileri olmaa cömert, girgin, korkmaz, ilik yapmaa, Vatanı, halkı sevmää, gagauzluu kaybetmemää.

Bildiynän ilerkiyi – bilecän hem annayacan kendi erini büünkü yaşamakta.

Büük rolü oynêr bu predmetin ürenicileri terbiyetmesindä kiyat. Kiyat varkan, kolay uroklara hazır olmaa. Kiyat lääzım annatsın, açıklasın, ki verili bilgilär hem becermeklä lääzım olacak.

Kiyat – ofițial dokument, angısı škola kurikulumun neetlerini ilerleder. Şkola kiyadı – didaktika instrumentin birisidir. O – üreniciyä bilgi verer, kiyattan ürenici kendinä deyni açıklêr dünnää paalılıklarını.

Material kiyatta lääzım olsun ürenicinin uuruna görä – kolaydan zora.

Kiyatta material lääzım doorudulsun üreniciyi terbiyetmää, sora kullansın materialı yaşamakta.

Kiyat lääzım kurulu olsun modullerä görä.

Kiyatta büük eri kaplêr tekst. Ondan koyulêr soruşlar, kullanılêr işlär eni formalara görä, grafikalar, shemalar, fotolar, yardımcı laflar, sözlük. Büük eri kiyatta kaplêr ilüstratıyalar, angıları yardım ederlä taa kolay temayı annamaa, materialı aklında çabuk tutmaa. Onnar vererlä uşaklara eni inforatıyanın duymasını. Ürenmek kiyadında, taa da çok kiyatta “Gagauz halkının istoriyası, kulturası, adetleri” ilüstratıya materialı olmadaan, yok nicä vermää eni materialı hem zor uşakları meraklandırmaa ürenmek proşesindä. İlüstratıya materialı lääzım olsun renkli, gözäl. Onnar terbiyet duymaa gözellii, baalêr temayı yaşamaklan, bilgilerini ürenicilerin zenginleder.

Büünkü günädän taa tiparlanmadı hepsi klaslara deyni ürenmek kiyatları “Gagauz halkının istoriyası, kulturası, adetleri” için. Hazır te bu kiyatlar: “Gagauz halkının istoriyası, kulturası, adetleri – 3,4 kl. için”, avtorlar: Kopusçu M.İ., Paşalı P.M.; “Gagauz halkının istoriyası, kulturası, adetleri – 7 kl. için”, avtorlar: Kopusçu M.İ., Paşalı P.M.

Şkolada kiyatsız ürenmek, nicä soluksuz. Sanêrim, ani bu yılın sonunadan tiparlanacak hepsi kiyatlar – 9-cu klasadan.

Bibliografiya:

1. Булгар С.С. История и культура гагаузов. Комрат – Кишинэу, стр.268
2. Gagauz dili hem literaturası. Gagauz halkının istoriyası, kulturası hem adetleri. GİD 1-9 klaslara eni kurikulumuna görä. Kişinêu, 2011
3. Kopusçu M.İ., Paşalı P.M. Gagauz halkının istoriyası, kulturası, adetleri – 3,4 kl. için
4. Маруневич М.В. История гагаузского народа. Курс лекций //http://dimponarod.ru
5. Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. (Переизданные очерки). Киşinêu, 2004.
6. Национальный куррикулум. Гиды по внедрению куррикулумов учебных дисциплин. Кишинэу, 2018
7. Тер-Минасова С.Г. Языки и межкультурная коммуникация//Учебное пособие. – М., Слово, 2000. стр. 262

UDK 929Kara Çoban

<https://orcid.org/0009-0008-0417-7109>

D.N. KARA ÇOBAN – PEETÇI, YAZICI, KINOCU, RESIMCI, SKULPTOR

Marin Lüdmila

D.Kara Çobanın adına Milli istoriya hem etnografiya muzeyin başı, Beşalma k., MR
e-mail: carbona@mail.ru
orcid id: 0009-0008-0417-7109

Abstract: The article is devoted to the versatile talented son of the Gagauz people D.N. Kara Choban, who would have turned 90 in 2023. Dmitry Nikolaevich achieved professionalism in the

field of poetry, writing, fine arts, cinematography and the foundation of museum business in Gagauzia thanks to his love for art, devotion to the Motherland, through a scrupulous study of scientific and thematic literature, in the process of constant work on himself and the desire to constantly improve his own skills.

Keywords: Dmitry Kara Choban, writer, poet, museographer, artist

Dmitriy Nikolayeviç Kara Çobanın duuması mayın 27-dä 1933 yılda çiftçi, ama büyük kulturalı ayledä. Anası - Anna Konstantinovna bilärmis 5 dil, bobası Nikolay Nikolaeviç virtuoza kemeñeciymiş. Varmış küçük bir parça topracıkları evin yanında, angısının bereketinnän yaşayarmışlar hem tutarmışlar birkaç koyun.

Mitika romun vakıtlarında bitirmiş 3 klas, sovet vakıtlarında - taa 3 klas. Çekmişler çok zorluklar, etismemezlik, bobası kemeñesini satmış diil sadä diri kalmaa, ama lääzımdı taa oolunu üüretmää da deyni. Kongaz küüyün okulunda oolu bitirmiş 7-ci klası.

Tamannayıp 17 yaşını, Mitika çıkmış küüdän, gitmiş Harkova (Ukraina), nicä kendisi annadardı: “Taa ii üürenmää dünneeyi hem rus dilini deyni.” Harkovda avşam okulunda bitirdi 8-ci klası.

1952-55 yıllarda Dmitriy yapmış askerlii Sovet Birliin gün duusu tarafında. Orada islää götürmüş kendini deyni, onu kolvermişler bir yıldan sora evä bir parça vakıda buluşsun anasınnan hem bobasınnan. Oyandan Dmitriy getirmiş bobasına başka, yeni kemeñä, angısını almaa deyni, işlemiş demir yolunda kendi dinnenmäk günnerindä. Pek sevinmiş bobası bu baaşışa. Askerliktä Kara Çoban başlamış resim etmää.

Askercilik zamanını başardıktan sora, Dmitriy gitmemiş dooru evä. O kalmış Kişinövda, girmiş üürenmää I.E. Repinin adına resim okuluna, ama üürenmiş sadä 1,5 yıl. Gelip evä, başka istämemiş geeri gitmää, zerä, nicä o kendisi annadardı: “Başladım duymaa, ani taa sıkça çekettim çetkaciin erinä teferi elimä almaa”.

Evdä yapmış raspisaniye, nekadar lääzım okusun her gün, geçmää “9”, “10” klasların programasını deyni, da çeketmiş üürenmää. 1957-ci yılda, 3 ayın içindä, hazırlanıp, Komratın 3-cü okulunda verdi êkzameneri, kabletti orta okulunu başarmak için dooruluk dokumendini.

Genç, 24 yaşında çocuk çok okuyardı, da kendi duygularını sakınını başladı insan daavasına çıkarmaa. İltän başladı tipardan çıkarmaa kısa peetlerini, sora annatmalarını, dergilerini hem yazılarını türlü konularda.

D.N. Kara Çoban gagauz dilindä yaradan yazıcıların arasındaydı.

1957 yılda Dmitriy Nikolayeviç olmuş Beşalma okulunda üüredici. Ona vermişler “0-a” klası hem üüretmää gagauz dilini başka klaslarda da.

1958 yılda Kara Çoban taa iki üürediciylän bilä ilk kolverimdä başarmışlar Kişinövda kursaları, neredä onnarı hazırlamışlar nicä gagauz dilin üüredicilerini. Büüklär da, küçüklär da mayıllı korumaklan kullanarmışlar gagauz dilindä ilk üürenmäk kiyatlarını. Taa bir ilk kırlangaç gibi gagauzlara deyni oldu kiyat “Bucaktan sesler” (1957 y.), neredä topluydular gagauz folklor yaratmaları hem gagauzların ilk yazıcıların şiirleri. Orayı katıldı D. Kara Çobanın da şiirleri. Olduydu taa bir yenilik – ilktän gazetada “Moldova Soçialistê”, sora da rayon gazetasında “Leninskoe slovo” peydalanmaa başladıydı gagauz dilindä çıkan sayfalar. Seftä gagauzların her bir evinä başladı girmää yazılar ana dilindä, ama bu sevinmelik diildi çok vakıda. 1962 yılda okullarda basıldı gagauz dilini üürenmäk, gazetalarda da sayfalar kaybedilär. Ama çalışmaklar durgunmadılar...

1958 yılda D. Kara Çoban girdi Moskvada M. Gorkiyin adına literatura institutuna, neredä zaoçno üürenärdi, Beşalma okulunda üüredärdi, şiir yazardı, tiparlanardı, heykelciliklän zanaatlanardı, resim edärdi - hepsi bu işlär olardı barabar.

Kara Çobanın büyük yardımcısıydı yaşamakta, işlän da, laflan da onun karısı - Zina. O görärdi ilk resimneri, sesläärdi ilk yazıları, a heykellerä deyni çamur karardık bütün ayläylän - dördümüz da. Bilinmeer, ne vardı nicä olsun, olmaaydı Kara Çobanın bölä annayar, becerikli hem saburlu yardımcısı...

Înstitutta yazıcının diplom işi oldu şiir toplumu “İlk laf”, angısı birdän sevildi gagauzlarlan. Aaz şiir kaldı, angısına uydurulmadı ses. Büün da “Cenk için türkü”, “Beşalma”, “Başçada kırnak kazayorum bän” insannardan taa çoyu sayêr halk türküleri, okadar onnar girdilär bizim yaşamamıza.

İlk kiyadın parasını Dmitriy Nikolayeviç bütünnä kapattı kinoculuk uuruna - aldı kino makinalarını hem kalan läözümni tertipleri. Kiyat sergennerindä başladı peydalanmaa kiyatlar kinoculuk için. Hiç bir sıracık ta, hiç bir lafçaaz da kaçırılmaazdı onun bakışından. Çizip, çevreyä alardı her bir derin maanalı sözü, her bir uygun lafbirleşmesini. Da açıldı Kara Çobanın biyografyasında yeni sayfa - kinoculuk. Nicä da her bir işä, buna da o girdi bütünnä, derin bilgilärlän, zerä belli oldu, ani läözüm becermäk olsun aktörlük, rejisörlük, operatorluk uurunda. O yaptı bunnarı da. Zina her kerä şaşardı, näändan kocasında bukadar kufet - gündüz kino makinasınan “kaçınmaa”, avşam üstü resim etmää, gecä da okuyup yazmaa. Büük havez, büük istemäk, bezbelli, läözümdü olsun onda.

İnstitutu başardı 1964 yılda. 1965 yılda oldu Sovet Birlin yazıcıların azası. Dokladlarlan pay aldı Moldova yazıcıların II hem III kongreslerindä, neredä söledi gagauz literaturasının ilk adımnarı için, halkın çekilmesi için, gagauz dilini öğrenmesi için. Açıkladı ölä problemları, ani tipardan çıkêr aaz kiyat gagauz dilindä, nekadar da cıkêr, onnarın tirajı aaz...

O yıllardan bıyanı Kara Çoban çok buluşardı pek ii dostunnan, resimciylän D. Savastinnän. Bu buluşmalarda kalmaazdı hiç bir tema da, angılarından onnar “tutunmasınnar”, ama, nicä da olsun, buluşmalar bitärdilär okumaklan. Dmitriy Nikolaeviç okuyardı anılmış yazıcıların yaratmalarından, kendi siirlerini. Dmitriy Ivanoviç sesläardı hem resim edardı dostunu, onun yaratmaların personajlarını. Kimi resimnär tiparlanardı gazetalarda, jurnallarda. D. Savastin risimmedi Kara Çobanın taa çoyunu kiyatlarını.

1965-66 yıllarda Dmitriy Nikolayeviç işledi Beşalmada bibliotekada. Kendisi kemeçedä çalardı, dolayına toplaardı insannarı, angıları onun gibi çekiler üüseklää, sever muzıka, şiir, incäzanaatlı. Yapardı küçük konferençiyalar, neredä lafedärdilär türlü kiyatlarda, annatmalarda açıklanan problemlar için.

Küüda işläardı “Beşalma radio dalgası”. Aftada 1-2 kerä insanı toplaardı radio, neredä onnar sesläärdilär kolhoz, kultura, sport haberlerini, siirleri, satirikalı annatmaları, maanileri, halk hem êstrada türkülerini. Hazırlardı kolverimleri genä hep o - D. Kara Çoban.

Bu işleri yaparak, Dmitriy Nikolayeviç çok vakıtlar geçirdi arhivlerdä, okumak salonnarında Moskvada, Leningradta. Gelip evä, gezärdi küüdän küüyä, toplaardı dokumentlär, türlü tertiplär. Başladı kiyatlaşmaa bilim adamnarlan, toplamaa gagauz halkşn tarihini, hazırlardı açmaa muzeyi. Taa temeldän muzey koyuldu pek üüsek uura. Dmitriy Nikolayevicin her uurda çalışmasınan gagauzlar için üürendi bütün dünnä.

Tanışmaa bu büük talantlı adamnan, yazmaa onun için, açıklamaa onun allahtan vergisini Kara Çobana gelärdilär Sovet Birliin her bir köşesindän. Çok işledi o kendi kısa yasamasında, çok işlär yarattı.

KINOCULUK

1965 y. gazetada “Leninskoe slovo” (№1, 2.04.65) peydalandı bir kısa yazı rus dilindä “Bir çift çarık”, neredä yazêr: “Siirek ölä olêr, ani küüda çıkarsınnar kino, a beşalmalılar bu uurda kısmetli. Onnar hepsini görerlär kendi gözlerinnän, yardım ederlär, pay alêrlar bu meraklı iştä. Çıkarılêr kino D. Kara Çobanın annatmasına görä “Bir çift çarık”, neredä avtor oynêêr baş rolünde. Geroy - fukaara gagauz, kableder zengin adamdan baaşış - bir çift kuru, yırtık çarık onun için, ani askercilik etmiş zenginin erinä romun padişahlın askerliindä. Bölä annaşmalara primariya sıkça verärmış kayıllık.” Bunun da kalan 20-dän zeedä artistik kinosüjetlerin temelinä koyuldu dokumental oluşlar. “Bir çift guguş”, “Okolcu”, “Zavalı”, “Mutlu”, “40 ley”... Zengin - fukaara, iilik - zihirlik, cömertlik - fenalık yaşamakta dayma denkleşer. Ama necin-sa ikincisi hep üstün olêr, bezbelli, zerä insannar halizdän ölä zorlukta, zeettä yaşamışlar, hiç bişeyä sayılmamışlar. Yıl-yıldan tarih luzgeri taa uzaa koolêêr çirkin oluşları, yaşamak diişiler. Bu diişilmekleri D. Kara Çoban isteer

göstermää bütün dünneeyä, çıkarêr dokumental kino toplumnarı “Gagauz novellaları”, “Dünkü hem büünkü Beşalma”, “Düünnär”...

Kara Çobanın kinoları katıldılar kino festivallerinä. 28-29.03.1967 yılda Kişinövda kino evindä geçän festivalda 30 avtorun arasından sekizini ayırdılar yollamaa Moskvaya festivalä. D. Kara Çobanın “Dünkü hem büünkü Beşalma” kabletti II premiya.

Moskvada instituttan Kara Çobanın üüredicisi A. Dementyev yazmış onun için: “Alçarak, diil pek görünnü çocuk, giimni diil nicä kasabalılar, her kerä oturardı geerdä...” Bir kerä buluştuynan diil üürenmää vakıdında, teklif etmiş üüredicisini kendi içerinä. Odanın pençerä boyunda durarmış kino makinası, karşı duvarda geriliymiş bez. Soruşa: “Ne bu?” işitmiş cevap: “Novellalar”, da görmüş kino parçacıkların, angıları çıkarılmış “diil professionallı, ama halizdän büyük sevgiylän kendi Bucak topraana - gagauz küülerin dolayında kurak, boşlu toprak, yollar boyunda yalnızlı salkımnar, küçücük kırnak biyaz evlär, tertipli baalarlar...”

Hepsi, kimin kısmeti vardı buluşmaa Kara Çobannan, görärdilär onun masterskayasını, neredä duardı kinolar. Kıstaf alçak odanın bir köşeciindä patret yapardı, öbüründä, masa üstündä, yayılıydı kino tertipleri, tavandan sarkardı diil çoktan çıkarılmış, taa yaş kinolenta parçaları. Kiriş boyunda uzunnuuna taftada sık kakılı çok êlektrolampa. Dikkatlı bakardı Dmitriy Nikolayeviç lentaları, ne beenmääzdi - ustraylan kesip sıbıardı. Yapıştırmaa uçlarını deyni yapmıştı 2 taftacıktan bir tertip. İltän çok kerä uydurarmış uz yapıştırmaa uçlarını, makina koparmış, o genä yapıştırarmış. Çok gezärmiş kasabalarda, satın alıp yeniledärmiş läüzümni tertipleri. A para hiç verilmäämiş, hepsi harçlar - kendisindän. Pek zormus yazın yapmaa proyavka kinolentalara. Su, reaktivlar hızlı yısınarmışlar, kimi sefer taa sabaayadak läüzümüş beklemää - suusunar. Çok ter dökmüş, çok gecelär uykusuz kalmış, binnän metra kinolenta çıkarılmış.

Büünkü günädäk kullanılmış Kara Çobanın kırka yakın kino süjetleri. Çoyunu kendisi avtop yakmış, birazı vakıtlardan bozulmuş, ama şükür, ani birazı baare kullanıldı.

1996 yılda, olup Beşalma muzeyin müdürü, D. Kara Çobanın oolu Atanas danıştı TRT-ya, da onnarın tarafından oldu büyük baaşış gagauzlara - Kara Çobanın 13 kinosuna yapıldı kopya. Birkaç kinoyu düzdü I.N. Kırım - Kara Çobanın dostu hem yardımcısı.

Şindi var nasıl hodullanmaa - D.N. Kara Çobanın kinoları büün yaşêêr, onnar gösteriler Beşalma mezeyin her bir musafirinä.

RESIMCILIK

Her bir gagauzun evindä var bir içer, neredä toplu durêr üklük, çiiiz, neredä konuklanêr musafirlär. Ona deerlär büyük baş. ”Kara Çobanın evin büyük başında - kartina galereyasıydı. “En uzun duvar doluydu resimnän. Orada asılıydı yapraklar yazıcıların, muzıkacıların, bilim adamnarın hem beşalmalılarının portretlerinnän yapılı kalemnän yäki yaalı boyaylan. Angı resimä orada yoktu yer, koyuluydular yerä, duvara dayalı, yäki topluydular birkaç tepeyä kiyat sergennerindä...” Bölä görmüş Kara Çobanın evin büyük başını T. Popova Kişinövdan.

Üürenmesini resim okulunda Dmitriy Nikolayeviç başarmamış, ama resimciliktän da atılmamış. O resim edärdi gagauzların portretlerini, adetlerini, evelki eski evleri. Çıkıp küüyün kenarına boyacıklarınnan geçirärdi yapraa naturayı, allahtan verili gözelli.

Kara Çobanın tabloları katıldardı sergilerä. 1967 yılda Kişinövda Respublika sergi salonunda açıldı sergi. Gösterildi 150 avtorun 350 yaratması. Kara Çobanın resimleri onnarın arasındaydı. En ii sayıldı 3 avtorun işleri: Kişinövdan L.Graurun saazdan yaratmaları, O. Martinovun ofortları hem Kara Çobanın iki portredi, birisiydi “Gagauzkanın portredi”. Bu işlär gittilär Moskvaya sergiyä.

“İhtiar insanın portredi” için T.Popova yazmış ölä sıralar: “Bu insanın gözlerindän belli, ani o çok geçirmiş kendi yaşamasında, görmüş iilik ta, zorluk ta. Onda arif insanın bakışı - yavaş, cömertli, hazır her kerä yardıma gelmää. Bu tablonun avtoru - bütün ürektän sevän muzıkayı, peetçilii insan. Kendi resimnerindä avtor söleer duygularını açık tekstlän. Sadä kim istämeer görmää - görmeyecek onun maanasını. Kara Çobanın yaradıcılı, nicä fidan, büüyür kufedini alarak topraktan, gagauz halkın ruhundan. Ne kısmetli o yaradıcı, angısı becerer bölä yaratmaa.”

1976 yılda muzeyin odalarında açıldı resim studiyası. O işlesin nicä läüzüm deyni, Kara Çoban satın almış kendi parasınnan kiyatlar, tertiplär yonmaa taftada hem yakıp resimnemää onu.

Üürenmää deyni yazılmışlar uşaklar okuldan, onnarın arasındaymış onun oolu da Atanas. Büyük havezlän uşaklar tutunarmışlar yaratmak işindän. Geç vakıdadak brakılamarmışlar iştan. Çalışmak olmamış boşuna, hazırlanıp, açmışlar uşakların en gözäl yaratmalarından sergi. Kendi duygularını hem büyük becerikliini Dmitriy Nikolayeviç geçiräbilärdi bu küçük cancaazlara...

1995 yılda, Türkiyedä çıkan “Gagauz ressamlar sergisi” katalogun ilk sayfasına koyulmuş Kara Çobanın resmi “Kıs manzarası”.

Yaşamasında Dmitriy Nikolayeviç yazdı kırka yakın tablo. Beşalma muzeyin fondunda var onun tabloları: “İhtiar”, “Fidan”, “Kış”, “Ana-boba evi”, “Gelini çalmak”, “Kaya” h.b.

HEYKELCİLİK

Bu uurda da Kara Çoban ilkti gagauzların arasından. O sevärdi çamurlan işlemää. Küü kenarından taligaylan getirdärdi mızga toprak, karardı onu da işlärdi. Çok kerä bütün günuzunnunda imäzdi bişey, istemäzdi arcamaa vakit ellerini ikamaa. Çamurlu ellän yazardı yanında bulunan tefterä aklına geldi fikiri, kaçırmasın onun maanasını deyni.

Kara Çoban koymuştu neetinä yapmaa bir seriya küülü insannarın büstlarını. Teklif edärdi evinä adannarı poz etmää. Onnar ilktän yäki hiç gelmäzdi, yäki gelärdilär karannıkta, bakınarak: kimsey mi onnarı görmedi. (Küüdä insan diildi sinaşık bölä işä, ona ayıp gelärdi.) Kim da gelärdi, pek sıkılıydı kıyıştırmaardı kıpırdanmaa, solumaa. Kara Çoban deyärdi: “Bölä olmayacäk, sakınmayın ölä, sayın kendinizi nicä evdä”, da çekedärdi okumaa şiirlerini, annatmaa cümbüş, sölettirmää musafiri, da sora taa başlaardı işlemää. Kaç kerä oturdılar sabaayadak, laf-laftan, duyulmazdı, nicä geçer vakıt. A sabaalen - büst hazır, tefterdä da zeedelendi yazılar, uygun cümlelär, arif söyleyişlär - material annatmalara deyni. Bitkidä, adam sorër: “Sabaa da mi gelmää?” Kara Çobana çekilärdi insannar onun yalpaklı, beceriklii, işçilii için.

O tamannadı neetini. Mayın 20-da 1962 yılda Çadırda aşıldı sergi, neredä gösterildi 35 skulptura - Üriy Gagarin, Don Kihot, Plüskin, h.b. sıradan beşalmalılar onun geroylarıydılar. Birbucuk ay durdu sergi, çok duygulu laflar yazıldı musafirlerin kiyadında, ama avtor hiç diildi kanaat yaratmalarınnan. Taa getirdiynän skulpturaları evä, may hepsini kırdı. O her kerä kırarmış, bozarmış yaptıklarını “Annaardım, ani onnar diil o uurda, angısı bana läüzım deyni.” Kırıp, o enidän tutunardı iştan, taa büyük çalışmaklan, koyup bitkiyädäk bütün kufedini.

Beşalmaya sapmaa deyni köşedä, yol boyunda 1967 yılda koyuldu Kara Çobanın heykeli askerlerä, kaybelän II dünnä cengindä. (Durdu 1984-cu yıladak.)

Hep o yıllarda Beşalmada kultura evin önündä koyuldu taa iki heykel: bir taraftan - kız-kolhoznița, öbür taraftan - çocuk-mehanizator - hep Kara Çobanın yaptıkları.

Zor sölemää, kaç skulptura yaşamasında yaptı Dmitriy Kara Çoban. Onnarın sayısı uzun hem diil bütün. Büünkü gündä var sadä 10 büst.

MUZEYCİLİK

D. Kara Çobanın büyük dostuydu L.A.Pokrovskaya - professor, doktor, aaraştırmacı. Onnarın ilk buluşması oldu 1957 yılda. Pokrovskaya o zaman işlärmış Moskvada Akademiyada. Kara Çoban her kerä ona danışarmış, onnarın uymuş lafları, neetleri, ideyaları. Bir kerä Lüdmila Aleksandrovna annatmış kendi bobası için, angısı çok yıl işlemiş Din Tarihin muzeyindä, da Kara Çoban söylemiş kendi neetini da - açmaa muzey, neredä olacäk toplu gagauz halkın tarihi, êtnografıyası, adeetleri, giimneri, hem kalan evel işlär.

Bu neetä Kara Çoban kurban koymuş kendi yaşamasını. Hepsini, ne vardı nicä versin, o verdi muzeyä: paralarını, kufedini, saalını.

Gezip evdän evä, küüdän küüyä, o toplardı muzeyi. Onun yardımcısydı bütün Beşalma, yarım dünnä. İnsan büyük saygıylan yaklaşırdı Kara Çobana, verärdi ölä işleri, angılarını kimi sefer zordu ayırmaa canından. Verärdi, zerä bilärdi, ani burada o iş kullanılacäk hep ölä kırnak, onu hepsi görecek.

Gagauzların ilk muzeyi yapıldı derin bilgilärlän. Kara Çoban sayardı onu kendi en küçük uşaa erinä, koydu ona bütün sevgisini, bütün canın.

Dmitriy Nikolayeviç kiyatlaşardı bilgi adamnarlan, angılarının vardı aaraştırmaları gagauzlar için. Ona yollaardılar kiyatlarını, aaraştırmalarını, kendi düşünmeklerini, vardır yolladılar yazal, tefter, yaprak, boya da. Musafirlär brakardı türlü baaşılar, angılarından toplandı gözäl kollektiya.

Pek büyük, saygılı uura kaldırıp koydu muzeyi Dmitriy Nikolaeviç. O "sedefçik" için yazardılar Moldova, Azerbaycan, Kazahstan, Tatarstan, Turkmenistan, Başkörtostan, Polşa, Çehoslovakiya, Germaniya hem başka devletlerin gazetaları. Muzeyin hatırınnan Beşalma girdi UNESCO'nun bildirimine (bülletenine), nicä gagauz kultureninin oçağı.

Muzeyä verildi III kategoriya.

1988 yıldan muzey taşıyêr kendi yaratıcısının adını.

Her yıl D.N. Kara Çobanın duuma günündä, mayın 27-dä, Beşalma muzeyindä toplanêr insannar: dostları annadêr, resimcilär sergi açêr, yazıcılar okuyêr, gençlär sesleer, ürener. Var umut, ani, nicä çekettirildi, bu gün ileriyä kullanılacêk "gagauz poëziyanın günü" gibi.

YAZICILIK

Nicä sölendiydi taa ykarda, D.N. Kara Çoban - gagauzların ilk professional yazıcısı. O yazardı diil ondan, ani diplomu vardı deyni, o yoktu nicä yazmasın. Kalem elindäydi yolda her erdä: tükändä, oturarkan parkta, lafedärkän insannan. Toplaardı bloknotuna gözäl lafları, arif söyleyişleri, cümleleri, cümbüşleri.

Kendi peetlerini, annatmalarını Kara Çoban okuyardı çoyuna ilktän gagauzça, sora, kim annamêr, çevirärdi rus dilinä, özenni ayırarak lafları, ama kahırlı söläardı: "Gagauzça oldu taa kısa hem taa ii". O erleştirärdi lafları ölä uygun, becerikli, ani olmasın darsıklı, bıktırtmasın, nicä eski ruba. Sadä çok okumak, aaraştırmak aşındırdı Kara Çobanın yaratmalarını.

Kendimi cansız koolêrım.

Bän daalêrım alattan.

Sırama donak aarêrım

En seçi paalılıktan.

Kara Çobanın tipardan çıktı 12 kiyadı:

1. "İlk laf" (şiirlär gagauz dilindä) - 1963y.
2. "Alçak saçak altında"(annatmalar g.d.) - 1966 y.
3. "Yanıklık" (siirlär g.d.) - 1968 y.
4. "Bayılmak" (siirlär g.d.) - 1969 y.
5. "Persengelär" (siirlär g.d.) - 1970 y.
6. "Prizvaniye serdta" (siirlär rus dilindä) - 1970 y.
7. "Tamannık" (annatmalar g.d.) - 1977 y.
8. "Zelönöe plamä" (siirlär rus dilindä) - 1972 y.
9. "Stihlar" (g.d.) - 1984 y.
10. "Proza" (g.d.) - 1986 y.
11. "Azbuca otkritiy" (siirlär rus dilindä) - 1989 y.
12. "Nüanslar" (pyesalar g.d.) - 1997 y.
13. "Seçmä yaratmalar" 2004 y.

Kara Çoban atılmêr bu sayıdan, ama bitki sözündä - zoveşçaniyedä, (vasiyettä) yazêr: "Eer nezaman-sa enidän tiparlanarsa benim yaratmalarım, isteirim esaba alınsın, ani kiyadımda "Stihlar" - bütün benim poëziyam, kiyadımda "Proza" - bütün benim prozam."

Bu bitki şiir hem annatma toplumlarına katıldı yaratmalar taa ilerdän çıkan kiyatlardan da, ama avtorun kritikali bakışı ayırıp diişirmiş, kısaltmış, taa derinnetmiş herbir kendi yazısını, da izin verer tipardan çıkarmaa sadä onnarı, angıları dayanacêk üüsek kritikayı, zerä yaradılı haliz profesionallı.

Dmitriy Nikolayeviç Kara Çoban başaramadı çekettirilmiş romanı. Sadä bu neeti onun kalmış tamannamadık, ama etiştirdi denemäa kendini pyesacılıкта. Avtor kendi taa verdiydi tiparlamaa kiyadı "Nüanslar", ama, bezbelli, uymadı o zamannar, çıkmadılar. Sadä 11 yıldan sora, 1997 yılda, yazıcıyı sayan insannarın yardımınan, onun oolunun Atanasın çalışmasınan, gördü dünneeyi

“Nüanslar”. 30 pyesa 92 sayfada aşıklêêr okuyucuya avtorun yaşamasından kimsey’na bilinmâz bitki yılların en zor, en acıyan oluşları.

Kara Çoban yaratmalarında açıklêêr çok temalar, gösterer, nicâ insan savaşêr çözmââ önünâ çıkan problemleri. Annatmaların özü - insan, kendi yaşamasınan, ruh zenginliinnän, aarifliinnän. Onun geroyları kendilerini açıklêêr kendi laflarında, avtor sadâ ustalı doorudêr okuyucu, ölä gözâl laftan getirder, gelir, ani bu iş için sadâ ölä da lââzım sölenilsin...

Kara Çobanın yazıları kısa, temaları derin, hiç bir zeedâ laf ta yok. Onnarı çeker okumaa genâ hem genâ, da her kerâ acıklanêr yeni fikirlâr, yeni duygular, yeni bakışlar...

Her bir iş, ne yaratmış D.N. Kara Çoban - bu talanlı, büyük vergili adam, o onnarı kendisi binnän kerâ ezmiş, çinemiş, çizmiş, diiştirmiş. Zor, ama gözâl, zengin, dolu, dalgalı, insana faydalı yaşadı Dmitriy Nikolayeviç.

Bibliografiya:

1. Bulgar Stepan. Anılmış gagauz yazıcısı Dmitriy Kara Çoban (1933-2986). Komrat. 2018. 57s.
2. Kara Çoban D. Seçmä yaratmalar. Ankara. 2004. 317 s.
3. Чеботарь П.А. Гагаузская художественная литература / 50-80-е гг. XX в. Очерки. Кишишнев. 1993. 122 с.

УДК 821.512.165.09

<https://orcid.org/0000-0003-2667-8285>

GAGAUZ ŞAIR GÜLLÜ KARANFİL’İN ŞİİRLERİ’NDE KİMLİK, ANA DİL VE VATAN KAVRAMI

Bayraktar Fatma Sibel

Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edirne, Türkiye

e-mail: fsibel@trakya.edu.tr

orcid id: 0000-0002-5699-4572

Yetiştii Oğuzhan

Trakya Üniversitesi Master Öğrencisi,

Edirne, Türkiye

e-mail: oguzhanyetis@gmail.com

orcid id: 0000-0003-2667-8285

Özet Güllü Karanfil, çağdaş Gagauz edebiyatının günümüzde yaşayan en önemli kadın edebiyatçılarından birisidir. Karanfil, Gagauz şiiri içerisinde özellikle millî konular üzerine yazdığı şiirleri ile dikkat çekmektedir. Bu bildirinin konusunu da Güllü Karanfil’in şiirlerinde işlediği kimlik, ana dil ve vatan kavramları oluşturmaktadır. Bu kavramları şiirlerinde nasıl ele aldığını şiirlerinden örnek parçalar sunarak inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler Gagauz edebiyatı, Güllü Karanfil, şiir, kimlik, ana dil, vatan.

Giriş

Gagauzlar, Orta Asya bozkırlarından Doğu Avrupa’ya ulaşan Türk boylarından olan Uzlar’ın günümüzde yaşayan bakiyelerindedir. Tarihî süreç içerisinde savaşlar, siyasî kargaşalar gibi sebeplerden dolayı farklı milletlerin egemenliği altına girmiş bu Türk topluluğu, dilini ve kimliğini korumayı başararak bugünlere kadar gelebilmiştir. Gagauzlar, bugün Moldova Cumhuriyeti’ne bağlı özerk devletin sınırları içerisinde yaşamlarını sürdürmektedirler.

Ana Türk kitesinden uzakta yaşayan Gagauzlar, günümüzde yoğun bir şekilde Rus kültürünün ve dilinin hâkimiyeti altındadır. Hayatın hemen hemen her alanında Rusça’yı kullanan Gagauzlar’ın dil ve kültür bilinci gittikçe zayıflamaktadır. UNESCO’nun ortaya koyduğu sonuçlara göre, ileride dillerini kaybedecek Türk toplulukları arasında gösterilmektedirler.

Bu nedenle ana dili bilincini halkın belleğinde ve yaşamında diri tutmayı kendisine amaç edinen Gagauz aydınları, ortaya koydukları edebî çalışmalar ile dillerinin ve edebiyatlarının varlığını sürdürebilmesi için çaba sarfetmektedirler. Gagauz Türkleri'nin günümüzde yaşayan en önemli kadın edebiyatçılarından birisi olan Güllü Karanfil'de ana diliyle yazdığı şiirlerle halkında millî bir bilinç oluşturmak istemektedir. Karanfil, şair kimliği dışında akademisyen, çevirmen, editör ve yayıncı kimlikleri ile de Gagauz diline, kültürüne ve edebiyatına hizmet etmektedir.

Ana dili tehlike altında olan toplulukların dilini ve edebiyatını kapsamlı bir şekilde ele alacak çalışmalar günümüzde gittikçe önem kazanmaktadır. Bu düşünce ile çalışmada, Gagauz şair Güllü Karanfil'in şiirlerinde işlediği kimlik, ana dil ve vatan kavramları, şiirlerinden örnek parçalar verilerek incelenecektir.

Şiirleri'nde Kimlik, Ana Dil ve Vatan Kavramı

Millî Kimlik

Kimlik kavramı Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nde "*toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü.*" [6, c. 1442] olarak tanımlanmıştır. Bu kısa tanıma karşın Fatih Kanter, makalesinde kimlik kavramını geniş bir şekilde açıklamıştır:

"Kimlik en genel şekliyle, insanın dünyada kendini tanıma ve tanıtmasıdır. Bu kavram, özünde "ben kimim?" sorusuna verilen cevap niteliği taşır. Kendini tanımaya ben ve ötekiler ayrımı ya da benzerliğinden yola çıkarak başlayan insan, hayatta sürekli bir kimlik edinme çabasıdadır. Bu çaba, önceden hazırlanmış belirli normların ve kodların içerisinde şekillenir. Kimlik kazanma süreci, insanın kendi hayatı ve yaşadığı çevre ile yakından bağlantılıdır. Zira her insan, doğumundan itibaren kendini tanımaya başladığı sürece kadar; anadili, din, gelenekler, ekonomik durum, coğrafik bölge/vatan, ırk vb. özelliklerin içerisinde yer alır." [5, c.77].

Kanter'in de yukarıda belirttiği gibi kişinin kimliği, yaşadığı ortam/çevre ile şekillenen bir durumdur. Kişi doğduğu andan itibaren mensubu olduğu milletin dil, din, gelenek, görenek, vatan, tarih gibi kültürel unsurları ile bütünleşmektedir. Bu unsurlar ile bütünleşen bireyin "millî kimliği" oluşmaktadır. Bu "millî kimlik" bireyi, başka milletlere mensup bireylerden ayırmaktadır.

Millî kimlik, bilhassa var olma mücadelesi veren Türk toplulukları için önemli bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Uzun yıllar Balkan coğrafyasında Rus, Rumen, Moldovan gibi farklı ulusların egemenliği altında yaşamış olan Gagauzlar, dilleri ve kültürlerine sıkı sıkıya bağlı kalarak Gagauz kimliğini koruyabilmişlerdir. Bu unsurların günümüze kadar aktarılması ile Gagauzlar, millî kimliklerini kaybetmemişlerdir.

Gagauzlar arasında "millî şuuru" uyandırmaya yönelik bugüne kadar pek çok edebî eser ortaya koyulmuştur. Bilindiği üzere Sovyetler Birliği döneminde yazarlar, güdümlü bir edebiyat çerçevesinde eserlerini kaleme aldıkları için millî konulara yönelememişlerdir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yazarlar, Gagauz millî kimliğine ait unsurları eserlerine yansıtmaya başlamışlardır. Bilhassa Diyonis Tanasoğlu'nun 1985 yılında yayımlanan *Uzun Kervan* adlı destansı tarihî romanı ile Gagauzlar'da Oğuzluk bilinci uyandırılmaya başlanmıştır [1, c. 213]. Bu eserden sonra özellikle şiir türünde eser veren pek çok şair şiirlerinde millî unsurları işlemeye yönelmiştir.

Gagauzlar arasında millî bir şuur oluşturma gayreti içerisinde olan şairlerin başında Güllü Karanfil gelmektedir. Bu konuda yazdığı şiirlerinde özellikle üst kimlik olarak Türk kimliğini öne çıkardığı görülmektedir. Gagauzlar, bilindiği üzere köken olarak Türk soylu halklar arasında yer almaktadır. Gagauzlar, Oğuz Türkleri'nin günümüzde yaşayan bakiyelerindedir. Hatta Gagauzlar, ataları olarak Oğuzları göstermektedir. "Gagauz" adında yer alan "Uz" da Oğuz kimliğini ifade eden bir unsurdur. Karanfil'de şiirlerinde bu tarihî bilinci gelecek kuşaklara şiirleri ile aktarmak istemektedir.

Aşağıda örnek olarak verdiğimiz "Gençlerâ Danışma" ile "Gagauzum" başlıklı şiirlerinde millî kimlik konusuna eğilmektedir. "Gençlerâ Danışma" adlı şiirinin ilk dördlüğünde Karanfil, Gagauzlar'ın tarihî geçmişine bir atıfta bulunmaktadır. Türk tarihinde önemli birer figür olan Attila ile Oğuz Kağan'ı Gagauz tarihinin birer parçası olarak göstermiştir. Türk tarihindeki

kahramanlıkları ile yer edinen bu simge şahsiyetler, Gagauzlar için de birer gurur kaynağıdır [1, c.219]. Bu anlamda Karanfil’de şiirinde yeni nesil Gagauz gençliğinin atalarının geçmişte yaptıkları ile gurur duymalarını ve bu tarihî bilinç ile ileriye doğru adım atmalarını istemektedir. Gagauz dilini ve kültürünü koruyarak, yaşatarak daha ileriye taşımalarını beklemektedir.

Gençlerä Danışma

Gelecään gözäldir, Gagauz,
Gökä kaldır bayraa, git ileri!
Senin dedän Attila, Han Oguz.
Sev Dilini, koru adetini!

İkinci dördlükte şair, dünya üzerinde 300 milyona yakın Türk’ün yaşadığını belirterek Gagauz gençlerine bu ulu Türk soyundan geldiklerini hatırlatmaktadır. Türk kimliğine sahip olmanın büyük bir gurur kaynağı oluşturduğunu düşünmektedir. Bu düşüncesini de mısralarına yansıtmıştır.

Unutma ool, üçüz millionuk
Kan kardaşın yaşêêr bu dünnäada,
Ko бүрүсүн seni бүүк hodulluk,
Sevin, ki sän dä bu ulu soydan.

Gagauz insanının bu bilinç ile hareket ederek Gagauzluğu ve Gagauz Yeri’ni daha iyi yerlere taşımak için çalışmasını, gayret göstermesini şiirinin son dördlüğünde öğütlemektedir.

Üüren, çalış, yaşat gagauzluu,
Zenginneştir gözäl Bucaamızı.
Sevil hem sev, koru eski dostluu,
Kuvetlendir süünmüz ocaamızı [2, c.5].

Türk kimliği geniş anlamda, dünya üzerinde yaşayan tüm Türk soylu halkların üst kimliğini ifade eden ortak bir adlandırmadır. Gagauz kimliği ise ortak Türk kimliğinin altında yer alan bir boy adı olarak düşünülmektedir. Karanfil’de şiirine “Bän Türküm, bän bir Gagauzum!” mısrası ile başlayarak aslında bu düşünceyi bir anlamda işlemektedir. Bu mısra aynı zamanda Mehmet Emin Yurdakul’un ünlü “*Ben bir Türk’üm dinim, cinsim uludur*” nidasını da bize hatırlatmaktadır. Karanfil, Yurdakul’un bu sözünü farklı bir söylemle ifade etmiştir.

Şair, ikinci mısradaki “Oğuzluk” vurgusu yaparak soyunun Oğuzlara dayandığını belirtmiştir. Oğuz isminin önüne getirdiği sıfatlar ile karakterinde bulunan güçlü, girişken, hür gibi özellikler okuyucuya aktarılmak istenmiştir. Burada şair, Gagauz insanına bir takım mesajlar verme gayesi içerisinde. Şair, dördlükte Gagauzlar’ın tarihte çok zorlu süreçlerden geçerek bugünlere ulaştıklarını bir anlamda anlatmaya çalışmaktadır.

Gagauzum

Bän Türküm, bän bir Gagauzum!
Kaavi, girgin, serbest Oguzum!
Çok zor çektim, düştüm, kalktım,
Üündüm, hep dedemä baktım.

Karanfil, ikinci dördlükte Gagauz kimliğini oluşturan iki temel unsura odaklanmaktadır. Bilindiği üzere millî kültürün korunması ve yaşatılması ana dil ile mümkündür. Şair, burada “Unutmadım hiç dilimi” diyerek dilini kaybetmediğini, onunla kimliğini koruduğunu belirtmektedir. Ana dilin yaşatılması ile Gagauz adetleri de sonraki kuşaklara aktarılabilir.

Unutmadım hiç dilimi,
Hep yaşattım adetimi.
Yakın dostum oldu atlar,
Tarla, toprak hem hayvannar.

Gagauzlar, toprağı işleyen çiftçi bir halk olarak bilinmektedir. Toprağı işleyerek geçimlerini sağlayan Gagauzlar, daima çalışkan yapıları ile etraflarında tanınmaktadır. Şair’de Gagauz insanının bu yönüne dikkatleri çekerek, mısralarında anlatmaktadır.

Hep işledim, hep ter döktüm,
Ekmek yaptım, booday ektim,

Fidan diktim, bir ev yaptım
Hem sevindim, hem aaladım.

Şair, şiirinin ilk dördlüğünde vurguladığı Türklük ve Gagauzluk kimliğini son dördlükte de yineleyerek Gagauz gençlerine seslenmektedir. Şiiri'nin son mısralarında Gagauz Türkü olarak doğmanın büyük bir mutluluk kaynağı olduğunu da ifade etmiştir.

Bän Türküm, bän bir Gagauzum!
Kaavi, girgin, serbest Oguzum!
Bir ool oldum Vatanıma.
Bän Gagauzum! Ne mutlu bana! [2, c.6].

Ana Dili Bilinci

Ana dili sevgisi ve bilinci bilhassa Azerbaycan, Kırım-Tatar, Kazak, Kırgız, Özbek ve Gagauz gibi Türk topluluklarının modern edebiyatlarında sıklıkla ele alınan bir temadır. Ana dili bilinci konusu, Güllü Karanfil'in şiirlerinin odak noktasını oluşturmaktadır. Uzun yıllar başka halkların dilini öğrenen ve bu dillerde duygularını ifade eden Gagauz şairler/yazarlar için ana dilleri her zaman önemini koruyan bir konudur. Ana dil, bir milleti millet yapan unsurların en başında gelmektedir. Her bir halkın, kendine ait öz bir dili mutlak vardır. Gagauzlar içinde bu dil Gagauzca'dır. Gagauzlar bu dili konuştukları sürece, dünya üzerinde var olduklarını göstermiş olacaklardır [7, c.76].

Gagauzca, konuşur oranı bakımından dünyadaki sayılı dillerden bir tanesidir. İleride kaybolmaya maruz Türk dillerinden bir tanesi olacağı UNESCO verilerine göre zikredilmektedir. Bu nedenle şairler, ana dillerine sıkı sıkıya bağlı olduklarını ve bu dili yaşatmaya çalıştıklarını verdikleri eserler ile ortaya koymaktadırlar [7, c.76].

Ana dili üzerine şiir yazmayan Gagauz şairi yok gibidir. Her bir Gagauz şair, mutlak ana diline vurgu yapan bir şiir kaleme almıştır. Gagauzlarda ana dili bilincini ilk uyandıran kişi kuşkusuz Mihail Çakır'dır. Dönemi'nde yaptığı çalışmalar ile Gagauzca'nın ana diline dönüşmesi noktasında ilk adımları atmıştır. Çakır'ın açtığı yolu Diyonis Tanasoğlu, Dimitri Karaçoban, Nikolay Baboğlu, Mina Köse gibi birçok üretken Gagauz aydını devam ettirmiştir [7, c.76].

Gagauz dilinin zenginliğini, güzelliğini farkedenden ve bu dilin önemini halkına yazdığı şiirler ile duyuran kadın şairlerin başında Güllü Karanfil gelmektedir. Karanfil, bir Gagauz aydını olarak ana dilinin geleceğe aktarılabilmesi adına önemli çalışmalar yürütmektedir. Çıkardığı Gagauzca dergiler, kitaplar ile yeni nesil Gagauz çocuklarına ana dili ile seslenmeye, onları ana dilinde konuşmaya ve yazmaya teşvik etmektedir. Ana dilinde yazdığı şiirler ile de ana dili sevgisini Gagauz okurlarına aşılama çalışmaktadır.

Şair, "Ana Dilim" başlıklı şiirinde ana dilin onlara atalarından bir miras olarak kaldığını belirtmiştir. Hayatı'nın merkezine ana dilini koyduğunu ve ana diliyle var olduğunu bir anlamda ifade etmektedir.

Ana Dilim

Ana dilim, benim dilim,
Dedelärdän gelän sesim,
Benim bayraam hem ömürüm,
Benim, solmaz, kızıl gülüm, Ana dilim!

Ana dilim,
Damarımda akan kanım,
Sonsuz kırım, çayırlarım,
Benim gecäm hem gündüzüm,
Uzaklardan gelän türküm, Ana dilim!

Ana dilim,
Sonzuz çöşmäm, dipsiz kuyum,
Benim Kadınca oyunum,

Kauş sesim, daul sesim,
Dedelerdän kalma izim, Ana dilim!

Ana dil, şair için kutsal bir kavramdır. Bilindiği üzere dünyaya gelen çocuklar ilk olarak anneleriyle temas kurmaktadır. Çocuk, annesinden aldığı süt ile hayata tutunmaktadır. Yine annelerinin onlara mırıldandığı masallar, ninniler ile ana dillerine ısınır ve bağlanırlar. Dillenmeye başlayan çocuk ilk olarak ana dilinde ilk sözcükleri söyleyerek konuşmaktadır. Şair’de dörtlüklerinde ana diliyle etrafını anlamlandırdığını, ana diliyle vatanına bağlandığını dile getirmektedir.

Ana dilim, ana sözüm,
Benim yazım, kışım, güzüm.
Benim sofram, benim topraam,
Benim sonsuz yeşil Bucaam!

Şair, halkının ana diline sahip çıkmasını, onu korumasını beklemektedir. “Kırık senin kanatların, yaraları biz saralım” sözleriyle mecazi anlamda ana dilin incindiğini, yeteri kadar ona sahip çıkılmadığını ifade etmeye çalışmıştır. Yine burada “baş iiltmek” deyimini kullanarak Gagauz çocuklarının ana diline saygı duymasını istemektedir.

Kırık senin kanatların,
Yaraları biz saralım,
Sän ol, yaşa, büüklük et sän,
Evlatların hep baş iiltsin!

Karanfil, hayatında anne, baba, ev gibi değer verdiği kavramları ana dili özdeşleştirmiş bir şairdir. Bu kavramlar ona ana dilini çağrıştırmaktadır. Ana dilsiz bu kavramların hiçbir şey ifade etmediğini, ana diliyle bir anlam kazandığını düşünmektedir. Bu düşüncesini aşağıda yer alan dörtlüğüne de aktarmıştır.

Ana dilim,
Sän ilacım, sän meelemim,
Benim sevgim, benim evim,
Ana dilim, benim duam, benim avam,
Benim anam, benim bobam, Ana dilim! [4, c. 33].

Karanfil’in ana diline vurgu yaptığı bir başka şiiri “Dil Gider, Kimnik Gider” adını taşımaktadır. Şair, bu şiirinde Gagauz kimliğini ayakta tutan “ana dil” unsuruna odaklanmaktadır. Karanfil, şiiri aracılığıyla çocuklarıyla Rusça konuşan ailelere karşı sert bir tavır takınmaktadır. Gagauz Yeri’nde yaşayan Gagauz aileler arasında iletişim dili olarak Rusça’nın baskın bir etkisi söz konusudur. Baskın dil olan Rusça, çok dilli olan Gagauz toplumunda “prestij dil” olarak algılanmaktadır. Bu sebeple aileler, Gagauzca’yı ikinci dil konumuna sokarak ana dilleri ile konuşmaktan sakınmaktadır. Özellikle çocuklarına ana dilleri ile hitap etmeyen aileler açık bir şekilde ana dillerini tehlike altına sokmaktadır.

Dil, bir milleti oluşturan en temel unsurlardan birisidir. Zira dil olmadığı sürece bir milletin varlığından da söz etmemiz mümkün görünmemektedir. Milletler, dilleri ile yaşarlar ve dilleri ile kültürlerini, edebiyatlarını oluştururlar. Eğer bir millet dilini kaybederse o zaman millî kimliğini de kaybetmiş olacaktır [Ы , C.76). Şair, bu düşünceler ile şiirinin ilk dörtlüğünde halkına sitem içerikli ifadeler kullanarak onları ana dili bilincine ulaşmaları noktasında telkin etmektedir.

Dil Gider, Kimnik Gider

Dil gider, kimnik gider, zaman beklemaz.
Ana dilini bilmeyeni hiç kimsey sevmaz,
Gagauz, kendi uşaannan rusça lafedersin...
Dedendän kalan dildän nasıl atılêrsın?

Karanfil, ikinci dörtlükte dilini kaybeden toplumların mankurtlaşmaya maruz kalacağını belirtmektedir. Kırgız yazar Cengiz Aytmatov’un romanlarında kullandığı bir kavram olan Mankurtlaşma, kişinin kendi öz benliğini/kimliğini kaybederek kimliksizleşmesidir. Gagauz insanı da kendi dilini unuttuğu taktirde birer “mankurt” olmaktan öteye geçemeyecektir. Dillerini unutan

milletler zaman içerisinde dünya üzerinden de kaybolmaya maruz kalacaktır. Gagauzlar'ın kimliğini koruyabilmesi ve dünya üzerinde var olduğunu diğer milletlere duyurabilmesi adına ana diline sıkı sıkıya bağlanıp onu yaşatması ve koruması gerekmektedir [7, c.76-77].

Eğer Gagauz insanı hayatının her alanında kendisini Rusça ifadeye etmeye devam ederse zaman içerisinde kimliğini kaybederek bir Rus kimliğine dönüşecektir. Bu şekilde aslında kişi farkına varmadan asimile olmaktadır. Şair'de burada açık bir şekilde halkına bu mesajı vermektedir.

Neçin hatır gütmeersin dilinä, ya bak,
Dilsiz kalan toplumnar hem kör, hem çiplak.
Dilsiz kalan mankurtlar esir büyüklerä...
Kos-koca kultura gider gübürlää.

Karanfil, Allah'ın onlara verdiği bu dilde konuşulmaması karşısında derin bir üzüntü duymaktadır. Halkının kayıtsızlığı karşısında dertlenir ve halkına kendine gelmesi noktasında mısralarında uyarılarda bulunmaktadır.

Her bir milletä ayrı dil Allah vermiş,
Nasıl oldu, Gagauz, dilin kesilmiş?
Neçin sän kendi uşaannan rusça lafedersin?
Allahın verdii dili neçin unudêrsın? [3, c. 51].

Vatan Sevgisi

Çağdaş Gagauz şiirinde sıklıkla ele alınan temaların başında vatan sevgisi gelmektedir. Şiir türünde adını duyuran Dionis Tanasoğlu, Nikolay Baboğlu, Stepan Kuroğlu, Mina Köse, Gavril Gaydarcı, Vasi Filioğlu, Petri Yalınacı, Todur Zanet, Vasilisa Tukan, Tudora Arnaut gibi edîpler şiirlerinde vatan sevgisini bir konu olarak işlemişlerdir. Kaleme aldıkları şiirlerinde Bucak topraklarını, Gagauz devletini, köyleri, tabiatı ve insanı geniş bir şekilde ele almışlardır. Şairler “vatan” konulu şiirlerinde vatanlarına olan bağlılıklarını ve sevgilerini açık bir dille ifade etmişlerdir. Güllü Karanfil'in şiir dünyasında da “vatan” kavramı önemli bir yer işgal etmektedir.

Millî bir ruha ve düşünceye sahip olan Karanfil, “Uyan, Gagauzistan!” ile “Bucaam” adlı şiirlerinde vatanına duyduğu sevgiyi ve saygıyı işlemiştir. Aşağıda örnek olarak verdiğimiz “Uyan Gagauzistan!” adlı şiirinde doğup büyüdüğü vatan toprağını “Gagauzistan” olarak adlandırdığı görülmektedir.

Bilindiği üzere uzun asırlar başka halkların boyunduruğu altında yaşayan Gagauz Türkleri, kendi devletlerini kuramamışlardır. Yaşadıkları Besarabya bölgesi 1940-41 tarihleri arasında Sovyet idaresine, 1941-44 tarihlerinde Rumenlerin hâkimiyetine, 1944'ten sonra ise Sovyetler Birliği'nin egemenliği altına geçmiştir. 1991 yılında Sovyetlerden ayrılarak bağımsızlığına kavuşan Moldova uzun bir süre Gagauz devletini tanımamıştır. 1994 yılına gelindiğinde Moldova'ya bağlı Gagauz Yeri Özerk Bölgesi resmen kurulmuştur.

Uzun mücadeleler sonucunda bir özerk devlete kavuşan Gagauzlar için vatan toprağı kutsaldır. Kutsal bildikleri vatan toprağını şiirlerinde “Gagauzistan” olarak tanımlamışlardır. Şair, şiirine “Uyan, Gagauzistan!” nidasıyla başlayarak halkına seslenmektedir. Burada “uyan” metaforu halkın içinde bulunduğu uyku halinden çıkıp kendine gelmesi için söylenmiş bir uyarı sözüdür. Halkına uzak diyarlardan mesajlar getiren şair, halkının onu dinlemesini beklemektedir.

Yine ilk dörtlükte, mitik bir unsur olarak “kurt” simgesine yer verdiği dikkati çekmektedir. Milletine kurt sesi getirdiğini ifade eden şair, kurdun Türk tarihindeki rolüne atıfta bulunmaktadır. Bilindiği üzere kurt, Türkler tarafından kutsallığına inanılan bir hayvandır. Ergenekon ve Oğuz Kağan destanında kurt, Türklere yol gösteren kurtarıcı bir hayvan olarak tasvir edilmiştir.

Uyan, Gagauzistan!
Uyan, Gagauzistan!
Sana Türk ocaandan selâm getirdim.
Büük halkın oollarından,
Senin için, milletim, kurt sesi getirdim!

İkinci dörtlükte Şair yine halkına seslenmektedir. Dede Korkut coĒrafiyasından halkına “kıvılcım” getirdiğini söylemektedir. “Kıvılcım” Şiirde, halkının harekete geçip birlik olması için kullanılmış bir simgedir.

Kalkın, Gagauzistan!
Sana Korkut ocaandan kıvılcın getirdim.
Őeitlerin ruhundan,
Senin için milletim, kucak dolusu nur getirdim.

Şair, son dörtlükte “Sesln, Gagauzistan!” diyerek halkının onu dinlemesini istemektedir. Halkının içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan onları kurtaracak olan kuvveti getirdiğini ifade etmektedir. Atası olan OĒuzlar’dan halkına bir soluk getirdiğini söyleyen Karanfil, onun gücüyle kendilerine gelmelerini ve “bir” olmalarını dilemektedir.

Sesln, Gagauzistan!
Sana dedm Oguzun soluunu getirdim.
Ayaa kalk, bir ol, milletim,
Sana kuvet getirdim! [2, c. 7].

Gagauzlar, üzerinde devletlerini kurdukları toprak parçasını “Bucak” olarak adlandırmaktadırlar. Bucak (eski adı Besarabya) toprakları Gagauz Şairlerin Şiirlerinde sıklıkla geçmektedir. Karanfil’de “Bucaam” Şiirinde vatanına ona sevgisini anlatmaktadır. Bucak Şair için ana-baba toprağıdır. DoĒup büyüdüğü bu topraklar hayatında önemli bir yere sahiptir. Şiirinin ilk drtlĒnde Bucak topraklarını benzetme unsurunu kullanarak güzel sarı saçlı, nazlı bir kıza benzetmektedir. Vatanının yemyeŐil, gl kokulu bir tabiata sahip olduğunu dile getirmektedir.

Bucaam

Sarı saçlı, nazlı Bucaam,
Gl kokulu eşil Bucaam!
zlemnn hep yanrım bn,
Anam, balım, canım Bucaam!

İkinci dörtlükte Şair, vatanına karşı beslediĒi derin duyguları anlatmaktadır. Havası, suyu ve topraĒı ile bu topraklar Şair için bir ilham kaynaĒıdır. Vatani’nin daima gelişmesini, daha iyi yerlere ulaŐmasını istemektedir.

Topraan, havan, suyun Senin
Bana kuvet verer her an.
Yaşa, geliş hem iekln,
Kömür gözlüm, sarı Bucaam,

TopraĒı’nın bereketi, havası, mziĒi onun vatanına sevgiyle baĒlanmasını saĒlamıŐtır. Vatani’nin güzelliklerini aĒrıŐtıran bu unsurlar, onun asla kopamayacaĒı özelliklerindedir.

Damaamda dadın kalır,
Ballı kirez, kara zm,
Dedm kauş her gün aarr
Eveller, sevdam Bucaam!

Karanfil, Şiirinin son drtlĒnde kutsal saydıĒı kavramları vatani ile zdeŐleŐirmiŐtir. O, vatanını (Bucak toprakları) annesi, hayatı ve canı olarak görmektedir. Vatani’na olan sevdasını bu kavramlarla iliŐkilendirerek ona verdiĒi kıymeti/deĒeri göstermeye çalışmıştır. Yine Şiirinde vatanının bereketli, zengin tarlalarını işleyen babasına, halkına da atıfta bulunmaktadır. Şair’e göre insanında bulunan bu alıŐkan özellik onların vatanına olan sevgisinden gelmektedir.

Tarlaların hep göz besleer,
Babam-halkım pek alıŐkan.
Sabaabiz umut verer,
Anam, mrm, canım Bucaam! [2, c. 9].

Sonuç

Netice itibariyle Güllü Karanfil, milletine, vatanına ve diline olan sevgisinden dolayı Őiirlerine doĒal bir Şekilde bu konuları yansıtımıŐtır. Şiirleri’nin dilinde görülen orijinallik, onu diĒer Gagauz

şairlerinden ayırmaktadır. Karanfil, şiir dilinde yakaladığı başarı ile kendine özgü bir şiir tarzı oluşturmuştur. Bu şiirleri, çağdaş Gagauz şiirine farklı bir soluk katmıştır. O, Gagauz Türkçesi'nin varlığını sürdürebilmesi adına edebî ve ilmî çalışmalarına büyük bir özveri ile devam etmektedir.

Bibliyografya:

1. Hünerli, B. (2019). “Gagauz Kadın Şairlerin Şiirlerinde Gagauz Dili ve Kimliğinin Ele Alınışı”. Nigâr Hanım'dan Günümüze Türk Edebiyatında Şair Kadınlar Uluslararası Sempozyumu Bildirileri. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 207-232.
2. Karanfil, G. (2012). Selâm Getirdim: Şiirlär, Mektuplar. Kişinöv: Elena-V.I.
3. Karanfil, G. (2018). “Dil Gider, Kimlik Gider”. Ayna Literatura Jurnalı, S.4. 51.
4. Karanfil, G. (2020). “Ana Dilim”. Ayna Literatura Jurnalı, S.5. 33.
5. Kanter, F. (2016). “Millî Edebiyat Dönemi Türk Şiirinde Kimlik İnşası”. Bizim Külliye Dergisi, S.67. 77-81.
6. Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
7. Yetiştî, O. (2022). “Vlad-Demir Karagañçu'nun Şiirlerinde Ana Dili Bilinci”. Kardeş Kalemler Dergisi, S.181. 75-79.

UDC 821512.161.09:808.5

<https://orcid.org/0000-0002-1347-2053>

YERÇEKİMLİ KARANFİL'DE KONUŞMA KÜLTÜRÜ

Üyesi Yılmaz Evat, Dr. Öğr.
Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat fakültesi,
Aksaray, Türkiye
e-mail: yilmazevat@gmail.com
orcid id: 0000-0002-1347-2053

Abstract: Speech has a miraculous power. The reason for this power is that the word affects the human spirit very quickly. The word that touches the soul fascinates, changes and transforms people. The saying “In the beginning was the word” also emphasizes this truth.

Man differs from other living things in that he can speak. One should think a lot about the ability to speak, which he brings ready. The ability to speak, which also regulates all social relations of a person, should be developed as much as possible. People with improved speech capacity will make a more positive contribution to the universe.

The level of the word is very important. The word should not be swayed. Raising the level of the word is a very positive contribution from near to far. The development of the word means the development of people, homeland, civilizations and the world.

The topic of conversation is a neglected subject by the Turkish education system. A speech education that will improve people is not given in schools.

Poets examine speech as well as various subjects completely. In this context, poets say many words that will improve human speech. In this study, it is aimed to contribute to the literature in the context of speech by examining Edip Cansever's Gravity Carnation book with document analysis method.

Keywords: Edip Cansever, Gravity Carnation, human, speech.

Giriş

Konuşma çok boyutlu bir konudur. Söz insanın kimliğini, kişiliğini, insanlığını, şerefini, zekâsını, aklını, ruhunu yansıtır. Bir atasözü testinin içinde ne varsa dışına onu sızdırır, der. İnsan

söylediği sözlerden sorumlu olduğu gibi söylemediği sözlerden de sorumludur. Kişinin yerinde, zamanında konuşması çok önemlidir. Yerinde ve zamanında konuşmak olayların, durumların... akışını değiştirmektedir. Her doğrunun her yerde söylenilmemesi ile birlikte insan doğru konuşmayı ilke edinmelidir. Susmak her zaman olmamakla birlikte onaylama anlamına gelir. İnsanın kötülüğü bildiği hâlde sesini çıkarmaması, kötüye itiraz etmemesi bir insanlık kusurudur.

Metnin İncelenmesi

Edip Cansever insanın yaşama sevinci içinde olmasını konuşmalarıyla çevreye neşe saçmasını savunur. *Şairin Masa da Masaymış Ha* şiirindeki dizeler konuşma ve yaşama sevinci ilişkisini işaret eder: “Adam yaşama sevinci içinde / Masaya anahtarlarını koydu.” (Cansever 2003: 9). Şair bu minvalde insana umut aşılayan sözlerden yanadır: “Umudu dürt / Umutsuzluğu yatıştır” [3, c.404].

Şair Cansever hayatın çok iyi üretilmesini, tutkuyla yaşanmasını ve insanın iç zenginliğinin gelişmesini savunur. Bu tip insanların konuşmaları düzeyli olacaktır. Şairin “Zengin de olsun / Yoksulluğun gitmez” [3, c.10] dizeleri bu duruma işaret eder. Şairin “İğreti bir yaşayış içinde adam” (Cansever 2003: 10) dizesi de bu meyandadır. Hayatı iyi üreten insan birey olur. Kaliteli bir konuşmanın yolu birey olmaktan geçer. İnsan nev-i şahsına münhasır olmalıdır. Şaire göre birey olamayan herkesleşir. Cansever bu durumu koro kelimesi ile anlatır: “Ha şöyle! koro halinde, koro halinde!” [3, c.196].

İnsan evreni bildiği kelimelerle yorumlar. Her kelime kültürün, medeniyetin birer göstergesidir. İnsan sözlük okumalı ve kullanılmalıdır. Behçet Necatigil “Sözlük maddeleri, roman okur gibi ard arda okunur mu?” [4, c.31] sözü bu meyandadır. *Yerçekimli Karanfil*’de kelime dağarcığının zengin olması gerektiği vurgulanır: “Belki de ellerimiz mi? Biraz ince, biraz da çok kelimeli!” [3, c.15]. İnsanoğlu duygunun, düşüncenin, nesnenin, olayın, durumun adını koymalıdır. Her şeyin kelime ile ifade edilmesi yerküredeki saklı durumları nispeten açığa çıkarır. Şairin “Kaldı ki, sözlüğe bile bakıyorum onu kelimeleştiriyorum” [3, c.240] dizesi ismini koymak bağlamında değerlidir.

Günlük hayat insan üzerinde baskı oluşturabilmekte insan alışkanlıklarına gömülerek yaşayabilmektedir. Alışkanlıklar kişiyi sığlaştırmakta, kısırlaştırmaktadır. Cansever, günlük olayların üzerinde derinlemesine düşünülmesini, günlük hayatın felsefesinin yapılmasını, alışkanlıkların üzerimizdeki tesirlerinin adının konulmasını savunur: “Sonra pek kimse bilmez sanırım, günlük yaşamın tanımadığı / mız yerleri vardır /...Sabahın ve günlük yaşamın altındaki şeyleri eşeler” [3, c.232]. Şair şu dizeleriyle de günlük hayatın dar kalıplarını aşan sözler üretilmesini savunur: “Yaşamaya yeni çıkmış sözlerindiyim onların” [3, c.232]. Hayat sözle yenilenmelidir: “Dokunulmamış bir anlam yükleyin bu söze” [3, c.189].

Konuşmak hayata katılmaktır. Konuşmak çoğalmak, çoğaltmak anlamına gelir. İnsan konuşmaya dair hevesli olmalıdır. Cansever “Sen usul, ben yavaş, kime yaraşır bu sessizlik” [3, c.115] dizesiyle konuşmaya istekli olunmasını savunur. Şairin “Konuştum konuşmuyor” [3, c.15]; “Ve uzun yollarda hiç konuşmayan şoförlerin yanında” [3, c.332] dizeleri de bu çerçevededir. Cansever her şeyin konuşulmasını, insanların konuşarak kendini ifade etmesini şöyle savunur:

“Günlerce korudum ben kendimi

Konuşmak istiyorum artık Stephan

Seninle konuşursam her şey aydınlanacak sanki” [3, c.171]. Şaire göre en zor meseleler konuşularak çözülür:

“Öyle bir satranç taşının oyuncusuyla

Çok zorlu bir durumda konuşması gibi

Konuşmaya geldim seninle.” [3, c.171].

Edip Cansever’e göre sevgi kavramı konuşmayı doğrudan etkiler. İnsanlarla konuşmak için önce sevmek gereklidir: “Biz sahi neden sevmiyoruz birbirimizi?” [3, c.199]. Şairin “Kimse bir gün kimseyi sevmeyecek korkuyorum” [3, c.121] dizesi de bu duruma işaret eder.

İnsanın konuşup konuşmadığı önemlidir. İnsan, konuşmanın sorumluluk taşıdığı bilincinde olmalıdır. Ayrıca konuşana saygı gösterilmelidir. *Yerçekimli Karanfil*’de “Kim konuşuyor ben

konuşmuyorum.” [3, c.15] dizesi konuşma ve sorumluluk ilişkisini vurgular. Şair bu bağlamda “Sen mi konuşuyorsun, Stepan mı?” [3, c.190] dizesini de söyler.

Konuşmada selamlaşma kültürü önemlidir. İnsan “Önce selâm sonra kelâm” prensibine sahip olmalıdır. İnsan beden diliyle de konuşur. Şair “Çok içten bir selamla ve içten bir gülümsemeye” [3, c.152] dizesiyle bu hakikatlere işaret eder. İnsan bakışlarıyla kimseye rahatsızlık vermemeli, kimseyi taciz etmemelidir. Konuşmak farklı sorgulamak farklıdır. Bu tip rahatsızlıkların dostlar arasında yaşanması Cansever’e göre insanı bir başka üzmettedir:

“Yıllarca süren o dostça ilişkinin
Ve hatta bir sevgilinin
Yerine
Kin dolu gözleriyle bir ölüm yargıcı

...

Dikilmiş sorguya çekiyorsa sizi” [3, c.152, 153].

Cansever, dostlar arasında yaşanan kötü ve sorgulayıcı bakışların sebebini anlamaya hayatın hızının izin vermediğini şöyle belirtir:

“Ve sakın sormayın işte: bir hesap yanlışlığı mı, değil mi
Vakit yok öğrenmeye.” [3, c.179].

Edip Cansever konuşmada yalan sözü eleştirir; samimiyeti önemser: “O yalanlardan, o yalan ilişkilerden” [3, c.153].

Düşünmeden gereksizce konuşmak birçok sıkıntıyı beraberinde getirmektedir. Bir Türk atasözü “Önce düşün, sonra söyle.” [1, c.409] der. İnsanın ölçüp tartmadan konuşması çeşitli kalp kırmalara, yanlış anlamalara yol açmaktadır. Edip Cansever bu durumu sakarlık olarak görüp şöyle der: “Gereksiz konuşan bir adamın sakarlığında” [3, c.332]. Şaire göre kılı kırk yararcasına konuşmak gerekir: “Dese de, kılı kırk yararcasına düşünmesini / Bilmeyebilir, öyle değil mi” [3, c.241].

İnsan bazı zamanlarda çeşitli sebeplerle duygularını, düşüncelerini ifade edememektedir. Buna bazen yaşanan acı olaylar bazen başka hâller sebep olmaktadır. Türkçedeki nutku kurumak [1, c.982] deyiimi bu durumu vurgular. Edip Cansever de “Nasıldı dersiniz, ben buna bir şey diyemem / Diyemem, çünkü insan düşünür de bir şey diyemez” [3, c.241] dizeleriyle insanın bu hâline dikkat çeker. Cemal Süreya’nın “Boğazımda buruldu kaldı Türkçe” [5, c.96] dizesi de bu minvaldedir.

Edip Cansever yazmanın bir konuşma biçimi olduğunu şu dizeleriyle söyler: “Yılbaşında eski bir sevgilinin gönderdiği karta / Niye mektup yazmıyorum eskisi gibi” [3, c.332]. Ülkü Tamer de “Mektupsuz koma beni, / Bir daha, bir daha yaz adını mektubun sonuna.” [6, c.207] dizeleriyle yazarak konuşmanın önemine değinir.

İnsanın hep aynı şekilde konuşması sıkıcılığa, tekdüzeliğe yol açmaktadır. Dilimizdeki “Düğün dernek, hep bir örnek” [1, c.736] deyiminin bir anlamı da bütün konuşmaların birbirine benzediğidir. İnsan bazen aynı konulardan söz açsa bile farklı bir üslupla konuşması söze, ortama renk katmaktadır. Şair bu duruma şu dizelerle dikkat çeker: “Haa, bildim, geçenlerde söylüyordun gene / Üç aşağı beş yukarı / Hep aynı biçimde söylüyorsun bir şapka aldığını” [3, c.185].

Edip Cansever konuşmanın kısa, özlü ve derin olması gerektiğini şöyle söyler: “Kısaca söylemek gerekirse, bazı şeyleri hep geciktirirdim” [3, c.249].

Korku, insan kimliğine derinden tesir etmektedir. Korkularıyla yaşayan insan özgür olamamaktadır. Dolayısıyla korku kavramı insanın konuşmasını olumsuz etkilemektedir. “*Yer Değiştiriyor Korku*” isimli şiiri de bulunan şair, şu dizesiyle korkunun konuşmaya tesirini irdeler: “Ama korkarak söylüyorum, çok ağır bir yük gibi taşıyordum bunu/da” [3, c.251].

İnsanın nasıl konuştuğu konuşurken hangi kelimeleri seçtiği önemlidir. Konuşurken nazik, kibar olunmalıdır. Cansever şu dizesiyle küfürlü, argo konuşmayı eleştirir: “Yani biz küfürle mi anlaşıyoruz ne?” [3, c.196].

Gevezelik yapmak bir konuşma kusurudur. Afşar Timuçin gevezelerin kolay, rahat anlatan kişiler gibi görünmelerine rağmen sözlerinde düşünce gücü bulunmadığı tespitini yapar [7, c.7].

Cansever de şu dizesiyle gevezeliği eleştirir: “Sen niye ölmüyorsun? çirkinsin, üstelik de geveze” [3, c.196].

Edip Cansever, şiirlerinde yalnızlığı, bireyin sosyal hayatta sıkışmışlığını irdeleyen bir şairdir. Şaire göre yalnızlık sosyal bir varlık olan insanın konuşma yeteneğini azaltmaktadır:

“Ve bilirlen, insanlar yalnız kaldıkça
Konuştukları dil de değişir” [3, c.180].

Sonuç. Bu çalışmada *Yerçekimli Karanfil*'de konuşmaya dair görüşler araştırıldı. Edip Cansever konuşmada yaşama sevinci olmasını önemseyerek umut aşılayan sözlerden yanadır. Şair hayatı iyi üreten ve birey olan insanların daha orijinal konuşacağına inanır. Sanatkâra göre insanın evreni yorumlaması bildiği kelimeler kadardır. İnsan günlük hayattaki her şeyin adını koymalı, günlük hayatın insanı alışkanlıklarla daraltan yönlerini aşmak için yeni sözler söylemelidir. Konuşmayı hayata katılmak olarak yorumlayan şaire göre insan konuşmaya istekli olmalı ve en zor konuları dahi konuşarak çözmelidir.

Edip Cansever konuşmada insanların birbirine sevgisinin rol oynadığına inanır. Konuşmada selamlaşmayı, beden dilini önemseyen şair, dostlar arasındaki kırgınlıkların sebebini konuşmaya hayatın hızının fırsat vermediğini söyler. Konuşmada yalan söylemeyi eleştiren Cansever, samimi ve düşünerek konuşulmasından yanadır. Söz söylemenin sorumluluk gerektirdiğini düşünen şair, kimin konuştuğunun önemli olduğunu ve söz alana hürmet edilmesi gerektiğini belirtir.

İnsanın bazı zamanlar konuşmadığını söyleyen şaire göre yazma bir konuşma biçimidir. Şair insanın hep aynı şekilde konuşmasının doğru olmadığını söyler.

Kısa, özlü konuşmadan yana olan şair monoton olan konuşmaları eleştirir. Şaire göre korku kavramı bireyin konuşmasına zarar vermektedir. Cansever'e göre Konuşurken gevezeliğin, küfürlü, argo konuşmanın birer kusur olduğunu söyleyen Cansever'e göre yalnızlık da insanın konuşma kapasitesini düşürmektedir.

Kaynakça

1. Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.1988
2. Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul. 1988
3. Cansever, Edip. *Yerçekimli Karanfil*, Adam Yayınları, 13. Basım, İstanbul. 2003
4. Necatigil, Behçet. *Bile/Yazdı*, Yapı Kredi Yayınları, 4. baskı, İstanbul.2015
5. Süreya, Cemal. *Sevda Sözleri*, Yapı Kredi Yayınları, 17. baskı, İstanbul. 2002
6. Tamer, Ülkü. *Güneş Topla Benim İçin*, İslık Yayınları, 3. baskı, İstanbul. 2018
7. Timuçin, Afşar. *Yeni Şiirimizin Kısa Romanı*, Bulut Yayınları, İstanbul. 2003

UDK 821.512.161-1

<https://orcid.org/0000-0002-0141-5748>

DİVAN ŞİİRİNDE BOĞDAN/MOLDOVA

Şahin Kürşat Şamil

Doç, Dr. / Türk Dili ve Edebiyatı

Bartın Üniversitesi/Türkiye

e-mail: kursatsamilsahin@gmail.com

orcid id: 0000-0002-0141-5748

Abstract. There are poems written about cities or settlements in classical Turkish poetry. One of the regions mentioned by poets is Boğdan. In this study, it has been discussed in which aspects of Boğdan and the settlements belonging to it are the subject of poems. The main divans written between 14 and 15th centuries were examined, and the couplets made a reference to Istanbul were identified and a general situation assessment was made. Firstly, the eulogy written on the military expeditions and assignments made to the Boğdan region and the dates were focused on. And then,

using the words of the Boğdan and the Kara Boğdan, the elements of similes, metaphors and imagination encountered in poems are discussed.

Keywords: Moldova, Bogdan, Bender Castle, Classical Turkish Poetry

Giriş

Klasik Türk şiirinde efsanevi ve mitolojik yer adlarının yanı sıra gerçek hayatta var olan ve şairlerin herhangi bir vesileyle buldukları mekanlara da rastlanır. Adı anılan bölgelerden birisi de Boğdan'dır. Günümüzdeki Moldova toprakları, Osmanlı zamanında Boğdan ve Kara-Boğdan diye isimlendirilmiştir. Osmanlıların bu ismi kullanmaları Kuzey Transilvanya'nın Maramureş şehrinde yaşayan küçük bir Ulah soylu aileden gelen voyvoda Boğdan'ın, 1359 yılında Macar Kralı Layoş'a isyan edip bölgeye yerleşmesi ve burada ilk müstakil devleti kurmasına dayanmaktadır. Tarihi kaynaklarda bölge bir süre "Kara-Boğdan" şeklinde ifade edilmiş fakat daha çok "Boğdan" diye anılmıştır. Kara-Boğdan ifadesi özellikle Boğdan'ın kuzeyini ifade etmek için söylenmiştir [18, s. 270].

Bugünkü Romanya'nın güney kısmını oluşturan Eflak ile Moldova nehrinin iki kenarındaki arazide yer alan Boğdan, tarihi metinlerde çoğu zaman birlikte zikredilmiştir. Osmanlı Devleti, Eflak'ı 14. yüzyılın sonlarından itibaren, Boğdan'ı ise 15. yüzyılın başlarından itibaren hakimiyeti altına almıştır. Eflak ve Boğdan Osmanlıya haraç ödeyip bağılıklarını bildirip imtiyazlı bir yapıya sahip olmuştur. Boğdan'ın yönetim merkezi Yaş'tır. Çoğu zaman Avrupa'nın diğer devletleriyle ittifaklar yapıp Osmanlı Devleti'nden ayrılma girişiminde bulunan Boğdan beyliği, Osmanlı yönetimindeyken kendi soylular meclisi (boyarlar) tarafından seçilen ve padişah tarafından atanan "voyvoda"lar tarafından yönetilmiştir. 1711 Osmanlı-Rus savaşından sonra ise İstanbul'da yaşayan Rumlardan Boğdan'a beyler tayin edilmiştir. Bu dönemlerde Osmanlı birlikleri Kili, Akkirman ve Bender gibi kalelerde bulunmuştur. 19. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı'ya bağlı olan Boğdan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı kontrolünden çıkmıştır [18, s. 270].

Bu çalışmada Boğdan ve ona bağlı yerleşim yerlerinin hangi yönleriyle şiirlere konu olduğu üzerinde durulmaktadır. 15 ve 19. yüzyıllar arasında kaleme alınan başlıca divanlar taranmış ve Boğdan'a gönderme yapılan beyitler tespit edilip genel bir durum değerlendirilmesi yapılmıştır. İlk olarak Boğdan'a yapılan sefer ve atamalar üzerine yazılan kaside ve tarihler üzerinde durulmuştur. Ardından Boğdan ve ona bağlı olan Yaş, Bucak, Bender gibi bölgelere yazılan şiirler değerlendirilmiştir. Daha sonra da Boğdan ve Kara Boğdan kelimelerinden hareketle şiirlerde rastlanan teşbih, mecaz ve hayal unsurları ele alınmıştır.

Divan Şiirinde Boğdan

Şiirlerde daha çok padişah ve devlet adamlarının Boğdan'la münasebeti dolayısıyla bölge anılmaktadır. Padişah ve devlet adamlarına yazılan kaside ve tarihlerde Boğdan'ın yanı sıra Eflak, Kili, Akkirman, Bucak, Yaş ve Bükreş gibi bölgeler de yer alır. Bu tarz şiirlerde bir benzetme unsurundan ziyade doğrudan yer adı olarak Boğdan geçmektedir. Türkler ilk defa Çelebi Mehmed zamanında (1413-1421) Eflak'ı vergiye bağladıktan sonra Boğdan topraklarına girmişlerdir. II. Murad zamanında da Osmanlı-Boğdan münasebetleri devam etmiş ve İstanbul'un fethinden sonra bu prenslik Osmanlı Devleti'ne tâbi olmuştur [18, s. 270].

Fatih'in 1476 yılındaki Boğdan seferine iki kaside yazan Kabûlî [16, s. 165-168, 173-175], padişahın Boğdan'ı alarak dünyaya bir müjde verdiğini, onunla savaşan Boğdan'ın ise çok asker kaybettiğini söyler. Alınan kellenin ve dökülen kanın haddi yoktur. Dökülen kanlardan Boğdan toprakları Bedahşan yakutuna dönmüştür:

Ebü'l-feth-i zamân şâh-ı cihân Sultân Mehemmed Hân
Ki virdi kesr-i Bugdan'dan beşâret milk-i keyhâna

Ferîdûn-ferr-i Dârâ-dâr-ı Kısra-'adl-i Hâtem-bezl
Ki irmişdür hümâyûn bahtile taht-ı Süleymân'a
Dilerdi saf çeküp düşmen k'ide ol Rüstem'ile ceng
Velikin hîle idüp durmadı ol Zâl-i destâna

Adûdan şol kadar başlar getürdi orduya leşker
Sanasın kelleci başlar dökerdi sahn-ı dükkâna

Kılıcı şol kadar dökdi ‘adûlar kanını yire
Ki bundan seyl-i hûn gevde ilede bahr-i ummâna

Vegâda ol kadar kırdı ‘adû-yı hâksârını
Ki döndürdi cihânun taşların la’l-i Bedahşân’a [16, k.13/14-19]

Boğdan 1484’te II. Bayezid devrinde tam olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bundan dolayı ilk olarak XV. yüzyıl divanlarında ismine rastlanmaktadır. Necâtî, Boğdan’ın fethi ve II. Bayezid’in övgüsüne yer verdiği şiirinde Ukrayna’nın güneybatısında yer alan Kili ile birlikte Boğdan’ı zikreder:

Hoş aldı Hazret-i Hân Bâyezîd-i Osmânî
Kili ile Kara Buğdan’dan Akkerman’ı [Necâtî, k.25-1]

Adlî mahlasıyla şiirler yazan II. Bayezid, “Kara Boğdan gözüne dünyayı zindan ettim. Sonra da Tatar, emrime tâbi oldu” diyerek bölgeyi fethine atıf yapar:

Kara Boğdan gözine ‘âlemi tâ târ itdüm
Emrûme tâbi olan server-i Tâtâr oldu [4, g.141/4]

Boğdan Beyi Petru Rareş’in isyan etmesi üzerine 1538 yılında Kanûnî Sultan Süleyman Boğdan’a sefer düzenler. Kanûnî, Boğdan voyvodalığına kendisine itaatkâr biri olan Rareş’in kardeşi Çekirge Stefan’ı geçirir ve Bender şehri ile beraber bütün Bucak (Güney Besarabya) diyarını Osmanlı topraklarına katar. Taşlıcalı Yahyâ Bey, Kanûnî’ye yazdığı kasidesinde, “O (sultan) Kızılbaş Şahî’yla Karaboğdan’ı kaçmaya mecbur etti; birisi Batı’ya doğru, diğeri Doğu’ya gitti” anlamındaki beytinde Padişah’ın Boğdan seferine gönderme yapar:

Birisi magribe gitdi birisi maşrika dek
Kaçurdu şâh-ı Kızılbaş Karabuğdanı [5, k.9/37]

Edirneli Nazmî, Padişah’a yazdığı bir mesnevide Boğdan ilini tamamıyla alıp zapt edenin Kanûnî olduğunu ifade eder:

Alan Bogdan ilin küllî odur hem
Odur zabt iden ol iklîmi muhkem [8, m.9/26]

Şair daha sonra da “Sultan Süleyman Boğdan iline sefere çıkıp hücum etti. O ülkeyi baştan başa fethetti” diyerek Kanûnî’nin Boğdan’ı fethine tarih düşürür:

Çü Bogdân iline Sultân Süleymân
Sefer idüp hücum itdi o yana

Ol iklîmi ser-â-ser feth kıldı
Vilâyet fethi târîh oldu ana [8, tr.6]

Edirneli Nazmî diğer bir tarih beytinde de “Boğdan ili fethedilince Nazmî tarihini söyledi, Sultan Süleyman küffardan bir başka güzel memleket daha aldı” diyerek yine Kanûnî’nin seferine değinir:

Bogdan ili feth olıcak Nazmî didi târîhini
Küffârdan Sultân Süleymân aldı yine özge mülk [8, tr.7]

Nazmî, “Târîh-i feth-i Bogdan u donanma-i Efrenc” başlıklı tarih kıtasında da Padişah’ın Avrupa ve Boğdan’ı fethinden bahseder:

Nâ-geh oldu berr ile bahre sefer
Milket-i Efrenc ü Bogdan’dan yana

İki canîbde olup feth-i ‘azîm
Bahr ile berr feth-i târîh oldu ana [8, tr.8]

Filibeli Vecdî (ö. 1599), Ferhat Paşa’ya yazdığı kasidesinde; “O, güzel tedbirli emir, bu beldeleri fethetti; Eflak’ı zaptetti, Boğdan’ı imar etti” dediği beytinde Boğdan ve Eflak’a yapılan seferleri zikreder:

Eflak'ı itdi teshîr Bogdan'ı kıldı ta'mîr

Ol mîr-i nîk-tedbîr feth itdi bu bilâdı [13, k.24/11]

Şair, “Senin hançer ve kılıcın haysiyeti ile yanında dursun. Sinan'ını ok gibi gönder, Eflak ve Boğdan'ı alır.” dediği beytinde Sinan Paşa'ya atfen yine Eflak ve Boğdan'a değinir.

Yüzi suyu ile tursun yanunda hançer ü tîgun

Sinân'ın gönder ok gibi alur Eflak u Bogdanı [13, k. 27/19]

Osmanlı döneminde Eflak ve Boğdan beylerinin dönem dönem isyan ettikleri gözlenmektedir. Mezâkî, bir beyitte âsi beyleri ve düşmanlıkları sebebiyle bölgeyi şiire konu eder:

Eflâk ile Boğdan'un olup beğleri âsî

İtmişler iken da'vî-i udvân-ı zamâne [7, k.12/60]

Edirneli Nazmî, “Târîh-i isyân-ı kefere-i vilâyet-i Bogdan” başlıklı tarihinde; h. 947 (m. 1540-41)'de Sultan Süleyman zamanında Boğdan ülkesinin emirlerinin toplanıp isyan ettiğinden ve Mirahor Hüseyin Ağa'nın gösterdiği başarıdan bahseder:

Eyyâm-ı 'izz ü devletinde şeyh Süleymân'un yine

Kıldı müyesser Rabb-i fettâh-ı hakem bir feth-i tâm

İklîm-i Bogdan'un kapu küffâr-ı fahhârı ki var

İtmişler idi cem' olup 'isyân u tugyân-ı tamâm

Ser-leşker olup cânib-i şehden emîr-âhûr aga

K'oldur bugün begler agalar içre tîg ile be-nâm

Hulkı Hasan ismi Hüseyin ü hem mürüvvetde 'Alî

Oldur bugün her vech ile ehl-i kerem fahr-ı kirâm

Tabl u 'alem hayl ü haşem birle o mîr-i muhteşem

Ol milkete tîg ile vardı virdi hoş nazm u nizâm

El-hamdülillâh devletinde pâdşâh-ı 'âlemün

Virdi bu nev'a feth ü nusret Rabb-i vehhâbe'l-merâm

Nazmî hemîn didi bu feth ü nusretün târîhini

'İsyân idüp ehl-i Macar oldı yine cebr ile râm [8, tr.62]

Atâyî, Leh kuvvetlerini Yaş kenti yakınlarındaki Çuçoro mevkiinde hezimete uğratan İskender Paşa'ya yazdığı kasidesinde, Lehlerle kötü kalpli Boğdan'ın bir olup kötülük ateşini yaktığını söyler ve Boğdan'ın yanı sıra Bucak'a da gönderme yapar:

Lehün siyeh-dili Bogdân ile olup yek-dil

Ol eşkıyâ iki başdan yürüdiler yek-ser

Bucakda gaşber-i nâkıs-vücûd ile bir olup

Şerâr-ı şerleri hadd-i 'adûdan itdi güzer [12, k.15/26-27]

Edirneli Nazmî, Divanı'nda h. 958 (m.1551)'de Boğdan beyinin Müslüman olmasına iki tane tarih kıtası yazmıştır. Sözü geçen kişinin Boğdan voyvodası Petru Rareş'in İstanbul'da yıllarca rehine olarak kalan ve daha sonra İslamiyet'i de kabul eden halefi ve oğlu İliaş (ö. 1562) olduğu düşünülmektedir [18, s. 270].

Kılup Bogdan begine bir hidâyet hazret-i Hâdî

Şehün öninde dîne gelmeğe geldi hemân bi'l-hamd

Müselmân oldı şâh öninde Nazmî didi târîhin

Müselmân oldı bir kâfir begi Hâdî'ye bin bin hamd [8, tr. 210]

Edirneli Nazmî ikinci tarihinde, Hz. İsa milletinden olan Boğdan Beyi'nin hidayete erip doğrulukla İslamiyet'i seçtiğini, herkesin güzel duygulara gark olduğunu; Bey'in, Sultan'ın önünde yemin edip onun elini öptüğünü; Sultan'ın ona lütuflarda bulunduğunu; cümle putların kırıldığını ve müşriklerin korktuğunu belirtir:

Mesihâ milletinden mülk-i Bogdan'un beyin hâdî

Hidâyet birle sevk itdi tarîk-i devlet-encâma

Muhammed ümmetinden oldı sıdk ile gelüp dîne

Bir özge hâl geldi ol cihetden hâsa vü 'âma

Gelüp barmak götürdi bâb-ı şehde andan el öpdi

Dahi şeh cânibinden oldı ol müstagrak in'âma
Büti sındı hakikat cümleten erbâb-ı esnâmun
Mukarrer cümlesinün düşmesi envâ'ı 'âlâma
Bi-hamdillâh ki devr-i devletinde şeh Süleymân'un
Bu nev'a kesr-i nâm-ı tâm irişdi ehl-i esnâma
Bu Nazmî hasb-ı hâl üzre pes anun didi târihin
Gelüp bir 'İsevî beg bâb-ı şehde geldi İslâm'a [8, tr.211]

Taşlıcalı Yahya Bey, Kanûnî'nin ihsan, mağfîret ve doğrulukla Boğdan emirini imana getirdiğini ve bölgeyi ele geçirdiğini söyler:

Kemâl-i himmet ile kuvvet-i velâyet ile
Getürdi sıdk ile îmâna mîr-i bogdanı [5, k.6/22]

Şairler Boğdan'a yapılan atamalara da şiirlerinde yer vermişlerdir. Sürûrî, Sünbülzade Vehbî'ye yazdığı tarihte, onun on yedi yıl Yaş ve Bükreş'te görev yaptığını belirtir:

Kocamış pîr-i mugâna dönmüş
Yaşda Bükreşde gezip on yedi yıl [2, tr.15/28]

Bir diğer tarih kıtasında da Vehbî'nin görev yeri arasında tekrar Eflak ve Boğdan zikredilir:

Ey diyânetsiz usandın ise İslâmbol'dan
İşte Eflak'la Bogdan yine var birine git [2, kt.48/1]

Sürûrî daha sonra, Vehbî orada görev yaparken ona eski Boğdan beyi katiplerinden birinin yardımcı olmasına tarih düşürmüştür:

İşitdik sabıken Bogdan Begi dîvân efendisın
Ki halâ şânına şâyân hükûmet birle almış kâm
Re'âyâ dermiş istimdâd ile patrîke târihin
Meded oldı manastır piskoposu vehbi-i bed-nâm [2, tr.25/1-2]
Tırsî, vezirin birine dost olsam, o isterse beni Boğdan beyi yapar diyerek bölgeyi zikreder:
Nedîm olsam vezîrün birine bir kerrecik görsen
Murâd eylerse beni mîr-i Bogdan eylemez n'eyler [22, g.60/2]

Kânî, Letâifnâme'de, Eflak ve Boğdan halkının çiftçilikten pek anlamadığını fakat herkesin kovan sahibi olup bal üretimi yaptığını aşağıdaki beyitte söyler:

Çiftçilikden bî-haber Eflâk u Bogdanlı velî
Engebîn hâsıl ider sâhib-kovandır her biri [6, g. 260/3]

Bender

Boğdan'ın kuzeyinde Dinyester nehri kıyısındaki Bender Kalesi, Osmanlı'nın son sınırı olması bakımından önemli bir konuma sahiptir. Boğdan'la birlikte şiirlerde yer alan Bender; tamamıyla Osmanlı kontrolünde olup Kale'de Türk ve Müslümanlar yaşamaktadır. Hatta kaynaklarda Benderli Cesârî ve Benderli Keşfi olmak üzere iki şaire de rastlanmaktadır. Bunlardan Benderli Cesârî, Bender'in doğum yeri ve vatanı olduğunu beyitlerinde söyler:

Bender ezeli cây u mekân hoş vatanumdur
Şol bâg-ı İrem bânî-i Şeddâd neme lâzım [17, g.425/2]

Kangı yirlü olduğum dilberler eylerse su'âl
Ben Cesârî aşıkam mevlûd ol Bender bana [17, g.15/6]

Levendâne gezer dâ'im yürür bu şeh-i Bende
Miyâna takmaga piştov bıçak ister gönül şimdi [17, g.86/4]
Cesârî, aşağıdaki beyitte de Bender gibi bir güzelin olmadığını ve Bender'e duyduğu özlemi vurgular:

Yüz gösteremez sana o mir'ât-ı Sikender
Hübânda aceb var mı sana hüsn ile Bender [17, kalenderi, 9/1]

Benderli Keşfi hakkında ise bir bilgiye ulaşılammıştır. II. Mahmud dönemi şairlerinden Vasfi'nin ona yazdığı naziresinden hareketle böyle bir şairin varlığından haberdar olunmaktadır. Vasfi şiirin girişinde Bender'in uzun zamandır huzurunun kalmadığını, bölge halkının perişan olduğunu belirtir. Şair, her vilayetten insanların uğrak yeri olan Bender'in bir tarafının Turla (Dinyester) nehriyle bir tarafının ise ova ve dağ ile çevrelendiğini, şehrin gönül açıcı, ferah ve kıymet biçilemez bir yer olduğunu söyler. Şair daha sonra, tabyalarında "Allah birdir" sesleri yükselen Bender'in düşman tarafından ele geçirildiğini, burada yaşayanlardan bazılarının öldürüldüğü, bazılarının ise ya esir alındığı ya da sürüldüğü bilgisini verir. Vasfi, şiirin son bölümünde Bender'in bu durumunun insanları çok üzdüğünü ve Allah'ın izniyle şehrin tekrar eski günlerine kavuşmasını arzu ettiğini ifade eder:

Çok zamandır târmâr oldu safâsı Bender'in
Kahr garabet çekmede bay u gedâsı Bender'in

Her vilâyetden vürûd eyler idi ihvân ana
Dîdeler kuhl olupdur tûtiyâsı Bender'in

Bir taraf Turla kenârı bir taraf sahra u kûh
'Âleme revnak verirdi dil-güşâsı Bender'in

Her ne denli medh olunsa binde bir gelmez dile
'Ârifâna yok-durur aslâ bahâsı Bender'in

Tâbyalarda yekdir Allâh çıgrışıp bin şevk-ile
İrmedi hiç kimseye cevri ü cefâsı Bender'in

Âh ne çâre emri-i Hak'la zabt u rabt itdi 'adüvv
Ol sebebden cümle halk oldu cüdâsı Bender'in

Serhadât halkın tamâmet eyledi a'dâ esîr
Niçeler kalbinde vardır iştiyhâsı Bender'in

Niçeler geçdi cihândan eyleyip 'azm-i bekâ
Kalmadı şimdi hele hiç agniyâsı Bender'in

Hak te'âlâdan 'inâyet ger ola söz yok ana
Hasb-i hâl olsa gerek âb u hevâsı Bender'in

Müjde-i a'zam budur kim feth-i bâb ide Hudâ
Ol zamân mümkün müyesserdir bekâsı Bender'in

Sad hezâr müjde zuhûr itdi kamu kizb ü dürûg
Heft sâl oldu muhâl derde devâsı Bender'in
Serseri iklim-i âharda gezer 'âlem kamu
Çok gönüller yakdı âh-ile bükâsı Bender'in

Keşfiyâ nazmın vürûd itdi olup manzûrumuz
Cânına kâr eylemiş hicri ü ezâsı Bender'in

Feth-i bâb idince Mevlâ her taraf ma'mûr olur
Ol zamân mümkün olur tekrâr binâsı Bender'in

Vasfiyâ Perverdigâr bi'l-cümleyi mesrûr ide
Cânlara kâr eyledi zıll-ı cilâsı Bender'in [21, g.52/1-15]

Bucak, Yaş ve Turla (Dinyester)

Osmanlı döneminde Besarabya'nın güneyinde yer alan siyasî ve idarî bölge “Bucak” diye adlandırılır. Bu isim günümüzde de halen yaşamaktadır. Bucak şiirlerde tevriyeli kullanımıyla karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Sâbit, Leh kuvvetlerinin gizlenmesini “bucak bucak kaçmak” tabiri üzerinden anlatırken aynı zamanda bölgeye de gönderme yapar:

Bucak bucak kaçurup ol la'îni kahren leh
Yakup memâlikin itdi konak konak [3, k.7/37]

Klasik Türk edebiyatında Osmanlı coğrafyasındaki şehir ve yer adları hakkında yazılmış olan bilâdiyyeler vardır. Şehrengizler kadar ayrıntılı bilgilere rastlanmayan bilâdiyyeler, şehirler ve yer adları hakkında çok fazla bilgi içermezler. Bu eserlerde genelde şehir isimlerinin tevriyeli kullanımıyla yetinildiği görülür.

Zihnî Efendi bilâdiyyesinde Bükreş, Yaş ve Boğdan'ı birlikte zikreder:

Bükreş ü Yaş iki kilârıdur İstâbulun
Venedik şehrine tercîh iderüm Bogdâni [9, b.85]

Şair daha sonra Tatar ve Kırım'dan bahsederken Bucak'a da değinir:

Ne bucakdan Kırımı çıksa o çeşm-i Tâtâr
Müje hayline ider göz ile kaş ile îmâ [9, b. 13]

İştibî Ahmed Efendi bilâdiyyesinde Kırım, Böğürdelen, Ürkündi ile birlikte Bucak'tan bahseder:

Kırımı çıksa alup tîg-i böğür delenini
Eger ürkündi virürse kaçâ tenhâ bucaga [8, b.48]

Priştineli Vâsik bilâdiyyesinde “Ben âşıklık yolunda daima gözyaşımı dök derim. Hasretine kavuşan hiç yazıklar olsun der mi?” anlamındaki beytinde Bender ve Kauşan'la birlikte Boğdan'ın yönetim merkezi Yaş'ı tevriyeli bir biçimde kullanır:

Benderüm dök yaşunı râh-ı ta'aşşukda müdâm
Kavuşan hasretine hiç diye mi vâ-esefâ [10, b.77]

Ferdî Efendi de bilâdiyyesinde Yaş, Yanık, Egri, Uyvar ve Oseg'e bir beytinde yer verir:

Gözi yaş bagrı yanık âşığa egri bakarak
Uy var agyâra görem o segi âhir dârda [15, b.13]

Derviş Ömer yazdığı bilâdiyyesinin bir beytinde Tatar, Bucak ve Kırım'a atıf yapar:

Bir bucakda oturur gamze-i Tatar ammâ
Bir kırım virdi bu uşşâka cihân kaldı tana [15, b.3]

Mezâkî de bir beytinde Boğdan'ın en önemli ırmaklarından olan Turla (Dinyester)'ya değinmektedir:

Tuna vü Turla suyun devlet ile itdi güzâr
Çeşm-i mihr ü meh olursa ne 'aceb hayrânı [7, k.9/14]

Benzetme Unsuru Olarak Boğdan

Boğdan ve özellikle Kara-Boğdan ifadesinin sevgilinin bazı güzellik unsurlarıyla birlikte kullanıldığı görülür.

Boğdan-Zülf

Şairler küfr, siyahlık gibi çağrışımlarından dolayı Kara Boğdan ile sevgilinin saçları arasında bir ilgi kurmuşlardır. Me'âlî, sevgilinin cadı gözlerini Tatar'a, fettan saçlarını da Kara Boğdan'a benzetir:

Çeşm-i câdûsıdur anun Tatar
Zülf-i fettânıdur Kara Bogdan [1, g.176/4]

Boğdan-Hat

Hayretî de sevgilinin güzellik unsurlarıyla yer isimleri arasında renge dayalı bir münasebet kurar. Sevgilinin yüzü Rûmili, siyah hattı Kara Boğdan, alını Akşehir, karalar giymiş zülfü ise Karaman'dır:

Yüzün Rûmilidir hatt-ı siyâhun Kara Boğdandır
Cebînün Akşehir zülf-i siyeh-pûşun Karamandır (14, s. 1085)

Boğdan-Rakip

Edirneli Nazmî, “Sevgili, siyah yüzlü rakibin yaşadığı yere gitti, sanki Şah Süleyman’ın Kara Boğdan üstüne varması gibi” diyerek rakip ile Boğdan arasında bir ilgi kurar:

Kûyına ‘azm itdi agyâr-ı siyeh-rûnun nigar
Şeh Süleymân vardı sankim Kara Bogdan üstine [8, g.5720/4]

Boğdan-Sevgili

Sevgilinin mekânı olarak da Boğdan anılmaktadır. Sürûrî Hezliyyât’ında Bükreş şehrinde gördüğü Boğdanlı bir güzelden bahseder:

Semt-i Bükreş’de belim bükdü gözüm yaş etdi
Ey Hevâyî katı kâfirdir o Bogdânlı güzel [2, g.38/7]

Gelibolulu Sun’î bir gazelinde ak ve kara tezaadından hareketle Akkirman ve Karaboğdan’a gönderme yapar ve sevgiliyi Kara Boğdan taraflarına akın düzenleyen bir padişah olarak tasavvur eder:

Yine gök âhene gark oldılar Akkirmanı
Pâdişâhum Kara Bogdana gibi akınuñ [19, g.86/6]

Boğdan-köle

Şehî, Kanûnî’ye yazdığı kasidesinde Boğdan halkı ve kralını, padişahın kapısında boynu bağlı bir tutsak olarak tasvir eder:

Sensin ol kim idicek rezm gazâ niyetine
Boynu baglu gelür işigine Bogdan u kiral [20, k.21/28]

Sonuç

Divan şiirinde Boğdan’a hem bir bölge adı hem de bir benzetme unsuru olarak rastlanmaktadır. Genel olarak bakıldığında bölge daha çok padişah ve devlet adamlarının Boğdan’la olan münasebeti dolayısıyla kaleme alınan kaside ve tarih kıtaları ile Osmanlı coğrafyasını konu edinen bilâdiyyelerde anılmaktadır. Şiirlerde Boğdan’la birlikte Bender, Yaş, Turla, Bucak, Eflak, Kili, Akkirman ve Bükreş gibi yerleşim yerleri de yer almaktadır.

Klasik Türk şiirinde Boğdan ve Kara-Boğdan isimleri, küfr ve siyahlık çağrışımlarından hareketle benzetme unsuru olarak da kullanılmıştır. Özellikle sevgilinin saç ve hattı Boğdan’a benzetilmiştir. Ayrıca Boğdan; rakip, sevgili ve köle olarak hayal edilmiştir.

Kaynakça

1. Ambros, Edith [1982]. *Candid Penstrokes The Lyrics of Meâlî, an Ottoman Poet of the 16 th. Century*. Berlin: K. Schwarz.
2. Ayan, Elif (2002). *Sürûrî ve Hezliyyât`ı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE.
3. Aydın, Gamze [2019]. *Bosnalı Sâbit Divanının Bağlamı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
4. Bayram, Yavuz [2018]. *Adli Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

5. Bozyiğit, Esra [2021]. *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı* (İnceleme - Tenkitli Metin - Nesre Çeviri – Sözlük). Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
6. Çıraklı, Durmuş Ali [1998]. *Kânî'nin Manzum Letâifnâmesi (inceleme ve metin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi SBE.
7. Değer, Mete Bülent [2018]. *Mezâkî Divanı Sözlüğü* (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlüğü). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
8. Doğan, Güler [2010]. *Edirneli Nazmî Divanı* (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme). Dr. Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
9. Kaplan, Yunus [2016]. “Klasik Türk Edebiyatında Bilâdiyyeler ve Zihnî Efendi ile İştibî Ahmed Efendi Bilâdiyyeleri” *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* Cilt 13, Sayı 1 (Mart 2016), s. 102-124.
10. Kaplan, Yunus [2019]. “Priştineli Vâsık ve Bilâdiyyesi”. *Studies of The Ottoman Domain*, Cilt: 9, Sayı: 17, S.43-67.
11. Kaplan, Yunus [2020]. “18. Yüzyıl Şairlerinden İzzet Efendi ve Bilâdiyyesi”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of International Social Sciences* Cilt: 31, Sayı: 1, Sayfa: 115-134.
12. Karaköse, Saadet [2017]. *Nev'îzâde Atâyî Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
13. Kavruk, Hasan-Bahir Selçuk [2017]. *Filibeli Vecdî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
14. Kılıç, Filiz [2010]. *Meşâ'irü 'ş-Su'arâ* 1-2-3, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
15. Kurnaz, Cemal [2007]. “Arayıcızâde Hüseyin Ferdî ve Derviş Ömer Efendi'nin Bilâdiyyeleri”, *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 230-252.
16. Namoğlu, Elif [2018]. *Fatih Dönemi Şairi Kabûlî'nin İkinci Farsça Divanı* (Metin-İnceleme). Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
17. Orhan, Mehmet [2012]. *Benderli Cesârî Divanı, Hayatı, Divanındaki Mazmunlar, Dinî-Tasavvufî Kavramlar ve İnsan*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE.
18. Özcan, Abdülkadir [2003]. “Boğdan”, *TDVİA*. s. 269-271.
19. Yakar, Halil İbrahim [2002]. *Gelibolulu Sun'î Divanı ve Tahlili*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.
20. Yekbaş, Hakan [2020]. *Sehî Bey Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
21. Yıldırım, Ayten [2020]. *Güft-i Vasfî (İnceleme-Metin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.
22. Yılmaz Kadriye [2001]. *İbrahim Tırsî ve Divanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE.

УДК 392.8(=512.165+=135)
<https://orcid.org/0000-0002-5609-5139>

SIMILITUDINI ALE TRADIȚIILOR GASTRONOMICE GĂGĂUZE CU CELE DIN BUCĂTĂRIA MOLDOVENEASCĂ

Suhodol Natalia

Doctor în tehnică, conferențiar
UTM, or. Chișinău, RM
e-mail: natalia.suhodol@toap.utm.md
orcid id: 0000-0002-5609-5139

Cazac Viorica

Doctor în tehnică, conferențiar
UTM, or. Chișinău, RM
e-mail: viorica.cazac@dip.utm.md
orcid id: 0000-0003-0745-1931

Babcenco Coralia

Profesoară gr. didactic I
Colegiul Național de Comerț al ASEM
or. Chișinăui, RM
e-mail: coralia.consept@gmail.com
orcid id: orcid.org/0000-0001-74051132

Abstract The diversity and complexity of Moldovan gastronomy is formed by the gastronomic culture of the ethnic groups living on the territory of Moldova, especially the Ukrainians, Gagauzians and Bulgarians. The Gagauz people, being located in a different and relatively separate ethnic environment, have managed to preserve their specific culinary traditions with specific ethnic features in terms of terminology, which has been preserved in its original form. This article analyzes the culinary peculiarities of some dishes, which are on the one hand similar to the Moldovan ones, and on the other hand, differ through certain technological stages or concerning the assortment of raw materials.

Key words gastronomic traditions, Gagauz, Moldovans.

Bazinul Mării Negre, ca urmare a evoluțiilor geopolitice, geoeconomice și geostrategice, ca rezultat al intersecției dintre marile puteri și imperii, a reprezentat și continuă să reprezinte un punct de trecere pentru toate circuitele. Astfel, această regiune, este caracterizată de o eterogenitate crescută din punct de vedere etnic, religios, social [1, p.] și economic [2, p.19].

Tradițiile gastronomice s-au format de-a lungul secolelor bazându-se pe obiceiurile alimentare, care sunt printre cele mai vechi și mai puternice aspecte ale culturii umane. Alți factori de influență asupra formării tradițiilor gastronomice sunt obiceiurile alimentare care se bazează pe disponibilitatea materiilor prime, factorii economici, pe semnificații, concepții și atitudini personale cu referință la alimente, relieful geografic, practicile legate de agricultură, istoria și tradițiile poporului respectiv, inclusiv și cel religios. În cazul etniilor din Republica Moldova acești factori sunt mult mai complexi reprezentând un mix de tradiții și obiceiuri alimentare cu origini în spațiul bizantin, otoman, influențe ale bucătăriei mediteraniene, precum și a celei europene. Purtând cu ei în migrație acest mix gastronomic tradițional, toate etniile contribuie la diversificarea bucătăriei tradiționale naționale.

Subiectul prezentului studiu axat pe analiza și identificarea similitudinilor dintre bucătăria moldovenească și cea găgăuză a determinat necesitatea cunoașterii premizelor de formare a bucătăriilor. Din cele mai vechi timpuri găgăuzii, populând zona stepei, cultivau grâu, porumb, mei și orz cu efort considerabile datorită climei secetoase. Fiecare gospodărie era implicată în grădinărit. O ramură tradițională dezvoltată, care persistă până azi este viticultura și respectiv vinificația, care

impunea mai puțin efort, datorită condițiilor de climă. La fel găgăuzii îmbrățișau așa domenii precum creșterea animalelor (oi, cai, porci, păsări, etc.), albinăritul, sericultura, horticultura. În astfel de condițiile climato-geografice au contribuit la dezvoltarea materiilor prime culinare care stau la baza tradițiilor alimentare ale găgăuzilor [4, p.38-39], precum și a moldovenilor din zonă.

Atât găgăuzii cât și moldovenii, ca denotă o atitudine ospitalieră deosebită în raport cu oricine le trece pragul gospodăriilor. Au fost preluați o multitudine de termeni din ambele culturi asimilând-i și adaptându-i. Exemplu în acest sens servește teremnul *musăfir* de origine musulmană, care înseamnă *călător*. Atât moldovenii cât și găgăuzii denotă ospitalitate chiar și în raport cu persoanele ce călătoresc, invitându-i în casele lor precum un *oaspete dorit*, noțiune cu încărcătură etimologică profundă [5, p.18]. În casele găgăuzilor, musafirilor li se ofereau loc la masa numită *sofra*. În cazul în care familia servea bucate, așezându-se cu toții conform locurilor stabilite pentru fiecare membrul al familiei la masă, oaspetelui i se oferea loc de onoare - lângă stăpânul casei.

Enoeticheta se păstrează pentru toți oaspeții caracteristic ambelor popoare, indiferent dacă se servește masa în familie sau este un oaspepe neașteptat. Ordinea servirii vinului în familiile găgăuze la fel era bine respectată conform principiului vârstei și a gradului de rudenie [6].

Analiza tradițiilor culinare mai scoate în evidență faptul că un șir de materii prime alimentare (roșia, vânăta, ardeiul etc.) și bucate (ghiveci, musaca, iahnie, etc.) sunt împrumutate în bucătăria moldovenească de la popoarele de pe teritoriul Republicii Moldova, venind în felul acesta să diversifice sortimentul bucatelor tradiționale.

Plăcintele cunoscute din cele mai vechi timpuri pe teritoriul Republicii Moldova sunt pregătite de o diversitate largă, atât după tehnologia de preparare a aluatului (cu drojzii sau din aluat întins), după tipul umpluturilor utilizate, inclusiv după metoda de modelare a acestora. Plăcinta tradițională găgăuză *kivirmá* este atestată în sudul Moldovei. Investigațiile în teren au permis constatarea că acest preparat se pregește în toate localitățile din Găgăuzia cu aceeași denumire de *kivirmá* (figura 1a). Tehnologia de preparare similară este remarcată în bucătăria moldovenească din zona de sud sub denumirea de *plăcintă creată* sau *plăcintă în straturi*. Putem afirma că, tehnologia preparării aluatului este similară – prin culegerea, sistematizarea și verificarea informațiilor din teren din satele Văleni, Giurgiulești, Comrat, Avdarma, Congaz, Caplani, Crocmaz. Obținerea aluatului întins se face prin mixarea apei cu sare și făină, ulei. Ulterior procesele continuă cu: odihnirea aluatului, întinderea aluatului până la un strat subțire. Foia subțire întinsă se unge cu ulei, apoi este presărat pe jumătate cu brânză de oi mărunțită și se acoperă cu cealaltă parte a foii de aluat rămasă nepresărată. Apoi, aluatul se strânge prin încrețire și este aranjat în tigaia unsă cu ulei până se completează toată suprafața tavei în care se va coace. Un preparat similar identificăm în bucătăria bulgară de pe teritoriul Republicii Moldova, fiind numit *milina*. Mici diferențe oau fost observate între împlutura utilizată: găgăuzii utilizează brâza de oaie, sau brână de oaie amestecată cu brânză de vaci, sau brânză de vaci cu ou și sare, pe când moldovenii pregătesc cu aceleași combinații doar cu brânza de vaci suplimentând umplutura cu verdeață (sursă: Olga Mlădinoi, s. Giurgiulești, r-nul Cahul). Toată suprafața plăcintei este acoperită cu un amestec de ouă, smântână, sare, după care plăcinta se coace în cuptorul preîncălzit. Moldovenii folosesc tehnologia aluatului întins aranjat în straturi în zona de Est, în raionul Ștefan Vodă, unde se prepară *plăcinta miresei* sau *plăcintă cu bordură* (figura 2). Aceasta, se pregătește din același aluat întins, pregătit din aceleași materii prime. Specific pentru aceasta este faptul că foile de aluat se aranjează una câte una prin suprapunere în tava unsă. Între straturile de aluat este presurată brânză de oaie sau brânză de oaie cu brânză de vaci, sau brânză de vaci cu ou, până la umplerea tavei în care se coace, asigurând circa 5 cm înălțime. Fiecare strat, pentru a-și păstra structura multistratificată se unge cu ulei. Ultimul strat se unge cu ou și zahăr, se presoară cu zahăr pentru această plăcintă (surse: r-nul Ștefan Vodă s. Crocmaz, Cociug Nina. 1973.; s. Caplani, Juc Lucia, 1955; s. Olănești, Cociug Maria 1954; s. Caragasani, Ceban Cristina 1957).

Figura 1. Kivirmá

Figura 2. Plăcinta miresei

Diversificarea plăcintelor este prezentă în tradiția culinară a multor etnii de pe teritoriul Republicii Moldova, similitudinile fiind remarcate prin pregătirea împluturilor din fructe cu puțin zahar pentru sortimentul de plăcinte dulci. În tradiția gastronomică a găgăuzilor întâlnim un alt preparat - *kabakli*, care vine de la cuvântul turcesc *kabak*, înseamnă dovleac. Preparatul se obține din același aluat întins, rulat în formă de învârtită (figura 3).

Figura 3. Kabaklı sau învârtită cu dovleac

Un alt preparat regăsit în multe culturi este *sarma*-ua. Din turcă *sarma* înseamnă a învârti, moldovenii preluând denumirea de *sarmale*, *sărmăluțe* sau *găluște* [7, p. 112]. Ca urmare a evoluției salmălelor pe teritoriul Republicii Moldova în timp, sarmălele moldovenești au fost supuse mai multor modificări. Găgăuzii utilizează și actulamente pentru împlutură bulgurul, administrat în cantități egale cu orezul (surse: s. Avdarma, r. Comrat, Caraiani Olga; or. Comrat, Vlah Mihail). Cu aceleași împlutură sunt pregătiți și *dolmá bibér* sau *ardeii umpluți* din bucătăria moldovenească. Denumirea de *dolmá* indică operațiunea de *umplere* a ardeiului, caracteristică pentru acest preparat. Găgăuzii, bulgarii din zona de sud, în acest scop usucă ardeii dulci, păstrând forma optimă pentru etapa de umplere.

Figura 4. Sarma

Figura 5. Sărmăluțe moldovenești

Sarmălele moldovenești, prezintă în evoluția lor mai multe modificări: bulgurul în majoritatea zonei Moldovei a fost înlocuit cu orez și doar în unele localități este utilizat și bulgurul și orezul în totalitate. În unele localități, aceste cereale au fost înlocuite cu crupa de porumb (sursa: r-nul Rîșcani, s. Corlăteni, Ungureanu Maria, 1922; r-nul Drochia, s. Sofia Mereuță Ana, 1934). Diferite sunt sarmălele după învelișul în care se pune umplutura, mărimea, forma de servire, umplutura sarmălelor [7, p. 113]. Ca înveliș pentru sarmale se utilizează frunza de viță-de-vie, la găgăuzi, dar la moldoveni se utilizează frunza de varză proaspătă și murată, frunze de podbal, frunze de măcriș, frunză de spanac, frunză de stevie, de lobodă inclusiv și de viță-de-vie. Ca diversitate a formelor, moldovenii au fost mai inventivi preparând sarmăle de diferite forme și mărimi. La Soroca au fost identificate *salmălele Boierești* sau *țigănești* prezentând costița de carne de oi învelită în frunză de varză murată, la Lalova, r-nul Rezina s-au atestat sarmăluțele pitice, care sunt de dimensiuni foarte

mici de mărimea unghiei. Prezintă diferențe modalitățile de pregătire, împletire, modul de tratare termică, etc. [7, p. 114-115].

Manca (manjea) este un preparat comun identificat în Bulgaria, sudul Moldovei și Ucraina. Există opinia că, apariția termenului *manca* (manga, mangia) în limbile bulgară și găgăuză este rezultatul împrumutării din limbile romanice, cel mai probabil din italiană. Procesul de împrumut ar putea avea loc în două moduri: prin limba turcă și direct de la italiană [8, p. 112-114]. *Magea* reprezintă un preparat lichid pe bază de sos de roșii și făină. Acest sos este baza unui șir larg de bucate tradiționale găgăuze axate legume: precum roșii, ardei dulci, uneori și vânăta, carne: de pui frecvent, sau de porc. Caracteristic bucătăriei găgăuze este utilizarea pastei din ardei gras roșu uscat și mărunțit, apoi pregătit și adus la consistența de pastă. Această pastă oferă culoare de roșu intens, precum și gust tipic bucatelor.

Similar bucătăriei moldovenești și celei găgăuze din tot sortimentul de *mangea* este *patlagea mangea* (figura 6) sau *tocănița din roșii* (figura 7). Materia primă de bază în varianta găgăuză sunt: ceapa, roșiile, pasta din ardei dulce și uneori vânăta, ardeii dulci proaspeți, cimbru, pătrunjelul, usturoiul, uleiul, sarea, zahărul. Din *tocănița moldovenească* sunt excluse cimbrul, ardeii și vânăta.

Figura 6. Patlagea manca

Figura 7. Tocăniță moldovenească

Din bucatele dulci comune ambelor culturi gastronomice întâlnim *ghevrecul* găgăuz [9] care este similar atât după componente cât și după tehnologia de pregătire cu *uscăței*, *minciunelele* sau *prăjiței cu fusul* moldovenești. Doar după formă, la moldoveni se întâlnește o diversitate mai mare de termeni utilizați la nominalizarea preparatului precum: *urechea porcului*, *fluturași*, *trandafiri făcuți cu fusul*, *romburi* [10].

Figura 8. Ghevrec

Figura 9. Uscăței sau minciunelele

Un alt preparat de referință în cadrul acestui studiu este *kaurmá-a*, preparat găgăuz ce în traducere înseamnă *a prăji*. La pregătirea acestuia este utilizată exclusiv carnea de oaie sau miel. Poate fi servit cald sau rece și este prezent atât în bucătăria găgăuză (surse: pensiunea turistică Găgăuz Sofrasi; Vlah Mihail, or. Comrat), cât și în bucătăria bulgară [11]. Etapele tehnologice de pregătire sunt aceleași.

Figura 10. Kaurma rece și caldă

Figura 11. Tocăniță

Tocănița moldovenească este un preparat din carne de pui sau pork ce se servește doar cald, cu mămăligă. La fel, putem menționa în special, particularitatea utilizării pastei din ardei în kaurmaua din bucătăria găgăuză și bulgară, pe când la moldoveni se utilizează în tocăniță pasta de roșii (sursa: r-nul Rîșcani, s. Șaptebani - Valac Maria). Cantitatea de ceapă inclusă este diferită: pentru kaurma cantitatea de ceapă folosită se raportează 1:10 din carnea utilizată la pregătire, pe când în tocănița se folosește în raport de 1:2 cu carnea.

Mâncărurile din bucătăria găgăuză pe potriva poporului de la care provin, sunt de o mare expresivitate și generozitate aromatică, cromatică, compozițională. Similare prin concepție, unele preparate regăsite în ambele bucătării, au totuși particularități ce fac diferența caracteristicilor olfactive venite din tradițiile gastronomice naționale. Adaptarea tradițiilor culinare atât din punct de vedere lingvistic, terminologic, cât și structural-compozițional la particularitățile naționale determină diversificarea preparatelor adăugându-le noi calități gustative, estetice, etc., devenind elemente de atracție gastro-turistică valoroase.

Bibliografie:

1. Marin, V., Zona Mării Negre și fizionomia sa geopolitică; GeoPolitica, Anul III, nr. 14 – 15 (4/2005).
2. Bogzeanu, C. Evoluția mediului de securitate în zona extinsă a Mării Negre și influența acesteia asupra configurării forțelor navale ale României pe termen mediu și lung; Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”; București; 2012; ISBN 978-606-660-010-1.
3. Чакир, М.. История гагаузов Бессарабии. Страницы истории и литературы гагаузов XIX - начала XX вв. Chisinau, 2005.
4. Никогло, Д. Система питания гагаузов в XIX - начале XX века. Институт межэтнических исследований АН РМ.-Кишинев, 2004. 211 с. ISBN –75-9775-2-9.
5. Квилинкова, Е. *Eticheta găgăuză ca reguli de conduită și fenomen cultural*. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4437953>.
6. Гостеприимство у гагаузов как моральный долг и особая форма дипломатии. <http://www.vedomosti.md/news/gostepriimstvo-u-gagauzov-kak-moralnyj-dolg-i-osobaya-forma>
7. Gutium, O., Siminiuc, R., Grosu, C., Cazac, V. *Sarmale - symbol of Moldovan gastronomy. Journal of Social Sciences*, nr. 3(4), 2020. SSN 2587-3490. ISSN 2587-3504, DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4296393>.
8. Курогло, С., Никогло, Д. *Традиционное гагаузское блюдо тапса: этнокультурные параллели и эксклюзивы // «Revista de etnologie și culturologie»*. Vol. 4, Chișinău; 2008.
9. *Gevrec* (uscățele, mâncare găgăuzească). Disponibil online [<http://moldovenii.md/md/section/42/content/247>].
10. Babcenco, C., Suhodol, N. *Gastronomic traditions of Moldovan sweet dishes, Simpozionul de Etnologie, Ediția a III-a, 25 marie, 2022, or. Chișinău*.
11. Танов, Г. *Рецепты и технологии приготовления национальной болгарской кухни в нашей семье*, Тараклия: Б. и., 2017ю-36с

Lista informatorilor

- s. Giurgiulești, r-nul Cahul - Mlădinoi Olga, 1926.
- s. Văleni, r-nul Cahul - pensiunea turistica La gura cuptorului
- s. Avdarma, r-nul Comrat - Caraiani Olga, 1948.
- or. Comrat - Vlah Mihail, 1962.
- s. Caplani, r-nul Ștefan Vodă - Juc Lucia, 1955.
- s. Crocmaz., r-nul Ștefan Vodă - Cociug Nina. 1973.
- s. Olănești, r-nul Ștefan Vodă - Cociug Maria, 1954.
- s. Caragasani, r-nul Ștefan Vodă - Ceban Cristina 1957.
- s. Corlăteni, r-nul Rîșcani, - Ungureanu Maria, 1922.
- s. Sofia, r-nul Drochia, - Mereuță Ana, 1934.

s. Congaz, r-nul Comrat – pensiunea turistică Gagauz Sofrasi.
s. Şaptebani, r-nul Rîşcani, - Valac Maria, 1936.

UDK 821.512.161:281

<https://orcid.org/0000-0002-5476-8096>

YASAG-I BED: H. 1077 SEMA YASAĞININ ŞİİRE YANSIMALARI

Kara Özbay, Özge

Araştırma Görevlisi, Türk Dili ve Edebiyatı,
Bartın Üniversitesi/Türkiye
e-mail: oozbay@bartin.edu.tr
orcid id: 0000-0002-5476-8096

Abstract: With the emergence of Sufism, there have been some debates between faqıhs and Sufis for centuries. Although the basis of both sides is the Qur'an and the Sunnah, the starting point of the discussions is mostly the way worship is performed. One of these controversial issues is the semâ and whirling, one of the main rituals of the Sufi rites. This intellectual divergence, which initially took place through the fatwas of the sheikhulislams and the treatises written by each side in order to provide evidence to support their own arguments, evolved into a mass and sometimes physical attack in the second half of the seventeenth century with the incitement and incitement of the Qadizadelis. The closeness of Vani Mehmet Efendi, the pioneer of the Qadizade movement in this period and also the sheikh of the sultan, to Mehmet IV enabled him to gain political tolerance. Eventually, under the influence of Vani Efendi, who pointed out that sema was forbidden in his treatises, the eighteen-year (1077-1095 H. / 1666-1684 G.) ban on sema began with the order of Sultan Mehmet IV and the fatwa of Shaykhulislam Minkarizade Yahya Efendi. Sufi poets have written about this restriction, which has been passed down in history as a bad prohibition, and the subsequent re-release of the sema.

Keywords: Forbidden Religious Dance, Sufism, 17th Century, Qadizadelis Movement, Classical Turkish Poetry

Giriş

İkisinin kaynağı da aynı olmakla beraber tasavvuf ve fıkıh şer'î konulara bakış noktasında ayrışmaktadır. Fakihler ibadette bütünüyle nassı esas alırken sufiler İslam'ı maneviyat ekseninde yaşamaktadır. Dolayısıyla ahlak ve niyeti önceleyerek ilahi cezbe ile yaptıkları bazı ibadetler fıkıh âlimleri tarafından haram olarak nitelenmiş ve şiddetle reddedilmiştir. Bu nedenle de yüzyıllar boyu muhipleri ve müritleriyle geniş kitlelere hitap eden tarikatlar fakihlerin hedefi haline gelmiş; tartışmaların muhatabı ise çoğunlukla Mevlevîler ve Halvetîler olmuştur.

Sema, raks ve devranın cevazı da iki cenah arasındaki tartışmalı konulardan biridir. Sema münakaşaları sözlü ortamda başlamış olmakla beraber delil ve gerekçeler sunmak maksadıyla yazılı kültüre de sirayet etmiştir. Taraflar, risaleler vasıtasıyla savlarını güçlendirme ve daha geniş kitlelere ulaşma gayreti içerisinde olmuştur. Böylelikle karşıt görüşlerin yer aldığı bir risale edebiyatı doğmuş, bu görüşler manzum ve mensur fetvalarla desteklenmiştir. Sufi şairler de bu münakaşalara kayıtsız kalmamış, divanlarında sema ritüelini savunarak kendilerine yöneltilen eleştirilere cevap vermişlerdir. Öte yandan yazdıkları tarihler ile sema yasağı ve yasağın kaldırılışı hususundaki hislerini şiirler vasıtasıyla ortaya koymuşlardır.

Sufizmde Sema Ritüeli

Sözlüklerde işitme, dinleme anlamına gelen *semâ* sözcüğü, tasavvuf terminolojisinde nefse kulak tıkararak manayı ve özü dinlemek için aracı olan bir zikir türüdür. Mevlevî, Halvetî, Bektaşî

ve Rifai tarikatlarının cehrî zikir olarak nitelendirilen semayı icra ettikleri bilinmektedir. Nakşibendîlik gibi bazı tarikatlar ise zikrin sessiz, gizli ve hareketsiz olması gerektiğini savunarak semaya karşı çıkmışlardır. Sema üzerine risaleler yazan sufiler, bu ritüelin belli kural ve usuller çerçevesinde icra edilmesi gerektiğini, dolayısıyla bu zikrin herkes için uygun bir ibadet şekli olmadığını da altını çizmişlerdir.

“Gazzâlî semâin beş kuralı olduğunu belirtir. Birinci kural Cüneyd-i Bağdâdî'nin, “Semâ üç şeye muhtaçtır: Zaman, mekân ve ihvan” sözüne dayanır. Yemek esnasında, kırgınlık ve husumet anında, namazda veya kalp huzuruna engel bir şey bulunduğu (zaman); pis sokak kenarlarında, çirkin manzaralı veya kalbi meşgul eden yerlerde (mekân); aralarında hemcinsleri olmayıp şeklen zâhid görünen, kalp inceliklerinden nasibi olmayan ve semâ inkâr edenlerin yanında (ihvan) semâ etmekten kaçınılmalıdır. İkinci kural mecliste bulunanların haline bakmaktır. Etrafta semâin kendisine zarar vereceği müridler varsa şeyhin onların yanında semâ etmesi uygun değildir. Üçüncü kural okunan kasideleri, ilâhileri, mûsiki nağmelerini bütün dünyevî düşünceleri terkederek can kulağı ve kalp huzuruyla dinlemektir. Dördüncü kural semâ sırasında kendisini zaptedebilecek güçte olanın ayağa kalkmaması, yüksek sesle ağlamaması, bağırıp çağırmaması; beşinci kural riyasız olarak bir kişi vecde gelip ayağa kalktığına diğer kimselerin de ona uyararak ayağa kalkmasıdır” [4, s. 456].

Teganni, sema ve devran hakkındaki tartışmalar, bu zikirlerin birer eğlence ve haz unsuru olarak görülmesinden ileri gelmektedir. Ancak mutasavvıfların da değindikleri gibi, sema belli ilkelere dayanmakta; her salık semanın özüne vakıf olamayacağından caiz veya haram oluşu arasında ince bir çizgi bulunmaktadır.

Semanın Caiz Olup Olmadığına Dair Münakaşalar

Fakihler ile sufilerin semanın mahiyeti, meşruiyeti ve cevazı etrafında teşekkül eden bu münakaşaların gerekçesi esasen bu konu hakkında sarıh bir delil sunulamıyor oluşu ile zikrin uygulanış biçiminden (hafî/cehrî) kaynaklanmaktadır. Mutasavvıflar sema ritüelini niyet, adap ve maneviyata göre değerlendirmiş, dolayısıyla haram veya küfür olarak addedilmesini reddetmişlerdir. Çünkü sözü edilen cehrî zikir, nefsanî bir arzu ile değil ruhani bir adanmışlıkla eda edilir. Bu görüşü savunurken semanın icrasında başta ilahî vecd olmak üzere mekân, zaman ve ihvân unsurlarını şart koşmuş; ancak bunun aksi söz konusu olduğunda haram olacağını beyan etmişlerdir. Onlara göre; “Vecd halinin meşruiyeti, vecd haline neden olan sebebin meşruiyetine bağlıdır” [19, s. 826].

Fakihler ise Hz. Muhammed devrinden sonra bidat olarak niteledikleri ve nas ile açıklayamadıkları bazı konu ve uygulamaları reddetmişlerdir. Tartışmalara neden olan konular; teganni, sema, raks ve devran, zikir, tütün, kahve, kabir ziyaretleri, akli ilimlerin lüzumu gibi hususlardır. XV. asırdan itibaren süren bu ayrışma en şiddetli halini XVII. asra geldiğinde almıştır. IV. Murat devrinde Kadızâde Mehmet Efendi ile Abdülmecid Sivâsî arasında zuhur eden ihtilaf, selefleri Üstüvânî Mehmet Efendi ve Abdulahad Nûrî ile devam etmiştir. IV. Mehmet devrine gelindiğinde sözlü ve fikrî münakaşalarla yetinmeyen Kadızâdeliler fizikî taarruza başvurma cüretini göstermişlerdir. Bu dönemlerde meydana gelen afetler ve mağlubiyetler dahi dervişlerin ibadet biçimine mal edilmiştir. Esasen, Kadızâdeliler karşı oldukları görüşleri bidat ve küfür olarak nitelemek suretiyle siyaseten de rakipleri olan dervişleri devre dışı bırakmak için bir fırsat yakalamışlardır. Saray yasaklarını meşru kılmak için fakihleri, fakihler ise hem dinî hem de siyasî otoritelerini korumak için sarayı kullanmışlardır. Daha çok esnaf zümresinin desteğini kazanan Kadızâdeliler, sarayda da Valide Hatice Turhan Sultan ve ağalardan güç almıştır. Şeyhülislam Bahayî Efendinin müftülük dönemi de dâhil olmak üzere yapılan tartışmalar ile uygulanan yaptırımlar orantılı gitmişse de bundan sonra muhalefetin boyutu değişmeye başlamıştır. Kadızâde-Sivasi cenahlarının halefleri Üstüvânî ve Niyâzî-i Mısırî çatışması meydana dökülünce bu isimler Köprülü Mehmet Paşa tarafından sürgüne gönderilmiştir. Ancak oğlu Fazıl Ahmet Paşa'nın sadrazamlığı döneminde üçüncü dalgayı temsil eden Vâni Mehmet Efendi ile Kadızâde hareketi daha da yükselişe geçmiştir.

Çalışmamıza konu olan sema ve zikir konusundaki ilk ayrılık Yıldırım Bayezid döneminde zuhur etmiş; vaiz Molla Arab ile Halvetîler karşı karşıya gelmiştir [20, s. 240]. Bu dönemden itibaren özellikle başta Mevlevîlik ve Halvetîlik olmak üzere mutasavvıf zümreler ile fıkıh âlimleri arasındaki dinî uygulamalardaki ayrışmalar yazılı kültürde de karşılık bulmuştur. Semanın cevazını savunan ve reddedenler tarafından yazılan risale ve reddiyelerin sayısına bakıldığında bu konuda azımsanmayacak bir literatür oluştuğunu söylemek mümkündür. Bunların yanı sıra şeyhülislam fetvaları da gündemin takibi açısından önemli delillerdir. Ferhat Koca, Osmanlı döneminde fıkıh ve tasavvuf ekseninde muhalefet oluşturan konular üzerine yapmış olduğu çalışmada, kaleme alınan bu eserleri semayı müdafaa ve inkâr edenler bağlamında tasnif ederek aktarmıştır [15, s. 85-87]. Dönemin önemli âlimlerinden Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-Hakk fi-Ihtiyârü'l-Ehakk* adlı eserini bu konudaki muhalefet üzerine kaleme almış ve mutedil bir tutum sergilemiştir. Müstakil olarak yazılmış olan bazı eserlerde de teganni, devran ve semanın meşruiyeti üzerine bahisler ele alınmıştır. Seyyidî'nin *Şifâ-i Kulûb*'unda ihtilafli konular tartışılmış ve mesela Kadızâdeliler lehine hükümlere bağlanmıştır [11, s. 77-96]. Karşı cenahı savunan Halveti Şeyhi Nazmî Mehmed'in *Hediyetü'l-İhvân*'ı ise Halveti şeyhlerinin silsile ve biyografisinin yanı sıra müellifin tasavvufî görüşlerine yer vermesi bakımından bu minvalde eserlere örnek teşkil eder [21]. Sözü edilen eserlere ilaveten devrin şeyhülislamı ve mutasavvıfları da gerek manzum gerekse mensur fetvaları ile görüşlerini beyan etmişlerdir. Taraflardan biri olan Halvetî Şeyhi Abdulahad Nûrî'ye (ö. 1061/1651) devran ve cehrî zikrin caiz olup olmadığı suali sorulduğunda manzum bir fetva ile cevap veren şair, ilahi vecd ile yapılan devranın haram olduğuna dair bir nas bulunmamakla beraber nefsanî duygularla yapılan haram olduğunu ifade etmiştir.

'Aşk-ı İlâhîden tuyan zikrinde bir hâlet bulan
Devrân ile hayrân olan 'âşıklara yokdur hisâb (Kt/1)

Fetvâ virenler gördiler tahrîme nas bulmadılar
Ehline câ'iz dediler ey isteyen şâfi cevâb (Kt/2)

Mansûs olan yolu koyan râh-ı ta'assubda olan
Nefsi hevâsına uyan câhillere vardur hisâb (Kt/7) [6, s. 203-204]

Karşı cenahta yer alan Minkarizâde Yahya Efendi ise vermiş olduğu fetvada ney ve def eşliğinde icra edilen semanın katiyen haram olduğunu; zikrin sabit, gizli ve sessiz yapılmasının caiz olduğu belirtilmekle kalmamış, aksinin hükümdar tarafından men edilmesi gereğini de vurgulayarak sema yasağının müsebbibi olmuştur [13, s. 455-456].

Sema fetvaları ile kendilerine olan taarruzları esef ve üzüntüyle karşılayan sufi şairler, manzumelerinde serzenişlerde bulunmuşlardır. **Adnî** Receb Dede semayı reddedenlere şöyle seslenmektedir:

Sıdk ehli olup idegôr ikrâr-ı semâ'ı
Şerm eyle koma sîne de inkâr-ı semâ'ı (G. 300/1) [8, s. 463]

Yine Mevlevî bir şair olan **Mezâkî** Süleyman, kendilerine yöneltilen eleştiri ve saldırılardan duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir:

El-hazer dahl u ta'arruzdan meded
'Ârif oldur kim ola hâtır-nevâz-ı Mevlevî (G. 423/8) [18, s. 546-547]

Nâcî Ahmed Dede, semanın özünün anlaşılmadığına, her salikin sema ile manaya ulaşamayacağına ve semayı inkâr edenlerin sufilerin vebaline girdiklerinden söz etmektedir:

'Âlimlere tekmi'l kemâl oldı semâ'
Câhillere bî-hûde hayâl oldı semâ'
İnkâra düşüp sıdk u sevâd anlamayan
Gâfiller için 'ayn-ı vebâl oldı semâ' (Kt. 19) [14, s. 198]

Kâ'imî Hasan da sema eleştirilerine sert bir dille karşılık vermektedir:

'Uşşâka semâ'ı Hak farz eyledi toğrı bak
Hakk'ı ne bilür ahmak ta'n itme sakın münkir (G. 184/5) [2, s. 355]

Kâşif Esad, vaize seslenerek devran yasağına dair fetvalara işaret etmektedir. İkinci örnekte ise tüm söylenenlere inat semadan vazgeçmeyeceğini beyan etmekten geri durmaz:

İtme ey hoca beni zevk ile devrândan men'
Kâ'ilem ger idesün cism ü dil ü cândan men' (G. 245/1) [10, s. 454]

Kâşifâ münkir ne dirse ko disün
Sen dem-â-dem eyle zevk ile semâ' (G. 246/5) [10, s. 455]

Kenzî Hasan ise devran etmenin günah olmadığını şu sözlerle dile getirmektedir:

Câm-ı 'aşkı nûş eden râh-ı Resûle giden
Sanma câhil devrân eden Hakk'a günahkâr olur (G. 47/3) [17, s.105]

Yasag-ı Bed

Hükümdar IV. Mehmet, Fazıl Ahmet Paşa vasıtasıyla hünkâr şeyhi yaptığı Vâni Mehmet Efendi'nin vaazlarını ve Şeyhülislam Minkarizâde Yahya Efendi'nin fetvasını daha fazla göz ardı edememiş ve H. 1077'de sema yasağı getirmiştir. Bu yasağın gündeme geldiği dönemlerde Sultan Mehmet'in meclislerinde Vâni Efendi ile sıklıkla bir araya geldiği ve kendisine bir hayli itibar ettiği gözlenmektedir. Abdurrahman Abdî Paşa'nın H. 1077 (M. 1666) senesine dair kayıtlarında Vâni Efendi'nin padişahın sohbet meclislerinde yer aldığı, kendisinin vaazlarını dinleyerek kendisine taltif ve ihsanlarda bulunduğu ve hatta Vâni Efendi'nin hanesini ziyaret ettiği aktarılmaktadır [5, s. 246, 251, 253, 258, 260].

Rızâ'nın mevlevihanelerin sessizliğe bürünüşünü anlatan ve yasak ile özdeşleşen tarih beyti *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*'de yer almaktadır:

Ey **Rızâ** gûş eyleyüp târihini
Didi hatîf hâyî hâmûş oldı ney [7, s. 336]

Bu mısraın H. 1077 tarihini verişinin yanı sıra ebced hesabı ile 18 sayısına tekabül eden "hayy" sözcüğünün de özellikle tercih edildiği görülmektedir. Bu tercih, hem semaya başlanırken hayy denilmesine hem de şairin tarih düşürmedeki maharetine işarettir. Dikkati celbeden hususlardan biri de Mevlevîlikte on sekiz sayısına atfedilen kutsiyettir. Esmâ'ü'l-hüsnadan biri olan *Hayy* ismi, *Mesnevî-i Manevî*'nin ilk 18 beytinin Mevlânâ'nın kaleminden çıkmış olması, 18 âlemin varlığı, dervişlerin matbahtaki 18 hizmeti bölümü, 18 gün çile, ceza için 18 değnek gibi birçok veçhe ile bu sayı kutsal addedilmiştir [16, s. 404-407].

Sema Yasağının Kaldırılması

H. 1095 (M. 1684)'e dek 18 yıl boyunca devam eden bu yasak, Vâni Mehmet Efendi'nin iktidar ve imtiyazını kaybedişinin ardından sona ermiştir. Ancak yasağın Vâni'nin ölüm tarihi olan 1685'ten önce kaldırılması, son dönemlerinde siyasiler üzerindeki tesirini kaybetmiş olduğunun da bir göstergesidir. Yasağın kaldırılması mutasavvıflar tarafından coşku ile karşılanmış, bu kutlu güne tarihler düşürülmüştür. Ebced hesabıyla "*yasag-ı bed*" olarak kayıtlara geçen sema yasağının kalkışı da "*nağme*" sözcüğü ile anılmıştır. Mevlevî şeyhi **Siyâhî** Mustafa Dede, *Târih-i İzn-i Mukâbele-i Mevlevî* başlıklı kıtasında sessizliğe bürünen tekke ve dergâhlardan nağmeler yükseldiğini, neyler ve defler çalınmaya başladığını, Sultan Mehmet'in fermanıyla devrana icazet verildiğini bildirmekte ve Mevlevîlerin H. 1095 (M. 1684)'te artık şevkle sema edebileceklerini söylemektedir.

Dem-beste olmuş idi 'aceb sa'da dehân-ı teşne-gân
Gülzâr-ı hikmet içre hep nagme günâ-yı mesnevî

Sad hamd u sad şükr-i Hudâ ya'nî semâ' bâ safâ
Âyîn ü resm-i evliyâ buldı yine tarz-ı nevî

Ragm-ı hasûd-ı câh ile bu demde hây u hüyile
Def [ü] kudûm ü nây ile toldı dilâ dünyâ evi

Neyler terennüm eyledi esrâr-ı 'aşkı söyledi
Sihri-i beyâna başladı çün bülbülân-ı ma'nevî

Şimdengirü çarh-ı felek raks eylesün devr iderek
İtsün semâ ins ü melek irdi ceven-hâ-i kavî

Ey münkirân pür vegal tâ key bu bî-ma'nî cidâl
İrişdi lutf-ı Lem-Yezel 'uşşâka ko 'av'aveyi

Demdür ki devrân idelüm 'aşk ile cevlân idelüm
Çâk-ı giribân idelüm tâ kerem-i bezm âhiri

Dinle nedür mây u kudûmey 'âlim-i 'ilm-i rüsûm
Bu sırr-ı Mevlânâ-yı Rûm her dilde olmaz münzevî

Bu sır bulunmaz herkese ölmezden evvel ölmese
Kalbine anun irmese Şems-i hüdânun pertevi

Şâh-ı cihân-ı kâm-rân şâhan-şehe gitî-sitân
Ya'nî Mehemed Hân Hân ol dâver-i fermân revî

İrdi 'inâyet-i Hudâ oldı karîn-i evliyâ
Buldı semâ' ile safâ virdi rızâ-yı Hüsrevî

Kalmadı bir dilde elem belki bütün dünyâda gam
Gûyâ irişdi lâ-cerem enfâs-ı rûh-ı 'İsevî

Didi **Siyâhî** şevk ile bu mısra'-ı târîh ola
Geldi semâ'a emn ile şevk-i gürûh-ı Mevlevî [3, s. 182]

Nâzik Abdullah Efendi de dokuz beyitlik kıtası ile semanın serbest kılınışını kutlamakta ve fakihlerin neden olduğu bu sessizliğin sona erişini sitemle yad etmektedir.

Mestân-ı 'aşka taş atamaz münkir-i fakîh
Hergiz şikeste olmadı câm u sebû-yı vecd

Mutrib n'ola okursa bu târihi raks ile
Devrân Mevlevîlere döndürdi rûy-ı vecd (Tr. 24/8-9) [9, s. 182]

Nâcî Ahmed Dede'nin "*Berây-ı İcâzet-kerden-i Semâ-yı Mevlevîyân-râ Târîh-Şode*" başlığıyla düşürdüğü tarih de bu mutlu gündür:

Gûş-ı câna mülhim-i gaybî didi târîhini
Mevlevîler döndi cânâ 'aşk-ı Mevlânâ ile (Tr. 1) [14, s. 203]

Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'de sema yasağından bahsedildikten sonra **Rif'âtî** ve **Rengî** adlı şairlerin tarihlerine yer verilmiştir:

İki neyzen çıkıp ol demde didi **Rif'âtî** târih
Salâ ey sâlik-i dâna açıldı Mevlevîhâne

Nâylar virdi sadâyı cûş geldi Mevlevî (Rengî) [7, s. 337]

Tüm bu muhalefet ve yasakların ardından sultanın ve devlet adamlarının tasavvufi zümrelere yaklaştığı da yine devrin kroniklerinde yer almaktadır. *Silâhdâr Tarihi*'nde, yaşananlardan sadece iki sene sonra (H. 1097) sultanın müneccimbaşılığı görevinde bulunan Mevlevî şair Ahmed Dede ile olan münasebeti ve mevlevihanelere bahşettiği yardımlar anlatılmaktadır:

"Ve bu yıl pâdişâh hazretleri Müneccimbaşı Derviş Ahmed Efendi tarîk-i Mevleviyye'ye meyl ettürmekle haftada iki gün Beşiktaş Mevlevîhânesine varup Mesnevî Şerîf istimâ' ve semâ'ların seyr iderlerdi. Hattâ iç hazîneden eteklikler kesdirüp mîrîden et ve itmek ve yağ ve pirinç ta'yîn

eyledi. Ve Dâvudpaşa'da dahi haftada iki gün yeni Yenikapu Mevlevîhânesin terk itmedi" [12, s. 1041].

Sonuç

Devrin siyasî, içtimai ve dinî gündemlerinin klasik Türk şiirine konu olması hususuna değinmek artık malum ilamıdır. XVII. asırda on sekiz yıl boyunca tasavvufi zümreler üzerinde uygulanan istibdat manzumelerde de eleştirilmiş; yasaklanan semanın ilahi vecd hâlinin bir tezahürü ve ritüeli olduğu şüara tarafından ifade edilmeye gayret edilmiştir. Üstelik yasağın kalkışından sadece iki yıl sonra Sultan IV. Mehmet'in mevlevihane ziyaretlerinde bulunup sema ayinlerini izlediği de dönemin müverrihlerinden Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa tarafından anlatılmaktadır. Öte yandan muhalefet konusu olan ibadet hususiyetleri üzerine bir edebiyat oluştuğu da görülmektedir. Manzum ve mensur fetvaların yanı sıra risale ve bunlara karşılık olarak yazılan reddiyeler vasıtasıyla görüşlerini beyan eden cenahlar arasındaki tartışmalar devam etse de şu ana dek ilerleyen dönemlerde böyle bir yasak uygulandığına dair bir veriye rastlanmamıştır.

Mevlevilik, günümüzde de tekke ve zaviyeler ile somut; seyr-i sülûk, adap, ayin ve sema gibi somut olmayan unsurlar vasıtasıyla kültürel miras olarak varlığını sürdürmektedir. "*Mevlevî Sema Törenleri*", 2008 yılında UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine ikinci sırada girmiş ve inanç turizminin ülkemizdeki temsillerinden biri olmuştur. Sema törenleri 1925-1950 yılları arasında icra edilmemiş, bu aranın ardından 1950 senesinde ilk şeb-i arus töreni yapılmış ve her sene 1-17 Aralık tarihleri arasında Mevlânâ'yı anma etkinlikleri düzenlenmektedir [1, s. 428].

Kaynakça

1. Akmaz, Abdullah; Sürme, Metin [2018]. "Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Mevlevî Sema Törenleri". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(84): 425-431.
2. Aydın, Mehmet Uğur [2004]. "Kâimî Dîvânı (Transkripsiyonlu Metni-Tahlili)", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa,.
3. Cangöz, Gülşah [2010]. "Siyâhî Dede Dîvânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)", Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
4. Ceyhan, Semih [2009]. "Semâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, s. 455-457.
5. Derin, Fahri Ç. [2008]. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Târîhi (1648-1682)]*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
6. Eliaçık, Muhittin [2022]. *Türk Edebiyatında Manzum Fetvalar*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
7. Esrar Dede [2000]. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*. Haz. İlhan Genç. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
8. Göre, Zehra [2004]. " 'Adnî Receb Dede, Hayatı ve Eserleri". Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
9. Gümüş, Mustafa Yunus [2011]. "Nâzik Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)". İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
10. İlhan, Enes [2015]. "Kâşif Es'ad Efendi Divanı İnceleme-Metin". Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
11. Kaçar, Mücahit [2018]. "Kadızedelilerin Din ve Ahlâk Anlayışını Yansıtan Bir Eser: Seyyidî'nin Şifâ'-i Kulûb'u". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), s. 77-96.
12. Karaçay Türkal, Nazire [2012]. "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106 /1654-7 Şubat 1695)". Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
13. Kemikli, Bilal [1997]. "Türk Tasavvuf Edebiyatında Risâle-i Devrân ve Semâ Türü ve Gaybî nin Konuya İlişkin Görüşleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37: 443-460.
14. Kırıktaş, Yılmaz [2001]. "Nâcî Ahmed Dede Dîvânı: İnceleme-Transkripsiyonlu Metin", Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

15. Koca, Ferhat [2002]. “Osmanlılar Dönemi Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi: Fakırlar İle Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni”. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1:73-131.
16. Koyuncu, Zeynep [2009]. “Hüsn ü Aşk'ta Olan On Sekiz Sayısı Üzerine”. *Turkish Studies*, 4(7), s. 401-423.
17. Küçükçalık, Emine Bedia [2016]. “Hasan Kenzi Divanı: Metin İnceleme ve Bestelenmiş Şiirlerinde Vezin-Usul İlişkisi”. *Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*.
18. Mermer, Ahmet [1991]. *Mezâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
19. Orhan, Fatih [2021]. “Gınâ'dan Semâ'ya: Fakihlerin Tasavvuf Mûsikisine Bakışı”. *Hitit İlahiyat Dergisi*, C. 20, S. 2, s. 806-833.
20. Özcan, Tahsin [2020]. “Molla Arap”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, s. 240-241.
21. Türer, Osman [2011]. *Mehmed Nazmi Efendi, Osmanlılarda Tasavvufî Hayat -Halvetilik Örneği-Hediyetü'l-İhvân*. İstanbul: İnsan Yayınları.

UDK 37.016:811.512.165

<https://orcid.org/0000-0002-9001-0485>

GAGAUZ DİLİ UROKLARINDA KOMUNİKATİV SÖZÜN OLUŞTURULMASINDA FİKİRLEMÄ YARATMANIN ROLU

Kiosä Elena

I didaktik uurunda Gagauz dili hem literatūra,
Gagauz halkın istoriyası, kulturası hem adetleri üüredicisi
Teoretik lişeyi, Çeşmä küü, RM
e-mail: kiosyae@mail.ru
orcid.id: 0000-0002-9001-0485

Abstract. In the article “The role of argumentative essay in the lessons of the Gagauz language”, the features of the study of reasoning as a type of speech in gymnasium classes are pursued, the types of essays are described. The argumentative essay shows not only the ability of students to express their thoughts correctly in their native language, to convince their listeners of the utility of their monologue, but also helps to develop their spiritual, cultural and social formation. This type of essay gives to students the possibility to build logical cause-effect relationships, which will later help them to prove their points of view on a particular issue with accuracy and eloquence.

Key words: reasoning, persuasion, explanation, thesis, argument, conclusion.

Fikirlemä tiptä tekstlän işlemäk gagauz dili derslerindä logika fikirin ilerlenmesinä yardımcı olër. Verili gimnaziya basamaanda fikirlemeli tekstlär komunikativ hem logika fikirin becermeklerini, bilgilerini oluştürerlar, neçinki fikirlemenin temelindä logika kanonuna görä cümlä konër.

Zamandaş okulun en önemni daavası – üürenicilerin logika fikirini geliştürmäk, angısı şkolada, hepsi diştiplinaları üürenincä, gerçeklener. Ana dili, nicä diştiplina, bu arada özel bir er kaplëer. Anılmış rus araştürücüsü-pedagog K.D.Uşinskiy çizgilärdi: «Dili fikirdän ayırı olmaz ilerletmä, uşaklarda laf ustalını geliştürmä – hep o, ani onnarda logika fikirini oluştürmaa».

Fikirlemäylän işlemäk 5-inci klasta başlëer da sürter taa bakalavra ekzameninä kadar, angısı fikirlemä yaraatma yazmaa üüretimnin sonucu olër. [3.S.57] Fikirlemeli yaratma yazması kontrol eder üürenicilerin komunikativ etkinniin temelini kuran söz bilgilerin hem becermeklerin uurunu.

Bilgilär hem becermeklär bunnardır:

1) okunan teksti annamaa (tekstin içindeliini dooru kabul etmä);

- 2) tekstin temasını hem avtorun durumunu belli etmää;
- 3) kendi bakışının öz fikirini açıklamaa;
- 4) söylenmiş fikiri geliştirmää, bakışını inandırmaa;
- 5) yazılı sözün kurumunu dooru dizmää, ki annatmanın lăázımını sıralı hem baalantısı olsun deyni;
- 6) sözün demekliini hem dooruluunu göstermää deyni uygun artistik kolaylıklarını seçmää;
- 7) yazmakta dilin literatūra normalarını tutmaa (orfografiya hem punktuafiya).

Fikirlemeli yaratma üüenicilerin diil sade ptaktik sözün becermeklerinin uuruu, monolog sözünü kullanmasını, kendi bakışını inandırmaa becermeklerini kantarlëer, ama üüenicinin bütündän gelişimini, ruh hem sosyal olgunluunu, genel kültürünü belli etmää yardım eder. "Hiçbir şey bir insanı konuşması kadar bütündän karakterizat etmääz», - dedi Sokrat.

Fikirlemeli yaratmayı olur saymaa uygun ozaman , açan:

- dooru söylenmiş teması, hazır tekstin özü annaşılı;
- dolu hem gerçek gösterili;
- sırasınca annadılı;
- avtorun öz fikirini açıklamaa deyni genel uygun artistik kolaylıkları sıralı hem kullanılı;
- avtorun kendi bakışı annadılı hem inandırılı.

Temayı hem öz fikirini dooru belli etmää deyni- o deyimi olgun annamanın ilk şartı. Derindän hem doludan annëerız tekstin özlü içindeliini ozaman, açan, analiz yaparkan, onda maana hem emoşiya funktiyalarını açıklëeriz, türlü struktura elementlerini belli ederiz (abzaţ, cümlä, laf, laf formalarını).

Gagauz dilindä fikirlemä yaratma taa bir kerä bizi inanadırër, ani okumak – annamak – teksti integrir etmääk – o üüencinin Gagauz dilinin dersini başarılı üüenmesi için lăázımını olan genel üüretim becermekleri.

Onuştan lăázım:

- gagauz dili derslerindä türlü tiptä hem stildä tekstlerä taa çok dikatlık vermää;
- tezisi belli ederäk, argument getireräk hem çıkış yaparak, verilän temaya görä konuşmaa becermeyi oluşturmaa ;
- nicä içindeliin, olä dä dil kolaylıkların uurunda üüenicilerin dil duygusunu hem yaratıcılını lăázım geliştirmää.

Fikirlemäylän üüenicileri gimnaziya basamaanda tanıştırmää deyni, aaraştırmamızda danışıldı P.E. Basistovun izlemelerinä da belli edildi hem kendimizä, hem dä üüenicilerimizä fikirlemä söz tipini üüenmesinin özelliklerini. Çizgiledik, ani herbir çeşittä fikirlemä tekstlerin var birtakım kompozitşiyası:

- tezis;
- tezinin inandırılması (argumentlär,örneklär);
- çıkışlar (söylenmişstä temellenmiş sonuç). [4, s.48]

Fikirlemä yaratmanın soyları.

1. *Fikirlemä - inadırmak*. Neeti- tezisi kabul edilmenin *dooruluunu inadırmak* yada *yannışlını inadırmak*.

2. Fikirlemä - inadırmak tekstin temel dil kolaylıkları bunnardır:

koyulma laflar (ilkin, ikinci, deyelim, sonuç olarak, örnek);

baalayıcılar (neçinki, çünkü, eer);

söz lafçevirtmeleri (deyelim ...; deyelim ki...; bu iş için söleer..., bu düşünmää kolaylık verir).

Fikirlemä - inadırmak bir oluşun dooruluunu yada yannışlını erleştırmää kolaylık verir.

Argumentlemenin temel çeşitleri – *inandırmak hem inkär etmääk*.

Alalım örnek: Kiyat – dost mu osa duşman mı ? Bu tekstin özelliği o, ani burada bir olaya iki bakış gösteriler hem dä bir bakışın dooruluu inandırılır. Yaratmayı var nasıl kurmaa hem nicä fikirlemä – inadırmak (belli edilmiş durumun dooruluu inandırılacak), hem nicä fikirlemä – inkär

etmək (yannışlık inandırılër). İnandırılër yada inkâr ediler bir bakış üç, yada taa çok argumentlerin, komentariyaların, yaşamaktan alınma örneklerin yardımınan.

İnandırmak var iki türlü: *dooru hem kıynaş*. [5, s.15].

Dooru inandırmanın daavası – bulmaa ölä inandırıcı argumentlär, angılarından logikayca tezis çıkêr. O geler *arguymentleri izlemektän tezisin inandırılmasına*. Bu kolaylık taa dayma mini-yaratmalarda kullanılêr.

Dooru inandırmanın örnää: Dil – insan konuşmasının önemni araçı. İnsannık lafları yarattı hepsi için, ne dünnedä var: o adladı herbir olayı hem durumu, laflarlan obyektlerin kalitelerini hem özelliklerini belli etti. Sözlüklerdä buldular görünüşünü dünnedä olan diişilmeklär. Dil asirlerin aarifliini, görgüsünü, incä zanaatın, bilimin hem tehnikanın ilerlemesini belli etti. Onuştan dil var fikir paylaşmanın, konuşmanın en uygun hem güvenni araçı.

Kıynaş inandırmak tezisin dooruluunu erleştirer onnan, ani antitezisin yannışlını açıklêr.

Kıynaş inandırmanın örnää: Doktor, inandırarkan hastaya, ani o sıtmaylan diil hasta, akıl üreder ölä. «Eer gerçektän sıtma olaydı, olaceydı bu hastalın nışannarı: baş aarısı, güüdedä büyük acı hem üüsek ateş. Ama bölä bişey hiç yok. Demäk sıtma da yok».

Önemni açıklayalım argumentlerin çeşitlerini. Fikirlemeyä dayanan argumentlemäk (inandırmak) var nasıl olsun teoretik hem deneyimsel (empirik), angısı görgülerä dayanêr.

Yaratma, bizim bakışımıza görä, uygun ozaman, açan onda taa çok yaşamak görgüsündän argumentlärin inandırılêr. Sayêrız, ani teoretik argumentlemenin eri taa çok okunmuş tekstä görä yaratma yazmasında.

2. *Fikirlemä – açıklama*. Neeti- tezisin içindeliini açıklamaa. Burada yok lääzımnık tezisin dooruluunu yada yannışlını annatmaa, neçinki baş açıklamanın dooruluu öncä artık biliner.

Cümlelerin arasında logika baalantısı olsun deyni, olur kullanılsın:

logika baalantıların düzenleyici lafları (neçinki, onuştan, te neçin);

sözleri annadan laflar, (bu açıklanêr onnan...; bu baalıdır...; bunun bir sonucuydur);

koyulma laflar (örnek,böläycä).

Tefterlerdä yazı. Fikirlemä – açıklamada bir olay açıklanılêr. Bu genel olarak kabul edilän bir açıklamadır. Deyelim, neçin gecä karannık gündüz dä aydınnık? Fikirlemeli teksttä olayların sebepleri için sölenêr. Bu sebeplär görünmüz, onnarı sade annamaa var nasıl.

3. *Fikirlemä - düşüncä* – o açıklama hem inandırmak, angısında örnek, sebep-sonuç ilişkileri getirilsin hem gösterilsin lääzım. Adetçä, fikirlemä - düşüncä soruş-cuwap formasında kurulêr. Öbür fikirlemelärlän uydurarakan, onda diil sade bir soruşlan bir cuwap, ama bütün bir soruş-cuwap sistemi var, angıları biri-birini sırasınca tamannêrlar.

Temel dil kolaylıkları bunnardır:

Koyulma laflar (benimcä, benim bakışıma görä , nasıl bän annêrım, taa tez, belli ki);

Söz çevirtmeleri (bän eminim, ani...; bän sayêrım, ani...; deneyelim çözmää ...; var nasıl uyduralım; bän kayılıım onnan, ani).

Düşünceli tekst hepsi fikirlemelerin shemasına görä kurulêr, ama, inandırmaya hem açıklamaya bakarak, düşünceli fikirlemedä diil bir soruş hem cuwap, ama biri-birini sırasınca tamannayan soruş-cuwap sisitemi:

Problem soruşuna getirmäk → problemni soruş-cuwap sistemi → çıkışlar.

Sonuç. (.... Sayılêr... sonuç olarak).

Biri-birini kantarlamaklan çifttä yaratmalı iş.

Fikirlemenin soyunu belli edin:

Kompyuter- dost mu, osa duşman mı? (I.).

Neçin yapraklar düşerlär? (A.).

Laf «kaçmak » -adlık mı? (D.).

Neçin kalemä ölä dedilär? (D.).

Başarılı üürenmää – o ii mi osa kötü mü? (I.).

Neçin kışın suuk ? (A.).

Fikirlemeli yaratma yazmanın becermeklerini oluşturmaa deyni işlemin, bizimcesinä, läüzım birkaç etarı olsun:

- 1-inci etap– yaratmayı kantarlamak kriteriyaların analızı.
- 2-nci etap – teoretik materialın bütünneştirilmesi.
- 3 –üncü etap–temalarlan tanışmak.
- 4 –üncü etap –«Fikirlemä nicä söz tipi» temayı tekarlamak.
- 5-inci etap – plana görä kendi tekstini kurmak .

Fikirlemä yaratma yazmaa hazırlanmak çekediler ilkin kantarlamak kriteriyalarlan üürenicileri tanıştırmaktan. Biz isteyiptä bakërıız çok ballı kriteriyaları, çünkü, psikologların bakışlarına görä, bileräk, ani zeedä bal vererlär, üürenicilär çalışacaklar yaratmaya deyni hepsi isteklerini tamannamaa.

Kriteriyaları açıklayıp, taa bir kerä aklılarına getirderiz, ani fikirlemeli yaratma yazacez, onuştan da «Fikirlemä nicä söz tipi» temayı tekararlaması läüzım. Taa bir kerä hesaba onun leksika hem sintaksis özellikleri alınër. Var nasıl sözlük kurmaa teklif edelim:

- fikirlemä - tezin ilerlenmesi, inandırılması hem çıkış [6, s.180];
- tezis– fikirlemenin elementi, öz fikiri, angısı inandırılacak [6, s.218-219].
- argument (-lär) – tezis açıklanılër hem inandırılër [6, S.25];
- çıkış – verilmiş olaya, tezisä avtorun bakışı [6, S.218-219].

Yaratmaylan işleyärkän, önemni üürenici koysun kendinä soruşları: «Neçin? Ne için? Nedä bu işin önemni?»

Fikirlemeli tekstin dä söz obyektı olur olsun *sonuçlara getirän nesoyşa düşünmeklär*.

Nicä E.A. Kuvayteva-Solodovnik çizgileer - fikirlemä tekstlerin iki tipi var [7, s.3]. İzleyeräk avtorun sayıklamalarını, geldik çıkışa: kullanmaa çalışmamaızda 1-inci tipi-shemayı, angısını üürenicilär taa kolay aklılarında tutërlar:

- 1.Giriş.
- 2.Tezis.
- 3.İnandırmaklar (argumentlär).
- 4.Çıkışlar.

Mutlak aklılarımızda läüzım tutalım, ani yaratmanın kompozitiya payları läüzım abzağlara uysunnar, angıları yaratmada bilgilendirici hem tekst kuran funktiyasını tamannëerlar. Fikirlemeli yaratma tekstindä abzağlar arasında *var nasıl iki türlü yapı tipi olsun: a) dooru-çerçeveli; b) sincir-çerçeveli* [5, S.28].

Tiplerin adlarında «çerçeveli» deyimi kullanılër. O sayılër, ani tekst bir çerçevədə bulunër: tekstin çeketmä abzağı ilişkilener sonunkuyulan. Fikirlemx yaratmanın ilk abzağı uyër girişä, neredä düşüncenin çeketmesi belli olër. Girişlän dä tezis sıkı baalı, onuştan da verilän yapı nicä bir bütün bakılër.

Eer kullanılsaydı, nicä metodistlär çizgileerlär, tekstin dooru-çerçeveli yapısını, [5,S.30], baş tezislän abzağın ardından gidecek açıklama abzağlar, angıları doorudulu olaceklar tezinin ya inandırılmasına, yada inkär edilmesine. Ama bu açıklama abzağlar biri-birinnän baalı olmayaceklar. Tekstin butakım yapısı uygun ozaman, açan seçilmiş argumrnt eterli olër.

Nicä avtorlar sayërler, tekstin sincir-çerçeveli yapısında abzağlar arasında baalantı çok sıkıdır, angıları düşüncenin bir bütün «sincirindä» büyük er kaplëerlar. [5, s.31]. Yapının bu kolaylımı o tekstlerdä olur kullanalım, angılarında argumentlerä taa yardımcı inançlar da läüzım olur. Bu shema var nasıl okunmuş tekstä görä fikirlemeli yaratmada kullanılsın.

Sonunda läüzım çizgileyelim, ani üürenicileri fikirlemä yaratmaya üüretmäk üüredicinin ustalını oluşturmakta büyük er kaplëer hem faydalı olër. Üürenicileri yaratıcılaa üüretmää deyni, üüredici kendisi läüzım bu işi bilsin hem becersin, ne onu taa çok çalıştırër, havezlendirer üüseltmää kendi profesyonel uurunu dersleri kurmakta, kreativliini uyandırër, üürenicilerin kaliteli bilgilerini hem oluşturulmasını etiştirir.

Kär butakım sırasınca hem plannanmış iş bölä önemni problemnerin kararını bulmaa yardım eder, nicä söz işlemin hepsi çeşitlerine aktiv hem yaratıcılı saabi olmak, insan oluşturmak .

Gimnaziya basamaanda fikirlemä yaratmaylan iş başarılı olacek ozaman, açan «ona üürenicilerin hem üüredicilerin uzun hem derin çalışması öncä konacek».

Üürenicilerin sözüni ilerletmää deyni iş şkolada geniştir. İlk-o türlü soyda yaratma yazması, angıları yazılmaya, sızıntılara, janralara, stillerä hem temalara görä bölünerlä. Üürenici kendini, kendi yaratıcılıını belli etmää savaşer. Fikirlemä yaratma yazmak üürenicinin ustalını oluşturmaakta büyük er kapläer hem faydalı olër, havezini uyandırer, kaliteli bilgilerini hem oluşturulmasını etiştirer. Fikirlemeli yaratma, zamanın istediklerinä görä, üürenicileri kendi fikirlerini uygun, logikayca dizmää debreştirer, düşüncelerini gözäl açıklamaa üüreder. Bundan kaarä, dillerini zenginleder hem okuryazarlı geliştirer, yaşamakta da kendi pozitiyasını belli etmää yardımcı olër.

Bibliografiya:

1. Baboglu N.I., Baboglu I.I. Gagauzça -rusça hem rusça-gagauzça şkola sözlüü Кишинев, 1993, s.278
2. Stoletnăya A., Bankova İ., Rişilän İ., Çeban N., Ggauz dili hem literatura.
3. Bankova I.D., Baboglu I.I., Stoletnăya A.I., Vasilioglu K.K., Baboglu N.I. Gagauz dili hem literatura okumakları 5 klas. Ştiința, 2015 s.57.
4. Басистов П.Е. Материалы к решению вопроса: что надобно знать, чтобы ознакомить учащихся с рассуждениями? / Учебно-воспитательная библиотека. – М., 1978. – Т.2.
5. Капинос В.И., Пучкова Л.И., Гостева Ю.Н. и другие. Единый государственный экзамен: контрольные измерительные материалы – М.: Просвещение, 2005
6. Капинос В.И. и другие. Методика развития речи на уроках русского языка. Пособие для учителей под редакцией Т.А. Ладыжеской. -М.: Просвещение, 1980 .
7. Кувайцева - Солодовник Е.А. Стилистика русского языка. – М., 1983 .
8. [https://www.uchportal.ru/publ/23-1-0-8775-\[25.03.2020, 22:40\]](https://www.uchportal.ru/publ/23-1-0-8775-[25.03.2020, 22:40]).
9. [https://studbooks.net/1799120/pedagogika/rabota_sochineniem_rassuzhdeniem_starshih_klas_sah-\[25.03.2020, 20:00\]](https://studbooks.net/1799120/pedagogika/rabota_sochineniem_rassuzhdeniem_starshih_klas_sah-[25.03.2020, 20:00]).
10. [https://videouroki.net/razrabotki/podghotovka-k-napisaniiu-sochineniia-na-linghivistichieskuiu-tiemu.html-\[16.03.2020, 21: 15\]](https://videouroki.net/razrabotki/podghotovka-k-napisaniiu-sochineniia-na-linghivistichieskuiu-tiemu.html-[16.03.2020, 21: 15]) .
11. [https://docplayer.ru/28265750-Urok-russkogo-yazyka-v-7-klasse-podgotovka-k-sochineniyu-rassuzhdeniyu-cto-znachit-byt-grazhdaninom.html-\[18.03.2020,23: 15\]](https://docplayer.ru/28265750-Urok-russkogo-yazyka-v-7-klasse-podgotovka-k-sochineniyu-rassuzhdeniyu-cto-znachit-byt-grazhdaninom.html-[18.03.2020,23: 15]) .

UDK 81.246.2:373.24

<https://orcid.org/0000-0002-7660-5335>

BİLİNGVİZM - O MİNUNÄ YADA REAL POTENŢIAL OKULÖNCÄ UŞAKLARIN YAŞINDA" (İŞ GÖRGÜSÜNDÄN)

Avramoglo Marina

Üüredici-terbiedici gagauz dilindä (II-nci kategoriyada)

m.Komrat 8-nci uşak başçasından, RM

e-mail: tigan@mail.ru

orcid id: 0000-0002-7660-5335

Abstract: Bilingualism is a reality in kindergarten. Bilingualism is very important in early preschool age. The cultural world of types of linguistics is developing rapidly. The child learns different languages more easily in childhood. Scientists say that up to three years of age children spontaneously learn the language up to three years of age. Researcher A.A. Loseva notes that bilingual children think abstractly. The process of education and upbringing in kindergarten are interconnected. Child caregiver and family. Educator, parent, child must work closely together for a good result. "The more languages a person knows, the better speech develops".

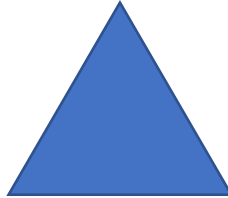
Keywords: Bilingualism is very important in early preschool age. The cultural world of types of linguistics is developing rapidly. the child learns different languages more easily in childhood. Educator, parent, child must work closely together for a good result. A kindergarten teacher, parents and a child have to work in close cooperation for a good result. "The more languages a person knows, the better speech develops".

Uşakları küçüktän bilingva tarafından (ikidilli) terbiyetmää şindiki zamanda çok aktualdır. Bizim uşak başçamızda, uşaklar gagauz dilini hem moldovan dilini üürenerlar. Taa ii bilsinnär uşaklar dili deyni, biz onnari böleriz grupalara. Üürenärkana dilleri türlü tehnik aaraçlarını kullanêrım işimdä. Dili üürenmesindä yardımcı olêr analar – bobalar, angısınnar destek olêrlar bizim işimizdä. Dünnedä kultura hem lingvistika çeşitliini hızlı geliştirmesi biliner. Bu üzerä problema açıklanêr, ki azannık halkların kulturasını hem dil zenginliklerini lääzım korumaa hem onnara saygı duymaa. [1, s. 8] İki yada taa çok dilin, nekadar taa erken üürenmesi çekeder yapılı aaraştırmalar gösterdilär, okadar taa başarılı uşklar onu bilerlär.

Bilim adamları çizerlär, ani üç yaşına kadar uşaklar dilleri spontan üürenerlär. [1, s. 8] Bilingual uşakların abstrakt düşünmekleri, teoriyaya görä, taa erken, taa tez oluşturulêr, Loseva A.A. aaraştırmacısı belli eder. [1, s. 8] Küçük uşakların iki dilerin paralel üürenmesindä dilin semantika fonksiyasının gelişmesi çok geniş etkilänmeer, ama onu genä da kimi özellikleri var. Dillerin farklı kullanılması, uşaklarda annamak hem düşünmük projesini taa geliştirebilir. Lafedenin (informatiyayı sölenän) hem sesleyicinin (informatiyayı kabledän) arasında komunikativ modeli oluşturêr. Okulöncesi periodunda uşan lingvistika zenginlii, lafların sayısı ilerler, komunikativ uuru taa diri, taa kaavi olêr. Uşak dili taa ii duyêr. Aazdan sözleşmük çalışmalarında, türlü lafetmük modelleri tamannanêrlar, angıların temelindä real, yaşanmış, yada hergünkü yaşamaktan karşılınmış situatıyalar durêrlar. [1, s. 9] Komunikativ kompetenşiyasını kazanmaa deyni lääzım: işidilmiş mesajı, informatiyaya reaksiya göstermää, informatiyayı becermää açıklamaa, kendibaşına cümlä kurmaa, o cümleleri teksttä kullanmaa, kendi bakışını olan işlere göstermää, verbal hem nonverbal situatıyalarında adekvat reaksiya göstermää h.b. [1, s. 10]

Uşak başçasında gagauz dilinin didaktika projesini temelindä dört biri - birinä baalı element durêr, angıları speşifika kontekstlerde peydalanêrlar: içindekilär, sözleşmük, bilmük (tanımak) hem kultura. [1, s. 11] Bu üzerä, dilin üürenmesi: dil sade bir neet gibi bakılêr, ama nicä bir kolaylık eni bilgilär halkın kulturası için kabletmäa: adetleri hem yortuları için, etiket normalarını için, genel kultura hem naşional paalılıkları için. [1, s. 11] Gagauz dilindä sözün hem sözleşmenin ilerlemesi/ geliştirilmesi için kendi tematika birlii var, onnar speşifika kompetenşiyalarını üürenmük bilimlerini terbiyetmük kolaylıklarını kapêrlar. [1, s. 11] Üürenmük projesi uşak başçalarında terbiyetmük periodunda yaradıcı lääzım olsun, hem urgulêrız, ki mutlak temellensinnär zamandaş metodlarına, eni tehnikalara, neçinki uşaklar taa çabuk hem kolay üürenerlär işleri tamannayarak/ aktiv payalarak, ozaman, açan onnarın arasında üürenmük projesindä baalantılar düzülêrlär: uşak - üüredici / terbiyecisi, uşak - ana - boba, uşak/ bir grupa uşak. [1, s. 11]

Uşak

Üüredici-terbiyecisi

Ana -boba

«İnsan – nekadr taa çok dil biler okadar onun sözü taa ilerler». [6] *Hazırlêrız bizim uşakları yaşamaya üüreneräk gagauz dilini.* [7] Analara – bobalara teklif ederiz rejim momentlerindä lafetsinnär gagauz dilindä. Teklif ederiz siiretsinnär programaları gagauz dilindä, angısınnar giderlar GRT programasında: «Sabaa hayır olsun», «Çizgi filimleri», «Becerikli elceezlär», «Tatlı düşlär» h.b. Her üülen okuyêrım uşaklara masal gagauz dilindä. Oynêrız türlü oyunlari: «Getir predmeti», «Meyvalar», «Tanı dadını», «Tanı ne kaybeldi», «Donat masayı», «Sölä

predmeti», «Sölä duyguylan», «Tanı mimikadan», «Sölä intonaşiyaylan», çemrek oynannarını: «Tüül köpek», «Kedi hem sıçannar» h.b. Benim zanaatlarımda bän kullanêrim türlü dialogları, monologları, oynêêrız türlü oynannarı rollärä görä, angısında uşklar pek severlar pay almaa. Var mikrofön kolaylı, angısınnan biz oynêêrız jurnalist hem repartör.

Var çizgi filimneri gaguz dilindä, angısınnan bän koyêrim uşaklara serbest vakıta. Bizim uşak başçamızda var çok çiçek, angısınnan biz uşaklarlar bakêrız islêêrız. Güzün topêêrız çiçeklerin tohumnarını. İlkyazın ekeriz çiçekleri. Yapêrız türlü eksperementleri, angısını uşaklar pek severlar yapmaa. Türlü işlär yapêrız hamurdan, angısınnan uşaklar pek severlar zanaatlanmaa. Üüredêrız uşakları çalışmaa, yarıdîtmää. Toplêrız yaprakları. Uşaklar biri-birinä destek olêrlar.

Uşak başçamızda geçîreriz türlü naşional yortularını, angısınnan baalêêrız bizim kulturaylan hem adetlärân: Dernek, Kasım, Canavar yortuları, Eni yıl, Lazari, Prost olmak, Hederlez, Paskelilä, Pipirüda h.b. Bän sayêrim, ani bu bilgilär, angısınnan uşaklar kabledêrlar uşak başçasında, onnar kalaceklar bütün yaşamasına. Bük rol oynêêr bizim yaşamamızda muzey hem zanaat evi, angısının yardımınnan bän uşaklara annadêrim geçmiş hem gelecek vakıt için. Bük iş olêr, ki uşaklar tanısınnar gagauziyanın bayranı hem gerbını. Bän geçîrerim türlü oynannar, angısını uşaklar pek severlar oynamaa pazla toplamaa. Uşaklar taa iraktan tanıyêrlar bizim bayraa hem gerbi. Analar – bobalar destek olêrlar benim işimdä. Onnar pek sevînerlar, açan uşak gelir evä da ne soy sa laf söler eni. Kimär keret olêr, ani uşakların sözlüü taa zengin, neçin ki uşaklar küçüktän taa kolay hem hızlı kavêrlar eni lafları. Antem programasında verili diskler, angısınnan biz kullanêrız bizim işimizdä. Onnar da pek faydalı, nicä bizä deyni ölä da uşaklara hem analara – bobalara deyni. Bük fayda oldu karaoki türkülär, angısınnan kullanêrim kendi işimdä. Bu materialı uşaklar pek ii kabletilär, da havezlän şen geçîreriz vakıdı. Zanaatlarımda kullanêrim türlü tehnikaları hem kolaylıkları: mnemo tablîşalar, resimnär, mikrafön kolaylı türlü oynannar h.b., ki taa merakli olsun zanaat.

Teklif ederim siiretsinnär gagauz dilindä urokları, angısını hazırlêr Gagauziyanın merkezi M. Moruneviçin adına. Baalantı tutêrim ayläylän telefon yardımınnan vayber, vaşap, fesbuk yardımınnan.

Rekomendatiya:

1. Analara – bobalara teklif ederiz rejim momentlerindä lafetsinnär gagauz dilindä.
2. Teklif ederiz siiretsinnär programaları gagauz dilindä, angısınnan giderlar GRT programasında: «Saba hayır olsun», «Çizgi filimneri», «Becerikli elceezlär», «Tatlı düşlär» h.b.
3. Teklif ederim siiretsinnär gagauz dilindä urokları, angısını hazırlêr Gagauziyanın merkezi M. Moruneviçin adına.

Bibliografiya:

1. Kurikulum orta, bük, hazırlık grupalar. Kişinêu. 2022. 63 s.
2. Gagauz dili didaktik teklifleri. Kişinêu. 2022. 93 s.
3. Gagauzça – rusça sözlük 5-12 klaslar. Komrat. 2019.
4. Gagauzça – rusça sözlük 1-4 klaslar. Komrat, 2019.
5. <http://www.romanianvoice.com/>
6. <http://fiseprescolari.blogspot.md/>

UDC 37.091.03

<https://orcid.org/0000-0003-3628-5258>

OKULDA BİLMEYCELÄRLÄN İŞİNÄ METODİKA TEKLİFLERİ

Mihaylova Tatyana

Gagauz dili hem literaturası üüredicisi,
Mihail Çakirin adına koleji, mun.Komrat, MR
e -mail: tatyanka,mihaylova.2015@mail.ru
orcid id: 0000-0003-3628-5258

Abstract. The riddle is a part of oral folk poetry. It enriches the vocabulary of students and makes speech expressive. The riddle arouses the interest of students in the folklore of their people. Riddles bring up in children a sense of beauty, the ability to see something special in simple things, and poetry in everyday life.

Keywords: riddle, development students, communication, process, ability, creative, writing.

Bilmeycä - aazdan halk yaratmak poëziyasının payı. Folklorun herbir janrasının var kendi stilistika kolaylıkları, literatura kolaylıkları. Bilmeycenin en sevgili literatura kolaylı sayılêr metafora.

Herbir eni bilmeycä zenginneder üürenicinin emoñional tarafını, olêr taa bir basamak fikirlemenin ilerlenmesindä, olêr stimul onun yaratıcı işlemindä (şiiir düzmesindä), ama dialog proñesi (bilmeyceyi koymak - çözmäk) verer ona söz konuşmanın kolaylıını. Bundan kaarä bilmeycelerin var büyük terbiyetmäk özelli, düzerlär üürenicilerdä gözellik duygusunu, becermeyi görmää sadä predmettä nesä sıradan çıkmää, hergünkü yaşamakta- poëziyayı. Te neçin bu folklorun küçük janrası girer şkola programının payına.

Bilmeycelär üürederlär uşakları lafetmää parlak, süretli. Bilmeycelär zenginneder üürenicilerin aklıda tutmasını ana dilinin sedeflerinnän, onları var nicä kullanmaa uroon herbir etapında. Uroklar, bilmeycelerin kullanılmasınan geçerlär meraklı hem zorlatmêêrlar üürenicileri, vereräk faydalı sınışları fikirä. Bilmeycelär hepbir yakın olsunnar deyni, lääzım yapmaa kartoteka bilmeycelerdän bir bukvata yada temaya görä. Üürenicileri meraklandırêr bilmeycelär. Bir taraftan, bilmeycelerin meraklı(süretlerdä, kısa, konkret formasında, rifmada; başka taraftan - üürenicilerin istemesi girmää yarışmak konuşmasına, "denemää başkalarını arifliktä". [6; 92]

Okulda 5-inci klasta geçärkän temayı "Küü hem onun görümnü erleri", üürenicilär annadêtlar (düzerlär annatma) küüdä yaşamak için, sıralêêrlar insannarın zanaatlarını, söleerlär, neylän başkalaşêr yaşamak küüdä. [1; 96] Busoy işin ardına teklif ederiz üürenicilerä bilmeyceyi:

Üç kardaş suya gitmiş,

İkisi sucaaz içmiş.

Birisi bir tarafta

Kardaşları beklemiştir.

Sora onları alıp,

Evä dalgalı gitmiş. (suacı kazannarlan) [2; 102]

Busoy bilmeyceyi çözmesindän sora (açan bilmeyced var laf, angısı artık çıkmış aktiv leksikamızdan) geçiriler iş lafin (cuvap) leksika maanasınan: suacı - uzun, bükük pardı, taşımää deyni iki kazanı birdän.

Pasiv sözlüündän laflarlan bölä iş verer uşaklara kolaylık kullanmaa bu lafları aazdan, sora da yazılı sözdä, zenginneder hem doldurêr onların laflını, meraklandırêr uşakları eski laflara, ilerleder işitmäk, sora da görmäk aklıda tutmasını. [3; 47]

Var nasıl kullanmaa bilmeyceleri, açan üürederiz üürenicileri pay etmää lafları kısımnara. Söleyeräk bilmeyceyi, uşaklar aazdan var nasıl pay etsinnär lafları kısımnara görä. Örnek:

Bän gö - zä - lim, k1v - ra - cık,
Gün gi - bi tom - bar - la - cık.
Ya - nak - la - rım bo - ya - lı
Hem i - çim da pek tat - lı. (alma) [2; 90]

Uşaklar lääzım çözsünär bilmeyceyi, bölerlär lafları kısımnara görä, sora göstererlär grafika formasında kısımnarı taftada. Burada açıklêêrız uşaklara, ani lafların var nasıl olsun bir, iki, yada taa çok kısmı.

Gagauz dili uroklarında türlü temaları geçärkän büyük fayda hem yardım getirerlär bilmeycelär. Deyecez, geçärkän "Vokal garmoniyasını" var nicä teklif etmäâ üürenicilerä bilmeyceleri:

O şeker gibi *biyaz*.
Aazında tez eriyer.
Dışarda o var pek çok,
Sade tatlısı hiç yok. (Kaar) [2;102]

Bilmeyceyi okumasından sora teklif ederiz uşaklara çözmäâ onu, sora teklif ederiz çıkarmaa bilmeycedän lafları, neredä yok vokal garmoniyası hem inandırmaa kendi fikirini kurullan, getirmäâ taa birkaç örnek.

Isteeriz üüredicilär zenginetsin üürenicilerin sözünü bilmeycä yada oyun - bilmeycä yardımınnan, onunnan, ne okadar meraklı olêr uşaa deyni, zerä bu - zengin hem paalı söz materialı. Herbir temaya var nicä ayırmaa hem uydurmaa uygun bilmeyceleri tematikaya görä dä, bölä uroklar uşaklara olacek taa meraklı hem faydalı, taa çok vakıda kalacek aklılarında. Uşakların söz ilerlenmesi problemasını araştırdılar çok bilgiçlär hem pedagoglar. Tanışarak onların işlerinnän hem statyalarının işlärkän busoy temaylan, taa ii annêersın, ani çok üüredici kullanêr bilmeyceleri kendi işindä ilerletmäâ deyni üürenicilerin sözünü. Bilmeycelerin vakıdı geçmeyecek hiç bir zaman da. Isteeriz, ki her gün, her urokta kullanılsın bu meraklı folklor janrası, işitmäâ hem görmäâ bilmeyceleri üürenicilerin aazdan hem yazılı sözündä uroklarda hem klaster dışarı zanaatlarda, neçinki bilmeycelär zenginneder bizim dilimizi parlak süretlärän, dooru sözlärän, üüredelär bizi yaratıcı fikirlemeyä, ne olêr ölä lääzımını bizim hergünkü yaşamamızda. [5; 27]

Bilmeycä koyêr üüreniciyi düşünsün, çözsün, fikirlesin, yaşatırsın, bütünneştirsın, ayırsın lääzımını, dooru lafı, yaparak sözü taa zengin, süretli, demekli, annaşılı hem meraklı dolay insannara deyni. Bu iştä durêr üüredicinin baş daavası. Busoy şartları oluşturmaa deyni, üüredici lääzım bilsin bilmeycelärlän iş sistemasını:

- kullanmaa bilmeyceleri gagauz dili hem literatüra urokların türlü etaplarında;
- bilmäâ bilmeycenin istoriya köklerini hem gelmesini, onların pedagogika paalılını;
- üüretmäâ üürenicileri düzmäâ kendi bilmeycelerini, neçinki onnar düzerlär merak ana dilimizä hem istemeyi üürenmäâ ana dilimizi, ilerlederlär yaratıcı becermekleri hem kaldırêrlar taa üüsek uura uşakların becermeklerini gramatikada, zenginnederlär, taa süretli yapêrlar laflı, ne sora yardım eder onnara yaratma yazmasında;
- görmäâ bilmeycenin yaratmak paalılını hem göstermäâ uşaklara. [4; 13]

Üürenicilerin yaratmak işleri - üüredicinin görümnü iş rezultatı, angısı açık gösterer üürenici sözünün dooruluunu, zenginniini, demekliini.

Uroklarda bilmeycelärlän iş etapları.

Gagauz dili uroklarında geçärkän bu temayı, en ilkin üüredici lääzım annasın, nesoy bilgilär var üürenicilerdä bu folklor janrası için. Buna deyni üürenicilerä olur verilsin kartoçkalar, neredä verilecek türlü kısa folklor janralarında yaratmalar (dilkırmak, sayılmak, bilmeycä). Üürenicilerin daavası - verilmiş tekstlerin arasından ayırmaa bilmeyceleri, inandırmaa kendi bakışını, varsaydı kolaylık - getirmäâ bir örnek.

Üüredici hep bir nişannêr üürenicilerä, ani bilmeycelärlän iştä önemni diil sade bulmaa bilmeycenin dooru çözmesini, ama savaşımaa annamaa da, neçin hem nicä peydalandı bilmeycä hem

angı neetlän o kullaniêr literaturamızda hem sözümezdä. Onuştan, uroon temel etapı veriler bu daavayı çözmeseinä.

Uroon bütüneŝtirmäk etapında, kontrol ederäk üürenicilerin bilgilerini ("bilerim - bilmeerim") bilmeycä janrası için, var nicä kullanmaa oyun situaŝiyasını, neredä üürenicilär "folklorist" rolunda pay alêrlar "Folklor termineri sözlüün" düzmesindä. Deyecez, uşaklar läözüm yazsınnar ne o "bilmeycä" kendi laflarınnan. Belliki, üürenicilerin nişannarı diil pek uygun olaceklar, ama busoy iş getirecek onnarı annamaya, ani bilmeycä - janra, angısının literaturada var kendi açıklanması. Taa sora uşaklara var nasıl teklif etmää açıklamak sözlüktän alınma haberi bilmeycä için, angısı yardım edecek üürenicilerä kaavileŝtirmää, derinnetmää hem genişletmää kendi bilgilerini bilmeycä janrası için.

Bilmeycelerä analiz yapmaa deyni, göstermää deyni onnarın janra özelliklerini taa ii teklif etmää bilmeyceleri birsoy temaya görä, birsoy çözmäklän. Deyecez, bilmeycelär tavşam için:

Sölesin, kim diil ahmak,
Ne o atlayan kalpak?
Kalpak başçaya girer,
Aaçları da kemirer. [2;103]

Uzun kulaklı zulum
Başçalara dadanmış,
Karıktan karaa atlêêr,
Morkva, laana o patlêêr. [2;105]

Urokta üürenicilerin hem üüredicinin arasında konuşmak proŝesindä, bilmeycelerin ayırılmaklarını hem benzeŝmesini bularak, üürenicilär gellerär çıkışa, ani okunmuş bilmeycelär bir predmet için. Ayırılmaklar sa sade predmetin niŝannarında (işlemelerindä, yazdırılmasında). Burada olur koyulsun soruşlar: Neçin bir predmet için okadar çok bilmeycä düzülü? Neçin herbir bilmeycedä kullanılı birsoy yada başka-başka işliklär? Neylän baalı bu iş? Busoy soruŝların yardımınnan üürenicilär annayacak, ani herbir insanın var kendi annaması predmet için, herbir insanın da var kendi annaması dolay dünnä için, bu olaya görä da var bilmeycelerin türlüülüü.

Uşakları meraklandırêr bilmeyceleri çözmesi, ama taa üüseltmää deyni bu işi var nasıl geçirmää oyunu-yarışmak. Herbir grupa kableder kartoçkayı bilmeycelärlän da sora çevirer onu geeri cuvaplarlan, kim taa hızlı yapêr işi - o tarêr (bilmeycelerin var nicä olsun bir cuvabı). Burada var nasıl zorlatmaa işi, geçireräk oyuna türlü gramatika tarafından soruşları da. Sora var nicä koyulsun soruşlar: Nesoy niŝannara görä geldiniz cuvaba? Nasıl siz yazdırıceydınız bu predmeti, olayı? Busoy iş var nicä yardım etsin üürenicilerä kendibaşına bilmeyceleri düzmesindä. [5, s.28]

Üüredärkän üürenicilär kendileri düzsünnär bilmeyceleri, taa yakışıklı olacek yaratıcı iş - yazdırma artistik tekstini bilmeyceyä çevirmäk. Busoy (yazdırma) tekstlerindä predmet nişannarı verili teksttä, üürenicilär läözüm onnarı bulsunnar hem onnarın yardımınnan düzsünnär bilmeyceyi rifmaya görä yada rifmasız. Üüredici läözüm getirsin uşakların aklıklarına bilmeycelerin özelliklerini. Busoy işi geçirerlär iki etapta. *İlk etapı*: kolektiv işi. Üürenicilerä teklif ediler okumaa iki teksti hem cuvap vermää soruşlara.

1. Yaz vakıdında pek gözäl hem gercik bu küçüräk maavi çiçeciklär. Onnarın küçücük yapracıklarında sansın görüner gökün maavilii. Hoş gelir bakmaa bu pak, maavi, derä boyunda büüyän unutmabeni çiçek kiliminä. (I.Sokolov-Nikitov)

2. Yaz vakıdında eşil otu içindän görüner kızçaazın maavi gözçeezleri. Onnar, iki pak, maavi gölcäz gibi, göstererlär gökün derinniini. Unutmabeni çiçää - sade o var nicä bukadar debreŝtirsin hem alsın insanın aklını. (S.Drojgin)

Uşaklara, tekstleri okumasında sora koyulêr soruş: Var mı nicä tekstlerä söylemää bilmeycä? Neçin? Var mı tekstlerdä bilmeycä nişannarı? Varsa, nesoy onnar? Bu tekstlerä temelleneräk, üürenicilär läözüm savaŝsınnar düzmää bilmeycä unutmabeni çiçek için. Bunu yapmaa deyni, taa bir sıra läözüm okusunnar tekstleri, ayırsınnar predmetin o niŝannarını, angıları girecek bilmeyceyä. Busoy hem taa başka soruşlar hem işlär getireceklär üürenicileri çıkışa, ani bu tekstleri yok nicä adlamaa bilmeycä, neçinki onnar diil düzülü kısa folklor janrasının kurallarına görä: bilmeycedä

predmet sölenilmeer, ama burada gösterili. Ama tekstlerin ikisindä dä var predmetin nişannarı hem kullanlı literatura kolaylıkları - bu olay yaklaştırêr tekstleri bilmeycelerä.

İkinci etapı: üürenicilerin individual (yaratıcı) işi (variantlara görä). Üürenicilerä teklif ediler geçirmää bilmeycelerä te bu yazdırma tekstleri:

1) Bostanda karpuzlar - büük, eşil, tombarlak, tekir. Onnar, nicä iki yudum su, benzeerlär topçaazlara (N.Zabila görä).

2) Var gözäl bir çiçek. Onun içindä sarı güneşçik yaşêêr, güneştän dä hertarafa daalêêr biyaz okçaazlar ... (M.Prişvina görä) [4, s.15-16]

Bu - "süret duumasının" örnekleri, üürenicilerin ilk denemekleri:

Çok tombarlak uşak kırdä yaşêêr

Sade eşil hem tekir ruba taşıyêr.

Sarı güncääz, biyaz okçaaz,

Kırdä büüyer, gözümüzü sevindirer.

Bilmeycelärlän hem başka kısa folklor janralarınnan iş verer üürenicilerä kolaylık görmää bilmeycelerdä yaşayan poetika süretlerini. Bilmeycä janrası yardım eder üürenicilerdä söz kompetenşiyasını oluşturmaa. Üürenicilär annasınnar bilmeyceyi diil nasıl sade bir janra gibi, ama görsünnär onun rolunu, erini sözdä, läüzüm düzmää uroklarda maasuz söz situaşiyaları, ani yardım edeceklär üürenicilerä geçirmää bilmeyceyi sözä, zenginnetmää hem ilerletmää deyni onu.

Bibliografiya:

1. Bankova I., Baboglu I., Stoletnâyä A., Vasilioglu K., Baboglu N. Gagauz dili hem literatura okumakları. 5-inci klas. Ştiinşa, 2010.
2. Vasilioglu K. Masallar.Uygun sözlär.Bilmeycelär. Ştiinşa, 2002. -111 s.
3. Воюшина М.П. Анализ художественного произведения //Начальная школа. - 1991. - №15. - с. 46-54
4. Крылова О. Ю. Развитие речевого творчества учащихся с помощью фольклорных жанров // Начальная школа. - № 3. – 2007. - с. 12-16.
5. Орлова Е.В. Использование загадок, пословиц и поговорок в работе с детьми// Первое сентября, 1994 № 4. - с. 25-29
6. Путилов Б. К Фольклор и народная культура. Москва, 1994. - 270 с.

УДК 811.512.165'373:631

<https://orcid.org/0000-0001-8782-7497>

<https://orcid.org/0000-0002-0534-0659>

ИЗУЧЕНИЕ ЛЕКСИКИ ЗЕМЛЕДЕЛИЯ В ГАГАУЗСКОМ ЯЗЫКЕ КАК АКТУАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА

Банкова Иванна,

доктор филологии, конференциар университетар

КГУ, г.Комрат, РМ

bankir54@mail.ru

orcid id: 0000-0001-8782-7497

Душкова Наталья

университетский ассистент

КГУ, г.Комрат, РМ

natadushkova@mail.ru

orcid id: 0000-0002-0534-0659

Abstract: The article considers the issue of the Gagauz language terminological research topicality in general and the necessity to study agriculture related vocabulary in particular. A brief

review and analysis of the Gagauz authors' main works on the stated topic leads to the conclusion that the basic concepts and lexemes of the above-mentioned branch are reflected in various publications. The agriculture vocabulary of the Gagauz language presented in the published researches and dictionaries is a good material to commence scientific elaboration of branch terminology

Keywords: Gagauz language, agriculture vocabulary, economic activity, thematic vocabulary.

В период, когда гагаузский язык получил статус государственного [41], и носители языка стали шире его использовать, в Гагаузии возникла важнейшая из задач – обеспечить полноценное функционирование гагаузского языка во всех сферах общественной жизни Автономии [20]. Основной способ развития и усиления функций родного языка мы видим в разработке терминологии, как источник обогащения и обновления языка. Однако, к сожалению, терминологическая лексика в гагаузском языке до настоящего времени слабо изучена. Поэтому в гагаузской лингвистике это одна из актуальных проблем, которую можно рассмотреть и в аспекте лексикологии, и в аспекте терминологии.

Лексике и терминологии гагаузского языка посвящены отдельные научные статьи [3; 4; 11; 12; 14; 15; 18; 22; 38; 40], в которых авторы освещают теоретические вопросы гагаузской терминологии или дают общую характеристику лексического состава гагаузского языка с точки зрения происхождения, семантики и др. Много полезной научной информации о гагаузской лексике и терминологии в научных трудах исследователей гагаузского языка, в разделах книг и монографий [19; 25; 26; 30]. Одни авторы рассматривают лингвистические аспекты наиболее известных лексем сельскохозяйственной тематики, другие дают глоссарий, содержащий перечень основных терминов и понятий, используемых в исследуемой сфере [13; 21; 27]. Исследователи-авторы подтверждают наличие в лексике гагаузского языка и общетюркских слов, и заимствований из языков соседствующих народов в разных сферах и отраслях [23; 24; 39].

Работа в области терминологии в гагаузском языкознании не ограничивается лишь теоретическими изысканиями. Важно отметить, что в научной среде Гагаузии есть опыт издания отраслевых словарей, среди которых – юридических терминов [16], лингвистических терминов [5; 37], тематический [7], словарь по методике преподавания гагаузского языка [36]. Научно-исследовательский центр им. М. Маруневич издает серию малых словарей со специальными терминами [32; 33; 34], но все они относятся к гуманитарному направлению, которое более продвинуто в гагаузском сообществе благодаря образовательной системе. Тем не менее обозначенные направления являются полем для дальнейших научных изысканий в гагаузском языке и ждут своего исследователя.

Неисследованной темой остается земледельческая и сельскохозяйственная лексика (в том числе агроботаническая) гагаузского языка. Несмотря на то, что земледелие является одним из важных отраслей хозяйственной деятельности гагаузов с незапамятных времен до сегодняшних дней и активно развивается наряду с другими отраслями сельского хозяйства, лексика данной отрасли до сих пор относится к разряду малоизученных. Из различных источников известно, что гагаузы издавна занимались обработкой земли и выращиванием сельскохозяйственных культур. Основным видом хозяйственной деятельности населения Юго-Восточной Европы и Северного Причерноморья, откуда переселились гагаузы, было сочетание пашенного земледелия и домашнего скотоводства (с преобладанием зерновых культур и овцеводства) [27, с. 37]. Но переселенцам все же приходилось адаптироваться к условиям Буджакского степного климата. Благоприятная для жизни природная среда, плодородная, хоть и засушливая, земля располагали к развитию в крае многих отраслей сельского хозяйства [27, с. 38]. Как указывает Остапенко Л.В., «Основной территорией проживания гагаузов в Молдавии был и остается ее южный регион, характеризующийся сельскохозяйственной направленностью экономики...» [28, с. 145]. Из этого же источника

узнаем, что «... на рубеже XIX-XX вв. Бессарабия, входившая в состав Российской империи, относилась к регионам с наиболее массовым сельскохозяйственным населением, а гагаузы, которые в подавляющем большинстве проживали в сельской местности, отличались самым высоким уровнем участия в сельскохозяйственном производстве.» [28, с.145]. И даже в конце 1950-х годов в сельском хозяйстве трудилось более 80% гагаузов [27, с.148]. Из этого следует, что возделывание земли и выращивание аграрной продукции являлось ведущей областью хозяйственной деятельности гагаузов. Исследователи отмечают, что в XIX – начале XX вв. население Южной Бессарабии возделывали пшеницу, кукурузу, просо, ячмень. Сеяли также чечевицу, фасоль, горох, лен, коноплю, гречиху ... [27, с.38]. Жители Буджакских колоний выращивали в своих хозяйствах капусту, свеклу, редьку, огурцы, перец, помидоры, баклажаны, арбузы, дыни, лук, чеснок, фасоль, петрушку, картофель и другие культуры [27, с.39].

Как и ранее, современная хозяйственная и производственная деятельность гагаузов связана с земледелием. Так, например, основная масса гагаузов и в настоящее время проживает в сельской местности и занимается крестьянским хозяйством, земледелием, полеводством. Буджак, как и много лет назад, является аграрным регионом, и большие площади земли обрабатываются сельскохозяйственными лидерами. Руководители хозяйств арендуют земельные участки селян и обрабатывают землю, выращивая сельскохозяйственные культуры. Естественно, лидеры общаются со своими квотчиками, решают организационные вопросы, обсуждают с населением условия аренды земли и расчета и др., широко используя лексику соответствующей отрасли на гагаузском языке. Это, с одной стороны. С другой стороны, вопросы аграрной сферы постоянно на повестке дня властей Гагаузии, заседания органов публичной власти, и Народного Собрания, и Исполкома, и местных советов, все чаще проводятся на гагаузском языке, и при обсуждении текущих проблем сельского хозяйства проявляется особая востребованность тематической терминологии. Ещё одна сфера, где очень необходима сельскохозяйственная и земледельческая лексика – это средства массовой информации (СМИ). Компания «Гагаузское радио и телевидение» (<https://grt.md>) 50% эфирного времени вещает на гагаузском языке. В сетке программ регулярно можно слушать передачу «Gagauziya güngündän» на гагаузском языке, в рамках которой, кроме других тем, обсуждаются и проблемы сельского хозяйства и земледелия (<https://grt.md/tv-show/2022/11/30/gagauziya-gungundan-andrey-dimitroglu-3/>). Программа «Çiftçilik» (<https://grt.md/tv-category/ciftcilik/>) освещает только названную тематику и обязательно ведется на гагаузском языке, охватывая все стороны многоотраслевого сельского хозяйства.

Из-за отсутствия словарей и справочников по названной отрасли работники всех СМИ Гагаузии, журналисты и газетчики, ведущие программы и гости испытывают определенные трудности при подготовке материала, связанного с сельскохозяйственной тематикой. Они ежедневно чувствуют недостаток отраслевой терминологии и остро нуждаются в нормированной и упорядоченной терминологии по земледелию и сельскому хозяйству, агроботанике. По нашему твердому убеждению, именно СМИ содействуют становлению и норм гагаузского языка, а также являются фактором развития терминологии на гагаузском языке [11, с.80-87]. И очень важно использовать отраслевую лексику, одинаково воспринимаемую и общеизвестную для всех говорящих на гагаузском языке. Для обозначения сухих палок подсолнечника в гагаузском языке не устоялось единое название, и в разговорной речи в селах встречаются разные лексические варианты – *gündöndü*, *gündöndü sarı*, *semişka*, *semişka sarı*. В словаре «Gagauzça-guşça-romınca sözlük» не зафиксирована лексема с таким значением. И еще один немаловажный аспект работы с сельскохозяйственной терминологией – все названия и термины обозначенной ветви должны строго соотноситься с грамматическим строем гагаузского языка, а их правописание соответствовать действующим правилам орфографии гагаузского языка [31]. Так, например, существуют некоторые расхождения в принципах образования терминов: *traktor* – *traktor-cu*,

должно быть *kombauna* – *kombaunaçi*, однако в словаре дается указанием на основной вариант *kombaunör* [17, 407].

Как показывает жизнь, в настоящее время в результате вышеуказанных факторов терминологическая лексика гагаузского языка по земледелию стремительно развивается и обновляется. Именно поэтому актуальность данного исследования не вызывает сомнения. Лексико-семантические и морфологические аспекты земледельческой, сельскохозяйственной и агроботанической лексики гагаузского языка нуждаются в рассмотрении как в рамках научной статьи, так и в отдельном монографическом исследовании в целом. При изучении данной проблемы очень важно опираться на фундаментальные исследования этой темы в тюркских языках – обратить внимание на достижения и полученные результаты. Обобщения и выводы в этой области родственных языков помогут сформировать ориентиры и послужат материалом для выделения исконно тюркской лексики в области земледелия и сельского хозяйства, а затем появится возможность для изучения природы заимствованной лексики в сфере земледелия и сельского хозяйства.

Необходима планомерная и целенаправленная работа по изучению лексики данной области с составлением глоссария. На начальном этапе, конечно, следует собрать языковой материал из всех источников – фольклор, литературные тексты, устная речь носителей языка, работников аграрного сектора и т.д. Известно, что любая жизнедеятельность человека находит отражение в его языке. Так и у гагаузов, названия их занятий, формы земледелия, инвентарь и продукция хлебопашества отразились в лексике народных сказок, поговорок, пословиц и загадок. Их тоже нужно изучать, прорабатывать и накапливать материал.

По заявленной теме некоторые наработки все же есть. Так, аспекты агроботанической терминологии освещены в отдельных научных изысканиях [1; 10]. Хорошим подспорьем для пользователей отраслевой терминологии послужит недавно изданный трехязычный словарик по почвоведению [35], в котором представлены слова-термины о типах почвы, составе почвы, свойств почвы и др.

Начиная изучение темы, мы выявили отраслевую лексику, используемую носителями языка и зарегистрированную в основных лексикографических работах гагаузских авторов. С этой целью проработали некоторые лексикографические издания на гагаузском языке, сделали выборку общего числа сельскохозяйственной агроботанической лексики и определили базовые понятия и лексемы. Мы пользовались самым авторитетным и самым признанным, на наш взгляд, словарем, который составлен известными специалистами и соответствует лексикографическим требованиям «Гагаузско-русско-румынским словарем» [9]. В этом словаре, изданном на базе «Гагаузско-русско-молдавского словаря» [17], содержится 12 000 слов. В результате проведенной нами аналитической работы по выделению сельскохозяйственной отраслевой лексики выяснили, что в нем содержится более 500 лексем, обозначающих понятия из сферы земледелия, сельского хозяйства и агроботаники, что составляет 4,5% от общего количества лексического состава словаря. Накопленный материал будет тщательно изучен и проанализирован. Конечно, для более широкой репрезентации искомой тематической лексики следует брать во внимание и проработать и другие известные словари [2], [6], [7], а также другие на выбор исследователя. Кроме перечисленных источников, отраслевую лексику по изучаемой теме можно выбирать и из других изданий – монографий [13; 27], справочных и научно-популярных публикаций, отдельных научных статей и т.д. Указанные материалы, их обзор и анализ содержания, могут быть источником и предметом самостоятельного исследования в рамках отдельной статьи, серии статей или самостоятельного монографического исследования, что требует более глубокого проникновения в тему, лингвистического изучения, классификации и описания.

Таким образом, природно-географические условия Южной Бессарабии, способствовавшие развитию сельскохозяйственной деятельности гагаузов, а также культурно-хозяйственные связи с другими народами и межъязыковые контакты одновременно послужили обогащению отраслевой лексики по сельскому хозяйству,

земледелию и формированию агроботанической терминологии. Процесс внедрения заимствований в агроботаническую терминологию способствует тому, что словарный состав гагаузского языка постоянно пополняется новыми терминами, в то же время из него уходят многие устаревшие названия и термины. Исследование лексики по тематическим группам позволяет обнаружить не зарегистрированные в словарях лексические единицы и провести их изучение. Как видим, сфера терминологии в гагаузском языке остается самой неисследованной, хотя потребность в систематизации и упорядочении терминологической лексики заметно возрастает. Системное исследование сельскохозяйственной терминологии, агроботанических названий, представляющих один из самых древних лексических пластов, имеет не только историко-лексикологическую, но и историко-культурную значимость как отражение развития материальной культуры гагаузского народа, языковых, хозяйственных и культурных связей с другими народами. Необходимость сбора, изучения лексики хозяйственной деятельности народа, формировавшейся в течение многих веков, определяется ещё и тем, что она может дать ценный материал о лексико-семантическом и структурном развитии лексических единиц гагаузского языка, позволит выявить и решить отдельные вопросы теоретической лексикологии.

Библиография

1. Apostolova A. Utilizarea termenilor cromatici în formarea terminologiei botanice în limba găgăuză contemporană // *Analele științifice ULIM. Filologie. Vol. 2.* - București – Chișinău, 2003. - Pp. 157-160.
2. Baboglu N., Baboglu İ. Dicționar găgăuz-roman român-găgăuz. – Chișinău, 1998. – 183 p.
3. Cioban L. Kıynaş leksika almaları (alma laflar) // *Analele științifice ULIM. Filologie. Vol. 2.* – București – Chișinău, 2003. Pp. 152-153.
4. Cioban L. Zamandaş Gagauz dilindä предметlerin nominaşiyası // *Analele științifice ULIM. Filologie. Vol. 2.* – București-Chișinău, 2003. – Pp.161-162.
5. Gaydarcı Gavril. Gagauz türkçesi gramer terimleri dizini // *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu. Hazırlayan Emine Gürsoy-Naskali.* – Ankara, 1997. – S. 97-102 (Участие в составлении: на гагауз., русс. яз.).
6. Chenov V., Cărmăză M. DICȚIONAR POLIGLOT, RUS-GĂGĂUZ-TURC-ROMÂN. РУССКО-ГАГАУЗСКО-ТУРЕЦКО-РУМЫНСКИЙ СЛОВАРЬ ПОЛИГЛОТ. – București-ROMANIA, 2005. – 876 s.
7. Koca S.Z., Bankova İ.D. Gagauzça-rusça öğrenmek tematika sözlüğü/Учебный гагаузско-русский тематический словарь. – Komrat, 2017. – 264 p.
8. *Lingvistica termineri danışma sözlüğü: Gagauzça-rusça-romınca. Hazırlayanlar E. Soroçanu, T. Şarşova.* – Chișinău, 2015. – 312 p.
9. *Gagauzça-rusça-romınca sözlük. Hazırlayanlar: P. Çebotar, İ. Dron.* – Chișinău, Pontos. 2002. – 737 s.
10. Апостолова А. Названия животных в составе ботанических терминов в современном гагаузском языке // *Analele științifice ULIM. Filologie. Vol. 2.* - București – Chișinău, - 2003. Pp. 154-156.
11. Банкова И.Д. Гагаузский язык в эфире: проблемы нормы и стиля // Роль СМИ в развитии гагаузского языка. Сборник докладов научно-практической конференции, 25.03.2015г. Комрат, НИЦ Гагаузии им. Маруневич, 2019. С. 80-87.
12. Банкова И.Д. К вопросу изучения терминов в гагаузском языке // Ежегодник Инст. межэтнич. исследований АН РМ. Выпуск IV. - Кишинев, 2003. - С. 160-165.
13. Банкова И.Д. Субстантивные определительные словосочетания в современном гагаузском языке. – Кишинев, 2004. – 200 с.
14. Банкова И.Д. Структурные модели терминологических единиц гагаузского языка // Ежегодник Инст. межэтнич. исследований АН РМ. Вып. VI. – Кишинев, 2006. – С. 118-122.

15. Банкова И.Д. Иноязычные лингвистические термины в гагаузском языке // Международная научно-практическая конференция «Международный опыт освоения иноязычных терминов». «Шеттілдік терминдерді игерудің халықаралық тәжірибесі» халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдарының жинағы (15.10.2021. on-line). Сборник статей. – Нұр-Сұлтан, 2021. – С. 22-30.
16. Баурчулу А.П., Баурчулу Л.К. Русско-гагаузский словарь юридических терминов = Rusça-gagauzça yuridik terminlerinin lafları. – Комрат, 2000. – 126 с.
17. Гагаузско-русско-молдавский словарь. Составители Г.А. Гайдаржи, Е.К. Колца, Л.А. Покровская, Б.П. Тукан. Под ред. проф. Н.А. Баскакова. – М., 1973. – 664 с.
18. Гайдаржи Г. А. Становление гагаузской лингвистической терминологии // Тюркология-88. Тезисы докладов и сообщений V Всесоюзной тюркологической конференции (Фрунзе, 7-9.IX.1988г.). – Фрунзе: Илим, 1988. – С. 302-305.
19. Дмитриев Н.К. К вопросу о словарном составе гагаузского языка // Дмитриев Н.К. Строй тюркских языков. – М., 1962. – С. 271-284.
20. Закон № 30- XVII/VI от 26 октября 2018 г. «О расширении сферы применения гагаузского языка». - Комрат, 2018. // <http://www.halktoplushu.md/index.php/zakonodatelstvo-ato/proekty-zakonov/2136-o-rasshirenii-sfery-primeneniya-gagauzskogo-yazyka>
21. Каранфил Гюллю. Гагаузская лексикология. Книга 1. Бытовая лексика гагаузского языка (названия одежды и обуви). – Комрат, 2009. – 175 с.
22. Колца Е.К., Тукан Б.П. Наблюдения над лексическими заимствованиями гагаузского языка из славянских и молдавского языка // Восточнославяно-молдавские языковые взаимоотношения. II. – Кишинев, 1967. – С. 149
23. Копуцу Виктор. Названия традиционных головных уборов в турецком и гагаузском языках. – Комрат, 2014. – 48 р.
24. Копуцу Виктор. Названия традиционных мясных блюд в турецком и гагаузском языках. – Комрат, 2014. – 48 р.
25. Курогло С.С. Семейная обрядность гагаузов конца XIX – начала XX в. – Кишинев, Штиинца, 1980. – 138 с.
26. Маруневич М.В. Материальная культура гагаузов конца XIX – начала XX в. – Кишинев, Штиинца, 1988. – 191 с.
27. Никогло Д. Е. Система питания гагаузов в XIX – начале XX века. – Кишинев, 2004. – 211 с.
28. Остапенко Л.В. Особенности отраслевой и социально-профессиональной структуры гагаузов в XX в. // Гагаузы в мире и мир гагаузов. Том 2. Мир гагаузов. – Комрат, 2012. – С. 145-172.
29. Покровская Л. А. Выступление на всесоюзном терминологическом совещании // Вопросы терминологии. Материалы Всесоюзного терминологического совещания. – М. Изд. АН СССР, 1961. – С. 180-182.
30. Покровская Л.А. Лексика гагаузского языка. В кн.: Современный гагаузский язык (курс лекций). – Комрат, 1997. – С. 19-31.
31. Правила орфографии и пунктуации гагаузского языка (новая редакция). – Комрат, 2014. – 72 р.
32. Русско-гагаузский словарь. Технологическое воспитание = Rusça-gagauzça sözlük. Zaamet terbiyetmesi. Составители: Банкова И.Д., Кирякова Т.И. – Komrat, 2019. – 150 p.
33. Русско-гагаузский словарь. Изобразительное искусство = Rusça-gagauzça sözlük. Resimcilik incä zanaatı. Hazırl.: Коруşçu М., Topal V., Rişilän İ. – Chişinău, 2019. – 104 p.
34. Русско-гагаузский словарь. Музыка = Rusça-gagauzça sözlük. Muzika. Составители: Константинова И.А., Копуцу М.И. – Комрат, 2020. – 80 p.
35. Русско-гагаузско-румынский терминологический словарь по почвоведению. Составители: Федотова Л.В., Банкова И.Д., Андриука В. Komrat, 2022. – 49 p.
36. Русско-гагаузский словарь. Методика преподавания гагаузского языка. Составитель:

- Ришилян И.Д. – Комрат, 2022. – 272 р.
37. Словарь-справочник лингвистических терминов: русско-гагаузско-румынский. Составители Сорочяну Е., Шаршова Т. - Chişinău, 2015. - 312 р.
38. Сорочяну Е. Истоки формирования и основные этапы развития лингвистической терминосистемы гагаузского языка // Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. IX-X. AŞM. - Chişinău, 2011. - P. 191-195.
39. Сорочяну Е. Хлеб в народной культуре гагаузов: этнолингвистическое исследование. Кишинэу: Lexon-Prim, 2020. – 364 р.
40. Тукан Б.П. Состав лексики вулканештского диалекта гагаузского языка // Вопросы лексикологии и лексикографии. – Кишинэу, 1968. – С. 147-177.
41. УЛОЖЕНИЕ ГАГАУЗИИ (ГАГАУЗ ЕРИ) // <https://halktoplushu.md/index.php/ulozhenie-gagauzii>

УДК 81 (075)

<https://orcid.org/0000-0002-6931-2139>

АНАЛИЗ ДИХОТОМИЙ ЮНГА В РЕАЛИЗАЦИИ ЯЗЫКОВОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ (СЕНСОРИКА-ИНТУИЦИЯ)

Мамедова Бановша,

кандидат филологических наук,

доцент кафедры инноваций в обучении

Азербайджанский Университет Языков, г.Баку, Азербайджан

benovshem.m@gmail.com

odcid id: 0000-0002-6931-2139

Abstract. The issues of manifestation of the cognitive specificity of perception and assessment of reality are also important in fiction. The article discusses the features of the sensory and intuitive assessment of the described facts in the works of art of modern writers. The work of Azerbaijani and English writers is compared, the features of their assessment of reality are determined based on the emotional-volitional properties of their personality and the situation being assessed.

Key words: linguistic identity, Jung's dichotomies, informational metabolism, sensory, intuition.

Известно, что на новом этапе линвоперсонологических исследований предлагается использовать исследовательский арсенал, предоставленный психолингвистикой и психологией для исследования языковой идентичности. В этом смысле нельзя не согласиться с мнением А.В.Замиловой, которая полагает, что одной из актуальнейших задач, стоящих перед современным языкознанием, является содействие таксономическим исследованиям, касающимся определенных индивидуальных особенностей речевого поведения и речевых стереотипов носителей языка, определение на этой основе типологии языковых личностей [1, с.194-197]. В большинстве случаев под типологией языковых личностей подразумевается деление, основанное на дихотомиях, уже известных из аналитической психологии, в частности, из исследований К. Г. Юнга. То есть либо сами дихотомии Юнга [2], либо соционические исследования, выведенные на их «пересечении» с теорией информационного метаболизма А. Кемпинского (подробно см.: [3]), играют исключительную роль в разработке новых аспектов теории языковой идентичности.

Проведенные исследования нового поколения дают возможность провести общетеоретическое исследование, например, определить модели речевого поведения, соответствующие дихотомиям Юнга, определить их примерный состав. Например, можно упомянуть исследования А. В. Нагорной, исследовавшей область лингвосенсорики. Как

известно, противоположность сенсорики и интуиции является одной из дихотомий Юнга, относящейся к двум различным механизмам обработки информации из окружающего мира. Как отмечала А. В. Нагорная, предполагающая, что линвосенсорика является одним из наиболее перспективных направлений современных лингвистических исследований, «язык дает нам ключ к пониманию перцептивных процессов, которые стихийно складываются в той или иной культуре, к исконному, «народному» пониманию сенсорiums, анализ которого позволит пересмотреть и дополнить существующие научные концепции ощущений» [4, с.5].

Известно также, что «функция сенсорики обрабатывает информацию, связанную с телесными ощущениями, взаимодействием с миром предметов вокруг. ... Интуиция воспринимает идеи и тенденции, также она отвечает за восприятие времени, осознание индивидом каждого момента жизни как части временного потока» [5, с.146].

Также следует отметить, что если речь людей с сенсорным информационным метаболизмом характеризуется более конкретными описательными фактами и более детальными характеристиками, то речь на интуитивной основе не уделяет много внимания конкретности. В речи с интуитами больше преимуществ имеют общие понятия, общетеоретические соображения, находящиеся вне фактической базы. Эту разницу мы отчетливо наблюдаем в языке произведений азербайджанских и англоязычных писателей.

Например, в произведении Азизы Джафарзаде «Звучит мой голос в мире этом» мы читаем: *«Шамахи начинается с базара... Здесь много базаров: на Мисгарбазар отправляются работы из Лагича – медные казаны, украшенные сарни, гуюмы, вышитые афтафа-лаяны, лулейны, ашсузаны, сарпинджи. Орнаменты и узоры, нанесенные на эту медь, завораживают зрителя... Купцов отсюда называли купцы Беззас-базар. В их лавках, наряду с красивыми шелковыми тканями, привезенными из Индии, Ирана, Китая и других стран, начиная с ярмарок в Макаре, есть также головные уборы разноцветные келагаи, гановуз, ковры дараи, джечим, ковры, сотканые в самой Шамахи. Во многих странах и городах ширванские келагаи называют «шамахинскими». «Творения ремесла ширванских мастеров имеют выход и на мировые рынки. Купцы также закупают шелк-сырец Шамахи и Шеки и отправляют его караванами в мастерские Востока и Запада, Севера и Юга» [6, с.12].*

Как видно, автор уделил много места деталям, не пренебрег и типовой характеристикой описываемых им объектов. Автор не довольствуется подробным описанием мельчайших деталей зарисовки базара, а определяет их качественные показатели сенсорной чувствительностью. Так, качество товаров легкой промышленности, таких как келагаи (шелковое покрывало) и шелк, традиционно формируется на основе исходной типизированной информации, полученной при непосредственном их восприятии. То есть в идиолекте чувственного (у сенсориков) большое место занимает словесное выражение информации от пяти органов чувств.

Однако в идиолекте Алеви Бабаевой, еще одной азербайджанской писательницы, являющейся языковой личностью с сильным интуитивным основанием, встретить такие подробные детали почти невозможно. Аналогичную характеристику можно применить к языковой идентичности известной британской писательницы-феминистки Маргарет Дрэббл. Рассмотрим, например, цитату из ее предисловия к произведению «Жернова»: *My career has always been marked by a strange mixture of confidence and cowardice: almost, one might say, made by it. Take, for instance, the first time I tried spending a night with a man in a hotel. I was nineteen at the time, an age appropriate for such adventures, and needless to say I was not married. I am still not married, a fact of some significance, but more of that later. The name of the boy, if I remember rightly, was Hamish. I do remember rightly. I really must try not to be deprecating. Confidence, not cowardice, is the part of myself which I admire, after all.* [7, с. 3].

Автор даже не уверен, правильно ли помнит единственный упомянутый ею антропоним. Однако в приведенной нами ранее цитате А.Джафарзаде употребила большое количество ономастических единиц и даже не упустила из виду детали их различия по

объекту описания. Следует отметить, что пока сэнсорик продолжает существовать в формате «сейчас и здесь», интуит не к пространству и времени. По этой причине не всегда может наблюдаться его определенность в каких-либо фактах или деталях. Поскольку интуиты исходят из парадигмы не «здесь и сейчас», то включенные в их авторефлексию мысли направлены либо в прошлое, либо в будущее, во многих случаях эта неуместность времени и пространства может вызывать в их мыслях нотки неуверенности и нерешительности. Поскольку у них несколько разрозненные, неконкретные, обобщающие механизмы обработки информации, здесь могут возникнуть трудности с запоминанием деталей и озвучиванием их в речи.

В то время как описания природы у писателя-сенсорика могут быть перегружены мельчайшими деталями, писатель-интуит будет довольствоваться тем, что вспоминает общие характеристики, которые могут быть важны для сюжета, например, пасмурная погода или ясная, далеко ли дорога или близко, неровная она или гладкая, и т.д. Таким образом, в то время как сенсорная среда рассматривается как совокупность деталей, согласно интуиции, окружающий мир представляет собой в общем единство, и привлечь внимание интуиции могут лишь те детали, которые выйдут на первый план в определенной ситуации и контексте текста, и, следовательно, они могут представлять при изображении определенную трудность.

По-видимому, лингвосоционическое моделирование языковой идентичности может помочь прояснить многие моменты, определяющие черты идиолекта, проявляющиеся в произведениях писателей. Именно по этой причине, бесспорно, исследования в направлении лингвосоционического моделирования теории языковой идентичности имеют большие перспективы.

Библиография

1. Замилова, А. В. К вопросу о системной типологии языковой личности (ментально-психологический аспект) // Вестник Кемеровского государственного университета. - Кемерово, 2012. - Т. 4, X» 3. - С. 194-197.
2. Юнг К.Г. Психологические типы https://lib.uni-dubna.ru/search/files/psy_yung/1.pdf
3. Замилова, А. В. Лингвосоционическое моделирование русской языковой личности : на материале интернет-блога , автореферат диссертации ... кандидата филологических наук, Кемерово: 2013, 26 с.
4. Нагорная А.В. Лингвосенсорика как перспективное направление современных лингвистических исследований: Аналит. обзор / РАН. ИНИОН. Центр гуманитар. науч.-информ. исслед. Отд. языкознания; Отв. ред. Яковлева Э.Б. – М.: 2017. – 86 с.
5. Романова Т. В., Земляк В. М. Речевые характеристики психотипов пользователей веб-форума // Вопросы психолингвистики. 2017. № 2(32). С. 144-158.
6. Сəfərzadə Ə. Aləmdə səsim var mənim. Bakı: "Şərq-Qərb", 2006, 432 s.
7. Drabble M. The Millstone: Penguin Books. 2010, 176 p.

УДК 811.512.165'373.6
<https://orcid.org/0000-0003-0902-6664>

НАЗВАНИЯ ПОХОРОННО-ПОМИНАЛЬНЫХ КАЛАЧЕЙ В ГАГАУЗСКОМ ЯЗЫКЕ: ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

Сорочяну Евдокия

доктор филологии, конференциар,
ст.н.с. Сектора «Этнология гагаузов»

ИКН, Кишинев, РМ

e-mail: sevdokia@mail.ru

orcid id:0000-0003-0902-6664

Annotation. The article "Names of Funeral and Memorial Bread in the Gagauz Language: Etymological Notes" examines the features of the nomination and cultural semantics of the names of funeral bread products in the Gagauz language, reveals their etymology and the history of the development of meanings. Ethnolinguistic analysis has shown that the names of bread products reflect the semantics and structure of the Gagauz funeral rituals, the main nomination model is the syntactic nomination (attributive phrases). The main attention is paid to the history of the origin of the names of funeral bread, their semantics and dialect distribution.

Keywords: the Gagauz, the Gagauz language, etymology, ritual bread, ritual terminology.

Важнейшей характеристикой обрядовых терминов является их обрядовое значение. Зачастую именно обрядовое значение служит основой в номинации термина. Исходя из того, что обряд и язык являются семиотическими системами, их изучение требует единого семиотического подхода. Эти системы соотносятся друг с другом и взаимодействуют между собой, поэтому особый интерес представляет семиотическое описание обрядовых наименований в их соотношении с семантикой и структурой обряда. Для этнолингвосомиотического анализа мы предлагаем рассмотреть названия хлебных изделий похоронно-поминальной обрядности гагаузов.

Основная идея похоронно-поминальных обрядов – идея «перехода», «пути» из этого мира в мир иной. И в этом «переходе» особое место занимает хлеб, он символически осуществляет связь между двумя мирами – миром живых и миром мертвых. Согласно гагаузским обычаям, в день смерти человека близкие должны налить немного воды под корень дерева и первому прохожему дать кусок хлеба, символизирующего связь жизни земной с миром мертвых. Употребление хлеба участниками похорон характеризуется как причащение «плодотворящей смерти» [7, с. 117], он выступает как метафора жизненной силы (*vis vitalis*) (6, с. 54).

В погребальном обряде гагаузов зерно-мука-хлебные калачи имеют различную символику и используются с разными функциями. Так, зерно у изголовья покойного хоронит смерть и одновременно рождает новую жизнь после смерти (символ *жизни-смерти*). Погребальный хлеб *can pitasi* представляет собой символ *доли*. После смерти происходит перераспределение *доли* покойного: от лепешки отделяется причитающаяся покойнику *доля* и помещается в гробу, а оставшаяся часть лепешки распределяется между родственниками. Здесь хлеб выступает как *откуп* живых, возвращение мертвым их *доли* с целью предохранения живых от их присутствия. Хлеб на поминальной трапезе *оберегает* живых от смерти, увеличивая их жизненную потенцию, противящуюся смерти. В умиловительных актах (раздача поминального хлеба, хлебные приношения на могилу) хлеб выступает в функции *жертвы*, за которой должно последовать благополучие семьи и плодородие земли, зависящее от мира мертвых [9, с. 130].

У гагаузов на похоронах выпекается большое количество обрядовых хлебов. Их формы, размеры, количество и наименования в разных населенных пунктах различны, но по

содержанию (семантике и символике) и по функциям они представляют собой единую систему. Разнообразие форм и наименований объясняется сохранением в традициях гагаузов древнейших видов поминальных лепешек и наличием большого количества заимствованных ими поминальных хлебных изделий у других народов в ходе их этнической истории. Больше всего заимствований с болгарского и молдавского языков, они прочно закрепились в системе обрядовых терминов гагаузского языка.

Основным поминальным хлебом является плетеный калач. И даже если погребальный хлебец не круглой формы, а треугольной, крестообразной или незавершенной восьмерки, в народе все равно его именуют лексемой *kolaç / kolaççık*, подчеркивая таким образом обрядовое назначение хлебного изделия. С большой вероятностью можно утверждать, что славянская лексема *колач* была заимствована гагаузами еще на Балканах. По утверждению авторов Болгарского этимологического словаря, из славянских языков лексемы *колак*, *колач* были заимствованы в румынский (*colac, colaci*), албанский (*kuláč, kullaç*), венгерский (*kalács*), турецкий (*kolaç, kolât, kolot*) [1 с. 548]. Старославянское слово КОЛАЧЬ возводится лингвистами к праславянскому КОЛО 'круг' [10, с. 1249; 1, с. 548]. Автор известного *Кулинарного словаря* Похлебкин В. В. считает более правильным производить наименование *калач* «от татарского *калач* (букв. будь голоден!)», отражающее высокую степень аппетита [5]. Действительно, некоторые историки и лингвисты (см. у В. Даля) относят слово *калач* к татарскому названию пресного белого хлеба (лепешек), появившегося на Руси в XIV в. (первоначально в Муроме). Данная лексема во всех славянских языках известна в значениях 'обрядовый хлеб', 'калач', 'каравай', 'бублик', а также другие изделия, имеющие круглую форму [13 с. 118-119]. В гагаузском языке для обозначения различных обрядовых калачей используются словосочетания, в которых лексема *kolaç* является родовым понятием, а определяющее слово указывает на его обрядовую функцию (*potana kolacı, eleştirmä kolaç*), соотнесенность с местом, где его раздают (*yol kolacı, köşä kolacı, mezarlık kolaççı*), с названием обряда или праздника (*kirk meçik kolacı*), с формой предмета (*merdiven kolacı, sekizlik, kukla*) или ритуальным лицом, кому он предназначен (*arangil kolacı, açığıya kolaç, açığıyka kolacı*). В силу агглютинативности гагаузского языка наиболее частотными названиями являются субстантивные словосочетания. Следует отметить, что существующие терминологические словосочетания отличаются достаточно прозрачной этимологией. Мотивировочные признаки, легшие в основу наименований погребально-поминальных калачей, представлены гагаузскими лексемами, поэтому обрядовое значение терминов-словосочетаний легко воспроизводится:

- *can pitası* (букв. лепешка души) – пресная лепешка, выпекаемая сразу после смерти человека, которая символизирует *долю* усопшего. Часть лепешки кладется в гроб к покойнику (*доля умершего*), другая часть съедается присутствующими (*разделенная доля с живыми*);

- *acı kolacı* – погребальные калачики, раздача которых является выражением боли от утраты (*acı* – букв. боль);

- *yol kolacı* – погребальные калачи, раздаваемые по дороге, дорожные калачи (*yol* – букв. дорога);

- *köşä kolacı* – погребальные калачи, раздаваемые по дороге на кладбище на перекрестках (*köşä* – букв. угол);

- *köprü kolacı* – погребальные калачи, раздаваемые по дороге на кладбище на мостах (*köprü* – букв. мост). По народным верованиям, путь в загробный мир лежит по мосту, перекинутому через реку, поэтому на протяжении всего пути до кладбища «выстилаются мосты» – *köprü bezi* (букв. холст-мост), на которых оставляют *köprü kolacı*;

- *vata kolacı* – погребальные «дорожные калачи», представляющие собой своеобразную дань (рум. *vătă* – 'таможня' [16, р. 1436]), помогающую душе преодолеть

всевозможные препятствия и вознестись в царство небесное. По поверьям, необходимо раздать 24 калача для преодоления душой 24 встречаемых на пути мытарств;

- *dokuz kolaç* – девять погребальных «дорожных калачей» (*dokuz* – букв. девять), сложенных в узелок из головного платка или нанизанных на платок (символ пути). По народным представлениям, эти девять калачей были данью за проход в загробный мир через мосты, их несли на кладбище и там раздавали;

- *arangil kolacı* – сакральный хлеб, предназначенный для Архангела Михаила, по верованиям гагаузов, проводника душ на тот свет (букв. калач архангела). Через священника, которому калач отдавался, он был призван связать участников ритуала с силой Всевышнего;

- *kaştı* – крестообразные погребальные хлебцы, подаваемые священнику для высших сил (жертва Богу и святым). Видоизмененное гагаузское наименование *kaştı* (сравни у болгар: *кръстачка, кърстатки, крастатки, краштатки, каштати* [4, с. 44] и у молдаван: *crestată* [15, р. 338] передает крестообразную форму хлеба;

- *kapite (kapiti)* – жертвенный хлеб, антропоморфная (плетеная треугольная) форма которого обозначала усопшего. Количество *kapite* колеблется от трех до двенадцати, по традиции их вешают на поминальное дерево. Эти калачи выполняли функцию хлеба-жертвы (метафора жизненной силы) и предназначались для высших сил. Их раздают целыми, отдают священнику, через которого символически осуществляется связь с Богом. Целостный хлеб символизирует единство, здоровье, благополучие и богатство всего рода, а его раздача – продолжение жизни после смерти, вечное обновление. Название данного обрядового хлеба заимствовано гагаузами у молдаван. *Kap* на румынском языке означает «голова, душа» [16, р. 205]: голова, по народным представлениям, является средоточием жизненных сил. У молдаван и румын поминальный хлеб *kap, kapete* имеет различные формы. Более распространенными являются калачи круглой, треугольной и крестообразной формы, их обычно вешают на поминальное деревце. В припрутских селах (например, в Кышлица-Прут) встречаются *kapete* в виде незавершенной восьмерки, которые вместе с хлебом в виде голубков (*porumbei*) входят в число девяти калачей (*nouă colăcei*) [15, р. 197, 336].

- *merdiven kolacı* – погребальные хлебные изделия, испеченные в форме лесенки (*merdiven* – букв. лестница), которые привязывались к ритуальному деревцу (*dal*). Гагаузы верят, что душа по лестнице поднимается в небеса, а поминальное дерево (*ölinün dalı* – букв. ветка мертвого) является «посредником» между миром мертвых и миром живых;

- *nımичка* – пряники в виде кольца, которые привязывались к ритуальному деревцу, а потом на кладбище раздавались детям (*nımичка* – уменьшительно-ласкательная форма от болг. *nıma*);

- *kaniska* – свадебный калач с вареной курицей сверху, который несли впереди похоронной процессии, в случае смерти парня или девушки. На кладбище, ломая его на куски, раздавали всем участникам похорон. При совершении на погребении обрядовых действий со свадебным хлебом символически разыгрывается свадьба как необходимый этап земной жизни. Гагаузы верили, что без исполнения полного жизненного цикла нельзя будет продолжить жизнь в загробном мире. Термин *kaniska* греческого происхождения (*kanıska*), означающий «еду и питье, с которыми приходят приглашать на свадьбу», «дар, который носят на свадьбу, крещение». Языком-посредником является болгарский язык, в котором *каниска* соотносится с глаголом *каня* «приглашать» [1, с. 206];

- *koliva kolacı* – главный хлеб погребальной обрядности. После погребения калач разламывали на кусочки и, обмакнув их в вино, подслащенное сахаром или медом, всех присутствующих на кладбище угощали ими и освященной в церкви кутьей (*koliva*). И хлеб, и коливо раздавались как символ «смерти-жизни».

- *mezarlık kolaççı* – поминальные калачики, раздаваемые детям на кладбище (*mezarlık* – букв. кладбище);

• *aşçıya kolaç, aşçıka kolacı* – жертвенный хлеб (большой плетеный каравай) за душу умершего, который предназначался женщине, которая организовывала приготовление ритуальной пищи на похоронах и поминальный стол после погребения (букв. хлеб для поварихи);

• *potana kolacı* – поминальный калач (рум. *potană* – ‘поминальные дары’ [16, p. 983]);

• *üleştirmä kolaç (üleştirmä kolaç / eleştirme kolaç)* – поминальный калач, раздаваемый в память об усопших. Его функция – распределение доли – отражается в самом определении *üleştirmä*, образованного от глагола *üleştirmä* в значении ‘угощать, раздавать угощение (за чье-либо здоровье или поминовение)’ [17, с. 691]. Глубинную семантику обрядовой раздачи калачей помогает раскрыть древнетюркский корень *ülä-* ‘делить, распределять’ и совм.-побуд. от него формы *üläştür-* в значении ‘поделить, дать часть’, а также существительное *ülüş*, употреблявшееся в значении ‘часть, доля’ [3, с. 624-625]. В фонетически измененной форме эти древнетюркские слова употребляются в современном турецком языке: *üleş* ‘часть, доля’ и *üleştirmek* ‘раздавать, распределять’ [11, с. 887]. В гагаузском языке и его диалектах нет лексемы *ülüş / üleş* в значении ‘часть, доля’, но в обрядовом действии *üleştirmä*, как и в обозначении хлеба (*üleştirmä / eleştirme / ileştirmä kolaç*), отражена символика ритуала – распределение доли: приготовленное обрядовое угощение распределяется между присутствующими или раздается по частям родным и близким, соседям в память об умерших родственниках [9, с. 284].

• *kırk meçik kolacı* – поминальные калачики (чаще в виде восьмерки), выпекаемые и раздаваемые в день сорока мучеников (букв. калач сорока мучеников);

• *kırk kaşık kolaçsı* – в день сорока мучеников вместе с обрядовыми калачами раздавали сорок ложек, поэтому наименование калачиков мотивируется данным объектом (*kırk kaşık* – букв. сорок ложек);

• *sekizlik* – поминальные калачики в форме цифры восемь, раздаваемые на день сорока мучеников (букв. восьмерка);

• *kukla* – поминальный обрядовый хлебец антропоморфной формы (цифры 8 или незавершенной восьмерки), выпекаемый в день сорока мучеников, по субботам великого поста, на праздник дня Св. Лазаря, на Малую Пасху и в другие поминальные дни. По мнению этимологов, слово *кукла* в значении ‘обрядовый хлеб’ является исконно славянским, вероятно от праслав. **kuka* (крюк, изгиб, поворот), от которого с помощью суффикса -l произведено слово **kukъla* [14, с. 94-95; 2, с. 91-92; 12, с. 405]. Оно широко распространено в славянских и балтийских языках: макед.: *кукла* – ‘хлеб овальной формы’; болг.: *кукла* – ‘обрядовый хлеб (чаще антропоморфной формы), выпекаемый для различных календарных праздников, а также на свадьбе, иногда и на похоронах или поминках’ ср.-хр. диал.: *кукла* – ‘загнутая палка для извлечения хлебов из печи’; др.-польск.: *kukla* – ‘хлеб, булка продолговатой формы’; польск.: *kukla* – ‘круглый хлеб, булка’, ‘праздничное изделие из теста’; словин. *kukla* – ‘маленький круглый хлеб, колобок’; [8, с. 31]. Ср. лит. *kukulys* (клецка), латв. *kukulis* (буханка хлеба).

• *delikli gözlemä, delikli pita* – поминальные лепешки, пряники с дыркой в середине, которые раздают на кладбище на Вознесение. По народным представлениям, души покойных в этот день возвращаются на тот свет и уходя собирают подношения, нанизывая их себе на руки, поэтому на хлебных изделиях делают отверстия, дырки (букв. – лепешка с дыркой, пряник с дыркой).

• *krêşun kolacı* – поминальный калач в виде незавершенной восьмерки, выпекаемый к Рождеству (рум. *Crăciun* – ‘Рождество’ [16, p. 320]). После освящения в церкви этот калачик вешают у иконы и через 40 дней кормят им домашний скот и птицу. У молдаван этот калачик называется *colac de Crăciun* [15, p. 344].

Этнолингвистический и этимологический анализ названий хлебных изделий погребально-поминальной обрядности гагаузов показал, что в силу агглютинативности

гагаузского языка в ее терминосистеме имеется большое число терминологических словосочетаний, в которых участвуют как гагаузские лексемы, так и иноязычные (болгарские, молдавские, греческие). Не всегда культурные коннотации значений данных обрядовых терминов фиксируются словарями, но их этнолингвосомиотическое описание дает возможность раскрыть языковую картину мира гагаузов, структурировать обрядовую систему и ее терминологию.

Библиография:

1. Български етимологичен речник. Т. 2. Съст. В. Георгиев, Й. Заимов, Ст. Илчев, М. Чальков, Й. Иванов, Д. Михайлова, В. Анастасов, У. Дукова, М. Рачева, Т. Тодоров. София: БАН, 1979. 743 с.
2. Български етимологичен речник. Т. 3. Съст. Р. Бернар, Ст. Илчев, Й.Н. Иванов, Д. Михайлова, В. Анастасов, Г. Риков, О. Младенова, У. Дукова, М. Рачева, Л. Димитрова-Тодорова, Т. Ат. Тодоров. София: БАН, 1986. 806 с.
3. Древнетюркский словарь. Ленинград: Наука, 1969. 676 с.
4. Лозанова Г. Хлябът на мъртвите (по материали от южнославянската погребална обредност от края на XIX – XX в.) // Хлябът в славянската култура. София: БАН, 1997, 37-47.
5. Похлебкин В. В. О кулинарии от А до Я: Словарь-справочник. Минск: Полымя, 1988. 224 с.
6. Седакова О. А. Тема «доли» в погребальном обряде (восточно- и южнославянский материал) // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд. Москва: Наука, 1990, с. 54-63.
7. Седакова О. А. Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян. Москва: Индрик, 2004. 320 с.
8. Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти тт. Т. 3. Под общ. ред. Н. И. Толстого. РАН. Москва: Международные отношения, 2004. 697 с.
9. Сорочяну Е. Хлеб в народной культуре гагаузов: этнолингвистическое исследование. Кишинев: «LEXON-PRIM», 2020. 364 с.
10. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Т. 1. А–К. Санкт-Петербург: Тип. Императорской академии наук, 1893. Режим доступа: <http://e-heritage.ru/ras/view/publication/general.html?id=46939955>
11. Турецко-русский словарь. Сост. А. Н. Баскаков и др. Москва: Русский язык, 1977. 996 с.
12. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Т. II. Москва: Прогресс, 1986. 671 с.
13. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Вып. 10. Под ред. О. Н. Трубачева. Москва: Наука, 1983.
14. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Вып. 13. Под редакцией О. Н. Трубачева. Москва: Наука. 1987.
15. Buzilă V. Pâine aliment și simbol: experiența sacrului. Chișinău: Știința, 1999. 373 p.
16. Dicționar român-rus. Pr. G. Bologan și alte. Ediția a II-a. Chișinău: ARC, Gunivas. 2004. 1504 p.
17. Gagauzça-Rusça-Romınca Sözlük = Гагаузско-русско-румынский словарь = Dicționar găgăuz-rus-român. Alc. P. Cebotari, I. Dron. Chișinău: Pontos, 2002. 740 p.

УДК 821.161.1.09:2

<https://orcid.org/0000-0001-5656-8832>

<https://orcid.org/0000-0002-0248-8703>

ПРИРОДА РОДНОГО КРАЯ (К ВОПРОСУ О КОНЦЕПТЕ «БУДЖАК» В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ГАГАУЗОВ)

Мутаф Галина,

доктор пед. наук, и.о.зав. кафедрой гагаузской
филологии и истории, КГУ, г.Комрат, РМ

e-mail: galinamutaf@mail.ru

orcid nr. 0000-0001-5656-8832

Никогло Диана,

доктор истории, доцент,

Институт культурного наследия,

НИЦ Гагаузии им.М. В.маруневич, г.Кишинев, РМ

e-mail: nikoglo2004@mail.ru

orcid.id. 0000-0002-0248-8703

Abstract: Thus, in the Gagauz fiction, there is a unity of writers' perception of their native landscape. The markers of the Budzhak steppe, most often encountered in describing the Motherland, are the following: wheat, golden wheat, ears of wheat, sunflower, gardens, vineyards, grapes, poplar, acacia, wormwood ..., blue sky, heat, heat ... Epithets that the authors endow Budzhak - beautiful, beautiful, warm, hospitable.

Keywords: Gagauz, Gagauz fiction, markers, Budzhak, steppe, wormwood, acacia.

В художественной литературе гагаузов тема родного края представлена довольно широко. Количество произведений, посвященных Буджаку, значительно превышает количество тех образцов гагаузской литературы, в которых отражается тема родного языка. Это свидетельствует о том, насколько значимой для представителей творческой интеллигенции является региональная (территориальная идентичность).

Цель настоящей работы состоит в том, чтобы рассмотреть, каким образом гагаузские писатели воспринимают природу родной земли, а также показать, что в течение более, чем полувеккового периода у поэтов и прозаиков сложилось единство в восприятии Буджакской степи.

В данной статье авторы касаются анализа одной из составляющих концепта «Буджак», а именно природы родного края.

Суровые условия Буджака с частыми засухами, с нестерпимым зноем, выжигающим землю и растительность, описываются в одном из стихотворений Д. Карачобана «Старый Буджак»:

Kuşcaaz göktä peyda lanıp,
kaubeler. Geçti yaşlık,
da te kurak
çekeder.
Daasız bu er, çıplak sırtlar
pek çoktan.
Kıvrık salkım kalmış ona
donaktan.
Dik üülendä, açan sıcak
Sarplaşêr,
er-gök yanêr, ne var eşil –
sörpeşer.

Птичка появилась на небе.
Пропадет. Прошли года.
Опять засуха
грядёт.
Без леса это место, как нагое тело,
уж давно-давно.
Лишь кривая старуха акация
осталась из красот.
В полуденный зной
Земля и небо
полыхают,
зелень жухнет.

Her can aarêêr er sıcaktan yokolamaa, Nepsi bakêr bir gölgecää sokulmaa. Salt eşilik durêr gündä kızmakta, Nem da kırdä bir kaç insan kazmakta [9].	Всяк ищет спасительной тени, Всяк хочет сбежать от жары. Но лишь зелень остается на солнце в пекло, Лишь спины праशующих в поле крестьян.
--	--

Но Буджакские степи — это не только беспощадное солнце и пожухлая трава, не только горячие степные ветры, но и живописные весенние пейзажи. Д.Танасоглу был одним из первых, кто начал воспевать в своих произведениях родной край, его природную красоту:

Где широкие луга,
Виноградники полны ягод,
Где веселые сады,
В родниках сладкая вода —
Там взошла моя звезда,
Там родина моя.

Хрестоматийным стало другое стихотворение Д. Танасоглу, посвященное родной земле:

Смотри, как степь украшена цветами,
А родники прозрачнее стекла.
Тут небо дышит тихо над лугами
И смотрится в озера-зеркала.
Вокруг лежат бескрайние равнины,
На них лучи наводят мягкий лоск,
Повсюду склоны подставляют спины
Упрямым толпам виноградных лоз.
(Перевод М. Хазина)

П. Чеботарь подчеркивает, что эти строки, написанные одним из патриархов гагаузской литературы, очень искренние, т. к. в них отсутствует присущая как Д. Танасоглу, так и многим писателям советской эпохи плакатность и лозунговая стилистика: «Невозможно не поверить в искренность этих строк, поэт беспредельно любит родной Буджак, обжигаемый горячим летним солнцем, но, тем не менее, вечно красивый и близкий сердцу в любое время года» [5, с. 23].

Искренне восхищение Буджаком звучит в стихотворениях Г. Гайдаржи:

Ах, Буџаам, Буџаам, Түркүлү, жөмерт, Не долмуш куџаан Чок ренкли дөмет! Ах, Буџаам, Буџаам, Даннарын пембä! Кысметлийим бän, Ки дуудум бырда [1, с. 17].	Буджак мой, Буджак, Песенный и щедрый. Превратился ты В разноцветный луг. Буджак мой, Буджак, Твои зори розовые. Я счастлив тем, Что родился здесь.
---	--

(“Ай, Будџаам, Будџаам!”)

Природа Буджака занимает значительное место и в творчестве Н. Бабоглу. Как и его коллеги по перу, Н. Бабоглу описывает ландшафтные особенности края — реки, овраги, растительность, а также восхищается богатством своей земли, ее щедростью и плодородием:

Lunga-Lunga derecik Lunga-Lunga derecik, Evlär boyunda gercik Lunga alçaklarında	Река Лунга Речка Лунга, Вдоль домов красота, А в оврагах возле речки
--	--

Şindi büümeer salt kindra,
Başçelik gözäl orda
Paşoylar da diil urda.
Büümüşlär gözä üüsek
Kundaklar nicä dirsek» (6, с. 9).

Не растёт сейчас сорняк,
А красивый цветник
И кукурузные поля.

Aklımda — canımda

Özledim çok seni,
Türkülü yurtluumu.

.....
Yalpuda yamaçlar,
Çaylamak otlu uvalar,
Arpalı, boodaylı tarlalar (6, с. 126).

В моих мыслях и (в сердце) душе

Я скучаю по тебе,
Песенный мой край

.....
По холмам в Ялпуге,
По стогам
И пшеничным полям.

Н. Бабоглу известен не только как поэт, но и как прозаик. По словам П. А. Чеботаря и журналиста И. В. Топала (редактора газеты «Ачык гёз»), Н. Бабоглу был настоящим мастером прозы.

В его прозаических произведениях, так же, как и в поэзии, встречаются описания Буджака. Н. Бабоглу подробно описывает ландшафтные особенности. “...Çıktık küüdän, bakêriz dolaya da göreriz, herersi düzlük. Yollar boylarında görüner dizili ceviz, salkım ya kavak aaçları... Göz atalım biraz uzaa, orada görüner arpa-boday tarlaları, ekinnär başakta. Lüzgär ekinnii dalga-dalga, nicä denizi çalkêêr. Gideeriz taa ileri, önümüzde sıraylan dizili meyvalık fidannarı (alma, armut, şefteli, kirez). Onnar da güreşil gözümüzü alamêêriz kırmızı yanaklı almalardan hem turuncu-sarı şeftelilerdän... Sora bu meyvalık başçesinin öbür kenarında baalar çekeder... Bu gözäl baaların öbür ucu görünmeer: ne büük, ne zengin masiv! <...> Te bu kır bizim tarafımız, duuma erimiz, adı onun BUCAK <...> ...birkaç üz yıl geeri bu kırlar bom-boşmuşlar, bu düzlüklerde lüzgerlär çorbacıymışlar... Gengerlik hem süütlenlikler içində oyanda-buyanda bir tavşam, tilki, yabancı olurmuş görünsün. Ama kır, bir çöl uva gibi, hiç bir fidansızmış, daaliksızmış. Toloka hiç zamandan dürtülmedik sürülmedikmiş...Elbetki, şindi kırın üzü heptän enilenmiş, fidannar, baalarlar, ekinnär, meyvalık başçeleri — hepsi bizim insanın zaametinnän, terinnän etiştirildi...” [7, с. 186] / «...Выйдя из села и оглянувшись, мы увидели, что нас окружала равнина. Вдоль дороги виднелись посаженные ореховые деревья, акации или тополя... Если посмотреть вдаль, можно увидеть пшеничное поле, пшеничные колосья. Когда дует ветер, поле становится похожим на морские волны. <...> Перед нами появляются садовые деревья: яблони, груши, персиковые и черешня. Сами деревья темно-зелёные, и мы не можем взгляд отвести от краснощёких яблок и оранжевых персиков... За садом виднеется виноградник... Этот виноградник кажется бескрайним, настолько большой и богатый массив! <...>. Это степь — наш родной край, и называется он БУДЖАК <...> ...Несколько столетий назад эти поля были пустынные, а на этих равнинах хозяйничал ветер... Среди чертополоха и верб можно было увидеть промелькнувших зайца или лису, а иногда и волка. Но поле всегда было пустынным и без деревьев. Луга (поля) никогда не были вспаханы... Зато сейчас их не узнать: деревья, виноградники, поля, фруктовые сады — обработаны трудом наших людей».

Как видим, Н. Бабоглу описывает не только ландшафтные особенности родного края, но и совершает краткий экскурс в историю Буджака, всего лишь одним штрихом упоминая о том, что раньше Буджак несколько столетий назад был почти пустынным и целинным, но потом благодаря кропотливому и добросовестному труду гагаузов он начал процветать и стал плодородным краем.

Те, кому довелось побывать в Буджаке в разное время года, знают, что он очень красив и живописен весной, особенно в мае, когда пробивается молодая трава, застилающая изумрудным ковром поля, луга и холмы. Эту радующую глаз картину дополняет бело-

розовый свет, идущий от цветущих фруктовых деревьев и их едва уловимый, тонкий аромат. Ненавязчивое жужжание пчел и щебет птиц как бы завершает живописную картину пейзажа.

Описание весеннего Буджака содержится и в рассказе Н. Бабоглу «Демирчу»: *“Erken sıcaklar hızlandırmıştılar tolokada çimeni, zedelî aaçları hem kirezlär ölä vakıtları hem birdän açmıştılar, ki meyvalık başçaların yanından geçärkän, aaçlara bakarsan, gözlerin kamaşırdı, nicä ilk kaardan”* [7, с. 188] / «Из-за рано установившейся тёплой погоды на лугах проглядывала зелёная трава, а абрикос (жерделя) и черешня так быстро и вовремя расцвели, что проходя мимо фруктовых садов, белоснежный цвет деревьев ослеплял, словно первый снег».

Похожая весенняя картина представлена и в другом его рассказе: *“İlk yaz yavaş-yavaş kapladıydı dünneyi. Çoktan artık eridiydi kaar, aullar boylarında uzanırdı kuru yolcaazlar, neredä insannar artık gezärdilär yalnayak. Çiçek açardı vişnä aaçları hem zedelilär. Sıcaktı... Kırdan gelirdi ilk çimen kokusu...”* [7, с. 227] / «Весна потихоньку охватила всё вокруг. Уже давно растаял снег, вдоль заборов растянулись сухие тропинки, по которым люди босиком ходили. Цвела вишня и жерделя. Была жара. С поля пробивался запах первой травы».

Картина буджакской ночи представлена автором в рассказе «Trendä» («В поезде»). Всего лишь в нескольких фразах писателю удалось передать пейзаж и звуки ночного Буджака: *“Yaz avşamı git-gidä koyulaşırdı, olurdu gecä... Bakmadaan avşamın karannına, tarafımız islää seçilirdi: yolumuz duruk derin dalgacıklı su. Sıcak gecedä tırtırların seslerinnään karışırdı kurbaaların uakırtıları. Bir sazdan eski tırlanın yanında yatırdı koyun sürüsü... Saa tarafımızda göktä peydalandı harman kadar dolu ay”* (7, с. 226) / «Летний вечер постепенно сгущался, наступала ночь.... Несмотря на вечерние сумерки наша сторона проглядывалась: наша дорога, словно чистая волнистая река. В тёплой ночи перемешались стрекот сверчков и кваканье лягушек. Возле старого шалаша, сооружённого из камыша, лежала отара овец.... Справа в небе возшла полная луна, похожая на жернова».

Обращает на себя внимание то, что автор описывает природу Буджака с пронзительной любовью. Перед нами знакомая и до боли родная каждому гагаузу картина ночного Буджака. В каждом селе есть небольшое озеро или пруд, мелководная речка, загон для овец на краю села. Сравнение луны с жерновами придает этому описанию некую этнографичность.

В рассказе М. Куйумжу «Toomsuz tarlada yaban gülleri» («Цветы шиповника на бесплодном поле») представлен один из эпизодов тихой, размеренно текущей жизни гагаузского села. Автор мастерски сочетает описание пейзажа и состояние погоды ранней весной:

“...Koyu dumanı taa aar güüdeli bu mart sabaası erkendan çeketti kaynamaa alçaklarda hem kulaklarda. Sade sabaası güneşi dürttü onu, da duman, nica ihtiar ökü, başladı aar- aar gücüla kalkınmaa ilkin günnü sırtlardan. Orada, kırdı, küüdan çok uzakta, taa dumanı sırta, bir pay başında paklaardı kazgallaçlan puluu bir erif...” [2, с. 54] / «Густой туман, ещё тяжёлое мартовское утро рано начало пробуждаться в долинах и балках. Только утреннее солнце поторопило его, и туман, как старый вол, только-только стал подыматься с первыми лучами солнца согретых холмов».

Если Н. Бабоглу сравнивает луну с жерновами, то М. Куйумжу утренний туман — со старым волом, который медленно подымается с земли.

Летнее утро, как и ночь, — самое хорошее время в знойном Буджаке. Ночью на землю опускается долгожданная прохлада и тишина. Утро тоже радуется своей прохладой и символизирует не только начало нового дня, но и новой жизни. Это ощущение очень точно передал в одном из своих стихотворений С. Куроглу [10, с. 11]:

Bucakta sabaa

Birkimsey sorsa;
“Ne gözäl heptän?”,
De ona kısa,
Çok düşünmedään:
“Bucakta sabaa!”

Утро в Буджаке

Если кто-то спросит:
«Что самое красивое на свете?»
Ответь ему кратко:
«Утро в Буджаке».
День родился голосистый,

Gün duudu, sesli “Hoş geldin, eni Gün hem yaşamak! Hoş geldin bizä Nem bütün küüyä, Herbirimizä Sän verdin seläm!”	Проснулся Буджак. Uyandı Bucak, Добро пожаловать, Новый день и новая жизнь. Добро пожаловать к нам И в наше село. Ты каждого из нас Приветствуешь.
--	--

Весенние краски Буджакской степи — это прежде всего молодые зеленые колосья пшеницы, склонившиеся головки подсолнуха, в котором запечатлен образ небесного светила, а также очень высокое голубое небо с огромными облаками:

Bucaam Bucaam, bereketli topraam Dolay erlerindä, Koyu eşil booday yapraa, Güneş – talerindä. Maavi göklär üüsek, geniş Sadecä bu erdä (10, с. 110).	Мой Буджак Мой Буджак — плодородная земля. Повсюду темно-зеленого цвета Колосья пшеницы. И солнце — в подсолнухе. Только здесь небесные облака Так высоки и огромны.
---	---

Для С. Куроглу нет земли краше, чем Буджак [10, с. 16]:

Ah, Bucaam... Dap-duru geldim, göz attım Eni geniş bir göka dünneydä. Ah, Bucaam, ana tarafım, Var mı sanki sendän gözäl?	Ах, мой Буджак... Прямо-прямохонько пришел я, Посмотрел на самое огромное в мире небо. Ах, Буджак, родная сторона! Есть ли что-нибудь на свете красивее тебя?
--	--

Похожие мотивы звучат в стихотворении Н. Бабоглу. Поэт воспекает осенние поля пшеницы и утренний Буджак, восхищается небом, усеянным серебристыми облаками:

Bucak Uygun Bucak, käämil Bucak! — Tarafım benim şıralı. Sabaayım benim gün gibi yalpak Kısmetim benim biyaz kanatlı Kırların, o güz kırların Denizlär gibi dalğlı. ..... Göklerin, o pak göklerin Gümüşlü gibi yıldızlı [7, с. 13].	Буджак Красивый Буджак, прекрасный Буджак! — Сочный мой край. Утро моё, словно ласковое солнце Счастье моё белокрылое Поля, эти осенние поля, Словно море волнистое. ..... Небеса — будто серебром рассыпано Чистое небо твоё.....
---	---

Земля у Н. Бабоглу подобна голубоглазой красавице. Как известно, голубой цвет в общетюркской традиции обладает положительной коннотацией и символизирует цвет неба, и, следовательно, цвет тюркского языческого божества:

Maavi gözlü toprak Maavi gözlü dünnää, Eşil giimni toprak Lääzımsın ömürnä Uslu olasin pak [7, с. 38].	Голубоглазая земля Голубоглазый свет И в зелень одетая земля. Пусть будет мир всегда.
---	---

Ночь в Буджаке С. Куроглу называет сказочной:

Yıldızlı gecelär Ah, Bucaam, ana tarafım,	Звездные ночи Ах, Буджак, родной край!
---	--

Yok sendän taa gözäl erlär,   Нет красивее тебя.
Yıldızı gecelär korafi   Звездные ночные узоры
Masala mı, gercää mi benzär!   Похожи на сказку или быль!
Göklerin kublesi — kär çadır,   Небесные облака, подобные шатру,
Gerili oyandan buyanı,   Раскинулись налево и направо.
Saa ol, ani yaptın bir hatır —   Спасибо, что ты сделал такое благо —
Açtırdın şu altın sandığını [10, с. 109].   Открыл этот золотой сундук.

Звездные ночные узоры, о которых говорит поэт, это не что иное как созвездия и галактика Млечный путь, который у гагаузов называется Саман Йолу. Об этом С. Куроглу пишет в другом своём стихотворении — «Ответ туркменскому другу»:

Погляди внимательней на Млечный Путь,
Что мы зовем Саман Йолу.
Это на арбах дороги вечной
Наши предки пересекают мглу [3, с. 9].

В литературных произведениях степь — не однообразная и скучная, напротив, она играет целой палитрой красок: зелёными, жёлтыми, лиловыми, с разноцветными цветами и травинками. Цвет буджакской степи зависит от времени года. Д. Танасоглу в рассказе «Bucak, Bucak» искренне и с большой теплотой восхищается красотами родного края — полями и оврагами, бескрайними просторами: “*Deyecez, ne gozellikvardinasilbulmaabu çukurlu, otsuztolokada, kurudereli çayırlarda, oyamaçlı kırlarda, erdan era kuşalı derin tozlu taliga yollarınan, fidan erina gengerlan dikili kırlarda?... Desin kim ne deyarsa, sansın ne sanarsa. Ama ana topraandan, ana tarafından gözal, paali yoktur! Pin yamacın tepesine, bak dolaylara: maavi uzaklardan büük arkalar dizili yamaçlar, ani eşil ekinneri, geniş baalarları gün meyvalıkları gücüla taşıyerlar sırtlarında; sıra dizili kavak yada ceviz aaçların aralarında geniş kayışlar gibi kayyer asvaltı yollar, nereda küüülür çaarerlar herbür yolcuu...*” [8, с. 216] / «Казалось бы, какую красоту можно найти в этом, без травинки, пустом поле; местах ранее полноводных рек; в этих полях со склонами; из стороны в сторону идущих пыльных дорогах; в полях, с чертополохом вместо деревьев?... Пусть говорят и думают, что хотят. Но красивее и дорожке родины нет ничего. Поднимись на вершину холма, оглянись вокруг: далеко в синеве, как огромные спины, выстроились в ряд холмы, которые на себе несут ещё зелёные зёрна, раскинувшиеся виноградники и сады; в ряд посаженные тополя или орешники, как длинные ремни, тянутся асфальтные дороги, где сёла зовут каждого прохожего...».

В рассказе «Bucak kırları» (Буджакская степь) Д. Танасоглу описывает местность с давно высохшей рекой Лунга, которая протекала с правой стороны от города Чадыр-Лунга: «...Çadır-Lunga kasabası Lunga deresinin sol tarafında kurulu. Lunga deresi kimi erlerde taa genişça, kimi erlerde taa dararak. Sol tarafındaki yamaçlar taa dik, durada çok oymaklık var. Bu çayırın içinde küüülür taa çok sol tarafında kurulu. Demir yol da hep bu tarafta yapılı. Bu sırt dik yukarı çiker da onun üstü birtaa düz gider irmi kilometrayadan. Bu düzlaa gagauzlar podiş deerlar. Bu düzlük çok ii ekin bereketini verer...» (8, с. 178) / «...Город Чадыр-Лунга был образован с левой стороны реки Лунга. Река Лунга в некоторых местах шире, в некоторых — уже. Она протекает между двумя холмами. Склоны с левой стороны более крутые. На этой территории сёла чаще всего расположены с левой стороны, и железная дорога тоже находится с левой стороны. Этот холм круто поднимается вверх, а его ровная вершина тянется на расстоянии двадцати километров. Эту равнину гагаузы ещё называют плоскогорьем. Она (равнина) даёт щедрые урожаи...»

Ночная прохлада сменяется знойным днем. Порой жара невыносима и мучительна. Г. Недов в небольшом эссе «Буджакская степь» описывает жаркое летнее утро: «Огромное солнце в пять утра над огромным селом. Кругом — ни росинки: верный признак начала знойного июльского дня. Над улицами клубились облака пыли, это коровы сходятся в стадо. Камышовые крыши, частые скирды прошлогодней виноградной лозы, ею гагаузы топят

печи для выпечки хлеба. Редкие деревья акации с полуссохшей листвой пылали в лучах молодого солнца. ...Сама степь была ... жестока своим зноем» [4, с. 74].

Пейзаж совсем не радостный, статичный, неподвижный, как горячий степной воздух в безветренную погоду. В просторечии существует выражение «стоячая жара», которое автору удалось передать очень точно. Эту статичность нарушают медленно идущие на луг животные и облака пыли, которую они поднимают. В эту пору в Буджакской степи дышится трудно, поскольку знойный воздух обжигает не только лицо, но и ноздри.

Несмотря на эти суровые условия Буджакская степь для Г. Недова — любимый, родной край: «Этот пейзаж степного села впитан гагаузами с молоком матери и стал настолько родным, насколько может каждый из них сопоставить его с любовью к матери» [4, с. 74].

Таким образом, в гагаузской художественной литературе наблюдается единство восприятия писателями родного ландшафта. Маркерами буджакской степи, наиболее часто встречаемых при описании Родины, являются следующие: пшеница, золотая пшеница, колосья пшеницы, подсолнух, сады, виноградники, виноград, тополь, акация, полынь..., синее небо, жара, зной... Эпитеты, которыми авторы наделяют Буджак — красивый, прекрасный, теплый, гостеприимный.

Библиография:

1. Гайдаржи Г. А. Анна тарафым. Стихи (на гагаузском языке). Кишинев: Литература артистикэ, 1972.
2. Куйумжу М. Тоомсус тарлада йабан гүллери: Аннаматлар. Кишинев: Нурегіон, 1991.
3. Куроглу С. Родословное древо. Стихи. Поэмы. Кишинев: Литература артистикэ, 1988.
4. Недов Г. Белые голуби над степью. Стихи. Рассказы о гагаузах и их соседях. Эссе. Кишинев: Muzeum, 1999.
5. Чеботарь П. А. Гагаузская художественная литература /50–80-е гг. XX в. Кишинев: Штиинца, 1993.
6. Baboglu N. Güz çiçekleri: Seçmä şiirlär. Chişinău: Pontos, 2003.
7. Baboglu N. Uzak yollarım... Seçmä yaratmalar. Chişinău: Pontos, 2009.
8. Gagauz dili hem literatura okumakları VI-cı klaslar için. Kişinöv, 2002.
9. Kara Çoban D. Seçmä yaratmalar. Ankara: Be. y., 2004.
10. Kuroglu S. Canıma baaşlarım. Kişinöv: Grafic Design, 2011.

УДК 811.512.165

<https://orcid.org/0000-0001-7269-7909/>

ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ГАГАУЗОВЕДЕНИЕ В СИСТЕМЕ АКАДЕМИИ НАУК МОЛДАВИИ. 1960-Е ГГ.

Сырф Виталий

доктор филологии,

КГУ, г. Комрат, РМ

e-mail: vsirf.64@gmail.com

orcid id: 0000-0001-7269-7909

100-летию со дня рождения

Б. П. Тукана посвящается

Abstract. This article, for the first time in the history of science, highlights the main points of the process of formation and development, in the 1960s, of such a research area as linguistic Gagauz studies, within the framework of the activities of the Institute of Language and Literature of the Academy of Sciences of Moldova. Some of the most successful developments of this period

include the fundamental research “Vulcanesti dialect of the Gagauz language” by B. P. Tukan and the compilation of an academic Gagauz-Russian-Moldavian dictionary.

Keywords: linguistics, dialects and patois of the Gagauz language, Gagauz-Russian-Moldavian dictionary.

Предлагаемый нами для рассмотрения вопрос до настоящего времени предметом специального изучения не становился. Следует сказать, что по причине ограниченности объема наша работа не претендует на полноту раскрытия темы, главное внимание в ней будет обращено на узловые моменты истории вопроса и на впервые вводимые данные по интересующей нас теме с сопутствующим анализом.

Наша работа основывается не только на изучении имеющихся публикаций, рассматривающих или затрагивающих указанный исторический период деятельности Института языка и литературы Академии наук Молдавии (*далее* – ИЯЛ АНМ) [3; 16], но и на введении в научный оборот архивных материалов по данному учреждению [12], для анализа привлекаются также документы из рукописного архива Сектора *Этнология гагаузов* Института культурного наследия в составе Министерства культуры Республики Молдова. Из большого числа изученных нами документов наибольший интерес по теме представляют протоколы заседаний секторов и Ученых советов, годовые отчеты о научно-исследовательской и научно-организационной деятельности институтов, экспедиционные отчеты, а также черновые записи научных работ различного формата или работ на правах рукописи.

Как уже указывалось нами ранее [15], в мае 1961 г. по решению дирекции ИЯЛ АНМ болгарско-гагаузская комплексная мобильная группа была расформирована, а ее сотрудники переведены в сектора, соответствующие их специальностям и направленности исследований: И. И. Мещерюк – в Сектор истории Молдавии периода феодализма и капитализма Института истории, М. Ф. Филимонова – в Сектор этнографии Института истории, Е. К. Колца – в Сектор сравнительно-исторического изучения молдавского языка ИЯЛ, Б. П. Тукан – в Сектор диалектологии и экспериментальной фонетики ИЯЛ. Следует указать при этом, что Е. К. Колца вела раздел на тему «Влияние молдавского и русского языков на язык буджакских гагаузов (в области лексики)», а Б. П. Тукан – «Описание вулканештского говора гагаузского языка (в его взаимодействии с родственными и неродственными языками)».

Во второй половине 1963 г. в план научных исследований Сектора лексикографии (позднее он стал называться Сектором лексикографии и лексикологии) ИЯЛ АНМ была включена новая тема – Гагаузско-русско-молдавский словарь, рассчитанный на четыре года, в связи с чем в него были переведены из вышеуказанных секторов Б. П. Тукан и Е. К. Колца.

В 1963 г. младший научный сотрудник Б. П. Тукан завершил плановую монографию «Описание вулканештского говора гагаузского языка (в его взаимодействии с говорами родственных и неродственных языков)», в которой были исследованы фонетические, грамматические и лексические особенности вулканештского говора гагаузского языка. Работа имела тогда и имеет сегодня важное значение для исследования различных проблем гагаузского языкознания (впоследствии автор положил ее в основу своей диссертации), для преподавания гагаузского языка в системе народного образования.

В 1965 г. в Институте языкознания АН СССР Б. П. Туканом была защищена диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук «Вулканештский диалект гагаузского языка» под научным руководством научного сотрудника Сектора тюркских языков Института языкознания АН СССР кандидата филологических наук Л. А. Покровской [22]. Работа стала первым фундаментальным исследованием в области гагаузской диалектологии. Материалы, положенные в ее основу, были собраны диссертантом в 1960–1963 гг. в шести населенных пунктах (их статус и названия приводятся в соответствии с административно-территориальным делением того времени): в поселке Вулканешты и селах Этулия, Гаваносы Вулканештского района, в селах Котловина, Виноградовка, Александровка Измаильского района Одесской области Украины.

В диссертации автором даются общие сведения о диалектологическом изучении гагаузского языка, он кратко останавливается на историко-этнографических характеристиках гагаузов – носителей вулканештского диалекта и подробно рассматривает характеристику этого диалекта с позиций всех уровней языка – от фонетики до синтаксиса и лексики. Относительно лексики Б. П. Тукан сообщает нам, что словарный состав изучаемого им диалекта представлен исконно тюркскими лексемами и достаточно большим числом заимствованных слов различного происхождения (арабского, иранского, греческого, молдавского, болгарского, русского). Кроме того, автор выводит, что вулканештский диалект, по сравнению с комратско-чадырским, менее славянизирован, и поэтому более близок к турецким говорам Северо-Восточной Болгарии.

К диссертации приложены образцы всех шести говоров вулканештского диалекта гагаузского языка. Тексты даются в фонетической транскрипции с русским переводом. Данная работа отражает состояние диалекта на момент ее написания и может служить как источником, так и монографическим описанием для исследователей истории гагаузского языка, и она вполне достойна того, чтобы быть изданной и доступной более широкому кругу лингвистов.

Отдельные аспекты диссертации автором апробировались до ее защиты в виде статей и сообщений в научном журнале Академии наук Молдавии [17; 18; 19; 20], а после нее Б. П. Тукан использовал свою работу для написания большой статьи, посвященной лексике вулканештского диалекта [21].

Е. К. Колца в течение рассматриваемого периода дважды переходила из сектора в сектор, пока не получила должность младшего научного сотрудника в отделе лексикологии и лексикографии, меняя тем самым тематику своих исследований. Произошли изменения и в теме ее диссертации – с синтаксического уровня на лексический, и теперь она звучала следующим образом: Семантическое освоение славянских и молдавских лексических заимствований на гагаузской почве. В указанном направлении исследований Е. К. Колца осуществила ряд публикаций, как самостоятельно [4; 5; 6; 7; 8; 9], так и в соавторстве [10; 11].

Особо следует сказать о том, что Е. К. Колца в 1966 г. вне плана наряду с другими составителями (Г. А. Гайдаржи, С. С. Курогло, И. М. Коврик и др.) представила для издания сборник собранных ею фольклорных материалов на гагаузском языке «Халк седефлери» («Народные жемчужины») в объеме 20 авторских листов, который, к сожалению, так и не увидел свет. Для лингвистики сборник представляет интерес с точки зрения применения архаических лексем, фразеологических оборотов и синтаксических конструкций, в настоящее время вышедших из активного употребления.

На страницах молдавского академического журнала в 1960-е гг. были изданы две работы Л. А. Покровской. Одна из них представляла собой отрицательную рецензию на орфографический словарь гагаузского языка для начальной и средней школы [14], а другая – научную статью по актуальной проблеме становления гагаузского литературного языка [13].

В 1967 г. рукопись «Гагаузско-русско-молдавского словаря» в основном была закончена, однако предстояло в самом конце года обсудить материалы словаря в Институте языкознания АН СССР (ныне – РАН). Академический «Гагаузско-русско-молдавский словарь» содержал хоть и не весь лексический фонд современного гагаузского языка (терминология, фразеология, идиоматика, архаизмы, историзмы, паремии), однако в него вошли практически все лексемы и синтагмы, реально бытовавшие как в гагаузской устной речи, так и в письменном языке на тот момент. Материальной базой для словаря послужила картотека, собранная авторским коллективом данного словаря на протяжении семи лет. Кроме большого практического значения, «Гагаузско-русско-молдавский словарь» имел также важное научное значение как первый словарь современного гагаузского языка, вводящий в распоряжение лингвистов-тюркологов новый лексический материал.

В 1968 г. рукопись «Гагаузско-русско-молдавского словаря» редактировалась его составителями, из-за чего начало выполнения новой научной темы под названием «Вопросы развития словообразования и лексики гагаузского языка» откладывалось на 1969 г. Следует сказать, что работа над словарем не только редакторская, но и составительская продолжалась и в последующие годы (1969–1970 гг.). Тем не менее, опыт, полученный составителями и редакторами в процессе работы над ним, достаточно широко освещался в научных публикациях того времени [1; 2].

С 29 сентября по 1 октября 1969 г. в ИЯЛ АНМ проходила престижная Всесоюзная научная конференция по проблеме «Национальное и интернациональное в литературе и языке», в которой наряду с известными филологами, в том числе тюркологами, приняли участие лингвисты-гагаузоведы Б. П. Тукан и Е. К. Колца с совместным докладом на тему «Заемствования как источник синонимии в гагаузском языке», который впоследствии в виде тезисов увидел свет в сборнике материалов данного форума [11].

Таким образом, настоящая статья впервые в истории науки освещает основные моменты процесса становления и развития в 1960-е гг. такого научно-исследовательского направления, как лингвистическое гагаузоведение в рамках деятельности Института языка и литературы Академии наук Молдавии. В число наиболее крупных успешных разработок данного периода входят: фундаментальное исследование Б. П. Тукана – «Вулканештский диалект гагаузского языка», составление Гагаузско-русско-молдавского словаря под эгидой двух академий – Академии наук СССР (Институт языкознания) и Академии наук Молдавии (Институт языка и литературы). По состоянию дел на 1970 г. ИЯЛ АНМ, несмотря на то, что в его штате находилось двое сотрудников-гагаузоведов, вопросам научного изучения проблем гагаузского языка и литературы, а вкуче с ними и словесного фольклора уделял мало внимания. «Гагаузско-русско-молдавский словарь» относился к всесоюзной тематике, а кандидатская диссертация по гагаузской диалектологии Б. П. Тукана так и не была издана в виде монографии.

Библиография:

1. Баскаков Н. А., Покровская Л. А., Тукан Б. П. Основные принципы составления трехязычных словарей (на материале «Гагаузско-русско-молдавского словаря») // Тезисы докладов на Республиканской научной конференции по теме «Проблемы развития языков и литератур советских народов» (25 мая 1967 года). Отв. ред.: Н. Г. Корлэтяну, С. С. Чиботару. Кишинев, 1967, с. 7-10.
2. Дикционарул гэгэуз-рус-молдовенеск // Лимба ши литература молдовеняскэ (далее – ЛЛМ). Кишинэу, 1968, № 2, п. 66-69.
3. Клименко В. И. Академическая наука Молдавии: хроника, события, факты (1960–1975 гг.). Кишинев, 2002.
4. Колца Е. Фонетическая адаптация заимствованных слов (на материале гагаузского языка) // ЛЛМ. Кишинэу, 1965, № 4, п. 51-58.
5. Колца Е. Морфологическая адаптация славянских и молдавских лексических заимствований в гагаузской языковой среде // ЛЛМ. Кишинэу, 1966, № 3, п. 36-43.
7. Колца Е. Развитие и обогащение лексики гагаузского языка в советское время // Проблеме де лексиколожие ши лексикографии = Вопросы лексикологии и лексикографии. Колежиул редакционал: В. Соловьев (редактор респонсабил) [ш. а.]. Кишинэу, 1968, п. 178-184.
8. Колца Е. Семантическое освоение славянских и молдавских лексических заимствований на гагаузской почве // Материалы V конференции молодых ученых Молдавии (Общ. науки). Ред. коллегия: В. Ф. Червинский (гл. ред.) [и др.]. Кишинев, 1967, с. 75-76.
9. Колца Е. К. О некоторых закономерностях лексического, фонетико-морфологического и синтаксического влияния славянских (болгарского и русского) и молдавского языков на гагаузский // Материалы IV конференции молодых ученых Молдавии. Секция

- филологическая = Материалеле конферинцей IV а тинерилор черчетэторь дин Молдова. Секция филоложикэ. Колежиул де редакцие: Н. Г. Корлэтяну [ш. а.]. Кишинев, 1965, с. 114-116.
10. Колца Е. К. Правописание некоторых слов и словосочетаний в гагаузском языке // Труды III конференции молодых ученых Молдавии. Вып. III (Серия общ. наук). Редколлегия: И. К. Вартичан [и др.]. Кишинев, 1963, с. 118-119.
  11. Колца Е. К., Тукан Б. П. Заимствования как источник синонимии в гагаузском языке // Научная конференция по проблеме «Национальное и интернациональное в литературе и языке»: Тезисы докладов и сообщений. Ред. коллегия: С. Г. Бережан [и др.]. Отв. за вып.: С. Г. Пынзару, Р. Я. Удлер. Кишинев, 1969, с. 74-75.
  12. Колца Е. К., Тукан Б. П. Наблюдения над лексическими заимствованиями гагаузского языка из славянских и молдавского языка // Восточнославяно-молдавские языковые взаимоотношения. Ред. коллегия: С. Г. Бережан [и др.]. Кишинев, 1967. Ч. II, с. 148-155.
  13. Научный архив Академии наук Молдовы. Ф. 19.
  14. Покровская Л. О применении понятий «язык» и «диалект» к гагаузскому языку // ЛЛМ. Кишинэу, 1961, № 3, п. 34-40.
  15. Покровская Л. [Рец. на:] Д. Н. Танасоглу. Гагауз дилинин орфография лафлыгы (Орфографический словарь гагаузского языка для начальной и средней школы). – Кишинев, «Картя Молдовеняскэ», 1959, 100 стр. // ЛЛМ. Кишинэу, 1961, № 1, п. 76-79.
  16. Сырф В. И. Болгаристика и гагаузоведение в системе Академии наук Молдавии. Как все начиналось... // Курсом развивающейся Молдовы. Т. 10. Личность и группа: векторы трансформационных изменений. Сост.: И. Ф. Грек, М. Н. Губогло, Л. В. Федотова. Москва, 2010, с. 272-273.
  17. Тарасов О. Ю. Наука и ее организация в Молдавской ССР (1966–1970). Кишинев, 1977.
  18. Тукан Б. Безударные гласные верхнего и среднего подъема в комратском и вулканештском говорах гагаузского языка // ЛЛМ. Кишинэу, 1961, № 1, п. 55-57.
  19. Тукан Б. Некоторые итоги диалектологической экспедиции по исследованию гагаузских говоров // ЛЛМ. Кишинэу, 1961, № 2, п. 39-44.
  20. Тукан Б. О сингармонизме в гагаузском языке (на материале вулканештского говора) // ЛЛМ. Кишинэу, 1962, № 3, п. 46-51.
  21. Тукан Б. Особенности гагаузских говоров вулканештской группы на территории МССР и УССР // ЛЛМ. Кишинэу, 1964, № 2, п. 56-61.
  22. Тукан Б. Состав лексики вулканештского диалекта гагаузского языка // Проблеме де лексиколожие ши лексикографии = Вопросы лексикологии и лексикографии. Колежиул редакционал: В. Соловьев (редактор респонсабил) [ш. а.]. Кишинэу, 1968, п. 147-177.
  23. Тукан Б. П. Вулканештский диалект гагаузского языка. Автореферат дисс. ... канд. филол. наук. Кишинев, 1965.

УДК 811.512.165

<https://orcid.org/0000-0001-7444-0728>

ГАГАУЗСКИЙ КОНТЕНТ. СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Федоринчик Артём

кандидат филол. наук, конференциар
независимый исследователь, г. Киев, Украина
e-mail: artem.fedorinqyk@gmail.com
orcid id: 0000-0001-7444-0728

Abstract. Although the main factor for language maintenance is direct communication, the role of content becomes more and more important. I'll start by analyzing some ways to classify content,

then observe existing content in Gagauz language and, finally, propose possible solutions that can promote the status of the language and help to increase language skills of its users.

Keywords: Gagauz language, content, text, graphics, audio, video, media, Internet.

Общие замечания

К контенту (от английского content: ‘содержание’) принято относить материальные или нематериальные продукты, несущие информацию. Сложно спорить с тем, что главным фактором для существования языка является среда, но и роль контента становится всё более значимой, особенно в самые последние годы.

Важным функциональным отличием контента от среды является то, что контент, так сказать, предоставляет некоторую информацию в одностороннем порядке. Ещё одно отличие в том, что благодаря техническому прогрессу живой коммуникации удаётся «побеждать» пространство, а контенту – ещё и время. Разумеется, во многих случаях такая устойчивость доступа также не абсолютна (как, скажем, у надписей на салфетках), но в любом случае у «живого» общения этот параметр, как правило, «моментален». При этом интересно, что коммуникация с помощью письменных и голосовых сообщений – это, чисто формально, обмен контентом.

Контент можно классифицировать по разным параметрам. С точки зрения «режима доступа» можно выделить публичный, частный и транслируемый контент; до определённой степени границы здесь, впрочем, размыты: надпись на футболке в летнее время легко может стать элементом публичной среды, а ролик, снятый на телефон, прекращает быть частным, как только попадает в Интернет. Логично предположить, что с точки зрения охвата в нынешнюю эпоху наиболее важен транслируемый контент, так как при наличии Интернета он часто доступен в любое время и из любого места, однако сильной стороной публичного контента является, так сказать, неизбежность встречи с ним, что также существенно для формирования языковых привычек. В области частного контента, среди прочего, стоит отметить важность хорошей сувенирной продукции.

С точки зрения формата контент можно разделить на текстовый, графический, аудио и видео. Современная «медийная» эпоха ожидаемо вносит изменения в предпочтения людей: доступность технических средств снижает спрос на книги как источники информации, а тиражи печатных изданий падают по всему миру. Аудиоконтент включает, среди прочего, песни, подкасты, аудиокниги, а также радио (подробнее о специфике «миноритарных» радио см. [1]).

Видеоформат в силу его комплексности можно считать самым «мощным» и универсальным, поскольку при необходимости можно использовать только его отдельные «слои»: например, пользоваться исключительно звуковой составляющей во время прогулок или смотреть видеоряд в сопровождении субтитров в шумном метро. Впрочем, часто именно в силу этой комплексности создавать по всем параметрам качественное видео не так уж просто.

Несколько особый статус у интерактивного контента: он уже не статичен, а в некотором роде призван моделировать реальную коммуникативную среду, то есть предоставляет ту или иную информацию исходя из запроса пользователя. Естественно, этот параметр часто выдвигает высокие требования к технической стороне проекта, в том числе и к потенциальной кроссплатформенности. Тем не менее совершенно очевидны преимущества, например, интерактивных словарей, по сравнению с их бумажными (или отсканированными) версиями (подробнее о «миноритарных» электронных словарях см. [2]).

Также заслуживает отдельного упоминания так называемый локализованный контент. Очевидно, что в отличие от локализованных продуктов, разрабатываемые с нуля можно создавать полностью по своему вкусу, не озадачиваться вопросом авторских прав, ещё и налёта вторичности у них не будет, но вопрос, традиционно, в ресурсах: далеко не для

всякого языка реально (и целесообразно) создавать, например, свою операционную систему или снимать полноценный сериал.

Попытаться предложить для контента полноценную жанровую классификацию – более сложная задача, но по крайней мере стоит отдельно упомянуть о двух жанрах. Несмотря на важную роль новостного контента для функционирования языка, работа с ним требует высокой степени оперативности; кроме того, контент такого рода обычно быстро устаревает, что также нужно иметь в виду в условиях ограниченности ресурсов. Другой особый жанр – детский: его важность обусловлена как тем, что языковые навыки и отношение к языку во многом формируются в детстве, так и тем, что в нынешнее время дети часто проводят с гаджетами больше времени, чем со взрослыми.

Объём качественного контентного массива, как правило, в значительной степени коррелирует с престижем языка и, соответственно, с желанием людей говорить на нём [3, с. 81]. Однако следует помнить, что функция контента – скорее инструментальная, и самого факта появления даже самых лучших и современных фильмов, разговорников или видеоигр для создания среды никоим образом не достаточно.

Обзор текущей ситуации

В публичном ландшафте гагаузский язык чаще не представлен, чем представлен: он присутствует на некотором количестве официальных трёхязычных вывесок, спорадически встречается в сфере торговли и на инсталляциях: к примеру, «Bän♥Besalmai» в селе Бешалма.

Текстовый контент обильнее всего представлен книжными изданиями (в том числе переводными), а среди жанров присутствуют фольклор, беллетристика, поэзия, в меньшей степени – детская литература, а также «метаязыковые» пособия (грамматики, словари, разговорники, учебники, методические материалы). Некоторые из книг также доступны в электронных библиотеках на сайтах Комратского государственного университета и Научно-исследовательского центра Гагаузии имени М.В. Маруневич.

Среди других источников текстов можно упомянуть несколько журналов (в том числе детских) и газету «Ana Sözü», гагаузскую «Википедию» (2805 статей, но многие из них небольшой «глубины»), а также текстовый блог Виктора Копуцу. Кроме того, есть несколько групп, пишущих по-гагаузски, в соцсетях.

Графический контент представлен в первую очередь мемами и стикерами.

Довольно обширен выбор музыкальных композиций: от традиционных народных (в том числе осовремененных) до рэпа. Есть и гагаузское караоке для детей.

Радио- и телевещание осуществляет общественная вещательная компания «Gagauziya Radio Televizionu»; многие материалы (в том числе новостные и разного рода беседы с гостями) впоследствии можно найти на их сайте и «Ютуб»-канале.

Есть два художественных фильма: полнометражный «Dünürçülük» и короткометражный «Mamı». Мультфильмов (переведённых с русского и турецкого языков) намного больше, но большинство из них найти не так уж просто. Помимо этого, на «Ютуб»-канале Гагаузского Национального театра им. Д. Танасоглу размещено больше двух десятков спектаклей.

Относительно «стабильных» видеоблогеров два: Натали Кель, которая среди прочего снимает разные юмористические ролики, и «İ Çoban», первоочередной задачей которого является популяризация Евангелия на гагаузском языке. Из менее регулярных вещей можно упомянуть цикл видеолекций по истории гагаузского народа (по-русски, но с гагаузскими субтитрами), видеокнигу на основе гагаузской народной сказки «Piperki» и небольшое видео о косметологии. Есть также два видеокурса по изучению гагаузского языка: от Гюллю Каранфил и от Научно-исследовательского центра Гагаузии имени М.В. Маруневич.

Интерактивный контент только в начале пути: портал gagauz.online ещё не реализовал изначально предусмотренный функционал, недавно появились гагаузско-русско-румынский

словарь и гагаузская универсальная раскладка клавиатуры на портале fu-lab, а из приложений для телефона удалось найти только приложение по изучению алфавита.

О возможных перспективах

Выступать в роли советчика со стороны – задача неблагодарная, но в качестве «оправдания» скажу, что скорее излагаю свои размышления по поводу того, за какие проекты готов взяться сам, и буду рад встречным соображениям.

Очевидно, что большим подспорьем в развитии гагаузского языка может стать рост его использования в языковом ландшафте, однако на эту сферу намного сложнее повлиять с помощью частных инициатив. С другой стороны, было бы странно не использовать во благо языка возможности, которые предоставляет Интернет, особенно с учётом технического прогресса последних лет (в том числе и в сёлах).

Если говорить о текстовом формате, то существует довольно заметная лакуна в зоне приключенческой литературы. Это важный жанр, в каком-то смысле занимающий переходную зону между собственно детскими и взрослыми произведениями. Разумеется, «приключенческую» информацию можно получать и в других форматах, но кажется, что тексты такого рода создать будет несколько проще.

Удачным решением с точки зрения графического контента может стать появление современных комиксов, которые можно будет использовать в том числе на школьных уроках. Самый простой путь здесь – локализовать уже существующие продукты: так, у многих комиксов на миноритарных финно-угорских языках изначально «финское» происхождение.

Снять полноценный художественный фильм усилиями активистов – непростая задача, но видеоблогером стать не так уж сложно: достаточно не очень дорогого фотоаппарата, штатива, хорошего освещения и одного или нескольких выносных микрофонов. В последние годы количество интересных «миноритарных» блогеров многократно возросло: Сандаара Кулаковская ведёт юридический видеоблог на саха (якутском), Анатолий Ефимов учит играть на гитаре по-чувашки, а заниматься дыхательной гимнастикой по-карельски можно с Натальей Антоновой. Наверняка у каждого из нас есть хотя бы одна тема, в которой он разбирается: велосипеды, кулинария, астрономия и так далее, – а даже если нет, то можно приглашать разных интересных людей в гости и говорить о том, в чём разбираются они, по примеру цикла научно-популярных видеолекций «Тубат» на удмуртском языке с русскими и английскими субтитрами.

Ещё одним важным типом контента являются мультфильмы. Конечно, далеко не каждый регион может похвастаться полноценной анимационной студией, но, например, можно переводить и свободно распространять выпуски из цикла «Гора самоцветов» (при условии их некоммерческого использования).

Многим кажется совершенно нереальной мысль о создании активистами полноценного интернет-канала, но есть и такой пример: на инициированном удмуртом Богданом Анфиногеновым «Даур ТВ» можно увидеть художественные и документальные фильмы, видеолекции, концерты, музыкальные клипы, юмористические видео, мультфильмы, уроки языка, развлекательные шоу, новости и трансляции разного рода событий.

Учитывая сложности с разработкой интерактивных продуктов, работу в этой сфере, возможно, стоит начать с локализации уже существующих интерфейсов: например, для соцсетей и мессенджеров (параллельно вводя в оборот необходимую терминологию). При этом важно учитывать не только количество (потенциальных) пользователей, но и потенциальную доступность выполненной локализации для других (есть ли возможность разместить её на официальном сайте производителя или даже встроить в установочный пакет?), а также устойчивости (можно ли будет при выходе обновлений автоматически использовать предыдущие наработки?).

Повторюсь, что всё вышеизложенное – лишь мой субъективный взгляд на ситуацию и скорее пробный шар для последующей дискуссии.

Библиография:

1. Danos D., Turin M. Living Language, Resurgent Radio: A Survey of Indigenous Language Broadcasting Initiatives. – Language Documentation & Conservation. Vol. 15 (2021), p. 75-152.
2. Garrett A. Online Dictionaries for Language Revitalization. In: The Routledge handbook of language revitalization / edited by Leanne Hinton, Leena Huss, Gerald Roche. – New York, NY : Routledge, 2018, p. 197-206.
3. Treuer A. The language warrior's manifesto : how to keep our languages alive no matter the odds. – Saint Paul : Minnesota Historical Society Press, 2020.

УДК 81'27:81-221

<https://orcid.org/0000-0002-1781-7792>

ВЕРБАЛЬНЫЕ КОДЫ В ДРАМАТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ

Алиева Шахана,

научный сотрудник Института
литературы им. Низами Гянджеви Национальной
АН Азербайджана, Баку, Азербайджан
e-meşl: shahane89@gmail.com
orcid id: 0000-0002-1781-7792

Annotation. The article explores the codes expressed in dramatic works verbally, through speech fragments. At the same time, verbal codes were taken as a structural element of dramatic development. They are an important link in the interpretation of the text with the semantic layers contained in it. The focus was on the motive, the leitmotif expressed in the text by verbal codes, the event of recognition, the alternation of stages of presentation, the symbolic essence of the potential meaning of the word. The idea is put forward that verbal codes in dramatic works, along with visual codes, form a structure consisting of the unity of speech and action.

Key words: dramatic works, means of expressing the meaning and ideas, the possibility of coding, sign codes, narrative.

Коды и кодовые системы, используемые авторами в драматических произведениях, могут быть представлены на разных уровнях. Обычно код, знак ищут в речи какого-либо образа или в описании образа. Но семиотика рассматривает код не в ограниченном кругу, а в широком смысле в структуре всей драматургической модели. С этой точки зрения коды и знаки, которые вербально или визуально появляются в тексте, важны с точки зрения изучения структуры текста.

Поскольку драматические произведения предназначены для сцены, как литературные, так и театральные коды необходимо изучать в сравнительно-сопоставительном аспекте. Мизансцена, соответствующая зрительному восприятию, техника монтажа, структура массовых сцен, одежда персонажей, мотив, лейтмотив, соответствующие словесному восприятию, чередование событий узнавания и инстанций изложения важны с семиотической точки зрения.

Любой тип действия на словесном и изобразительном уровне, с которым мы встречаемся в драматических произведениях, можно рассматривать как знаки разного уровня. Знаковые коды, используемые в драматических произведениях, сами по себе не могут выразить полного смысла. «Код – это заведомо определенный, убитый контекст» [1, с. 372]. Код подбирается путем размещения максимума информации в минимальном объеме. В

особенности в поэзии и драматургии информативность кода является одним из факторов, определяющих поэтическую емкость текста. Конечно, основным средством выражения в литературе является слово, но соблюдение определенной лаконичности при использовании слова, выражение большего смысла при использовании меньшего количества слов требует функционирования семиотических кодов.

С этой точки зрения для современной драматургии характерно выявление потенциальных значений в словосочетаниях по принципу «экономии слов». Отказ от художественно-метафорических оттенков слова, «голых» выражений особенно характерен для пьес абсурда. Возвращение к чисто семантическому значению слова, не преследуя подтекстового значения, редукция значения также приводит к восприятию конкретного события в реальном контексте, даже если это противоречит логике.

Преобладание вербальной информации, чрезмерное использование дополнений, пояснений, понимание каждого действия, случая и ситуации в длинных предложениях, подробное описание приводит к ограничению восприятия драматургических кодов. Вместе с тем какими бы конкретными ни были слова и образы, они обогащают драматургический материал, вбирая в себя больше динамизма и событийности.

Изучение словесных кодов, распределенных внутри драматургического сюжета, позволяет более точно изучить структуру сюжета. Тот факт, что вербальное общение происходит через слова и фрагменты речи, сближает его со структурой повествования, ведь драматургическое повествование происходит преимущественно через словесность.

Изложение в драматургии может осуществляться в двух направлениях. Во-первых, автор передает события через речь и реплики персонажей – это также можно назвать метанарративом. Второй – это повествование персонажей о друг друге или о самом себе.

Назидательность драматического произведения более заметна на ранних стадиях его создания. Время от времени место повествования в драматургии менялось, на первый план выдвигались то рассказ, то изложение в виде конкретного действия. В Европе, еще в конце XX века был создан «театр нарратива». Этот театр, возникший в Италии, не остался равнодушным к драматургии многих стран мира и внес ряд новшеств на сцену наряду с «докудрамой» – жанром документального театра в России. Подача событий в виде перевоплощения на сцене в жанрах дневников и писем привела к выдвиганию на первый план одной детективной характеристики эпического типа.

Ведение изложения с какой-либо одной точки зрения, «постоянная сосредоточенность на одном направлении исследования является одним из основных принципов фокализации» [2, с. 549]. Этот термин, внесенный в науку Джерардом Дженеттом и считающийся одной из основ нарратологии, играет важную роль в определении сюжетных центров драматических произведений. Хотя драматический жанр обычно ориентируется на множественность системы персонажей, точка развития вовсе не основана на количестве. Иногда представление всей пьесы как бы глазами персонажа, с его точки зрения, образует многослойную суггестивную систему. В азербайджанской драматургии Али Амирли в пьесе «Нуридида Джейхун» строит сюжет с прямым или косвенным участием персонажа, используя фокусирование. Историю Азербайджанской Демократической Республики – ее становление, проблемы, с которыми пришлось ей столкнуться, падение и культурно-политические события после падения – можно услышать со слов Джейхуна Гаджибейли.

Позиция единого повествователя, свойственная другим литературным жанрам, в драматических произведениях сменяется постоянным чередованием фактов нарратива. Однако в нашей драматургии мы находим и примеры повествования героем сюжета, что больше связано с введением в структуру драмы фольклорно-сказочных элементов. Например, в пьесе драматурга Рахмана Ализаде «Без совести» персонаж влюбленного, повествующего о происшествии, включен в пьесу и выступает взамен авторской ремарки. Традиции эпического повествования как бы инкорпорированы в драматургическую модель, а позиция поэта-любownika заменила позицию автора.

Другая форма проявления элементов развития связана с применением в драматургии «двойного» приема развития. В драмах «Насреддин Шах» и «В 1905 году» Джафара Джаббарлы многослойный конспирологический план раскрывает «драму в драме», усложняя сюжет.

Модернистская драматургия нового периода порождает при рассказе двусмысленность и альтернативные толкования. Если в классической драматургии слово принималось в том значении, которым оно не является, то в модернистской драматургии на первый план выступают разные акценты, омонимия, многозначность слова, и отсюда начинается многозначность в толковании. Обратим внимание на слово «Брошенная» в пьесе «Женщина, брошенная под поезд» Афаг Масуд: этот глагол имеет два значения: быть брошенным посторонними и быть брошенным самому. В грамматике азербайджанского языка суффикс *-il* является омонимичным суффиксом, используемым для обозначения неопределенных и возвратных форм глагола. Если исходить из контекста, то появляются два дискурса: в физическом смысле Гюльтекин Сарабская бросается под поезд. Психологически окружающая среда бросает ее под поезд. Конечно, такая интерпретация не может быть применена к классическим драматическим произведениям. Конкретность речи обусловлена отсутствием психологического выбора, альтернативной линии восприятия, а не двусмысленностью контекста. Альтернативная передача информации через слова всегда существовала в классической драматургии, но это было скорее символическое направление. Модернистская драматургия может легко управлять конфликтом драмы, изменяя контекст слов. Если Сарабскую бросает под поезд общество, значит, конфликт – между актрисой и обществом. Если она сама бросилась под поезд, то конфликт – внутри личности самой актрисы.

Иногда суть семиотического кода в драматургии раскрывается в мотиве или лейтмотиве драмы. В мировой литературе популярны сюжеты типа соглашения человека с дьяволом, возвращения блудного сына, добрых разбойников, освобождения прекрасной девушки из темницы, мотивов жертвоприношения. Мотивы из религиозных книг также являются богатым источником для художественных текстов.

Хотя в мировой драматургии широко распространены библейские мотивы, в нашей национальной драматургии преобладают мотивы, восходящие к тюркскому фольклорно-мифологическому мировоззрению. Примерами передачи мотивов через словесные коды могут служить собрание с колдовством дервиша в комедии «История мусье Джордана и дервиша Масталишаха», и жертвоприношение Солмаз в пьесе Джафара Джаббарлы «Огненная невеста».

Мотив возвращения блудного сына помог нам реализовать в нашей драме положения просветительского и критического течений реализма. Конечно, в этом мотиве было много изменений: замена пропавшего молодого человека героем, который поехал с целью учебы в другие страны также была включена в структуру текста как одно из требований просвещения. Фахреддин (Наджафбек Везиров «Многострадальный Фахреддин») и Фархад (Абдуррагим бек Хагвердиев «Невезучий молодой человек»), вернувшиеся на родину после долгой учебы в чужой стране, не смогли осуществить свои просветительские мечты.

Лейтмотив – ведущий мотив образует второй, скрытый смысл произведения, иначе говоря, подтекст. Хотя в тексте несколько мотивов, лейтмотив один, и от лейтмотива напрямую зависит композиционная целостность и законченность произведения.

Преобразование фразы в лейтмотив является не только формообразующим фактором, определяющим ритм текста, но и несет необходимую стилистико-смысловую нагрузку. Фраза, становящаяся лейтмотивом, определяет логическое завершение текста, как структурный фактор, и подтекстовое значение пьесы, как стилистико-смысловой инструмент.

В спектакле Джалила Мамедгулузаде «Сборище безумцев» вопрос доктора Лалбюза «Кто безумен?» превращается в лейтмотивную фразу и раскрывает конфликт пьесы.

Один из интересных моментов связан с возможностью доработки лейтмотивной фразы. В пьесе Али Амирли «Главная роль для двух актрис» персонаж Драматурга регулярно читает

чеховские пьесы, часто спрашивая: «Почему Треплов застрелился?» Его повторение фразы становится лейтмотивом и завершает логический финал. Опираясь на мысль Чехова о том, что «если на сцене ружье, то в финале оно должно выстрелить», драматург в конце концов стреляет в себя и умирает.

Узнавание – одно из понятий, сочетающее в себе динамизм и информативность драмы и передаваемое вербально. Феномен узнавания есть процесс декодирования сам по себе, литературный прием с конкретной семиотической нагрузкой. Борис Костелянец, специалист по теории драмы, выдвигает мысль о том, что идущее от Аристотеля понятие узнавания ведет к логическому возрождению этой категории: «Аристотель не зря называл «узнавание» действием. В акте «узнавания» всегда присутствует элемент изменения: здесь изменяются и познающий субъект, и воспринимаемый объект» [3, с. 37].

Узнавание в художественном тексте помогает распутать сюжетный узел, а также создает условия для следования линии развития образа. В пьесе Джафара Джаббарлы «Огтай Элоглу» отождествление осуществляется с выражением «Огтай Элоглу – сова руин», то есть этим словесным кодом. В пьесе Джафара Джаббарлы «Невеста огня» процесс узнавания дважды зашифрован в соответствии с требованием «события вернуться к своей противоположности». На первом этапе Эльхан, узнавший по голосу своего брата Агшина, принимает его как своего помощника и спасителя. Второй этап узнавания наступает после мечтаний рассказать о пережитом, воспоминаний о родном крае и мечтой о совместной работе для достижения своих будущих целей. Это узнавание кодируется на основе реакции на призыв к молитве. Когда Эльхан понял, что его брат сменил религию, первое осознание сопровождалось радостью, а второе – чувством сожаления.

Поскольку драма строится по принципу чередования диалогов и действий, код проявляется в этих двух актах – речи и действии. Поскольку предметом семиотики является знаковая сторона всех видов общения, изучение кодирования речи, движения и деятельности способно выявить и интерпретировать принципы кодирования драматических произведений. С этой точки зрения раздельное изучение вербального и изобразительного кодов в драматических произведениях позволяет изучить все структурные слои текста.

Библиография:

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р.Барт / пер. с фр., сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова/ – М.: Прогресс, – 1989. – 616 с.
2. Женетт, Ж. Работы по поэтике. Фигуры. / Ж. Женетт /редактор: А. Обрезчиков – М.: Изд-во им. Сабашниковых, –1998. –944 с.
3. Костелянец, Б.О. Драма и действие. Лекции по теории драмы. Б. Костелянец /Составитель: В.И. Максимов – М.: Совпадение, – 2007.

УДК 929 Покровская:811.512.165
<https://orcid.org/0000-0001-8782-749>

Л.А. ПОКРОВСКАЯ: ПОД СИЛЬНЫМ ХАРАКТЕРОМ УЧЁНОГО - БОЛЬШАЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКАЯ ДУША

Мария Капаклы
музеограф НГИЭМ им. Д. Кара Чобана
Гагаузия, Комратский р-н,с. Бешалма, РМ
e-mail: mariya_kapakli@mail.ru
orcid id: 0000-0001-8782-749

Abstract: The article provides information about the scientific activities of the professor, Turkologist, founder of the scientific grammar of the Gagauz language. The characteristic of the era

in which the life and scientific activity of the scientist took place is given. The material is given, revealing the noble character traits of a man of science. Her letters and memoirs of her associates and contemporaries are given.

Keywords: Gagauz people, Gagauz writing, Turkologist, Budjak.

1. Когда знакомишься с неординарной личностью, одарённой в определённой области науки, литературы, хочется узнать её как человека, его мироощущения, характер.

Так было, когда я впервые узнала о тюркологе, профессоре гагаузской филологии Л.А.Покровской.

Невольно задумываешься, что же питало, вдохновляло её на избранном пути. В конце концов, что же толкало эту хрупкую женщину с русской душой на поистине великие дела ради развития, просвещения неродного ей гагаузского народа?

Хочется понять, что заставило представителя высокообразованной интеллигенции из Ленинграда, побывав в далёком суровом крае Буджак, вплести в свою судьбу жизнь тогда ещё бесписьменного его народа.

Что нашла она в этом степном, с виду убогом, но с богатой душой народе, высоконравственный стержень которого спасал его от исчезновения в разные исторические вехи. Видимо, восхищала и подкупала ревностная преданность гагаузов своим вековым обычаям и традициям, их ещё не испорченность другой, чуждой им идеологией.

Литературный критик В. Дементьев так писал о гагаузах: «словно низкорослая, с перекрученным стволом акация, выдержавшая напор степных ураганов и бурь, устоял этот народ против испытаний и бед, выпавших на его долю».

Так проникнуться, полюбить этот край, его людей, что захотеть и после смерти стать крупницей этой степи? Известно её завещание, быть похороненной в гагаузском селе Бешалма. В некоторых публикациях в объяснениях этому ссылаются на мистику.

Однозначного ответа на эти вопросы нельзя дать. Это можно понять, лишь ознакомившись с её жизненным путём, позицией в жизни и научной деятельностью.

2. Если заглянуть в её детство, где закладывается характер человека, то мы узнаём, что эта впечатлительная музыкально одарённая девочка родилась 18 марта 1925-го года в Ленинграде. До 12 лет училась в школе для одарённых детей при Академической капелле. Росла в православной семье интеллигентов, мечтала стать музыкантом или писателем и уже в раннем возрасте писала стихи, фортепианные сочинения.

Но на этом безоблачное время для неё кончается. В 1936 г. в возрасте 11 лет, вместе с мамой пережила арест и высылку отца. Через год в 1937 г., они с мамой как «враги народа» были высланы из Ленинграда в посёлок Янаул Башкирской АССР, где они голодали и бедствовали.

Девять лет ссылки закалили характер девочки Людмилы и не прошли для неё даром - она выучила татарский и башкирский языки, что в дальнейшем сыграло большую роль в избрании жизненного пути. Тогда ещё никто не мог предсказать, что это был счастливый шанс для далёких гагаузов. Ведь судьба готовила импреданного учёного тюрколога, благодаря трудам которой они выберутся из бесписьменности родного языка. Тут суровая воля судьбы сыграла положительную роль.

Выполняя мудрое отцовское завещание, Людмила Александровна в 1944 г. поступила в Ленинградский Государственный университет на отделение тюркской филологии восточного факультета. Время учёбы пришлось на голодные и холодные, после блокадные военные годы.

1948 г. Л.А.Покровская с мамой Любовью Юрьевной Покровской.

3. В формировании характера человека большую роль играют личности, современники, которых он встречает в юном возрасте.

Будучи студенткой тюркского отделения восточного факультета Ленинградского университета, она была ученицей знаменитого тюрколога Н.К. Дмитриева, на лекциях которого впервые узнаёт о гагаузах.

В «Воспоминаниях выпускников восточного факультета Ленинградского (Санкт-Петербургского) университета» (2001г.) мы находим интересные записи Л.А. Покровской о Н.К. Дмитриеве: «...Знаменательным событием стало появление в аудитории заведующего нашей кафедрой московского тюрколога профессора Николая Константиновича Дмитриева. Сначала в дверях показалась авоська, полная книг, затем вошёл скромно одетый (в потёртом пальто и кепке) человек средних лет с благородным интеллигентным лицом. Он стал рассказывать нам о тюркских народах и их языках. (Это был курс «Введение в тюркологию»). Его манера говорить была мягкой и обаятельной. К каждому из нас он обращался на Вы, от него веяло доброжелательностью и уважением. ...Позднее он стал читать нам, в частности, турецкие «маани» (четверостишия) на различных турецких диалектах. Он делал это с таким удовольствием, с такой любовью к своему предмету, что я тоже невольно прониклась интересом и симпатией к турецкой народной поэзии...»

Это яркое литературное описание говорит о многом: о творческом таланте, о богатстве авторского языка, о необычайной личности учёного! Такое судьба не часто дарит.

В 1949 г. профессором Н.К. Дмитриевым Л. А. Покровская была рекомендована и принята в аспирантуру.

После защиты ею кандидатской диссертации в 1953 г., профессор Н.К. Дмитриев в 1954 г. пригласил её работать в Москву научным сотрудником в сектор тюркских языков Института языкознания АН СССР. К сожалению, в связи со смертью Н.К. Дмитриева, им не суждено было работать вместе. Тюрколог с мировым именем не дождался и введения гагаузской письменности (умер в возрасте 56 лет в 1954 г.).

Через восемь лет, в 1962 году, вышел посмертный том избранных трудов профессора Н.К. Дмитриева, куда вошли четыре его статьи по гагаузскому языку, основанные на анализе фольклорных записей В. Мошкова. Л. А.Покровская была в составе комиссии в подготовке этого тома.

4. Вернёмся назад по времени к воспоминаниям Людмилы Александровны: «Зная, что гагаузским языком занимается Н.К. Дмитриев, я написала ему письмо, где спрашивала, не поедут ли его студенты летом к гагаузам?...» Положительный ответ профессора помог студентке летом 1948 года, после 4-го курса, поехать в южную Бессарабию, где тогда были трудные послевоенные голодные годы...»

Его величество Случай (хотя, известно, что в жизни ничего случайного не бывает, это - всё закономерность) помог ей тогда. В автобусе в Болград Людмила Александровна случайно встретила заведующего народным образованием Вулканештского района И.И. Мещерюка (позже - известный исследователь истории и культуры болгар и гагаузов в Бессарабии), который помог ей устроиться в с. Чишмикиой в детдом воспитателем. В эти страшные суровые голодные годы в Буджаке она помогала детям-сиротам, больным трахомой (заразное воспаление глаз).

«Мне было страшно» - с признанием пишет о том периоде пребывания в гагаузском селе юная студентка из Ленинграда.

С душевной теплотой вспоминает она о доброте, гостеприимстве гагаузских женщин.

Имея другую цель пребывания в селе, не проходила она мимо страданий детей, не обходила людское горе.

Не зря когда они уезжали, их провожала толпа детдомовских детей со слезами на глазах.

В таких условиях она всё же смогла записать от «знатоков» старинные народные песни вместе с (мелодиями на слух.) и в 1949 г. успешно защитить дипломную работу «Гагаузские народные песни». После В.А. Мошкова, т.е. с конца XIX века, никто из русских ученых не ездил в гагаузские сёла и не собирал этнографический материал.

5. Несмотря на непростые условия пребывания в Буджаке в 1948 году, летом 1950 г. Л.А. Покровская с группой студентов младших курсов Ленинградского университета приезжают к гагаузам с новыми задачами, и в Чадыр-Лунгском районе приступают к съёмкам этнографического фильма «Гагаузы Советской Молдавии». С высоты нынешних времён легко сказать «снимать фильм». А то время на съёмку фильма нужно было добиться разрешения ЦК Компартии Молдавии. С учётом среды, условий жизни и труда крестьян этого края, да плюс несовершенство киноаппаратуры того периода создание фильма было сложным делом.

Но сильный характер учёной, её высокая образованность, умение убеждать, понимать, уважать людей, помогали в работе.

Чтобы фильм получился объективным, Людмиле Александровне приходилось преодолевать непредвиденные обстоятельства и разные курьёзные ситуации. Она пишет, как человек, победивший все препятствия на пути к цели.

«...Например, когда мы собирались снимать народное гуляние «хоро», то он (кинооператор) пришёл в ужас от того, что парни и девушки, шедшие на «хоро» в нарядных национальных костюмах (девушки ещё и с золотистыми монистами и браслетами) все были босые. Еле уговорили его сделать съёмку, но крупные планы народных танцев он сделал «до пояса», чтобы не было видно босых ног танцующих...»

Когда фильм в 1951 г. был готов, то на его показ, как и на его съёмки, нужно было разрешение властей. Фильм, который сначала был показан в Кишинёве, потом в Чадыр-Лунгском районе и в других гагаузских сёлах, имеет большую ценность и вызывает интерес и в наши дни.

6. Тернист был путь гагаузов к своей письменности. По сравнению с другими народами, по сложившимся историческим обстоятельствам, гагаузский язык, из 130 языков народов СССР, получил свою письменность последним, только в 1957 году.

В первую очередь нужен был алфавит, максимально точно и полно отражающий звуки гагаузской речи, необходимы были правила орфографии, без которых ни одна письменность существовать не может. Самое деятельное участие тогда принял Д. Танасоглу. Но не всё получалось – опыта практически не было. Появилась необходимость в скрупулёзной научной работе специалистов-тюркологов.

Как известно, гагаузский алфавит основывался на русском алфавите. В настоящее время трудно представить это, но первоначально ряд специфических звуков гагаузского языка было решено отображать буквосочетаниями аь, оь, уь. Но на практике выяснилось, что такой вариант ошибочный.

По настоянию московских тюркологов, в числе которых была Л.А. Покровская, решено было для обозначения этих звуков ввести буквы ä, ö, ü.

Вот что пишет об этом Л. Покровская: «В 1957 году я отвезла письмо от нашего сектора тюркских языков Института языкознания АН СССР в НИИ школ при Министерстве просвещения МССР в Кишинёв. Три буквы мной были взяты из фонетической транскрипции для тюркских языков, созданной академиком В.Радловым ещё в XIX веке. Представляет интерес факт, что в этой радловской транскрипции были напечатаны и записаны В.А. Мошковым в конце XIX века гагаузские фольклорные тексты».

Из сохранившейся переписки ученых того времени узнаем об атмосфере и деталях периода рождения гагаузской письменности:

Н. Арабаджи, писатель из Москвы, в письме Д. Танасоглу: «Мне только что позвонила Л.Покровская и сказала, что приняли три наших дополнительных знака: ö, ü, ä, как вы мне уже сообщили в Вашем письме. Я очень рад, я надеялся на Вас...»

Читаем почтительное письмо Л.Покровской Д.Танасоглу: «...вы считаете нужным ввести в гагаузский алфавит буквы э, ä, ö, но ведь э итак есть в русском алфавите. ...Все сотрудники нашего сектора поздравляют Вас с победой на счёт ä, ö, ü. Когда я думаю, сколько

вы работаете, мне просто страшно становится, надолго ли хватит Ваших сил и здоровья при таком напряжении...»

Вызывает интерес ещё один факт. Об очень непростом пути введения гагаузской письменности мы опять же узнаём из воспоминаний Л. А. Покровской, когда она в июне 1957 г. получила письмо из Кишинёва, от П. Дариенко, главного редактора молдавской газеты «Молдова Сочиалистэ» и пяти номеров гагаузской газеты – листка–приложения к этой газете: «Заметьте: официальной письменности гагаузского языка ещё не было, а газета на гагаузском языке уже издавалась в Кишинёве буквами только русского алфавита и, конечно, без всяких правил правописания, так как правил орфографии гагаузского языка в мире ещё не существовало. Первый номер был датирован 28 апреля 1957 года. Язык газеты был стихийным. Это факт был очень странным».

И всё же это был показательный факт о необходимости создания официальной письменности для гагаузов. Шли на многое, только бы начать этот необходимый процесс создания письменности. Вызывает сожаление, что в настоящее время есть, с таким трудом созданная для гагаузов письменность, а государственной газеты на гагаузском языке нет.

Людмила Александровна не оставила без внимания ни одно обращение к ней, помогала со знанием дела специалиста-тюрколога.

Л.А. Покровская совершила восемь экспедиций в гагаузские сёла (1948, 1950, 1951, 1956, 1957, 1959, 1960, 1961 гг.) во время которых были собраны материалы об особенностях фонетики, морфологии и синтаксических особенностей гагаузского языка.

Её интеллигентная тактичность с властями, партийными органами, почтительное уважение к народу, его обычаям, помогало в деле выявления и сбора материала для своих научных работ.

По гагаузским сёлам она ездила с громоздким магнитофоном на разных, далеко не пассажирских, средствах передвижения. И, несомненно, помогала ей в этом романтика её души.

7. В одну из таких экспедиций летом 1957 года Л.А.Покровская приехала в село Бешалма, где она впервые познакомилась с Д. Кара Чобаном. Вот как вспоминает об этом Людмила Александровна: «...в селе Бешалма меня поместили в маленькую комнату в так называемом «доме колхозник». ...Ко мне пришёл скромный парень в кепочке и попросил меня прочесть его стихи на родном (гагаузском) языке. Я взяла его тетрадку, где он записал свои стихи русскими буквами (письменности своей у гагаузов тогда ещё не было)».

Для возрождения языка, культуры гагаузов уже в те годы Д. Кара Чобан делал много: писал стихи на родном языке и читал их перед сельчанами, готовил и вёл радиопередачи, начинал собирать музей. Старался будить самосознание своего народа. Возможно, ещё не будучи знаком с предупреждающим изречением М.К. Ататюрка: «Спящий народ или погибает, или же просыпается рабом», – он это чувствовал сердцем.

Из выступления Д. Кара Чобана на III Республиканском совещании молодых писателей Молдавской ССР в Кишинёве 22-24 ноября 1957г. «... а подумали ли вы хоть раз над тем, что в Молдавии 120 тысяч гагаузов не имеют ни странички, ни полстранички написанного. Как вы скажете красиво это или грустно, допустимо или недопустимо, виновен ли в этом кто или нет виновника. ...Не дождавшись ответа, я отвечу сам, что это гнусно, недопустимо и имеются виновники». В то время такая власть обвиняющая речь равносильна была подвигу.

Серьёзно занимающуюся гагаузским языком и фольклором учёную не могла не затронуть боль молодого Д. Кара Чобана за трагизмы на историческом пути своего народа и не вызвать восхищение сила его характера. И тут их творческие деловые судьбы переплетаются.

Видно, не зря судьба свела эти личности, которые горели одной идеей, скрепившей их союз настоящей человеческой дружбой. В деле преданности к гагаузскому народу два сердца бились в унисон. Такие святые понятия как взаимовыручка, взаимопомощь сопровождали их великие дела.

В те годы Л.А. Покровская работала научным сотрудником сектора тюркских языков в Институте языкознания в Академии Наук СССР в Москве, куда пригласила Дмитрия Кара Чобана. Это вдохновило его к поступлению в Литературный институт имени М. Горького.

Безусловно, поддержка молодого гагаузского поэта Людмилой Александровной неосценимо велика, но яркая личность гагаузского поэта и писателя, его увлечённость, несомненно, имели влияние на деятельность учёного-гагаузоведа. В качестве примеров для своих научных трудов по исследованию гагаузского языка Л.А. Покровская брала отрывки из произведений Д. Кара Чобана.

Кто имел удачу в жизни общаться с Д.Кара Чобаном, знает, что его фанатизм захватывал, раз и навсегда, заряжал интересом к судьбе, культуре гагаузского народа.

Музей истории и этнографии, созданный им в селе Бешалма, стал родным уголком учёной Л. Покровской. Среди многих фотографий, особо об этом свидетельствует одна, где Людмила Александровна в гагаузской овчиной безрукавке – «кептаре» с семьёй Д. Кара Чобана перед зданием музея.

1977 г. Бешалма.

Она всячески поддерживала создателя музея в пополнении фондов ценными научными материалами и документами. А к двадцатилетию гагаузской письменности, с большим трудом сделанную в Ленинградском университете копию фильма «Гагаузы Советской Молдавии», она подарила музею в Бешалме.

Деловые творческие отношения переросли в крепкую человеческую дружбу и, когда у Карачобанов в 1961 г. родилась дочь, в честь друга семьи они назвали её именем - Людмила.

Перед подрастающей Людмилой был образ принципиальной строгой наставницы семьи, которая не делала ей поблажек. Её деловые качества, в частности – настойчивость в выполнении долга, сыграли определённую роль в формировании характера девочки.

Когда не стало Д. Кара Чобана, их родственная дружба помогала пережить непоправимую беду, продолжить его дело. Впоследствии, в октябре 2009 года, Людмила осуществила завещание Л. А. Покровской быть похороненной в Бешалминской земле.

8. Присутствие и влияние человека и его активной деятельности практически во всех сферах жизни нельзя сбрасывать со счётов. Человеческий фактор сопровождает созидание и становится причиной разрушения. Человек с совокупностью его знаний, душевного состояния и поведения остаётся важным элементом работы любой системы.

В те годы немногочисленная творческая и образованная часть гагаузского народа обращалась к Л.А. Покровской за советом, которая нашла в ней единомышленника. Одним из них был Г. А.Гайдаржи - кандидат филологических наук, её аспирант, позже заместитель директора Института изучения национальных меньшинств АН Молдовы.

И другие яркие представители гагаузской интеллигенции сыграли поддерживающую и вдохновляющую роль в её научной деятельности.

С сотрудником АН МССР Е.К. Колца выпустили учебные пособия в 1986-87 гг.

В 1987 г. по просьбе Г.А. Гайдаржи, Е.К. Колца и М.В. Маруневич была составлена «Грамматика гагаузского языка» (краткий очерк), которую успели издать в Кишинёве.

9. Весной 1991г., по приглашению гагаузских властей и народного депутата М. Маруневич, Л.А.Покровская, уволившись из института Языкознания АН СССР, где проработала 38 лет, в начале 1992 года приехала в Комрат.

Непросто было начинать свою профессорскую деятельность в только что созданном Комратском университете. При активном участии ведущего гагаузоведа была создана кафедра гагаузской филологии. Людмила Александровна своей компетентностью, обаянием сплотила вокруг себя круг преподавателей, в числе которых были Л. К. Баурчулу, И. Д. Банковская, которые старались облегчить её пребывание в, тогда ещё не очень благоустроенном, Комрате.

Трудами Л.А. Покровской, Г.А. Гайдаржи, Е.К. Колца гагаузский алфавит был переведён на латинскую графику, который был утверждён Народным Собранием Гагаузии 26 января 1996 года, а Парламент Республики Молдова утвердил его 24 апреля 1996 году.

10. Судьба предоставила автору данной публикации незабываемые моменты знакомства и общения с Людмилой Александровной.

Вот некоторые, наиболее яркие них:

«Работая в КГУ, она попала в больницу. Мы пришли к ней, справиться о её здоровье. Как сейчас перед глазами - небольшая больничная палата.

На кровати сидит хрупкая светлая женщина, окружённая юными девочками-студентками, которые, видимо, и здесь нашли свою наставницу Людмилу Александровну. Их душевная беседа сопровождалась заразительным смехом. Огонёк с задоринкой в глазах этой великой, но скромной женщины, заряжал присутствующих светом молодости».

И ещё одна:

«...В конце мая 2007-го года мы, группа гагаузов, с научными сообщениями приехали в Санкт-Петербург для участия в конференции, посвящённой 50-летию гагаузской письменности. Конференция проходила в Музее Этнографии Народов России. Обширный доклад «Гагаузской письменности - 50 лет» представила организатор форума тюрколог, доктор филологических наук Л.А. Покровская.

Нас тогда в северной столице приютила у себя дома, в своей квартире наша гостеприимная, чуткая Людмила Александровна. Незабываемы были вечера, проведенные с ней за чашкой чая. Тогда уже в преклонном возрасте, находясь далеко от Комрата, она была в курсе дел, событий в научных, творческих кругах Гагаузии».

20.05.2007 г. Ленинград. Российский этнографический музей. Конференция, посвящённая 50-летию гагаузской письменности.

11. Нельзя не сказать о том, что научные, критические статьи Л.А. Покровской отличаются лаконичностью, плотностью текста. В каждой её публикации чувствуются познания учёного, ответственность за достоверную информацию, мастер слова.

Особо хочется отметить составление ею воспоминаний, письменных обращений, записок, т.е. её эпистолярный этикет. Они - образец внятности, грамотности, вежливости. Они характеризуют автора, как хорошего собеседника, владеющего искусством общения.

12. Музыкальная одарённость тюрколога Л. А. Покровской, помогла ей услышать музыкальный строй совершенно чужой речи, мало услышать – полюбить его носителя - гагаузский народ. Видимо, своё знакомство с гагаузами не зря она начала с песенного творчества народа, которое, захватив её, не отпустило до конца жизни.

В этом мире увлечённые талантливые люди находят друг друга. Так в 80-ые годы с Л.А. Покровской тесно сотрудничал гагаузский композитор, автор музыки Гагаузского Гимна М.М. Колса.

В эти же 80-ые годы прошлого века на всесоюзной студии грамзаписи «Мелодия» дважды выпускались грампластинки вместе с научными статьями Л. А. Покровской, знакомивших с новыми записями гагаузских народных песен из коллекции фольклориста. (Стерео.1980; Покровская 1989г.)

В характере учёной с нелёгкой судьбой увлекает её способность воспринимать и выражать особо яркие события и явления своей жизни в поэтической форме. Её стихи - это лирическое отражение пережитого.

Послевоенные годы

Трудными были для всех,

Мы не сдавались,

Пели, смеялись,

Верили твердо в успех.

А её переводы с родного русского языка на гагаузский язык и наоборот, говорят о её совершенном владении этими двумя языками. В переводах на гагаузский язык «Жалитка»,

«Гори, гори, моя звезда», на русский язык «Арамызда йашаарды бир адам» (П.Чеботарь), и в собственных сочинениях, опровергая мнения о бедности гагаузского языка, она показывает богатство и гибкость этого языка.

13. После долгого перерыва в обучении детей в школе родному языку, в начале 80-х годов, группа гагаузской интеллигенции подняла вопрос о преподавании в школах гагаузского языка как предмета. Ими посылались письменные обращения в государственные органы, учёным и деятелям культуры. На их письмо Л.А. Покровская откликнулась незамедлительно: «...Это было бы полезно детям и справедливо по отношению к гагаузам, которые, как и другие народы СССР, хотят знать свой родной язык. Теперь надо как-то подготавливать общественное мнение в пользу Вашего предложения. Ведь обучение на русском языке остается, будет только дополнительно введен гагаузский язык как предмет. ...Если удастся получить согласие правительства и партийных органов, я с большим желанием готова помочь в редактировании школьных учебников на гагаузском языке». И тут же развернула деятельность по осуществлению своих обещаний.

14. Неценима заслуга Л. А. Покровской в образовании и становлении Гагаузской Автономии: для создания и признания государственности гагаузов много значило доказательство того, что гагаузский язык является самостоятельным языком, а не диалектом какого-то другого тюркского языка. Научные труды по гагаузскому языку Л. А. Покровской сыграли в то время огромную действенную роль. Особенно её труды в балканских исследованиях.

Известно, что доклад Л.А. Покровской на Первом Конгрессе балканских исследований, содержит вопросы классификации песенного материала, её идейно-тематический и художественный анализ. (Покровская 1966г.)

В 1973 году закончено сравнительное исследование синтаксиса гагаузского языка в аспекте балканистики, которое из печати вышло в издательстве «Наука» в 1978 году.

В декабре 1996 года комиссией по подготовке проекта Уложения (Основного закона) Гагаузии доктор филологических наук из Санкт-Петербурга Л.А. Покровская была привлечена к разработке фундаментального закона Гагаузской Автономии.

15. Незадолго до своего ухода Л.А. Покровская оставила ценные завещания для дальнейшего развития гагаузского языка:

- написание и издание новых школьных учебников по гагаузскому языку, начиная с букваря;

- не слишком поддаваться мощному влиянию турецкого языка в Гагаузии.

А её сердечный призыв к подрастающему гагаузскому поколению был таков: «Paalı gagauzlar! Koruyun sizin kendi yazınızı, unutmayın ana dilinizi! Üürenin dooru yazmaa hem okumaa gagauzça.»

Жизнь и научная деятельность Л.А. Покровской - светлое, яркое явление в науке и языке гагаузов.

Она сумела доказать, что для большого учёного, как и для большого таланта, не существует границ государственных и межнациональных. Её большое сердце вместило любовь к двум народам.

Умела распределять саму себя. На своем пути сумела отличить и отбросить мелочное от высоких больших дел. Умела дружить, ценить людей.

Мистики нет, есть сильная человеческая натура, целеустремлённость, бескорыстие.

Несомненно, в этом заключается секрет её преданности гагаузскому народу, которому посвятила себя без остатка. В этом состоит ответ на вопрос, поставленный в начале нашей публикации, откуда взялись силы и вдохновляющий огонёк, чтобы посвятить себя просветлению народа, не родного ей по этнической культуре и языку, но единой православной верой, где сострадание, любовь к ближнему - главенствующие постулаты.

Литература:

1. Bulgar Stepan. Anılmış gagauz yazıçısı Dmitriy Kara Çoban (1933-2986). Komrat. 2018. 57 s.
2. Kırıyakoğlu Tatyana. Türkolog. Profesör Lüdmila Pokrovskaya (1925-2009). Komrat. 2019. 68 s.
3. Покровская, Л.А. 50-летие гагаузской письменности: машинописный текст/ Л.А.Покровская. СПб. 30 мая 2007. 15 л.
4. Чеботарь П.А. Гагаузская художественная литература / 50-80-е гг. XX в. Очерки. Кишишнев. 1993. 122 с.

6.3. RUMIN FILOLOGIYASI HEM UYGULAMA LINGVISTIKA
6.3. FILOLOGIE ROMÂNĂ ȘI LINGVISTICĂ APLICATĂ
6.3. РУМЫНСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ПРИКЛАДНАЯ ЛИНГВИСТИКА

CZU: 821.135.1(478).09

<https://orcid.id:0000-0002-3424-1588>

ROMANUL DE AZI: STRATEGII NARATIVE

Burlacu Alexandru

doctor habilitat în filologie, profesor universitar

Institutul de Filologie Română

„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, USM, RM

e-mail: alexburlacu1@gmail.com

orcid.id:0000-0002-3424-1588

Abstract: The analysis is centered on the way in which a novel is made, on the po(i)ethic/ construction of the novel, on the narrative techniques/figures, on the relationship between man and reality (V. Butnaru, O. Serebrian, D. Gutu, I. Iachim), on the increasingly cosmopolitan universe, a universe that no longer appears in a deterministic form; it is seen as a consequence/ incidence, in short, as the fruit of chance. The world jumped off the landline, the playful, the absurd, the artifice, the caricature, the exoticism, the pathological/ the limit of the manifestation of the human being are the signs of experimental prose. Deliberately anticanonic features define the novels of D. Crudu, A. Vakulovski, V. Butnaru, P. Erizanu. The Bessarabian novel tries to get out of provincialism through the ironic metaphysics, through the psychology of the intellectual crisis (usually from the typology of the losers), through the dramatic/ tragic vision of existence. Samples of courageous continuity or rupture with the Romanian tradition, the „seriousness” of the discourse or the cheap playfulness, the thesis, the new common places, the fashionable clichés are discussed; the technique of the diary, the self-referentiality, the literatureization of childhood memories are overworked, the novel still remains disadvantaged by the cult of the storyteller, by the ethical pathos, by the spirit of justice. It disturbs the anachronism of deterministic, evolutionary, rudimentary positivist interpretations, the stylistic monotony. The timid experiments, the modest results, the feeling of déjà-vu are other impediments in the temptation to access the literature of the Center.

Keywords: The Bessarabian novel, continuity, rupture, narrative techniques

S-a afirmat, nu o singură dată, că avem o literatură regională, că suntem niște întârziți, că scriitorii basarabeni, deși biografic contemporani, trăiesc/ rătăcesc în epoci literare demult apuse. La o privire din avion, istoria critică a literaturii române, nu reține nici un romancier de la noi. După numărătoarea Mariei Șlehtișchi, de la 2000 încoace scriitorii basarabeni au publicat peste 200 de romane, apărute, în marea lor majoritate, în tiraje minuscule. De altfel, în lista exegetei nu au intrat chiar toți autorii de romane.

Proza de azi reprezintă triumful romanului, orice discuție despre proza din spațiul pruto-nistean este în esența ei o discuție despre roman. Schița, povestirea, nuvela, chiar și atunci când acestea sunt ilustrate de Vitalie Ciobanu, Constantin Cheianu, Dumitru Crudu, Anatol Moraru, Nicolae Popa, Grigore Chiper etc., par, în comparație cu reușitele epice ale romanului, niște specii minore, nereprezentative. Acești scriitorii optzeciști, nouăzeciști, douămiiști înnoiesc substanțial temele, discursul specific al prozei de mică întindere, dacă, desigur, e să-i raportăm la proza basarabească din secolul trecut care, în mare parte, a evoluat de la sămănătorism la neosămănătorism.

Vom lua în discuție romanele „Hipnotic” de Val Butnaru, „Pe kontrasens” de Oleg Serebrian, „Urmuz. Cei dintâi trăsniți” de Alexandru Vakulovski, „Biblioteca” de Mircea V. Ciobanu,

„Margareta noastră” de Dumitru Crudu, „Ard pădurile” de Paula Erizanu, „Perestroika Boys” de Dinu Guțu, dar nu mai puțin „Sfidând furcile caudine” de Ion Iachim, „Fraierul” de Claudia Partole, „Tragedie pozitivă” de Leonid Popescu, „Actorul anonim” de Aurelian Silvestru, „Cojoanca” de Grigore Teslaru, toate acestea apărute în ultimii doi-trei ani.

Preluând termenii lui Nicolae Manolescu [3, p. 732-733], putem spune că disputa de creație în proza de azi se dă între romanul ionic, reprezentat de realitățile naratologice din „În contrasens” de O. Serebrian, „Margareta noastră” de D. Crudu, „Perestroika Boys” de D. Guțu, amintind de trăirismul din „Iepurii nu mor” de Ștefan Baștovoi, o memorabilă literaturizare a amintirilor din copilărie în cheie postmodernistă și romanul corintic, ilustrat de Val Butnaru („Hipnotic”), Alexandru Vakulovski („Urmuz. Cei dintâi trăsniți”), Mircea V. Ciobanu „Biblioteca”, texte care se înscriu în convențiile artistice ale romanelor „Povestea cu cocoșul roșu” de Vasile Vasilache, „Hronicul Găinarilor” de Aureliu Busuioc sau „Pupa rusa” de Gheorghe Crăciun și „Țesut viu. 10X10” de Emilian Galaicu-Păun, cu viziuni panerotice, modele textualiste atât în stânga, cât și în dreapta Prutului.

Oleg Serebrian, un prozator extraordinar, dă un roman stufos de 520 de pagini, roman care continuă Cântecul mării (2011), Woldemar (2018), relatând „saga de familie aflată în curs de derulare (...), e un roman-fluviu care își plimbă cititorul prin diferite epoci și prin momente-cheie ale istoriei. Roman de epocă, roman istoric, roman psihologic – cu totul, o lectură fascinantă, un labirint ficțional din care nu mai vrei să ieși” [2, p. 25]. Am mai putea adăuga aici între altele că e pentru prima dată, dacă sunt bine informat, când în proza de aici se agață tema homosexualității, dincolo de alte patologii, e remarcabil prin dimensiunea cosmopolită, prin viziunea spațio-temporală, prin amalgamul de obsesii pe tema „eului” și a proiecțiilor acestuia asupra dublului, o formă eficientă a dialogismului între, în formula lui Martin Buber, „EU și TU”, „EU ACESTA și EU ACELA”, în cazul romanului „În contrasens”, între Alex și Enno, față de care Alex are o atracție inexplicabilă, căruia i-a scris ani la rând, ca unui alter ego.

Un final simbolic, înainte de sinucidere, protagonistul are revelația că „în Enno m-am iubit pe mine însumi, pe acel „eu” râvnit la care n-am ajuns niciodată. Acum știu că nici nu puteam să ajung, pentru că aveam raporturi diferite cu noi înșine – Enno își era suveran, eu mi-am fost doar slugă. Am coborât fotografia cu Enno de pe perete, apoi am scos-o din ramă, ca și pe cea în care eram cu Irmin. Aceste două fotografii nu puteau rămâne, trebuiau să dispară împreună cu mine. Am aprins un chibrit, apropiindu-l de fotografia lui Irmin. În lumina flăcării, ochii lui cenușii mă scrutau parcă sfidător, parcă dojenitor, parcă protector, adică neînțeleș, așa cum mă privise și tratase el întotdeauna. Am ezitat o clipă, apoi am atins focul de colțurile zimțate ale fotografiei. Mă uitam cu ușurare și cu regret cum flacăra albăstruie mistuia hârtia lucioasă, răspândind un miros chimic. Era ca un act de exorcism. Mă eliberasem de el” [4, p.497-498].

Acest roman ionic este de o finețe epică, pe alocuri exemplară, mai exact, pe segmentele în care dramele de conștiință sunt mai importante decât relațiile cu lumea exterioară. Personajul protagonist Alex von Randa, la urma urmelor, e un adaptat inadapdat; un om fără intimitate devenit „om problematic”, suferă, cum se spune, de „viciul autoscopiei”. Trecem peste întinse spații de verbozitate, descrieri inutile de peisaje, portrete și excesive comentarii gastronomice pentru un personaj dilematic, care în inerția circumstanțelor presante își scrie/ explică autobiografia, greu de imaginat, în treizeci de caiete. Autenticitatea celor 30 de caiete e îndoielnică și prin faptul că Woldemar Skawronski, reputat neurochirurg, și Alex von Randa, fratele bunicii sale, savant matematician, scriu în unul și același limbaj (Natura dialogică a jurnalului favorizează plurilingvismul).

Romanul basarabean ilustrează mostre de continuitate sau ruptură curajoasă cu tradiția în cazurile lui Alexandru Vakulovski și Constantin Cheianu, reactivând „gravitatea” discursului sau ludicul ieftin, tezismul, parodiind clișeele la modă. Și azi sunt suprasolicitate tehnica jurnalului (Oleg Serebrian), autoreferențialitatea (Dumitru Crudu, Dinu Guțu, Leonid Popescu), literaturizarea amintirilor din copilărie (Dinu Guțu). Romanul rămâne în continuare dezavantajat de cultul povestitorului, de patosul etic, de spiritul justițiar (Ion Iachim care recurge prea insistent la

comentariul auctorial), postura de moralizator o preia Aurelian Silvestru, de altfel, un bun mânuitor de intrigi polițiste nu numai în ultimul său roman „Actorul anonim”.

Deranjează anacronismul interpretărilor deterministe, evoluționiste, rudimentar pozitivistă, monotonia stilistică. Experimentele timide, rezultatele modeste, senzația de déjà-vu sunt alte impedimente în tentația de a accede la literatura de la Centru. La prima vedere, toate acestea ne pot duce cu gândul „nimic nou pe Frontul de (V)Est” al literaturii.

Romanul de azi se concentrează mai mult pe „tehnică” și pe „procedee”, pe primatul limbajului literaturii. Excelează în această direcție Emilian Galaicu-Păun, Val Butnaru, Mircea V. Ciobanu care probează (în termenii lui Nicolae Manolescu) modelul romanului corintic, până mai ieri, un gen de rara avis la noi.

Un element de noutate trebuie scos în evidență în strategia debutului. Val Butnaru, unul dintre puținii romancieri cu conștiință romanescă, reia în „Hipnotic” eterna fragilitate a ființei umane strivite de mecanismele devoratoare ale Istoriei ilustrată exemplar în precedentul său roman „Negru și Roșu: 1930-2056”, neașteptat de original prin concepție și construcție. În „Nota autorului”, un mic tratat de cum se scrie și se citește un roman, suntem inițiați într-o nouă strategie a debutului: „Dragă prietene, acum, când te pregătești să citești această carte, mărturisesc, cu oarecare tulburare, că structura cărții pe care o ții în mână nu-mi aparține. Ideea poate să-ți pară cam ciudată sau, chiar, de-a dreptul epatantă. Și mai epatantă ar putea părea afirmația că sunt, probabil, unicul autor din lume care, ajungând să termine de scris un roman, nu știe încă ce anume vei citi tu. Pot spune cu certitudine un singur lucru: cartea care va fi tipărită, cea pe care o ai acum în fața ta, nu e cartea pe care am scris-o eu. Cel puțin, e altceva decât am scris” [1, p.3] .

Unul dintre personajele acestui roman, Negru, relatează undeva, acum nu mai știu unde anume – și asta din cauza că s-a produs un adevărat haos în ordinea firească a narațiunii (...)

<< - Văd că scrii capitole scurte, mi-a spus el într-o bună zi, cu toate că nu avea de unde să vadă sau să afle cât de lungi sau cât de scurte sunt capitolele, și asta fără să mai pun la socoteală faptul că ceea ce scriu nici măcar carte nu este. Cel puțin, eu nu consider așa. Capitolele sunt scurte fiindcă asta e gândirea ta – incoerentă, illogică și abundă, a continuat după o scurtă pauză de reflecție. Și dacă ai să lași cartea să apară în forma în care ai scris-o, te asigur că volumul va arăta ca dracu' – incoerent, illogic și absurd. Iată de ce am să-ți dau un sfat: după ce ai să termini de scris, tipărește fiecare capitol pe foi aparte, apoi pune foile într-un bol mare și amestecă-le bine. După asta, răstoarnă totul la podea și adună filă cu filă, fără să tragi cu ochiul. Ordinea în care le vei ridica de jos trebuie să devină ordinea în care se vor succeda capitolele în cartea ta. Așa e corect să fie. Așa trebuie să arate o carte de amintiri. Incoerentă, illogică, absurdă. Așa va fi o construcție adevărată a cărții. Ca amintirile care se perindă în mintea noastră, într-o ordine greu de înțeles, dar și mai greu de explicat>>” [1, p. 4-5].

Autorul-narator, în dialog cu personajele, ne mărturisește: „Am avut în minte – chiar am scris – un anumit gen de carte, dar ceea ce se va întâmpla peste puțin timp, în viitor, va modifica romanul pe care l-am gândit în trecut. O altă ordine a capitolelor, o altă succesiune a evenimentelor, vor da un alt sens cărții mele (...) Sunt, de fapt suntem cu toții, aidoma fotonului, a cărui decizie luată în trecut a fost influențată de decizia care va fi luată în viitor” [1, p. 7].

Relația „autor-narator-personaj-cititor” este concepută în aspect dialogal: „Tu, dragă prietene, poți schimba regula jocului în continuare, fiindcă, la drept vorbind, nu există nicio regulă. În cazul în care n-o să-ți placă ceea ce vei citi, adică nu vei rămâne satisfăcut de modul în care se derulează subiectul romanului, de ordinea capitolelor stabilită la voia întâmplării, ai toată libertatea propriei carte. Scrie pe foite aparte numerele capitolelor, de la 1 la 20, amestecă-le, așa cum se face la loto (...) S-ar putea ca ordinea stabilită de voia întâmplării tale să dea un alt sens cărții mele. S-ar putea ca suspansul, bunăoară, să apară unde nici nu-l bănuise nimeni. S-ar putea ca deznodământul să intervină chiar de la bun început, iar, pe la mijlocul cărții, dramaticul să devină comic și viceversa. S-ar putea ca o altă succesiune a evenimentelor să nareze o altă poveste decât cea pe care mi-am imaginat-o și am scris-o eu, autorul” [1, p. 9].

Romanul lui Val Butnaru creează o altă imagine a lumii, universul nu se mai înfățișează în manieră deterministă, în cheia filosofiei pozitivistice, ci ca un rezultat al accidentalului/ hazardului. Raporturile dintre om și realitatea fizică sunt prezentate ca o colecție de probabilități. Teoria relativității și mecanica cuantică legitimează dreptul romancierului de a-și gândi existența într-o „realitate potențială”.

Val Butnaru, ceva mai înainte Emilian Galaicu-Păun cu „Țesut viu.10 x 10”, anunță, la noi, schimbări importante pentru felul în care se scrie, se construiește un roman centrat pe ideea absurdității lumii, a unei lumi fără Dumnezeu, fără sens. Absurditatea lumii se află și la baza altor romane cu toate încercările de a sfida sau depăși absurdul, inclusiv prin apelarea la mit, miteme sau legende. Absurdul alimentează „antiromanul” „Urnuz. Cei dintâi trăsniți” de Alexandru Vakulovski. E o proză experimentală, deliberat anticanonică, deci, cu persiflarea clișeeilor, specularea echivocului. Compania bizară a eroilor lui Urmuz e însoțită cu personaje de la terasa Uniunii Scriitorilor, dând viață unei lumi sărite de pe fix. Simulacrul realității e, la urma urmelor, rodul hazardului, iraționalului, misticului. concentrându-se mai mult pe „tehnică” și pe „procedee”, pe primatul limbajului literaturii.

Direcțiile principale și formulele consacrate în scriitura optzecistă, nouăzecistă, douămiistă continuă, fără rupturi. Accentul e plasat (în romanele lui V. Butnaru, O. Serebrian, D. Guțu, I. Iachim, A. Vakulovski, D. Crușu, Aurelian Silvestru, Mircea V. Ciobanu) pe universul tot mai cosmopolit, univers care nu se mai înfățișează într-o formă deterministă; acesta e văzut/ tratat ca o consecință/ incidență, pe scurt, ca rod al hazardului. Lumea sărită de pe fix, ludicul, absurdul, artificul, caricatura, fragmentarismul, exotismul, patologicul/ limita de manifestare a omenescului/ sunt câteva semne ale prozei experimentale, deliberat anticanonice definind romanele lui A. Vakulovski și V. Butnaru, P. Erizanu. Romanul basarabean încearcă să iasă din provincialism prin metafizicul ironic, prin psihologia crizei intelectualului (de regulă, din tipologia rataților), prin viziunea dramatică/ tragică a existenței.

Ceea ce reține atenția cititorului străin e, vorba lui Eugen Ionescu, „glasul documentului”, și nu numai la Constantin Stere (romanul fluviu „În preajma revoluției”), dar și la Paul Goma („Din calidor” sau „Arta refugii”, alte exemple strălucite). Pe „glasul documentului” în spiritul realismului traumatic mizează și Ion Iachim în romanul doric „Sfidând furcile caudine”, în care personajul protagonist mareșalul Ion Antonescu e conceput ca o replică la literatura neomarxistă. Comentariile autorului narator eșuează în demonstrații și declarații politice, juridice, de regulă în spirit moralizator. În genere, cultul povestitorului în togă de judecător azi nu mai e la modă. Eticul o ia înaintea esteticului și în romanul „Fraierul” de Claudia Partole, un roman moralizator, ca și „Temă pentru acasă” de Nicolae Dabija.

Se pare, Tatiana Țîbuleac este mult mai bine receptată prin „Grădina de sticle”, decât prin romanul ei mai reușit „Vara în care mama a avut ochii verzi”. Basarabenismul „grădinii de sticle”, plin de cruzime, prezintă interes nu numai din punct de vedere strict literar, dar și politic. Credem că unele texte ale prozei de azi prezintă interes mai cu seamă prin limitele de manifestare ale omenescului, prin patologic și exotism. Logica comercială în literatura de azi favorizează autorii literaturii de masă („Când era să moară Brejnev” de Iulian Ciocan, „Măștile lui Brejnev” de Nicolae Spătaru). Odată cu acestea, trebuie constatat faptul că se scrie mult, enorm de mult, nu mai urmăm înțelepciunea/ îndemnul anticilor: „Non numero, sed pondere”, sau: „Non multa, sed multum”, care, pe înțelesul nostru, ar suna: mai bine puțin și bine!

Bibliografie:

1. Butnaru, Val. *Negru și Roșu*. Chișinău, Editura Litera, 2016. ISBN 978-9975-74-879-7.
2. Crețu, Bogdan. „O moarte utilă la Peenemunde”. În rev.. Observator cultural, 25 martie, 2022
3. Manolescu, Nicolae. *Arca lui Noe*. București, Editura 100+1 GRAMAR, 2000. ISBN 973-591-195-7.
4. Serebrian, Oleg. *Pe contrasens. Roman*. Chișinău, Editura Cartier, 2021. ISBN 978-9975-86-493-0.

CZU :338.43

<https://orcid.org/000-0002-6112-9073>

MODALITĂȚI DE RECEPTARE/PROMOVARE A LITERATURII ȘI FOLCLORULUI ROMÂNESC DIN BASARABIA ȘI REGIUNEA CERNĂUȚI ÎN UCRAINA: ULTIMELE 7 DECENII.

Apetri Dumitru

Doctor în filologie, conferențiar cercetător
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu“ (Chișinău)
E-mail: apetri_a@yahoo.com
orcid id: 0000-0003-4374-2154

Abstract: The article highlights the main ways of receiving/promoting Romanian literary creation and folklore from Bessarabia and the Chernivtsi region, which were imposed, in the nominated decades, within the Romanian-Ukrainian literary dialogue. The priority belongs, naturally, to the artistic translation, which is followed by critical interpretation, the artistic reflection and poetic reinterpretation. The collaboration process, broadly speaking, is beneficial, the following fact remains incomplete: the limitation of the literary heritage as a donor during the Soviet period.

Keywords: modalities, reception, promotion, dialogue, translation, critical interpretation, artistic reflection.

În cadrul interacțiunilor literare româno-ucrainene, care s-au produs în ultimele 7 decenii, distingem 4 modalități de receptare/promovare a literaturii și folclorului românesc de la est de Carpați în Ucraina: traducerea literară, interpretarea critică, reflectarea artistică și reinterpretarea poetică. Dintre acestea cea mai prolifică a fost, cum e și firesc, **traducerea literară**.

În total, la etapa actuală avem traduse 20 de cărți în versuri, 30 de proză, 5 de dramaturgie, 7 din creația folclorică verbală și 4 culegeri plurigenuriale, deci, în total 66 de unități editoriale. Cifra este impunătoare, resursele umane și cele tipografice antrenate în proces au fost solide, dar, privite sub aspectul selectării, acțiunile nu totdeauna s-au arătat a fi reușite. E meritat pe deplin faptul că printre poeți figurează Grigore Vieru cu 3 plachete: *Curcubeul*, *Coarda colorată* și *Numărătoarea*, destinate vârstei tinere școlare și cu volumul *Mamei* pentru maturi. E salutabilă, de asemenea, prezența lui Em. Bucov cu poemul antologic *Andrieș*, a lui Andrei Lupan cu volumul *Semn bun*, a poezilor L. Damian, V. Levițchi, Arc. Suceveanu, I. T. Zegrea și V. Tărățeanu, dar e regretabilă lipsa a doi clasici basarabeni de origine – B.P. Hasdeu și Al. Mateevici, precum și a următoarelor nume contemporane: P. Cărare, N. Dabija, V. Romanciuc, L. Lari, E. Tarlapan, Teo Chiriac ș.a.. Din septentrionul literar din ultima jumătate de secol e de regretat absența poetului martir Ilie Motrescu și a lui Grigore Bostan, creația în versuri a căruia se impune prin consistență ideatică, substanță umoristică și satirică.

În compartimentul de proză tradusă îi aflăm pe I. Druță cu romanele *Gheorghe, fiu de văduvă* (e vorba despre *Frunze de dor*), *Povara bunătații noastre*, cu povestirile antologice *Ultima lună de toamnă* și *Aromă de gutui* (aceasta e plasată în culegerea colectivă „Povestirea moldovenească contemporană.” Kiev, „Дніпро”, 1985) și cu culegerea de nuvele *Bobocel* pentru vârsta matură preșcolară și tineretul școlar. Eminentul scriitor pentru copii, Sp. Vangheli, e prezent cu volumele *Isprăvile lui Guguță*, *Băiețelul din coliba albastră* (2 ediții) și cu *Noi isprăvi ale lui Guguță*. Dintre prozele pentru maturi au fost selectate culegerea de nuvele și povestiri *Delfinul* semnată de G. Meniuc și romanul lui Vl. Beșleagă *Acasă*, dar fața genului prozastic din secole 19-20 o constituie, de rând cu cei nominalizați, scrierile semnate de B.P. Hasdeu, C. Negruzzi, Alecu Russo, C. Stere, A. Busuioc, M. Gh. Cibotaru ș.a. Păcat că locul acestora l-au ocupat I. Cana cu

Dimineața pe Nistru, S. Șleahu cu *Tovarășul Vanea*, A. Șalari cu *Ticușor* și Gh. Gheorghiu cu două narațiuni: scrierea de proporții *Ninsori în primăvară* și culegerea de povestiri *Bună ziua... Mulțumesc...La revedere*.

În anii '80, la editura „Дніпро”, au apărut culegerile colective de proză contemporană intitulate: *Povestirea moldovenească sovietică* (1980) și *Povestirea moldovenească contemporană* (1985), iar la editura „Молодь” – volumul *Melodiile codrilor. Nuvele ale tinerilor scriitori* (1984). Fără îndoială, acestea completează substanțial tabloul prozei noastre contemporane cu un șir de scrieri reușite și nume noi.

Dramaturgia contemporană o reprezintă valoroasele piese drugiene *Casa mare* (2 ediții), *Păsările tinereții noastre*, *Doina* și o variantă dramatizată a prozei lui A. Busuioc *Singur în fața dragostei* (variantea ucraineană *Перед судом кохання – Condamnat de iubire* – tr. n.). Această secțiune ar fi arătat și mai solid, dacă în cadrul ei, s-ar fi aflat și drama *Răzvan și Vidra* ce aparține clasicului B.P. Hasdeu. Informație detaliată privind aspectul receptării operelor literare ne oferă două dintre articolele recente ale subsemnatului (Apetri, 2020, 115-119; Apetri, 2021, 61-68).

Cât privește secțiunea de traduceri din creația verbală orală nu avem obiecții. Astfel de povești ca *Făt-Frumos și soarele*, *Cum au găsit frații comoara părintească*, *Muma lui Ștefan*, precum și culegerile *Proverbe și zicători moldovenești* și *Cântece moldovenești populare* sunt binevenite. E de menționat și numărul impunător de exemplare: de la 65 mii la 200 de mii.

Între anii 1953 și 1977, la Kiev, au apărut 5 culegeri plurigenuriale: *Moldova* (poezie și proză), *Cântecele Moldovei. Opere vocale ale compozitorilor sovietici moldoveni* (conține și un compartiment de cântece populare), *Constelație*, ediția a 8-a (versuri, povestiri, schițe și articole ale scriitorilor moldoveni), *Vocile Moldovei* (culegere de repertoriu: poezie, proză, dramaturgie și înregistrarea unui dans) și *Cântece populare moldovenești*. Culegere de repertoriu. Acesta este arsenalul de creație literare care a intrat în albia culturii ucrainene prin intermediul celei mai active modalități de interacțiune a patrimoniului literar – traducerea artistică.

Privite sub aspectul selectării, cele mai multe obiecții trezește culegerea *Moldova* care a apărut în 1953. Ea conține numeroase scrieri plătuite în spiritul realismului socialist. Nu sunt lipsite de moloz-proletcultist nici cele trei culegeri ce au urmat, dar, în linii mari, materia pe care o conțin acestea (fie poezie, proză, schițe sau eseuri) este una benefică. Tonalitatea artistică majoră a acestui compartiment o creează, în primul rând, creațiile populare (cu preponderență cele din culegerea *Cântece populare moldovenești* editată în 1977), în al doilea – operele scriitorilor marcați simțitor de sinceritate, precum au fost și au rămas în continuare, în spațiul pruto-nistrean, G. Meniuc, P. Cărare, Gr. Vieru, I. Druță, D. Matcovschi, Gh. Vodă, I. Gheorghiiță, L. Damian, P. Zadnipru, N. Constenco, S. Saka, N. Esinencu și V. Teleucă.

În secolul al XIX și în primele 4 decenii ale secolului următor, atât în Țara Fagilor, cât și în Basarabia au fost create opere literare și folclorice valoarea cărora este incontestabilă, însă unii dintre cititorii ucraineni, luând cunoștință de fondul de traduceri din literatura românească de la est de Carpați, își pot crea impresia că în aceste areale activitatea literară își ia începuturile în anii '50 ai secolului trecut, pe când realitatea, se știe prea bine, e cu totul alta.

Interpretarea critică. Cei mai solizi și mai prolifici interpreți ai contactelor literare și folclorice în cadrul dialogului cultural moldo-ucrainean sunt academicianul C. Popovici din R.Moldova, bucovineanul Gr. Bostan, membru de onoare al Academiei Române și profesorul universitar din Cernăuți A. Romanet. Ei sunt autori de studii monografice în problemele contactelor nominalizate și semnatori de numeroase articole și recenzii cu tematica respectivă. Acești savanți sunt urmași de literații basarabeni Gh. Bogaci, I. Osadcenco, S. Pânzaru, A. Matcovschi, de cercetători din Ucraina St. Semncinsky, O. Gainiceru, N. Bogaiciuc, V. Melniciuc, de Gruia St. Iațentiuc din România și de subsemnatul.

În virtutea împrejurărilor, care s-au creat în fosta Uniune Sovietică în ultimele 3 deceni și ceva, studierea tematicii luate în discuție nu s-a întrerupt totalmente, dar a încetinit simțitor. Cunoaștem doar două studii monografice apărute în sec. XXI. Unul dintre acestea tratează problema receptării literaturii ucrainene în Moldova în anii 1924-1984, acesta îi aparține subsemnatului

(2006, Apetri), altul ia în discuție poezia lui Mircea Lutic, recreată în ucrainește de cunoscutul poet Vitali Kolodii, autor cernăuțeanca Irina Ghembliuk (2009, Ghembliuk).

Reflectarea artistică. Printre acțiunile întreprinse în sfera literară pe timpul imperiului sovietic figura și o indicație plauzibilă. Scriitorii erau orientați să reflecte în creația lor nu numai realitățile naționale, dar și subiecte din alte spații geografice și spirituale. În consecință, unii dintre poeții ucraineni au creat poezii cu subiecte din viața românilor dintre Prut și Nistru, iar poeții din acest plai au zămislit un șir de texte în versuri inspirate din realitățile Ucrainei. E grăitor în acest sens volumul bilingv *Lire înfrățite - Збратані ліри* (Chișinău, „Literatura Artistică”, 1979.-176 p., selecție și postfață de Dumitru Apetri), care conține zeci de cântări reciproce ce aparțin poezilor din Ucraina și Moldova.

O parte dintre subiectele abordate de poeții ucraineni se referă la arta Moldovei (poezia, cântecul, dansul), la splendorile plaiului mioritic și la anumiți creatori de valori spirituale și artistice. Prin urmare, autorii operelor de acest gen s-au arătat a fi pătrunși de nobila intenție de a promova modele de artă moldovenească și specificul ei național în albia spiritualității ucrainene.

Reinterpretarea poetică. Crearea de opere literare noi, în temeiul unor modele consacrate, este o practică cunoscută în literaturile lumii. Au recurs la acest procedeu M. Eminescu și G. Coșbuc. La rândul său, poetul Vasile Voiculescu ne-a oferit treizeci și patru de „sonete închipuite ale lui Shakespeare în traducere imaginată”. O faptă literară similară cu cea a poetului V. Voiculescu a întreprins, relativ recent, și scriitorul ucrainean Oleh Honcearenko. El a propus cititorului din patria sa cartea *За Еминеску... до себе (Співу-переспіву) – Prin Eminescu... spre sine (Cântări-recântări)* (2012, Гончаренко) care cuprinde zeci de poezii și poeme, în esența lor, niște recântări după tezaurul poetic al neîntrecutului Eminescu și vreo treizeci de poezii inspirate din creația poezilor români Z. Stancu, Gr. Vieru, L. Damian, G. Meniuc, V. Teleucă, P. Zadnipru, B. Istru, P. Boțu, Agnesa Roșca și A. Lupan.

În impresionantul eseu *Ucraina mea... Moldova mea*, autorul constată că natura l-a înzestrat cu două aripi: una alimentată de entitatea ucraineană – linia tatălui, iar a doua de ființa mamei, care-i murmura deasupra leagănului vechi doine cu cocori și basme cu Feți-Frumoși și Ilene Cosânzene. Geniul eminescian, zice poetul, i-a vindecat inima de aritmie. Așadar, recenta ediție a lui O. Honcearenko constituie o nouă modalitate de interpretare și receptare a poeziei eminesciene – recântarea. Uneori se întâmplă ca gradul de libertate interpretativă, pe care-l oferă recântarea, să se soldeze cu niște pastişe, adică reproduceri mimetice. Calitatea artistică a majorității textelor din volumul nominalizat ne-a convins că O. Honcearenko a depășit faza mimetismului și a oferit cititorului **veritabile exerciții de ingeniozitate**.

O bună parte din replăsmuirile lui Oleg Honcearenko tind insistent să reproducă, și adeseori le reușește, cele trei componente mari și, bineînțeles, definitorii, ale operei literare: mesajul/potențialul ideatic, imaginea artistică și melodicitatea/muzica textelor. Îndeosebi s-au soldat cu succes variantele poeziilor *De-aș avea...*, *Somnoroase păsărele*, *Lacul*, *La steaua...*, *Înger de pază*, *De vorbiți mă fac că-n-aud*, sonetul *Trecut-au anii* și altele câteva. Bucură faptul că printre operele lirico-epice figurează și magnificul poem *Luceafărul*. Din poezia *Floare albastră* a fost supusă unei recântări reușite doar prima jumătate de text (7 strofe din cele 14). Pentru confruntare transcriem prima strofă a originalului *De-aș avea...* și fragmentul respectiv al recântării ucrainene:

De-aș avea și eu o floare А була б у мене квітка
Mândră, dulce, răpitoare, з тих, що мають всім привітно
Ca și florile din mai, у весінньому степу –
Fiice dulci a unui plai, Осявають ніч сліпу,
Plai răsând cu iarbă verde, посміхаються до неба,
Ce se leagănă, se pierde, й більш нічого їм не треба!
Undoind încetișor, Про любов шумить трава...
Șoptind șoapte de amor. Зовсім зайві там слова.

În pasajul citat figurează imaginea plaiului ce surâde prin mijlocirea vălului de iarbă verde, chipul copiliței blândișoare ca o zi de primăvară, veșmântul floral, doina etc., sunt respectate concomitent ritmica, strofica, este reprodusă muzicalitatea. Inspirație denotă întregul text. Acest mijloc specific de dialog literar – recântarea – s-a dovedit capabil, după convingerea noastră, să suscite interesul cititorului din patria lui T. Șevcenko pentru geniala operă eminesciană și pentru anumite poezii ce aparțin altor poeți care i-au atras atenția interpretului ucrainean incitându-i imaginația.

Consistența recentei apariții editoriale e susținută și de compartimentul de poezii dedicate de O. Honcearenko *prealuminoasei Moldove* (e determinativul care-i aparține). Acest florilegiu poetic este precedat de eseu *Ucraina mea... Moldova mea...*, eseu plăsmuit, cum s-a subliniat deja, la o înaltă cotă emotivă, chemând insistent semenii să dea glas inimii. Numeroase sunt noțiunile, unitățile onomastice și realiile care se succed în cântările originale ale poetului: Casa mare, codrii de basm ai Moldovei (în genere, plaiul mioritic e văzut ca un meleag spațios inundat de lumină), haiduci, lăutari, doine, codane încântătoare (Eminescu: *fiice dulci a unui plai*), soiuri proslăvite de struguri, vinuri vestite create la est de Prut ș.a.m.d. Acestea și alte realii românești, care au alimentat bogata imaginație a autorului, formează imaginea veritabilă și impresionantă a realităților pe care le-a îndrăgit și le-a evocat într-o manieră ce impresionează și care e nouă în domeniul interacțiunilor literare româno-ucrainene. Meditații detaliate asupra volumului luat în discuție aflăm într-o recenzie a subsemnatului inclusă în revista „Septentrion literar” (2013, Apetri) și reluată în variantă revăzută și completată în cartea sa *Eminescu sporind a lumii taină* (2020, Apetri).

Prin urmare, cadrul interacțiunilor literare moldo-ucrainene se desfășoară, în linii mari, prin intermediul a patru modalități de receptare/promovare a poeziei și folclorului românesc din Basarabia și regiunea Cernăuți: traducerea literară ce se impune ca cea mai fructuoasă activitate, interpretarea critică ce s-a materializat în câteva studii monografice, într-un șir de articole, recenzii, studii introductive, postfețe, portrete literare etc., reflectarea artistică ce a încetinit simțitor în ultimele 3-4 decenii și reinterpretarea poetică – fâgaș nou, inaugurat relativ recent de volumul citat mai sus al talentatului poet ucrainean Oleh Honcearenko.

În concluzie: sunt substanțiale eforturile depuse de spiritualitatea ucraineană în receptarea/promovarea literaturii create în R.M în ultimele 7 decenii, dar cititorii din patria lui Taras Șevcenko vor dispune de o imagine veritabilă asupra patrimoniului literar și folcloric românesc de la est de Carpați doar atunci, când procesul selectării operelor artistice v-a cuprinde perioada modernă și cea interbelică, când va spori numărul de creații folclorice, care, prin mesaj și seninătatea expresiei, sunt superioare, după cum a constatat maestrul Ion Druță, straturilor de cultură modernă.

Sperăm că în anii care urmează tradiționalul dialog literar moldo-ucrainean, care constituie un mijloc eficient de îmbogățire reciprocă a creației artistice, în sens mai larg – a spiritualității, își va diversifica și revigora modalitățile de interacțiune.

Referințe bibliografice

1. Apetri, Dumitru. *Receptarea poeziei românești din Republica Moldova și regiunea Cernăuți în Ucraina prin traduceri: aspectul selectării*. În: *Philologia*, 2020, nr. 5-6, p. 115-119; *Receptarea prozei din Republica Moldova în Ucraina în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. În: *Philologia*, 2021, nr. 2, p. 61-68
2. Apetri, D. *Dialog intercultural Aspecte ale receptării literare*. - Chișinău, „CEP USM”, 2006. – 171p.
3. Apetri, D. *Recântările - o nouă modalitate de interpretare și receptare a poeziei eminesciene*. În: „Septentrion literar” (serie nouă, 2013, nr. 47 (1), p. 15-16); Idem. *Prin Eminescu... spre sine: recântări poetice*. În cartea lui: *Eminescu sporind a lumii taină* Chișinău, „Știința”, 2020, p. 102-105.

4. Ирина Гемблюк, *На пелюстках зірок. Поезія Мірчі Лютика в українських перекладах Віталія Колодія*. Чернівці, „Місто”, 2009.-144р. Ghembliuk Ir. *Troienit de cosmice petale, Poezia lui Mircea Lutic în traducerea ucraineană de Vitalii Kolodii* (în limba ucraineană).
5. Гончаренко, Олег. *За Еминеску... до себе (Сніви-переспіви)* - Мелітополь, 2012. *Prin Eminescu... spre sine (Cântări-recântări – tr. n.)*

CZU :338.43

<https://orcid.org/000-0002-6112-9073>

GAMA VARIATĂ A SENTIMENTELOR ÎN LIRICA LUI ION MINULESCU

Balțatu Liudmila

Dr., conf. univ. Universitatea de Stat

„B. P. Hasdeu” din Cahul

e-mail: ludmilabalta@yahoo.com

orcid id 0000-0002-9993-6735

Abstract: Ion Minulescu distinguished himself in all literary genres. Though, he will survive in time primarily for his lyrical works, he being one of the most important representatives of Symbolist poetry.

Minulescu writes exclusively in free verse which is of a special sonority. The language is impressive for being full of neologisms.

The success of Minulescu's poetry lies in its exterior musicality. The verses are pre-eminently emphatic, this contributing to their wide popularity.

Minulescu's merit in literary art presents him as being the axis of Symbolist movement, the one who lowered Symbolism to everyone's comprehension and popularized its methods.

Key-words: lyrical works, personality, opinions, literary movements, generations, symbol.

Înainte de a trece nemijlocit la prezentarea personalității și creației literare a poetului Ion Minulescu, ne vom concentra atenția la istoricul apariției și dezvoltării curentului literar Simbolismul. Aceasta o vom face nu întâmplător, ci din considerentul că poetul român Ion Minulescu va rămâne în memoria multor generații ca fiind unul dintre cei mai valoroși reprezentanți ai poeziei simboliste.

Așadar, apariția Simbolismului, care juca un rol primordial în poezia modernă, datează cu secolul al XIX-lea. Bazele Simbolismului sunt puse de către poetul francez Charles Baudelaire, creația căruia, de altfel, oscilează nu în limitele unui singur curent literar, ci între Romantism, Parnasianism și Simbolism. Conceptul simbolist este introdus de către acest poet francez în sonetul cu titlul sugestiv *Corespunderi*. Operă din care desprindem ideea că simbolismul oferă imaginilor poetice o funcție implicit, nu explicit, simbolică.

Să apelăm, pentru a ne convinge, la următoarele versuri din această creație a lui Baudelaire:

„Prin codri de simboluri petrece omu-n viață

Și toate-l cercetează c-un ochi prietenesc.”

Aici e cazul să menționăm că principiul corespondențelor a fost introdus în poezie anume de către Baudelaire (mai fiind numit și sinestezie). Acesta permite scriitorilor simbolști să stabilească niște raporturi intime între eul său (universul mic) cu lumea ce-i înconjoară (universul mare).

În genere, în vizorul poeziei simboliste sunt puse stările sufletești vagi, nedefinite, preponderent negative. Iar la baza tehnicii poeticii simboliste se află principiul sugestivității, fiind urmat și de celelalte menționate mai sus: a corespondențelor, a armoniei muzicale, ilustrând totodată un interes aparte pentru partea formală a poeziei (se acordă o deosebită atenție inovațiilor prozodice, e introdus versul liber etc.).

La cele relatate vom mai adăuga: Simbolismul a exercitat niște modificări radicale nu doar în lirica franceză, dar și, în general, în perceperea conceptului de poezie. Poezia modernă și-a creat un limbaj al său propriu, un limbaj în care se simte în largul ei.

Așadar, Simbolismul provenind de la grecesul antic „symbolon” - a arunca, a uni, a compara, și „symbolon”, un obiect din ceramică la grecii antici rupt în două servind ambasadorilor din orașe aliate pentru recunoaștere reciprocă, devine o modalitate de exprimare a ideilor poetice prin imagini sugestive, observate din natură, ce invită cititorul la o decodificare a abstractului, misterului. În această ordine de idei poetul simbolist Alexandru Macedonski constată: „Simbolismul este cel mai apropiat de natură, fiindcă el, pentru a ne sugera idei, procedează întocmai ca dânsa – cu alte cuvinte, fiindcă ne înfățișează una sau mai multe imagini ce se transformă la urmă în cugetări”[1, p. 100-101].

Simbolismul românesc a apărut în ultimele decenii al secolului al XIX-lea – perioadă caracterizată prin mari contradicții sociale. Or, la fel ca în Franța, simbolismul românesc e produsul orașului. El apare ca o reacție contra poeziei minore a epigonilor eminescieni și a Sămănătorismului.

Conform opiniei lui N. Davidescu, Simbolismul românesc derivă din marele nostru geniu – Mihai Eminescu și, cum afirmă un alt savant – D. Micu – în faza lui inițială este eminescianizant.

Deși, format la școala romantică germană, M. Eminescu, fiind sub impulsul spiritului epocii, se lansează în creațiile sale lirice cu o muzică asemănătoare cu cea simbolistă. Un exemplu convingător, în acest sens, sunt poeziile sale *Melancolie*, *Se bate miezul nopții* etc. În contextul dat, explicația e simplă: doar unul din izvoarele Simbolismului a și fost anume Romanticismul german.

În linia acestor precizări, ne vom referi la următoarele date constatate de către Lidia Bote: Simbolismul românesc trece printr-o etapă estetic-teoretică, începând cu anul 1880, prin Alexandru Macedonski. O altă perioadă - de căutări și experiențe (1892 - 1908). Una de plenitudine (1908-1914). O alta – de declin (1914-1920).

La cele relatate vom mai adăuga o precizare: Simbolismul românesc e eterogen. Drept urmare, e dificil să-i cuprindem într-o singură formulă poetică pe reprezentanții lui. Ceea ce îi unește pe ei toți – Șt. Petică, D. Anghel, G. Bacovia, I. Minulescu etc. - e tendința lărgirii tematicii poeziei prin intermediul explorării universului urban și înnoirii expresiei lirice.

Aceste tendințe le vom desprinde și în urma lecturării poeziilor apărute de sub penița lui Ion Minulescu – „cel mai tipic reprezentant al poeziei simboliste și acela care are meritul principal la popularizarea ei”[2, p. 457].

În adevărul acestor aprecieri vin și volumele apărute grație străduinței și efortului său scriitoricesc, marcat de un talent aparte: *Romanțe pentru mai târziu*, *De vorbă cu mine însumi*, *Spovedanie*, *Strofe pentru toată lumea*, *Nu sunt ce par a fi*.

„Ion Minulescu a intrat impetuos, prin 1906, în lirica țării, mânuind un vers sonor, muzical, elocvent, ușor de învățat, plin de nume exotice, un vers frânt, în care cifrele fatidice „trei” și „șapte” reveneau obsedant”[3, p. 222] – ține să sublinieze V. Eftimiu.

Aceste adevăruri pot fi confirmate și prin poezia minulesciană *Romanța celor trei romanțe* :

„Mi-am zis :

Voi scrie trei romanțe...

Și-n trei romanțe-mi voi închide,

Ca-n trei sicriuri de aramă, trei morți iubiți –

Trei clipe reci –

Ce-mi stau în suflet împietrite,

Ca trei luceferi stinși pe veci,

Uitați în haos,

Ca pe-o cracă de chiparos trei crisalide...”

Pe aceeași linie, sunt și opiniile altui savant în domeniu : „Ion Minulescu manifestă atracție pentru tehnica și motivele simboliste : folosește numărul fatidic (prevestitor) trei – *Romanța celor trei romanțe* : este ispitit de mirajul despărțirilor : *Romanța celor trei corăbii* ; îl preocupă efectele

sonore (obținute prin utilizarea neologismelor cantabile și a numelor proprii exotice frapante prin sonoritate) : *Cânta un matelot* ; tristețea și nota gravă, plină de sugestie din unele poezii : *Ultima oră*”[4, p. 74].

Așadar, vom argumenta aceste opinii cu un fragment din scrierea minulesciană *Cânta un matelot* :

„Cânta un matelot la proră,
Și imnul lui solemn plutea
Pe-ntinsul Mării Marmara,
Ca-ntr-o cetate spaniolă,
Când orologiul din cupola
Anunță fiecare oră
Printr-un preludiu de mandolă...”

Ion Minulescu crează poezie sonoră, declamatoare, fiind evidențiată printr-o uimitoare inventivitate verbală și printr-o singulară armonie. Această muzicalitate exterioară a operei lui Minulescu este una din tainele succesului său, consideră cei care i-au studiat cu atenție și cunoștință de cauză creația. În sprijinul acestei idei vin și opiniile lui E. Lovinescu conform căruia poezia lui Minulescu e cea mai sonoră din literatura noastră actuală... Minulescu are meritul de a fi fost axa mișcării simboliste și de a fi redus acest simbolism pe înțelesul tuturor și de a-i fi popularizat metodele.

Mai mult ca atât, dacă să atragem atenție la decorul poeziilor minulesciene, ne vom convinge că el este romantic, Dar, acest romantism e pătruns și de un sensualism bolnăvicios. Or, poetul redă în scrierile sale emoțiile ce-l copleșesc ; iubirea lui se reduce doar la o singură clipă :

„De ce-a plecat ?...
Nici Dumnezeu nu știe !...
Știm doar atât –
Că n-are să mai vie
Chiar dac-ar fi s-o-ntoarcem iar din drum!...”
(În cinstea celei care a plecat)

Vom lua în calcul, în acest context, și afirmațiile marelui critic literar G. Călinescu despre lirica minulesciană : „Toate decorurile și ceremoniile simboliste sunt în poezia lui Ion Minulescu: mistica numerică din Maeterlinck, scheletele, sicriile, cavourile...”[5, p. 227]. De asemenea, nu trece neobservată în poezia minulesciană și prezența clopotelor, a bisericilor:

„Sună clopotele...
Sună clopotele-n depărtare.
Clopotele!... Clopotele!...”
(Clopotele)

O atmosferă deosebită e sugerată de poet în versurile „În orașul cu trei sute de biserici
„În orașul cu trei sute de biserici,
De trei ani,
Sună clopotele-ntruna...”

Însă de o popularitate aparte în rândurile cititorilor se bucură Romanțele lui Minulescu grație sincerității sentimentelor și a versului melodic.

Vom reproduce mai jos un fragment din înalt apreciata sa creație cu titlul *Romanța fără muzică* :

„Și ne-am iubit cu-atâta nebunie,
Că statuile albe ne-au privit
Cu ochi geloși...”

În aceste versuri prin cuvântul „nebunie” este sugerată trăirea unui sentiment profund și sincer, încât, zice poetul, poate încânta până și statuile reci.

Iar într-o altă creație a sa – *Celei care pleacă* - surprindem struna artistică nostalgică a poetului, figurile de stil plăsmuite cu măiestrie redau întocmai culorile vii, contrastul dintre zbuciumul mării și *cântecul trist*, păstrând totodată armonia, farmecul sentimentului de dragoste.

„A fost un vis trăit pe-un țărm de mare,
Un cântec trist, adus din alte țări
De niște păsări albe călătoare
Pe-albastrul răzvrătit al altor mări”

În rândurile care urmează ne vom referi la poezia minulesciană *În cinstea celei care a plecat*. Conform opiniilor savanților în domeniu, această poezie e o metaforă în sine. E greu de găsit un răspuns la întrebările precum: cine a plecat, în cinstea cui plouă afară. Prezența ambilor îndrăgostiți ne sugerează gândul că, dacă nu ei au plecat, atunci rezultă că a plecat dragostea. Or, poetul înzestrează dragostea cu însușiri umane. Ea a fost găzduită, s-a aflat alături de cei doi, i-a apropiat, apoi i-a îndepărtat, ca până la urmă să-i părăsească. Năprasnice sunt eforturile celor doi s-o întoarcă. Ea a plecat pentru totdeauna.

Considerațiile de mai sus le vom completa și cu unele opinii ale criticii literare: „Înțeles în adevărata lui valoare, Minulescu este un poet major. În întregimea ei, poezia lui este un univers, dacă nu neapărat prin amploarea planului tematic, în orice caz prin cantitatea și calitatea fluxului poetic” [6, p. 101].

Aceste constatări ne aduc la concluzia că valoarea poeziei minulesciene e, mai întâi de toate, în farmecul ei specific, totodată facil și subtil, dar evidențiindu-se printr-o originalitate unică.

Există multe opinii, iar uneori și contradictorii, privind creația lirică a lui I. Minulescu. Fenomenul în cauză denotă următorul adevăr : opera lui supraviețuiește prin timp. Creațiile lui necesită în continuare de a fi descifrate și apreciate la justa valoare, datorită faptului că scrierile sale sunt „opere literare autentice, autonome, purtătoare de sensuri ample, pictând tablouri de epocă, oameni și desfășurând idei în feeria lor fascinantă de imagini și fantezii” [7, p. 13].

Aprecierile date se referă nu doar la lirica minulesciană. Scrierile sale în proză de asemenea se evidențiază prin calitățile din poezie : o limbă bogată în expresie și extraordinar de vioaie. Ne vom convinge în urma lecturării romanelor sale ce poartă titlurile *Roșu, galben și albastru, Corigent la limba română, Barbierul regelui Midas* etc.

Nota modernistă Ion Minulescu o introduce și în operele sale dramatice : *Pleacă berzele, Lulu Popescu, Amantul anonim* ș. a.

Bibliografie

1. *Literatorul*, nr. 2, 1892, Reprodus din: Al. Macedonski, *Opere*, Iv., p. 100-101, 1946.
2. Loghin C. *Istoria literaturii române*. Cernăuți: *Tipografia Mitropolitul Silvestru*, p. 457, 1939.
3. Eftimiu V. *Minulescu În : File de istorie literară*, București : *Albatros*, p. 222, 1972.
4. Buzași I. *Literatura română și literatura pentru copii*. Alba Iulia: *Universitatea 1 Decembrie 1918*, p.74, 2003.
5. Călinescu G. *Istoria literaturii române*, Chișinău: *Universitas*, p.227, 1993.
6. Tomuș M. *Poezia lui Minulescu*, București: Editura pentru literatură, p. 101, 1968.
7. Gafița M. *Romanul Corigent la limba română și proza lui Minulescu*, În: I. Minulescu *Corigent la limba română*, București : *Minerva*, p. 13, 1971.

CZU 821.135.09

<https://orcid.org/0000-0002-2016-8965>

DINSPRE EMINESCU ÎNSPRE DABIJA ÎNCOACE DESIGNUL INTERETNICULUI AUTENTICITAR - EXCELARE ÎN UNIVERSAL

Botezatu Liuba C.

Doctor în pedagogie, conferențiar universitar
Universitatea de Stat din Comrat, Comrat, R.M.
e-mail: liuba.botezatu@yahoo.com
orcid id: 0000-0002-2016-8965

Botezatu Liuba V.

masterandă MRL/22, Facult. de Cult.Națională.
Universitatea de Stat din Comrat, Comrat, R.M.
e-mail: liubavbotezatu@gmail.com
orcid id : 0000-0002-3648-2799

Abstract. Each of our student groups and teachers, belonging to the ethnicities of southern Bessarabia - Comrat/ UTA Găgăuzia, collides, from case to case, with the apparent problems of the day. In favor of their solution comes the crisis of lost unity, advanced by the German philosopher E. Husserl at the beginning of the century XX, [2]. As usual, any conflict-situation brews for a longer time, but it breaks out momentarily, when it becomes acute. This is what we face in conducting classes, in those specializing in the creation of the literary-artistic text. In this favor, we appeal here to the work of the classic M. Eminescu and the late contemporary writer N. Dabija. The duty of the specialist manager in education is to smooth out the difficult situations that arise on the social-professional field. On the subject: "Authentic interethnic design-excellence in universal from Eminescu to Dabija onwards", fragmentary, interpretive accents, fall on SAS/strategic action supports: No. I-2, No. I-4: TMSC/MVPPF „6-to- 6”. The question that bothers us is: how do we do it?

Keywords: Design, case study, Longing, MVPPF „6-to-6 “/TMSC – TMGC, M. Eminescu, N. Dabija, MECA.

Extenso

Fiecare dintre studenții și profesorii noștri, pertinenti ai diverselor etnii din sudul Basarabiei - Comrat/ UTA Găgăuzia, se ciocnește, de la caz la caz, cu problemele aparente ale educației la zi. În favoarea soluționării lor ne vine *criza unității pierdute*, înaintată de filosoful german Edmund Husserl la începutul sec. XX, [2]. Ca de obicei, orice situație-conflict se coace mai mult timp, dar izbucnește momentan, când se acutizează. Cu aceasta ne confruntăm la orele de diriginție, la cele de specialitate în realizare pe textul literar-artistic. În această favoare, facem apelare aici la opera clasicului M. Eminescu și a regretatului scriitor contemporan N. Dabija. Datoria managerului specialist în educație e să aplaneze situațiile dificile care se creează pe teren profesional - social.

Obiective - finalități: a). formarea culturii filologocentrice, b) sintetizarea axei de valori la opera autodesăvârșirii, prin respectarea dreptului fiecăruia, al fiecărei etnii /identități culturale la autodeterminare valorică. c) susținerea studiului de caz: „Designul etnicului autenticitar - avansare în universal dinspre Mihai Eminescu înspre Nicolae Dabija încoace.”

REALIZARE DE SENS - SUPORTUL ACȚIONAL STRATEGIC Nr. I-4. MVPPF „6- la- 6”:

- Dacă vi s-ar propune să faceți o speculare/selectare, vizavi de tema aleasă pentru cercetare, pe care dintre învățămintele suportului avizat MVPPF „6-la-6”, SAS/suportul acțional strategic Nr.I-3 [3] le veți lua, din prima, la drum?
- Ce credeți că poate fi demn de reținut din acest modelling sutenitor?
- Spre ce ne mobilizează (din start) îndemnul lui A.Einstein, prefațat de acest SAS?
- Ce trebuie de făcut pentru ca, căutările-ne să dea roade așteptate?
- Ce înțelesuri provoacă sintagma „cultură filologocentrică”, dar „pregătire profesională”?

- Care poate fi mesajul descifrării statutului emblematic „MVPF„6-la-6” în viziunea d-voastră?
- Ce părere aveți, vizavi de verdictul emblematic „MVPF„6-la-6” la încadrarea eului în ramele designului originalității interetnicului autenticitar?
- Despre ce ne vorbesc numele reprezentanților de frunte ai literaturii naționale M. Eminescu și N. Dabija pe scala universalității cuprinsului curricular al designului propus?
- Care ne pot fi motivațiile, vizavi de suplinirea nevoii de formare a unei culturi filologocentrice fenomenale la catedra de filologie română și slavă /U.S. Comrat, departamentul „Cultură națională”?

Evidențiem faptul că suportul MECA [3] în prevalența înălțării în universalitate provoacă la a judeca, sintetiza, analiza, specula/alege – revenire, eficientizare, revalorizare a parcursului curricular la conformarea în social, avantajării unor maxime ale autenticitarului în universal, în cheia înaintării în *strategic-fenomenal dinspre TMS/ Teoria și Metodologia Specială a Creativității înspre TMGC/ Teoria și Metodologia Generală a Creativității./ SAS, Nr. 1-9,1-10[ibid.3].*

PROVOCĂRI ÎN FENOMENAL

/FORMAT EXERSIV/ANALIZĂ TEXTOLOGICĂ/

Scopul

1. Prefațarea stilului interpretativ: autor-receptor-manager.
2. Resemnarea identității autenticitar la valorificarea de ansamblu general a operei măștrilor condeiului artistic: Mihai Eminescu, Nicolae Dabija.
3. Analiza textologică: *gramatical, psihologic/tehnologic, imagistic, fenomenologic.*

PRIMA PROVOCARE

„SARA PE DEAL” [6]- COBORÂREA ȘI URCAREA DIN/ÎN MIT A LUCEAFĂRULUI
POEZIEI NOASTRE - MIHAI EMINESCU

„Ființa vorbește fenomenologic, mihaicimpoian, dinspre autentic înspre universal.”

CONCEPTE - CHEIE

❖ **Evidența preaplinului autenticitar în „Sara pe deal”**

Studentii vor fi capabili:

- să dezvăluie aspectele de profunzime ale preaplinului autenticitar în poemul „Sara pe deal”;
- să se racordeze modalităților interpretative ale geniului din perspective multiple:
  - Modul de interpretare a experienței hermeneutice este logicul.
  - Modul de interpretare a experienței hermetice este izbucnirea.
  - Modul de interpretare a trăirii experienței autentice este intuiția/iubirea.

❖ **Evidența formatului originalității stilului interpretativ**

Studentii vor fi în stare să:

a) motiveze specificul stilului interpretativ al autorului prin:

- luarea de atitudine față de preaplinul autenticitar, concentrat în penultima strofă.
- *motivarea* fenomenologiei spiritului poporului român-moldav în plenitudinea: stil al individualității creatoare, stil fenomenal eminescian.
- confirmarea adevărului spontaneizării-revărsării preaplinului autenticitar în fenomenal, în prevalența: PLS/principiul lăuntrului suveran – PPA/principiul preaplinului autenticitar.

b) demonstreze originalitate la evaluarea stilului propriu interpretativ:

- intonație ascendentă; descendentă; uniformă; stare de suspans; lectură expresivă – recital.

c) motiveze aspectul valoric al stilului managerial - transversal/fenomenal:

- experiență hermeneutică - experiență hermetică.

Format eseistic evolutiv-autoevaluativ:

- „Sara pe deal” [6], de Mihai Eminescu, prin geneză (*Facerea*) consemnează o primă provocare în fenomenal a creatorului, cât și a celor care receptează. „Sara pe deal”, reprezentând mitul coborârii *Luceafărului* în ființă și al urcării în neființă. Altfel spus *coborârea și urcarea din mit a Luceafărului începe pe deal... Sara* configurează dimensiunea timpului aflării în repaos - pregătirii pentru un nou început. „Sara pe deal”, „text de o înaltă încărcătură lirică, s-a născut dintr-o viziune artistică unitară: forma se armonizează cu fondul de sentimente și idei... Fluxul sonor e susținut de încărcătura vocalică și consonantică specific eminesciană...” /L.B.
- Este cazul prin care *dorul, poziționat pe extaz*, la momentul presimțirii clipei împlinirii, o ia pe dinaintea *plăcerii de durere/de suferință, excelând admirativ în provocational – plăcere de dăruire – complinire intropatică; plăcere de drag de viață*: „Astfel de noapte bogată,/ Cine pe ea n-ar da viața lui toată!?”- proba de vârf a revărsării preaplinului autenticitar în fenomenal /G. Gr.

Patru nivele interpretative, efecte evolutiv-evaluative /exersare în profesional-filologocentric

I. a) Interpretare gramaticală. 2,5p.

b) Interpretare psihologică. 2,5p.

c) Interpretare imagistică. 2,5p.

d) Interpretare fenomenologică: 2,5p.

II. a) evidența stilului interpretativ al autorului /2,5%

b) evidența stilului interpretativ al receptorului: 2,5%

c) lectură expresivă-recital; 3.5%. Din oficiu 1,5p. = 50%

III. Eseu. Metoda eseistică - luări de atitudine, formatul culturii filologocentrice - 10p.

Prin sinteză: Evaluativ/autoevaluativul în totalitate demonstrează că măiestria artistică - arta cuvântului, se află pe picior egalitar cu măiestria paideică/managerială... Competitivitatea în competitivitate demonstrează că toți actanții evaluați-autoevaluați acumulează cel mai înalt procentaj de interpretativitate filologocentrică (90-100 %).

A DOUA PROVOCARE

„TE BLESTEM SĂ TE ÎNDRĂGOSTEȘTI DE MINE” [4] / Nicolae Dabija

/Pentru un manual al dragostei eterne/

EVOCARE

„Nu sunt oameni răi, sunt oameni suferinzi”/ N.Dabija

Le propunem studenților să-și amintească de mostrele literare învățate în gimnaziu și liceu atât la orele de limba și literatură română, cât și la orele de limba și literatură găgăuză, bulgară, cele de literatură universală, cu identificarea numelui autorului operei preferate, enumerarea personajelor îndrăgite.

REALIZAREA SENSULUI

- Ce învățăminte din acest roman al lui Dabija ne pot fi/ne sunt de folos?
- Spre ce îndeamnă din prima titlul romanului cu pricina?
- Cum l-am face pe Dabija „să se îndrăgostească” și de noi, de etniile noastre trăitoare în sudul Basarabiei?
- Cum ar trebui să arate un text în format literar-artistic autentic-fenomenal?
- Ce titlul i-ați oferi romanului scris de d-voastră în această cheie de idei?
- Ce concept conținutal trebuie să cuprindă un roman intitulat „Manual al dragostei”?

REFLECȚIE. Jurnal reflexiv:

- De care ritual specific se conduc găgăuzii ca neam creștin ortodox în ajunul sărbătorilor religioase?
- Ce verset din biblie ar sta la baza intitulării romanului scris de d-voastră în acest format?
- Ce termeni-cheie veți lua pe calea intitulării romanului d-voastră în sensul: păstor, păstorit, pastor?

- Înafară de sărbătorile Crăciunului și cele de Paște, la care sărbători național-creștine țin mai mult găgăuzii?
- Ce-i unește, din punct de vedere spiritual, pe moldoveni și găgăuzi în format reprezentativ unic: Sfântul Gheorghe/Hederlez și Casâm/Sfântul Dumitru?

EXTINDERE

La capitolul *interesul trezit*, studenții enumără mai multe, printre care: dreptul la autodeterminare interetnică. În linii generale, studenți își dau cu părerea că Dabija nu prea a fost îndrăgostit de găgăuzi cu toată vecinătatea pe care o au (Dabija e de la Cimișlia, lângă Comrat) pe motivul că n-a inclus în acest roman nici o poveste de dragoste din istoria vieții găgăuzilor.

O altă variantă intitulativă (a prezentului roman) integrează următoarele:

- *Te blestem să te îndrăgostești de mine, de găgăuzii mei.*
- *Eu-Noi la început de secol XXI.*
- *Dragostea e mare nevoie pe capul omului.*
- *Blestemul care ne unește este trăirea prin iubire...*
- *„Iubește-ți aproapele ca pe tine însuși...”*
- *Mersul pe ape - blestem al nemuririi sinelui.*
- *Te blestem să-ți iubești mama care te-a născut...*
- *Sunt găgăuz de neam onest „în mână cu metanii...”*

Format estimativ: 2,5 p. Din oficiu 1 p.

Fiecare tip de stil în parte, avându-și partea sa de zbor, mai bine zis, de risc în acel zbor. Spre exemplu „Ochiul al treilea” nicolaedabijian - „ceea ce văd cu al treilea ochi azi, doar mâine va fi cu adevărat” (SAS Nr.I-8) este **un risc** bineconștientizat. „*Te blestem să te îndrăgostești de mine*”-apelativul caracterologic al romilor - **un risc**; *conviețuirea interetnică: moldoveni, găgăuzi, romi, ucraineni, bulgari, ruși*, înafara propăvăduirii dragostei/dorului de aproapele - **un risc**. **Un risc** e și specificul centrării, doar în trecut, pe istoricul vieții acelei „etnie localizată de sute de ani în sudul Basarabiei”, ținută în întunecime de regimul totalitar, prin luarea dreptului la limba maternă/limba găgăuză. Găgăuzii, în sens provocator-deșteptător, nu-și găsesc locul în această antologie, așa cum și-l găsesc romii, a căror provocare a lor a fost dintotdeauna libertatea. Este o modalitate **riscant** provocatoare de autentic, de identitar la suplinirea dreptului uman la autodeterminare. Este **Un Mare Risc** pentru autorul romanului, *dar și un mare risc* pentru managerul educației, poziționat în aceeași cheie de valori/ *metode ale instruirii - metode ale învățării*.

Ce l-a făcut, totuși, pe Dabija să treacă printr-un asemenea mare risc?!

Atitudinile demonstrează că nimic altceva, decât conștiința dragului de a o face, responsabilitatea în fața celui de sus; *iubirea față de aproapele*, trezirea harțagului în cel de alături, *suferindul*; dezvăluirea adevărului biblic – *cel din urmă va ajunge a fi cel dintâi*, iar „*mingea mai mare*” va încăpea „*în mingea mai mică*”, vorba poetului „ochiului al treilea”; marea inteligență - acoperire excelentă a întregului său format scriitoricesc - *Marele Dor de resemnare valorică* – **MARELE TALENT!**

Fișa de observare **Studiul de caz** /După S. Cristea

Mediul de observare: Instituția, societatea	Prezentarea faptei	Interpretarea psihopedagogică a celor observate	Rezultatele în timp <i>Primul semestru</i>
U.S. COMRAT	MRL/19	Cu mult interes	Bune și foarte bune

Tabel: N.1 **Studiul de caz**, „Designul etnicului autenticitar - avansare în universal dinspre Mihai Eminescu înspre Nicolae Dabija încoace.”

Activități	Obiectiv specific	Rezultat scontat	Rezultat final	Responsabil
Prelegere, seminar, proiecte de grup, lucrul individual, lucrări de laborator, conferințe - SAS: FAEI/PAG.	Soluționarea crizei unității pierdute: identitate, multiculturalitate; interdisciplinaritate/ inrerculturalitate/Inter-trans	Autorul este opera care se scrie pe sine: dinspre DOR/ autentic înspre fenomenal/ universal.	Produsul calitativ/ autoevaluativ. Cunoașterea sinelui prin sine.	MRL-19 Autonomia și Absolutul
Total: Legea unității prin iubire TMSC-TMGC		80-90%	90-95%	

I.
studiului de caz

Algoritm de realizare și susținere a

- 1.
- 2.
- 3.
4. situației.
- 5.
6. opiniilor.
7. instituții.
- 8.

- Descrierea situației-problemă.
Motivul problemei.
Obiective-finalități/strategii.
Factorii de menținere și agravare a
Consecințe. Seminare-conferințe.
Evaluarea, concluzii/înaintarea
Implicarea evaluatorilor externi. Alte
Responsabili.

II. Modele și conexiuni - lucrul în perechi, în grup, pe echipe, individual.

III. TMSC-MVPF,,6-la 6”artă a educației-artă a cuvântului.

Bibliografie

1. Botezatu L. „Creativitatea în formarea culturii filologice”; Garamont Studio, Comrat, Chișinău, 2018.
2. Botezatu L. „Filosofia și Axiologia Educației”, Garamont Studio, Comrat, Chișinău, 2018.
3. Botezatu. L. *Suporturi acțional – strategice*, www.academia.edu
4. Dabija N. „Te blestem să te îndrăgostești de mine”, 2017.
5. Didactica Pro „Învățarea altfel” Nr.4-5. Octombrie, 2021.
6. Eminescu M. „Poezii”, Volumul I – II. Chișinău, 2006.

CZU 39(=512.165):81
<https://orcid.org/0000-0003-2831-9681>

ASPECTE LINGVISTICE LEGATE DE TRADIȚIILE POPULARE GĂGĂUZE

Carmen Dimitriu

Lector dr.

Institutul Limbii Române/București

Universitatea din Tel Aviv, Israel

e-mail: carmendimitriu06@yahoo.com

orcid id: 0000-0003-2831-9681

Abstract: The calendar of Gagauz celebrations and traditions is organically linked to the ancient agrarian and pastoral occupations of the Gagauz, but also to the Greek-Bulgarian influence on the Orthodox religion, as the Gagauz are a Turkic Christian people. The structural and typological description of the calendar rituals of the Gagauz is very important to see how they have been preserved throughout history and also to ascertain the influences and linguistic aspects related to this theme. It is very important to take linguistic aspects into account in the study of the spiritual culture of the Gagauz people, as terminology allows us to follow the history and evolution of these traditions simultaneously.

Keywords: Limba găgăuză, etnie, tradiție, calendar, structură tipologică, influențe lingvistice, terminologie ritualică.

Regiunea de sud al Moldovei, cu precădere autonomia găgăuză, este foarte interesantă din punct de vedere istoric, cultural, lingvistic, specificul ei constând în primul rând în amestecul de etnii, fiecare având o limbă maternă și o cultură tradițională și în faptul că toate acestea se întâlnesc, se întrepătrund și se integrează în comunitate. În felul acesta, Găgăuzia este casa comună pentru mai multe grupuri etnice, prin urmare a mai multor limbi și culturi. Cu toate acestea, este foarte interesant cum, în ciuda unei istorii vitrege, găgăuzii au reușit să-și păstreze atât limba, cât și cultura tradițională, chiar dacă unele elemente ale acestei culturi interferează cu ale celorlalte etnii.

De aici pornește însuși obiectul cercetării noastre, a prezenta câteva elemente din cultura tradițională a găgăuzilor și felul cum prin aceste elemente a fost conservată și limba găgăuză, pe de o parte și pe de altă parte interferențele ritualurilor vechi moștenite (ortodoxe sau păgâne) cu celelate limbi și culturi întâlnite în regiunea Basarabiei de Sud. Obiceiurile și ritualurile vechi ale găgăuzilor sunt ritmate de însuși calendarul naturii și de sărbătorile religioase de peste an, fiind o parte importantă a culturii spirituale găgăuze. Fiind expresia culturii unei întregi etnii, acestea poartă amprenta specificului etnic, sunt caracteristice pentru istoria poporului, de-a lungul vremii, reflectând nu numai felul în care găgăuzii au parcurs istoria, dar și modul lor de adaptare, felul în care au conservat datinile strămoșești. De asemenea, este vorba despre felul cum s-au integrat prin cultură și limbă, printre alte etnii și popoare, cum au suportat și au exercitat influențe, cum s-au interconectat cu alte culturi ale Balcanilor. Datele folclorice și etnografice demonstrează că la baza *ritualității calendaristice* a găgăuzilor se află, așa cum arată cercetătoarea Evdochia Soroceanu, munca crescătorilor de vite și a celor care lucrau pământul:

Calendarul popular al găgăuzilor, este, ca și la alte popoare, unul agrar. Acesta păstrează în mod clar urmele unui cult precreeștin, agro-pastoral. Fundamentul acestuia, chintesența lui, este reprezentată de obiceiurile și credințele populare, cărora ulterior li s-au suprapus elementele ecleziastice. Dacă e să ținem cont că un calendar este un întreg sistem de organizare a vieții reale, cotidiene a oamenilor, care reglementează activitatea gospodărească, încifrează pe axa anuală întregul ciclu al vieții umane, atunci este de înțeles și devine foarte clară proximitatea și omogenitatea ritualității calendaristice a găgăuzilor, cu cea a națiunilor balcanice și în primul rând cu cea a bulgarilor [Soroceanu, 9, p.129].

Calendarul popular al găgăuzilor se bazează pe calendarul bisericii ortodoxe, prin urmare, majoritatea sărbătorilor poartă numele sfinților ale căror zile sunt sărbătorite pe tot parcursul anului calendaristic: *Sveti İv an, Ay Yuvan, İvan günü, Sveti Nikulay, Ay Nikola, Nikola günü, Ay Nikola günü, Nikulay günü, Sveti Nikulay günü.*

Numele bisericilor face parte din terminologia sărbătorilor calendaristice: *Büük ayazma, Blaguštenı, Paskellä, Troyța.* Pe lângă numele bisericilor, există și altele - populare, mai sacre/luminoase și mai variate: *Kolada, Surva, Dragayka, Kasım, Hayvannarın günü, Babin günü* etc. Câțiva termeni corespund fiecăreia dintre sărbătorile mari. Acest lucru se explică prin coexistența numelor creștine și populare ale sărbătorilor, precum și prin structura sistemului terminologic găgăuz, care include atât termenii proprii găgăuzi, cât și termenii împrumutați din diferite limbi.

Limba găgăuză a împrumutat astfel de nume de sărbători, de origine bulgară care au venit în limba bulgară din limba greacă ca: *Blaguštenı (Blaguštenie), Spas, Troyța, Pobrajna (Probejna, Probajdin), Strateniya (Sreteniye).*

După calendarul popular al găgăuzilor, ca și la popoarele balcanice, anul se împarte în cele două cicluri, de iarnă și de vară. Ziua Sfântului Dumitru este considerată drept început al ierni, iar cea a Sfântului Gheorghe, prima zi de vară (Hederless). Aceste două sărbători, asociate cu repere importante ale calendarului crescătorilor de vite și oi, scoaterea trumelor /cirezilr de oi/vite la pășunat la stânele de vară și aducerea lor înapoi la proprietari, la iernat, sunt marcate cu termeni specifici, în limba găgăuză: *Sfântul Dumitru-Kasım Ay Dimitri, Sveti Dimitri*; Sfântul Gheorghe - Ezerlez (Hedrlez), *Ay Örgi, Örgi, Sveti, Görgi, Sveti Görgi, Hayvannarın Paskellasiç.*

- Denumirile populare *Kasım* și *Hederless* sunt împrumutate din limba turcă: *Kasım > kasım*)-a desparte (această zi împarte anul în două părți)

- Ritualurile bisericești și ceremoniile creștine au fost fixate prin termenii: *Ay Dimitri, Sveti Dimitri, Ay Örgi, Sveti Görgi.*

- Termenii *Sveti Dimitri* și *Sveti Görgi* sunt împrumutați din limba bulgară, iar în construcțiile *Ay Dimitri* și *Ay Örgi* se folosește, după modelul bulgar, lexemul grecesc *ay* (gr. *Αγιο*), *sfânt*.

Menționăm că, în privința denumirii sărbătorilor religioase ortodoxe, găgăuzii, ca toate popoarele și etniile balcanice, împrumută termeni grecești, fiind sub influența bisericii grecești: *Ay Varvara, Ay Vasil, Ay Ivan, Ay Todur, Ay Iliya, etc.* În paralel, se folosesc denumiri bulgare: *Svety Nikulay, Sveti Iliya, Sveti Ivan, Sveti Arhanghel, etc.*, care au căpătat mare răspândire mai ales prin așa-zisii *găgăuzi bulgari*.

- Cele mai multe împrumuturi sau făcute din limba bulgară, ceea ce e firesc, deoarece în balcani terminologia ritualică a fost asimilată de găgăuzi prin prisma bulgară. Au fost împrumutate atât cuvinte religioase cât și cele ce se referă la ritualuri păgâne sau agrare, în mare parte și din limba greacă, prin filiera limbii slavone bisericești. Din limba bulgară sunt împrumutate și numele sărbătorilor sfinților ortodocși: *Svety Dimitri, Svety Andrey, Svety Varvara.* E important de amintit că în limba găgăuză, ca și în turcă, nu există categoria genului, iar la *Svety Varvara*, de pildă, ne dăm seama de gen după denumirea *Varvara*, terminată în *a*.

- Modelul nominalizant găgăuz este foarte apropiat de cel bulgar.

Dacă Sărbătoarea Sfântului Dimitrie /Kasım deschide sezonul de iarnă, sărbătoarea numită *Hederlez* deschide calendarul sărbătorilor de vară, marcând și începutul verii agricole și se celebrează pe 6 mai. În vechime, în această zi oile erau încredințate ciobanilor, iar ceilalți trebuia să termine toate lucrările agricole de primăvară până în ziua de 6 mai

Sărbătoarea Hederlez coincide din punct de vedere al calendarului creștin ortodox cu *sărbătoarea Sfântului Gheorghe*, pe 6 mai după calendarul iulian. Obiceiurile de Hederlez așadar, o parte dintre acestea, se află sub influența credințelor religioase.

În obiceiurile prilejuite de de Sfântul Gheorghe-*Hederlez* -sacrificiul adus acestuia ocupă un loc aparte, deoarece sfântul era considerat ocrotitorul turmelor de oi. Pentru sacrificiu, cu mult înainte de Sfântul Gheorghe, se alegea un berbecuț dintre primii miei fătați -*kurban kusus*-și se

facea un semn special. Mielul sacrificat, **kurban**, era dăruit viu sau înjunghiat. Pregătirea pentru sacrificare și însăși înjunghierea erau însoțite de diferite acțiuni rituale. Dacă berbecuțul era dăruit viu, i se puneau, cum am arătat mai sus, un colac cu o lumânare aprinsă între cornițe, era legat cu un ștergar, tămâiat și jertfit, rostindu-se următoarele cuvinte: *bu dinnäada senin olsun öbür benim olsun (pe lumea asta să fie al tău, pe cealaltă al meu. Mântuiește, Doamne, sufletul lui.)*. Cel care primea răsăundea: *Bo(g)da proste*, celui care ajuta la sacrificare (dacă nu era vorba de stăpânul casei, ca în satul Joltoi). În satul Cișmighioi se adunau câte două-trei gospodine care coceau **kurban** la același foc. O parte din **kurban**, împreună cu pâinea rituală **kurban ekmäü** era împărțită vecinilor, iar restul se ducea la trapeza comunală de pomană. Trapeza comunală se organiza pe o toloacă, de obicei în capătul unei străzi princiiale, cine dorea întindea masă și invita vecinii.

• **Ay Görgü** sau **Hederlez, Ederlez Görgü Günü**. **Sveti Görgü** sunt termenii prin care găgăuzii denumesc această sărbătoare.

• Denumirile populare **Kasîm** și **Hederlez** sunt împrumutate din limba turcă: *Kasîm > kasîm* (tr.) = *desparte* (zi care desparte anul în două părți);

• Este cunoscut faptul că turcii care prelucrau pământul au împrumutat aceste două date (începutul verii și al iernii) din calendarul plugarilor băștinași, creștini, din Asia Mică.

• Termenul **Hederlez > hidrellez, Hızirilyaz; Hîzîr** este numele musulman al Sfântului Prooroc Ilie, iar *illyaz* vine de la *ilkyaz*, care înseamnă în turcă *primăvară*.

• Ca și **Sveti Dimitri, Sveti Görgü** este împrumutat din limba bulgară, iar sintagma **Ay Görgü** se folosește după modelul bulgar, lexemul grecesc *ay* (gr. *Άγιος*), *sfânt*.

• Găgăuzii care locuiesc în Balcani, de-a lungul coastei Mării Negre, aflați în mare majoritate sub influența bisericii grecești, utilizează mai frecvent variantele grecești ale denumirilor praznicelor bisericești: *Ay Varvara, Ay Vasil, Ay, Ivan, Ay Todur, Ay Iliya*, iar în paralel folosesc și denumirile bulgare: *Sveti Nikulay, Sveti Iliya, Sveti Ivan, Sveti Arhanghel*.

• Orientarea spre îndeletnicirea creșterii vitelor a sărbătorii Sfântului Gheorghe se reflectă și în alt nume popular, **Hayvannarın Paskelläsi** - *Paștele animalelor*.

• Aici coexistă denumirile:

- de origine populară turcă: **Kasîm** și **Hederlez**
- de origine populară slavă: **Sveti Dimitri, Sveti Görgü**
- calchierile grecești din bulgară: **Ay Örgü, Ay Dimitri**
- găgăuza populară: **Hayvannarın Paskelläsi**.

• Felul de gătit de Hederlez, miel însoțit de teci de grâu sau bulgur cu măruntaie tocate, dădea uneori o semnificație secundară a cuvântului **kurban**, numindu-se *Hederlezdä kestik kurban, yapytk bulgur* (terci din crupe de grâu cu carne de sacrificiu).

Termenii specifici cuprind:

- Ritualul în sine
- Sărbătoarea care denumește ritualul
- Executantul ritualului
- Denumiri religioase
- Gesturile rituale
- Obiectele rituale
- Animalul ritualic
- Personaje, cete, grupuri
- Realități rituale (pâini rituale, bucate, recuzita participanților)
- Dialoguri, urări, formule, cântece rituale

În privința *acțiunilor rituale*, nu toate sunt terminologizate. De exemplu, nu sunt denumite prin prin termeni speciali ritualurile de pomenire, de rupere a pâinii rituale, ritualul primului venit, etc. Au fost terminologizate obiceiurile și ritualurile care aveau o mai mare importanță socială, cum ar fi colindul, Rusaliile, invocarea ploii. Terminologiile rituale sunt *îmbinări verbale* suplimentare care reflectă acțiunile fundamentale ale celor care *execută ritualul* de aceea, de multe ori, acțiunea

ritualică și ritualul propriu-zis se exprimă prin aceeași îmbinare terminologică. diferența constă în faptul că îmbinarea terminologică ce semnifică acțiunea rituală este compusă dintr-un nume, însoțit de forme personale ale verbului, de exemplu: *ușaclar gezerlar koladä (copiii colindă)*; îmbinarea de cuvinte care definește ritualul e formată are structura *substantiv/nume+verb la infinitiv: Kolada gezmää (colindul)*. Acesta este un lucru specific limbii găgăuze și anume faptul că *forma de infinitiv prezintă un substantiv deverbativ* cu terminația în *-mak, -māk, -mek*, la cazul dativ: *gezmek-mers, umblet+ ä =gezmä-ä, gezmää*.

Este foarte important să ținem cont de aspectele lingvistice în studiul culturii spirituale a poporului găgăuz, terminologia pemițându-ne să urmărim simultan istoria și evoluția acestor tradiții. Putem urmări, din această perspectivă: *aspecte lexicale generale, lexicul ritualic, mijloacele de denominare, fenomene polisemantice, fenomene sinonimice, animizarea crononimelor, caracterul metaforic al unor termeni, etimologia populară, surse de construire a terminologiei, termeni calendaristici*.

Calendarul sărbătorilor găgăuze este vast, așa că ne-am oprit asupra a două sărbători importante, amintind și de o a treia, Kurban, care merită atenție separată, aspectele ritualice și lingvistice fiind numeroase și având legătură cu tot calendarul tradițional găgăuz. *Aceste observații ar putea constitui materiale etno-lingvistice edificatoare pentru cei interesați să cunoască atât influențele cât și specificul lexicului găgăuz legat de tradiția cultural-populară*.

Bibliografie

1. Cechir, Mihail, Curbanele și sacrificiile, Viața Basarabiei. Chișinău, 1934, nr. 6, p. 4-8)
2. Cechir, Mihail, Dicționar găgăuzo(turco) român, 193
3. Cechir, Mihail, Originea Găgăuzilor // Viața Basarabiei. – 1933. – N9. – p. 15-24; 1934, - N5. – p. 3-20.
4. Ciobanu, Ștefan, Basarabia. Monografie sub îngrijirea lui Ștefan Ciobanu. Chișinău, 1926
5. Moșcov, Valentin, Găgăuzii din ținutul Bender (Eseuri și materiale etnografice 1900,1901), Editura Tipog. Centrală, Chișinău, 2004
6. Moșcov, Valentin, „Găgăuzii din județul Bender” apud <https://newsmaker.md/ro/gagauz-adamli%D1%81-cum-moldova-a-devenit-casa-comuna-pentru-diferite-popoare-partea-a-doua>
7. Soroceanu, Evdochia, Ritualurile clendaristice ale găgăuzilor, Ed. Gunivas, Chișinău, 2015
8. Zanet, Tudor ș.a., Sărbătorile găgăuze, tradiții și obiceiuri, Ed. Pontos, Chișinău, 2017

C.Z.U. 822.145.09

<https://orcid.org/0000-0002-4690-3657>

AFINITĂȚILE CREAȚIEI EMINISCIENE CU OPERA LUI NOVALIS

Mititelu Oxana,

doctor în filologie, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Comrat, Comrat, RM
e-mail: oxana.mititelu.2015@mail.ru
orcid id: 0000-0002-4690-3657

Abstract: Eminescu is a completely special case and his uniqueness forces a rethinking of him in a broad context of coordinates, both national and universal. He happily encountered German culture, which, as is well known, exerted a wholly beneficial influence on him precisely because of its catalytic nature. Affinities of the Eminiscian creation are with the literary of Novalis. What justifies the closeness between the two is also the structural data or "the philosophical condition under which the poetic discourse is formulated". Eminescu believed in love and couple like

Novalis, that's why he adopted the motif of the "blue flower" as a symbol of fulfillment. A symbol taken over is the night star. Both poets see in the night not only a suggestive climate and a poetic atmosphere, but a real magical principle.

Keywords: national and universal literature, affinities, literary work, the "blue flower" motif, the symbol of the night star.

Eminescu, este un caz cu totul aparte și unicitatea lui obligă la o regândire a sa într-un context larg de coordonate, și naționale și universale. Cum Blaga a subliniat cel dintâi, Eminescu s-a întâlnit în chip fericit cu cultura germană, care, după cum se știe, a exercitat asupra lui o înrăurire întru totul benefică, tocmai datorită naturii sale catalitice. Contacte umane, presă, cursuri universitare, conferințe, teatru, concerte, librării, anticariate, toate erau puse la contribuție

ca într-o adevărată goană împotriva timpului, presimțit, poate, ca devastator, pentru epuizarea totală a clipei celei rezezi ce-i fusese dată.

Cu vivacitatea-i tinerească, independent cu totul în mișcarile-i interioare, el a urmărit viața literară contemporană, prin tot ce Viena îi punea la îndemână. Astfel, în perioada studiilor berlineze, între 1872 și 1874, poetul avea să înregistreze saltul acela decisiv pentru devenirea lui dinspre tărâmul cunoștințelor înspre tărâmul sensurilor, al semnificațiilor. Personalitatea lui puternică mereu căutătoare, mereu chinuită de privesăta lăuntrică a dezechilibrului între eu și lume, descoperirea prin filosofie semnificații revelatoare sau încerca să le descopere, săpând mereu mai în profunzime, care se vor reflecta în *Venere și Madonă*, *Mortua est*, *Epigonii*, primele variante la *Împărat și proletar*, *Mureșan*, *Memento mori* până la nuvela *Sărmanul Dionis*. Această nuvelă fantastică, reunind într-un anumit fel specific, foarte subiectiv, un joc spectaculos cu categoriile kantiene ale timpului și spațiului, cu mitul romantic al căderii îngerului și cu motivul migrării sufletului.[1, pp. 7-13]

Folclorul universal, mitologia, ca și filosofia și poezia vedică, Platon și Shakespeare, i-au devenit familiare tot prin intermediari germani și cu accentele valorice sigure puse de marii romantici germani, în așa fel încât concluziile lor să capete pentru el caracterul unor solide premise pentru alte sinteze ale altei culturi europene.

Eminescu n-a făcut altceva decât să răsădească, în literatura noastră, întreaga concepție despre viață a romanticilor germani.

Eminescu și Novalis

Cel mai proeminent poet al romantismului german, Friedrich von Hardenberg (Novalis), care a dat școlii de la Jena cea mai mare strălucire, a rămas după incredibil de scurta sa existență (între 1772–1801) încă o ciudată prezență pe cerul gândirii și creativității europene. A avut un apetit irezistibil pentru absolut, care i-a călăuzit scurta viață.

Filosofia, științele juridice, științele pozitive sub semnul regal al matematicii, științele naturii, religia, poezia au constituit pentru Novalis ramurile aceluiasi „pom al cunoștinței”. Știința teoretică îl pasiona tot atât cât și cea aplicată, iar calitatea obiectivă a cunoașterii se înfășișă în etapa de generalizare a rezultatelor dobândite din experiențele personale care sunt totuși hotărâtoare. De la contactul direct cu geologia, cu mineralogia, în salinele de la Weissenfels, la observația omului în ceilalți, dar mai cu seamă în sine.

Novalis era mișcat de o sete nestinsă de mitologie, ca și prietenii săi, Fr. Schlegel, Ludwig Tieck și Schelling, ca toți cei care au fost împreună în cei cinci ani cât a durat revista *Athenaeum*.

Printre cei împătimiți de cunoaștere se numără și Eminescu, care măcar prin aceasta ar intra în familia spiritelor afine cu Novalis. Între Novalis și Eminescu este un spectru asemănător de interese, tot atât de divers, tot atât de descumpănitor: cu excepția geologiei, a mineralogiei, se regăseau filosofia, dreptul, politica, fizica, medicina, matematica. Și mai presus de toate, în plină maturitate tinerească a intelectului, e de semnalat la amândoi enormul interes pentru antropologie, ca punct de convergență a tuturor studiilor lor.

Ceea ce mai îndreptățește apropierea între cei doi este și datul structural sau „condiția filosofică sub care se formulează discursul poetic” dar evident, nu conținutul opțiunilor înseși, diferite la fiecare din ei. Prezența motivului „florii albastre”, la Novalis reprezintă iubirea ca soluție

absolută, iar la Eminescu nu e decât un incident tranzitoriu care nu rezolvă tristețea „Și-a murit iubirea noastră”..., în opera cu același titlu. „Floare albastră” e prezentă în Călin nebunul și Călin – file de poveste, dacă aruncăm o privire fugară asupra descrierii pădurii de argint am putea considera prezența florii albastre drept simplu element de peisaj, o binevenită pată de culoare în argintiul lunar al vegetalului:

„Acolo, lângă izvoară, iarba pare de omăt,
Flori albastre tremur ude în văzduhul tămâiet.”

Dar spațiul acesta al pădurii mitice deține la Eminescu atribute care-l investesc cu forțe de topos magic. Și într-adevar în pădurea fermecată se va produce împlinirea iubirii fantastice între Călin Zburătorul și fata de împărat, care poartă ea însăși atributul magic ca podoabă la nunta sacră:

„Astfel vine mlădioasă, trupul ei frumos îl poartă,
Flori albastre are-n păru-i și o stea în frunte poartă.” [2, p. 194-196]

Că este vorba de un atribut magic reiese din întregul context al poemului – basm de dragoste în care calitatea de elecțiune (alegere) a locului se corelează cu calitatea de elecțiune a personajului feminin. El este Zburătorul, Făt-Frumos, iar ea este omologată ca o zână, ale cărei atribute le poartă. Deoarece, ca în folclor, unde steaua în frunte deosebește făpturile supranaturale, iubita poartă „o stea în frunte”, iar alături de aceasta Eminescu pune, cu aceeași valoare simbolică, și floarea albastră. Astfel iubita, care e în stare să îplinească visul de dragoste, dobândește virtuți magice în perioada în care artistul nutrește încă încredere și nădejde în iubire. În ea capătă trup ființa miraculoasă, zâna care transfigurează existența, dăruind harul suprem al iubirii, restaurator al mult, însetat doritei unități originare din care îndrăgostitul se simte decăzut prin diviziunea *unului*.

Motivul „floare albastră” e vizibil în cea mai caracteristică proză a primei tinereți, în fantastica nuvelă Sărmanul Dionis. Avatarul (transformarea) eroului, Dan, însoțit de iubita lui, întreprinde alături de aceasta, ca Dante în Divina Comedie, un zbor interplanetar. Purtați numai de forța propulsorie a iubirii („Sărutarea ei îl împlu de geniu și de-o nouă putere... Călătoria lor nu fusă decât o sărutare lungă”), cei doi îndrăgostiți ajung în lună unde el dă curs nestăvilit impulsurilor demiurgice uriașe (titanice sau demonice?) care-l animă, schimbând chiar structura cosmosului pe care-l resimte ca imperfect, punând doi sori și trei luni în „albastra adâncime a cerului”. Prin acest peisaj se preumblau, pe uscat ori pe ape: „... Sau adesea, așezați într-o luntre de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului. El își rezima fruntea încununată cu flori albastre (s.n.) de genunchiul ei, iar pe umărul ei cânta o pasăre măiastră.”

Imaginea, de o rară și stranie frumusețe, are o liniște și o limpezime puțin obișnuită. Este o imagine a cuplului originar refăcut, stăpân singur, în deplină libertate, pe paradisul pe care și l-a regăsit.

Ce semnificație au însă aici „florile albastre”? Ele încununează acum capul bărbatului aflat în plină explozie a facultăților sale demiurgice, desfășurându-și latentele forțe lăuntrice, creând liber pe plan macrocosmic. În această ipostază eroul are neconținut alături pe iubita lui, asociată, printr-un gest liric de o grandoare demnă de un Dante ori de un Petrarca. El este cel care poartă acum „florile albastre”, semnul ființelor și eficienței supranaturale, simbolul magic al puterilor care depășesc strâmtul cerc al realului. Dar nici ea nu rămâne mai prejos în ceea ce privește investirea cu atributele făpturii miraculoase. În acest moment de fericire și libertate supremă, cuplul a refăcut întregul originar din cele două jumătăți devenite absolut egale deci în privința creativității.

Iubirea desăvârșită i-a eliberat lui toate forțele creatoare, dar i le-a comunicat și ei. De aceea „pe umărul ei cânta o pasăre măiastră”, folclorica măiastră a basmelor noastre, întregind, încă o dată, simbolic, egalitatea întru capacități fabuloase a cuplului.

Dragoste, creație, metafizică, fabulos folcloric, iată de câte valori și semnificații originale se leagă eminesciana „floare albastră”. Gânditorul romantic credea cu tărie în dragostea aptă de a se realiza deplin măcar într-o ordine ipotetică (a oniricului (care aparține visului) ca în *Sărmanul Dionis*, sau a fabulosului ca în *Călin – file de poveste*) și acorda feminismului un loc de covârșitoare însemnătate. Eminescu a crezut în iubire și cuplu ca și Novalis în singurele valori în măsură să dea

viață, să refacă unitatea sfâșiată a universului. „Floarea albastră” îl chintesențiasse pe poet într-un suav simbol al împlinirii.[3, pp. 112 - 234]

„Floare albastră”, „simbol tainic”, vorbind despre Sehnsucht (dor) și Glück (noroc), a fost pentru romantici simbolul „norocului care umple întregul suflet”, după care se tânjește, după care se visează, care pare a fi aici ori acolo, arătându-se a fi fost o iluzie, care stă o clipă, apoi dispare, dar rămâne mereu ca imaginea „desăvârșitului, idealului noroc”.

Semnificații ale noctornului la Novalis și Eminescu

Gândite cel mai adesea în regim opozițional, ziua și noaptea sunt privite ca două realități antitetice, fiecare fiind înzestrată cu opusul calității celeilalte. Dacă ziua stă sub semnul luminii, noaptea stă semnul întunericului, dacă una simbolizează echilibrul, singuranța, cealaltă este dominată de spaime, tenebre. Regimul solar reprezintă rațiunea, lumina cunoașterii, iar regimul lunar permite pătrunderea iraționalului, imaginarului excesiv și a visului.

În istoria culturală a omenirii se răstoarnă valorile tenebroase atribuite nopții. La greci, scandinavi, la australieni, la araucanienii din America de Sud, noaptea este prezentată prin epitetul „divina”. La Helenicul Nug ca și la scandinavul Nott noaptea devine „liniștită”, la Stille Nacht „Sfântă”, „locul marilor tihne”. La egipteni, cerul nocturn este asimilat cu cerul de jos. La tunguși și kariaci noaptea e însăși ziua din lumea morților.

Creștinismul și el va contribui la această răsturnare de valori. La Sf. Ioan al Crucii metafora „noaptea întunecoasă” are 2 sensuri contradictorii: 1. semnul beznei inimii și al deznădejdiei sufletești; 2. locul privilegiat al comuniunii de neînțeles.

Preromanticii și romanticii au revalorificat și ei valorile nocturne. Însă cel la care poate fi perceput cu cea mai mare profuzime imaginile nocturne este Novalis.

Aparținând unei familii nobile, Novalis, pe numele său adevărat Friedrich von Hardenberg, părea merit să guste din belșugul tuturor lucrurilor pământești. La douăzeci și unu ani, după o viață când lectura febrilă alterna cu activitatea mondenă, Novalis se logodi cu mica Sophie von Kuhn, în vârstă de numai treisprezece ani. Boala însă cauzează moartea prematură a Sophiei. Acest fapt de viață a fost punctul de plecare a ceea ce Novalis avea să numească „idealism magic”.

Când are loc fatalul eveniment, Novalis cade pradă, timp de câteva zile, unei descurajări totale. Era încredințat că viața i se stinsese o dată cu a ei. Cu timpul însă, vrea să-și revină și primul gest în acest sens este să privească mormântul Sophiei ca pe „magnetul noii sale vieți și locul propriei asfințiri”. Astfel, îi descrie prietenului său Just: „Dacă am trăit până acum în prezent și cu speranța fericirii pământești, de acum înainte trebuie să trăiesc numai în viitor, cu credința în Dumnezeu și în nemurire. Va fi cumplit să mă despart de lumea asta pe care am studiat-o cu atâta dragoste. Dar, știu că există în om o forță care, înconjurată de solitudine (atitudine binevoitoare), se poate dezvolta într-o stranie energie”. Prin urmare, Novalis pune la cale o sinucidere care este un pur act spiritual. El nu renunță la existență, dar va trăi în așa fel ca moartea Sophiei să-i fie centrul și tot ațintindu-și privirile asupra ei să sfârșească a muri „într-un veritabil miracol al voinței conștiente”.

Important devine faptul că Novalis trăiește și gândește pe două planuri în același timp: planul realității simple, al conștiinței, și planul aceleiași realități transfigurate prin magie, dragoste, voință.

Vom relata un episod din *Heirinch von Ofterdingen* de Novalis în care eroul principal, care dă și numele romanului, însoțit de un bătrân și de un grup format din câțiva negustori și țărani vor coborî în peșteră, în noaptea pământului. Coborârea în peșteră corespunde în plan alegoric coborârii în interiorul propriei ființe. Aici are loc intuirea armoniei universale, se creează o strânsă legătură între elementele microcosmosului și cele ale macrocosmosului, tainele pământului cu cele ale universului, descoperindu-se o dată cu aflarea tainelor propriei ființe.

Nu putem trece cu privirea peste un amănunt foarte important: evenimentul coborârii în grotă se produce în timpul unei nopți cu lună. Noaptea este timp al inițierii, prag al coborârii în sfera adâncurilor. Lumina lunii nu are doar rol călăuzitor în întunericul nopții. Ea este și cea care trezește în adâncul ființei visul universului, visul reîntoarcerii în timpul primordial. Cel ce va simți acest vis al spiritului transfigurat de lumina tainică a lunii, va fi Heinrich. „Luna arunca o blândă strălucire

asupra dealurilor, și făcea să încolțească în toate ființele visuri ciudate. Ea învăluia aidoma unui vis al soarelui, lumea de vis întoarsă asupra sieși, iar pe natura tăiată acum de nenumărate hotare, o aducea din nou la acel fabulos timp primordial în care fiecă mugur mai dormea încă doar pentru sine și, singur, neatins, tânjea zadarnic să-și deschidă întunecata plinătate a nemărginirii existențiale”.

Integrarea poetului într-un armonios sistem cosmic își va găsi expresia în *Imnurile către noapte*. Aici, noaptea și moartea nu mai sunt, pentru Novalis, teritorii ale disperării și plângerii, ci domenii ale uniunii cu misterele lumii de „dincolo”, locul reîntâlnirii cu Sophie. Simbolul Noptii, acela al prieteniei pierdute și regăsite, darurile visului se îmbogățesc de la un imn la altul cu noi semnificații. Toate cele 6 imnuri formează o singură poezie care este însăși calea pe care înaintează poetul, drumul care duce în lumea cea adevărată.

În primul *Imn* noaptea se opune zilei care, treptat, își pierde totă măreția. Noaptea nu este numai binefecătorul moment al singurătății în natură când în suflet suie amintirile. Curând ea îi apare poetului ca marea revelatoare, izvorul ascuns al sentimentelor, tezaurul infinit un de se găsește o întreagă lume de imagini. În aceste străfunduri se deschid ochii visului și descoperă viața cea mai tainică, împărăția divină în care nu pătrunde în tuiția. În final, pare că se ivește chipul Sophiei, contopit cu acela al Mamei veșnice, al Noptii înseși: „Ce izvorăște dintr-odată atât de plin de presimțire sub inimă și soarbe aurul moale-al mahnirii? Afli și tu plăcere în întunecata noapte? Ce ascunzi sub mantia ta de-mi ajunge nevăzut – puternic până în suflet? (...) Cât de sărmană și copilăroasă mi se pare lumina acum – cât de îmbucurător, de binecuvântat rămasul bun al zilei. (...) Laudă Ție, Regină a Lumii, Înaltă Vestitoare a lumilor sfinte, Protectoare a iubirii feerice – Ea mi te-a trimis – fragedă iubită – dulce soare al noptii, - acum veghezi, căci eu sunt al meu și al tău – tu mi-ai vestit noaptea ca viață, m-ai făcut om, - mistuie cu focul spiritului meu, ca ușor și mai adânc să mă unesc cu tine și așa noaptea nunții veșnic să dăinuie”.

În *Imnul* al treilea, noaptea, visul, Sophie totul se contopește într-o înălțare exaltată care spulberă universul. Nu mai e vorba de noapte fizică, nici de noapte lăuntrică, unde se găsec imaginile intuiției, singura care poate să ajungă la focul sacru – sunt ambele la un loc. Noaptea capătă, în sfârșit, valoarea ei mistică. Și totuși, în această Noapte plină de imagini, poetului îi apare chipul transfigurat al iubitei pierdute, singura locuitoare a acestor meleaguri. Țara veșniciei e și țara iubirii, căci numai iubirea va oferi secretul extazului.

Ultimele două imnuri îl înscriu pe Novalis în sfera creștinismului. Vechea lume, în care noaptea veșnică rămânea o enigmă indescifrabilă, semnul aspru al unei puteri îndepărtate, a pus și, în amărăciunea pe care a trezit-o căderea ei. El aduce noua religie a Morții și a Noptii. Mormântul lui Iisus se confundă cu mormântul Sophiei. Prin moartea Mântuitorului, omenirea a căpătat viață, ca și Novalis prin moartea logodniciei sale.

Ultimul imn, intitulat *Dor de moarte*, eu cânt al nostalgiei, este o invocație către moarte, către acea moarte concepută ca o „altă” existență, echivalentă în acest loc cu moartea din *Mai am un singur dor*. La Novalis, ca și la Eminescu, granița dintre viață și moarte dispare, *totul* cuprinde totul și este cuprins în *tot*.

Ciclul *Imnurilor către noapte* se încheie cu acest al șaselea imn, imn de slavă închinat divinității, imn închinat Tatălui, Fiului și Sfintei Fecioare, precum și vieții celei veșnice.

Eminescu nu rămâne insesibil față de realitatea nocturnă, deoarece peisajul nocturn acoperă aproape toate modalitățile liricii eminesciene: poate alimenta acea dulce durere romantică, poate chema amintirile, noaptea cu lună e atmosfera iubirii romantice, dar și o zonă a originalului în care se produce comunicarea cu universul.

Noaptea la Eminescu este timpul reflecțiilor filozofice, al cugetărilor privitoare la geneză. Acesta este cazul *Scrisorii I*, poem în care microcosmosul uman sugerează deșertăciunea celor omenești, în comparație cu macrocosmosul, a cărui devenire se reactualizează în capul bătrânului dascăl. Atât la Novalis, cât și la Eminescu, noaptea devine timp al inițierii sau timp al meditațiilor care încearcă să dezlege misterele universului.

Ideea lumii ca vis dă naștere la Eminescu unor speculații cu privire la spațiu și la timp, spre exemplu, *Sărmanul Dionis*. Este semnul că trăiesc în cu totul alt timp și istorie. Portretul lui Dionis poate fi considerat un prototip în acest sens: „Surâsul său era foarte inocent, dulce l-am putea numi, și totuși de o profundă melancolie. (...) Lucruri mistice, substilități metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet – e minune oare că pentru el visul era o viață și viața un vis? Era minune că devenea superstițios?”

Retras din lumea sensibilă, Dionis „își deschide ochii ca să viseze în libertate. I se păru atunci că e într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta, deasupra căruia licărea o lună fantastică și palidă ca fața unei virgine murinde. E miază-noapte. Aerul era blond și vărtec, iar razele lunii, pătrunzând în camera lui dionis, izbeau fața sa palidă și împleteau sufletul plin de lacrimi cu o nespūsă melancolie. Da – repetă el încet ideea lui fixă – sub fruntea noastră e lumea, acel pustiu întins – de ce numai spațiul, de ce nu timpul, trecutul”. (*Sărmanul Dionis*) [4, pp. 116 -129]

Sub regim lunar, realul se transformă în aparență și aparența în real. Lumea devine atunci aparență reală, fantomatică. Făpturile apar sure, gri, cenușii, neclare și fără o vârstă anume. Chipurile sunt de cele mai multe ori galbene, ca de ceară, fapt ce le trădează apartenența la o altă lume. Lumina lunii le dă o paloare (paliditate). Ele resimt dramatic realitatea aparentă a lumii și au privilegiul de a migra dintr-un timp în altul.

Întreaga scriitură a lumii se datorează astrului nocturn. Simbol al neființei și al trecerii prin moarte, el se substituie ușor puterii ce visează lumea. Creația eminescienă este dominantă de prezența astrului salutat de romantici. Întreaga traiectorie a visului stă sub semnul lunii, care modifică dimensiunile, dând vibrație nouă peisajului.

Atât la Novalis, cât și Eminescu existența nocturnă marchează începutul unei noi vieți, eliberată de condițiile timpului și ale spațiului. Ambii poeți văd în noapte nu numai un climat sugestiv și o atmosferă poetică, ci un adevărat principiu magic.

Bibliografie:

1. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Eminescu, cultură și creație*, București: Eminescu, 1976, p. 304.
2. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Eminescu și romantismul german*. Mănăstirea Putna: Nicodim Caligraful, 2016, p.344.
3. Călinescu G., *Opera lui M. Eminescu*, Vol. 2, București: Minerva, 1985, p. 360.
4. Pleșca Brândușa Dumitrița, *Semnificații ale nocturnului la Novalis și Eminescu*. În: Studii eminescologice vol. 5, Clusium, 2003, p. 299.

УДК 811.135'373

<https://orcid.org/0000-0001-9437-4326>

ORGANIZAREA ȘI DESCRIEREA VOCABULARULUI DIN PERSPECTIVA ASPECTULUI LINGVODIDACTIC

Vulpe Ana

Doctor în filologie,

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

e-mail: vanet18@yandex.ru

orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9437-4326>

Summary: In the present material we would like to highlight some modalities of unusual lexicographic presentation of the lexicon, namely on fields, notional and semantic groups. The words and their meanings combine, independently of our consciousness, in various groups, and the rules for using the lexicon are conditioned by both the semantic and the communicative factor. However, this way of approaching the lexicon also substantially facilitates the process of teaching

and acquiring a language. From this perspective, the lexicographers from the Institute of Romanian Philology "Bogdan Petriceicu-Hasdeu" developed and edited two specific lexicographic works, which we will also mention in this article.

Keywords: vocabulary, thematic organization of the lexicon, lexicographic description, equivalent words, didactic process, sphere of communication.

Factorul de bază în constituirea vocabularului unei limbi îl repezintă raporturile din înseși realitatea înconjurătoare reflectate în sistemul limbii. Astfel, problema sistematizării și prezentării lexicului în baza factorilor extralingvistici denotă o actualitate deosebită, mai ales în contextul dezvoltării unor direcții contemporane ale științei lingvistice, și anume funcțional-semantică, comunicativă, didactică, în care se unesc într-un tot realitatea, limba și omul.

Diversitatea raporturilor determină diversitatea grupurilor în care pot să intre cuvintele, reunindu-se pe baza comunității unor anumite trăsături. Iar existența grupurilor de cuvinte (câmpuri semantice, grupuri tematice, lexico-semantice, sinonimice etc.) este una dintre cele mai importante manifestări ale sistemului lexical. Referitor la încadrarea cuvintelor în diverse grupuri scria încă pe la mijlocul secolului trecut lingvistul rus M. Pokrovski: „... cuvintele și sensurile lor nu există separat unele de altele, ci se combină, independent de conștiința noastră, în diverse grupuri, drept criteriu de grupare fiind similitudinea sau deosebirea trăsăturii de bază [4, p. 82].

Înteresul sporit privind descrierea organizării tematice a lexicului actualmente apare, mai ales, din perspectiva aspectului lingvodidactic. Regulile de utilizare a lexicului, după cum se știe, sunt condiționate de mai mulți factori, printre care semantic (ce sens exprimă cuvântul) și comunicativ (în ce sferă a comunicării, situație de vorbire, context tematic etc. e cazul a folosi un cuvânt sau altul). Prin urmare, selectarea cuvintelor în vorbire este determinată de factori semantici și tematici. Anume din acest considerent, descrierea vocabularului în baza acestor principii este considerată primordială.

Elaborarea unui dicționar tematic/didactic presupune, stabilirea exactă a temei, ca o categorie lingvodidactică, crearea unui minim de subteme și situații, care să relecte suficient de obiectiv cele mai importante și actuale sfere ale activității de comunicare a celor ce învață o limbă. Desigur, delimitarea obiectivă a lexicului în grupuri tematice prezintă anumite dificultăți. Despre acestea vorbea încă lingvistul rus L.V. Șcerba. Conform acestuia, legăturile interdependente dintre cuvânt și noțiune, în baza cărora se poate face clasificarea materialului lexical „trebuie prezentate în felul în care acestea există concret în conștiința vorbitorilor limbii date, determinând activitatea lor comunicativă” [5, p. 292].

Având în vedere principiile metodice de clasificare a noțiunilor, precum și ordinea de amplasare a acestora, se disting, de fapt, trei tipuri de așa-numite dicționare ideografice: tezaur, analogice și didactice (tematice). Dacă într-un dicționar tezaur numărul de grupuri de cuvinte prezentate depinde de capacitatea semantică a unei limbi, doar trebuie exact identificate și clasificate, atunci în cel tematic sunt selectate și prezentate doar temele actuale, importante sub aspect didactic.

Spre mijlocul sec. al XIX-lea, în mai multe limbi europene apar diferite dicționare tematice, orientate spre didactică, spre acei care învață o limbă. Autorii acestora nu-și puneau scopul de a prezenta toate grupurile semantice existente într-o limbă, ci își puneau sarcina de a evidenția și reflecta doar un anumit număr de teme, cu întreaga lor listă de cuvinte, importante din punctul lor de vedere. Acestea cuprindeau circa 10-12 mii de cuvinte, de cele mai multe ori, traduse în una sau mai multe limbi. În cadrul dicționarelor ideografice tematice, de orientare didactică se disting așa-numitele dicționare în imagini, ilustrate. Specificul acestora constă în faptul că sensurile cuvintelor sunt prezentate prin intermediul desenelor, imaginilor. Acestea sunt de proporții mai mici, economice și eficiente, într-o anumită măsură.

Ținem să menționăm că și în cadrul Sectorului de lexicologie și lexicografie al Institutului de Filologie Română de la Chișinău au fost elaborate și astfel de dicționare.

Dicționarul explicativ thematic, elaborat recent și editat în 2020 [a se vedea: 3], face parte din seria de dicționare tematice explicative de uz didactic și cuprinde, într-o formulă redusă, desigur, trei teme de bază: Universul, Natura, Omul. Obiectivul central al dicționarului a constat în prezentarea unui segment lexical sistematizat după conținut. Insistând o dată în plus asupra importanței unui atare mod de prezentare a cuvintelor într-un dicționar, amintim o afirmație a cercetătoarei Mioara Avram, care susținea, pe bună dreptate, că în felul acesta este evidentă viața reală a cuvintelor, ele fiind sistematizate pe domeniile lor de folosire și, implicit, pe domeniile de interes ale diversilor cititori. ... În capitole și subcapitole se găsesc liste ordonate alfabetic de cuvinte care aparțin domeniilor și subdomeniilor respective... E vorba de o suită de minidicționare tematice [1, p.5].

Am purces la realizarea dicționarului prin elaborarea unei scheme de clasificare a vocabularului. Inițial ne gândeam la un dicționar ideografic tezaur, dar pe parcurs ne-am dat seama că suntem limitați în timp și în forțe pentru a duce la bun sfârșit o atare lucrare și până la urmă am reușit să realizăm un dicționar tematic. Am fost stabilite temele de bază, care urmau să fie completate cu seriile respective de cuvinte. Fiecare temă a fost împărțită în subteme, în microteme, care la rândul lor au constituit chiar niște grupuri paradigmatică. Important este să se respecte principiul ierarhiei și cel al succesivității logice. Spre exemplu, tema *Universul* cuprinde 16 subteme (*Cerul și corpurile cerești; Constelații; Timpul climacteric; Atmosfera; Fenomene atmosferice* etc.), fiecare cu inventarul său de elemente lexicale definite și cu echivalentele corespunzătoare. Astfel, prima subtemă -- *Cerul și corpurile cerești* -- include circa o sută de cuvinte-intrări, distribuite după părți de vorbire.

Dicționarul tematic al limbii române. Universul. Natura. Omul prezintă o anumită contribuție în dezvoltarea teoriei și practicii descrierii lexicografice tematice a lexicului românesc. La baza descrierii materialului lexical în dicționar stau trăsăturile fundamentale ale limbii – organizarea lui sistemică și funcția lui socială (rolul comunicativ), fapt ce condiționează principiile de bază ale descrierii, și anume principiul sistemic și cel comunicativ. Relațiile lexicale intrasistemice sunt prezentate în dicționar în cadrul grupurilor tematice respective.

Orice dicționar tematic poate fi considerat, de fapt, un dicționar de tip integrat, fiind orientat spre conceperea sistematizată a cunoștințelor despre lume, spre însușirea lexicului tematic – denumiri ale obiectelor și fenomenelor din realitatea înconjurătoare în cadrul sferelor indicate -- spre însușirea mijloacelor de funcționare a cuvintelor tematice la nivelul vorbirii. Obiectivul de bază al cercetării noastre s-a organizat pe dimensiunea: întrucât orice act comunicativ se realizează neapărat în cadrul unei anumite teme, situații etc, cercetarea, clasificarea și prezentarea lexicului conform apartenenței unităților lui la clasele lexicale ce exprimă același sens, aceeași noțiune, același domeniu al realității, adică pe câmpuri noționale, tematice, este deosebit de necesară. Prin aceasta, cercetătorii și-au propus realizarea unei lucrări cu funcționalitate multiplă, în care cuvintele (cu definițiile caracteristice) să fie sistematizate după conținut (din punct de vedere onomasiologic), adică pe domeniile lor de folosire.

Rolul de bază al dicționarului e să descrie o totalitate semantică de unități lexicale în cadrul unor sfere comunicativ-pragmatice, în scopul îmbogățirii bagajului de cuvinte, a formării și dezvoltării competențelor comunicative ale purtătorilor limbii. Prin urmare, publicul spre care țintește lucrarea de față îl constituie, întâi și întâi, elevii, studenții, inclusiv alolingvi, ce studiază limba română, ajutându-i să-și formuleze gândurile prin mijloace lingvistice adecvate situației comunicaționale, dar și profesorii, ziariștii, traducătorii etc.

Remarcăm că principiul de abordare tematică a vocabularului este important nu doar în procesul de învățare a unei limbi, mai ales a unei limbi nematerne, străine, dar și în cel de traducere. De aceea, odată cu creșterea rolului traducerii și al proceselor informaționale în viața societății contemporane crește și rolul aspectelor lexicografice ale traducerii, prin care se înțelege, întâi și întâi, asigurarea traducătorului cu informația de ordin lexicografic necesară.

Un alt tip de dicționar în care lexical este abordat neordinar și care are o orientare vădit comunicativ-didactică, elaborat de asemenea în cadrul Sectorului de lexicologie și șexicografie al Insitutului de Filologie „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” este *Dicționarului de cuvinte, locuțiuni și*

expresii frazeologice echivalente [a se vedea: 2]. În procesul de elaborare a acestui dicționar autorii au avut drept punct de plecare ideea că aceeași noțiune sau concept poate fi redat prin mai multe forme sau moduri de folosire a arsenalului lingvistic, printre care un cuvânt, o îmbinare de cuvinte sudată, sau chiar o propoziție. Prin urmare, obiectivul principal a fost determinarea acestor modalități și descrierea lor sistematizată într-un dicționar. Drept intrări în dicționar au fost considerate doar acele cuvinte (lexeme) care au, cel puțin, un echivalent semantic constituit dintr-o grupare de cuvinte osificată, sudată (locuțiune sau expresie frazeologică). De fapt, la stabilirea acestor cuvinte de intrare (sau cuvinte-titlu) s-a pornit de la analiza semantică a grupărilor de cuvinte osificate, adică mai întâi au fost identificate locuțiunea sau expresia frazeologică (în baza confruntării mai multor dicționare de locuțiuni și expresii, dar și a celor explicative), determinate sensul (sensurile) lor, și în cazul în care aceasta poate fi exprimat printr-o unitate lexicală monomembră, atunci atât unitatea lexicală monomembră, cât și gruparea de cuvinte osificată, sudată (locuțiunea (locuțiunile) sau/și expresia frazeologică (expresiile frazeologice) au intrat în corpusul dicționarului. Acesta a fost principiul de bază în organizarea și prezentarea informației semantice în lucrare. Astfel că limitele calitative și, mai ales, cele cantitative au fost determinate pornind anume de la acest principiu. Astfel stând lucrurile, evident că dicționarul nu are nici pe departe un caracter complet, ci unul strict selectiv.

În cele ce urmează descriem succint modul de prezentare lexicografică a materialului. Cuvintele de intrare (numite și leme) sunt urmate de unitățile lexicale sinonimice monomembre. Dacă șirul sinonimic este numeros, dintre acestea s-au ales doar trei-cinci (în primul rând, cele literare, neutre, dar și unele poulare, chiar regionale, mai frecvente, mai reprezentative pentru cuvântul sau sensul dat). În continuare, după semnul ► se indică locuțiunile și expresiile frazeologice sinonimice cu cuvântul-titlu. De ex.:

ABĂTUT *adj.* amărât, indispus, trist, deprimat, descurajat; ► cu nasul (lăsat) în jos, fără chef, rău (prost) dispus, ca o pisică (mâță, găină) plouată, ca o curcă plouată (beată), întors pe dos, cu fundul (cu dosul) în sus, cu susul în jos; **a fi** ~ ► a nu-i fi (toți) boii acasă, a nu-i arde de glumă, a nu avea chef (de vorbă, de glumă), a nu fi (a nu se simți) în apele sale, a nu fi în toate apele, a avea leșie pe suflet, a nu fi în duși buni, a fi în duși răi, a se scula pe piciorul stâng, a fi în (a avea) toane rele, a nu fi în toane bune, parcă i s-au înecat corăbiile; **a fi foarte** ~ ► a avea (a-i fi cuiva) inima neagră.

AADEMENI *vb.* 1) a momi, a tenta, a ispiti; ► a întinde (a pune) cuiva o cursă (cursa, un laț), a atrage pe cineva în cursă, a prinde pe cineva în plasă, a da cuiva cu ceva pe la nas; 2) (*despre femei*) a seduce, a fermeca, a atrage; ► a face cuiva cu ochiul, a avea lipici, a avea un vino-ncoace, a fi cu nuri, a întoarce (a suci, a învârti) capul cuiva, a-i lua (a-i fura, a-i suci) cuiva mintea (mințile), a-i lua cuiva ochii (văzul, vederile), a fura cuiva inima (ochii, vederile).

ASE ÎNDRĂGOSTI *vb.* a se amoriza; a se înamora *livr.*; ~ **tare** ► a i se aprinde cuiva călcâiele după cineva, a-i sfârâi inima (călcâiele) după cineva, a-i cădea (cu) tronc (cu drag) la inimă, a prinde lipici (drag, dragoste) de cineva, a se îndrăgosti până peste urechi, a se amoreza lulea (chior, ca un nebun), a-i șede (a-i sta) jăratric la inimă, a-i cădea (a-i pica) cuiva cineva drag (la inimă).

ASE MIȘCA *vb.* a merge, a se deplasa; ~ **mult** ► a frământa glodul; ~ **cu grijă, atent** ► a călca (a umbla) ca pe ace, a călca (a pași) în vârful degetelor, a merge cu băgare de seamă, a merge (a călca) parcă are ouă-n poală, a merge (a călca) parcă calcă pe ouă; ~ **încetșor** ► a merge (ca) cu boii (cu carul cu boi), haide-hai (haida-hai); ~ **mai încet** ► a-și încetini pasul; ~ **foarte încet** ► a umbla (a merge) ca după mort, a se mișca ca melcul (cu pași de melc); ~ **mai repede** ► a-și lungi (a-și grăbi, a-și iuți, a întinde) pasul; ~ **foarte repede** ► merge de-i pâraie (sfârâie) călcâiele; ~ **cu pași nesiguri** ► a călca ca din pod (ca în străchini); ~ **fără țință, la întâmplare** ► a o lua de-a chioara, a o lua (a o apuca) razna; ~ **fără încetare** ► a se tot duce.

SFADĂ *f.* ceartă, gâlceavă; ► schimb de cuvinte; **a fi gata de** ~ ► a umbla (a fi) cu țâfna în (la) nas, a fi cu cuțitul la brâu; **a căuta** ~ ► a căuta cuiva moțoc (moțocuri), a căuta nod în papură.

Scopul final al acestei lucrări este să ofere celor interesați o imagine de ansamblu privind diversitatea de mijloace de exprimare a unei și aceleiași teme, idei de nuanțare a vorbirii, de

accentuare afectivă a comunicării, de exprimare a atitudinii interlocutorilor față de cele comunicate etc. Ea constituie un instrument de lucru și în caz de necesitate, și în caz de delectare spirituală, întrucât expresiile frazeologice formează, după cum afirma marele scriitor clasic Mihai Eminescu, „adevărata bogăție a limbii”.

În concluzie, menționăm că ambele lucrări lexicografice, prezentate supra, constituie o sistematizare, o organizare și descriere neordinară a vocabularului, în sensul că nu este expus întreg inventarul de cuvinte în ordinea alfabetică, criteriu cu care majoritatea consumatorilor sunt obișnuiți, ci acesta este oglindit conform câmpurilor noționale și semantice, prin urmare, după domeniile lui de folosire, fapt ce permite utilizarea eficientă a acestuia în actul de comunicare, găsirea rapidă a celui mai potrivit cuvânt într-o situație comunicațională anumită. Or, acest lucru facilitează substanțial și procesul de predare și însușire a unei limbi.

Bibliografie:

1. AVRAM, Mioara. *Cuvintele limbii române între corect și incorect*. Chișinău: Cartier, 2001.
2. ONOFRAȘ M., PAHOMI, T., SCLIFOS, V., VRABIE, L., VULPE, A. *Dicționar explicativ tematic. Universul. Natura. Omul*. Chișinău: Tipografia Reclama, 2020, 460 p.
3. PAHOMI, T., SCLIFOS, V., VRABIE, L., VULPE, A. *Dicționar de cuvinte, locuțiuni și expresii frazeologice echivalente*. Chișinău, Pro Libra, 2016, 256 p.
4. ПОКРОВСКИЙ, М. *Избранные работы по языкознанию*. Moscova, 1959.
5. ЩЕРБА, Л.В. *Языковая система и речевая деятельность*. Leningrad, 1974.

УДК 811.135 373:37.016:51

<https://orcid.org/0000-0002-2969-4953>

PREZENTAREA TERMENILOR DIN DOMENIUL MATEMATICII ÎN MANUALELE ȘCOLARE (CLASELE A VI-A-A IX-A)

Zgardan-Crudu Aliona

conf. univ. dr., UPS „Ion Creangă”

e-mail: zgardan_aliona@yahoo.com

orcid id: 0000-0002-2969-4953

Abstract: Mathematics is given special importance in the system of school subjects and in the process of training students in the secondary school. In textbooks, a large number of mathematical terms are presented, defined, explained, exemplified. In this article I set out to study the structure of terms from mathematics textbooks. I established that they have a different structure (the number of terms with syntagmatic structure is higher, smaller - the number of those with simple structure, of those derived from other words). In most of the cases, the terms are not accompanied by images that would make it easier for students to understand and assimilate them.

Keywords: textbook, mathematics, term, definition, analysis, term structure.

Matematica se predă în clasele a V-a – a IX-a, deci acestei discipline i se acordă un loc și un statut deosebit în sistemul disciplinelor școlare și o mare importanță în procesul formării elevilor în ciclul gimnazial de învățământ. Evident, și numărul de termeni studiați la matematică este mare, aceștia fiind reluați, completați de la clasă la clasă. În manuale, termenii sunt prezentați diferit, în casete diferite.

În clasa a V-a, în manualul de matematică, termenii apar în casete cu fondul albastru, în cadrul unor explicații care corespund specificului de vârstă al elevilor, anticipați de marcatori. Definițiile sunt concise, clare, iar termenii sunt scriși cu albastru, bold, în unele cazuri; în altele, cu negru, bold: „Suma a două sau mai multe numere naturale este de asemenea un număr natural. Numerele care se adună se numesc **termeni**. Prin cuvântul **sumă** denumim atât numărul obținut ca rezultat al adunării, cât și scrierea termenilor uniți prin semnul +.” [4, p. 17].

Observăm că prima definiție este una generală, nefiind evidențiat vreun termen în ea, iar următoarele elucidează termenii menționați în prima definiție: *sumă* și *termeni*. Alte date, tot în cadrul casetei respective, sunt prezentate și exemple: „Înmulțirea este o adunare de termeni egali. $2 + 2 + 2 = 2 \times 3$.” [Idem, p. 23].

Comparând definițiile din manual cu definițiile din dicționarele explicative, pentru termenii matematici studiați în clasa a V-a, observăm că acestea diferă în ceea ce privește complexitatea, gradul de dificultate, perspectiva înțelegerii, asimilării cu ușurință a lor de către elevi. Acest lucru poate fi observat în tabelul care urmează.

Manual	Dexonline
Numerele care se înmulțesc se numesc factori .	FĂCTOR , <i>factori</i> , s. m. I. 2. (Mat.) Fiecare dintre elementele unui produs.
Prin cuvântul produs denumim atât numărul obținut ca rezultat al înmulțirii, cât și scrierea factorilor uniți prin semnul „ $\times$ ” sau „ $\cdot$ ”	PRODÚS , <i>produse</i> , s. n. 3. Rezultatul înmulțirii a doi factori (numere, mărimi scalare, vectoriale etc.); <i>p. ext.</i> înmulțire.

Astfel, în manual, în definițiile ambilor termeni, este utilizat termenul *număr*, ceea ce determină integrarea în ceea ce privește realizarea înțelegerii; astfel, ca să înțeleagă termenul *factor*, elevii trebuie să pornească de la termenul *număr*; deja cunoscând termenul *factor*, tot cu ajutorul termenului *număr*, elevii ajung să înțeleagă definiția termenului *produs*. În dicționar însă, termenul *factor* este definit cu ajutorul termenului *produs*, în lipsa termenului *număr*; în același timp, termenul *produs* este definit cu ajutorul termenului *factor*, făcându-se trimitere, între paranteze, și la termenul *număr*. Astfel, în manual se utilizează termenul *număr*, care le este cunoscut elevilor încă din clasele primare; cu ajutorul acestuia, ei învață termeni noi, cu un grad de complexitate mai mare: *factor* și *produs*.

Alți termeni sunt prezentați în casete cu fond alb, intitulate *Rețineți!*, scriși cu caractere de culoare albastră, italic și bold concomitent, sau cu caractere obișnuite [Idem, p. 71]: „**Criteriul de divizibilitate cu 10**. Un număr natural este divizibil cu 10 dacă și numai dacă ultima sa cifră este 0. O fracție se numește: subunitară, dacă numărătorul ei este mai mic decât numitorul; echiunitară, dacă numărătorul ei este egal cu numitorul; supraunitară, dacă numărătorul ei este mai mare decât numitorul”.

Alteori, în caseta *Rețineți!* sunt prezentate informații fără termeni, fără definiții pentru termeni, dar considerate de către autorii manualului importante, ca în exemplul de la pagina 92: „Dintre două fracții cu același numitor este mai mare fracția care are numărătorul mai mare. Atunci când numitorii sunt diferiți, vom aduce fracțiile la același numitor”.

Alți termeni sunt prezentați în felul următor, în caseta *Observație* [Idem, p. 169]:

„Două semidrepte se numesc **semidrepte paralele** (perpendiculare) dacă dreptele care le conțin sunt paralele (perpendiculare)”.

Mai mulți termeni sunt definiți în cadrul casetei *Ce știm? Ce aflăm?*, ca în următorul caz:

„Măsurarea unei lungimi, lățimi, înălțimi, distanțe presupune măsurarea lungimii unui segment. A măsura lungimea unui segment înseamnă a afla de câte ori în el se cuprinde un alt segment, considerat drept unitate de măsură. Numărul obținut reprezintă **lungimea segmentului** în unitățile de măsură respective.” [Idem, p. 191]. Alți termeni sunt definiți în caseta *Cercetăm și descoperim*. De exemplu: „Măsurarea suprafeței unei figuri plane, de regulă, constă în divizarea figurii în pătrate cu latura egală cu o unitate de măsură pentru lungimi. Un asemenea pătrat reprezintă o unitate pătrată, iar numele îi este dat de unitatea corespunzătoare de măsură pentru lungimi. De exemplu: un centimetru pătrat (1 cm^2) este un pătrat cu latura de 1 cm; un metru pătrat (1 m^2) este un pătrat cu latura de 1 m. Numărul care arată de câte ori o unitate pătrată se cuprinde pe suprafața figurii reprezintă **aria figurii** (A) în unitățile de măsură respective. Astfel, în funcție de unitatea de măsură luată, aria unei figuri poate fi exprimată printr-un număr natural, un număr zecimal sau o fracție. Unitatea de măsură standard pentru aria unei figuri este **metrul pătrat (m^2)**.”

[Idem, p. 195]. Observăm aici că sunt evidențiați mai mulți termeni, unii fiind scriși cu albastru, alții cu bold albastru.

Cu referire la structura, etimologia termenilor, am stabilit că aceștia sunt împrumutați din limba franceză (*divizor, interior, exterior, hectar*); formați prin sufixare (*amplificare, simplificare, generatoare*) sau îmbinări de cuvinte (*proprietatea comutativă, proprietatea asociativă, fracție inversă, număr zecimal finit, fracții ordinare*); mai rar, cuvinte derivate (de exemplu, *mulțime*).

Definițiile termenilor sunt structurate conform aceluiași model – la analiza mai multor definiții ale termenilor, am stabilit că de cele mai multe ori acestea conțin verbul *se numește*. De exemplu, „Mulțimea care nu are niciun element se numește **mulțime vidă**.” [Idem, p. 55]. Totodată, în majoritatea definițiilor, termenul apare la sfârșitul definiției.

În manualul de matematică pentru clasa a VI-a, termenii noi sunt prezentați, definiți în caseta cu genericul *Rețineți!*, deci ca în clasa a V-a; de exemplu: „**Ridicarea la putere** cu exponentul natural $n > 1$ a unui număr natural a se numește înmulțirea a n factori, fiecare egal cu a [...]. **Ridicarea la puterea n** a unui număr natural este o înmulțire repetată cu n factori egali cu numărul dat” [1, p. 8].

În caseta *Ne amintim*, sunt prezentați termeni însușiți anterior, în felul următor [Ibidem]: „Dacă expresia nu conține paranteze, operația **ridicarea la putere** se efectuează prima”.

Diferă modalitatea de definire a termenilor, este variată topica în definițiile lexicografice – termenii pot apărea la începutul, mijlocul definiției lexicografice: „**Cel mai mare divizor comun** al numerelor naturale a și b este cel mai mare număr natural la care se împarte exact fiecare dintre numerele a și b . *Notăm: (a, b) . □ Dacă $(a, b) = 1$, atunci numerele a și b se numesc **numere prime între ele**.” [Idem, p. 19].*

În alte situații, termenii sunt prezentați cu bold, în casetele *Cercetăm și descoperim, Aplicăm și comentăm*, sau dizolvați în repere teoretice: „**Ecuatia cu o necunoscută** este o egalitate ce conține necunoscuta respectivă.” [Idem, p. 25]; „Această temperatură este **pozitivă**. Această temperatură este **negativă**.” [Idem, p. 30]; „Dacă efectuăm operațiile dintr-o expresie numerică, obținem un număr, numit **valoarea expresiei**.” [Idem, p. 25].

Tot în caseta *Cercetăm și descoperim* sunt prezentați și unii termeni noi: „Valoarea necunoscutei pentru care ecuația se transformă într-o egalitate adevărată se numește **soluție a ecuației**.” [Ibidem].

Majoritatea termenilor, în clasa a VI-a, sunt analitici.

În clasele a VII-a – a IX-a, termenii sunt prezentați în casete care încep cu genericul *Definiție*: „**Definiție**. Două ecuații se numesc echivalente dacă mulțimile soluțiilor lor sunt egale” [2, p. 20]. Totodată, termenii sunt prezentați, fără a fi definiți, pentru a elucida alți termeni, alte situații, în care aceștia apar: „Un **număr irațional** nu poate fi scris ca număr zecimal periodic (simplu sau mixt). **Numerele iraționale** nu au scriere fracționară. Numerele iraționale pot fi scrise ca numere zecimale infinite neperiodice. Mulțimea numerelor iraționale se notează cu **I**.” [Idem, p. 25].

În clasa a VIII-a, unii termeni sunt prezentați, ca în clasa a VII-a, în casete fără vreun generic [3, p. 31]: „**Polinoamele** cu aceeași formă canonică sunt **egale**”.

Analizând termenii din manualele școlare de matematică pentru gimnaziu, am stabilit că este mare numărul termenilor cu structură de sintagmă, mai mic – numărul celor cu structură simplă, al celor derivați de la alte cuvinte. Acest lucru se explică, posibil, prin faptul că în limba română se manifestă pregnant analitismul, termenii sunt entități frecvent împrumutate din alte limbi sau cuvinte care au un sens terminologic. De cele mai multe ori, termenii nu sunt însoțiți de imagini care ar facilita înțelegerea și însușirea lor de către elevi.

Bibliografie

1. ACHIRI, I.; BRAICOV, A.; ȘPUNTENCO, O. Matematică. Manual pentru clasa a 6-a. Chișinău: Editura Prut Internațional, 2017. 244 p. ISBN 978-9975-54-517-4.
2. ACHIRI, I.; BRAICOV, A.; ȘPUNTENCO, O. Matematică. Manual pentru clasa a VII-a. Ed. a 2-a. Chișinău: Cartdidact, 2018 (Tipografia Centrală). 232 p. ISBN 978-9975-3180-8-2.

3. ACHIRI, I.; BRAICOV, A.; ŞPUNTENCO, O. Matematică. Manual pentru clasa a VIII-a. Chişinău: Prut Internaţional, 2019 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”). 224 p. ISBN 978-9975-54-416-0.
4. ACHIRI, I.; BRAICOV, A.; ŞPUNTENCO, O.; URSU, L. Matematică. Manual pentru clasa a 5-a. Chişinău: Editura Prut Internaţional, 2015. 228 p. ISBN 978-9975-54-513-6.

Webografie

1. Dexonline.

CZU :338.43

<https://orcid.org/000-0002-6112-9073>

METODA PROIECTULUI ÎN CONTEXTUL CURRICULUMULUI LA LIMBA ROMÂNĂ ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR

Baciu Stela Rodica

Doctorand, profesor pentru învățământul primar,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

e-mail: rody_sweet11@yahoo.com

orcid.id: 0000-0002-6112-9073

Abstract: The idea of project-based learning was launched by William H. Kilpatrick in The Project Method (1918). The project is an interactive teaching-learning-assessment method, which involves a micro-research or a systematic investigation of a topic, of interest to students.

The project method is based on the principle of learning by doing, with real purpose ("learning by doing"), which gives it the necessary motivation. Contrary to verbal instruction, project-based learning is a more comprehensive way of organizing the learning process by which the requirements of a pragmatic education can be met, in the spirit of action and independence in thinking. The project has an extremely important role in intellectual development, and students need to be trained to work more in the project phase (preparation of activities) than in the action phase.

Key-words: communication, competence, reception, teaching learning through the project method.

Ideea învățării bazate pe proiect a fost lansată de William H. Kilpatrick, prin lucrarea The Project Method (1918). Proiectul este o metodă interactivă de predare-învățare-evaluare, care presupune o micro-cercetare sau o investigare sistematică a unui subiect, cu interes pentru elevi.

Metoda proiectului este fundamentată pe principiul învățării prin acțiune practică, cu finalitate reală ("learning by doing"), ceea ce îi conferă și motivația necesară. Opusă instrucției verbaliste, învățarea prin realizarea de proiecte reprezintă un mod mai cuprinzător de organizare a procesului de învățământ prin care pot fi satisfăcute cerințele unei educații pragmatice, în spiritul acțiunii și independenței în gândire. Proiectul are un rol extrem de mare în dezvoltarea intelectuală, iar elevii trebuie să fie instruiți să lucreze mai mult în faza proiectivă (pregătirea activităților) decât în faza acțională.

În "pedagogia proiectivă modernă" proiectul este înțeles ca o temă de cercetare orientată spre atingerea unui scop bine precizat ce urmează a fi realizat, pe cât posibil, prin îmbinarea cunoștințelor teoretice cu activitatea practică. Pentru aceasta, elevii își aleg sau primesc o temă relativ cuprinzătoare, pe care o realizează în forme variate de studiu, de investigație și de activitate practică, fie individual, fie prin efort colectiv, în echipă. Astfel, proiectul devine concomitent și acțiune de cercetare și acțiune practică, subordonată îndeplinirii unor sarcini concrete de instrucție și educație. Elevul se deprinde astfel să învețe și din cercetare și din activitatea practică, să-și însușească atât procesualitatea științei, cât și conținutul acesteia, raportându-se direct la activitatea practică. Un mod de a conferi deschidere și viață muncii noastre este și acesta al exercițiului interdisciplinar prin folosirea proiectului ca metodă complementară sau alternativă de evaluare.

Acesta oferă elevilor posibilitatea de a demonstra ce știu, dar, mai ales, ceea ce știu să facă, adică să le pună în valoare anumite capacități. Cadrele didactice caută în mod sistematic soluții pentru ca activitatea didactică să fie mai eficientă și mai atractivă pentru elevi, pentru ca aceștia să devină autorii propriei învățări. Situarea elevului în centrul organizării procesului de predare-învățare-evaluare a constituit o schimbare fundamentală ce a atras după sine necesitatea găsirii acelor soluții, care să stimuleze în permanență performanța elevului. O astfel de soluție este învățarea bazată pe proiect - o activitate complexă de învățare, benefică și ca instrument de evaluare, atât formativă, cât și sumativă.

Proiectul este o activitate individuală și/sau de grup, cel din urmă fiind preferabil, deoarece încurajează cooperarea și dezvoltă competențele de lucru în echipă. Un avantaj important al proiectului constă în faptul că acesta oferă elevilor posibilitatea de a lucra într-un ritm propriu, de a-și folosi mai bine stilul adoptat de învățare, precum și posibilitatea de a învăța de la colegi. Proiectul pune elevii în situația de a lua decizii, de a comunica și negocia, de a lucra și învăța în cooperare, de a realiza activități în mod independent, de a împărtăși celorlalți cele realizate/ învățate, într-un cuvânt, îi ajută să participe direct la propria lor formare.

Metoda proiectului presupune lucrul pe grupe de elevi și necesită pregătirea profesorului și a elevilor în vederea activității în echipă, prin cooperare, atât în clasă, cât și în afara clasei. Apărut la începutul secolului al XX-lea, proiectul este o metodă activ-participativă, este un produs al imaginației și activităților elevilor, presupunând transferul de cunoștințe, deprinderi și capacități, facilitând abordările interdisciplinare și consolidarea abilităților sociale ale elevului. În alegerea unui proiect, este necesar de a se respecta anumite criterii: - subiectul va fi negociat cu elevii; - elevii trebuie să cunoască dinainte sursele de documentare; - nu selectăm subiecte din cărți vechi și nu urmăm rutina din clasă; - determinăm din start care va fi produsul prezentat la finele proiectului; - urmărim ca elevii să aibă un anumit interes pentru subiectul respectiv.

N. Sillamy afirmă că, O comunicare este, în primul rând, o percepție. Ea implică transmiterea intenționată sau nu de informații destinate să lămurească sau să influențeze un individ sau un grup de indivizi receptori. Dar nu se reduce la aceasta. În același timp în care o informație este transmisă se produce o acțiune asupra subiectului (elevului) receptor și un efect retroactiv” (feed-back) asupra persoanei emițătoare care, la rândul ei, este influențată [9, 347 p].

În altă viziune analitică E. Wilson susține ideea potrivit căreia comunicarea este, acțiunea unui organism care modifică comportamentul altui organism, într-o manieră adaptivă pentru unul sau ambii participanți [10, 283 p], iar W. Weaver că o comunicare este, totalitatea proceselor prin care o minte poate să o influențeze pe alta” [12, p 207].

La Y Van Cuilenberg, comunicarea este transmiterea de informații printr-o constelație de semnale și simboluri. Pentru a împărtăși ceva semenilor, oamenii recurg la coduri, dar alegerea codurilor este condiționată de limbajul în care se produce comunicarea”. [12, 347 p].

Trebuie să constatăm că în viziunea lui Y Van Cuilenberg comunicarea pornește de la emițătorul care intenționează să transmită informația și care, pentru a-și atinge scopul, folosește coduri. Actul comunicării se încheie cu implicațiile pragmatice pentru receptori, etapa finală a căreia este transferul de informație. [12, p 28-29].

Dacă abordăm dimensiunea orală a comunicării, atunci trebuie să menționăm că D. Mcquail este de părere că anume comunicarea orală este procesul care determină creșterea numărului de trăsături comune, a ceea ce împărtășesc participanții”. Totodată, autorul menționează că întreaga comunicare antrenează schimbarea. „Ori de câte ori are loc comunicarea, se produce o schimbare de stare, se întâmplă ceva care modifică relația participanților unul față de celălalt sau față de lumea exterioară .

Pentru a oferi o imagine asupra comunicării orale, I. O. Pânișoară vine cu o listă de caracteristici ale acesteia, pe care le considerăm relevante din perspectiva educațională. Comunicarea orală: presupune un mesaj oral; presupune oferirea diferitelor suporturi care ar demonstra credibilitatea acestora; este curriculară și permisivă; presupune revenirea la unele informații ce nu au fost inițial prevăzute; este puternic influențată de situație și ocazie și presupune o

receptare diferită a acesteia în dependență de starea emoțională a receptorilor; este puternic influențată de caracteristicile individuale ale emițătorului; posedă atributele necesității și nelimitării. Aceste atribute demonstrează redefinirea statutului comunicării orale tradiționale, presupunând o flexibilitate și o întregire mai extinsă a acestuia în cadrul unor strategii extreme de variate. [11, 344 p].

Luând în considerație cele expuse mai sus, putem afirma că actul comunicării orale este de o importanță majoră pentru viața oricărui individ sau/și a societății în întregime, el semnificând un proces socio-cultural, care trebuie luat din trei perspective: acțională (comunicarea este o activitate cu sens unic: dinspre emițător spre receptor – R. Jakobson), interacțională (comunicarea este o activitate cu sens dublu, fiecare participant la ea fiind succesiv emițător și receptor – M. Montgomery) și tranzacțională (comunicarea este un proces dinamic, participanții la ea fiind atrași în diferite raporturi de interdependență – W. Edmonson) și care, prin efectele sale imediate, contribuie la formarea atitudinilor și conduitelor umane.

Într-un studiu recent în domeniul comunicării, T. Callo oferă diverse ecuații interpretative, ce demonstrează existența unei diversități largi de opinii cu referire la entitatea comunicării orale, care:

- redă interraturile între două sau mai multe persoane ce se află în situația unui schimb de informație cognitivă sau afectiv-apreciată (N. Eluhina);
- exprimă interrelațiile între două sau mai multe persoane care intră în relații cu subiecți (elevi) care au ca scop organizarea și reglementarea acțiunilor lor (Z. Korneova);
- este o interacțiune, o acțiune prin care un locutor (utilizatorul de unități lingvistice purtătoare de semnificații), folosind unități de semne înzestrate cu o importantă componentă conotativă, reușește să împărtășească conținutul unui mesaj altor membri ai comunității la care aparțin (Gh. Fârte);
- este un proces prin care un individ (comunicatorul) transmite stimuli verbali cu scopul de a schimba comportarea altor indivizi (auditori) (C. Ilovlund, I. Yans, H. Kelly);
- exprimă o acțiune interactivă și puternic reactivă, ea asigurând conceptualizarea cuantumulului potențialului de comunicare a unei persoane (D. Popescu);
- reprezintă un ansamblu de schimburi verbale între parteneri care evidențiază „drumul vorbirii” considerat ca fiind gestiune efectuată asupra vorbirii. [4, 146 p]. Interpretând ecuațiile constatative, cercetătoarea desprinde următoarele caracteristici ale comunicării orale:
- comunicarea orală redă un fenomen complex legat de schimbul de informații dintre indivizi prin intermediul unui sistem universal de semne sonore. Invocându-l pe E. Lubin, cercetătoarea concretizează că orice comunicare verbală sonoră (orală) dispune de următoarele caracteristici distincte:
  - a) produsul ei este liniar în timp;
  - b) segmentele se succed permanent într-o anume consecutivitate temporală;
  - c) se realizează într-un tempou rapid și strict coordonat;
  - d) se realizează în contact;
  - e) nu este persistentă.
- beneficiază de o imagine tranzacțională, geneza ei fiind direct legată de individ, de conceptul de sine al acestuia, de valorizarea și dezvoltarea lui;
- poartă un caracter intenționat și totodată ireversibil (revenirile în cadrul comunicării orale sunt, expresia lui L. Șoitu „mereu limitate”, ele făcându-te să aștepți un alt context în care ai putea să-ți valorifici spusele);
- presupune coparticiparea cu reacția de răspuns a celui căruia îi vorbești;
- este capabilă să prognozeze luări de atitudine și comportamente;
- determină bunivocitatea relației partenerilor;
- manifestă maximum de deschidere față de specificul teritorial și socio-cultural al unei

limbi.

O bază utilă în delimitarea specificului comunicării este și opinia lui P. Anghel, care vede în comunicarea orală „un proces de interacțiune între persoane, grupuri, ca relație mijlocită prin cuvânt, imagine, gest, simbol sau semn”, subliniind faptul că prin intermediul comunicării indivizii își împărtășesc cunoștințe, interese, atitudini, simțăminte, idei, stări afective, impresii, etc., care au ca scop final „obținerea de efecte la nivelul inferior al oricărui individ. Totodată, autorul menționează că a comunica mai înseamnă „a supraviețui și a învăța pe alții să supraviețuiască: comunicarea este primul semnal de viață” [1, 308 p].

Proiectul este un plan sau o intenție de a întreprinde ceva, de a organiza, de a face un lucru (DEX). a. Creație personalizată: - proiectul este activitatea cel mai pregnant centrată pe elevi; - este un produs al imaginației elevilor, menit să permită folosirea liberă a cunoștințelor însușite, într-un context mai relevant; - proiectul este o activitate personalizată, elevii putând decide nu numai asupra conținutului său, ci și asupra formei de prezentare. de cunoștințe, devenind un facilitator, un sfătuitor (consilier) al învățării. Profesorul provoacă, organizează și stimulează situațiile de învățare. Elevii sunt conduși către autoînvățare și motivați să planifice activitatea în mod independent și/sau colectiv, să implementeze și să evalueze procesul de învățare. Rolul profesorului ține de următoarele acțiuni:

- să pregătească meticolos procesul de învățare;
- să răspundă la întrebările elevilor pe tot parcursul derulării proiectului;
- să încurajeze elevii pentru ca să învețe ei înșiși și să formuleze corect întrebările;
- să încurajeze elevii să-și autoevalueze munca;
- să acorde o atenție specială cooperării, organizării sarcinilor și metodologiilor de lucru în echipă, fiind într-o comunicare permanentă cu elevii. Obiectivele proiectului/sarcinile trebuie să fie definite în acord cu experiența elevilor și urmărind participarea tuturor membrilor grupului.

Proiectul este un instrument complex, recomandat pentru evaluarea sumativă. În timpul realizării proiectului sunt evaluate următoarele capacități/competențe:

- alegerea metodelor de lucru,
- măsurarea și compararea rezultatelor,
- utilizarea corespunzătoare a bibliografiei, materialelor și echipamentelor,
- corectitudinea și acuratețea tehnică, organizare a ideilor și materialelor într-un raport,
- calitatea prezentării

Bibliografie :

1. Anghel, P., Stiluri și metode de comunicare . București: Aramis 2003, 308 p).
2. .Beacco, Y. C. Sur les fonctions de la notion de compétence en didactique des langues. Synthèse în Castellati V. și Py B. La notion de compétence en langue. Notions en questions, nr. 6, Lyon: ENS Editions, 2002, p 105-113;
3. Boyer, H., Butzbach, M. Pendanc, M. Nouvelle introduction à la didactique du français langue étrangère, Paris: Le International, 1990, 235 p;
4. Callo T. Educația comunicării verbale. Chișinău: Litera 2003, 146 p).
5. Cerghit I. Metode de învățământ. Iași, Tipogr. „Polirom”, 2006;
6. Charles R., Williams, Ch. La communication orale. Paris: Repères pratiques Nathan, 1994, 159 p;
7. Ionescu M., Managementul clasei. Un pas mai departe. Învățarea bazată pe proiect, București, Tipogr. „Humanitas”, 2003;
8. Revista Le Français dans le monde, Paris, 1978, nr. 141, p. 25-34;
9. Sillamy, N, Dicționar de psihologie, București: 2000, 347 p);
10. Pruteanu: Antrenamentele abilităților de comunicare, Iași: Polirom 2004, 283 p;
11. .Pânișoară I. O. Comunicarea eficientă. Iași: Editura Polirom, 2004, 344 p);
12. Van Cuillenberg, Y. Y., Sholten O., Noamen, știința comunicării. București: Humanitas 1998, 347 p).

CZU :338.43

<https://orcid.org/000-0002-6112-9073>

MOTIVAȚIA CA FACTOR DETERMINANT ÎN PROCESUL DE PREDARE- ÎNVĂȚARE A LITERATURII ROMÂNE ÎN CLASELE PRIMARE

Buzea Mariana

drd, profesor pentru învățământul primar
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
e-mail: mariana.2286@yahoo.com
orcid.id: 0000-0002-6112-9073

Abstract: The generation of this millenium is living a time of change, in wich primary school students are also interrogatively looking for new meanings of its existence in communication.As values of prime importance.

In the educational practice of the acquisition of the romanian language by the primary school students, the communication in the romanian language.

The evaluation of the students communication skills designates the role of the romanian language in the students socialization process, marks the relational context of the comunication as a collaboration contract based on the functional ensemble of the verbal interaction.

Keywords:bility,practice activity, knowledge, attitudes,skills.

Generația acestui mileniu trăiește un timp al schimbărilor, în care și elevii claselor primare caută interogativ noi sensuri ale existenței sale în comunicare.Devenirea cetățeanului competent în comunicare, în diverse planuri-cognitiv,social,cultural,civilizator,globalizator se conturează în cadrul educației școlare ca valori de primă importanță.

În practica educațională a achiziționării limbii române de către elevii claselor primare se atestă și valoarea comunicativă a limbajului prin antrenarea reperelor verbale specifice comunicării în limba română.

Indiferent de modul de clasificare sau de folosire a motivației, tehnicile motivaționale au în comun ideea potrivit căreia cu cât este mai mare responsabilitatea, recunoașterea, respectul ori statutul acordat elevilor din clasele primare, cu atât este mai mare sentimentul de implicare în activitatea didactică privind însușirea limbajului literar și a conținutului literar și de aici cu atât mai mare va fi motivația fiecărui elev.

Prin urmare, considerăm că strategia dezvoltării motivației este determinată de o serie de factori:

- statutul relațiilor din clasă:fiecare elev judecă nevoile din perspectiva experienței individuale.Într-o clasă de elevi cu o „istorie”săracă de relații motivaționale, orice tactică motivațională este privită/acceptată cu suspiciune;
- atitudinea profesorului poate fi un factor decisiv de succes ori eșec;el va privi motivarea prin participarea individuală ca pe o metodă de fundamentare a rolului fiecărui elev;
- claritatea cu care sunt diagnosticate problemele va contribui la motivarea elevilor în însușirea limbajului literar;
- modul în care este aplicată tactica de motivare a elevilor; o practică impusă va fi întâmpinată cu mai multă rezistență decât cea în care există o consultare/consiliere prealabilă;
- stilul de management educațional:un învățător autoritar va avea o forță de convingere mult mai apatică și lipsa dorinței de cooperare a elevilor va spori dispariția motivației.

Astfel, în procesul însușirii performante a limbajului literar românesc pentru faptul că inițiind studierea aspectului motivațional, psihologii au inclus noțiunea de „motivație” care se utilizează

„pentru marcarea întregului complex de determinante ale comportamentului, în sens mai îngust, noțiunea de „motivație” ține doar de forme concrete ale conduitelor umane’[1;p.4] .Motivul este definit ca stimulente și orientare a activității omului în realitatea reflectată de el.

În abordarea noțiunilor de „motivație” și „motiv” sunt direcționate definiții diverse. Рубинштейн С.Л. a definit motivația ca determinare subiectivă a conduitei omului generată de procesul de reflectare a lumii-prin motivația sa omul este încadrat în contextul realității, motivația fiind determinarea realizată prin psihic. [2;9c]

Condițiile de consolidare a motivației învățării sunt relaționate de schimbările ce se produc în caracterul activității intelectuale (literar-artistică) a elevilor, în componentele structurale ale acestei activități.

Motivele cognitiv-instructive se formează și în baza anumitor modificări pozitive intervenite în motivația învățării, cum ar fi conștiinciozitatea, independența, eficiența stimulilor, rolul motivului ca generator de idei, acesta fiind un motiv intern: elevul trebuie să învețe pentru a putea utiliza limbajul literar.

Acest tip de motive îl face pe elev să conștientizeze importanța culturală și socială a literaturii române, ele reprezentând și interesul lui stabil, care poate exercita funcții ale motivației- cea cognitiv-constructivă și cea de colaborare. Aici poate fi adusă în discuție dependența caracterului motivației, inclusiv al motivelor cognitiv-instructive, de metoda de organizare și de desfășurare a activităților didactice.

În investigația noastră metoda activă, folosită la dezvoltarea motivației privind însușirea limbajului literar, a fost determinată de rolul asupra procesului de însușire a limbajului literar, de eficiența acestuia și de rolul pe care îl are o anumită organizare a activității didactice în formarea sferelor motivaționale, în schimbarea caracteristicilor și structurii ei.

Motivația poate fi considerată ca un factor intern, care, împreună cu ceilalți factori interni (aptitudini, trăsături de tip particularități individuale, însușiri de caracter, etc), contribuie la determinarea manifestărilor de conduită. Ea are un caracter predisponibil față de excitantul extrem ce îndeplinește, în primul rând, o funcție precipitatoare. Elevii cu motivații diferite în situații externe identice au manifestări diverse. Chiar unul și același elev este posibil să aibă o conduită diferită în situații identice, în funcție de starea sa internă actuală, de orientarea pregătitoare, în funcție de motivația sa actuală (satisfacerea sau nesatisfacerea anumitor trebuințe).

În procesul însușirii limbajului literar am constatat că stările interne apar nu numai ca rezultat al desfășurării complexelor de fenomene interne, ci și pe baza interrelației acestora cu condițiile externe. Aici este important să se acționeze asupra „modurilor interni” ai conduitei. Trebuie să menționăm că prin însușirea și practicarea limbajului literar, elevul își exteriorizează verbal conduita sa intelectuală literară. Astfel „motivul este mobilul care alege dintre deprinderile existente pe aceea care va fi actualizată”. [3;205p]

Pe lângă funcția de activizare generală, motivația îndeplinește și o anumită funcție de direcționare. Datorită faptului că activizarea realizată prin motivație este, în cele mai multe cazuri, specifică, afectând anumite sisteme funcționale, ea contribuie în interacțiunea sa cu stimuli la determinarea direcției acțiunii. De aceea în activitatea de însușire a limbajului literar este nevoie de a aborda motivația sub aspect dinamic și direcțional, după J.Nuttin [4 ;83p]. Aceasta înseamnă că această conduită intelectuală a elevilor se direcționează printr-o orientare selectivă, activă și persistentă, prin reacții preferențiale (refuz față de anumiți stimuli și preferință față de alții).

În activitățile didactice fenomenul motivațional nu se separă de celelalte aspecte și modalități ale activității psihice. O legătură nemijlocită există între motivație și viața afectivă , deoarece unde apare motivația, apare în mod necondiționat, într-o formă sau alta, și fenomenul afectiv. Elevii sunt motivați afectiv când știu că și colegii lor pot cunoaște limbajul literar cu cei din jur. De aceea, motivația este strâns legată de activitatea voluntară, întrucât manifestările de voință, mai ales sub aspectul lor literar dinamic, nici nu pot fi explicate decât pe baza motivației. Aceasta nu poate fi izolată nici de procesele de cunoaștere a limbajului literar. În general, fiecare act de cunoaștere a

limbajului literar și a lumii literare este în același timp și un act prin care introducem în acțiune noi determinanți ai conduitei noastre literare, afirmă S.Rubinștein.[5;p.328].

Interesele își au reversul lor, adică repulsia sau aversiunea. În acest caz, o categorie de obiecte sau fenomene în loc să mobilizeze atenția și activitatea persoanei, provoacă inhibiții și diferite manifestări repulsive, de apărare, de îndepărtare, adică o atitudine negativă. Dacă o persoană lucrează într-un domeniu de activitate interesantă pentru ea, atunci va fi activizată și randamentul său va crește, iar dacă efectuează anumite activități față de care are atitudine repulsivă, randamentul va fi mult sub nivelul, aptitudinilor și posibilităților sale, în ciuda eforturilor serioase pe care le depune.

În foarte multe cazuri, persoane care într-o serie întreagă de domenii prezintă performanțe foarte bune, în unele preocupări care, de altfel, nu cer o pregătire specială obțin rezultate slabe. De exemplu, cineva poate să obțină rezultate bune în activitatea științifică și pedagogică, dar în același timp să rămână cu totul în urmă dacă este vorba de rezolvarea unor rebusuri, însă nu pentru că datorită aptitudinilor-nu ar putea să obțină și în acest domeniu rezultate apreciabile, ci din cauza atitudinii sale de indiferență sau chiar repulsie față de acea persoană rebusurile nu prezintă nici o semnificație comparativ cu alte probleme. Influența intereselor se răsfrânge asupra tuturor proceselor psihice: percepția, memoria, gândirea, imaginația, ca și asupra vieții afective și a manifestărilor de voință.

Interesul se formează în cadrul activității pe baza experienței, sub influența mediului, dar se formează în concordanță și în strânsă interdependență cu necesitățile și intențiile persoanei. Chiar și aptitudinile pot avea rol în determinarea intereselor. Cercetările au demonstrat că între aptitudini și interese există o corelație pozitivă. Această corelație se datorează faptului că omul înclină să se manifeste în direcția în care poate obține un succes, deci în direcția aptitudinilor sale reale. [6;p.18]

Aptitudinea nu atrage însă după sine în mod necondiționat și tendința de afirmare în această direcție, fiindcă în determinarea interesului, în afară de aptitudini, intervin și alți factori importanți, și anume factori motivaționali și împrejurările exterioare. [7; p.30]

Interesele la elevii claselor primare și la adolescenți se caracterizează printr-o stabilitate redusă și se schimbă pe parcursul dezvoltării și creșterii individuale. Ele se conformează întotdeauna necesităților, motivației și activității caracteristice perioadei de vârstă respective. Pe lângă aceste caracteristici ale intereselor specifice vârstei, bineînțeles există și în această fază trăsături specifice ale intereselor.

Labilitatea intereselor poate avea la bază mai multe cauze. Una dintre aceste cauze ar fi cunoașterea superficială a anumitor domenii de activitate. O persoană poate să-și formeze interesul (pozitiv sau negativ) față de anumite preocupări pe baza unor aspecte superficiale, neesențiale sau cu totul parțiale. Așa ar fi de exemplu, aspectului locului de învățare a limbajului literar, opinii și aprecieri răspândite, atitudinea față de obiect, profesor, colegi, etc. Uneori influența, chiar neintenționată, a unor persoane cu prestigiu poate avea rol important în formarea interesului, afirmă cercetătorul V.Mahu. [1;p.12]

Bibliografie:

1. Mahu V. *Problematizarea și motivația în procesul de instruire*-Chișinău:Editura Știința, 1992-p13;
2. 2.Рубинштейн С.Л. *Проблемы общей психологии*. Ред. Респ. Е.В. Сорохов, Издание второе - Москва, Педагогика, 1976, 9с;
3. 3.Piaget J. *Psihologie și pedagogie. Răspunsurile marelui psiholog la problemele învățământului*, București:E.D.P., 1972-205p;
4. 4.Nuttin J. *La motivation//Traite de Psychologie Experimental*, vol V: *Motivation, Emotion et Personalite*-Paris:PUF,1963, p. 1-83;
5. 5.Rubinștein S.L. *Existență și cunoștință*, București, Editura Științifică, 1962-328p;
6. 6.Chireev A. *Metode de studiere a motivelor intrinsece ale învățării*://Viața școlii:-Cluj, Casa Corpului Didactic,1973,p.18;

7. 7.Roșca Al. *Metodologie și tehnici experimentale în psihologie*, București:Editura Științifică, 1971, p30;

УДК 398.21:82-34'22

<https://orcid.org/0009-0008-7980-3143>

POVEȘTILE – RECEPTARE ARTISTICĂ ȘI INVESTIGAȚIE FOLCLORICĂ

Calina Liudmila,

lector universitar, UPS „T.G.Șevcenco”

or.Tiraspol,Transnistria

e-mail: albinuta_83@mail.ru

orcid id: 0009-0008-7980-3143

Annotation: The author of this article emphasizes the role of stories on popular mentality. Story research involves a structure, oriented towards a morphological-semiotic criterion. The story represents a premise of investigation by scholars Mihai Pop and Pavel Ruxăndoiu, Bogdan Petriceicu Hasdeu and Vladimir Propp, Vasile Vetîșanu. The stereotypical manner of narrating folklore was used by the Moldavian writers Ion Creanga and Iulian Filip.

Keywords: folk story, narrative, action, zoomorphic story, fantasy story, novelistic story, classification, transformation.

La început basmul a avut o formă fragmentară cu o suprafață epică de deceu, ceea ce semnala folcloristul Vetîșanu atunci când specifica noțiunea de legendă într-un context al deceurilor. Dar și renumitul mitolog Bogdan Petriceicu Hasdeu circumscria acest deceu drept o implicare în conținutul legendelor. Odată cu evoluția umană, povestea s-a extins în conformitate cu tipul ei. O notă cumulativă ar putea să aibă și poveștile fantastice, și poveștile zoomorfe, și poveștile nuvelistice. Tipul poveștilor depinde de nota lor predominantă și de caracterul fix pe care îl comportă fiecare poveste în sensul stereotipic popular. Clișeul poveștii însă nu denotă o realizare absolut fixă în planul conținutului, deoarece întâmplarea narativă se schimbă de la o narațiune la alta. Nota predominantă a poveștilor zoomorfe constă în caracterul lor epic, mai mult animalier: aici animalul e stăpân, iar fantasticul se reflectă în planul al doilea al acțiunii, deși animalul acțiunii vorbește tot atât de bine ca și omul. Fantasticul apare în planul secund al poveștilor nuvelistice în pofida faptului că soluționarea problemei ține nu numai de calificativul de eroism al personajului, dar și de alte particularități. Povestea fantastică se suprapune ca idee cu proza animalieră, dar și cu narațiunea unui impact nuvelistic cu particularități și retușări contemporane. Particularitatea basmelor constă în ideea acțiunii fabuloase în care omul nimereste în condițiile inexistente ale realității, iar animalul, în rol de adjuvant epic, își ajută stăpânul să iasă din încurcătura creată într-un mod artificial de către povestitorul popular. Doar concepția filozofică i-a dat o încărcătură simbolică eroului popular de a se descoperi prin înfrângeri, prin căutări interminabile și probe de supraviețuire. Impunerea unui astfel de model generează un tip nou de eroism: atunci când au apărut poveștile, nu erau telefoanele mobile, o tehnică performantă în care omul să fie aruncat în cosmos și coborât din el. Ca să câștige, omul trebuia să fie un animal între animale. Dovada unor conexiuni transformaționale om-animal/animal-om o constituia înțelegerea aluzivă a contextului în care povestitorul popular încearcă șotia, șmecheria și o altă etapă de trecere a ispitei. Istoria prozei populare marchează un nou început de dizolvare a poveștilor în noțiunea de basm pentru cele fantastice, zoomorfe și nuvelistice. Folcloriștii din Moldova de peste Prut nuanțează această caracteristică drept o marcă a consecinței de suprapunere tipologică a lor în sens că o poveste fantastică, în urma narațiunii, ar avea de suferit în conținutul ei și de aceea caracterul ei se subminează unor obstacole de ordin prescurtat. Aglomerarea de evenimente dintr-o poveste

fantastică este condiționată de indicele numeric unde eroii abordează situațiile, evenimentele în care vor fi atrași de către alții: fie că acționează în calitate de profitori ai planului narațiunii sau ca ajutoari ai procesului camuflat. De regulă, profitori în poveste sunt mai mulți decât aceia care s-au angajat să-și ajute eroul sau eroina narațiunii. Fiecare trebuie să dea dovadă de principiul clarității: atunci când se poartă prea multă mască și se încurcă lucrurile într-un mod special, vine o etapă din viața omului, un timp-limită în care se înțelege ce înseamnă invidia, setea de bani cu orice preț și atacul neîntemeiat la persoană.

Structura poveștilor nuvelistice și despre animale este cu mult mai simplă: cu eroi care se dizolvă în puținătatea narațiunii. Dialogurile nu sunt dense, iar compoziția lor cumulativă nu destramă subiectul. Specificul căutării tipului de poveste e o acțiune ingrată din partea cercetătorilor folcloriști, dat fiind faptul că subiectul lor ar putea să se macine în ideea de a-i ignora conținutul și de a-i asigura motivului narațiunii o prezență subiectivă, ceea ce implică un plan secundar al depistării tipologice în care o poveste sau alta sunt remarcate pentru investigarea activă a fondului Antti Aarne. Creația populară orală cunoaște mai multe teorii despre proveniența poveștilor. Cercetătorii basmologi au indicat câteva direcții de geneză a basmului în condițiile în care s-a explicat nu numai circulația lui la nivel istoric, dar și din punct de vedere al oglindirii circumstanțelor rezultate din acțiunile în care un obiect al percepției vizuale și de simț a fost suprapus cu altele; fie o reacție diurnă a omului poveștii a fost asimilată printr-o manifestare nocturnă: cea a visului lui B.P.Hasdeu care vedea în apariția poveștilor o interacțiune a omului cu visul. Siguranța trierii acestor condiții, în care au apărut poveștile, se supunea unui proces îndelungat când școlile și teoriile, pe de o parte, au avut de suferit în zelul lor excesiv de demonstrare științifică, pe de altă parte, au câștigat în siguranța unei concurențe abile de cunoaștere a vehiculării unor idei care erau solicitate de către folcloristica vremii. Pe această cale, folcloriștii M.Pop și P.Ruxăndoiu și-au început discursul despre creația populară orală prin manifestarea teoriilor și școlilor în care se pune accent pe căutarea științifică drept indice pentru organizarea procesului de cunoaștere a folclorului prin sursele narațiunilor de povești. Această cunoaștere a teoriilor era stabilită drept o marcă a percepției și cercetării folclorului. Propunerea teoriilor de dezvoltare a poveștilor de către folcloriști din interiorul școlilor stabilea nu numai un contact al înțelegerii povestitului prin intermediul poveștilor, dar încerca, totodată, să asigure garanția influenței științifice a altor specii asupra terenului de unde se realiza creația populară orală. Conform exegezei lui M.Pop și P.Ruxăndoiu, povestea drept narațiune populară, a fost aprofundată prin spectacolul ei de apariție. Această investigație a fost formulată de istoricul apariției ei. Cercetătorii Pop și Ruxăndoiu contemporaneizează povestea prin formula mitului care a fost la începuturile narațiunii. De la imperativul mitologic german al fraților Grimm, prin impulsul de a vedea în orice poveste reminiscențe ale mitologiei, implică un criteriu de înțelegere evolutivă a narațiunii într-un context în care această teorie era profitabilă din punct de vedere al investigației folclorice. Pop și Ruxăndoiu marchează, în investigațiile lor, că Max Muller și Franz Bopp, dar și alți cercetători, înclină să vadă în mitologie o consecință a „*greșelilor de limbă*”, iar în poveste – un rezultat al mitologiei prin „*cercetarea genetică*” [1, p.15] a narațiunilor. Benfey a susținut „*migrația temelor sau a motivelor literaturii orale*” [1, p.15], iar Mozes Gaster vedea în poveștile populare o reminiscență a narațiunilor culte cu un profil bine determinat în poziția în care se menține adaosul de fantastic în germenul calității narațiunii orale a povestitului din partea individului popular. Structuralismul în povești era conceput de către cercetătorii Pop și Ruxăndoiu o acțiune complexă, în care dacă nu există elementul stereotip textologic, narațiunea riscă să fie o simplă întâmplare. Prin structuralismul creativ, cercetătorii l-au exemplificat pe F. de Saussure, apoi pe Vladimir Propp care dezvoltă o structură clasică în concepția morfologiei contemporane. Studiul „*Morfologia basmului*” se vrea a fi acceptat într-un plan extins al momentului. Rădăcinile istorico-geografice ale poveștilor au fost demonstrate și de folcloristul Propp. Contribuția folcloristului este întemeiată pe principiul reflectării jocului de lumini acolo unde întunericul este evident. Ideea lui Propp despre tipologia poveștilor se suprapunea cu basmul cercetătorilor din Moldova de peste Prut. Conform cercetărilor savantului, fondul poveștilor avea de suferit prin specificul tipologic al lor.

Situația poveștilor rechemă o altă perspectivă de investigare tipologică. Propp susține motivul clasificării poveștilor „*pe indicii formali și de structură*” [2, p.11]. De aici apar mai multe întrebări retorice: indicii formali și de structură întotdeauna sunt logic explicați? Oare analiza morfologică ori morfo-sintactică întotdeauna corespunde cu logica desfășurării acțiunii din textul folcloric? Unde Propp a avut dreptate și unde nu? De aici încă o întrebare nu mai puțin specifică în ideea în care se vorbește de o monografie într-un context asociativ-istoric unde toate părțile de vorbire ar constitui o morfologie logică în adevăratul sens al cuvântului, iar o afirmație din linia subiectului povestit ar răspunde cu o acțiune desfășurată într-un plan monoton. Iar la o negație și o afirmație din lumea poveștilor autoritatea negării nu scade din poziția celei de-a doua ipostaze. Rezultă că oricare ar fi logica liniei de subiect din poveștile moldovenești, ruse, în finalul acestora vom avea o negație și mai multe afirmații care se vor apropia într-un context al asocierii binelui. Or, tot răul e spre bine. Dar nici în cazul când o poveste începe cu bunăstarea eroilor. Atunci așteaptă-te la drăcușori cu ispită și la eroi umili. De aceea o prea mare bogăție nivelează gradul de cunoaștere absolută, bazată pe înțelepciunea populară, dacă moștenirea a fost făcută în egală măsură la toată lumea. Or, cu ce preț se vor a fi știuți unii provocatori contemporani care falsifică într-un mod absurd lucrurile? Problema armoniei umane nu constă în bani și în bogăția creată prin nefericirea altora. Eroul din poveste pleacă din mediul absurd al păpușarilor care se vând. Poveștile, dar absolut toate poveștile populare implică mai multă cunoaștere din partea ascultătorului. Povestitorul popular rezumă acest imbold al esenței de înțelegere și formează, în textul narațiunii, principii cutumiare văzute în măsura posibilității ascultătorului de povești. Ideea unei povești se realizează prin impactul acțiunii povestite. Frecvența ei este oglindită prin situațiile-limită de povestire și ascultare în cadrul mesajului. Perceperea poveștilor nu e un joc în sine cu orice preț, ci o formă de înțelepciune pe care omul o cunoaște. Eroizarea din poveste se termină acolo unde începe absurditatea. Raportarea poveștilor la principiul de dragoste cumpărată pare tot atât de neîntemeiată, precum și înțelepciunea de a-ți iubi părinții. Orice poveste întruchipează în sine iubirea gratuită. Aceasta nu are reguli speciale. Ea este ori nu este.

Raportul de filiație dintr-o poveste narată în care apare concepția de familie, nu conduce oare la dezmembrarea de interese și la ideea fixă de îmbogățire cu orice preț?

Legea populară nu dezmembrează aceste norme din povești, dar o ajustează: săracul devine bogat, iar bogatul – sărac. Ideea nu e principială atunci când vorbim și de un sistem de valori în care concepțiile din poveste se succed și nu rămân într-o poziție statică. Ceea ce Afanasiev credea despre povestea „Peștișorul de aur” e un scop în sine al cercetătorului: să demonstreze că peștele de aur joacă un rol principal în desfășurarea acțiunii. Ceea ce vrea să demonstreze Propp vine în contradicție cu argumentul lui Afanasiev: „*Este greu de presupus că cineva va face vreodată greșeala de a trece basmul cu Pasărea-de Foc și cu lupul cenușiu la categoria basmelor cu animale. Ne este însă tot atât de limpede că și Afanasiev a greșit în cazul basmului cu peștișorul de aur. Dar nu o constatăm nicidecum după prezența – sau absența animalelor în basm, ci după structura cu totul aparte a basmelor fantastice, structură ce se impune imediat atenției noastre și definește de la sine categoria basmului respectiv*” [2, p.11].

Propp nu înțelegea în profunzime semnificația pe care i-o conferă Wundt cuvântului apolog. Cu toate acestea, Propp presupunea că încărcătura emoțională a basmului glumeț sau eroic poate fi admisibilă în condiția în care se discută despre el, nu și despre terminologia lui. Or, în ce condiții apologurile animaliere se percep drept criteriu de învățământ pentru o funcție morală?

Nota noastră despre convingerile lui Propp rezidă în următoarea particularitate: într-un mod logic, deloc abstract, categoria poveștilor se delimitează prin structura textologică, nu și încărcătura lor emoțional-comică ori eroică. Dar și această parte a narațiunii e necesară în contextul în care vorbim și de o cultură a literaturii culte prin investigația populară. Poveștile lui Ion Creangă sunt modele de a lua narațiunile comice într-un context aluziv. Cu toate că Jean Boutière, în a lui monografie „Viața și opera lui Ion Creangă” subliniază că scrierea „Moș Nichifor Coțcariul” face parte din categoria *Amintirilor*, și mai puțin de povești, Ion Creangă, totuși, o plasează „în seria Poveștilor” [3, p.204]. Mai mult, povestea dezvoltă anecdotică retușare a scrierii, nu însă și după

planul extinderii ei. În povestea „Moș Nichifor Coțcariul” de Ion Creangă, Malca nimerește în capcana unor lupi improvizați de moș. Or, inocența Malcăi aprofundează frica sindromului în care Scufița Roșie răătăcește prin pădure. Povestea „Scufiței Roșii” a trecut dincolo de realizarea locală. Evident că Ion Creangă, cu erotismul lui pronunțat, a cunoscut și o psihologie animalieră. Tânăra Malca a nimerit în brațele lui Coțcariul. De câți lupi a avut nevoie Ion Creangă pentru ca actul erotic să fie realizat prin cei doi, rămași într-o pădure nocturnă? Cât de dubios a fost Ion Creangă în a-i alunga Malcăi teama de lupi? Criteriul erotic furnizează un sistem de întrebări la psihologul Ion Creangă, care o fi făcut păcăleala cu vreo tânără din apropierea lui. Psihologii contemporani, însă, devin tot mai insistenți în concepția tineretului actual: urcarea în mașină cu un om necunoscut e contraindicată sănătății umane. Fetele văd în bărbații în vârstă o prezență masculină viguroasă, de aceea ele se lasă inconștient seduse de concepția omului puternic. Oare această putere masculină prin ideea unui bărbat în vârstă, de la care-ți scapără călcâiele, nu o face pe viitoarea femeie să fie o umbră a bărbatului? Cât de insistent a fost Ion Creangă în cunoașterea psihicului femeiesc? De cât eroism avea nevoie Nichifor Coțcariul ca să-și demonstreze eroticul planificat? Cum este explicată ideea eroic-erotică în creația lui Ion Creangă care se realizează printr-un accent comic pronunțat? Și, totuși, comunicând în limba lui Propp, povestea lui Creangă nu demonstrează tipologia unei glume după formă. După conținut, da. Criteriul psihologic de glumă prevalează asupra evenimentului cu reținerea unor amintiri. Precum și povestea lupului din râpă de Iulian Filip structurează ideea de conținut ambalat în toate părțile... Se știe că într-o poveste cultă sau populară fiecare animal se identifică cu un rol al stăpânului. Însă rezolvarea poveștii, totuși, îi aparține eroului popular care-și hrănește lupul său, conform principiilor etice din poveste. În ce măsură animalele din poveștile lui Iulian Filip sunt corecte într-un limbaj mascat, va arăta de acum vremea. Or, judecăm omul sau contextul animalier și fabula din om? Aceasta tot e o întrebare care presupune mai multe variante de răspunsuri. În ce măsură ne conving ieșirile lui Iulian Filip în public și cât de transparente sunt aserțiunile lui într-un limbaj în care se implică și animalele?

Aserțiunile lui Propp devin convingătoare atunci când savantul restrânge problema eroică și comică la o singură categorie a narațiunii, la cea a poveștilor propriu-zise, evidențiind inadmisibilitatea tipologică glumeață pentru o întâmplare (sau mai multe!) în care acțiunea se derulează conform standardelor eroice într-un context comic.

Cu toate că narațiunea poveștii e transferată într-un plan comic, Ion Creangă nu scrie o glumă, ci povești în care toate particularitățile lor se execută în narațiuni secundare, deși erotismul o apucă hăisa prin fruntea largă a păpușoiului.

De aici am trebui să delimităm povestea de glumă. Cu toate acestea, caracterul povestitorilor populari particularizați e cu amprenta pe glume cu un efect comic hazliu, stilistic de sfâtos.

Premisa lui Propp despre singularitatea basmului prin tipologia glumei avea să intensifice aplicarea prozei populare la structura unitară a poveștilor și glumelor într-o singură categorie în folcloristica contemporană. În articolele sale despre snoave, glume și anecdote, cercetătorul Victor Cirimpei delimitează povestea de glume prin caracterul particular, prin structură, prin compoziția lor ideatic-estetică, prin divergența de întâmplări într-o narațiune, indicându-le în lista „*speciilor aparte*” [4, p. 473] ale comunicării.

Într-adevăr, comicul intensifică mesajul narațiunii eroice, dar este, totuși, subordonat acțiunii liniare povestite de către scriitor sau de către povestitorul popular. Spre exemplu, chipul eroilor crengieni apare în măsura în care autorul vrea să intensifice prezența ideatic-conotativă a lor în viața eroilor. Acest profil al eroizării apare și în poveștile moldovenești, și în ruse, și în ucrainene, dar și în alte povestiri orale din diverse meridiane și colțuri ale lumii, în care subiectele se atrag uneori și parțial dispar ori se distanțează pentru a evidenția elementul autohton și particularitatea artistică a fiecărui popor.

Evidențiem și un imbold nu mai puțin semnificativ într-o poveste: finalul comic dintr-o narațiune rezistă uneori până la o întindere de proporții grandilocvente cu o formulă colocvială de glumă mult mai simplă, dar necesară, pentru a ilustra fie un eveniment istoric, cu note de sensibilitate emoțională, fie un zâmbet.

Savantul Propp are dreptate atunci când menționează caracterul educativ și moral al apologurilor animaliere, însă un apolog moral poate să se orienteze spre o moralitate animalieră. Avem exemple nenumărate cu variantele poveștii „Capra cu trei iezi” de Ion Creangă în care s-au infiltrat subiectele populare ale altor popoare.

Basmul, conform lui Propp, ar avea de câștigat ca structură morfologică într-un context universal, dacă s-ar ține cont de similitudinea schematic stereotipică a lui cu altele din Rusia, Franța, unde acest subiect de discuție devine accesibil.

Drept punct de plecare pentru o perspectivă mai mult sau mai puțin clară în realizarea unui studiu comparativ, Propp propune o comparare a poveștilor prin relațiile indo-egiptene, în care extinderea unui cadru morfologic al narațiunilor întâmplare ar fi necesară într-un câmp al investigațiilor folclorice, fiind în corespundere cu cronologizarea epocii respective. În aceste condiții, textul morfologic capătă dimensiuni istorice ce vizează uneori și caracterul asociativ, comparativ cu alte variante din regiuni apropiate ori îndepărtate pentru investigație. O bună parte din povești a fost percepută în paralel cu algoritmul popular istoric, ținându-se cont de concepția stereotipică din lumea universală a povestitului. Însă în acest demers savantul, totuși, pleacă la început de la o perspectivă de structură morfologică spre istorie, și nu invers.

Or, ținem cont și de următoarea aserțiune a lui Propp: „*Dacă nu vom ști să descompunem basmul în părțile sale componente, nu vom putea efectua o comparație corectă*” [2, p. 22].

Ceea ce a pus în evidență Propp în lucrarea „Morfologia basmului”, e înțelegerea lui la nivelul conștientizării, al legității formelor, conform lui Șclovschi. Această reliefare a necunoscutelor lui Bedier vizează o algoritmizare de ecuații în care poveștile s-ar descompune în motive și variante, pentru a forma, în final, o stereotipie asemănătoare cu aceea a lui George Călinescu.

Clarificând substanța poveștii, mai exact, structura ei, Propp pune în joc și alte particularități ale poveștii, nu mai puțin semnificative decât narațiunile anterior enunțate.

Divergențele de opinie și critica nefondată de către unii basmologi sau neinițiați în procesul folcloristicii sunt consemnate de către Propp prin mai multe remarci solicitate de către folcloristica contemporană referitor la alți cercetători megieși.

Această necorespondere a veșmântului de idei în care s-a angajat și Propp să vorbească despre o morfologie a poveștilor populare este deschisă în măsura în care în știință s-au făcut mult mai multe speculări și șiretlicuri decât investigații. Ce să mai vorbim, când o știință distonează atunci când este o sursă de venit pentru unii academicieni care nu prietenesc cu simțul măsurii și cu provocările anoste. Astfel de investigații sunt prioritare și trecătoare. Cert este faptul că Propp pleacă de la structura morfologică a basmului, construind această relaționare a părților unei narațiuni prin intermediul comparării desemnate cu limba ce reprezintă o modalitate concretă de exteriorizare a gândurilor și a compoziției ei abstracte – gramatica. Altfel spus, gramatica morfologică se orientează spre o morfologie complexă – semiotica. Însă în cazul în care suntem puși să discutăm despre o morfologie într-o accepție complexă a cuvântului, și nu rudimentară, contextul acesteia în studiul lui Propp ar căpăta nuanțe de interpretare semiotică și mai puțin morfologică. Noutatea lui Propp nu se limitează la conceptul de măsurare a fiecărei părți de vorbire în parte, ci la un limbaj stereotipic semiotic. Această treaptă de înțelegere a poveștilor era obligatorie prin caracterul intermediar al variantelor de povești în care orice narațiune presupune investigații. Caracterul semiotic aprofundează morfologia basmului, nu și materia narațiunii și rațiunii umane. Cert este faptul, că povestea, oricare ar fi ea, probează stilul creației populare orale și caracterul narațiunii.

Bibliografie:

1. M. Pop, P. Ruxăndoiu. Folclor literar românesc. București: Editura didactică și pedagogică, 1976. – 368 p.
2. V. Propp, Morfologia basmului. București: Univers, 1970. – 167p.
3. J. Boutière. Viața și opera lui Ion Creangă. Prefață de acad. Mihai Cimpoi. Traducere de Daniel Corbu. Iași: Princeps Edit, 2008. – 366p.

4. V. Cirimpei. Snoavele, anecdotele, glumele.// Creația populară. G.Bostan, G.Botezatu, N.Băieșu, I.Buruiană, V.Gațac, E.Junghietu, L.Curuci, S.Moraru, I.Filip, V.Cirimpei. Chișinău: Știința, 1991. – 768 p.

УДК 821.135.2-3.09-053.2

<https://orcid.org/0009-0008-7980-3143>

REFLECȚII DESPRE COPILĂRIE PRIN DIALOG ȘI MONOLOG ÎN CREAȚIA PROZATORILOR CONTEMPORANI

Calina Liudmila,

lector universitar, UPS „T.G.Șevcenco”

or. Tiraspol, Transnistria

e-mail: albinuta_83@mail.ru

orcid id: 0009-0008-7980-3143

Annotation: The article in question calls the reader to dialogue and monologue through the prism of childhood in the creation of contemporary writers. The author of the article tries to answer one of the few questions in the writers' prose: how can the child be when left to his thoughts and how the dialogue with the outside world influences his life.

Key words: child, dialogue, image, monologue, imagination, contemporary writer.

Literatura transpune realitatea cuvântului, ne oferă imaginile trecutului, ale prezentului și viitorului prin deschiderea comunicativă a copilului din noi spre copilul din proză. Cu această ocazie, literatura contemporană cooperează cu sufletul și mintea copilului prin monolog și dialog. Aceste corespondențe sunt utile în măsura în care un monolog dintr-o operă artistică e apt să-i deschidă imaginația comunicativă copilului spre eul lui, pe când dialogul lui cu ceilalți se suportă diferit: de la caz la caz, de la realitate la realitate, de la plăcerea de a fi în jocul ludic cu preceptele celorlalți, nu neapărat ascultător pentru o parte a lumii și trufaș – pentru alții. Imaginea unui efect comic nu constă în a-l băga pe copil de bună voie în anxietatea lui nefirească. Situațiile de dialog și monolog contravin acestor mascări perverse de a-l elucida pe copil în condiții neprevăzute, prilejuite de moment și de factorul timpului. O astfel de situație neprevăzută în contemporaneitate constă în materializarea lui firească în conceptul de matrice tehnologică. Să ne închipuim un telefon deconectat în preajma unui copil contemporan care a fost eliberat de sub tutela părinților într-un mod absolut ignorant de criteriul în care o civilizație își construiește propria concepție despre valoare într-un limbaj cognitiv, etnic și educativ. Nu știm în ce măsură competențele clasice de dialog și monolog funcționează în aceeași corespondență de imagine colocvială și imaginație artistică. Cert este faptul că mașinăria concepției ludicului contemporan n-a mers mai departe de propria proiecție a imaginii din oglinda noastră sau, în cel mai bun caz, din apa profilului nostru imaginar. Culmea însă ar fi dacă prezența comunicativă a copilăriei din proza contemporană ar fi închisă ca și concepție reală din lumea evenimentelor, iar dialogul și solilocul s-ar dezmembra în alte criterii mult mai reduse ca funcție și mesaj artistic. De aceea ambalarea operei trebuie să constituie și o doză de realitate comunicativă prin mesajul ei artistic al dialogului și solilocului. Imaginea comunicativă a dialogului și monologului se răsfrânge în ideea scriitorului contemporan de a-l prezenta pe copil într-un proces de joc și creație cu el însuși, cu lumea lui imaginată. Copilul din creația scriitorului poate fi închis și poate fi deschis în dependență de caracterul pe care vrea să i-l imprime scriitorul. Starea de spirit prin care trece copilul constituie o etapă de cunoaștere a vieții lui prin alții, iar ceea ce ultimii ne oferă, marchează hotarul imaginației noastre. O etapă a acestui hotar devine posibilă prin criteriul de cultură lingvistică într-un context în care dimensiunea filologică influențează imaginea. Oricare încercare a copilului de a fi mai în vârstă decât trebuie să i se întâmple la etapa de dezvoltare psihologică, se suprapune prin cunoașterea scriitorului de a-l

încerca în această luptă a contrariilor, splendoare prozaico-poetică care apare cu timpul, mult mai des înțeleasă în planul artistic decât în cel conjugat al expresiei ludice. De aceea, atunci când profesorul încearcă, împreună cu elevii, să răspundă la întrebarea, ce-a vrut să spună scriitorul prin această secvență de dialog sau monolog, se prea poate că va greși, deoarece prozatorul n-a vrut să ne spună, dar deja a realizat. Cum a fost această inițiere, ține acum de competența lui. Deoarece opera este imaginea și produsul finit al scriitorului, acesta e în stare să răspundă la mai multe întrebări decât ar putea să-și propună învățătorul de școală. De aceea întâlnirea scriitorului cu învățătorii și elevii condiționează efectul de cunoaștere a operei prin limbajul colocvial oferit de primul. În acest context, facem o remarcă pentru unii profesori: să se ia în calcul statutul unor scriitori care vin cu soluțiile academice de rigoare. Mulți dintre ei sunt academicieni și fac parte din acest forum, dar ei ajung cu un alt înțeles spre copilul de grădiniță, de școală sau cel universitar. Nu stilul academic e de vină, ci felul în care se apreciază manualul școlar, fiind alcătuit după alte mostre demult bătătorite prin bibliotecile din Moldova. Deci, în literatura artistică un monolog ar putea să se suprapună peste un dialog sau mai multe în dependență de accesibilitatea și inventivitatea scriitorului cu subiectul de discuție și jocul lui de imaginație, cu utilitatea de gândire scriitoricească care realizează un raport cu ludicul. Copilul din operă e produsul finit al scriitorului, iar imaginea lui se contopește cu dialogul și monologul sinelui. E o viziune a propriei creații prin construcția morfologică a gândului interiorizat. Aceste încercări contemporane au fost revizuite cu vremea și raportate la iluzia clasicismului lui Ion Creangă, Mihai Eminescu și Vasile Alecsandri. Cea mai grea măsură a prezentului e contemporaneitatea, deoarece scriitori sunt mulți, iar cititori – puțini. Cea mai expresivă lectură vine odată cu trecerea timpului și a experienței trăite. Nici o școală, oricât ar fi de performantă, nu este în stare să răspundă la toate întrebările copilului. Întrebările vieții se reinventează prin destin, iar cele ale timpului îl pregătesc să înțeleagă răspunsurile care nu există în carte. Cu toate acestea, scriitorii contemporani dialoghează și monologhează cu noi prin produsul operei lor – prin imaginea copilului. Cineva dintre scriitori a spus că dacă un om a ajuns să fie matur și a uitat copilul din el, atunci acesta nu și-a trăit copilăria din plin. Iar uitatul ne mancortizează și ne robotizează aspirațiile copilărești, trăirile, grijile inocente.

Incendiar sau nu, dar drumurile copilăriei scriitoricești au trecut prin filiera divanului și s-au oprit cu imaginația acolo unde copilăria a dispărut. Restructurând conceptul amintirilor în opera lui I. Creangă, M. Cimpoi, N. Rusu, I. Ciocanu, V. Romanciuc (*scriitorul cu zâmbetul pe buze*), I. Filip, drumul copilăriei continuă și se oprește prin aventură, prin cea a divanului. Conform concepției lui Mihai Cimpoi, expresia a ține divan înseamnă a avea un dialog cu lumea [1, p. 225-227]. Exegeza lui Mihai Cimpoi despre drumul vieții și plenitudinea copilăriei devine integră în măsura în care omul se interiorizează în el prin el și mai apoi prin alții: «*Pornirea la drum e începutul inițierii și, firește, al relaționării cu lumea sub aspect psihologic, social și moral. Călătorul nu străbate pur și simplu o distanță oarecare de flori de cuc; el a intrat pe scena lumii și este unul dintre actorii marii drame a ei. Călătoria însăși e un ritual, săvârșit pe scena lumii și este unul dintre actorii marii drame a ei. Călătoria însăși e un ritual, săvârșit sub semnul solemnității, al sărbătoreșului, al îmbrăcării de măști, deci, într-un cuvânt, al jocului*» [1, pag. 226-227].

Un joc al monologului și al dialogului îl are la îndemână și scriitorul Nicolae Rusu. Prin proza lui scurtă pătrunzi în lumea dialogului. E densă această cumsecădenie a scrisului lui. Spre exemplu, în proza pentru copii «*Meri sălbatici*», Nicolae Rusu își dezvoltă monologul concomitent printr-o frântură de icnit și printr-un mesaj de replică scurtă: «*Corina îl ajunge și-l apucă pe Stănică de mână. Intimidat, el și-o retrage și, ca să nu i-o apuce încă o dată, își bagă mâna în buzunar. „Fetele de la oraș n-au nici un pic de rușine, pot să meargă și prin mijlocul satului cu un băiat de mână!” – icnește el în sinea sa și trage cu coada ochiului în ograda lui Valentin, apoi întoarce privirea și spre casa lui Sile*» [2, p. 57-58].

Monologul interior al scriitorului Iulian Filip rar de tot trece într-un plan secund, cu toate că eroii lui posedă replici diferite; iar narațiunile le găsim reciclate prin imaginea amintirilor. Iulian Filip sare firescul cotidian, abundă în copilăria anilor 50, se răsucesce în faimoasa ipostază a

diferenței cocoșate și-și lustruiește decorul ori îl eclipsează atunci când vrea să fie anapoda de rău, de bun sau aiurea. La o azvârlitură de băț, în care anii se joacă cu destinul copilăriei sale, monologurile scriitoricești capătă aventură, iar dramaticul tragic se maschează într-un timp irecuperabil: *«Evident, lucrurile nu mai sunt atât de dramatice. Copilul de el a fost mereu într-o singură stare relativă – părinții – cu ale părinților, surorile cu ale fetelor, cei pasionați de fotbal – cu ale fotbalului, cei pasionați de matematică – cu ale matematicii, cei pasionați de scrisorile timpurii cu hulubași guralivi – cu ale hulubașilor, iar el avea de alergat (cu trecerea timpului) de la o pasiune la alta, fără a prinde rădăcini și complexe fataliste în careva dintre acestea»* [3, p. 119].

În proza lui Ion Druță evidențiem monologuri, dar și dialoguri cu un pronunțat caracter ludic. Jocul dialogului druțian se amestecă în turnura vremii, capătă situații comice, acolo unde abundă tragicul. Să spunem că Ion Druță e un comediant tragic, înseamnă să-i scurtăm prozatorului din orizontul imaginației artistice. Să numim acest colorit un fapt românesc sau baladesc, înseamnă a nu zice nimic doar din perspectiva tonalității lirice a limbajului. Detaliile din opera druțiană se mimează prin coloritul jocului dramatic. Păcat, că Trofimaș n-a crescut în jocul lui de copil inofensiv până la punctul de cotitură unde se creștea copilul nu în spaima războiului, dar în frica de a nu pierde inocența din el. Interacțiunea copilului Trofimaș cu lumea din afară se modifică în dependență de ceea ce vrea copilul să ne spună, să reinventeze și să trăiască evenimentul, contactându-ne prin comunicare. Când Trofimaș își țintea monologul spre viziunea războiului, iar scenele militare căpătau nuanțe de vis, lumea satului se pierdea în haos: era cel al războiului. Iar pacea? Unde începe și se termină pacea, dacă iluzia ei trânteste la pământ copii care nu se pornesc să lupte cu arma în mână? Prin aceste monologuri despre război, Trofimaș pierde contactul cu imaginea copilăriei: el e obsedat de scenele batalice, de armament. Dialogurile lui Trofimaș devin liniștite, dar în aceeași măsură și triste atunci când el vorbește cu oamenii satului. Prin interacțiunea cu ei, imaginea *«Frunzelor de dor»* șlefuieste monologul, dar și dialogul. Oricare ar fi imaginile scrierilor din textul artistic, copilăria rămâne unica sursă de înțelegere a operei. Trebuie să ne întrebăm: câtă copilărie a rămas în noi prin imaginea copiilor noștri, prin dialogurile și monologul din textele literaturii contemporane? Trebuie să ne întrebăm: cât ascunde fiecare scriitor din masca pe care o poartă pentru a se proteja? Dar de cine și de ce? Trebuie să ne întrebăm: când scriitorii contemporani sunt adevărați: în lume sau în afara ei, când comunică sau se comunică? Nu distonează această ieșire a unora în public doar de dragul publicității? Un copil și câtă imagine triumfă în acest spectacol...al absurdului cotidian. Într-adevăr, prin imaginea textului artistic se alcătuiește scenariul unor destine de monolog și dialog. Cu anii, literatura contemporană și imaginile ei se înțeleg din perspectiva reflecțiilor. Ele se traduc nu de dragul orgoliului și al perspectivei de a cădea tronc la inimă cuiva și nu de dragul de a se ridica pe socoteala altora. O copilărie nu se traduce prin mecanismul în care un copil nu are ce zice: de zis avem ce zice cu toții, dar cum o facem, în ce sens câștigăm cititorul, care a fost și el cândva un suflet de copil? Când devenim Boboci, atunci când cu toții am fost Boboci? Citim din mesajul glumeț al lui Ion Druță și ne amintim de ideea copilăriei care a fost suprapusă cu o concepție a sistemului de școală: *«Cum adică Bobocel? Că doar tatălui tău i se spune Boboc.*

-Lui i se spune Boboc, pentru că e mare, iar eu, fiind mic, cum altfel să mi se spună?

Și cine te-a învățat un lucru ca acesta?

-Nimeni. M-am gândit și eu așa, în capul meu.

-Mă rog... Dacă ții numaiidecât, te scriem Bobocel. Și cam până în ce clasă ai să fii tu Bobocel și când te trecem ca fiind Boboc?

-Apoi, că doar nu degeaba ești pusă învățătoare. Ai să vezi și mata cum oi merge eu cu învățătura, cu creșterea, cu purtarea, și când îi socoti că gata, îi de-ajuns, mă ștergi de Boboșel și mă scrii de Boboc» [4, p. 21].

Reflecția, imaginea și imaginația, dialogul și monologul, aceste năzuințe copilărești sunt transpuse în cultura copilăriei. Proza scriitorilor contemporani se recomandă de a fi citită prin intermediul pregătirii dialogurilor cu mesaje de bucluc, cu monologuri ce-i scapă copilului sensibilitatea aprinsă față de animale, față de natură. Copilul nu-și caută un confort gratuit: el se

agață de văcuțele și oile scriitorilor, aleargă cu ele din motiv că imaginea scriitoricească capătă valoare mascată: de dialog și monolog. Copilul, în mâinile scriitorilor camuflează dialogul, improvizând scena actoriei în lume. Monologul pare a fi închis și destrămat prin iluzia unui dialog actoricesc surprins în glas și în fața lumii. Monologul e tacit: aici copilul devine erou în ochii scriitorului și ai lumii. Ceea ce copilul nu poate vorbi prin dialog, în voce tare, o face prin monolog. Monologul e un mijloc de muțenie în fața lumii, fără de bâlbâieli și grijă la ceea ce urechea altora zâmbește, îngrijorează, fotografiază. Or, șiretlicul mascat e tot o recomandare pentru toții copiii cum să monologheze și să dialogheze atunci când fiecare se ocupă de asaltarea copilăriei inventive într-un câmp imaginativ.

Fără îndoială, literatura scriitorilor oferă motive de zâmbet... prin copilărie, deoarece ea este unica care nu distonează cu imaginile de dialog și monolog. Ce mai inventivitate, dacă este imagine!

Bibliografie:

1. M.Cimpoi. Creangă: lumea ca teatru. Duminica valorilor. Cicatricea lui Ulise, II. Chișinău: Literatura artistică, 1989. - 296 p.
2. N.Rusu. Meri sălbatici. Chișinău: Prut Internațional, 2015. – 120 p.
3. I.Filip. Cobaiul nu triumfă. Roman-divertisment. Culegere și machetare: Cartier. Tiraspol: Tipar, 1996. – 168 p.
4. Druță. Gluma. Pasărea albă a copilăriei mele. Chișinău: Bons Offices, 2013. – 116 p.

УДК 37.016:811.135'243.026.4

<https://orcid.org/id:0000-0002-8541-7862>

LECTURA DUPĂ IMAGINI ÎN LIMBA A DOUA (EDUCAȚIE TIMPURIE)

Mutcoglo Galina

asistent univ.,drd.,

Universitatea de Stat din Comrat, mun. Comrat, RM

E-mail: mutkoglo76@mail.ru

orcid id:0000-0002-8541-7862

Abstract: Reading after pictures is a language education activity that is specific to early education in learning Romanian as a second language. With the perception of images, the verbal component of the activity is realized, the ability to produce the oral message is formed and developed. Therefore, it is an important way of developing knowledge, developing vocabulary and expressiveness in speech.

Keywords: reading, images, early education, second language, oral message

Orele de comunicare orală în limba română în instituțiile de educație timpurie cu program în limbile minorităților naționale presupun formarea și dezvoltarea la copii a capacității de receptare și exprimare a mesajului oral.

Comunicarea orală în limba a doua se caracterizează prin libertatea în exprimare, folosirea codurilor nonverbale, paraverbale etc. Ea se formează și se dezvoltă prin diferite forme și instrumente didactice.

Alegerea celor mai bune modalități de valorificare a procesului de învățare a limbii române ca limba a doua joacă un rol important în atingerea scopului stabilit, deoarece de strategiile alese, condițiile de învățare va depinde în mare măsură atingerea scopurilor scontate [1,p.75]

O modalitate de valorificare a procesului de învățare a limbii române ca limba a doua se realizează prin lectura după imagini, care pune un accent sporit pe descrierea și interpretarea

acțiunilor înfățișate în imagini. Este un mijloc eficient de a-i determina pe copii să se exprime prin intermediul imaginilor dintr-un tablou sau dintr-un șir de tablouri [3].

Lectura după imagini este o formă de lectură accesibilă unui copil din instituție de educație timpurie.

Copilul nativ și non nativ este atras de cărțile cu imagini multicolore. El învață să efectueze o lectură după imagini, fără să cunoască literele, fără să înțeleagă limba. Un copil de 5-6/7 ani din instituțiile de educație timpurie cu program în limbile minorităților naționale are un vocabular foarte mic în limba română și are nevoie de un suport vizual pentru a putea percepe, memora și a produce mesaje orale. Imaginea are calitatea de a prezenta copilului elemente compoziționale. Cadrul didactic dirijează copilul nu numai spre intuirea și expunerea verbală a celor ilustrate, ci și spre interpretarea lor, solicitând procesele gândirii: analiza, sinteza, generalizarea, abstractizarea [2,p.80].

Prin urmare, lectura după imagini îi dă șansa copilului de a percepe, a aprofunda și a produce mesaje orale într-un mod distractiv.

Lectura după imagini este o activitate de educare a limbajului care este specifică educației timpurii în învățarea limbii române ca limba a doua. Ea poate să se realizeze în mod izolat, personal și în grup.

Această activitate are două elemente necesare:

- observarea dirijată a imaginilor;
- formarea și dezvoltarea capacităților de receptare și de producere a mesajelor orale.

Observarea și descoperirea de informații/conținuturi se realizează prin perceperea dirijată de către cadrul didactic a imaginilor pe baza generalizării datelor din imagine. Dirijarea observației se desfășoară atât prin valorificarea elementelor verbale (întrebări, sugestii etc.), cât și nonverbale (mimică, gesturi).

Perceperea imaginii se realizează prin metoda conversației-joc, care se realizează prin plasarea copilului în diverse situații, contexte comunicative, în care el acționează de pe poziția de emițător, dar și de receptor. Întrebările formulate trebuie să conducă la concluzii parțiale și finale. Totodată, întrebările ca și răspunsurile copiilor trebuie să fie accesibile, clare și precise, prezentate într-o succesiune logică (întrebări simple – întrebări complexe; întrebări reproductive –întrebări productive etc.), într-un limbaj (vocabular) adecvat vârstei copilului, particularităților lui individuale, cu respectarea normei limbii române literare etc. și să fie o formulare conștientă bazată pe înțelegerea aspectelor imaginii *Cine este acesta? Ce face? Cum este câinele?* etc. La fel întrebările nu trebuie să sugereze răspunsurile prin ”da” sau ”nu”.

Așadar cu perceperea imaginilor se realizează componenta verbală a activității, se formează și se dezvoltă capacitatea de producere a mesajului oral. Copiii analizează imaginile, le descriu, le interpretează și le compară, folosind un limbaj cu un anumit vocabular.

Sunt câteva beneficii cheie ale folosirii imaginilor în procesul educațional:

- informația e mai ușor de reținut;
- e perfectă pentru a practica arta dialogului;
- prezintă elementele esențiale dintr-o narațiune;
- ajută la structurarea textelor și la crearea unui simț organizatoric;
- dezvoltă creativitatea;
- reprezintă un bun instrument de monitorizare și evaluare[7,p.6].

Didactica lecturii pe baza de imagini este stabilită conform particularităților de vârstă ale copiilor. Trebuie de menționat că nu trebuie folosite multe imagini pentru a nu dispersa atenția copiilor. Este necesar ca toate imaginile să fie studiate în prealabil de către cadrul didactic pentru a fi alcătuit un set de întrebări și pentru a ajunge la un rezultat adecvat, la o competență necesară. Întrebările trebuie să dirijeze atenția copiilor spre înțelegerea/perceperea componentelor semnificative.

Materialul ilustrativ trebuie să corespundă următoarelor cerințe:

1. Sub aspect tematic:

- să corespundă programei;
  - să asigure realizarea obiectivelor puse;
  - să îndeplinească cerințe didactice: vizibilitate, accesibilitate, atractivitate și claritate;
2. Din perspectiva scopului didactic:
- să asigure unele reprezentări corecte;
  - să contribuie la exersarea capacității de a produce mesaje orale în limba a doua prin prezentarea unor acțiuni, prin prezentarea unor relații dintre personaje [8]. Structura activității pe baza de imagini

Lectura după imagini în instituțiile de educație timpurie cu program în limbile minorităților naționale necesită:

- Organizarea activității.
- aerisirea sălii, așezarea mobilierului ca imaginile să fie atractive și vizibile pentru fiecare copil;
- așezarea copiilor în mod optim.
- Realizarea activității.
- prezentarea imaginilor și pregătirea pentru perceperea lor;

Pentru captarea și menținerea atenției se pot folosi mai multe procedee. Se poate iniția o conversație, se pot utiliza poezii, cântece. Jucăriile folosite în timpul activității creează emoții pozitive și dispoziții afective optime, motivând la participarea activă a copiilor.

- perceperea imaginilor – descrierea și interpretarea acestora, prin convorbire dintre cadru didactic și copii.
- fixarea conținutului imaginii

Cea mai plăcută formă de concluzionare este povestirea prin care se relevă semnificația ansamblului.

- Încheierea activității.

Această etapă constă în integrarea noilor cunoștințe în sistemul celor asimilate anterior și asigurarea retenției.

În instituțiile de educație timpurie cu program în limbile minorităților naționale lectura după imagini în limba română ca limba a doua este folosită pentru receptarea și producerea mesajelor orale. Este o formă de activitate destinată formării și dezvoltării vorbirii copilului în limba a doua.

Lectura după imagini devine un instrument în mâna cadrului didactic, permitând discuții și interacțiuni care ajută la procesul de formare a unui vocabular necesar, care contribuie la dezvoltarea exprimării orale la copii. Imaginea este analizată ca un limbaj, ca o reprezentare purtătoare de sens, are loc trecerea de la o abordare intuitivă la o interpretare motivată.

Lecturile după imagini constituie un mijloc important de dezvoltare a capacității de cunoaștere, de dezvoltare a vocabularului și a expresivității în vorbire.

Importanța introducerii și utilizării imaginilor în demersul pedagogic se justifică din punct de vedere social, cultural și lingvistic. Dacă imaginile sunt un suport privilegiat pentru a desfășura activități de limbaj, munca cu ajutorul imaginilor poate deveni un excelent mijloc de a învăța o limbă nematernă.

Bibliografie:

1. Ghid de implementare a curriculumului la limba română: pentru instituțiile de educație timpurie cu program în limbile minorităților naționale, Barbăneagră A., Cucu L., Iordăchescu I., Tipografia Centrală – Chișinău, 2018 ISBN: 978-9975-3279-9-2
2. Gînju S., Carabet N., Haheu E., Didactica educației preșcolare, Tipogr. UPS „I. Creangă” – Chișinău, 2012 ISBN: 978-9975-46-116-0.
3. Marin M., Niculcea T. Limba română. Ghidul învățătorului. Chișinău: Cartier, 2008
4. Mitu F., Jocuri didactice integrate pentru învățământul preșcolar, Editura Humanitas Educațional, București, 2005 ISBN: 973-689-045-7
5. Pamfil A., Didactica limbii și literaturii române, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2006 ISBN: 978-973-686-990-7

6. Pintilie M, , Metode moderne de învățare – evaluare, Editura Eurodidact, Cluj-Napoca, 2002 ISBN: 973-85629-1-0
7. Adaptate după The benefits of comis in education. Sursa: [https:// plasq.com/education/the-benefits-of-comics-in-education/](https://plasq.com/education/the-benefits-of-comics-in-education/)
8. Lectura după imagini. Sursa: <http://www.scoalaargeseana.ro/didactica-magna/525-lectura-dupa-imagini>

CZU 37.016:811.135

<https://orcid.org/0000-00022606-8818>

COMPETENȚE DE COMUNICARE CU ORIENTARE PROFESIONALĂ

Nedu Ludmila

asistent universitar, USC

or. Comrat, RM

e-mail: nedu.liudmila@mail.ru

orcid id:0000-00022606-8818

Abstract: In this article are examined professional communication competencies. The text in professional sphere is an effective source in selected some situations. To read the text, the student needs in special reading skills, for its practical use. Such actions will have positive influence on the knowledge of the student in the sphere of linguistic, social and professionally oriented communication skills in Romanian language.

Key –words: professional communication, professional context, specialty language, lexical system.

Competențele de comunicare cu orientare profesională se referă la abilitățile și cunoștințele necesare pentru a comunica eficient în contextul profesional. Acestea includ capacitatea de a asculta activ, de a vorbi clar și concis, de a prezenta informații, de a negocia și de a rezolva conflicte, precum și de a colabora cu alții într-un mod eficient. Dezvoltarea acestor competențe poate ajuta la creșterea performanței profesionale și la construirea de relații solide cu colegii și clienții

Orice activitate din domeniul limbajului de specialitate necesită o implicarea sistemului lexical în formarea și dezvoltarea competențelor de comunicare cu OP reprezintă, în cazul nostru, mobilizarea «unui ansamblu de resurse lexicale» manifestate practic de către studenții implicați în «interacțiune lexicală». Potrivit produsului de interacțiune lexicală a limbajului specializat într-un ansamblu de conținuturi; acestea pot fi evaluate suficient doar în baza cunoașterii limbii române și a sistemului ei lexical – gramatica susține didacticianul Ufimțeva A. A.

Din studiile analizate putem concluziona că *competențele de comunicare cu orientare profesională* reprezintă capacități care includ «blocuri lexicale de cunoștințe» structurate și depinderi, atitudini dobândite prin învățare, care îl ajută pe student să fie competent în anumite situații de comunicare ce țin de limbajul specializat.

În cadrul cercetării noastre CCOP dispun de o valoare lexicală generală, iar formarea lor este produsul sistemului lexical și al unor competențe specifice, care pot reprezenta cunoștințe, capacități și atitudini dobândite prin activitatea de citire a textului de specialitate. În activitatea cognitivă a studentului textul de specialitate devine un material didactic esențial, informația căruia va fi valorificată potrivit obiectivelor, precum: *perceperea textului, anticiparea și identificarea mesajului, interpretare mesajului și aprecierea acestui text.*

Studierea sistemului lexical ca mijloc de formare a competențelor cu orientare profesională ar însemna, de fapt, o funcționare sistematică a activităților susținute cu diferite exerciții în urma

căroră por evalua procese complexe la diferite niveluri de asimilare a textelor de specialitate: *cognitiv, tehnologic și afectiv*. [3.p. 9-15]

Formarea competențelor de comunicare prin lecturarea textului de specialitate evidențiază: perceperea, comprehensiunea-înțelegerea clară a conținutului semantic și evaluarea sistemului lexical. Aceste etape ale procesului de lecturare a textului de specialitate sunt percepute din modelele propuse de către cercetătorul Bidu-Vrânceanu A. [1.p.22-24]

Etapele de formare a competențelor de comunicare cu orientare profesională în limba română prin lecturarea textului de specialitate ne-au condus la stabilirea competențelor specific în baza sistemului lexical de care au nevoie studenții pentru a valorifica sistemul lexical în diferite discursuri, referate, prezentări cu specificări profesionale. Astfel am delimitat următoarele competențe specific ce țin de sistemul lexical; esențiale în procesul de activitate asupra textului de specialitate:

Competența de anticipare – anticiparea intenției autorului după formele lingvistice orientative și ale sistemului lexical structurat în limbajul textual. În rezultatul percepției vizuale la etapa de prelectură, lectură pe verticală și lectură – precizare, studentul în contactul limbajului textual prin delimitarea esenței tematice a acestui text. Această etapă are importanță deosebită în procesul de citire a textului de specialitate, ea stimulează motivația studentului, astfel se instaurează schema de comprehensiune a acestui text.

Competența de cercetare – informare și de cunoaștere integră a textului de specialitate se formează în urma sesizării clare a conținutului. Studentul aplică o citire de cercetare – informare prin pauze de reflecții, reluări și activitate analitică asupra SL însoțită de tehnici investigative pentru stabilirea a unui sens mai profund în asimilarea limbajului de specialitate. Această procedură în literatura de specialitate este cunoscută sub denumirea de «negocierea sensului» [4 p. 74-82]. Comprehensiunea textului de specialitate necesită competență, flexibilitate a unităților lexicale, care se capătă prin experiența de citire și utilizare practică a sistemului lexical.

Competența de interpretare – apreciere se formează la etapa de evaluare a sistemului lexical care presupune reacția studentului față de mesajul citit și evaluarea lui prin diferite interpretări finale: opinii, răspunsuri logice, concluzii finalizate, prin identificarea reconstruită a sistemului lexical cu ajutorul activității de înțelegere justificată a conținuturilor.

Limbajul de specialitate se referă la un sistem de cuvinte, termeni, definiții și simboluri utilizate într-o anumită disciplină sau domeniu de activitate. Acest limbaj poate fi utilizat pentru a comunica eficient informații, concepte și idei în interiorul unei comunități de experți și este esențial pentru transmiterea cunoștințelor și tehnicilor specifice din domeniul respectiv. Utilizarea corectă a limbajului de specialitate poate facilita comunicarea eficientă între experți și poate ajuta la evitarea confuziilor sau interpretărilor incorecte ale informațiilor.

Orice activitate din domeniul limbajului de specialitate necesită o implicarea sistemului lexical în formarea și dezvoltarea competențelor de comunicare cu OP reprezintă, în cazul nostru, mobilizarea «unui ansamblu de resurse lexicale» manifestate practic de către studenții implicați în «interacțiune lexicală». Potrivit produsului de interacțiune lexicală a limbajului specializat într-un ansamblu de conținuturi; acestea pot fi evaluate suficient doar în baza cunoașterii limbii române și a sistemului ei lexical – gramatica susține didacticianul Ufimțeva A. A. [5 p. 86-91].

Cercetătorul P. Milrud delimitează în cadrul competenței de comunicare mai multe componente: *competența lingvistică, competența pragmatică, competența cognitivă, competența informativă*.

Considerăm textul de specialitate eficient în planificarea sistemului lexical și formarea competențelor de comunicare, deoarece TS, în cazul nostru, îndeplinește anumite funcții, cum ar fi:

- De transmitere a cunoștințelor;
- De formare a capacităților și competențelor de comunicare cu orientare profesională;
- De consolidare a cunoștințelor, priceperilor și deprinderilor;
- De educație socială și profesională

Dezvoltarea competențelor de comunicare în baza textului de specialitate, considerat o entitate lingvistică funcțională investită cu un sens și semnificație pentru receptor prin procesul de citire, este considerată o activitate intelectuală complexă, care implică un ansamblu de procedee metodice, ce rezidă din comprehensiunea e ceea ce este citit și înțeles, afirmă didacticianul Marcus S.

Competențele de comunicare cu orientare profesională se formează dacă capacitățile care stau la baza acestora sunt exersate sistematic și productiv asupra unor situații comunicative în baza textului de specialitate acestea devenind mai operaționale în procesul de predare – învățare a limbii române.

Procesul de citire a textului de specialitate presupune:

- O activitate în care studentul devine un subiect – informație;
- O prezentare a activității profesionale care antrenează studentul în mobilizarea practică a cunoștințelor de specialitate;
- O activitate cu un caracter semnificant.

Cercetătorul P. Milrud delimitează în cadrul competenței de comunicare mai multe componente: *competența lingvistică, competența pragmatică, competența cognitivă, competența informativă.*

Din cele afirmate anterior coincidem: competențele de comunicare cu orientare profesională implică mobilizarea unui ansamblu de resurse manifestate de cei implicați în interacțiune comunicativă și sunt puse în aplicare pentru a comunica cu succes și în aspect profesional. Pentru a dezvolta competențele de comunicare în limba română este necesar de a antrena studenții în situații de comunicare cu orientare profesională. [2 p. 40-47].

Textul de specialitate reprezintă o sursă eficientă în selectarea unor situații. Pentru citirea textului de specialitate studentul are nevoie de competențe specifice de citire (de anticipare, cercetare – informare, interpretare – apreciere) pentru valorificarea practică a acestuia. Asemenea acțiuni vor influența pozitiv cunoștințele receptorului atât în sfera lingvistică, social – profesională, cât și de reflecție și autoevaluare. Toate în ansamblu vor contribui la formarea competențelor de comunicare cu orientare profesională în limba română.

Învățarea limbii române într-un context profesional – comunicativ se referă la conversația naturală a noțiunii de turn – taking (preluarea replicii) și este considerată considerată mai potrivită pentru a evita stoparea materiei asimilate (a sistemului lexical) și pentru evaluarea favorabilă a materiei ulterior învățate de către student, evitând șocul afectiv în cunoașterea textului de specialitate.

Lipsa totală sau insuficiența formării deprinderilor de evaluare și selecție a materialului lexical, imperfecțiunea metodologiei clare de evaluare a SL la nivelul unității de studiu pot preceda dereglarea proceselor evaluative a sistemului lexical.

Numai o evaluare formativă autentică a sistemului lexical poate să-l avantajeze pe student în propria formare profesională; ea remarcă progresul acestuia, relevă modificările survenite în cunoștințe. Valorificarea evaluării formative a sistemului lexical în cadrul procesului didactic pune la dispoziție un arsenal instrumental variat, iar realizarea competenței de comunicare cu orientare profesională, ne permite utilizarea parțială a instrumentelor evaluării formative a sistemului lexical

Bibliografie:

1. Bidu-Vranceanu A. Lexic comun, lexic specializat. București, 2006
[http://ebooks.unibuc.ro/filologie/vranceanu/index.htm\(vizitat...\)](http://ebooks.unibuc.ro/filologie/vranceanu/index.htm(vizitat...))
2. Neașu, I, Metode și tehnici de învățare eficientă. București: Editura Militară, 1990, p. 372
3. Nistor V. Lexic specializat. Aspecte generale. Timișoara, 2004, p.87.
4. Pânzaru, I., Prctici ale interpretării de text, Iași: Polirom, 1999, p.251
5. Ufimțeva A.A. Опыт изучения лексики как ситемы. Москва: КомКнига, 2010, с.288

CZU 821.135.1(478).09-31”19/20”
<https://orcid.org/0000-0002-8847-0781>

EMILIAN GALAICU-PĂUN: REMODELARE POSTMODERNĂ

Costin Iraida

asistent universitar

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Bălți, RM

e-mail: iraida.costin@usarb.md

orcid.id: 0000-0002-8847-0781

Abstract. *Emilian Galaicu-Păun: postmodern remodelling* discusses the novel *Țesut viu. 10x10*. (2011, 2014), dedicated to the memory of the master Gheorghe Crăciun (2014 edition), is addressed to the cultivated reader, for only he can understand and taste the finer points of the text, in an Asian style, excessively mannered, the novelist wants to be an "aesthete of the word".

Volens-nolens, the references to Creanga are not accidental, they have become components of the "text of the world". Directly or indirectly, Creanga is also rewritten by Galaicu-Păun, but in a way specific to him. At least in his recollection of the "childhood of the universal child", Creanga is in the *epic memory* of every Romanian prose writer. The relationship between Creanga's narrative model and the poetics of *Țesut viu. 10x10*. (*Live Tissue 10x10*) is not a matter of *formal, purely thematic aspects* (as is the case, for example, with Ionel Teodoreanu's *La Medeleni*, Ion Druță's *Horodiște* or Paul Goma's *Din calidor*); Creanga's model is, without fear of being mistaken, the *true pattern* of the Romanian novel and not only of the modernist novel, but also of the postmodernist novel. The continuity of the model in the modernists is achieved by rewriting it, in the postmodernists by deconstructing it, in other words, by, so to speak, "remodelling the model".

Keywords: postmodern remodelling, epic memory, remodelling the model, memories, Asian style, intertextuality, the art of saying.

Proza scurtă și romanele optzeciștilor și douămiiștilor, cu rare excepții, (Vasile Gârneț, Vitalie Ciobanu, Nicolae Popa, Emilian Galaicu-Păun, Anatol Moraru, Ghenadie Postolache) se „hrănește” din amintiri. Marea majoritate a douămiiștilor apelează la tema binecunoscută a tradiției „copilăria copilului universal” (Vasile Ernu, Alexandru Vakulovski, Dumitru Crudu, Constantin Cheianu, Iulian Ciocan, Pavel Păduraru), timpul evocat e, firește, „ultimul deceniu al comunismului sovietic”, protagoniștii sunt și naratori care caută să exprime „autenticitatea” existenței cotidiene, recurgând la „transcrierea” a tot ce a înregistrat ochiul și urechea unui Sașa Vakulovski (*Iepurii nu mor*), exemplul cel mai elocvent de naturalețe a scriiturii. Concomitent cu această tendință de *naturalețe* a discursului se manifestă tot mai accentuat înclinarea către *artificialitatea* împinsă la extrem a convențiilor prozei. Inovațiile se produc la diferite niveluri ale textului.

În proza basarabeană din ultimele două-trei decenii microromanul *Gesturi. Trilogia nimicului* de Galaicu-Păun, pune începutul *artificializării deliberate* cu o scriitură experimentală care încearcă, în manieră textualistă, să radicalizeze tradiția în ceea ce privește mai multe convenții ale romanului modernist (cum ar fi cele ce țin de natura subiectului, a personajului, care în finalul discursului narativ declară în maniera lui Flaubert: „*Personne c'est moi*”, un final ambiguu, „*perssonne*” în franceză însemnând „nimeni”). Se pare că modelul discursului poetic postmodern se încearcă pe scriitura epică, pe „golul semantic” al nimicului, al lui nimeni, pe gratuitatea și transparența convenției formale. Aliona Grati observă că „scriitorului îi reușește o scriitură «albă», «neutră», «oblică» și «transparentă», el nu aderă declarativ și nu întemeiază nicio ideologie, renunță la poveste, la pronumele *eu* personal, la dreptul de autor-proprietar-părinte al sensurilor, la multe alte convenții ale romanului tradițional, situându-se într-o epistemă a intertextului. (...) este reînviat experimentul dadaist *antiverbalist*, *gestul* alcătuind una dintre zonele marginale de expresivitate artistică ce asigură libertatea față de logică și universalitate” [4, p.266].

Tendința de maximă artificialitate se manifestă și în cel de-al doilea roman al autorului, dar într-un discurs mult mai sofisticat. Din păcate, și în cazul dat experimentul absolut inedit la noi, în linia textualistă a postmodernismului, anticipată de Radu Petrescu, Mircea Horia Simionescu, continuată de Mircea Nedelciu și Gheorghe Crăciun, are puține șanse să se impună, cu atât mai mult că a trecut moda pentru Noul Roman Francez, „așa ceva nu se mai scrie”, se afirmă în tabăra adversilor textualismului postmodern.

Noile forme de viață impun forme artistice noi. Trăim într-un alt veac, cu o altă mentalitate, altă sensibilitate și alte viziuni asupra omului și relațiilor lui cu lumea, iar un roman fără viață, fără caractere nu prea are mari șanse să supraviețuiască și asta chiar dacă romanul lui Galaicu-Păun este remarcabil sub foarte multe aspecte, îi lipsește ceva esențial. Maestrul său Gheorghe Crăciun, după ilizibilul roman *Frumoasa fără corp* (1993) a dat *Pupa russa* (2004), un roman mult mai plin de viață, „mult mai lizibil, captivant și original” (N. Manolescu).

Țesutul viu. 10 x10 (2011, 2014) de Emilian Galaicu-Păun, dedicat memoriei maestrului său Gheorghe Crăciun (ediția din 2014), se adresează cititorului cultivat, căci numai el poate înțelege și gusta finețurile alambicate la diferite paliere ale textului, într-un *stil asianic*, excesiv de manierat, romancierul se vrea cu tot dinadinsul un „estet al cuvântului”. Nimic condamnabil, cu o singură condiție: să se păstrează mijlocul de aur între inovație și tradiție. La prima vedere, plasarea autorului în contextul modelului investigat pare a fi o tentativă hazardată și lipsită de inspirație.

S-au emis atâtea și atâtea opinii privind modelul revendicat, s-au adus atâtea și atâtea nume celebre și referințe cultural-istorice și literare, încât e absolut inutil să mai revenim la ele, dar nicăieri însă, nici un cuvânt despre Creangă, deși textul are câteva, nu multe, referințe directe la opera lui Creangă. Una chiar în debutul romanului, o secvență cu o transmisie în direct la TV a paradei de 7 noiembrie în fața Kremlinului se relatează despre o „apariție/ dispariție meteorică a unui fruntaș în producție, cu pieptul plin de medalii, care se căznea să spună un text învățat pe dinafară – de emoție nu nimerea cuvintele trebuincioase; probabil nu dormise toată noaptea tocind mai dihai decât *Trăsnea* (subl. n., I. C.-B.) – pe care-l agrementă cu de la sine putere, pe-nțelesul proletariatului: «...tvoiu mati»” (p. 17-18). Atâta doar la suprafață. Un ochi atent ar mai putea găsi și alte *noduri și semne*. Ne limităm doar la un singur fragment din cap. 4 *Portretul artistului nepereche în chip de mulțime*, legat de „numărătoarea inversă” a colegilor de clasă plecați în lumea celor drepti: „cine însă dezlegase *turbinca* (subl. n., I. C.-B.) la gură? Nu cumva colega de clasă ce se vedea, în cel mai frumos vis al ei, murind la Paris (de ce nu la Veneția?! – numai bună pentru așa ceva)? Și ce-i de făcut ca să-i coși gura (turbincii, nu colegei) la loc?!...” (p. 123).

Volens-nolens, referințele la Creangă nu sunt întâmplătoare, ele au devenit componente ale „textului lumii”. Direct sau indirect, Creangă e rescris și de Galaicu-Păun, dar într-un fel specific lui. Cel puțin în rememorarea „copilăriei copilului universal”, Creangă e în *memoria epică* a oricărui prozator român. Simplificând mult, trebuie subliniat că relațiile dintre modelul narativ Creangă și poetica *Țesutului viu...* nu țin de *aspecte formale, pur tematice* (cum e cazul, de exemplu, cu *La Medeleni* de Ionel Teodoreanu, *Horodiște* de Ion Druță sau *Din calidor* de Paul Goma); modelul Creangă e, fără teamă de a greși, adevăratul *pattern* al romanului românesc și nu numai al celui modernist, dar și al celui postmodernist. Continuitatea modelului la moderniști are loc prin rescrierea lui, la postmoderniști prin deconstrucția lui, altfel spus, prin, dacă se poate spune așa, „remodelarea modelului”.

În redactarea romanelor, Em. Galaicu-Păun se grăbește încet. Ceea ce îl diferențiază favorabil între prozatorii noștri postmoderni este *atitudinea față de cuvânt*, un lucru mai rar întâlnit între colegii de breaslă. De la primul roman al poetului, *Gesturi. Trilogia nimicului* (1990, 1995), până la apariția celui de al doilea, *Țesut viu. 10 x10* (2011, 2014), a trecut ceva timp.

Din mărturisirile autorului, înțelegem că el ar fi lucrat 15 ani asupra romanului, o *rara avis*, ceva greu de imaginat pentru neprofesioniștii înverșunați, care se lansează cu opuri în mare iuțeață și ritmicitate. Despre perioada de gestație a operei, Maria Șlehtițchi, o cercetătoare bine avizată, notează: „scriitorul dezvăluie vârsta textelor de anticipație a conceptului de roman – anii 1886-1988, când își trecea doctoratul la Institutul de Literatură *Maxim Gorki* de la Moscova. Câteva

fragmente ale acelor vremuri au fost țesute în pânza romanului. «În toți acești ani de scris (1997-2011)», afirmă el în interviul acordat lui Mihail Vakulovski, la care se adaugă o proză scurtă redactată încă la Moscova, în 1987, reluată parțial în *Cap. 6. F(...)*M, mă culcam și mă trezeam cu gândul la *Țesut...*” [6, p. 171].

Romanul are o construcție anticanonică, nu are subiect/ fabulă în sensul romanului clasic sau modernist, nu poate fi repovestit, este un text, cum observă Dorin Todoran, care «dovedește o fericită neglijență pentru legile romanului», iar „personajul principal – singurul cu identitate certă – al acestei cărți este *cuvântul* (aici și în continuare subl. n., I. C.-B.). Celelalte apar, cresc, se maturizează, câștigă, pierd sau intră în decrepitudine în funcție de cât, când, cum și cu ce folos țin pasul cu personajul principal – *cuvântul*” [7, p. 335].

Măiestria scrisului constă în „a trage toate ațele înăuntru” ale *țesutului viu*, iar motorul acestui roman este *intertextualitatea*, din care face „banchete” memorabile. „Opiul pufăit de Emilian Galaicu-Păun este *cuvântul*. Scriitorul trage tacticos din narghilea. Face ochii mici. Zâmbește ca un pezevenchi pe sub mustață. Își mângâie absent țacălia. Apoi dă năghirleaua mai departe. Cât de mare este cercul dependenților de cuvânt nu se știe. Dar el există și năghirleaua acestui Nastratin Hogeia moldav are șanse de a călători intens” [7, p. 340].

Aceste observații asupra *cuvântului* în romanul lui Galaicu-Păun ne duce cu gândul nu numai la Flaubert, pentru care autorul are un cult aparte (*Gesturi* vroia să fie un roman „despre nimic” la care visa Flaubert), dar și, păstrând proporțiile, la asemănarea lui cu modelul Creangă (în ceea ce privește cizelarea stilului, gustul select pentru ritmul și muzicalitatea frazei, limbajul individualizat, expresiile orale, formulele narrative). Dar, la urma urmelor, nu acestea contează, ci atitudinea față de ele. Exemplar în acest sens e Mateiu I. Caragiale cu *Craii de Curtea-Veche*.

„Într-un articol cu titlu frapant: «De la Nică a lui Ștefan la Mallarmé» (*Sburătorul literar* nr. 21, 1922, p. 529-531)”, B. Fundoianu, cum s-a observat, „îl anticipa pe Călinescu (care nu-l citează în monografia sa)” [5, p. 55], și care nega categoric imaginea unui Creangă „scriitor popular”: „Creangă nu scria așa cum vorbea, sau, în tot cazul, nu cu un grai la îndemâna oricărui popă sau dascăl din Humulești. Iubea cuvintele, și cuvintele sunt alese în fraza lui, cum aleg furnicile, în Harap-Alb, mierța de cânepă din aceea din nisip” [Apud: 5, p. 55]. Nu cuvintele contează, ci atitudinea față de cuvânt: „Or fi cuvintele în uz, dar numai Creangă se putea amuza cu *enumerarea* lor... Creangă e un artist – și un artist al cuvintelor – în același sens în care poate avea o semnificație arta lui Mallarmé (...) Undeva în creier, unde e jocul analogiei, ceva trebuia să se fi fost asemuior în Harap-Alb și în *Apré midi d'un Faune* (...) Trebuie să punem față în față pe un artist care iubea cuvintele ca pe niște idoli, din dezgust pentru o sensibilitate prea bătrână și un creier prea covârșit, și între un artist care se întâlnește bucuros, pentru întâia oară cu vorbele” [Apud: 5, p. 56].

Tudor Vianu, preluând o sugestie mai veche a lui Iorga, reluată de Ibrăileanu, sublinia: „Rabelais este, de altfel, scriitorul străin asemănător mai mult cu Creangă, nu numai prin fabulație enormă, care face din Oșlobanu, din Gerilă,, din Păsări-Lăț-Lungilă tipuri înrudite cu Gargantua și Pantagruel, nu numai prin instinctivitatea acestor personaje, nu numai, prin modul abundent, dar și prin oralitatea stilului, care îl determină și pe el, pe Rabelais, să folosească larg zicerile tipice ale poporului, să cultive onomatopeia și asonanța și să se lase în voia unor adevărate orgii de cuvinte” [8, p.156]. T. Vianu pune în evidență „arta spunerii”, „sonorizarea cu condeiul” și „puternicul simț muzical care îl făcea să-și citească tare frazele, ca Flaubert altă dată, pentru a le proba în ritmul și sonoritatea lor, dar și prin puterea vie cu care își reprezintă scenele văzute” [8, p.157]. „Arta spunerii”, prin asocierea liberă de idei, are ceva din fluxul conștiinței, de revărsările subconștientului, dar „disciplinat” cu citate, semne de punctuație.

Pentru a exemplifica, în linii mari, mărcile de identitate și de diferențiere ale textului romanului cu modele consacrate aducem o secvență de la începutul cap. 8, având un sugestiv ton muzical din Anton Pann cu rezonanțe polifonice («...va cunoaște diapazonul al fiecărui glas în înălțare peste înălțare și în pogorâre până sub pogorâre; va vedea ce fel se glăsuiesc zicerile cerești și cele cu cer suire, cum și zicerile pământești și câte cu cer josire...»). Incipitul capitolului e în totală consonanță cu acompaniamentul de narativizare a protagonistului proiectat în stări de

conștiință în perpetuă mișcare: „Cimitirul satului venind silențios la vale ca un scrânciob din care tocmai a sărit cineva, golul din stomac propagându-se în corpul singur – suficient să-ți scape un *n*, pentru a preschimba totul în corp de literă; vezi Roland Barthes: «Se pare că erudiții arabi, vorbind despre text, folosesc această expresie admirabilă *corpul sigur*» – ajuns în punctul mort al curbei pentru a-l resorbi, cu strigăt cu tot, în vârtejul căscat undeva sub lingurică, Boeingul 747 decolând în noaptea fără sfârșit cu câteva suflete la bord, nu în ultimul rând autorul *fără de care s-au făcut nice una din câte s-au făcut* ascultând în cască *O scară la cer* în interpretarea orchestrei vieneze, toate se înlănțuie pe linia melodică a frazei care *vecinic tinde* – trupul visat al Frumoasei fără corp se leagănă absent în hamacul de mătase al sintaxei – după o proză ce s-ar vrea citită nu atât cu retina, cât cu diafragma” (223).

„Linia melodică a frazei” reflectă oarecum „linia melodică” a întregului roman cu extraordinar de multe trimiteri la nume celebre de compozitori și opere muzicale, iar capitolele sunt însoțite de tonuri, pe post de motto, care să dea cheia interpretării celor zece texte/ partituri ale ansamblului muzical. Cel puțin la nivel de intenție, compoziția muzicală este vădită și incontestabilă.

„Puternicul simț muzical” al lui Creangă pe care Tudor Vianu îl identifica în structurarea narațiunii în sintagme și unități ritmice de lungime diferită, observând că structurile sonore, alternanța accentelor alcătuiesc „un tablou plin de armonie opulentă și variată”, iar unitățile ritmice „sunt versuri fără cusur. Urechea le ascultă cu încântare, chiar când ochiul le citește” [8, p. 157].

În *Țesutul viu...* tema vieții și morții, fundamentală în roman, e tratată antitetic, fiind transparentă chiar în titlurile capitolelor, în tonurile bine potrivite. Reflectând asupra „spontaneității dirijate”, M. Șleahțișchi asociază construcția romanului cu „orchestrație simfonică și intermezzo de jazz”: „Romanul *Țesut viu. 10x10* este construit asemenea unei partituri simfonice, în care se adună într-o orchestrație complexă atâtea voci, instrumente, armonizate într-o organicitate vie, efervescentă. Improvizațiile dizarmonice ale partiturilor de jazz fac deliciul textului” [6, p. 184].

Și detalii de acest gen aflăm la tot pasul, cu foarte multe inovații și convenții de substanță sau formale. Desigur, romanul este unul autoficțional cum ușor se poate deduce chiar de la începutul începutului, protagonistul *...n* (așa îl cheamă, *cu inițială... finală!*) nu este altcineva decât Emilian, autorul și naratorul deghizat al romanului, narator pe post de instanță demiurgică în raport cu personajele, cu cuvântul.

În *Mic îndreptar de lectură* autorul ne avertizează, de exemplu, că „nici un personaj/ fapt nu este autobiografic, nu există însă personaj/ fapt care să nu-și aibă corespondentul în viața autorului – direct sau prin ricoșeu”. Romanul este structurat în zece capitole, iar fiecare capitol poate fi citit ca o nuvelă aparte. Autorul indică mai multe chei, piste de lectură: „din cele câteva piste de lectură, se poate merge pe cea cronologică, și atunci cititorul ar trebui să înceapă cu cap. 8 și să încheie cu cap. 4. Cum însă romanul s-a construit pe osatura *Decalogului*, nici numărătoarea obișnuită (de la cap. 1 la cap. 10) nu-i de ignorat; la fel nici ordinea descrescătoare, din perspectiva *Decameronului*. Alte două «figuri» – șotronul (cap. 1 – cap. 5; cap. 9 – cap. 2; cap. 3 – cap. 6; cap. 7 – cap. 8; cap. 10 – cap. 4) și roata dracului (ordinea capitolelor este aleatorie) – sunt mai aproape de structura internă a scriiturii, una labirintică & caleidoscopică prin excelență. Dar la fel de bine se poate citi fiecare capitol drept o *rescriere* a celui/ celor precedent(e), într-atât de asemănător unui palimpsest este textul de față”. Fiecare capitol are câte un motto, dând tonul textelor. Indiferent de ordinea în care parcurgem textul, simbolistica lui zece vine să completeze „sensul de totalitate, de desăvârșire, de întoarcere la unitate după desfășurarea ciclului primelor nouă numere” [1, p. 1042-1043].

Maria Șleahțișchi vede în *Țesut viu*: un roman al *formării* (subl. n., I. C.-B.), un roman social, un roman erotic, „un pomelnic cu paginile amestecate”, un roman al scriiturii [6, p. 175-190]. Tot atât de lejer am mai putea vedea un roman politic, un roman istoric, roman filosofic etc. Desigur, clasificarea aceasta este imperfectă ca orice alta. Romanul *formării*, pus în fruntea seriei de definiri, e discutabilă.

Este adevărat, în secvențele autobiografice se găsesc elemente de *Bildungsroman*, dar accentul se pune ca și în *Amintirile...* lui Creangă, nu pe „demonstrarea unei concepții pedagogice în

formarea omului” (concepția este una antipedagogică), ci pe „rolul conștientizării de către el a experienței proprii” [3, p. 316].

Anatol Gavrilov notează: „Creangă urmărește pas cu pas trecerea copilului de la o conștiință egocentristă, care, după cum a demonstrat psihologul elvețian Piaget, este proprie copilului în genere la o anumită etapă a dezvoltării lui, la conștiința responsabilității morale, la priceperea de a alege între rău și bine sau între «principiul plăcerii» și «principiul realității» (Sigmund Freud). Și acest proces al devenirii conștiinței de sine a copilului Creangă îl urmărește în modurile cum el se manifestă în raporturile dintre cuvântul eului-copil și cel al eului-adult (al autorului, al mamei și al altor personaje). Formarea conștiinței de sine este un proces îndelungat și contradictoriu de depășire a etapei egocentrismului în care faptele și judecățile copilului sunt determinate predominant de senzațiile corporale imediate” [3, p. 316-317].

Cap. 1 *Rhesus-conflict* având tonul: „... căci dragostea este tare ca moartea” (Cântarea cântărilor, 8, 6.) Scriitura, aici ca și în celelalte capitole, e suprapusă pe literatura predecesorilor. Cea mai vizibilă influență vine de la Noul Roman Francez, de la Proust, Joyce și lista poate continua pe câteva pagini. *Amintirile din copilărie* ale copilului ...*n* sunt prezentate fragmentar în câteva situații memorabile. Una dintre isprăvile lui e cea cu pomelnicul în care își trece numele printre cei morți. Gestul este simbolic. „Într-un sens, afirmă Mircea V. Ciobanu, putem spune că fapta (faptul!) *deschide porțile dintre Lumi* și de aici încolo viii se vor regăsi printre morți și morții printre vii” [2, p. 28].

Elemente de bildungsroman atestăm în procesul formării protagonistului ...*n*, la început un *copil inocent teribil* care în medii sociale diferite se adaptează treptat ca la urma urmelor să-și revendice alte modele ontologice și scripturale. Cu referire la traiectul artistic al autorului, Dorin Todoran conchide pe ton polemic: „Pentru grave afronturi aduse valorilor de necontestat până mai ieri, Emilian Galaicu-Păun poate răspunde asemenea puștiului care a fost cândva: «*Tata! tata! Am dat să scutur tocul și l-am stropit... pe Lenin!*»” [7, p. 118-212].

Până a merge la școală, el crește la țară, află de la bunica-sa că „banu-i ochiul dracului”. Viața merge alături de moarte: „s-ar fi luat după pasăre, cine știe dacă nu ar fi reușit chiar să pună mâna pe ea (o aluzie la Trofimașul lui Ion Druță din Frunze de dor?), acum însă, după ce i-a ieșit un înger pe gură – vorba bunicii –, se cheamă că s-ar fi aținut după moarte” (p. 9). Peste faptele unei zile se suprapun alte amintiri de igienizare colectivă. La întoarcerea tatălui din armată: „O! cu câtă râvnă și le săpuni până la coate, ca și cum și-ar fi tras o pereche de mănuși de mireasă doar ca să-i pe plac tatălui, înainte de a i le prezenta: «Măinile lui Lenin!»” (p. 10). Sceneta cu „Da’ mai dă-l încolo de jidan!” se încheie cu rezumatul „Dar copilul, copilul nu mai era copil. Tocmai se lepădase, fără s-o știe, de bunica al cărei nume îl purta și s-a dat, cu bună știință, în credința Tatălui, în a cărui bazilică îngenunche. «*Să nu ai alți dumnezei afară de mine*»” (p. 10).

Trecut în alt mediu urban, aflându-se la ora de educație patriotică numită, «*ЛЕНИНСКИЙ УРОК*», cea dintâi din viața „nepoțelilor lui Ilici”, la întrebarea: „Copii, care dintre voi știe cine-i Vladimir Ilici Lenin?” prima lui învățătoare, dintr-o pădure de mâini țâșnite la comandă, l-a ales anume pe ...*n*, singurul „din intelectuali”, care spuse: „Un jidan!”. De aici încolo începe toate celelalte frustrări și neînțelegeri dintre tată și fiu. Două au fost consecințele aceluia început de an: „1) orice ar fi făcut copilul, a făcut-o cu bună știință și deci 2) nimeni nu are dreptul să-i țină parte... La rândul-i, jurase să-și muște limba ori de câte ori l-ar fi luat gura pe dinainte; nu-i va fi greu să se țină de cuvânt: de mic, învățase să vorbească de unul singur, pe două voci, propria voce și toate celelalte – le știa pe din afară –; în capul lui era loc pentru toată lumea. Singurul care-i scăpa, nu prin tonalitate, ci prin cele spuse, era glasul tatălui” (12).

Naratorul, care este și povestitor, și comentator, ne anunță: „Prin empatie, urma să învețe «numai pe patru și cinci», să crească – vorba vine – «cu frica de părinți», să ajungă om mare, iar la sfârșitul vieții, după ce-și va fi făurit o biografie-model, să fie înmormântat, cu onoruri militare, în zidul Kremlinului, alături de urna cu cenușa lui Iuri Gagarin (întrebat ce vrea să ajungă când va crește mare, avea răspunsul gata – Cosmonaut!!! –, ca și majoritatea colegilor săi de clasă)” (p. 13-14).

Copilăria copilului ...n este „o copilărie la două capete, al tatălui și al lui Lenin, cu care să fie mânat din urmă. Zile în care cârligele se preschimbă în litere, și literele în silabe. Scrisul de mână personalizând cuvintele de tipar. Ușoara înclinație spre dreapta, ca și cum fiecare literă ar vrea să-și culce cârlionții pe umărul celeilalte. În sfârșit, dreptul de a-și caligrafia, *manu propria*, numele pe caietul de scris” (p.14).

Aventura nefericită cu lama, cu consecințe lamentabile, isprăvile micii lui vieți: „cum și-a scris, cu creionul chimic, numele în pomelnicul bunicilor doar pentru că nu și-l găsisse pe pagina respectivă; cum a călcat, desculț, într-un spin de salcâm boieresc; cum a căzut din cires; în sfârșit, cum a spus, nici el nu știe de ce «mâinile lui Lenin»” (p.20) până la stropirea portretului lui Lenin cu cerneală și lovitura de teatru: „Tata, tata! Am dat să scutur tocul și l-am stropit... pe Lenin!” revin obsesiv în alte rescrieri din celelalte capitole împreună cu alte experiențe până la fericita descoperire a „despicării pe care o va cunoaște la facultate, între cracii primei femei. Nu femei, fete” (p. 15).

Amintirile se suprapun peste alte amintiri, iar aceste obsesii sunt, de fapt, niște *noduri* ale unui hypertext „cu linkuri spre sursele textului său, dar și spre texte care pot citite în paralel cu acestea” [2, p. 29]. Toate acestea pun în lumină/ plasticizează/ sonorizează/ revelează o biografie, o istorie a societății, a scriiturii etc., reprezentând niște inițieri treptate, *in crescendo*, în diverse domenii și forme ale vieții. De la inocenta descoperire („Mamă, Snejana n-are puță”) la inițierea sexuală („Cu capul dat pe spate, arcuindu-se cât să-i vină în întâmpinare pe meridianul trasat de la naștere, copila se desface din stinghii, atentă la erupția micului ei vulcan dintre craci. Dintr-o piruetă, se prăbușește pe pat. Buzele lor și-au spus tot ce și-au dorit, acum este timpul sexelor să intre în acțiune”) trece un timp al suprapunerilor inițiatice în mediile și domeniile sociale, politice, istorice, utopice, artei poetice a scriiturii, a orchestrării motivelor și laitmotivelor muzicale ale unei construcții artistice pe cât de inventive, pe atât de impregnate, suprasaturate de esențe livrești.

Prin câteva aspecte legate de deconstrucția modelului crengian am încercat să demonstrăm că Emilian Galaicu-Păun e într-un susținut proces de invenții și inovații legate de atitudinea față de cuvânt, față de muzicalitate, personaj, subiect artistic etc., toate în direcția remodelării postmoderniste a modelului.

Bibliografie:

1. CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain. Dicționar de simboluri. București: Editura Polirom, 2009. 1072 p. ISBN 978-973-46-1286-4.
2. CIOBANU, Mircea V. Proza din Basarabia: o evoluție sincopată. In: Sud-Est cultural, 2014, nr. 1-4, pp. 18-35.
3. GAVRILOV, Anatol. Contribuția filozofiei dialogului la reinterpretarea raportului clasic obiect- subiect. In : Gavrilov, Anatol. În căutarea de noi repere pe drumul gândirii: studii, articole, comunicări, prelegeri, fragmente. Chișinău: Editura Profesional Servis, 2013, 458 p. ISBN 978-9975-4319-7-2.
4. GRATI, Aliona. Cuvântul celuilalt. Dialogismul romanului românesc. Chișinău: Editura Profesional Service, 2011. 335 p. ISBN 978-9975-4240-3-5.
5. SCARLAT, Mircea. Posteritatea lui Creangă. București: Editura Cartea Românească, 1990. 128 p. ISBN 978-973-230-174-6.
6. ȘLEAHTIȚCHI, Maria. Romanul generației '80. Construcție și reprezentare. Chișinău: Editura Cartier, 2014. 247 p. ISBN 978-9975-79-950-8.
7. TUDORAN, Dorin. Devenirea semantică. In: Emilian Galaicu-Păun. Țesut viu. 10 x 10. Chișinău: Editura Cartier, 2011, pp. 180-212. ISBN 978-997-579-778-8.
8. VIANU, Tudor. Arta prozatorilor români. Chisinau Litera, 1997. 383 p. ISBN.9975-74-037-5.

УДК 811.13536

<https://orcid.org/0000-0002-7001-5094>

CELE MAI FRECVENTE GREȘELI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Burlacu Tatiana

profesor de limbă și literatură română, magistru în filologie
Colegiul Mihail Ciachir, Comrat, RM
e-mail: tatianaburlacu7887@gmail.com
orcid id: 0000-0002-7001-5094

Annotation: This article deals with some of the most common spelling mistakes in Romanian . The correctness or incorrectness of the expressions is considered here from the point of view of the Romanian specialized works, which generally reflect the neat manner of expression of the cultured people.

Keywords: words, language, mistakes, verbs, expression, grammatical mistakes, correct form, dictionary, proper use, explanation, explanation of the word, accent, example, element, pronouns, situation.

În ultimii ani, greșelile gramaticale au devenit parcă mai frecvente ca niciodată. Folosirea lui „decât” în loc de “doar”, “din cauza” în loc de “datorită” sau renunțarea la prepoziția „pe” din acuzativul cu prepoziție „pe care” reprezintă unele din cele mai frecvente greșeli de gramatică din limba română și nu numai.

„Am decât o treabă de rezolvat”. Folosirea lui “decât” în loc de “doar” sau “numai” este una dintre cele mai răspândite greșeli gramaticale. Adverbul “decât” se folosește numai atunci când avem construcții negative, deci ori spunem „Nu am decât o treabă de rezolvat” sau „Am doar/numai o treabă de rezolvat”.

Deseori ne gândim care este forma corectă *dragele mele* sau *dragile mele*. Cuvântul *drage*, un verb *a draga* , dar cuvântul la care mă refer, forma corectă este *dragile mele*.

Verbe care sunt conjugate greșit sunt : *a absolvi* , *a copia* , *a crea*. În dicționarele mai vechi se conjuga diferit în funcție de sens. *A absolvi* – este vorba de scutire de pedeapsă și a absolvi atunci când este vorba de încheierea a unui ciclu de învățământ. În această situație se conjuga divers. Când era vorba de instanța de judecată se folosea *absolv* (Eu absolv un acuzat), ceea ce este corect. Iar când era vorba despre încheierea unui ciclu de învățământ se spune *Eu absolvesc* facultatea, care nu este recomandabil în prezent. Din 2005, (conform DOOM 2) și până în prezent (DOOM 3), este recomandată doar o singură formă de conjugat pentru ambele sensuri. În prezent, indiferent de sensul cuvântului (fie vorbim de scutirea de pedeapsă, fie de încheierea unui ciclu de învățământ) vom folosi doar o singură formă *absolv*. De exemplu: *Eu absolv facultatea anul acesta. Eu absolv acuzatul.*

În rândurile elevilor observăm foarte des greșeli de genul *eu copii sau dă-mi să copii*. Corect ar fi : eu copiez, tu copiezi, el/ea copiază, noi copiem, voi copiați, ei/ele copiază. La fel și verbul *a crea* deseori este conjugat greșit chiar și de către vorbitorii nativi. Conjugarea corectă este: eu creez, cu doi de e, tu creezi, el/ea creează, noi creăm, deseori am observat că este folosit greșit doi de e-noi ceem (ceea ce este incorect), noi creăm, voi creați, ei/ele creează.

Elevilor le este greu și la conjugarea verbelor *a printa* și *a imprima*. *A printa*, nu înseamnă *a imprima*. *A printa* înseamnă *a lista*, a face o listă. Atunci când ne ducem și multiplicăm anumite pagini din cărți, fotografii, noi nu printăm, noi multiplicăm prin tipărire, prin urmare, vom spune: *Vreau să tipăresc sau să imprim zece copii*. Deci, *eu imprim* și nu *imprimez*.

Verbele *a aduce*, *a face*, *a duce*, *a veni*, *a fi*, ne dau mari bătăi de cap , atunci când vrem să le conjugăm la modul imperativ. Ne amintim că modul imperativ exprimă un ordin, îndemn, sfat, o interdicție, o rugămintă a subiectului. Am observat că elevii conjugă verbul *a aduce* la persoana a II

singular în felul următor: *tu adu, tu adă*. Varianta corectă este *tu adu* caietul la mine. *Adu* este o formulare familiară. Deci, *tu adu* și *tu nu aduce*, am constatat că atunci când merge vorba de un imperativ negativ forma rămâne neschimbată ca și la infinitiv *a aduce, tu nu aduce*. La fel și cu verbul *a face* vom spune la imperativ persoana a doua singular *tu fă acest exercițiu*. În schimb la imperativ negativ va fi *nu face acest exercițiu*, iarăși observăm că se păstrează forma de infinitiv, când e vorba de negativul imperativ. Deasemenea verbul *a aduce*, vom spune *tu du acest caiet* și când este vorba despre imperativul negativ *tu nu duce acest caiet*.

Când vine vorba de verbul *a veni*, de foarte multe ori auzim exprimarea *vină la mine*, forma corectă pentru verbul *a veni* la modul imperativ afirmativ este *veno la mine*. Atunci când e imperativ negativ vom spune *nu veni la mine*. Același lucru e și cu verbul *a fi*. Cea mai frecventă întrebare de la studenți o putem auzi: Câți de i trebuie să aibă verbul *a fi*, atunci când vorbim de modul imperativ? Cu siguranță că doi. *Fii ascultător!* Iar forma negativă va fi doar cu un i, *nu fi obrazic!*

Conform DOOM 2005 verbul „a vroi” nu există. Prin urmare, forma de imperfect, persoana I, numărul singular și plural pentru verbul „a voi” este „voiam”, și nu „vroiam”, care este un amestec al celor două verbe, și deci, o variantă greșită.

De foarte multe ori când se discută o problemă auzim persoane care zic *vreau să mă expun și eu* sau *vreau să se expună și doamna directoare*. Dacă să ne referim la DEX *a expune* înseamnă a prezenta, a reda prin cuvinte, a face cunoscut, a relata, a explica și este un verb tranzitiv. Poate verbul *a expune* să fie și reflexiv dar va însemna *a se afla într-o situație periculoasă*, în nici un caz nu putem să ne expunem, atunci când vrem să ne exprimăm. Corect : *Vreau să îmi exprim / expun punctul de vedere/ părerea/ opinia*.

Substantivul *pieptene* sau pluralul *pieptene* este forma incorectă, recomandabil ar fi *un pieptăn* doi *piepteni*. Dacă dorim să avem un păr infoiat/ «nacios» (din limba rusă), zicem *îmi tapez părul*, și în rezultat *am părul infoiat*. Un alt exemplu, des întâlnit e - *mă duc să mă frizez sau frezez*, dar *mă duc să mă tund*, adică *să-mi tai părul*.

Pluralul substantivului *vis*, are atât forma de *vise*, cât și *visuri*, doar că de cele mai multe ori îl auzim într-un context nepotrivit. Dacă apelăm la dicționarul explicativ vom constata că *vise* înseamnă acele imagini pe care le vedem în timpul somnului. În schimb, când vorbim de pluralul *visuri*, înseamnă dorință arzătoare. Forma de plural *visuri* mai are semnificație și de meditație, visare, iluzie deșartă. Atunci când cineva felițează o persoană îi urează cu siguranță *visuri împlinite*, adică acele dorințe arzătoare să se îndeplinească și nu *vise împlinite*, pentru că la câte vise avem în somn, ne-am speria dacă ele se vor îndeplini.

Un alt substantiv *corector*, folosit deseori de elevi incorect. *Corector* înseamnă persoana care face corectură la o publicație. Accentul cade pe ultima silabă *corector*, sau simplu - *ceruză*. De exemplu: *Îmi dai te rog, ceruza ta?*

De multe ori auzim cuvântul VENETĂ, acest obiect este cunoscut elevilor alolingvi ca album cu fotografii. În schimb dacă consultăm dicționarul explicativ cuvântul *venietă* este s. f. (< adj. *venet*, -ă, cf. fr. *vénete*): limbă indo-europeană din grupul italic (alături de etruscă, faliscă, latină, oscă și umbriană), vorbită de veneți. De asemenea alții îi spun VINIETĂ, în schimb *vinietă* este o ilustrație de mici dimensiuni, care precedă sau încheie o pagină de text. DEX: VINIETĂ, *viniete*, s. f. Gravură mică sau desen care se pune ca ornament la începutul sau la sfârșitul unei cărți sau al unui capitol; ornament pe coperta unei cărți; clișeu folosit în tipografie pentru ornamentație. Deci, vedem că aceste cuvinte nu au tangențe cu ceea ce vreau să spun, dar vorbitorii de limbă rusă îi spun *venetkă*, un cuvânt, care în genere nu există în limbă română. Prin urmare, corect ar fi «album de promoție» sau «album de absolvire», pentru că sunt mai multe fotografii legate de studii, de colegile noastre cu care am finalizat, am absolvit o promoție.

În continuare aș vrea să atrag atenția și la cele două exprimări pleonastice, des întâlnite la alofoni, care trebuie să fie evitate cât mai mult posibil. De exemplu: «*Mie personal, îmi plac vacanțele enorm de mult!*» În exemplul dat, nu vom folosi *mie personal* sau *eu personal*, pentru că unul dintre aceste cuvinte este în plus. Vom folosi *eu însămi*, dacă e la genul feminin, deci vom folosi pronumele de întărire, dar în niciun caz nu vom spune *mie personal* sau *eu personal*.

„Coboară jos!”, „ Mai vino odată”, „Avansați înainte”, exemple clasice de pleonasm, de care majoritatea elevilor le cunosc, dar care sunt folosite în continuare la fel de des. Pleonasmul este o greșeală gramaticală ce constă în alăturarea a două cuvinte, propoziții sau expresii care repetă inutil aceeași idee.

Folosirea greșită a pronumelor de întărire, care au rolul de a pune în evidență, de a sublinia persoana la care se referă, e una dintre cele mai frecvente greșeli de gramatică din limba română. Elevele/fete desori spun că „ Eu însumi am văzut cele întâmplare”, este greșit, pentru că forma corectă la feminin singular este „eu însămi”.

De asemenea nu vom folosi expresia *enorm de mult/ îmi place enorm de mult*, pentru că *enorm*, când are statut de adverb, deja înseamnă foarte mult, este la superlativ, respective vom spune doar *enorm*. *Îmi plac vacanțele enorm!* Deci, atunci când vrem să accentuăm pronumele vom folosi doar pronumele de întărire *pe mine însămi, pe tine însuși, pe ei înșiși*.

Știm foarte bine că în limba română sunt cuvinte care pot fi accentuate diferit. Și fiecare accent va arăta un alt sens al cuvântului. Așa cum sunt cuvintele acele – acele, veselă – veseală,

torturi-torturi. Iar acest fapt după cum vă dați bine seama nu se referă la toate cuvintele limbii române, de aceea când rostim cuvintele trebuie să fim atenți la accentual pe care îl plasăm. Cuvintele care dau mari bătăi de cap și care de foarte multe ori le auzim rostite incorect sunt: capsu' lă, cre' dit, a' ulă, cu' mul, cupo' lă. Aș vrea să atrag atenția la cuvântul *standard* cum se scrie cu d la final și nu *standart/standarte*.

Am observant din practica mea de pedagog și unele greșeli tehnice la nivel de scriere pentru vorbitorii alolingvi și cei nativi. În limba română virgula o plasăm imediat după ce s-a scris cuvântul și nu vom lăsa spațiu după acel cuvânt: A venit, deoarece și nu A venit, deoarece. În limba română ghilimelele se vor deschide de jos și se vor închide în sus. Și încă un element care vizează trecerea cuvintelor de la un rând la altul. Niciodată nu vom trece cuvântul dintr-un rând în altul în cazul în care silaba de la urmă care trebuie să se ducă în rândul următor e format dintr-o singură vocală, de exemplu, nu vom trece dintr-un rând în altul în felul următor ...ale- și e să rămână pentru următorul rând, dar vom scrie împreună , fie trecem cuvântul în întregime din rând nou. Dar atunci când prima silabă este formată dintr-o singură vocală ea poate să rămână într-un rând, iar celelalte silabe să se ducă în rândul următor, de exemplu, ...a- fla; .....e-ră. Deși, recomandabil ar fi, că atunci când este vorba de aceste situații mai bine de scris din rând nou, pentru a nu crea confuzie cititorului.

Problema corectitudinii în vorbire a fost și va rămâne mereu un subiect actual. Ce știm cu siguranță, e că oamenii trebuie să fie atenți la normele ortografice, ortoepice și la cele de punctuație. Și desigur, să nu uităm de vocabular. Violeta Scrișu, profesoara de dicție spunea: „*O vorbire corectă, simplă, sinceră și clară, asigură stabilirea și dezvoltarea relațiilor corecte și profunde dintre oameni*”.

Bibliografie

1. DOOM, Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic a limbii române. Institutul de Lingvistică al Academiei Române. Ediția I Academiei RSR, 1982
2. DOOM, Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic a limbii române. Institutul de Lingvistică al Academiei Române, Ediția II, Univers enciclopedic București, 2005
3. DOOM, Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic a limbii române. Institutul de Lingvistică al Academiei Române, Univers enciclopedic, Ediția III, 2021
4. Dicționarul explicativ al limbii române. Academia Română , Institutul de lingvistică, „Iorgu Iordan”, Univers enciclopedic , București, Ediția a II-a, 1998.
5. Eryer, Marilyn, Predare și învățare creativă, Chișinău, Editura Uniunii Scriitorilor, 1998.

6.4. SLAVÄN FILOLOGIYASI NEM UYGULAMA LINGVISTİKA/
6.4. FILOLOGIE SLAVĂ ŞI LINGVISTICĂ APLICATĂ
6.4. СЛАВЯНСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ПРИКЛАДНАЯ ЛИНГВИСТИКА

УДК 1751

<https://orcid.org/0000-0003-4678-8203>

ТЕМА ЛЮБВИ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ «ЖЕНСКОЙ ПРОЗЕ»

Ахмедова Пери Исрафил гызы

доктор философии по филологии, доцент

БСУ, г.Баку

e-mail: perim379@rambler.ru

<https://orcid.org/0000-0003-4678-8203>

Abstract: The article discusses the issues of women's creativity in contemporary Russian literature. The main theme of women's prose covers families, contrast childhood and adulthood, the theme of love, the search for the meaning of life, relationships of the individual and society, the problems of the "little man". Women's prose speaks in simple language about traditional values, about the highest categories of life: family, children, love. Particular attention is paid to the theme of love in the literary works of L.Perushevskaya, V.Tokareva.

Key words: women's prose, the theme of love, modern Russian literature

Серьёзно исследовать русскую женскую прозу начали лишь к концу XX века. Несомненно, это связано с появлением в России самой женской прозы как массового явления. На литературном горизонте появились имена таких ярких писательниц, как Л.Улицкая, Т.Толстая, В.Набрикова, Е.Долгопят, М.Палей, Г.Щербакова, Л.Петрушевская, Н. Горланова, В.Токарева, О.Славникова и др.

Произведения, написанные женщинами-авторами, поднимают различные темы, представляют различные сюжеты, но, как правило, освещают проблемы места женщины в современном обществе, взаимоотношений полов, внутрисемейные проблемы и многие другие.

В настоящее время проблема «женской прозы» рассматривается с нескольких ракурсов. Прежде всего, эту проблему рассматривает литературная критика. В статьях М. Абашевой, И. Слюсаревой, Т.Морозовой, О.Дарка, П.Басинского дебатруется вопрос о категории «женская проза». [3; с. 236] На страницах литературных журналов начали появляться множество исследовательских статей о «женской прозе» самих писательниц (М. Арбатовой, С.Василенко, О. Славниковой и т.д.). Стоит отметить, что в последнее время и в современных учебниках по новейшей русской литературе «женская проза» выделяется в отдельный раздел [6, с.317].

Появление женщин-авторов, создающих прозаические произведения, где в центре повествования – женщина, которая сама строит свою жизнь, положило начало явлению «женской прозы». Но в литературоведении до сих пор не до конца решен вопрос о том, что же такое «женская литература», и стоит ли вообще выделять её из всей совокупности литературных произведений?

Несмотря на наличие противников и сторонников деление прозы на «мужскую» и «женскую», невозможно не заметить, что литературный процесс последних десятилетий XX века в России (а также другие творческие сферы: изобразительное искусство, режиссура и пр.) отмечен небывалой женской активностью. М. Абашева пишет: «Судя по всему, у нас появилась женская проза. Нет, не то чтобы женщины раньше, десятилетие или два, три

назад, не писали рассказов и повестей. Писали. Печатались. Но такого изобилия женских имен в «толстых» журналах не встречалось, специальные женские сборники («Женская логика», 1989, «Чистенькая жизнь», 1990, «Не помнящая зла», 1990) один за другим не выходили. Да и споры о том, существует ли женская проза, не возникали, поскольку не было предмета» [1, с. 9].

В литературоведении существуют две различные традиции изучения «женской прозы». Для первой характерно признание приоритета за прозой философско-аксиологического содержания (Н.Лейдерман, Л.Аннинский, П.Басинский) [5, с.234]. Вторую традицию представляют работы, исследующие художественную специфику образной формы на хромотопическом, художественно-композиционном и повествовательном уровнях (М.Эпштейн, И.Скоропанова, Е.Любезная) [2, с.67].

В произведениях, «женской прозы», картина мира предстает перед читателем совсем по иному, увиденная глазами женщины с определенного ракурса, а также запечатлевается особое состояние автора. Сами писатели постоянно указывали на специфику объекта изображения, подачи материала. Отмечая, что есть сферы бытия, которые интересуют именно писательниц, Л.Улицкая (которая также нередко высказывает противоречивые соображения относительно бытования женской прозы), например, замечает: «В женском мире большое значение приобретают вопросы, связанные с любовью, с семьей, с детьми. Для женщины менее важны мужские проблемы: борьба за место под солнцем, карьерные проблемы, иерархические» [6, 172].

Особенностью «женской прозы» является исследование социально-психологических и нравственных коллизий современной жизни при повышенной внимательности к глубинам частной жизни современного человека. В ней наблюдается отстраненность от насущных политических страстей или их перевод в морально-этический план. Также особое значение имеет конфликт – он не только определяет взаимоотношения между героями и динамику действий, но и становится способом оценки и характеристики персонажей. Душа конкретного, обычного человека для «женской прозы» не менее сложна и загадочна, чем глобальные катаклизмы эпохи. Круг общих вопросов, решаемых «женской прозой», – это проблема отношений между человеком и окружающим его миром, механизмы их взаимодействия и вопросы сохранения нравственности.

Как правило, на повествовательном уровне «женской прозы» нередко происходит переплетение нескольких историй, что вызывает временные переходы, создающие напряжение и усиливающие внутренний динамизм произведения. Так как в «женской прозе», как правило, рассказывается семейная история, то оказывается возможным вариант художественного построения, основанный на соединении настоящего и прошлого, при этом временные планы переплетаются и перекрещиваются. Или же сначала рассказывается об одном времени, потом действие переносится в другое (в прошлое или будущее).

Проза, созданная женщинами, детально исследует проблемы места женщины в современном обществе, взаимоотношений полов, «отцов и детей», семьи, рода и многие другие. В «женской прозе» любовь будь она между мужчиной и женщиной, родителями и детьми, братьями и сестрами является основной движущей силой. Ради счастья любимых людей героини готовы пойти на любые жертвы, совершить тот или иной поступок во вред себе.

Так, в повести «Свой круг» Л.Петрушевской смертельно больная главная героиня, понимая, что после ее смерти сын Алеша, останется совсем один (так как его родной отец не желал принимать участие в жизни), решает предстать перед всеми жестокой и бессердечной, лишь бы устроить жизнь сына. На Пасху пригласив в гости «свой круг», героиня предстает перед всеми в роли матери-изверга, она сообщает, что собирается отдать сына в детдом, а затем, продержав его за входной дверью долгое время, у всех на глазах начинает бить его по лицу до крови. Ее план сработал, все начали жалеть мальчика, а отец даже решил забрать его жить к себе. Расставшись с сыном мать, могла лишь наедаться, что сын когда-нибудь поймет причину ее поступка и простит ее. В начале повести героиня предстает перед нами жесткой и

даже в какой-то мере жестокой, не любящей своего ребенка, но к концу повести становится, очевидно, что ее любовь к сыну безмерна и жертвенна. Героиня осознанно обрекла себя на одиночество перед смертью, но это ее мало волновало, главное она смогла устроить жизнь Алеши. Основопологающим в образе героини является материнское начало: она делает все, чтобы Коля и люди входящие в «свой круг» пусть хоть даже из жалости, но заботились об Алеше. Материнская любовь в понимании Л.Петрушевской является показателем высшей духовности.

Совсем иная любовь предстает перед нами в рассказе «Так плохо, как сегодня» В.Токаревой. Если ранее нами была рассмотрена любовь матери к ребенку, то в рассказе В.Токаревой мы рассмотрим любовь между мужчиной и женщиной.

Известный режиссер Андрей Владимирович Велицкий или просто Веля женился на своей овдовевшей любовнице Эмме. Окружение завидовало этой любви - возникшей между уже не молодыми людьми. После потери внука Эмма впала в глубокую депрессию, долгое время, Веля, был рядом и поддерживал, но, не увидев улучшения в состоянии жены, оставил ее на попечение дочери и домработницы и решил съездить в Россию. Периодически приезжая на родину, ему все меньше хотелось возвращаться в США. Волею судьбы у Вели в России появилась любовница Полина, прекрасно понимающая, что Веля никогда не бросит Эмму, но тем не менее продолжая с ним строить отношения. Звонок Полины в Лос-Анджелес Эмме и ее сообщение о несчастье случившегося с Велей смог вывести Эмму из глубокой депрессии, ей сразу удалось найти лучших врачей и самой на следующий день прилететь в Москву. Прекрасно понимая, что звонившая является любовницей мужа Эмма, сделала все, чтобы спасти любимого мужа даже в такой щепетильной ситуации. Именно Эмме удалось вывести Велю из комы, в которую он попал из-за упущенного времени. Его сознание уцепилось за ее столь родной голос и он плыл ему на встречу: «Из темноты постепенно, как будто проявляясь, выплыло лицо – такое родное, такое драгоценное. «Эмма...» – узнал Веля. Она улыбалась ему сквозь слезы, как Джоконда, и Веля не мог понять: родился он или умер». В рассказе изображается любовь прошедшая испытание временем и определенными трудностями, которые ничуть не остудили ее. Оба героя винили в несчастье друг друга, так Веля считал, что именно он виноват в том, что Эмма находится в депрессии, так как именно он настоял на их переезд в США. Эмма же понимала, что нахождение ее в такой глубокой депрессии и послужила толчком к появлению у Вели любовницы. Несмотря ни на что духовно герои были едины, они оба наделены способностью прощать и любить друг друга.

Таким образом, в произведениях «женской прозы» основной темой, так или иначе, является тема женской судьбы. В «женской прозе» освещаются традиционно женские проблемы, такие как взаимоотношение матери и детей и женщины и мужчины, семейные взаимоотношения, жертвенная любовь и т.д. Женские образы в рассмотренных нами произведениях одухотворенные, они готовы прийти на помощь близкому человеку, готовы пожертвовать собой ради близкого человека.

Библиография:

1. Абашева М. Чистенькая жизнь не помнящих зла // Литературное обозрение. № 5-6, 1992, с.19-28
2. Лейдерман Н. Л., М. Н. Липовецкий Современная русская литература: 1950-1990-е годы. В 2 т-х, т. 2, М.: Издательский центр «Академия», 2003, 416 с.
3. Нефагина Г. Л. Русская проза конца XX века / Г. Л. Нефагина. М.: Флинта, Наука, 2003, 320 с.
4. Петрушевская Л. Свой круг (рассказ) // «Огонёк» № 48, М.: Правда, 1990, с. 14-32.
5. Русская проза конца XX века. Под редакцией: Т.М.Колядич. М.: Академия, 2005, 424 с.
6. Современная русская литература (1990-е гг. – начало XXI в.): С.И. Тимина, В.Е. Васильев, О.Ю. Воронина и др. М.: Академия, 2005, с. 352.
7. Токарева В. Так плохо, как сегодня. М.: Азбука-Аттикус. 2013. С. 2-39.

УДК 372.8

<https://orcid.org/0000-0002-6045-1853>

ОБУЧЕНИЕ РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ НА ОСНОВЕ ПРОЕКТОВ – ТЕХНОЛОГИИ И ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ В ЛИЦЕЙСКИХ КЛАССАХ

Бойкова Лариса

доктор филол.наук, конференциар

КГУ, г.Комрат, РМ

<https://orcid.org/0000-0002-6045-1853>

Abstract: The article presents the essence and main characteristics of project-based learning. technological models of projects are presented. The possibilities of its use in high school lyceums of Moldova are analyzed.

Keywords: project-based learning, technology, method, lyceum, teacher, students

Введение

В части III. *Методологические и процессуальные рекомендации по дисциплине русский язык и литература* Гида по внедрению куррикулума по русскому языку и литературе (GHID DE IMPLEMENTARE A CURRICULUMULUI DISCIPLINAR, 2020) написано «Особую роль в старших классах лицея играет исследовательский метод и проектная деятельность». [1, с.126] Метод проекта очень важен, так как основан на развитии познавательных и творческих навыков учащихся и их способностей к развитию критического мышления при применении научных знаний для решения практических проблем.

1. Метод проектов. Базисные установки модели

Внедрение проектов в учебную программу – не новая и революционная идея в образовании. Она связана с гуманистическими тенденциями в философии образования Джона Дьюи, У. Килпатрика, Х. Паркхерста и др. начала XX века. При методе проектов процесс обучения предоставляет учащимся возможность самостоятельно создавать продукты и овладевать опытом творческой исследовательской деятельности. Он определяется как система взглядов, при которой учащиеся получают знания в процессе планирования и выполнения последовательно усложняющихся практических задач, называемых „проектами“. Обучение, основанное на проектном подходе, включает: проблематизацию учебного материала; познавательную деятельность и практически ориентированную деятельность учащихся; связь обучения с игрой, работой (трудом), жизнью ребенка; проектирование и рефлексию. В основе процесса обучения лежит сотрудничество, позволяющее создать условия для активной совместной учебной деятельности и создавать возможности для индивидуализации и дифференциации.

Применение проектного обучения в современном образовательном учреждении рассматривается педагогами как:

1. *Новая педагогическая технология*, способная решать многие актуальные задачи в ходе обучения учащихся – личностно-ориентированная технология, способ организации самостоятельной деятельности учащихся, направленный на решение задач в рамках учебного проекта, интегрирующий в себя проблемный подход, групповые методы, рефлексивные, презентационные, исследовательские и др.

2. *Метод познания*, способ организации учебно-познавательной деятельности учащихся – способ достижения дидактических целей путем детальной разработки задачи (технологии), которую необходимо завершить полностью, обязательно с практическим

результатом, оформленным в том или ином виде (научно-исследовательским или реально проработанным объектом).»[2]

Современная модель проектного обучения (project-based learning) была разработана Институтом образования Бака (США) в конце 90-х годов XX века в ответ на усилия по проведению школьных реформ. Проектное обучение определяется как «обучающий метод, который дает учащимся сложные задачи, основанные на сложных вопросах или проблемах, включающие решение проблем, принятие решений, исследовательские навыки, а также саморефлексию, которые включают облегчение со стороны учителя, но не заданное направление. (...) Фокусируется на вопросах, которые заставляют учащихся сталкиваться с основными концепциями и принципами в практическом плане. Ученики проводят собственное исследование по ведущему вопросу, что позволяет им развивать важные исследовательские навыки, участвуя в разработке, решении проблем, принятии решений и деятельности по исследованию ... Учащиеся учатся на этих переживаниях, принимают их во внимание и применяют к окружающему миру за пределами своего класса (...) Иной метод обучения, который способствует формированию новых компетенций, подчеркивая навыки творческого мышления и позволяя учащимся открыть существование множества способов решения проблемы.» [5]

В отличие от традиционных, руководимых учителем, занятий в классе, ученики должны сами организовать свою работу и управлять своим собственным путем в работе над проектом. Акцент делается на учебной деятельности (часто междисциплинарной), которая реализуется учащимися в долгосрочной перспективе, а опыт работы учитывается и применяется к миру за пределами классной комнаты. Проектное обучение «является не только потенциально эффективным подходом к обучению, но и существенным компонентом различных текущих моделей реформирования школы, и к нему предъявляется ряд требований: к глубокому мышлению; самостоятельному решению проблем; практической самооценке и саморефлексии.» [4]

Основная идея проектного обучения состоит в том, что реальные проблемы захватывают интерес учащихся и вызывают серьезные размышления, поскольку они приобретают и применяют новые знания в контексте решения проблемы. В нем учитель становится посредником, а ученики работают под его руководством так, чтобы: наметить основные вопросы; структурировать значимые задачи; достичь развития знаний и сформировать социальные навыки и, наконец, уметь тщательно оценивать то, что ученики узнали из опыта.

Задачи, стоящие перед преподавателями, связаны с:

- выбором или конструированием ситуаций, которые предполагают возможность хороших проектов;
- структурированием проблем как возможностей обучения;
- сотрудничеством с коллегами для разработки междисциплинарных проектов;
- динамическим управлением процессом обучения и самостоятельного обучения;
- интеграцией технологий, когда это уместно;
- оказанием помощи учащимся в корректном оценивании.

Проектно-ориентированное обучение организовано вокруг открытого вопроса или задачи. Таким образом, он фокусирует учащихся на работе и углублении их обучения, сосредоточив внимание на важных вопросах, дебатах и/или проблемах. Для проектного обучения требуется набор навыков критического мышления, решения проблем, сотрудничества и общения. Работа над проектом начинается с представления учащимся знаний и концепций, и после их освоения им предоставляется возможность их применять. С самого начала известно, какой конечный продукт и/или презентацию следует подготовить, и это предполагает необходимость усвоения конкретных знаний и понятий, тем самым создавая контекст и причину для обучения, чтобы осмыслить информацию и понятия. Затем проводится исследование, чтобы применить их и / или создать что-то новое. Ученики

должны делать гораздо больше, чем просто запоминать информацию, они должны использовать более высокий уровень умений, научиться работать в команде и вносить свои усилия в его успех. Они должны уметь слушать других и четко выражать свои идеи, уметь читать различные материалы, писать, рисовать или иным образом выражать себя и делать эффективные презентации.

Это приводит к формированию нескольких групп навыков:

- «рефлексивные умения: осмысления задачи, для решения которой имеется недостаточно знаний; для ответа на вопрос: что необходимо узнать о решении проблемы;
- исследовательские (поисковые) умения: для самостоятельного поиска знаний из разных областей; для самостоятельного поиска конкретной информации в информационном поле; для поиска нескольких вариантов решения проблемы; для выдвижения гипотез; для установления причинно-следственных связей;
- умение работать в команде: для командного планирования; для взаимодействия с каждым партнером; для взаимопомощи в группе при решении общих задач; для делового партнерского общения; для поиска ошибок своих партнеров в процессе работы и их устранения;
- технологические умения: для проектирования процессов и / или продуктов; для выполнения ранее освоенных технологических операций; для правильного использования инструментов и приспособлений; для достижения заданного уровня качества; для понимания свойств материалов; для обеспечения личной безопасности и рациональной организации рабочего места;
- менеджерские умения и навыки: для планирования деятельности, времени и ресурсов; для принятия решений и прогнозирования их последствий; для анализа собственной деятельности;
- коммуникативные умения: задавать вопросы; участвовать в диалоге; вести дискуссию; отстаивать свою позицию и точку зрения; идти на разумные компромиссы;
- презентационные умения и навыки: выступление с публичной речью; художественные навыки; использование наглядных пособий при публичном выступлении; формулирование ответов на незапланированные (неожиданные) вопросы и т.д.» [3, с.27-28].

2. Технологические этапы проектно-ориентированного обучения

Когда учитель использует проектное обучение, возникает проблема без заранее определенного ответа и атмосфера, в которой возможна ошибки и изменения. Учащиеся принимают самостоятельные решения в рамках проектных параметров, планируют процесс достижения решения и имеют возможность выбирать и реализовывать мероприятия. В ходе работы даются текущие оценки, а конечные результаты - т.е. продукт проекта оценивается по критериям качества.

Технологическая модульная модель от американских экспертов включает:

Модуль 1 - Определение ожидаемых результатов

- Работа в команде учителей для формулировки и разработки проектной идеи;
- принятие решения об объеме проекта;
- выбор индикаторов для достижения результата;
- определение общих результатов;
- работа над критериями дизайна проекта;
- создание оптимальной учебной среды.

Модуль 2 - Подготовка главных вопросов

- Постановка вопросов;
- уточнение вопросов;
- обобщение вопросов;
- разработка стандартных вопросов

Модуль 3 – Планирование оценки

- Определение результата и критериев оценки;

- сравнение продукта с результатом;
- использование рубрик;

Модуль 4 – Карта проекта

- Организация деятельности со стороны учителя, который создает среду и обеспечивает предпосылки для успешной самостоятельной исследовательской работы учащихся;
- привлечение внимания учащихся к ключевым проблемам и сосредоточение внимания на путях их решения в ходе реализации проекта;
- сбор ресурсов учащимися;
- формирование матрицы выполнения, т.е. разработка плана реализации проекта и его практическое осуществление;

Модуль 5 - Управление проектом

- Понимание роли учителя как менеджера;
- обмен целями с учащимися;
- использование различных методов и инструментов для решения проблем;
- использование опорных точек и краеугольных камней;
- оценка и рефлексия. [4]

И. Сергеев предлагает несколько технологических моделей проектного обучения, среди которых наиболее подходящим для молдавской школы, на наш взгляд, является следующее:

«1. Установочное занятие: цели, задачи проектных работ, основной замысел, примерная тематика и формы продуктов будущих проектов.

2. Стендовая информация о проектной работе.

3. Выдача письменных рекомендаций будущим авторам (темы, требования, сроки, графики консультаций и проч.).

4. Консультации по выбору тематики учебных проектов, формулирование идей и замыслов.

5. Формирование проектных групп.

6. Групповое обсуждение идей будущих проектов, составление индивидуальных планов работы над проектами.

7. Утверждение тематики проектов и индивидуальных планов работы над ними.

8. Поисковый этап.

9. Промежуточные отчеты учащихся.

10. Индивидуальные и групповые консультации по содержанию и правилам оформления проектных работ.

11. Обобщающий этап: оформление результатов.

12. Предзащита проектов.

13. Доработка проектов с учетом замечаний и предложений.

14. Формирование групп рецензентов, оппонентов и «внешних» экспертов.

15. Подготовка к публичной защите проектов.

16. Генеральная репетиция публичной защиты проектов.

17. Координационное совещание лиц, ответственных за мероприятие.

18. Заключительный этап: публичная защита проектов.

19. Подведение итогов, анализ выполненной работы.

20. Итоговый этап. Благодарности участникам, обобщение материалов, оформление отчетов о выполненной работе.

* Пункты 3, 14, 16 настоящей циклограммы не могут являться общеобязательными. Привязка данной схемы к недельным или к долгосрочным проектам требует ее коррекции.»[4, 10]

Вопрос, который волнует учителей: в работе по каким предметам применим метод проектов? Ответ – у всех, но чаще всего по:

- предметам, формирующим систему специальных и общеобразовательных знаний и навыков - русский язык и литература, история, география, биология, химия, физика и

математика;

- предметам, ориентированным на формирование гражданских, межкультурных, информационных, коммуникативных и других компетенций (иностранные языки, информационные технологии, изобразительное искусство, философия, экология и др.)

Основные преимущества проектного обучения заключаются в том, что:

- создает возможности для групп учащихся для изучения значимых вопросов, требующих от них сбора информации и критического мышления;

- обеспечивает некоторую гласность и дает ученикам возможность выбора, потому что они учатся работать самостоятельно и брать на себя ответственность;

- поддерживает развитие метакогнитивных и когнитивных навыков мышления, таких как сотрудничество, самоконтроль, анализ данных и позволяет учащимся получать и анализировать информацию с разных точек зрения, а также давать ей оценку;

- включает обратную связь и пересмотр таким образом, чтобы учащиеся могли использовать партнерскую критику для улучшения их работы и создания более качественных продуктов;

- в результате есть публично представленный продукт и / или презентация, которая учит, что то, что вы делаете, подлежит общественному контролю и критике.

Вывод

Метод проектов – образовательная технология, ориентированная не на интеграцию фактических знаний, а на их изменение и преобразование в новые в процессе их применения в проектной работе. Активное вовлечение учащихся в реализацию этих проектов дает им возможность апробировать новые подходы и методы мышления, обучения и деятельности. Основное внимание уделяется практической деятельности, выполняемой командной работой, которая способствует формированию более глубокого, творческого и самостоятельного мышления.

Проектное обучение может вписываться в школьное обучение и включать применение нескольких технологий, включая компьютерные программы, аудиовизуальную технику и исследования в реальной жизни, чтобы гарантировать, что общий опыт проекта будет получен.

Библиография:

1. Ghid de implementare a curriculumului disciplinar pentru liceu cu predare în limba rusă Clasele X-XII, Chişinău, 2020
2. Павлова М.Б., Питт Дж. и др. Метод проектов в технологическом образовании школьников: Пособие для учителя. / Под ред. И.А. Сасовой, М. Вентана-Граф, 2003
3. Сергеев И.С. Как организовать проектную деятельность учащихся: Практическое пособие для работников общеобразов. учрежд., М., АРКТИ, 2003
4. Ravitz, Jason, John Mergendoller, Thom Markham. Online Professional Development for Project Based Learning: Pathways for Systematic Improvements. <http://www.freewebs.com/siowyy/Online%20PBL.pdf>
5. <http://www.bie.org>

УДК 82.085.4(075.8)

<https://orcid.org/0000-0002-1953-1587>

ПРЕПОДАВАНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ РЕЧИ В ТЕХНИЧЕСКОМ ВУЗЕ: ОТ ПРОБЛЕМ К ПЕРСПЕКТИВАМ

Никулина Надежда

ФГБОУ ВО «Тюменский индустриальный университет», г. Тюмень

e-mail: nadya-nika2006@yandex.ru

orcid id : 0000-0002-1953-1587

Abstract: The article analyzes the problems of teaching Russian in a Russian technical university in the perspective of the predicted future and based on current ideas about the specifics of the discipline, its educational and educational potential. The context for the study of current problems in the training of future engineers has become such aspects of modern university life as teaching language modules in communication courses, in educational proposals for individual educational trajectories, as well as in line with the analysis of learning outcomes during the pandemic, in the post-quarantine period, followed by the promotion of the idea of "blended learning".

Keywords: Russian language and speech culture, norms of the Russian language, technical university, business communication, individual educational trajectories, blended learning.

Главные проблемы преподавания русского языка в техническом вузе начинаются там, где формируются принципы высшего образования в целом, откуда берут начало установки самого общества на качество речи, на способность говорить красиво и аргументировано. При этом особую актуальность получает продвинутая проекция на формирование у студентов не только навыков успешной коммуникации, но и на способность каждого выпускника высшей школы к рефлексии относительно качества собственной речи, на постоянное совершенствование однажды приобретённых способностей писать и говорить. Именно ясное понимание образовательных и воспитательных задач языковых и коммуникативных дисциплин в современном вузовском обучении может способствовать гуманитарному развитию общества, а также закреплению доминантной позиции русского языка среди других языков мира.

Преподавание русского языка и культуры речи в техническом вузе – это почти традиция, с которой некоторые администраторы предпочитают считаться, а некоторым руководителям программ такая дисциплина кажется излишеством и пережитком классического образования, от которого следует отказаться. Знаком продуктивного отказа от образовательной архаики на многих специальностях технического вуза становятся новые дисциплины, способные вместить языковую компоненту, с акцентом на коммуникации продвигающие идею важности знания языковых норм и актуальности речевых компетенций. «Деловая коммуникация», «Деловая коммуникация в профессиональной сфере», «Мастерство публичного выступления», «Деловая риторика» – вот неполный перечень замен, определяющих современный образовательный компромисс, отсылающий к традиции изучать русский язык в техническом вузе в эпоху новых требований и инновационных стандартов.

Следует отметить, что такой компромиссный вариант продвижения ценностей русского языка и культуры речи может считаться вполне эффективным, поскольку предполагает формирование продуктивного посыла на необходимость освоения навыков грамотного говорения и письма. Кроме того, прагматика таких курсов востребована студентами, ориентированными на получение полезного знания, необходимого им в практической профессиональной жизни. Опрос среди студентов по составлению рейтинга курсов с опорой на их номинацию позволяет нам говорить о том, что дисциплины «Русский

язык», «Русский язык и культура речи» воспринимаются обучающимися как «второстепенные», «общеобразовательные» и даже «лишние в учебной программе», тогда как «Деловая коммуникация», по мнению 80 % опрошенных, является дисциплиной «полезной для будущих инженеров», «современной», т.е. отвечающей современным требованиям вузовской подготовки. В контексте же современной чуткости учебных заведений к запросам рынка образовательных услуг мы можем предполагать, что уже в ближайшем будущем коммуникативные курсы заменят языковую дисциплину повсеместно. Имидж таких дисциплин – фактор качества образования, который способен мотивировать или демотивировать студентов на успешное освоение дисциплины, а падение авторитета таких курсов не может не повлиять на качество формирования у обучающихся важных компетенций, обусловленных освоением дисциплин, основанных на освоении нормативной речи [2, 3].

В последние два года в практику подготовки будущих инженеров активно внедряются дисциплины в системе ИОТ (индивидуальные образовательные траектории), на фоне которых исчезновение всех дисциплин, каким-то образом связанных с речевой культурой, кажется нормальным и даже естественным. Так, например, в Тюменском индустриальном университете в учебных планах 2020-2022 гг. [6] дисциплины, содержащие модуль по речевой культуре, сохранились только в программных документах специальностей, вступающих в систему ИОТ позже других (примерно 10% от всех специальностей). Если вспомнить опыт прошлых десятилетий, когда речевые нормы изучались всеми первокурсниками технического вуза, подобную ситуацию можно назвать сознательным отказом от изучения русского языка как родного в системе высшего профессионального образования. Вместе с тем, даже в условиях нестабильного будущего элективные курсы являются возможностью для продвижения знаний, необходимых для воспитания речевой культуры у студентов, которые в будущем станут представителями образованной части российского общества. На 2022-2023 учебный год в перечень востребованных дисциплин вошли следующие: «Техника эффективных коммуникаций», «Законы коммуникации: говорим о бизнес-идее», «Язык технических документов», «Инженерная идея: цель – речь – презентация», «Основы ораторского мастерства» и другие. Среди них есть курсы, которые предлагают слушателям изучение речевых норм в контексте проблем, которые связаны не только с будущей инженерной профессией, но и со знанием, формирующим мировоззрение будущего инженера. Например, курс «Эколингвистические основы техногенной безопасности», адресованный обучающимся всех технических специальностей, позволяет говорить и о проблемах экологии, и об актуальных речевых практиках и о нормах русского языка. Примечательно, что студент, записавшийся на такой курс, в большинстве случаев мотивирован на усвоение учебного материала, поскольку сделал такой выбор самостоятельно, исходя из личных предпочтений и интересов [5]. Примером одного из самых привлекательных элективов стало предложение, включающее изучение языка и речи, связанное с изучением основ прикладной когнитивистики – «Язык и мышление: основы когнитивистики». Примечательно, что интерес студенческой аудитории к этим курсам определяется, с одной стороны, научным ядром в формулировках наименований, с другой стороны, интересом к проблемам речевого поведения и пониманием того, что профессиональная карьера современного специалиста зависит от уровня сформированности навыков эффективного общения, в том числе, говорения и письма.

Важно отметить, что в сложившихся условиях принципиально изменились методы преподавания дисциплин: ушли в прошлое классические лекции и практические занятия с выполнением упражнений по учебнику. Теперь каждая встреча – это концептуальное сочетание различных форм работы, где теоретические идеи становятся основанием для экспериментов и игровых ситуаций, где формируются навыки проектной и командной деятельности [4]. Для подготовки к таким учебным занятиям преподавателю уже не достаточно иметь глубокие знания в какой-либо научной сфере, знать педагогику и

психологию – ему нужны навыки режиссёра, бизнес-тренера, психолога, оратора и т.д. Новые формы преподавания открыли и новые возможности для «незаметного» контекстного обучения нормам русского языка и культуре речи.

Дополнительные риски преподавания русского языка и коммуникативных дисциплин в вузе связаны с возможностью перевода на дистанционное обучение непрофильных дисциплин в условиях вынужденной изоляции или в случае внедрения в вузовскую практику формата смешенного обучения, который может трактоваться отделами планирования учебной деятельности вузов вариативно и не всегда в пользу гуманитарных дисциплин. Ещё в статье, опубликованной в 2016 году, смешанное обучение рассматривается как «необходимая форма современного университетского курса», благодаря которой «образовательный процесс становится гибким (обеспечивается независимость учебного процесса от времени, продолжительности), модульным (можно планировать индивидуальную образовательную траекторию в соответствии с образовательными потребностями), доступным (достигается независимость от географического положения студента), мобильным (благодаря налаженной связи между студентом и педагогом)» [1]. Все перечисленные плюсы онлайн-образования преподавателям и студентам удалось испытать на себе в период пандемии, которая актуализировала смешенное обучение в качестве удобной и эффективной формы. Но в случае с русским языком необходим особый подход к формированию учебного графика, позволяющего закреплять у обучающихся навыки грамотного говорения. Важно помнить о том, что активный словарный запас и опыт речевой культуры не передаётся через компьютер, для этого требуется живое, порой вынужденное, общение.

В настоящее время существует возможность дать первые оценки дистанционному опыту преподавания гуманитарных дисциплин, поскольку почти весь весенний семестр 2019-2020 году вузы обучались в нестабильном режиме удалённого образования. Следует сказать, что формат того карантинного обучения нельзя считать аналогом смешенного образования, но рассматривать в качестве своеобразной репетиции и проверки с выходом на некоторые проблемы вполне допустимо. Сегодня мы можем сказать, что за период пандемии студенты научились планировать своё время, самостоятельно работать с предлагаемыми источниками, а преподаватели говорить на камеру без визуального контакта и в регламенте положенных минут полезного времени. Не вызывает сомнений тот факт, что студенты и преподаватели приобрели новый опыт, но коммуникативная составляющая взаимодействия педагогов и обучающихся пострадала, при этом у студентов по факту не развивались навыки публичного говорения и нормативного речевого поведения. Подтверждением потерь на уровне речи является тот факт, что при выборе устной или письменной формы после вынужденного опыта онлайн-обучения большая часть обучающихся выбирает молчаливый вариант презентации своих знаний, хотя в предыдущие годы прослеживалось явное предпочтение говорения письму. В результате тестового собеседования выяснилось, что группы, которые часть занятий посещают онлайн, не всегда способны продуктивно совместить теорию с практикой, в их речи встречается большее количество речевых ошибок, т.е. рефлексия относительно качества речи у них гораздо ниже. Подобные наблюдения – это не основания для того, чтобы критиковать формы обучения, но аргумент в пользу серьёзного изучения проблемы выбора наиболее результативной формы преподавания русского языка в высшей школе, где у молодых людей окончательно формируются и закрепляются навыки грамотной речи и логического мышления.

Преподавание русского языка в техническом вузе – это важная миссия, которая выполняется преподавателями в условиях реальной жизни, которые способствуют формированию эффективных образовательных стратегий, но и являются источником новых проблем, от решения которых зависит будущее как выпускников технических вузов, так и русского языка в целом. Проблемы, с которыми мы сталкиваемся, нередко становятся основанием для понимания перспектив, а в нашем случае проблемы преподавания русского

языка как родного переросли в перспективы, превращающие процессы гуманитаризации и гуманизации технического образования в реальные.

Библиография:

1. Буримская, Д. В. Смешенное обучение в высшем образовании / Д. В. Буримская. // Информационное общество. 2016. № 1. С. 43-49. – с. 46.
2. Никулина, Н. А. Преподавание русского языка в техническом вузе: сценарий возможностей и проблем / Н. А. Никулина // Восток - Запад: теоретические и прикладные аспекты преподавания европейских и восточных языков : Материалы IV Международной научно-практической конференции, Новосибирск, 04 марта 2021 года. – Новосибирск: Сибирский государственный университет путей сообщения, 2021. – С. 506-511.
3. Никулина, Н. А. Место русского языка в образовательных программах технического вуза / Н. А. Никулина, В. С. Мордвинцева // Современный учёный. – 2021. – № 3. – С. 177-180.
4. Никулина, Н. А. Развитие речевой культуры обучающихся в проектных формах работы / Н. А. Никулина, В. С. Мордвинцева // Современный учёный. – 2022. – № 3. – С. 109-112.
5. Никулина, Н. А. Будущее началось: элективный курс по эколингвистике в техническом вузе / Н. А. Никулина, В. С. Мордвинцева // Современный учёный. – 2022. – № 5. – С. 87-91.
6. Тюменский индустриальный университет (официальный сайт). URL : <https://www.tyuiu.ru> (дата обращения: 22.12.2022).

УДК 37.026

<https://orcid.org/200000-0002-6073-0748>

РОЛЬ И МЕСТО ЭТНОКУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА В СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ РКИ

Боброва Юлиана

ассистент КГПУ им. Иона Крянгэ

г. Кишинёв, РМ

e-mail: bobrovaiuliana@gmail.com

orcid id: 0000-0002-6073-0748

Abstract: The article deals with topical issues of teaching Russian as a foreign language in the context of the globalization of society and the need to create a universal type of communication. The high role of the use of the ethno-cultural component in the system of teaching Russian as a foreign language is noted, the unity of language, culture and ethnicity in the process of learning a foreign language is emphasized, the importance of mutual understanding between different cultures in the process of communication. Effective ways of forming a secondary linguistic personality on the basis of educational material of ethno-cultural content and content are proposed.

Key words: language, communication, effective learning, ethno-cultural component, dialogue of cultures.

Актуальность темы статьи обусловлена проблемой соотношения этнокультурных компонентов в сознании человека при выстраивании целостной картины мира, фиксируемой языком. В настоящее время можно констатировать тот факт, что ментальность народа находит своё выражение в языке. И любое общество, если его нельзя наблюдать и контактировать с ним непосредственно, конструируется через продукты его культуры. При

этом картина у всех людей складывается неодинаковая, потому что сознание человека всегда этнически обусловлено. Это означает, что даже владея одним и тем же языком, люди не всегда могут правильно понять друг друга из-за того, что в картине мира каждого народа лежит своя система ценностей, свои механизмы мышления. Вместе с тем, сегодня все страны мира в разной степени охвачены процессом глобализации и, создавая глобальное общество, нужно обеспечить возможность беспрепятственной коммуникации в этом обществе [13].

На сегодняшний день нет нужды доказывать, что язык выступает главным средством коммуникации, поскольку природа языка изучена со всех её сторон. В своих трудах целый ряд выдающихся деятелей наук (Г. Гегель, Ф. Соссюр, И.Г. Гердер, М. Хайдеггер, Э. Сепир, В. фон Гумбольдт, В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, Г.В. Колшанский, Е.И. Кукушкин, Э.С. Маркарян, В.А. Маслова, Н.Б. Мечковская, В.И. Постовалова, А.А. Потеня, С.Г. Тер-Минасова и мн. др.) доказали, что язык тесным образом связан с миром людей, обществом, культурой, нацией, территорией, характером, менталитетом народа, и сейчас является бесспорным тезисом о том, что *язык может служить началом любого культурного сближения.*

Перед человеком открываются новые возможности, вместе с тем, практика обучения русскому языку как иностранному показывает, что умение общаться на неродном языке начинается не с глобальных международных контактов, а с простых коммуникативных операций и речевого взаимодействия людей в обычных жизненных ситуациях. Именно реальное общение вызывает наибольшее количество конфликтов у представителей разных культур в процессе восприятия ими друг друга и по мнению преподавателей-практиков РКИ самые частые причины столкновений культур лежат на поверхности: это *трудности перевода, условия изучения чужого языка и пр.*

Первая причина обусловлена тем, что в каждом языке существуют понятия, предметы или явления, представленные богатым набором слов, которые в другом языке могут обозначать совсем иное явление, не относиться к кругу того же понятия, выражаться другим набором слов, либо вовсе отсутствовать в лексике конкретной нации.

Так, например, русское слово «прямо» переводится на болгарский язык как «право», если точнее, то «прав», поэтому, спрашивая у местных жителей дорогу, приезжий из Болгарии может неосознанно пойти в неправильном направлении. В свою очередь, русское слово «авось», ставшее концептом русской национальной культуры, не переводится ни на один язык мира, поэтому потребует немалых затрат при объяснении его иностранцу. Японское слово «комару», обозначающее «находиться в затруднительном положении», также не найдёт аналогов в другом языке, поскольку является продуктом конкретного культурно-исторического коллектива и отражает сугубо характер японского языка и характер японского народа.

К трудностям перевода также можно отнести порядок следований слов в структуре предложения, который без требуемых перестановок и других трансформаций может привести к смысловому искажению его содержания. Во многих случаях порядок слов в предложении подвергается преобразованию из соображений не грамматического, а стилистического порядка, но в ряде случаев отдельные части речи языка оригинала возможно перевести на чужой язык только заменяя другими частями речи, поскольку дословный перевод предложения невозможен.

Стало быть, язык фиксирует национальную картину мира в слове. Однако путь от внеязыковой реальности к слову сложен и многопланов, потому что в основе любого общения лежат не только видимые процессы, но и акты мышления, недоступные для прямого наблюдения. В основе этнической картины мира каждого отдельного народа лежит своя система ценностей, своя система социальных стереотипов, поведенческих норм, понятийных представлений. Каждому этносу присущ свой менталитет и, усваивая новое слово и новый язык, иностранцу необходимо одновременно усвоить новый мир. Изучение иностранного языка является эффективным только в том случае, если проводится параллельно с познанием культуры языкового коллектива.

Для преподавателей русского языка как иностранного это особенно актуально, поскольку иноязычное образовательное пространство как правило неоднородно, и педагоги знают, как сильно могут отличаться национальные мировоззренческие установки приехавших на обучение студентов-иностранцев из разных уголков мира. В плане изучения языка *важным представляется вопрос* – как именно обучать людей разных народов и культур эффективно общаться, понимая, что в схеме коммуникативных отношений помимо языка задействовано множество других компонентов.

Настоящая статья представляет собой попытку раскрыть потенциал этнокультурного компонента в обучении РКИ как наиболее действенного учебного материала при развитии коммуникативных способностей учащихся в целях создания условий для вступления личности учащегося в равноправный диалог с поликультурным окружением.

Попытаемся для начала определить, что же такое этнокультурный компонент. Представим себе мысленно Международный фестиваль, на котором собрана большая группа людей, желающих представить свою страну. Основными критериями, по которым наблюдающий попробует установить принадлежность окружающих к определённому этносу будут внешность, костюм, образы, манеры поведения, язык, народное творчество и мн.др., что зрительно выделяет представителей одного этноса от другого. То, что позволяет нам на разделить людей на «своих» и «чужих», обличить одну национальную культуру от другой и есть компоненты этнической идентичности. Естественно, признаков идентификации нации намного больше, но на первый взгляд их не установить, поскольку рассматриваются они в более глубинных аспектах жизни представителя цивилизации: в составе духовной культуры (праздники, обряды, обычаи, религия), в составе культуры бытия (национальная еда, привычки, характер и т.д.) и иных традиционных действиях, требующих дополнительные основания для их обнаружения.

На самом деле в сознании каждого человека все перечисленные категории уже включены. Любой из нас живёт в соответствии с ментальными установками своего народа, на основе которых складывается собственное представление об окружающем мире. Поскольку жизненный процесс неотделим от процесса обучения и воспитания, изучая что-то новое, человек мыслит и чувствует посредством этих же категорий и, чтобы вырваться за их пределы, он должен научиться видеть, понимать и не отторгать всё чужое. Это означает, что путь к глубокому и осмысленному пониманию любого языка не может складываться без знаний о мировоззрении людей, входящих в ту или иную этническую группу, без понимания национальных ценностей другой культуры. Трудная задача, осложнённая ещё тем, что обучение всегда протекает в условиях происходящих изменений в жизни общества.

В настоящее время можно констатировать, что вокруг нас всё меняется. Меняется и коммуникация, её условия, способы восприятия и понимания действительности, что в свою очередь влияет на язык. Проблема заключается в том, что мы не знаем, будет ли существующая тенденция доводиться до конца, будет ли в глобальном обществе создан глобальный язык – универсальный вид коммуникации, способный гарантировать надёжное общенациональное общение. Однако, доподлинно известно, что эффективная межкультурная коммуникация не может возникнуть сама по себе, ей необходимо целенаправленно учиться.

В этой связи в образовательных учреждениях меняются подходы к обучению иностранным языкам, в практике преподавания русского языка как иностранного ведётся активный поиск новых методик, которые предполагают соизучение языков и культур как страны изучаемого языка, так и родного края [4, с.10].

По мнению Слесарёвой, при обучении иностранному языку следует исходить из задачи формирования системы ассоциаций, которые позволяли бы изучающему иностранный язык улавливать системные отношения между, казалось бы, разрозненными языковыми явлениями [13].

По утверждению других исследователей (И.И. Халеева, К.Н. Хитрик, В.П. Воробьёв, Е.И. Воробьёва и др.) при обучении русскому языку как иностранному важно не только

овладение учащимися вербальной стороной языка и умением использовать его в практическом общении, но и создание в сознании инофонов языковой и концептуальной картины мира, свойственной носителям изучаемого языка, приобщение обучающихся к иноязычному социокультурному фону [8, с.8].

Наша задача внедрить всё вышеизложенное в многолетнюю практику преподавания РКИ и реализовать основные цели обучения русскому языку как иностранному за счёт потенциала этнокультурного компонента как нескончаемого резерва для обнаружения значимых проявлений культуры на речевом и неречевом уровнях, чтобы в конечном итоге сформировать индивидуума, годového к беспрепятственному межкультурному общению.

Залогом стабильности результатов этнокультурного образования должна стать грамотно подобранная преподавателем русского языка как иностранного образовательно-материальная основа содержания обучения, как например:

- выработка методической технологии по реализации работы с этнокультурными компонентами в процессе обучения РКИ;
- грамотное осуществление отбора языкового дидактического материала этнокультурной тематики при подготовке дидактических материалов к уроку;
- использование современных методик обучения русскому языку как иностранному, формирующих этнокультурные знания;
- создание конкретных ситуаций с использованием лексики, имеющей этнокультурный окрас, для формирования реальной коммуникативной ситуации, которая способна обеспечить адекватное общение и взаимопонимание между оппонентами и мн. др.

Если исходить из того, что любой аспект жизнедеятельности человека находит своё воплощение в языке, конкретными ситуациями с использованием этнокультурной лексики для обучающихся РКИ могут стать повседневные сферы коммуникативных взаимоотношений. Только в процессе взаимодействия с другими членами общества у иностранного ученика появляется возможность контактировать с миром изучаемого языка, распознавать и учитывать особенности поведения индивидов конкретного сообщества. Это могут быть:

- а) ситуации, обусловленные бытовыми потребностями* инофонов (поздравить или извиниться, посоветоваться, развлечься, вылечиться и пр.);
- б) ситуации, связанные с удовлетворением эстетических и познавательных потребностей* учащегося (посещение театров, музеев, дискуссии об увиденном, обсуждение и анализ кинофильма, книги);
- в) ситуации, связанные с важнейшим элементом любой цивилизованной общности, социальной и духовной сферами бытия одновременно – национальные и религиозные праздники*, (традиции, обычаи, выезды в исторические места, посещение культурно-массовых мероприятий, участие в играх и ритуалах);
- г) ситуации, определяющие учебно-трудовые отношения* (реферирование литературы, написание конспектов, исследовательская деятельность).

Но особое значение для учащихся-инофонов в настоящее время представляет собой *социально-профессиональная сфера общения*. Связано это со статистикой последних лет, которая позволяет утверждать, что наиболее успешную карьеру в нынешних реалиях строят сотрудники, обладающие хорошими коммуникативными навыками. Каждая сфера общения имеет свою специфику, но такой подход в профессиональной деятельности педагога РКИ позволяет значительно расширить традиционные рамки обучения и создать оптимальные условия для развития языковых способностей учащихся, формирования коммуникативной, социокультурной, межкультурной, страноведческой и в т.ч. этнокультурной компетенции.

В заключении хочется отметить, что только грамотное использование на уроках русского языка как иностранного этнокультурных материалов способствует становлению у обучающихся ценностных представлений о языке других народов, поэтому в условиях современного образования необходимы специальные технологии обучения, обеспечивающие

учёт национальных и этнокультурных особенностей иностранных учащихся для скорейшего осуществления эффективного и гармоничного полилога культур.

Библиография:

1. Алферьева М.Б. Этнокультурный компонент на уроках русского языка // Этническая культура в современном мире. – 2020. – №14.
2. Водясова Л.П. Введение в региональную этнолингвистику / учебное пособие. Саранск: МГПИ им. М.Е. Евсевьева, 2013.
3. Коновалова Н.И. Этносоциоллингвистика / учебное пособие. Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2016.
4. Николаева Т.Н. Этнокультурный компонент содержания образования в межкультурном контексте // Этническая культура в современном мире. – 2021 Vol. 3 № 3.
5. Потебня А. А. Мысль и язык. 4-е изд. Одесса: Гос. Издательство Укр., 1992.
6. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации. М.: КИОРУС, 2014.
7. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. – Воронеж: Истоки, 1996. – 237 с.
8. Теремова Р.М., Гаврилова В.Л., Игошина О.А., Кисилёва М.С., Максимова О.В. Лингвокультурология в теории и методике обучения русскому языку как иностранному. – 2019. – Спб.: изд. им. А.И. Герцена;
9. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М: Изд-во МГУ, 2004.
10. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи. М.: МГЛУ, 2001.
11. Шишлова Е. Э., Курицын, И. А. Скрытое содержание профессионального языкового образования в социокультурном измерении // Интеграция образования. № 4. 2017.

Интернет-ресурсы

12. Волканова Е.В. Этнокультурный модуль как единица организации содержания обучения при формировании иноязычной этнокультурной компетенции старшеклассников. Тамбов: Грамота, 2019. Том 12. Выпуск 9. С. 401-405. https://www.gramota.net/articles/issn_1997-2911_2019_9_81.pdf
13. Язык в глобальном контексте: современная языковая ситуация как следствие процесса глобализации / сборник научных трудов. РАН. ИНИОН. Центр гуманитар. науч.-информ. исслед. отд. языкознания. М., 2018. http://inion.ru/site/assets/files/4776/2018_snt_iazyk_v_global_nom_kontekste.pdf
14. Янова Т.В. Грамматические трансформации при переводе <https://study-english.info/article066.php>

УДК 372.8

<https://orcid.org/200000-0002-4579-3951>

ТЕХНИКИ ЗА РАБОТА С ТЕКСТА В УРОЦИТЕ ПО БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА В ТЛ „Н. ТРЕТЯКОВ”

Пънтя Полина Сергеева

директор на ПУТЛ «Н.Третяков»,

учител по БЕЛ, I д.ст.,

Комрат, РМ

<https://orcid.org/200000-0002-4579-3951>

Abstract: This article considers the relevance of using research methods in teaching the academic discipline "Bulgarian language and literature" for students with the language of communication - Russian. Along with this, the article examines the success and achievements of teachers and students at the Regional and Republican levels, achievements in the BAC exam and in

various educational events. The results of a brief study are presented, the prospects for further work in the chosen direction are indicated.

Key words and phrases: literary language, linguistic task, quality of knowledge, national identity.

Много колеги ще се съгласят с мен колко е трудно в света на компютърните технологии да се привлече вниманието на учениците към четенето на художествена литература. Затова учителят често мисли как да направи урока по-интересен, да насърчи четенето, да насърчи учениците да говорят, да обсъждат, да помогне на децата да се отворят. Така че учителят е в постоянно търсене на методи и похвати на работа.

Днес трябва да се вземе предвид интересът на обществото, неговите граждани да могат да действат активно, да вземат решения, самостоятелно да търсят необходимата информация, гъвкаво да се адаптират към променящите се условия на живота; следователно завършилият училище трябва да мисли самостоятелно, да може да вижда трудностите, които възникват в реалния свят, и да търси начини за рационалното им преодоляване, ясно да осъзнава къде и как знанията, които придобива, могат да бъдат приложени в заобикалящата го реалност.

Същите изисквания към завършилите училище се налагат от държавните образователни стандарти, според които уменията за работа с информация се отнасят до универсално образователно действие, т.е. действие, приложимо в различни области: образователна, творческа, дизайнерска, изследвания.

Изследователските методи за работа с информация са в основата на формирането на универсални образователни дейности за ученици. Освен това, самите техники са универсални, тъй като компонент на технологията за развитие на критичното мислене, те намират широко приложение в интерактивното, диференцирано обучение, в рамките на информационните и комуникационни технологии. Изследването, организирано под всякаква форма, допринася за развитието на критичното мислене на ученика, тъй като детето се научава да разбира информация, т.е. обработвайки я в ума си, избира необходимия опит, формира умения за взаимодействие с други хора, обективно оценява явления, факти, процеси, идентифицира съществени характеристики, формулира и решава проблемни въпроси, аргументира собствената си гледна точка

Ученикът с такива качества ще стане в бъдеще не само добър специалист, но и човек, който е готов и способен да живее достойно в обществото.

Днес никой не се съмнява, че учениците трябва да бъдат в класната стая не само гледачи и слушатели, но и изследователи, които сами придобиват знания. Тази позиция стимулира процеса на познание и интерес на децата. Пътят към знанието минава през словото. Задачата на учителя по време на анализиране на произведението е да помогне на ученика да разбере мисълта на автора, да почувства дълбочината на текста, да разбере и усети „вкуса“ на всяко изречение. Какво може да се направи в такава ситуация? Какви техники може да се използва при работа с текста?

Характеристиката на съвременните уроци по литература е комбинация от традиционни и интерактивни методи на обучението. Един от основните принципи на работа, според нас, е отстояването от страна на учениците на собствената им гледна точка. По този начин ние възпитаваме у учениците не само самочувствие, но и развиваме речевите им компетенции, логическото мислене, желанието за учене и подобряване на знанията и уменията.

Много е важно да се повиши познавателната активност на учениците и това се постига чрез индивидуален подход към ученето, уменията на учителя да заинтересува учениците, да разкрие красотата не само на думата, а на художествено слово, като използва различни техники, способност за създаване на атмосфера на сътрудничество. Смятам, че литературата е учебният предмет, който формира и развива човека от гледна точка на словото. Следователно, учениците трябва да бъдат научени как да използват думата правилно. Възпитанието на възприемчивостта към словото е една от основните предпоставки за

хармоничното развитие на личността, творческите, литературните, естетическите и емоционалните преживявания. В книгата си „Давам сърцето си на децата“ В. Сухомлински пише, че момчетата и момичетата трябва да бъдат научени на образно мислене, да възприемат не само това, което се казва, но и как се казва. Въз основа на гореизложеното в работата си използвам различни дидактически методи за творческо развитие на обучението:

1. Метод "Гласове".

По време на уроците по българска литература учениците могат да съставят свои собствени диалози и да четат в гласовете на героите от приказки и произведения на изкуството, предмети от околния свят. Например предаването на гласовете на вятъра и слънцето, на планината, разговора на героите на илюстрацията на произведението „Опълченците на Шипка“, И. Вазов. Ако "портретите" на Пепеляшка, Бай Ганьо, Хитър Петър - това предполага, че е дошло времето, когато всеки трябва да чете или говори с гласове на героите. Естествено гласовете се раждат от въображението на децата.

2. Метод: "Живи рисунки".

Тази техника най-ефективно създава ситуация на интерес, насърчава „мълчаливите“ деца да работят в урока. Учениците, след като слушат или прочетат определен текст, възпроизвеждат епизодите от текста по указание на учителя: те влизат в образите на героите и се представят. Понякога този метод може да се използва на уроците обобщение като игра. Представяйки героите на произведението не го наричат, останалите деца трябва да отгатнат за какъв герой става дума. Например: обобщение на творчеството на Й. Йовков, учениците не назовават героя, а само чрез описание на чертите му, външно описание го представят, а другите ученици трябва да го назоват.

3. Метод "Лични асоциации."

Това е метод за превъплъщение и трансформация на литературния герой, неговия вътрешен свят. Например задачата: намерете три асоциации към образите на Огнянов и Рада, от романа „Под Игото“, И.Вазов
Рада–книга, гълъбка, роза
Бойчо- орел, тигър, нож

Използвайки тази техника, може да се използват междудисциплинарни връзки: да намерят асоциация в сравнение с музикално произведение (музика). Учениците обясняват какво е предизвикало тези асоциации, говорят за чувствата си, но трябва да разбират добре литературния герой.

5. Метод „През погледа на психолога“.

Препоръчително е да използвате тази техника в 9.-12. клас, когато децата вече имат определени компетенции за анализ. Например, някои герои на произведенията страдат и се самоубиват. С помощта на тази техника, използвайки закона: читател - субект - анализ, да предвидят какви обстоятелства са ги подблъснали да напуснат този свят.

Суицидни намерения:

а) демонстративност (хората от този тип се стремят чрез самоубийството си да привлекат вниманието на другите към своите проблеми, да постигнат съчувствие и разбиране);

б) несъстоятелност (таква хора се смятат за некомпетентни, ненужни);

в) максималисти (най-малката загуба изглежда непоправима, а стойността на постиженията е минимална).

Въпреки това, според учените, има фактори, които при всякакви обстоятелства предпазват всяка категория кандидати от самоубийство. Това е разбиране за отговорност към другите и чувство за собствен дълг.

Въпроси за самостоятелна работа или разговор:

Кое от следните намерения е присъщо на героинята Елка, от творбата: „Гераците“, Е.Пелин? Дайте примери от текста: мисли, действия, чувства...

Може ли да се твърди, че тази героиня минава всички намерения? Обосновете отговора си.

- На кой етап от живота и започна да се формира това намерение? Кой или какво е повлияло на възникването му?

- Влияят ли социалните фактори на самоубийството? Какво точно?

- Има ли смисъл да се използват възпиращи средства срещу самоубийство? Присъстват ли тези фактори в работата?

Използвайки тази техника, можете да проследите причините за поведението на много литературни герои.

6. Метод „Синквейн“

Синквейнът е поетична форма на размисъл. Тази техника вдъхновява учениците. При съставянето трябва да се спазва формата на писане:

1 ред - темата на стихотворението, която се изразява с една дума или фамилия, име на героя, обикновено съществително;

2 ред - описание на темата накратко, обикновено с прилагателни;

3 ред - описание на действието в рамките на тази тема с три думи - глаголи;

4 ред - фраза от 4-5 думи, която изразява отношението на автора към тази тема;

5 ред – една дума – асоциация, характеризираща същността на субекта или обекта.

Тази техника позволява на учителя да реши няколко проблема наведнъж:

- да променим атмосферата в класната стая,

- да я направим креативна, защото децата обичат да творят;

- да проверим как учениците запомнят важните понятия от темата;

- да развием творческите способности, мисленето.

Синквейнът може да се пише индивидуално, по двойки или в групи след прочитане на текста, изучаване на определена тема. Например, синквейн към образа на Бай Ганьо от А. Константинов, към образа на Албена, Шибил, Индже в творбите на Й. Йовков .

Има много различни поетични форми, които могат успешно да се използват на етапа на размисъл. Много ефективно за работа с противоположни по съдържание понятия е писането на диаманти.

8. Методът „Диаманта“ е поетична форма от седем реда, първият и последният от които са понятия с противоположно значение.

Диаграма на диамантите:

1 ред: тема (съществително);

2-ри ред: определение (две прилагателни или причастия);

3-ти ред: действие (три глагола);

Ред 4: асоциации (четири съществителни) преход към антонимни понятия;

5 ред: действие (три глагола),

Ред 6: определения (две прилагателни или причастия);

Ред 7: тема (съществително).

9. Метод «Слънце»

В центъра е темата, която трябва да бъде покрита, лъчите са разкриването на темата. Можем да използваме този метод:

- след изслушване на информацията за творчеството на писателя,

- за посочване на чертите на характера на литературния герой,

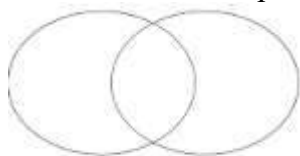
- за анализиране на дейността на автора, литературния герой и др.

Например, темата е «Немили-недраги», "лъчите" са чертите на характера на българските хъшове; темата е – И. Вазов – жизнен и творчески път, "лъчите" са – видове дейност на писателя.

10. Метод «Вен диаграма»

От лявата страна записват качествата на единия герой, от дясната – на другия, а по средата общите качества (в случай че героите имат такива). Същата диаграма може да се

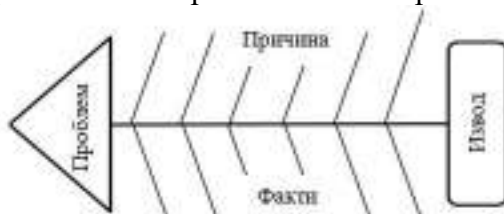
използва и всеки ученик да сравни себе си с избран от него герой. Като например, в романа «Под Игото», можем да разгледаме образите на Бойчо Огнянов и Кириаk Стефчов.

11. Метод. „Fishbone”

Думата "Fishbone" буквално се превежда като "рибена кост".

Диаграмата Fishbone е изобретена от професор Кауро Ишикава като метод за структурен анализ на причинно-следствените връзки и впоследствие този метод е кръстен на негово име - диаграмата на Ишикава. В образователния процес тази техника позволява на учениците да „разбият“ обща проблемна тема на редица причини и аргументи. Визуалният образ на тази стратегия е подобен на „рибена кост“, „рибен скелет“ (оттук и името). Тази "кост", "скелет" може да бъде разположен вертикално или хоризонтално:

Проблемът, който се разглежда в процеса на работа върху произведение на изкуството, се вписва в главата на "скелета". На самия „скелет“ има горни „кости“, върху които са записани причините за случващите се събития, а долните са за записване на факти, потвърждаващи наличието на формулираните причини. Записите трябва да са кратки, с ключови думи и изрази, отразяващи същността. В "опашката" се поставя заключението за проблема, който се решава. Важна стъпка ще бъде представянето на завършената схема, която ще демонстрира връзката на проблемите, техния комплексен характер. Ходът на по-нататъшната работа се определя от учителя: изход към по-нататъшно изследване или опит за решаване на описаните проблеми.

Използването на уроците по българска литература всички тези методи за работа с текста и още много други дава свои положителни резултати в обучението на децата.

Анализ на академични постижения на учениците по български език и литература през 2019-2022 учебни години ПУ ТЛ «Н. Третяков», мун. Комрат:

Таблица 1

№		2019-2020	2020-2021	2021-2022	динамика
1	Общ брой на учениците	125	121	119	-
2	Качество на знанията, %	53	49,1	65,6	+
3	Неуспевающа, %	0	0	0	
4	Среден бал по предмета	7,60	7,70	7,84	+

Според таблицата виждаме, че имаме повишаване както на качеството на знанията, така и на средния бал.

Анализ на резултатите на изпита за степен Бакалавър по български език и литература в ПУ ТЛ «Н. Третяков», мун. Комрат:

Таблица 2

№		2019-2020	2020-2021	2021-2022	динамика
1	Общ брой на учениците	-	4	2	-
2	Качество на знанията, %	-	25	0	-
3	Неуспеваещи, %	-	0	0	
4	Среден бал	-	6,5	7,00	+

Анализ на постиженията на учениците от ТЛ «Н.Третяков», които вземат участие в регионалния етап на олимпиадите:

Таблица 3

№		2019-2020	2020-2021	2021-2022	динамика
1	Общ брой на участници на олимпиадата	5	-	4	-
2	Брой на призови места	4 (II-1, III-3)	-	3 III-3	-
3	% на призови места	80%	-	75%	-

Анализирайки резултатите на участието на учениците в регионалните олимпиади, можем да направим извод, че % на призовите места е висок, обаче повечето са трети места. Трябва да се работи върху повишаването на броя на първите и втори призови места не само на олимпиадите не само на регионално, но и републиканско ниво.

Извод: Според представените резултати вижда се, че ефективността на учебния процес с използването на такива техники работа с текста се повишава, знанията, усвоени по този начин, се отличават с по-голяма трайност и задълбоченост. С използването на игри при екипна форма на организация на обучението учениците развиват и личностни качества такива като активност, инициативност, бързина. Овладяват нови, социално значими похвати на поведение и общуване. Емоционалният фон се отличава с висока динамика и положително отношение към усвояване на знанията, защото, обуславяйки личната изява на учениците, информацията се трансформира в личностно значимо знание. Учениците, заедно с учителя в урока, създават оригинал: мисъл, действие, въпрос, есе. Разграничават хармонията и дисхармонията, красивото и грозното, сравняват собствените си чувства с чувствата на героите от литературните произведения, т.е. опознават живота и измислицата.

Библиография:

1. Бижков, Г. Методология и методи на педагогическите изследвания, 1995г.
2. Иванов, И. Педагогическото изследване: методология, методи, процедура, 1993г.
3. Радев, Р. Технология на методите в обучението по литература, 2009
4. <https://pedagogy-bg.blogspot.com/2017/01/metodi-na-obuchenie.html>
5. https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fmecc.gov.md%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2F9_bolgarskiy_yazyk_i_literatura_met.rekom.2021-2022_final_0.pdf&psig=AOvVaw04cWBIW5NBjTHnlweYXUej&ust=1674680956032000&source=images&cd=vfe&ved=2ahUKEwi05Z7tjuH8AhWIDewKHUddAQIQR4kDegQIARBw

УДК 371.311.5

[https://orcid.org/ 0000-0001-9351-7321](https://orcid.org/0000-0001-9351-7321)

ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ОБОГАТЯВАНЕ НА РЕЧНИКОВИЯ ЗАПАС НА УЧЕНИЦИТЕ В ЧАСОВЕТЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Топал Лидия

преподавател по БЕЛ, II д.ст.,
ТЛ «Ив. Вазов», Тараклия, РМ;
[https://orcid.org/ 0000-0001-9351-7321](https://orcid.org/0000-0001-9351-7321)

Бойкова Лариса,

доктор по филология, конф. унив.,
КДУ, г. Комрат, РМ
<https://orcid.org/0000-0002-6045-1853>

Abstract. The entire learning process at school is aimed at enriching pupils' knowledge. They acquire it in the lessons of all subject, when reading books, newspapers, watching to TV, using the internet.

Keywords: vocabulary enrichment, linguistic prerequisites, unfamiliar words, the semantic features of the words, the learning process, communication process.

Обогатяването на речниковия запас е самостоятелна област от методиката на развитието на речта на учениците, чийто обект е попълването и качествено усъвършенстване на притежавания запас от думи. В методиката на обогатяването на речниковия запас на учениците голяма роля играе осигуряването на предпоставки, т.е. на предварителни условия и изходни положения, от които зависи както количественото увеличение на речника на учениците, така и качествено усъвършенстване.

Обогатяването на речниковия запас на учениците се опира на техните знания за обкръжаващия ги свят и за думата като единица на езика и на речта, на насочването на тяхното внимание към думата като към носител на определено значение и на отчитането на употребата на думата в речта – лингвистични предпоставки.

Целият учебен процес в училище е насочен към обогатяване на знанията на учениците. Те ги придобиват в часовете по всички предмети при четенето на книги, вестници, при слушането на телевизионни и радиопредавания, интернет, от разговорите с възрастните. Но много от обкръжаващата действителност остава малко позната на учениците, затова те и не знаят доста думи.

Всички източници за получаване на знания за света играят своята роля в разширяването на речниковия запас на учениците, при условие, че като ги запознава с нови предмети, признаци, действия, учителят обръща внимание върху думите, които могат да се използват за назоваване на тези предмети, признаци, действия – върху техните оттенъци в значението, върху това, че един и същи предмет (признак, действие) може да се назове с различни думи. Установяването на връзката между реално съществуващото и думата трябва да се опира на зрителните, на слуховите и на другите възприятия, чрез които се познава предметът (признакът, действието).

Важна роля в осигуряването на разглежданата предпоставка във връзка с подготовката за съчинения на базата на лични впечатления играят специално организирани екскурзии, по време на които става натрупване на материал по даден от учителя план както при колективното, така и при самостоятелно наблюдение на съответния обект на бъдещото свързано изказване.

И в единия, и в другия случай подготвителната работа, насочена към едновременно разширяване на знанията на учениците за света и към попълване на техния речников запас има три етапа: разговори преди екскурзията, събиране на материал по време на екскурзията,

работа над събраните материали в часа (часовете), посветен (посветени) на написването на съчинение. На всички тези етапи в различни форми и в различен обем се провежда работа за установяване на връзка между новите за учениците реално съществуващи неща и новите им наименования. При самостоятелно събиране на материал на екскурзия, ако потрѣбва, ученикът узнава неизвестните за себе си названия от възрастните.

В часа, предназначен за написване на съчинение, се проверяват знанията за лексикалното значение на думите, усвоени на първия и втория етап, уточнява се значението на думите, събрани при самостоятелната работа и се изясняват условията на използването им в предварителното съчинение.

В системата на методическите въздействия, насочени към обогатяване на речника на учениците, уменията да откриват неизвестните думи, а като ги открият, да се стремят да изяснят значението им, е необходимо звено.

Овладеяването на уменията да забелязват непознатите думи е достъпно за всички ученици, само че то не възниква от само по себе си, без специална тренировка. Като се появява у известна част от учениците без въздействието на учителя като резултат от активно отношение към учебния материал, даденото умение не винаги се развива в стремеж да се изяснява значението на неизвестната дума, затова у основната маса от учениците е необходимо то да бъде развивано целенасочено.

За да се изработи у учениците умение да обръщат внимание на непознатите думи, трѣбва да се спазват следните изисквания: ученикът да знае за възможното наличие в текста на непознати нему думи; учителят да включва в текстовете за упражнение неизвестни на децата думи и да предвиди в часа семантична работа с тях.

Учителят е длъжен да помни, че непознатите за учениците думи трѣбва да се отнасят към следните категории:

1. думи, предмети, явления, понятия които са неизвестни на дадена възрастова група (за да се определят, трѣбва да се знае общото развитие на учениците и основното съдържание на предметите, които те изучават в училище);
2. преобладаващата част от думите с абстрактно значение;
3. думи, употребени в рядко срещано преносно значение, чието разбиране зависи от контекста;
4. професионални и остарели думи.

Изясняването на значението на непознатите думи става на всички етапи от урока, тъй като е негова необходима органическа част.

Като номинативна езикова единица, думата участва в комуникативния процес, както е известно, чрез изречението, носейки в себе си съдържателна информация. Но не всички думи могат свободно да се употребяват в изречения. Включването им или невключването им в изречение освен от задачите на конкретното изказване зависи и от граматичните свойства на думите, и от техния смисъл. Следователно, съчетаемостта на думите едни с други в речта не е произволна.

Съчетаемостта на думите в речта се ограничава от логико-предметните връзки между реално съществуващите неща, назовавани от думите, семантичните особености на думите, а също възприетите в практиката на общуването правила за съединяване на конкретните думи.

Носителите на българския език овладяват от детството съчетаемостта на думите по пътя на подражаването на възрастните, а също в резултат от четенето на книги, вестници, списания, от слушането на телевизионни и радиопредавания, от ползването на интернет. Обаче този път е, първо, по-дълъг, второ, не винаги застрахова говорещия (пишещия) срещу лексикални грешки и недостатъци в речта му.

Необходимо е специална работа над валентността на думата в часовете по българския език, тъй като само усвояването на лексикалното значение на думата не осигурява употребяването ѝ. Ученикът може да знае какво означава една или друга дума и да не може да я употреби в собствената си реч.

Овладевание на съчетаемостта на изучаваните думи преминава през два етапа: разясняване, показване валентността им и употреба на тези думи в собствената реч. Показването на валентността на думите става след семантизацията им.

Като се разясняват правилата на съчетаемостта на думите, трябва да се отчита принадлежността към единия от трите типа съчетаемост на думите. Ако думата има относително широка валентност, се показват лексикално-семантичните групи от думи, а също отделни думи, с които тя се съчетава най-често, и думи, в съчетание с които учениците най-често допускат грешки. Ако думата има тясна валентност, се показва че лексикално-семантичната група, с думите от която тя се съчетава, а също най-употребяваните думи от тази група и думите, в съчетание с които учениците най-често допускат грешки. Ако думата има фразеологична валентност, се показват всички думи, с които тя се съчетава.

Получените знания се затвърдяват при изпълняване на следните типове упражнения:

1. да съставят словосъчетания и изречения с дадени думи и с тези думи, с които се съчетават;

2. да се намират и да се поправят грешките в съчетания от думи.

Ако разгледаните предпоставки се реализират в учебния процес, ще осигурят разширяване и усъвършенстване на речниковия запас на учениците.

Библиография:

1. Стефанова Ст., Димитрова Д., Методика на обучението по български език. Издателство Университет. «Св. св. Кирил и Методий». В. Търново, 1998
2. Curriculum național cl.V-IX, Български език и литература. Chișinău, 2020

УДК 371.315.5

<https://orcid.org/0000-0001-8103-7048>

ФОРМИРОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РОМАНА М. СЕРВАНТЕСА «ДОН КИХОТ»

Паламарчук Ирина,

учитель РЯЛ,

ПУ гимназия с. Дезгинжа, РМ;

ira_palamarchuk11@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-8103-7048>

Бойкова Лариса,

доктор филол. наук, конф. унив.,

КГУ, г. Комрат, РМ

<https://orcid.org/0000-0002-6045-1853>

Abstract. The article examines the features of the formation of the reader's competence, which is the most important condition determining the improvement of analytical skills and abilities when studying the novel by M. Cervantes "Don Quixote". It is proposed to organize a system of work at the text level using innovative technologies and evaluation methods.

Key words: reading competence, innovative technologies, Curriculum, lyceum student

В последние годы в методике обучения школьным предметам особую актуальность приобретает вопрос о формировании читательской компетенции. Сам термин «читательская компетенция» в методике осваивается уже не одно десятилетие и включает в себя совокупность знаний, умений и навыков, благодаря которым ученик способен сам планировать и осуществлять работу по освоению текстов. Но в большей мере это

традиционно соотносилось с литературой как учебным предметом и рассматривалось в разрезе художественных текстов, в том числе мировой литературы.

Сегодня, в век повсеместной информатизации и внедрения компьютерных инноваций, у детей не остается времени на чтение. Эта проблема, а вместе с тем проблема формирования читательской компетентности, на сегодняшний день стоит очень остро.

Личностно-ориентированные стратегии и технологии исходят из интересов и потребностей школьников, ставят в центр всей образовательной системы личность ученика, обеспечение комфортных, бесконфликтных и безопасных условий её развития, реализацию её природных потенциалов. Они отличаются гуманизацией и гуманитаризацией преподавания, психотерапевтической направленностью, устанавливают разностороннее, свободное и творческое развитие ребёнка. Личность учащегося в этих технологиях – субъект приоритетный, она является «задачей» образования. Ключевые слова: *развитие, индивидуальность, свобода, самостоятельность, творчество*. Развитие внутренней мотивации, самопроектирование, самоактуализация, самоуправление, партнёрское взаимодействие, диалог, свобода выбора, воспитание ответственности, формирование коммуникативных компетенций – общие черты модернизированных технологий, главные признаки, отличающие их от прежней авторитарной теории обучения.

Преподавание всемирной литературы в лицее направлено на умелую и тонкую организацию процесса сопереживания и «соразмышления» над страницами великих произведений. Главным звеном в этом процессе и его адресатом является *Ученик*. Он постигает мысль художника, входит в мир произведения, как в мир близкий и родной, помогающий самоопределению растущей личности, воспитывающий *Читателя*, умеющего понимать язык искусства. Такой читатель эстетически и нравственно развит, духовен, способен адекватно понимать художественное произведение, вступать в «диалог» с автором. По мнению учёных-методистов, чтение должно быть *аналитическим* (А.К.Киселёв, Е.С.Романичева) и максимально *приближенным к потребностям растущего человека*, к задачам духовно-нравственного воспитания и в то же время *отвечающим образной природе искусства*. На лицейском этапе обучения читательская деятельность учащихся должна достичь полной самостоятельности. Учитель, предлагая для бесед и сочинений темы исследовательского характера, становится равным школьнику участником обсуждения произведения, старшим товарищем.

Формирование читательских компетенций тесно связано с новаторским характером системы вопросов и заданий по произведению. Они должны быть нацелены на диалог, приглашение к совместному поиску, развитие самостоятельности мышления, деятельностный подход (самостоятельное нахождение ответов на поставленные вопросы). В некоторых сложных случаях ученикам следует дать «подсказки», некую предваряющую информацию, побуждающую к рефлексивной деятельности, к самостоятельным рассуждениям, к дискуссии.

Эффективное формирование читательских компетенций является важнейшим условием, определяющим совершенствование аналитических умений и навыков. Поэтому учёные-методисты в очередной раз подняли проблему филологического анализа художественного текста, т. е. исследования произведения *а) от слова к художественному образу, б) от художественной образности к проблематике произведения*.

Роман М. Сервантеса «Дон Кихот», включенный в Куррикулум по всемирной литературе, изучается в X классе, вызывает определенные трудности, как у учителей, так и у учащихся.

Например, как может быть организовано в 10 классе знакомство учеников с романом. Для изучения романа отведены три урока, на которых следует прочитать и обсудить его главные эпизоды.

Во вступительном слове учителя можно подчеркнуть, что о романе со дня его появления не утихают споры. Это произведение было недостаточно оценено

современниками и принесло автору лишь посмертную славу. Только критики XIX – XX веков объявили роман величайшим созданием человеческой мысли, но из-за чрезвычайно глубокого и сложного идейного смысла книга вызвала несметное множество толкований, зачастую противоречивых.

Слово о М. Сервантесе должно включать в себя биографические сведения. Следует сообщить, что испанский писатель написал много пьес и новелл, но «Дон Кихот» навсегда остался его главным произведением. Роман учащиеся читают дома самостоятельно, но ввиду его значительного объёма и сложности следует порекомендовать при подготовке к урокам непременно прочесть главы I–IV, VI–VII, XVII, XXVII, XL, L–LII, LVII. Значительную помощь в восприятии атмосферы романа может оказать знакомство школьников с иллюстрациями французского художника Гюстава Доре.

При выборочном чтении и обсуждении глав необходима значительная словарно-семантическая работа, которую могут провести заранее подготовленные ученики с использованием карточек-информаторов. Несомненно, что уже в главах I – IV в толковании нуждаются такие выражения, нарицательные и собственные имена, как идалго, паладин, реал, Буцефал, Феб, непобедимый Роланд, Бабьека Сиды, посвящение в рыцари и др. Работа с текстом может быть организована в форме эвристической беседы, включая различные виды пересказов, чтение по ролям, инсценирование, составление киносценария отдельного эпизода, дискуссии о героях романа.

Одна из эффективных форм изучения произведений всемирной литературы – урок-семинар, на котором словесник может использовать методику «Столкновение разных мнений», «Поспорим с критиками», «Подумай, обсуди, выскажи своё мнение», «Я считаю...» и др. Названные технологии позволяют активизировать коммуникативно-речевые способности лицеистов, формируют умение составлять монологи-рассуждения, навыки диалогической речи, развивают мыслительную деятельность, в частности операции анализа и синтеза.

Учитель может использовать разнообразный литературно-критический материал в своём вступительном слове, эвристической беседе, может предложить этот материал школьникам для реферирования и сообщений.

Разработать и провести урок по такому объёмному произведению достаточно сложно. В качестве примера приводим дидактический проект урока на тему «Дон Кихот»: «вечный образ» в искусстве. Тип урока – интегрированный, с использованием межпредметных связей, и, в первую очередь, живопись, музыка, кино.

Уровень литературного развития даже самых лучших учеников в 10 классе таков, что единственная задача, которую может поставить себе учитель, – дать им информацию о том, что в XVI – XVII веках в Испании жил человек с необыкновенной судьбой, который написал роман, прославивший его имя в веках, и познакомить учащихся с главными героями романа.

Чем учитель может воспользоваться для организации урока?

1. Учебник даёт нам биографическую статью о М. де Сервантесе, написанную живо и интересно. Предварить рассказ о жизни писателя стоит рассказом о том, какой была жизнь в Испании в бурном XVI веке. Статью после эмоционального вступления учителя могут вслух прочитать ученики.

2. Начало романа (первую главу, сократив её) учитель может прочитать на уроке, чтобы дети смогли представить себе стиль романа.

3. Для оживления восприятия и углубления понимания можно воспользоваться великолепным фильмом «Дон Кихот» (автор сценария Евгений Шварц, режиссер Григорий Козинцев. Ленфильм, 1957). Сейчас фильм есть в продаже на DVD-дисках. Полностью картина трудно воспринимается школьниками, но фрагменты её очень помогут ученикам представить себе образы Дон Кихота и Санчо Пансы.

4. Приблизит восприятие романа и образов его главных героев к детскому сознанию вторая часть фильма «Каникулы Петрова и Васечкина» (автор сценария Т. Коневская,

режиссер В. Алеников. Одесская киностудия, 1984) – картина «Рыцарь». Герои фильма, ученики 10 класса, прочитав роман М. Сервантеса, играют в рыцарей. В фильме звучат прекрасные песни, которые обязательно западут в душу учащимся.

Если ученики захотят со временем прочитать роман М. Сервантеса, цель урока будет достигнута.

Во время урока можно обратить внимание учащихся на образ Дон Кихота, встречаемого в разных видах искусства, например в живописи:

Самый известный иллюстратор – **Гюстав Доре**. Он стал самым добросовестным «рассказчиком» романа М. Сервантеса. Великий иллюстратор мировой классики за свою жизнь создал 80 000 рисунков – цифра невероятная!

Современник Доре – **Оноре Домье**, – с 1850-х годов также обращается к образу Дон-Кихота, но его не интересуют походы и приключения доблестного рыцаря. Художник исследует его внутренний мир со всеми сомнениями, терзаниями и разочарованиями.

В рисунке **Валентина Серова** герои М. Сервантеса получились маловыразительными, а вот лошадь Дон Кихота – Росинант, приковывает взгляд. Причем В. Серов отходит от истинного описания внешнего вида боевого друга.

Далее с иллюстрированием романа М. Сервантеса происходят невероятные метаморфозы, ведь за дело берется испанский неутомимый гений – **Сальвадор Дали!** Идею иллюстрировать книгу о Дон Кихоте художнику подал в 1945 году его отец, написавший, что это «достойная его таланта задача». В 1945 – 1946 гг. С. Дали живет в Америке и работает над иллюстрациями. Он создал 38 рисунков и 5 эскизов. Планировалось выпустить новое издание романа карманного формата с рисунками С. Дали, но издательство разорилось, и книга не вышла.

Второй раз С. Дали обратился к Дон Кихоту в 1956 году, когда парижский издатель Жозеф Форэ задумал иллюстрировать роман М. Сервантеса и единственным художником для своего необыкновенное издание видел только С. Дали. Ж. Форэ принес тому литографские камни и убедил художника принять его предложение. С. Дали со всей своей фантазией подошел к новому заданию и... изобрел новый метод литографии – булетизм! С. Дали отправился на набережную Сены и принялся за дело. Он зарядил пулями, начиненными литографской краской, подаренную друзьями аркебузу XV века (аркебуза – гладкоствольное, фитильное дульнозарядное ружье, один из первоначальных образцов ручного огнестрельного оружия) и в присутствии толпы поклонников стал палить с палубы баржи по литографским камням. В результате появились кляксы, которые С. Дали, пользуясь своим талантом рисовальщика и гениальным воображением, превратил в подвиги Дон Кихота.

Очень необычен рисунок **П. Пикассо**. 10 августа 1955 года к Пабло Пикассо на его виллу в Каннах пришел его друг и биограф Пьер Дэкс с деловым предложением. Журнал «Французские письма» хотел бы поместить рисунок П. Пикассо в выпуске, посвященном 350-летию издания романа «Дон Кихот». Пока друзья разговаривали, П. Пикассо сделал свой знаменитый рисунок Дон-Кихота и Санчо Пансы. Через неделю он был опубликован в праздничном номере издания. П. Пикассо со школьных лет любил М. Сервантеса, он с особым удовольствием рисовал все, что было связано с испанской традицией и напоминало ему о родине.

Русский художник **Анатолий Зверев** создавал шедевр за 40 минут. Своим учителем Анатолий считал Леонардо да Винчи, а современники А. Зверева называют его человеком-феноменом, в картинах которого сумасшедший темперамент передает накал чувств. Он также в своем творчестве обращался к герою романа М. Сервантеса.

Современный мексиканский художник и декоратор **Октавио Окампо** смог проиллюстрировать весь роман Сервантеса всего одной картиной, потому что он не просто художник – он мастер метаморфоз. В его портрете Дон Кихота зашифрованы события двухтомного романа: здесь прячется Санчо Панса, Дульсинея, проступают «видения» героя, а также мельницы и чудовища, с которыми сражался храбрый рыцарь.

Также, одной из форм работы на уроке можно предложить учащимся сопоставить образ Дон Кихота с поэтическими образами, изображаемыми в своем творчестве Юлии Друниной «Кто говорит, что умер Дон Кихот», Самуила Маршака «Дон Кихот», Павла Антокольского «Дон Кихот», Дмитрия Мережковского «Дон Кихот».

Для определения уровня сформированности компетенций Куррикулум предлагает различные виды оценивания: *диагностическое, нормативное и суммативное*. На уроках зарубежной литературы возможно применение различных методов и техник оценивания, позволяющих педагогу дифференцировать обучение.

Технология «Портфолио» позволяет изменить подходы к традиционной системе оценивания, обеспечивая более полную реализацию всех функций педагогического контроля и оценки, перенося педагогическое ударение с оценки на самооценку.

Портфолио дает возможность учитывать результаты, достигнутые учеником в разнообразных видах деятельности - учебной, творческой, социальной, коммуникативной и других, - и является важным элементом практико-ориентированного, деятельностного подхода.

Например, по завершению изучения романа «Дон Кихот» учащимся можно предложить подготовить портфолио.

Вопросы, которые можно предложить для освещения учащимся в портфолио:

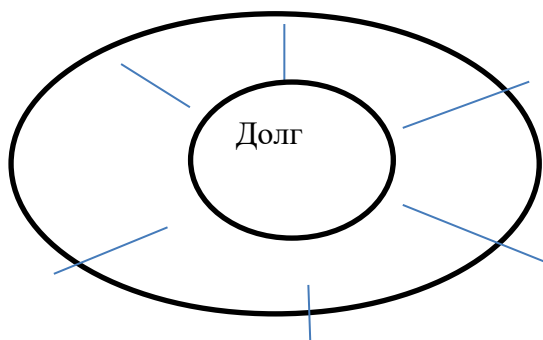
1. *Литературное наследие М. Сервантеса.*
2. *Особенности образа главного героя романа Дон Кихота.*
3. *Дон Кихот в литературе, в живописи и поэзии.*
4. *Трактовка образа Дон Кихота мировой литературой.*

Следует отметить, что изучение художественного текста – процесс долгий и трудоемкий. Можно организовать систему работы на уровне текста, которая делится на этапы *вызова, осмысления и рефлексии*. [8, с. 138]

Можно учащимся предложить вопросы при анализе 11 главы «О чем говорил Дон Кихот с козопасами» на этапе вызова:

Задания:

1. С чем у вас ассоциируется слово «ценность»? Составьте кластер с этим словом.
2. Выпишите из отрывка слова и выражения, которые, с вашей точки зрения, характеризуют Дон Кихота.
3. Составьте «понятийное колесо» с понятием «долг».

Этап осмысления:

Задания:

1. Сформулируйте вопросы, адресованные Дон Кихоту, исходя из контекста отрывка.
2. Почему герой вспоминает «тот век, который древние назвали золотым»?
3. Составьте двучастный дневник. Выпишите из фрагмента текста цитаты, отражающие главную мысль отрывка, и прокомментируйте/обоснуйте свой выбор :

Цитаты	Комментарий
--------	-------------

[42, с. 150]

4. Толстые вопросы: Сформулируйте три объяснений высказыванию героя «Блаженны те времена и блажен тот век, который древние называли золотым, - не потому, чтобы золото, ... в ту счастливую пору доставалось даром, а потому, что жившие тогда люди не знали двух слов: твоё и моё...»

Этап рефлексии:

Задания:

1. Напишите письмо герою, в котором расскажите о том, что вы не поняли и почему, а с чем согласны.

2. Поставьте себя на место Дон Кихота. Что бы вы сказали козопасам, оказавшим «непритворное радушие»

3. Прочитайте роман полностью. Составьте **График «Т»:** аргументировано вы скажитесь «за» или «против» данного утверждения: «Дон Кихот – безумец или мудрец»

А) Дон Кихот – безумец

Аргументы «ЗА»	Аргументы «ПРОТИВ»

Б) Дон Кихот – мудрец

Аргументы «ЗА»	Аргументы «ПРОТИВ»

4. Составьте «дневник читателя», выписав в первую графу слова и выражения, основную тему и сюжет, а во вторую – впечатления и оценки поступкам героя.

Как было отмечено, использование современных методов обучения придает учебному процессу продуктивный, творческий, поисковый характер. Они влекут за собой изменение взглядов на роль ученика в процессе обучения: теперь он уже не «объект», а «субъект» образования, обладающий уникальной индивидуальностью. Задача учителя – оказать ему педагогическую поддержку в стремлении к самореализации, самоактуализации и другим внутренним механизмам, способствующим индивидуальному саморазвитию. Современные методы обучения ориентируют учителя на гуманистический подход, вернее, на гуманистическую парадигму образования, цель которой – ценностное отношение к учащемуся. Именно в школьные годы интенсивно (при педагогической поддержке) развиваются интеллектуальный потенциал, творческие способности и познавательные интересы.

Дидактическая игра, сущность которой – моделирование имитация, – один из распространенных методов обучения, применяемых на уроках литературы. В игре в упрощённом виде воспроизводится действительность и операции участников, имитирующих реальные действия. Основной мотив игры – не результат, а процесс, в котором учащиеся передвигаются от усвоения фактов литературы к их связям, объяснению литературных явлений.

Не секрет, что формы контроля знаний/умений/навыков на уроках литературы в основном однообразны: сочинения, тесты, разборы художественных произведений и т.п. Эти виды работ не отражают взаимодействия знаний теории литературы и практики речевого развития. В игре же они тесно переплетаются, предусматривая прирост знаний и умений по предмету, всестороннее развитие основных видов речевой деятельности: понимания, говорения, письма.

В качестве примера можно привести дидактические игры, которые с успехом можно использовать и при изучении романа М. Сервантеса «Дон Кихот»:

«Пресс-конференция с автором»

Предварительная подготовка: учащиеся получают домашнее задание ознакомиться с биографией писателя и подготовить вопросы на пресс-конференцию, выступить в роли журналистов. Из числа учащихся, обучающихся на высоком уровне, учитель выбирает

«автора», который дает ответы на вопросы «журналистов», касающиеся его жизни и творчества.

В конце пресс-конференции учитель подводит итоги. В случае необходимости можно предложить одному из учеников – «журналистов» составить отчет о конференции.

Можно предложить ученикам, задавая вопрос, называть издание, которое они представляют.

«Продолжение предложения»

После ознакомления с биографией писателя учитель предлагает ученикам продолжить предложение типа:

Я знаю про М. Сервантеса, что он ...

Больше всего меня поразило то, что М. Сервантес ...

Выдающейся датой в биографии М. Сервантеса я считаю ...

Самый сложный период в жизни М. Сервантеса, по моему мнению, ...

Кто желает продолжить предложение – поднимает руку. Наивысшую оценку получает ученик, который последним дополнит предложения, то есть имеет самый полный багаж информации о писателе, и в данном случае, о М. Сервантесе.

«Аукцион»

Предварительная подготовка: учащиеся получают задание детально ознакомиться с биографией писателя, воспользоваться дополнительной литературой, подготовить интересные сообщения по лотам аукциона.

Например, при изучении биографии М. Сервантеса, предлагаем следующие «лоты»:

Детские годы писателя;

Деятельность М. Сервантеса в Италии;

Военная карьера и битва при Лепанто;

В алжирском плену;

Последние годы жизни писателя;

Литературная деятельность М. Сервантеса;

Последние годы жизни;

Наследие М. Сервантеса.

Наивысший балл получают учащиеся, которые подготовили полные и интересные сообщения и «выкупили» несколько лотов.

«Микрофон»

Ученики получают задание подготовить речь и произнести ее в воображаемый микрофон.

Например: при изучении романа М. Сервантеса «Дон Кихот» учащимся предлагается подготовить речь в защиту главного героя и его спутника.

«Письмо литературному персонажу»

Ученики должны написать «письмо» литературному персонажу, в данном случае Дон Кихоту или Санчо Панса, в котором поддержать его или, наоборот, осудить, помочь советом, выразить свое отношение к его поступкам.

«Помоги героям»

Учитель предлагает ученикам вмешаться в сюжет и помочь Дон Кихоту и Санчо Панса в сложных ситуациях, разработать для них план действий.

«Цепочка»

Ученики по очереди характеризуют Дон Кихота или Санчо Панса. Каждый говорит одно предложение, раскрывающие их как личность, оценивая их поступки.

«Литературный турнир»

Ученик вызывает к себе другого ученика, ставит какой-то вопрос по роману М. Сервантеса «Дон Кихот». Если ответ правильный, вызванный ученик вызывает следующего и вопрос ставится ему.

Таким образом, дидактическая игра развивает у учащихся стремление работать плодотворно, приучает к терпимости, желанию поделиться своими знаниями. На таком уроке предоставлена возможность всем ученикам быть разными и радоваться тому, что у всех есть что-то общее. Общее – это то, что всех объединяет:

- содержание урока;
- радость совместных решений;
- эмоциональные проявления и пр.

Такой урок даёт возможность почувствовать и отличительные свойства каждого:

- настроение;
- способности;
- способы решений;
- интересы.

Школьники начинают понимать, что не надо бояться учиться: кто-то обязательно поможет. Или учитель, или ученик. Вместе можно преодолеть то, что не получается, не решается.

При такой методике каждый ученик ощущает собственную необходимость, ответственность не только за свои действия, но и за действия другого. Каждый свободен в выборе. Игра вырабатывает чувство раскованности. По сути – это урок творчества. «Уроки творчества – это попытка выйти на процесс собственного образования как “передачу культурных образцов и представления о мире” и формирования на этой основе опыта творческой деятельности» (О.А. Казанский) [31].

Таким образом, можно сделать вывод, что инновации и традиции неразрывно связаны между собой.

Основная цель современного учителя – *научить учиться*.

Задачи, стоящие сегодня перед учителем:

- направить школьника;
- вовлечь его в образовательный процесс, не принуждая к деятельности;
- использовать инновационные технологии;
- принять новые формы контроля.

Библиография:

1. Вахрушев В.С. Уроки мировой литературы в школе. 5 – 11 классы. М., 1995.
2. Всемирная литература: Куррикулум для 10 – 12 кл. / Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova. – https://mecc.gov.md/sites/default/files/literatura_universala_curriculum_rus_0.pdf
3. Иванова В.М. Дидактические игры на уроке литературы // <http://festival.1september.ru/articles/212378/>
4. Коровина В.Я. Читаем, думаем, спорим: Вопросы, задания по литературе. М., 1996.
5. Кудрявцев Н.И. Об эффективности занятий по литературе // Литература в школе, 1970. – №4. С. 13 – 19.
6. Пушкарская В.М. Изучение классической зарубежной литературы в школе: Пособие для учителя / Под ред. А.С. Чиркова. Киев, 1983.
7. Тураев С.В., Чавчанидзе Д.Л. Изучение зарубежной литературы в школе: Пособие для учителей (VIII – X классы). М., 1983.
8. Цвик И.О. Формирование межкультурной компетенции филологов в процессе изучения/преподавания всемирной литературы в вузе. Кишинев, 2014.

УДК 81-23

<https://orcid.org/0000-0001-7429-605X>

ИЗУЧАВАНЕ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В УСЛОВИЯТА НА БИЛИНГВИЗЪМ

Наталия Кара

учител по БЕЛ,

гимназия «Св.Св. Кирил и Методий»,

с. Албота де Сус, РМ;

<https://orcid.org/0000-0001-7429-605X>

Бойкова Лариса,

доктор по филология, конф. унив.,

КГУ, г. Комрат, РМ

<https://orcid.org/0000-0002-6045-1853>

Abstract: The article deals with the problem of learning Bulgarian language in a bilingual environment. The object of this research is the process of teaching Bulgarian language in elementary school.

The purpose of the article is to analyze the study of Bulgarian language in the village Albota de Sus. Particular attention is given to the examination of two groups of pupils from second form. The preliminary survey conducted among the elementary school teachers and teachers of Bulgarian language demonstrated that they experience certain difficulties in organization of methodical work on implementation of interconnected teaching of languages.

The scientific novelty consists in identification of peculiarities of the formation of metalingual skills among bilingual children, as well as main difficulties associated with learning several languages in elementary school.

Key words: bilingual environment, Bulgarian language, Bulgarian population, bilingualism, elementary school, metalingual, difficulties.

Билингвизмът като тема, изискваща сериозно изследване, привлича вниманието на учените чак в края на XIX век, въпреки че е известен като феномен и социален фактор още от древността.

В научния свят приливът на интерес и пикът на изследването на двуезичието се случи през 40-те години на XX век. Дълго време феноменът се смяташе за необичаен дар. За да разберат същността му, учените проведоха изследване – те работиха с бебета и групи от доброволци, които общуваха с децата на различни езици от момента на раждането им.

По правило всяко дете беше по-близо до един от езиците – роден. Беше по-ясно и изучаването му беше по-лесно. И само в редки случаи два езика се възприемат еднакво добре. Първоначално понятието билингвизъм означаваше строго свършено владеене на два езика. Процесът включваше не само свобода на словото, умение да четеш, пишеш, но и умение да мислиш на два езика, да се включваш в съответния асоциативен ред, да улавяш интонации, да разбираш сарказъм и шеги. В съвременния свят с развити методически разработки е общоприето, че билингвизмът при децата и юношите е владеене на два езика до степен, в която те се чувстват комфортно да общуват с носители на някой от тях. [Белолубская А.П., Андреева Л.Д. О ВОСПИТАНИИ ДВУЯЗЫЧНЫХ ДЕТЕЙ // Международный студенческий научный вестник. – 2015. – №5-4.;

URL: <https://eduherald.ru/ru/article/view?id=13903>

В селото Албота де Сус, Тараклийски район, живеят българи, молдовци, румънци, гагаузи, руснаци. Българите са по-голяма част от населението - 48,69%. [1]

Националност	брой	Процентен състав
българи	649	48,69
молдовци	247	18,53
гагаузи	216	16,2
руснаци	119	8,93
украинци	90	6,75
румънци	3	0,23
други	9	0,68
Общо	1333	100 %

Таб.1 Национален състав на с. Албота де Сус.

В много семейства говорят на повече от един език. Все по-често родители си задават въпроси: *добре ли е да говорим с детето на различни езици; какво прави децата билингви по-различни от останалите; има ли нещо, към което родителите им и учителите, които работят с тях, трябва да подхождат с повишено внимание; на каква възраст е по-добре да започеш да учиш чужд език.*

Решихме да направим собствено проучване. Работя в селското училище три години. Наблюдавам как децата учат български език. Първото нещо, на което бих искала да обърна внимание, е как децата учат чужди езици в контекста на двуезичието. За сравнение взехме втори клас от началното образование. Разделиме класа на две групи. Първата група състои от 5 ученици, които говорят на български език вкъщи с родителите си. Учениците разбират темата на урока, без да се превежда на родния им език. Втората група са 13 ученици, които не говорят български вкъщи с родителите, на тях им е много сложно да разбират темата, ако учителят не им превежда на родния им език (руски).

Първата група усвоява много по-бързо материала по български език. Взехме темата «Глаголни времена». Първо, обяснявам темата на урока на български език. За първата група подготвям задачи предварително на отделни листове, раздавам ги им, те изпълняват задачите самостоятелно. След това обяснявам материала на руски на онези ученици, които учат български като чужд език. Предварително отпечатвам новите думи, които изучаваме на урока, и ги раздавам на втората група ученици, тъй като първата група ги знае.

Изучаваме сегашно време на глаголите. Първата група деца лесно се справя. Може свободно да спрегне спомагателния глагол «съм». (*Аз съм ученик, ти си ученик, той е ученик, тя е ученичка, ние сме ученици, вие сте ученици*). Те лесно превеждат тези изречения на родния си език. Втората група изпитва затруднения, тъй като е необходимо първо да разгледат правилото, да го преведат на родния им език и после да изпълнят задачата. Децата от втората група не разбират как се променя формата на вспомогателния глагол «съм» на «си», «е», «сме», «сте». Учителят трябва да обясни няколко пъти как се променя глаголят по лицата.

Децата билингви не се объркват кога на кой език да говорят – техният мозък работи по различен начин. По принцип дясната половина на човешкия мозък се специализира в емоционалните и социалните процеси, докато лявата половина се занимава с аналитичните и логистичните аспекти и именно нея използват повечето възрастни, когато усвояват нов език. При децата това все още не е така – те използват почти по равно и двете полукълба на мозъка си и затова в детска възраст ученето на нов език протича по-бързо. При децата билингви ученето на език става още по-интуитивно. Ако сте родител на двуезично дете, не е необходимо да правите нещо особено – просто общувайте с него на своя език: говорете му, четете книжки, пейте песнички. Ако сте учител на дете с различен от българския майчин

език, опитайте се да разберете дали се касае за смесен или за координиран билингвизъм, за да знаете как може да му бъдете най-полезни.

Националността е принадлежност на човека към определена етническа група със собствени традиции и култура. Хората от различни народности живеят в нашето село в мир и приятелство. Учат и работят заедно. Имаме обща история и общо бъдеще. Взаимното разбирателство и взаимопомощ е в основата на историческото развитие на нацията.

Библиография:

1. Белолобская А.П., Андреева Л.Д. О ВОСПИТАНИИ ДВУЯЗЫЧНЫХ ДЕТЕЙ // Международный студенческий научный вестник. – 2015. – №5-4.; URL: <https://eduherald.ru/ru/article/view?id=13903>

Интернет ресурси:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki>

SEKTIYA VII.
İSTORIYA. ARHEOLOGIYA. ETNOLOGIYA HEM REGIONAL ÇALIŞMALARI
SECTIUNEA VII.
ISTORIE. ARHEOLOGIE. ETNOLOGIE ŞI STUDII REGIONALE
СЕКЦИЯ VII.
ИСТОРИЯ. АРХЕОЛОГИЯ. ЭТНОЛОГИЯ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

UDC 821.512.164-91.09

<https://orcid.org/0000-0002-8905-7542>

BİLİNMEYEN BİR KÜLTÜREL MİRAS TAŞIYICISI: ANDIRINLI HASİBE HATUN

KOÇ, Adem

Doç. Dr./Türk Dili ve Edebiyatı
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/Türkiye
Komrat Devlet Üniversitesi/Moldova
e-mail: ademkoc@ogu.edu.tr
orcid id: 0000-0002-8905-7542

Abstract

In the context of oral culture studies, determining the source persons, compiling the repertoire, introducing it, and bringing it together with generations are considered important in the studies of ICH. In this study, an evaluation will be made with newly found documents about Andırınlı Hasibe Hatun (Turkmen), who became famous around Çukurova and Taurus springs. Her performer of folk song and lamenter and cultural heritage transmitter aspects will be examined.

Keywords:

ICH, Turkish poetry, oral tradition, lament, folklore.

Giriş: Sözlü kültür ürünlerinin ortaya çıkışı, bağlamı, aktarımı gibi konular ürünlerin yaratımı süreciyle ilgili bunların derlenmesi, arşivlenmesi ve yayımı gibi süreçler de koruma süreci olarak değerlendirilebilir. Bu süreçlerde devletlerin yaptığı kültürel miras araştırmaları ve araştırmacı sayılarında erkek egemen yapının varlığı yine aşikârdır. Devlet yönetim sistemlerinde erkek egemen yapının varlığı öteden beri bilinmektedir. Ancak kültürel miras yaratımı ve aktarım süreçleri incelendiğinde kadının yeri ve önemi ön plana çıkmaktadır. Araştırmalar temelde cinsiyet merkezli değildi, ancak ürünlerin yaratımı ve aktarımı süreçlerinde kadınların yoğun bir şekilde yer aldığı ve doğal yöntem olarak da bunun gerekliliği vurgulanmalıdır. 2003 yılında Paris'te UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesinin (SOKÜM/ICH) [10] imzalanmasıyla kültürel miras, halk bilimi ya da halk kültürü araştırmaları yeni bir yöne doğru evirildi. Sözleşme de “halk” ifadesi ya da cinsiyet merkezli bir yaklaşım yoktur. Bireyler ya da toplulukların kültürel miraslarının korunması, yaşayan kültürün bir parçası olması, okul içi ve okul dışı ortamlarda da aktarımın sürekliliğinin sağlanması gibi konular sözleşmenin ana yaklaşımını oluşturmaktadır. Bu nedenle içinde bulunduğumuz dönemde öncelikle aile içi ortamda, kurslarda, merkezlerde ve yeni yaklaşımlarla oluşturulacak müzelerde, çevirim içi ortamlarda kültürel mirasın aktarımının önemi ön plana çıkmaktadır. SOKÜM sözleşmesi, kültürel mirasların incelenmesi, sınıflandırılması ve koruma yöntemiyle halk bilim/kültür bilim araştırmalarında araştırmacılar tarafından da yeni bir kuram –etnoloji, kültürel antropoloji, halk bilim, sosyolojik bakış açısından eksik olsa da¹⁴- olarak

¹⁴ SOKÜM Sözleşmesi Madde-2 Tanımlar 1. Fıkra da geçen “İşbu Sözleşme bağlamında, sadece, uluslararası insan hakları belgeleri esaslarına uyan ve toplulukların, grupların ve bireylerin karşılıklı saygı gereklerine ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olan somut olmayan kültürel miras göz önünde tutulacaktır.”(10) ifadesi engel olmamakla

okunmalıdır. Ancak sözleşmeye taraf devletlerin bu koruma yöntemini benimsemeleri için de etkili bir yaptırım yoktur, planlamalar tamamen taraf devletlerin iradesine bırakılmıştır. 19. yüzyıl halk bilimi araştırmaları ve müzeleme yöntemlerinden farklı bir yaklaşımla karşılaştığımız bu koruma yöntemi kültürel miras taşıyıcılarını teşvik etme, kültürel mirası yeni kuşaklara aktarma, aktararak korunmasını sağlama gibi bir yöntemi benimsemektedir. Zira materyal ya da sonuç odaklı değil, süreç odaklı bir yaklaşım diyebiliriz. Sürecin sürdürülebilirliği sağlandığı sürece çıktı alınmaya devam edecektir. Bu süreç odaklı yaklaşımda kadınlar, kültürel mirasları taşıma hususunda etkin rol almaktadırlar. 2003-SOKÜM'ü Koruma Sözleşmesinin “Madde-2: Tanımlar” başlığının ikinci bendinde geçen tanımlamada belirtilen SOKÜM unsurları beş ana başlıkta toplanmaktadır: a. Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar; b. Gösteri sanatları; c. Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler; d. Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar; e. El sanatları geleneği (10). Bu ana başlıklar devletlerin kendi özelinde birçok alt başlıkla çoğaltılabilmektedir. Ana başlıklardan da anlaşılacağı üzere kültürel mirasın yaratımı ve aktarımı sürecinde kadın emeğinin ağırlığı göze çarpmaktadır.

Bu tebliğde somut olmayan kültürel miras araştırmalarında Türkiye özelinde sözlü gelenekler, anlatımlar ve toplumsal uygulamalar içinde görülen ritüellerde üretilen türküler, ağıtlar, hikâyelerin önemli yaratıcısı ve taşıyıcısı Kahramanmaraş'ın Andırın ilçesinden olup Adana ve civarında ün kazanan Hasibe Türkmen'i (Hasibe Hatun) tanıtmaya çalışacağız. Ancak unutulmamalıdır ki Hasibe Hatun artık yaşamamaktadır. Çok önemli bir kültürel miras taşıyıcısı olduğunu ancak bugünlerde anlayabiliyoruz. Zira o hayattayken ününü duyup ziyaret eden ve ondan halk kültürüne dair bilgiler toplayanlar arasında Yaşar Kemal, Taha Toros, Ali Rıza Yalman Yalgın gibi ünlü gazeteci ve araştırmacılar da bulunmaktaydı. Hasibe Hatun gibi günümüzde yaşayan kültürel miras taşıyıcılarını tanımak, tanıtmak, teşvik etmek ve yeni kuşaklarla buluşturmakta geç kalmamak gerekmektedir. Bu çalışmanın sonunda söyleyeceğimiz sözü başta söyleyerek Hasibe Hatun'u tanıtmaya bölümüne ve onun hakkında bilinmeyen yeni bilgileri aktarmaya başlayalım.

Hasibe Hatun'un Hayatı: Torosların ünlü şairi olarak bilinen Hasibe Türkmen, Göğahmetoğlu Kara Mehmet Ağa'nın Telli Hatun, Fatiş Hatun ile birlikte üç kızından biridir. “Andırınlı Hasibe Hatun” olarak da tanınan Hasibe Türkmen, Andırın'ın Göğahmetli Köyü'ndendir. Hasibe Hatun'un 1945 yılında öldüğü bilinmektedir; fakat öldüğünde yaşı 60 olarak tahmin edildiğinden, doğum yılı kaynaklarda yaklaşık olarak verilmektedir. Taha Toros'un Yedigün dergisi için kendisiyle 1937 yılında yaptığı röportajda “Yaşadığı hayatın kalbine verdiği hızla her düğünün, her göçün, her toplantının türküsünü yaratan “Hasibe” teyze bugün elli beş yaşındadır.” [16, s.8] ifadelerinden hareketle Hasibe Türkmen'in doğum tarihini 1882 olarak tespit edebiliyoruz, dolayısıyla da 63 yaşında vefat etmiştir.

Hasibe Hatun, kendi ifadesiyle on üç yaşında Mustafa Ağa ile evlenmiştir (16, s.8). Mustafa Ağa'nın dedesi, Yozgat'tan Darende'ye gelmiştir. Mustafa Ağa da Darende'den Çukurova, Kadirli'ye yerleşmiş ve manifatura işleri ile uğraşmıştır. Mustafa Ağa'nın çocukları soyadı kanunundan sonra “Ağaoğlu” soyadını almışlardır. [3, s.27–30'dan aktaran 2, s.34].

Hasibe Hatun, doğduğu ev içinde aynı zamanda şair babası ve dedesi sayesinde kültürün içine doğmuştur. Hayatı ve usta-çıraklık ortamı hakkında bilgileri Taha Toros'un kendisiyle yaptığı röportajda görebiliyoruz:

“Hasibe teyze yaşına rağmen dinç ve şen bir kadındır. Kendisi ile saatlerce konuşsanız doymazsınız. Hayatını mı öğrenmek istiyorsunuz? Öyle ise kendisini dinleyiniz:

— Bir tarafım “Avşar” aşiretindedir. “Halli” uşağımın kızuyum ben. Dedem babam, doğuştan şairdir, âşiktir... Dedem meşhurdur, onu herkes bilir; adı Amber'di... Babam da şairdir. Ben on yaşında şiir söyledim. Bugün elli beş yaşındayım hâlâ da söylerim. On üç yaşında gelin

---

birlikte kültür bilimi çalışmalarını kısmen de olsa kısıtlamaktadır. Zira toplumların kültürel hayatlarında yaşayan bazı unsurlar SOKÜM çalışmalarına dâhil edilememektedir. Bu çalışmanın konusu olmadığından başlı başına tartışmayı yapacağımız başka bir çalışmaya bırakmak durumundayım.

oldum. Beni birçok yiğitler istedi ama, üç kadını olduğu halde Mustafa'yı seçtim. Evlendiğim zaman ben on üç, o da elli yaşında idi. Mustafa'dan on beş çocuğum oldu.

Andırınlı Hasibe teyze millî savaşta da büyük hizmetler görmüş ve herkesi teşci için şiirler söylemiştir. Şimdi İstanbul'da tüm komutanı bulunan General Tufan'ın hizmetini yapmış ve ona uzun uzun türküler yakmıştır:

Giden kâfirler geçilsin

Su yerine kan içilsin,

Gazimiz emir göndermiş

Gâvur Türklerden seçilsin.

Tufan'ın alayı metin

Talim ile sürer atın

Cenklerini methyledi

Kadirli Hasibe Hatun.” [16, s.8]

Coşkun, açık sözlü ve icra yönü güçlü olan Hasibe Hatun, yaşadığı bölgede kısa sürede üne kavuşmuştur. Cezmi Yurtsever, onun kavuştuğu ünün ne kadar güçlü olduğunu şu şekilde dile getirir: “Andırın ve Kadirli yöresi insanların belleğinde yer alan bir kadın Hasibe Hatun ile ilgili anlatılanlar yıllar var ki hiç unutulmadı, dilden dile anlatıldı... 1930 ve 40'lı yıllarda düğünlerde bayramlarda cenaze yerlerinde hemen herkesin duyacağı şekilde bazen şaşırtan bazen düşündüren ağıtlar, türküler söylediğini duydum. Bazı insanlar, onun erkekleri haşlayan sözlerini hatırladı... Yine Hilmi Beyin (Köksal) anlatımına göre 30'lu yılların içinde Kadirli Belediye Reisliği yapan Faik Üstün, makamından şalvarlı köylüleri kovar. Bunun üzerine Hasibe Hatun manalı bir söz sarf eder:

Akıllı ol oğlum akıllı ol,

Akıllıyı pek severler,

Ahali ile hoş geçin

Sonra kürkünü soyarlar...” [9]

Mustafa Ağa, 1915-1917 yılları arasında Kadirli (Osmaniye'nin ilçesi) Belediye Başkanlığı yapmıştır. Bulduğu muhitin saygın ailelerinden birinde doğup, yine tanınan bir aileye gelin giden Hasibe Hatun, söz söylemedeki ustalığı ile tanınmıştır. Hasibe Hatun'un Telli Hatun ve Fatış Hatun adındaki diğer kız kardeşleri de söz söylemede usta kişilerdir.

Eşi Mustafa Ağa ve çocuklarını genç yaşta kaybetmenin acısını yaşamış olan Hasibe Hatun, ölümün vermiş olduğu acı üzerine söylediği ağıtları ile yöresinde meşhur olmuştur. Ali Rıza Yalman Yalın (18), Yaşar Kemal (12, 13), Cezmi Yurtsever (9) ve Çukurova yöresinde ağıtlar üzerine derleme yapan birçok araştırmacı (1, 4, 6, 7, 11, 15, 17), çalışmalarında ondan bahseder.

Ağıtçılığı dışında çete kurup millî mücadeleye de katılmıştır. Hasibe Hatun, 1945 yılında Kadirli'de vefat etmiştir [15].

Kültürel Miras Taşıyıcısı Olarak Ağıt ve Türkülerin Yakıcı ve İcracısı Hasibe Hatun:

Hasibe Hatun, hem Çukurova bölgesinin zengin sözlü kültür ortamı hem de ailesinde güçlü bir şairlik kültürü içine doğmuştur. Çukurova ve Torosların geleneksel dünya görüşüne, mücadelecilik ruhuna, gür sesine, kültürel öğelerine ve söz söyleme yeteneğine Hasibe Hatun'un şiirlerinde rastlamak mümkündür. Hasibe Hatun kendi yaktığı ağıtların, şiirlerin yanında usta malı deyişlere de yer vererek sözlü kültüre kaynaklık etmiştir. Karacaoğlan mahlaslı birçok şiiri de böylece aktarmıştır. Şiirlerinde aynı zamanda yörenin ağız özelliklerine ve deyimlere zengin bir biçimde rastlamak da mümkündür. Yörede ağıt yakma geleneği yaygın olmakla birlikte yeteneğiyle Hasibe Hatun'un bu hususta elde ettiği ün de dikkat çekicidir. Yaşar Kemal, Çukurova'da yaptığı derlemeler sırasında onun ününü duymuş ve ondan da ağıtlar derlemiştir. Hasibe Hatun ve kardeşi Telli Hatun'un ağıt yakma geleneğinde ne kadar usta olduklarını ve ünlerini Yaşar Kemal şu şekilde dile getirir:

“Ağıtları 1939-1942 yılları arasında derlemeye başladım... Toroslarda, Maraş'ın Andırın ilçesinin Gökahmetli köyünde iki kız kardeş yaşıyordu. Bunlardan birisinin adı Hasibe Hatun, ötekinin adı Telli Hatun'du. Hasibe Hatun Kadirli'den Mustafa Ağa ile evlenmiş, ovaya inmiş, Telli Hatun'sa köyünde kalmıştı. Bu iki kız kardeşin ailesi Torosların soylularındandı. Dağlarda, ovada ağıtçılıkta büyük ünleri vardı. Onlar hangi ölüye ağıt yakmaya gitmişlerse o ölü sağlığındakinden de çok değer kazanıyor, saygınlanıyordu. Onların ağıtları dillerden dillere de dolaşırdı. Ben ilk ağıt derlemelerini Hemite köyünde yaptım. İlk ağıdı Medine Mustafa'nın karısı Kara Zeynep'ten aldım.

Sonra Hasibe Hatuna gittim. O bir âşıktı da. Ondan da hem kendi, hem de başkalarının ağıtlarını yazdım. Toroslara Telli Hatuna gittim, kendi ağıtlarını, Avşar ağıtlarını derledim (13, s.11). Ağıtları derlerken, epeyce ağıt da ölenlerin yakınlarından, karılarından, kızlarından derledim... Bir de ünlü kişilerin ağıtları da yaygındı. Bir de ağıtçı kadınların yaktıkları ağıtlar çok yaygındı. Hasibe Hatun'un, Telli Hatun'un, Âşık Hüseyin'in ağıtları gibi (13, s.36).

Hasibe Hatun, ölüm veya diğer üzücü olaylar üzerine yaktığı ağıtlar dışında, söz ustalarının şiirlerini de hafızasında tutan ve âşıklık geleneğinin devamlılığını sağlayan kültürel miras taşıyıcısıdır. Hatay'ın alınması üzerine âşıklar meydanında söylediği şiir (17, s.268) tasvir ve tamlamalar bakımından sanatındaki zenginliği göstermektedir. Söylediği ağıt, türkü ve hikâyelerde akıcı bir dil kullandığı rahatlıkla görülür. Hasibe Hatun'un nüktedanlığı, hazırcevaplığı ve mücadeleci kişiliğini eserlerinde görmek mümkündür (15).

Özellikle Hatay'ın alınışı vesilesiyle söylediği şiirde yiğitlik, mertlik, cesaret ve haykırışıyla mert ve mücadeleci Anadolu kadınına görebilmekteyiz. Tüm bu yönleriyle meydanlarda, erkeklerin de bulunduğu mecliste, devlet erkânı önünde, radyo programlarında çekinmeden sanatını icra etmiştir.

Kültürel miras taşıyıcısı Hasibe Hatun'un Hatay'ın alınışında, âşıklar meydanında söylediklerinden:

Candarmalar gelir martini yağlar
Topçular gelmiş de topunu tağlar
Atarsam topları ananız ağlar
Teslim et Hatay'ı çekil Fransız

Babandan mı kaldı şer misin bana
Niçin vatanımı vereyim sana
Canımı hayatımı koydum ben buna
Teslim et Hatay'ı çekil Fransız [3, s. 27'den aktaran 2, s.35].

Onun birikimi ve cesaretiyle kazandığı haklı ünüyle ortaya koyduğu eserlerden çok azı günümüze kadar gelmiştir. Sevilay Çınar'ın doktora çalışmasındaki "Hasibe Gelin, oldukça zeki olduğundan kısa zamanda yaşına bakılmaksızın "Hasibe Hatun" unvanını almıştır. Zamanında, çevresinde epey tanınan Hasibe Hatun'un konuşması dahi bir edebiyat, bir şiir olarak tanımlanmaktadır. Hasibe Hatun'un ancak birkaç ağıtı ve Hatay için söylediği şiiri elde edilebilmiştir." (2, s. 34; 3, s. 27–30) tespitlerinden de yola çıkarak onun hakkında daha fazla bilgi toplamaya ve bulabildiğimiz eserlerini yayımlamaya çalışacağız. Şimdilik bu tebliğde sadece tespit edebildiklerimizi okuyucunun dikkatine sunmak durumundayız.

Taha Toros, Hasibe Hatun'un icrasını ve taklit yeteneğini "artistlik" olarak tanımlar: "Tatlı bir dili, coşkun bir artistliği vardır. Geçenlerde Adana Halkevinin tertip ettiği Karacaoğlan gecesinde onun bir artist gibi hareketlerle halk hikâyelerini anlatışı, herkeste derin bir hayret uyandırmıştır. Bu röportaj sırasında söz dolaşım ağıtlara geldiğinde iki nişanlı kızını kaybeden Hasibe Hatun ağlayarak onlar için yaktığı ağıtı okur:

Şahine benzer sekişi*
İspire* benzer bakışı
Yetişmiş bir kızım öldü,
Beş yerde kaldı nakışı.

Yaylanın karı eridi
Keklik sehile* yürüdü
Yüzü güldü gözü söbe*
Canlar yakan yavrum öldü.

Amanın kalmadı halim
Has bahçede soldu gülüm
Yavrum iyi gün görmedi
Ana huysuz baba zalim.

On senedir dul oturdum
Başıma neler getirdim
Aman nasıl dayanayım
Nişanlı bir kız yitirdim.*

(*Sekiş: Sıçrayış, İspir: Gözü güzel bir dağ kuşu, Sehil: Ova ve sıcak yer, Söbe: Yassı, Yitirmek: Kaybetmek) [16, s.8]

Hasibe Hatun sadece ağıt yakıcı ve icracısı değildir. Bir kültürel miras aktarıcısı olarak aynı zamanda hayata, insanlığa, evliliğe, kadın ve erkek ilişkisine dair de birikimi ve görüşleri vardır. Hasibe Hatun, muhtemelen yörede de kullanılan tanımlardan yola çıkarak kadınları üçe ayırır:

“Zavratı zort” süsü eğlenceyi seven kadınlardır. Bunların hesabı kitabı yoktur. Bunların ipile kuyuya inilmez. “Cebeli mürt” iş bilmez, kavgacıdır. Durduğu yerde ötekine berikine çatar. Tanırım kimseye böyle kadının yüzünü göstermesin. “Hazreti mülk” kocasını seven, misafirperver, iş bilir, sadık kadındır (16, s.8).

Hasibe Hatun’un aktardığı bu kadın sınıflandırmasına benzer bir sınıflandırmaya 14-15. yüzyılda yazıldığı düşünülen Dede Korkut Kitabı’nın Mukaddime bölümünde de “solduran sop, dolduran top, evin dayağı (direği), nice söyler isen bayağı” (5, s. 2-3) biçiminde rastlamaktayız. Bu sözlü kültürün yüzyıllardır Anadolu coğrafyasında yaşadığını bu tanıklıkla söyleyebiliriz. Hasibe Hatun’un bu sınıflandırması daha önce Ali Rıza Yaman Yalın (18, s. 379-385) ve Saim Sakaoğlu’nun (14, s. 741) da dikkatini çekmiştir. Dede Korkut Kitabı ve başka kaynaklarda rastlayamadığımız erkek sınıflandırmasını yine Taha Toros’un röportajında bize Hasibe Hatun aktarmaktadır:

“Erkekler de üçe ayrılır,

1. Yatar, kalkmaz, gözünü açıp bakmaz, geçim kaygısı çekmez.
2. Gider gelmez, yüzü gülmez, geçim yolu bilmez.
3. Aslan yürekli, yiğit atlı, dili tatlı, cebi harçlıklı, kendi dışlıklı.” (16, s. 8)

Hasibe Hatun gibi kültürel miras taşıyıcılarının tespit edilmesi, repertuarlarının derlenmesi, yeni kuşaklarla bir araya getirilmesi, okul dışı alanda eğitimin konusu olması hususu SOKÜM’ün de koruma yönlü tavsiyeleri arasındadır. Kültürel miras taşıyıcılarının ve özellikle kadın aktarıcıların önemini Saim Sakaoğlu’nun şu tespitleriyle tamamlayalım:

“Dedem Korkut’un yüzyıllarca, Hasibe Hatun’un da üççeyrek yüzyıl önce (1933) tanıttığı hanımları gördük. Acaba Hasibe Hanım bu ilhamı nereden aldı? Anlattıklarını kimden dinledi? Dinlediği kişi de kimden dinlemişti? Acaba o kişi, Dedem Korkut’un diyarından yüzyıllarca önce Çukurova’ya gelip yerleşen bir ‘tatlı dilli’ ata olamaz mı? Eğer arayıp ortaya çıkarabilirsek o dağlarda, o ovalarda, o obalarda daha nice Hatunlar vardır. Böylece günümüzü dünümüze bağlayacak nice sözlü delilleri ortaya koymuş olacağız.” (14, s.743). Ali Rıza Yalın Yalın, Taha Toros ve Saim Sakaoğlu’nun Hasibe Hatun ve Dede Korkut Kitabı’nda geçen kadın tanımlamalarıyla ilgili değerlendirme bildiri sınırını aştığından bulmaya çalıştığımız yeni tespitlerle daha sonra yapacağımız detaylı yayında bu husus da incelenecektir.

Ali Rıza Yalın Yalın, Hasibe Hatun’la 21-22 Nisan 1933 (18) tarihlerinde iki gün üst üste derleme yapmıştır. Bu derleme sırasında Hasibe Hatun, ağıtlarla birlikte Karacaoğlan mahlaslı türküler de aktarmıştır. Karacaoğlan türkülerinin aktarımı hususunda da kültürel miras taşıyıcısı olarak onu görmekteyiz. Ali Rıza Yalın Yalın bu türkülerden çok etkilenir. Bildirinin sonunda bu türküler ve bazı ağıtlar okuyucunun dikkatine sunulacaktır. Hasibe Hatun, Ali Rıza Yalın Yalın’ın “Yürükler güzeli nasıl tanır?” sorusunu da şöyle cevaplar:

"Kulunç yastı (yassı) , döş enli (Göğüs geniş), çiğni (omzu) düşkün, gerdan kakık (dik), kirpik ok, çene gamzeli, ağız kalemis kutusu (aşiretin kullandığı biryantin kutusu), renk ak üstü güllü (beyazın üstü kırmızımtrak), burun nohut, kaş yay, alın açık, diş Mısır pirinci. Kimseyi incitmeyen, konuk seven erin bilen (kocasını sayan) güzeldir.” (18, s. 504).

Karacaoğlan Geceleri için Adana’da düzenlenen programlara sürekli katılan Hasibe Hatun, ününü artırmıştır. Adana Halkevi tarafından 18 Nisan 1938 tarihinde düzenlenen Karacaoğlan Gecesi, salon yetersizliği nedeniyle Asrî Sinema’da yapılmış ve geceye 1200 kişi katılmıştır. (7, s. 57)

Bölgede tanınan Hasibe Hatun’un ünü Ankara’ya kadar gider. TRT Ankara Radyosuyla yapılan yazışmalarla Adana’yı ve bölgeyi temsil etmek üzere Hasibe Hatun (Türkmen), Hasan Şahin, Mehmet Göçüm ve Abdullah Âşık Adana Halkevi tarafından Ankara’ya görevlendirilirler (4, s. 166). Adana’da düzenlenen “Karacaoğlan Geceleri”nin tanınmış bu isimleri TRT Ankara Radyosunda 11 Aralık 1942 tarihinde başlayan “Halkevleri Sanat ve Folklor Saati” programına 12

Ocak 1942 tarihinde katılırlar. Adnan Saygun, Ruhi Su, Pertev Boratav ve Behçet Kemal Çağlar'ın da bulunduğu program, Hasibe Hatun'un iki ağıtıyla başlamıştır. (6, s. 141).

Sonuç: Sözlü kültür araştırmalarında kaynak kişilerin tespit edilmesi, repertuarlarının derlenmesi, tanıtımı ve yeni kuşaklarla bir araya getirilmesi yeni yaklaşımla UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi-2003'ün de benimsediği koruma yöntemi içindedir. Anadolu'da geçmişten günümüze unutulmuş, tespit edilemeyen, önemsenmeyen ya da özensizlik nedeniyle repertuarı derlenmeyen kaynak kişilerin önemi, günümüz kent yaşamının yıkıcı hızı nedeniyle SOKÜM çalışmalarında daha iyi anlaşılmaktadır. Bu çalışmada konu edilen Çukurova ve Torosların gür sesi, ağıt ve türkü yakıcı, icracı ve kültürel miras taşıyıcısı Hasibe Hatun'unun maalesef benzer bir kadere sahip olduğuna şahit olduk. Yaşadığı dönemde çok güçlü bir kültürel miras birikimine sahip olmasına, kaynaklarda ve arşiv kayıtlarında hakkında bilgiler bulunmasına rağmen repertuarı hak ettiği biçimde derlenmemiş ve kayıt altına alınamamıştır. Hasibe Hatun özelinde konunun önemini, SOKÜM çalışmalarında dikkat edilmesi gereken bir husus olarak araştırmacıların ve okuyucunun dikkatine sunmaya çalıştık. Bu tebliğden hariç bilgi ve belgeler tespit edildikten sonra Hasibe Hatun'un kültürel miras taşıyıcılığı yönü başka bir çalışmada etraflıca incelenmeye çalışılacaktır.

Ekler:

Ağıtlarından Örnekler:

Gelinlik çağında ölen kızı Hatice'nin ağıtı:
Bekir Ağa çeker kendi içini

Ulu Tanrım af eylesin suçumu
Öpemedim yanağımı saçını

Nişanım üstünde kaldı ağlarım

Kara gözlü çatik kaşlı Haticem
Beyaz ipek telli başlı Haticem
Gül dudaklı inci dişli Haticem
Kara yere gelin olmuş ağlarım
(3'den aktaran 2, s.34)

***

Hasibe Hatun'un ayrıca daha önce Hacı adında bir bebeği ve Yusuf Kenan adında bir oğlu ölmüştür. Hasibe Hatun kız kardeşi Fatış Hatun ile hakkında "vur emri" çıkan erkek kardeşleri Ahmet Ağa için çok üzümler ve karşılıklı şunları söylerler:

(...).

Fatış Hatun:

Duydun mu ya garip bacım
Yolda öldü Küçük Hacım
Kul olsa karşı koyardım
Allah'a yetmedi gücüm

Hasibe Hatun:

Yaşa babam kızı yaşa
Sözüm geçer dağa taş
Söylemem öldürsün beni
Vur emri çıkmış kardaşa

Fatış Hatun:

Kız beni yaylada görsen
Oldum Gürünlü köçeği
Hasibe senden isterim
Babamın oğlu kaçacağı [3'den aktaran 2, s.35]

***

Geldim, diz çöktüm oturdum
Bu yıl bir ağa yitirdim
Süleyman'ın yanına gitmiş
İnşallah geri getiririm

Odada ağa oturur
Uşaklar kahve götürür
Gadanı alayım Münire
Kızlar hizmetin yetirir

Ayşe çaydanlığımı getir
Münire hizmetin yetir
Kızım şimdi ağa çağ'ırır
Kalk gayri maşlahın götür

Gölden kalktı uçtu turna
Kimi kara, kimi sürme
Kadan alayım Münire
Ağa'nin çadırın derme

Şu bacısı, şu gelini
Kardeş koymadı halimi
İk'gün sonra babam oğlu
Çatal indirir gelini

Atın dorusun saymazdı
Kardeşim binerdi kıra
Çarşafı yatak beğenmez
Şimdi konu kuru yere (8)

Battalın Ağıdı

Boz lökü gapıya geldi
Eğdi boynun habar aldı
Sen duymadın Arzı bacım
Batdal d'öldü Davut d'öldü

Davut bilmezdi düzeni
Batdal gezerdi Gozanı
Ya niderdin çer alası
Virane dağda gezeni

Yurd gonardık sıra sıra
Yorgan atlaz dōşşek hara
Bin ulaş babam uşağı

Çer alası benli gıra

Sandıktan dutup kakıyo
Adam şuna güvenir mi
Beş döşşekden yer sererdim
Batdal daşa dayanır mı

Çıkarım Berut başına
Başın gar olursa olsun
Çekerim bebek derdini
Dulluk zor olursa olsun

Amanın belim gırıldı
Tül'oturup kakmayınca
Benim yetim böyümez mi
Emmileri bakmayınca [13, s.56]

İsmail Kılıç'ın Ağdı
Aşireti düşmüş yola
Yağmurda ıslanı ıslanı
Ağayı isterler senden
Güllü sen n'ettin aslanı

Elli adamınan otursa
Verir lokanta harçlığını
Şöyle vezirden ayrılan
Yavrum alamaz dışlığını

Felek bize etti kastı
Odasında kaplan postu
Ağa göçün ayrı çekmiş
Hep duysun yaranı dostu

Kalkar odasın gezerim
Görmezsem umut üzerim
Alnıma kara bağlarım
Hacı evlenirken çözerim

Kadan alayım yelek
Ablak yüz de hañçer bilek
Sen olmazsan yalnızım
Gayri viran kalır salak

Enni döşte gözler söbe
Ateş düştü yandı oba
N'ettin benim yalnızını
Senden istiyorum ebe

Evin tutturmuş keliğe
Benzer Hazreti Ali'ye
Halbur'a hayma tutturur
Davet verirdi valiye

Bin adama günlük verir
Salakta atın gezdirerek
Aşara davet verir
Çifte kısır yüzdürerek

Kimse bu yavruma uymaz
Hasmının lafın duymaz
Acar tabut çaktırıram

Ağa her tabuta sığmaz

Azırail etmiş baskın
Hava azgın yeli keskin
Yüreğime dert oluyor
Dayılara gitti küskün

Eli cömert dili tatlı
Yedilere kavuşturur
Kimse olamaz yavrum gibi
Kanlıları barıştırır

Patoz motor ağlaşıyor
Ağamızı bul diyorlar
Ali. Mehmet kaldırmıyor
Öfkemizi al diyorlar

Kurban olayım adına
Kardaş doymadım tadına
Yalnızım biriciğim
Neden kaldım ardında [12, s.187-188]

Musa Bey'in Ağdı
Bey kardaşım bey kardaşım
Kaymakama teğ kardaşım
Sana ölüm yakışır mı
Koca baban sağ kardaşım .

Kendi küçük amma şahan
Düşmaruna "bunak" diyen
Hısımlan hep geldiler
Uyan telli beyim uyan

Kadanı alayım Emiş
Kınada yedirmem yemiş
Manastu'an yükü geldi
Dengi sırma, dengi gümüş

Emiş d'ölsün Gümüş d'ölsün
Telli Fadış kadan alsın
Sağın bacın, koca baban
Hasibe de kadan alsın

Parmağında elmas yüzük
Elin kaldırdıkça parlar
Beğim gibi şehit olanın
Amanın ölüsü terler [12, s.194]

Süleyman Ağa'nın Ağdı
Acemliye yük tutturmuş
Yüzü büyük tülü ile
Oturasın teyzem oğlu
Hazreti Ali ile

Elimi cebime soktum
Çıktı defter ile kalem
Toygün vezir teyzem oğlu
Buna yandı bütün alem

Ben şuara anam aşık
Müftünün tebdili şaşık

Boyuna kurban olayım
Gelir sallar öksüz beşik

Sabah el yaylaya göçer
Teyzemin azar dışlığı
Kızını gelin ederken
Emmisi verir harçlığı

Yük yüklendi göç çekildi
Ağamın beli büküldü
Tez gelesin teyzem oğlu
Acemli arkı yıkıldı

Uyur teyzem oğlu uyur
Kalk gayrı evine buyur
Haticin hizmet edecek
Kakülleri kıvrır kıvrır

Şükür ki Kemal var imiş
İnşallah yerini tutar
Vezir dedem karşı gelsin
Onları da ipe çatar

Dünya bana zindan olur
Kardeşim oğlu ölünce
İhtimamım olsun dedem
Enli döşlümü alınca

Şerif gelsin Leman gelsin
Bacıları kadan alsın
Alsın vezir dedesini
Vezir dedemi geri salsın

Bir evde bile büyüdük
Binerdik telli mahyaya
Bacı geline darılma
Gelin dayanmaz cefaya

Atını çekin dışarı
Uşaklar tımar eylesin
Müftüyü yalnız koydu
Emmileri heyl'eylesin

Güllüyü gelin eyeriz
Emmileri verir harçlık
Bacı oğlun arktan gelir
Kır at salları sırma başlık [13, s.258-259.]

Yaycıoğlu İbrahim Ağamın Ağdı

Geldim diz çöktüm oturdum
Bu yıl bir ağa yitirdim
Süleymanın yanına gitmiş
İnşallah geri getir'rim

Odada ağa oturur
Uşaklar kahve götürür
Kadan alayım Münire
Kızlar hizmetin yetirir

Ayşe çaydanlığın'getir
Münire hizmetin yetir

Kızım şimdi ağa çağ'rır
Kalk gayrı maşlahın'götür

Gölden kalktı uçtu turna
Kimi kara kimi sürme
Kadan alayım Münire
Ağamın çadırın'derme

Şu bacısı şu gelini
Kardeş komadı halimi
İk'gün sonra babamoğlu
Çatal indirir gelini

Atın dorusun' saymazdı
Kardeşim binerdi kıra
Çarşafı yatak beğenmez
Şimdi konu kuru yere

Kardeşlerim kardeşlerim
Aman kesilsin başlarım
Babana minnet eder de
Gitmem burada kışlarım

Yaramın da başı acar
Göz göz oldu merhem durmaz
Küçücükten dul oturdum
Başımdan kara gün kalkmaz

Zor imiş kardeş acısı
Gelmedi Hüsn'e bacısı
Hüseyini Süleymanı
Hacıyı tutsun sancısı

Bundan başka ağıt demem
Şerif Leman gelmeyince
Unutmam kardeş unutmam
Kara mezar olmayınca

Kardeş kabire konunca
Mevlam bana versin sabır
Allah Müftüye ömür versin
Yüz kırk lira verdi kebir

Ağ'Ankaradan gelince
Zeliham oynar oyunu
Sen olmazsan kul olduğum
Memede kurmam düğünü

Yol uzak Leman gelmezse
Müftü hiç halden bilmezse
Ağamın canı sıkılır
Kır at koşuyu almazsa [13, s. 141-143.]

Karacaoğlan Türküleri

Mestane de deli gönül mestane,
Âşık olan gül gönderir dostuna.
Döne döne teneşirin üstüne,
Yatmayınca gönül yârdan ayrılmaz.
Gitmeseydim şu Halep'ten öte,
Kötülükler vermez dilime hata,
Eğersiz, yularsız ağaçtan ata,
Binmeyince gönül yârdan ayrılmaz.

Halep, Türkmen koç yiğidin vatani,
Aramazlar gurbet elde yiteni.
Al döşek üstünde kızıl lekeyi,
Görmeyince gönül yardan ayrılmaz.

Gideydim şu dumanlı yollara,
Karışaydım boz bulanık sellere.
Adı duyulmadık elden ellere,
Gitmeyince gönül yardan ayrılmaz.

Metine de Karacaoğlan metine,
Yeni düştüm şu güzelin bendine.
Al döşek üstünde çakır dikene,
Yatmayınca gönül yardan ayrılmaz. [18, s.380-381]
***

Her seher, her seher gelir geçersin,
Dünyalar durdukça durası kızlar,
Vefasın görmedin kara gözlünün,
Mezatta siz bana düşesi kızlar.

Aslını sorarsan derler huriden,
Laleler, sümbüller bitmez kurudan,
Kasavetli gönlümü gamın arıdan,
Karanlık gecenin çırası kızlar.

Besleyim şekerle sizi bal ilen,
Donadam başınız torlak al ilen,
Boğum da parmaklar kınalar ilen,
Al, yeşil kökele benzeyen kızlar.

Karacaoğlan der de; gülün derlesem,
Düşünün üstünde dursam dinlensem,
Başları püsküllü oğlan getirsem,
Oğlanım görmeğe gelesi kızlar. [18, s.381-382]
***

Benden selam söyleyin nazlı yârime,
Kerem etsin bir sucağız getirsin.
Eğer vadem yetip burda ölürsem,
Salacamı sağ böğründe götürsün.

Yârim gelir bahçelerden, bağlardan,
Haber veir hastalardan, sağılardan,
Karşıda özükən karlı dağılardan,
Dostum lâle, sümbül dersin getirsin.

Yârenlerim yırtsin kefen bezimi,
Sevgilim de örtün ala gözümü,
Yaptırsın mezarım gündən yüzümü,
Seyran taşın kurgun orda otursun.

Karacaoğlan der de; gülüm bitmesin,
Dallarımda şakır bülbül ötmesin,
Sakın yârim, kefen bezim yırtmasın,
Benim gibi bir ceyreni yetirsin. [18, s.382-383]

BEŞER VE HAYAT

Hakkın kandilinde gizli sır iken,
Anamın karnına indirdin felek.
Ak mürekkep iken; kızıl kan ettin.
Türlü boyalara batırdın felek.

Anamdan doğmadan ne günler gördüm,
Deryalar atladım; ummana daldım,
Dokuz ay dokuz güna yağım dürdüm,
Tepemin üstüne döndürdün felek.

Doğunca dünyada kandan arındım,
Duzlandım çapuda girdim sarındım,
Beşiğe girdim de sıkı belendim sora;
Dünya denen hana kondurdun felek.

Bir yaşıma geldim gördüm dişimi,
Beş yaşıma vardım dikdim başımı,
Varıp alınca ben on beş yaşımı,
Bir kuru sevdaya yeldirdin 1 felek.

On beşten yirmiye yaşım yolaldı,
Otuzunda ünüm bağlı göl oldu,
Kırk yaşında aklım başıma geldi,
Doğru mu eğri mi bildirdin felek.

Elliyi varışın dermanım geçti,
Altmışın içinde tebdilim şaştı,
Yetmişinde yolum enişe düştü;
Basambak basambak indirdin felek.

Sekseninde kara yazım yazıldı,
Doksanımda gül irengim bozıUdu,
Yüz yaşına değdim belim büzüldü,
Emlik kuzuya beni döndürdün felek.

Karacaoğlan der de; yaktın yandırdın,
Bir şerbet verdin de cana kandırdın.
Ezrail derler de bir kul gönderdin,
Doğmamışa beni döndürdün felek. [18, s.383-385]

Kaynakça:

1. “Evimizin İki Aylık Çalışması”, Görüşler Kültür Dergisi, Sayı: 40-41, Aralık 1941-Ocak 1942.
2. Çınar, Sevilay [2008]. *Yirminci Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye’de Kadın Aşıklar*, (İstanbul Teknik Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
3. Davutluoğlu [Karalı], İbrahim [1982]. “Kadirli’li Hasibe Hatun’un Ağıtları ve Hayatı”, *Erciyes*, Sayı: 51, s.27-30.
4. Erdoğan, Celaleddin [2017]. Adana Halkevi (1933-1951), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir.
5. Ergin, Muharrem [1964]. Dede Korkut Kitabı (Metin-Sözlük), Ankara: Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
6. Evcin, Erol [2018]. “Ankara Radyosu’nda Halkevleri Sanat ve Folklor Saati”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 9. Milletlerarası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Genel Konular, Ankara, s.133-174.
7. Görüşler Kültür Dergisi, Cumhuriyetin 15. Yıldönümü Onuruna Özel Sayı, Türk Sözü Basımevi, Adana, 1938.
8. <http://hasibehatun.com/agitler.html>
9. <https://cezmyurtsever-andirintarh.blogspot.com/2010/09/hasibe-hatun.html>
10. <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>
11. Kalaycı, Ünal [2019]. “Kahramanmaraş Tekerlemelerinde Anlamsız Görünen Kelimeler”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı: 44, s.128-144.
12. Kemal, Yaşar [2007]. *Sarı Defterdekiler: Folklor Derlemeleri* (Haz. Alpay Kabacalı), İkinci Baskı, İstanbul: YKY.
13. Kemal, Yaşar [2020]. *Ağıtlar*, İstanbul: YKY.
14. Sakaoğlu, Saim [2009]. “Dede Korkut Kitabı’nın ‘Giriş’ Bölümü Üzerine Bazı Görüşler”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 696, Ankara, s.737-748.
15. Savcı, Esra Bilge [2020]. “Hasibe Hatun”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasibe-hatun>, 07.12.2020.
16. Toros, Taha [1937]. “Toroslarda Kadın Şairler: Andırınlı Hasibe”. *Yedigün*, C.9, No: 231, 1937, s.7-8.
17. Turan, F. A., Saluk, R. G. ve Ünal Ü. Ö. [2014]. "Hasibe Hatun". *Geçmişten Günümüze Sazda ve Sözde Usta Kadınlar* (Ed. N. Özcan). Ankara: Gazi Kitabevi, s.268.
18. Yalkın, Ali Rıza Yalman [1977]. *Cenupta Türkmen Oymakları-II* (Haz. Sabahat Emir), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 256, s.200-204.

Fotoğraflar:

“Toros kadınıyız, lohosa olduk diye yatmaya vaktimiz yoktur ki...” (16, s.7)

(7, s.29)

УДК 391.9:746(478)

<https://orcid.org/0000-0003-1010-33>

<https://orcid.org/0000-0003-0745-1931>

FEȚELE DE PERNĂ ȘI PROSTIRILE DE PAT DIN INTERIORUL CASELOR ȚĂRĂNEȘTI BASARABENE DIN SECOLUL XX

Adascalita Lucia

Drd., asistent universitar,
UTM, or. Chișinău, RM
e-mail: lucia.adascalita@dip.utm.md
orcid id: 0000-0003-1010-33

Cazac Viorica

Doctor în tehnică, conferențiar
UTM, or. Chișinău, RM
e-mail: viorica.cazac@dip.utm.md
orcid id: 0000-0003-0745-1931

Abstract: In rustic interiors, bed sheets and pillowcases have functional and decorative qualities. The interest in relation to these interior textiles derives from their structural and decorative diversity, as well as the decoration techniques used. The materials included in the study are: bed sheets and pillowcases dating from the second half of the 20th century identified in houses and museums in the country: the Ethnographic Museum in the village of Sofia, Drochia; The Ethnographic Museum in Sîngerei, the Ethnographic Museum in the village of Sămășcani, the Regional Museum of History and Ethnography in Cimișlia, the Museum of History and Ethnography in Leova, the Edineț County Museum, etc. The objectives of the study were to identify the ornamental motifs specific to the northern, central and southern areas of the country, to establish the types of motifs present (abstract, real, mixed), the categories of ornamental compositions, the types of garnishing. In this context, several field-specific research methods were involved, such as: participatory observation, interpretive, qualitative, structural-functional and historical-comparative methods. The results of the research allowed the ascertainment of the existing situation with reference to these pieces, their analysis, valorization and promotion.

The study was done within the State Project 20.80009.0807.17. “Education for the revitalization of the national cultural heritage through traditional processing technologies used in the Republic of Moldova in the context of multiculturalism, diversity and European integration”.

Keywords: pillowcase, bed sheet, ornamental motif, embroidery, lace.

1. Introducere

Într-o lume a globalismului, tradiția și piesele artei tradiționale asigură raportarea noastră la moștenirea și identitatea culturală contribuind la continuitatea existenței lor. Studiul artei populare permite identificarea amprente artistice a moștenirii primite, descoperirea lumii idealizate prin simboluri și culori. Astfel, această lucrare are drept scop punerea în lumină a uneia dintre cele mai importante ramuri ale artei populare, textilele tradiționale de interior cu referință la fețele de pernă și prostirile de pat. Studiarea colecțiilor muzeale din Edineț, Cimișlia, Sîngerei, Ungheni, Crocmaz, Bălți, a literaturii de specialitate, dar și cercetările în teren au relevat că pe întreg teritoriu țării, femeile creau fețe de perne și „prostiri” de pat din materiile prime de care dispuneau, decorate cu diverse motive ornamentale și într-o anumită cromatică.

2. Aspecte generale privind fețele de pernă și prostirile de pat

În casele țaranilor basarabeni pe lângă alte piese textile de o mare necesitate precum ștergarul (prosopul), fețele de masa, covoarele, păretarele se regăsesc și textilele pentru pat precum fețele de pernă și prostirile ce constituie și ele produse ale industrie casnice.

Textilele de interior analizate fac parte din categoria țesăturilor decorative (figura 1) fiind realizate din fibre vegetale (figura 3). Textilele decorative folosite în organizarea interiorului casei sunt dintre cele mai bogate și frumoase, scria Emilia Pavel [1, p.47].

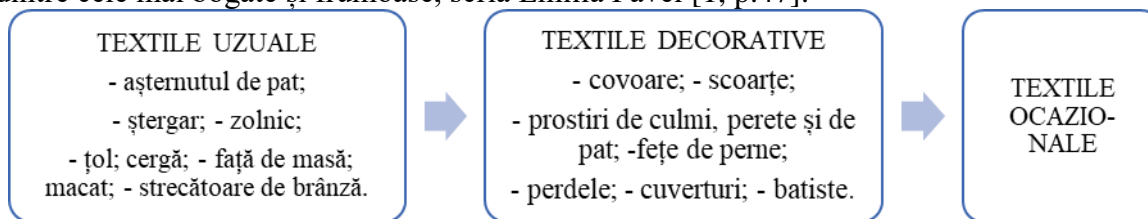

Fig. 1. Categoriile distinctive ale textilelor de casă (după Emilia Pavel; Șărănuță Silvia) [1, 2]

Având rol decorativ, fețele de pernă îmbrăcau perna umplută cu pene de pasăre – „găină, rață, găscă, curcă și câte o dată și de piche sau pichere” [3, p. 14]. Penele provenite de la una din păsările menționate se puneau într-un „săculeț de pânză groasă numit fund de perină” sau fund de pernă [3, p. 14]. În acest context, Tudor Pamfile, în lucrarea sa „Industria casnică la români” scria: „fundul se îmbracă într-o față de pernă; când fața se murdărește, ea se desfață sau se desfătează și se spală, îmbrăcând din nou perna cu dânsa după ce s-a uscat”. Tot aici se menționează că „fața se coase de cele mai multe ori, numai gospodinele mai cu dare de mână îmbracă perna în fețe cu bunghi (bumbi, nasturi) și cheotori” (fig. 2).

Fig. 2. Față de pernă care se „înfață” și se fixează prin coasere

La rândul lor, pernele sunt așezate de-a lungul sau la capătul patului. Acest tip de textile de interior erau lucrate într-un număr mare pentru că făceau parte din zestrea fetelor de măritat pentru ce erau pregătite și păstrate în casa mare pe laiță (laviță), în teancuri împreună cu alte textile de casă.

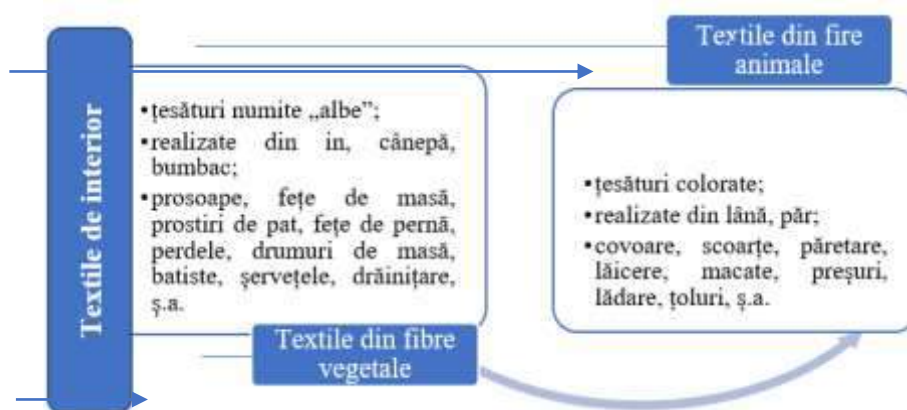

Fig. 3. Clasificarea textilelor de interior după materia primă din care sunt confecționate [2, p. 51]

Privitor la locul și modul de păstrare a fețelor de perne, Nicolae Manolescu, în lucrarea sa „Igienă țaranului, încălțăminte, alimentația” scria: „pe lada de la capătul patului se ridică până sus teancul de zestre al fetei sau al stăpânii încă tinere, compus din scoarțe frumoase și din perne îmbrăcate în fețe curate, cu multe horbote la capete” [4, p. 40].

Tot textilele decorative sunt considerate a fi și prostirile de pat. Ele erau țesute din in, bumbac în 2, 4 ițe și ornamentate la latura lungă cu dantelă și broderie [2, p. 55]. De menționat că, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea pătrund intens, inclusiv în Basarabia, bumbacul industrial, pânza fină pentru cămăși, postavul fin, dantelele, panglicile, măgelele. Iar în a doua jumătate a secolului al XX-lea sunt utilizate pe larg textilele industriale precum citul, mătasea și etamina.

Astfel, unele tehnici noi și materialele de fabrică ajută producția casnică și reduc timpul necesar confecționării [2, p. 85; 5, p. 56].

3. Caracteristici specifice prostirilor de pat

Studierea colecțiilor muzeale, a documentelor, precum și cercetarea în teren au relevat că în prezent pe teritoriul Basarabiei prostirile de pat încă mai sunt păstrate și prezintă o mare varietate a materialelor din care sunt realizate, a cromaticii, a ornamenticii, a elementelor constituente.

De remarcat că, prostirile de pat identificate și analizate sunt confecționate din bumbac în marea lor parte, fiind țesute în condiții casnice sau procurate din comerț. Culoarea tradițională a pâzelor din care sunt confecționate prostirile de pat din Basarabia este albă. Însă la unele piese din sudul țării, care datează cu începutul secolului al XX-lea, s-a observat prezența texturilor bicromatice: alb și galben obținută prin integrarea la tesere a firelor din bumbac cu cele din mătase de culoare galben-aurie [2, p. 61]. Exemplu în acest sens servește prostirea de pat identificat în satul Tartaul, raionul Cantemir. În unele surse bibliografice se menționează că „*pânza pentru prostire se făcea și cu vârste făcute cu bumbac galben, sau cu vârste în trei ițe din bumbac mai gros*” [1, p. 61].

Au fost identificate prostiri de pat compuse dintr-o bucată de pânză, altfel spus dintr-un singur lat, croită de lățimi diferite determinate de lățimea patului pe care urma să îl acopere. Pe una din marginile pe latura lungă era dispusă o dantelă, numită „horboțică”. La piesele realizate la începutul secolului XX, adică în anii 1910-1935, identificate în Muzeul de Istorie, Etnografie și Artă din Cimișlia, Muzeul de Etnografie din Crocmaz, Muzeul Ținutului Edineț s-a observat că dantela este îngustă, având lățimea cuprinsă între 3 cm și 10 cm. Aceste horboțele, structural ornamental prezintă pe o latură mai multe colțuri succesive dispuse pe toată lungimea. Horboțica în sine prezintă diverse motive ornamentale cu caracter geometrizat sau plastic. Una de piesele de referință o reprezintă prostirea de pat din Muzeul de Istorie, Etnografie și Artă din Cimișlia (fig. 4). Este realizată din pânză de casă din bumbac de culoare albă, în cadrul, cu vârste înguste de culoare albă. Cu rol predominant decorativ, prostirile au zona vizibilă de sub așternutul de pat decorată cu diverse motive ornamentale și finalizată cu horboțică. Astfel, piesa analizată are prezent motivul simbolic numit *pomul/arborele vieții, glastră cu flori, „în cruci”* reprodus prin tehnicile de coasere cu acul cu fire din bumbac/arnici în roșu și negru. Motivul este multiplicat prin repetițiune pe toată lungimea prostirii. Elementele ornamentale au o înălțime de 15-17 cm, iar deasupra primului motiv este inscripționat numele complet al fetei/femeii care a realizat-o - *Docîța* și anul realizării – 1936. Prostirea de pat din Muzeul de Etnografie din Crocmaz, raionul Ștefan Vodă (fig. 5) este realizată din bumbac, cu vârste late, de culoare albă, cu margine cu horboțică. Horboțica este confecționată cu cârligul din ață de culoare albă, croșetată în colțuri, cu buchete de flori stilizate. Latul din pânză este brodat pe latura inferioară cu motive avimorfe cu bumbac/arnici în roșu și negru,. Principiul de dispunere a motivului este repetiția și alternanța, dat fiind faptul că alternează culoarea motivului, odată reprezentând un motiv avimorf de culoare roșie, odată un motiv avimorf de culoare neagră, pe toată lungimea piesei.

Fig. 4. Prostire de pat cu motivul pomului vieții

Fig. 5. Prostire de pat cu motive avimorfe

Pentru prostirile de pat realizate după anii 40 ai sec. XX este caracteristică prezența de cele mai multe ori a dantelei cu o lățime mai mare de 10 cm.

De asemenea au fost identificate în diferite localități precum: Edineț, Bălți, Cimișlia, Crocmaz, Tartaul, Ungheni, prostiri de pat confecționate din doi lați de pânză, de lățimi diferite și două rânduri de horboțică – una dreaptă care unea lații de pânză, iar cealaltă în colțuri. De remarcat că ornamentele decorative se regăsesc pe un singur element, pe cel inferior, fie pe ambele elemente de pânză. Confecționată după principiul descris, prostirea de pat identificată în orașul Ungheni (fig. 6) are latul inferior din pânză cu un decor complex, fitimorf și zoomorf, brodat în 8 culori: galben, roz, roșu, albastru, verde deschis, verde închis, purpuriu, cafeniu. Ornamentele sunt dispuse în trei registre. Registru superior este reprezentat de motive zoomorfe (fluturi) care se repetă, pe centru prin repetițiune se regăsesc cununi fitomorfe, iar registru inferior este alcătuit tot din motive fitomorfe. Horboțica din registru superior este reprezentată de ciorchine din struguri, iar cea din registru inferior este realizată în colțuri cu motive geomorfe – meandru și un rând constituit din fâșii care alternează ca structură, având la bază romburi de diferite tipuri.

Fig. 6. Prostire de pat cu motive zoomorfe și fitomorfe

În această ordine de idei, Ion H. Ciubotaru și Silvia Ciubotaru, în lucrarea lor despre cusături și textile, scriu că: „relieful tehnicii de broderie „în cruciuliță” pe fondul alb imaculat al pânzei și, alături de el, albul dantelei, cu motive identice sau diferite de cele ale cusăturii completează efectul vizual al ansamblului” [6, p. 37].

4. Varietatea fețelor de pernă

Fețele de pernă sunt realizată din același material ca și prostirea de culme, de pat sau de perete sau fața de masă. De menționat că sunt câteva tipuri de perne pentru care se confecționate diferite tipuri de fețe de pernă. În acest sens, Tudor Pamfile în lucrarea „Industria casnică la români” menționa următoarele tipuri de perne: *perinele* sunt lungi, *perine de cap*, cele cari slujesc noaptea drept căpătâiu, pentru doi inși; *perinițele* sunt mai mici și *modițele* încă mult mai mici [3, p 18].

În această ordine de idei, menționăm identificarea și analiza fețelor de pernă pentru pernele de cap și pentru modițe, care datează cu anii 40 ai secolului trecut. Remarcabil este faptul că atât pentru zona de nord, centru și sud erau specifice caracteristicile supradimensionate ale pernelor: 70cmx70cm, 80cmx80cm și respectiv ale fețelor de pernă. Modițele sunt subdimensionate: 40cm*40cm.

Pentru toate fețele de pernă destinate pernelor de cap este caracteristică decorarea prin coasere cu motive vegetale definind registru integral. De cele mai dese ori decorarea pernelor se făcea cu motive fitomorfe policrome. În nordul țării, s-au remarcat compoziții cu mai multe tipuri de motive vegetale (mac, trandafir, albăstrele, flori de câmp, spic de grâu), pe când în sudul țării trandafirul este omniprezent. Motivele florale sunt în interpretare realistă ce îngăduie recunoașterea speciei, distingerea bobocilor de flori, frunze de formă ovală cu limb ușor prelungit și ascuțit la vârf. Se întâlnesc compoziții ornamentale în care pot fi deopotrivă florile sunt dispuse singular, dar și în reuniuni bigeminate și trigeminate [7]. Aici amintim fețele de pernă de la Japca care nu depășesc în vechime anii 20-30 ai secolului XX (fig. 7). Remarcabil este faptul că, se utilizează pentru broderie firul de lână colorat cu coloranți industriali, culorile fiind expresive. Aceste fețe de pernă sunt confecționate dintr-o bucată de pânză din bumbac, îndoită în jumătate, încheiată prin coasere pe laturile lungi și tivită la „gura” pernei manual. Decorul este dispus la „căpătâiul” pernei. Cromatica include: verde închis, verde deschis, galben, roșu, bordo, albastru deschis, albastru închis.

Fig. 7. Fețe de pernă cu motive vegetale dispuse singular, în reuniuni bigeminate și trigeminate

Pentru toate zonele țării sunt caracteristice utilizarea diferitor tehnici de reproducere: cu puncte de cruce simplă, cusătură la fir (cea mai răspândită), cu broderie spartă (fig. 9), cu horboțele cu colțuri sau pe toată lățimea [8]. Se întâlnesc fețe de pernă care au elementele ornamentale amplasate într-un singur colț al feței de pernă (fig. 8a) sau fețe de pernă care au o fâșie de dantelă dispusă nu la „căpătâi”, dar pe o parte a feței de pernă (fig. 8b).

a)

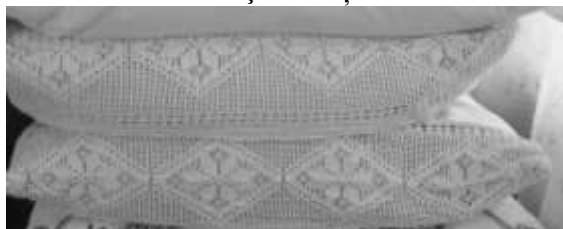
b)

Fig. 8. Fețe de pernă din incinta Muzeului Liceului „D. Cantemir”, or. Sângerei
a) Ornament dispus în colțul feței de pernă; b) dantelă dispusă pe o parte a feței de pernă.

Fig. 9. Fețe de pernă cu broderie spartă (de tip Richelieu)

Deseori se întâlnesc fețe de pernă care au la „căpătâi” o fâșie de dantelă/horboțică, cu lățimea cuprinsă între 10-30 cm, deseori reprezentând fie o structură formată dintr-un rând de romburi care au înscrise crucea, steaua cu opt colțuri (fig. 9a), păianjeni, fie romburi de diferite dimensiuni dispuse deplasat unul față de altul (fig. 10 b). În acest caz fețele de pernă sunt confecționate din două foi de pânză îmbinate cu horboțica croșetată manual din fir de bumbac alb.

a)

b)

Fig. 10. Perne cu horboțică la „căpătâi”:

a) sat. Chișcăreni, Grosu Maria (n. 1946); b) Muzeul de Istorie, Etnografie și Artă din Cimișlia;

Interes etnografic prezintă fața de pernă ceremonială din satul Copceac, folosită în obiceiurile legate de nuntă (fig. 10). Fața de pernă este de formă dreptunghiulară, confecționată din două foi de

pânză țesută, încheiată manual cu cusătură din puncte înaintea acului pe trei laturi, ce-a de-a patra latură, îngustă este *gura* pernei care va fi cusută după *înfățarea* acesteia. Motivele ornamentale sunt dispuse pe toată suprafața feței de pernă/foi de pânză. Registrul ornamental reprezentat de romburi, calea rățăciță, ochi, furcă sunt realizate prin puncte de cusătură la fir în policromie: albastru, violet, negru, roșu.

Deținătoarea acestei piese, Ciolac Domnica (a.n.1940), de etnie găgăuză, din satul Copceac, relatează că această față de pernă îmbrăca perna care era dăruită tinerilor însurăței și poartă denumirea de *iastîc*. La rândul său, perna era pusă pe acoperișul casei pentru a aduce la cunoștința tuturor sătenilor că acolo locuiesc tinerii abia căsătoriți.

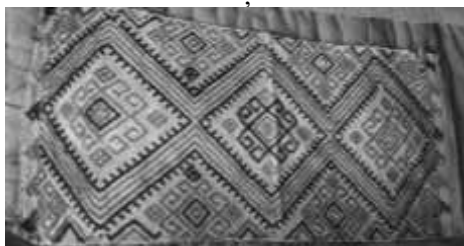

Fig. 11. Față de pernă ceremonială

Modițele se caracterizează prin faptul că decorul este repartizat pe o parte a feței de pernă, pe întreaga ei suprafață (fig. 12). Se întâlnesc și compoziții mai complexe. Apar cusute monograme ce fac referință la anul realizării, numele, prenumele autoarei sau doar inițialele acesteia. Dacă la fețele de pernă pentru cap se întâlnesc ornamente realiste, atunci la modițele întâlnim ornamente abstracte, ornamente realiste sau compoziții cu ornamente realizate în manieră atât realistă cât și abstractă.

Reproducerea decorului se face cu ață de mătase, fir din bumbac de tip „mouline” sau fire din lână. Pentru modițele create în cea de-a doua jumătate a secolului XX este specifică prezența volănașelor pe tot perimetrul feței de pernă. Această volănașe erau realizate din pânză de același tip ca și fața de pernă fie de alt tip. Sau identificat modițele decorate cu horboțele.

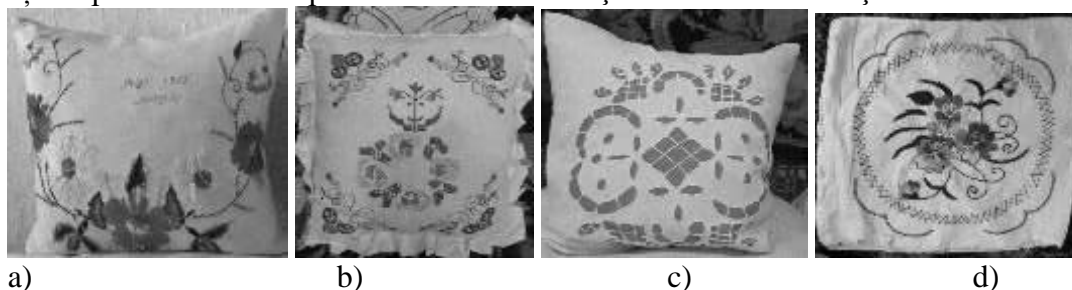

Fig. 12. Modițele cu diferite tipuri de broderii și motive ornamentale

- a) cusătură netedă (motive fitimorfe, realiste), Crigan Maria (n. 1942) or. Sângerei;
- b) cusătură cu punct de cruce simplă (motive fitimorfe și simbolice-folclorice, realiste), Muzeul Ținutului Edineț;
- c) broderie spartă (de tip Richelieu) – motive fitimorfe abstractizate, Muzeul Ținutului Edineț;
- d) cusătură netedă și cusătură în urma acului (motive fitimorfe realiste și geometrice abstracte), Muzeul Ținutului Edineț

Concluzii

Textilele de interior prezintă o mare diversitate determinată atât de materiile prime din care sunt realizate, motive ornamentale, cromatică, mod de utilizare, constituire structurală, tehnici de reproducere ce asigură multifuncționalitatea lor.

Funcționalitatea prostirilor de pat inițial era redusă la funcția decorativă și de mascare/acoperire a părții laterale a patului. Aceasta motivează caracteristicile dimensionale inițiale mici ale acestora, suficient ca să se fixeze ușor pe marginea patului și să acopere lateralul patului. Abia în cea de-a doua jumătate a anilor 60 ai sec. XX cu pătrunderea intensă în uz a pânzelor industriale, caracteristicile dimensionale ale acestora au crescut, prostirile cumulând o altă funcție, cea de acoperire a patului. Atenție sporită era atribuită ornamentării prostirilor aplicând diferite tehnici de coasere și diferite motive ornamentale. Finalitatea decorării lor era asigurată cu horboțică.

Horboțica era realizată cu croșeta din fir de bumbac sau borangic ca la sudul țării înnobilând prostirea, dar și integrând imaginea interiorul casei țărănești.

Fețele de pernă, elemente de împodobire a pieselor de pat primau în ansamblul compozițional prin expresivitate cromatică și ornamentală, dar și prin tehnicile de decorare, acestea fiind reproduse prin tehnici de coasere cu fire din in, bumbac, lână, mătase cât și prin decorarea cu horboțică integrată. Un factor important al decorului fețelor de perne ține de locul poziționării acestuia. Astfel, registrele ornamentale se regăsea în fețele de pernă în cel mai vizibil loc numit „căpătâiul” pernei. Fețele de pernă complex decorate sunt parte din textilele ceremoniale, cu rol decorativ ce înfață pernele ce făceau obiectul zestrei gospodinei casei sau a fetelor de măritat.

Toate materialele, motivele ornamentale, cromatica erau alese cu multă grijă pornind atât de la aspirațiile estetice ale gospodinei cât și considerând semnificația exprimată de către acestea.

Bibliografie

1. Pavel E. *Scoarțe și țesături populare*. București: Editura Tehnică, 1989.
2. Șărănuță S. *Cultura materială și spirituală a românilor din Basarabia sec. XIX-XX. Schițe și studii etnografice*. Chișinău, 2019.
3. Pamfile T. *Industria casnică la români*. București 1910.
4. Manolescu N. *Igiena țăranului, încălțăminte, alimentația*. București: Editura Lito-Tipografi a Carol Göbl, 1895.
5. Maliță, M., Bănățeanu, T.; *România - din tezaurul portului popular tradițional*. București: Sport-Turism, 1977.
6. Ciubotaru I., Ciubotaru S. *Ornamente populare tradiționale din zona Botoșanilor*. București, 1982.
7. Dunăre, Nicolae; *Ornamentica tradițională comparată*, Meridiane, București, 1979.
8. Ștefănuță L. *Culegere de cusături populare*. Editura Dacia, 1979.

УДК 93(4-11) «632/1789

<https://orcid.org/0000-0003-3979-9764>

ХАДЖИБЕЕВЫ МАЯКИ

Добролюбский Андрей,

доктор исторических наук, профессор

Южноукраинского национального педагогического
университета им. К.Д. Ушинского, г. Одесса, Украина

e-mail: dobrolorka@gmail.com

orcid.id: 0000-0003-3979-9764

Abstract. Khadzhibeev lighthouses. The article traces the movement of Emir Hajibey's horde in the 1360s and 1370s along the Black Sea coast between the Dniester and the Dnieper. The proximity of its camps and settlements to the seaside castles and anchorages of the Latins meant active participation in international trade. The inhabitants of Khadzhibey's Horde formed established settlements on the bases of their ulusbek's winter positions near key crossings (Mayaki, Adzhigol) and Genoese factories (Ginestra, Lerichi-Illiche).

Keywords. Khadzhibe's Horde, Lighthouses, Ginestra, Adzhigol, Ochakiv,

«Хан Абдаллах,

да продлится его правление»

Надпись на монете

Загадочный «Kaczakeyow Mayak Karawull». После Синеводской битвы осенью 1362 г. на северо-западных окраинах золотоордынского Подолья, в районе Каменца князья-победители Кориатовичи основали Подольское княжество. Казалось бы, после победы в этом

сражении, они должны были полностью избавиться от ордынской зависимости. Между тем, в клаузулах (*лат. clausula* «заклучение, окончание, конец») подольских грамот второй половины XIV – начала XV в. об уплате дани Орде, вежливо и расплывчато говорится, что правители Орды нисколько не отказывались от взимания дани, а подольские князья – от её уплаты.

Впрочем, вряд ли она исправно выплачивалась, и данники даже пытались это оговаривать. Так, князь Фёдор Кориатович заявлял в своей грамоте о возможности уплаты дани не Орде, а ему самому [1]. Это было довольно рискованно, поскольку любые невыплаты всегда могли стать поводами для спонтанных ордынских набегов. Получается, что указанную дань, или «выход» победители были вынуждены продолжать платить побежденным. Потому что у южных пределов Подольского княжества, в 1360-е гг. в степях Северного Причерноморья продолжали существовать владения Хаджибея - его тьма, т.е. кочевой Ябу-городок (**рис.5**). Это означает, что мятежный эмир довольно быстро сумел замирился с беклярибеком Мамаем и, стало быть, с ханом Абдуллахом. Он «вернулся в лоно «правильной» Золотой Орды» (*выражение Я.Дашкевича*) [2]. И, видимо, надолго – действительно, вплоть до конца 1370-х гг. эмир Хаджибей фигурирует в источниках как один из темников Мамая. Значит, на всем протяжении правления Мамая Ябу-городок был составной частью «Мамаевой орды».

Тем самым темник Хаджибей сохранял возможность шантажировать подольских князей набегам своих беков и мурз. Ведь мирной жизни с соседями у ордынцев не могло быть в принципе – их благополучие прямо зависело от количества награбленного добра и захваченного ясыря. Поэтому выплаты степным «рэкетирам» были обычным делом. Они деликатно именовались «упоминками». Их хватало далеко не всем, и периодически «частные» отряды отдельных мурз вторгались в земли Подолии для разбоя и грабежей.

Хаджибеева тьма перемещалась вдоль причерноморского побережья от Днестра до Днепра. Правда, никаких письменных источников об этом не имеется. Вообще. Их полное отсутствие создает, разумеется, ощущение определенного научного дискомфорта. Поэтому остается использовать лишь косвенные и не слишком внятные сведения - искать топонимические следы, хоть как-то связанные с именем Хаджибея (Качибей). Таков топоним «*Kaczakeyow*», который, вовсе не от хорошей источниковедческой жизни, отождествляется большинством историков с поселком Хаджибей (Качибей). Он упомянут как «...*Kaczakeyow Maуak Karawull*...» в так называемом «Списке городов...» (**рис. 1**), составленном в 1432 г. при Великом князе Литовском Свидригайло Ольгердовиче (**рис. 2**), а также в других источниках XV-XVI вв. Никто, впрочем, толком не знает, где именно эти «города» могли находиться. Неясно, был ли это один населенный пункт, или более. Топонимы постоянно упоминаются как разные объекты одновременно – Качибей и Маяк[3]. И, если это один объект, то таковыми могли быть любые пункты в пределах кочевания Хаджибеевой тьмы (Ябу-городка) со словом «Маяк».

В смысловом значении сам термин «Маяк» - это «караул», «башня на суше», «укрепление», а также переправа. Таких «маяков» в местах отступления Ябу-городка к черноморскому побережью могло быть множество – у любой переправы или у любого пункта на морском побережье. Среди них - сохранившиеся в топонимике городок Маяки в Молдове, поселок Старые Маяки под Одессой и др. А также поселок Маяки на Нижнем Днестре. Сюда, в днестровские плавни, отступил после Синих Вод эмир Хаджибей. Здесь он и похоронил свою любимую подружку[4]. Эти плавни для беженцев Ябу-городка вполне могли послужить достаточно надежной защитой от возможных преследователей. Поэтому периодическое размещение здесь Хаджибеевой тьмы, или какой-то ее части, не должно вызывать прямых возражений.

Впрочем, остается неясность в толковании этих топонимов, которую создали еще патриархи предыстории Одессы. Так, профессор Новороссийского университета Ф.К. Брун считал единым объектом *Maуak Karawull*, а другой профессор того же университета А.И.

Маркевич соединял Kaszakeyow и Mayak в единый населенный пункт и видел в них порт Качибей - предшественник Одессы[5].

Переправа у поселка Маяки - одна из ключевых на нижнем Днестре. В источниках это место именуется также «Митиревыми Кышинами», что не слишком уверенно переводится как «Мечети» или же «Шатры Дмитрия». Можно думать, что эти земли принадлежали эмиру Дмитрию, который «приютил» какую-то часть орды и Ябу-городка своего «брата» Хаджибея после бегства из-под Синих Вод. Это место также именовалось Мияк-Гичит или Мияк-Баба-Султан. Здесь же имелась какая-то «башня на суше», и историки допускают, что именно она могла называться «Хаджибеевым Маяком» [6].

«Хаджибеев маяк» близ Джинестры. Еще более вероятно, что «Хаджибеев Маяк» располагался в «местности, занимаемой Одессой», там, где «солёное озеро... по дороге как идти в Очаков» названо так по имени «князя» Хаджибея, как об этом пишет Матей Стрыйковский. Не исключено, наименование «Хаджибеев» было ему дано в связи с тем маяком, который в XIV в. обслуживал якорную стоянку латинян Джинестру. Действительно, здесь издавна была зимняя ставка тьмы Хаджибея и его Ябу-городка. Археологически это подтверждается обломками «красно-желто-ленточной» керамики, найденной на Приморском бульваре в Одессе [7]. И это является, в сущности, доказательством того, что после поражения у Синих Вод осенью 1362 г. какая-то часть его тьмы отступила и сюда.

Эта керамика считается «сельской» и «бедной» по сравнению с обычной золотоордынской городской посудой. Она производилась на сельских поселениях с середины 60-х гг. XIV в., после гибели или упадка золотоордынских городов. Она же является убедительным археологическим подтверждением возникновения оседлого, или полуоседлого поселка «на базе» зимней ставки улусбека Хаджибея после битвы у Синих Вод. Вот ее и начали здесь изготавливать уцелевшие насельники Ябу-городка^{**}. Она же и маркирует не только перемещение орды Хаджибея в 1360-е гг. на одесское побережье, но и то, что ее часть перешла к временной оседлости или полуоседлости - жители Ябу-городка, при ограниченном числе пастбищ, были вынуждены оседать на землю с тем, чтобы получить возможность летом запастись кормом для скота (да и для самих себя) на зиму. Чтобы обеспечить круглогодичный прокорм скота приходилось заготавливать сено и солому на зиму и эти запасы охранять. А это означало необходимость в оседлых поселках. Такие поселки и появились на маршруте между Днестром и Днепром.

Поскольку большая часть этого корма – фитомассы - собиралась и заготавливалась на зиму, то это давало возможность более экономно прокормить овец без предварительной тебеневки со стороны лошадей. Овец держать выгоднее, они поедают куда меньше, чем лошади. Большое количество овец в стаде – признак нищеты. Оно же – признак оседлости или полуоседлости. А большое количество лошадей – признак несомненного достатка. Но лошади съедают куда больше корма, и при оседлом хозяйстве их количество становится убыточным.

Ранее Ябу-городок систематически перекочевывал весной на север, осенью — на юг. При таких меридиональных перекочевках у жителей Хаджибеевой тьмы не было никакой необходимости оседать на землю, потому что массы животных обеспечивались основной летней кормовой базой – просторами лесостепи, где фитомассы в пять раз больше, чем в причерноморских степных районах. Но после Синих Вод Ябу-городок утратил возможность возвращаться весной в лесостепные области и был обречен на перекочевки исключительно в пределах степной зоны причерноморского побережья. Голодовки среди его жителей

---

^{**} Название «Ябу-городок» («городок наместника») в монгольское время формально не существовало - древнетюркский титул «Ябу» монголами не заимствовался. ..и не был связан с титулом или рангом конкретного правителя. Но наместнику соответствовали должности беклярибека или улусбека. Поскольку в большинстве своем кочевники орды Хаджибея были тюрками, то термин «Ябу» сохранился в источниках вплоть до начала XVI в. как «народный», в смысловом значении «господский двор». В данном случае он был эквивалентен Хаджибеевой тьме или орде.

участились - ведь пара морозных и многоснежных зим может поставить массу людей на грань голодной смерти. Это требовало от кочевников Хаджибеевой тьмы адаптации к новым условиям. Очевидно, именно в таких обстоятельствах и возник поселок Хаджибей близ Джинестры в 1360-х гг., название которого сохранилось на более поздних картах.

Его жители были вынуждены целыми семьями прибегнуть к нерегулярному земледелию как вспомогательному виду хозяйства, засевая отведенные им наделы просом и пшеницей. Такие жители в более поздних источниках стали прямо называться «оседлыми», т.е. жившими в стационарных жилищах. В отличие от «юртных», которые принадлежали к перемещающемуся кочевью-юрту. «Оседлые» тоже жили в юртах, разве что окруженных деревянным забором. Но, при малейшей возможности, они возвращались к кочевому хозяйству и образу жизни [8].

Помимо «сельской» керамики на Приморском бульваре, а также в районе Ланжерона найдены и обломки дорогой светло-серо-зеленой так называемой селадоновой, или псевдоселадоновой, посуды второй половины XIV в., а также осколки расписных глазурованных (так называемых люстровых) сосудов иранского производства того же времени [9]. Тем же временем датируется и стенка чаши, типичной для группы «Юго-Восточный Крым», с орнаментом сграффито, выполненным одинарными резцами различной ширины, под монохромной зеленой глазурью. Здесь же найдена и монета хана Абдаллаха - медный пул (*пуло - араб. دينار*) 1367-1370 гг. (рис.3). На аверсе надпись: «*Хан Абдаллах, да продлится его правление*», на реверсе изображен хищник семейства кошачьих (голова обращена влево) [10]. Другая подобная монета найдена на левом берегу Куяльницкого лимана, близ нынешнего поселка Котовского (рис.3а).

Судя по местам находок всех упомянутых обломков посуды и монет «изначальный» Хаджибей на месте нынешней Одессы как оседлый (или полуоседлый) поселок возник в 1360-е гг. Он располагался близ итальянской якорной стоянки Джинестры и ее маяка, что было весьма удобным местом для стоянки судов, их починки, пополнения запасов пресной воды, набора соли и т.п. Здесь имелись соляные промыслы на Куяльнике. Естественно, что между местным кочевым населением и экипажами кораблей во время стоянок был налажен какой-то товарообмен. Он продолжался и в дальнейшем, а «отголоски этой деятельности и были причиной стойких слухов о некогда существовании в этом месте порта, через который осуществлялась морская торговля» [11]. Не исключено, что на плато Приморского бульвара располагался караван-сарай, служивший кровом и стоянкой для путешественников и торговых караванов на пути из Нижнего Поднепровья в Белгород - юго-западного отрезка «Татарского пути» из Крыма во Львов [12].

«Хаджибеев маяк» близ Очакова. Этот традиционный торговый «Татарский путь», получивший в литературе наименование «Via Tatarica», во второй половине XIV в. приходит в упадок. Ранее он вел от генуэзской колонии Каффы через степной Крым к Таванской переправе через Днепр (около Берислава) и, через степи Северного Причерноморья, в Каменец, Львов и Краков. Но после Синеводского сражения, на участке между Днепром и Днестром, его сменяет новый торговый путь, где перевоз через Днепр стал осуществляться в районе Очакова, на переправе через Днепровский лиман от Кинбургской косы до реки Аджигол. Здесь же, восточнее Аджигола, находился генуэзский замок Лериче-Илличе [13]. Очевидно, латиняне контролировали эту переправу. Дорога от Аджигола и Лериче-Илличе к Маякам на Днестре шла вдоль черноморского побережья, мимо Джинестры и Флорделиса. Очевидно, пересыпи, отделяющие Куяльницкий и Хаджибейский лиманы от моря, к тому времени уже образовались. Тогда же и возник тот самый «путь из-за Днестра морским берегом в Крым», который указан на карте морейца Ильяса [17].

Переправу близ Очакова отчетливо датируют монеты – именные пулы с именем все того же хана Абдаллаха (1367–1370 гг.), с таким же пожеланием этому хану продлить его правление, как и на одесских монетах. Многочисленные находки монет этого типа и местных подражаний им известны в районе Кинбургской косы, и на правом берегу Днепровско-

Бугского лимана в районе Аджигола. Они свидетельствуют, что переправа в 1360-х гг. здесь активно функционировала. Отсюда дорога шла через крепость Балаклею у впадения р. Чичиклеи в Южный Буг. Это место также маркируется монетами Абдуллаха. От Балаклеи открывается практически прямой путь, который не требует никаких переправ, до Каменца по водоразделу между Днестром и Бугом [14]. По этому же пути «хаджибеевцам»* было удобно совершать набеги на Подольское княжество.

Нумизматические основания видеть «Хачибеев Маяк» в районе нынешнего Очакова выглядят достаточно вескими. Тем более, что они подкрепляются картой, на которой именно здесь размещался «порт Качибей» (Рис. 4) [15]. А там, где есть порт, там должен быть и маяк. И не какой-нибудь, а Качибеевский. Значит именно из этого «королевского порта Качибей» (*in portu suo Regio Kaczubyeiow*), по приказу короля Владислава II Ягайло, согласно известному сообщению Яна Длугоша, в 1415 г. было отправлено зерно в Константинополь. К тому же, согласно Густинской летописи — это зерно было отправлено не из Хаджибея, а из Очакова [16]. Оно могло быть доставлено в указанный «порт Качибей» близ Очакова лишь «хаджибейцами» Ябу-городка. А сам Длугош мог толком и не знать, где именно этот «Качибей-порт» тогда находился. И здесь же, располагалась переправа через Днепровско-Бугский лиман, которая стала ключевой на так называемом «Татарском пути».

Существование разных «Хаджибеевых Маяков» во второй половине XIV в. легко объяснимо сезонными перемещениями Хаджибеевой тьмы (Ябу-городка) вдоль черноморского побережья между Днестром и Днепром. по указанным путям между переправами у Маяк и у Очакова.

Можно видеть, что владения Хаджибея в 1360-70-е гг. охватывали все черноморское побережье между Днестром и Днепром и прилегающие к нему степные пространства до пределов с лесостепью (рис.5). Близость его ставок и поселков к приморским замкам и якорным стоянкам латинян означало и деятельное участие в международной торговле. «Хаджибеевцы», таким образом, контролировали важнейший участок «Via Tatarica», который проходил через Джинестру, Флорделис, Леричи-Илличе и Балаклею.

Именно так в 1360-70-е гг. жители Хаджибеевой тьмы приспособивались к существованию в причерноморских степях они образовывали оседлые поселки на базах зимних ставок своего улусбека близ ключевых переправ (Маяки, Аджигол) и генуэзских факторий (Джинестра, Лериче-Илличе). А между этими поселками перемещалась «юртовая» часть Ябу-городка по «Via Tatarica» вдоль черноморского побережья. Не исключено, что таких поселков было куда более, и они существовали не одновременно.

А у воинского сословия сохранялась возможность взимать «упоминки» с подольских князей. Это обеспечивало относительное благополучие улусбека Хаджибея. И все было бы у него хорошо, если бы не страшные чума и голод, охватившие его владения. Но это уже другая история.

Библиография

1. Полехов С.В. Грамота князя Фёдора Кориатовича 1391 г. и подольская дань «в Татары» //Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт. ; вып. 17 / рэд. В. Ф. Г олубеў [і інш.]. — Мінск : НГАБ , 2019. — 336 с.
2. Дашкевич Я. Степові держави на Поділлі та в західному Причорномор'ї як проблема історії України XIV ст. // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 10. 2006. С. 112-121.
3. Білецька О. В. Качибей у світлі джерел XV - XVI століть (матеріали до вивчення історичної географії Поділля та Північного Причорномор'я //«Записки історичного

* Самоназвание золотоордынских кочевников часто связывалось с именами их правителей. Так, все воинское сословие хана Узбека именовалось «узбеккийан» (букв. «узбекцы, узбековцы»). Улусные владения были «более известны в народе» (*выражение И.Н. Березина*) по имени своих владельцев. Значит, мы вправе называть население улуса Хаджибея «хаджибейцами».

- факультету» 26 выпуск 2015: наукове видання / Колектив авторів – Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2015. –С.233-257
4. Добролюбский А. «Будь счастлив»// Дерибасовская-Ришельевская. Одесский альманах. – №86. – Одесса: Пласко, 2021. – С.36-50
  5. Белецкая О.В. Маяк в XIV-XVI вв. (материалы к изучению исторической географии Подолии и Северного Причерноморья) //Золотоордынская цивилизация, 2016. №9. – С.189-192.
  6. См.: разбор мнений; Белецкая О.В. Маяк...с.192.
  7. Добролюбский А.О. Имя дрока. – Одесса: ВКО, 2019. - С.8-20.
  8. Гулевич В.П. Место татарского населения в экономике Крыма в конце XIV – 70-х гг. XV вв. //Тюркологический сборник 2015–2016: Тюркский мир Евразии. М.: Наука – Восточная литература, 2018.
  9. Добролюбский А. «Я попал в какой-то другой мир» // Дерибасовская-Ришельевская. Одесский альманах. – №82. – Одесса: Пласко, 2020. – С.28-42
  10. Иванова С.В., Красножон А.В., Савельев О.К. Многослойный памятник «Приморский бульвар» в Одессе: от античности до средневековья //Tyragetia, s.n., vol. XV [XXX], nr. 1, 2021. – С. 297-312.
  11. Гулевич В.П. Первое письменное упоминание Качубеева: критический разбор // Золотоордынское наследие: Сборник статей, посвященный 700-летию со дня рождения средневекового татарского поэта Сейфа Сараи. Выпуск 4. – Казань: Институт истории им. Ш.Марджани АН РТ, 2021. – С.262-282.
  12. Хромов К.К. Локализация азово-черноморского участка торговой дороги Татарский шлях из Азака во Львов (по нумизматическим данным) // Золотоордынское обозрение № 8 (2), 2020, 274-283.
  13. Господаренко О. Про генуезьку присутність на території Миколаївської області: історико-географічні й археологічні зауваження //Емінак: науковий щоквартальник. – 2015. – № 3 (11) (липень-вересень). – С. 54-59).
  14. Хромов К.К. Указ. соч. - С.61.
  15. Карта С. Сарницкого, 1587 г. Stanislaw Sarnicki Annales, sive de Origine et Rebus Gestis Polonorum et Litvanorum, Libri Octo. Habes hic priorem partem horum Chronicorum, hactenus omissam et neglectam ab alijs authoribus: quae incipit ab Asarmoth conditore Sarmaticorum populorum, et continuatur ad Lechum ipsum, rerum ordine secundum temporum seriem seruato. Et tandem a Lecho ad nostra tempora, quid in istis terris actum sit fideliter exponitur. Caetera, quae in hoc libro continentur, ipsius libri argumentum eidem praefixum indicabit. Anno Domini M.D.LXXX.VII. [Kraków], [Mikołaj Szarfenberger?]. 425 s. (вкладка)
  16. Білецька О. В. Качибей у світлі джерел XV - XVI століть... с.238.
  17. Добролюбский А.О., Смирнов И.А. «...Что тут хан имел в виду...»? //Стародавнє Причорномор'я. – XIII. – Одеса: ОНУ, 2021. - С 150-158.

Рис. 1. Кaczakeyow Mayak Karawull в Списке городов Свидригайло

Рис. 2. Свидригайло, Великий князь Литовский - 1430-1432 гг.

Рис. 3. Монета хана Абдуллаха, найденная на Приморском бульваре в Одессе

Рис. 4. Карта Станислава .Сарницкого. Качибей-порт у Очакова

УДК 39(=512.165):77.03

<https://orcid.org/0000-0002-2019-6456>

К ВОПРОСУ ОБ ИЗВЕСТНОЙ ФОТОГРАФИИ ГАГАУЗСКОГО СЕМЕЙСТВА ИЗ КОЛЛЕКЦИИ В. А. МОШКОВА

Думиника Иван,

доктор хабилитат исторических наук,

Институт культурного наследия, г. Кишинев, Республика Молдова

e-mail: duminicaivanivan@gmail.com

orcid id: 0000-0002-2019-6456

Abstract. In the presented article, the author talks about a photograph of the Gagauz family, which was kept in the collection of the Russian ethnographer Valentin Moshkov. It was found that the researcher was well acquainted with the faces that are depicted in the photograph. Moreover, one of the people in the photo - Petri Kesioгло served in Poland together with Moshkov, and during the scientist's stay in Bessarabia, he accompanied him on trips to the Gagauz villages. Among other things, Moshkov, staying in Beshalma, his native village of Petri, spent the night in his house, where he observed some Gagauz traditions and customs.

Keywords. Bessarabia, Beshalma, Moshkov, Gagauzians, Kesioгло.

Со временем своего появления, фотография стала важным источником, отражающим историко-этнографические элементы, присущие тем или иным лицам (группам людей), запечатленных на ней. Особый интерес представляют постановочные семейные фотографии, сделанные в фотоателье. Как правило, распространения таких фотографий приходится на период конца XIX – 30-х гг. XX вв. Как признают исследователи, такие фотокарточки поначалу воспринимались как маркер элитарности изображенного на них семейства [4, с. 85]. Владельцы располагали эти фотографии на почетных и видных местах, и они нередко считались семейной реликвией. Хотя фотоматериалы и не могут выступать в качестве полноценного источника, все же при привлечении дополнительного материала, они могут раскрыть нам лица тех или иных людей, о судьбах которых рассказывают нам архивные документы. В этом контексте стоит согласиться с мнением О. Лукьяновой, считающей, что люди и предметы, попавшие в объектив фотоаппарата, остаются на пленке как часть истории, как то, что было «на самом деле» [3, с. 532]. Таким образом, фотография как отдельный источник имеет особую ценность для исследователей истории и культуры различных народов и этнографических групп. Гагаузы в этом плане не составляют исключения.

Одним из первых, кто увидел в фотографии гагаузов ценный этнографический источник, стал известный российский ученый-этнограф Валентин Александрович Мошков (1852–1922). Он впервые встретился с гагаузами в 1892 г., когда начал служить в Варшавском военном округе [5, с. 197]. Здесь он познакомился с солдатами-гагаузами Петри Кесиогло и Ильей Манзулом, благодаря знакомству с которыми у исследователя возникла необходимость посетить Бессарабию – малую родину сослуживцев и поближе познакомиться с традиционной культурой здешних гагаузов. В период своего пребывания в Бессарабии В. А. Мошков посетил целый ряд гагаузских сел, в их числе: Бешалма, Комрат, Авдарма, Этулия, Конгаз, где собрал этнографический и фольклорный материал, который позже вошел в его фундаментальные труды «Гагаузы Бендерского уезда (Этнографические очерки и материалы)» и «Наречия бессарабских гагаузов» [8; 10]. Собранные им предметные коллекции и фотографии были переданы в Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого /Кунсткамера/ Российской академии наук (Санкт-Петербург), где они хранятся по сей день. Отрадно, что в 2019 г. общими усилиями Кунсткамеры и Научно-исследовательского центра Гагаузии им. М. В. Маруневич была издана книга «Гагаузы.

Каталог коллекции Кунсткамеры», куда и вошли сохранившиеся артефакты материальной и духовной культуры из собрания В. А. Мошкова [2, с. 18, 21].

Среди иллюстративного материала из коллекции В. А. Мошкова выделяется фотография некоего гагаузского семейства из села Бешалма Комратской волости Бендерского уезда. (Рис. 1). Она впервые была опубликована им в 1900 г. в московском научном журнале «Этнографическое обозрение» [8, 1900. № 1]. Вероятно, по замыслу русского этнографа эта фотография должна была олицетворять традиционный образ гагаузов. Поэтому не случайно в его статье, фотография следует после текста, в котором он, ссылаясь на исследование Константина Ирричека по истории Болгарии, приводит физическое описание задунайских гагаузов¹⁵.

Рис. 1. Фотография гагаузского семейства из с. Бешалма, впервые опубликована В. А. Мошковым в журнале «Этнографическое обозрение» (1900, № 1) [8].

Со временем эта фотография в научной среде, да и среди общественности стала своего рода эталоном для отображения гагаузской традиционной семьи в царский период, в связи с чем указанное изображение использовалось большинством исследователей, которые позднее занимались прошлым гагаузов. Так, в 1933 г. указанное фото было помещено на обложке кишиневского журнала „Viața Basarabiei” (Бессарабская жизнь), в номере, где была опубликована статья священника Михаила Чакира о происхождении гагаузов [16, р. 15-24]. Она же была включена в его брошюру „Istoria găgăuzilor din Basarabia” (История гагаузов Бессарабии), которая в том же году была издана на румынском языке [14]. Годом позже, в 1934 г., изображение гагаузского семейства было помещено на обложку брошюры того же автора, изданной на гагаузском языке [15].

Гагаузское семейство из Бешалмы нашло свое отражение на обложке журнала «Saba Yıldızi» (Утренняя звезда) [17] и монографии молдавского историка Олега Берку [13]. Также указанная фотография встречается в трудах отечественного историка Степана Булгара [См., напр.: 1, с. 50] и гагаузских краеведов.

Стоит отметить, что данная фотография использовалась и в качестве различной символики, как, например, эмблема (до 2019 г.) официальной фейсбук-страницы библиотеки им. Михаила Чакира (мун. Кишинев). Увеличенная копия указанного фото хранится и в секторе «Этнология гагаузов» Центра этнологии Института культурного наследия Министерства образования и исследований Республики Молдова.

Отметим, что и мы в своих научных изысканиях по истории и культуре гагаузов также обратили внимание на эту фотографию. Однако в наших исследованиях мы сфокусировались на самой фотокарточке и идентификации имен людей, изображенных на ней. В мае 2017 г. в рамках международной научной конференции „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”, организованной Институтом культурного наследия, нами был представлен

¹⁵ Ссылаясь на К. Ирричека, В. Мошков дает следующее описание гагаузов: «При малом росте гагаузы имеют мускулистое сложение, широкую, угловатую голову, сыльные руки и ноги. По цвету волос – это чаще всего глубокие брюнеты, с темным цветом кожи» [8, с. 2].

доклад о первых результатах исследования, которые позже вошли в сборник опубликованных тезисов [18, р. 68-69].

Итак, исходя из популярности данной фотографии, возникает ряд вопросов относительно того, когда она была сделана и кто изображен на ней. Вначале отметим, что подсказки относительно происхождения фотографии и тех, кто изображен на ней, дает сам В. А. Мошков, который сопроводил опубликованную фотографию в журнале «Этнографическое обозрение» следующей легендой: «Гагаузское семейство села Бешалма, Камратской вол., Бендерского уезда. (Два старшие брата с их женами, один из них музыкант на „кавале” с инструментом в руках; впереди младший брат холостой и девочка-подросток.)» [8, 1900. № 1]¹⁶.

Оригинал этого фото, длина которого 10 см, а ширина – 12 см, сегодня хранится в Кунсткамере под № 7704-4. Он сопровождается следующей подписью: «Семейство строителя этой модели Петри Кесиогло, Бессарабского гагауза, двух старших его братьев с женами и младшей сестры, девочки» [2, с. 113].

Если сравнить обе легенды, то мы видим, что они дополняют друг друга. Так, мы узнаем, что на фото значится семейство из Бешалмы, а одного из его членов зовут – Петри Кесиогло. Очевидно, это – самый молодой из запечатленных мужчин, находящийся на переднем плане, сидящем на полу (засланном половиком) и держащим в левой руке книгу, а в правой – сигарету-самокрутку. За его спиной находятся двое мужчин (его братьев), которые явно старше возрастом. Один из них (крайний слева) держит в руках духовой музыкальный инструмент «кавал». Рядом с ним сидит его второй брат, который держит также в правой руке сигарету-самокрутку. По левую сторону от сидящих мужчин стоят их жены, при этом каждая из них положила свою руку на плечо своего супруга. Одна из них сжимает в ладони правой руки платочек. На фото значится и младшая сестра братьев, которая сидит на переднем плане, упершись локтем левой руки о колено брата-музыканта, при этом держа в ней вышитый платочек. В данном случае платок в руке у девочки символизирует ее чистоту и непорочность. Фото привлекает к себе внимание традиционным одеянием запечатленных на нем людей. Все представительницы женского пола в платках. Платок девочки украшен с обеих сторон цветами, символизирующими ее молодость. Платья у женщин и фартук (у девочки) домотканые, из овечьей шерсти, что отражает развитие овцеводства у первых колонистов. На груди у женщин и девочки можно наблюдать богато украшенные ожерелья из золотых монет (мониста). Привлекает внимание и одежда мужчин. На их головах можно увидеть черную барашковую шапку «калпак». Одеты они в рубашки из хлопка, поверх которых надет безрукавный полушубок. Затем следует тканый пояс. На ногах мужчин можно видеть широкие черные шаровары «чаашыр». Можно также заметить, что мужчины обуты в лапти «чарык» из сыромятной кожи, которые надеты на белые полотняные портянки «саргы» и повязаны черным шнурком «кара баа». На шее у Петри на манер галстука повязан шарф, что является элементом городской культуры.

Наше предположение о том, что Петри Кесиогло присутствует на фотографии именно в лице молодого парня, подтвердилось другой фотографией, которая также хранится в коллекции В. А. Мошкова (под № 7704-2). На ней изображен мужчина, который имеет сходные черты с юношей, изображенным на общем фото. (Рис. 2). На обратной стороне одиночной фотографии Мошков раскрывает нам того, кто на ней запечатлен: «Гагауз из деревни Бешалма... Петри Кесиогло, сделавший модель гагаузской хаты. Он одет в свой национальный костюм...» [7]. Там же Мошков указал, что снимок был сделан в Варшаве, то есть во время, когда Петри находился на военной службе.

¹⁶ Здесь и далее в цитатах сохранена орфография и пунктуация согласно оригиналу.

Рис 2. Петри Кесиогло в традиционном гагаузском костюме [7].

Возвращаясь к легенде, составленной В. А. Мошковым к оригиналу коллективной фотографии, обратим внимание на имеющийся в ней интересный фрагмент: «Семейство строителя этой модели Петри Кесиогло». Таким образом, в обоих случаях узнаем о некоем «модели», строителем которой был сидящий на полу юноша. Наши исследования показали, что здесь речь идет о модели дома, который изготовил Петри и затем передал В. А. Мошкову. Об этом свидетельствует сам этнограф, составивший ее подробное описание [9, с. 13], где в конце отметил следующее: «...строитель модели, о которой здесь идет речь, гагауз Петри Кесиогло, воспроизвел в ней копию со своей родной хаты в с. Бешалма Комрадской вол. Бендерского уезда Бессарабской области [губернии – *И. Д.*], причем руководствовался масштабом в 1/19 натуральной величины».

Данная информация подтверждается и «Описью» коллекции В. А. Мошкова, где под № 254-9 отмечается следующее: «Имеется фотография строителя модели [дома из дерева – *И. Д.*] Петри Кесиогло и его семьи»¹⁷. Как мы видим, в обоих случаях речь идет об одном и том же лице – о Петри Кесиогло.

Коллекция В. А. Мошкова помогает раскрыть и имя девочки, которая изображена на общем фото. Так, на одной из этикеток (текст, которой составлен В. А. Мошковым) к наволочке, хранящейся в музее, указано следующее: «„Ястык, бешь гюджюя” – подушка, тканая в 5 ничельников. Работа гагаузской 13-тилетней девочки Илянки Кесиогло. С. Бешалма»¹⁸. Там же дано фото этой девочки, лицо которой идентично с той, что на общем фото, где она указана как девочка-подросток. Надо полагать, что собиратель просто вырезал ее лицо из общего фото и приклеил к этикетке. (Рис. 3). Благодаря этому мы и узнаем, что младшую сестру Петри Кесиогло звали Илянкой.

Рис 3. Этикетка с изображением Илянки (Елены) Кесиогло [2, с. 90].

¹⁷ Содержание «Описи» коллекции В. А. Мошкова, а также копию его брошюры с описанием гагаузского дома любезно предоставил мне доктор филологии, гагаузовед Виталий Иванович Сырф, который в 2012 г. работал в Кунсткамере с указанным фондом (подробнее о результатах его научной экспедиции см.: [6, с. 255-258]. Выражаю ему искреннюю благодарность за все эти источники и научную консультацию в процессе работы над данной статьей.

¹⁸ Из коллекции В. А. Мошкова. № 405-5 [2 с. 90].

К сожалению, В. А. Мошков не указывает, когда и где была сделана фотография «Гагаузского семейства». Составители каталога «Гагаузы» предположили, что фото следует датировать временем до 1894 г. [2 с. 90]. В своем заключении исследователи основываются на том, что первая гагаузская коллекция поступила в музей от В. А. Мошкова в 1894 г. Мы со своей стороны можем сказать, что фотография, судя по декорации перед которой сфотографирована семья, расстановке самих людей, а также по некоторым внешним атрибутам, была сделана в городском фотоателье, ближайшее из которых находилось в Комрате.

Что же касается времени, когда была сделана фотография, то это – конец 1880-х гг., но никак не позже. Данный вывод исходит из того, что в 1890 г. Петри, которому в указанном году было 20 лет, начал отбывать рекрутскую повинность, которая как известно длилась 6 лет [12, с. 320]. Это и объясняет факт его долгого отсутствия в Бешалме и поздней женитьбы, которая скорее всего пришлось на начало 1896 г., т. к. уже в ноябре того же года, как указывают архивные источники у него рождается первенец [11, ф. 211, оп. 2, д. 318, лл. 298об.-299].

В этикетке к фрагменту наволочки для подушки, где присутствует изображение Илянки, которое, как мы отметили, является идентичным с тем, что на общей фотографии, В. А. Мошков указал, что это «работа гагаузской 13-летней девочки Илянки Кесиогло» [2 с. 113]. Однако девочка на коллективном фото выглядит значительно моложе 13-лет, поэтому, думается, что на этикетке Мошков указал возраст девочки именно на момент, когда она изготовила наволочку для подушки, т. е. 1894 г., тогда же из Варшавы в адрес Кунсткамеры он отправляет первую свою гагаузскую коллекцию.

Библиография

1. Булгар С. По следам экспедиции В. А. Мошкова к гагаузам на Балканы в 1903 году. Комрат, 2022.
2. Гагаузы. Каталог коллекций Кунсткамеры / авт.-сост.: Л. С. Лаврентьева, Н. Г. Голант, Д. Е. Никогло. Комрат; Санкт-Петербург, 2019.
3. Лукьянова О. Фотография как исторический источник сквозь призму истории фотографии // *Курсом развивающейся Молдовы*. Том 7. Москва, 2009.
4. Пригарин А. Фотография в культуре и культура в фотографиях: О своеобразии этнографического типа источников // *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. IX-X. Chișinău, 2011.
5. Сырф В. Болгарская тема в очерках и материалах В. А. Мошкова «Гагаузы Бендерского уезда» // *Бесарабските българи: история, култура и език*. Кишинев, 2014.
6. Сырф В. И. О гагаузских коллекциях МАЭ им. Петра Великого (Кунсткамера) РАН (г. Санкт-Петербург, Россия) // *Materialele conferinței științifico-practice internaționale, 10 februarie 2017 Știința, educație, cultura = Mat-лы междунар. науч.-практ. конф., посв. 26-ой годовщине Комратского гос. ун-та 10 февраля 2017 г. Наука, образование, культура. Сб. тезисов*. Т. II. Комрат, 2017.
7. Мошков В. А. Гагауз Петри Кесиогло в традиционном костюме. Гагаузы. Польша, город Варшава. Конец XIX в. // <http://collection.kunstkamera.ru/entity/OBJECT/99968> (последнее обращение – 20.04.2022).
9. Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда (Этнографические очерки и материалы) // *Этнографическое обозрение*. Москва, 1900. № 1, с. 1-34; 1900. № 2, с. 44-48; 1901. № 2, с. 1-44; 1901. № 4, с. 1-80; 1902. № 3, с.
10. Мошков В. Описание модели гагаузской хаты. Б. м., б. г., с. 13; отдельная брошюра, напечатанная на пишущей машинке, хранится в библиотеке МАЭ им. Петра Великого, РАН.
11. Образцы народной литературы тюркских племен, изданные В. Радловым. Часть X. Наречия бессарабских гагаузов. Тексты собраны и переведены В. Мошковым (С двумя

- прибавлениями). Санкт-Петербург, 1904.
12. Национальный архив Республики Молдова.
  13. Фортунатов В. В. Российская история в лицах. СПб., 2009.
  14. Bercu O. Evoluția social politică a populației găgăuze de la mijlocul secolului al XIX-lea și până la sfârșitul secolului XX-lea. Galați, 2016.
  15. Ceachir M. Istoria găgăuzilor din Basarabia. Chișinău, 1933 (Национальный архив Республики Молдова. Фонд 680, опись 1, дело 3192, лист 195).
  16. Ceachir M. Besarabiyalı gagauzların istoriyası. Kişinêu, 1934.
  17. Ceachir M. Origina Găgăuzilor // *Viața Basarabiei*. An. II, nr. 9. Chișinău, 1933.
  18. Sabaa Yıldızı. Komrat, 1996. Sayı 1.
  19. Duminica Iv. Istoria unei fotografii din satul Beșalma-Comrat // *Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare. Conferința științifică internațională*. Chișinău, 2017.

УДК 930.1:94(477.74) «1924»

<https://orcid.org/0000-0001-8154-2335>

ТАТАРБУНАРСКОЕ ВОССТАНИЕ В ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИХ КОНТЕКСТАХ: 1920-1930-Е ГГ.

Пригарин Александр

д.и.н., доцент ОНУ імені І.І. Мечникова,
свободный исследователь
e-mail: prigarin_alexand@mail.ru
orcid.id:0000-0001-8154-2335

Abstract: Some aspects of the formation of historiographical traditions in the light of the opportunistic development of modern society are considered. Using the example of documents about the Tatarbuniar uprising of 1924, the historiographical context formed immediately after the events, depending on the "civil" or "ideological" position of the authors, is considered. In the light of the above data, the author proposes to define the research tasks of comprehensive coverage of historical events and from the standpoint of humanism.

Keywords: historiographical tradition, historiographical position, Tatarbuniar Uprising, source criticism, comparative analysis

Достаточно локальные, но, вместе с тем – ужасные и трагические события сентября 1924г. – «Татарбунарское восстание» - практически сразу привели к широкому общественно-гражданскому резонансу среди представителей Мировой прогрессивной элиты. Вплоть до нашего времени эти три дня, а также последующие за ними неадекватно жестокие расправы и казни выступают в авангарде борьбы в контекстах «войн памяти»¹⁹ в глобальных измерениях Восточной Европы. Несмотря на серьезность в изучении предпосылок, причин и непосредственно хода и последствий крестьянского восстания в Бессарабии²⁰, этот исторический сюжет плохо укладывался в парадигмы интернационализма советской эпохи.

¹⁹ Миллер, А. И. Политика исторической памяти как основа формирования коллективной идентичности и воспитания деятельного патриотизма // Стратегия XXI (версия для обсуждения) / Совет по внешней и оборонной политике. URL: http://svop.ru/wpcontent/uploads/2014/02/04strategy21_vospit.pdf (дата обращения: 10.02.2023); [Политика памяти в современной России и странах Восточной Европы. Акторы, институты, нарративы](#). Коллективная монография под ред. А.И. Миллера и [Д.В. Ефременко](#). СПб: Издательство Европейского университета, 2020. – 632 с.

²⁰ Борьба трудящихся Бессарабии за своё освобождение и воссоединение с Советской родиной (1918—1940 гг.). — Кишинёв, 1970; Рошкован Ю. О пажинэ вие де солидаритате интернационалэ. — Кишинёв, 1966; Смішко П. Татарбунарське повстання 1924 р. — Київ, 1956; Грама Д. К., Мартынчик Е. Г. Процесс над участниками Татарбунарского восстания. — Кишинёв: Картя Молдовеняскэ, 1988.

Слишком многое оказалось «неудобным» и для «советско-румынской дружбы», и для трактовки политических экспериментов периода «мировой революции». Как и любая трагедия, «Татарбунары» не укладывается в простые схемы, отображая сложное наложение смыслов, мотивов и оценочных суждений. Выходящая «бунт» до замысла партийных лидеров, что вполне соответствовало «роли КПСС» во всем, историки советского периода сумели все же показать «драму простого человека». Например, усилиями украинского историка А.Д. Бачинского удалось собрать значительный корпус мемуарных материалов²¹.

Естественно, что подобный «идеологический перегиб» привел к переосмыслению в новейшей историографии (особенно – румынской и молдавской). Как ни парадоксально, исследователи новой формации продолжили линию «политической борьбы», сосредоточившись на все тех же сюжетах. Роль большевиков заиграла новыми оттенками смысла и получила статус главных виновников трагедии²². На фоне этого разыгрывается драма украинской историографии, которая в угоду конъюнктуре начинает страдать «историческим реваншизмом» - попыткой если уж не пересмотреть сами события, то существенно понизить их значения до «неудачной большевистской/советской провокации»²³. Дискуссионность этого достаточно четко иллюстрируется разницей соответствующих статей в «Википедии» на украинском, русском и молдавском/румынском языках.

Очевидно, что эти историографические позиции сформировались практически непосредственно после Татарбунарского восстания. Уже в 1920-1930-е гг. четко прослеживается апологетика и адвокатура восставших, обвинительная риторика и сведения всех причин к деятельности «Советов» или «большевиков», а также стремление рассмотреть события с комплексной точки зрения. Именно эти ландшафты продолжают себя воспроизводить и в новых контекстах послевоенного советского времени (1944-1991 гг.), и на пограничье украинской действительности (с 1991 г., и, особо – с 2022 г.). К коллизиям этих двух этапов развития научной мысли попробуем обратиться в последующем, здесь же попробуем проаннотировать основные работы первого/начального этапа.

Все три подхода к трактовке событий – «адвокатский», «прокурорский» и «медитативный» - сформировались в зависимости от «гражданской» или «идеологической» позиции авторов 1925 – 1940-х гг. Уже на уровне «репортажного стиля» изложения они четко фиксируются в библиографии Татарбунарского восстания. В качестве примера прилагаем два оригинальных журналистских текста (см. приложение № 1 и 2). Их написали местные жители - непосредственные очевидцы событий. Они были подготовлены специально для газеты «День» - периодического белоэмигрантского издания в Париже. Эти черновики после небольшой редакции и незначительных сокращений были опубликованы. В материалах, безусловно, ангажированных в определенном мировоззрении (но уж не революционном – точно!), содержится множество деталей и оценок, которые в последующем вошли в различные историографические традиции. Именно, в силу этих контекстов, а также в связи с их малодоступностью считаем необходимым опубликовать их. Безусловно, что после элементарной источниковедческой критики и компаративного анализа, эти документы выступают и в качестве источника, и в роли историографических позиций.

²¹ ГАОО, ф.Р-13, оп.3, д.425, л.1-102; ГАОО, ф.Р-13, оп.3, д.426, л.1-82.

²² Ponomariu Vitalie. Considerații privind implicarea serviciilor secrete sovietice și a Cominternului în organizarea rebeliunii de la Tatar-Bunar // Plural. Vol.7, #1. 2019. P.43-59; Suveica Svetlana. For the “Bessarabian Cause”: The Activity of Odessa Committee for Saving Bessarabia (1918-1920) // Archiva Moldaviae, # VI, 2014. P. 141-171 https://www.researchgate.net/publication/281293465_For_the_Bessarabian_Cause_The_Activity_of_Odessa_Committee_for_Saving_Bessarabia_1918-1920; Svetlana Suveică Die Verwaltung Bessarabiens in der Transformation. Legislativer Rahmen, Institutionen und Beamtenschaft (1918–1928) //

https://www.researchgate.net/publication/266872032_Die_Verwaltung_Bessarabiens_in_der_Transformation_Legislativer_Rahmen_Institutionen_und_Beamtenschaft_1918-1928; Casu Igor Exporting Soviet Revolution: Tatarbunar Rebellion in Romanian Bessarabia (1924), The International Journal of Intelligence, Security, and Public Affairs, 22:3, 224-243. <https://doi.org/10.1080/23800992.2020.1839846>; Mocanu George Damian. Southern Bessarabia facing terrorism, propaganda and diplomacy. Redefining the Soviet strategy towards Romania during the early 1920's // Etnosfera Journal. Year XI, Issue 1(35) / 2020. P.3-17.

²³ Drozdov Victor The Soviet places of memory of the postwar period in the symbolic space of the Southern Bessarabian cities // [Analele Universității Dunărea de Jos din Galați. Seria Istorie](https://doi.org/10.2478/266872032).2021, # 20. P.205-217.

Ниже публикуем языком и пунктуацией оригиналов два репортажа. Первый из них – машинописный на резанных листах, 2/3 стандартного. Второй – рукописный на пяти страницах блокнотного формата. Авторство явно разное, второй подписан «бессарабец». Первый датирован 3 октября 1924 г., то есть, через три недели после описываемых событий. Второй, скорее всего, был написанный сразу после событий, однако был получен редакцией месяц спустя. В результате, оба очерка были опубликованы в газете «День» во второй половине октября.

Предварительный контент-анализ свидетельствует об явном пропагандистском характере первого документа. Апологетика крестьян в нем соседствует со стремлением обвинить большевиков в подбивании местных жителей на восстание. Во втором более детально изложена фактическая фабула событий, что, безусловно, делает его более «полезным» в качестве источника. В обоих материалах прослеживается дополнительный эвристический аспект – мировоззренческое восприятие событий в Татарбунарах представителями белой эмиграции, которых вряд ли можно обвинять в симпатиях к левым взглядам.

Идеологически им противостояли публикации в журнале «Красная Бессарабия». Уже в первом номере содержится статья Б.И. Борисова «Бессарабия сегодня»²⁴, в которой анализируются причины восстания как один из ярких эпизодов «напряженной борьбы между трудовым населением и румынской буржуазией в лице ее бессарабской власти». Тут же был помещен аналитический обзор В. Дембо о значении и последствиях Татарбунарского восстания²⁵. В частности, указывается, что «обвинитель требовал чуть ли не для всех смертной казни, - суду пришлось оправдать подавляющее большинство их, а из нескольких сот осудить только 85. При этом формальном приговоре сравнительно мягкий, большая часть приговорена к краткосрочной тюрьме, другие к 6-летней, только двое к 15 летнему заключению и один /Батищев/ к пожизненному». И далее: «Румынские судьи приложили все свои усилия к тому, чтобы изобразить Татарбунарское восстание не как взрыв негодования и отчаяния истерзанного оккупацией населения, а как результат «происков» знаменитой «руки Москвы». О «руке Москвы» твердили официальные румынские сообщения еще в момент событий в Южной Бессарабии. Об этой руке и о «неопровержимых доказательствах» ее участия толковали прокуратуры и королевские комиссары и во время самого процесса». Здесь же подробно изложен международный резонанс как восстания, так и суда.

В этой связи стоит упомянуть один текст на немецком языке, который не только отображает солидарность, но и содержит ряд источниковедческих фактов. Речь идет о брошюре Г. Стачдафилоховича и Н. Праффа²⁶. Еще только формировались партийные оценки протеста и суда, а в среде III Интернационала уже было очевидно несправедливость и неадекватность расправы над восставшими. Именно этот гуманистический принцип нашел свое выражение в романе А. Барбюса «Палачи». Как и представители прогрессивной Европы, интеллигенция видела в этих акциях, прежде всего, «жестокость репрессивной машины румынских властей».

Такая методологическая позиция оформлялась именно на страницах журнала «Красная Бессарабия». В каждом номере содержались материалы по данной теме, которая стала стержневой для данного издания. Так, например, в следующем номере аналитический и пропагандистский текст «Судьбы и перспективы Бессарабии»²⁷ практически соседствовал с «воспоминанием татарбунарца»²⁸, а далее шла публикация письма осужденных из тюрьмы²⁹.

²⁴ Борисов Б.И. Бессарабия сегодня // Красная Бессарабия. 1926, № 1 (январь-февраль). С.7-10.

²⁵ Дембо В. После Татарбунара // Красная Бессарабия. 1926, № 1 (январь-февраль). С.18-20.

²⁶ Georg Stachdafilohovitsch und Nikolaus Pfaff. 500. Der bessarabische bauernaufstand von Tatar-Bunar. Vor Gericht. – Herausgegeben vom Exekutivkomitee der Internationalen Roten Hilfe, 1925. – 24 p.

²⁷ Павлович С. Судьбы и перспективы Бессарабии // Красная Бессарабия. 1926, № 2 (март-апрель). С.11-14.

²⁸ Наров. Воспоминания татарбунарца // Красная Бессарабия. 1926, № 2 (март-апрель). С.33-34.

²⁹ Голос татарбунарцев из тюрьмы // Красная Бессарабия. 1926, № 2 (март-апрель). С.47.

Отдельно стоит охарактеризовать позицию Чарльза Апсона Кларка (которого почему-то некоторые именуют «Кингом»)³⁰. В своей книге, вышедшей буквально через три года после событий, Татарбунарское восстание расценивал как провокацию, но не «коммунистических махинаций» (название одного из разделов), сколько активистов III Интернационала, более соотнося их с «троцкистами» и «анархистами». Считая Татарбунарское восстание «последней крестьянской войной в Европе», он не мог отделаться от правой партийной позиции, обозначая его «бунтом» или «мятежом»: «...ярким примером коммунистического рейда, спланированного извне, [...] а не местной революцией против невыносимых условий, приносимых румынскими угнетателями...»³¹ При этом, несмотря на увлеченность событийно-политическими аспектами восстания, он сам приводит факты заметного ухудшения положения крестьянства в Бессарабии.

Таким образом, основные подходы к трактовке Татарбунарского восстания (1924 г.) сформировались практически сразу же после его подавления. На протяжении 1924-1940 гг. развивались одновременно позиции осуждения (сведения весь трагизм ситуации к вине большевиков), защиты прав народа на протест, а также попытки комплексно разобраться с причинами и факторами восстания. Показательно, что конкретно-исторические реконструкции событий, а также их последствий оказались на периферии всех трех позиций. В контексте современных «войн памяти» очень важно не столько занять одну из вышеуказанных позиций, сколько с позиций гуманизма отнестись с пониманием к жертвам события и их потомкам. Научно-исследовательские задачи могут помочь осознать сложность и комплексность тех событий, не сводя их к простой бинарной схеме.

Приложения.

№ 1. (ДАРФ, ф.Р5878, оп.1, спр.485, арк.1) «Восстание в южной Бессарабии»

Румынское правительство в своих официальных сообщениях, которые им по радио рассылаются в редакции всех услужливых газет, тщательно пытается скрыть правду о восстании, имевшем место в южной Бессарабии. Оно изображает дело так, что в Бессарабию прибыла из Советороссии «большевистская банда», которую в короткий срок румынские власти изловили при содействии «преданного Румынии» бессарабского населения. В действительности, дело проходило совсем иначе.

Нижеследующее я сообщаю на основании произведенного мною лично обследования на местах, где происходило восстание.

Из России на моторных лодках приехали в Бессарабию коммунистические агитаторы, которым очень легко удалось СПРОВОЦИРОВАТЬ население Татарбунар и ряда окрестных сел и деревень на восстание против румынских оккупационных властей. О мотивах, которыми руководствовались при этом большевики, зажигавшие пламя заведомо обреченного на поражение восстания, долго распространяться не приходится. Конечно же, удушающих как раз в эти дни социалистическую Грузию, меньше всего трогают интересы бессарабского населения. Советская власть выполняла задания !!! Интернационала, затевающего ныне большую балканскую игру. Поэтому то подняв население обещанием помощи из России, почти все агитаторы благополучно скрылись, предоставив населению расхлебывать заваренную ими кашу.

Меньше всего увлекают бессарабцев коммунистические эксперименты, от которых стон стоит над Русской землей. Но против ненавистного режима оккупации, семь лет тяготеющего над Бессарабией, население готово принять помощь «не только от чорта, но даже от его бабушки». Поэтому то искра, брошенная несколькими агитаторами, разгорелась в пожар подлинного народного восстания.

В первый момент румынские власти почти не оказали сопротивления восставшим крестьянам. Отряды жандармов, собранные из ближайших мест, поспешно отступили при

³⁰ Clark, Charles Upson. Bessarabia. Russi and Roumania on the Black Sea. – New York: Dodd, Mead & Company, 1927. – 356 p.

³¹ Там же. P.261.

натиске восставших. Неурожай, посетивший в этом году Аккерманский уезд, и жестокости сборщиков налогов, выколачивающих их совершенно средневековыми приемами, вся горечь и обида, накопившаяся за семь лет произвола, гнали в ряды восставших сотни и сотни мирных землеробов. Но восстание безоружных, бывшее с их стороны актом отчаяния, не могло устоять против натиска снабженной всеми техническими усовершенствованиями оккупационной румынской армии, пустившей в ход артиллерию.

Подавив восстание, в котором бок о бок сражались и русские, и молдаване, и евреи, и болгары, населяющие разноплеменный край, румынские власти устроили кровавый суд победителей. «По сведениям румынских газет, среди населения насчитывается 300 жертв убитыми. В одних Татарбунарах, на площади, куда было выведено все население, во время публичной экзекуции было убито 110 человек. Из них, по крайней мере три четверти, как меня заверили местные люди, не имели никакого отношения к событиям и пали жертвой ложных доносов и личной злобы тайных агентов сигуранцы, по указанию которых производились бессудные расстрелы. Ничего похожего хотя бы на военный суд не было. Перед расстрелом несчастных заставляли самих выкапывать для себя могилы.

Как смерч, пронеслись карательные румынские отряды по всему уезду. Несколько тысяч крестьян сидят в тюрьмах, терпя голод и побои свирепых тюремщиков. Варварская расправа с населением не увеличила любви его к румынам, но лишь посеяла новые семена ненависти. Неудача восстания только подчеркнула безнадежную трагичность положения Бессарабии. Не угасла вера в будущую Россию, но настоящее безысходно тяжело. На шею бессарабского населения накинута петля, и веревка всё туже сдавливает горло.

№ 2. (ДАРФ, ф.Р-5878, оп.1, спр.545, арк. 1-5).

«Татарбунарское восстание»

Татарбунары – бойкое торговое местечко на границе двух уездов, Аккерманского и Измаильского. Преобладающее население как в местечке, так и во всем уезде, русское, по сей день, после почти 8-и лет оккупации, совершенно не поддавшееся румынизации. Подпольные агитаторы, которыми изобилует уезд, контрабандисты, беспрерывно переезжающие с одного берега на другой и, по обыкновению, находящиеся в услужении и у чекистов, и у румынских охранников (сигуранца), плетут всякие небылицы о земном рае в России. И татарбунарцы, преимущественно из пролетарской и крестьянской молодежи, не скрывают своих симпатий к прежней родине, по ту сторону Днестра. Почтивые и зажиточные домохозяева – менее оптимистичны, но и они от поры до времени тяжело вздыхают по былом и то же мечтают о русской бессарабии.

Симпатии татарбунарцев – секрет // полишинеля для оккупантов, и потому то уезды, населенные русскими, значительно больше других стонут под тяжелой пятой всякого рода власти военных, полицейских и жандармских. Недовольства достаточно и горячего материала слишком много. Трудно ли так настроенное русское население поднять на восстание, когда и оружие заранее запасено и когда восставшим обещают немедленную помощь соседней Красной республики?!...

Днем, на виду у военных и полицейских властей, три агитатора на базарной площади, с красными знаменами, призывают население к восстанию. И уже спустя 1 час несколько сот вооруженных винтовками, при нескрываемом ликовании всего населения местечка, которому объявили агитаторы о присоединении к России и обещали немедленную помощь Красной армии, двинулись вглубь соседнего // Измаильского уезда, к железно-дорожной станции Сарата: восставшие решили, прежде всего, захватить железно-дорожный путь. Но немецкие колонисты Сараты [зачеркнуто], Румынские власти так же, очевидно.

А повершившие, что вслед за агитаторами идут полки Красной армии, совершенно растерялись: солдаты вместе с офицерами попрятались по соседним деревням, полицейские укрылись, и сам начальник полиции, переодевшись в женское платье, нашел убежище у одного зажиточного еврея. Агитаторы тут же на площади отдали приказ о всеобщей

мобилизации всего населения, способного носить оружие и тут же составили список из таковых...

Но немецкие колонисты из Сараты решили оказать сопротивление. Получив оружие от расквартированного там воинской команды, они выступили на встречу восставшим. Восставшие не предполагали сопротивления, в паническом бегстве устремились обратно, в Татарбунары. Осмелевшие // румыны присоединились к немецким колонистам. Спустя несколько часов в Татарбунарах уже все были на прежних позициях. Агитаторы, во главе которых был некий Невин [Ненин – А.П.], сотрудник румынской сигуранцы (охранки) в Измаиле, поспешили скрыться. Население попряталось по домам и с трепетом ждал расправы.

Расправа последовала почти немедленно. Во главе большого войска, всех родов оружия, не исключая артиллерии, явился бывший диктатор Бессарабии, генерал Попович. Генерал объявил: расстрелу подлежат все, внесенные в список мобилизованных, местечко будет снесено артиллерийским огнем. После долгих просьб населения, а, быть может, по указанию из Бухареста, местечко пощадили и, больше для проформы, снесли несколько домов на окраине. Но людей не пощадили. Из внесенных в роковой список расстреляли всех, кого нашли, до 1000 человек; большинство из них – в восстании //не принимали никакого участия...

Многих из расстрелянных предварительно подвергли «допросу». «Допрос» румынские карательные отряды знают как вести: арестованным жгли пятки раскаленным железом, вырывали ногти, волосы на голове и избивали прикладами. Пытаемые «признавались» и некоторые из них указали, где сокрыто оружие. Так было найдено много оружия в самых отдаленных частях Аккерманского уезда, в местечки Шабо.

После расправы последовали «реформы». Из всех присутственных учреждений изгнали служащих, связанных знакомством и родством с местным населением, и заменили их чиновниками – румынами из старого Королевства. И непременно, по настоянию генерала Поповича, последовал Министерский приказ о закрытии в Румынии и в Бессарабии всех русских газет. Кроме впрочем, одной, издающейся в Бухаресте, при ближайшем участии Министерства культуры...

Бессарабец

УДК 93/94

<https://orcid.org/0000-0002-7866-0063>

<https://orcid.org/0000-0002-7543-8272>

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ МЯСНОЙ ОТРАСЛИ РОССИИ

Болтаевский Андрей

кандидат исторических наук, доцент

Российского университета кооперации, г. Мытищи, Россия

e-mail: Boltaev83@mail.ru

orcid.id:0000-0002-7866-0063

Агуреев Станислав

кандидат исторических наук,

доцент кафедры международных отношений

Дипломатической академии МИД России, г. Москва, Россия

e-mail: stas.agureev@mail.ru

orcid.id: 0000-0002-7543-8272

Abstract. Ensuring the national security of Russia draws attention to various sectors of the national economy, including the history of the development of the meat business. The authors consider a number of controversial issues of the past of the Russian meat industry.

Key words. industry, development, meat business, problems, hunger.

Выдающийся отечественный литературный критик В.Г. Белинский как-то заметил, что русская история есть неистощимый источник для всякого драматика и трагика. И действительно, многовековая история государства Российского насыщена героическими победами и не менее трагическими неудачами, в той числе в вопросах обеспечения национальной безопасности. Заметим, что понятие национальной безопасности многопланово, и помимо традиционно включаемой оборонной составляющей подразумевает и другие сферы, в частности продовольственный вопрос.

Обеспечение продовольствием играет первостепенную важность во всех традиционных обществах, а применимо к России осложняется еще и не самыми благоприятными погодными условиями. Вспомним, что уже в Ветхом Завете приводится следующее толкованием Иосифом сна египетского фараона: «Семь коров хороших, это семь лет; и семь колосьев хороших, это семь лет: сон один; и семь коров тощих и худых, вышедших после тех, это семь лет, также и семь колосьев тощих и иссушенных восточным ветром, это семь лет голода».

Голод был типичным, а не экстремальным состоянием: по подсчетам В. Н. Лешкова, голод на Руси в течение XI – XVI в. повторялся каждые 13 лет [6]. Историки справедливо подметили, что голод всегда приводил к резкому снижению авторитета правителя. Н.М. Карамзин приводит следующий взгляд на княжение Мстислава: «сверх тогдашних мнимых ужасов, солнечных затмений и легкого землетрясения в южной России (Августа 1, 1126 года) действительным несчастьем княжения Мстиславова был страшный голод в северных областях, особенно же в Новгородской. От жестокого, совсем необыкновенного холода вымерзли озими, глубокий снег лежал до 30 Апреля, вода затопила нивы, селения, и земледельцы весною увидели на полях, вместо зелени, одну грязь. Правительство не имело запасов, и цена хлеба так возвысилась, что осьмина ржи в 1128 году стоила нынешними серебряными деньгами около рубля сорока копеек. Народ питался мякиною, лошадиным мясом, липовым листом, березовою корою, мхом, древесною гнилью. Изнуренные голодом люди скитались как привидения; падали мертвые на дорогах, улицах и площадях. Новгород казался обширным кладбищем; трупы заражали воздух смрадом тления, и наемники не успевали вывозить их. Отцы и матери отдавали детей купцам иноземным в рабство, и многие граждане искали пропитания в странах отдаленных» [4].

Черeda неурожайных лет (1601-1603) в конечном итоге привела к столь серьезному обнищанию населения, что на фоне ослабления центральной власти вызвала системный сбой в государстве, в ходе которого стоял вопрос о дальнейшем существовании Руси / России (Смутное время).

В ряде случаев голодные года становятся предметом манипуляций и идеологических диверсий, как это уже было в 1920-1930-е гг. в СССР (чего стоит только так называемый Голодомор, который активно продвигается киевским режимом на Украине).

И, вместе с тем, нельзя ограничивать вопрос продовольственной безопасности исключено только зерновой стороной. Да, мы уже привыкли за многовековую историю к главенствующей роли хлеба: «Хлеб – всему голова», «Был бы хлеб, а у хлеба люди будут», «Без денег проживу, а без хлеба не проживу», «Хлеб да вода – здоровая еда». Но русская поговорка, которую приводит блестящий знаток русской деревни Н.А. Энгельгардт, – «дешев хлеб – дорого мясо» – показывают и другую сторону продовольственного вопроса.

Обращение к истории мясного вопроса в России позволяет сделать вывод о том, что с дохристианских времен восточные славяне потребляли в пищу говядину, баранину и даже конину, хотя к последней в европейской традиции прослеживается подчеркнута скептическое отношение.

О той роли, которую играло мясо в повседневной жизни русского общества говорит название профессии говядар, под которым подразумевали торговца мясом. О значении мясного дела в старину наглядно показывают сохранившиеся названия улиц современных

российских городов (например, улица Мясницкая в Москве, в XVI веке застроенная лавками и домами мясников, или Мясная улица Санкт-Петербурга, где располагалась бойня скота).

Впрочем, вплоть до второй трети XX в. можно констатировать кустарный характер отечественного мясного дела. Так, например, в 1913 г. только 16 % предприятий по убою скота располагались в каменных строениях, а сырьевая база отличалась крайне низким уровнем, на убой часто попадали отбракованный скот. А.И. Микоян отмечал, что «в старой России не было настоящей пищевой промышленности, если не считать водочной, сахарной и табачной», развитие которых поддерживалось правительством в фискальных целях [9]. Тот же А.И. Микоян писал, что ««азиатская отсталость в деле ухода за скотом, убое, варварском уничтожении отходов вместо рационального использования их, что дало бы добавочных продуктов на сотни миллионов рублей ежегодно, отсутствие основных зоотехнических мероприятий, недопустимо длинные сроки перевозки скота по железной дороге, от 2 до 17 дней, в результате чего он теряет от 5 до 20 % заготовленного веса – все это говорит о том, что по существу мы еще не имеем мясной промышленности» [7].

Очевидно, что централизация боенского дела ставила задачей не только соответствие все возрастающим санитарно-гигиеническим требованиям, но и повысить качество поставляемого на рынок мяса. Первыми реализовали идею централизованных боен во Франции в 1810 г., в нашей же стране первопроходцем, что и следовало ожидать, выступил Санкт-Петербург, где общественные бойни были открыты в 1882 г. Одесса и Киев последовали по пути российской столицы, а вот открытие московской централизованной бойни произошло только в 1888 г.

Еще в 1863 г. на имя московского градоначальника А.А. Щербатова поступило предложение по улучшению боенского дела в городе. К этому времени в Москве числились 21 бойня, концентрированные в пяти местах на северо-востоке, востоке, западе и юге: 4 бойни располагались за Крестовской заставой (близ Ярославского шоссе), 4 – в Лефортово недалеко от реки Синички, 5 – за Серпуховской заставой, 5 – за Дорогомиловской заставой, 3 – за Покровской заставой вблизи Калитниковского кладбища. Санитарное состояние боен оставляло желать лучшего: чаще всего нечистоты сливались в ручьи и речки, в том числе в Москву-реку. О том, как влияли на природу бойни наглядно свидетельствовал следующий факт: в 1909 г. гостившему софийскому градоначальнику показали на место, ранее занятое бойнями со словами «Вот уже больше двадцати лет как снесли бойни, а до сих пор воняет» [2, с. 5].

Приведем типичное описание бойни в 1860-е гг.: «Загоны представляли из себя открытые немощеные пространства, обнесенные только слегами [жердями – прим. авторов]; приводимый для убою скот стоял по колено в грязи, иногда сутками без пищи и без всякой защиты от непогоды. Дворы, на которых местами валялись содранные кожи, рога и копыта, были до того грязны, что перебраться через них можно было только по дощатым мосткам и кое-где насыпанным дорожкам; навоз, накопившийся на дворах, свозился только весной и осенью; смешанный с кровью и содержимым желудков и кишек он давал такой букет, что запах, происходящий от топки сала, по сравнению с этим был не чувствительным» [2, с. 5]. Работники чаще всего жили при самих бойнях в маленьких избах.

В течение 1860-х – 1870-х гг. рассматривались несколько проектов новых боен, но все они оказались по разным причинам безрезультатными. Примечательно, что первоначально общегородская бойня должна была располагаться у Канатчиковой дачи, однако в дальнейшем ее было решено перенести в местность между Покровской и Спасской заставой в район Сукина болота.

Как отмечал С.А. Подэрни, постройка центральных боен, «состоящих более чем из 50 различных зданий, трех заводов, специальной водокачки, скотопригонной торговой площадки, загонных дворов, железнодорожных путей с выгрузными платформами, полей орошения и пр.» была осуществлена в 1886 – 1888 гг. [10, с. 5].

Потребности растущих в процессе урбанизации городов и становление методов охлаждения привели к концу 1920-х гг. к необходимости создания полноценной мясной индустрии: в 1929 г. ЦК ВКП(б) принимает решение о создании мясной промышленности. В ходе индустриализации были созданы Московский, Ленинградский, Бакинский, Семипалатинский и другие мясокомбинаты. В 1935 г. по сравнению с 1931 г. в Советском Союзе поголовье забитого крупного рогатого скота увеличилось в 2 раза (с 500 тыс. до 1 млн. голов). Собственно, только в этот период в нашей стране было налажено стабильное производство колбасно-сосисочных изделий. Примечательно, что в не самых благоприятных дипломатических и финансовых условиях советское правительство нашло возможность направить специалистов для изучения мясного дела в самую передовую страну с точки зрения мясной промышленности того времени – Соединенные Штаты Америки. Среди посланцев был и сам народный комиссар пищевой промышленности А.И. Микоян. Конечно, модернизация отрасли требовала и серьезных финансовых расходов: с 1931 по 1940 г. капиталовложения в отрасль достигли 1 млрд. рублей [8].

Обеспечение ассортимента мясных изделий и улучшение снабжения крупных городов – эти задачи, ставившиеся в годы первой пятилетки правительством были в целом выполнены. Помимо основных задач перед мясной индустрией ставились и другие: например, обеспечить качество продукции, которая должна была превосходить домашнюю, что позволило бы высвободить женщину от труда на кухне. К слову, согласно указу Президиума Верховного Совета СССР от 10 июля 1940 г. выпуск недоброкачественной продукции являлся противогосударственным преступлением, равносильным вредительству.

Подведем некоторые итоги. Существуют разные мнения, относительно зарождения мясной промышленности в нашей стране. Так, например, на одном из интернет-сайтов безапелляционно указывается, что «начиная с XVIII века, на Севере России стала развиваться мясная промышленность» [3]. Конечно, страница, представленная на этом сайте, содержит грамматические ошибки, но, тем не менее, стоит отметить, что авторы приводимого текста в общем-то продолжают те же ошибки, которые совершают и другие исследователи. Изначально в русском языке под понятием промышленность понимался любой промысел, то есть деятельность, связанная с умением жить, благодаря своим проворным качествам. Очевидно, что впервые предложивший это слово для русской публики Н.М. Карамзин еще не мог в начале XIX в. понимать под ним крупное механизированное производство. Как справедливо отмечает А.Н. Котович, современное понимание слова «произошло значительно позже, когда и у нас появилась настоящая крупная промышленность с применением пара и электричества» [5, с. 26]. Очевидно, что в советский период вопрос о становлении мясной промышленности был по понятным причинам идеологизированным. Неудивительно, что справочные издания констатируют: «Советское государство получило в наследство от царской России в основном кустарные предприятия по переработке скота и молока, способные удовлетворить лишь незначительный спрос на мясные и молочные продукты» [8]. Однако, в конечном итоге, следует признать, что подлинное становление мясной промышленности приходится именно на советскую эпоху, а начало ее можно отнести к пореформенной России конца XIX в.

За последние годы наметился позитивный тренд в развитии российской мясной промышленности, обусловленный ростом потребления мясной продукции. При этом санкционные удары, наносимые евроатлантическим сообществом, представляют возможность сделать прорыв в отрасли, которая теперь уже вынуждена опираться на собственные силы. Как справедливо отмечает руководитель инновационного аналитического центра «Черкизово» Рустам Хафизов, «санкции 2014 года вместе с серьезной государственной поддержкой позволили отрасли начать развиваться и стать одним из мировых лидеров» [1]. Разумеется, по-прежнему в гораздо более выгодном положении находятся федеральные холдинги, а не фермерские хозяйства (продолжение процесса монополизации отрасли), но в целом можно говорить о воплощающихся на наших глазах

целях Продовольственной программы о самобеспечении страны основными видами отечественной сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия. Большие возможности дает для экспорта и азиатский рынок, в первую очередь Китай, а также Вьетнам.

Библиография

1. Вышли в мировые лидеры: как развивается мясная промышленность России в условиях санкций. URL: <https://riamo.ru/article/577660/vyshli-v-mirovye-lidery-kak-razvivaetsya-myasnaya-promyshlennost-rossii-v-usloviyah-sanktsij-xl> (дата обращения: 26.12.2022).
2. Горбунов Д.Г. Московские городские боины. М.: Городская типография, 1913.
3. История развития мясной промышленности. URL: <http://www.jarvis-russia.ru/artlpg.php?id=29> (дата обращения: 26.12.2022).
4. Карамзин Н.М. История государства Российского. Том II. Глава VIII. URL: http://www.spsl.nsc.ru/history/karam/kar02_08.htm (дата обращения: 22.12.2022)
5. Котович А. Н. История слова промысл / Русский язык в школе. 1940. № 4. С. 24-27.
6. Лешков, В.Н. О народном продовольствии в Древней России. М., 1854.
7. Мясная проблема. М., 1930.
8. Мясная и молочная промышленность СССР за 50 лет Советской власти и перспективы ее дальнейшего развития. М., 1968.
9. Пищевая индустрия Советского Союза. Отчетный доклад народного комиссара пищевой промышленности СССР тов. А.И. Микояна на объединенном заседании Союзного Совета и Совета Национальностей II сессии ЦИК Союза ССР VII созыва 16 января 1936 г. // Правда. 1936. 22 января.
10. Подэрни С.А. Техническое описание московских центральных городских боен. М.: Печатня А.И. Снегиревой, 1896.

УДК 39(=512.165)

<https://orcid.org/0000-0002-0248-8703>

КУМАНСКАЯ ГИПОТЕЗА ПРОИСХОЖДЕНИЯ ГАГАУЗОВ: АРГУМЕНТЫ «ЗА» И «ПРОТИВ»

Никогло Диана

доктор истории, доцент,

Институт культурного наследия,

НИЦ Гагаузии им.М. В.маруневич

e-mail: nikoglo2004@mail.ru

orcid.org/0000-0002-0248-8703

Abstract. The article presents the main stages in the formation of the Cuman hypothesis of the origin of the Gagauz. Obviously, this version has its strengths and weaknesses. The historical and archaeological data are justified, according to which the population of Dobruja was made up of Turkic-speaking Cumans. The weak side of the hypothesis is that the Cuman language belongs to the Kipchak group, and the Gagauz language belongs to the Oghuz group. However, a number of researchers have tried to give well-founded explanations. Their essence is as follows. The population of Dobruja (Dobrudzhan despotism) before the Ottoman domination spoke the Turkic (Kipchak) dialect. After the conquest of the Balkan Peninsula by the Ottomans, the language of the Ottomans, related to the Cuman dialect, became dominant in the region. At the same time, the Kuman dialect was absorbed by the Ottoman language, which belongs to the Oguz group. These processes, which continued for four centuries, predetermined the Oguz character of the Gagauz language.

It should be emphasized that research in this direction needs to be continued. The

implementation of research in the field of linguistics, namely the search for Kypchakisms in the Gagauz language, will make significant progress in resolving this important issue for Gagauz studies.

Keywords. Cuman hypothesis, Gagauz, Oguz group, Gagauz language, Dobrudzhan despotism.

Общеизвестно, что все гипотезы о происхождении гагаузов подразделяются на две группы – славянскую и тюркскую. Сторонники «славянской» гипотезы полагают, что гагаузы являются отуреченными болгарами. Сторонников «тюркской» гипотезы можно подразделить на несколько групп: часть из них считает, что предками гагаузов являются турки-сельджуки, другие считают таковыми огузов, третьи – тюрко-болгар, четвертые – куман (половцев).

Цель данной статьи состоит в том, чтобы представить историографический обзор тех основных работ, в которых содержится анализ гипотезы куманского происхождения гагаузов и показать ее слабые и сильные стороны. Следует сказать, что исследователи, которые относят себя к сторонникам огузского происхождения гагаузов, считают огузов «этническим ядром» и полагают, что печенеги, куманы, также вошли в состав будущих гагаузов. Таковыми, на наш взгляд, являются В.А. Мошков [8], лингвисты-тюркологи Л.А. Покровская [10; 11; 12], Г.А. Гайдаржи [3] историки-этнографы М.Н. Губогло [5], М.В. Маруневич [9], А.В. Шабашов [13], И.Ф. Грек [4], С.С. Булгар [2] и др. При этом А.В. Шабашов и И.Ф. Грек не исключают участие в данном процессе тюрко-болгар.

Впервые гипотезу куманского происхождения гагаузов в XIX в. выдвинул В. И. Григорович [5, с. 165].

Затем впоследствии более обстоятельно ее обосновал болгарский ученый К. Иречек [7]. К. Иречек в одной из своих работ говорит о близости языка куманов и гагаузов. Кроме того, он приводит примеры топонимии и антропонимии куманского происхождения, сохранившейся на обширной территории Карпато-Балокано-Дунайского ареала – в Молдавии, Румынии, Венгрии, на Балканском полуострове. Так, анализируя труды зарубежных историков и лингвистов, ученый обратил внимание на то, что «название узы или огузы, чьи следы, согласно исследованиями графа Кууна, могут длительное время прослеживаться у венгерских куман в личных именах и названиях местностей» [7]. Такие наблюдения К. Иречека позволяют предположить, что процесс межэтнической миксации северо-тюркских племен, происходил на самых ранних этапах миграции этих этнических тюркоязычных массивов на запад.

Свое мнение о происхождении гагаузов К. Иречек выразил следующим образом: «Гагаузы, без сомнения, являются остатками некоего старотюркского племени, которое еще в средние века поселились на землях тогдашнего болгарского царства и приняло христианство задолго до османского завоевания, что способствовало сохранению верности христианству при господстве родственных ему по языку магометан. Турецкий язык с родственными ему элементами наречия Codex Cumanicus, во всяком случае, первичен для этих людей, более древний, чем их христианство. Исторические языковые следы приводят нас только к куманам, более того, на этом же берегу еще в 14 столетии жили бояре-христиане с совершенно турецкими именами, как уж упомянутые Балык и Иолпан. Само название гагауз напоминает, как уже отмечал Славейков (Читалище, Царьград, 1873, с. 774) название узы или огузы, чьи следы, согласно исследованиями графа Кууна, могут длительное время прослеживаться у венгерских куман в личных именах и названиях местностей» [7].

Итак, основным аргументом в пользу куманского происхождения гагаузов К. Иречек считает исторический факт присутствия куманов на Балканах. Помимо этого, он не исключает наличие в языке гагаузов лексики куманского происхождения. Следует отметить, что К. Иречек только обозначил некоторые лексемы, топонимы, антропонимы и не вдавался в детальное исследование языка. Утверждение о том, что «Исторические языковые следы

приводят нас только к куманам», позволяют говорить о том, что К. Иречек был убежден в том, что тем старотюркским племенем, от которого произошли гагаузы, являются именно куманы.

Слабое место этой гипотезы, как отметил М.Н. Губогло, состоит в том, что язык гагаузов принадлежит в огузской группе языков, а язык куман – к кипчакской [5, с. 165]. По этой причине данная версия, будучи очень привлекательной, не разделяется рядом ученых. Характер языка не позволил ей закрепиться в научном дискурсе. Тем не менее, она (гипотеза) побуждала исследователей продолжать изыскания в этом направлении.

Так, М. Н. Губогло попытался осуществить сравнительный анализ лексики гагаузского языка с лексикой языка, зафиксированного в „Codex Cumanicus”. Ученый пришел к выводу, что между куманским языком „Codex Cumanicus” и гагаузским языком существует более тесная генетическая близость, чем предполагалось ранее. Кроме того, исходя из произведенных сравнений, М. Н. Губогло выдвигает идею о том, что магистральным путем, по которому следует изучать происхождение гагаузов, и не только их, является *теория межэтнического смешения, в основе которого – межэтнический синтез*. Иными словами, в исследуемом им „Codex Cumanicus” обнаружены слова не только чисто кипчакского происхождения, но и лексемы, представляющие собой синтез огузских и куманских элементов [6, с. 151-166]. Данный вывод М. Н. Губогло коррелирует с мнением И. Ф. Грека, который подчеркивал смешанный характер кочевых тюркоязычных этнических массивов (печенегов, узов, половцев, черных болгар), которые в эпоху раннего средневековья мигрировали на Балканы [4, с. 310]. А. В. Шабашов, в свою очередь, говорит об этнической неоднородности тюрко-болгар [13, с. 308].

К числу тех, кто поддерживает гипотезу о куманском происхождении гагаузов, можно отнести и болгарского археолога Г. Атанасова, автора монографии «Добруджанское деспотство». Опираясь на обширный археологический материал, ученый констатирует, что основным населением причерноморской Добруджи с 1237 г. являлись тюркоязычные куманы, которые участвовали в этногенезе гагаузов [1, с. 443]. Он отмечает также, что в Болгарском царстве в XIV в. имело место обособление независимых и полунезависимых от Тырново феодальных княжеств. К их числу относилось и Добруджанское деспотство. Правителями Карвуны и Калиакры являлись представители куманской аристократии. Они передали церковь в подчинение Цариградской патриархии. Именно это привело впоследствии к вытеснению болгарского языка и к формированию необходимых условий для сохранения «материнского куманского северно-тюркского наречия» (Г. Атанасов). Далее болгарский археолог не без основания подчеркивает, что говор куманов закрепляется в связи с проникновением турок-османов, говорящих на схожем языке тюркской группы. Невзирая на то, что это население, продолжало осознавать себя болгарскими христианами и говорило на «турецком» языке, оно сохранило свою идентичность до наших дней под названием «гагаузы» [1, с. 443]. Однако Г. Атанасов не объясняет, почему.

И.Ф. Грек полагает, что тюркоязычные этнические массивы, проникавшие на Балканы, изначально сами по себе не были однородными и включали в себя представителей других этнических общностей. Суть объяснений исследователя сводится к следующему. Если куманы составляли большинство населения Добруджи в XIII–XIV и доминировали в административном и военном отношении, то они, соответственно, подчиняли себе другие этнические общности, родственные им по языку и культуре. Иными словами, эти этнические общности принимали название победителей [4, с. 315, 321, 308-311].

Как видим, аргументов исторического характера относительно гипотезы куманского происхождения гагаузов вполне достаточно, чтобы утверждать о том, что куманский компонент сыграл немаловажную роль в формировании гагаузской этнической общности. Однако в гагаузоведении отсутствуют работы лингвистов-тюркологов, посвященных наличию куманских элементов в гагаузском языке. Без этой составляющей картина куманской гипотезы не является полной.

Выводы: Мы попытались обозначить основные этапы становления куманской гипотезы происхождения гагаузов. Очевидно, что эта версия имеет свои слабые и сильные стороны. Обоснованными являются исторические и археологические данные, согласно которым, население Добруджи составляли тюркоязычные куманы. Слабая сторона гипотезы состоит в том, что язык куманов относится к кипчакской группе, а язык гагаузов к огузской. Однако, ряд исследователей попытались дать вполне обоснованные объяснения. Их суть сводится к следующему. Население Добруджи (Добруджанского деспотства) до османского господства говорило на тюркском (кипчакском) наречии. После покорения османами Балканского полуострова родственной куманскому наречию язык османов стал доминирующим в регионе. Куманское наречие при этом было поглощено османским языком, который относится к огузской группе. Эти процессы, продолжающиеся на протяжении четырех веков, предопределили огузский характер языка гагаузов.

Следует подчеркнуть, что изучение в данном направлении необходимо продолжать. Осуществление изысканий в области лингвистики, а именно поиск кыпчакизмов в гагаузском языке позволит значительно продвинуться в разрешении этого важного для гагаузоведения вопроса.

Библиография

1. Атанасов Г. Добруджанското деспотство. Велико Търново, 2009. С. 443.
2. Булгар С.С. История гагаузов с периода средновековья. до настоящего времени. Комрат, 2021.
3. Гайдаржи Г.А. Гагаузский язык // Сын Буджака. Кишинэу, 2000. С.15-32.
4. Грек И.Ф. «Черные болгары»: этническая история и историческая судьба // Stratum plus. Археология и культурная антропология. Кишинев, 2013, №6. Культурные слои веры, с. 307-332.
5. Губогло М. Н. Этническая принадлежность гагаузов (историография проблемы) // Советская этнография, 1967, №3, с. 159-167.
6. Губогло М. Н. Codex Cumanicus как этнологический источник // Гагаузы в мире и Мир гагаузов. Комрат: Б.и., 2012. С. 151-166.
7. Иречек К. Няколко бележки върху остатоките от печенези, кумани, както и тъй наречените народи гагаузите и сургучи в днешна България, ПСп, XXXII – XXXIII, Средец, 1890. С. 224 (См.: Несколько заметок по поводу остатков печенегов, куманов, а также и так называемых народов гагаузов и сургучей в современной Болгарии) // Вести Гагаузии, №№154-155, 158-159, 160-161, 162-163, 2005. № 158-159, с. 4.
8. Мошков В.А. Гагаузы Бендерского уезда.
9. Маруневич М. В. История гагаузского народа. Курс лекций. 2001г. Рукопись.
10. Покровская Л.А. Основные черты фонетики современного гагаузского языка // Вопросы диалектологии тюркских языков, т.2, баку, 1960, с. 170-190.
11. Покровская Л.А. Общая характеристика диалектной системы гагаузского языка // Тезисы докладов на 4 региональном совещании по диалектологии тюркских языков 27-30 мая 1963 г., Фрунзе, 1963, с. 48-49.
12. Покровская Л. А. Грамматика гагаузского языка, М., 1964.
13. Шабашов А. В. Гагаузы: система терминов родства и происхождение народа. Одесса, 2002; Грек И. Ф. Черные болгары: этническая история и историческая судьба // Stratum plus, № 6, 2013. С. 307-331. С. 308.

УДК 94

<https://orcid.org/0000-0002-7866-0063>

ГАГАУЗЫ – ДЕПУТАТЫ «СФАТУЛ ЦЭРИЙ» 1917-1918 ГГ.: МИХАИЛ РУССЕВ (1882-1926), ДМИТРИЙ ТОПЧУ (1887-1958), ИВАН КАРА И ИХ СУДЬБА

Булгар Степан,

доктор истории, ст. н. исслед., зав. отделом истории и этнографии
Научно-исследовательского центра Гагаузии им. М.В. Маруневич,
г. Комрат, РМ
e-mail: bulg2004@mail.ru
orcid.org: 0000-0002-7866-0063

Abstract. The article "Gagauzians - deputies of Sfatul Tseriy 1917-1918: Mikhail Russev (1882-1926), Dmitry Topchu (1887-1958), Ivan Kara and their fate" highlights the fate of the Gagauz deputies of "Sfatul Tseriy" ("Regional Council") provides evidence of the participation of the Gagauz in political events in Bessarabia in 1917-1918, as well as the concern of representatives of the Gagauz intelligentsia about the fate of their people. The article analyzes a little-studied topic related to political processes in the Gagauz villages of South Bessarabia and the involvement of residents of the Gagauz villages of Bessarabia in this activity.

In the work of "Sfatul Tsarii" participated as follows: teacher M.M. Russev, delegated from the agricultural cooperatives of the south of Bessarabia, one of the authors of the political memorandum, where he defended the rights of the citizens of Bessarabia against the arbitrariness of the Romanian troops in Bessarabia and against the unification of Bessarabia with Romania; lawyer D.G. Topchu, before the revolution of 1917 he served as the head of supply of the Bendery Zemstvo Council, after the revolution he became a deputy of Sfatul tsarii in 1917-1918, and in the 1920s he joined the National Agrarian Party. Another deputy of "Sfatul Tsarii" was a well-known politician in Budzhak, the vowel of the Bendery district zemstvo I.A. Kara. The activities of the Gagauz deputies "Sfatul Carii" were consistent with the program of the participants of the II Bessarabian provincial peasant congress in January 1918 in Chisinau, who opposed the land program proposed by "Sfatul Carii". During this period, the armed resistance of the inhabitants of Bessarabia began against the Romanian occupation of Bessarabia. After the annexation of Bessarabia to Romania, General Voitoyanu read out the decree of the King of Romania on the dissolution of Sfatul Tarii.

Keywords. Gagauz "Sfatul Tarii", Gagauz against the unification of Bessarabia and Romania, Gagauz in 1917-1918. in Bessarabia, Gagauz of Akkerman district 1917-1918 against the activities of "Sfatul Tseriy", the Gagauz and the land issue in the program "Sfatul Tseriy" of Bessarabia in 1917-1918.

Участие гагаузов в политических событиях Бессарабии в 1917-1918 гг. является неопровержимым фактом зрелости представителей гагаузской интеллигенции в начале XX века и обеспокоенностью судьбой своего народа. В данной статье речь пойдет о политической деятельности гагаузов – депутатов «Сфатул Цэрий» («Краевой Совет»): Михаил Миронович Руссев [26, с. 788], уроженец с. Кубей, учитель, делегирован от сельскохозяйственных кооперативов юга Бессарабии [26, с. 788-789]; Дмитрий Георгиевич Топчу, уроженец с. Томай, юрист, работал председателем Управления снабжения Бендерского уезда, делегирован от Конгресса кооператоров Бессарабии [26, с. 790-791], член Бессарабского болгаро-гагаузского комитета «Сфатул Цэрий» (его мандат утвержден Протоколом № 67 заседания «Сфатул Цэрий» от 4 апреля 1918 г.) [26, с. 579], его выступление [26, с. 810] упоминается в протоколе № 67 от 04.04.1917 г.; Иван Кара, уроженец г. Комрата, гласный (депутат) Бендерского уездного земства, член Бессарабского болгаро-гагаузского комитета «Сфатул Цэрий», член Административной комиссии «Сфатул

Цэрий» [26, с. 774-775], его выступление упоминается в протоколе № 2 от 22.11.1918 г. [26, с. 800]. Депутатом «Сфатул Цэрий» был также представитель сформированной в «Сфатул Цэрий» фракции болгар и гагаузов Новаков Антон [26, с. 774], делегат от кооперативных организаций и союзов, член мандатной комиссии, член Комиссии по борьбе с анархией, член Комиссии деклараций и уставов [26, с. 784-785]. Василий Николаевич Искимжи (1884-2016) [6, с. 12, 27], уроженец с. Купоран Аккерманского уезда Бессарабской губернии, учитель, окончил Байрамческую учительскую семинарию [6, с. 13-15], участник первой мировой войны, прапорщик царской армии, в 1917 г. возглавил Исполнительный совет Крестьянского комитета Аккерманского уезда, и в этом качестве был одним из 500 делегатов I-го Бессарабского губернского крестьянского съезда, состоявшегося в Кишиневе 21-23 мая 1917 г., разоблачавший реакционную сущность программы Молдавской национальной партии. В. Искимжи с возмущением говорил: «Я теперь уже начинаю убеждаться, что такое представляет партия Халиппы, в этой партии есть сепаратистские стремления... Такое разъяснение опасно для нас, ибо помещик может опять сесть на шею...» [1, с. 21]. В.Н. Искимжи участвовал в работе II-го Бессарабского губернского крестьянского съезда в январе 1918 г. в Кишиневе, где сотрудничал с членами Бессарабского болгаро-гагаузского комитета «Сфатул Цэрий» [6, с. 15].

Гагаузы и болгары, в большинстве своем, были против объединения Бессарабии с Румынией. Как писали молдавские историки К.Л. Жигня и В.И. Козма: «На основе неопровержимых фактов и документов объединенными усилиями советских историков было доказано, что «Сфатул Цэрий», созданный молдавскими буржуазными националистами сразу же после Октябрьской революции в России, ставил своей целью предотвратить победу Советской власти в Бессарабии и оторвать ее от страны победившей революции. Будучи не в силах сдержать революционное движение в крае, главари «Сфатул Цэрий» и их единомышленники пошли на сговор с международным империализмом в лице королевской Румынии и покровительствующих ей стран Антанты. Предав свой народ. Они отдали Бессарабию чужеземным захватчикам» [9, с. 77].

В декабре 1917 г. из «Сфатул Цэрий» были выведены 10 «депутатов»-молдаван и 11 представителей национальных меньшинств, а в дальнейшем были исключены еще соответственно 24 и 13 человек. Таким образом, 58 членов «Сфатул Цэрий», или около 40% первоначального состава были «освобождены». Они тут же заменялись угодными буржуазии и помещикам лицами [1, с. 53].

Одним из самых активных депутатов гагаузско-болгарской фракции в «Сфатул Цэрий» от гагаузов был Руссев Михаил Миронович [4, с. 354-355] – сельский учитель, общественный и политический деятель, председатель кооператоров Буджака.

После свержения Временного правительства и революции в России, развала Румынского фронта в Бессарабии сложилась ситуация безвластия и анархии. В этих условиях в конце 1917 г. в Кишиневе был создан краевой комитет «Сфатул Цэрий», куда от кооператоров юза Бессарабии был делегирован М.М. Руссев. В январе 1918 г., защищая интересы гагаузов и болгар, Руссев проголосовал против оккупации Бессарабии румынскими войсками. Голосование проходило под дулом румынских пулеметов. Голос Руссева против румынской оккупации Бессарабии был услышан его соратниками по крестьянской кооперации. В тот момент Руссев стал выразителем интересов жителей юга Бессарабии. 27 марта (9 апреля) 1918 г. члены крестьянской фракции «Сфатул Цэрий», в числе которых был Михаил Руссев, направили румынскому правительству «Меморандум», где были выставлены требования сохранения свободы слова, собраний, неприкосновенность личности депутатов «Сфатул Цэрий» и всех граждан Бессарабии, привлечения к ответственности за нарушение автономии Бессарабии, отвода жандармов из населенных пунктов Бессарабии, восстановление прав национальных меньшинств и многое другое [12, с. 21]. Он исполнил свой патриотический долг. После такого поступка против него начались репрессии со стороны новых властей. Об этом пишет одесский журналист И. Г. Вайсман в некрологе М.М.

Руссева, помещенном в газете «Красная Бессарабия»: «Покончил жизнь самоубийством М. М. Руссев. Михаил Миронович – всегда веселый, бодрый, жизнерадостный, полный энергии и веры в жизнь... повесился. Надо было знать его неукротимую любовь к жизни, чтобы понять, каким трагизмом веет от этой ужасной смерти, от последних слов его в письме к близким: «Мне, как и всем, тяжело уходить, – но уйти нужно. Нет сил дальше держаться на этом уровне, и в этот снеговой день я говорю себе сатис (довольно)!» [5].

М. М. Руссев, почти всю свою жизнь отдавший кооперации (до нее он был несколько лет учителем), от русской интеллигенции (сам он был гагаузом, – «турком», как он сам себя шутя называл) унаследовал её лучшие черты, соединив их с решительностью, огромной активностью и стремлением к общественно-политической работе.

Румыны знали его отношение к ним, и все время изолировали от жизни. Рухнула разгромленная ими кооперация, где он играл руководящую роль. Его арестовывали, предавали суду, лишали возможности участвовать в общественной работе. У себя на родине он чувствовал себя затравленным зверем. Человека с избытком энергии лишали возможности что-либо делать, предоставляя задохнуться в этой узкой норе, куда его загнали». М.М. Руссев в январе 1918 г. выразил протест против румынских оккупантов и стал выразителем интересов и защитником жителей многонационального края юга Бессарабии.

Еще одним активным деятелем от гагаузско-болгарской фракции в «Сфатул Цэрий» от гагаузов был юрист Дмитрий Топчу. Свой первый опыт политической деятельности Дмитрий Топчу получил еще в 1917 г., когда стал членом «Сфатул Цэрий», куда был делегирован от Конгресса кооператоров Бессарабии [24, с. 15]. Но в дальнейшем в «Сфатул Цэрий» была сформирована фракция болгар и гагаузов, куда вошел и Дмитрий Топчу. В протоколах заседаний Бессарабского краевого органа «Сфатул Цэрий» отражено участие в работе представителей фракция болгар и гагаузов. На заседании, состоявшемся в Кишиневе 21-го ноября 1917 г. при участии избранных депутатов и представителей разных общественных, военных, политических и национальных организаций, представитель болгаро-гагаузского населения Бессарабии М.С. Стоянов обратился к Собранию с речью, в которой сказал: «... В настоящий день наш Бессарабский корабль прибыл истерзаный в гавань Сфатул Цэрий. Я счастлив приветствовать Верховный Краевой Совет Сфатул Цэрий от имени болгаро-гагаузского народа ...» [26, с. 110].

Из протокола заседания № 2 от 22 ноября 1917 г.: «...Внеочередное заявление делает член Сфатул Цэрий, представитель болгаро-гагаузов Новаков, который говорит, что болгаро-гагаузы организуют, с разрешения Штаба Одесского Военного Округа, конные сотни и спрашивает, как им быть дальше с этим вопросом. Председатель разъясняет, что болгаро-гагаузские войсковые части должны войти в сношение с Главным молдавским Военным Комиссаром. Главный Комиссар по военным делам заявляет представителю болгаро-гагаузов, что этот вопрос решится 23-го ноября в Комиссариате ...» [26, с. 124].

Из протокола заседания № 6 от 28 ноября 1917 г., выступающий депутат Прахницкий: «Деп[утат] Мисирков думает, что национальный вопрос, как весьма важный, нельзя заменить демократичностью, и национальные интересы нуждаются в особом представительстве в директорiate. Правда, в Бессарабии, как это сказал депутат Ерхан, живут семнадцать народностей, но не все они равны по численности, по культурной роли и по значению своему в разных частях Бессарабии и в ее целом. Есть в Бессарабии национальности, составляющие 0,5% всего населения и даже менее. Само собой разумеется, что представительство от таких народностей в Совете Директоров едва ли необходимо. Другое дело – народностей более многочисленных. Так, например, болгаро-гагаузы и немцы в трех южных уездах Бессарабии вместе составляют одну треть всего населения этих уездов; эти народности там являются вместе с тем наиболее культурным элементом края. Ясно, что они имеют право на одно место в Совете директоров. Место, предоставляемое в директорате не украинцам и евреям, а остальным меньшинствам, по праву должно быть замещено болгаринoм-гагаузом или немцем» [26, с. 156-157].

Из протокола заседания № 64 от 28 декабря 1917 г. № 22: «Считая ввод румынских войск крайне опасным, мы, представители социалистических партий и советов рабочих и солдатских депутатов, внесем обсуждение этого вопроса на решение наших организаций, от постановления которых будет зависеть наше дальнейшее пребывание в Сфатул Цэрий. Депутат Мисирков оглашает резолюцию национальных меньшинств: болгар, гагаузов, немцев, поляков и армян» [26, с. 243]. «Голосуется резолюция Молдавского Блока, которая принимается большинством 38 голосов против 7, при 8 воздержавшихся. Резолюция социалистических партий принимается 9 против 39 и 4 воздержавшихся и, наконец, резолюция меньшинств /болгары, гагаузы, поляки, армяне и немцы/, принимается большинством 37 против 7, при 6 воздержавшихся» [26, с. 247].

На заседании № 64 от 27 марта 1918 г. присутствовали: «Весь состав Кабинета Молдавской Республики, премьер-министр Румынского Кабинета Г. Маргиломан, Г. Стери, военный министр Гиржеу...» [26, с. 553]. На данном заседании выступил премьер-министр Румынского Кабинета Г. Маргиломан, который сказал: «... проблема воссоединения Бессарабии к груди родной матери Румынии была впервые во всей широте поставлена на очередь в день объявления Молдавской Республики...» [26, с. 553]. Также выступил профессор Стере из Бухареста, уроженец Бессарабии: «... Румыния не может отказаться ни от своих исторических прав, ни от национальных идеалов и ни от интересов государства, которые велят ей искать пути к морю, то она вынуждена будет присоединить Бессарабию без нашего согласия...» [26, с. 556]. В ответ «От имени болгаро-гагаузов деп[утат] Мисирков заявляет: "Фракция болгаро-гагаузов уполномочила меня заявить, что она ни в коем случае не считает себя вправе без особых на то полномочий болгарского и гагаузского населения Бессарабии, рассматривать и решать вопрос о присоединении Бессарабии к какому бы то соседнему государству"» [26, с. 558-559]. На заседании № 64 от 27 марта 1918 г. произошло «воссоединение Бессарабии с Румынией» [26, с. 558]. Под № 12 в списке из 13 депутатов, отсутствовавших на заседании 27 марта 1918 г., стоит фамилия Дмитрия Топчу [22, с. 203-204]. Таким образом, историческим фактом является то, что депутат-гагауз Дмитрий Топчу за объединение Бессарабии с Румынией не голосовал. Причину своего отсутствия на заседании 27 марта 1918 г. Д.Г. Топчу приводит в своем искомом заявлении от 12 апреля 1928 г. по делу об административном правонарушении, поданном Дмитрием Г. Топчу против Министерства собственности на право получения 50 гектаров земли (согласно закону от 20 марта 1928 г. [16]), которую получили члены «Сфатул Цэрий», проголосовавшие 27 марта 1918 г. за «UNIRE» (присоединение к Румынии), а также некоторые активисты «UNIRE», не являвшиеся членами «Сфатул Цэрий». Решением Кишиневского Апелляционного суда Д.Г. Топчу было отказано в праве на получение 50 га земли. Данный документ является важным свидетельством перехода Д.Г. Топчу на сторону тех, кто поддерживал объединение Бессарабии с Румынией, хотя в заявлении идет речь о материальном аспекте, а не идеологическом.

В период своей депутатской деятельности в румынском парламенте в 1932-1940 гг. Д. Топчу сталкивался с обвинениями со стороны депутатов других румынских партий в том, что он в 1917 г. принимал участие в работе Бессарабского «Совета солдат и рабочих», то есть был коммунистом и большевиком [25, с. 191-195]. У нас нет документов, доказывающих или опровергающих это обвинение. Но то, что представители гагаузов и болгар в 1917 г. поддерживали отношения с большевиками и эсерами – это не было ни для кого секретом. Достаточно вспомнить о событиях, которые произошли на съезде Советов крестьянских депутатов в Кишиневе, где румынские оккупанты устроили террор в отношении жителей Бессарабии, которые выступили против «UNIREA»: «Еще 19/31 января, во время работы II съезда Советов крестьянских депутатов Бессарабии, в зал вошел отряд жандармов с четырьмя пулеметами. Молдаван В. Рудьева, В. Прахницкого, И. Панцыря, Т. Котороса и украинца П. Чумаченко (ни один из них не был большевиком) арестовали и, объявив врагами румынизма, на следующий день расстреляли. Были также расстреляны меньшевичка Н.

Гринфельд и эсер Н. Ковсан. Все они являлись членами Сфатул Цэрий. Кроме них были расстреляны еще 40 делегатов съезда. Их «вина» состояла в том, что они выступили против румынской интервенции и за Молдавскую Республику в составе России» [15, с. 144-145]. Показательна судьба Василия Николаевича Искимжи, участника съезда Советов крестьянских депутатов, который тоже был в числе кандидатов на расстрел, но сумел выбраться из Кишинева и уехать в г. Аккерман. Вот как вспоминал В.Н. Искимжи (1884-1950) об этих событиях: «И при помощи всего съезда тов. И[скимжи – Б.С.] с делегатами Аккерманского уезда в 2 часа ночи на автомобиле через тыл румын укатил, и впоследствии организовывал военное сопротивление крестьян южной Бессарабии против румын. 20 января на съезд уже явилось лишь около 50-60 человек, остальные не появились больше. И съезд, под давлением «Сфатул Цэрий», приступил вновь к работе, выбрав новый президиум, в какой вошли гг. Прахницкий (член «Сфатул Цэрий») и Катарос. Но и тут дела «Сфатул Цэрий» не пошли лучше. Тогда и Прахницкий и Катарос вместе с захваченным тов. Чумаченко были румынами расстреляны» [11, с. 55-56]. Большинство жителей Аккерманского уезда, где проживало много гагаузов, выступали против деятельности «Сфатул Цэрий». Так, в книге К.А. Поглубко «В борьбе ковалось братство», говорится: «Аккерманская городская дума приняла 25 ноября постановление, что считает организацию «Сфатул Цэрий» излишней и воздерживается от посылки в него своего делегата» [18, с. 101].

Необходимо отметить, что наряду со «Сфатул Цэрий», в Кишиневе действовал Бессарабский губернский исполком Советов рабочих и солдатских депутатов во главе с Я.Д. Мелешиним, с которыми сотрудничали революционеры из Комрата. В декабре 1917 г. революционер Павел Николаев из Комрата встретился с Я.Д. Мелешиним, и в Совете обсудили вопрос создания Гагаузской Республики [1, с. 67]. Таким образом, в Бессарабии в конце 1917 – начале 1918 гг. было две политических центра, с которыми сотрудничали гагаузы.

Депутаты «Сфатул Цэрий», среди которых был Дмитрий Топчу, в начале 1918 г. были совершенно беззащитны перед произволом румынских оккупационных войск. С юга Бессарабии поступали сведения о расстрелах членов земельных комитетов. Например, 21 января 1918 г. в с. Дезгинжа Комратской волости румынскими солдатами были расстреляны Байрактар Тодур, Тукан Николай, Гросу Георгий, Дрангоз Иван, о чем писала газета «Голос революции» [2, с. 27]. В январе 1918 г. в с. Бешалма Комратской волости был расстрелян председатель земельного комитета Павел Капсыз [3, с. 293]. «В Вулканештах бой с румынами закончился отступлением румын» [10]. 16 января 1918 г. в с. Кубей Болградской волости произошло ожесточенное сражение между отрядом жителей села численность 300 человек с румынскими военными, которые применили артиллерию против повстанцев [20, с. 137]. Такие события на юге Бессарабии происходили до мая 1918 г., но об этом на заседаниях предпочитали не говорить. Дмитрий Топчу, для того, чтобы прибыть из Бендер в Кишинев на заседание, часто рисковал жизнью, так как большая часть Бессарабии была оккупирована румынскими войсками. Для своей безопасности Д. Топчу и другие депутаты получили мандаты депутатов, которые могли в нужный момент предъявить. На заседании от 4 апреля 1918 г. № 67 председатель мандатной комиссии ставит на голосование фамилии кандидатов. «От Бессарабского болгаро-гагаузского комитета Топчу и Новаков. Мандаты утверждаются» [26, с. 579]. В списках Комиссии по ликвидации значится Топчу Димитрие под № 194, по национальности гагауз, его мандат был делегирован национальными организациями болгар и гагаузов, срок действия мандата с 7 марта 1918 г. по 18 мая 1918 г. [26, с. 790]. В списках депутатов, согласно протоколу пленарного заседания, под № 200 значится Топчу Димитрие [19], в протоколе № 67 от 04.04.1918 г. [26, с. 810] указаны даты встреч с его участием или на которых его имя упоминается в статусе заместителя.

27 ноября 1918 г. в Бессарабии был принят аграрный закон «Каса ноастрэ» („Casa noastră”). Бывший генеральный директор «Каса ноастрэ» описывал события тех дней: «... в декабре мы присутствуем при хорошо известных разгромах, которые совершенно пошатнули

всю экономику этой богатой провинции. Земля переходит в руки толпы, без всякого контроля; господствует произвол и грубая сила, босяки деревень развивают кипучую деятельность, земельные комитеты, учреждённые ещё с начала 1917 г., превышают вверенную им власть и, в лучшем случае, не в состоянии сдержать толпу, напичканную революционными идеями» [14, с. 62].

Для проведения аграрной реформы в Бессарабии, в конце 1918 г. создаётся специальное учреждение «Каса Ноастрэ», впоследствии контролируемое центральным министерством земледелия [21]. Только при помощи террора удалось осуществить в Бессарабии аграрную реформу. Это признал и директор ведомства, проводившего аграрную реформу: «Мы боролись, поскольку могли <...> дойдя до террора для проведения этой реформы» [22, с. 77]. В первой статье Закона провозглашается, что цель Закона – «наделение землёй бессарабских хлеборобов» за счёт Бессарабского государственного земельного фонда, образованного путём частичного или полного отчуждения определённых категорий земель, пригодных для сельскохозяйственных культур [22, с. 87].

Дмитрий Георгиевич Топчу, уроженец с. Томай, окончил юридический факультет Санкт-Петербургского университета [8, с. 314], до революции 1917 г. занимал должность начальника снабжения Бендерской земской Управы, о чем есть запись в документе: «... г-н Топчу Думитру работал в этой Управе в качестве председателя Управления снабжения Тигинского уезда, с 3 сентября 1917 г. по 22 марта 1919 г., когда он стал членом Региональной комиссии по ликвидации снабженческих работ в Бессарабии в качестве члена этой комиссии, отвечает за ликвидацию Управы снабжения Тигинского уезда» [17]. После 1918 г., после оккупации Бессарабии, все юристы должны были сдавать экзамен на знание румынского языка. Дмитрий Топчу владел разговорным молдавским языком, поэтому стал брать уроки румынского, сдал экзамен и получил лицензию на право заниматься адвокатской деятельностью. В Бендерском уезде крестьяне из сельскохозяйственных кооперативов знали Д. Топчу и обращались к нему, чтобы он защищал их интересы в условиях реализации нового аграрного закона „Casa noastră” («Каса ноастрэ»). Таким образом Д.Г. Топчу продолжал свою адвокатскую деятельность по защите прав крестьян, как он делал это же еще в 1917 г. [8, с. 309]. Д. Топчу владел русским, румынским и гагаузским языками и защищал права крестьян, которые сталкивались с различными проблемами, несправедливостью со стороны румынских властей.

Опасение гагаузов в отношении румынского национализма в отношении национальных меньшинств Бессарабии, в том числе и гагаузов, имело под собой реальную опасность. Несмотря на то, что Дмитрий Топчу сумел интегрироваться в румынскую политическую жизнь, и даже стал депутатом парламента Румынии, его часто оскорбляли по национальному признаку. В 30-е годы XX в. бессарабская интеллигенция стала проявлять определенный бессарабский патриотизм [13, с. 234]. Одним из идеологов «регионализма» в Бессарабии стал писатель Николай Костенко – главный редактор журнала «Viața Basarabiei». Н. Костенко выступил против засилия румын-олтян в Бессарабии и боролся за регионализм, против унижения бессарабцев. С таким положением дел столкнулся и Д. Топчу после своего выступления в румынском парламенте, где его оскорбляли по национальному признаку. Об этом пишет румынский политик Георге А. Куза: «Одно обижало Топчу – это когда его подозревали в том, что вера и чувства к стране у него приспособленные. Во время правления Национал-царанистов в Палате депутатов он был оскорблен министром финансов Вирджилом Маджару, который высказался о его происхождении так: «Это румынский язык?! Вот кто пытается говорить здесь о национальных интересах!... Какой-то гагауз?» На что Топчу ответил жалеющей репликой: «Я по-гагаузски, а вы по аромынски, каждый разговаривает – как может». Хотя его гагаузский язык был непонятнее, он имел чистые чувства в отношении к румынам и их языку» [8, с. 314].

Бывшие руководители «Сфатул Цэрий» Штефан Чобану и Ион Пеливан пытались демонизировать и представить румынской общественности юриста, депутата румынского

парламента Дмитрия Топчу как «... персонаж не только гагаузского происхождения, то есть турок-христианин, что, конечно же, это не было бы грехом - но что это была очень жесткая противоположность унии Бессарабии с Румынией» как гагауза – противника объединения Бессарабии с Румынией и добавляет, что «В 1917 году г-н Топчу был представителем, то есть депутатом в «Совете солдат и рабочих», то есть коммунистом и большевиком» [25, с. 191].

Митрополит Бессарабии Гурие дает следующую характеристику Д.Г. Топчу, как человеку «... чуждому румынской природе и лишенному скромности, свойственной как нашей природе, наряду с древней верой и христианским образованием, господин Топчу легко проявил себя в епархиальном собрании, между духовенством и мирянами - как в политике - смело, смело, беспринципный и дерзкий, с хватками башибузука, утверждая, что он поймет румынский национализм лучше, чем коренные румыны...» [25, с. 191].

После того, как только 36 депутатов «Сфатул Цэрий» проголосовало за объединение Бессарабии с Румынией, десять членов «Сфатул Цэрий», среди которых были: председатель южных кооперативов М. Руссев, председатель и вице-председатель крестьянской фракции В. Цыганко и Г. Бучушкан и другие подписали акт-протест против незаконного присоединения Бессарабии к Румынии, где писали, что они «считают все постановления «Сфатул Цэрий» ввиду допущенных явных нарушений, граничивших с обманом. Недействительными, незаконными и со всей энергией протестуют против отказа от автономии, как против акта насилия над волей народов, населяющих Бессарабию» [1, с. 106]³².

Какова же была дальнейшая судьба краевого органа «Сфатул Цэрий», который был создан только для того, чтобы организовать присоединение Бессарабии к королевской Румынии. После того, как присоединение состоялось, как пишут молдавские историки Антонюк Д.И., Афтенюк С.Я., Есауленко А.С.: «Этот самозванный орган, сыгравший столь печальную и позорную роль в истории молдавского народа, стал не нужен оккупантам. 10 декабря 1918 г., т.е. в день принятия решения кучкой предателей о "безусловном" присоединении Бессарабии к боярской Румынии, генерал Войтояну зачитал указ короля о роспуске "Сфатул Цэрий"» [1, с. 108].

Библиография

1. Антонюк Д.И., Афтенюк С.Я., Есауленко А.С. «Сфатул цэрий» - антинародный орган. – Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1986. - 116 с.
2. Булгар Степан. Жан пазары. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1988. – 120 с.
3. Булгар С.С. Участие гагаузов в революции и гражданской войне// История и культура гагаузов. Chişinău: „Pontos”, 2006. - С. 290-297.
4. Булгар Степан, Димчогло Юрий. История гагаузов Украины. - Одесса: Астропринт, 2017. - 748 с.
5. Вайсман И.Г. Некролог М.М. Руссева // Красная Бессарабия, газета. 1926, январь, № 1.
6. Грек Иван, Михайличенко Н.Ф. Возвращение из небытия: Василий Искимжи – учитель, революционер, воин, жертва репрессий. – Кишинэу: tipogr. „Lexon-Prim”, 2020. - 120 р.
7. Антонюк Д.И., Афтенюк С.Я., Есауленко А.С. «Сфатул цэрий» - антинародный орган. – Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1986. - 116 с.
8. Думиника Иван. Бессарабские болгары и гагаузы во взглядах румынского писателя и политика Георге А. Куза// България, метрополия и диаспора, сб. по случай 65-годинината на д.и.н. Николай Червенков. Кишинев: S.Ş.B., 2013. С. 301-318.
9. Жигня К.Л., Козма В.И. Современная буржуазная историография о характере и деятельности «Сфатул Цэрий» // Против буржуазных фальсификаторов истории и культуры молдавского народа. - Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972. - 227 с.
10. За власть Советскую. Борьба трудящихся Молдавии против интервентов и внутренней контрреволюции (1917-1920 гг.). Сб. документов и материалов. Кишинев, 1970. С. 32:

³² Антонюк Д.И., Афтенюк С.Я., Есауленко А.С. «Сфатул цэрий» - антинародный орган. – Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1986. - С. 106. 116 с.

- «Сводка по 8-й армии о получении Фронтотделом Румчерода телеграммы В.И. Ленина и Н.В. Крыленко об объявлении Советской России в состоянии войны с Румынией и о сопротивлении, оказанном румынским интервентам трудящимися и революционными солдатами на юге Бессарабии. 19.01.1918 г.».
11. Красная Бессарабия. Газета. - 1926. № 1. - С. 55-60.
  12. Левит И.Э. Бессарабский вопрос в контексте международных отношений (1919-1920 гг.). Парижская мирная конференция. – Тирасполь: Литера, 2012. - 240 с.
  13. Летом 1938 г. было введено новое административное деление страны на 10 областей (цинутов), возглавлявшихся королевскими резидентами, наделенными всей полнотой исполнительной власти. Правительство повело наступление на права национальных меньшинств. В июне 1938 г. был принят закон о проверке гражданства и преимущества для лиц румынской национальности. Тем самым провозглашался принцип «румынизации» страны. Румынизация особенно тяжело отразилась на положении населения незаконно захваченных королевской Румынией областей, в частности, оккупированной Бессарабии. По административной реформе 1938 г. Бессарабия была расчленена, значительная часть ее перешла в подчинение румынских областных центров – Галаца, Ясс, Сучавы. На всей ее территории было строго запрещено пользоваться любым языком, кроме румынского. (История Румынии 1918-1970/ Утверждено к печати Институтом славяноведения и балканистики Академии наук СССР. Москва, 1971. С. 234).
  14. Малинский В. Аграрная «реформа» 1918-1924 гг. Кишинёв: Едитура де Стат а Молдовой. 1949. – 108 р.
  15. Назария С.М. Сфатул Цэрий, «объединение» с Румынией и отношение к нему молдаван и нацменьшинств Бессарабии (1917-1918 гг.)//Русин. 2013. № 3 (33). - С. 138-154.
  16. НАРМ. Ф. 25/с, оп. 2, д. 49, л. 28об. Monitorul Oficial. 31 Martie 1928. P. 2704. LEGE pentru Improșiietărirea foștilor deputați din Sfatul Țării, precum și foștilor membri ai guvernelor autonome ale Basarabiei, cari au înfăptuit Unirea Basarabiei cu țara mama (Закон для Поощрения бывшим депутатам земского Совета, а также бывшим членам автономных правительств Бессарабии, осуществлявшим союз (Unirea) Бессарабии с метрополией). В законе говорится: «Михай I, Милостью Бога и волей народа, король Румынии, Всем настоящему и будущему, здоровья / Законодательные собрания проголосовали и приняли. И мы санкционируем следующее: Закон для Поощрения бывшим депутатам земского Совета, а также бывшим членам автономных правительств Бессарабии, осуществлявшим союз (Unirea) Бессарабии с метрополией. Статья I. Бывшие депутаты Сельского совета, а также бывшие члены правительства автономной Бессарабии, кто создал UNIREA, переходят в собственность по цене экспроприации земельных резервов государства в Бессарабии, в том числе предусмотренные ст. 44 Бессарабского аграрного закона, с земельным участком площадью 50 га каждый. Статья II. Эти экспроприации будут произведены за один раз на основе списка прав, составленного Министерством сельского хозяйства и собственности, который отвечает за исполнение этого закона. Этот закон был принят Собранием депутатов на заседании 20 марта 1928 г. большинством в сто два голоса против двух. Председатель, Н.Н. Сэвяну. (L.S.A.D.) Секретарь Евсебиу Попович. (перевод с румынского).
  17. НАРМ. Ф. 25/с, оп. 2, д. 49, л. 6 «Румыния. Финансовое управление округа Лапушна Nr. 7180. 15 марта 1928 г. Сертификат» (перевод с румынского).
  18. Поглубко К.А. В борьбе ковалось братство.-Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1975.-111с.
  19. По некоторым данным, он имел бы мандат с 07.03.1918 по 18.05.1918. Из протокола видно, что его мандат был подтвержден, когда его имя встречается только один раз, а именно на заседании 04.04.1918 г.
  20. Сакалы М.П. Кубей: очерки и материалы истории села Кубей-Червоноармейское в Бессарабии. Одесса: ФОП Петров О.С., 2013. - 592 с.

21. Статья 21, аграрный закон 1920 г.
22. Andronachi Gh. V. Albumul Basarabiei. În jurul Marelui eveniment al Unirii. București, 2000. P. 203-204.
23. Cardaș A. Op. cit. P. 77.
24. Măcriș Anatol. Găgăuzii cred în ziua de mâine (istoriya yapraklar). - București: Agerpress Tyro, 2004. - 96 p.
25. «Mitropolitul Gurie – Procesul și apărarea mea». Denunțarea complotului apocaliptic / ed. Îngrijită și coord. de Silvia Grossu. - Chișinău: Epigraf, 2018. - 400 p.
26. Sfatul Țării: Documente. - Chișinău: Știința, 2016. - 824 p.

Приложения 1-4:

Михаил Миронович Руссев (1882-1926)

Дмитрий Георгиевич Топчу (1887-1958)

Василий Николаевич Искимжи (1884-2016), фото 1916 год.

(Из книги «Возвращение из небытия: Василий Искимжи – учитель, революционер, воин, жертва репрессий», авторы: Грек Иван, Михайличенко Н.Ф., Кишинэу, 2020)

ПРОТОКОЛЬ

Заседания Сфатуль Цэрий от 22-го ноября 1917 года № 2

Заседание открывается в 12 час. 30 минуте под председательством И.К. Никольца при секретаре С. Голбни!

В начале заседания слово предоставляется некоторым представителям провинции и жителям Сфатуль Цэрий для известия и предварительных заявлений.

Представитель 6-ой армии, солдат Колбасов, представляет Сфатуль Цэрий от имени 6-ой армии и, делая ему дружеский, плакатный жест, обращается к Сфатуль Цэрий, как Высшему Крайнему Совету Бессарабии с просьбой оказать 6-ой армии продовольствием, так как она уже шестра России ничего не получает, а довольствуется только тем, что доставят в районы Нижне-Дунайского и Гагульского уездов.

Сратель надеется, что если Сфатуль Цэрий пошлет своих агитаторов в эти уезды, то они смогут крестьяне давать 6-ой армии продовольствие, в котором она так нуждается.

Губернский Комиссар Временного Правительства, Кристи горю представляет Сфатуль Цэрий и благодарит его.

Затем просит назначить особую Комиссию, которой поручить принять решительно все меры к тому, чтобы прекратить анархию в северной части Бессарабии.

Комиссар Временного Правительства Власовский уезд присоединяется к заявлению Губернского Комиссара и подробно описывает ужасное анархическое состояние северной части Бессарабии; также убедительно просит Сфатуль Цэрий принять все меры к прекращению анархии.

Комиссар Временного Правительства Кишиневского уезда являясь присоединяется к заявлению предыдущих комиссаров.

Он просит принять меры к регулированию жизни в уезде, указывая на то, что в Кишиневском уезде недородушник происходит, главным образом, на лугах и полей; он просит разрешить земельный вопрос, как это предельно революционно-демократическая организация, т.е. чтобы земля была передана в руки землевладельцев Комитетов.

Далее представитель Сорокского Земства приветствует Сфатуль Цэрий.

Высочайшее заявление делает член Сфатуль Цэрий, представитель болгаро-гагаузской Новадель, который говорит, что болгаро-гагаузы организуют, с разрешения Штаба Одесского Военного Округа, военные отряды и спрашивает, как им быть далее с этими вопросами.

Представитель разъясняет, что болгаро-гагаузские войсковые части должны войти в сношение с Главным молдавским Военным Комиссариатом.

Главный Комиссар по военным делам заявляет представителю болгаро-гагаузов, что этот вопрос решится 23-го ноября в Комиссариате.

Затем выясняется, что в Главном Военно-Молдавском Комитете войдут представители и других национальностей.

Заседание переходит к обсуждению программы дня.

На очередь выборов остаются члены Временного Президиума.

Протокол заседания «Сфатуль Цэрий» от 22 ноября 1917 г., № 2, где говорится о болгаро-гагаузских военных формированиях на юге Бессарабии. (Из книги «Sfatul Țării: Documente», Chișinău, 2016)

УДК 308.39

<https://orcid.org/orcid id: 0000-0001-5438-9945>

ОСОБЕННОСТИ ТРАДИЦИОННОЙ СВАДЕБНОЙ ОБРЯДНОСТИ ЕДИНЕЦКИХ СТАРОВЕРОВ (НА ОСНОВЕ ПОЛЕВЫХ МАТЕРИАЛОВ)

Зайковски Татьяна

доктор филологии, конференциар

Институт культурного наследия,

г. Кишинев, РМ

e-mail: tanzai57@mail.ru

orcid id: 0000-0001-5438-9945

Abstract. This paper shows, based on the author's recent field materials (mainly 2022; pilot studies were carried out in 2011–2014), that wedding rituals among the Old Believers of the Republic of Moldova, including in the city of Edinet, have retained many of their features, although, of course, it is also undergoing changes, which have become accelerated in recent decades. In the process of surveys, information was mainly obtained for the period from the second half of the 20th century to the present, until the beginning of the 20s. XXI century, however, many informants provided information about an earlier time, based on the memories of the stories of their older relatives. The paper presents the features of both the pre-wedding period and the various stages of the wedding of the Old Believers in Edinet.

Keywords: Old Believers, Republic of Moldova, Edinet, pre-wedding traditions, matchmaking, wedding.

Свадебная обрядность является составной частью обрядов жизненного цикла, связанных с рождением, заключением брака, смертью. Нами были проведены полевые исследования, в том числе свадебной обрядности, в ряде сел на севере Республики Молдова с компактным проживанием старообрядцев: Кунича, Егоровка, Старая Добруджа и др., а также в г. Кишиневе [6, с. 92-99; 7, с. 229-239]. Хотя в основном в процессе опросов были получены сведения за период со второй половины XX в. до начала 20-х гг. XXI в., многие информаторы предоставляли информацию и о более раннем времени, на основе воспоминаний своих старших родственников.

«Старообрядцы всегда отличались тем, что имели свое направление жизни, которому они никогда не изменяли. Это люди строгих нравственных правил. Свадьба – один из жизненно важных обрядов, закономерно сложившийся у разных народов как факт рождения семьи. Имеющиеся материалы свидетельствуют об устойчивости основных компонентов обрядовой практики. Однако конкретная, индивидуальная адресность свадьбы – причина безбрежной вариативности в рамках общерусского обычая. Вместе с тем вариативность подчинена определенным региональным и локальным традициям» [4]. Ввиду того, что важным представляется вопрос локальной вариативности некоторых традиций, изложим в данной статье результаты исследований, проведенных нами в 2022 году в г. Единцы. Было обнаружено, что здесь часть традиций, как досвадебных, так и свадебных, обладают определенными отличиями, проявляющимися в акциональном, предметном и других культурных кодах, а также отчасти в символике.

Семья, родственные отношения в старообрядческой среде являются неоспоримыми базовыми ценностями. Именно ими в большой мере определяются ключевые модели социального поведения. Есть родство «по крови» и «по кресту» – через крестных. Существенной особенностью заключения брака у липован является следующая: до седьмого поколения (как говорят сами старообрядцы – «до седьмого колена») церковью прослеживается, нет ли родства той или иной степени у жениха и невесты. Это затрудняет

выбор пары при создании семьи. «Браки не позволяются до седьмого колена» (В. А. В.). Для выявления возможной степени родства проводятся специальные проверки. Указанный запрет, с учетом компактного проживания староверов, создает значительные сложности в этой области. Поэтому в городах отмечены случаи участия взрослых в поиске пары для молодых людей. Информаторы также указали, что «раньше браки с людьми другой национальности были редкими, но теперь не редкость. <...> Только вторая половина должна принять нашу веру» (К. О. П.).

Задолго до свадьбы юноши и девушки присматривались друг к другу во время вечеринок, посиделок и т. п. В каждом населенном пункте, при общей, в целом, канве проведения таких встреч молодежи, наблюдались свои особенности. Имелись они и в Единцах. Перед началом молодежных вечеринок следовало соблюсти два строгих условия: молодой человек, во-первых, должен был спросить согласия девушки пойти с ним на вечеринку, а во-вторых, попросить ее родителей отпустить дочь с ним на вечеринку. Кроме того, он обязан был после этого довести ее до родительского дома: «В мое время <...> немного было мест, где мы встречались. Например, мы встречались на вечеринках. Где-нибудь в одном доме мы собирались. Как это происходило? Наши ребята приходят и спрашивают разрешения у наших родителей: например, разрешают ли они мне с этим парнем пойти. Если они разрешают, если еще я согласна с ним пойти, значит, мы идем и в каком-нибудь доме устраиваем вечеринки» (Е. Ф. М.). Вообще воспоминания данного информатора, 1940 г. р., представляются очень интересными. Ее рассказ отличается большими подробностями, необычными деталями в отношении бытовавших на рассматриваемых вечеринках игр, танцев и других развлечений, популярных у юношей и девушек брачного возраста времен ее молодости, то есть второй половины 50-х гг. XX в. Она упомянула о том, что принято было петь песни, водить хороводы, играть в разные игры и т. п. Из традиционных развлечений указанного периода информаторы также упоминают игру в фанты. У каждой девушки брали фант – платочек, часы, ленту и т. п. Один из играющих закрывал глаза, и его спрашивали: «Что этому фанту присудить?» Среди прочего имелись специальные формулы для обозначения выполнения тех или иных действий, иногда иносказательные, но понятные молодежи, например: «Поцеловаться, как голубь с голубкой». При этом следовало встать на один стул вдвоем (что было, надо думать, совсем не просто) и поцеловаться. Были также другие игры и развлечения, однако небольшой объем статьи не позволяет раскрыть данный аспект подробнее.

В прежние времена устраивались и посиделки, где молодежь могла общаться. На посиделки собирались не только замужние женщины, но и молодые девушки, делали какую-нибудь работу. «И ребята заглядывали, конечно». Одна из информаторов рассказала: «Мне не приходилось бывать на посиделках. В мое время как-то уже не было такого. Может, пораньше немного было... Еще когда-то бабушка рассказывала, что собирались еще в ее время (а бабушка прожила 100 лет). Собирались, говорили: „Вот сегодня у тебя в хате соберемся“. Раньше не было радио, телевизора, не было электричества. Лампу, лучину зажигали. Кто идет с ведром кукурузы, лущит эту кукурузу, с вышивкой какой-нибудь, кто с другим рукоделием. В основном овцы (овец – Т. З.) держали, и вот сукали (сучили, пряли – Т. З.) шерсть. Песни пели, и знакомились лучше, и общались <...>. А потом хозяйка уже варит какой-то чуун картошки (ср. рум. *seait* – котел, казан и русск. *чугунок*, *чугун* – Т. З.), там какие-то огурцы доставали. Раньше не было таких разносолов, чтобы специально готовиться к этому случаю» (К. А. Г.).

Судя по всему, во время такого своеобразного общения совершался и некий пересмотр отношений между молодыми людьми, происходили изменения в формировании пар. Таким образом, на сельских вечеринках, посиделках, молодежных гуляниях юноши и девушки присматривались друг к другу, подбирая себе пару. Однако приблизительно в 60–70-е гг. эти традиции во многом начали постепенно утрачиваться. Молодежь по большей части стала предпочитать более близкое знакомство и общение в клубе: «В клубе, в клубе знакомились.

В кино приходили, на танцы. Прямо в клубе были танцы» (К. П. А.); «Вечеринки я уже не застала. Мы в клуб ходили» (Л. Л. В.).

В досвадебный период девушками практиковались попытки узнать о будущем замужестве. Конечно, верой не допускались никакие гадания. Однако многие девушки, мечтая осуществить себя в функциях жены и матери, все же гадали, надеясь на лучшее. Среди гаданий можно выделить индивидуальные и коллективные, основанные на сравнении. Они имеют любовно-семейную направленность. В Единцах удалось получить информацию об интересных способах зимних девичьих гаданий о женихе. Представим некоторые из них. Девушки падали спиной на снег и смотрели на получившийся отпечаток тела: если «очень тень помятая» (то есть вмятина глубокая), то в замужестве «быть этой девушке сильно битой мужем». Также впускали курицу или петуха в дом, давали воду и еду. Если птица станет много есть, то будет «сильно прожорливый» муж, а если много пить – то девушке попадетя в мужья пьяница. Кроме того, был еще такой способ коллективного гадания: «Или пекли балабушки такие (небольшие пшеничные булочки или лепешки – Т. З.). Несколько девчат собирались, пекли, выкладывали их, приводили собаку, и какую она первую хапнёт – та первой и замуж выйдет» (Е. Ф. М.). Последний способ информатор описала кратко, но можно восстановить его в большей полноте, если обратиться, например, к изданию «Опыт южнорусского словаря» 1861 г.: «29 ноября (то есть накануне Дня св. Андрея, который приходился по старому стилю на 30 ноября, а по новому – на 13 декабря – Т. З.) девушки пекут парные валабушки; сколько девушек, столько пар валабушков ставится в ряд. Девушка должна знать свою пару. Когда валабушки установлены, впускают собаку. Чью пару она скушает, та девушка, по их мнению, выйдет скоро замуж. Для приготовления этих валабушков иногда носят воду ртом из колодца» [3]. Информаторы признавались, что гадания с помощью зеркала хотя и бывали, но их все же опасались.

Традиции сватовства также имели свои характерные черты. На вопрос о том, как проходили сватовство и заручины, были получены такие ответы: «В основном родители приходят, жених приходит и сваха. Я говорю, как это раньше было. Много не собирались. Так что вот так проходило: родители жениха, родители невесты, жених, невеста и сваха – брали такого человека специально, который может хорошо говорить, знает обычаи, знает, что где как сказать... Девушка в это время была в другой комнате. <...> Говорили: „Ну, покажите нам свой товар. Вот наш купец-молодец, а где ваш товар?“ И выходила девушка (К. М. М.); «Ну, если я дала платок (жениху в качестве залога – Т. З.), то уже мы договариваемся, когда придут сваты домой к нам. Они приносят выпивку, а в семье невесты готовят небольшое угощение. Сколько он берет там своих человек? Два, три, четыре, пять. Вот так. И приходят, и уже договариваются. Садятся за стол и мои родственники. Обычно крестных мы брали. У меня крестная мама, крестный папа. И так же с его стороны. И сваты уже договариваются о свадьбе: кто и как будет делать. Это называется заручины. Они вроде как ударяли по рукам, заручались» (Е. Ф. М.). Упомянутый платок, собственноручно вышитый девушкой, который она дарила жениху как свидетельство о своем согласии на брак, был довольно большого размера. Как и в других населенных пунктах, где проживают старообрядцы, в Единцах он не возвращался девушке, если она передумывала. Однако именно здесь информаторы сообщили одну интересную деталь: отвергнутый жених повязывал себе его на шею, как шарф, и в таком виде (в знак укора, напоминания?) находился на свадьбе своей несостоявшейся невесты.

Чтобы прояснить вопрос о специальной свахе (свате), приведем еще два свидетельства информаторов, из которых становится понятно, что таких людей приглашали по желанию или по необходимости, но это было необязательно: «Приходили родители жениха, жених и какие-то еще родственники собирались. Раньше больше роднились, это сейчас не очень-то встречаются, а тогда... Свахи обычно не было. Может, если кто-то „пересидел“ (засиделась в девушках – Т. З.), тогда уже искали специальную сваху. А так приходили родители, родственники. Родители невесты стол накрывали, а жениховы родители должны принести

выпивку. Так повелось. И тогда садились за стол, обсуждали» (К. А. Г.); «Люди раньше не очень были развитые, а было пару человек, которые умели красиво говорить. Например, в нашей общине было три-четыре человека таких. И вот – свадьба. „Кого сватом будем брать?“ „А давайте того возьмем“. Вот уже и берут кого-нибудь из них. Из четырех выбирали себе, кто кого хотел, Роль у свата на свадьбе очень большая. Сват ведет всю свадьбу, как сейчас тамада» (К. М. М.). Таким образом, тот человек, который ходил с родителями и женихом сватать девушку, он нередко и вел впоследствии свадьбу. Следует упомянуть, что опрошенные нами информаторы в указанных селах и в Кишиневе единодушно заявили, что специальных свах у них не было.

Венчание у единецких староверов обычно происходит накануне свадьбы (ср., например: в Куниче, Егоровке, Старой Добрудже оно проходит утром в день свадьбы, в воскресенье), но иногда, по обстоятельствам, между ними может пройти и неделя, и даже больше времени: «У нас даже, у дочки, венчание было за неделю до свадьбы. <...> Батюшка назначил число, и мы собрались, его родители, ее родители, крестные – невестины, жениховы, которые крестили. Мы брали большое полотенце, невеста с женихом становились на полотенце. Невесте повязывали платочек на голову. <...> Они вставали на это полотенце, просили благословения сначала у крестных родителей, а потом у родных – крестные считаются главнее, чем родные родители. Дальше – как положено, большая служба, все молятся...» (К. А. Г.). Руки молодых связывают рукодельным вышитым полотенцем. Это полотенце впоследствии хранится в доме как оберег семьи. На наш вопрос о том, почему молодые становятся на полотенце, от того же информатора было получено следующее объяснение: «Раз они вместе на одном этом покрывале, полотенце стоят, значит, должны быть и дальше вместе». Венчальными в Единцах, как и вообще принято в старообрядческой среде, являются крестные: «У нас когда венчаются, у нас же нет нанашек. Есть венчальные, они же крестные. Это те крестные, которые крестили при рождении, они же и на венчании. Поэтому они, получается, идут уже и дальше. Это те люди, с которыми ты с детства, потом они были у тебя на венчании, и дальше они с тобой общаются. В любом случае они уже твои родственники (родственники по кресту), и общение с ними не может прерваться. <...> Я знаю, что у нас всегда на Пасху, на Рождество первое – это мы обязательно должны пойти к крестным. На большие религиозные праздники обязательно должны сходить к крестным, венчальным» (К. О. П.).

Свадьбы в старообрядческой среде г. Единцы предпочитали устраивать осенью. Конечно, время выбиралось, в первую очередь, с учетом постов. «Вот сейчас, 28 августа, заканчивается пост. Мы как раз вошли в двухнедельный пост. После Богородицы (Успения Богородицы – Т. 3.) начиная с 29 августа именно идут 13 недель, сплошь мясные недели, мясоед, как говорится. И вот с этого времени до 28 ноября делают свадьбы. Потому что осень, больше овощей, фруктов, работы заканчиваются, как-то было легче делать свадьбы именно по осени» (К. А. Г.). Если в старообрядческих селах для первого дня свадьбы выбирали воскресенье, а потом она продолжалась еще два дня (в первый день свадьба проходила в доме жениха, куда после совершавшегося утром венчания приглашали всех гостей, на второй день были «отводины» – гуляние переносилось в дом невесты, все гости перемещались туда, а на третий день праздновали только самые близкие – Т. Е. Ф.; К. А. С.; К. Т. И.), то акциональный код традиционной свадьбы у единецких староверов имел свои отличия.

По свидетельствам информаторов, раньше свадьбы «по домам были, домов культуры не было, да и палатки во дворах не делали». Свадьба проводилась в доме, причем сначала отдельно у жениха и невесты около 10 часов утра садилась за стол молодежь («у него его молодежь, у меня моя»). После одаривания жених ехал к невесте – зимой на санях, летом на повозке. Но его не сразу пускали в дом к невесте: шафер и шаферка (они были перевязаны лентами, обычно светлыми – белыми, голубыми, сиреневыми и т. п.) требовали так называемый выкуп за косу. После выкупа косы (жених давал определенную сумму денег) за

стол в доме невесты садились уже семейные гости, угощались, пели песни («раньше ж не было у нас музыки»). Вообще у староверов на застолье при проведении традиционной свадьбы соблюдается определенный порядок, в известной степени отделяющий религиозную сторону от мирской: «У нас первый стол идет чисто церковный – обед. То есть поели, „Многая лета” спели, там идут церковные песнопения. Когда батюшка дает благословение на второй стол, вот тогда уже можно петь и народные песни» (Б. И. М.). Далее следовало одаривание молодых («надаряют нас уже семейные гости»). После этого выезжали к жениху, погрузив на сани или в повозку приданое невесты: «...Подушки там, покрывалы, одеялы – вот это вот всё. И мы садимся. Всем интересно, какие приданые отдают мне, все смотрят» (Е. Ф. М.). Ехали с песнями, покружив немного по городу, «чтобы люди слышали – свадьба едет». Встречают молодых родители жениха – с иконой, с хлебом-солью. Свадебный хлеб в Единцах выпекают обычный, без украшений сверху, без жгутов и «завитушек»: «У нас просто был хлеб. Чистый хлеб. Это в основном молдавский обычай плести калачи... Точно не знаю. У нас хлеб» (К. М. М.). «Нас принимают, мы заходим в дом, и тогда уже у него (у жениха дома – Т. З.) садятся гости, тоже семейные. А у меня там (дома у невесты – Т. З.) все продолжают гулять. И вот мы сидим, тоже гуляем, потом начинают надарять эти все гости. И где-то в двенадцать или час ночи нас отправляют отдыхать (к кому-нибудь из родственников – Т. З.). До этого венок снимали, специальные песни пели» (Е. Ф. М.), повязывали два платка, второй платок, побольше, закалывается под подбородком. На второй день молодые приходят в дом к жениху, невеста уже не идет к себе домой. Сват осведомляется у жениха, честной ли была девушка. Если все хорошо, то готовят сладкое вино и идут к родителям невесты. Здесь уже все – и гости жениха, и гости невесты – вместе садятся за стол, и гуляние продолжается. «И сват этот начинает наливать вина и говорит: „Какая ваша сладкая дочка”. Вот так приговаривает» (Е. Ф. М.).

Еще одна из информаторов вспоминает: «В первый день собираются, празднуют, а на второй день идет похмелье, называется „перепой”. Да, и что самое интересное: сват, который ведет свадьбу, приходит наутро к жениху и спрашивает: „Как невеста, была честная? Всё в порядке?” Правда, простыню не показывали, в мое время тоже. Просто спрашивали у жениха, чтобы знать, как и что, чтобы родителям сказать. К ним выходят и говорят, что всё в порядке. Слышала, что по селам с красным флагом раньше ходили, говорили, что и вино красное выливают на подушку и носят по селу. Но это уже чересчур» (К. А. Г.).

Что касается вышеуказанной канвы свадьбы, то и в этом были варианты в зависимости от обстоятельств, например, если невеста была из Единец, а жених – из села: «А я помню, как у моей сестрички двоюродной было свадьба, ее увозили в село. Свадьба была в городе, а ее увозили к жениху в село: как бы свадьба будет продолжаться у жениха. То родители уже там подушки, одеяла – всё это приданое грузили на повозку, лошади раньше были, и увозили в село. Красиво было, лошади украшенные. Раньше как? Не было этих шариков, такого всего. Разными ленточками, колокольчиками, искусственными цветами лошадой украшали: вот это едет жених с невестой, приданое везет. Вот так было» (К. М. М.). Этот же информатор рассказала, что цветы и для украшения повозки, и для веночка невесты, и для так называемых квиток были «восковыми»: «Их делали из бумаги, а потом в воск окунали эти цветы. И цветок делался восковой. У нас есть такие букеты, квитки они у нас называются. Я помню, когда я замуж выходила, у меня эти свадебные квитки так и были сделаны: например, листочек красили и окунали его в воск и т. д. Вся квитка была восковая. Из бумаги, но твердая такая. <...> Там, где мы спали, вот эти две квитки цепляли на ковер».

Дарили молодым деньги и что-нибудь для будущего хозяйства: «...Кто пшеницу, кто кукурузу, кто картошку, кто курей или гусей. Вот такое было. Например, его крестная дала нам картошки два ведра, чтобы мы посадили весной (свадьба была в феврале – Т. З.). Времена были другие. И потом, после свадьбы уже, его отец едет в повозке собирает это всё, чем надаряли те, кто гулял. А сейчас этого нет» (Е. Ф. М.).

На наши вопросы о том, какие блюда были на свадьбе, что должно было обязательно присутствовать на столе, информаторы отвечали, что особого изобилия не наблюдалось, все было просто и сытно. «У нас были всякие салаты и другое – что у кого было, а вот лапша, жаркое и голубцы – это обязательно. А уже там холодцы, салаты и всё прочее, котлеты, отбивные – это как было, так и есть. А без этих трех блюд свадьбы не могло быть» (К. М. М.). Так что обязательные блюда все же имелись. Причем лапшу, как и в других населенных пунктах, подавали уже после дарения, ближе к концу застолья; это, в частности, служило для гостей знаком о приближении его завершения.

Как было показано в настоящей работе, исходя из недавних полевых материалов автора (в основном 2022 г.; пилотные исследования проводились в 2011–2014 гг.), свадебная обрядность в среде староверов Республики Молдова, в том числе в г. Единцы, разумеется, тоже претерпевает изменения, которые в последние десятилетия приобрели ускоренный характер. Тем не менее, несмотря на «неизбежное сокращение свадебного действия» в целом, она сохранила многие свои черты [2, с. 160]. Более того, «удивительная стойкость в стремлении сохранить эти обряды позволяет наблюдать их в настоящее время» [5, с. 85].

В связи с этим мы не можем полностью согласиться и со следующим мнением, также отражающим позицию многих исследователей: «В нашей современной культуре, искушенной теорией бессознательного, не осталось места для символических форм поведения, подобных ритуалам. Не оценена в должной степени и такая сторона жизни, как проживание каждым человеком социальных возрастов, а значит, освоение в течение жизни разных возрастных поведенческих моделей. Но представления об этом, видимо, подспудно сохраняются в нашем „коллективном бессознательном“, как и неосознанная ностальгия по символическому языку культуры» [1]. Очень тонко подмечено в отношении традиционной культуры в целом. Однако, исходя из реального положения вещей, в том числе в старообрядческих общинах, утверждение «не осталось места» представляется слишком категоричным. Проведенные нами полевые исследования говорят о сохранности многих элементов традиционной культуры в среде старообрядцев Республики Молдова.

Информаторы:

- Б. И. М., 1978 г. р., с. Покровка, Дондюшанский р-н.
- В. А. В., 1984 г. р., г. Кишинев.
- Е. Ф. М., 1940 г. р., г. Единцы.
- К. А. Г., 1959 г. р., г. Единцы.
- К. А. С., 1946 г. р., с. Кунича, Флорештский р-н.
- К. М. М., 1958 г. р., г. Единцы.
- К. О. П., 1979 г. р., г. Единцы.
- К. П. А., 1945 г. р., с. Кунича, Флорештский р-н.
- К. Т. И., 1947 г. р., с. Егоровка, Фалештский р-н.
- Л. Л. В., 1967 г. р., с. Егоровка, Фалештский р-н.
- Т. Е. Ф., 1960 г. р., с. Старая Добруджа, Сынжерейский р-н.

Библиография

1. Альбедиль М. «Покроют головушку, наложат заботушку»: о ритуальном символизме свадьбы // Интелрос, 2014, № 32. <http://www.intelros.ru> (дата обращения – 20.09.2022).
2. Гуляновская В. В. Свадебная обрядность украинцев и старообрядцев в Придунавье: современные локальные проявления в регионе // Липоване. Одесса, 2006, с. 155-160.
3. Опыт южнорусского словаря. В 4-х тт. А–Б. Т. I. Вып. I. Сост. К. Шейковский. Киев: Типография И. и А. Давиденко, 1861 // <https://archive.org> > details > sheyk1861 (дата обращения – 03.09.2022).
4. Отличия старообрядческого венчания от новообрядческого // <https://minikar.ru/home-cozy/otlichiya-starobryadcheskogo-venchaniya-ot-novoobryadcheskogo-venchanie-v/> (дата обращения – 25.01.2022).

5. Фурсова Е. Ф., Васеха М. В. Особенности семейной обрядности в старообрядческих группах русско-финского происхождения «курганов» и белорусских «москалей» в первой трети XX в. в Западной Сибири // Проблемы духовной культуры народов Европейского Севера и Сибири. Сборник статей памяти Юго Юльевича Сурхаско. Гуманитарные исследования. Вып. 2. Петрозаводск: КарНЦ РАН, 2009, с. 80-95. <http://resources.krc.karelia.ru> (дата обращения – 25.01.2022).
6. Zaicovschi T. Tradițiile prenuptiale, de logodnă și cununie la lipovenii din Republica Moldova // Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. XXXI. Chișinău, 2022, p. 92-99.
7. Zaicovschi T. Tradițiile de nuntă ale lipovenilor din Republica Moldova // Culegere de studii în bază comunicărilor de la conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”. Ed. a XIV-a. Chișinău, 2022, p. 229-239.

УДК 394.21

<https://orcid.org/0000-0002-7168-8506>

КУЛЬТ КОНЯ В НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЕ ГАГАУЗОВ: ТРАДИЦИОННАЯ ОБРЯДНОСТЬ КАК ИСТОЧНИК ФОРМИРОВАНИЯ ИМИДЖА ГАГАУЗИИ

Квилинкова (Касым) Елизавета,
доктор истор. наук, доцент,
Национальная академия наук Беларуси,
Институт искусствоведения, этнографии
и фольклора им. К. Крапивы, г. Минск
e-mail: cvilincova@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-7168-8506>

Abstract. In this article, the cult of the horse is considered by the author through the prism of the preservation of traditional rituals and its transformation. The content of the ritual of this holiday is considered through the acceptance of the question of its inclusion in the modern festive culture of the Gagauz in the context of the formation of the image of Gagauzia. It is concluded that it more clearly emphasizes the ethno-cultural identity of the Gagauz.

Keywords. Gagauz, folk culture, image, holidays, Todorov day, horse cult, Hederlez.

Основу культа / почитания коня у гагаузов составляют: праздник в честь коня, скачки, ритуальный запрет на употребление конины и конского молока, различные народные способы лечения людей с использованием предметов, связанных с лошастью, и т. д.

В данной статье обычаи, связанные с почитанием коня у гагаузов, рассматриваются автором через призму традиционной календарной обрядности, включенности ее в современную праздничную культуру, выступающую в качестве источника формирования имиджа Гагаузии.

День Св. Федора (*Todur günü*, *Au Todur*), который приходится на первую субботу Великого поста, гагаузы отмечали в честь лошадей. Святой Федор считался покровителем этих животных. В указанный день во многих селах устраивали скачки. Несмотря на Великий пост, в празднике принимало участие все село. Каждый желающий мог участвовать в скачках, но для этого нужно было иметь подходящую лошадь. Призы для победителей выставлялись в основном именинниками – Федором, Федорой: рубашки, полотенца, калачи, реже – деньги. Обычно скачки начинались за селом после утреннего богослужения и завершались в центре села, возле церкви. По окончании соревнований в доме хозяина лошади-победительницы устраивали угощение для всех присутствующих, что являлось своеобразной формой чествования коня и всадника.

Характерной чертой данного праздника является связь с *культотом предков*. Перед началом состязаний всадники верхом на лошадях трижды объезжали вокруг кладбища [11, с. 236-237], что символизировало приглашение умерших к празднику, то есть приобщение их к жизни всего сельского общества, к жизни живых. В этот день рано утром женщины посещали кладбище и разжигали на могилах небольшой костер (с. Карбалия). В церкви освящали кутью *büük koliva* («большая колива»), предназначенную для общественного поминовения умерших. По окончании богослужения каждый прихожанин уносил домой немного освященной кутьи. Ее использовали в качестве апотропейного средства: завернутую в платочек кутью оставляли на чердаке с целью предохранения от злых духов (с. Бешгиоз).

Состязания (скачки) и езда верхом на лошадях являлись составной частью многих гагаузских народных праздников. Помимо Тодорова дня, их устраивали в день Иоанна Крестителя (*Au Yordan*), в воскресенье на Масленичной неделе (*Piinir aftası*), во время межсельских праздников – *Сбор* (Вознесение / *İspas*, Троица / *Troița*, Успение Пресвятой Богородицы / *Büük Panaiya*) и др. На Масленицу совершали ритуал «очищения огнем», являвшийся обязательным не только для людей, но и для лошадей. Перепрыгивание молодыми парнями верхом на лошадях через костер было составной частью народных гуляний. Согласно народному поверью, участие лошадей в скачках является средством предохранения их от различных заболеваний. Это значит, что в основе обычая устраивать скачки лежит предохранительная магия. Однако очевидна и рациональная основа данной традиции: чтобы участвовать в скачках, необходимо было лучше кормить лошадей, что укрепляло их здоровье и сопротивляемость различным болезням, особенно в переходный период от зимы к весне. Элементы культа коня в определенной степени сохранились и в семейной обрядности гагаузов (в частности свадебной) [12, с. 81].

Отметим, что обычай проведения скачек оставался составной частью традиционной обрядности у гагаузов вплоть до прихода советской власти. В 90-е – начале 2000-х гг. в некоторых гагаузских населенных пунктах предприняли попытку возродить скачки в Тодоров день (например, в с. Конгаз, с. Гайдары), на Храмовый праздник (г. Комрат, с. Авдарма).

В г. Чадыр-Лунга скачки были прикреплены к празднику Хедерлез / день Св. Георгия (6 мая), что стало продуманным и дальновидным решением гагаузских национальных лидеров. Там действует единственная на территории Молдовы племенная конеферма «Ат-Пролин», которая в 1992 г. получила статус государственного предприятия по разведению породистых лошадей. Директором данного предприятия, известного также своими орловскими рысаками, является потомственный коневод – К. Келеш. На окраине города был обустроен импровизированный ипподром, где с 1993 г. ежегодно на праздник Хедерлез проводятся конноспортивные состязания *Altın at* («Золотой конь»). Они стали символом этого праздника, гвоздем программы.

Таким образом, возрождение в Гагаузии конноспортивных состязаний как национальной традиции произошло в Чадыр-Лунге, что вполне закономерно. Значительные усилия для этого приложил наш коллега, ныне покойный, заведующий отделом гагаузоведения Академии наук Молдовы, кандидат исторических наук – С. С. Курогло. В результате праздник Хедерлез сразу же стал известным и, благодаря своей зрелищности, собирал множество людей не только из автономии, но и гостей, любителей конного спорта. Так, скачки и племенное животноводство стали визитной карточкой Гагаузии, что способствовало формированию ее имиджа за рубежом. С 2004 г. после того как Хедерлез был объявлен в автономии национальным праздником и выходным днем, он стал проводиться еще более масштабно. По вполне понятным причинам содержание праздника испытало значительную трансформацию [13]. В настоящее время программа данных празднований еще более разнообразилась.

На проводимом в г. Чадыр-Лунга празднике Хедерлез всегда присутствуют башкан / глава автономии, руководители исполнительного комитета и депутаты Народного собрания

Гагаузии, администрация Чадыр-Лунгского района, дипломаты, многочисленные официальные зарубежные гости и др. Это свидетельствует о том, какую значимость придает руководство автономии данному празднику, как механизм продвижения культурного наследия и как источнику формирования имиджа Гагаузии. Что касается скачек и других видов состязаний, то они проводятся в г. Чадыр-Лунга по установленной форме, которая, впрочем, в процессе развития этой традиции празднования (почти трех десятков лет), немного корректируется и дополняется различными номинациями, так или иначе связанными с коневодством и животноводством в целом. Важным представляется то, что, устраивая скачки, организаторы стремятся подчеркнуть, прежде всего, тюркскую составляющую в этногенетическом коде гагаузов, характерный для них приоритет животноводческой деятельности в традиционных видах хозяйствования.

Согласно правилам состязаний, участие в скачках могут принять все желающие, у кого имеется для этого подходящая лошадь. Соревнуются лучшие наездники из Гагаузии, а также из других мест Молдовы и Украины. Традиционно в скачках выступают и спортсмены республиканской школы конного спорта из Кишинева. Таким образом, эти мероприятия объединяют представителей различных этносов, проживающих как в Молдове, так и в соседнем государстве.

Непосредственно скачки начинаются с заезда лошадей-двухлеток, затем трехлеток. Молодые скакуны должны преодолеть дистанцию, не сбиваясь с хода. Далее эстафета переходит к скакунам-четырёхлеткам, от которых требуется преодолеть установленную дистанцию (800 м. – 1600 м.) за более короткое время. Отметим, что участники состязаются как в седле, так и в колясках. Затем начинается состязание за «Приз башкана», которое традиционно происходит в седле. В этой номинации участвуют только лошади частных владельцев [16]. По результатам состязаний руководство Гагаузии награждает победителя ценным и памятным подарком – ковром ручной работы. А в состязаниях за «Приз башкана» главной наградой является кубок и денежная премия.

Таким образом, в современной гагаузской праздничной культуре скачки оказались прикрепленными не к Тодорову дню, а к празднику Хедерлез, что в современных условиях оказалось выигрышно. Видимо, при принятии такого решения гагаузская национальная элита исходила из нескольких обстоятельств: праздник Хедерлез отмечается в начале мая, когда уже установилась хорошая весенняя погода, которая позволяет устраивать скачки и массовые народные гуляния. А дата празднования Тодорова дня переходная – первая суббота после начала Великого поста, то есть, этот праздник всегда приходится на пост и, как правило, падает на февраль с его неустоявшейся погодой (холод, мороз или слякоть).

Что касается решения о включении скачек в современную обрядность праздника Хедерлез, то это не противоречит гагаузской народной обрядности. Кроме того, здесь в известной степени прослеживается влияние традиций тюркских народов, у которых все наиболее значимые календарные (например, Сабантуй, Навруз и др.) и семейные празднования сопровождаются скачками. Это значит, что не столь существенным представляется вопрос о том, в какой праздник проводить конные состязания – в Тодоров день или на Хедерлез. Главным является то, что гагаузская древняя традиция устраивать скачки продолжает сохраняться, выступая в качестве источника для формирования имиджа Гагаузии. Прикрепление скачек к празднику Хедерлез сделало основной национальный праздник Гагаузии еще более насыщенным, зрелищным и этноспецифическим.

Праздник Хедерлез уже давно получил признание не только у самих гагаузов, но и у руководства Республики Молдова, а также у гостей из ближнего и дальнего зарубежья. По приводимым на сайте press.try.md сведениям, для участия в скачках 2016 г. съехались наездники со всей республики [2]. Всего в том году в состязаниях участвовало 33 лошади, из которых 28 были с чадыр-лунгской конефермы «Ат-Пролин» [6]. О статусе и значимости данный празднований можно судить и по принимавшим в нем участие официальным гостям, среди которых, например, в указанном году были следующие: представители посольств и

дипломатических миссий из Китая, Германии, Франции, Венгрии, Беларуси и др. (всего девять дипмиссий, в том числе ПРО ООН в Молдове); официальные лица Молдовы – министр культуры, генеральный секретарь правительства, а также депутаты Парламента и Народного собрания Гагаузии [6]. Гостями на этом празднике были и президенты Молдовы – В. Н. Воронин (2009 г.), И. Н. Додон (2017–2018 гг.), что, несомненно, придало празднованию иной импульс.

Главное действо традиционно проходит не в самом городе, а на его окраине. Там, на широкой площадке среди холмов и пастбищ устанавливают народные подворья. Через них, в том числе, демонстрируется своеобразие гагаузской культуры. На выставке представлены работы народных мастеров: уникальные картины из семян, изделия из дерева, керамики, тыквы, кружев, безрукавки из выделанных овечьих шкур и мн. др.

Прием официальных делегаций башкан традиционно начинает с обхода подворий. Гости знакомятся с работами народных умельцев, дегустируют гагаузские вина и блюда гагаузской кухни. Сам праздник начинается на импровизированном ипподроме, где вначале проходит парад творческих коллективов Гагаузии [6]. В отведенной зоне, в соответствии с народной традицией, организуется ярмарка, где все желающие могут отведать гагаузские традиционные блюда, посмотреть и купить национальные сувениры, представленные на выставке-продаже народных ремесел. Праздничную атмосферу создают выступления многочисленных фольклорных ансамблей [2].

Если изначально лидерство Чадыр-Лунги в проведении данного праздника сложилось стихийно, то при праздновании Хедерлез в 2016 г. башкан Гагаузии И. Ф. Влах объявила, что День вина (приуроченный к празднику Касым) всегда будет проходить в г. Комрат, а Хедерлез – в г. Чадыр-Лунга: «Мы перевели Хедерлез в Чадыр-Лунгу, и город стал столицей праздника» [6].

В 2017 г. Хедерлез отмечали с особым размахом. Празднование началось в Комрате с кануна праздника. Там проходило масштабное мероприятие, имеющее особое историческое значение в общественно-политической и культурной жизни Гагаузии – IV Всемирный конгресс гагаузов, на который собрались сотни участников со всего мира. Вечером на центральной площади столицы стартовал концерт творческих коллективов [4]. Основные культурные мероприятия традиционно проходили в г. Чадыр-Лунга непосредственно в день праздника – 6 мая.

О масштабности и значимости праздника Хедерлез писали различные молдавские сайты. Особо в них отмечалось то, что «проводящийся в Гагаузии праздник в очередной раз объединил различные регионы Молдовы и этносы» [3]. Посмотреть на скачки приехали любители конных состязаний как из самой столицы – г. Кишинева, так и из различных районов республики – Чимишлийского, Тараклийского, Комратского, Бессарабского, Кагульского и др. Говоря об уровне праздника, добавим, что музыкальное сопровождение обеспечивал оркестр башкана Гагаузии [3; 19].

С каждым годом в празднование Хедерлез вносится немало инноваций, усиливающих национальный колорит. В 2019 г. перед началом состязаний провели флешмоб. В нем участвовало 150 воспитанников детских танцевальных коллективов Гагаузии, одетых в костюмы пастухов [21]. Гостям праздник организаторы выдали путеводители и специально изготовленные подковы – символ праздника *Hederlez*. Для них были организованы различные зоны по интересам. В начале мероприятия участники празднования могли посетить ярмарку тематических изделий народных мастеров Гагаузии «*Halk ustaları*», на которой были широко представлены изделия из овечьих шкур (*минтанка*, *калпак*), а также оригинальные вышивки. Желающим предлагали получить мастер-класс по подковыванию лошадей от профессионального коваля, а также по вольной борьбе.

Новинкой праздника стал показ различных национальных игр («*esek*» / «*uzun esek*», «*pekarçik*», «*gures*», «*pelivan*», «*kuran*», «*aşık*»). Желающие могли не только в них поиграть, но и попробовать свои силы в современных спортивных состязаниях (число которых заметно

увеличилось), посмотреть мастерство канатоходцев. В программе празднований были различные конкурсы, ставшие уже традиционными: «Лучший удар кнутом», «Перекидывание мешка с соломой», «Лучшие тяжеловозы среди зрителей», заезд на осликах «Веселый обоз» и др. В этих турнирах мог принять участие любой из зрителей [5; 15; 17].

В отдельной гастрономической зоне располагались участники конкурса на самый вкусный «булгур» (плов). Включение данного архаичного элемента в современное содержание праздника Хедерлез представляется актуальным, так как это блюдо являлось важной частью гагаузской традиционной обрядности. Каждый желающий мог попробовать плов и отдать свой голос за понравившееся ему блюдо. По результатам дегустации определяли победителя конкурса [21; 20; 1]. Празднование Хедерлез, которое в последние годы именуется фестивалем, направлено на сохранение культуры и традиций гагаузского народа.

Депутат парламента Молдовы Федор Гагауз не только высоко оценил усилия организаторов по проведению праздника «Хедерлез», но и подчеркнул его полифункциональную значимость в современный период: «Уделяя такое внимание национальным праздникам, мы развиваем наши культурные ценности, воспитываем детей и молодежь в правильном русле. Это что касается внутренней пользы от таких мероприятий. А на внешнем уровне – это поднятие имиджа автономии, возможность использования праздника как бренда для продвижения Гагаузии. <...> Проведение крупных национальных праздников способствует развитию туристической отрасли Гагаузии» [18].

В 2020–2021 гг. из-за антиковидных ограничений празднование Хедерлез в обычном формате не проводилось. Не было традиционных массовых празднований и скачек. Некоторые мероприятия проводились дистанционно в режиме онлайн. И лишь в 2022 г. празднование Хедерлез состоялось в обычном формате. Мероприятия были организованы на конеферме «Ат-Пролин» в г. Чадыр-Лунга и включали в себя ярмарки и конкурсы, национальную кухню, традиционные состязания, скачки, праздничный концерт, гагаузские народные танцы. В этом году впервые в программу Хедерлез была включена национальная борьба «*Güreş*» (не в качестве мастер-класса, а как самостоятельный вид состязаний), что еще более усилило традиционную составляющую этого праздника [14]. Традиционным является и приз для победителя – баран. Для участия в праздничных мероприятиях, посвященных Хедерлез–2022, прибыли премьер-министр Наталья Гаврилица, депутаты Парламента и Народного собрания Гагаузии, послы Турции, Венгрии, Польши, Чехии, Беларуси, Казахстана, глава ОБСЕ в Молдове, постоянный координатор ООН в Молдове, примары городов Гагаузии, председатели районов и др.

Таким образом, анализ современной формы празднования Хедерлез дает основание говорить о том, что руководство автономии придает этому празднику, ставшему брендом Гагаузии, особое значение, и прикладывает большие усилия для его сохранения и продвижения. Традиционные формы празднования дополняются некоторыми новациями, от чего праздник получает большую привлекательность и зрелищность. Через такого рода праздники молодежи прививается уважение к народной культуре, интерес к национальным видам спорта, а также традиция соревновательности, что особо актуально в настоящее время.

Праздник Хедерлез играет важную роль в праздничной культуре гагаузов. Значительную поддержку в его организации и проведении оказывают как Исполком Гагаузии, так и местные органы власти, а также экономические агенты, что позволяет сохранять и развивать национальную культуру. У участвующих в праздничных мероприятиях гагаузов все это создает особое настроение, вызывает гордость за свои традиции и свой народ, что способствует укреплению их этнического самосознания и идентичности. Важным представляется то, что идея таких фестивалей заключается не только в демонстрации этнокультурных особенностей гагаузов, но и в том, чтобы подчеркнуть полиэтничность Республики Молдова.

До пандемии гагаузы проводили праздник Хедерлез и в центре Кишинева (на следующий день после празднования в автономии). Такого рода мероприятия способствуют консолидации общества, позволяют регионам чувствовать себя единым целым с Молдовой. Это представляется важным не только в контексте вопроса о визитной карточке Гагаузии, но и в целом для имиджа Молдовы как полиэтничного государства.

В заключение отметим, что обычаи «Тодорова дня» известны многим народам Балкано-Карпатского региона. У болгар обрядность Тодоровой субботы, именуемой в народе *Конски Великден* («Конская пасха»), во многом схожа с гагаузской. Общей у гагаузов и болгар является традиционная обрядность праздника Хедерлез. Однако только гагаузы выбрали праздник Хедерлез в качестве своего этнокультурного символа, дополнив его скачками и зафиксировав его на законодательном уровне в качестве национального праздника. Это объясняется тем, что он в полной мере вписался в современную гагаузскую праздничную культуру и ярко подчеркивает их этнокультурную самобытность – тюркскость и православие. Национальный праздник Хедерлез по праву является визитной карточкой Гагаузии.

Библиография

1. В Гагаузии открылся фестиваль в честь национального праздника Хедерлез. 05.05.2019 // <https://ru.sputnik.md/society/20190505/25781170/gagauzia-otkrylsya-festival-hederlez.html> (дата доступа: 25.05.2020(д).
2. В Гагаузии отмечают один из главных национальных праздников Хедерлез. 06.05.2016 // <https://press.try.md/item.php?id=158849> (дата доступа: 21.07.2018).
3. В Чадыр-Лунге прошли традиционные скачки на Кубок башкана// <http://www.allmoldova.com/ru/news/v-chadyr-lunghie-proshli-traditsionnyie-skachki-na-kubok-bashkana> (дата доступа: 25.05.2018).
4. Гагаузия масштабно отметит национальный праздник Хедерлез. 04.05.2017// <http://topor.od.ua/gagauziya-masshtabno-otmetit-natsionalyny-prazdnik-hederlez/> (дата доступа: 21.01.2018).
5. Гагаузия отпраздновала Хедерлез. 06.05.2010// <http://www.gagauzia.md/libview.php?l=ru&idc=390&id=1338> (дата доступа: 25.07.2017).
6. Деревщикова С. Хедерлез–2016: скачки на длинную дистанцию. 13.05.2016// <http://www.vedomosti.md/news/hederlez-2016-skachki-na-dlinnuyu-distanciyu>. – Дата доступа: 22.07.2016.
7. Квилинкова Е. Н. Традиционная духовная культура гагаузов: этнорегиональные особенности. Кишинев: Business-Elita, 2007. 840 с.
8. Квилинкова Е. Н. Православие – стержень гагаузской этничности. Комрат–София, 2013. Тір. Centrală, 2013. 872 с.
9. Квилинкова Е. Н. Культ волка у гагаузов сквозь призму этнокультурных символов. Кишинев: Тір. Centrală, 2014. 472 с.
10. Квилинкова Е. Н. Курбан у гагаузов (Архаическая современность). Кишинев: Тір. Centrală, 2015. 488 с.
11. Квилинкова Е. Н. Гагаузы в этнокультурном пространстве Молдовы (Народная культура и этническое самосознание гагаузов сквозь призму связи времен). Кишинев: Тірогр. Centrală, 2016. 732 с.
12. Квилинкова Е. Н. Соционормативная культура гагаузов: традиции и трансформации. Кишинев: Тірогр. «Print Caro», 2020. 344 с.
13. Квилинкова Е. Н. Гагаузы в Молдове и Беларуси: грани идентичности и стратегия самосохранения. Минск: Беларуская навука, 2023.
14. Национальная борьба «Güreş» прошла в рамках празднования фестиваля «Hederlez Gagauziyada–2022». 10.05.2022 // <http://molodejisport-ge.md/novosti/1854-nacionalnaya-borba-gre-proshla-v-ramkah-prazdnovaniya-festivalya-hederlez-gagauziyada-2022.html> (дата доступа: 13.07.2022).

15. По случаю праздника Хедерлез в Чадыр-Лунге прошли конные скачки. 07.05.2012 // <http://gagauzinfo.md/index.php?newsid=3706> (дата доступа: 25.07.2018).
16. Продолжением программы празднования «Хедерлез», стали конные скачки в Чадыр-Лунге. 08.05.2009 // <http://www.gagauzia.md/newsview.php?l=ru&idc=390&id=632> (дата доступа: 25.07.2010).
17. Традиционные конные скачки прошли на ипподроме в Чадыр-Лунге. 07.05.2014 // <http://gagauzinfo.md/index.php?newsid=12214> (дата доступа: 25.07.2016).
18. Федор Гагауз высказался о празднике «Хедерлез» // <http://edingagauz.md/mneniya/fedor-gagauz-vyiskazalsya-o-prazdnike-hed/> (дата доступа: 25.05.2020).
20. Хедерлез в Чадыр-Лунге отметили конноспортивными состязаниями. 07.05.2017 // <http://www.gagauz.md/2017/05/hederlez-v-chadyr-lunge-otmetili-konno-sportivnymi-sostyazaniyami-video/> (дата доступа: 25.03.2018).
21. «Хедерлез–2019»: Башкан Гагаузии сообщила о новинках праздника. 14.04.2019 // <https://nokta.md/hederlez-2019-bashkan-gagauzii-soobshhi/> (дата доступа: 25.05.2020).
22. Черниогло А. «Хедерлез–2019»: старинная традиция с новыми элементами. 08.05.2019 // <http://vestigagauzii.md/index.php/novosti/kultura/1357-khederlez-2019-starinnaya-traditsiya-s-novymi-elementami> (дата доступа: 25.05.2020).

УДК 398.86

<https://orcid.org/0000-0002-7168-8506>

ГАГАУЗСКАЯ НАРОДНАЯ ПЕСНЯ «ОГЛАН» В КОНТЕКСТЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ И ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ СИМВОЛОВ

Квилинкова (Кысым) Елизавета,

доктор истор. наук, доцент,

Национальная академия наук Беларуси (г. Минск),

e-mail: cvilincova@mail.ru

orcid.org:0000-0002-7168-8506

Abstract. The article identifies and analyzes the existing ethno-regional features of the Gagauz folk song «Oglan». The study is based on the analysis of 18 test variants of this song, which were recorded among the Gagauz people of Moldova, Ukraine, Bulgaria and Greece, as well as among the Turkic-speaking peoples of the Balkan Peninsula. The distribution of the common plot, melody and image of Oglan the shepherd among the Balkan peoples gives grounds to speak of its Balkan origin. The mention of this song, included in the anthem of Gagauzia, is intended to strengthen the Gagauz ethnic identity.

Keywords. Gagauz, folklore, song «Oglan», regional features, ethnic identity.

Народная песня «Оглан» является важной частью гагаузского устного народного творчества. Актуальность ее изучения заключается в том, что данное произведение воспринимается гагаузами Молдовы как один из символов этнической идентичности. Образ Оглана-пастуха присутствует в творчестве гагаузских художников и писателей. Акцент на данном произведении сделан в гимне Гагаузии: «*Oglani*» *çaldık bitmáz*» («Бесконечно пели «Оглан»») [15]. Однако, несмотря на значимость этого сюжета, текст данной песни фигурирует не во всех гагаузских фольклорных сборниках. При, казалось бы, широкой распространенности песни «Оглан» у бессарабских гагаузов, сбор ее вариантов в ходе полевых исследований оказался непростым делом. Многие пожилые сельчане не могли вспомнить более двух-трех строк из этой песни. Что касается гагаузов Приазовья (Украина), то информаторы 70-ти лет не только не могли припомнить слова этой песни, но, по их

выражению, никогда ее слышали. Очевидно, что необходимо дальнейшее изучение вариантов песни «Оглан», ее текстологический анализ и выявление этнокультурных параллелей, что позволит ответить вопросы о том «в какой мере содержание и художественные ценности песен об Оглане “работают” на сохранение этнической самобытности народа и на идентичность слушателей» [4, с. 23].

Целью настоящей статьи является выявление региональных особенностей гагаузской народной песни «Оглан» и их текстологический анализ, что позволит определить жанр данного произведения. Для более полного сравнения содержания этой песни и выявления ее корней мы привлекали к анализу тесты, зафиксированные нами и другими исследователями у тюркоязычных народов Балканского полуострова.

Первые варианты гагаузской песни «Оглан» были опубликованы в конце 50-х – 60-х гг. XX в. [1; 3]. В своей статье М. Н. Губогло привел три варианта этой песни, обратив внимание исследователей на ее символическую значимость [3, с. 53-55]. В другой его публикации, написанной полвека спустя, концепты «Чобан» и «Оглан» рассматриваются им как опыт антропологического исследования. В ней он предпринял попытку увязать образ Оглана в песне с историческим контекстом, прибегнув для этого к этногенетическим параллелям с тюркскими персонажами прошлого [4, с. 7-25]. В этой, как и во многих других своих работах, М. Н. Губогло, как великий живописец, стремился представить «вероятных предков» гагаузов и написать яркую пусть даже воображаемую картину гагаузской истории.

Впервые изучение этнорегиональных особенностей народной песни «Оглан» через призму этнокультурных символов было предпринято Е. Н. Квилинковой, результаты которых представлены в ряде монографий [7, с. 269; 11, с. 289-300, 780-792; 5, с. 324-335, 545-550; 19]. Из 18 анализируемых вариантов песни, зафиксированных у гагаузов Молдовы, Украины, Болгарии и Греции, основная часть была записана непосредственно автором в 2003–2005 гг. в ходе индивидуальных полевых исследований. У гагаузов Молдовы нами записано девять вариантов этой песни. Анализируемые тексты записаны в трех районах Гагаузии: Чадыр-Лунгском (с. Бешгиоз, с. Гайдары), Комратском (с. Бешалма, с. Авдарма) и Вулканештском (г. Вулканешты, с. Этулия).

У гагаузов Болгарии нами записано четыре варианта данной песни [5, с. 548]: в Добричском и Варненском округах (с. Болгарево; с. Генерал Кантарджиево). У гагаузов Греции такая песня была зафиксирована в городах Орестиада и Зихна [5, с. 549]. В г. Неа Зихни два исполнителя спели лишь по одному куплету.

Один текст данного произведения [5, с. 550] зафиксирован нами у представителей так называемых «урумов» – тюркоязычного православного населения Балканского полуострова, которые по этническому признаку идентифицируют себя как греки. В научной литературе по отношению к ним используется название *караманли*. Вариант песни «Оглан» был записан нами у так называемых «помаков» [5, с. 549] – болгар-мусульман, проживающих в Болгарии. Один текст данной песни, записанный у турецкого населения Родоп (Болгария), опубликован болгарскими фольклористами [18, с. 41; 5, с. 549].

Общим для содержания почти всех текстов «Оглана» у гагаузов Молдовы являются следующие элементы: забота девушки о юноше по имени Оглан («Руками сделала для тебя одеяло из (собственных) волос»); в шуточной форме отмечается свойственный Оглану беспорядок внутри его жилища («Внутри невозможно войти из-за пыли»). В некоторых текстах указывается на то, что его дом (жилище) из желтой соломы или из камыша и соломы. Упоминаются также некоторые реквизиты пастуха («Посох Оглана из корня орехового дерева; К нему близко не подойти из-за лая собак»). Шуточный характер песни особо подчеркивают строки, в которых посмеиваются над человеком, сделавшим парню-пастуху столь бессмысленный подарок: «Оглану купили желтые туфли; Тот, кто их купил, он – сумасшедший» / *Oglana almişlar sarı emeni; Onnarı da kim almış o da bir deli*.

Содержание песен, записанных в селах Бешгиоз, Бешалма и Авдарма, почти полностью совпадает. Единственным различием является наличие в тексте, записанном в с. Бешгиоз,

упоминания о сигарете (*Ṭigêrinin fenerni yak da gidelim*). Текст, зафиксированный в с. Этулия [5, с. 546], содержит некоторые особенности. В нем несколько усилено шуточное содержание песни за счет включения одной фразы: «Палка (посох) Оглана – из кукурузного стебля», в то время как в двух других вариантах говорится о посохе из корня орехового дерева. Кроме того, в варианте из с. Этулия есть строчка «Гремящий фонарь зажги и пойдём» / *Cingirdakli feneri yak gidelim*. Аналогичная строчка имеется и в тексте из с. Бешгиоз, но вместо определения «гремящий» употребляется слово «сигарета»: «Фонарь (огонек) сигареты зажги и пойдём» / *Ṭigêrinin fenerni yak da gidelim*, что можно перевести приблизительно так: «прикури сигарету и пойдём». Вероятно, в тексте из с. Этулия произошла произвольная замена слов, то есть отмеченное различие объясняется утратой указанного элемента. Данный вывод подтверждается тем, что в балканском варианте почти во всех песнях речь идет именно о сигарете, которую Оглан должен прикурить и пойти (*Cigaranın alefini / fenerini yak gidelim*).

Еще одной особенностью «этулийского» текста является уточнение: «У реки будем косить траву» (*Derä boyunda ot biçelim*). Этот элемент не встречается в других представленных нами вариантах гагаузов Молдовы. Вместе с тем, в песне, записанной в с. Авдарма, а также в варианте М. Колса [12, с. 127; 5, с. 545-546, 547], присутствует указание на непосредственную деятельность героя, которого просят подняться и пойти, «чтобы у самой границы пасти овец» (*Granițanin boyunda koyun güdelim*). В варианте песни Д. Гагауза [17, с. 786-787; 5, с. 547] данное место конкретизировано – «на берегу Дуная» (*Tuna nehri boyunda koyun güdelim*).

Указание о выпасе овец непосредственно связано с основным сюжетом песни, что, вероятно, можно рассматривать как наиболее соответствующее первоначальному содержанию текста. Вместе с тем отметим, что в различных вариантах песни «Оглан» подчеркивается связь с земледелием (в частности, с такой сельскохозяйственной культурой, как кукуруза). Например, у гагаузов Болгарии: «В руке Оглана – мотыга для обработки кукурузы» / *Oglanın elindä misir çarası*; у гагаузов Греции: «В руке у парня – мотыга на поясе» / *Olanın elindä çapa belindä*; у гагаузов Молдовы: «Посох Оглана из кукурузного стебля» / *Oglanın sopası mısır sapından*. Можно предположить, что моменты, где отмечается связь Оглана-пастуха с мотыгой, включены в текст с целью подчеркнуть шуточный характер песни. Вместе с тем, их можно рассматривать и как указание на сочетание в хозяйственной деятельности скотоводства и земледелия. Видимо, не случайно в одном из стихотворений С. С. Курогло присутствует образа Оглана-пахаря [13, с. 155-156].

В текстах, записанных Д. Танасоглу и Д. Гагаузом [1, с. 70; 17, с. 3; 5, с. 547], имеются определенные общие моменты, которые не встречаются в других вариантах исследуемой песни. В тех строчках, где речь идет о красной феске и страстном взгляде, явственно прослеживаются восточные мотивы. В «вулканештском» варианте [5, с. 546] отчетливо проявляются диалектные особенности, например: *girilmez, güzel, kökünden, sesinden*.

Сравнительное изучение содержания имеющихся текстовых вариантов позволяет выделить ряд общих черт, характерных для народной песни «Оглан», распространенной у гагаузов Молдовы и на Балканах:

- 1) Общая мелодия песни и рифмовка последних слов каждой строки куплета.
- 2) Слово *Oglan* фигурирует в произведении как имя собственное и как нарицательное в значении 'парень, паренек, молодец, юноша'.
- 3) Во всех вариантах песни юноша по имени Оглан – это чабан, пасущий овец, пастух, для описания которого используются качественные прилагательные «красивый» и «блестящий» («*Ne gözäl Oglan, yalabık çoban*»). В варианте болгар-помаков это выражение отсутствует. В тексте «урумов» наряду со словом *yalabık* употребляется *yalama*, возможно, в шуточном значении – 'разиня', 'ротозей'.
- 4) Проявление заботы девушки о возлюбленном, которая встречается почти во всех текстах гагаузов Молдовы: «Руками сделала из волос для тебя одеяло» / *Elim yaptı saçımdan*

sana bir yorgan. Близкие по смыслу строчки содержат тексты гагаузов Болгарии и Греции. При этом они почти полностью совпадают: «Рука моя – тебе подушка, мои волосы – одеяло» / *Kolum sana – yastık, saçlerim – yorgan*; «Руки мои – тебе подушка, мои волосы – одеяло» / *Kollarım sana – yastık, saçlarım – yorgan*.

5) «Оглан» – лирическая шуточная песня с жизнеутверждающим содержанием.

Сравнительное текстологическое исследование вариантов песни «Оглан» позволило, в свою очередь, выявить общие и региональные особенности, характерные для «балканского Оглана». Почти во всех вариантах песня начинается с обращения к Оглану с просьбой прикурить сигарету и пойти: «Огонек сигареты зажги и пойдем...». Другим наиболее часто встречающимся элементом является указание на то, что «В руке у Оглана поднос» / *Oglanın elindä tablası var*. Однако в варианте с. Болгарево один раз упоминается поднос, а во второй – табакерка, после чего речь опять идет о сигарете. В песне, исполняемой гагаузами Болгарии и турками Родоп, речь идет о предметах из золота, которые Оглан должен подарить своей возлюбленной, видимо, в доказательство своей любви:

Oglan bana uaptırdı bir dizi altın. Оглан заказал для меня ожерелье с золотыми монетами.

Oglana uaptırdım altından çini... Оглана попросила сделать на заказ тарелку из золота...

Oglana uapturdım altından kaşık. Оглана попросила сделать на заказ ложку из золота.

В текстах гагаузов Греции и болгар-помаков присутствует одно дополнение – не только Оглан, но и его отец также чабан (*Ne gözäl Oglan, babası çoban*). Это уточнение можно рассматривать как указание на основную форму деятельности, характерную для тюркоязычных народов Балканского полуострова.

Интересно отметить одну особенность, характерную для вариантов гагаузского «Оглана» из с. Болгарево (Болгария), в которых упоминается о старшей сестре Оглана «*abla*». В них определенные строки песни изложены как бы от третьего лица, возможно, друга Оглана, которому хотелось бы «целовать и ласкать» его сестру (*Sıklacek-yöpülecek ablası var; Öpülücek-sevilecek ablası var*). В двух вариантах текста, записанных у гагаузов Болгарии (с. Болгарево, и с. Г.Кантарджиево), имеется указание на то, что у Оглана есть сестра, которая согласна «убежать к своему возлюбленному», то есть выйти за него замуж без согласия родителей: «У него есть старшая сестра, которая может убежать ко мне» / *Bana da kaçacak ablası var*; «Я к Оглану убегу в пятнадцать лет» / *Bän Oglana kaçacam onbeş yaşında*). Во всех остальных вариантах песни, которые нам удалось собрать, данный момент отсутствует.

Отметим, что используемый в песне термин *abla* широко распространен в турецком языке в значении «старшая сестра». Он употреблялся также и гагаузами Болгарии для указания отношений родства – «старшая сестра». В гагаузско-русско-румынском словаре слово *abla* приводится в том же значении с пометой «устаревшее» [2]. У гагаузов Молдовы в настоящее время указанная лексема в значении «старшая сестра» нами не зафиксирована [7, с. 128, 258-265; 10], но она иногда употребляется в различных формах в ненормативной лексике, что привело к утрате данной лексемы как термина родства.

Интерес представляет вариант песни, записанный у гагаузов Болгарии, где говорится о том, что у Оглана есть жена, не умеющая печь хлеб. Этот момент не встречается в других вариантах. Вместе с тем отметим, что у гагаузов Молдовы (с. Бешгиоз, с. Бешалма) есть шуточная песня, сюжет которой также связан с пастухом и его женой, которая не хочет штопать его дождевик [5, с. 418-419]. В одном из зафиксированных М. Н. Губогло текстов содержится уникальное по сути упоминание о матери Оглана – «женщине степей» [Губогло, 1968, с. 53-55], которое не встречается в других вариантах песни.

Сравнение мелодии и вариантов приведенных нами текстов песни «Оглан» позволяет говорить о том, что заметные различия проявляются в так называемом караманлийском варианте [5, с. 550]. Это, по-видимому, связано с сохранившейся до настоящего времени особой традицией исполнения народных песен с использованием бубна. Данная особенность

оказала влияние на мелодию и ритм песни; в определенной степени для нее характерна речитативная форма исполнения. Кроме того, текст песни длиннее всех рассмотренных нами вариантов аналогичного произведения и включает в себя разнообразные элементы, которые не встречаются в других приводимых здесь текстах. В них речь идет о гребне из слоновой кости, о мосте, о женщинах и др. Нередко логическая связь между куплетами отсутствует. При этом последние слова строчек куплета либо рифмуются, либо просто повторяются (*belindä / elindä, gidelim / gidelim, sıklıdı / sıklıdı*). В некоторых случаях слово, на которое оканчивается первая строка, является основой для начала второй строки и связано с ним по смыслу, например: *tarak* (расческа) / *tara* (прически).

Oglanın elindä fildişli tarak, } 2	В руке у Оглана из слоновой кости гребень, } 2
Tara ... kellerini bir yana bura,	Прически волосы (голову) на одну сторону,
Ne gözäl olan, babası çoban..	Такой красивый парень, его отец – чабан.

Распространенность у балканских тюркоязычных народов песни под названием *Oglan* ставит вопрос о необходимости изучения данной проблемы на предмет возможного наличия аналогичной песни у тюркских народов Средней Азии, Крыма, Казахстана. Рассмотрение слова *oglan* ('парень, юноша'), широко распространенного у тюркских народов, показывает, что оно происходит от турецкого *ool/oğul* (сын). В гагаузском языке лексема «*olan*» употребляется в значении 'парень, юноша' [2].

Значение слова *oglan* имеет древние исторические корни. В Средние века в Золотой орде его употребляли для указания на общественное положение или статус человека. Вероятно, изначально оно указывало на принадлежность к ханской семье, обозначало лицо княжеского рода (Таш-Тимур-оглан – хан, XIV в.; и др.). У татарских правителей Крымского ханства, имевших много жен, не все сыновья обладали правом наследования (вероятно, не в равной степени). Те сыновья, которые не рассчитывали на отцовское наследство, образовывали дружины и в поисках славы отправлялись на поля сражений, то есть становились воинами. Довольно часто слово *оглан* употребляли потомки крымских ханов как необходимое дополнение к имени собственному, например: Салтык-оглан, Мурабет-оглан, Фатих-оглан, Тулук-оглан и др. Известный темник Ногай являлся сыном Татар-оглана. В истории многих тюркских народов Средней Азии, Крыма и Казахстана часто встречаются правители, в составе имен которых присутствует слово *оглан* – Тойкоджа-оглан, Чингиз-оглан, Кунче-оглан и др. [см.: 5, с. 334-335]. Роль и значение наиболее известных исторических деятелей отражены в многочисленных поэмах, широко известных в Крыму, среди них упоминается имя «Караджа-оглан». В эпосе туркмен наряду с известной народной повестью «Шанесеми Гарып» встречаем «Касым-оглан» и др. А в репертуаре туркменского Государственного академического театра уже много лет исполняется спектакль по народной поэме «Неджеб Оглан».

В этимологическом словаре русского языка М. Фасмера представлены сведения о связи терминов *оглан* и *улан*. На страницах этого фундаментального труда высказано предположение о том, что в русский язык слово *улан* проникло, вероятно, через немецкий (*ulan*) или польский (*ulan*) языки. Ссылаясь на известных ученых (В. Радлова, В. Зайончковского и др.), автор труда приводит данные о происхождении термина *улан* – из тур., кыпч., азерб. *oulan*, то есть 'молодой человек, юноша, мальчик'. В русском языке оно зафиксировано в значении «телохранитель»; часто в устном народном творчестве древнерусские *улань* – это «член ханской семьи, лицо княжеского рода» [16, с. 158]. В словаре С. И. Ожегова слово *улан* толкуется следующим образом: «В царской и некоторых иностранных армиях: военнослужащий из частей легкой кавалерии (первоначально вооруженных пиками)» [14]. Уланы представляли собой воинов легкой (копьеносной) кавалерии в европейских армиях XVIII в. – начала XX в. (в России с XIX в.). В XVI в. уланы появились в Литве и Польше. Это демонстрирует процесс постепенной трансформации данного термина.

В связи с приведенными выше сведениями важным при изучении гагаузской этнической идентичности является вопрос о том, «почему «Оглан» стал культовым брендом этнической мобилизации гагаузов и сыграл роль катализатора в повышении национального самосознания и национального достоинства гагаузов, угнездившись на страницах поэтических произведений и в живописи, попав даже в текст национального гимна?» [4, с. 9].

Анализ вариантов данного произведения дает основание сделать следующие выводы:

Во-первых, «Оглан» – это шуточная песня о «великолепном» пастухе с жизнерадостным содержанием, в которой изображаются мелкие бытовые веселые эпизоды. Ее можно отнести и к лирическим произведениям, поскольку в нем девушка признается парню в своих чувствах.

Во-вторых, распространение общего сюжета, мелодии и образа Оглана-пастуха у тюркоязычных народов Балканского полуострова дает основание говорить об ее балканском происхождении. Популярность песни «Оглан» у тюркоязычных балканских народов связана с близостью им этого образа, описанного в ней быта пастуха и хозяйственной деятельности – скотоводства. При этом отметим, что у гагаузов слово Оглан употребляется только в фольклоре [2]. В пьесе гагаузского писателя Д. Танасогло «Оглан и Лянка» фольклорный образ перенесен в литературный контекст.

Акцент на песне «Оглан» в гимне Гагаузии, как и акцент на изображении образа волка, представленного на флаге самопровозглашенной в 1989 г. Гагаузской республики (ГАССР), объясняется желанием гагаузской политической и творческой элиты подчеркнуть особую роль культа волка в культуре гагаузов. Тем самым обосновывалось кочевое прошлое народа, а гагаузский этнос основательно прописывался в тюркском мире [8].

В-третьих, взаимосвязь образа Оглан в устном народном песенном творчестве тюркоязычных народов Балканского полуострова с историко-эпическими героями Огланами, на наш взгляд, довольно туманна. Во всех зафиксированных вариантах песен нет и намек на связь этого образа с военным сословием или с наследственной принадлежностью к ханской династии. Сюжет песни построен на воспевании юноши-пастуха. Да и сам профессор М. Н. Губогло, рассмотревший в одной из публикаций концепты «Чобан» и «Оглан» через призму этногенетических параллелей с тюркскими персонажами прошлого, в конце статьи вынужден был согласиться с тем, что предложенные им этнокультурные параллели и лексические сопоставления имеют «внешний и случайный характер»: итоги проведенного «сравнительно-сопоставительного анализа приходится признать скорее, увы, гипотетическими, чем окончательно аргументировано доказательными» [4, с. 21].

В-четвертых, для текстов, записанных у гагаузов Молдовы, характерен ряд общих черт – это строки о желтых подаренных Оглану туфлях, о пыли в его жилище, о посохе из орехового дерева и др. Данные строки не встречаются в рассмотренных нами пяти балканских вариантах «Оглана». Очевидно, что на территории Бессарабии песня в основе своей подверглась унификации, но при этом сохранились некоторые локальные особенности, которые являются следствием ее модификации. Это объясняется тем, что для народных песен, как и для фольклора в целом, характерен процесс динамики, который, с одной стороны, является результатом народного творчества, а с другой – следствием имеющего место этнокультурного взаимодействия. Как правило, исполнители из разных сел перенимали друг у друга услышанные ими отдельные куплеты, но при этом они вносили и некоторые собственные элементы.

В заключение отметим, что, независимо от исторического контекста и этногенетических параллелей с тюркскими персонажами прошлого, народная песня «Оглан» является для гагаузов Автономного территориального образования важной частью культурного наследия, оказавшего влияние на процесс этнической мобилизации. Обращение к ней в гимне Гагаузии вывело ее на уровень национальной символики, призванной укреплять гагаузскую этническую идентичность.

Библиография

1. Буджактан сесләр / Хазырл. Д. Танасогло. Кишинев, 1959.
2. Гагаузско-русско-румынский словарь (ГРРС). Chişinău, 2002.
3. Губогло М. Н. Этнокультурные данные о кочевом прошлом гагаузов // Археология, этнография и искусствоведение Молдавии (Материалы и исследования). Кишинев, 1968. С. 53-55.
4. Губогло М. Н. Тайна чобана Оглана (опыт антропологического исследования концептов «Чобан» и «Оглан») // Вестник антропологии, 2020. № 2 (50). С. 7-25 // file:///C:/Users/User/Downloads/nbelova,+Губогло%20(2).pdf
5. Квилинкова Е. Н. Гагаузский песенный фольклор – «Грамматика жизни». Кишинев: Elan Inc, 2011. 568 с.
6. Квилинкова Е. Н. Гагаузы в этнокультурном пространстве Молдовы (Народная культура и этническое самосознание гагаузов сквозь призму связи времен). Кишинев: Tipogr. Centrală, 2016. 732 с.
7. Квилинкова Е. Н. Гагаузы Молдовы и Болгарии (Сравнительное исследование календарной обрядности, терминов родства и фольклора). Chişinău, 2005. 308 с.
8. Квилинкова Е. Н. Культ волка у гагаузов сквозь призму этнокультурных символов. Кишинев: Tip. Centrală, 2014. 472 с.
9. Квилинкова Е. Н. Православие – стержень гагаузской этничности. Комрат–София, 2013. Tip. Centrală, 2013. 872 с.
10. Квилинкова Е. Н. Соционормативная культура гагаузов: традиции и трансформации. Кишинев: Tipogr. «Print Caro», 2020. 344 с.
11. Квилинкова Е. Н. Традиционная духовная культура гагаузов: этнорегиональные особенности. Кишинев: Business-Elita, 2007. 840 с.
12. Колса М. Түркүләр. Кишинев, 1989.
13. Куроглу С. С. Родословное древо: Поэмы. Кишинев, 1988.
14. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М., 1990.
15. Текст и ноты гимна Гагаузии. Слова М. Кёся, музыка М. Колса // Вести Гагаузии. Комрат. 16.02.1999.
16. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М., Т. 4. С. 158.
17. Gagauz D. Trio «Oglan». Chişinău, 2004.
18. Rodop türküleri / Составители: Е. Боев, Х. Сулейманова. София, 1966.
19. Moldova gagauzların halk türküleri / Toplayan hem hazırlayan E. Kvilinkova. Kişinöv, 2003.

УДК 94(3)

<https://orcid.org/orcid id: 0000-0003-4755-250X>

АНАЛИЗ ЛАТИНСКОЙ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ, ВЫРАЖАЮЩЕЙ ПОНЯТИЕ «НАРОД», ОТ АНТИЧНОСТИ К СРЕДНИМ ВЕКАМ С ПОМОЩЬЮ МОДЕЛЕЙ ЭМБЕДДИНГОВ СЛОВ

Кузнецов Алексей

к.и.н., научный сотрудник

Институт всеобщей истории РАН, Москва, Россия

e-mail: historyras@gmail.com

orcid id: 0000-0003-4755-250X

Abstract. The study of the evolution of word meanings over time is a central concern in the field of historical semantics. In this article, we use word embeddings to analyze the lexical-semantic change of Latin socio-political vocabulary expressing the concept of «people» from antiquity to the

Middle Ages. The words studied are «gens», «populus», «natio», «plebs» and «vulgus». By examining the diachronic meaning of these words with word embeddings, we are able to trace their semantic development and understand how their meaning changed over time. The analysis shows significant changes in the meanings of these words from antiquity to the Middle Ages. These changes reflect the social and political changes that occurred during this period. The use of word embeddings is useful for studying lexical-semantic change and can be applied to the analysis of historical languages.

Keywords. historical semantic, word embeddings, semantic change.

Слова и понятия в любом языке с течением времени меняют свое значение. Предложены различные классификации изменений значений слов, но в целом выделяются две группы: лингвистические и экстралингвистические. Первые связаны с естественным процессом развития языка и происходят в течении длительного времени (столетия и дольше), вторые вызваны социокультурными изменениями в обществе и происходят в относительно небольшие промежутки времени [12]. Историческая наука, в частности историческая семантика, интересуются главным образом второй группой изменений, «в которых она ищет симптомы трансформации культурных парадигм, дискурсов и эпистем (систем знания)» [4, с. 27]. В этой статье мы намерены провести анализ латинской общественно-политической лексики, выражающей понятие «народ», при помощи современных методов автоматического выявления семантических изменений.

Изучение семантических изменений слов имеет долгую историю [19]. В последнее время возрос интерес к разработке методов автоматического выявления лексико-семантических изменений в исторических источниках на основе анализа больших корпусов текстов, доступных в цифровой форме. Текущей тенденцией является использование для выявления семантических изменений моделей, основанных на распределенных векторных представлениях слов, чаще называемых эмбедингами слов (англ. word embeddings). Теоретическим основанием использования эмбедингов слов является так называемая дистрибутивная гипотеза. Её классическое определение сформулировал британский лингвист Джон Руперт Фёрс: «Значение слова определяется его окружением» (англ. You shall know a word by the company it keeps.) [11, p. 11]. Иными словами, лингвистические единицы с похожими распределениями в больших выборках языковых данных имеют похожие значения или слова со схожим значением имеют тенденцию встречаться в схожих контекстах.

Одним из свойств моделей эмбедингов слов является то, что в них кодируется семантика слов, их смысл или значение – «идея или понятие, передаваемое словом и облеченное в его звуковую или символическую оболочку» [2, с. 75], а также семантические взаимоотношения между словами. В моделях эмбедингов слов каждое слово представлено в виде вектора в общем плотном векторном пространстве. В таком пространстве слова, имеющие сходные контексты, будут располагаться рядом, в то время как слова, которые встречаются в различных и несвязанных контекстах, будут располагаться сравнительно дальше друг от друга [15]. Семантическая близость слов в векторном пространстве обычно оценивается с помощью меры косинусного сходства (англ. cosine similarity) – косинуса угла между двумя векторами слов [3, с. 147]. Чтобы автоматически выявить семантические изменения на уровне слова достаточно вычислить косинус угла между векторами одного и того же слова в моделях эмбедингов слов обученных на основе корпусов текстов созданных в разные временные эпохи [20, p. 236]. Функция косинуса может принимать значения от -1 до 1. Однако при вычислении косинусного сходства оно обычно нормализуется, так что значения всегда находятся в диапазоне от 0 до 1. где 0 указывает, что векторы ортогональны (т. е. не похожи), а 1 указывает, что векторы идентичны. Высокое косинусное сходство между вложениями слов говорит о том, что значение слова остается относительно

стабильным с течением времени, в то время как низкое косинусное сходство свидетельствует о том, что значение слова значительно изменилось.

Свойства эмбедингов слов позволяют исследователям не только регистрировать изменения смыслов слов и проследивать историю понятий, но выявлять законы семантических изменений [13], исторические тенденции изменений в социальных, гендерных и этнических предубеждениях [9], культурные ассоциации [14]. Учитывая, что латинский язык активно использовался более двух тысячелетий изучение изменения смыслов латинских слов с течением времени особенно актуально. В исследовании мы использовали две модели эмбедингов слов, созданные итальянскими учеными в рамках проекта LiLa: Linking Latin [17; 18]. Первая – Opera Latina – обучена на основе корпуса текстов 20 классических авторов, охватывающих различные жанры, такие как трактаты (например, «Анналы» Тацита), письма (например, «Письма» Плиния Младшего), эпические поэмы (например, «Энеида» Вергилия), элегии (например, «Элегии» Тацита), пьесы (например, «Аулулария» Плавта и «Эдип» Сенеки), и речи (например, «Филиппики» Цицерона). Общий объем корпуса около 1,7 млн. слов. Вторая модель – Opera Maiora – обучена на основе корпуса философских и богословских сочинений Фомы Аквинского (XIII в.) объемом около 4,5 млн. слов. Модели доступны по адресу <https://embeddings.lila-erc.eu/samples/download/>. Они дают возможность проследить изменения в значении слов от эпохи античности к Средним векам. Создатели моделей провели экспериментальное исследование, которое показало их пригодность для выявления семантических изменений [17].

Мы сосредоточили свое внимание на пяти словах из латинской общественно-политической лексики связанных с понятием «народ»: gens, natio, populus, plebs и vulgus. Все приведенные слова достаточно многозначны. Первые два этимологически восходят к глаголам, имеющим схожее значение «рождать»: gens к gigno, а natio к nasci [10, pp. 270-271, 429-430]. В классической латыни слово gens обозначало клан или племя и использовалось для именованя группы людей, происходящих от общего предка по мужской линии. На более поздних этапах существования Римской империи слово gens стало употребляться в более широком смысле для обозначения группы людей, объединенных общим происхождением, культурой или политическими интересами, в том числе языческих чужеземных племен. В этом смысле gens противопоставлялось populus Romanus [10, p. 271]. Существует значительная по объему литература, посвященная эволюции смысла gens в раннее Средневековье от обозначения этнической общности к обозначению политической общности [8; 16]. В эволюции его смысла видят отражение изменения самосознания и статуса кочевых племен эпохи великого переселения народов основавших варварские государства на руинах Римской империи.

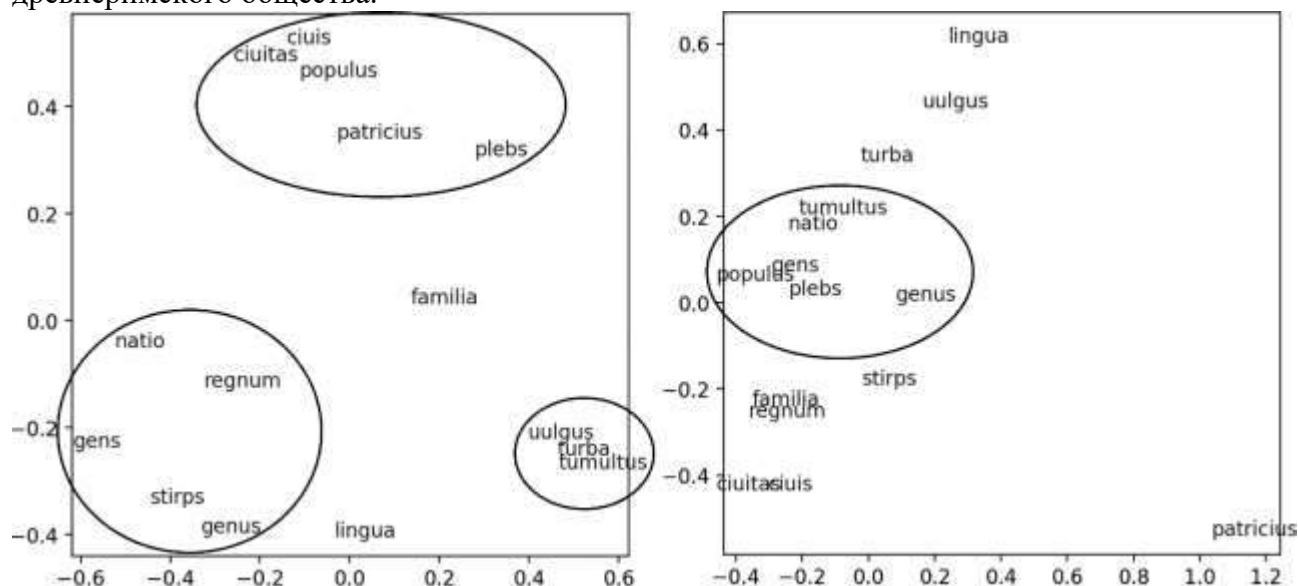
Как и gens, natio первоначально относилось к группе людей, происходящих от общего предка, но позже оно стало использоваться в более широком смысле для обозначения нации или национальности [10; pp. 429-430].

Populus, согласно наиболее распространенной точке зрения, в классической латыни обозначало весь римский народ, а plebs – часть народа за исключением сенаторов и патрицианских родов [7, с. 145]. В позднеимперское время, когда смысл старой социальной и политической организации утратил актуальность, они использовались как синонимы [10, p. 522]. В Средние века эти слова стали употребляться в более широком смысле для обозначения низших или бедных классов общества и часто в противопоставлении дворянству или духовенству [1].

Vulgus первоначально обозначало простонародье и часто использовалось как синоним plebs. В I в. до н.э. слово приобрело бранные коннотации у части римской элиты, противопоставлявшей себя основной массе населения, но у большинства авторов не имело негативного смысла [6]. В Средние века употреблялось сравнительно редко со значением «простонародье» [1].

Анализ проводился на языке программирования Python, все материалы доступны в репозитории GitHub по адресу https://github.com/alexeyvkuznetsov/Latin_word_embeddings/. Измерение косинусного расстояния каждого из этих слов в разных моделях эмбедингов показало существенное изменение контекстов их употребления (gens: 0.1089945; natio: -0.013743182; populous: -0.14469315; plebs: -0.1035857; vulgus: 0.018742653).

Интересные результаты показала визуализация векторов интересующих нас слов в двух моделях (Рис.1). Чтобы подчеркнуть изменение смыслов мы добавили в визуализацию слова связанные с общественно-политическими реалиями Древнего Рима (civitas – гражданство, общество; civis – гражданин; patricius – патриций, regnum – царство), описывающее родство (genus – род; stirps – род, поколение; familia – семья), языковое единство (lingua – язык), множество людей (turba – толпа, tumultus – мятеж). Как мы указывали выше, векторы слов, имеющие сходные контексты употребления, в векторном пространстве будут располагаться рядом. Модель на основе текстов авторов классической эпохи показала три выраженных кластера слов. Слова populous и plebs оказались в одном кластере со словами описывающими римское гражданское общество. Gens и natio в кластере со словами, относящимися к родству и одновременно со словом regnum. Vulgus в плотном кластере со словами, описывающими множество людей. В целом модель адекватно отражает культурно-исторические реалии древнеримского общества.

Рис. 1. Визуализация эмбедингов слов в моделях: слева на основе корпуса авторов классической эпохи, справа на основе произведений Фомы Аквинского.

Модель на основе текстов Фомы Аквинского демонстрирует смешение смыслов. Populus, plebs, gens и natio располагаются рядом друг с другом, что говорит о схожести контекстов их употребления. Несколько в стороне оказывается только vulgus. По наблюдению Е.В. Калмыковой аналогичное смешение смыслов наблюдается у хронистов позднего Средневековья. Среди слов, передающих понятие «народ», populous обладало самым широким семантическим полем с социальными, политическими и религиозными коннотациями, а gens и natio употреблялись преимущественно в этно-национальном контексте [5, с. 280-284]. Но в целом, все эти слова использовались достаточно произвольно в зависимости от собственных пристрастий автора, что, по мнению исследователя, свидетельствует о недостаточной развитости лексического аппарата для выражения национальной идентичности [5, с. 284-285].

Модели эмбедингов слов представляют собой полезный инструмент, позволяющий количественно измерить и визуализировать изменения значений слов с течением времени. Анализ эволюции латинской общественно-политической лексики, выражающей понятие «народ», с использованием двух моделей эмбедингов слов, обученных на корпусах текстов

разных исторических эпох, демонстрирует существенное изменение их значений в сторону сближения контекстов употребления. Поскольку доступные модели основаны на текстах значительно отстоящих друг от друга во времени, потенциальным направлением дальнейшего исследования нам видится привлечение текстовых корпусов промежуточных веков. Это позволит детальнее проанализировать процесс семантических изменений.

Библиография

1. Волынец А. Термины, выражающие категорию «народ» у св. Пруденция / А. О. Волынец // *Scriptorium: история Древнего мира и Средних веков.* – 2009. – № 2(2). – С. 5-17. [Электронный ресурс]: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/91283> (дата обращения 10.01.23).
2. Ганегедара Т. Обработка естественного языка с TensorFlow / пер. с англ. В. С. Яценкова. – М.: ДМК Пресс, 2020. – 382 с.
3. Гольдберг Й. Нейросетевые методы в обработке естественного языка / пер. с англ. А. А. Слинкина. – М.: ДМК Пресс, 2019. – 282 с.
4. Кагарлицкий Ю.В., Маслов Б.Р. Между Фреге и Фуко: методологические ориентиры исторической семантики // *Понятия, идеи, конструкции: Очерки сравнительной исторической семантики* / Под ред. Ю. Кагарлицкого, Д. Калугина, Б. Маслова. – М., Новое литературное обозрение, 2019. С. 9-38.
5. Калмыкова Е.В. Образы войны в исторических представлениях англичан позднего Средневековья. – М.: Квадрига, 2010. – 664 с.
6. Карпюк С.Г. 1997: *Vulgus* и *turba*: толпа в классическом Риме // *Вестник древней истории.* 1997. № 4. С. 121-137.
7. Кофанов Л.Л. *Lex* и *ius*: возникновение и развитие римского права в VIII–III вв. до н.э. – М.: Статут, 2006. – 587 с.
8. Ронин В.К. Франки, вестготы, лангобарды в VI–VIII вв.: политические аспекты самосознания // *Одиссей.* – М., 1989. С. 66-68.
9. Charlesworth T. E. S., Caliskan A., Banaji M. R. Historical representations of social groups across 200 years of word embeddings from Google Books // *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America.* – 2022. – Т. 119. – №. 28. – Pp. e2121798119-e2121798119.
10. Ernout A., Maillet A. *Dictionnaire étymologique de la langue latine: Histoire des mots.* – Paris: Klincksieck, 2001. – 825 p.
11. Firth J. A Synopsis of Linguistic Theory, 1930-55 // *Studies in Linguistic Analysis. Special Volume of the Philological Society.* – Oxford: Blackwell, 1968. Pp. 1-31.
12. Hamilton W. L., Leskovec J., Jurafsky D. Cultural shift or linguistic drift? comparing two computational measures of semantic change // *Proceedings of the Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing. Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing.* – NIH Public Access, 2016. – Pp. 2116-2121.
13. Hamilton W. L., Leskovec J., Jurafsky D. Diachronic word embeddings reveal statistical laws of semantic change // *arXiv preprint arXiv:1605.09096.* – 2016.
14. Kozlowski A. C., Taddy M., Evans J. A. The geometry of culture: Analyzing the meanings of class through word embeddings // *American Sociological Review.* – 2019. – Т. 84. – №. 5. – Pp. 905-949.
15. Kutuzov A., Andreev I. Texts in, meaning out: neural language models in semantic similarity task for Russian (англ.) // *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной Международной конференции «Диалог» (Москва, 27–30 мая 2015 г.). Вып. 14 (21): В 2 т. Т. 2: Доклады специальных секций.* – М.: Изд-во РГГУ, 2015. С. 133-144.

16. Regna and gentes: the relationship between late antique and early medieval peoples and kingdoms in the transformation of the Roman world /Eds. Goetz H. W., Jarnut J., Pohl W. – Leiden – Boston: Brill, 2003. – 718 p.
17. Sprugnoli R., Moretti G., Passarotti M. Building and Comparing Lemma Embeddings for Latin. Classical Latin versus Thomas Aquinas //IJCoL. Italian Journal of Computational Linguistics. – 2020. – Т. 6. – №. 6-1. – С. 29-45.
18. Sprugnoli R., Passarotti M., Moretti G. Vir is to Moderatus as Mulier is to Intemperans. Lemma Embeddings for Latin //Sixth Italian Conference on Computational Linguistics. – Accademia University Press, 2019. – С. 1-7.
19. Tahmasebia N., Borina L., Jatowtb A. Survey of computational approaches to lexical semantic change detection //Computational approaches to semantic change. – 2021. – Т. 6. – С. 1-91.
20. Wevers M., Koolen M. Digital begriffsgeschichte: Tracing semantic change using word embeddings //Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History. – 2020. – Т. 53. – №. 4. – P. 226-243.

УДК 374.72

<https://orcid.org/0000-0003-1653-8844>

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВОСКРЕСНЫХ ШКОЛ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛЕ XX ВВ.

Насибова Афаг Бахтияр гызы

доктор философии по педагогике, ст. преп.

Бакинский славянский университет

г. Баку, Азербайджанской Республики

e-mail: afaqnesibova@mail.ru

orcid.org:0000-0003-1653-8844

Abstract The article is devoted to the activities of Sunday schools, which played an important role in teaching adults in the late 19th and early 20th centuries. These schools appeared during the period of socio-economic transformations, when the tasks of the school policy of tsarism led to changes in the education system. In the 60s and 90s of the XIX century, under the influence of the social and pedagogical movement, schools had to meet the socio-economic needs of the country. During this period functioning of educational institutions, in particular Russian schools, the expansion of the school network and an increase in the number of students, the creation of periodicals, the opening of libraries - all these served as a powerful impetus for the spiritual renewal of the Azerbaijani people. Of course, with the development of the oil industry, shipping and trade in the late 19th and early 20th centuries, Baku suddenly became a large industrial city. In addition, cotton, and silk productions and agriculture, were improved here. As a result of such social development, an urgent need arose for educated and talented people who knew the Russian language and were able how to use modern technologies. Starting from the last years of the 19th century, educational institutions serving this purpose began to appear. During this period, Sunday schools were one of the types of educational institutions teaching the illiterate population. These schools were called "Sunday" schools because they were open only on Sundays. The article shows the history of these schools: describes the organization of the teaching and learning process, provides information about the teaching staff, the school's working hours, providing students with textbooks, and learning aids. The role of these schools was emphasized since the graduates of these schools had the opportunity in the future to study in various vocational schools and contribute to the development of the whole.

Key words. Sunday schools, adult education, enlightenment, illiteracy elimination

Во второй половине XIX – начале XX века происходят значительные сдвиги в экономическом развитии Азербайджана, Баку в этот период становится крупным промышленным центром. Именно в этот период в целях содействия подготовки квалифицированных рабочих кадров, обучения их грамоте в Азербайджане начинают создаваться учебные заведения для взрослого населения.

С этой целью руководители учебных заведений многократно обращались с просьбой в Министерство Народного Просвещения, отмечая важность открытия вечерних курсов для рабочих и ремесленников.

Первая воскресная школа открылась 11 октября 1859 года в Подольской области Киева [7, с.113]. Позже сеть воскресных школ начала работать и в других крупных городах России. За короткий срок эти школы завоевали популярность среди простых граждан. Вскоре после того, как школы стали функционировать по воскресным дням, интерес к ним появился и на Кавказе и в Азербайджане, и здесь начали открываться школы по образцу русских воскресных школ.

Первая воскресная школа в Баку была учреждена учителем начальных классов Д.А. Зотиковым-Писадзе 29 апреля 1862-ого года для батальона казармы [2, л. 17], однако эта школа была с религиозным уклоном и поэтому здесь военных обучали только богословию. Школа просуществовала недолго. Спустя короткое время школа закрылась.

Согласно постановлению Министерства внутренних дел от 4 мая 1860 г., общие правила создания воскресных школ на местах, целесообразность и общий контроль над ними определялись руководителями образования. Фактически, эти меры должны были быть предприняты заранее, чтобы устранить проблемы, которые могли бы возникнуть при создании учреждений, столь важных для народного образования. Согласно указу, в то время, когда воскресные школы распространяются не только в губернских, но и в уездных городах, руководители местных учебных заведений не должны игнорировать их деятельность. В то же время они также должны были следить за тем, чтобы воскресные школы не выходили за рамки возложенных на них задач, чтобы образование ограничивалось лишь уроками богословия, письма, чтения и арифметики. В приказе также определены обязанности воскресных школ.

Согласно приказу, в воскресных школах должны были преподаваться богословие, письмо и чтение на русском языке, основы арифметики и рисования. Преподавание предметов, не включенных в учебную программу, было явно недопустимым. Для преподавания указанных предметов могли использоваться только учебники, утвержденные Министерством народного образования. Кроме того, основателями и учителями воскресных школ могли быть только доверенные лица.

Эти школы, которые впервые начали работать с 1860-х годов, не получали государственной поддержки. Руководители и чиновники Министерства народного образования задерживали открытие воскресных школы под разными предлогами. Эти школы содержались только за счет директоров школ и добровольных пожертвований. В целом правительство разрешало открытие воскресных школ, но различными распоряжениями и мерами пыталось препятствовать их развитию.

Таким образом, 30 июня 1862 года воскресные школы в России были закрыты. Причиной тому было расшатывание религиозных ценностей в одной из воскресных школ Санкт-Петербурга, привитие социалистических знаний права и ведение бесед антиправительственного и революционного характера [2, л. 18]. В результате этого события в мае 1863 года закрылась и Бакинская воскресная школа, несмотря на то, что действовала в соответствии с требованиями и в рамках закона [2, л. 19, 21].

Заккрытие воскресных школ было встречено общественностью и педагогами с недовольством. Однако правительство под определенными предложениями продлило решение вопроса.

После долгого перерыва воскресная школа в Азербайджане была вновь открыта 13 декабря 1881 года при городской школе в Шемахе. Школа состояла из двух отделений – азербайджанского и русского, здесь учащихся обучали, в основном, чтению и письму, учеба длилась один год. Число воскресных школ в Азербайджане начало увеличиваться в 1980-х годах.

В Баку первая воскресная школа была открыта в 1893 году в Черном городе, и действовала она при обществе братьев Нобель [7]. Школа состояла из двух классов. Учениками были, в основном, заводские рабочие, ремесленники и мастера. Главным инициатором открытия Бакинской мужской воскресной школы в то время были директор реального училища Я.С. Коменский и его супруга Я.А. Коменская.

В 1895 г. были открыты воскресные школы при школах города Нуха и Гянджа. В школу, открытую в Гяндже, поступило 77 человек. Их возраст колебался в пределах от 12 до 45 лет. Воскресная школа в Алты-Агадж была открыта в 1895 году при одноклассной сельской школе, в Славянске при двухклассной земской школе, в 1896 г. при сельской школе Джахри [1, с. 204].

14 августа 1899 г. Министерство народного просвещения России издало новый приказ о воскресных школах. Основной целью открытия подобных учебных заведений согласно приказу было распространение и популяризация русского языка среди населения, особенно среди нерусского населения. Позже, 1 ноября 1907 г., был принят «Закон о начальной школе для других народов». Этот закон (статья 13) также затронул проблему образования взрослых, в законе отмечается целесообразность открытия новых учебных заведений для их обучения. Спустя некоторое время в результате царской политики «русификации» по отношению к другим народам сеть воскресных школ еще больше расширилась.

В 1906-1907 учебном году в первой Бакинской воскресной школе было 6 разных групп. В самой младшей группе обучались взрослые, которые вообще не умели ни читать, ни писать. Занятия проводились каждое воскресенье с 9:00 до 16:00. В школе преподавали русский язык, арифметику, историю, географию, естественные науки, геометрию, алгебру и техническую каллиграфию. Наряду с указанными предметами преподавали татарский (азербайджанский – А.Н.) и армянский языки. Многие учащиеся также выразили желание изучить немецкий и французский языки. Учитывая просьбы, в 1906–1907 учебном году началось преподавание иностранных языков.

В 1907-1908 учебном году в школе обучался 671 человек. Среди них 576 мужчин и 95 женщин. В возрасте 15-20 лет было 423 учащихся, в возрасте 20-25 лет было 144 учащихся и 104 учащихся старше 25 лет. Среди них было 104 армянина, 243 русских, 75 мусульман, 15 грузин, 25 евреев и 18 человек других национальностей. По профессии: ремесленников - 222 человека, рабочих - 208 человек, приказчиков - 58 человек, служащих конторы - 48 человек, безработных - 135 человек [5, л. 6].

Уроки обычно начинались в начале сентября и заканчивались в начале июня (кроме каникул на Пасху и Рождество), учебный год длился 35-38 учебных дней. Количество слушателей увеличивалось в основном с октября по декабрь, а с февраля уменьшалось. Уменьшение численности с февраля было связано с началом полевых работ и другими повседневными заботами [4, л. 1].

Архивные списки показывают, что большинство учителей были русскими и армянами. В последующие годы в документах можно найти имена азербайджанских учителей. Среди них З. Асланов, М.С. Ахундов, А. Терегулов, Б. Эфендиев, Х. Зейналов, В. Исмаилов и другие известные педагоги, которые работали в основном в русско-татарских школах. Основной причиной отсутствия азербайджанских учителей в воскресных школах было то, что воскресенье было рабочим днем.

Говоря о важности воскресных школ, известный педагог К.Д. Ушинский справедливо заметил, что если бы не эти школы, то молодые люди проводили бы 2-3 часа своего единственного воскресенья за игорными столами и застольями в тавернах и казино. Именно обучение в этих школах оберегало их от этих вредных привычек.

Для воскресной школы было очень важно, чтобы при них функционировала библиотека. Книга не только доставляла эстетическое удовольствие своим читателям, но и расширяло их кругозор. Из года в год фонд библиотеки пополнялся художественной литературой. Для сравнения укажем, что, если в 1895-1896 учебном году в библиотеке воскресной школы было 363 книги, в 1902-1903 учебном году - 439, в 1910-1911 учебном году - 546 книг, а в январе 1912 года насчитывалось уже 865 названий литературы в фонде библиотеки. Перечень книг утверждался педагогическим советом [6, л. 4].

В зависимости от уровня грамотности учащихся группы в воскресных школах делились на 3 части:

Группа неграмотных. В эту группу входили неграмотные учащиеся. Основная цель обучения в таких группах научить учащихся чтению и письму. Занятия проводились по книге Н.Ф. Бунакова «Азбука».

Группа малограмотных. Учащиеся этой группы очень плохо владели русским языком, и потому основное внимание было уделено преодолению этой проблемы. Один из учеников писал на доске слово, а учитель, исправляя ошибки ученика, писал правильную форму рядом с этим словом. Основным методом учащихся было сравнение, выбор правильного написания слов.

Грамотная группа. Большинство учащихся в этой группе были русскими, и лишь некоторые учащиеся были местными. Ученики этой группы были грамотнее остальных групп. Группу обучали грамматике русского языка и его особенностям, основными предметами были история и литература, использовался «Учебник для взрослых».

В Баку также были открыты воскресные школы для женщин. Первая такая школа была основана в 1891 г. Ю. А. Коменской, а в 1897 г. - директором 5-й городской школы О. Д. Ярченко [3, л. 1,4]. С 1905–1906 учебного года мужские воскресные школы открыли свои двери для женщин, в них принимали и женщин старшего возраста. В 1906-1907 учебном году 95-летняя женщина обучалась в воскресной школе при Михайловской городской школе [5, л. 6].

Из всего вышеизложенного видно, что воскресные школы сыграли незаменимую роль в обучении пожилого населения, по организации и качеству образовательного процесса воскресные школы Азербайджана не отставали от российских школ. Воскресные школы, достигшие за весь период своей работы многих успехов, завоевали большое уважение среди населения. Следует отметить один интересный факт. 8 ноября 1896 года в Нижнем Новгороде проходила Всероссийская выставка. Бакинская воскресная школа, принявшая участие в выставке, награждена дипломом второй степени, а воскресная школа Нухи - дипломом четвертой степени.

В начале XX века количество учеников воскресных школ увеличилось в 3-4 раза. Под влиянием освободительного движения пролетариат пробудился от зимнего сна. По воскресеньям народ стекался в школы и общеобразовательные курсы. Люди осознали важность науки и грамотности, каждый начал относиться к своей работе с большей ответственностью.

Библиография:

1. Ахмедов Г.М. Азербайджанская школа 19 века. Баку: Маариф, 2006, 614 с.
2. Центральный государственный исторический архив Азербайджанской Республики ф.309, оп.1, д.9
3. Центральный государственный исторический архив Азербайджанской Республики ф.389, оп.6, д. 176

4. Центральный государственный исторический архив Азербайджанской Республики ф.389, оп.6, д.283
5. Центральный государственный исторический архив Азербайджанской Республики ф.389, оп.6, д. 408
6. Центральный государственный исторический архив Азербайджанской Республики ф.389, оп.6, д. 521
7. Дронов И.Т. «Воскресные школы – очаги культуры и просвещения» / Жур. «Советская педагогика», 1971, июнь, № 6, С. 112-117

УДК 353.2(478-29)

ФЕНОМЕН БАШКАНСТВА И ОСОБЕННОСТИ НАРОДНОГО ВОСПРИЯТИЯ ВЕРХОВНОЙ ВЛАСТИ В ГАГАУЗИИ, РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА, XX-XXI ВВ.

Пашалы Пётр Михайлович

Комратский Государственный Университет

доктор исторических наук

e-mail: pashaly1955@mail.ru

Abstract. For all the importance of the institutional approach, Bashkanism should not be absolutized. The external similarity of forms hides the difference in content. And vice versa: different institutions can shape the same type of reality. The rule of law, property rights, separation of powers, employment of the population, freedom to choose education and medicine, freedom of speech, assembly and religion are still not guaranteed. Different thoughts wander in the subconscious of the Gagauz voter on the eve of the elections. A politician who offers the public a bright concept for the implementation of the above-mentioned rights and freedoms is doomed to success.

Keywords. Bashkanship, senior official, leadership institution.

Башканство – новый институт государственности гагаузского народа

Башканство в Гагаузии – новый институт власти, действующий менее тридцати лет.

Впрочем, в автономии и другие современные политические институты столь же молоды. Все они идут от одного корня – борьбы за самоопределение народов и горбачевской перестройки.

В отличие от других институтов власти, башканство достаточно персонифицировано и индивидуализировано. Тем более, сейчас, когда в предстоящем 2023 году подходит время избирать следующего, - шестого Башкана Гагаузии.

Вот уж действительно: не место красит человека, а человек место.

Башкан (гаг. BAŞKAN) наименование высшего должностного лица Гагаузской Автономии. Согласно Уложения (Основного Закона) Гагаузии, Башкан является одновременно и председателем Исполкома (Правительства) автономии и избирается всенародно тайным голосованием один раз в четыре года, но не более двух раз.

При кажущейся внешней определенности Башканство многолико. Это и человек, и личность, о положении которого написана целая глава в основном законе, и член Правительства Молдовы, и руководитель исполнительной власти, и традиции, неписанные правила, законы жизни тюркских народов. Все это в контексте, динамике, когда смысл и значение одного элемента, во многом зависят от всего остального. Сложна жизнь Башкана и потому, что много еще не введено в твердые правовые и институциональные рамки, еще не совсем институт, а уже феномен.

Гагаузское Башканство одновременно проще и сложнее многих институтов лидерства или губернаторства в зарубежных автономиях.

Проще, потому что примитивнее, действует в неразвитой политической системе, складывающейся медленно, тяжело, вследствие отсутствия регионального закона о политических партиях и несформировавшемся гражданском обществе.

Сложнее, потому что не введено в твердые правовые и институциональные рамки республиканского и местного законодательства.

В посткоммунистической Молдове президентство – несомненно, центр политической жизни. В определенном смысле оно подменяет собой всю политическую систему, складывающуюся тяжело для народа, избравшего президента.

Такая роль центральной власти соответствует отечественной традиции и отражает медленную трансформацию от советского прошлого к неясному будущему.

Каган, Ябгу, Копаз (князь), Хан, Мурза, Джихангир всегда с VII по XIX вв. были сакральными фигурами и делали погоду в племенах, каганатах, государственных образованиях, провинциях, княжествах, эйялетах Золотой Орды и тюркского мира. Глава национальной территории решал все и за всех. Остальные могли лишь подыгрывать, но не играть самостоятельные роли. Другой вопрос, насколько эффективна подобная структура управления в современных странах и небольших территориях в XXI веке.

За 27 лет функционирования Гагаузии как государственного образования с особым правовым статусом, Башканство выступило основным субъектом трансформационных процессов. В идеале, Глава Гагаузии предстает как ёмкая форма управления, в которой решаются основные сценарные задачи развития, вырабатывается стратегия, координируются действия различных институтов власти и актёров. Насколько это удастся?

На этот счет существуют различные точки зрения, и анализ только начинается. Старт выборов гагаузского Башкана в ближайший год становится предметом споров политологов, государствоведов, историков. Важно «с водой не выплеснуть ребенка».

Этапы большого пути.

Гагаузский пролог.

Как известно, в 1989 году ситуация в Советском Союзе, находилась на грани политического и экономического краха и окончательно вышло из под контроля центральных властей. Недолгое президентство Михаила Горбачева потянуло за собой целый косяк президентов новых зарождающихся государств. Этот «ход конем» должен был увеличить политический ресурс ключевых фигур, дать новые рычаги влияния бывшим секретарям ЦК Компартии союзных республик.

В тоже время, это не было простой сменой вывесок. Верховная власть обретала новую легитимность и опиралась на демократическое волеизъявление народов.

Президентство в Гагаузии появилось через два года после провозглашения Гагаузской Республики, в очень опасный период, на фоне этнополитического противостояния между Кишиневом и Комратом. В Республике Молдова выборы президента были назначены на 6 декабря 1991 года, в Гагаузской Республике такие же всенародные выборы были назначены на 1 декабря 1991 года.

Не следует забывать, что речь идет о президентстве в расшатанном государстве, раздереаемом внутренними противоречиями, внешним влиянием и этническими конфликтами.

В границах, существующих на 1 января 1990 года, Республика Молдова была признана ООН как суверенное, независимое государство, а 2 марта 1992 года стала равноправным, полномочным членом данной международной организации.

Автономия Гагаузи Ери после принятия Парламентами ГР и РМ 23 декабря 1994 года Закона РМ «Об Особом правовом статусе Гагаузии» была признана Советом Европы и мировым сообществом как национально-территориальная автономия использовавшая свое право на самоопределение в составе Молдовы. При этом, Конституционный суд РМ

подтвердил право гагаузского народа на внешнее самоопределение в случае утери Республикой Молдова своего суверенитета и независимости.

Не смотря на краткость отпущенного С. М. Топалу срока (1991-1995) на президентство Гагаузская Республика вошла в историю Молдовы как важный прецедент для сохранения мира.

По характеру она была ближе к парламентско-президентской республике, но сыграла важную роль в сохранении идентичности гагаузского народа, стала хорошей основой для реинтеграции Гагаузии в состав Республики Молдова.

Президентство в ГР, зародыш альтернативной государственности. Оно придало легитимность всем последующим башканам, их право на верховную власть в Гагауз Ери.

Для Степана Топал не были главными - жажда власти и стремление повелевать людьми. Скорее он ценил не саму власть, а возможность вложить свой вклад в миротворческую миссию, спасти народы от кровопролития. Вместе с соратниками С.Топал выдержал удары судьбы, арест, постоянные провокации и угрозы, но сохранил статус-кво *Cumhurbaskana Gagauz Yeri* для решения задач развития. В феврале 1991 года в бытность президента ГР состоялось яркое событие – был открыт первый в мире Гагаузский национальный университет, кузница кадров Гагаузии и юга Молдовы.

Бороться не с Молдовой, а за неё

В июне 1995 года всенародным голосованием был избран новый - следующий Башкан Гагаузии Г. Д. Табунщик. Ровно через год после этого события 20 июня 1996 года в Комрате – столице автономии был созвана большая пресс-конференция, на которой было заявлено о завершении формирования законодательной, исполнительной и судебной ветвей власти автономии.

Многолетнее противостояние гагаузов и центральных властей Молдовы, временами угрожавшее перейти в открытую гражданскую войну, мирными парламентскими средствами нашло приемлимое решение. Некоторые журналисты, в первое время, называли Башкана Табунщика Г.Д. «троянским конем» Кишинева. Понадобились три года для стабилизации политической обстановки в регионе. Межнациональные отношения с трудом удалось направить в русло сотрудничества, оживления экономики и начала решения сложных социальных проблем.

Одним из самых злободневных вопросов конца 90-х годов, которое удалось решить, явилось обеспечение населения питьевой и технической водой. Это жизненно важный вопрос был решен при помощи «Ексимбанка» Турецкой Республики.

Учитывая предыдущий опыт времен ГР, особое внимание руководством Народного Собрания Гагаузии уделялось укрощению строптивых народных избранников. Правовой вакуум, низкий уровень политической культуры, неразработанность процедур убедили руководителей Гагаузии Табунщика Г. и Пашалы П. Включить все возможные резервы – подготовить и принять первые 50 местных законов и исторический Основной Закон «Уложение Гагаузии».

Благодаря плодотворному сотрудничеству всех ветвей власти заработали экономические рычаги пополнения бюджета Автономии, деконцентрированные службы вошли в подчинение Исполкома Гагаузии, а решением Народного Собрания Гагаузии была создана Налоговая инспекция и все другие отраслевые управления.

Впрочем, тогда многие принимали действия команды башкана как должное. Почти все мероприятия по налаживанию новых форм хозяйствования проходили при подготовке законодательной и исполнительной ветвей власти. Поскольку суды в советское время всегда были в «загоне», реально на верховенство в этой сфере претендовала законодательная власть, начался процесс очищения судов от коррумпированных элементов. В руководство прокуратуры и судебных инстанций Гагаузии пришли талантливые юристы: Терзи П.Г., Стояногло А.Д., Лазарева Е.П. и другие. Кишиневу подобная «шоковая терапия» в правоохранительных органах не понравилась.

В условиях межсистемного кризиса, становления новых структур управления, исполнительная и законодательная власти автономии не старались переложить бремя ответственности друг на друга. Сегодня мы наблюдаем как особую агрессивность проявляет то одна сторона, то другая. Считаю, что это только вредит делу. В не до конца сформировавшемся молдавском обществе подобная борьба распатывает каркас государственности не только в Комрате, но и в Кишиневе. Конфликты башканов и законодателей лишь внешний фон сложного антигагаузского политического процесса, когда проходят проверку на жизнеспособность люди, властные институты, проигрываются различные варианты либо торможения, либо разрушения властных структур Гагаузии.

Не имеющие широкой поддержки корпоративные группы ищут сиюминутную выгоду, «пилят» бюджет и их не интересуют перспективы народа. Власть узурпировавшая собственность все больше отдаляется от общества, она живет своей жизнью, по возможности освобождаясь от публичных обязательств. А в обществе, брошенном на произвол судьбы идет процесс разгосударствления массового сознания, утверждается частная жизнь с потребительскими интересами. Задачу выхода из тупиков и ловушек движения по спирали по-видимому придется решать преемникам действующего Башкана.

Башкан и его команда

Личности и политическое наследие первых пяти башканов Гагаузии еще долго будут вызывать яростные споры. После ухода с поста каждого из них требуется немало времени, чтобы улеглись страсти вокруг каждого человека. При этом нет оснований подозревать их в стремлении переделать мир. Просто так ложились карты в этом сложном мире.

Несомненно, каждый башкан любит власть. Но в отличии от президентов они не производят впечатление людей, жаждущих «навластвовать в сласть». Каждый башкан знает и о своих слабостях. И на всякий случай стремится подстраховаться. Их желание освободиться от любых форм контроля за своей деятельностью продиктовано не столько властолюбием сколько неуверенностью в себе, страхом не удержаться на верху властной пирамиды.

Слегка замаскированный режим личной власти требует соответствующего юридического оформления. Все последующие команды после первого созыва НСГ, пытались переделать Уложение Гагаузии, сконцентрировать все властные рычаги в руках своих патронов. Пока безуспешно, но, однако, время покажет.

Важным страховочным элементом башканов можно называть региональную бюрократию. Между тем любой социум требует жесткой административной структуры.

При всех президентах, башканах, председателях районов, примарах чиновничество плодится и размножается. Не стала исключением и Гагаузия. Аппарат исполнительной власти при не работающих законах «О представителе Главы (Башкана) Гагаузии и администрациях долях Гагауз Ери» 1995 года и «О бюджетной системе и бюджетном процессе в Гагаузии» 1996 года, увеличился в три раза и достиг более 1000 человек. По оценкам специалистов мы сегодня имеем мало компетентный, непомерно раздутый корпус чиновников, значительная часть которых не способна заниматься управленческой деятельностью.

Стратегическим партнером постсоветской бюрократии Молдовы в т.ч. Гагаузии становятся некоторые предпринимательские структуры. Пугает симбиоз власти и групп людей «прокладывающих себе дорогу деньгами и интересами». Такая близость власти и больших денег является для автономии не нормальной и потенциально весьма опасной.

Если движение к демократии лучше всего начинать сверху, то закрепить ее можно только при активном участии и поддержке народа. Демократические нормы и ценности прививаются в обществе тем успешнее, чем более очевидны для населения преимущества новых форм управления. Получается замкнутый круг: укрепление демократии требует повышения уровня и качества жизни широких слоев населения, а это лучше всего обеспечивает отлаженная система демократических институтов власти. Значение этого

аспекта трудно переоценить. По этой причине, укрепление институтов власти молодой автономии важнейшая задача как самой власти, так и всего гагаузского народа. До сих пор, к сожалению, в Гагаузии не сложилась собственная партийная система выборов Народного Собрания, Башкана, местных органов власти. Симпатии в сторону усиления власти башканов или местных парламентариев определяются логикой борьбы за властные ресурсы автономии. Анализ ситуации с башканской формой правления в современной Гагаузии открывает новую область политических и социологических исследований – сравнительное башкановедение.

И в заключении.

Однако, при всей важности институционального подхода, башканство не стоит абсолютизировать. Внешнее подобие форм скрывает различие содержания. И наоборот: разные институты могут оформлять однотипную реальность. Власть закона, права собственности, разделение властей, обеспечение занятости населения, свобода на выбор образования и медицину, свобода слова, собраний и вероисповедания до сих пор не гарантированы. Разные мысли бродят в подсознании гагаузского избирателя накануне выборов 30 апреля 2023 года. Политик, который предложит обществу яркую концепцию реализации вышеназванных прав и свобод, обречен на успех.

Ключевые слова:

Глава - Ваşkan Gagauz Eri, Комрат – столица, автономия, хан, архон, самоопределение, малочисленный народ, Тюркский мир.

Библиография

1. Пашалы П.М. Когда инновации становятся традицией. 2015. Комрат – 294 с.
2. Ризаэтдин Фехратдин. Ханы Золотой орды. 1995, казань-127 с.
3. Табунщик Г. Избранные статьи и выступления. 2016, Кишинев-296 с.
4. Atanas Manov. Gagauzlar. 2001. Ankara -244p.

УДК 94(398.9)

<https://orcid.org/0000-0003-4972-7297>

ДРЕВНЯЯ ФРАКИЯ И ИНДОЕВРОПЕЙСКАЯ ПРОБЛЕМА

Тошо Спиридонов

доктор исторических наук, доцент

София, Болгария

e-mail: tosho_sp@abv.bg

orcid id: 0000-0003-4972-7297

Abstract. The text, part of a larger study, examines the main problems of the Indo-European problem in the light of the data from ancient Thrace. The movement of the Hittites, the appearance and spread of chariots, the appearance of apse dwellings are analyzed. It is noted that they are most likely the result of the climatic changes that occurred at the end of the Eneolithic and the beginning of the Bronze Age. This is evidenced both by the appearance of sceptres in the form of animal heads and the increase in bred horses.

During the Bronze Age, the early features of this ethnic group gradually took shape, which later, at the beginning of the Early Iron Age, we will call "Thracians".

Key words. Eneolithic, Bronze Age, spread of horses, sceptres, chariots, apse houses, climatic changes, common Balkan cultural horizon, Anatolian/Armenian i.e. community.

В конце раннего бронзового века наступило ослабевания контактов между Фракией и Северо-западной частью Малой Азии, что обратило наше внимание на проблему, связана с поискам пути индоевропеизации населения Малой Азии, пути, пролежавшего с запада на

восток. Хотя мы еще не знаем, откуда пришли хетты, поселившиеся на этих территориях, начиная с II тыс. до н. э. в источниках, особенно датированных позднее XV века до н.э., начинают яснее вырисовываться контуры хетто-лувийской общности.

По мнению Р.М. Мунчаева (*Мунчаев Р.М.*, 1961), в культурно-историческом отношении кавказский энеолит представляет собой весьма самобытное явление. Одной из отличительных его черт является отсутствие расписной керамики, характерной для Передней и Малой Азии, Восточного Средиземноморья, Балканского п-ва, Дунайского бассейна, Украины, Туркмении и других областей. Следовательно, если предположить, что степные районы являлись, наряду с другими, очагами индоевропеизации, то носители индоевропейских языков должны были проникать на юг через Кавказ, так же, как позднее осуществлялось распространение иранского населения. Однако вряд ли это было так, поскольку армяноидная группа, с антропологической точки зрения, была связана с территориями Передней Азии и главным образом - с территориями современных Ирана и Турции. Другая антропологическая группа, проживавшая в центральных предгорьях Главного Кавказского хребта и на территории Западного и Центрального Дагестана, также формировалась без участия северных элементов. В.П. Алексеев (*Алексеев В.П.*, 1974) проследил консервацию антропологических особенностей до границы между III и II тыс. до н.э. Именно эта антропологическая „непроницаемость” кавказского района позволяет нам предположить, что процесс индоевропеизации в отдельных районах Малой Азии, а также, вероятно, и их этнического формирования, получил импульс с запада - с Балканского п-ва и северо-западной части Малой Азии.

В свете сказанного ясно, что если мы примем, что пути миграции хеттов проходили через Кавказ, то нужно согласиться, с тем, что в любом случае это могло произойти не раньше начала II тыс. до н.э. (примерно с 1900 г. до н.э. по....) С момента их появления в Анатолии начался второй этап процесса индоевропеизации - в этот раз он шел в направлении с востока на запад, причем наиболее вероятная граница между двумя зонами пролегла по реке Халис. Об этом у Геродота можно найти немало свидетельств.

Предлагаемая здесь рабочая гипотеза - не единственно возможная. Многие ученые, главным образом археологи, отвергают возможность миграции хеттов на юг через Кавказ на том основании, что этому нет археологических доказательств - разрушений и других материальных следов. Следует, однако, отметить, что нелегко установить характерные черты материальной культуры хеттов доанатолийского периода. Независимо от того, какое решение будет принято в связи с этой проблемой, приходится согласиться с тем, что появление хеттов и распространение их языка в Малой Азии выглядит неожиданным в любом случае: объясняем ли мы это их миграцией с севера или северо-запада или же считаем это результатом местного развития или мирного взаимопроникновения. Как бы то ни было, нужно помнить мысль Л.А. Гиндина (*Гиндин А. А.*, 1981) о том, что на северо-западе Малой Азии отсутствует хеттская топонимика. Именно это препятствует в настоящее время тому, чтобы высказывать предположения, согласно которым путь хеттов в Анатолию лежал через Балканы (если говорить о миграции), хотя некоторые ученые выдвигали такие гипотезы.

Рассматривая эту проблему, обычно обращаются к двум группам фактов. **Первые** связаны с неожиданным появлением так называемой "каппадокийской расписной керамики", резко отличающейся от местной керамики предыдущего периода. Отдельные западные авторы усматривают в этом индоевропейское влияние. Дж. Маккуин (*Маккуин Дж.Г.*, 1984) полагает, что поскольку эта керамика обнаружена при исследовании Бейдже-султана в пластах, непосредственно предшествовавших тем, что свидетельствовали о вторжении лувийцев, то она же свидетельствует о приходе индоевропейцев, хотя может и не быть связанной с хеттами. Еще в 1960 году Дж. Мелаарт высказал предположение о том, что закат культур, следы которых были обнаружены при раскопках Гумелницы и Караново VII, был связан с вторжением лувийцев в Западную Анатолию, однако позднее он отказался от идеи

сравнения Гумелницы с Троей и заговорил о свидетельствах присутствия протоанатолийских индоевропейцев в Караново VII (*Mellart J.*, 1971:119, 137; *Мелларт Дж.*, 1982).

Вторая группа фактов относится к вопросу об использовании колесниц. Колесницами посвящено немало исследований, авторы которых чаще всего рассматривают распространение колесниц как определенный процесс (*Деведжян С.Г.*, 1981). Запряженные быками колесницы появились на Древнем Востоке еще в эпоху халафской культуры (V тыс. до н.э.), керамические фигурки с их копиями были найдены в раскопках на территории Венгрии и Нижнедунайской низменности, одним словом - при изучении материальной культуры земледельческого мира. Известны они были и в Шумерском царстве - глиняные фигурки колесниц найдены при раскопках Тель-Аграба, царских гробниц в Уре (XXVI век до н.э.), в Шумере и Эламе. Г. Чайльд (*Чайльд Г.*, 1956) считает, например, что фигурки колесниц (по мнению автора - боевых) символизируют „государственную власть в лице правителя и юридическую принадлежность этих гробниц к царским”. Согласно В.М. Массону, этот обряд возник в Шумере еще в IV тыс. до н.э. В Закавказье традиция оставлять в захоронениях фигурки колесниц установилась с III тыс. до н.э. Упомянутый автор высказал предположение, что именно здесь, в Восточной Анатолии, на Армянском плато и на Закавказье эта традиция слилась впоследствии с традицией живших на север скотоводов - устраивать захоронения под курганами (*Массон В.М.*, 1973:102-112). Таким образом гипотеза Дж. Мелларта (*Мелларт Дж.*, 1982), согласно которой в подкурганых захоронениях Аладжа-Хююка должны встречаться фигурки колесниц, может оказаться верной. Колесницы (боевые) были известны и в Греции - западной территории расселения использовавшей их общности. Речь идет о микенских шахтных гробницах: некоторые из них покрыты каменными плитами, на которых высечены рельефы с изображением запряженных конями колесниц, украшенных спиралевидным орнаментом, встречающимся на отдельных армянских колесниц того же времени (*Деведжян С.Г.*, 1981). По вопросу о том, какой из народов первым стал пользоваться боевыми колесницами с конной упряжкой, высказывались различные мнения. Некоторые ученые считают, что Греция испытала на себе сильное влияние малоазийских народов, другие считают, что приоритет в этом принадлежит хурритам, третьи говорят о колесницах как о хетто-хуритском явлении (*Кожин П.М.*, 1966:76-81). На материале Балканского п-ва подробные исследования в этой области (за период III-II тыс. до н.э.) не делались, однако, имея в виду то, что процесс перехода к скотоводческому (номадскому) образу жизни на части фракийской территории был общим, а также учитывая результаты последних исследований, предпринятых в Северо-Восточной Болгарии, можно считать, что колесницы (пусть даже в качестве простого средства перевозки грузов) были известны и на Балканах (*Панайотов Ив.*, 1985:27-31).

Итак, выявляются два крупных района. *Первый* простирался от Двуречья (Днепр - Днестр) до Северо-Западной Малой Азии, включая Эгейские острова, причем западная его граница пока не известна. Два этапа индоевропеизации этого района, о которых речь шла выше, позволяют нам сопоставить распространение (на территории этого района) суффиксов **-ss-** и **-nth-**. Работы Д. Хейли, К. Блегена и Фр. Шахермайера (*Schachermeier Fr.*) и других авторов дают нам возможность применить к этим двум этапам вывод Ю.В. Откупщикова (*Откупщиков Ю.В.*, 1983:61-65) о существовании двух разных языков (по мнению Св. Янакиевой - двух районов) с этими суффиксами - западного и восточного. *Второй* крупный район составляли земли Анатолии и Армянского плато, а также, вероятно, Кавказского района.

Чтобы закончить обзор положения на балканских землях, остановлюсь на рассмотрении греческих территорий. Суммирование наблюдений о жизни на землях континентальной Греции показывает (*Титов В.С.*, 1982:89-145), что наступление бронзового века происходило там так же, как на соседних территориях. Большинство ученых усматривает в его характере западноанатолийское влияние или результат миграций, происходивших в конце IV - III тыс. до н.э. Некоторые исследователи полагают, что

правильнее было бы искать корни этого в самой Греции. Установлено, что приблизительно в начале второй половины III тыс. до н.э. в Эгейском бассейне отдельные поселения были разрушены, в других появились незнакомые ранее абсидные постройки, подкурганые захоронения в скорченном положении и т.п. Большинство ученых склонны видеть в этих изменениях результат миграций. Конец III - начало II тыс. до н.э. - это период, знаменовавший собой не только границу между двумя тысячелетиями, но и границу между двумя крупными периодами в развитии фракийских земель и Балканского полуострова. Приблизительно этим временем Дж. Хейли и К. Блеген датируют приход сюда протогреков, опять-таки началом II тыс. до н.э. датирует Р. Катинчаров (*Катинчаров Р.*, 1979:43-48), а А.А. Немировский относит подобное движение к 1900 г. до н.э. (*Немировский А.А.*, 1999:5-15). Появление в Кноссе фрагментов украшений с инкрустацией из белой краски, убедительно связывая эти данные с материалами, полученными при изучении фракийских земель. В течение всего среднего периода бронзового века жизнь на Балканах и в эгейском бассейне, похоже, серьезно уже нарушалась. И только приблизительно начиная с середины II тыс. до н.э. определенные процессы, которые стали происходить на территории Восточной и Центральной Анатолии, оказали свое влияние на Балканы и Фракию.

Сопоставление различных по своему характеру данных и результатов наблюдений, полученных учеными, позволяет предположить, что на Балканском п-ве формировался общий (с естественными локальными различиями) горизонт материальной и духовной культуры, удачнее всего названный, по видимому Я. Бестом (*Best J.*, 1978:205-209) „горизонтом апсидных построек”. В доказательство можно привести множество параллелей, характерных для культурного развития Греции, Фракии, Нижнедунайского бассейна и Северо-Западной Малой Азии. Это подтверждается, например с того, что скипетр в форме головы животного, типичный для энеолита, был найден в апсиде из Фотоливо в Греции. В Израиле, Иордании и Ливане также было найдено большое количество апсидных домов, датируемых эпохой позднего энеолита и ранней бронзы I (*Braun E.*, 1989). Очевидно, приходится думать, что в этот период имеет место широкое распространение этого типа жилища и связано оно, скорее всего, с климатическими изменениями и с животноводством как ведущей отраслью хозяйственной жизни.

Апсидных домов обнаружены в городище Разкопаница у села Маноле, Пловдив (*Детев П.*, 1971. С. 94) и у села Эзеро, Новозагорско (*Георгиев Г. Ил.*, 1966:12, обр. 3; *Катинчаров Р.*, 1972:48, 49); по М. Стефановой, в ярусе Св. Кирилово эпохи ранней бронзы (2570/2530–2200/2100 до н.э.) – Эзеро IV-I, Караново, поселение у Н.Загора, Н. Загора, Дядово IV-I, Мадрец IV-I, Галабово VI, Крен, Драма, Асара, Михалыч, Капитан Андреево, где преобладают апсиды и прямоугольные жилища (*Стефанова М.*, 2013: рис. 1).

Апсидных домов обнаружены в поселении близ Копривлена (*Александров Ст.*, 2002), вдоль северного побережья Эгейского моря (Баралис и др., 2007), а также на островах Тасос (около Кастри) и Самотраки (около Врихос) (*Илиева П.*, 2017:261; 273).

Такие отчетливо видны в Греции с элладского периода, а в 1979 г. Уорнер составил карту открытых поселений, в которых были обнаружены апсидных домов (*Warner J.*, 1979: 134); сегодня они тем более (*Worshman R.*, 2010:12).

Мы также видим апсидные жилища в Дуранкулаке (*Тодорова Х.*, 1984:68–69), где автор интерпретирует их как изолированные контакты в XIII–XII вв. до н.э. с микенским миром, поскольку в кослодженской культуре такие жилища не встречаются (*Тодорова Х.*, 1984:70). Возникновение этой культуры С. Моринц связывает с вторжением из причерноморских степей, на этот раз – с носителей сабаатиновской культуры (*Morintz S.*, 1978:151; *Тодорова Х.*, 1984:68; *Бонев Ал.*, 1988:23).

Эта традиция сохраняется и по сей день в пастушьих избах (поятах) (*Nikolov V.*, 1980:158–159).

Очевидно, этот горизонт начал формироваться в конце раннего бронзового века, т.е. с середины III тыс. до н.э. В течение следующего периода, т.е. середины бронзового века,

которую датируют обычно 1900-1600 годом до н.э., развитие жизни характеризовалось относительным спокойствием. Наверное, это позволило, чтобы на основе общего балканского горизонта сформировались несколько крупных региональных групп, слабые локальные различия между которыми, имевшие место в начале, постепенно укрепились. Эти региональные группы мы можем считать праобразом появившихся позднее фракийских, (фрако-)илирийских, (фрако-)пеласгийских и (фрако-)малоазиатских общностей. Постепенно все они стали жить своей самостоятельной жизнью, причем направление и характер их внешних и внутренних связей определялись как уровнем социально-экономического развития этих общностей, так и географическими условиями территорий, на которых они проживали.

К нашей теме имеет отношение и проблема индоиранцев и иранизации Анатолии.

Некоторые исследователи считают, что индоевропейцы переселились в Переднюю Азию из Малой Азии, где во II тыс. до н.э. уже проживали хетто-лувийские племена, говорящие на индоевропейских языках. М.И. Артамонов (*Артамонов М.И.*, 1974) указывает, что ираноязычные имена начинают упоминаться в ассирийских письменных источниках лишь в XI-X веке до н.э. и связаны с Западным Ираном, однако заимствования имеют место в касситском языке, возникшем в северных районах Передней Азии не позднее XIX-XVIII века до н.э. Имена, а также слова индоевропейского происхождения встречались и в Северной Месопотамии (Митанни и верховья Евфрата) а также в языке хурритов - еще в XVIII-XVII веке до н.э. Следовательно, перед нами встает вопрос о том, шел ли процесс индоевропеизации Восточной Анатолии и Ирана с запада, из Малой Азии, или индоевропеизация там осуществлялась как-то иначе. Очевидно, сомнения объясняются тем обстоятельством, что изучение срубной и андроновской культур показало их связь с ираноязычной культурой. Это, по-видимому, и дало повод Э.А. Грантовскому (*Грантовский Э.А.*, 1970; *Абаев В.И.*, 1972:26-30) выразить мнение о том, что иранизация упомянутых районов была обусловлена миграцией через Кавказ, однако многие археологи считают, что нет никаких материальных следов такой миграции.

Еще в 1939 году Р. Гиршман, основываясь на материалах раскопок поселения Сиалк, выразил мнение, что в пласте V обнаружены новые элементы, а в пласте VI уже ясно заметны следы новой культуры, которую можно связать с Закавказьем, Северным Кавказом и Южной Россией. Возникновение этой новой цивилизации он связывает с появлением нового этноса, идентичного ираноязычным племенам (*Ghirschman R.*, 1939).

Дальнейшие археологические работы, осуществлявшиеся в районах, лежащих к северу от Каспийского моря, позволили некоторым ученым связать процесс формирования индоиранских племен в основном с андроновской археологической культурой. В 1977 году К.Ф. Смирнов и Е.Е. Кузьмина опубликовали работу, в которой обобщили результаты своих исследований и предприняли попытку объяснить происхождение индоиранцев с помощью находок, обнаруженных в Новокумакском некрополе. По их мнению, проникновение ираноязычного населения на юг было связано с распространением лошадей в быту населения Закавказья (*Смирнов К.Ф.*, *Кузьмина Е.Е.*, 1977).

Все данные свидетельствуют о том, что, начиная с середины II тыс. до н.э., в быту народов Закавказья и Армении широко использовались лошади. В хозяйственной жизни этих народов наступили изменения, стало преобладать кочевое скотоводство. В то же время кочевой образ жизни способствовал появлению нового оружия, поскольку приходилось обеспечивать защиту скота, отражать набеги неприятелей. Изменения коснулись и внешнего вида поселений. Прочные постройки, характерные для оседлого образа жизни, сменились легкими жилищами, которые, как указывает М.Н. Погребова (*Погребова М.Н.*, 1984), служили временными пристанищем. Нельзя не согласиться и с мнением Б.В. Техова (*Техов Б.В.*, 1977) о том, что широкое использование лошадей на Кавказе было связано в первую очередь с развитием овцеводства.

Вместе с появлением лошадей в кавказском районе появились и колесницы. В общих чертах этот вопрос рассматривался выше в связи с появлением хеттов в Анатолии и вообще в связи с индоевропейским населением, проживавшим на ее территории. Однако использование колесниц, запряженных лошадьми, во многом меняло дело. Согласно данным М.Н. Погребовой, ранние двухколесные колесницы были обнаружены в Лчашенских некрополях вместе с их бронзовыми копиями. М.Н. Погребова ссылается и на Б.Б. Пиотровского (*Пиотровский Б.Б.*, 1955:6-10) о том, что бронзовые копии колесниц говорят о принадлежности к хурритскому миру и что колесницы из Лчашена представляют собой более архаический тип, нежели те, что были найдены в Сирии (сирийские колесницы ученые датируют IX в. до н.э.).

На основании целого ряда наблюдений археологи пришли к выводу, что из всех колесниц, известных на Древнем Востоке, ближе всего к копиям, обнаруженным в Лчашене и Лори-Берде, стоят колесницы хеттов. Из надписи царя Анита мы узнаем, что еще в XIX в. до н.э. в хеттской армии был отряд колесниц. Поскольку захоронения в Лчашене датируются XVI в. до н.э., характер их связи с хеттской культурой очевиден. Для сравнения колесниц из Ачашена представляют интерес и захоронения, обнаруженные на реке Синташта в Челябинской области, т.е. в районе, непосредственно связанном с индоиранцами (*Генинг В.Ф.*, 1977:53-73).

Все данные говорят о том, что евразийский тип колесниц массово распространился во второй половине II тыс. до н.э., однако мнения ученых по вопросу о распространении лошадей разделились - одни считают, что лошади попали в Анатолию с Балканского полуострова, другие полагают, будто основную роль в их распространении сыграл Кавказ.

Данные об использовании лошадей приведены в одном из исследований Р.М. Мунчаев (*Мунчаев Р.М.*, 1973:71-77). Согласно этим данным, впервые кости лошади были обнаружены при раскопках поселения Деревка, на правом берегу Днепра (поселение это датируется второй половиной IV тыс. до н.э.). При раскопках поселения вблизи деревни Репино на Дону ученые установили, что кости лошадей составили 80 % всего костного материала. В Михайловке лошадиные кости составили в первом пласте 7,3 % всего костного материала, а в следующем - 17,9 %. В других поселениях, подобных обнаруженному под Михайловкой, они составили 18,2 %. По данным Н.Я. Мерперт, в различных вариантах ямной культуры лошадиные кости занимают соответственно: в нижнеднепровском - 14 %, в приазовском - 12 % и в предкавказском - 7 %.

В районах, лежащих к югу от Кавказа, лошадь также была известна в IV-III тыс. до н.э., однако гораздо шире использовались там ослы: на них ездили верхом, перевозили грузы. И.М. Дьяконов упоминает о том, что в одном гимне шумеро-аккадскому царю Шульге (XXI век до н.э.) говори лось о том, что царь проехал за день на колеснице около 150 километров. В одном из документов из архива Мари сообщается, что в XIX-XVIII веке до н.э. конь стоил 2,5 кг серебра (5-6 рабов или 10 га земли) (*Дьяконов И.М.*, 1982:31-37).

Необходимо помнить также о широком распространении псалий: они встречаются в поселениях эпохи срубной и андроновской культуры, причем датированных именно II тыс. до н.э.

Среди памятников этих культур - множество глиняных копий колес, схематических рисунков колесниц на посуде. На одном из сосудов, найденных в захоронении эпохи срубной культуры возле села Политотдельское, изображены четыре колеса с четырьмя спицами. Такие же рисунки найдены при раскопке возле села Львово в Поднепровье, их можно встретить в музее города Жданова. Кони в упряжке, фрагменты колесниц, дышла изображены и на сосудах, найденных при раскопках Алакульского и Полянского некрополей. По мнению исследователей, самый выразительный рисунок колесницы представлен на сосуде из захоронения у Сухой Саратовки (курган № 2), где изображена колесница с двумя запряженными конями (*Бессонова С.С.*, 1982, 102-117; *Мнацаканян А.О.*, 1960:139-152; *Смирнов К.Ф.*, 1959; *Чередниченко Н.Н.*, 1976:135-149).

На основе данных из переднеазиатских источников установлено, что еще до середины II тыс. до н.э. в Северную Месопотамию и южную часть Армянского плато проникла группа ираноязычного населения, занявшая в Митанни господствующее положение. Работы М. Майерхофера, А. Каменхубера (*Mayerhofer M.*, 1966; *Kammenhuber A.*, 1961) и других ученых показывают, что в языковом материале преобладают термины, связанные с коневодством, причем иранские термины повторяются в хеттских и ассирийских трактатах. К старейшим из них относится трактат митаннийца Кикули - он составлен в XIV в. до н.э. Несмотря на известные сомнения, высказываемые по поводу роли ираноязычного населения в распространении использования коней в военном деле, можно признать правильной мысль П. Мури о том, что известные в то время способы упряжки лошадей были слишком неэффективными для того (*Moory P.*, 1970).

Как известно, при покорении Арцавы местному населению было поручено обеспечить хеттов отрядом боевых колесниц. В свете этого, а также с учетом выводов из короткого обзора проблем распространения коней в быту и военном деле, можно заключить, что распространение коней в этом районе происходило через Балканский п-в, однако, как это показано на примере территориальных общностей, это касалось только использования коней в качестве тягловой силы. В последнее время такие данные были обнаружены и археологами, изучающими Северно-Восточную Болгарию. Приоритет же в использовании коней для военных целей принадлежал, по-видимому, ираноязычному населению, пришедшему на юг с Кавказа. Данные археологических раскопок дают основание считать, что появление их на юге не было результатом однокартной массовой миграции в указанный район, а следствием „просичавания” (*Титов В.С.*, 1982:89). Этим можно объяснить и отсутствие ярких памятников, которые принадлежали бы переселенцам. Подобное предположение подтверждается и данными антропологических исследований, хотя эти данные и неполны. Земли к югу от Каспийского моря были населены представителями средиземноморской расы, в то время как на севере - месте обитания индоиранцев был распространен протоевропейский тип. Литература здесь огромна - см. работы П. Алексева, М.С. Великанова, В.В. Гинзбурга и Т.А. Трофимова, Г.П. Зиневича и др. (Карта № 1). Можно предполагать, что ираноязычное население не смогло распространить на новых землях свою материальную культуру, но, столкнувшись с близкой индоевропейской языковой средой, постепенно распространило свой язык. Таким образом, на восточной окраине того и.е. очага, о котором говорилось выше (Анатолия - Армянское плато), наступили изменения, приведшие постепенно к полной иранизации Анатолии. Более поздние потомки ираноязычного населения - персы, оказали существенное влияние на характер культурных контактов Фракии с Малой Азией как в плане материальной культуры, так и в плане языка.

* * *

Итак, совокупность данных позволяет нам выделить несколько общностей, локальных по отношению к и.е. общности в целом, которые в разное время играли в ней ведущую или менее заметную роль. Будучи картографированными, эти данные позволяют начать наблюдения с эпохи неолита. Хотя ученые продолжают спорить о том, была ли миграция им Малой Азии и какую роль играло ее население в становлении неолита на Балканах, можно с уверенностью утверждать, что между этими регионами существовало много общего. Вопросы эти можно рассматривать до того момента, когда центры неолита на Балканах набрали достаточно сил для того, чтобы развиваться далее самостоятельно. Совершенно ясно, разумеется, что речь идет не о территориальной общности, поскольку рассматриваемые районы находились на двух разных континентах.

Независимый путь развития, которым пошло неолитное население фракийских земель, а также население соседних районов привел к формированию нескольких археологических культур, среди них самые важные для нас - Караново и Кукутени.

Если верить данным археологических исследований, придется согласиться, что эти культуры выделяются на основе особенностей их общей культурной характеристики. В то же

время эти данные позволяют отметить и ряд других типологических параллелей, особенно между двумя указанными выше культурами. Поскольку этому вопросу посвящено множество публикаций, а по проблемам рассматриваемых здесь культур имеются и обобщающие исследования, наши выводы можно обосновать достаточно убедительным археологическим материалом, накопленным наукой. Разумеется, было бы преувеличением утверждать, что на всей территории, где встречаются следы этих культур, черты их совершенно одинаковы, что хорошо видно хотя бы из того, что в работах археологов последних пятнадцати лет предлагается более мелкое их территориальное деление. Впрочем, это тоже является чертой типологического сходства. Другими словами, речь идет о существовании типологически сравниваемых общностей, занимавших территорию Балканского п-ва и соседних с ним земель. Принимая во внимание прочную внутреннюю связь (например, распространение медных изделий из Аи-бунарской меди), сходство между отдельными типами идолов, можно заключить, что мы имеем дело с **балканской типологической общностью** энеолитных археологических культур. Памятуя о находках в Варненском некрополе, можно сделать вывод о том, что важную роль в этом типологическом единстве играла культура типа Караново VI. Правда, необходимо подчеркнуть, что до сих пор речь шла о процессах и явлениях, о которых мы можем судить, в основном, по данным археологии. Весьма вероятно, что некоторые из уже отмеченных языковых явлений относились к неолитному и к энеолитному населению, однако в связи с невозможностью точно датировать их такие выводы могут только гипотетически относиться к обеим эпохам. Впрочем, в работе Л.А. Гиндина (*Гиндин Л.А.*, 1981) приводится одна общеиндоевропейская лексема - "*hišša*" со значением "плуг", "дышло к плугу", которая впоследствии стала означать "дышло к телеге", "дышло". Автор считает, что второе значение эта лексема, заимствованная из древнеиндоевропейского, приобрела в хетте-ком языке благодаря распространению в новой культурной среде. Что же касается первого значения, то Л.А. Гиндин связывает его с районом распространения упоминавшихся балканских культур, где появление этого термина было обусловлено сильным развитием земледелия. Можно согласиться с автором, поскольку в период формирования и.е. общности разные части общего индоевропейского языкового фонда создавались в разных районах обширной территории, занимаемой этой общностью. Дополнительным подтверждением этому можно считать выводы В.В. Иванова о происхождении слов „железо” - хет. *ha-tva- Iki*, мик. *ka-ko*, и более поздней *halyps* („сталь”). Скорее всего термин этот появился в анатолийской, хаттской среде, откуда распространился среди остальных и.е. народов в качестве названия железа или изделия из железа.

Археологи и лингвисты единодушно признают, что в конце IV - начале III тыс. до н.э. население фракийских земель поддерживало тесные контакты с жителями Северного Причерноморья. Большая часть исследовавших этот вопрос ученых считает, что в этот период Фракия испытала на себе влияние миграции степного населения, с которой они связывают появление курганных могильников. Выше я уже останавливался на рассмотрении этого процесса, который не мог быть однонаправленным, поскольку в нем участвовало и местное население, причем достаточно активно. Независимо от процентного участия упомянутых двух групп населения направление моих размышлений позволяет мне здесь объединить оба района (**Фракию и Северное Причерноморье**) в одну *территориальную общность*, не игнорируя, разумеется, региональных особенностей развития, взаимно оказываемого влияния, связей между ними и т.д. (Карта № 2) Существенно отметить также разную роль, которую играли в этой общности две части Фракии, разделенные Стара-Планиной. Впрочем, так было почти во все периоды фракийской истории. Очевидно, географические особенности северного района (Нижнедунайская низменность), которые сближали его с степным районом, давали лучшие возможности для развития скотоводства и использования коней. В южной части условиях благоприятствовали развитию земледелия, поэтому ее роль в формировании и.е. общности несколько иная. В такую картину хорошо

вписывается предложенная Л.А. Гиндиным периодизация фрако-хеттских языковых контактов в то время, когда хетты занимали территории, лежащие к северу от Черного и Каспийского морей.

Постепенно процесс, в результате которого скотоводство выдвинулось на передний план в хозяйственной жизни Фракии, охватил весь Балканский п-в. Полученные археологами результаты позволяют заключить, что к концу III тыс. до н.э. на территории полуострова сформировался *общебалканский культурный горизонт*, названный выше "*горизонтом апсидных построек*". Не порывая связей с населением Малой Азии, Северного Причерноморья и Центральной Европы, жители Балкан вступили в период независимого развития. Косвенным свидетельством этого можно считать спокойнее течение исторического процесса в середине бронзового века. Со своей стороны, это обусловило быстрое проявление характерных региональных особенностей, более определенно проявившихся в последующий период. Одним словом, этот *фракийский (балканский) район* мы можем рассматривать как активный в тот исторически период очаг распространения влияния, особенно в отношении индоевропеизации ряда соседних районов, в том числе Северо-Западной части Малой Азии (Карта № 3).

Мы не знаем точного времени миграции хеттов в Анатолию. Отсутствие хеттской ономастики на территории северо-западной Малой Азии затрудняет локализации пути их миграции через Фракию и вынуждает признать более вероятной миграцию через Кавказ. В этом смысле процесс индоевропеизации Анатолии рассматривать как двунаправленный - с востока на запад происходила миграция хеттов, а с запада осуществлялась "цепная" миграция (или распространялось влияние) и.е. населения, пришедшего из Малой Азии. Все это привело к возникновению *анатолийского/армянского и.е. очага*.

Процесс этот происходил в основном в первую половину II тыс. до н.э. и наряду с другими охватывал оба интересующих нас района. В Малой Азии он выразился в постепенном формировании и последующей миграции ираноязычного населения. Это интересует нас главным образом с точки зрения того влияния, которое оказал этот процесс позднее на фракийский этнос - в основном через посредничество Персии и Скифии.

На Балканах спокойное течение жизни благоприятствовало быстрому появлению региональных особенностей, благодаря которым к концу II тыс. до н.э. стали выделяться контуры крупных этнокультурных зон. Разумеется, контуры эти все еще остаются расплывчатыми. Однако нужно помнить, что в Древней Греции, по свидетельству Фукидида, не греки, а пеласги давали названия местностям (*Thuc.*, I., 2). И если сопоставить этнокультурные характеристики пеласгов и фракийцев, то, наверное, не будет сюрпризом известное типологическое (а в ряде случаев - и генетическое) единство отдельных элементов. Поэтому в этнокультурном аспекте можно говорить о фрако-пеласгийской общности, как, впрочем, и о фрако-фригийской, поскольку и одна, и другая развивали свои этнокультурные особенности на той общей основе, которая рассматривалась выше. Очевидно, для раскрытия генетических, типологических и других характеристик этнокультурных групп на Балканах предстоит еще проделать большую работу. Однако контуры этнокультурной группы, позднее названной фракийцами, в конце II тыс. до н.э. проступали уже довольно ясно (Карта № 4). В ее этнической характеристике начали оформляться специфические черты, которые позволяют говорить о фракийцах как об отдельной этнической группе.

Библиография

1. Абаев В.И., 1972 К вопросу о прародине и древнейших миграциях индоиранских народов // Древний Восток« античный мир. Москва, 26-30
2. Алексеев В.П., 1974 Происхождение народов Кавказа. Москва
3. Бессонова С.С., 1982 О скифских повозках // Древности степной Скифии. Киев, 102-117
4. Бонев Ал., 1988 Тракия и Егейският свят през втората половина на Пхил.пр.н.е. // РП XX. София

5. Генинг В.Ф., 1977 Могильник Синташта и проблема ранних индоиранских племен // СА, 4, 53-73
6. Георгиев Г. Ил., 1966 Разкопки на Дипсизката селищнамогила при с. Езеро през 1964 и 1965 г. // Археология, 3, 10-15
7. Гиндин А. А., 1981 Древнейшая ономастика Восточных Балкан. София
8. Грантовский ЭА., 1970 Ранняя история иранских племен в Передней Азии. Москва
9. Деведжян С.Г., 1981 Лори-Берд. I. Ереван
10. Дьяконов И.М., 1982 О прародине носителей индоевропейских диалектов // I- ВДИ, 3, 3-30; II,- ВДИ, 1982, 4
11. Катинчаров Р.. 1979 Културни връзки и взаимоотношения на Тракия и Крит през ранната бронзова епоха // Векове, 1979, 1, 43-48
12. Кожин П.М., 1966 Кносские колесницы // Археология Старого и Нового света. Москва, 76-81
13. Лелеков А.Х., 1982 К новейшему решению индоевропейской проблемы // ВДИ, 3, 31-37
14. Маккуин Дж.Г., 1984 Хетты и их современники в Малой Азии. Москва
15. Массон В.М., 1973
16. Мелларт Дж.. 1982 Древнейшие цивилизации Ближнего Востока. Москва
17. Мнацаканян А.О., 1960 Древние повозки из курганов бронзового века на побережье оз. Севан // СА, 2, 139-152
18. Мунчаев Р.М., 1961 Древнейшая культура Северо-Восточного Кавказа // МИА 100
19. Мунчаев Р.М., 1973 Бронзовые псалии майкопской культуры и проблема возникновения коневодства на Кавказе // Кавказ и Восточная Европа в Древност. Москва
20. Немировский А.А., 1999 Каппадокийцы и Каппадокия: к формированию этнополитической карты древней Анатолии // Oriens, № 6
21. Немировский А.А. 1998 Античная традиция о переселении балканских фригийцев в Азию и данные археологии // Античность: политика и культура. Межвузовский сборник. Казань
22. Немировский А.А., 1983 Этруски. От мифа к истории. Москва
23. Откупщиков Ю.В.. 1983 Догреческие -ss- топонимы антропонимы (словообразовательный и этимологический анализ) // Славянское и балканское языкознание. Москва
24. Панайотов Ив., 1989 Ямната култура в българските земи // РПр XXI. София
25. Пиотровский Б.Б., 1955 Развитие скотоводства в древнейшем Закавказье // СА, 1955, 1
26. Погребова М.Н., 1984 Иран и Закавказье в раннем железном веке. М., 1977; Закавказье и его связи с передней Азии в скифское время. Москва
27. Смирнов К.Ф., 1959 Курганы у сел Иловатка и Политстдельское, Сталинградской обл. // МИА 60
28. Смирнов К.Ф.. Кузьмина Е.Е., 1977 Происхождение индоиранцев в свете новейших археологически открытий. Москва
29. Стефанова М., 2013
30. Техов Б.В., 1977 Центральный Кавказ в XVI-X вв. до н.э. Москва
31. Титов В.С., 1982 К изучению миграции бронзового века // Археология Старого и Нового света. Москва, 89- 145
32. Тодорова Х., 1984 Добруджа през праисто-рическата епоха.— История на Добруджа, 1. София, 23-71
33. Чайльд Г., 1956 Древнейший Восток в свете новых раскопок. Москва
34. Чередниченко Н.Н., 1976 Колесницы Евразии в эпохи поздней бронзы // Энеолит и бронзовый век Украины. Киев, 135-149
35. Best J., 1978a The Foreign Relations of the Apsis-Hous Culture in Palestine // Pulpudeva 2, 205-209
36. Best J., 1978b Thrakische Bauten im Ägäischen Raum // Pulpudeva 2, 215-222

37. Braun E., 1989 The problem of the Apsidal house: new aspects of Early Bronze I domestic architecture in Israel, Jordan and Lebanon // *Palestine Exploration Quarterly*, 1-43
38. Ghirschman R., 1939 *Fouilles de Sialk pres de Kashan*. 2. Paris
39. Ilieva P., 2017 Thracians on the Northern Aegean islands: written testimonia and current archaeological evidence // *Thracia XXII*, 253-270
40. Katincarov R., 1972 *Habitations de l'Âge du bronze moyen du tell de Nova Zagora (Bulgarie de Sud)* // *Thracia*, I, Serdicae, 43-55
41. Mellart J., 1971 *Prehistory of Anatolia and its Relations with the Balkan* // *Studia Balkanica*, 1
42. Moory P., 1970 Pictorial Evidence for the History of Horseriding in Iraq before the Kassite Period // *Iraque*, v. XXXII, n. 1
43. Morintz S., 1978 *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*. București
44. Nikolov V., 1980 *Die Tradition in den Absidenbauten in Bulgarien* // *Thracia V*, Serdicae, 155-166
45. Schachermeier Fr., 1982 *Die Levante im Zeitalter der Wanderungen vom 13*. Wien
46. Worshman R., 2010 *Before Mycenae: Middle Helladic Domestic Architecture and the Foundations of Mycenaean Culture*. Chapel Hill

УДК: 7.1

<https://orcid.org/0000-0003-0263-005X>

TÜRK MİLLETLERİ TARAFINDAN İSLAM'IN KABULÜNE İLİŞKİN HİPOTEZLER

Tatiana Tiryakioğlu

Doktora Öğrencisi (Tez aşaması)

Hacettepe Üniversitesi TÜRKİYAT Enstitüsü

Türk Dünya Araştırmaları Bölümü

Ankara, TÜRKİYE

e-mail: tatianatiryakioğlu@gmail.com

orcid id: 0000-0003-0263-005X

Abstract. Today, it is very natural for various Turkish ethnic groups residing in Anatolia, the Caucasus region and Central Asia to be Muslims. However, there is no common view on the issue of how the Turks accepted Islam.

There are various hypotheses related to the subject. For ease of introduction, we will call the hypotheses "Similarity Hypothesis", "Inference/Sword Hypothesis", "Multifactorial Natural Process Hypothesis". According to the Similarity Hypothesis, the acceptance of Islam by Turkish ethnic groups is based on their similarity with the Tengrism belief. The monotest of Tengri belief and the absence of a god in human form facilitated the acceptance of Islam. According to the Interest/Sword Hypothesis, Turkish ethnic groups accepted Islam in line with material interests and with the force of the sword. According to the defenders of the Multifactorial Natural Process Hypothesis, since the Turks' acceptance of Islam has spread over centuries, it is a natural historical process as well as various social, cultural, political, artistic and so on. based on reasons.

In this study, the relevant hypotheses will be reviewed, their strengths and weaknesses will be clarified and they will be submitted for evaluation.

Keywords. Turks, Otuken period, acceptance of Islam, history of religions, history, Islam acceptance hypotheses, cultural studies, theology, Turkish world studies

Çağımızda Anadolu'da, Kafkasya bölgesinde ve Orta Asya'da ikamet eden çeşitli Türk etnik gruplarının Müslüman olması son derece doğal karşılanmaktadır. Hatta "Türk = Müslüman" ön kabulü son derece yaygındır. Hristiyan inancının mensupları olan Gagauzlar, Çuvaşlar, Yakutlar,

Hakaslar, Karamanlılar ve Urumlar gibi bazı istisnayı Türk topluluklar dışında, İslam inancı ve kültürü son bin sene içerisinde Türk kimliğine nüfuz etmiş ve ayrılamaz parçası haline gelmiştir. [Baş, 2016]

İslam VII yy. 'da Arap yarımadasında meydana çıkmış ve Hz. Muhammed misyonerlik politikası sayesinde hızla yayılmış, hatta göreceli kısa süre zarfında Araplarla temas eden Türk boylarına kadar ulaşmış oldu. Neticede Türklerin büyük bölümü İslam'ı kabul etmiş ve bu olgu dünya tarihini değiştirmiştir.

Tabii, Türk boylarının İslam'ı nasıl ve ne tür süreç içerisinde kabul etmeleri konusunda çeşitli, hatta zıt olarak değerlendirebileceğimiz görüşler mevcuttur.

Benzerlik Hipotezi

Benzerlik Hipotezine göre Türk boylarının İslam'ı kabul etmesi son derece doğal ve hızla gerçekleşmiş bir süreçtir. Bunun sebebi ise, özgün Türk kültürünün İslam için güzel zemin hazırladığı ve birçok konuda benzerlik göstermesiydi. Kullanım kolaylığı açısından bu görüşe Benzerlik Hipotezi olarak adlandırılabilir.

Benzerlik hipotezi çerçevesinde Türk boylarının öz inançları ile İslam inancının temel benzerliğinin tek ilaha olan inancına dayanmaktadır. Türklerin tanrısı Tengri, aynı zamanda Gök Tanrısı yeri ve göğü yaratmış, insanları ve bitkileri var etmiştir. İslam inancında ise Allah tek var olan ilah olmakla birlikte, bütün varoluşun tek yaratıcısıdır. Bunun dışında Türk boylarının metafizik açısından ahiret inanca sahiplerdi, ölüm sonrası yaşadıkları hayat için mükâfat ile cezayı cennet ile cehennemde göreceklerine inanmaktalardı. Ayrıca, Türk kültüründe semavi dinlerinde olduğu gibi, kurban ve adak kültürü mevcuttu. [Sarı, 2016, s. 567]

Manevi benzerliğin yanı sıra sosyal ve siyasi açıdan benzerlikler mevcuttu. Hint ve Çin kültürlerinden farklı olarak, Türk kültüründe yerleşmiş ve son derece zor değiştirilen bir sınıf sistemi yoktu. Doğduğun ailenin sınıfı, mesleği, uğraşı, statüsü senin kaderin olmazdı. Türk toplumunun her bireyi, en azından erkek olanlar, kendi cesareti ve yetenekleri sayesinde toplumun çeşitli alanlarında yer edinebilirdi. Buna ilaveten Türklerde kölelik uygulaması yoktu. [Kafesoğlu, 2005]. Benzerlik hipotezine göre insanı doğuştan hür gören, kaderini kendi amelleri ile çizmesine izin veren kültürün İslam'ı kolaylıkla kabul etmesi gerekmektedir.

Son olarak, Türklerin dünya hâkimiyet anlayışı ve hedefleri, Peygamberin başlattığı cihat yolu ile İslam'ı yayma politikası ile uyumunda ve Türklere coğrafik açıdan yayılma konusunda bir "kutsal amaç" ve "hareket hakkı" sunmaktaydı. [Sarı, 2016, s. 8]

Şüphesiz, Türk kültürü ve İslam arasında benzerliği ve uyumu gösteren hipotez, konuyu basitleştiriyor ve süreci anlama kolaylığını sağlıyor. Ancak, sürecin bu denli kolay ve pürüzsüz geçme imkânı var mıydı? Mevzuyu dikkatle incelediğimizde, benzerlik hipotezinin özgün kültüre ve inanca, örf ve adetlerine, toplumsal düzene sahip, ayrıca göçebe kültürleri dolayısıyla çok geniş coğrafyada yayılmış Türk boylarının nasıl ve en önemlisi neden İslam'ı kabul ettiklerini açıklamıyor. İslam, Türklerin tanıştığı ilk semavi din değildir. Orhun yazıtlarından bildiğimiz gibi, Bilge Kağan döneminde Türklerin Bizans ile diplomatik ilişkileri mevcuttu. [Şahin, Gök-Türk Devleti Diplomasisi, 2018]

Tartışmasız, Türklerin bu ilişkiler sonucunda Hristiyanlık ve Hristiyan dini dogmaları ile tanışma fırsatları olmuş. Buna benzer bir şekilde, Musevilikle temaslarının olduğunu iddia etmek mümkündür. Ancak ne Musevilik, ne de Hristiyanlık Orta Asya Türklerini etkilememiş ve kültürlerine nüfuz etmemiştir. Neticede hala sorulması gereken ve açıkta kalan sorular cevapsız kalmış oluyor.

Çıkar/Kılıç Hipotezi

Türklerin İslam'ı kabul etme süreci niye yüzyıllara yayıldı? Müslüman olma sebeplerinin arasında siyasi sığınma, Abbasilerin egemenliğini kabul etme gibi nedenler olabilir miydi? Yoksa Türklerin Müslüman olmasında benzerliklerden ziyade siyasi çıkarlar ile kılıç zoru mu önemli rol oynamış oldu? Benzerlik hipotezine karşı çıkan bu görüşü Çıkar/Kılıç hipotezi adlandırılabilir.

Çıkar/Kılıç hipotezine göre Türklerin Müslüman olmasında siyasi nedenler bulunmaktadır. Bu iddiaya göre, Emeviler döneminde Türkler Müslümanlar ile sıkça savaşmış, Müslümanların ele

geçirmiş şehirlerde direnç ve başkaldırı gösterip adeta soykırımına uğramış oldular. Böyle siyasi ortamda hayatta kalmak için mecburiyetten İslam'ı kabul etmek zorunda kalmışlardı. [Aydın, 2007, s. 105-128] Bunun dışında, Türklerin İslam'la yakından samimi tanışması M.S. 751 yılında Talas Savaşı sırasında Karluk Türklerinin Çin ile olan savaşta Abbasiler tarafında savaşmaları sonucunda gerçekleşti. Sonunda, Karluk Türkleri kitleler halinde İslamiyet'e geçiyor, Orta Asya hâkimiyeti Türklerin tekeline geçmiş oluyor, Abbasiler tarafından Türklere önemli komutanlık ve valilik görevleri verilmeye başlamış. M.S. 910 yılında Türk Hükümdarı Satuk Buğra Han'ın İslam'ı kabul etmesiyle birlikte İslamiyet Karahanlılar Devletinin (M.S. 840 – 1212) resmi dini haline gelmiş ve ilk kez Türk kültürü ile İslamiyet sentezi başlamış oldu. İslamiyet Türk boylarına Abbasilerin ve Müslüman dünyasının desteğini vererek daha da güçlenmelerine ve saygı duyulması gereken kuvvete dönüşmelerini sağlamış oldu. [Aydın, 2007, s. 145 -183]

Ancak bu noktada sorulması gereken sorular var. Arapların Türkleri kılıç zoru ile Müslümanlaştırmak için siyasi nedenler var mıydı? Arapların Türklerle savaşacak ve kılıç zoru ile bir inancı yerleştirecek kadar büyük askeri güçleri mevcut muydu? Türklerin İslam dünyasının gücünü kullanmak ve çeşitli menfaatleri kazanmak adına stratejik manevra şeklinde Müslüman olmalarına gerek var mıydı?

İslam fetihleri dönemine baktığımızda 682 yılında Ötüken'de Kutluk Kağanın Göktürk Devletini yeniden kurduğunu görebilmekteyiz. Kısa sürede Kutluk Kağan Türk boyları bir araya getirebilmiş, kardeşi Kapağan Kağan ile oğulları Bilge ve Kültegin sayesinde Göktürk Devletini tekrar saygı duyulan güç haline gelmiş oldu. Çine düzenlenen seferlerden bahsederken Tonyukuk “Şantug'a ordu sevk ettim, denize ulaşmama az kaldı” diye aktarıyor. Göktürk hâkimiyeti Maverâünnehr, Kafkaslar, Çin ve Sibiryâ sınırlarına dayanmaktaydı. Tabi, böyle durumda Türklerin Müslüman orduları ile karşılaşmaları mümkün değildi. Hâkimiyet bölgelerinde “sınır” çatışmaları gerçekleşmekteydi. [Gündüz, Kur'an ve Kılıç, 2018, s.53]

708/709 yılında Kuteybe Türklerin de yaşadığı Buhara'ya girebildi. Çok çeşitli inançlara ev sahipliği yapan şehirde en büyük tapınak camiye çevrilmiş oldu. Cuma namazına gelecek olanlara para teklif ediliyordu. Bir taraftan hâkimiyeti tanımış gibi görünen halk Nizek Tarhan Belh önderliğinde isyan etmiş, ancak isyan bastırıldı ve yerel halk katliamı gerçekleşti. Takip eden aylar ve yıllar içinde Şaş, Semerkant, Fergana şehirleri de Araplar tarafından ele geçirilmiş. Arapların Türklere gösterdiği zalimce davranışları mücadeleyi kızıştırdı, Türklerin direniş duygusu kuvvetlendirmiş oldu. 722 yılından sonra Türkler Taşkenti geri kazanmışlar, hatta bununla kalmayıp belirgin üstünlük kurarak Emevi hâkimiyetini temelden sarsmış oldular. [Bozkurt, 2018, s.258] [Gündüz,2018, s.85]

Türkler ile Arapları, aynı bölge üzerinde hâkimiyeti korumaya çalışan iki büyük güç olarak değerlendirdiğimizde, çatışmalarını ve savaşmalarını son derece doğal olduğunu görebilmekteyiz. Arap misyonerlerinin gücünü korumak için başvurdukları davranışları ve katliamları Türkleri zorla İslam'ı kabul etmeleri konusunda başarıya kavuşmanın ötesinde, tam ters Türklerin direnmesine yol açmış oldu. Belki de bu direnç duygusu Türgiş Hakanı olan Sulu Kağanın Abbasi Halifesi Hişam b. Abdülmelik'in gönderdiği elçisine İslam'ı kabul etme konusunda ret cevabı vermesine neden olmuştur. Sulu Kağan İslam'a daveti kabul etmeme gerekçesi olarak halkını zora sokmak istemediğini göstermiştir. Aynı tarihlerde (724) Göktürklerin kapısını çalan Budistler de Bilge Kağan tarafından ret cevabını almışlardı. [Yılmaz, 2018]

Sürekli hareket halinde bulunan, savaş hayat tarzı haline getiren Türkler için bir inancın veya herhangi hâkimiyet ile ideolojinin kılıç zoru ile diretilmesi başarılı ile sonuçlanabileceğinin iddiaları, belki de, Türk kültürünü, ruhunu anlamamak, tarihini tanınamaktan gelmektedir veya başka art niyetli amaçları taşıyor olabilir.

Bunun ötesinde, Türk boylarında İslam kabulünün kılıç ve zorla gerçekleştirildiğini varsaydığımızda bile, bu uygulamanın kalıcı olamayacağını yaşanan tarihten takip etmek mümkündür. Halifeler için, göçebe hayatı yaşayan ve sürekli yerleşim yerini değiştiren Türklerin yeni inançlarına ne kadar sadık kaldıklarını ölçmek ve Şeriata uymadıklarında bu denli geniş coğrafyada müdahale etmek son derece güç olurdu.

Tarihten örnek verebileceğimiz gibi, Rus İmparatorluğu yüzyıllar boyunca Sibirya ve Orta Asya halkları üzerinde Ortodoks misyonerlik faaliyetlerini yürütmekteydi. Bu faaliyetlerinin sonucunda Kazan Tatarlarının Hristiyanlığı kâğıt üstünde kabul ettikleri ve samimi olmadan vaftiz oldukları bilinmektedir. İlgili misyonerlik faaliyetleri İslam'ı kabul etmemiş, Şamanist kültürünü muhafaza etmiş Yakut ve Çuvaş topluluklarda, ancak yerleşik hayata geçtiklerinden ve Rus devletinin himayesini kabul ettiklerinden sonra yetkili olmuştur. Bunun gibi örnekleri göz önünde tuttuğumuzda Türklerin kılıç zoru ile İslam'ı kabul ettiklerine dair iddialarının dayanaksız olduğunu söylenilir. [Gökgöz, 2003]

Dikkat edilmesi gereken iki husus daha bulunmaktadır. İlki, Emeviler dönemi boyunca Türler ile Müslümanlar savaş halindedir. İlk İttifak ve kültürel alışveriş Abbasiler döneminde başlamış. Türkler ile Abbasilerin müfittik ilişkileri Müslümanların Türkleri hiçbir konuda zorlamalarına ve hayat tarzları ile inançlarına toleranslı davranmalarına bağlıydı. İkincisi ise, Türk halk edebiyatında kılıç zoru konusunda izlerin kalmaması. Bunu görmek için döneme ait olayları aktaran Dede Korkut destanına göz atmak yeterlidir. Bu hususlar, Türklere kılıç zoru ile ne kültürün, ne de inancın yerleştirilmemesine büyük işaretlerdir.

Mültifaktöriyel Doğal Süreç Hipotezi

Yeni inanç sisteminin sosyo-kültürel açılarından “sağlıklı” kabulü ve gündelik hayata nüfuz etmesi çok uzun vadeli ve mültifaktöriyel bir süreçtir. Bir toplumun din değiştirmesi uzun bir zaman diliminde yaşanan kültürel dönüşümdür. [Biçer, 2018] Türklerin neden Müslüman oldukları ile ilgi cevap aradığımızda bir taraftan, Türklerin boylar arası ve dış komşuları ile ilişkilerini, diğer sözlerle siyasi tarihini incelemek, diğer yönden ise toplumun sosyal yapısının yanı sıra dini hayatlarını, temas ettikleri dinleri ve İslam ile temasın boyutlarını ortaya koymak gerekmektedir.

Tarihten bildiğimiz gibi Arap tüccarları İpek yolu sayesinde Çine kadar uzanan geniş coğrafyalarda ticaret yapmaktaydılar. Bu yollar boyunca tüccarların arada Türk kabileler ile karşılaştığı muhtemeldir. Bir rivayete göre, 627 yılında Hendek Savaşı sırasında Hz. Muhammed'in Türk çadırında oturduğu söylenmektedir. [Gündüz, 2018, s.11] Yoğun bir şekilde ticaret ile ilgilenen Arapların Türklerle daha önce de karşılaştıkları tahmini yürütebiliriz. Sınırlı bilgilere sahip olsalar bile, Araplar Türklerin çok güçlü orduya sahip ve savaş kültürü içinde yetiştirilen bir toplum olduklarını bilmeleri imkân dâhilindedir. Buna işaret eden hususlardan biri tüm Türk kavimlerine savaş açmamalarıdır. Silahlı çatışmalar ortak sınırların olduğu Kafkaslar ve Maverâünnehr bölgelerinde ve bu bölgelerde bulunan şehirlerde gerçekleşiyordu.

751 yılında gerçekleşmiş Talas savaşından sonra Karluk Türklerinin İslam'a geçişi tüm boyları bir anda etkilememiştir. Satuk Buğra Han'ın İslam'ı kabul etmesi ve Karahanlılar Devletinin ilk Müslüman Türk devleti olması ancak 10 yy. gerçekleşti. İslam'ın Türk boylarında yayılması ve yerleşmesi ise 3 asra yakın zamanı aldı. [Gündüz, 2018]

İslam'ın yayılmasının ve kabul edilmesinin bu denli uzun süre zarfında olmasının sebeplerinden biri Türklerin bir kurumsal din arayışında bulunmamaları olabilir. Türklerin özgün ve göçebe hayatlarına ruhu ve felsefesi ile uyumlu bir inançları zaten mevcuttu. Türk boylarının Tengri inancı tüm varlıkları eşit görür, insan toplum hayatına karışmaz, kural koymaz, kendi suretine benzeterek yarattığı insanı engellemez ve kendi vicdanı ile sorumluluk duygusu ile hareket etmesine davet eder. Tengricilikte ilah ile insan arasında “ruhban” olarak adlandırabileceğimiz kimse yoktur, tanrı kendisine ibadet edilmesini talep etmez, kutsal kitap ise yaşamın tam kendisidir. [Biçer, 2018]

Tengri tüm varlıkların içinde olup, var oluşun tam kendisidir. Bu basit olduğu kadar, son derece derin bir anlayıştır. Bozkırlarda yaşayan Türk kabilelerin neden bu inancı benimsediklerini de anlamak mümkündür. Sadedir ve zahmete sokmaz. [Güngör, 2002, C.3]

Talas savaşından sonraki dönemde Abbasiler ile kurulan müfittik ilişkisinin sonucunda kaçınılmaz kültürel sentez süreci başlamıştır. Türkler yeni inanç sistemini, onunla birlikte gelen dünya perspektifini ve algısını tanımış oldular. İlk bakışta göze çarpan özdeşliklere rağmen, aslında İslam Tengri inancına benzemez. İslam'ın, o dönemde, “çok taze” yaşanmış bir tarihi vardı, ilah ile temas içinde bulunmuş ve vahi almış peygamberi mevcuttu. Hatta yazılı ve hakiki, değişmez kabul edilen Allah sözleri mevcuttu. Bütün bunlar heyecan verici, mistik ve gizem duygusunu

içermekteydi. Yerli ve sade, tek tanrılı inanç sistemi zaman ile güçlü metafizik zeminine ve yazılı dayanaklara, kültürel zenginlik altyapısına sahip kurumsal din tarafından dışlanmış oldu.

Bahsi geçen “dışlanma”, mevcut ip uçlardan görüldüğü gibi, ne büyük heves ve heyecan ile, ne de kılıç zoru ile gerçekleşmiştir. Müfittik ilişkileri ile birlikte Arap ile Türkler arasında gerilim azalmış oldu. Güvene dayanan ilişkiler sayesinde doğal ticari, kültürel ve bilimsel bir alışveriş başlamıştır.

Müslümanların elinde, tıpkı Maveraünnehr gibi, uzun süre boyunca kalan şehirlerde iki kültürün unsurları iç içe geçmiş ve simbiotik yapıya sahip olmaya başlamışlar. Çoğunlukla Türklerin yaşadığı Özkent, Taşkent, Buhara, Sayram ve Otrar gibi şehirlerde camiler inşa edilmiş. Bu camiler İslamiyet’in yayılması açısından önemli merkezler haline gelmiş oldular. Sufiler ile dervişler İslam’ı halkın anlayabileceği dilden anlatma imkânını bulmuşlar.

İlişkilerin başında Abbasiler Türklerin Araplarla karışmalarını ve evlenmelerini istemeseler de, zamanla ortak ailelerin kurulmaları kaçınılmazdı ve çekirdek aile seviyesinde gerçekleşen kültürel değiş-tokuş yeni inanç sisteminin kabul olunmasında muhakkak büyük rol oynamıştır.

Yukarıda söylenenlere ilaveten tüm Türk boylarının Müslüman olmaması İslam’ın Türkler tarafından doğal süreç içerisinde benimsendiğine işaret etmektedir. Söz konusu doğal süreç İslam’la yanı sıra bazı Türk kavimlerini Musevilige, bazılarını Budizm’e, bazılarını ise Hristiyanlığa getirmiş oldu.

Библиография

1. Aydın E. (2008) Nasıl Müslüman Olduk, Kırmızı Yayınları, İstanbul
2. Biçer B. (2018) Türklerin Müslüman Olması Meselesine Yeni Bir Bakış Denemesi, Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi, sayı 3, s. 99-137
3. Baş M. (2016) Günümüzde Hristiyan Türkleri ve Konumları, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.13 -26.
4. Bozkurt F. (2018) Türklerin Dini, Salon Yayınları, Konya
5. Cahen C. (2008), Türkler Nasıl Müslüman Oldular, Örgün Yayınevi
6. Danişmend İ.H. (2019), Türkler ve Müslümanlık: Türk Irkı Niçin Müslüman olmuştu? Ötüken yayınları, İstanbul
7. Gökğöz İdil S.S. (2003) Ural’da İslam Karşıtı Misyon Hareketi: Yevfimiy Aleksandroviç Malov, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü , Doktora Tezi, Ankara
8. Gündüz T. (10 Mayıs 2020), Türkler Nasıl Müslüman oldu, Yeni Şafak, <https://www.yenisafak.com/ramazan/turkler-nasil-musluman-oldu-2471859>
9. Gündüz T. (2018) Kuran ve Kılıç: Türkler Nasıl Müslüman Oldu? Yeditepe Yayınevi
10. Güngör H. (2002), Eski Türklerde Din ve Düşünce, Türkler Anseklpedisi, c.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
11. Günay Ü. (2003) Harun Güngör, Başlangıcından Günümüze Türklerin Dini Tarihi, Rağbet Yayınları, İstanbul
12. Güneş C. (2014) Türklerin İslâmlaşma Süreci Kaynaklarına Genel Bir Bakış, Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 2
13. Erkoç H.İ. (2018), Türklerin İslamiyet’e Geçiş Sürecinde Tengri ve Allah Algıları, DTCF Dergisi 58.1, s. 301-336
14. İnan A. (1976), Eski Türk Dini Tarihi, MEB, İstanbul
15. Kafesoğlu İ. (2005) Türk Milliği Kültürü, Ötüken Neşriyat
16. Sarı İ. (2016) Peygamberin İzindeki Millet: TÜRKLER, Net Medya Yayıncılık
17. Şahin Ç. (2018) Gök-Türk Devleti Diplomasisi (552-630), Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Volume: 40, p. (125-156)
18. Rahmaliev R. (2009) Империя тюрков. Великая цивилизация (Türklerin İmparatorluğu. Büyük Medeniyet) , РИПОЛ Классик,
19. Yılmaz A. (2019), Bilge Kağan’a Atfedilen Taç ve (Doğu) Gök Türklerin Budizm’e Yaklaşımı, Art-Sanat, s. 393 – 414

УДК 903.5(478-29)

<https://orcid.org/0000-0001-6764-0588>

НОВЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА ТЕРРИТОРИИ АТО ГАГАУЗИЯ, РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА В 2021 Г.

Агульников Сергей

Ст. специалист Национального Агентства Археологии Министерства Культуры
Кишинев, РМ

e-mail: Agulnikov-budjak@mail.ru

orcid.id.0000-0001-6764-0588

Abstract. One of the topical problems of the archeology of the South of the Republic of Moldova is the problem of studying the late medieval antiquities of Budjak. As a result of field research in the 80-90s of the XX century in the areas of construction and operation of meliorative systems, as well as in the process of compiling the Code of Archaeological Monuments in the southern steppe zone of the Republic of Moldova, a number of cemeteries of the late Middle Ages were discovered in the Budjak steppe. Further research in this regard has not been carried out in the last two decades, with the exception of the excavations of the Nogai burial ground near the village. Cazaclia in 2019.

Keywords. excavations, archeology, history, burial ground, burial chamber, earthen vessel.

В августе 2021 года совместная группа Научно-Исследовательского Центра АТО Гагаузия и Национального Археологического Агентства Министерства Культуры Республика Молдова провела дополнительные археологические исследования на памятнике Комрат-ХVII (Объект был открыт В. Кысса, которым был найден сосуд периода позднего бронзового века. Обследован сотрудником НИЦ Гагаузии В. Бойковым). Полевые исследования проводились под руководством директора Национального Археологического Агентства доктора Истории В. Ворника. Археологическим исследованиям подверглась юго-западная часть профиля карьера длиной 38, 5 м, где было выявлено и изучено 4 погребения, предварительно относящиеся к позднему периоду средневековья-Ногайской культуре XVI-XVII столетий (Agulnikov și al, 2022, 56-57). В северо-западной части карьера была выполнена прирезка размерами 8 x 2 м, глубиной до 2 м от уровня современной поверхности. Прирезка была связана с обнаружением на данном участке погребения 1. В дальнейшем все выявленные захоронения были привязаны к погребению 1.

Стратиграфия исследованного участка карьера, следующая: 1 слой представлял собой гумусную прослойку толщиной 0,2-0,35 м, фиксируемую по всей длине обследуемого участка. Ниже ее имелась прослойка древнего чернозема светло-серого цвета, толщиной -0,4-0,5 м. Ниже черноземного слоя отмечен слой желтой материковой глины, зафиксированный на глубине 1,7-1,58 м. Внешняя поверхность неровная. В СЗ части отмечена высота 1,8-2 м, далее по склону внешняя поверхность понижалась, достигая высоты 1,2-1,3 м. Как отмечалось выше большая часть археологического памятника и мыса, на котором он был расположен была уничтожена в конце 1980-х-начале 1990 гг. несанкционированным карьером по добыче глины

Погребение 1 (ногайское) было выявлено в СЗ участке на глубине 0,6 м от уровня современной дневной поверхности. Прослежено по остаткам деревянного перекрытия из плохо сохранившихся досок (деревянных плах), часть которых была уложена вдоль погребальной камеры, а часть досок имела поперечное положение. Заполнение представлено светлым черноземом, перемешанным с глиной. Погребальная камера (скорее всего имевшая в древности трапецевидную форму, западный край нарушен карьером) сохранившимися размерами 0,9 x 0,085 x 0,65 м была ориентирована по линии ВЗ с небольшим отклонением к западу. Глубина погребальной камеры от уровня фиксации составляла-0,3 м. Погребенный

(предварительно скелет молодой женщины) был уложен вытянуто на спине, с некоторым разворотом вправо, головой на З с небольшим отклонением к С. Череп уложен на боку, лицевой частью обращен на ЮВ. Левая рука, согнутая, уложена на грудную клетку под острым углом к локтю. Правая рука, также согнутая в локте под острым углом, лежит перед скелетом погребенного. Левое крыло таза чуть приподнято. Вытянутые кости ног уложены прямо. Окончания берцовых костей соединены в области ступней. Кости скелета слабо окрашены тленом коричневого цвета, от деревянного перекрытия. Сохранность костей скелета хорошая.

Безинвентарное.

Погребение 2 (Ногайское) было выявлено в 12,5 м к югу от погребения 1, на глубине 0,5 м. Повреждено при разработке карьера. Западная часть отсутствовала. Сохранилась часть погребальной камеры трапециевидной формы с округленными углами размерами 0,6 x 0,5 x 0,4 м, глубиной-0,5 м от уровня фиксации. Заполнение представлено черноземом серого цвета, перемешанным с глиной. В заполнении встречались фрагменты дерева от перекрытия. Верхняя часть скелета и череп отсутствовали. На дне камеры от скелета, погребенного сохранились часть позвоночника, предплечья правой и левой рук. Левое предплечье лежит вдоль костяка, предплечье правой руки уложено под таз. Ноги –вытянутые, прямые. Стопа правой ноги развернута вправо. Кости скелета слабо окрашены светло-коричневым тленом от перекрытия. Сохранность костей скелета хорошая.

Безинвентарное.

Погребение 3 (Ногайское) было обнаружено в 23 м к югу от погребения 1 на глубине-0,5 м. Нарушено при разработке карьера. Прослежен погребальная камера трапециевидной формы размерами 0,55x0,49x0,38 м. Глубина от уровня фиксации составляла 0,53 м. Заполнение представляло собой светло-серый чернозем, перемешанный с глиной. В заполнении встречались фрагменты дерева от перекрытия. На дне погребальной камеры от погребенного сохранились лишь нижние конечности, судя по их расположению ноги были уложены прямо, а погребенный был ориентирован в западном направлении. Ступня правой ноги была развернута вправо. На костях отмечен тлен светло-коричневого цвета от рухнувшего деревянного перекрытия.

Безинвентарное.

Погребение 4 (Ногайское) было обнаружено в 27,4 м к югу от погребения 1, на месте понижения края карьера, на глубине-0,15-0,2 м. Западный край захоронения был разрушен при разработке карьера. Также была разрушен и верхняя часть скелета погребенного. Погребальная камера имела вытянутую овальную форму с округленными углами. Сохранившиеся размеры-1,51 x 0,45 м. Судя по расположению сохранившихся костей погребенный, был ориентирован в западном направлении. От скелета сохранились предплечье левой руки, направленное к тазу и окончание предплечья правой руки, ладонью уложенное под таз. Ноги вытянутые-прямые. Ступня правой ноги слегка повернута вправо, ступня левой ноги вытянута. Кости скелета окрашены тленом светло-коричневого цвета от рухнувшего перекрытия. На дне погребальной камеры, в зоне «туловища» погребенного отмечены основания деревянных шестов (дерево истлело) диаметром -6-7 см, на которых в древности, согласно ногайским обычаям привязывалась лошадиная или овечья шкура для обозначения места захоронения.

Безинвентарное.

В данное описание не вошли остатки двух захоронений, кости которых были выявлены в стенках и на дне карьера, восстановить расположение которых не представляется возможным. Также при зачистке стенок карьера не удалось выявить культурного слоя, связанного с находкой лепного сосуда позднего бронзового века, выполненного в виде чаши с округлым туловом и цилиндрическим горлом, соответствующим Белозерской культуре Северо-Западного Причерноморья XI-X вв. до н.э. Дальнейшее исследование этого археологического памятника, возможно, позволит выявить его более древние горизонты.

Одной из актуальных проблем археологии Юга Республики Молдова является проблема исследований позднесредневековых древностей Буджака. В результате полевых исследований в 80-90-е годы XX столетия в зонах строительства и эксплуатации мелиоративных систем (Сава, Агульников, Манзура 2019), а также в процессе составления Свода археологических памятников в южной степной зоне Республики Молдова, в Буджакской степи был открыт ряд могильников периода позднего средневековья (Postică, Agulnikov, Sava 1995, 141-171). Дальнейшие исследования в этом плане не проводились в последние два десятилетия, за исключением раскопок ногайского могильника у с. Казаклия в 2019 г (Агульников, 2019: С. М. Агульников, Отчет об археологических исследованиях у с. Казаклия (Агульников 2019, ч.2., 57-112; Agulnikov, Jelezniî 2020, 60-61.).

Для территории юга степной зоны Пруто-Днестровского междуречья период позднего средневековья охватывает время с конца XIV в. до 1-й половины XVIII столетия.

Библиография

1. Агульников 2019, 57-112: С.М. Агульников, Отчет об археологических исследованиях у с. Казаклия в 2019 г., Комрат 2019, НИЦ Гагаузии, ч.2,57-112.
2. Сава, Агульников, Манзура 2019: Е. Сава, С. Агульников, И. Манзура, Исследования курганов в Буджакской степи (1980-1985 гг.), Chişinău 2019, 368 с.
3. Agulnikov, Jelezniî 2020: Cercetări arheologice la Cazaclia în anul 2019// Cercetări arheologice în Republica Moldova, Campania 2019, Chişinău 2020, 60-61.
4. Agulnikov și al. 2022: S. Agulnikov, V. Vornic, S. Popovici, D. Avram, Cercetări arheologice de salvare în anul 2021// Cercetării arheologice în Republica Moldova, Campania 2021. Chişinău 2022, 56-57.
5. Postică, Agulnikov, Sava 1995: Mormăntele alenomazilor turanici medievali din tumulii de lângă localitățile Taraclia și Cazaclia// Memorie Antiquitatis XX, Piatra Neamț 1995, 141-171.

УДК 271.2-523.41(477.74-21Бол)-722.53:929Кулинские

<https://orcid.org/0000-0002-7534-8947>

БОЛГАРСКИЙ ДУХОВНЫЙ РОД КУЛИНСКИХ В БЕССАРАБИИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.

Пушков Игорь,

аспирант Одесского национального университета

им. И.И. Мечникова, г. Одесса, Украина

e-mail: puscov_bolgrad@yahoo.com

orcid id: 0000-0002-7534-8947

Abstract. The article is written on the basis of numerous information from church documentation. As a source, the author used formulary (1815-20s) and clergy (from 1830-1831) statements of the clergy, as well as confessional paintings of the Holy Nativity of the Virgin Church of the Bulgarian Tabak colony and metric books of the first half of the 19th century, stored in funds of the communal institution Izmil archive. The wide involvement of various sources for the study made it possible to reveal a lot of information about the representatives of the Kulinsky family. A generalized image of the priest John Kulinsky, who began his spiritual ministry on the territory of Budzhak a decade before the mass resettlement of Bulgarians in Bessarabia, is recreated. The life and pastoral activities of his son Dmitry Kulinsky, who served in the temple of the village of Tabak for more than 30 years, are considered. The life of other representatives of the Kulinsky family, who served in the temple of the village of Tabak as clergymen in the indicated historical period, is briefly covered. Other representatives of this one of the largest clans in Bessarabia were partially

affected in the study, the composition of their families was considered and the years of birth were indicated.

Key words: Kulinsky family, religious-territorial communities, Bessarabian clergy, Bulgarian settlement in Bessarabia, Budzhak.

Постановка проблемы и актуальность исследования. Многие исследователи связывают появление балканских народностей в Бессарабии и соответственно образование болгарских колоний на этой территории с колониационной политикой Российской империи первой половины XIX в. Однако болгары и другие балканские народности переселялись в Буджак как в ходе массовых переселений, так и задолго до них, и даже после них. О богатой предистории массовых переселений в науке известно намного меньше. В этой связи нас заинтересовала личность священника Иоанна Николаевича Кулинского. Комплексное изучение жизнедеятельности бессарабского духовенства позволяет исследователям использовать личностные источники и фактологический материал для реконструкции православных приходов, а также региона в рамках соответствующего исторического периода.

Целью статьи является попытка описания жизни и деятельности священника И.Н. Кулинского и его детей, избравших, как и их отец, путь духовного служения.

Анализ последних исследований и публикаций. В историографии Бессарабии имеются публикации, посвященные жизни и деятельности архиепископов, епископов и отдельных священников. Большая часть подобных исследований была опубликована до революции 1917 г., но имеются статьи и нашего времени. Большая часть публикаций, из которых мы можем подчерпнуть сведения о той или иной персоналии, содержится в комплексных исследованиях, где рассматривается в целом церковный клир храма. Среди последних можно указать труды Н.М. Стойкова [31], К.И. Курдогло [21], И.М. Пушкова [23; 30, с.141-196], Н.Н. Червенкова [28], И.И. Думиника [2], а также их совместный труд по Тараклии [29]. Работ, посвященных отдельным родам из числа духовенства, немного; примером подобной работы может служить наша статья, посвященная роду Агура из селения Чешма-Варуита [22].

Что же касается Кулинских, то по истории этого болгарского рода имеется объемный труд Атанаса Кулинского «Нашият род», опубликованный в Софии в 2000 г. [20]. В своем родовом исследовании автор рассказывает о представителях рода как в самой Болгарии, так и за ее пределами. Имеется описание и тех Кулинских, которые переселились на территорию Бессарабии, проживали здесь или живут в настоящее время. Автор в своей работе опирается на данные Хаджидоновой истории, а также на воспоминания представителей рода Х.П. Кулинского, К. Кулинского и О.Х. Кулинской [18 С. 584]. Небольшой историко-публицистический очерк К.Д. Русинова, посвященный роду Кулинских, проживающих в с. Зализничное (Болгарийка), также написан на основе воспоминаний жительницы села П.И. Кулинской (Хаджиогло) [26].

Изложение основного материала. Вначале нашей статьи скажем несколько слов о репрезентативности источников. Родовые предания и нарративные источники, использованные вышеуказанными авторами, позволили выявить множество интересных жизненных обстоятельств и мелочей из жизни бессарабских болгар, но все это без подтверждения архивными данными дает однобокий взгляд на проблему и грешит многочисленными ошибками и пробелами, с чем и пришлось столкнуться в ходе работы.

Настоящее исследование написано на основе многочисленной церковной документации: формулярных ведомостей духовенства (1815-20-е гг.), клировых ведомостей (с 1830-1831 гг.), исповедных росписей церквей, метрических книг, хранящихся в фондах коммунального учреждения «Измаильский архив». Широкое привлечение разнообразных источников для исследования позволило выявить много сведений о представителях рода Кулинских. В основе своей они дублировали друг друга, дополняя в мелочах, или

подтверждали сведения, указанные в более ранних документах. Резюмируя по данному вопросу, можно сказать, что многочисленные и разнообразные сведения отличаются фрагментарностью, предоставляют возможность лишь зафиксировать какой-либо факт и составить только обобщенный образ исторической личности.

А. Кулинский в своей книге описывает знаковое в истории рода событие – отъезд в 1820 г. четверых братьев Кулинских из селения Костенец в Бессарабию, где они расселились в с. Табаки, Болград и других окрестных населенных пунктах. В нашем случае, Иоанн Кулинский в начале 1790-х гг. переселился на левый берег Дуная, территорию, подчиненную османам, но власть последних здесь проявлялась формально и реально принадлежала буджакским ногайцам или молдавским боярам. В 1794 г., 6 апреля был хиротонисан в сан диакона митрополитом Проилавским Парфением II, а на следующий день – 7 апреля, в священники к Св. Благовещенской церкви селения Вулканешты Томаровского цинута [6, л. 29 об. – 30; 7, л. 31 об. - 32]. Исследователи считают, что болгарские переселенцы поселились в селении Вулканешты еще в 1732 г. [1, с. 12], поэтому болгар среди местных прихожан было достаточно много. В Благовещенском приходе молодой священник служил на протяжении 4-х лет, после чего его перевели на другое место служения в интересах службы. В 1806 г., во время русско-турецкой войны храм разрушили турецкие солдаты и жители вынуждены были построить новый. В 1812г. в селении уже функционировала новопостроенная Св. Успенская церковь, сделанная из чамура [27, с. 292].

В 1798г. от. Иоанн перемещен в соседний Греченский цинут в центральное селение Гречены к храму Святых и равноапостольных и великих царей Константина и Елены. Перевод священника на новое место служения осуществил уже другой иерарх, митрополит Гушский Герасим [6, л. 29 об. – 30; 7, л. 31 об. - 32]. Перед нами яркий пример уменьшения территории влияния Проилавской митрополии и усиление духовного воздействия соседней церковной организации. Какие бы перипетии в миру не происходили, иерархи Молдавской Православной Церкви не оставляли православные селения и территории без своего духовного внимания.

В Константино-Еленовском приходе от. Иоанн служил продолжительное время (1798 – 1816 гг.) и в очередную ротацию кадров угодил уже после русско-турецкой войны 1806 – 1812 гг., когда территория Буджака вошла в состав Российской империи. На территории Бессарабии была основана новая церковная организация – Кишиневская и Хотинская архиепископия, а православные приходы Буджака находились под руководством преосвященного Дмитрия (Сулима), епископа Бендерского. 15 марта 1816 г. клирик перемещен в интересах духовной службы в селение Шикирли-Китай, Измаильского цинута к новостроящейся церкви Константино-Еленовского прихода. На долю первого священника в этом селении пришлось беспокойные годы заложения основ и организации приходской жизни, а также сбор необходимых для ведения строительства средств и материалов. Окончание работ в храме произошло уже во время служения Петра Колпачева, второго священника в селе [24, с. 90-91], а от. Иоанн 8 марта 1819 г. переведен в центральную болгарскую колонию Табак. [6, л. 29 об. - 30].

Благовещенский приход в пастырском служении от. Иоанна был последним, здесь он встретил свою старость, а в селении Табак развился и до ныне здравствует род Кулинских и по количеству людей, входящих в него, считается самым большим в населенном пункте [3, с. 164; 20, с. 558]. До прибытия нового священника паству окормляли проживающие в населенном пункте безместные священники – 96-летний Иоанн Болгар [4, л. 58 об. - 59; 5, л. 215] и 104-летний Иоанн Пеев [15, л. 32].

В Табаки священник Иоанн Кулинский прибыл в возрасте 58 лет (в формулярной ведомости указывается возраст 64 года), вдовый и с уже взрослыми детьми, только сын Симеон был 13-летним. Здесь он попадает на очередную новостройку и занимается многочисленными деланиями, связанные с ней. Окончательные мероприятия по строительству и внутренней отделке были завершены только в 1823 г. Именно при нем в

здании церкви, при большом стечении народа подполковник С. Малевинский зачитал в мае 1820 г. именной рескрипт русского императора Александра I о даровании болгарским переселенцам колонистского звания, предоставления соответствующих званию льгот и послаблений, а также об основании в Буджаке колонистских округов. Поменялся статус селения Табак, оно стало центральной болгарской колонией – центром всего Болгарского водворения в Бессарабии. Изменилось название населенного пункта, по просьбе жителей его переименовали в Болград и некоторое время, до основания новой колонии на берегу оз. Ялпух, оно так именовалось.

Необходимо сказать несколько слов о фамильном имени священника. О том, что клирик именуется Иоанн Кулинский, становится известно из исповедной росписи Благовещенского прихода за 1825 г. [8, л. 7]. До этого в церковных документах он значился как Иоанн Николаев и это не противоречило существующей в то время на Балканском полуострове практике. Сын получал фамильное имя по имени своего отца, так, Христо Ботев получил свою фамилию по имени своего отца Ботю Петкова. О том, что Николаев это Кулинский, стало понятно только при прямом сопоставлении данных в имеющихся документах. При изучении документов, формулярных ведомостей священнослужителей, нас заинтересовала подпись священника, т.к. она несла в себе уличное прозвище, ставшее в последствии фамильным именем: «Селение Табак прихоцкъ свещеникъ Иван Никула Коленци» [6, л. 29 об. - 30; 25, с. 502].

От. Иоанн служил в приходе до 1827 г. и в возрасте 66 лет вышел за штат [8, л. 7; 15, л. 32; 16, л. 8 об. - 9], оставив свою должность, как тогда было принято, своему среднему сыну Дмитрию [9, л. 24 об.]. После выхода за штат, не вел богослужений, но исполнял христианские требы при храме, проживал в собственном доме в колонии Табак [16, л. 8 об. - 9; 17, л. 143]. Необходимо отметить, в 1830 г. престарелый от. Иоанн впал в уныние и стал посещать сельскую корчму, пороча тем самым свое светлое имя, за это был наказан церковным начальством – для вразумления и покаяния отправлен на 2 месяца в монастырь [16, л. 9]. В последствии, по старости лет передал хозяйство своему младшему сыну Симеону и жил на его пропитании, умер 18 апреля 1835 г. [9, л. 25 об.].

Своих детей священник воспитывал в духе христианского благочестия, честно выполняя свои обязанности родителя, обучал их русской грамоте и церковно-славянскому языку, пению, чтению Святого писания и молитвословию. Тем самым, он подготовил не только хорошо воспитанных в христианской вере граждан государства, но и дал своим детям «кусочек хлеба» в жизни – в первой половине XIX в. служение в духовном ведомстве рассматривалось не только как служение Богу, но и как средство пропитания. Не известно имени жены священника, т.к. в ранних формулярных ведомостях указывались только лица «мужеского пола». Нет сведений сколько у него родилось в счастливом браке детей, но среди выживших и известных нам значатся – сыновья: Василий, Николай, Дмитрий, Панайот, Симеон, Степан и дочь – Акилина (Акулина). В церковной документации сохранились некоторые сведения о них. Так как большая часть его отпрысков все же избрала в своей жизни духовную стезю, представляем эти материалы.

Василий Кулинский, старший сын священника И.Н. Кулинского, родился в 1788 г. на территории Болгарии. В 1822 г. вошел в состав церковного клира Благовещенской церкви колонии Табак на должность дьячка, будучи уже в возрасте 34 лет. 20 июня 1824 г. умер от чахотки, отпет приходским священником с. Курчи А. Константиновым. Умер он скоропостижно, в результате чего, как отмечено в метрической книге, не был исповедан и не причащен святыми тайнами, похоронен на кладбище с. Табак [13, л.16 об. - 17]. В семье В.И. Кулинского и его жены Недельки (1796 г.р.) были дети: сын Танас (Афанасий) (1817 г.р.) и дочь Димитра (1820 г.р.). После смерти отца дети находились в составе церковного клира в качестве «сиротствующих» и на их содержание отчислялось небольшая часть дохода. [8, л. 7 об.; 15, л. 32; 17, л. 143; 18, л. 127]. Сын Афанасий готовился продолжить семейную стезю по духовной линии, обучался дедом русской грамоте, «чтению, пению и письму», но в возрасте

17 лет за побег за границу Российской империи 7 сентября 1835 г. был исключен из духовного звания. [16, л. 8 об. - 9; 9, л. 25 об. - 26]. Была в семье еще дочь Мария, но она умерла спустя 4 дня после смерти своего отца – 24 июня 1824 г. «от кашлю». Приобщена Святых тайн и погребена своим дедом, священником И.Н. Кулинским. [13, л. 16 об. - 17].

Второй сын от. Иоанна, **Николай Кулинский** родился в 1784 г. на территории Болгарии. Готовился для духовной деятельности, чтобы получить должность в церковном клире, но в науках особо не преуспел. Благодаря упорству и настойчивости отца все же был допущен до служения в качестве пономаря указом Кишиневской духовной дикастерии от 6 мая 1822 г. по резолюции архиепископа Кишиневского и Хотинского Дмитрия Сулимы. [9, л. 25; 10, л. 8; 16, л. 8 об. - 9]. Известна оценка профессиональных качеств пономаря Н.И. Кулинского в 1830 г., исполняющим обязанности благочинного священника Даниилом Дашицким: «В чтении и пении и катехизис мало сведущ». [16, л. 9] На протяжении многих лет своей деятельности в духовном ведомстве он так и не смог улучшить свое умение в чтении и знании катехизиса, и оценивался благочинными весьма скромно [9, л. 25; 10, л. 8]. Впрочем, он таки удостоился положительного отзыва о своих умениях в 1856 г. уже находясь за штатом церковного клира. [11, л. 22].

Прослужив в Благовещенском приходе бессменно 32 года, был уволен в 1854 г. по болезни за штат. Вдовствуя, он жил в колонии Табак на собственном пропитании и в собственном доме. [11, л. 21 об.; 12, л. 24 об.]. У него с женой Георгиной Федоровной (1896 г.р.) родились дети: сын Иордан (1825 г.р.), Фота /Фотиния/ (1818 г.р.), Мария (1821 г.р.), Феврония (1824 г.р.), Феодосия (1827 г.р.), Татьяна (1835 г.р.). [8, л. 7 об.; 9, л. 25 об.; 10, л. 7 об.; 15, л. 32; 16, л. 8 об. - 9; 17, л. 143; 18, л. 127]. Так как некоторые из указанных детей не везде по документам значатся, то, хотя это и не подтверждено документально, можно предположить, что они умерли в детстве из-за многочисленных болезней. Это касается сына Н.И. Кулинского, Иордана и его последней дочери Татьяны.

Дмитрий Иванович Кулинский – третий сын от. Иоанна. Он родился в 1799 г. на территории Бессарабии, когда его отец уже был священником. Также как и его братья был обучен русской грамоте, чтению и письму, необходимым для богослужебной деятельности молитвам и Святому писанию. В семинарии не обучался, однако, показав неплохие результаты на испытаниях в Кишиневской духовной дикастерии, по резолюции архиепископа Кишиневского и Хотинского Дмитрия (Сулима), указом от 16 марта 1828 г. принят в духовное ведомство Кишиневской епархии на должность дьячка Св. Благовещенской церкви колонии Табак [16, л. 8 об. - 9]. 22 июня 1832 г. хиротонисан сначала в дьякона, а спустя день во священника к его родному храму. [9, л. 24 об.] Нельзя сказать, что он выслужил священническое звание, т.к. прошло всего лишь 4 года после начала духовной службы. Его заслуги можно также не принимать в расчет, они достаточно скромны, «в чтении и пении средственен», хотя в знании катехизиса «сведущ». [16, л. 9]. Хотя данные характеристики были в достаточной мере щадящие, но все же зависели от личности конкретного благочинного. Уже в 1834 г. его профессиональные умения в чтении, пении и знании катехизиса были удостоены оценки «хорошо» [9, л. 25]. Имеющиеся в нашем распоряжении сведения о деятельности священника обрываются 1853 г., в последующие 1856 и 1857 годы Д.И. Кулинский в приходе не значится [11, л. 17-22 об; 12, л. 21-26 об.]. Возможно, что клирик был по службе перемещен в другой приход за пределы Болгарского водворения.

У священника Д.И. Кулинского и его жены Сафты Липадатовой (1805 г.р.) родилось 6 детей: Авраам (1831 г.р.), Константин (1833 г.р.), Георгий (1836 г.р.), Варвара (1838 г.р.); Пантелеймон (1842 г.р.), Иоанн (1845 г.р.). [9, л. 24 об.; 10, л. 6 об; 17, л. 143; 18, л. 127; 19, л. 114]. Не все из них дожили до взрослого состояния, в частности это касается его трех сыновей: Авраама, Константина и Георгия. В отношении дочери Варвары что-либо точно сказать нет возможности, но на 1853 г. в семье у супругов воспитывалось два сына – Пантелеймон и Иоанн. [19, л. 114].

Панайот Кулинский, сын священника Иоанна, 1803 г.р. Отец обучил его русской грамоте и пению, обучал Святому писанию, готовил его для продолжения деятельности в духовном ведомстве [6, л. 29 об.-30; 7, л. 31 об.-32]. В семействе своего отца находился достаточно продолжительное время, до 24 лет [8, л. 7; 15, л. 32], но так и не прошел испытание в Кишиневской духовной консистории. Скорее всего здесь присутствовало нежелание самого П. Кулинского идти по духовной стезе. Он был уволен из духовных детей Кишиневской епархии по возрасту и в дальнейшем в документах указывался в числе прочих колонистов селения Табак. П. Кулинский с женой Стояной (1806 г.р.) имели 2-х сыновей: Иоанна (1830 г.р.) и Исаака (1838 г.р.), а также 3-х дочерей: Петру, Яну и Татьяну. Не все их дети дожили до взрослого возраста, известно, что в середине 1830-х гг. умер Иоанн. Трудно проследить дальнейшие судьбы Яны и Петры [17, л. 148 об.; 18, л. 133 об.], но на 1853 г. в семье с родителями проживали только Исаак и Татьяна [19, л. 127].

Симеон Иванов Кулинский, 1805 г.р., в семинарии не обучался, но был обучен чтению и пению на русском языке [16, л. 8 об.] и смог выдержать соответствующую проверку при Кишиневской духовной консистории. По результатам проверки резолюцией архиепископа Дмитрия (Сулимы) назначен указом от 13 мая 1833 г. на должность дьячка в Благовещенскую церковь колонии Табак. Характеризуя его профессиональные качества, благочинный священник отмечает, что «чтение, пение и катехизис – хорошо» знает, поведения «хорошего». С женой Ценой (1811 г.р.) воспитывали Симеона (1835 г.р.). С.И. Кулинский скоропостижно умер 27 декабря 1835 г. [9, л. 24 об. - 25; 17, л. 143]. Его жена проживала в оставшемся от мужа доме, а сын находился в составе церковного клира в качестве «сиротствующего» [18, л. 127; 19, л. 114]. Поступающая от клира небольшая помощь помогла вдове вымотеть и воспитать ребенка.

Степан Кулинский – сын умершего дьячка Стефана Кулинского, 1834 г.р. [12, л. 25 об.]. С 1857 г. служил дьячком в селении Перебыковцах Хотинского уезда, был принят в числе молдавского духовенства в состав Молдавской Православной Церкви, 29 апреля 1859 г. переведен служить к Табакской церкви на должность дьячка [12, л. 24].

Акилина, единственная среди детей от Иоанна дочь, родилась на территории Бессарабии в 1797 г. Воспитывалась в семье до 28-летнего возраста. [8, л. 7]. Необходимо сказать, что родителей очень заботили матримониальные планы. Лучшей долей для дочери священника было выйти замуж за клирика и окунуться в знакомую по имеющемуся опыту жизнь, но в новой семье. Отцу удалось ее сосватать за И.М. Догарова – указного дьячка из колонии Казаяклии. Таинство венчания совершилось 24 мая 1825 г. в церкви колонии Табак болгарским священником Иоанном Лисевичем. Поручителями выступили благочинный священник из колонии Казаяклия Стефан Твердиевич, священник Николай Карапенников и указной пономарь Савва Станчев. Интересно, но в метрической записи отмечено, что жениху исполнилось 26 полных лет, а вот невесте – 25. Отец невесты, Иоанн Кулинский, очень хотел выдать замуж свою единственную дочь и при этом не обидеть зятя, поэтому Акилина в составленном церковном документе помолодела на 4 года – одним словом, «своя рука – владыка». [14, л. 30 об.].

Продолжая разговор о роде Кулинских в селении Табак в первой половине XIX в., необходимо отметить, что никаких Кулинских кроме самого священника Иоанна и его детей с семьями, входящими в состав церковного клира Св. Благовещенской церкви, не числилось среди жителей населенного пункта. То же самое прослеживается и в отношении колонистов под фамильным именем Николаев, их также в колонии Табак не было. О колонии Болгарийка (ныне с. Зализничное) речи в данном случае не идет, т.к. оно основано в 1862 г. и в нем жили выходцы из Табак и других селений Бессарабии.

В 1830-х в колонистских списках Табак появляется имя Панайота Кулинского, не пожелавшего войти в состав духовенства и уволенного из числа «духовных детей» Кишиневской епархии. В 1853 г. кроме семьи среднего сына Иоанна Кулинского в число сельского общества были внесены семья Николая Петровича Кулинского и семья его сына

Ивана, выделившегося в отдельное хозяйство. Н.П. Кулинский (1800 г.р.) со своей женой Ивановой (1807 г.р.) воспитывали в 1853 г. четырех детей: сына Харлампия (1831 г.р.) и трех дочерей: Марию (1835 г.р.), Елену (1837 г.р.) и Анастасию (1841 г.р.). В семье его старшего сына Ивана (1827 г.р.) и его жены Анны (1831 г.р.) на то время был только один сын Стефан (1852 г.р.) [19, л. 114 об.].

К роду Кулинских, проживающих в селении Табак, тесно примыкает род Сафта, вернее сказать, это тот же род Кулинских только по-другому названный. Жена священника Д.И. Кулинского Сафта Липадатова уже в «румынский период» времени, овдовев, стала главой семьи и землевладелицей. Поэтому за ее детьми и внуками закрепилось среди населения уличное прозвище (*прякур*) Сафта, ставшее в последствии новым фамильным именем.

Выводы. После смерти детей священника И.Н. Кулинского никто из представителей рода не пожелал связать свою жизнь с духовной стезей, на них род в качестве династии духовенства закончился. Однако, при этом, необходимо помнить, что представители рода Кулинских в качестве священников, дьячков и пономарей служили в храмах Бессарабии, честно выполняя свой пастырский долг на протяжении более 60-ти лет, и оставили о себе в народе благую память.

Священник И.Н. Кулинский – один из десятков болгарских клириков, переселившихся на территорию Бессарабии задолго до массовых переселений болгар и служивших в православных храмах болгарских и молдавских селений. Выявление фамилий и сведений об этом болгарском духовенстве – отдельная большая тема, требующая дополнительных изысканий в архивохранилищах Украины и Молдовы.

Библиография

1. Грек И., Чевенков Н. Българите от Украйна и Молдова: Минало и настояще. София: изд.
1. къща «Христо Ботев», 1993. 296 с.
2. Думиника И. Храм Успения Божией Матери села Кирсово. Исторические аспекты. Кишинэу: S.Ş.B., - 2013, 274 р.
3. Казанджиев Г. Табаки в своята история. Добрич: Изд. «Матадор 74», 2019. 196 с.
4. Коммунальное учреждение «Измаильский архив» (далее: КУИА). Ф. 630. Оп. 1. Д. 5. 59 л. «Формулярные ведомости о священно и церковно-служителях по ведомству Старшего Благочинного за 1818 год».
5. КУИА. Ф. 630. Оп. 1. Д. 6. 239 л. «*Метрическая книга за 1818 год*».
6. Коммунальное учреждение «Измаильский архив» (далее: КУИА). Ф. 630. Оп. 1. Д. 8. 79 л. «*Формулярные ведомости за 1820 год*».
7. КУИА. Ф. 630. Оп. 1. Д. 10. 80 л. «*Формулярные ведомости о священниках за 1821 год*».
8. КУИА. Ф. 630. Оп. 1. Д. 18. 981 л. «*Исповедные ведомости за 1825 год*».
9. КУИА. Ф. 630. Оп. 1. Д. 32. 228 л. «*Клировая ведомость за 1834 год*».
10. КУИА. Ф. 630. Оп. 1. Д. 57. 62 л. «*Клировые ведомости за 1845 год*».
11. КУИА. Ф. 630. Оп. 1. Д. 82. 354 л. «*Клировые ведомости за 1856 год*».
12. КУИА. Ф. 630. Оп. 1. Д. 86. 208 л. «*Клировые ведомости за 1857 год*».
13. КУИА. Ф. 631. Оп. 1. Д. 2. 786 л. «*Метрические книги за 1824 год*».
14. КУИА. Ф. 631. Оп. 1. Д. 3. 789 л. «*Метрические книги за 1825 год*».
15. КУИА. Ф. 631. Оп. 1. Д. 4. 786 л. «*Исповедные росписи за 1826 год*».
16. КУИА. Ф. 631. Оп. 1. Д. 8. 786 л. «*Метрические книги за 1830-1831 годы*».
17. КУИА. Ф. 631. Оп. 1. Д. 12. 1189 л. «*Исповедные росписи за 1834 год*».
18. КУИА. Ф. 631. Оп. 1. Д. 13. 538 л. «*Исповедные ведомости за 1837 год*».
19. КУИА. Ф. 631. Оп. 1. Д. 31. 940 л. «*Исповедные ведомости за 1853 год*».
20. Кулински Ат. Нашият род от древността до днес. София: Изд. «Български писател», 2000. 652 с.

21. Курдогло К.И. История Свято-Николаевской церкви с. Баурчи. Кишинев: (Î.S.F.E.-P. «Tirogr.Centrală»), 2008. 200 p.
22. Пушков И.М. Материалы к истории болгарского бессарабского священнического рода Агура. *Православные храмы в болгарских и гагаузских селениях юга Украины и Молдовы*. Вып. 1. Болград: ООЦБК, 2005. С. 257-293.
23. Пушков И.М. Символ единения народов Бессарабии: Исторический очерк о Спасо-Преображенском соборе города Болграда. – Болград: СМИЛ, 2008. 112 с.
24. Руссев Н.Д. Шикирлик-Суворово: два века в истории (1815-2015). По документам и рассказам участников событий. Одесса: издательство Черноморье, 2017. 682 с.
25. Руссев Н.Д. «Формулярные ведомости Измаильского протоиерея Никиты Глизяна за 1820-й год» о церквях, священниках и жителях некоторых болгарских колоний. *Человек в истории и культуре: Мемориальный сборник материалов и исследований в память лауреата Государственной премии Украины академика РАЕН, профессора Владимира Никифоровича Станко*: Вып. II. Одесса: СМИЛ, 2012. С. 497-506.
26. Русинов К.Д. В поисках лучшей доли: (династия Кулинских). *История села глазами современников: Историко-публицистический очерк к 150-летию с. Болгарийка. 1861 – 2011 гг.* Болград: тип. ООО «Арт-Юг», 2011. 40 с.
27. Халиппа. И. Сведения о состоянии церквей Бессарабии в 1812-13 гг. *Труды Бессарабской ученой архивной комиссии*. Т. III. Кишинев: типолитография Э. Шлиомовича, 1907. С. 231-296.
28. Червенков Н.Н. Петро-Павловская церковь села Чийшия (Городнее). Кишинев: S.Ş.V: «Cu drag», 2013, 240 p.
29. Червенков Н., Думиника И. Тараклии – 200 лет. Т. 1 (1813-1940). Кишинев: S.Ş.V: «Cu drag», 2013, 608 p.
30. Чушмелий: история и культура: Монография. Одесса: Симэкс-принт, 2018. 516 с.
31. *Stoicov N. Istoricul parohiei și a bisericii Sf. Gheorghe din orașul Cetatea-Albă*. Ismail: Tip. eparhiala, 1938. 82 p.

УДК 069:908(478-29)

<https://orcid.org/0000-0003-1401-2849>

ИЗ ИСТОРИИ КОМРАТСКОГО РЕГИОНАЛЬНОГО ИСТОРИКО- КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ ГАГАУЗИИ (ГАГАУЗ ЕРИ): 90-Е ГГ. ХХV-НАШИ ДНИ

Романова Светлана,
Преподаватель Колледжа им.М.Чакира,
г.Комрат РМ
e-mail:romanova62@list.ru
orcid.id. 0000-0003-1401-2849

Annotation. The study of the history of museums has a cognitive value, and museum practices began to intuitively understand this even during the formation of the museum as a social institution. We have already written about the Komrat Museum of Local History in the Soviet period, in this article we will talk about the post-Soviet period.

Keywords. Museum, exposition, history, culture, traditions, memory

Изучение родного края невозможно без опоры на исторические источники: на документы, фотографии, письма, периодику, воспоминания, предметы быта и домашнего обихода, орудия труда, книги, памятники природы и архитектуры. Часть из упомянутых источников хранится в музейных фондах и демонстрируется в экспозициях.

В пореформенный период менялись времена, менялись нравы и требования к экспозициям музея. В 1993 году Комратский историко-краеведческий музей награждается Почетной Грамотой Комратского райисполкома в ознаменование Всемирного Дня музеев, за создание богатых фондов, содержательных экспозиций, передвижных выставок и мероприятий.

По свидетельству администрации, тяжелые годы перестройки отрицательно сказались на развитии музея—финансовый дефицит не давал возможности полноценно внедрить замыслы по оформлению новых экспозиций, проектируемых директором Мариновым А.А.. Были периоды когда коллектив работников музея не получал заработную плату в течении девяти месяцев, но коллектив смог не только выстоять, но и приумножить фонды за счет сбора материала по первоначально важным темам.

Одним из важнейших событий периода перестройки и развала Советского Союза в крае явилось движение «Гагауз Халкы», благодаря которому произошло образование Гагаузской Республики, а затем Автономно Территориального Образования Гагаузия (Гагауз Ери). Анатолий Алексеевич, являясь свидетелем и участником этих событий пополнил фонды музея фотодокументами. Ведущий научный сотрудник А.Ф. Мариновой собрала богатый материал, часть которого ныне используется в стационарной экспозиции, а также в передвижной выставке.

Исполнительный Комитет Гагаузии принимает решение о придании Комратскому музею статуса регионального. Свидетельством этому служит Распоряжение Исполкома Гагаузии № 12 от 01 июля 1997 года.

В 90-е гг. XX в. в Комратском историко-краеведческом музее появлялись новые разделы:

- образование и становление Гагаузской Республики;
- образование АТО Гагаузия (Гагауз Ери);
- происхождение и историческое развитие гагаузов;
- открыта новая экспозиция по теории зарождения жизни на Земле.

Новая экспозиция о происхождении жизни на Земле включила в себя некоторые археологические находки на территории края. Оценку экспозиции дали с российское издательство журнала «Наука и жизнь» и немецкое издательство «Шпигель», отметившие, что экспозиция завораживает посетителей любого возраста. Об этом свидетельствует запись в Книге отзывов и переписка А.Ф. Мариновой с издательством журнала «Наука и жизнь»

Посетители независимо от возраста с огромным удовольствием проводят время в зале данной экспозиции по долгу изучая интересный материал, познавая далекое прошлое нашей планеты, растительный и животный мир, который некогда существовал на территории АТО Гагаузия (Гагауз Ери).

Отрадно отметить, что идея открытия данной экспозиции принадлежавшая директору А.А., Маринову воплотила опыт, который он воплотил на основе панорамных экспозиций из ведущих музеев Советского Союза. Анатолий Алексеевич делал

наброски эскизов по расположению материала и консультировал художественного оформителя зала. Подборка материала и его научное обоснование легло на плечи А.Ф. и В. А. Мариновых. Художественным оформителем стал художник Копча Андрей Федорович, член Союза художников СССР, член Союза художников МССР, и ответственный секретарь Национального Союза художников Гагаузии (Гагауз Ери).

В 2000 году, после консультации с учеными в Комратском музее оформлена и открыта новая экспозиция автономных залов, по истории гагаузского народа начиная с древнейших времен до наших дней.

Из-за скудных средств, выделяемых на финансирование музея, дизайн, изготовление и оформление экспозиций производилось своими силами небольшого коллектива музея во главе с директором А. А. Мариновым, который брался за работу сам, показывая пример подчиненным.

Неутомимая А. Ф. Маринова занималась разработкой структуры и научным обоснованием экспозиций и координировала работу при раскладке экспонатов.

2002 год для музея стал особенным, т.к. директор Комратского регионального историко-краеведческого музея Гагаузии А. А. Маринов после перенесенного инфаркта передал управление своему сыну Маринову Владиславу Анатольевичу. О чем свидетельствует выписка из Приказов № 18-19 от 05.09.2002 года.

С вступлением в должность молодого директора, Комратский музей остается ведущим музеем в регионе, поддерживаются дружеские отношения с музеями Республики Молдова. Владислав Анатольевич на основании Письма-ходатайства Министра культуры РМ Вячеслава Мадана №04-10/04 от 03.01.2003 года Министерства культуры РМ перед Управлением культуры Гагаузии (Гагауз Ери) о присвоении Комратскому региональному историко-краеведческому музею Гагаузии (гагауз Ери) 1-й категории добился, перевода КРИКМ на 1 категорию. Об этом свидетельствует Постановление №6/4 от 06 июня 2003 года Исполнительного Комитета Гагаузии (Гагауз Ери) за подписью Башкана Гагаузии (Гагауз Ери) Г. Д. Табунщика .

Перевод Комратского регионального историко-краеведческого музея Гагаузии (Гагауз Ери) в 1-ю категорию и возврат А. А. Маринова после лечения к работе в должности художника оформителя Комратского музея явились хорошим стимулом в работе коллектива.

Несмотря на предельно сокращенное штатное расписание и мизерную зарплату небольшой коллектив с большими нагрузками выполняет поставленную перед ним задачу. Но мизерная оплата труда в культуре, является наибольшей проблемой в оттоке специалистов и не заинтересованности молодежи. Работа в музее насколько интересна, на столько и сложна. Не сведущему кажется, а что там, но когда человек сталкивается напрямую, то иллюзия быстро исчезает и только единицы выдерживают такие нагрузки за символическую заработную плату.

В качестве учебных экскурсий используются экспозиции второго этажа, включающие стенды 1-го зала, рассказывающие древнейшем периоде нашего края, начиная с каменного века с постепенным переходом в бронзовый и железные века. На стенде показаны археологические находки по демонстрируемым периодам и краткие сведения по крупному селению Черняховской культуры III-IУ веков, располагавшегося в северной части города Комрат.

Далее открывается раздел экспозиции рассказывающий о предках гагаузов, о гипотезах происхождения гагаузов, об ученых занимающихся изучением истории, материальной культуры гагаузов. В основу экспозиции легли изыскания таких ученых, как В. И. Григорович, В. В. Радлов, Мошков В. А., Л. Н. Гумилев,

Л.А. Покровская , М.В. Маруневич , М.Н. Губогло и М. П. Губогло, С.С. Курогло,

Г. А. Гайдаржи, молодых ученых и др. Также во время проведения экскурсанты получают интересную информацию о переселении колонистов с Балкан в Буджакскую степь, Бессарабию, об их быте и занятиях.

2004 год стал для сотрудников музея знаменательным. Так 27 апреля 2004 года коллектив Комратского регионального историко-краеведческого музея Гагаузии (Гагауз Ери) награждается Почетной грамотой Башкана и Народного Собрания Гагаузии (Гагауз Ери) За многолетний труд и большой вклад в дело сохранения и развития культурно-исторического достояния региона и в связи с 35- летием со дня основания. Почетная грамота подписана Башканом Гагаузии (Гагауз Ери) Г. Табунщик и Председателем Народного Собрания Гагаузии (Гагауз Ери) С. Есир. Свидетельством является Постановление №10 от 27.04.2004 г.

Сотрудники музея получают Адресный Лист Главного Управления культуры и туризма Гагаузии, в котором коллектив Комратского регионального историко-краеведческого музея Гагаузии (Гагауз Ери) поздравляется с 35-летием со дня основания. В Адресном листе отмечен большой вклад КРИКМ в сохранение и развитие культурно-исторического достояния нашего края и воспитания подрастающего поколения. Выражена уверенность, что

и в дальнейшем коллектив будет эффективно работать на благо развития культуры Гагаузии. Адресный Лист подписан Начальником управления культуры Гагаузии (Гагауз Ери) В. А. Дерменжи.

Сотрудники музея удостоены Дипломом Национального Музея Этнографии, истории и природы Республики Молдова в ознаменование 35-летия. Диплом подписан Генеральным директором Михаилом Васильевичем Урсу.

26 апреля 2004 года Комратский региональный историкок-раеведческий музей Гагаузии (Гагауз Ери) награждается Дипломом Министерства культуры Республики Молдова в ознаменование юбилея 35-летия. Диплом подписан Министром культуры Республики Молдова Вячеславом Маданом.

Полученные Комратским региональным историко-краеведческим музеем Гагаузии (Гагауз Ери) награды демонстрируют его уровень достижений и высокий профессионализм не только супругов Мариновых Анатолия Алексеевича и Анны Федоровны, но и всего коллектива, их вклад в дело развития музейного дела и АТО Гагаузии (Гагауз Ери).

Полученные награды могут быть использованы как свидетельство ценности и полезности не только ранее описанных экспозиций, но и таких экспозиций как материалы этнографического зала, рассказывающие об обычаях и обрядах народов нашего края во время православных праздников Пасха, Рождество, народные праздники - «Хедерлез»(06 мая), «Касым» (08 ноября), о крещении и воспитании детей, о гагаузской свадьбе, о похоронных и поминальных обрядах, о материальной культуре, интерьер комнаты гагаузской хозяйина среднего достатка, мужской и женской одежды.

Ценность данной экспозиции и в том, что ее открывают слова гагаузского писателя Дмитрия Кара—Чобана:

*Обычаи родимой стороны
Я так горжусь, что кровью к
Вам причастен!
Вы среди зла и горя рождены
Людской, неистребимой
верой в счастье.*

Коридор, проходящий по всему второму этажу оформлен экспозициями включающими разделы:

- образование, начиная с периода присоединения Бессарабии к России, периода администрации Королевской Румынии, советский период - всеобуч и ликвидация безграмотности. Показан раздел принятия Гагаузской письменности и введения ее изучения в школьную программу - изучение гагаузского языка 1957 - 1959 годы. Показан раздел истории образования Комратского Государственного университета.

- раздел развития медицины и здравоохранения Комратского района.
- раздел спорт - показывает достижения наших спортсменов в Советский и современный период, здесь показано открытие Школы тяжелой атлетики 2005 года, и достижения борцов.

- раздел раскрывающий творческие союзы писателей и поэтов нашего края и рассказывающий о творчестве отдельных талантов;

- раздел композиторы и музыканты, представляет людей, достигших определенных высот в области музыки;

- раздел, рассказывающий о развитии культурно-просветительных учреждений в районе с послевоенного периода по сегодняшний день. Здесь показаны фотоматериалы и экспонаты рассказывающие о вокально-инструментальном и танцевальном искусстве гагаузов. Здесь предоставлены материалы по первому Коллективу песни и танца «Дюз Ава» организатор и худ. руководитель Маринов Александр Алексеевич, балетмейстер Винокуров Евгений Иванович, ансамблю «Кадынджа» организатор и худ. руководитель Кысса Авраам Петрович, гагаузского ансамбля «Дюз Ава» худ. руководитель Пометко Семен Васильевич

при котором коллектив получил звание «Народного», танцевальный коллектив «Ла Леле» худ. руководитель Добриогло Мария Георгиевна, и многие другие.

- раздел о художниках Гагаузии (Гагауз Ери) и их творчестве;

На первом этаже размещен зал Памяти, где экскурсанты могут познакомиться с трагическими страницами истории гагаузского народа: первая мировая война и гражданская война, сталинские репрессии, постигшие регион проживания гагаузов перед началом ВОВ и в послевоенный период, во время которых пострадало огромное количество населения края; 1941 год - вероломное нападение гитлеровской Германии на СССР, трех летняя оккупация, борьба подпольщиков; освобождение края в ходе Яско-Кишиневской операции войсками 4-го ГСМК; геноцид ромов, Афганская эпопея и участие представителей гагаузского народа в интернациональных акциях советских вооруженных сил.

Представленные на стендах и выставках представлены фотографии, боевые награды, личные вещи, документы тех, кто не склонил голову, активно с оружием в руках отстаивал независимость своей земли.

Интересны и экспозиции о восстановлении и развитии народного хозяйства:

- О Комратском райпромкомбинате, одном из первых промышленных предприятий в районе рассказывают фотографии: «Первый выпуск кирпича механическим способом в 1949-1950гг.», материалы Девяшина А.М., одного из первых директоров райпромкомбината и многое другое.

- О коллективизации в районе рассказывают архивные документы, хранящиеся в музее: заявления жителей нашего края о вступлении в колхозы, личный дневник

Д. Н. Челенгира - председатель к-за «XX съезд КПСС» с. Авдарма 1955г., материалы Кило Д. И. - председатель к-за им. Маленкова, Барладян З.Д.—первый бригадир полеводческой бригады первого к-за в Комрате.

- Материалы фондов о Героях Социалистического Труда Л. Басс (с. Кирсово), Н.Н. Гергиогло с. Дезгинжа), Костов (с. Вишневок и мн. др., о передовиках производства, с/х и о многом другом.

К 10-летию Гагаузии (Гагауз Ери) открыт Зал подарков, который отражает все полученные подарки и их разнообразие.

Интересными экспонатами являются почтовая марка и открыткам, выпущенные к 40-летию КРИКМ

Материалы о фондах музея за 2010 год взяты из магистерской работы В. А. Маринова и за 2018 год предоставлены Зав. Фондами Богачевой И.Г.

Фонды музея на конец 2010 года насчитывают 65851 единиц хранения. Из них основного фонда - 41502 экспоната, научно-вспомогательного фонда - 24349 экспонатов. За отчетный период 2010 года фонды музея пополнились 964 экспонатами. Из них: основного фонда - 300; вспомогательного - 664 экспонатов.

Среди собранных экспонатов в отчетном году особый интерес представляют: книги М.В. Кендигелян, Тодора Занет, К. Курдогло, С. Гайдаржи, Ф. Ангели предметы быта (чесало для шкур), и прикладного искусства (шкатулка декоративная с электронными часами), по развитию народного образования виньетка Курсы учителей гагаузского языка (Выпуск 2, 1959 г.).

Карточек научного описания в 2010 году составлено на 598 экспонатов. Из них 298 штук на собранные ранее экспонаты: фото 104, документы 194.

В научно-инвентарные книги по видам хранения занесено 1067 экспоната, в том числе:

1. Предметы декоративно-прикладного искусства - 4
2. Фотодокументы - 511
3. Этнография (одежда) - 9
4. Керамика - 5
5. Историко-бытовые предметы - 35
6. Нумизматика - 65

7. Религия - 11
8. Искусство -13
9. Документы - 412
10. Оружие и доспехи - 2

О значении разнообразия фондов Комратского музея свидетельствуют следующие факты:

- материалами фондов музея пользовались и пользуются сотрудники АН Молдовы профессор В.С. Зеленчук (предметы этнографии); В. Л. Дьячковская (Традиционный костюм Молдовы и Гагаузии),
- представители Дальнего и Ближнего зарубежья: Ярмоленко М. И. - преподаватель Измаильского педагогического института,
- работниками объединения народных художественных промыслов г. Кишинева (старинные украшения),
- сотрудниками Научного центра Гагаузии под руководством Маруневич М.В., Центром научных исследований под руководством Булгар С.С. и его сотрудником Язаджи А.,
- преподавателями КГУ, преподавателями учебных заведений Гагаузии, народными умельцами и многими другими,
- большое количество фотоматериала используется в изданиях, как регионального, так и мирового масштаба.
- материалы фондов используются студентами, школьниками, учащимися колледжей при выполнении творческих, исследовательских и дипломных работ.

Фонды музея использованные при оформлении временных выставок.

Так в 1999 г. экспонаты из фондов музея экспонировались в Румынии (Галац). Позже они были представлены на Кипре, Турции, Греции, на научных симпозиумах и фестивалях, а так же в других этнокультурных акциях.

К материалам фонда обращались: научный сотрудник научно-методического центра Гл. Управления образования Гагаузии Нягу Д.Д. накануне проведения научно-практической конференции к материалам по теме «Этногенез и Этническая история гагаузов», советник Башкана Гагаузии, экс президент Топал С.М. по теме «Гагаузия», сотрудник ГУО Гагаузии Язаджи Ф.В. по теме « Становление и образование ГАССР и Гагаузской Республики», художник Димов П.Г. по теме «Гагаузские выдающиеся личности», главный художник издательской фирмы «РКОАК.Т» Корниенко Г. И. - материалы для издания фотоальбома «Гагаузия» , корреспондент Кирович Ф.Ф., по теме «Комратское крестьянское восстание 1906 года», корреспонденты Жекова А. Н., Садович М.Г., рекламный агент Кара О.Г. (атрибутика Гагаузии), учителя школ Комрата, студентка университета Гази г. Анкара (Турция) Петрович Н.Г. для докторской диссертации, Браснибрада Е. Д. и Николай Данилович, художник Липовой С.А., зав кафедры культуры и искусств Комратского университета Рушика К.И., научный сотрудник Научно - методического центра Главного Управления Образования Гагаузии

Нягу Д. Д. ведущий корреспондент ОК РТК Г Мокану Е.Г. , доктор исторических наук, доцент КГУ Курогло С. С. то темам «Гагаузская топонимия. Прошлое и настоящее гагаузской женщины» и др..

Материалами фондов музея пользовались студенты КГУ, Кишиневского славянского университета, учащиеся лицеев, школ, иностранные гости и студенты, а так же работники музеев и другими.

По количеству собранного по всему Югу Молдавии и бережно хранящегося в музее материала, по объему проводимой научно - исследовательской и научно-фондовой работе, ведению, соответствующей музейной документации Комратский региональный историко-краеведческий музей заслужил право на Высшую Категорию.

Оценкой работы музея служат отзывы посетителей, с которыми можно познакомиться в Книге отзывов и на сайте <https://www.tripadvisor.ru>

Приводим отзывы с сайта:

«Гагаузы очень бережно относятся к своей истории, примером тому служит Комратский музей. Для меня особый интерес представляла богатейшая коллекция ручной вышивки: много общего с узорами других тюркских народов, они служат своеобразной памятью. Историко-краеведческий музей г. Комрат будет пополняться новыми материалами, т.к. он значимый объект для Гагаузии. Если хотите узнать об истории и культуре гагаузов, обязательно посетите краеведческий музей.» *Pfyf60, г. Уфа, Россия*

«Комратский Музей является основной частью истории Гагаузии. Расскажут про историю Гагаузии и о многом что вы не ожидали услышать! Советую посетить!» *Mariocute. Кишинёв, Молдова*

«Если вы попали в Гагаузию (а Комрат это столица Гагаузии) , то в музее вы как раз узнаете, кто такие гагаузы, как сюда попали и вообще что такое Комрат. Я ещё попал на антирусскую выставку "Репрессии и голод 40-х годов" , но мне кажется это была временная выставка.» *amironim Москва, Россия*

«Этот музей маленький, но очень интересное имидж коллекции история Gagauz и культуре. Поскольку я не знаком с историей Gagauz и культурой, мой визит в этот музей был захватывающим и полезно опыт. Так как это небольшой музей и, возможно, потому что это не часто встретишь иностранные туристы, атмосфера расслабления и дружелюбная. Персонал был очень приятным и любезным. Ничего не находится на английском языке, так что лучше с у гида, который может объяснить, а также переводить то, что персонал там пользуются дальше.» *kurogotajpn, Сингапур*

«Краеведческий музей будет интересен как туристам, так и местным жителям. Много интересных экспонатов. К сожалению, скудное финансирование не позволяет музею раскрыться в полном объёме.» *Сергей П., Комрат, Молдова*

Благодаря участию супругов Мариновых Анатолия и Анны формировался и развивался не только Комратский музей, но и были:

- открыт филиал музея Историко-краеведческий музей с. Ферापонтъевка.
- Произведена полная реконструкция Бешалминского историко-этнографического музея, в области дизайнерского изготовления витрин, научной раскладки материала, оказана большая методическая помощь в организации работы фондов

Многие исследования и разработки сотрудников музея являются подспорьем ученым в их исследованиях.

Библиография

1. Барри Лорд, Гэйл Д. Лорд. Менеджмент в музейном деле. - М., 2002.
2. Бутова Т. Музейная инфраструктура как инструмент маркетинга // Маркетинг. 2005. №1.
3. Годовой отчет КРИКМ за 2010 г.
4. ИСТОРИЯ МУЗЕЕВ МИРА Грицкевич В.П., Гужаловский А.А.- www.library.by
5. Маринов В.А. История Комратского историко-краеведческого музея Гагаузии (Гагауз Ери). Магистерская работа. №29, 2010 г.
6. Очерки по истории Музея, посвященные 90-летию со дня основания, 1907-1997 [Текст] / Под общ. ред. Клюкиной А. И. - Москва, 1997. - 135 с. : ил.; 20 см. - (Тр. Гос. Дарвин. музея).
7. Основы музееведения / Отв. ред. Э. А. Шулепова. М., 2005.
8. Opri I. Muzeul contemporan n faa unei radicale provocri // Studii de muzeologie. Chiinu, 2008.
9. Плошница Елена ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МУЗЕЙНОГО ДЕЛА В СОВРЕМЕННОЙ МОЛДОВЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ РЕФЛЕКСИИ - <http://www.kniga.seluk.ru>

10. Ревякин В.И., Розен А.Я. Историко-краеведческие музеи. М., 1983.
11. Simion G. Note asupra unei perspective muzeistice // Studii de muzeologie i muzeografie. Chiinu, 2004.
12. Swiecinski J. O modernizacji wystaw musealnych – Typologia wystaw zmodernizowanych // Muzealnictwo. 1977. №. 24.
13. Хелленкемпер Х. Коммуникация и музей // Museum. 1984. № 141.
14. https://www.tripadvisor.ru/Attraction_Review-g777848-d4506482-Reviews-Comrat_Museum-Comrat_Gagauzia.html) - Комратский музей, Comrat Museum

Приложения.

Выставка под открытым небом в мае 2015 г. материал сайта
<http://old.gagauzmedia.md>

Экспозиции музея о Комрате, живописи и Гагауз халкы

Марка, изданная к 40-летию КРИКМ   Зал подарков

УДК 929 курсузу

<https://orcid.org/0000-0002-9293-9896>

ИЗ ПОСЕЛЯНИНА В ПРЕДПРИНИМАТЕЛИ: 150-ЛЕТНИЙ ЮБИЛЕЙ ПОЧЕТНОГО ГРАЖДАНИНА ЧАДЫР-ЛУНГИ САВВЫ КУСУРСУЗ

Капанжи Светлана

Преподаватель истории и ГВ

Чадыр-Лунгской гимназии-детсад им.Г.Сыртмач

e-mail: scapanji@mail.ru

orcid id:0000-0002-9293-9896

Abstract. The Kusursuz family belongs to one of the 46 first families of Bulgarian colonists who moved to the village of Novaya Ceadir-Lunga and founded the colony of Ceadir-Lunga. In the future, the brothers will become partners of two largest mills - in Chadyr-Lunga, Bendery district and in Novo-Ivanovka, Akkerman district. But everything ended with the establishment of Soviet power in Bessarabia on June 28, 1940. All property belonging to S. Kusursuz and his companions was nationalized. Unfortunately, neither the mill nor the houses of the S. Kusursuz family have been preserved in Ceadir-Lung. The mill in the village of Novoivanovka in Ukraine has survived only partially.

Keywords. mill, settlement, famous people, colony, property.

Юбилей одного из самых известных людей в Чадыр-Лунге и в Буджакском крае отмечается в этом году. 26 марта исполняется 150 лет со дня рождения Кусурсуз Саввы Саввова – крупнейшего предпринимателя межвоенного периода юга Бессарабии.

Семья Кусурсуз принадлежит к одной из 46 первых семей болгарских колонистов, переселившихся в селение Новая Чадыр-Лунга и основавших колонию Чадыр-Лунга [1, лл.54-56]. Это была семья старожилов болгар, перешедших из имения помещика Ивана Бальша на казенные земли Бессарабской области. Семья Кусурсуз прибыла из селения Чадыр Хотырничанского цинута (ныне Леовского района) в селение Лунга Бендерского цинута

Родоначальник рода – Тодора сын Курти (1762-1831), который прибыл в с.Лунга в 1816 г. с женой, двумя сыновьями и дочерью [2, л. 249 об.]. В ревизской сказке 1835 г. колонии Чадыр-Лунга указано, что Курти Тодоров Кусурсузь на момент переписи 1822 г. исполнилось 60 лет и скончался он в Чадыр-Лунге в 1831 г., прожив 73 года. У Курти и его жены Неделки было двое сыновей – Иван и Николай, которые родились в с.Чадыр, в 1807 и в 1808 гг. соответственно, когда отцу было за 45 лет. К 1835 г. его сыновья Иван и Николай обзавелись семьями [3, л. 649-650]. Старший сын Иван (1807-1844) и его жена Трифана Константинова 1813 г. имели 5 сыновей: Дмитрий 1833 г., Савва 1836 г., Федор 1842 г.,

Федор 1843 г., Константин 1844 г. Когда младшему сыну не исполнилось и 1 года, семью постигло большое горе - умирает глава семейства в возрасте 34 лет и его жена Трифана остается одна с 5 малолетними сыновьями. У младшего сына Курти - Николая и его жены Неделки было три сына и две дочери. Сыновья Николай 1834 г., Петр 1837 г. и Константин 1844 г., в дальнейшем образовали другие ветки рода Кусурсуз . [4, л. 167-168]

Дальнейшая жизнь семейства Кусурсуз Ивана неизвестна, но оно считалось бедным и надежда матери была только на сыновей. Их маленький домик находился в районе Тришполи у дороги на центральной улице колонии Чадыр-Лунга. Известна информация о двух старших сыновьях Кусурсуз Ивана – Кусурсуз Дмитрии (1833-1908) и Кусурсуз Савве (1836-1907). У старшего сына Дмитрия и его жены Елены Ивановой сыновей не было, родились дочери Мария 1857 и Домникия 1858 г. У следующего сына Саввы (отца героя статьи) и его жены Елизаветы Федоровой было 2 сына: Николай (1860 - 1938) и Савва (1873 – 1944).

В дальнейшем братья станут компаньонами двух крупнейших мельниц – в Чадыр-Лунге Бендерского уезда и в Ново-Ивановке Аккерманского уезда. Савва хотя и был младшим братом, но играл главную роль и в семье и в семейном деле. К тому же, по гагаузским обычаям младший сын наследует имущество от родителей. Родился Савва 26 марта 1873 г., крестил его 29 марта священник Свято-Афанасьевской церкви Андрей Гинкулов, крестным отцом стал Кисеев Николай Иванович [5, л. 332]. Савва женился довольно рано – в 18 лет на 16-летней Марии Николаевой Колтуклу. Обряд венчания 22 сентября 1891 г. провел тот же священник, что и крестил его – Андрей Гинкулов [6, л. 457-458]. У них с супругой родилось много детей, но в итоге они воспитали 6 детей: 3 сына - Николай, Георгий, Илья и 3 дочери - Варвара, Прасковья, Надежда.

В какой именно год разбогатело семейство Кусурсуз точно не известно. Дмитрий Иванов Кусурсуз – дядя С.Кусурсуз упоминается в книге Е.Квилинковой, как поселянин Чадыр-Лунги, внесший большой вклад в строительство новой Свято-Дмитриевской церкви. Строительный комитет, состоящий из нескольких человек, в т.ч. и Саввы Саввова Кусурсуз, собрал для этих целей 40 тысяч рублей. Поэтому члены общества по мирскому приговору от 27 января 1908 г. решили будущую церковь строить во имя Св.Дмитрия в честь Дмитрия Иванова Кусурсуза, пожертвовавшего на ее строительство 1000 рублей [7, стр. 702-703]. В статье журналиста Л.Згеря «Хаджи Савка» упоминается 1901 г., когда Кусурсуз Савва Иванов открыл маленькую лавку, где продавал вместе с сыном Саввой мыло, сахар, керосин и другие товары. Семья Кусурсуз богатела на глазах. Через 4-5 лет по данным источников Л.Згеря, они открыли небольшую сельскую мельницу и со временем Савва Кусурсуз стал одним из самых богатых людей Чадыр-Лунги. По данным статьи после смерти отца, наследниками мельницы стали его сыновья Федор, Николай, Савва, которые потом построили мельницу в соседнем селе Дмитровка (эта информация не соответствует действительности). Также в статье приводятся версии, легенды того, как эта семья из бедной стала самой богатой. По одной из версий, в Чадыр-Лунгу прибыли монахи, которые собирали золотые монеты для постройки монастыря. Они остановились на ночлег в семье Кусурсуз. Отец Савелия напоив монахов, перепрятал собранные ими золотые монеты. По другой версии отец Савелия якобы ограбил турецких купцов, которые приехали купить лошадей [8, стр. 3]. Эта статья написана по воспоминаниям старожилов и некоторые ее данные опровергаются документами.

Прежде всего, в справочниках Российской империи фамилия Кусурсуз среди владельцев мельницы не значится. Впервые данные о мельнице братьев Кусурсуз в Чадыр-Лунге появляются в справочниках, изданных в межвоенный период, когда Бессарабия входила в состав Королевства Румыния. Так в справочнике SOCES по данным за 1923-1924 гг. указана ПАРОВАЯ мельница в Чадыр-Лунге братьев Кусурсуз Савы и Николая [9, стр. 244]. Мельница братьев Кусурсуз включена и в справочник на 1924 г., где указана ее мощность 80 HP и численность рабочих – 10 чел. По мощности она занимала третье место во

всем Бендерском уезде [10, стр.17]. На территории мельницы находился источник, который обеспечивал работу парового котла. В конце XIX и начале XX в. в Бессарабии помимо ветряных мельниц начали активно возводить мельницы, оснащенные паровым котлом. Основным преимуществом таких сооружений было то, что их работа не зависела от природной стихии. Некоторые владельцы делали ставку на выпуск сортовой муки, поэтому вместо традиционных жерновов использовали более прогрессивное оборудование для помола зерна — вальцовые станки. Они отличались более высокой производительностью по сравнению с ветряными мельницами и выпуском более качественной продукции [11].

Информация о мельнице братьев Кусурсуз в Чадыр-Лунге прослеживается в румынских справочниках вплоть до 1928 г. Начиная с 1929 г. в справочниках фигурирует уже мельница только Кусурсуз Саввы [12, стр.517]. И по словам директора Чадыр-Лунгского Комбината хлебопродуктов (КХП) Кайрак И.Н. новая мельница С.Кусурсуз была построена в 1927г. и была оснащена новейшим и самым лучшим оборудованием мукомольного производства фирмы Бюлер. Вероятно, Савва Кусурсуз узнал, что в Швейцарии производится первоклассное оборудование и решил его купить. Швейцарская фирма Бюлер (Buhler) на протяжении свыше 160 лет мировой лидер в технологиях переработки зерна. Оборудование Бюлера заказывали мукомолы по всему миру. Адольф Бюлер еще в 1860 г. открыл небольшую чугунолитейную мастерскую в швейцарском городке Уцвиль, которая вскоре начала изготавливать оборудование для мукомольного производства.

Многие говорили мне о том, что мельница в Чадыр-Лунге сгорела и что вторую мельницу Савва Кусурсуз построил в с. Новая Ивановка, находящейся ныне на территории Украины. По воспоминаниям Кулева Г.М. из Чадыр-Лунги, он многое слышал от своего отца, который приходился кумом Савве и уступил ему свое место для строительства мельницы. Вот, что он вспоминает о том, как разбогатела эта семья.: «Савва с соседом поехали привезти траву для лошадей Примарии по дороге на с.Гайдары, где были сложены скирды сена. Когда грузили эту траву, Савва вилами достал два «хебя» (в переводе с гагаузского - полотняные сумки), полные золотом». Также Кулев Г.М. рассказал о том, что когда С. Кусурсуз поехал открывать мельницу в с. Новая Ивановка, из Чадыр-Лунги был послан гонец, чтобы сообщить хозяину о пожаре, на что Савва якобы ответил «Пусть горит, мы другую открываем». По словам Бакалова П.К. жителя с.Кортен, мельница С. Кусурсуз была застрахована и он получил за это большие деньги. Кулев Г.М. сообщил также важные сведения о том, что после пожара мельница в Чадыр-Лунге была достроена заново в 1935 г. По словам работника КХП Константинова П.Н. работавшего на старой мельнице с 1955 г. пожар случился в 1934 г., когда сгорел двигатель. Пришлось заново отстраивать мельницу и они управились за год, открыв ее в 1935 г., о чем свидетельствовали большие оцинкованные буквы размером с 1 метр вверху здания. Все оборудование на мельнице работало исправно, все было автоматизировано, на мельнице было электричество. На 1 этаже находилось вальцовочное оборудование, которое измельчало зерно, на 2 этаже – выбойное отделение, на 3 этаже находилась круповойное отделение, где сеяли крупу и на 4 этаже были установлены рассева, которые сеяли муку. [13].

Итак, Савве Кусурсуз после пожара на новой мельнице в Чадыр-Лунге, пришлось достроить 4 этаж, закупить необходимой оборудование и привлечь финансы, т.к. на год раньше в 1934 г. была открыта мельница в с.Новая Ивановка. Эта мельница называлась «Moară frații Cusursuz» (Мельница братьев Кусурсуз). А компаньоном Саввы в проекте реконструкции мельницы в Чадыр-Лунге стал помещик и крупный коммерсант из с. Томай Ион Янак. С 1935 г. 60 % доли мельницы в Чадыр-Лунге принадлежало С.Кусурсуз и 40 % И.Янак [14, с. 6]. Мельница стала называться «Moară automatica S. Cusursuz și Ion Ianas». Молоть зерно на мельницах С.Кусурсуз приезжали люди со всех окрестных сел, потому что мука была отменного качества. Обе мельницы были 4-этажные, оснащенные швейцарским оборудованием. Мельница в Чадыр-Лунге была мощностью 220 HP и перерабатывала до 50

тонн зерна в сутки [15, с.17]. Производительность Новоивановской мельницы составляла 10-20 тонн в сутки. На мельнице был установлен мотор Winterham мощностью 120 н.р. [16, с. 2]. На Чадыр-Лунгской мельнице работало до 50 чел., но основной состав персонала в 1938 г. составлял 22 чел. Это были специалисты из разных мест Бессарабии, привлеченные на работу владельцами мельницы. Управляющим был уроженец с.Кирютня. Димитриев Савва, бухгалтер – Вербанов Антон из Измаила, мельники – Жосан Моисей и Унтилов Давид из Кишинева и др. [17, с.63].

Помимо 2 мельниц, в собственности у С.Кусурсуз были 2 волночески, 2 маслобойки, земли около 50 га, 2 автомобиля, дома и другое имущество. Такая обширная и разносторонняя деятельность Саввы Кусурсуз, спрос на его продукцию и полученные доходы предприятий привела к тому, что до 1940 г. это был самый богатый человек в Чадыр-Лунгском районе [18, с.34-38].

Но все закончилось с установлением советской власти в Бессарабии 28 июня 1940 г. Все имущество, принадлежащее С.Кусурсуз и его компаньонам было национализировано. Его ближайшие коллеги были арестованы в 1940 г. – совладелец Чадыр-Лунгской мельницы Ион Янак и бухгалтер Антон Вербанов. Также был арестован в июле 1940 г. его средний сын – судья Бендерского Трибунала Георгий Кусурсуз. Судьбы их сложились трагически – они погибли в лагерях. А 23 июня 1941 г. было выписано Постановление на арест его младшей дочери – Надежды Кусурсуз, которая проведет долгое время в тюрьмах, лагерях, ссылке. Она была самой образованной из его дочерей и надеждой отца в будущих проектах. Надежда закончила текстильный институт в Бухаресте и если бы не приход советской власти, Савва наверняка бы открыл в дальнейшем и предприятие по производству ковров. Все эти трагические события 1940-1941 гг. привели к тому, что С.Кусурсуз заболел, его разбил паралич, и поэтому он не смог никуда уехать. Так ему удалось избежать репрессий и в советский период 1940-1941 гг. он проживал в Чадыр-Лунге [19, л. 1 - 5].

После национализации Чадыр-Лунгской мельницы она стала называться государственная мельница № 5 и часть персонала осталась там работать. С началом войны 22 июня 1941 г. было решено эвакуировать оборудование Чадыр-Лунгской мельницы, ранее принадлежащей С.Кусурсуз и И.Янак. Ответственным за разборку, погрузку и доставку оборудования мельницы был назначен механик Г., который привлек к этой работе 9 подвод, из которых лишь одна оказалась из Чадыр-Лунги. Ее владелец Кывыржик Иван Харламбиевич впоследствии сыграл важную роль в возвращении имущества законному владельцу. Все самое ценное оборудование, без которого мельница не смогла бы работать 7 июля 1941 г. было доставлено на станцию Раздельная, где механик Г. по акту передал его председателю местного райисполкома. Сам Г. эвакуировался в глубь СССР, попал в окружение, и только в декабре 1942 г. вернулся в Чадыр-Лунгу. По приезду он был арестован и пять дней находился в заключении, затем был предан суду за эвакуацию мельзавода. Решением румынского суда был лишен прав гражданства Румынии.

С возвращением в Чадыр-Лунгу румынской администрации в 1941 г., примаром Стефогло и жандармами было проведено расследование обстоятельств эвакуации оборудования мельницы. Был найден Кывыржик И.Х., который единственный знал о месте вывоза оборудования. Несколько раз с ними беседовали, убеждали, чтобы показал это место. В итоге он и работники мельницы поехали и нашли на станции Раздельная только часть оборудования. Погрузили его на одну подводу и привезли в Чадыр-Лунгу. Недостающие механизмы и детали были заказаны в Швейцарии и с 1 сентября 1941 г. Чадыр-Лунгская мельница была пущена вновь в эксплуатацию и работала с пропускной способностью 36 тонн в сутки за 2 смены. Хозяин Кусурсуз С.С. щедро отблагодарил людей, оказавших помощь и содействие в возвращении оборудования мельницы [20, л. 1 - 23]. Также заработали в этот период и другие предприятия С.Кусурсуз.

Предприятия С.Кусурсуз работали до августа 1944 г. С наступлением частей Красной армии в Молдавии, вся семья С. Кусурсуз, его 2 сына и 2 дочери с семьями решили уехать в

Румынию. Но здоровье Саввы Кусурсуз уже было подорвано. На станции Чадыр-Лунга ему стало плохо и он скончался. Все семья уехала в Румынию, а его похоронили дальние родственники в Чадыр-Лунге. Так Савва Кусурсуз навсегда остался в Чадыр-Лунге. На Тираспольском кладбище города установлен ему памятник. В 90 –х годах XX в. ему одному из первых было присвоено высокое звание «Почетный гражданин Чадыр-Лунги», как основателю мукомольного дела в городе и районе.

Мы проследили жизненный путь одного из самых известных жителей Чадыр-Лунги Саввы Кусурсуз. Родившийся в бедной семье болгарских колонистов, он стал самым богатым человеком всего района в межвоенный период. Он является ярким примером того, как простой крестьянин при благоприятных обстоятельствах, уме и природной смекалке смог стать крупным предпринимателем, построив целый ряд предприятий по переработке сельскохозяйственного сырья в регионе. В Чадыр-Лунге и по сей день существует множество легенд и версий, как эта семья стала такой богатой. Из приведенного выше материала явствует, что семья разбогатела еще в царский период - в начале XX в. Каким-то образом, ими был найден клад с золотыми монетами, который стал семейной тайной и капиталом. Семья Кусурсуз разумно распорядилась свалившимся на нее богатством. Сначала они открыли небольшой магазинчик, также они пожертвовали большую сумму на благотворительное дело – постройку новой церкви. Савва совершил пешком хадж в Иерусалим и его прозвали за это Хаджи Савка. Потом уже в начале 20-х годов XX в. была открыта паровая мельница братьев Кусурсуз Николая и Саввы. В 1927 г. была открыта автоматическая мельница, но после пожара в 1934 г. ее быстро восстановили. Также братья Кусурсуз в 1934 г. открыли мельницу в с.Ново-Ивановка Аккерманского уезда. Имел Савва Кусурсуз и другие предприятия: маслобойки и волночески. Как видим, его специализацией было использование и переработка местного сырья и это было его большим преимуществом. Использование современного оборудования позволяло получать продукцию высокого качества. Он был строгим хозяином, его боялись, но и уважали. Память о рачительном хозяине и благотворителе сохранилась в округе. Память о нем сохранилась еще и потому, что Савва и члены его семьи крестили и венчали многих чадыр-лунгцев.

А построенная им мельница еще долго служила людям, пока ее не снесли в 1982 г. Во время голода 1946-1947 гг. она спасла жизни многих людей, которые приезжали в Чадыр-Лунгу отовсюду, чтобы перемолоть зерно, купить муку или обменять на что-то. После национализации в его доме располагалась Тираспольская начальная школа № 2, а в доме его сына Ильи – винзавод.

К сожалению, в Чадыр-Лунге не сохранились ни мельница, ни дома семьи С.Кусурсуз. Сохранилась лишь частично мельница в с.Новоивановка на Украине. Поэтому необходимо сохранить его наследие для новых поколений в современных формах. Ведь для жителей города и района Кусурсуз Савва до сих пор является символом предпринимательства, меценатства и порядочности. Он первым занялся переработкой сельскохозяйственной продукции и преуспел в этом деле. В 1996 г. городским Советом ему первому было присвоено звание «Почетного гражданина Чадыр-Лунги», и сегодня его портрет возглавляет галерею почетных граждан в холле Примарии. Но еще есть в Чадыр-Лунге места, связанные с его именем – источник, кладбище, место его дома, дома родителей, место мельницы. К 150-летнему юбилею необходимо отдать дань его памяти, провести мероприятия в учебных и научных учреждениях, назвать его именем улицу, источник, благоустроить места, связанные с деятельностью С.Кусурсуз, установить памятную табличку, указатели и панно.

Библиография:

1. НАРМ (Национальный архив Республики Молдова). Ф.5, оп.3, д.581
2. НАРМ. Ф.6, оп.2, д.762
3. НАРМ. Ф.134, оп.2, д.45 Ревизская сказка 1835 г. селения Чадыр-Лунга
4. НАРМ. Ф.134, оп.2, д.247 Ревизская сказка 1850 г. колонии Чадыр-Лунга

5. НАРМ Ф.211, оп.14, д.14
6. НАРМ Ф.211, оп.2, д. 309
7. Е.Квилинкова «Православие – стержень гагаузской этничности». Комрат-София. «Tipografia centrala», 2013
8. Л.Згеря «Хаджи Савка», газета «Знамя», № 32 от 30.07.1991 г.
9. Anuarul “SOCEC” al României-Mari (Адресный указатель всей Румынии). Vol II Provincia 1923-24. Editura “Socsec&Co” Soc.Anon., Bucureşti.
10. Адресно-справочная книга «Весь Кишинев с уездами Бессарабии» на 1924 г. Издание Ш.Шапочника, Кишинев
11. <https://latifundist.com/spetsproekt/531-unikalnuyu-parovuyu-melnitsu-sohranili-dlya-budushchih-pokolenij> Дата обращения 15.01.2023
12. Anuarul României. Editura RudolfMosse, S.A. Bucureşti, 1929/1930
13. <https://storiesfrombudjak.blogspot.com/2021/03/blog-post.html>
14. Архив СИБ РМ, Д.021717
15. НАРМ, Ф.112, оп.1, д.8254
16. Коммунальное учреждение «Измаильский архив» Ф.153, оп.1, д. 984
17. НАРМ, Ф.112, оп.1, д. 8158
18. НАРМ Ф.3401, оп.2, д. 8757
19. НАРМ Ф. 3401, оп.2, д. 8757
20. НАРМ Ф.3401, оп.1, д.2249

УДК 93/94

<https://orcid.org/0000-0002-9584-5086>

СУДЬБЫ АВДАРМИНЦЕВ – РЕПРЕССИРОВАННЫХ И СВИДЕТЕЛЕЙ – НА СТРАНИЦАХ УГОЛОВНЫХ ДЕЛ РАССЕКРЕЧЕННЫХ АРХИВОВ НКВД

Танасович Иванна,
музеограф, Музей истории села Авдарма,
с. Авдарма, РМ,
e-mail: itanasovich@bk.ru,
orcid id: 0000-0002-9584-5086

Annotation: The article presents the results of the study and analysis of the personal files of the Avdarmin, repressed in 1941. Copies of criminal cases, which are kept in the Museum of the History of the village of Avdarma, allowed us to look at the process of deportations from a different angle. The work of the Soviet judicial system is shown, from the preparation of the prosecution to the sentencing. To establish justice, there were appeals of the repressed to the highest judicial instances. **Key words:** Museum of the history of the village of Avdarma, archive, repressed avdarmin, indictment, counter-revolutionary party, social status, village council, mayor, rehabilitation.

В последнее время всё чаще возникает необходимость изучения тех или иных исторических процессов, с целью осмысления и определения причинно-следственных связей для того, чтобы извлечь уроки жизни и предотвратить повторения трагических ошибок.

В середине XX века жителей бывшей Бессарабии всколыхнули события, которые до сих пор волнуют современное общество Молдовы. Бессарабия, начиная с 27 марта 1918 года входила в состав Королевской Румынии до 1940 года. Весь межвоенный период между Советским Союзом и Румынией стоял нерешенный «бессарабский вопрос». 23 августа 1939 года был подписан пакт Молотова-Риббентропа о ненападении между Советским Союзом и

Германией, который содержал секретный дополнительный протокол и разграничивал сферы интересов двух стран в Европе, позволявший решение «бессарабского вопроса» для СССР. Интересы Советского Союза были направлены на возвращение Бессарабии и Северной Буковины. Через 2 дня, после объявления ультиматума румынскому правительству, 28 июня 1940 года, Красная армия вступила в Бессарабию, а румынские войска, в свою очередь, отошли за Прут. Вскоре, на VII сессии Верховного Совета СССР 2 августа 1940 г было принято решение об образовании Молдавской Республики, в составе СССР. [2, с.358]

Первые десять лет жизни молодой Молдавской Республики стали не самыми лучшими годами в ее истории. Жители бывшей Бессарабии за это время пережили тиф, голод, депортации. Из всколыхнувших новообразованную Молдавскую ССР в 1940-50-х годах трех волн депортаций, жителей села Авдарма затронули две волны: 1941 и 1949 годов. В статье речь пойдет о массовых репрессиях, прошедших в 1941 году, жертвами которых стали десятки авдарминцев. Личные дела репрессированных 12 июня 1941 года, хранились в архивах городов, в исправительно-трудовых лагерях которых они отбывали наказание. Дела репрессированных авдарминцев хранились в архиве города Ивдель Свердловской области. После распада СССР их дела были переданы в архивы МВД республик, выходцами которых они были. Позднее дела были переданы в Национальный архив РМ и появилась возможность для историков-исследователей заняться изучением рассекреченных документов.

В НАРМ удалось обнаружить следственные дела репрессированных авдарминцев. В Музее истории села Авдарма хранятся копии их следственных дел, точно повторяющие формат, цвет и содержание страниц архивных оригиналов. Далее в статье пойдет речь о 9 из них: Динжос Василий Михайлович, Казмалы Дмитрий Андреевич, Касым Георгий Дмитриевич, Касым Михаил Николаевич, Мутаф Дмитрий Иванович, Петков Николай Андреевич, Славов Феодосий Николаевич, Трандафилов Георгий Петрович, Язаджи Игнат Афанасьевич. Мужчины, выселенные за «кулацкую» и контрреволюционную деятельность, были в возрасте от 27 лет до 61 года. После тщательного изучения и проведения детального анализа удалось выявить сходства и различия этих дел.

Прежде всего стоит отметить, что все высланные авдарминцы были осуждены по статье 58, пункт 13 УК РСФСР. Им вменялось обвинение за «активные действия или активную борьбу против рабочего класса и революционного движения, проявленные на ответственной или секретной должности при царском строе или у контрреволюционных правительств в период гражданской войны», за что полагался «расстрел или объявление врагом трудящихся с конфискацией имущества и с лишением гражданства союзной республики и, тем самым, гражданства Союза ССР и изгнанием из пределов Союза ССР» [3, с. 32].

Подготовкой списка лиц, подлежащих выселению, занимались местные административные органы – сельские советы. В эту категорию попадали мужчины, которые находились на должности примара в румынский период и бывшие члены контрреволюционных партий.

За несколько дней до выселения были подготовлены документы на лиц, подлежащих выселению: справка на подлежащего аресту и справка от сельсовета, обвинения свидетелей.

В личном деле каждого репрессированного прикрепленна справка на подлежащего аресту от 12 июня 1941 года, в которой содержится вся собранная информация.

В справке, выданной авдарминским сельским советом, указано количество надела земли и наличие эксплуатации наемной рабочей силы, принадлежность к контрреволюционным партиям, социальное положение, состав семьи, отмечена доля национализированного имущества. Администрацией сельсовета для справок использовались бланки налоговой службы на румынском языке, предназначавшиеся для оформления документов при перевозке алкогольных напитков. Документ сельского совета, подписанный председателем и секретарем, был составлен 8 июня 1941 года - за 4 дня до выселения.

В зависимости от количества надела земельной собственности определялось социальное положение землевладельцев. К категории «кулаков» были причислены: Касым М. владеющий наделом 50 га, Мутаф Д. имевший 37 га земли, Трандафилов Г. – 25 га, Касым Г. – 23 га, Язаджи И. - 16 га, Славов Ф. – 14 га. К «среднякам» отнесен был Петков Н. при наличии 8 га, однако Динжос В. с аналогичным наделом отнесен был к «беднякам», как и Казмалы Д., имеющий 3 га земли.

Как показали следственные материалы, авдарминцы были не только членами контрреволюционных партий, но и занимались руководством комитетов этих партий. Так, членами аверисканской партии был Славов Ф., кузистской – Трандафилов Г., Динжос В., Касым Г. партии либералов – Мутаф Д., Касым М., Касым Г. Руководителем кузистской партии был Славов Ф., секретарем Петков Н., председателем партии либералов Язаджи И. Из материалов дел авдарминцев следует, что они занимались не только сельскохозяйственной деятельностью, но также и активной политической работой.

На лиц, подлежащих аресту необходимо было собрать обвинения. Организованные группы свидетелей были опрошены 8 июня, за 4 дня до дня репрессий, следователем А. Семеновым. Допросы свидетелей записаны на бланках королевской Румынии, предназначенные для выдачи кредита. Проведенный анализ архивных дел позволил выявить две группы свидетелей, выступивших с обвинениями в отношении подозреваемых. Группа свидетелей, в которую входят Грек Х., Кырма С., Кырма В. дали показания в отношении пяти односельчан. Другая группа в лице Карамит П., Цельник Э., Саранди А. выступили с обвинениями в отношении остальных четырех подозреваемых. Из числа этих шести свидетелей, как выяснилось, трое являлись членами контрреволюционной царанистской партии: Грек Х., Кырма В., Карамит П., что расценивалось как серьезное обвинение.

Все выселенные мужчины дожидались своего заключительного обвинения около пяти месяцев, не имея возможности ознакомиться с обвинениями, согласиться или опровергнуть их, впрочем, это никем не учитывалось и не влияло на ход дела.

Как адаптировались жители южной части МССР к суровому климату, стало известно из заключений медицинской комиссии. Перед вынесением обвинительного заключения, у мужчин, проходивших медицинский осмотр, членами медкомиссии были выявлены сердечные, легочные и воспалительные заболевания: порок сердца, миокардит, бронхит и пневмония, отек нижних конечностей, резкое истощение. Двум авдарминцам была присвоена вторая группа инвалидности, им рекомендован легкий труд. Здоровье четырех мужчин, как выяснилось, не выдержало сурового климата и тяжелых условий содержания в ИТЛ. В декабре 1941 года умерли Касым М. в возрасте 61 года и Мутаф Д., которому было 53 года. Двое мужчин, не услышав обвинительного заключения скончались в январе 1942 года: Славову Ф. было 50 лет, Касым Г. исполнился 41 год.

Судьба остальных пяти мужчин сложилась по-разному, репрессированные были приговорены к различным видам наказания: от срока лишения свободы до высшей меры наказания. Как стало известно из материалов следственных дел, согласно обвинительного заключения Петкова Н. и Динжос В. приговорили к 8 годам, Трандафилова Г. к 10 годам лишения свободы. За преступную деятельность Казмалы Д. и Язаджи И. были приговорены к расстрелу [5, с.14; 9, с.14]. Позднее, по решению Особого Совещания при НКВД СССР высшая мера наказания приговоренных была заменена на срок лишения свободы в северных областях. Было постановлено Казмалы Д. «сослать в отдаленные районы Новосибирской области сроком на пять лет» [5, с.15], Язаджи И., как социально-опасного элемента «сослать в Красноярский край сроком на пять лет» [9, с.16]. В обвинительных заключениях всех репрессированных отмечено, что вещественных доказательств нет.

Особый интерес привлекает личное дело Мутаф Д. Работу советской судебной системы можно проследить по его следственному делу. Выселенный, как и другие авдарминцы 12 июня, допрошен был он в ноябре 1941 года. В декабре того же года Мутаф Д. умирает,

причина смерти не указана в документах [11, с.16]. В обвинительном заключении от 20 января 1942 года отмечено, что меру наказания для Мутаф Д. избрать сроком лишения свободы на 10 лет [11, с.14], то есть наказать человека, которого уже нет в живых. Уголовное преследование в отношении Мутаф Д. было прекращено только 24 марта 1942 года [11, с.16].

От всех личных дел репрессированных дела двух авдарминцев отличаются, они по объему немного больше других. С просьбой о реабилитации решились обратиться Петков Н. и Язаджи И. Как стало известно из материалов дела, Петкову Н., как и всем репрессированным авдарминцам, после допроса, проведенного в ноябре 1941 года, предъявили обвинение по статье 58-13. Однако, в феврале 1942 года, из-за того, что обвиняемый был не только членом и секретарем контрреволюционной партии, но и оказывал содействие румынской власти, статья обвинения была заменена на 58-4. На проведенном дополнительном допросе обвиняемый вспомнил, что он, будучи председателем сельсовета оштрафовал Саранди А., выступившего свидетелем обвинения, «за покос сена на с/советском покосе, в сумме 50 рубл.», а в отношении Карамит П. он вспомнил, что «его хозяйство и его отца отнес к кулацким». С ними у него были натянутые отношения и именно они выступили в качестве свидетелей.

Другой документ из его дела показывает попытку репрессированного доказать свою невиновность. Из постановления от 7 марта 1947 года под грифом «секретно» стало известно, что Н. Петковым в ноябре 1946 года была отправлена жалоба Сталину И. с просьбой «освободить его от дальнейшего содержания под стражей». Не усмотрев основания к пересмотру дела, решено было жалобу оставить без удовлетворения [8, с.21]. Основанием для повторного пересмотра дела Петкова стало письмо его супруги. Оно было отправлено в январе 1956 года из города Темиртау Карагандинской области в Президиум Верховного суда СССР [8, с.26-28]. В письме Елена Семеновна обращается с просьбой пересмотреть дело ее мужа, так как он стал «честным тружеником» и хорошим семьянином. Просит «поддержать ее мужа морально». Надеется, что «наше правительство не только наказывает, но и ценит людей», испушивших свою вину. Настоятельно просит «восстановить его в правах гражданина».

Для пересмотра дела повторно были допрошены свидетели, дававшие показания в 1941 году. Показания свидетелей, зафиксированных в 1941 году, значительно отличаются от показаний 1956 года. Из числа трех свидетелей, проходивших по делу Петкова Н., был допрошен только Карамит П. Согласно представленным справкам сельсовета, свидетель Саранди А. умер в 1947 году, Цельник Э. «эвакуировался из села», Карамит М.Г., работавший председателем сельсовета в 1941 году, умер в 1945 году. Свидетель Карамит П. заявил, что он не был никем допрошен в 1941 году и он никакие документы не подписывал. Он отметил, что между Карамит М., Гайдаржи Ф.- секретарем в 1941 году, и Петковым Н. могли быть в то время личные счеты. Причиной этому могли быть споры из-за должности председателя сельсовета. Петкова, находящегося на посту председателя в 1940 году, по какой-то причине сняли, на его место был поставлен Карамит М. На эту должность претендовал также и Гайдаржи Ф., из-за этого у них были натянутые отношения. Опрошенный свидетель Гайдаржи Ф. подтвердил, что в справке сельсовета стоит его подпись, но ее он «писал в ночное время под диктовку сотрудника НКГБ и председателя с/совета». Далее, как свидетельствуют записи допроса, Карамит П., Гайдаржи Ф., как и все остальные три свидетеля подтвердили, что комитета кузистской партии или каких-либо других партий в селе никогда не было, следовательно, и Петков никогда не был секретарем партии.

Отличаются не только показания свидетелей по истечении времени, но и справка сельсовета выданной в 1941 году от выданной через 15 лет: социальное положение Петкова Н. «средняк» заменено на «бедняка».

Окончательным вердиктом после рассмотрения дополнительных материалов стало решение Судебной Коллегии по уголовным делам Верховного Суда МССР от 5 июля 1956 года. Согласно решению Судебной Коллегии «постановление Особого Совещания при НКВД СССР от 28 октября 1942 года в отношении Петкова Николая Александровича отменить» [8, с.62]. Дело по его обвинению было прекращено за недоказанностью предъявленного обвинения. Повторно опрошенные свидетели, через 15 лет, по делу Петкова Н. в его адрес никаких обвинений не выдвинули. Пересмотр дела Язаджи И. показывает обратное.

Как показали материалы следственного дела Язаджи И., поводом для пересмотра послужило его письмо в Верховный Совет МССР от 12 апреля 1966 года. Отбывший наказание в течение пяти лет в Красноярском крае, он обратился с просьбой о реабилитации, поскольку считал, что выдвинутые обвинения в его адрес не обоснованы. В письме он привел перечень лиц, которые могли бы подтвердить его невиновность.

В рамках пересмотра дела повторно допрошенные свидетели Гайдаржи Ф., Карамит П. и двое других свидетелей подтвердили, что Язаджи И. действительно обрабатывал свои земли, используя наемный рабочий труд, являлся членом либеральной партии и проводил политическую пропаганду. Гайдаржи Ф., исполнявший в то время функции секретаря сельсовета, подтвердил, что «данные справки-характеристики объективны» [12, с.30].

Итогом пересмотра дела стало решение от 8 июля 1966 года. В заключении КГБ при СМ МССР, основанного на материалах дополнительной проверки, было принято решение: «заявление Язаджи Игната Афанасьевича с просьбой о реабилитации оставить без удовлетворения». В конце документа добавлен рукописный текст: «Язаджи осужден правильно. В реабилитации отказать» [12, с.63]. Язаджи И., репрессированный 12 июня 1941 года, отбывший наказание в отдаленных районах СССР, обратился с просьбой о реабилитации через 25 лет, однако ему в этом было отказано, чтобы после 23 лет - в 1989 году, признать его жертвой репрессии. Извещение о реабилитации не было выслано адресату, оно прикреплено к материалам дела [12, с.65].

Таким образом, проведенный анализ следственных дел репрессированных авдарминцев позволил выявить, как сложились судьбы авдарминских мужчин, высланных в июне 1941 года. Среди их судеб есть много общего, но есть и отличия. Архивные материалы помогли установить причины их депортации, способы сбора информации и свидетельских показаний по их обвинению, были выявлены негативные изменения в здоровье мужчин за период нахождения в ИТЛ, окончательное вынесение заключительного приговора. Как стало известно из рассекреченных дел, были предприняты попытки с обращениями по доказательству невиновности. Из двух обращений с просьбой о реабилитации была удовлетворена только одна. Члены семей всех репрессированных мужчин были высланы в «административном порядке», хотя никакой угрозы для советской власти не представляли. Анализ уголовных дел показал, что репрессированные авдарминцы - бывшие подданные королевской Румынии, возраст которых был от 27 лет до 61 года, были обвинены за политическую и хозяйственную деятельность по УК УССР, а осуждены по УК РСФСР.

Общеизвестно, что музеи во всем мире осуществляют связь времен между прошлым и будущим, они являются надежными хранителями исторического прошлого. В Музее истории села Авдарма регулярно проводятся экскурсии для взрослой и детской музейной аудитории, в ходе которых сотрудники Музея знакомят посетителей с историей села, рассказывая о репрессиях 1940-х годов. В третьем зале Музея представлены оригиналы документов и фотографий, копии личных дел репрессированных. Ежегодно, 6 июля, в Музее истории села Авдарма проводятся мероприятия, посвященные Дню памяти жертв репрессий, возлагаются цветы к плитам с выгравированными именами жертв репрессий на мемориале «Acı köşesi». Судьбы жертв репрессий отражены также и на страницах книги «Авдарма. 450 лет истории. 1563-2013» [1, с.248-261]. Память о жертвах политических репрессий важна для

переосмысления нашего общего прошлого и понимания настоящего, для того, чтобы верно проектировать перспективы построения будущего.

Библиография

1. Казмалы И., Авдарма: 450 лет истории, 1563-2013: Прошлое. Настоящее. Будущее/ Игнат Михайлович Казмалы. – Кишинев: Б. и., 2015 (Tipografia «Balacron» SRL). - 464 р.
2. Стати В., История Молдовы / Василе Стати. – Ch.: S.n., 2002 (F.E.P. «Tipogr. Centrală»). – 480 с.
3. Уголовный кодекс РСФСР редакции 1926 г, издательство Народного Комиссариата Внутренних Дел, Москва - 1927
4. НАРМ, ф.Р-3401, оп.2, д. 1843
5. НАРМ, ф.Р-3401, оп.2, д. 3607
6. НАРМ, ф.Р-3401, оп.1, д. 5592
7. НАРМ, ф.Р-3401, оп.1, д. 6213
8. НАРМ, ф.Р-3401, оп.2, д. 1419
9. НАРМ, ф.Р-3401, оп.1, д. 146545
10. НАРМ, ф.Р-3401, оп.2, д. 1419
11. НАРМ, ф.Р-3401, оп.1, д. 6658
12. НАРМ, ф.Р-3401, оп.2, д. 480

УДК 37.016:93:908. 94 (477+478)

<https://orcid.org/0000-0003-0083-4550>

ОБЩЕЕ УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ ПО ИСТОРИИ БУДЖАКА - ИСТОЧНИК ФОРМИРОВАНИЯ ЛЮБВИ К СВОЕМУ КРАЮ И СОХРАНЕНИЮ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ БЕССАРАБСКИХ БОЛГАР И ГАГАУЗОВ

Кальчев Борис

Депутат Болградского районного совета

Одесская область

e-mail: vestnik_kp@ukr.net

orcid id: 0000-0003-0083-4550

Abstract. The article is devoted to the events that took place over many years in southern Bessarabia and the need to publish a general textbook, an anthology (book) on the history of Budzhak for schoolchildren living in Bulgarian and Gagauz cities and villages in the south of Moldova and the Odessa region. The search for new approaches to the problem of increasing educational motivation for the assimilation of an objective, true history of one's region and one's ancestors. The study of the past through the call of interest in the history of the region and the history of the family.

Keywords: Budzhak ,book publishing, general history, objectivity, interest in history, regional identity.

*«Не зная прошлого, невозможно понять подлинный
смысл настоящего и цели будущего.»*

Максим Горький

Буджак это замечательный регион, уникальный по своей многонациональности и культуре. Край, который насыщен и пропитан особой историей. Здесь и древние Траяновы валы и курганы; средневековые крепости и монумент в Вулканештах на месте битвы русской

армии при Кагуле в 1770 году; святыня южной Бессарабии, духовный центр балканских переселенцев — Спасо-Преображенский собор, построенный задунайскими колонистами в 1838 году и город Вилково, прозванный Дунайской Венецией. Тут же расположены крупнейшее природное лиманное озеро Украины - Ялпуг и архитектурный памятник в селе Етулия (единственные в мире обнаженные красные глины), которые охраняются Законом и занесены в Красную Книгу.

История южной Бессарабии многогранна. Она всегда была составной частью государств, либо поделенная между разными державами, но никогда не являлась самостоятельной политической единицей. На наш край в различные периоды распространялась власть Скифии, Сарматии, Гунской империи, Золотой Орды, восточнославянских племен, готов. Он входил в состав Первого Болгарского царства, и завоевывался Молдавским княжеством, кочевали по ней печенеги и половцы. На этих землях разыгрывались эпохальные сражения русско-турецких войн, в числе которых битва при Ларге, когда 17-тысячная армия П.А.Румянцева разгромила 150-тысячное войско, и увенчанный славой штурм крепости Измаил чудо-богатырями А.В.Суворова. Находился он и в составе Османской и Российской империй, королевской Румынии и Советского Союза.

Только за последние 200 лет Буджак 8 раз переходил из состава одного государства в другое. Сейчас край разделен. Из общей её площади по состоянию на 1812 год 16455 кв.вёрст (18726,8 км²) в настоящее время северная (меньшая) его часть принадлежит Республике Молдова - 6,3 тыс. км², южная Украине - 12,4 тыс.км² (юго-запад Одесской области).

Народы, проживающие здесь, испытали на себе целый ряд драматических периодов, под влиянием которых закалялись и формировались наши национальные характеры, складывались духовно-нравственные ориентиры, менталитет и этническая общность.

Трудно не согласиться с тем, что историческая память – это источник наших ценностей. История дает ответы на вопросы, которые волнуют каждого: кто мы и откуда? Она формирует наше мировоззрение. Не зная своего прошлого, историю своего региона, рода, семьи, сложно ориентироваться в настоящем, стремиться к совершенствованию в будущем.

В конце 1980-х начале 1990-х годов представители гагаузской и болгарской интеллигенции неоднократно поднимали вопрос о необходимости введения преподавания в школах родных языков, литературы и истории в селах, где проживают представители данных народов. Проблемы эти поднимались как на сессиях сельских, так и районных советов. Но более всего они освещались в газетах, издававшихся в Бессарабии.

Вопросы эти в большинстве сёл компактного проживания гагаузов и болгар уже более-менее решены. В силу ряда причин сложнее обстоит ситуация только в Тарутинском районе.

Хотелось бы обратить внимание на ситуацию с преподаванием истории родного уголка земли, где мы живём. На мой взгляд, они остры и серьезны. Поскольку от того, что и как мы рассказываем подрастающему поколению о прошлом нашего региона, во многом зависит её будущее. Чтобы стать истинным патриотом, дети должны знать былое своей малой родины, семьи, быть осведомленными о пережитом своим народом, знать, как они оказались в Бессарабии и отчетливо понимать, какой ценой их прадеды превратили здешние дикие, заросшие сорняком целинные степи в плодородные пшеничные поля, сады и виноградники.

Если в южных районах Молдавии историю, культуру и традиции живущих здесь народов изучают по пособиям, подготовленным преподавателями и специалистами управлений образования, то на юге Одесской области историю края и населяющих его болгар, гагаузов и албанцев изучают поверхностно в рамках истории Украины.

В последние годы отмечается рост интереса к изучению прошлого наций проживающих на юге Бессарабии. Болгары и гагаузы – это два народа, судьбы которых тесно переплетаются на протяжении многих веков, у них совместное прошлое, они близки по культуре, устоям, обычаям, обрядам и традициям. Но в крае отсутствуют учебники и

хрестоматии по общей истории региона. В школах больше времени отдано на изучение всемирной, и дети знают о древних Египте и Риме, Греции и Вавилоне, Людовике XIV и Карле XII, обеих Америках и крестовых походах, эпохах Возрождения и Реформации больше, чем о родной стороне и своём народе.

Как решать эту проблему? Возможностей для этого достаточно много, но подготовка единого учебника по истории Буджака для школ в местах компактного проживания потомков Балканских переселенцев полагаю самой правильной. Эта общая книга должна объективно описывать события совместного их проживания до 1991 года (когда Молдова и Украина получили независимость).

Для формирования соответствующего учебного пособия, целесообразно создать комиссию из преподавателей истории школ, ученых-краеведов и региональных историков Одесского, Комратского и Тараклийского университетов, Научно-исследовательского центра Гагаузии и др.

Уверен, что если бы в школе детей стимулировали изучать историю своих предков и своего края, то у нас было бы больше людей, которых можно назвать настоящими патриотами. А мы, к сожалению, имеем много Иванов, не помнящих родства своего. Всегда считал, что никак нельзя ограничиваться только общими знаниями о минувшем страны в целом, необходимо знать историю места, где ты родился и вырос. Знать прошлое своего региона, судьбу народов, населяющих его, крайне значимо и знать его надо не частями, политически выгодными в зависимости от обстоятельств, а всю как она есть, без изъятий и конъюнктурщины.

В издаваемых в столицах Украины и Молдовы учебниках истории несколько уроков рассказывается про «диктаторский режим» в СССР, а весь советский период представлен только в негативном свете, можно подумать, что ничего положительного в эти годы у нас не делалось. Как будто не строились заводы и фабрики, школы, больницы, дома культуры, детские садики и другие объекты социальной сферы, как будто не было обеспечено бесплатность всех видов образования, в том числе и высшего, не было доступного для каждого гражданина бесплатного медицинского обслуживания.

Сегодня искусно меняют трактовки событий, а то и вовсе переписывают факты на свой лад и многие совестливые учителя и преподаватели высших учебных заведений, поставленные в сложное положение, вынуждены давать детям информацию двух видов: непреложную истину и то, что потребуется для сдачи экзамена. Не секрет, что в последнее время нередко главные исторические эпизоды сознательно искажают в угоду политике, проводимой в том или ином государстве. Для нас же вопросы сохранения памяти и ПРАВДЫ обо всех процессах, происходивших в регионе с начала переселения задунайцев в Бессарабию, какие бы они не были, очень значимы. Мы просто не имеем никакого морально - этического права забыть и предать забвению историю предыдущих поколений.

В повседневной жизни в своих семьях, коллективах, Интернет пространстве, средствах массовой информации не только учащиеся, но уже и более взрослые, непрерывно встречаются с другими, зачастую кардинально отличающимися вариантами изложения событий прошлого. И сегодня наша задача – донести историческую правду, не скрывая объективную ситуацию.

Учебник, отражающий совместную историю нашей округи, который надеюсь, будет издан, должен отличаться не только доступностью восприятия, но и богатым красочным иллюстрированным материалом, где в хронологической последовательности прослеживается история, и он не будет являться для учащихся сложным для восприятия и трудным для изучения. В нём будет рассказано:

- когда и как шло заселение территории Бессарабии в различные эпохи, в каком году появился термин Южная Бессарабия, что означает слово «Буджак»;
- в какие времена в регионе оказались ногайские татары;

- каким образом шел процесс освоения края в начале XIX века, когда здесь возникли первые поселения болгар и гагаузов, предприятия, заводы, школы, церкви и почему многие населенные пункты юга Одесской области имеют старые и новые названия;
- о формировании административно-территориального устройства южной части Пруто-Днестровского междуречья за последние два столетия;
- как именно проходили акции протестов в 1842 и 1860 гг. и их последствия;
- об участии жителей края в политических, религиозных и культурных событиях, в развитии сельского хозяйства, промышленности, торговли, транспорта и т.д.;
- по какой причине часть задунайских переселенцев вынуждены были перекочевать из Буджака на земли Приазовья;
- о планах Бухареста в начале 1940-х годов по депортации национальных меньшинств Бессарабии, которыми предусматривалась замена болгар и гагаузов «румынским элементом»;
- о датах разнообразнейших событий, происходивших на нашей малой Отчизне в различные исторические периоды.

Не нужно бояться перегружать региональную историю и говорить о каждом сюжете, о каждом деятеле, но одновременно стоит показать и более общие процессы и явления.

Правильным в будущем издании будет указывать не только про голод в крае при СССР, когда в 1946-1947 годах природные катаклизмы и политические ошибки наложились друг на друга, но и про бесхлебье в конце XIX начале XX вв. (во время пребывания в составе Российской империи), не забывая указать и о голодных 1924-1925, 1928-1929 и 1935 гг. при румынах, что детей из региона вынуждены были приютить сонародники в Добрудже.

Уместно будет доводить до сведения, что в 1930-1940 годах румынскими властями издавались приказы, запрещающие в присутственных местах говорить не на государственном языке, (за нарушение которых устанавливался штраф до 20000 лей или тюремное заключение от 1 месяца до 2 лет), а в 1941 году за публичное использование русского языка грозило тюремное заключение на срок от 1 до 4 лет и штраф на сумму от 5000 до 50 000 леев. Жители южной части междуречья Дуная и Днестра также должны знать, что принятым в апреле 2019 года Верховной Радой Украины Законом - использование украинского языка в настоящее время является обязательным в работе не только госчиновников, сотрудников правоохранительных органов, военнослужащих, судей, но и педагогов, медиков, продавцов, работников предприятий и организации всех форм собственности. Контролировать выполнение этой нормы возложено на уполномоченного по защите государственного языка - мовного омбудсмена. За нарушение языкового Закона предусмотрено составление протокола об административном правонарушении и взыскание штрафа от 3400 до 11900 гривен. [1]

Верю, что в изданном учебнике будет написано, не про «принудительное выселение немцев из Советского Союза», (в том числе и проживавших в Бессарабии). А что процесс шел согласно подписанному 5 сентября 1940 года СССР и Германией Соглашением о добровольной «эвакуации лиц немецкой национальности, которые изъявили желание эвакуироваться», и, что репатриация проходила под лозунгом «Heim ins Reich» («Домой в Рейх»). [2]

Справедливым будет не только констатация, что с установлением советской власти в крае начались процессы раскулачивания и высылка зажиточных крестьян в Сибирь, а и указано, что постановлениями ЦК КПСС, государство оказало большую помощь в восстановлении разрушенных предприятий в освобожденных районах, в т. ч. и в Буджаке. Что для возобновления народного хозяйства и подготовки кадров для работы в условиях нового общественного строя руководством СССР было принято решение об открытии в Измаиле, Белгороде-Днестровском, Кагуле, Светлом специальных учебных заведений (вуза, техникумов и училищ). Специалисты рабочих профессий готовились в профтехучилищах Арциза, Теплицы, Суворово, Вулканешт и др. Механизаторы также обучались в учебных центрах, открытых при районных объединениях «Сельхозтехники».

Учебник должен быть интересным для чтения не только школьникам, но и людям старшего поколения, широкому кругу краеведов, интересующимся прошлым южной Бессарабии.

Еще одна проблема, на которую хочется обратить внимание. К сожалению многие знаменательные и юбилейные даты из истории нашего края проходят незаметно. В отдельных случаях их отмечают только публикациями ученых в узкопрофильных изданиях.

Так, практически незаметно прошли такие даты как 200-летие присоединения Бессарабии к Российской империи и годовщина обращения главнокомандующего Дунайской армией М.И. Кутузова к мирным жителям Балкан, желающим обосноваться на левом берегу Дуная.

Не было публикаций в местных средствах массовой информации о двухвековой годовщине Указа, изданном 29 декабря 1819 г. императором Александром I «О поселении в Бессарабской области болгар и других задунайских переселенцев, с присовокуплением ведомости округам, назначаемым для поселения их»[3]. Указа ставшего важнейшим в истории болгарского водворения в Бессарабии, решившего судьбу Балканских поселенцев, которым даровались права и преимущества им как иностранным колонистам. Болгарам и гагаузам предоставлялось вечное право на владение землей и создание особенного административного устройства в виде 4 округов, а на каждое семейство бесплатно выделяли 60 десятин (65,4 гектаров) земли. Именно тогда были заложены основы особого автономного управления для колоний болгарского водворения Бессарабии.

Так же неприметно прошли за два последних года такие круглые даты как издание: Устава об образовании Бессарабской области; Указа Правительственного сената от 12 мая 1820 года и «Инструкции об обязанностях сельских приказов...»

А ведь эти судьбоносные документы на многие годы определяли положение задунайских переселенцев на новой родине.

Знаю, как нелегко «пробить» у столоначальников отмечать даты на официальном уровне. В 2015 году сессия Болградского районного совета, по инициативе ряда депутатов, приняла решение о праздновании 75 - летия присоединения Бессарабии к СССР, [4] так авторов постановления, видимо в наказание, не пригласили на торжества, предусмотренные по этому поводу.

Отдельные исследователи пишут о разрушительном факторе переселения гагаузов с Балкан в Буджак, но это впоследствии стало исторически позитивным явлением. Если бы царская Россия не предоставила им возможность переселиться в южную Бессарабию, едва ли сегодня мир знал бы о существовании гагаузов. Яркий пример тому Болгария, Румыния, Македония и Греция, где почти не осталось гагаузов или остались лишь представители этноса, забывшие свою родную речь и обычаи.

В условиях глобализации, когда происходят процессы всемирной экономической, политической и культурной интеграции, которая в Буджакском крае усугубляется стремительной и что необъяснимо, добровольной русификацией подрастающего поколения болгар и гагаузов, наши нации находятся под угрозой исчезновения, не только из-за тенденции к сокращению их численности и миграции.

Компактно проживая в колониях, вдали от прародины, несмотря на трудности и пережитые испытания, задунайцы сохранили в Бессарабии свои родные языки, из поколения в поколение передавали свои традиции, обряды и обычаи, сберегли свою национально-культурную идентичность. Поэтому и нам надо сделать всё, чтобы подрастающее поколение не забыло язык родителей, любило свой край, помнило свою историю и сохранило свою самобытность. «История... не является просто рассказом о прошлом ... Она история нашего собственного прошлого, прошлого каждого из нас, сделавшего нас такими, какие мы есть, от которого мы никуда не можем убежать, хотя мы можем, изучив это самое прошлое, получить заряд благоразумия, отваги и мудрости, нужный для того, чтобы иногда возвыситься над ним. Поэтому историю можно определить так: "рассказ о том, как возникло настоящее"[5].

Библиография

1. Закон Украины «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 21, стр.81)
2. Депортации в СССР и странах восточной Европы. Новосибирск. 2013 г. стр. 27
3. Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года: [Собрание 1-е. С 1649 по 12 декабря 1825 г.]: [в 45 т.]. – СПб: Тип. П Отд-ния Собств. Е.И.В. канцелярии, 1830–1851. – Т. 36: 1819. – СПб, 1830 год. стр. 735 .
4. Болградский районный совет. Протокол [№ 628-VI. от 07.05. 2015 г. «О праздновании в Болградском районе 75-летия присоединения южной Бессарабии к Украинской ССР.»](#)
5. The Planning of history syllabus for schools. The Historical Association. L., 1944. P. 18.

P.S. Чтобы не сложилось впечатление, что я просто критикую и предлагаю другим что - то делать, сообщаю, что мной, как автором-составителем подготовлена к публикации книга «Исторические хроники Буджака и Болградщины. Колонии, даты, события, люди», где обобщены данные об основных вехах жизни всей южной Бессарабии и особенно Болграда - столицы балканских переселенцев.

SEKŢIYA VIII. KULTURA HEM ZANAAT/
SECŢIUNEA VIII. CULTURĂ ŞI ARTĂ/
СЕКЦИЯ VIII. КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО

UDC 78(=512.165)

<https://orcid.org/0000-0002-9325-2455>

ÇOK DİLLİ YAŞAM KÜLTÜRÜNÜN GAGAUZ MÜZİK KİMLİĞİNE ETKİLERİ

BAĞI, Resul

Doç. Dr., Niğde Ömerhalisdemir Üniversitesi

Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı

resulbagi@gmail.com

orcid id: 0000-0002-9325-2455

Abstract: Gagauz are a Turkish community living in the western end of the Turkish world, adopting Orthodox Christianity. The name Gagauz, which was first mentioned in the documents of the Russian census dated 1817, is mostly used as Gagauz in Turkey and in the world. There are also many claims and opinions about the historical roots and identity of the Gagauz people. On August 27, 1991, the Gagauzes declared their independence from the Moldavian SSR, the Soviet Union. With the 113th article added to the Moldovan Constitution, the Gagauz Autonomous Republic is recognized on 23 December 1994 and the right of the Gagauz Autonomous Republic is accepted. Gagauz Autonomous Republic has been a region where linguistic and cultural diversity is intense, especially since the USSR period. Although it was known that the region was a multinational country during the Soviet period, it was not known that many ethnic groups lived together. Depending on the dynamism in the historical process, Gagauz people have both been under the influence of Moldovan (Romanian), Bulgarian and Russian music cultures and have influenced them over the years. In this context, it is unclear whether linguistic repertoires always necessarily derive from lived experience or, as some studies have shown, linguistic biography resulting from movement across borders. It is crucial to understanding the skill with which Gagauz musicians operate within and between languages named for the meanings and identities they wish to project. It is important to be able to identify how multilingual and multicultural practices dialogue the traditional and the modern, the rural and the urban, and the interconnectedness of the local and transnational cultural worlds. In our study, we tried to identify the layered multidimensional structures of new ethnicity forms, fluid social identities and related multiple loyalties in Gagauz society. Thus, we think that beyond the fixed musical language practices in the geography where the Gagauz society lives, other rural languages in the surrounding area are effective in terms of change and interaction in musical elements. In this study, it is aimed to determine the musical identities of the Gagauz society, which continues its life as an Autonomous Republic in Moldova, in the context of the idea of performative multiple identity belongings in order to explain their fluent multilingual and multicultural discourses, since they interact with other languages spoken around them.

Keywords: history, Gagauz people, culture, language,

Özet. Gagavuzlar, Türk dünyasının batı ucunda yaşayan Ortodoks Hıristiyanlığı benimsemiş bir Türk topluluğudur. İlk defa 1817 tarihli Rus nüfus sayımındaki belgelerde geçen Gagavuz adı, Türkiye’de ve dünyada daha çok Gagauz şeklinde kullanılmaktadır. Gagauz’ların tarihi kökleri ve kimliği konusunda da çok sayıda iddia ve görüş bulunmaktadır. Gagauzlar, 27 Ağustos 1991’de Moldova SSC, Sovyetler Birliği’nden ayrılarak bağımsızlığını ilan ederler. Moldova Anayasası’na

eklenen 113. maddeyle 23 Aralık 1994'te Gagavuz Yeri Özerk Cumhuriyeti tanınır ve Gagavuzların Özerk Cumhuriyet hakkı kabul edilir.

Gagauz Özerk Cumhuriyeti özellikle SSCB döneminden bu yana dilsel ve kültürel çeşitliliğin yoğun olduğu bir bölge olmuştur. Sovyet döneminde bölgenin çok uluslu bir ülke olduğu bilinmesine karşın pek çok etnik grubun bir arada yaşadığı pek bilinmemektedir. Tarihsel süreçteki hareketliliğe bağlı olarak Gagauzlar yıllar içerisinde Moldovan (Romen), Bulgar ve Rus müzik kültürlerinin hem etkisi altında kalmış hem de onları etkilemişlerdir. Bu bağlamda dilsel repertuarların her zaman zorunlu olarak yaşanmış deneyimlerden mi yoksa bazı araştırmalarda gösterildiği gibi, sınırlar boyunca hareketten kaynaklanan dilbilimsel biyografiden mi kaynaklandığı belli değildir. Gagauz müzisyenlerin, yansıtmak istedikleri anlam ve kimliklere bağlı olarak adlandırılmış diller içinde ve bunlar arasında faaliyet gösterdikleri beceriyi anlamak için çok önemlidir.

Çok dilli ve çok kültürlü uygulamaların geleneksel ile modern, kırsal ile kentsel olanı ve yerel ve ulusötesi kültürel dünyalardaki birbirine bağlılığı nasıl diyaloga soktuğunu tespit edebilmek önemlidir. Çalışmamızda Gagauz toplumunda yeni etnisite biçimlerinin, akışkan sosyal kimliklerin ve ilgili çoklu bağlılıkların katmanlı çok boyutlu yapılarını tespit etmeye çalıştık. Böylece Gagauz toplumunun yaşadığı coğrafyada sabit müzik dili uygulamalarının ötesinde müzikal unsurlardaki değişim ve etkileşim noktasında çevredeki diğer kırsal dillerinde etkili olduğunu düşünmekteyiz.

Bu çalışmada, Moldova'da Özerk Cumhuriyet olarak yaşantısını sürdüren Gagauz toplumunun çevresinde konuşulan diğer diller ile etkileşimde bulunması nedeniyle, akıcı çokdilli ve çok kültürlü söylemlerini açıklamak için performatif çoklu kimlik aidiyetleri fikri bağlamında müzikal kimliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Giriş

Gagavuzlar, Türk dünyasının batı ucunda yaşayan Ortodoks Hıristiyanlığı benimsemiş bir Türk topluluğudur. İlk defa 1817 tarihli Rus nüfus sayımındaki belgelerde geçen Gagavuz adı, Türkiye'de ve dünyada daha çok Gagauz şeklinde kullanılmaktadır. Gagauzların tarihi kökleri ve kimliği konusunda da çok sayıda iddia ve görüş bulunmaktadır. Kowalski bu görüşleri birleştirerek Gagavuzların üst üste geçmiş üç tabakadan meydana gelen bir topluluk olduğunu ileri sürer. Kowalski'ye göre, Gagavuz kimliğini oluşturan en eski tabaka, kuzeyden gelen bir Türk topluluğunun kalıntısıdır. İkinci tabaka Osmanlıların Balkanlara gelişlerinden daha önceki bir devre uzanan güneyden gelen kuvvetli bir gruptur. Üçüncü tabaka ise, Osmanlı devrinin Türk kolonilerinden ve Türkleşmiş unsurlarından teşekkül eder (Özkan, 2007: 83). Dobruca'daki Hristiyan Türklerin 1365 yılında kurdukları ve 1393'te Yıldırım Bayezid'in Osmanlı Devleti topraklarına kattığı devleti (İnalçık, 1965, s. 610) Gagavuzlar Uzi eyaleti adıyla anarlar ve ilk Gagavuz devleti olarak kabul ederler.

Gagavuzlar Moldova'da ilk olarak 1770 yılında Çadır ve Orak köylerini kurmuşlar, 1812 yılında yapılan Bükreş antlaşmasına kadar bir dağınıklık yaşanmış, ancak bu antlaşmanın ardından bölge Rusya'ya geçmiş ve Rusların göçmenlere toprak vererek göçü teşvik etmesiyle birlikte iskan hareketleri hızlanmıştır. Gagavuzlar, 1812 yılında Düzgünce, Kazayaklı, Baurçi, Tatar-Kıpçak, Vulkanesti; 1814 yılında Beşalma, Bolboka, Taşpunar; 1818 yılında Çadır-Lunga, Kiryet, Yeniköy; 1820 yılında Avdarma, Coltay, Tomay, Haydar; 1821 yılında Satılık-Hacı (Aleksandrovka), Dimitrovka; 1830 yılında Başköy ve Bolgarlika köylerini kurmuşlardır (Ciachir, 1934, s. 24-25). 1909-1910 yıllarında geçim sıkıntısı sebebiyle Gagavuzlardan küçük bir grup Orta Asya'ya Aktyubinsk'e (Turgay bölgesi) göçmüş, 1925 yılında bunların bazıları Taşkent civarına yerleşmiştir (Bigaev ve diğ. 1983: 183).

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Rus hakimiyeti altında bir süre sükûnet içinde yaşayan Gagavuzlar, çarlığın Ruslaştırma politikalarının artmasıyla birlikte 6 Ocak 1906'da bir isyan başlatarak Komrat'ta bir Cumhuriyet ilan ederler; başka bölgelerden beklenen destek gelmeyince 15 gün içinde Çarlık kuvvetleri bu devlete son verir. 1917 Sovyet ihtilali sırasında bir Gagavuz isyanı

daha başlar. Ancak 27 Kasım 1918’de Besarabya Milli Meclisi Romanya ile birleştiğini ilan edince Gagavuzlar da Romanya yönetimi altına girerler (Özkan, 2007: 84)

Gagavuzlar, 27 Ağustos 1991’de Moldova SSC, Sovyetler Birliği’nden ayrılarak bağımsızlığını ilan ederler. Bu gelişmenin ardından 17 Aralık 1994’te “Gagavuz Yeri Hakkında Özel Kanun” görüşmeye açılır. Moldova Anayasası’na eklenen 113. maddeyle 23 Aralık 1994’te Gagavuz Yeri Özerk Cumhuriyeti tanınır ve Gagavuzların self-determinasyon hakkı kabul edilir. Bu kanuna göre, Gagavuzlar; kültür, eğitim, istihdam, konut, mahalli bütçe, maliye konularında Moldova Anayasası’na ters düşmeyecek kanunlar çıkarma yetkisine sahiptir. Gagavuz Yeri’nin resmi dili, Gagavuz Türkçesi, Rusça ve Romence’dir. Moldova Cumhuriyeti bayrağı yanında, bir de Gagavuz Yeri bayrağı vardır. Bu bayrak mavi, kırmızı ve beyaz zemin üzerine üç sarı yıldızdan meydana gelir (Çınar, 1997: 1611).

Moldova’da çok ulusluluğa bağlı olarak kaç dil konuşulduğuna dair bazı karışıklıklar vardır. Yörede ağırlıklı olarak Rusça’nın yanı sıra Gagauzca, Moldovanca ya da Romence ve Bulgarca dilleri aktif olarak kullanılmaktadır. Yörede ulusal azınlıkların haklarına hoşgörünün yanı sıra tarih boyunca kültürel kimliklerinin korunmasına geliştirilmesine katkılar da bulunulmuştur. Moldova ve bu bağlamda Gagauz Özerk Cumhuriyeti özellikle SSCB döneminden bu yana dilsel ve kültürel çeşitliliğin yoğun olduğu bir bölge olmuştur. SSCB yıllarında bölgenin çok uluslu bir ülke olduğu bilinmesine rağmen günümüzde bu kadar küçük bir ülke olan Moldova’da pek çok etnik grubun bir arada yaşadığı çok fazla bilinmemektedir.

Her ne kadar irili ufaklı pek çok diasporik topluluğun olduğu düşünülse de, bu toplumlar birbirlerini gerek kültürel gerekse müzik kimliği açısından çok fazla etkilememektedir. Tarihsel süreçteki bu hareketliliğe bağlı olarak Gagavuzlar yıllar içerisinde Moldovan (Romen), Bulgar ve Rus müzik kültürlerinin hem etkisi altında kalmış hem de onları etkilemişlerdir. Bu bağlamda dilsel repertuarların her zaman zorunlu olarak yaşanmış deneyimlerden mi yoksa bazı araştırmalarda gösterildiği gibi, sınırlar boyunca hareketten kaynaklanan dilbilimsel biyografiden mi kaynaklandığı belli değildir. Gagauz müzisyenlerin, yansıtmak istedikleri anlam, kimliklere bağlı olarak adlandırılmış diller içinde ve bunlar arasında faaliyet gösterdikleri beceriyi anlamak için çok önemlidir. Veysel Arseven (1947)’de *Musiki Ansiklopedisindeki Gagauz halk türküleri* makalesinde “Ben ancak Gagavuzların, bunca sene yabancı kültür tesirleri altında kalmış olmalarına rağmen, müziği hakkında aydınlatıcı mahiyette kısaca bir izahta bulunup, örnekler vereceğim (Bulgar, 2004: 29)” diyerek Gagauz toplumunun çok dilli ve kültürlü ortamlarda kendi kültürünü yaşatma çabasına değinmiştir.

Etnik toplulukların şarkıları diğer topluluklarda olduğu gibi sosyal, kültürel ve tarihsel bilgilerle yüklenir ve gelecekteki semiyotik uygulamalar için planlar sağlar. Popüler müzikteki dil uygulamalarının çok kültürlü uygulamalarla ve akıcı Gagauz çok dilli bağlamlarında anlam oluşturmayla nasıl kesiştiğini göstermek için sosyal uygulama olarak dil kavramlarından ve postyapısalcı performatif kimliklerden yararlanılmalıdır. Çok dilli ve çok kültürlü uygulamaların geleneksel ile modern, kırsal ile kentsel olanı yerel ve ulusötesi kültürel dünyalardaki birbirine bağlılığı nasıl diyaloga soktuğunu tespit edebilmek önemlidir. Çalışmamızda Gagauz toplumunda yeni etnisite biçimlerinin, akışkan sosyal kimliklerin ve ilgili çoklu bağlılıkların katmanlı çok boyutlu konfigürasyonlarını tespit etmeye çalıştık. Böylece Gagauz toplumunun yaşadığı coğrafyada sabit müzik dili uygulamalarının ötesinde müzikal unsurlardaki değişim ve etkileşim noktasında çevredeki diğer kırsal dillerinde etkili olduğunu düşünmekteyiz.

Kültürel kimlik, bir grup insana veya coğrafi bölgeye ait olma duygusu, bir ulus devletin sınırları ile sınırlı değildir. Aksine, bazen gelenek sonrası topluluklar olarak adlandırılan topluluk gibi daha küçük bir kimlik birimini tasvir edebilir (Hitzler, 2008: 9). Bu bağlamda Özerk Cumhuriyet yaşantısını sürdüren Gagauz toplumunun müzikal kimliği yerel sosyo-kültürel anlam oluşturma sistemlerinden koparılmaya, dolayısıyla kültürel ve tarihsel yok olma riskiyle karşı karşıyadır. Kırsal dillerin ve geleneksel müzik tarzlarının sadece kentsel dillere ve modern müzik tarzlarına yansımadağı sonucuna varılabilir. Dil geçişi, toplumun kendisine ait olmayan dili kullanmasına atıfla sosyal ve etnik sınırları aşmanın keskin duygularını içerir. Böylece sosyal

etkileşimler sırasında meşruiyet soruları ön plana çıkar. Gagauz toplumu tarihsel süreçte yaşadığı topraklarda farklı işgallere maruz kalmasından dolayı önce Moldovanca ardından da Rusça'ya dil geçiş süreleri yaşamıştır. Bu bağlamda bu dil geçişlerine bağlı olarak da gerek müzikal unsurlarda kullanılan cümlelerde gerek müzik kültüründe de bu geçiş hissedilmektedir. Özet olarak dil geçişi etkileşimleri sırasında "ötekinin" diline –buna müzikal dil de dahil olmaktadır- anlık olarak geçiş yaptıkları söylenebilir.

Bu çalışmada, Moldova'da Özerk Cumhuriyet olarak yaşantısını sürdüren Gagauz toplumunun çevresinde konuşulan diğer diller ile etkileşimde bulunması nedeniyle, akıcı çokdilli ve çok kültürlü söylemlerini açıklamak için performatif çoklu kimlik aidiyetleri fikri bağlamında müzikal kimliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bildiri metni toplumsal yapı olarak etnisitenin varlığını inkar etmese de, çeşitli toplumsal kimlik, statü ve çeşitlilik biçimlerinin çok boyutlu yeniden yapılandırılmalarını inşa ederken çok dilli söylemlerin dönüştürücü doğasına odaklanmayı önerir. Bu kavramsallaştırmada, sosyal yapılar olarak etnik gruplar ve kır-kentsel ve modern-geleneksel ikili ve boyutları özerk ve homojen gruplardan oluşmaz (Makoni 2017). Eşleşmelere özerk ve homojen gruplardan yapılmış olarak bakmak, sınırların bulanıklaşmasından kaynaklanan mobil çok kültürlü sermaye tarafından yumuşatılan yeni dayanışma ve farklılaşma biçimlerinin maskesini düşürme yoluna girer.

Aynı zamanda, modern ya da "kentsel" ve geleneksel ya da "kırsal" kimlikleri oluşturan şeylerdeki performatiflikten kaynaklanan üretkenliği çözmenin önünde duracaktır; ya da aslında yerel ve küresel kültürdür. Bu bağlamda bu çalışma, kentsel-kırsal ve geleneksel-modern ayrımlarının zayıf ve sürdürülemez olduğunu göstermektedir. Çünkü Gagauz müzik kültürünün sürekliliğini sağlayan müzik gruplarının ve sanatçıların otantik türkülerini yeni formatlarıyla ve çevrelerindeki diğer müzik türleri ve dilleriyle etkileşimlerini sürdürerek, çok çeşitli enstrümanlarla sürekli kültürel akışlar ve eserler arasında mekik dokuduklarını görmekteyiz.

Gagauz Özerk Cumhuriyetinde Düzava ve Kadınca adlı iki büyük müzik grubunun yanı sıra birkaç kişiden oluşan küçük müzik toplulukları ve her köyün kendisine ait müzik grubu bulunmaktadır. Bu gruplar vokal performanslarıyla şarkının temasına işitsel bir içerik katmakla kalmıyor, aynı zamanda göstergebilimsel topluluğun bir parçası olmaktadır. Gagauz müziği topluluğun hem yaşadığı zorluklar, hem de topluluğun erdemlerini öven müziklerle doludur. Burada önemli olan kökeni ne olursa olsun çeşitli semiyotik kaynakların yeni ve otantik bir şeyin inşasında kullanılma biçimidir. Gagauz müzisyenlerin dilbilimsel, etnik, bölgesel ve ulusal sınırları bulanıklaştıran küyerel kimlikler inşa etmek için dilbilimsel repertuarları nasıl kullandıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Gagauzya'da Dil ve Çeşitlilik

Gagauz Özerk Cumhuriyeti Moldova topraklarında yer almaktadır. Gagauz toplumunun tarihsel süreçte yaşadığı göçlerin etkisi yıllar süren etnik ve dilsel temas insanlar hareket ettikçe sadece repertuarlarındaki dilleri değil, aynı zamanda etkileşimde buldukları diller ide dönüşmüştür. Dil, toplumların katıldığı sosyal ve kültürel faaliyetlerle bağlantılı yerel bir pratik olarak algılanabilir. "Gagavuz dili ve folkloruna ait veriler, Gagavuzların bazı burjuva araştırmacıların milliyetçi amaçlarla ileri sürmeye çalıştıkları gibi "Türk Bulgarları" veya "Türk Türkleri" değil, bağımsız, görünüşe göre Türk kökenli bir halk olduğunu göstermektedir. Gagavuzların önemli sayıda sözlü şiir eserini toplayan V. A. Moshkov, şarkıların çoğunun 'Gagavuzların şimdiki ve eski komşuları olan Bulgarlar, Boğdanlar ve Osmanlı Türklerinden ödünç aldığına' inanıyordu" (Pokrovskaya, 1953: 4).

Özerk dillerin kavramsallaşması, dilsel özelliklerin dinamik etkileşimlerine anlam oluşturmaya yönelik kıyafet, müzik türü gibi diğer sosyal semiyotik kaynaklara dayanmaktadır. Dil uygulamaları, farklı bölgeleri, kültürleri ve etnolinguistik kimlikleri temsil ettiği için, söylemlerindeki dilsel özelliklerin farklı adlandırılmış dillerden gelen sesleri betimlemesi anlamında çok sesli ve çok yerel olarak nitelendirilebilir. Müzik dilinin de çeşitliliğinin temelinde bu betimlemeler yatmaktadır.

Pokrovskaya'nın, (1953)'te çok dilli etkileşime verdiği örnek şu şekildedir: “Gagauzlarda tarımla ilgili ritüellere Bulgarca şarkılar eşlik ederdi. Ayrıca belirtmek gerekir ki takvim Gagavuzların ayinleri, karşılık gelen Bulgar ayinlerinden neredeyse farklı değildi. Bütün bunlar, Gagavuzların tarıma Bulgarlardan çok daha sonra geçtiğini ve görünüşe göre, çok uzun bir süre en yakın komşuları olan Bulgarların doğrudan etkisi altında olduğunu gösteriyor. Doğal olarak Gagauzlar, tarımsal ritüellerin yanı sıra Bulgarlardan birçok ritüel şarkı ödünç almıştır (s. 5)” dese de, ortak coğrafyayı paylaşan toplumların şarkıları birinin diğerinden ödünç aldığını değil ancak birbirlerinden etkilendiklerini söyleyebiliriz.

Gagauz toplumunun birlikte yaşadığı topluluklar ile kültürel ilişkilerin yanı sıra toplumlar ile yaşadıkları çatışmalar da olmuştur. Toplumların “kimileri müziğin içsel kimileri ise dışsal bir anlamı olduğunu, kimileri müziğin özerk olduğunu, kimileri ise müzik eserlerinde sosyal ve tarihsel izlerin olduğunu kabul ve iddia etmiştir” (Agawu, 2008: 3-4). Gagauz toplumunun müziğindeki sosyal ve tarihsel iz ile ilgili olarak, Veysel Arseven şu örneği vermiştir: “Bulgarlar istiklallerini kazandıktan sonra Gagauzları da askere toplamaya başlamışlardı. Bulgar ordusunda, bir türlü askerlik yapmaya tenezzül etmeyen Gagauzlar, o sıralarda, Bulgaristan'ı terk etmişlerdi. Keza buğuna kadar Rumen ordusunda, Gagauzlara çok iyi mevkiiler verilmesine rağmen, bu orduya hizmet etmeği bir türlü onurlarına yediremiyorlardı. Varnanın, Bulgarlar tarafından işgalini çekemiyen Gagauzlar, hislerini şu türkü ile anlatmak isterler:

*Bulgar bizden böyün asker alacak,
Alacakta Şipka balkanına yollayacak,
Varnamızı Bulgarlara verdiler..* (Bulgar, 2004: 30)”.

Müzikte kullanılan kentsel dilin, çok dilli Gagauzya'da eğitim dili olan Rusça olması nedeniyle toplumun performatif çoklu kimliği ve aidiyetlerine etkisi oldukça yoğundur. Tim Murphey, sınıftaki müzik ortamına büyük önem vermiş ve şunları belirtmiştir: "Müzik, bir sınıftaki atmosferi değiştirme potansiyeline sahiptir. Olmayan yerde enerji veriyor ve öğrenciler hakkında yazacak bir şeyleri olmadığından şikayet ettiklerinde kıvılcımlar saçıyor" (Murphey, 1992, s. 37). Bu bağlamda Gagauzya'da eğitim dili Rusça olan Uşak bahçelerinde Gagauzca türkülerin öğretiliyor olması, dilin sürekliliği açısından taktire şayandır.

Gagauz Müzik Kültürü

Çalışmanın bu bölümü sosyolinguistik ve etnik çeşitliliğin önemli etkilerinin görüldüğü Gagauz topraklarında çok dilli yapı ve buna bağlı olarak çok kültürlü veri kaynağı olarak Gagauz müzik kültürünün incelenmesi ele alınmaktadır. Çalışmada müzisyenlerin dilsel, etnik, bölgesel ve ulusal sınırları nasıl aştığını göstermek için Moldova'da hem Gagauz müzik kültürü hem de diğer toplumlara ait müzik gruplarının popüler müziğinden yararlanılmıştır.

Kültürün dışı vuruş şekillerinden olan müzik her toplumda belirli bir tarzda var olagelmıştır. Kimi toplumlarda dinle beraber, kimilerinde ise bir oyun ve eğlence olarak bulunmuştur. Bazı toplumlar müziği insan hayatını güzelleştiren bir dekorasyon formu olarak görürken birçoğu da toplumlarının temel özelliklerinden saymışlardı (Kaemmer, 1993: 1-3).

Bölgesel, ulusal ve etnik sınırlar boyunca etkili olan bu argüman, müzikal ve lirik performans yoluyla ve müzisyenlerin tek bir ortamda kentsel-kırsal, geleneksel-modern, yerel-küresel (küyerel) ve çoklu bağlantıları dizinlenebilir. Çoklu kimliklerin inşasında dilbilimsel yenilikler ve diğer semiyotik kaynakları yakalamak için güncel meseleler ve dil pratiklerinden, tarihsel, geleneksel ve modern, kırsal ve kentsel yerelden yararlanan popüler müzikten daha iyi bir platform yoktur. Bu bağlamda şarkıların icrasında ve bestelenmesinde küresel gösterebilimsel malzemeler ayrı bir önem taşımaktadır. Gagauzya Özerk Cumhuriyetine bağlı Düzava ve Moldova Kültür Bakanlığına bağlı olarak çalışan Kadınca müzik grupları yaptıkları müziklerde belirli bir etnik kimliği göstermemekle birlikte ağırlıklı olarak Gagauz türkülerine ve halk oyunlarına yer vermektedirler.

Theodor Adorno ‘müziğin Toplumsal Konumu’ makalesinde şunları belirtmektedir: “Müzik ile toplum arasındaki ilişki doğrudan bir yansıma ilişkisi olmasa bile -çünkü, Adorno o zaman da müziği bütünüyle edilgin bir kültürel etkinlik saymamakta ve 1932 yılındaki yazısında da müziği

toplumsal değişime etkide bulunabilecek bir kültürel alan olarak düşünmektedir- açıklanması kolay bir ilişki gibidir” (Oskay, 1995, s. 30). Toplumsal değişime etkisi olan müzik, dilsel ve kültürel çeşitlilik, yerel aktörlerin çoklu kimlikler ve aidiyetler inşa ettiği semiyotik malzemelerdir. Gagauz toplumunun çok dilli pratiklerini yaşadığı topraklarda konuşulan diğer dillere karşı ikili yapıları yansıtan olarak görmek yerine, var oldukları yerlerdeki çatışmaları yerel sosyo-kültürel anlam oluşturma sistemlerine tabi olarak görmek gerekir. Bu durum zorunlu olarak, harici kültürel müzik materyallerinin yerel sosyo-kültürel bağlamlara uyarlanmasını içerir. Gagauz toplumunun müzik materyalleri olan, cenaze ve düğün gibi ritüellerinde söyledikleri türküler, düğün törenlerinde hamur yaparken söyledikleri hamur türküsü, nikah masasındaki sofraya türküsü vb. özel icra edilen türküleri vardı. V. A. Moshkov'a göre Gagavuzların cenaze ağıtları vardı ama kimse onları yazmayı başaramadı. Gagavuzlarda günlük olaylarla ilgili şarkılar da denilebilecek lirik-destansı ağıtlar yaygın olarak gelişmiştir. Bu türküler, Gagavuz köylerinde meydana gelen tüm olağanüstü olayların ve kazaların adeta şiirsel bir kroniğidir. Günlük olaylarla ilgili şarkılar nispeten kısa bir süre yaşar ve sınırlı bir kapsama sahiptir (bir veya birkaç köy içinde), çünkü genellikle izole vakalara adanır ve herhangai bir genelleme içermezler (Pokrovskaya, 1953: 5).

Gagauzya Özerk Cumhuriyeti kasabalarından Kirsova diğer adıyla Başköy Komrat'a 10 km. uzaklıkta bir kasabadır. Başköy nüfus oranı olarak Gagauz ve Bulgar nüfustan oluşmaktadır. Zaman içerisinde gerek komşuluk ilişkileri gerek kız alıp verme ile kurulan aile bağları toplulukların müzik kültürüne de etki etmiştir. Yörede söylenen türkülerde Rusça ve Bulgarca sözlere rastlamak mümkündür. Yörede yaptığımız alan çalışmasında derlediğimiz Tudorka türküsünün hikayesi çok dilli kültür ilişkisine örnek teşkil etmektedir.

Bulgar kızını isteyen Türkoğlu için Tudorka “Nasıl gideyim ben sana sen Türk oğlusun ben Bulgar kızı” diyerek bu aşkın evlilik ile taçlanmayacağını, Bulu'su (görümce) ve Batu'sunun (abisi) onu Türk bir gence vermeyeceğini bir türkü ile anlatmıştır. Yüzyıllardır söylenen gerçek yaşam hikayelerine dayanan bu Türkü Gagauzların yıllardır, çok dilli toplumlar ile kültürel bağlarının olduğunu göstermektedir. Maria Bratanova Kristioğlu (1953 doğumlu)'dan derlediğimiz bu türkünün notası şu şekildedir:

TUDORKA

Notaya Alan: Resul BAĞI
Kaynak Kişi: Maria Bratanova Kristioğlu

♩ : 320 Hertz

Tu dor ku Ma ri gö zel Tu dor ku
Tu dor ku Ma ri gö zel Tu dor ku
gel se ne bi ze bi zim o lu sun
gel se ne bi ze bi zim o lu sun

Tudorka Mari güzel Tudorka Gelsene bize bizim olasin
Nasıl gideyim sen Türk oğlusun Sen Türk oğlusun ben Bulgar kızımı.

“Gerçekte bütün bu dilsel göstergeler, bir tek müziksel öğeden oluşabilir; bu gösterileni, hiçbir dilsel bölümlenme ve hiçbir eğretili dönüşüm içermeyecek tek işaretle belirtmek gerekir. Bir yerde çözümlenmeden, bir yerde de dizgenin kendisinden gelen bu üstdillerden kaçınmaya

kuşkusuz olanak yoktur; bu da, gösterilen çözümlenmesini ya da düşünüyapısal çözümlenmeyi daha da güçleştirir. Bunun göstergebilimsel tasarındaki yerini hiç değilse kuramsal olarak belirlemek gerekir (Roland, 1993: 44)”.

Harici kültürel materyalin yalnızca kopyalanması veya çoğaltılması, müzik üretiminde kültürel durgunluk, yaratıcılık eksikliği anlamına gelir ve olumsuz etkiyi hafifletmek yerine yalnızca teşvik eder. Bu bağlamda Gagauz müzisyenler ile yöredeki popüler müzisyenler arasında hegemonik ve eşitsiz güç ilişkileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bazı Gagauz müzisyenlerin özellikle Kişinev’de akademik ortamlarda Gagauz halk ezgilerini icra etmelerinde ortaya çıkan sorunların temel kaynağını bu oluşturmaktadır.

Çok dilli toplum şarkılarında posyapısalcı bakışla izler kitle açısını izleyerek, dilsel, kültürel, etnik, uzamsal ve yerelliği -kentsel, kırsal, yerel, küresel-, modern ve geleneksel vb. kimliklerin yerel sosyal pratikte gerçekleştirildiği ve inşa edildiği göstergebilimsel malzeme olarak ele almak gerekir. Ortaya çıkan müzikal ürünler, söz ve ritmik yapı açısından kendi kendini belgeleme aynı zamanda çok sayıda başka yerel/ küresel sosyal grupla ilişkiler içindir.

Gagauz müzik kültüründe türkülerin ritmik yapısında da zamanla değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. 1952 yılında Leningrad Devlet Üniversitesi (günümüzdeki adı Saint Petersburg Üniversitesi) adına yapılan doktora tez çalışmasında aşağıdaki ritmik yapılarda eserler mevcut iken günümüzde bu ritmik yapıdaki eserlere nadiren rastlanmakta, ayrıca 9/16 gibi ritmik yapıların son yıllardaki eserlerde daha yoğun olduğu görülmektedir. Pokrovskaya (1952) tarafından yazılan Gagauz Şarkı Yaratıcılığı adlı tezde; 15/8 (sayfa 170) , 3/8 (sayfa 171-355) 5/8’lik (sayfa 170-358) 5/5’lük (sayfa 356) 15/8’lik (sayfa 353) ritimli eserler mevcuttur.

Müzikal unsurların üretimi ve tüketimini, keskin etnik ve toplumsal sınırların ötesindeki hareketi içerecek şekilde tasavvur etmek yerine; alternatif olarak, etkileşimlerde kullanılan enstrümanlar, diller veya linguistik özellikler ve seçimler, bunları hangi nedenle olursa olsun kullananların hepsine aittir. Bulgaristan ve Yunanistan coğrafyasından zamanla göç yoluyla geldikleri için her iki toplumla da iletişim halinde olan Gagauzların bu toplumlarla çok dilli ve kültürlü ortak değerleri bulunmaktadır. Bunu enstrümanlarda da görmekteyiz. Bu bağlamda Kaval, Kauş, Gayda bu coğrafyanın ortak enstrümanıdır diyebilir. Ayrıca Berlin kökenli Akordeon çalgısı SSCB topraklarında yaygınlaşmış ve Gagauz toplumu tarafından da yaygın olarak kullanılmaktadır. Öyle ki günümüzde neredeyse tüm Gagauz türkülerini Akordeon ile seslendirilmektedir.

Müzik yerelde inşa edilir, ancak fikir kaynakları, enstrümantasyon, dilsel ve kültürel sermaye yerel veya uluslararası ile sınırlı değildir: hem yerel hem de uluslararası kültürel kaynaklarla kesişen yerel çok kültürlü söylemlerde yeniden tasavvur edilirler. Gagauz toplumunun en eski türkülerinden olan oğlan türküsü, yerel olarak alakalı olmasına ve geleneksel müzikten ilham almasına rağmen, 9/16 şennik türkülerinin enstrümantasyon hareketinde ve lirik içeriğinde birlikte yaşadıkları diğer topluluklara dolaylı göndermeler vardır. “Hederlez” türküsünde geleneksel ve modern ses titreşimleri çapraz kafiyeleri ve Gagauzlarda meşhur olan geleneksel müziğin yüksek perdeli ve modülasyonlu ana vokal çağrısı “Kimindir kız” performansında ve türküsünde daha belirgindir.

Çok Dilli Veri Olarak Müzik Sözleri

Toplumların yaşam tarzlarının ve kültürlerinin yönlerini keşfetmek için müzik sözlerini kullanan uygulamalı dil ve dilbilim çalışmaları ayrı bir önem taşımaktadır. Buna bağlı olarak müzisyenlerin daha geniş bir kitleye hitap etmek için çeşitli dilleri stratejik olarak kullandığını görmekteyiz. Şarkı sözleri, söylem olarak şarkı sözlerinin inşasında dilsel özelliklerin dikkatli bir şekilde seçilmesinde temsil edildiği gibi, zaman ve mekânsal ilişkilerin bağlantısını da gösterir. Özünde, kırsal ve kentsel yaşam ve konuşma biçimleri arasında bir bağlantı vardır; kırsal ve kentsel alanlar ve ayrıca kültürel akışların çok boyutlu yörüngelerinin izi, geçmiş geleneksel Gagauz müziği olan türküler ve estrada grupların çağdaş ve modernize edilmiş estrada türkülerine kadar izlenebilir.

Gagauz müziklerinde yapılan atıflar, geleneksel atasözlerinin kullanılması ile yüzyıllardır süregelen müzik kültürünün önceki metinlerini günümüze getirir. Aynı zamanda Geleneksel

Gagauz dili ile özellikle şehir merkezlerinde yerleşmiş olan estrada müzik etkisiyle kentsel biçimleri yan yana getirir. Özünde dillerin –özellikle Rus dil etkisi ile- kendi dialoglarına sahip olduğu söylenebilir. Öne çıkan müzik grupları olarak Kadınca ve Düzava'nın varlığı dil seçimleri rastgele değil, çok-yerel ve çok etnik beğeni ve dolayısıyla çok-etnik, yerel-ötesi ve ulus ötesi tüketici çekiciliği için özenle hazırlanmaktadır. Başka bir deyişle, sözlerde kullanılan dillerin çeşitliliği ve bir şarkıda kullanılan müzik tarzlarının çeşitliliği, yerel ve trans yerel topluluklara ait olma duygusu yaratır.

Göstergebilimsel kaynakların sözlü veya yazılı dilden fazla olması müzisyenlerin kendilerini adlandırmaları, kendilerini karakterize etmeleri ve sosyal alanları, sosyal ayrıcalıkları talep etmeleri olarak ortaya çıkmaktadır. Moldova'da her biri kendi diline sahip, birbirleriyle iletişim halinde olan etnik grupların kendi dil stili, sabit normları ve dil rejimlerinin etki alanları vardır. Bu kültürlerin, dillerin ya da kimliklerin sayılabilir olduğunu varsaymak yerine yeni toplumsal ilişki biçimlerine ve özellikle Rus hiyerarşisine katı dikey yapılanmaya ve güç ilişkilerine tek kültürlü sisteme meydan okuyan akışkan kimlikler vardır. Kültürel kimlik kavramını ve türkülerin sözlerinin ve estetiğinin kolektif bir ulusal kimliğin yaratılmasına nasıl katkıda bulunduğunu analiz etmek önemlidir.

Şarkılardaki dil kullanımı, hem birçok Gagauz'un günlük dil uygulamalarını hem de yerinde karmaşık ve dinamik çok dilli ve çok etnikli etkileşimleri yansıtmaktadır. Kuşkusuz, dinamik çok dilli uygulamalar, yüzlerce yıldır gelişen ve gelişmeye devam eden çok etnikli mirasa işaret etmektedir. Müzikal anlamda yer alan müzik içeriği sadece alımlamada yaratılmaz, yaratıma kasıtlı olarak dahil edilir.

“Müzik aynı zamanda iyi bir iletişim aracıdır. Burada da dil ile fonksiyon özdeşliği bulunur. Ninni, anne ile bebek arasındaki iletişimi sağlayan önemli bir vasıta. Müziğin doğaüstü güçlerle iletişim kurmak için kullanıldığı da görülür. Müzik, farklı nesillerin kendilerini tanımlamasına yardımcı olur. Yaşlı kimselerin geleneksel, yeni neslin modern müzik tarzlarını benimsemesi gibi. Müzik, hakim bir kültür içindeki farklı kültürlerin kendilerini ifade etme ve varlıklarını sürdürme aracı olarak da kullanılabilir (Odabaşı 2006: 250)”. Örneğin Gagauz dini yapısını oluşturan Ortodoksluk inancında kilisede söylenen din türkülerinin temel işlevi, ilke ve değerleriyle Gagauz Ortodoks kültürünü yaşatmaktır. Gagauz türkülerine yapılan atıf, yukarıda anlatılan imajı ateşlerken, müzisyenlere ve dinler kitleye geçmiş bugünde yeniden yaşatmaktadır. Bu, günümüzde, modernite, kentte kırsal ve geleneksel Gagauz kültürünün sürekliliğini sağlar. “Eğer müzik tamamen duyumsal bir uyaran ise müzik görüldüğü gibidir, arkasında duran bir varlık yoktur. Fakat eğer müzik bir şeyin ifadesi ise onun temel hareketi içkin derin içeriğinden, eylemin seçimine doğru olmalıdır” (Tarasti, 2002, s. 22). Kiliselerdeki din adamları ve ibadete gelen cemaat üyeleri Gagauz, Rus, Moldovan, Bulgar etnik yapısına sahip olduğu için yapılan dini ibadetlerde farklı zamanlarda bu dillerde yürütülmektedir. Bu bağlamda bu dini ibadetlerde söylenen ilahiler de bu dört dil ağırlıklı olmaktadır. Gagauz türkülerine başka dillerden geçen bazı kelimeler şu şekildedir: prost olmak: af dilemek (Rusça), taliga: at arabası (Rusça), çifit: Yahudi (Rusça), granitsa: Sınır (Rusça), lelü: Teyze (Bulgarca), basmaluta: küçük mendil (bu adda hem Moldovanlarda hem de Gagauzlarda bir halay'da vardır) (Moldovanca), sidanka, sidet: oturmak (Rusça), papşoy: mısır (Moldovanca) vb.

Sonuç

Çok dilli müzik toplumuna bağlı müzik gruplarında performans, izler kitlenin aktif bir katılımcı olduğu ve şarkıları kısmen kendilerinin şekillendirdiği zamana bağlı bir olaydır. Bu bağlamda dilsel çaprazlamalar doğal akışta şarkıların sözlerine müzikal yapıda ritmik yapıya ve eserlerin statik/hareketli olup olmamasına doğrudan etkilidir. Şarkılardaki dilsel özellikler, müzisyenleri farklı etnolinguistik gruplar aracılığıyla kentsel ve kırsal alanlara bağlar. Gagauz müzik grupları şarkılarında iç içe geçmiş müzikal öğelere bağlı olarak Gagauzcanın yanı sıra Bulgarca, Rusça ve Moldovanca dileri de kullanmaktadır.

Gagauz müziği içerisinde kültürel dönüşüm, yenilik ve yerel/ulus ötesi uygulamalara bağlı olarak yerel aktörler olan müzisyenlerin çevrelerinde dahil oldukları diğer müzik türleri ile aralarındaki bağ olası hegemonik ve eşitsiz güç ilişkilerini azaltma stratejileri kayda değerdir.

Gagauz sanatçılar 1990'lı yıllardan sonra yerel dillerini kullanmaya ve geleneksel müziklerinden ilham alarak onu Rus ve Moldovan müziğinin unsurlarından ayıklamaya çalışmışlardır. Bu bağlamda sanatçılar şarkı sözlerini yerel bağlamlar ve tüketicilerle ilişkilendirilebilir kılan günlük, sosyal, ekonomik ve politik meselelerden de yararlanmışlardır. Sonuç olarak, lirik içeriğe yerelde kök salmış ve müzik sesi Moldova'nın sulak alanlarında Gagauz geleneksel müziğinin diğer topluluklarla olan harmanlanmış müziği ortaya çıkmıştır. Gagauz sanatçıların hem anonim türkülerinde hem de estrada türkülerde melodilerin ve ritimlerin, kelimeleri, yığınları ve dil çeşitlerini hafızaya sabitlemek için kullandıkları söylenebilir. Doğal olarak Gagauz müzik ürünleri olan türküler ve estrada türküler müzikal pek çok anlam içerir diyebiliriz.

Estrada türkülerin üretiminde popüler müziğin mimetik bir yorumuna bağlı, göstergebilimsel malzeme olarak geleneksel ve kırsal, modern ve kentsel müzik stillerini kullanmaktadır. Popüler müzik söylemi Moldova'da çok dillilik ve çok kültür kimlikleri incelemek için önemli bir veridir. Gagauz toplumunda özellikle estrada müzik formunun popüler müzik söylemi içerisinde değerlendirilmesi, bize zaman ve mekândaki dil pratiklerinin ve bireysel/ grup kimliği seçeneklerinin çok katmanlı çağdaş yapılandırılmalarının anlık bir görüntüsü niteliğindedir.

Bu bağlamda müzisyenler açısından yaptıkları müzik klipleri ve müzikal etkinliklerin belirli bir bölge, yaş grubu veya etnolinguistik grupla sınırlı kalmaması için çoklu kimlik aidiyetleri bir pazarlama stratejisi olarak ekonomik açıdan anlamlıdır. Bu nedenle gerek estrada müzik grupları, gerek bireysel sanatçılar konserlerde Gagauzca'nın yanı sıra Rusça, Moldovanca ve Bulgarca dillerde şarkılara da sık sık yer vermektedirler. Aynı zamanda müzik gruplarında Rus, Moldovan ve Bulgar etnik kökene sahip müzisyenler de Gagauzlar ile birlikte yer almaktadırlar. Bu müzisyenler de etkinliklerde Gagauzca türküler seslendirmektedirler.

Gagauzya'da çoklu kimlik performansının bir alanı olarak estrada müziklerine de odaklanılmıştır. Estrada müziklerin sözlerinde çoğunlukla Gagauzca ya da Rusça olsa da toplumun yaşadığı coğrafyaya bağlı olarak çok dilli ve çok kültürlü mirasdan yararlandığını görmekteyiz. Estrada müziklerde Rus müzik kültürünün belirli kopyalarına rastlamak mümkündür. Fakat Gagauz türkü stili yaratmak için geleneksel Gagauz türkülerinden de faydalandığı görülmektedir. Bu durumu Gagauz müziğinin yeniden konumlanma çabası olarak adlandırabiliriz.

Moldova'da uluslararası yapılan festivallerin neredeyse hepsinde Moldovanca, Bulgarca, Rusça ve Gagauzca şarkılar seslendirilmektedir. Aynı zamanda bu etnik topluluklara ait halk danslarından da örnekler yer verilmektedir. Ayrıca Gagauz Özerk Cumhuriyetinde yapılan neredeyse tüm yortularda –buna dini ve resmi yortuların hepsi dahildir- Moldovanca, Bulgarca, Rusça ve Gagauzca türküler söylenmekte, aynı zamanda da Gagauzca söylenen türkülerin sözleri arasında diğer dillerde kelimeler de sık sık kullanılmaktadır. Doğal olarak çok dilliliğin etkisi ile diğer dillerde söylenen şarkıların içerisinde de Gagauzca kelimeler mevcuttur.

Kaynakça

1. Agawu K. (2008). Music as discourse: Semiotic adventures in romantic music: semiotic adventures in romantic music oxford studies in music theory. Oxford University Press, NY.
2. Bigaev, R. L., Danilov, P. A., & Umarov, M. U. (1983). Orta Asya'da Yaşayan Gagauzların Folklorları Üzerine, Çev. H. Güngör. Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları.
3. Bulgar, S. (2004) Veysel Arseven (Vasili Öküzçü) Biyografisi Makaleleri ve Müzik Eserleri. TÜRKSOY Yayın No: 22.
4. Ciachir, M. (1934). Besarabieala Gagauzların İstorieasa. Chisinau.
5. Çınar, G. P. (1997). Gagaoğuzlar. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
6. Hitzler, R. (Ed.). (2008). Posttraditionale Gemeinschaften. Theoretische und ethnografische Erkundungen. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
7. İnalçık, H. (1965). Dobrudja. Leiden: Encyclopedie İslam.
8. John E.Kaemmer, (1993). Music in Human Life Anthropological Perspectives on Music, Texas.

9. Murphey, Tim (1992) Music and Song. In: Maley, A. (Hg.): Ressource books for teachers. Oxford: Oxford University Press.
10. Kristioğlu, M. B. Kişisel Görüşme, 15 Mayıs 2022, Kirsova/Gagauzya Özerk Cumhuriyeti.
11. Odabaşı, F. (2006) Dil-Kültür Bağlamında Müzik Dili ve Bunun Sosyal Bütünleşmedeki Yeri. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı; 14.
12. Oskay, Ü. (1995) . Müzik ve yabancılaşma, İstanbul, Der Yayınları,
13. Özkan, N. (2007). Gagavuz Türkçesi. A. B. Ercilasun içinde, Türk Lehçeleri Grameri (s. 81-170). Ankara: Akçağ Basım Yayım.
14. Pokrovskaya, L. A. (1952) Gagauz Şarkı Yaratıcılığı. Leningrad Devlet Üniversitesi Zhdanov adını taşıyan Üniversite Doktora Tezi.
15. Pokrovskaya, L. A. (1953) Gagauz Şarkı Yaratıcılığı. Leningrad Devlet Üniversitesi Zhdanov adını taşıyan Üniversite Doktora Tezi, Leningrad.
16. Tarasti E. (2002). Signs of Music: A Guide to musical semiotics. Approaches to applied semiotics, 3, Walter de Gruyter, Berlin

UDK 745.52(=512.165)

<https://orcid.org/0000-0003-4208-9675>

GAGAUZ DOKUMALARININ RENK ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Gümüş Deniz

Öğr. Gör. /Geleneksel El Sanatları,
Aksaray Üniversitesi, Aksaray, Türkiye
e-mail: denizgumus@aksaray.edu.tr
orcid id: 0000-0003-4208-9675

Abstract: Natural dyeing is done with various plants and insects obtained from nature. Since weaving has existed, the natural dyeing method has existed and has been used.

The plants used in natural dyeing vary from region to region, but the method used is basically the same. Various natural dyeing methods are also used in dyeing the threads used in Gagauz weaving.

In this study, natural dyeing methods used in Gagauz weavings and other methods of obtaining the colors used in Gagauz weavings are examined.

The research was carried out using field research and literature review. The sample of Gagauz weavings of the research universe consists of the colors used in Gagauz Weavings. In the first part of the study, handicrafts are mentioned, and in the second part, the methods used in obtaining the colors in Gagauz weavings are included. In the last part, suggestions that can be applied in order not to forget the traditional Gagauz weavings are given.

Keywords: Dokuma, Gagauz Dokumaları, Renk

Giriş

İnsanlık tarihinin en eski sanatlarından biri, kuşkusuz dokuma sanatıdır. Kumaş dokumacılığı insanların soğuktan korunma, mevsimine göre giyinme, örtünme ve süslenme ihtiyacı sonucu doğmuştur [3, s,17]. Önceleri barınak amacıyla kullanılan dokumalar zamanla süsleme ve süslenme unsuru haline gelmiştir.

Dokuma her ne kadar konar-göçer yaşam tarzı ile başlasa da yerleşik yaşamda daha fazla çeşitliliği ile devam etmiştir. Bu çeşitlilik kendini yer yaygısı, yastık, duvar yaygısı, çuval, heybe, yüklük örtüsü gibi birçok şekilde göstermiştir.

Gagauz adına tarihi kaynaklarda ancak 19. Yüzyılın başlarında rastlamaktayız. Tabiidir ki, bu Türk halkının tarihini yalnız son iki yüzyıldan ibaret sayamayız. Bu tarihten önce, kendilerine ait

yazılı tarihi belgelerin bulunmaması, hatta diğer milletlerin kaynaklarında da bu halktan bahsedilmemesi onların etnik yapısının ne zaman oluştuğu meselesinde çeşitli görüşleri ortaya çıkarmıştır [1, s.228].

Kaynaklarda Gagauz Dokumaları, Gagauz Halıları olarak geçse de yapılan alan araştırması sonucu dokumaların yalnızca düz dokumalardan oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu düz dokumaların içinde kilim, cicim, zili teknikleri tespit edilmiş ancak yörede bu çeşitlilik kilim, cicim, zili şeklinde kullanılmamakla birlikte, tüm dokumalara halı denilmektedir.

Gagauz halı dokumacılığının tarihi bir asırdan fazladır. Bugün göçebe Türk boyları arasında halı dokumacılığının iyi geliştiğini biliyoruz [5, s.6]. Gagauz halı sanatı sürekli olarak geliştirilmiş, yüzyıllar boyunca süslemeler, kompozisyonlar ve özel renkler seçilmiştir [5, s.7].

Dokumanın başladığı birçok yerde olduğu gibi Gagauz Dokumalarında da önceleri doğal boya kullanılmıştır. Zaman içerisinde teknolojinin ilerlemesi ile kimyasal boyalar kullanılmaya başlanmıştır.

Gagauz Dokumalarında Kullanılan Renkler ve Özellikleri

Dokumalarda kullanılan renkler bitkilerin çeşitli bölümlerinden elde edilmektedir. Bitkinin kökü, gövdesi, dalları, yaprakları, tohumu renk elde edilmek için kullanılan kısımlarıdır.

İlk insanların boyacılıkta öncelikle bitkilerden yararlandığı öne sürülmektedir. Bitkisel boyacılığın tarihi gelişimi incelendiğinde Milattan 2000 yıl önce Çinlilerin bitkisel İndigo ve Çin yeşili denilen özel boya ile ipek dokumaları boyadıkları bilinmektedir. Herodot'a göre eski Yunanlılar boyacılığı biliyor ve uyguluyorlardı. Havacıya (Alcanna tinctoria), meşe (Quercus) ve ceviz (Juglans regia) eski Yunanlılarca bilinen bitkisel boya maddeleriydi. Yine eski Mısır mumyalarındaki sargıların aspir (Carthamus tinctorius) çiçekleriyle boyandığı bilinmektedir. Bu bakımdan bitkisel boyacılık sanatı dokumacılık sanatı ile başlamış ve ona paralel olarak gelişmiştir [5, s.465].

Gagauz halıları, başlangıçta satışa sunulmamaktaydı. İlerleyen zamanda zorluk çeken köylüler halıları satmak zorunda kalmıştır. Bu durum 20. yy.'ın başında sentetik ve kimyasal boyaların ortaya çıkışıyla değişmiştir [5, s.8].

Gagauz dokumalarında kullanılan yünlerin boyanmasında ceviz, yabani elma, erik, kıızılağaç, huş ağacının kabuğu, sumak, karahindiba, mürver, ebeğümeci, kuzukulağı, ısırgan otunun çiçek ve yapraklarından [5, s.20] elde edilen doğal boyarmaddeler kullanılmıştır. Bu boyarmaddeleri elde etmek için kadınlar evlerinde kendi imkanları ile boyama yapmaktaydı. Bu tarz boyama yöntemleri yüzyıllar boyunca gelişim ve değişim göstererek ilerlemiştir ancak 19. yüzyılın sonlarında sentetik ve kimyasal boyaların yün boyamada kullanılması ile doğal boyama yöntemleri azalmaya başlamıştır. Her ne kadar sentetik ve kimyasal boyama yöntemleri kullanılmaya başlasa da evlerinde doğal boyama yöntemlerini kullanan aileler varlığını sürdürmüştür.

Gagauz dokumalarında gül motifi sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Gül motifinin olduğu tüm dokumalarda zemin rengi olarak siyah tercih edilmiş, güller kırmızı veya pembe olarak dokunmuştur.

Siyah renk hayvanın yününden direk elde edilebilen renktir. Herhangi bir boyama işlemi gerektirmeksizin, kırılan yün temizlendikten sonra eğrilir ip haline getirilir. İp haline getirilen yüne parlaklık vermesi açısından işleminden geçirilip dokumaya hazır hale getirilmiştir. Siyah renk elde etmek için çeşitli boyama yöntemleri de kullanılmıştır [Bkz. s. 6].

Su yolu olarak kullanılan turuncu rengin elde edilmesi için genellikle önce sarı renk boyama yapılır. Daha sonra aynı boya banyosunun içerisine bir miktar kökboya ilave edilerek turuncu dönüşmesi sağlanır [4,s.113].

Yeşil renk birkaç şekilde elde edilmektedir. Sarı renk veren bitkilerle mavi renk veren bitkilerin birlikte kullanılması ile elde edilir.

Zemin rengi olarak kırmızı tercih edilen dokumanın motiflerinde sarı, mavi, açık yeşil, siyah ve beyaz renkleri tercih edilmiştir. Doğal boyamacılıkta mavi renk Hindistan çividi (İndigo) gibi boyarmaddeler kullanılarak boyanmaktadır. Indigofera tinctoria bitkisinin yaprakları fermantasyonu sonucunda elde edilen indigotion (indigo) yardımcı kimyasal maddeler kullanılarak küp boyama yöntemiyle yapılır. Boyama maddelerinin hepsi bir boyama kabına ilave edilerek 65 C ye kadar yavaş yavaş ısıtılır. Bu sıcaklıkta boya

banyosunun rengi sarı renge dönüşür. Bu noktada boyanacak yün boyama banyosunda 1 ile 5 dakika aralığında bekletilir. Daha sonra boyama kabından alınarak iyice sıkılır, sarı olan renk havanın oksijeni ile yükseltgenerek mavi renge dönüşür. Boyama banyosuna yeni yün ilave işlem birkaç kez devam edebilir. Böylece ilk boyama banyosunda boyanan yün koyu mavi ve en son boyanan yün ise en açık mavi renk alır [4, s.57].

Sarı renk elde etmek için çeşitli bitkilerden yararlanılmaktadır. Bu bitkilerden biri de papatyadır. Yıllık bitki olan papatya 30 cm. kadar uzayabilen, beyaz, ortasında sarı renkli disk ve beyaz petalleri bulunan çiçeklere sahip bir bitkidir. Sarı apigeninin boyarmaddesi çiçeklerinde bulunur [2, s.43]. Papatyaların 10 türünden fazlası, bitkisel boyarmaddede olarak kullanılmaktadır. Birçok tarihsel ve arkeolojik tekstillerin boyama analizleri araştırıldığında özellikle papatya ya ait boyarmaddelerin ipek ve yün boyamacılığında kullanıldığı görülmüştür. Boyama işlemi için genellikle bitkinin kurutulmuş ve öğütülmüş çiçeklerinden, mordanlama yöntemine göre boyama işlemi kullanılır [7, s. 92].

Dokumalarda kullanılan pembe yünler genellikle kimyasal boyalar ile boyanmaktadır. Pembe, mor, fosforlu renkler doğal boyama yöntemleri kullanılarak direk elde edilebilen renkler değildir. Bu nedenden dolayı kimyasal boyalar kullanılarak ipler boyanmaktadır. Kimyasal boyalar ile boyanan ipler doğal boyama yöntemi ile boyanan iplere göre daha renk dayanıklılığı açısından daha dayanıksızdır. Bu sebeple el dokuması olan dokumalarda doğal boyama yöntemi daha fazla tercih edilmektedir.

Yapılan alan araştırması sonucunda, Gagauz dokumalarında baskın olarak ana renklerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Zemin rengi olarak sarı renk tercih edilmiş olup, kırmızı, lila, siyah, yeşil ve beyaz renkleri motiflerde kullanılmıştır.

Bordürsüz olarak dokunan dokumada büyük motiflerle iki göbek oluşturulmuştur. İki kısa kenarda ise su yolu yine motiflerden oluşmaktadır.

Sarı renk ana renktir ve direk boyama yapılarak elde edilebilmektedir. Sarı renk papatyadan elde edilebildiği gibi cehri bitkisinden de elde edilmektedir.

Cehri 1000-3000 metre yükseklikte taşlı ve eğimli arazide yetişen ve boyu 3 metre yüksekliğe ulaşan bir ağaçtır. Cehri, 15.-17.yüzyıllarda Anadolu'da dokunmuş olan birçok halının sarı boyarmaddesi yapılan analizlerle tespit edilmiştir. 16. yüzyıl Osmanlı saray kumaşlarında da tercih edilmiştir. Özellikle sarı ve yeşil bileşenin, sarı renginde kullanılmıştır. 19. yüzyıl Hereke

Halılarında ise önemli oranda sarı renk bileşenlerinin cehri ile boyandığı tespit edilmiştir. Boyama işleminde bitkinin kurutulmuş öğütülmüş meyveleri ile mordanlı boyama yöntemi gerçekleştirilir [7, s.35].

Kırmızı kök boyadan elde edilen renktir. Yeşil ara renk olup sarı ve mavinin karışımından elde edilir. Dolayısıyla sarı ve mavi renk elde edilmek için kullanılan boyarmaddeler kullanılarak elde edilir.

Lila rengi ara renk olup doğal boyarmaddelerle elde edilmesi çok fazla mümkün olmadığından, dokuma yünü kimyasal boyalarla boyanmaktadır.

Dokumalarda kullanılan siyah renk genel olarak hayvanın yünü eğrilip direk olarak kullanılsa da daha parlak ve daha siyah bir renk elde etmek için boyama da yapılarak kullanılmaktadır. Siyah rengi elde etmek için çeşitli boyarmaddeler kullanılmıştır. Bunlardan biri mazı meşesi bitkisiyle boyama yöntemidir.

Mazı dallarının üzerinde gomalaklar oluşur. Yaklaşık 1.5- 2 santimetre çapında, yuvarlak formdadır. Sümerler döneminde mazı gomalakları; boyama, dericilik ve mürekkep yapımında kullanılmıştır. Toplanan gomalaklar öğütülerek yünle kaynatılır. Bu boyama sonucunda kirli sarı bir renk elde edilir. Bu tür boyama halk arasında “Tetre” boyama olarak adlandırılır. Yün ipliği önce Tetre ile boyanır ardından demir şap mordanlama yöntemi ile siyah renge boyanır [7, s. 662].

Siyah rengi elde etmek için kullanılan bir diğer bitki ise meşe palamududur.

Palamut meşesi 25 metre yüksekliğe kadar uzanan bir ağaçtır. Meyveleri genelde iki yılda olgunlaşır. Palamut meşesinin meyvesi (valonea), pelit (glande) ve kadeh (cupula) olmak üzere iki kısımdan oluşur. İki kısmının bütününe genellikle palamut adı verilir. Palamut meşesinin içerdiği boyarmadde tanendir. Olgunlaşmasına bağlı olarak tanen miktarı azalabilir. Bu nedenle toplama işlemi; meyvelerin henüz tamamen olgunlaşmadıkları bir tarih olan 15 Ağustos -15 Eylül tarihleri arasında yapılır. Ağaç 5-10 yaşından itibaren meyve vermeye başlar, fakat en bol ürünü 25-30 yaşından sonra alınır. Toplanan meyveler güneşte kurutulur ve siyah boyarmadde elde edilir [2, s.60-61].

Gagauz Dokumalarında yeşilin nefti tonunun daha fazla kullanıldığı görülmektedir.

Yeşil renk veren bitki veya böcek boyarmaddeler doğada mevcut değildir. Yeşil renk; indigo suflon asidi ve çeşitli sarı renk veren bitkilerin karışımı ile elde edilmektedir. Ayrıca yeşil renk indigo olmaksızın sadece sarı boyarmaddelerin bakır mordanla işleme girmesinden de elde edilebilir [2, s.60-61]. Çeşitli doğal boyamacılık yöntemleri ile yeşilin tonları elde

edilmektedir.

Kırmızı renk genel olarak kök boyama ile elde edilmektedir. Diğer bir boyar madde ise Kermes Böceğidir. Böcek boyarmaddelerinin en önemlilerindedir. Renkli bileşeni “kermes asidi” olarak adlandırılır. Bu boya böceği Akdeniz kıyıları ve İran’ın Zagros bölgesinde bulunan Quercus coccifera, Q. ilex ve Q. Rubber ağacı üzerinde beslenir. Kırmızı boyarmaddeyi veren dişi böcek, yuvarlak bir yapıya sahiptir. Olgunlaşmamış dişi böcek 7mm. uzunluğunda ve 6mm. enindedir.

Böceklerin tam olgunlaşmamış olanları toplanır, dikkatli bir şekilde kurutulur. Ancak bir kişi bir günde 1 kg. kadar böcek toplayabilir ve kurutma işlemi sırasında ‘da ağırlığının 2/3 ünü kaybeder [7, s. 66].

Beyaz renk, hayvandan direk elde edilebilen renktir. Hayvandan yün kırıldıktan sonra temizlenir ve eğrilme işleminden sonra ip haline getirilir. İp haline getirilen yün dokumaya hazır hale gelmektedir. Bazen bu yünlere parlaklık katmak amacı ile işlemler uygulanmaktadır. Bu işlemler ipin rengini değiştirmeden sadece parlaklık katmak amacı ile yapılmaktadır.

Sonuç

Doğal boyamacılık geçmişten günümüze gelen renklendirme yöntemidir. Geleneksel olarak nesilden nesle aktarılan yöntemler hali hazırda kullanılmaktadır. Gelişen teknoloji ile kimyasal boyaların çıkması ve çeşitliliğinin artması neticesinde doğal boyama yöntemine olan ilgi giderek azalmaktadır. Doğal boyamanın azalması el dokumasına olan ilginin de azalması anlamına gelmektedir.

Gagauz dokumaları halihazırda dokunmakta olup dokuma çeşitlilik açısından değişiklik göstermiştir. Eski geleneksel dokumaların yerini sade, motifsiz basit dokumalar almaya başlamıştır. Bu da zaman içerisinde Gagauz dokumalarının yok olması anlamına gelmektedir.

Bir neslin el sanatlarının yok olması kültürünün yok olması demektir. Bu nedenle Geleneksel Gagauz Dokumalarının yok olmaması için çalışmalar yapılmalıdır. Alanla ilgili konferanslar verilmeli, kültür merkezleri ile bağlantılı olarak çeşitli seminer ve kurslar açılmalıdır.

Kaynakça:

1. Argunşah, M. [2014], “ Gagauzların Tarihi”, Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 20, s. 228-244. Ankara
2. Enez, N. [1987], “Doğal Boyamacılık, Anadolu’da Yün Boyamacılığında Kullanılmış olan Bitkiler ve Doğal Boyalarla Yün Boyamacılığı”, Marmara Üniversitesi Yayınları, No: 449, İstanbul
3. Gürsü, N. [1988], “ Türk Dokumacılık Sanatı”, Redhouse Yayınları, s. 17, İstanbul
4. Karadağ, R.[2007] Doğal Boyamacılık, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara: Döner Sermaye İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Geleneksel El Sanatları ve Mağazaları İşletme Müdürlüğü Yayınları no:3.
5. M.V. Marunevici [2015], “ Gagauz Korafaları” Komrat.
6. Şanlı, H.S.[2011], “Halı Kilim İpliklerinin Boyamasında Kullanılan Renkler ve Bu Renkleri Veren Bitkiler” , e-Journal of New World Sciences Academy, Volume: 6, Number:4, s. 464,470
7. Tüm Cebeci, D. [2020], “Anadolu Türk Dokumacılık Sanatında Kullanılan Bazı Doğal Boyarmaddeler ve Özellikleri”, İdil, 68, s. 657-674.

УДК 373.2

<https://orcid.org/0000-0002-9096-0587>

EDUCAȚIE MULTICULTURALĂ A COPILOR DE VÂRSTĂ TIMPURIE- ACTUALITATE ȘI NECESITATE

Carabet Natalia

dr., conf. universitar

Universitatea Pedagogică de Stat

„Ion Creangă”, din Chișinău

orcid/0000-0002-9096-0587

Abstract: The article addresses the issue of the role of the modern kindergarten in achieving the multicultural education of preschool children. On the other hand, the article describes the actuality and necessity of multicultural education of children in modern society, the role of competent and tolerant teaching staff in carrying out this process. Some methods of achieving multicultural education are recommended, a pedagogical model of this process is proposed.

Keywords: multicultural education, tolerant teaching, pedagogical model

Argument: Moldova este un Stat multinațional și deci, multicultural. Pacea, buna conviețuire, înțelegerea, colaborarea, relațiile bazate pe un parteneriat egalitar- sunt unele din valorile promovate la toate nivelele vieții sociale, culturale, economice din republică. Aceste valori, desigur, sunt transmise și copiilor, care, la nivelul IET, „găsesc”, același mediu- multicultural. Deci comunicarea și colaborarea rămân unele forme de realizare a educației multiculturale și la nivelul preșcolarității, în IET.

În Republica Moldova se regăsesc două tipuri de minorități etnice: minoritățile istorice sau minoritățile naționale și imigranții.

Minoritățile naționale sau istorice sunt grupuri etnic diferite de populația majoritară, rămase pe teritoriul ocupat de aceasta prin redefinirea granițelor sau dinaintea procesului de formare a statului național.

Imigranții sunt persoane care în principal din motive economice, politice și de securitate decid să-și părăsească țara de origine și se stabilesc pe teritoriul altei țări. [2,4,16,19,20].

Astfel, pe teritoriul RM se regăsesc imigranți și de origine chineză și arabă. Între grupurile minoritare există un corp de 20 de grupuri etnice, care au statut de minorități naționale: albaneză, armeană, bulgară, cehă, croată, elenă, evreiască, germană, italiană, macedoneană, maghiară, poloneză, rusă-lipoveană, romă, ruteană, sârbă, slovacă, tatară, turcă, ucraineană. De asemenea, există și grupuri etnice, care nu au statut de minorități naționale, dar au un număr mai mare de membri, stabiliți în RM mai ales după 1989. Numărul total al cetățenilor proveniți din afara Europei este de 10.743. [3,6,9,16,19]

Pe lângă conceptul de multiculturalitate, considerăm important (la debutul articolului) să clarificăm și sensul altor concepte importante pentru educație în general, și educație multiculturală- în particular. Înainte de a intra în tratarea temei propuse, considerăm necesare câteva precizări, deoarece, cu diverse ocazii, s-a constatat o aproape totală necunoaștere și neînțelegere de către copii a unor termeni privind multiculturalitatea.

- Cetățean – membru al unui stat, considerat din punct de vedere al îndatoririlor și drepturilor civile și politice față de statul respective.
- Cultură – ansamblu de structuri sociale și manifestări artistice, religioase, intelectuale care definesc un grup, o societate în raport cu alta.
- Democrație – regim politic în care poporul își exercită suveranitatea direct sau prin reprezentanții lui aleși prin vot direct și universal. La scară mai mică, dreptul fiecăruia de a-și spune părerea, în limitele bunului simț [8,12,20].

- Etnie – grup de oameni care au o structură familială, economic și socială omogenă și o limbă și cultură proprii.
- Interculturalism – legătura și influențele reciproce între diferite culturi.
- Mentalitate – ansamblu de moduri în care se acționează și se gândește despre cineva; ansamblu de obiceiuri intelectuale, credințe și comportamente specifice unui grup.
- Minoritate etnică – grup de persoane care se diferențiază în interiorul unui grup mai mare (majoritate) și care se deosebește prin particularitățile sale etnice, de religie, limbă sau tradiții.
- Multiculturalism – mai multe culturi într-un anume spațiu – nu este obligatoriu să se interfereze [16,19].
- Stereotip – repetarea nemotivată, automată și neadaptată situa]ției a unor atitudini sau cuvinte.

Obiectivul principal al educației multiculturale rezidă în *pregătirea persoanelor pentru a percepe, accepta, respecta și a experimenta alteritatea*. A face educație multiculturală presupune ca însuși procesul educațional să se realizeze într-un mediu interacțional, prin punerea alături, față în față, a purtătorilor unor expresii culturale diferite. Alteritatea trebuie să devină un motiv de bucurie, o ocazie de întărire a sentimentului viețuirii laolaltă, o dorință a unei împreună simțiri și binevenite conclucrări. Altul este un prilej de descoperire și conștientizare a realei identități. Căci, în căutarea celui alt, ne descoperim pe noi înșine, ne dăm seama de ceea ce suntem, sperăm, merităm. Frumusețea existențială ne este dată de celălalt, de miracolul ieșirii din sine, de proiectarea în altul, de iubirea celui apropiat - ca și a celui îndepărtat!

Topica multiculturalității a apărut în ultimele decenii, ca răspuns, în plan educațional, la fenomenele de creștere a interconexiunilor și a globalizării. Se știe că multe conflicte, aparent economice, istorice, sociale etc. au în subsidiar o componentă culturală. Incomunicabilitatea, de ordin spiritual, generează și întreține celelalte stări conflictuale sau de tensiune. Condiția necesară (nu și suficientă) pentru detensionarea conflictelor constă în găsirea unor piste de comunicare în plan spiritual. Tensiunile și războaiele iau naștere, mai întâi, în mintea noastră. A le preveni sau a le anihila reprezintă și un exercițiu mental, de expulzare deliberată a ideilor rele. Dispozitivul mental îl predetermină pe cel real, extern.

Obiectul pedagogiei interculturale este un anume fenomen: *educația interculturală*. Dar ce este educația multiculturală?

În mod sintetic, educația multiculturală vizează o *abordare pedagogică a diferențelor culturale, strategie prin care se iau în considerație specificitățile spirituale sau de alt gen (diferența de sex, diferența socială sau economică etc.), evitându-se, pe cât posibil, riscurile ce decurg din schimburile inegale dintre culturi sau, și mai grav, tendințele de atomizare a culturilor*. Abordarea multiculturală, se arată într-o lucrare editată de Consiliul Europei (Antonio Perotti, 1992), nu este o nouă știință, nici o nouă disciplină, ci o nouă metodologie ce caută să integreze, în interogația asupra spațiului educațional, datele psihologiei, antropologiei, științelor socialului, politicii, culturii, istoriei. Discursul asupra multiculturalului își extrage seva din perspectivele deschise de conexiunile disciplinare.

Educația multiculturală vizează *dezvoltarea unei educații pentru toți în spiritul recunoașterii diferențelor ce există în interiorul aceleași societăți și se referă mai puțin (sau deloc) la realizarea unei educații pentru culturi diferite, ceea ce ar presupune staticism și o izolare a grupurilor culturale*. Educația multiculturală privilegiază interacțiunea și dialogul, curajul de a ieși din sine și dorința de proiecție în celălalt. O educație concepută în perspectiva multiculturală va resemnifica relațiile dintre școală și alte spații educative; ea va deborda zidurile școlii, prelungindu-se și insinuându-se în activitățile informale, în viața de zi cu zi. Cum multiculturalul nu se regăsește doar în perimetrul școlii (adesea acesta este **dincolo** sau **după** școală), trebuie să ne pregătim în prealabil pentru a-l întâmpina și valoriza.

Educația multiculturală presupune *promovarea unor politici școlare , care să permită egalizarea șanselor în educație și a unor strategii de valorificare a diferențelor cultural, pentru a le*

transforma în resurse pedagogice, iar responsabil de aceste demersuri este (în cadrul educațional instituționalizat) managerul grupei/ clasei, respectiv -cadrul didactic. [\[2,5,6,8,20\]](#)

Educație multiculturală, se raportează la Recomandarea Parlamentului European și a Consiliului Uniunii Europene privind competențele cheie din perspectiva învățării pe parcursul întregii vieți, care conturează, pentru absolvenții învățământului obligatoriu, un „profil de formare european” orientat de formarea celor opt competențe cheie: competențe sociale și civice, sensibilizare și exprimare culturală, comunicare în limba maternă, comunicare în limbi străine, spirit de inițiativă și antreprenariat, competențe matematice și competențe de bază în științe și tehnologii, competență digitală, a învăța să înveți. Diversitatea și complexitatea lumii contemporane se manifestă puternic în plan relațional și valoric interuman. „Satul global” este unul al intersecției culturilor, al redefinirilor identitare [\[11,16,19\]](#)

Nevoia de a trăi și de a lucra împreună, de a ne cunoaște mai profund, de a ne înțelege și de a ne respecta reciproc a devenit imperativ într-o lume globală, în care se micșorează distanțele dintre Eu și Celălalt. Educația multiculturală reprezintă o nouă dimensiune a educației contemporane. Societatea actuală prefigurează o intensificare a schimbărilor și transformărilor în toate domeniile, inclusiv cel educațional. Educația interculturală este educația relațiilor interpersonale, care implică membrii unor culturi diferite. Scopul acestui tip de educație este de a facilita relațiile interculturale, de a contribui la formarea și intensificarea atitudinii de toleranță, de acceptare a celuilalt.

Diferențele în raport cu celălalt vizează mai multe domenii: limbă, religie, practici sociale, de relaționare, vestimentare, alimentare, de petrecere a timpului liber, tradiții etc. În funcție de acestea individul în interacțiune cu cel diferit de el poate să aibă un ansamblu de reacții complexe de natură cognitivă, afectivă, comportamentală. Aceste reacții pot fi de acceptare sau de negare.

Scopul de bază al educației multiculturale [\[2,4,7,28,20\]](#) este formarea și dezvoltarea competenței multiculturale. Conceptul de competență multiculturală vizează ansamblu de cunoștințe, abilități, aptitudini și comportamente, care îmbinate armonios și complementar permit rezolvarea adecvată a unor situații de interacțiune multiculturală. Competența multiculturală se demonstrează prin soluționarea eficientă a problemelor, apărute în context multicultural.

Competența multiculturală include următoarele componente [\[4,11,18,20\]](#):

- *cognitivă,*
- *afectivă și*
- *comportamentală.*

<i>componenta</i>		
<i>cognitivă</i>	<i>afectivă</i>	<i>comportamentală</i>
presupune existența conștiinței culturale și multicultural adecvate. La acest nivel este implicată recunoașterea faptului că oamenii interpretează unul și același comportament în mod diferit	cuprinde tot ansamblu de atitudini de stimă, de recunoaștere, deschidere, valorificare, curiozitate față de celălalt.	implică capacitatea de a empatiza, de a tolera prezența celuilalt în permanență cotidiană, de a găsi și utiliza eficient modalități de adaptare și conviețuire armonioasă într-un mediu multicultural. [4,11,20] .

Competența multiculturală se formează prin intermediul *activităților, realizate în mediul educațional formal, nonformal și informal.*

Valorile incluse în finalitățile educației multiculturale nu se pot realiza de la sine. Deschiderea față de celălalt, acceptarea acestuia, toleranța nu sunt înnăscute, ci se construiesc în personalitate prin demersuri educaționale sistematice.

Din perspectiva cultivării și promovării acestor valori, rolul IET este deosebit de important în transformarea acestor diferențe într-o șansă a dezvoltării personale și a comunității și de aici diminuarea lor ca sursă de prejudecăți, tensiuni și disconfort. IET este chemată să ofere prin intermediul educației multiculturale un model al conviețuirii pașnice și constructive într-o societate în care locuiesc împreună membrii mai multor grupuri etnice [\[2,3,6,9\]](#).

Scopul major al educației multiculturale în IET: formarea și dezvoltarea la copii a competențelor multiculturale, civice, morale, de autocunoaștere și autorealizare, în vederea asigurării șanselor egale în evoluția fiecărei personalități, indiferent de apartenența etnică; de integrare în societate prin intermediul reflecției critice asupra semnificației multiculturalității [\[1,3,5,7,13\]](#).

CUNOȘTINȚE

- enumerarea unor trăsături specifice pentru grupurile etnice de pe teritoriul RM;
- explicarea asemănărilor și deosebirilor dintre oameni;

ABILITĂȚI

- capacitatea de a învăța prin cooperare;
- capacitatea de analiză, sinteză, comparație;
- comunicare eficientă;
- abilități de gândire de ordin superior (critică, creativă, orientată către celălalt)

COMPETENȚE SPECIFICE

1. Competența de respectare a practicilor democratice și ale drepturilor omului;
2. Competența de înțelegere, apreciere a valorilor culturii proprii și a valorilor culturilor etniilor conlocuitoare;
3. Competența de cooperare și valorizare pozitivă a diferențelor, de orientare în valorile culturii proprii și a etniilor conlocuitoare, întru creșterea gradului de toleranță și acceptabilitate;
4. Competența de soluționarea conflictelor interetnice în baza dialogului intercultural;
5. Competența de promovare în viața cotidiană a interesului și respectului față de valorile propriei culturi și a valorilor etniilor conlocuitoare [\[16,19,20\]](#).

VALORI ȘI ATITUDINI.

Educația multiculturală are drept bază axiologică și promovează următoarele valori și atitudini:

- *Respect față de demnitatea umană și Drepturile Omului;*
- *Deschidere față de diferențele culturale;*
- *Empatie culturală;*
- *Spirit civic;*
- *Toleranță și înțelegere, acceptarea diferențelor de opinii, valori, credințe etc.;*
- *Atitudine pozitivă față de persoanele aparțin unor culturi diferite;*
- *Valorificarea constructivă a diferențelor culturale;*
- *Disponibilitate pentru colaborare și cooperare în cadrul dialogului multicultural;*
- *Rezolvarea pașnică a conflictelor.*
- *Respect față de valorile propriei culturi și a valorilor etniilor conlocuitoare [\[13,16,17,18\]](#).*

Implementarea acestor valori va contribui la asigurarea șanselor egale în evoluția fiecărei personalități, indiferent de apartenența etnică; asigurarea dezvoltării multilaterale a personalității, în dependență de preferințele și oportunitățile individuale; asigurarea dreptului fiecărei etnii la educație și eliminarea obstacolelor de integrare în societate; asigurarea procesului de integrare pregnantă a personalității în societate; acceptarea diversității culturale în baza respectării demnității umane și a Drepturilor Omului, întru asigurarea unei conviețuiri pașnice autentice, într-un mediu polietnic.

Analizând diversitatea activităților educaționale ce pot fi organizate în scopul realizării educației multiculturale a copiilor în IET noi venim cu ideea elaborării unui model al acestor acțiuni educative, prezentat mai jos-

Model pedagogic al educației multiculturale a copiilor în IET

Model pedagogic	
studierea conceptelor relevante <i>(educație, multicultural, intercultural, interetnic, valoare, cultură, strategii, calitate)</i>	
favorabile educației multiculturale a copiilor în IET	nefavorabile educației multiculturale a copiilor în IET

<i>colaborare, parteneriat, acceptare, toleranță, valoare, respect, pace, șanse egale, ...</i>	<i>străin, rasism cultural, relativism, părtinire, critica neconstructivă, segregare, excluziune, izolare, mentalitate, ...</i>	
pedagogizarea cadrelor didactice și a părinților		
managementul educației multiculturale a copiilor		
	elaborarea strategiei instituționale de educație multiculturală a copiilor	
	identificarea setului de metode de educație multiculturală a copiilor	
	elaborarea planului de acțiuni de educație multiculturală a copiilor cu aplicarea metodelor eficiente	
	promovarea valorilor multiculturalității prin educația multiculturală a copiilor în comunitate	
	parteneriat comunitar în vederea educației multiculturale a copiilor	
contribuția la:		
multiculturalism ca politică identitară		
universalitate culturală		

Figura 1. Model pedagogic al educației multiculturale a copiilor în IET

Pentru a dezvolta sisteme de cunoștințe/ abilități/ valori la nivelul educației multiculturale, și anume-

- enumerarea unor trăsături specifice pentru grupurile etnice,
- explicarea asemănărilor și deosebirilor dintre oameni;
- capacitatea de a învăța prin cooperare;
- capacitatea de analiză, sinteză, comparație; comunicare eficientă;
- abilități de gândire de ordin superior (critică, creativă, orientată către celălalt);
- cooperare; respect reciproc; empatie; sentimentul identității și al apartenenței;
- acceptarea diversității etc.

Noi ne-am gândit să studiem și să propunem în sensul dat unele metode eficiente. De la început propunem unele teme pentru discuții cu copiii, teme ce pot fi abordate formal- în cadrul activităților integrate, teme ce se pot integra în temele globale planificate de educatori etc.

Teme multiculturale:

- Locuințele noastre
- Camera mea
- Obiecte specifice locuințelor/ tradițiilor noastre
- Comunitatea noastră
- Strada mea (Cartierul meu, Satul/orașul meu)
- Grupuri din care facem parte
- Prietenii mei
- Copii cu care mă joc
- Relații între copii: prietenie, amicie, colegialitate
- Rețete tradiționale, Cum gătim
- Condimente preferate
- Albumul grupei
- Fotografia mea
- Ce înseamnă numele meu
- ...

Una din metodele aplicate de noi în vederea realizării educației multiculturale la preșcolari este **Jocul de rol**. Jocul de rol este o metodă, care ajută copiii să înțeleagă mai bine alte persoane sau situații prin ocazia pe care le-o oferă de a interpreta roluri diferite de situația lor obișnuită. Jocul de rol presupune existența unui scenariu și a unor personaje, pe care copiii le interpretează. Deși comportamentele și acțiunile copiilor sunt reale, scenariile și personajele sunt create pentru a servi scopului educațional. Este o metodă de predare foarte potrivită pentru exersarea diferitelor comportamente posibile într-o situație concretă. Jocul de rol poate fi doar prima etapă a unei discuții sau dezbateri.

Deci, jocul de rol:

- ajută copiii să devină empatici
- să experimenteze o situație din perspective diferite
- dezvoltă capacitatea de a rezolva probleme
- permite exersarea unui stil de comunicare
- dezvoltă abilitățile de căutare și prelucrare a informațiilor
- permite exersarea capacității de a planifica un șir de acțiuni
- dezvoltă gândirea orientată către ceilalți.

Câteva idei de scenarii pentru joc de rol sunt [\[4,15,17\]](#):

- TV – copiii interpretează rol de invitat și gazdă la o emisiune TV cunoscută
- Întâlnirea – copiii interpretează întâlnire intergalactică – copiii interpretează rol de reprezentanți ai pământenilor și negociază drepturi pentru aceștia într-o lume cu specii multiple.

Temele și scenariile pentru jocurile de rol pot fi construite împreună cu copiii. Indiferent de scenariu și temă, jocul de rol are următoarele etape:

- ✓ prezentarea temei jocului de rol,
- ✓ prezentarea sau alegerea unui scenariu,
- ✓ stabilirea personajelor și împărțirea rolurilor,
- ✓ pregătirea individuală sau în grup a rolurilor,
- ✓ interpretarea rolurilor, discutarea și analiza jocului de rol.

CONCLUZII

Educația în perspectiva deschiderii către valori multiple reprezintă un demers pe deplin justificat, întrucât vizează o mai bună inserție a individului într-o lume spirituală polimorfă și dinamică. Acest demers formativ vine atât în întâmpinarea dezideratelor individualității, prin valorizarea unor trăsături particulare, unice, ce merită a fi recunoscute sau amplificate, cât și în profilul societății, asigurându-i un anumit grad de coerență, solidaritate și funcționalitate.

Solidaritatea comunitară este potențată prin felul cum se gestionează reproducerea marilor simboluri în interiorului spațiului socio-cultural respectiv, dar și prin modul cum este reglată deschiderea spre alte formațiuni socioculturale.

Noțiunea de educație multiculturală desemnează totalitatea programelor educaționale ce răspund necesităților impuse de coexistența într-un mediu multiethnic. Scopul educației multiculturale este de a facilita acomodarea grupurilor etnoculturale minoritare și, în aceeași măsură, acomodarea și deschiderea societății majoritare la modelurile culturale specifice grupurilor minoritare. Programele educaționale multiculturale sunt fundamentate pe principiul diversității culturale și a deschiderii societății contemporane; educația și predarea interculturală sunt menite să concentreze atenția elevilor spre propria identitate, cât și spre valorile umane universale, egalitatea oportunităților educaționale pentru toate grupurile din interiorul societății. Educația multiculturală este considerată a fi, prin demersurile antirasiale, antixenofobe, antidiscriminative și de relativizare a culturilor existente, garantul unei societăți multiculturale viabile, factor de stabilitate democratică și de diminuare a conflictualității.

Multiculturalismul european este o bogăție potențială cu condiția să nu diminueze sau să anuleze identitate fiecărei culturi, și se poate converti într-un veritabil interculturalism. Politicile educative și culturale se cer a fi deschise nu numai în ceea ce privește valorile naționale, ci și cele internaționale, căci cooperarea economică și politica a devenit imposibilă dacă nu se aliază cu

spiritul de comprehensiune și cooperare în domeniile culturii și educației. O educație aptă să se fondeze pe diferență și să se deschidă în fața diverselor valori este singura capabilă să răspundă nevoilor Europei de astăzi și de mâine.

Sarcina IET de astăzi este de a forma copiilor o conștiință europeană. Încă din clasele primare se impune cultivarea respectului și solidarității față de cultura altor popoare. În acest sens, însă elevii trebuie în primul rând centrați cultural, trebuie să cunoască foarte bine valorile propriei culturi, ca apoi să fie în stare a primi informații despre o altă cultură. Așadar, rezultă că „IET trebuie să fie mai întâi culturală și apoi interculturală.

Trebuie mers spre intercultural prin cultural.” Conducerea educației multiculturale pune accent pe formarea competenței multiculturale la copii, care se va exprima prin valorile promovate în acest sens de persoană.

Competența multiculturală se formează prin toate dimensiunile educației, prin diferite arii curriculare și activități extracurriculare. Ea rareori este formalizată în subiect concret de învățare, mult mai des fiind dezvoltată indirect, prin crearea unor contexte specifice, noi, profesorii, urmînd să le oferim copiilor modele practice de comportament în acest sens. Observarea, imitarea și replicarea comportamentelor respective de către copii deseori au o valoare mai mare decît discuțiile despre necesitatea respectării diversității.

Prin propriul comportament, educatorul, conștient sau inconștient, influențează pozitiv sau negativ formarea competenței multiculturale. În acest context, fiecare dintre noi ar trebui să se întrebe: „În ce măsură am dezvoltată competența multiculturală? Ce modele comportamentale observă discipolii mei?”

Bibliografie

A. Acte oficiale

1. Recomandări practice pentru predare-învățare-evaluare, Chișinău, 2001.
2. Convenția privind Drepturile Copilului
3. Recomandarea 20 (1997) a Comitetului Miniștrilor al Consiliului Europei către statele membre cu privire la „discursul de ură”
4. Recomandarea (2001) privind predarea istoriei în Europa în secolul XXI, adoptată de Consiliul Europei la 31 octombrie 2001 cu prilejul celei de a 771-a reuniuni a adjuncților de miniștri.
5. Recomandarea (2002) a Comitetului Miniștrilor al Consiliului Europei către statele membre cu privire la educația pentru o cetățenie democratică
6. Recomandarea 1880 (2009) Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind predarea istoriei în regiunile de conflict și post-conflict.
7. Declarația Universală a Drepturilor Omului, Adunarea Generală ONU, 10 decembrie, 1948

B. Literatură didactică

1. Anderson, W., Curs practic de încredere, Șapte pași spre împlinirea personală, București, Editura Curtea Veche, 1999.
2. Afanas A., Perspectiva interculturală asupra educației. În Perspectiva axiologică asupra educației în schimbare. Chișinău Print Caso, 2011 Bărlogeanu L., ghid de politici interculturale. București, Humanitas, 2005
3. Bernat Simona –Elena. Educație multiculturală. Ghid metodologic. Cluj –Napoca, 2006.
4. Cartaleanu T., Cebotar p., Cosovan O., ș.a. Să ne cunoaștem mai bine. Centrul Educațional Pro Didactica, Chișinău, 2005
5. Chevalier J., Educație interculturală: concepte cheie și elemente de metodologie, în Institutul Intercultural Timișoara, Educație interculturală în comunități multietnice. Timișoara, 2002.
6. Ciobanu L., Pași către școala interculturală. București, Corint, 2000
7. Ciobanu O., Cozarescu M (coord.) Manual de educație interculturală. București ASE 2010.
8. Clarke P., Comunități de învățare. Școli și sisteme. Arc, Chișinău, 2002.
9. Coșma T., (coord) O nouă provocare pentru educație: interculturalitatea. Iași, Polirom, 2007.
10. Cucuș C., Educația. Dimensiuni culturale și interculturale. Iași, Polirom, 2000

11. Cucuș C., Pluralismul valoric și exigențele educației interculturale. În Didactica Pro, Revista de istorie și practica educațională, nr. 4-5 (20-21) octombrie 2003.
12. Educație intelectuală în Republica Moldova. Arc, Chișinău, 2004.
13. Keen E., Târcă A., Educație pentru cetățenie. Radical, București 1999.
14. Nedelcu A., Invățarea interculturală în școală. București, Humanitas, 2004.
15. Nedelcu A., Pedagogia diversității culturale –aspirații și rezoluții. București, Humanitas, 2005.
16. Nedelcu P., Fundamentele educației interculturale: diversitate, minorități, echitate. Iași, Polirom 2008
17. Plugaru Z., Paralache M., Educație interculturală. Sibiu, Psihimedia, 2007
18. Reardon, B., Toleranța-calea spre pace, Editura Arc, Chișinău, 2004.
19. Губогло. М.Н., Квилинкова Е.Н. Гагаузы. Наука. Москва 2011.
20. www.intercultural.ro Educație interculturală.

УДК 37.09:070

<https://orcid.org/0000-0002-9096-0587>

EDUCAȚIA MEDIA ÎN ȘCOALA MODERNĂ. SUGESTII ȘI RECOMANDĂRI METODOLOGICE

Carabet Natalia

dr., conferențiar universitar
Universitatea Pedagogică de Stat
„Ion Creangă”, din Chișinău
orcid/0000-0002-9096-0587

Țap Elena

dr., conferențiar universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat
„Ion Creangă”, din Chișinău

Abstract: The article addresses the issue of media education carried out in school, the purpose of this modern, difficult process, the intention to make students media literate, to form them a series of necessary media skills and, through students, media literacy of parents.

Keywords: Education, media education, process, skills, problems, recommendations.

Actualitate. Educația este un început- al devenirii și dezvoltării, al evoluției omului pe durata vieții. Dintotdeauna procesul de educație a fost un deziderat important, la maxim impact pentru societate și, în special, pentru cei ce gestionează acest proces- de la proiectare- planificare, la organizare, decizie, evaluare, etc.

Astăzi, când o personalitate, pentru a avea succes, trebuie să fie multidimensională, să demonstreze multiple competențe, este nevoie să se realizeze (prin sistemul educațional), toate dimensiunile noilor educații, dar ca element de constituire, atenționăm asupra educației media, care are multe roluri- de la alfabetizarea părinților și cadrelor didactice, organizarea educației media în instituții de educație, formarea –dezvoltarea competențelor media, etc.

<i>pentru pace și cooperare</i>	<i>pentru cetățenie democratică și drepturile omului</i>	<i>interculturală</i>	<i>pentru toleranță</i>	<i>economică și antreprenorială</i>
<i>pentru sănătate și nutrițională</i>	<i>Noile educații</i>		<i>pentru familie</i>	<i>demografică sau educația în materie de populație</i>
<i>pentru tehnologie și progres</i>	<i>pentru comunicare și massmedia</i>	<i>pentru schimbare și dezvoltare</i>	<i>pentru timpul liber</i>	<i>ecologică</i>

Menționăm că scopul procesului de educație media este și va rămâne să contribuim la dezvoltarea holistică a copilului/ elevului moder, care va păși în viață cu competențe și valori reale, valide provocărilor. Menționăm că holismul- o concepție cunoscută din antichitate, ideea întregului (holismului) se impune în epoca modernă, ca principiu **alcătuitor și ordonator** (ex. *gestalt*-ul); o concepție metafizică idealistă de la începutul sec. XX, care interpretează teza ireductibilității întregului la suma părților sale, socotind drept „factor integrator” al lumii un principiu imaterial și incognoscibil.

Jack Miller, Profesor universitar în Toronto, autorul lucrărilor excepționale despre educația holistică a copiilor de diferite vârste, a studiat acest „fenomen,, și efectele lui mai mult de 40 ani, a elaborat trei principii fundamentale ale educației holistice ce se realizează printr-un curricula integrat: Echilibrul, Incluziune, Conexiune- conectare.

Azi, educația media este realizată organizat, prin elaborarea curricula pentru disciplina opțională Educație pentru media, prin formarea cadrelor didactice ce se implică competent în acest proces. Scopul disciplinei opționale Educația pentru media, conform Curriculumului pentru disciplina opțională educație pentru media (clasa X / XI), elaborat de echipa de lucru -Loretta HANDRABURA, dr. în filologie, conf. univ. Natalia GRÎU, consultantă principală la Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al RM, este creșterea nivelului de conștientizare a tinerilor/-elor cu privire la provocările lumii de azi și problemele sociale actuale, formarea gândirii critice a acestora, încă în mediul școlar, începând cu treapta de educație timpurie, în măsura în care aceste competențe pot să-i ajute să devină consumatori/- oare avizați/-te de media.

Este demonstrat faptul că, după familie, școală și mediul comunității în care cresc elevii/-ele, media este al patrulea factor cu impact major asupra formării inițiale a personalității acestora și, implicit, a patra putere în stat care contribuie la devenirea lor profesională, civică și întru cultură..

Reiterăm că în școala modernă educația media propune:

- ✓ Activități centrate pe elev,
- ✓ Discernământ și implicare, deci participare activă în formarea- dezvoltarea competențelor media la elevi,
- ✓ Modelarea unui comportament responsabil în spațiul media,
- ✓ Învățarea noilor forme de comunicare, desigur cu respectarea normelor etice de comunicare în spațiul media,
- ✓ Achiziționarea noilor experiențe cognitive la elevi și părinți.

Ce ține de procesul de formare a cadrelor didactice, implicate în realizarea educației media în școli, acestea parcurg unități de conținut actuale, interesante și pentru adulți, cât și pentru elevi: de la

- Consumatorul media,
- Sursele media,
- Competențele media,

- Media și societatea contemporană,
- Cultura informației media,
- Manipularea prin media,
- Publicitate,
- Rolul imaginii în activitatea educațională și manipularea prin imagini.

Opiniile formabililor despre metodele de realizare a cursului opțional școlar-Educația media

Lungu Lidia, diriginta clasei a VI-a.: Competențele media, care fac referire la capacitatea persoanelor de a accesa, înțelege, crea și evalua critic diferite tipuri de conținuturi media, sunt strâns legate de implicarea activă în viața democratică. Competența digitală, care implică utilizarea cu încredere, creativitate și simț critic a tehnologiei informației și a comunicațiilor, este o componentă esențială a competențelor media. Cu toate acestea, 40 % dintre cetățenii UE nu posedă competențe digitale. Ce ține de predarea temei **Blogger/Vlogger/Influencer ș.a., recomand Metoda: Brainstormingul/masa rotundă** (definirea conceptelor împreună cu elevii, prezentarea unor nume de bloggери/vloggери sau bloggerițe renumite, argumente și contraargumente etc.). Despre cultura media D. Lungu a scris- **Formarea unei culturi media prin dezvoltarea continuă a capacității de valorificare culturală a informației furnizată de presă, radio, televiziune, internet etc., în condiții de diversificare și de individualizare, care solicită o evaluare pedagogică responsabilă, raportată la scara valorilor sociale.**

Malai Natalia recomandă metode interactive privind predarea acestui modul în învățământul gimnazial/liceal: Brainstorming-ul (asaltul de idei) – metodă de stimulare a creativității. La concret, asaltul de idei constă în formularea a cât mai multor idei – oricât de fanteziste ar putea părea acestea – ca răspuns la o situație enunțată, după principiul cantitatea generează calitatea.

La unitatea de conținut Știre- Opinie, recomand studiul de caz în baza indicatorilor unei știri adevărate, profesioniste:

Figura 1. Competențele media

Bratan Tatiana menționează că „*Educația pentru media - vaccin împotriva dezinformării*”. Educația pentru media, în prezent, este foarte necesară copiilor, deoarece vizează formarea unei culturi media prin dezvoltarea continuă a capacității de valorificare culturală a informației furnizată de presă, radio, televiziune, internet etc., în condiții de diversificare și de individualizare.

În prezent, fiecare familie are acces la internet, acesta ocupând un loc primordial din necesitățile unei familii, în jurul căruia se desfășoară toate activitățile.

În cadrul acestui curs, la fiecare lecție, nu pot dezvolta doar o competență, deoarece ele sunt asemeni unui buchet, în care, fiecare competență, are rolul său și care nu pot fi dezvoltate separat, dar împreună, ele completându-se cu fiecare subiect studiat. O competență necesară, actuală și stridentă ar fi *valorificarea conținuturilor media utile pentru dezvoltarea personală care este în corelație cu dezvoltarea gândirii critice a elevului/elevei prin lectura și analiză obiectivă a informației media*, în condițiile în care elevii clasei a VIII-a, pot crea și distribui propriile produse mediatice, în scopul consolidării relațiilor interpersonale prin valorificarea eficientă și adecvată a produselor media.

În predarea- învățarea conținuturilor, D. Baratu recomandă metode eficiente de predare a disciplinei opționale Educația pentru media: Metoda **Știu, Vreau să știu, Am învățat** – poate fi folosită la etapa *Evocare* la majoritatea unităților de conținut, primele două coloane completându-se după anunțarea subiectului, ultima la etapa *Reflecție*, după însușirea materialului.

Știu	Vreau să știu	Am învățat

Topal Olesea: consider oportună pentru acest curs metoda *Prezentați o idee*. Obiective de formare:

- familiarizarea cu termenii: *reputație online, neticheta, slang, emoticonizare*;
- raportarea critică prin autoevaluarea profilurilor online și/sau a paginilor/site-urilor bibliotecilor;
- cooperarea cu ceilalți membri ai grupului pentru a argumenta importanța netichetei în comunicarea online.

Concepte-cheie: reputație online, neticheta, slang, emoticonizare.

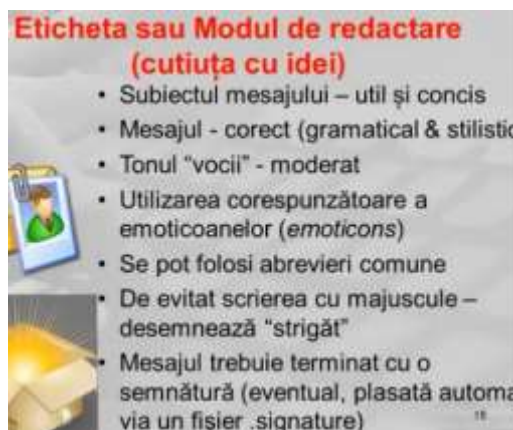

Figura 2. Cutia cu idei- metodă aplicată cu elevii

Dasan Diana, la finalul cursurilor de formare, a analizat avantajele utilizării învățării multimedia în școală:

- Îmbunătățește** interesul și motivația;
- Oferă** diverse instrumente multimedia ajută elevul să înțeleagă mai bine materialul didactic;
- Procesul de predare **este orientat** spre sarcini concrete în situații reale de viață;
- Influențează pozitiv formarea aptitudinilor și abilităților de vorbire.

Artemii Angela a reflectat asupra temei: Ce este media? În sensul cel mai larg, medium(sg), media (pl.) este un mijloc de comunicare, un canal prin care sunt transmise informații. M.M. Davies spune că „media sunt toate mijloacele prin care copiii (și noi toți) învățăm despre și definim lumea în care trăim. De aceea, media includ: limba vorbită, limbajul semnelor și al gesturilor, limba scrisă, limbajul calculatorului, muzica, sunetele, imaginile, mirosurile, obiectele, hărțile, notele muzicale, cărțile, programele TV, filmele, telefoanele, afișele publicitare, tablourile, sculpturile și artefacte de tot felul. În măsura în care toate aceste obiecte, experiențe și produse culturale transmit informație și semnificații, toate acestea sunt media.

Ce sunt competențele media? Ce competente trebuie să dezvoltăm la elevii?

Competențele media reprezintă un set de abilități, cunoștințe și atitudini care permit oamenilor să acceseze, să analizeze, să evalueze și să creeze diferite media.

Să fii competent media înseamnă:

1. să ai **cunoștințe relevante** despre media (de exemplu, să înțelegi cum sunt folosite datele tale personale de către companiile care dețin platformele de socializare online),
2. să fii **capabil să folosești gândirea critică** pentru a accesa, pentru a evalua, pentru a crea sau pentru a manipula diferite mesaje transmise prin media, să folosești media competent
3. să **fii conștient de rolul media în viața ta** și să fii dispus să înveți cum să-ți controlezi emoțiile și acțiunile astfel încât să ai de câștigat din interacțiunea cu media.

Ciorba Olga, la subiectul Ce este educația media, a menționat- o disciplină de studiu, activitate de dezvoltare a personalității, o activitate ce te informează.

Sacenco Natalia a analizat scopul principal al acestei discipline: să dezvolte spiritul critic al copiilor și adolescenților de astăzi – maturii de mâine. Mass-media are un rol important în ceea ce privește formarea și educarea tinerilor. Ziarele, radioul, T.V.-ul au fost “înghițite” de cea mai tânără sursă de informare – Internetul. În mass-media contemporană, tinerii caută, de fapt, răspunsuri și explicații la problemele și frământările cu care se confruntă în această perioadă de viață. Încă de la o vârstă fragedă, copiii sunt supuși unui noian de informații din diverse surse mai mult sau mai puțin credibile, iar la lecțiile de Educație pentru media învață cum să deosebească informația adevărată de cea falsă. Manualele de Educație pentru media includ o serie. Trolli, manipulare, propagandă, cyberbullyng-ul, utilizarea rețelelor sociale sunt subiecte de mare interes pentru copiii de diferite vârste. De multe ori, însă, profesorii nu știu cum să le explice elevilor aceste fenomene și să-i ajute să le facă față. Participând la instruirii, cadrele didactice vor afla cum să abordeze anumite subiecte sensibile, să răspundă la întrebările elevilor și chiar să le ofere suport pentru a depăși situațiile neplăcute cu care se confruntă în mediul virtual.

Roșca- Lungu Mariana, motivând alegerea sa pentru cursurile de formare Educație media a scris- *Familia* este poarta spre necunoscut, *copilul* este buretele aflat în societatea contemporană, *învățătorul* este filtrul educațional, iar *mass-media* este codul între 2 lumi paralele.

1. Educația trebuie adaptată unor noi nevoi, care, în esență, solicita o mediere a relației copilului cu mass-media.

2. Numai prin educație se poate ajunge la o optimizare a relației individului cu sistemul mass-media și este prevenită transformarea acestuia dintr-un factor de îmbogățire a vieții spirituale într-un factor perturbator al personalității sale.

3. O persoană care a fost educată în acest sens constientizează implicațiile cognitive și emotionale ale consumului de mesaje mediatice, receptează selectiv și critic, raportează conținutul de idei și trăirile obținute pe această cale la propriul sistem de valori.

4. Ea este mai puțin vulnerabilă la influențele negative ale comunicării mediatice;

5. Își cultivă o cultură mediatică și poate ușor să aleagă „bobul de neghină” din toate sursele mass-mediei,

6. Are acces gratuit la wifi, la manual de specialitate, la instruire, referindu-se la situația financiară din mediul rural.

CONCLUZII: un elev informat și educat este un cetățean protejat!

Bibliografie

1. Handrabura, L., Grîu, N., Curriculumului pentru disciplina opțională educație pentru media (clasa X / XI)
2. <https://educatia.mediacritica.md/ro>
3. Manual de Educație Mediatică și Informațională, <https://biblioemi.abrm.md/>
4. Ghid de educație media pentru profesori, <https://scoaladevalori.ro>

УДК 391(=135+=512.161)

<https://orcid.org/0000-0003-0745-1931>

PARTICULARITĂȚILE ESTETICE ALE COSTUMULUI TRADITIONAL ROMÂNESC ȘI CEL GĂGĂUZ

Cazac Viorica

Doctor în tehnică, conferențiar
Universitatea Tehnică a Moldovei,
or. Chișinău, Republica Moldova
e-mail: viorica.cazac@dip.utm.md
Orcid: 0000-0003-0745-1931

Abstract: The Republic of Moldova presents the convivial area of many ethnic groups, each present with everything that defines it as a culture. The traditional costume is not an exception in this regard. The aesthetics of the traditional costume is determined by the materials, the constructive, technological, functional solution. The structural-constructive analysis with an impact on the aesthetics, defining the shape of the product, of the traditional Romanian and Gagauz costume shows a linear division in the transverse direction of the Romanian costume and in the horizontal direction of the Gagauz costume. The Romanian costume consisting of shirt, fota or catrinta, belt, bondiță through the constructive lines defined by the joints of the landmarks, but also through the ornamental organization is recorded by a multitude of verticals that through rhythmic repetition amplify the wearer's dynamism and verticality. Horizontality prevails in the Gagauz costume.

The study was done within the State Project 20.80009.0807.17. “Education for the revitalization of the national cultural heritage through traditional processing technologies used in the Republic of Moldova in the context of multiculturalism, diversity and European integration”.

Keywords: estetică, costum tradițional românesc, costum tradițional găgăuz, tradiții, cromatică.

Introducere. Costumul tradițional face parte din ansamblul elementelor de identitate ale unei națiuni, descriind prin limbajul vizual valorile, cultura și istoricul națiunii. Este o carte deschisă care pe lângă cele menționate povește despre nivelul cunoașterii și aplicării meșteșugului obținerii textilelor, decorării costumelor, prelucrării pielor și blănurilor, obținerii podoabelor, etc.

Repere în analiza costumelor tradiționale.

În vederea analizei costumului tradițional este importantă determinarea criteriilor de

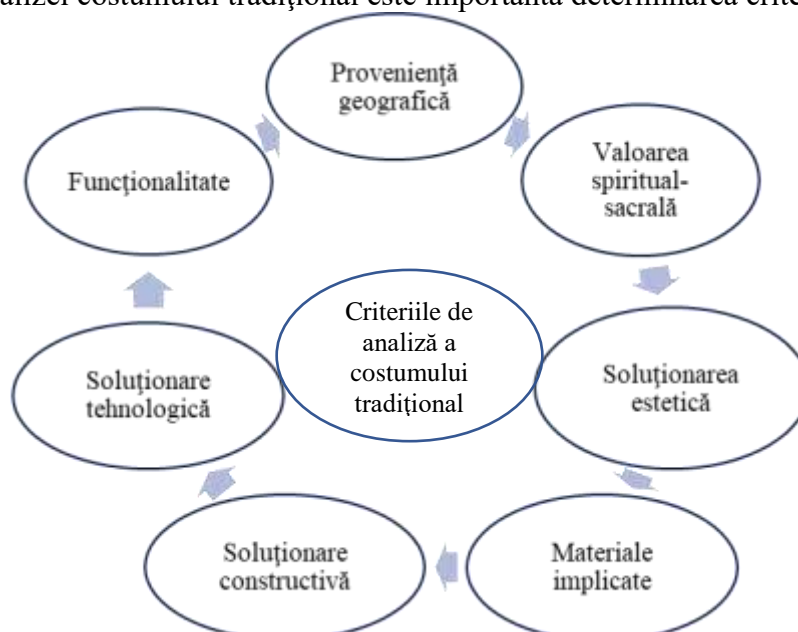

Fig. 1. Criteriile de referință în analiza costumului tradițional

referință semnificativi. Analiza factorilor de influență a permis identificarea criteriilor de referință semnificativi prezentați în figura 1.

- proveniență geografică;
- valoarea spiritual-sacrală;
- soluționare estetică:
- materiale utilizate;
- soluționarea constructivă;
- soluționarea tehnologică;
- funcționalitatea pieselor costumului tradițional.

Analiza esteticului costumelor tradiționale românești și găgăuze.

Soluționarea constructivă a pieselor costumului tradițional are impact asupra esteticii determinând forma și silueta lui. Funcție de soluțiile constructive identificate și aplicate este definită forma (dreptunghiulară sau trapezoidală) a costumelor tradiționale pentru femei. Silueta costumului poate fi: dreaptă, ajustată, lărgită la terminație, lărgită pe linia umerilor, etc.

Constituirea structural-spațială a costumului cămașei tradiționale românești pentru femei de siluetă dreaptă [1-3], este fără pense, cu utilizarea „cutulițelor”. Ajustarea pe purtător este realizată doar în zona răscoielii gâtului, terminației mâinecilor (voluntar), pe liniei taliei și a șoldurilor datorită cuprinderii acestei zone de către catrință sau fotă și de către brâu suprapuse peste cămașa lungă ce se întinde de sub acestea (fig.1).

Constituirea structural-spațială a costumului găgăuz pentru femei (fig. 2) este determinată de soluții care permit ajustarea pe purtător utilizând în acest sens proiectarea și realizarea penselor-strategie constructivă specifică datată ca apariție după unele surse bibliografice [6] cu sec. XIX, anii 1840-1890, secționarea pe linia taliei a părții superioare a produsului de cea inferioară. Suport în conextul bunei ajustări a produsului pe purtătoare este asigurat de către *fita* – șorțul din față și *cumușli kușak* -brâu.

Fig. 2. Costum tradițional românesc [4]

Fig. 3. Costumul tradițional găgăuz [4]

Impactul vizual al costumului asupra percepției este determinat și de divizările constructive remarcate în piesele costumului. Analizând constituirea structural-compozițională a costumului tradițional românesc pentru femei compus din: *cămașă*, *fotă/catrință*, *brâu* și *bondiță* (fig. 2.), s-a remarcat structurarea prin divizarea predominantă pe direcție verticală în cămașele pentru femei, susținută de elementele ornamentale sub formă de dungi obținute prin țesere în catrință-direcționate predominant tot pe verticală. În costumul tradițional găgăuz pentru femei (fig. 3) compus [7-9] din: *toplulu fistan* (rochie în pliuri mici), *skladkali fista* (rochie în pliuri mari), *toplulufista* (fustă încrețită pe linia taliei), *tantelili fusta* (fustă decorată cu dantele croșetate), *kofta* (haină cu sprijin pe umeri), *hastarli kofta* (haină cu sprijin pe umeri pe căptușeală), *fita* (șorț), *jiletka* (vestă), *keptar* (bondiță-rom.), *cumușli kușak* (brâu, cingătoare), *çorap*, divizările constructive prin secționări cele mai multe sunt direcționate pe orizontală.

În cămașa tradițională pentru bărbați, atât românească din spațiul basarabean cât și în cea din costumul găgăuz se atestă multiple linii atât orizontale cât și verticale, reprezentate fie de divizările constructive, fie de registrele ornamentale.

Un alt factor de influență cu impact semnificativ asupra esteticului costumului este ornamentarea. Cea mai perpetuată ornamental piesă a costumului românesc este cămașa de orice croială: fie cămașa cu altiță (pentru femei), cămașa dreaptă, cămașa cu platcă. Disponerea compozițională a motivelor ornamentale în registre determină direcționarea fluxului vizual la percepția costumului.

Astfel, canonic prin râurile de pe piepți și spate, mâineci, registrele ornamentale dispuse pe linia de simetrie a deschiderii feței, zona bentițelor sistemelor de deschidere a feței în cămașele tradiționale pentru femei românești, fluxul vizual determină perceperea ascendenței pe verticală. Crearea verticalele multiple ornamentale în cămașe, este asigurată de multitudinea de tehnici de coasere fiind predominante ca tehnici de decorare ornamentală. Uneori acestea sunt susținute armonios de ornamentarea textilelor rezultată prin aplicarea diferitor tehnici de țesere.

Din cele remarcate, după piesele costumului tradițional găgăuz pentru femei identificate în Muzeul din Comrat, pensiunea turistică Găgăuz Sofrasi, după analiza surselor bibliografice și arhivelor documentare fotografice, ornamentarea prin tehnicile de coasere, țesere nu poartă un caracter prolific, lipsește aproape în totalitate. Accentele sunt determinate de ansamblurile podoabelor generoase-apanaje ale costumului găgăuz pentru femei, dispuse în multiple șiruri repetitive, completate fiind de contrastele cromatice ale elementelor costumului (fig. 5).

Fig. 4. Elemente ale costumului tradițional românesc [5]

Fig. 5. Elemente ale costumului tradițional găgăuz [7]

Un alt element estetic definitoriu îl reprezintă cromatică. Din aspectul cromaticii cămașele pentru femei și bărbați românești erau realizate din pânze de casă din cânepă, in, lână, mult mai târziu din bumbac, borangic albite, fiind de nuanțe apropiate de alb. Foarte variate cromatic sunt soluțiile cromatice ornamentale reproduse prin coasere sau țesere pe cămașe, obținute din diverse surse din mediul înconjurător. Fotele și catrințele prezintă soluții cromatice închise.

Soluționarea cromatică a costumului tradițional găgăuz denotă culori tari, expresive, închise prezente atât în costumul pentru femei, cât și cel pentru bărbați.

Amintim că, un loc aparte îl ocupă podoabele și accesoriile cu care se găteau femeile și care se considerau componente indispensabile ale costumului popular. Portul lor avea justificări sacrale, apotropaice și sociale. Mărgelele și salbele aveau rol de protecție a zonei gâtului, considerându-se că femeile ce nu poartă mărgele în timpul existenței lor pe pământ la trecerea în altă formă de existență vor purta șerpi la gât, argument susținut prin menționarea acestui fapt în diverse conținuturi religioase. În același timp mărgelele și salbele, numărul de șiraguri, materialele din care erau realizate, denotau statutul social al purtătoarei. Inelele și brățările preluau responsabilitățile pentru jurămintele depuse. Cerceii aveau rolul protecției de duhurile rele a zonei urechilor. Se considera că nepurtarea cerceilor pe „această lume” va determina purtarea broaștelor pe „cealaltă lume” [1].

În viața cotidiană podoabele se purtau în număr redus, sudimensionate ca mărime și simple ca realizare. La sărbători se purtau un număr mai mare de podoabe, scumpe și deseori de dimensiuni supradimensionate.

Concluzii

Costumul tradițional reprezintă un ansamblu identitar ce cumulează multiplele valori format pe tot parcursul evolutiv al unei națiuni ce necesită cunoaștere, revitalizare și încurajarea purtării acestuia cu demnitate în vederea asigurării continuității lui.

Esteticul costumelor tradiționale este determinat de o multitudine de factori de influență cum ar fi: istoricul, cultura, socialul, caracterul zonal de îndeletniciri, etc.

Materialele utilizate, soluționarea constructivă, tehnologică are impact direct asupra soluționării estetice, definind imaginea costumului și al purtătorilor.

Cu multiple valențe sacrale costumul în toate timpurile evolutive a fost determinat și de necesitățile funcționale necesare de asigurat, remarcat spre exemplu de constituirea structural funcțională a cămașelor românești cu grad mare de lejeritate, asigurând libertate maximală mișcărilor și în activitățile cotidiene, dar și la implicarea în activitățile de sărbătoare.

Costumele diverselor etnii surprind prin varietatea soluțiilor de reprezentare vizuale unele din ele împumutând elemente, termeni utilizați în raport cu definirea lor.

Bibliografie

1. Cazac, V. Creativitate și canoane în costumul popular tradițional. Lucrările Conferinței, „Zilele Academiei de Științe din România: Creativitatea în Societatea Cunoașterii”, 17-18.10.2019.
2. Cazac, V., Adascalita, L., Babenco, C. Cămașele tradiționale pentru bărbați de purtat. Conferința științifică națională, cu participare internațională, „Portul popular românesc: asumarea tradiției ca practică socială și cercetare”. Institutul Patrimoniului Cultural. 24 iunie 2021. Program. Rezumatele comunicărilor. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, p. 15-16. ISBN 978-9975-3502-0-4.2. Accesibil: [https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=_943peYAAAAJ&citation_for_view=_943peYAAAAJ:RHpTSmoSYBkC].
3. Cazac, V., Ursu, E., Adascalita, L., Cîrja, J. Analysis of the identity peculiarities of the traditional romanian shirts from the Republic of Moldova. *Global Journal of Human-Social Science Research*, [S.l.], oct. 2021. ISSN 2249-460X. Vol 21, No 5-C (2021). Global Journal of Human-Social Science Research, Volume 21 Issue 6 Version 1.0 November 2021.
4. Costume tradiționale. Accesibil: [https://www.google.com/search?sxsrf=AJOqlzWQHCqLfDajZ9KkvtX8ATHWc9T7yw:1674225028228&q=costum+traditional+moldovenesc&tbm=isch&source=univ&fir=OO]
5. Profesoara care merge în ie la școală. Accesibil pe [https://www.ziarulnational.md/costum-popular-profesoara-care-merge-in-ie-la-scoala/].
6. Tag Archives: bust darts 1860s. Disponibil online: [https://witness2fashion.wordpress.com/tag/bust-darts-1860s/]
7. Бессарабия. Буджак. Доступно: [https://www.facebook.com/groups/242508632928728].
8. Особенности женской одежды у гагаузов — эксклюзив от Наты Чеботарь Доступно: [https://gagauznews.com/91793/osobennosti-zhenskoj-odezhdy-u-gagauzov-eksklyuziv-ot-naty-chebotar.html]
9. Радова-Каранастас, О. Этнокультурные особенности знаково-визуальной природы национального костюма гагаузов. Conferința "Știință, educație, cultură" Comrat, Moldova, 11 februarie 2015. C. 416-421.

CZU 75

<https://orcid.org/0000-0002-1010-9160>

ADEZIUNI EUROPENE ALE ARTEI CONTEMPORANE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Raşchitor Tatiana

doctor în studiul artelor și culturologie, conferențiar universitar
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Chișinău, RM
e-mail: traschitor@gmail.com
orcid id: 0000-0002-1010-9160

Abstract. The article raise the issue of contemporary art, trying to outline the general understanding of the features of this ambiguous term. The author argues the need to support and promote contemporary art, in the realm of moldavian culture, as an innovative and conceptual art form integrated in the local and general European context. According to established features the authore identifies the representative artists for this cultural segment, highlighting the significant role of Pavel Brăilă, Ghenadie Popescu, Ștefan Rusu, Mark Verlan, Vasile Rață, Valeriu Șchiau, etc. In addition, the attention was pointed to the contribution of Center for Contemporary Art, Chisinau (KSA:K), as well as the other organizations and significant exhibitions that drew attention to contemporary art

Keywords: contemporary art, Moldova, video art, performance art, art object, art installation

Din perspectivă istorică, începutul anilor `90 a avut o importanță majoră pentru mediul artistic european, sensibil și receptiv la schimbările politice, economice și sociale care au urmat sfârșitului Războiului Rece și destrămării blocului sovietic. În deceniile ce urmează eforturile constructive au fost orientate spre integrarea europeană și stabilirea unui dialog dintre artă și societate. Aceste scopuri se găsesc și în agenda spațiului cultural postsovietic, însă mediului artistic din Republica Moldova, periferic centrelor de artă contemporană europeană, mai are misiunea de a crea un spațiu cultural liberal în cadrul căruia sfera publică coercitivă nu blochează afirmarea individului creator.

Printre multiple probleme ale moștenirii sovietice, care au târăganat evoluția artelor autohtone cităm efectul deceniilor populismului sovietic, care a contribuit la crearea unui mediu ostil față de tendințele artistice novatoare, autentice, dificile de înțeles. Fapt ce i-a determinat pe artiștii autohtoni să rămână fideli principiilor și tendințelor artei moderne (1851-1960). Aceștia continuă să îmbrățișeze mijloacele de expresii plastice specifice realismului, impresionismului, post impresionismului și mai rar artei abstracte; pe când majoritatea absolută a publicului autohton continuă să accepte, cu un ton apreciativ, doar arta figurativă, arta clasică și arta tradițională familiară și lesne de înțeles.

Studiul de față urmărește să prezinte unele aspecte ale artei contemporane din Republica Moldova și să identifice gradul lor de atașare la valorile contemporane europene. Vom încerca să identificăm și să valorificăm creația acelor artiști care au reușit să surprindă ritmul modernității, triumful și trauma timpului nostru. Pentru a ne atinge scopul enunțat mai sus, urmează să precizăm felul în care înțelegem termenul artă contemporană și să facem o distincție între tradițiile artei moderne și tendințele artei contemporane.

Sfârșitul artei moderne, cercetătorii occidentali îl plasează în jurul anilor 1960. Astfel, după anul 1970 evoluția artei a intrat într-o nouă fază, care poartă numele de *postmodernism*, termen controversat, care s-a impus în literatura de specialitate în anii 1980. Într-o perspectivă cronologică postmodernismul se intercalează cu termenul *arta contemporană*. Totuși, dacă postmodernismul este privit de teoreticieni ca o nouă epocă, în raport cu epoca modernă (arta postmodernă ar fi arta creată în această nouă paradigmă), atunci termenul artă contemporană nu înseamnă arta unei epoci, ci în sens restrâns, semnifică arta unei generații (deci circa 25-30 ani) [1, p. 168]. Însă nu toată arta creată recent poate fi considerată artă contemporană. Arta contemporană este acea artă care reflectă

mutațiile survenite în societatea contemporană, progresul accelerat al tehnologiilor și științei, ponderea crescândă a mass-mediei și în general a volumului de informații, ritmul alert, crizele și traumele socio-politice. Deci, pe plan tematic arta contemporană tinde să abordeze condiția omului în actualitate, să se implice într-un dialog activ și tulburător cu umanitatea și problemele acesteia. Dar nu doar temele abordate oferă artei o tentă contemporană, ci și mijloacele plastice utilizate. Teoreticianul și criticul de artă Rosalind E. Krauss în anii 1980 semnaleză că în condiția postmodernă „ni se cere să contemplăm o mare varietate de posibilități, în lista care trebuie folosită acum pentru a contura arta prezentului găsim: video; performance; body art; arta conceptuală; foto-realism în pictură și un hiperrealism asociat în sculptură; sculptură abstractă monumentală (lucrate din pământ); și pictura abstractă, caracterizată, acum, nu prin rigoare, ci printr-un eclecticism voit.” [5, p. 196] Acestui șir de mijloace artistice ale secolului al XX-lea, se adaugă cele proprii *Erei digitale*, și anume, compartimentul specific artei new media: arta digitală, mapping art projection, generative art, interactive art, multimedia art, arta VR, AR și MR, simulații artistice generate de IA, ect. Astfel, caracterul contemporan al unei opere de artă poate fi atribuit reieșind din gradul de contaminare a acesteia cu noile tehnologii. Artă contemporană tinde să exploreze noi câmpuri ale creației ținând cont de cuceririle civilizației noastre, sau care înnoiește formele de expresie artistice existente, împingându-le dincolo de reflecția mimetică [7, p.10]. Termenul *contemporan* nu este atașat de o perioadă istorică, așa cum este artă modernă și postmodernă, ci descrie pur și simplu artă *a momentului nostru*. Cu toate acestea, în anul 2023 obiectele de artă care au fost create în anii 1970 par deja anacronice, ceea ce îi va determina pe teoreticieni să redefină aceste fenomene artistice în viitorul apropiat.

În contextul spațiului postsovietic marcat de populism și îndoctrinare, considerăm a fi tendințe artistice contemporane progresive acele manifestări artistice care transfigurează realitatea printr-un impuls *apollonian*, ferit și diferit de hazardul și întunericul *dionisiac* sau *formalismul* pur. Ne referim la acea artă rațională, profund filosofică, mai mult sau mai puțin poetică, cu o estetică, preponderent, anti retinară de inspirație duchampiană care stimulează acțiunile cognitive și se inspiră, dar și reflectă contextul local. Valorificarea și susținerea instituțională a formelor artistice cu astfel de conținut ideatic ar reuși să formeze o generație europeană, senină, aptă să formeze o gândire critică și o poziție civică, să opună rezistență falsurilor și propagandei. În acest context, menționăm că nu negăm valoarea estetică sau artistică a operelor concepute printr-un impuls creator escapist, acestea prezintă o formă de auto exprimare și liber arbitru, dar nu considerăm oportune creațiile ce abordează doar problemele estetice.

Reieșind din cele expuse mai sus, constatăm că sinteza contemporaneității în artă plastică națională din ultimii 30 de ani de independență poate fi sesizată în creația artiștilor: Pavel Brăilă, Ghenadie Popescu, Ștefan Rusu, Mark Verlan (1963-2020), Valeria Barbas, Vasile Rață, Veaceslav Druță, Valeriu Șchiau, Tatiana Fiodorova, Mark Birth (Rodion Trofimenco), Alex Medinschi și Maxim Poleacov (Kolxoz). Demersul acestora este completat într-o oarecare măsură de creația artiștilor Alexandru Tinei, Camilia Filipov, Ciprian Antoci, ș.a.. Cu toate că recunoaștem că creația acestor artiști este un datum moldovenesc, operele lor sunt mai des văzute în România, Germania, Belgia, Olanda, Grecia, Austria, UK, SUA etc., decât acasă, în Moldova. Iar, unii din ei au și fost siliți să părăsească țara, să se stabilească în altă parte, urmând soarta miilor de moldoveni. În plus, artă autohtonă de factură conceptuală este prezentă în spațiile alternative, fiind lucid ignorată de către instituțiile oficiale de cultură, cu rare excepții cum a fost cazul expoziției „Kilometrul 6” (1996), KSA:K, „Banii” (1999), KSA:K organizate în incinta Centrului Expozițional Constantin Brâncuși al UAP, „Mesaje de la Tzara - REflections în RE” (1997), KSA:K găzduit de Casa Herța, MNAM, iar mai recent expoziția de grup „aCasă” (2022) curator Valeria Barbas, expoziția personală a artistului Ștefan Rusu - „Specii pe cale de dispariție: pledoarie pentru cartea roșie a arhitecturii moderniste” (2022), expoziție de grafică, caligrafie și texte de autor „Mark Verlan. VERBARIUM” (2023), fie și expoziția multimedia cu genericul „Through Touch” (2022), toate vernisate la MNAM.

Urmărind traiectoria artei contemporane din Republica Moldova este imperativ să menționăm rolul de pionierat pe care l-a jucat Centrul pentru Artă Contemporană, Chișinău. (KSA:K), care a luat ființă în Moldova grație programului regional – SCCA (Soros Centres for Contemporary Arts) fondat de filantropul de origine maghiară George Soros. Programul a prezentat un mecanism instituțional menit să faciliteze tranziția culturală în țările postcomuniste, rolul principal al acestuia consta în modernizarea discursului artistic. KSA:K a animat scena artistică contemporană din anul 1996, devenind treptat o instituție independentă care își vede misiunea în dezvoltarea de „forme culturale și practici artistice care să reflecte dinamica transformărilor sociale, politice și economice din societate”[6]. Deci „arta contextului local”, arta contextualizată sau arta „alternativă” cum este definită în textele critice din anii 1990, nouă artă este ținta eforturilor colaboratorilor KSA:K: Octavian Eșanu, Ștefan Rusu, Liliane Dragnev, ș.a..

Cronica evenimentelor organizate de KSA:K poate fi urmărită în buletinul său sporadic, din anul 2000 buletin trimestrial – „ART-hoc” [arta & sensibilitate contemporană], ce vede lumina tiparului între anii 1996-2005. Vladimir Bulat, editor al buletinului din anul 2000 remarcă că publicația „părea mai degrabă un manifest și un angrenaj intelectual, capabil să vorbească unui public tot mai pretențios, fatalmente familiarizat cu problematicile postmoderniste și globaliste, în plină ascensiune în acei ani” Totodată, V. Bulat semnalează că pe paginile „ART-hoc” au apărut „primele texte în românește semnate de faimoși teoreticieni internaționali ai artei și sensibilității contemporane, precum: Kristine Stiles, Beke László, Margareta Tupițina, Boris Groys, Paul Virilio, Victor Tupițin, Hakim Bey, Slavoj Žižek, Irina Kulik, Nicolas Bourriaud, Viktor Misiano, Michael la Chance, Eric Harper, David Riff, Tadeusz Kantor, Bruno Latour ș.a.”[3]

Astăzi, în lipsa unui Muzeu de Artă Contemporană, menit să ofere spectatorului prilejul de a se familiariza cu cele mai novatoare tendințe artistice este semnificativă activitatea „Bold school” ce este prima platformă educațională din Moldova unde se învață și se aplică new media art. Școala dezvoltă direcțiile precum: instalații immersive interactive și augmented reality. „Bold school” și-ar dori să devină un analog local a ceea ce este „Ars Electronica” din Austria, activitatea căruia a inspirat și l-a motivat pe fondatorul „Bold school” Dumitru Gangaliu. În materie de subiect, dacă ne referim la cele mai stringente probleme ale timpului nostru și abordarea acestora în artă, atunci urmează să menționăm activitatea Asociației Tinerilor Artiști „Oberliht”, în frunte cu Vladimir Us, pentru care arta este o formă a manifestului civic, o formă de activism. Recent un rol tot mai semnificativ în vederea promovării artei contemporane independente îl joacă Coaliției Sectorului Cultural Independent.

Revenind la impactul KSA:K, semnalăm că activitatea acestuia a îmboldit debutul artistic al lui Pavel Brăilă, artistul care s-a remarcat prin art performance, video art, art obiect și instalații artistice. Art performance-ul „Ștergerea memoriei /Recalling Events” (1999) construit pe gesturi și acțiuni anti memorialistice explorează tema memoriei și a timpului, prin fixarea și radierea datelor sugestive din biografia artistului. Prin intermediul unor mișcări intermitente artistul lasă o urmă de cridă, iar fiecare mișcare o transformă în ceața densă a amintirilor. Apoi, în final, artistul își așează frumos hainele, devenite albe și părăsește cercul/câmpul performativ. O metaforă sugestivă a „sisifismului” moldovenesc este captată de video instalația „Shoes for Europe” (2002) prezentată la Documenta 11, Kassel (cea mai prestigioasă cinquantă de artă contemporană din Europa). Pentru spectatorul neinițiat în impedimentele istorice moștenite de statele ex-sovietice (de după 1945, căile ferate basarabene au trecut la ecartament lărgit – 1.524 mm, cu 89 mm mai mare decât cel normal, folosit în țările europene) imaginea artistică pare a fi un melanj între motive futuriste și realiste, ce au în vizor rutina muncii și absurdul acțiunii, care se desfășoară într-un spațiu mecanizat al gării feroviare. Pe când pentru spectatorul ce înțelege contextul „Shoes for Europe” este un elogiu al absurdului, sărăciei și stagnării, dar și a diferențelor create artificial pentru a împiedica oscilarea spre Vest. La Documenta 14 (2017), care s-a desfășurat concomitent în Kassel și Atena, Pavel Brăilă vine cu două lucrări: art obiectul cu o tentă ironică „Zăpada de aur a Jocurilor Olimpice de la Soci” (2014) și instalația sugestivă „Corabia / The Ship” (2017). La Chișinău, în anul 2022, în cadrul expoziției „aCasă” Pavel Brăilă a venit cu video artul „Fragil Podil” (2018) ce astăzi, în toiul

războiului, pare a fi o imagine fluidă și melancolică. Remarcăm că o dată cu izbucnirea unei crize energetice (război energetic) fără precedent instalația artistică „Sursa” (2010) de Pavel Brăilă își îmbogățește câmpul semantic.

Un artist afiliat KSA:K este și plasticianul Vasile Rață. Recunoscut în țară și peste hotare, acesta participă sporadic la expoziții de grup sau personale din Chișinău, fiind ancorat preponderent în spațiul cultural din România. Pânza sa „Relax” (2020) a luat Marele Premiu la BIP Chișinău, 2021.

Opera complexă și profundă a artistului Valeriu Șchiau, originar din satul Colibași, Cahul, Moldova prezintă o reflexie asupra existenței pline de anxietate și incertitudine. Încins într-un cadru pictat, sculptat, mai nou art performance, art instalații și art obiect Valeriu Șchiau reflectă asupra libertății, moralității, copilăriei, abuzurilor sociale și războiului. Video performance „Stânga/Dreapta. Povestea unui erou oficial” în care „mersul artistului în rol oficial de ofițer de război pe un ”teritoriu alb” imprimă portrete ale copiilor uciși în război cu tălpile gravate ale cizmelor încernăluite cu roșu” [4]. produce astăzi un impact emoțional puternic, lăsându-ne neputincioși în fața istoriei care se repetă nemilos.

În mica panoramă a artei contemporane se remarcă creația artistului vizual Ghenadie Popescu. În căutarea identității naționale/ locale, artistul explorează evenimentele trecute și problemele actuale, reflectând în opera sa aspectele sociale, politice, economice și culturale specifice datumului moldovenesc. Tenta aparent locală a creației sale sugerată prin intermediul unei forme arhaice, simple și inteligibile obține un caracter comun. Prin urmare, istoricul de artă Amy Bryzgel remarcă că artistul a „dezvoltat o abordare singulară care are o relevanță atât locală, cât și universală”[2]. Mijloacele plastice îndrăgite de artist sunt art performance, art obiect, pictură combinată, instalații, video art și animație. În toată diversitatea mediilor abordate semnalăm o preocupare constantă pentru materialele preindustriale – esențiale fiind: tizic și mămliga. Ultima fiind laitmotivul art performance-lor, video art, dar și sculpturilor sugestive prezente la expoziția „Poezie la obiect” (2014) alături de Ligia Seculici și poeții autohtoni. Un proiect complex, ce se mai află în producție, ține să colecteze și să documenteze mărturiile celor deportați de Stalin între 1941 și 1951. Natalia Munteanu remarcă că „documentarul animat nu are niciun sponsor. Absolut totul este realizat de către Ghenadie Popescu din entuziasm”. La moment se filmează a treia poveste, dar per ansamblu artistul și-a propus să înfățișeze 17 istorii „care prezintă fenomenul din noaptea deportărilor și până la revenirea acasă. Voi reda întreg traseul pe segmente: noaptea deportărilor, mersul în tren, cum au ajuns acolo, cum au trăit în Siberia și cum, peste ani, au revenit acasă”, spune Popescu. În cadrul expoziției „aCasă” Ghenadie Popescu a fost prezent cu video art-ul „Home: A Structure on Trial” (2017).

În artă performativă recentă se remarcă artiștii Mark Birth și Alex Medinschi. Ambii artiști percep corpul uman ca un mediu artistic, totuși fiecare are o abordare unică. În timpul unei șederi lungi (18 ani) în Japonia, Mark Birth a însușit „dansul întunericului” ori simplu butoh ce este un stil de dans japonez de avangardă și la combinat cu teoriile artei, și a psihanalizei, ce le-a aprofundat la Musashino Art University. Inspirat de artistul japonez Itoi Kanji (zis DadaKan) (1920-2021), Mark Birth în martie anului 2022 a conceput art performance-ul „Nu ucide / Don't kill / 殺さないで”. Artistul menționează că a acționat prin dans, dorind să iasă din cadrul îngust al „eului” încercând să trăiască și să exprime expresia acestei „dureri”. În viziunea lui Mark Birth „războiul izbucnește atunci când mintea și corpul sunt separate”, îndemnându-ne să căutăm pacea interioară. Astăzi, Mark Birth este găzduit de scena artistică belgiană. Cel privește pe Alex Medinschi, acesta a venit la art performance din domeniul sculpturii, pe care l-a studiat la Universitatea Națională de Artă din București. Artistul afirmă că această tranziție a fost o dezvoltare firească a conștientizării faptului că „eu sunt o sculptură, corpul meu e o sculptură.” Tindem să remarcăm complexitatea temelor și mijloacelor abordate de Alex Medinschi, ce reușește să combine art performance-ul cu elemente de body art, transformându-l uneori în happenings, și video art. De asemenea impresionează capacitatea sa de a interacționa cu spațiul și spectatorul fapt ce oferă actului artistic puterea să transcendă realitatea.

Printre artiștii tineri putem cita sculptorița Camilia Filipov, originară din or. Taraclia. Artista creează art obiecte, video art și instalații ce au un ton escapist, atemporal, axat preponderent pe interacțiunea artistei cu natura. Spre deosebire de artiștii citați anterior Camilia Filipov evită orice context generând o narațiune abstractă, detașată, plină de simboluri, vădit de inspirație masonică. Camilia Filipov refulează elementul uman din universul său artistic, iar odată cu el și toată miasma contemporanității, punând accentul pe natura însăși [8, p.2]. Astfel, contemplarea operei sale pare a fi un „joc intelectual” de natură filosofică. În opoziție, artistul plastic Ciprian Antoci prin intermediul mijloacelor specifice artei contemporane reacționează la provocările cotidiene, reflectând asupra existenței și memoriei atât prin intermediul picturii, cât și cu ajutorul instalației artistice, art obiect și artă video. Remarcabilă fiind instalația „Bricks” (2020) realizată în timpul pandemiei. Aceasta prezintă o intervenție la limita spațiului public și atelierului artistului – realizată prin blocarea deschiderii ferestrei cu bucăți de săpun. După, 24 februarie 2022 art obiectul „In Case of War” (2017) semnat de Ciprian Antoci devine actual și oarecum profetic.

Prin urmare, conchidem că Moldova deține un germene artistic feroce: artiști contemporani și instituții cu o inițiativă clară și funcțională, cărora, din păcate, le lipsește susținerea din partea comunității, guvernării și a instituțiilor oficiale. Fapt, ce contribuie la exodul artistic și la condiții precare de funcționare a artiștilor și instituțiilor artistice independente. Arta contemporană din Moldova este prezentă la cele mai importante manifestări artistice europene ca Manifesta și Documenta, și în toate centrele artitice europene, dar nu are casa sa acasă. Este un compartiment restanțier, cu infrastructură șubredă. Astăzi, dezvoltarea și susținerea artei contemporane moldovenești ar însemna consolidarea procesul de emancipare socială și ar servi ca simbol al unei societăți iluminate.

Bibliografie

1. BARTOS, M. J. *Compoziția în pictură*. București: Polirom, 2009. ISBN 978-973-46-1424-0
2. BRYZGEL, A. The art of action: meet the artist who walked across Moldova in search of cultural identity. 2017. (online) citat [15.01.2023] Disponibil: <https://www.calvertjournal.com/articles/show/8115/moldovan-contemporary-art-grenade-popescu>
3. BULAT, V. *ART-hoc, două decenii de la apariție*. 2016. Contrafort, revistă de literatură și dialog cultural. citat [15.01.2023] Disponibil: <http://www.contrafort.md/numere/art-hoc-doua-decenii-de-la-apari-ie>
4. CHIRILEANU, C. *Valeriu Schiau, Stânga/Dreapta. Povestea unui erou*. 2015. citat [15.01.2023] Disponibil: <http://ciprianchirileanu.blogspot.com/2015/06/valeriu-schiau-stangadreapta-povestea.html>
5. KRAUSS, R. E. *The Originality of the Avant-Garde and Other Modernist Myths*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1985. ISBN-13: 978-0-262-11093-8.
6. KSA:K, citat [15.01.2023] Disponibil: http://www.art.md/2012/et_psp_workshop_ro.html
7. MILLET, C. *Arta contemporană*. București: Vellant, 2017. ISBN 978-606-9800-13-3.
8. RAȘCHITOR, T. *O expoziție personală inedită la Chișinău – Camilia Filipov*. În: *Timpul din România*, nr. 19, noiembrie 2022, p.2. ISSN-L 1223-8597

УДК 741.5

ȘARJA – CONTRIBUȚIE UMORISTICĂ ȘI SATIRICĂ LA MEMORIA CULTURALĂ

Adascalita Lucia

doctorandă

UTM, or. Chișinău, RM

e-mail: lucia.adascalita@dip.utm.md

orcid id: 0000-0003-1010-3380

Abstract: „Portrait caricature” is a type of caricature that was practiced by a small number of artists from our country, such as Glebus Sainciuc, Filimon Hamuraru, Isaie Cirmu, Sergiu Puica. However, the stylistic approach and the technical procedures used are diverse and have contributed to the development of the respective graphic art. The line, the tonal stain, the shape and sometimes the color constitute everything as a whole that offers the possibility to highlight both the physical and non-physical traits of the person in the drawing. It is remarkable that these cartoons see the light of day, most of the time, on the pages of newspapers, books with poems or epigrams and sometimes specialized magazines. Thus, in this, several graphic sheets in the National Library of Moldova, in the archives of the "Mihail Kogălniceanu" National Museum of Literature and in the archives of Social-Political Organizations of the Republic of Moldova are analyzed.

The study presents the results of the project 20.80009.1606.12 - The identity dimension of the arts in the Republic of Moldova as an active factor in the sustainable development of society in the context of European intercultural dialogue.

Keywords: satirical graphics, portrait caricature, humor, satire, line.

1. Introducere

Șarja se referă la o imagine, adesea la un portret, în care trăsăturile de caracter sunt exagerate și modificate în mod deliberat pentru a crea o imagine satirică sau comică. În acest fel, caricaturistul atrage atenția privitorului asupra anumitor, din punctul său de vedere, trăsături interne și externe ale personajului reprezentat [1, p. 25]. O altă sursă definește șarja ca fiind o imagine satirică sau umoristică binevoitoare (de obicei un portret), în care, păstrând asemănarea exterioară, sunt modificate și evidențiate trăsăturile cele mai caracteristice ale modelului/personajului [2]. Șarjele pot înfățișa oameni, animale și diverse obiecte. În acest context, artistul plastic Nikolai Ge distingea următoarele tipuri de șarjă: a) portret - este afișat doar portretul modelului; b) narativă - descrie acțiunile, hobby-ul modelului/personajului; c) de grup - desenul prezintă mai multe persoane unite printr-o idee comună; d) de obiect - desen ironic al unui anumit obiect; e) cu animale - reprezentare plină de umor a animalelor de companie [3, p. 56].

Se consideră că șarja este în același timp și modalitate de tipizare artistică și varietate a caricaturii. Chiar și prin însăși semnificația termenului „șarjă” care de la franțuzescul „charge” înseamnă „a încărca” se observă o legătură organică cu caricatura [4, p. 32]. Deși șarja este adesea comparată cu caricatura, aceasta, spre deosebire de caricatură, nu ridiculizează deficiențele personajului. Șarja este binevoitoare, îi face pe oameni să zâmbească, dar nu să râdă de cele prezentate.

De-a lungul anilor, istoria artelor plastice, s-a îmbogățit cu șarje de o diversitate izbitoare, de la cele cu caracter satiric puternic pronunțat (ex. Кукрыниксы, Moor, ș.a) până la cele mai rafinate, elegante, cu o ironie moderată. Referindu-ne la aspectele istorice, unul dintre cele mai bune exemple de cercetare riguroasă și sistemică a reprezentării faciale, din epoca Renașterii, este seria de „capete grotești” din anii 1490 de Leonardo da Vinci (1452-1519) [5]. Artistul recurgea la hidoșenia, sluteția, urâtenia intenționată a trăsăturilor faciale. În Franța, genul satiric a fost dominat în cursul secolului al XIX-lea de inegalabilul Honore Daumier (1808-1879) care s-a remarcat, în special, datorită caricaturilor și portretelor satirice la adresa regelui Louis-Philippe. Cheia

succesului său ca grafician satiric a fost capacitatea sa de a potrivi starea psihologică și emoțională a personajului/subiectului cu un defect fizic. În acest sens, menționăm următoarele lucrări „Les Poires”, „Le passe. Le present. L’avenir”, „Masques de 1831”, ș. a. [6, 7, 8].

Deci, șarja, la fel ca ironia verbală, se adresează unui public sofisticat care poate să-i aprecieze subtilitatea și finețea [9, p. 9].

2. Aspecte privind dezvoltarea șarjei în Republica Moldova

Șarja se face cunoscută pe paginile edițiilor periodice în ce-a de-a doua jumătate a anilor 40, secolul XX. Astfel, în ianuarie 1946, pe paginile ziarului *Moldova Socialistă*, una dintre cele mai populare ediții periodice din acele timpuri, apar patru șarje la adresa lui Lazăr Dubinovschi, Moisei Gamburd, Petru Cărare, ș.a. realizate de către un artist necunoscut, dat fiind faptul că acestea nu sunt semnate (fig. 1). Respectivul lucrări artistice prezintă un colaj de portret fotografic și desen realizat de mână. Pentru această perioadă istorică șarja este categoria de grafică satirică care se regăsită foarte rar în edițiile periodice, aceasta nu este dezvoltată, dar nici practică pe larg de către artiștii plastici [10, p.79].

Fig. 1. Șarjul nostru prietenesc de Anul Nou [11]

Fig. 2. Șarjă prietenească (Pictorul E. Merega a împlinit 50 de ani)[12]

Șarja devine populară la începutul anilor 60 ai secolului XX. Astfel, cu începere din anul 1961 șarja poate fi întâlnită de la caz la caz pe paginile revistei de satiră și umor *Кунэруу*, cum este lucrarea lui **Boris Șirocorad** (1907-1998) intitulată „Șarjă prietenească (Pictorul E. Merega a împlinit 50 de ani)” (fig. 2). Aici artistul caricaturist recurge la distorsionare în calitate de mijloc de expresie și o face în mod deliberat pentru a crea o imagine comică. Atenția asupra trăsăturilor specifice domeniului profesat de către personaj este atrasă prin utilizarea atributelor precum dălțițe și rola de aplicare a cernelii, care caracterizează domeniul profesat - grafica.

Remarcabilă este implicarea plasticianului Glebus Sainciuc în dezvoltarea acestui tip de artă grafică cât și popularizarea acesteia în diverse ediții periodice populare în anii 60-70 ai secolului XX. De-a lungul anilor, cu frumoase apariții de șarje în lumea artistică din țară se pot mândri plasticienii Filimon Hămuraru, Isai Cârnu, Sergiu Puică, Alex Dimitrov, Margareta Chițcății, Sergiu Tomșa, ș.a.

2.1. Șarjele prietenești ale plasticianului Glebus Sainciuc

La începutul anilor 60 ai secolului trecut, plasticianul Glebus Sainciuc (1919-2012) realizează și publică intensiv portretele cunoscuților artiști plastici, scriitori, compozitori, interpreți, jurnaliști, regizori, ș.a. S-ar părea că personalitatea acestora este cel mai puțin favorabilă domeniului satiric, dar iată că Glebus Sainciuc demonstrează contrariul prin utilizarea unei maniere ironice originale. Această manieră proprie constă în detașarea de la faptele logice și opinia publică ce vizează modelul/personajul în vederea utilizării punctului de vedere subiectiv și a impresiei externe despre personalitatea acestuia [13, p. 235-236]. Cu privire la șarjele realizate de către plasticianul Glebus Sainciuc, C. Șișcan scria în articolul intitulat „В мире улыбок Саинчука/În lumea zâmbetelor lui Sainciuc” din revista *Дружба народов*: „... iată această mapă groasă pe care stăpânul o păstrează cu grijă la fundul unui sunduc. În ea sunt păstrate sute de șarje. Pe fiecare din ele este autograful „modelului”. Acestea sunt realizate în diferite maniere, colorat, generos, creativ îndrăzneț” [14, p. 282].

În anul 1963, pe paginile revistei literare și politico-socială *Nistrul* la rubrica „Satiră și umor” apar șarjele realizate de către Glebus Sainciuc la adresa scriitorilor Petru Cărare, Andrei Lupan,

Petrea Darienco, Constantin Condrea, Iurii Barjanskii, Valentin Roșca, Ana Lupan, Lidia Mișcenco, Vera Malev, Ariadna Șalari, Raisa Lungu, ș.a. Aceste șarje sunt realizate cu ajutorul liniei trasate liber și uneori a petei tonale care are menirea de a pune accentele pe anumite trăsături de caracter. Plasticianul apelează la principiul grotesc în vederea evidențierii a ceea ce nu este aparent, ce este ascuns, adică ce nu este cunoscut de toți cum ar fi unele trăsături exterioare.

O serie impresionantă de șarje ale artiștilor și măștrilor emeriți ai RSSM a fost publicată pe paginile ziarului *Cultura* în anul 1965. Aici, Glebus Saiciuc aduce un omagiu maestrului emerit al artei din RSSM – Vladimir Curbet, artiștilor emeriți ai RSSM – Larisa Oprea, Tatiana Usaci, Ion Furnică, Antonina Galustean, artistului poporului din RSSM – Spiridon Mocanu, ș.a. Pentru a sublinia diversitatea plastică a fețelor, plasticianul le-a interpretat cu linii subțiri (fig. 3). Același lucru a făcut și la fundal, pentru a crea o compoziție aerată. Iar prin orientarea liniilor în direcții diferite Glebus Saiciuc evidențiază diferite facturi și chiar culoarea materialelor. Pata de culoare este utilizată în vederea dezvăluirii volumului figurii.

Fig. 3. Șarje la adresa măștrilor și artiștilor emeriți ai RSSM, de Glebus Saiciuc [15]

Alte șarje ale plasticianului au văzut lumina tiparului pe paginile ziarelor *Tinerimea Moldovei*, *Cultura Moldovei*, *Moldova Socialistă*, în perioada anilor 1963-1975, și în ziarele *Tineretul Moldovei*, *Literatura și Arta* și revista bilunară de satiră și unor *Chipărușul* la începutul anilor 90 ai secolului XX. Aici întâlnim portrete ale oamenilor de cultură precum Maria Bieșu, Ion Vatamanu, Nicolae Esinencu, Aureliu Busuioc, Petru Zadnipru, Grigore Vieru, Efim Tarlapan, Victor Teleucă, Liviu Damian, Andrei Lupan, Iulian Filip, Leo Butnaru, ș.a. sau a oamenilor de rând precum mulgătoare, pedagog, șofer, casierită, studente, educatoare, chirurg, tânăr actor (fig. 4).

Fig. 4. Șarje prietenești [16, p. 3]

Aceste șarje se caracterizează prin faptul că ele dezvăluie nu doar asemănarea, dar și caracteristicile tipice ale modelului/personajului prin pătrunderea în esența caracterului său. Totodată ele denotă profunzime psihologică, spirit de observație, finețe, bogăție a conținutului. Plasticianul ține cont de micile amănunte care sunt aproape neobservabile de ochiul neexersat, dar care stau la baza atmosferei de redare a subiectului. În acest context, G. Dimitriu scria: „*Vorbind despre șarja lui Gleb Saiciuc, putem afirma, că ea pornește foarte mult din instinct și foarte puțin din calcul, susținută fiind de o bogată capacitate de realizare, pe care, de obicei, o condensăm în cuvântul – talent. Șarja – o epigramă în linii, unde artistul trebuie să povestească tot ce e de povestit despre subiectul său, cu mijloacele cele mai laconice – adesea într-o singură linie sinuoasă*” [17, p. 63]

2.2. Șarje realizate de plasticianul Filimon Hămuraru

Relevante sunt șarjele artistului plastic Filimon Hămuraru (1932-2006) care au fost publicate în ziarul „*Cultura*” în anul 1965. Seria intitulată „Șarje prietenești – pictorul studioului Filimon

Hămuraru prezintă” ilustrează pe regizorul Vladimir Lîsenco, redactorul de cronică Neli Glușco, locțiitorul redactorului-șef George Malarciuc, operatorul Ivan Șerstiucov, regizorul Vladimir Plămădeală, scenaristul Valerii Gajcu, regizorul Emil Loteanu, secretarul Uniunii cineaștilor din RSSM Moisei Gaspaș, ș.a. (fig. 5). Tot aici este prezentată și șarja adresată propriei persoane, adică lui Filimon Hămuraru. Plasticianul apelează la principiul grotesc și cel al exagerării, pe care le utilizează cu moderație, dar care contribuie la evidențierea celor mai importante trăsături fizice și psihologice. În vederea reliefării trăsăturilor de personalitate Filimon Hămuraru implică multiple linii cu modulări voite ale grosimii ce urmăresc ductul formei. În acest caz, structura lineară ne descoperă și starea emoțională a personajelor.

Fig. 5. Șarje prietenești – pictorul studioului Filimon Hămuraru prezintă [18, p. 3]

Fig. 6. Șarjă la adresa scriitorului G. Gheorghiu

În arhiva Muzeului Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu” din Chișinău se găsește o șarjă a prozatorului și istoricului literar Gheorghe Gheorghiu realizată de plasticianul Filimon Hămuraru în anul 1975 (fig. 6). Acest chip imortalizat denotă consistența vieții, totodată este convingător și sugestiv întrucât artistul plastic a perceput adâncimea psihologică a scriitorului, care ne poate spune multe despre personalitatea lui. Iar prin intermediul a doar câteva linii subțiri se reușește punerea în valoare a fizionomiei și privirii. Deci, Filimon Hămuraru găsește un tip de structură proprie care îi definește specificul artistic în șarjă.

2.3. Șarje realizate de caricaturistul Alex Dimitrov

Caricaturistul Alex Dimitrov (n. 1961), în anul 1996, publică pe paginile ziarului *Tineretul Moldovei* câteva șarje narative unde persoanele supuse șarjării sunt actori politici de rang înalt. Deci, foile grafice „Economistul tuturor timpurilor” (fig. 7), „Fără cuvinte” (fig. 8) sunt mai descriptive poate chiar narative întrucât aici este sugerată atmosfera. Abordarea stilistică este un ingenioasă, inspirată din artă greacă, anume din renumita sculptură *Discobolul*, și din caricaturile secolului XIX, spre exemplu, cele semnate de Claude Monet.

Este interesant de observat cum prin intermediul celor două mijloace grafice, punctul și linia, Alex Dimitrov a putut rezolva o gamă largă de structuri ce permit reprezentarea realității într-o formă mai concretă, mai documentară. Astfel, plasticianul a reușit să sugereze distanța, textura, planurile spațiale prin valori tonale mai mici sau mai mari, datorate unor coordonări succesive ale liniilor, cât și prin aglomerarea texturilor pe zonele de interes. Iar prin implicarea principiului exagerării trăsăturilor fizice, izbutește să ne prezinte credibil trăsăturile ce scot în vileag firea personajelor șarjate.

Fig. 7. Economistul tuturor timpurilor [19, p. 2]

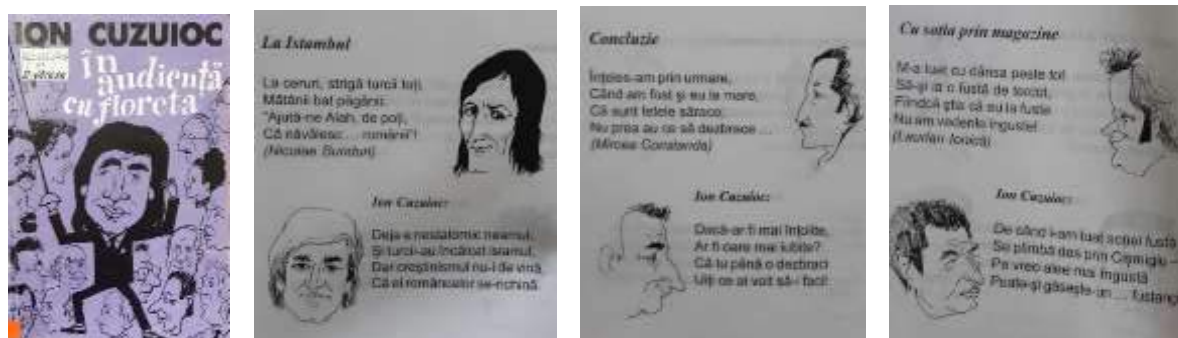

Fig. 8. Fără cuvinte [20, p. 3]

2.4. Șarje semnate de artistul plastic Isai Cârmu

Un limbaj plastic original este etalat în șarjele semnate de graficianul Isai Cârmu (1940-2015), care face parte din generația zisă „de mijloc” a ilustratorilor de carte din Republica Moldova. Din aceeași generație mai făceau sau mai fac și astăzi parte graficienii Emil Childescu (n. 1937), Gheorghe Vrabie (1939-2016), Alexei Colâbneac (n. 1943) și Alexandru (Lică) Sainciuc (n. 1947) [21, p. 10]. În pofida faptului că prioritatea permanentă a graficianului a fost ilustrarea literaturii pentru copii și tineret, Isai Cârmu a mai realizat de-a lungul anilor afișe, caricaturi, inclusiv șarje. În acest context, o atenție sporită merită examinarea șarjelor din edițiile de carte „*Gădilici la limbă*” și „*În audiență cu floreta*”, autor Ion Cuzuioc. Apărută în anul 2000 la Chișinău, la editura Cartea Moldovei, ediția de ricoșeuri epigramatice „*În audiență cu floreta*” se remarcă prin prezența unei serii de șarje la adresa autorului Ion Cuzuioc. Seria dată denotă faptul că graficianul Isai Cârmu a examinat și a studiat de multe ori și în detaliu modelul său, dat fiind faptul că sunt șarje realizate din diferite unghiuri de vedere – față, profil și trei sferturi. Totodată, prin intermediul mijloacelor artistice lapidare redă multitudinea de stări lăuntrice (îngândurare, tristețe, liniște sufletească, fericire, resemnare, ș.a.) specifice diferitor perioade din viața scriitorului și publicistului Ion Cuzuioc. Grație măiestriei graficianului Isai Cârmu, cititorii pot să facă cunoștință cu trăsăturile de caracter ale lui Ion Cuzuioc, să identifice profunzimea privirii prin intermediul petei tonale poziționată foarte reușit printre liniile scurte, fine, mlădioase uneori frânte ce definesc ochii.

Remarcăm că farmecul ediției de carte „*În audiență cu floreta*” de Ion Cuzuioc derivă din ținuta artistică a paginilor, care presupune combinarea șarjelor dedicate autorului cărții cu cele a unui număr impunător de epigamiști din țară și de peste hotare. Grație acestei abordări de organizare în pagină a elementelor grafice se evidențiază intenția deliberată a graficianului de a constitui dialogul ce poate avea loc între autorul cărții și ceilalți epigamiști, cum ar fi: Ionel Andrașoni, Eugen Albu, Constanța Apostol, Aureliu Busuioc, Petru Cărare, Petru Chira, Ion Ciobanu, Mircea Constanda, Mihai Danielescu, Nicolae Dărăbanț, ș.a. Astfel, textul în formă de epigrame, partea grafică a cărții constituită din șarje și ideea ediției care constă în ricoșeuri epigramatice, se conjugă armonios în vederea întregirii acestora într-un tot întreg.

Fig. 9. Ediția de carte „*În audiență cu floreta*”, autor Ion Cuzuioc

Coperta cărții „*În audiență cu floreta*” prezintă și ea un interes deosebit întrucât este soluționată estetic prin implicarea unei șarje de grup. În centrul compoziției este amplasată șarja autorului cărții, concepută în maniera șarjelor din secolul al XIX-lea pentru care era caracteristică disproporția capului,

acesta fiind realizat supradimensionat față de trup. Iar caracterul de structurare a fondalului din multiple șarje ale cunoscuților epigramiști în concordanță cu organizarea jucăușă a cuvintelor, ce definesc titlul cărții, favorizează atingerea unei sonorități vibrante a copertei. Tot aici, Isai Cârmu utilizează pe deplin corelația linie – pată tonală ca mijloc de realizare ritmică a compoziției. Deci, graficianului Isai Cârmu i-a reușit crearea unei compoziții ce facilitează repartiția armonioasă a elementelor în câmpul imaginii.

Tot în anul 2000, Isai Cârmu a fost responsabil de prezentarea grafică și copertă a ediției de carte „*Gădilici la limbă*” de Ion Cuzuioac. Și aici graficianul prezintă o multitudine de șarje adresate academicianului Vasile Anestiadi, scriitorului Serafim Saka, poetului umorist și satiric Efim Tarlapan, poetului Ion Vieru, prozatorului Ioan Mănăscuță, academicianului Mihai Cimpoi, doctorului în medicină Mihai Moroșanu, poetei Leonida Lari, scriitorului Constantin Munteanu, cântărețului Ion Suruceanu, violonistului și dirijorului Nicolae Botgros, chirurgului academician Gheorghe Ghidirim, întâiului președinte al R. Moldova Mircea Snegur, ș.a. Interesat este faptul că pe primele pagini ale ediției analizate regăsim și șarja făcută de către grafician la adresa propriei persoane. Aceasta este realizată prin intermediul liniilor curbe *care fug în mod continuu și se întretaie în contradicții fără să-și întrerupă firul*, iar datorită principiului exagerării pune în evidență nasul ascuțit [22, p 65].

În această ordine de idei, ar fi potrivit să subliniem faptul că Isai Cârmu, pe parcursul activității sale în domeniul graficii de carte a realizat și șarjă cu animale. Este vorba despre coperta pentru cartea „*Platero și eu: elegie andaluză*” de poetul și eseistul Juan Ramon Jimenez, apărută la editura Cartea Moldovenească în anul 1975 [21, p 15]. Deci, despre limbajul plastic îmbrățișat de grafician în ilustrația acestei coperte, istoricul și criticul de artă Constantin I. Cioban în „Isai Cârmu. Magia Cărții” scria: *pentru a-l reprezenta pe simpaticul măgăruș Platero, artistul adoptă limbajul sincer al șarjei bonome. Grație acestui limbaj imaginea plăsmuită de Cârmu se află în consonanță deplină cu intenția deliberată a autorului cărții de „a-i învăța pe copii să fie sensibili”.*

Șarjele lui Isai Cârmu poartă pecetea unei înalte culturi în realizare prin valorificarea modulațiilor ale trăirilor „modelelor” dar și prin rafinamentul artistic.

2.5. Șarjele realizate de plasticianul Sergiu Puică

Șarjele semnate de Sergiu Puică (n. 1956) sunt realizate prin utilizarea graficii de calculator și fascinează prin forma de tratare coloristică, tonală. Astfel, acestea sunt niște portrete proprii graficii de șevalet, doar că artistul implică foarte abil tehnica distorsionării în vederea reliefării aspectelor umoristice ale trăsăturilor fizice proprii personalităților șarjate. În galeria de portrete amicale semnate de Sergiu Puică întâlnim șarje la adresa plasticianului Glebus Sainciuc, scriitorului Ion Druță, Iulian Filip, caricaturistului Alex Dimitrov, acriitorului Ioan Mănăscuță, artistului plastic Gheorghe Vrabie, publicistului Mihai Conțiu, poetului Petru Cărare, jurnalistului Valeriu Saharneau, jurnalistului Vitalie Ciobanu, ș.a. (fig. 10). Această listă poate continua cu șarjele realizate la adresa politicianilor de pe arena națională și internațională. Majoritatea șarjelor date au fost expuse publicului larg în cadrul expoziției de grup cu genericul „5 din 10” care s-a desfășurat în incinta Centrului Expozițional „Constantin Brâncuși” în anul 2015, precum și în cadrul expoziției cu genericul „Artistul care privește lumea cu zâmbet” din incinta Bibliotecii Naționale pentru copii „Ion Creangă”, organizată în aprilie 2021.

Dacă majoritatea artiștilor plastici realizau șarje în care modelul era desenat până la umeri, atunci Sergiu Puică realizează șarje în care modelul apare constituit într-o formulă expresivă de reprezentare până la piept. În acest context, deosebit de interesant intră în joc nu doar trăsăturile fizice, dar și particularitățile emotive ale expresiilor faciale, materialitatea și textura formelor.

În cazul acestui artist plastic, cu o spectaculoasă carieră de ilustrator de carte pentru copii, șarja este cea mai potrivită modalitate de a exersa diverse fațete ale umorului. Iar intensitatea și limpezimea coloristică, precum și detalierea aproape fotografică evidențiază un limbaj plastic emoțional.

Fig. 10. Șarje amicale de Sergiu Puică

Concluzii

Galeria de șarje ale contemporanilor artiștilor plastici care au practicat șarja oferă oportunitatea unică și inedită de a descoperi personalitatea scriitorilor, artiștilor, regizorilor, scenariștilor, de a pătrunde în lumea lor interioară, de a le cunoaște trăirile, aspirațiile, stările, preocupările. Astfel se constată că artiștii plastici s-au dovedit a fi observatori subtili ce prin intermediul analizei și meditației au deslușit, au înțeles și au prezentat caractere umane.

Diferite trăsături de caracter ale personalităților pot fi identificate prin analiza șarjelor unuia și aceluiași model realizate de plasticieni diferiți în diferite perioade de timp. Bunăoară trăsăturile fizice și de caracter ale lui Gheorghe Gheorghiu, Vladimir Curbet, Emil Loteanu care au fost analizate și reprezentate pe hârtie de către Glebus Sainciuc și Filimon Hămuraru, ale lui Petru Cărare în interpretarea lui Isai Cârnu și Sergiu Puică, ale lui Iulian Filip de Glebus Sainciuc și Sergiu Puică.

Șarja este totuși o expresie de măiestrie, ce pare să fi rămas o modalitate de exprimare plastică pentru câțiva dintre artiștii din Republica Moldova.

Bibliografie

1. Айнутдинов А. С. *Типология и функции карикатуры в прессе* // Вестник Челябинского государственного университета. 2008. № 21. Disponibil on-line: <https://cyberleninka.ru/article/n/tipologiya-i-funktsii-karikatury-v-pressе>
2. Словарь русского языка: В 4-х т. / РАН, Ин-т лингвистич. исследований; Под ред. А. П. Евгеньевой. — 4-е изд., стер. — М.: Рус. яз.; Полиграфресурсы, 1999. Disponibil on-line: <http://feb-web.ru/feb/mas/mas-abc/25/ma470117.htm?cmd=0&istext=1>
3. Барковская Н.В. *Писательские карикатуры и шаржи как механизм культурной памяти*. Уральский филологический вестник. Серия: русская литература XX-XXI веков: направления и течения, № 36 2019. Disponibil on-line: <https://elibrary.ru/item.asp?id=42209711>
4. Самойлов Л. С. *Карикатура. Карикатурист. Читатель*. И-во Знание, Москва 1981.
5. *Caricature Art (c.1500-present)*. Disponibil on-line: <http://www.visual-arts-cork.com/caricature-art.htm>
6. <https://www.britannica.com/biography/Honore-Daumier>
7. DonkeyHotey. *Honoré Daumier - the reluctant master of caricature*. 2013. Disponibil on-line: <https://donkeyhotey.com/caricaturists/2013/6/2/honor-daumier-the>
8. Mainardi P. *Of pears and kings*. Disponibil on-line: <https://publicdomainreview.org/essay/of-pears-and-kings>
9. Sherry James. *Four modes of caricature: reflections upon a genre*. <https://www.jim-sherry.com/caricature.pdf>
10. Adascalîța L. *Grafica satirică din RSS Moldovenească. Anii 1945-1950*. Revista ARTA, Nr. 1, 2022. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/77-82_36.pdf
11. Ziarul *Moldova Socialistă*, 1946
12. Revista de satiră și umor *Кипэруш*
13. Гольцов Д. Зевина А., Лившиц М. *Очерки истории изобразительных искусств Молдавии*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1967
14. Шишкан К. *В мире улыбок Саинчука*. Журнал Дружба народов, 1969, № 5.
15. Ziarul *Cultura* Nr. 2, Nr. 19, 1965.

16. Ziarul Tineretului Moldovei Nr. 1, 1992.
17. Dimitriu G. *O revelație: despre expoziția de șarje și măști a pictorului Gleb Sainciuc*. Ziarul Tinerimea Moldovei, 16 februarie 1963
18. Ziarul Cultura Nr. 17 din 25.07.1965
19. Ziarul Tineretului Moldovei din 19 octombrie 1996.
20. Ziarul Tineretului Moldovei 9 noiembrie 1996.
21. Constantin I. Ciobanu. *Isai Cârmu – Magia cărții*. Chișinău: editura ARC, 2019.
22. Ailincăi C. *Introducere în gramatica limbajului vizual*. Ed. A 4-a. Iași: editura POLIROM, 2022.

УДК 7.011

<https://orcid.org/0000-0003-1030-8183>

О СТОИМОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИСКУССТВА

Габитов Илдар

кандидат экон. наук, доцент УУНиТ, г. Уфа, РФ

email: dilar61@yandex.ru

orcid id: 0000-0003-1030-8183

Abstract The article explores the phenomenon of the objective value of works of art, its differences from ordinary goods, economic features of artistic value are considered. The analysis is based on the theory of labor value.

Keywords commodity fetishism, the law of value, use value, quasi-value, the value of works of art

Известно, что в соответствии с трудовой теорией стоимости величина стоимости определяется посредством сведения индивидуальных затрат труда к общественно необходимому. Это приравнивание различных по своему содержанию частных видов труда «может состоять лишь в отвлечении от их действительного неравенства, в сведении их к тому общему им характеру, которым они обладают как затраты человеческой рабочей силы, как абстрактно человеческий труд» [7, с. 83]. Товаропроизводители, затрачивающие различное количество индивидуального труда на производство товара, в стоимости товара получают общественную меру для того, чтобы не превысить этот параметр. Те из них, у которых индивидуальные затраты труда ниже общественно нормальных, средних, получают от общества больше дополнительной выгоды. Это является следствием более высокой производительной силы их труда.

В то же время «Равенство различных видов человеческого труда приобретает вещную форму одинаковой стоимостной предметности продуктов труда; измерение затрат человеческой рабочей силы их продолжительностью получает форму величины стоимости продуктов труда; наконец, те отношения между производителями, в которых осуществляются их общественные определения труда, получают форму общественного отношения продуктов труда» [7, с. 81-82]. По словам К. Маркса, когда обмен «приобретает достаточно широкое распространение» и такое значение, что вещи производятся заранее и специально для обмена, стоимостной характер товара предполагается уже при самом их производстве, происходит «расщепление продукта труда на полезную вещь и стоимостную вещь осуществляется на практике». И с этого момента стоимость получает «магическую способность творить стоимость» [7, с. 165].

Товарный фетишизм приводит к тому, что товаропроизводители зачастую начинают вместо той потребительной стоимости, на базе которой сформировалась стоимость, начинают ее фальсифицировать. Эта фальсификация осуществляется двумя основными способами – количественной или качественной ее подделкой. Так, вместо привычной килограммовой упаковки, начинают производить и продавать облегченные на несколько граммов товары, вместо положенных по нормативам штук кладут меньше, или вместо настоящего товара

выпускать фальсификаты и суррогаты, оставляя цены прежними. Иными словами, вместо привычной единицы потребительной стоимости предлагается на рынок ее «усеченный» экземпляр.

Это ведет к тому, что индивидуальные затраты труда на производство таких потребительных стоимостей будут ниже общественно необходимых, а их стоимость по инерции будет определяться по-прежнему, что даст этим товаропроизводителям присваивать эту разницу. Вот эту «дополнительную стоимость» автор называет квазистоймостью или фальсифицированной. К. Маркс ее называет «иллюзорной, фиктивной» [См. 8, с. 7, 11, 19], а современный автор Ваймугина М.А. «надбавочной». Она пишет «Надбавочная стоимость – явление, которое существует не только в современном искусстве. Но именно в contemporary art мы можем наблюдать его в чистом виде. Газированная вода с сахаром вряд ли стоит 40 рублей, а Coca-cola стоит. Если изображение баночки газированной воды с сахаром распечатает на плоттере Энди Уорхол, его можно будет продать за 400 000 тысяч долларов. Если миллиардеры начнут массово избавляться от работ Уорхола в своих коллекциях, то цена на него упадет» [2, с.4]. При анализе современного фиктивного капитала Ермолаев К.Н. применяет термин «виртуальная стоимость». По его мнению, капитал-собственность, существующий в форме ценных бумаг, деривативов и структурных финансовых продуктов, есть «особая бестелесная невещественная титульная форма существования капитала, опосредующая движение товара-капитал на финансовом рынке» [6, с. 28]. А в работах А.В. Мещерова данное явление рассматривается в аспекте ренты, фиктивной или ложной социальной стоимости [См.: 10, 11].

Васильев А.И. считает, что «Производятся потребительские ценности (Gebrauchswert). Капиталист (преследуя свою главную цель) делает продукт товаром и предельно (упаковкой, рекламой и прочим) максимизирует его рыночную ценность (Mehrwert), то есть искусственно вносит в товар дополнительную, иллюзорную прибавочную ценность» [3, с. 36-37]. А Осипов Ю.М. договорился до того, что всю стоимость считать «невидимой, эфирной, идеальной субстанцией, воплощенной в договорных цифрах и реализующейся в сознании людей через их вполне реальные, хотя и стабильно встревоженные непрерывной игрой, головы» [13, с. 147].

Сама рыночная экономика, в основе которой лежит «обмен», даже этимологически предполагает «обман», «Часто покупатель не способен определить качественные характеристики блага. Это дает возможность продавцу дифференцировать продукт не путем реального изменения параметров продукта, а путем их имитации. Один и тот же продукт может продаваться в разных упаковках по разным ценам под разными названиями – в данном случае мы будем иметь типичный пример ценовой дискриминации, опирающейся на асимметрию информации» [4, с. 176].

Вышеуказанная подмена потребительных стоимостей некоторое время дает определенную выгоду производителю и продавцу, но, с течением времени, закон стоимости и «общественно необходимое для производства продуктов рабочее время прокладывает себе путь через случайные и постоянно колеблющиеся меновые отношения продуктов частных работ лишь насильственно в качестве регулирующего естественного закона» [7, с. 85].

Так называемая иллюзорная стоимость исчезает, чтобы появиться в новом месте в виде очередных фальсификаций товара. Однако в современных условиях она существует как неотъемлемый элемент рыночной экономике, как постоянный спутник закона стоимости. О масштабах этой фальсифицированной стоимости говорят данные Гальчинского А.С. «В последние 25 лет объемы мировых финансовых операций выросли приблизительно в 30 раз, в то время как мирового ВВП – в 3 раза.

При этом важны не только количественные параметры, характеризующие рост финансовых рынков, но и их структурные сдвиги, в частности, постоянное увеличение доли финансовых инструментов, которые в своём обращении полностью утрачивают корреляцию с производственным процессом» [5, с. 8]. Исходя из все возрастающего объема этого сектора, он

делает вывод о том, что виртуальность цен не позволяет вести правильную статистику ВВП, делает непонятной веру в стоимостную оценку экономических процессов.

«Всё очевиднее становится то, что экономика информации и знаний, экономика символов, цифровых знаков требует принципиально иных (по сравнению с каноническими) оценивающих инструментов. Иных механизмах измерения требует и система отношений, связанных с творческим трудом, который в условиях постиндустриальных трансформаций превращается, как мы уже отмечали, в базовый ресурс развития. Творческий труд вообще не поддается редукции, а это основа стоимостных отношений» [5, с. 12-13].

Полагаю, что данный вывод не соответствует истине. Закон стоимости по-прежнему остается надежным регулятором товарно-денежных отношений. Это доказывается и тем, что страны Запада просчитались с введением санкций против России из-за специальной военной операции на Украине. Они надеялись, что под напором этих санкций экономика нашей страны рухнет. Оказалось, что действующая статистика ВВП не совсем адекватно отражала реальное положение дел в экономике.

Более того, происходит неожиданные вещи: началась разрушаться экономика европейских государств, инфляция достигла невиданных за последние полвека показателей. Это – результат переоценки размеров ВВП стран Запада и недооценки экономики России. По статистике ВВП России был примерно в 35 раз меньше ВВП стран Запада, и за последние годы он был искажен огромной массой нематериальных ценностей, которые зачастую бывают бесполезны и, по сути, ничего не стоят.

«Создание» такой квазистоймости ярко показано в итальянской криминальной драме «Блеф» 1976 года с Адриано Челентано и Энтони Куинном в главных ролях.

Два профессиональных мошенника Филипп Бэнг и Феликс, знакомство которых состоялось при побеге из тюремного поезда, объединившись, работали вместе и провернули крупную аферу с некрополем Нибелунгов и «сокровищами из могилы Зигфрида» и обманули своего противника - злодейку из плавучего казино Бель Дюк (Капучине).

Если в сфере обычных товаров понимание квазистоймости не представляет сложности, то в сфере создания произведений искусства эта проблема вызывает ожесточенные споры. Как пишет А. Никифорова, «Не красотой форм завораживает скульптура, не драматизмом сюжета – живописное полотно, но ценой, которая делает любое произведение мало-мальски способного на творческую деятельность художника привлекательным, а сами произведения искусства становятся знамениты и востребованы не благодаря своим художественным особенностям, а тому, кто и за сколько их приобрел. И нас уже восхищает не сам «Черный квадрат» К. Малевича, а отданный за него миллион долларов, не «Шагающий человек» А. Джакометти, а невероятная сумма в 65 млн фунтов стерлингов и интриги вокруг имени покупателя» [12, с. 86].

Здесь споры переключаются в область оценки художественной ценности того или иного произведения. Это связано с тем, что в современном мире товарный фетишизм захватывает и сферу искусства, подчиняя ее власти денег. «Сегодня многие видят назначение искусства в том, что оно создает деньги. Художественная ценность гарантируется деньгами, критика также побеждена деньгами. Происходит своеобразная эстетизация денег и изменение ценностных ориентиров в обществе» [9, с. 24].

Классическим примером того, как произошла подмена художественной ценности произведения искусства его коммерческой ценностью, стала история с картиной Казимира Малевича «Черный квадрат». Здесь автор предлагает свою версию произошедшего.

Накануне первой мировой войны «Малевич и Ко» дают в местной газете сообщение такого содержания: «Известный коллекционер N приобрел картину молодого талантливого художника К. Малевича за 10 тыс. рублей. Коллекционер предпочел не называть свою фамилию». Проходит некоторое время, и появляется новое сообщение: «Ранее купленная картина К. Малевича приобретена другим коллекционером V за 100 тыс. рублей. Он так же предпочел сохранить инкогнито».

Таким образом картина за короткое время «выросла в цене» в десять раз. Перед войной желание вложить свои деньги в надежные активы смогло привлечь интерес коллекционеров к данной картине. У фирмы «Малевич и Ко», видимо, заранее был на примете такой коллекционер, которого могут приобрести картину за 500 тыс. рублей. После получения его согласия, мошенники просят настоящего Казимира Малевича срочно нарисовать какую-то картину. Оторопевшему Малевичу ничего не остается делать, как нарисовать «Черный квадрат». Картина доставляется коллекционеру, который увидев картину, понимает, что она не стоит таких денег. Вернуть деньги можно путем перепродажи картину очередному коллекционеру по более высокой цене. Тогда он нанимает известного знатока живописи написать хвалебную рецензию о произведении. Такая рецензия описывает картину как новое слово, видение в живописи, а ее автора, как основоположника нового направления – супрематизма. Таким образом, картина, не обладающая почти никакой художественной ценностью, будет кочевать из одной коллекции в другую, возрастая в цене.

Вполне возможно, кто-то воспримет эту версию грубой, лишенной реального основания, даже подтасованной. Однако, она имеет быть принятой для понимания сути возникновения квазистоймости. С этого времени «Слова — вечное, трансцендентное, гениальность — ушли из лексикона как художника, так и того, кто покупает произведение искусства. Деньги благословляют искусство и искусство кланяется им в ноги, благодаря их. Само же произведение превращается в финансовый документ. ... Эстетическая, познавательная, эмоциональная ценность искусства — все это стало подчиняться материальной ценности в ее денежном измерении» [9, с. 24-25].

Следует сказать, что создание квазистоймости требует определенного мастерства и умения. Тот же К. Малевич, после «фурора» «Черного квадрата» создал другие картины — «Красный квадрат», «Белый крест», однако афера не имела такого же успеха.

Квазистоймость — это феномен не только товарного производства, но и элемент повседневной жизни людей. Они, зачастую сами того не осознавая, создают ее в процессе своей жизнедеятельности. Выражение «набить себе цену» является формой такого процесса. Мы, ежедневно, ежеминутно «набиваем себе цену», желая казаться умнее, чем есть, красивее, чем есть, «выдавая себя за более высокую цену» в надежде взамен получить реальную стоимость в виде выгодного места работы, подходящего семейного партнера и пр. Однако «Мы противимся признавать, что все секторы нашей жизни оказались в сфере товара, и еще сильнее — что они оказались в сфере моды. Дело в том, что здесь ликвидация ценностей идет особенно радикально. Под властью товара все виды труда обмениваются друг на друга и теряют свою особость — под властью моды уже сами труд и досуг как таковые меняются своими знаками. Под властью товара культура продается и покупается — под властью моды все культуры смешиваются в кучу в тотальной игре симулякров» [1, с. 170].

Библиография

1. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть. - М., 2000.
2. Ваймугина М.А. Понятие ценности произведения искусства // Научно-методический электронный журнал Концепт. 2013. № 2. С. 51–55.
3. Васильев А.И. Ценность, стоимость и прочие категории с позиций системного общественного самопознания // Теоретическая экономика. 2022. № 5 (89). С. 33-43.
4. Габитов И.М. Асимметричная информация в экономике и этимология слов "обмен" и "обман" // Междисциплинарный подход к исследованию экономики. материалы III Международной научно-практической конференции, посвященной 70-летию кафедры общей экономической теории БашГУ: в 3 частях. Ч. II. – Уфа: РИЦ БашГУ, 2017. – 232 с. С. 174-177.
5. Гальчинский А.С. Виртуальное в экономике // Экономическая теория. 2010. Т. 7. № 2. С. 5-16.

6. Ермолаев К.Н. Методологическое значение марксистской концепции фиктивного капитала для анализа современной стадии развития глобального капитала // Экономика и социология. 2018. № 39. С. 25-31.
7. Маркс К. Капитал, Т. 1. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 23.
8. Маркс К. Капитал, Т. 3. ч. 1. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 25. ч. 2.
9. Матюшова М.П. Антиномия художественной и коммерческой ценности искусства // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Философия. 2008. № 4. С. 22-28.
10. Мещеров А.В. Современная экономика и общий закон стоимости // Экономические науки. 2016. № 135. С. 7-14.
11. Мещеров А.В. Цена производства: граница действительной и фиктивной экономики // Экономика и социология. 2016. № 29. С. 46-51.
12. Никифорова А.А. Цена и ценность: взаимосвязь и различие смыслов // Общество. Среда. Развитие. 2013. № 3 (28). С. 84-87.
13. Осипов Ю.М. Экономика: реалии и иллюзии // Экономические стратегии. 2016. Т. 18. № 5 (139). С. 146-153.

УДК 37.016:786.2

<https://orcid.org/0000-001-9001-3830>

ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО ОБУЧЕНИЯ ИГРЕ НА ФОРТЕПИАНО

Станцой Наталья

Maestru în Artă RM

преподаватель кафедры Культуры и

искусств КГУ,

г. Комрат, РМ

e-mail: natstantoy@gmail.com

orcid id:0000-001-9001-3830

Abstract: Learning to play the piano is a fairly long process, extended over time. And this process can be successful only if the teacher sees in each student a uniqueness that distinguishes him from others with his character, temperament, abilities, hobbies, etc.

Keywords: didactic principles, music pedagogy, child psychology, skills, person-centered approach

Обучение игре на фортепиано – это достаточно долгий процесс, протяженный во времени. И этот процесс может быть успешным только в том случае, если учитель видит в каждом ученике уникальность, отличающая его от других своим характером, темпераментом, способностями, увлечениями и т.д. Например, гиперактивному ребенку сложно усидеть на месте, сконцентрировав свое внимание не только при работе с педагогом в классе фортепиано, но и при выполнении домашнего задания. А усидчивость, как известно, в обучении игре на любом инструменте очень важна.

Одной из главных задач, стоящих перед педагогом в классе фортепиано, является не только овладение игрой на фортепиано, но и всестороннее развитие музыкальных способностей учащихся. Это развитие невозможно рассматривать вне контекста эпохи. А. Г. Юсфин характеризует современное социокультурное пространство так: «Человек сегодня живет в качественно новом пространстве открытых границ, находится под воздействием огромного прессинга информации, что определяет глубинные изменения его восприятия, сознания, мышления, потребностно-мотивационной и эмоционально-волевой сфер,

жизненных ритмов, пространства деятельности, душевных переживаний, этических и ценностных аспектов бытия» [5].

Данные изменения связаны ритмом современной жизни, с музыкальными увлечениями нынешнего поколения. Современному педагогу необходимо разбираться в музыке, которая близка по духу его ученикам, стараться находить общий язык не только на почве классики, но и современной музыки. Процесс обучения искусству должен проходить так, чтобы вместе со знаниями и исполнительскими навыками, ученик развивал в себе качества творца [1]. Развивая умения и навыки на уроках фортепиано, педагог должен заботиться не только о передаче классических знаний и опыта, применять не только традиционные обучения, но и инновационные методы, раскрывая индивидуальные качества ученика.

Воспитание будущего пианиста осуществляется, в среднем, в течение семнадцати лет. В музыкальной школе этот процесс происходит на протяжении 5-7 лет, начиная с 4-7 лет.

В соответствии с современными требованиями, предъявляемыми как к общей, так музыкальной педагогике, является важным и актуальным вопрос психологических факторов в обучении игре на фортепиано.

Для планирования учебного процесса необходимо учитывать возрастные особенности детей, освоение материала выстраивая по степени усвоения, от простого к сложному. Приобщение ребенка к музыке начинается ещё с колыбельной матери. Уже в детском саду у малыша складываются первые впечатления и знания, о чем рассказывает музыка. В возрасте 3-5 лет ребёнок учится высказывать свои впечатления от услышанного произведения на музыкальном занятии, передает свои эмоции при пении песен.

Зная характерные особенности свойственные детям дошкольного и школьного возраста, педагог может продумать методы работы в развитии музыкально-слуховых и двигательных-технических навыков ученика.

С первых же занятий в классе фортепиано ребенок приобщается к систематическому обучению, к определённому порядку. Для многих современных детей, которые отличаются своей неусидчивостью, данная система - серьёзное испытание. Именно поэтому, педагогу необходимо превратить этот процесс обучения в увлекательное занятие, где ребенок познает новое, ранее для него не известное. Успешность обучения определяется такими факторами, как физическая и психическая подготовленность, и, конечно же, наличие музыкальных способностей.

В фортепианной педагогике применяются следующие дидактические принципы:

- 1) Принцип систематического и последовательного обучения;
- 2) Принцип сознательного усвоения знаний;
- 3) Принцип доступности обучения;
- 4) Принцип наглядности обучения;
- 5) Принцип индивидуального подхода;
- 6) Принцип активности.

Все эти дидактические принципы неразрывно связаны между собой и взаимно проникновенны. Только при творческом применении всех этих принципов и разнообразных методах обучения, педагог может достичь наиболее ярких результатов в развитии учащихся.

Преподавателю необходимо хорошо знать детскую психологию и отличительные черты данного возраста:

- Одной из таких черт является не способность на долго сосредоточить свое внимание на чем-либо. Для решения этой проблемы учителю следует разнообразить уроки, чтобы поддерживать активность ребенка в течение всего времени. Применение игровой формы работы и разнообразие заданий приведет к положительному результату на начальном этапе обучения игре на фортепиано.

- Огромная эмоциональная восприимчивость к окружающему миру и любознательность - другая характерная черта этого возраста. В помощь учителю приходит метод

эмоционального воздействия через прослушивание аудио или видео записей исполнения изучаемого произведения с подробным анализом композиторского замысла.

• Свободное восприятие нового материала, но в то же время быстрое забывание выученного. Опыт показывает, что при постоянном повторе ранее изученных произведений, позволит решить данную проблему с одной стороны, расширить репертуарный список произведений, с другой стороны.

Организационно-педагогическими условиями, которые способствуют эффективному проведению занятий в классе фортепиано, являются:

1) Создание на уроке атмосферы доброжелательности, уважения и поддержки. Ученик должен чувствовать, что в него верят. Центральной фигурой в современной педагогике является личность ученика.

2) Подбор изучаемого репертуара – очень важный и достаточно сложный вопрос в процессе обучения. Ведь любому ученику хочется исполнять не то, что нужно по программе, а то, что нравится ему. Педагогу необходимо подобрать такой репертуар, который соответствовал программным требованиям ДМШ, индивидуальным способностям и вкусу ученика. «...Удачный подбор репертуара способствует быстрым успехам ученика...», утверждает А.Алексеев.

3) Игра в ансамбле учитель-ученик всегда имеет положительный результат. Даже начинающий ученик почувствует себя «большим артистом», когда он играет со своим педагогом. В дальнейшем можно создавать дуэты по классам, проводить открытые занятия или концерты ансамблей с присутствием родителей.

4) Как отмечалось выше, обучение игре на инструменте - достаточно долгий процесс, в котором ученику самостоятельно отследить свой рост сложно. Отмечая успехи ученика на уроке, а особенно при выполнении домашнего задания, учитель дает ему уверенность в свои силы и возможности, а значит, ученик понимает, что он занимается не зря.

5) Основной вид деятельности ребенка – это игра. Поэтому, занятия должны проходить в игровой форме. В таком случае, ребенок будет с удовольствием идти на урок, который вызывает у него положительные эмоции.

6) Применение в процессе урока наглядного материала, включающий красочный изображения и предметы: пластмассовые ноты на магнитах, паузы, знаки альтерации и т.д. Такой прием полезен при изучении нотной грамоты. Ведь если дать ребенку возможность "пощупать" ноту, паузу и другой относящийся к музыке материал, то ему будет проще его понять.

Один из сложных этапов в процессе обучения игре на фортепиано – это разбор нового произведения. Как показывает опыт, не все ученики любят и выдерживают этот этап. Поэтому, учителю важно пройти его с учеником вместе, научив его справляться с техническими трудностями в незнакомом произведении. Если процесс чтения с листа для ученика будет таким же увлекательным как чтение нового художественного материала или книги, тогда ученик не будет бояться разбора нового произведения и этот этап займет наименее короткий промежуток времени в работе над произведением, приблизив его этим самым к подготовке произведения к концертному исполнению.

Овладение игрой на фортепиано невозможно без выработки определенных навыков и развитие таких способностей как:

- музыкальность и отзывчивость на музыку;
- музыкальный слух;
- музыкальное мышление и память;
- музыкальный интеллект;
- артистичность.

Все эти способности в комплексе создают музыкальную уверенность и техническую свободу. Г.Нейгауз писал: «Чем больше музыкальная уверенность, тем меньше будет неуверенность техническая».

Нельзя также не учитывать и того, что перегрузка детей в общеобразовательной школе стала актуальной проблемой современной педагогики. Поэтому необходимо сделать учебный процесс настолько интересным, чтобы ребенок посещал уроки в классе фортепиано с удовольствием, чтобы обучение здесь было для него не в тягость.

На современном этапе целесообразно сочетать как традиционные, так и инновационные методики обучения.

Из традиционных методик в классе фортепиано применяются следующие:

1) Методики Гнесиной, Фейгина-Калантаровой и др.

2) «Занимательные» методики Грин, Никольская, Богино, Малахова и др. для того, чтоб ученик не терял интереса к урокам;

На современных уроках одна из задач педагога заключается в использовании различных методов, обогащающие занятия и дающие ученику ощущение радости творчества, развивающие индивидуальные качества и творческий потенциал. Такие методы лично ориентированы, учитывают индивидуальные особенности ученика и направлены на всестороннее развитие музыкальных способностей. По мнению Е.О. Исаевой «Обращение к детскому творчеству как к методу воспитания – характерная инновационная методика музыкальной педагогики»

Наиболее часто применяются следующие пособия:

- 1) О.Геталова, И. Визная «В музыку с радостью», в котором изложен разнообразный нотный материал для овладения первоначальными навыками игры на инструменте;
- 2) Т.Б.Юдовина-Гальперина «Большая музыка- маленькому музыканту» - пособие, которое побуждает у детей желание играть и слушать музыку;
- 3) А.И.Исаенко «Школа игры на фортепиано» - интенсивное и комплексное обучение начинающих пианистов, формирующее предрасположенность к сочинительству;
- 4) Т.Смирнова «Интенсивный метод обучения игре на фортепиано», цель которого – освоение максимально быстрой свободы игры на фортепиано;
- 5) Ф.Брянская «Формирование и развитие навыка игры с листа в первые годы обучения пианиста», предполагающий развитие у детей необходимых навыков на начальном этапе обучения, при котором ученик сможет, не разбирая ноты «по слогам» исполнять произведения различной сложности.

Активно используются педагогами авторские методики Е.Винокуровой «Развивающее обучение в классе фортепиано», И.М.Рябова «Пианист шаг за шагом», Н.Кочаловской «Нотная азбука».

Таким образом, современная музыкальная педагогика стремится воспитать разностороннюю творческую личность, которая сможет успешно реализовать себя в любом виде деятельности. Для развития навыков игры на фортепиано, музыкального слуха, памяти и музыкального вкуса целесообразно сочетать традиционные и инновационные методы работы в педагогической практике, раскрывая индивидуальные качества ученика. На начальных этапах обучения, как упоминалось ранее, очень важно постоянно поддерживать интерес к обучению, к творчеству. Это может быть достигнуто за счет использования различных форм и методов обучения, укрепления творческой атмосферы в классе фортепиано. На сегодняшний день учителю предъявляют особенно высокие требования к знанию детской психологии. Это связано с высокой эффективностью лично ориентированного подхода к обучению. В классе фортепиано реализация этого подхода также дает очень хорошие результаты.

Библиография

1. Милич Б. Воспитание ученика - пианиста. - М.: Кифара, 2002.
2. Теплов Б.М «Психология музыкальных способностей»
3. <https://infourok.ru/metodicheskij-doklad-na-temu-osobnosti-sovremennogo-obucheniya-igre-na-fortepiano-4522591.html>

4. <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-nachalnogo-perioda-obucheniya-igre-na-fortepiano/viewer>
5. https://studme.org/394601/kulturologiya/factory_realizatsii_lichnosti_muzykalno_ispolnitelskoy_deyatelnosti

УДК 37.036

<https://orcid.org/0000-0001-9516-3176>

ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ

Тараненко Юрий

Maestro in Arta RM

Преподаватель кафедры Культуры и искусства

КГУ г. Комрат

orcid.org/0000-0001-9516-3176

Abstract: The article analyzes the issues of personality education in the sphere of culture. The features of the content and organization of the process of teaching culture aimed at the formation and disclosure of the cognitive potential of students are characterized. The upbringing and formation of a creative personality and its ideals by means of art puts forward high demands in educational institutions. It is artistic culture through art that reveals a rich world in the spiritual culture of mankind in the diversity of its genres, styles, based on the achievement of national culture, its originality and contribution to the world cultural heritage.

Keywords: Aesthetic culture, personality, art, formation, upbringing, education.

Современная жизнь характеризуется политическими, экономическими и духовными переменами. Обновление общества предполагает активизацию духовного потенциала народа, реализуемого в эстетической культуре.

Эстетическая культура как общественное явление трансформируется и транслируется на субъективно личностном уровне. Эти процессы связаны с разносторонним творческим развитием индивидуальности, овладением ею разными сторонами культуры, формированием морально-этических ориентиров на основе приоритета общечеловеческих ценностей.

В условиях общества строится национальное государство, возрождается национальное государство, культура, осязаемая потребность в активизации воспитательных факторов.

Важной задачей педагогических коллективов художественно-эстетического направления - формировать всесторонне гармонично развитую личность, воспитывать в ней заинтересованность культурным наследием своего региона, развивать творческие способности воспитанников через привлечение к истории развития национального искусства, знакомит их с традициями и источниками национальной культуры разных регионов и зарубежья.

Культура является специфической характеристикой общества, в частности, развитие творческих сил и способностей личности.

Культуру делят на материальную и духовную - а точнее- эстетическую культуру, поскольку эстетика изучает два взаимосвязаны круга явлений: сферу эстетического и сферу художественной деятельности людей. В формировании эстетической культуры личности значительное место занимает ее заинтересованность в художественном творчестве. Именно художественное творчество представляет собой сознательную, активную деятельность человека, в которой особое место занимает формирование эстетической культуры детей. В современном обществе, для которого характерна многоцветная культурная мозаика, широкое внедрение информационно-коммуникативных технологий.

Важное место в эстетическом воспитании подрастающего поколения принадлежит искусству, своеобразию, специфике и существенности которого состоит из того, что оно является выражением личностью своего отношения к действительности в различных сферах художественного творчества.

Искусство, не усиленное эстетизацией жизни, постепенно теряет свой общественный смысл- начинает превалировать развлекательная его функция, которую мы находим сегодня. Кроме того возникает направление, которое «эстетизирует» безобразное, низкое, плохое.(интернет, телепрограммы, киноэкран) с их подтекстом : стань и ты таким сильным, жестоким, что к сожалению побуждает молодёжь этому подражать.

Именно художественная культура через искусство раскрывает богатый мир в духовной культуре человечества в разнообразии её жанров, стилей опираясь на достижение национальной культуры, её своеобразии и вклад в мировое культурное наследие.

Влияние искусства обусловлено тем, что художественные произведения могут косвенно передавать самые интимные процессы внутренней жизни.

Проникновение в глубинное содержание искусства, которое передаёт игра на музыкальных

инструментах, пластический ритм танцев, ритм поэзии и т.д, требует отличности размышлений, определённых переживаний, связанных как с объективной реальностью существования произведения, так и внутренним состоянием воспринимающего.

Потребность в общении с искусством возникает под действием стремления человека духовно осознать внутренний и внешний мир, представить его как предмет, в котором он узнаёт своё Я.

Под влиянием художественных образов непосредственные чувства переходят в эстетические, нравственные, гуманные. И так, своеобразии искусства состоит в том, что оно требует от воспринимающего способности ощущать красоту произведения, уметь ощущать его художественное содержание в плоскости своих возможностей.

Воспитание творческой личности и её идеалов средствами искусства выдвигает высокие требования в учебных заведениях. Во все времена эстетическому воспитанию было уделено значительное внимание, его важной составной частью считают предметы искусства. Искусство понимаем, как одну из форм общественного сознания, посредством которого люди отражают объективную реальность. Влияние искусства на организацию жизнедеятельности, пробуждает внутренние духовные стимулы, обеспечивает активное сопереживание и взаимопонимание в коллективе, а также оно является неотъемлемой частью общества. Оно всегда отзывается на политические события в стране, становится катализатором патриотических обострённых художественных идей. Развитие общества тесно связано с усовершенствованием технологий не только в производстве, но и в системе обучения. В системе обучения важное место отводится искусству.

Формирование личности и её идеалов средствами искусства выдвигает высокие требования к художественному творчеству учебных заведений.

Во все времена воспитанию личности средствами искусства уделялось ведущее значение, поскольку оно синтезирует в себе истину, красоту и добро.

В нашем государстве сложились определённые традиции в художественном воспитании. Показателем этого является деятельность значительного количества коллективов, которые проводят большую работу по художественно- эстетическому воспитанию в общеобразовательных, внешкольных, дошкольных и в высших учебных заведениях.

Важным средством художественного воспитания является привлечение молодёжи к любительскому творчеству во всех видах искусства, центрами которых стали внешкольные учебные заведения Молдовы. Как правило, именно на их базе художественные коллективы становятся творческими лабораториями по созданию новых технологий.

В художественном воспитании учащиеся молодёжи ведущая роль принадлежит видам и жанрам искусства, как самому действенному средству духовного обогащения личности – это всегда развивающий процесс.

Главным в практической деятельности художественных детских коллективов учебных заведений остаётся содержание учебного материала и возможность осуществлять образовательный процесс на практике с использованием организационных форм работы: урок, занятия, кружковая работа, индивидуальные занятия, курсы, концерты, выставки....

Эстетическое воспитание реализуется преподавателем на занятиях с окружающим миром во время экскурсий, участие в различных мероприятиях..

Правильный выбор педагогического коллектива начинается с осознания того, что осуществить существенные преобразования в социальной, экономической и культурной области жизни. Современный педагогический поиск имеет в своём наследии много интересных и оригинальных идей, в основе которых лежит синтез возрастного опыта с новым современным содержанием обучения и воспитания, направленный на формирование личности способной не только оценивать социальные изменения в окружающем мире, но и активно действовать в противоречивых жизненных ситуациях на основе гармонии человеческих отношений.

Содержание программ на активное развитие у детей эмоционально эстетического и нравственно оценивающего отношения к действительности, эмоционального отклика на красоту и гармонию окружающего мира.

Произведения искусства решают задачи единства воспитания и образования, сочетают практическую работу с развитием способностей и способностей дарований детей школьного возраста. Выход на новый уровень кружковой работы во внешкольных учебных заведениях обусловил поиск принципиальных систем, которые обеспечивают субъективный фактор при создании учебных программ для каждого учреждения отдельно, предоставит возможность как можно лучше реализовать задачи художественного образования, учитывая возрастные и физические особенности детей.

Выводы:

Возможности искусства, разнообразие видов и жанров в образовательном процессе неисчерпывающие, так как взаимосвязь между ними обеспечивает целостность и гармоничность личности, создаёт специфическую художественную атмосферу для её эстетического восприятия, является весомым фактором, сочетающим физическое и эстетическое развитие.

Художественное образование, является мощным источником творческого потенциала страны, поскольку формирует мышление в ракурсе взаимодействия и обогащения всех национальных культур, благодаря этому личность становится готова к пониманию процессов происходящих в мировом пространстве.

Библиография

1. Становление и развитие музыкального воспитания в Молдове// Научно-педагогичнi розбудови загальноосвітньої школи йкраши: Тези науково-практич. конф. - К., 1982. - с. 76-78
2. Композитор - педагог Гавриил Музическу о духовном развитии, личности //Духовний свiт юлодР.Тез. научно-практич. конференції. - Чернигов. 1395^ - /
3. Музыкальное воспитание в Басарабии межвоенного периода, отраженное в программах и учебниках по музыке //Koldova: desciderl stiintifice si culturale spre Uest."Congresul XIII ai Acadesiei Roiano-fisenicane de Stiinte si Arte. - Chisinau,. 13-16 iulie 1983. - p. 133-136. - /молд. яз./.
4. Мейлах Б.С. Процесс творчества и художественное восприятие М: « Искусство» 1985г.
5. Эстетическое воспитание : Справочник /Мазепа/ (Руководитель авторского кол.) В.С. Горский и др.

УДК 78.01:159.932

<https://orcid.org/0000-0003-4746-9060>

<https://orcid.org/0000-0001-6794-272X>

МУЗЫКАЛЬНЫЙ СЛУХ – МИФЫ И РЕАЛЬНОСТЬ.

Муткогло Татьяна

Заслуженный работник культуры Гагаузии
преподаватель кафедры Культуры и Искусств

КГУ, г. Комрат, РМ

e-mail: mutco63@mail.ru

orcid id: 0000-0003-4746-9060

Кысса Злата

преподаватель педколлежа им. М. Чакира

КГУ, г. Комрат, РМ

e-mail: zлата_mt@mail.ru

orcid id: 0000-0001-6794-272X

Abstract: In this article, we will examine several established misconceptions - myths, and compare them with the reality of musical abilities and music perception, to provide a more comprehensive understanding of this important aspect of musical culture from a scientific perspective. We will explore the possibilities of developing one's musical skills through training and education, examine the mechanisms of music perception, including neural aspects depending on age, and study recent achievements and prospects in this field. The article is designed to provide valuable information for music educators, researchers, and anyone interested in music perception.

Keywords: music perception, myths, development, early exposure, music education, research, neural mechanisms, teaching methods, music pedagogy

В музыкальной литературе вопрос о музыкальных способностях еще недостаточно проработан, хотя и накоплен весьма впечатляющий объем данных как в педагогике, исполнительстве, так и в области психологии и социологии. Подавляющее большинство материалов касающихся музыкальных способностей рассматривают их в общем, как социальную норму дающую возможность качественного восприятия музыкального искусства. Однако такого уровня способностей и их понимания совершенно недостаточно для осуществления профессиональной деятельности, так как эти способности являются ключевыми как для исполнительских, так и педагогических процессов.

Споры сторонников противоположных теорий о врожденном и приобретенном происхождении профессиональных способностей начались задолго до становления современных научных методов и не утихают до сих пор. Учитывая современные исследования и накопленные данные о психофизических возможностях человека, основная научная мысль сосредоточена на пересечении этих теорий - качества, определенные при рождении, являются основной для дальнейшего их развития и проявления.

Но в отличии от старого двухмерного представления, представляющего уровень развития как зависимость природных данных от реализующих свойств характера, современные представления добавляют измерений этому понятию: общество с его тенденциями, традиции, общественные институты, способствующие или препятствующие развитию определенных качеств.

Существуют неоднозначность и в критериях оценки музыкальных способностей, которые могут включать в себя различные факторы, такие как ритмическую точность,

интонационную идентичность, аккуратность исполнения, мелодическую точность и тембральную чувствительность.

В зависимости от контекста и целей оценки, критерии могут достаточно сильно отличаться от канонических. Например, в образовательном контексте критерии могут быть сосредоточены на технических навыках и фундаментальных принципах музыки, в то время как в профессиональном контексте критерии могут быть более сосредоточены на эмоциональной выразительности и способности адаптироваться к различным жанрам и стилям музыки.

Одной из проблематик в оценке музыкальных способностей является субъективность оценки. Это может приводить к тому, что оценка зависит от предпочтений и вкусов, а не от реальных музыкальных способностей. Эта проблема может быть решена с помощью использования стандартизированных инструментов и процедур оценки, а также с помощью совместной оценки нескольких экспертов. Так как музыкальное искусство строится на особенностях слухового восприятия, позволяющего слышать, понимать и обрабатывать музыку, одним из ключевых критериев их оценки является музыкальный слух.

Музыкальный слух — это основа языка музыки, способность человека слышать, понимать и преобразовывать слуховую информацию, сочетание аудиорецептивности и когнитивной обработки звуков, это многообразие ощущений музыкальной формы, созданной из «ткани» музыкальных звуков, открывающих путь к пониманию и наслаждению совокупностью ритма, мелодии и гармонии. По емкости информационного потока звук превосходит по объему зрительное восприятие, так как обладает гораздо большим количеством характеристик, в общем дающих большую глубину кодирования информации. Не менее емкую информацию несет и музыкальный звук.

Музыкальный звук отличается от обычных звуков, окружающих человека, хоть и обладает тем же набором характеристик, но не ограничивается ими. Он характеризуется как средство построения музыкальной системы, выражения эмоций и идей с помощью ритмических, гармонических, ладовых конструкций. Тем самым являясь не только акустическим или физиологическим явлением, но и эстетическим, психологическим аспектом, окрашенным традициями и культурой.

Одним из основных заблуждений о музыкальном слухе является идея, о том, что музыкальность и музыкальное восприятие зависят только от наследственных факторов и являются фиксированной характеристикой. Как было сказано ранее, большинство исследований сходятся на том, что музыкальный слух, в широком понимании - музыкальное восприятие, зависит не только от наследственности, но также и от обучения и окружающей среды, включая социальные, культурные и иные индивидуальные различия, что делает его более сложным и, что не маловажно, динамическим процессом.

Генетические вариации хоть и влияют в достаточной степени на способность различать и идентифицировать музыкальные звуки, темперамент и ритмическое чувство, но научно исследования показывают, что дети, которые получают музыкальное образование, чаще имеют лучшие возможности к полноценному восприятию, интонированному и темперированному воспроизведению.

Кроме того, контекстные факторы, такие как социальные, культурные и индивидуальные различия так же могут влиять на музыкальность.

Например, исследования показывают, что люди, которые выросли в культурах с богатой музыкальной традицией чаще имеют более выраженные музыкальные способности. Не стоит забывать и об индивидуальных личностных характеристиках, таких как: жизненный опыт, эмоциональная стабильность (люди с более устойчивым базовым эмоциональным состоянием эффективнее реагируют на эмоциональные аспекты), экстраверсия (чаще проявляются более активное музыкальное восприятие и большее удовлетворение от музыки), общий интеллект (отличается способностью к более выраженной музыкальной дискриминации и анализу), эмпатия, концентрация и т.д.

Достаточно развитый звуковой слух имеется практически у всех людей, он является социальной нормой, дающей человеку возможность полноценно воспринимать и переживать музыку, однако этот слух может утончаться и совершенствоваться.

Недавние исследования области нейрофизиологии с использованием методов нейромагнитной томографии (fMRI) показали, что музыкальный слух связан с множеством областей мозга, включая области, ответственные за речь, движение, память и эмоции, а также то, что музыкальный слух может быть развит с помощью обучения и тренировок, и может даже помочь в диагностике и терапии различных неврологических заболеваний.

Изучение активности мозга при прослушивании или игре на музыкальном инструменте показывают, что музыка может вызывать изменения активности некоторых участков гипоталамуса, который тесно связан с эмоциями и прифронтальной корой, которая в свою очередь отвечает за когнитивные функции. Сравнение показателей музыкантов и контрольной выборки людей, не имеющих отношения к музыке, указывает на более высокую активность и более гибкие, лучше синхронизированные нейронные связи, образующие более глубокую структуру нейронов, что приводит к лучшей координации движений, лучшей способности к импровизации и более выраженным психическим признакам - эмпатии, яркости эмоций и обострению чувств. В будущем это будет способствовать более глубокому пониманию того, как музыка влияет на работу мозга и как музыка может быть использована для улучшения здоровья и качества жизни. Все приведенные аргументы приводят к подтверждению того, что гипотеза о фиксированном музыкальном восприятии, противоречит выводам научных исследований и фактам эмпирических наблюдений.

Следующим по распространенности стереотипом можно выделить идею о том, что наличие музыкального слуха необходимое и достаточное условие для музыкального исполнителя. Это не совсем так. Рассуждая о музыкальном слухе, мы чаще всего имеем в виду способность определять, отличать и чувствовать музыкальные звуки. Это может включать в себя способность определять интервалы между нотами, распознавать ритмический рисунок, определять тональность и мелодию.

Несомненно, эти способности играют важную роль в музыкальном исполнении, однако не являются единственным и необходимым условием. Исполнение музыки также зависит от других, не менее важных факторов, таких как: моторные навыки - владение и контроль за движениями рук, пальцев, ног; техника; практические навыки; ритмическое чувство в контексте воспроизведения; знание и понимание истории стилей и жанров музыки; мотивация и стремление к достижению музыкальных целей.

Музыкант с высоким уровнем музыкального слуха может иметь недостаточные моторные навыки или низкую технику, что может ограничить его способность исполнять музыку. Подводя итог, музыкальный слух является одним из большого множества факторов, которые влияют на исполнение, но не является обязательным. Многое зависит от комбинации различных вышеприведенных факторов и индивидуальных способностей. С помощью тренировок и практики, даже при слабо выраженном музыкальном слухе, можно добиться высокого уровня исполнительского мастерства.

Третьим по популярности является заблуждение о том, что музыкальный слух зависит от возраста. Оно основано на биологической особенности человека в том, что способность слышать и обрабатывать звуки ухудшается с возрастом. Результаты научных исследований в этой области указывают на то, что с музыкальные способности могут оставаться неизменными или даже улучшаться с возрастом в зависимости от индивидуальных факторов, таких как практика и обучение, здоровье и другие окружающие условия.

Мало того, некоторые исследования показали, что музыкальный слух с возрастом может оставаться на высоком уровне даже при наличии некоторого ухудшения уровня слуха в общем. Исследования проводились на различных возрастных группах и оценивали участников по большому количеству критериев, включающих ритмическое чувство, музыкальную память и способность к чистому интонированию. Результатом стало

подтверждение факта. Из всего вышесказанного можно сделать вывод - музыкальный слух может развиваться на любом этапе жизни, но в молодости он может быть более гибким и легче адаптируемым.

В заключении к этой статье хотелось бы подчеркнуть тот факт, что способность воспринимать музыку не ограничивается людьми с исключительным музыкальным слухом. Стоит признать, что не все обладают одинаковым уровнем музыкальных способностей, но предоставление всестороннего музыкального образования, индивидуального подхода и поддержки, каждому может помочь раскрыть свой потенциал.

Музыкальный слух является сложной и комплексной функцией, которая включает в себя множество аспектов и процессов. В статье нами были рассмотрены основные несостоятельные заблуждения о музыкальном слухе, такие как ограничение развития музыкального слуха или необходимость в наличии природных данных для совершенствования и исполнения музыки.

Мы выяснили, что практика и достаточное обучение позволяет музыкальным способностям оставаться на том же уровне или даже развиваться с возрастом. Также было отмечено, что занятия музыкой имеют положительное влияние на моторные и когнитивные функции организма, на общее здоровье и качество жизни.

В информационном поле музыкальных способностей и человеческих возможностей существует большой спектр ошибочных мнений и заблуждений, и так как большинство проводимых исследований основаны на узком культурном контексте, необходимо уделять больше внимания различным культурам и традициям. Подробные исследования уровня развития музыкального слуха у людей с различными занятиями дало бы возможность подтвердить или опровергнуть гипотезу о том, что люди определенных профессий имеют лучший музыкальный слух.

Исследование могло бы включать измерение музыкального слуха у людей различных профессий, таких как музыканты, музыкальные педагоги, звукорежиссеры. Анализ полученных данных позволил бы выявить корреляцию некоторых параметров. Это может помочь создать более объективные и научные методы обучения для музыкантов и других специалистов в музыкальной области.

В научном сообществе проводятся различные исследования на тему музыкального слуха. Некоторые из них сосредоточены на психофизиологическом изучении музыкального слуха, изучении механизмов музыкальной памяти и восприятия, исследовании музыкального развития у детей и взрослых.

Другие же, сосредоточены на применении музыки в клинической практике - в области нейрореабилитации с применением музыкотерапии. Также ведутся исследования, которые сосредоточены на выявлении музыкальных предпочтений, социокультурных аспектов музыки.

В изучении музыкального слуха, углубленного понимания музыкального восприятия и процессов музыкальной памяти важно использовать новые методы многомерного анализа, сочетающие различные подходы из нескольких областей науки, тем самым разрабатывать более эффективные методы музыкального обучения.

Библиография:

1. Теплов Б.М. - Психология музыкальных способностей. М.: Наука, 2003. 379 с.
2. Григорьев, В. Ю. - Методика обучения игре на скрипке [Текст] / В. Ю. Григорьев ; [вступ. статья В. К. Седова]. - Москва: Классика-XXI, 2006. - 256 с. - Библиогр.: с. 246-247. - ISBN 5-89817-155-X
3. Zatorre, R. J., Chen, J. L., & Penhune, V. B. (2007). When the brain plays music: auditory-motor interactions in music perception and production. *Nature Reviews Neuroscience*, 8(7), 547-558

4. Strait DL, Slater J, O'Connell S, Kraus N. Music training relates to the development of neural mechanisms of selective auditory attention. *Dev CognNeurosci*. 2015 Apr;12:94-104. doi: 10.1016/j.dcn.2015.01.001. Epub 2015 Jan 13. PMID: 25660985; PMCID: PMC6989776
5. Russo FA, Ives DT, Goy H, Pichora-Fuller MK, Patterson RD. Age-related difference in melodic pitch perception is probably mediated by temporal processing: empirical and computational evidence. *EarHear*. 2012 Mar-Apr;33(2):177-86. doi: 10.1097/AUD.0b013e318233acee. PMID: 22367092.
6. Бочкарёв Л. Л. - Психология музыкальной деятельности. — М., Издательство «Институт психологии РАН», 1997 г. — 352 с.
7. Кирнарская Дина Константиновна (2020). Диагностика музыкальности в структуре музыкальной одаренности. *Вестник музыкальной науки*, (1), 124-132. doi: 10.24411/2308-1031-2020-00014
8. Рыбак, А. А. (2012). Философские и психологические аспекты изучения восприятия и запоминания музыки. *Advanced Engineering Research*, (4 (65)), 108-115.

УДК 373.3.016:78(=512.165)

<https://orcid.org/0000-0002-3832-2887>

ФОРМИРОВАНИЕ ПЕВЧЕСКИХ НАВЫКОВ У УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ПОСРЕДСТВОМ ГАГАУЗСКОГО ПЕСЕННОГО МАТЕРИАЛА

Пойдолова Ирина

Докторант КГПУ им.И.Крянгэ

г.Комрат, РМ

e mail: poidolova.irina@mail.ru

orcid.org 0000-0002-3832-2887

Abstract: The article deals with the issue of introducing the Gagauz song repertoire into the content of musical education, describes the methods and techniques for the formation of students' singing skills.

Keywords: musical education, primary school age, song repertoire, singing

Младший школьный возраст - это самый благоприятный период для формирования певческого голоса. Пение, как один из основных видов музыкальной деятельности является важной составляющей гармоничного развития ребенка. Вопрос формирования певческих навыков у детей младшего школьного возраста очень актуален, так как развитие слуха и голоса ребенка положительно влияет на формирование речи. Пение помогает исправить проблемы звукопроизношения; формирует, развивает, тренирует дыхательную систему[10].

Исходя из требований Куррикулума начального образования, в изучаемый песенный репертуар на уроках музыкального воспитания, необходимо включать разучивание фольклорной музыки[8].

Проблема заключается в том, что преподавателям музыки необходимо подобрать соответствующий гагаузский песенный материал, исходя из требований, годового планирования и возрастных особенностей учащихся.

Поэтому нашей целью является подбор методов и приёмов работы по формированию певческих навыков младших школьников посредством гагаузского песенного фольклора на уроках музыкального воспитания в общеобразовательных учреждениях.

Задачи исследования:

1. определить средства формирования певческих навыков;
2. диагностировать уровень развития певческих навыков;

3. раскрыть и проанализировать особенности формирования певческих навыков у детей младшего школьного возраста;

4. классифицировать методы и приёмы по формированию певческих навыков детей младшего школьного возраста.

Формирование певческих навыков – одна из самых сложных и важнейших проблем в музыкальном воспитании. Психологи давно установили, что возраст от 5 до 10 лет является наиболее благоприятным для интенсивного и творческого развития. Певческий голос в этом возрасте хрупок, нуждается в тщательной защите и требует тихого извлечения звука. Чтобы начать обучение пению необходимо определить диапазон звучания, тип и особенности голоса ребенка, и систематически его укреплять. Самый удобный звуковой диапазон от «ре» до «си» первой октавы. Следует также учесть вокально-хоровые навыки согласно возрастным особенностям.

Проблемой формирования певческих навыков у детей младшего школьного возраста занимались многие музыковеды, каждый из которых предлагал свою собственную систему обучения детей пению. Однако до сих пор не существует специальной методики постановки певческого голоса учащегося.

Работа по формированию певческих навыков довольно сложна. Это связано с недостаточно сформированным певческим аппаратом, трудно выполняемая координация слуха и голоса. Умело подобранная методика формирования певческих навыков успешно повлияет на процесс развития певческих способностей учеников.

Учитывая современные требования, которые выдвигаются перед человеком, как личностью, не малая доля в его развитии отводится к знанию истории и традиций своего народа, как составляющей культурного наследия поколений [1].

Именно поэтому, музыкальные руководители детских садов и педагоги музыки включают в изучаемый музыкальный репертуар национальный компонент.

В образовательных учреждениях АТО Гагаузии на уроках музыкального воспитания знакомство происходит именно с гагаузским песенным репертуаром [4]. Осуществляется оно еще с детского сада на музыкальных занятиях, досугах, развлечениях, праздниках. В репертуар входят произведения таких гагаузских композиторов как: Михаил Колса[2,3], Павел Фусу, Владимир Топчу, Михаил Пачи.

Следует отметить два аспекта, направленные на целесообразность изучения гагаузских песен на уроках музыкального воспитания:

1. Песня несет в себе характерные особенности музыкальной культуры гагаузского народа.

2. Гагаузская песня – произведение, построенное на естественных мелодических интонациях и оборотах гагаузской музыки, что, в вокально-педагогической практике способствует правильному развитию голоса и слуха у детей младшего школьного возраста.

Методов и приемов работы по формированию певческих навыков достаточно много. Организуя работу в данном направлении, педагогу по музыке следует, прежде всего, ориентироваться на возможности учащихся, работать в системе и последовательно. Для того, чтобы повысить интерес детей к пению, а также разнообразить и закрепить их певческие навыки, добившись чистого интонирования и звукообразования, дикции, правильного и ровного дыхания, ансамблевого пения, необходимо применять в работе разнообразные приёмы.

Например, один из приёмов «Музыкальное приветствие на гагаузском языке».

Рис. 1 Распевка №1

Распевание необходимо начинать в среднем, удобном для детей диапазоне, постепенно расширяя ее вверх и предлагая выполнять одно и то же упражнение в разных тональностях. На уроке необходимо применять 2-3 распевки. В течение года ребята изучают 8-10 распевок.

В старших классах можно использовать упражнения на тонических трезвучиях: с остановкой на квинте – вопрос, с окончанием на тонике – ответ.

Так же при настройки голоса используются такие приемы, как развивающие навыки чистого интонирования:

1) Настройка голоса на первом звуке песни. Для реализации нескольких задач одновременно, можно применить скороговорку на одном звуке (Рис.2)

Рис.2 Распевка №2

2) Удержание на одном звуке мелодии. В данном примере использовалось удержание на устойчивых ступенях в тональности песни (Рис. 3)

Рис. 3 Распевка №3

3) Пение «про себя» (часть песни исполняется как обычно, а часть «молча»).

Огромную роль в работе над дикцией играют скороговорки, развивая скорость чередования различных звуков, регулируя ритм артикуляционного движения мышц (подвижность губ, языка, щек), улучшают звуковое произношение отдельных букв, правильную речь.

Например:

- Sap-sarı saar sarer sarı sargıyı
- Çatır-pıtır kaçer kart katır
- Lilaka laaleyi allele lelü aldı и др.

В формировании вокально-хоровых навыков очень важно – умение слушать песню. Для этого необходимо активизировать внимание детей, вызвать у них интерес к песне: провести беседу о песне, сообщив о новом песенном материале – название, содержание, композитор

Положительный эффект приносит игра «Музыка в иллюстрациях»: дети, из предложенных 2-3 картин, должны выбрать более подходящую, которая вызывает ассоциации с данной песней. Сборники П.Фусу и М.Пачи удобны в применении, так как к каждой песне подобраны иллюстрации.

Так, например, при работе над песней D.Tanasoglu, P.Fusu “Analar” композитор использовал иллюстрацию с изображением мамы с детьми [7].

М.Пачи в песне “Ana dili” использовал иллюстрацию с изображением учителя у доски, объясняющего детям в школе символику Гагаузии [5].

При помощи ассоциативного метода, данные иллюстрации способствуют более яркой передаче характера песен.

На данном этапе применяются такие методы как:

- наглядный,
- словесный,
- метод ассоциаций.

Разучивание песенного материала проходит в среднем на 2 уроках. При разучивании песни используются групповые и индивидуальные формы работы: пение «сидя», пение «стоя», пение по цепочке.

Например, на первом ряду сидят нечисто интонирующие дети; на втором – средне-интонирующие; на третьем – хорошо поющие дети. Такой метод позволяет контролировать качество пения нечисто и средне-интонирующих детей.

Гагаузский песенный репертуар представлен разнообразием размеров:

- 5/8
- 6/8 – размер медленной хоры (hora)
- 7/16 – характерный размер для танцев *gîçenița*, *hostropă*;
- 9/16 – размер танца *kadınca*.

Разучивая песни в данных размерах, реализуются одновременно несколько целей:

- 1) приобщение к культуре и традициям гагаузского народа;
- 2) формирование певческих навыков;
- 3) развитие чувства ритма;
- 4) развитие танцевальных навыков.

В Таблице 1 представлен примерный репертуар гагаузского песенного фольклора и песен современных гагаузских композиторов, которые можно применить при формировании певческих навыков у учащихся младших классов, а также использовать их на тематических мероприятиях внеклассной деятельности:

Таблица 1

Изученный песенный репертуар

<i>Гагаузский песенный фольклор</i>	<i>Песни современных гагаузских композиторов</i>
Oglan, oglan	D.Tanasoglu, P.Fusu “Analar”
Boy otunu biçelim	M.Kösa, P.Fusu “Yilkyaz gözelli”
Çekirga	M.Paçi “Eni yıl türküsü”
Maavı çiçek açacak	T.Marinoglu, V.Topçu “Senteabri”
Ay, kızım, kızım	M.Paçi “Ana dili”
Düzenciyka	T.Marinoglu, V.Topçu “Türkü yaamurcuk içşn”

Гагаузский песенный репертуар богат и разнообразен по тематике и содержанию, музыкальному строю и орнаментике, характеру исполнения. Часто песня оказывается сложной в изучении. Исходя из певческих возможностей и возрастных особенностей детей, подобранный нами репертуар был упрощен.

На протяжении веков гагаузский народ создавал богатую и разнообразную духовную и материальную культуру, отражающую мысли и чаяния народа, их потребности и менталитет[6].

Гагаузский песенный материал активно внедряется в уроки музыкального воспитания, во внеклассные мероприятия, вызывая у учащихся интерес, принося им радость, создавая

хорошее настроение, а также снимает чувство неуверенности, страха, беспокойства, тревоги. Словом – обеспечивает эмоционально-психологическое благополучие.

Подводя итог, можно сделать вывод:

- подобранный гагаузский песенный репертуар должен соответствовать возрастным особенностям воспитанников;
- художественность и доступность поэтического и музыкального языка гагаузских песен активизирует процесс формирования певческих навыков младших школьников;
- гагаузский песенный реализует эстетическое и нравственное воспитание учащихся.

Библиография:

1. Durbaylo M., Çimpoş L. “Gagauz halk türküsü”, Chişinău, 2021
2. Kolsa M. “Türküler”, Кишинев, 1989
3. Kolsa M. “Türküler-Korolar”, Кишинев, 1995
4. Marinoglu T., Topçu V. “Seni severim, tarafım”, Komrat, 2019
5. Paçi M “Şennik saadi”, Chişinău, 2021
6. Ruşika K. “Şen olun!” Gagauz türküleri hem havaları, Komrat, 2008
7. Fusu P. “Sabaa hayir olsun”, Millî Eğitim Basımevi – İstanbul, 1997
8. Curriculum pentru învățământul primar, aprobat la Consiliul Național pentru Curriculum, Ordinul Ministerului Educației, Culturii și Cercetării nr. 1124 din 20 iulie 2018
9. Morari M. Evaluarea criterială prin descriptori la disciplina Educație muzicală. În: Curriculum școlar: provocări și oportunități de dezvoltare. Materialele conferinței științifice internaționale, 7-8 decembrie 2018, Chişinău / coord. şt.: Lilia Pogolşa, Nicolae Bucun; col. de red.: Nelu Vicol [et al.], Chişinău: Lyceum, 2018.

УДК 784.4(=163.2)(478)

<https://orcid.org/0000-0001-9621-0747>

СОХРАНЕНИЕ МУЗЫКАЛЬНО - ПЕСЕННОГО ФОЛЬКЛОРА БОЛГАР В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Мавроди Домна
университетский ассистент
КГУ, г. Комрат, РМ
e-mail:mavrodi75@mail.ru
orcid: 0000-0001-9621-0747

Abstract: In this article, the preservation of Bulgarian song folklore in two settlements of Moldova, the town of Tvarditsa and the village of Korten through customs and traditions is considered. To introduce Bulgarian culture to the future generation through musical education. The more the Bulgarian song will be felt in people's lives, the more its importance will increase.

Keywords: Bulgarian song, customs, traditions, culture, music.

В последние десятилетия в Республике Молдова наблюдается отчетливая тенденция к модернизации общего музыкального образования. Большинство музыкальных педагогов утверждают, что искусство должно стать неотъемлемой частью жизни каждого человека - и это неоспоримый факт.

На сегодняшний день музыкальное образование влияет на духовное развитие человека и общества в целом, повышает культурный уровень, возрождает национальные традиции, развивает интерес к народному творчеству.

Эти утверждения отмечены как часть целей музыкального образования в Молдове:

- ✓ сохранение традиционных культурных ценностей регионов;

- ✓ сохранение и продолжение национальных традиций в процессе национальной и мировой духовной культуры;
- ✓ формирование культуры межличностного и межнационального отношения путем изучения культурных традиций разных народов.

Однако на практике имеет место недооценки культурных ценностей и искусства в жизни и деятельности людей. Чтобы восполнить этот дефицит и наметить первые шаги к полноценному, всестороннему музыкальному образованию необходимы изменения в системе музыкального образования, не пренебрегая регионально-культурным колоритом.

Эти реформы можно осуществить с помощью самого близкого по сердцу каждого человека – народной песни. Основная задача заключается в том, чтобы привить детям и молодёжи интерес к народному творчеству через фольклорную песню. Причем эти изменения для внедрения этнокультурного образования находятся на определенной стадии, уровне. Они приобретают массовый характер, но не всегда соответствует требованиям. Такая тенденция, к сожалению, приведет, к утрате этнической идентичности.

Поэтому первоочередная задача на сегодняшний день – бросить все силы на сохранение народного песенного фольклора, искать нужные пути для возрождения. Сегодняшние ученики должны понимать, что народная песня является частью нашей жизни и, если мы её не сохраним мы потеряем свою целостность и культуру. Поэтому чтобы достичь поставленной цели нам поможет предмет «Музыкальное воспитание», который сможет сформировать музыкальную культуру в целом, а именно песенный фольклор.

Благодаря этой дисциплине дети с самого раннего возраста смогут знакомиться с традициями и обычаями, а в дальнейшем передавать из поколения в поколение.

В рамках изучаемой проблемы интерес представляют многолетние работы в области истории, этнографии, краеведения исследователей г.Твардица, с. Кортена: Г. Димова, А. Бельчевичина, М. Даракчи, С. Шишкова, Е. Тонуркова, Д. Кишкилева, С. Шишкова и других. Но они в широком смысле недостаточны и имеют конкретную и узкую направленность. Выясняется, что эта проблема еще недостаточно исследована и требует восполнения некоторых пробелов в этой области.

Болгарская народная песня сформировалась на основе народной музыки славянских племен, вобравшей в себя элементы музыкальной культуры древних жителей Балканского полуострова. Впоследствии некоторое влияние со стороны соседей и завоевателей. Народная песня, составляющая большую часть настоящего исследования, сохраняет свою самобытность как с точки зрения художественно-образного и эмоционального характера, а также ряда формальных признаков (ритм, метрика, структура и др.).

Преимущественно это одноголосные песни, а в Средней и Юго-Западной Болгарии - двухголосные. Болгарские песни из разных регионов страны имеют в основном смешанные размеры (5/8, 7/8, 8/8, 9/8 и др.). К древнейшим народным песням относятся обрядовые, связанные с языческими обрядами и верованиями, трудовым жертвоприношением, посиделки и др.

Классификацию, которую мы будем использовать при рассмотрении народно-песенного творчества, предложил Петр Динев, но её можно дополнить современными народными песнями, возникшими в период становления демократической государственности с конца прошлого века до наших дней, а также с городскими песнями. Чтобы сделать сравнительную характеристику песенного фольклора двух населённых пунктах – Твардицы и Кортена, необходим краткий обзор болгарских народных песен.

Обрядовые песни, называемые также «праздничными», связаны с календарными и семейными обрядами. Первоначально они были созданы «с обрядами и праздниками и распевались при совершении определенных обрядовых действий» (2, с. 282 - 283).

По мнению автора: «песни, подходящие по тематике, присоединяются к определенным обрядам, но по происхождению и характеру не являются ритуальными» (2, с. 289). Различные календарные праздники как: «Рождество, Лазаря, Пасха, день Георгия, Новый год,

Пипируда, День рождения и воспитания ребёнка, свадьба, похороны» - в них в основном обнаружены следы старых религиозно - языческих и христианских представлений (2, с. 291).

Обрядовые песни в основном связаны с календарными и с семейно-традиционными обычаями и обрядами. Эти песни связаны с зимним и летним годовым циклом. Зимний цикл начинается со дня Дмитрия и заканчивается на день Георгия, а летний – со дня Георгия до дня Дмитрия.

В качестве примера можно рассмотреть две песни связанные с летними (Рис. 1) и зимними обрядами (Рис. 2) которые исполняются в г. Твардица:

ПИПИРУДА

Пеперудалята, лятаиспрулята
Лятаиспрулята, из уда са мята
Давай боже дъждец, зиленинивя
Зиленинивя, за кръстатинивя
Да се роди жито, жито желтокласо
Да ми меси мама, ситен питенкръвай
Въвкурабямесян, на ниватайплетян
На слънцитопечан, на бога наречан

Рис. 1. Песня, связанная с летними обрядами

ПУБЛЕЯЛАЙ КОЛЕДО КОЛАДИЛЕ

1. Публеялайколедоколадиле
Среди зимыколедоколадиле
Пуколадайколедоколадиле
Шароагнеколедоколалиле
2. Как си блеешколедоколадиле
Хемкрastosвашколедоколадиле
Девят стада коледоколадиле
Пухилядаколедоколадиле
3. Пу пет стотинколедоколадиле
Отговаряколедоколадиле
Вакал овчар коледоколадиле
Ой та тебе коледоколадиле
4. Шароагнеколедоколадиле
Щособлеешколедоколадиле
Среди зимы коледоколадиле
Отговаряколедоколадиле

Свадебно-обрядовые песни раскрывают различные стороны семейной жизни, чувства и отношения. Этот обряд не связан с конкретной датой в календаре. Свадьбы, обычно, отмечали в осенне-зимнем сезоне, когда не было работы в поле. Традиционная болгарская свадьба охватывала предсвадебные моменты (помолвку, выпечку хлеба, сплетение кос невесты, бритье жениха), ритуалы в день свадьбы (выведение невесты из родного дома), послесвадебные обычаи (питье ракии, снятие фаты с невесты). Для каждого из указанных моментов была специальная обрядовая песня. Одна из таких песен в селе Кортен, «Мамомиламамо» исполнялась, когда жених и невеста ломот на свадьбе каравай.

МАМО МИЛА МАМО

1. Мамо мила мамо, мамо мила, мамо
Любе ми се жени, любе ми се жени.
Любето не знайно, любето не знайно
То приз плетагледа, то приз плетагледа

5. От моруваталюляка, от
бялчервентръндафял
Тямуй Станка набрала, набрала муйпудала
Бял и червентръндафял, и моруваталюляка
Нище юнак китката, най ще юнак мумата

2. То приз плетагледа, то приз плетагледа
Дремнисълзирони, дремнисълзирони.

Дето сълза капни, де то сълза капни
Земята се пука, земята се пука

3. Земя та се пука, земя та се пука
Ран бусилякникне, ран бусилякникне
Мамо мила мамо, мамо мила, мамо
Любе ми се жени, любеми се жени.

4. Флязлай станка в градинка, да разливай полива
Студена уда ледяна, сладка катомедяна
Пътник из пътявървеш и си на Станка думаше
Набяrimi Станкеле, от тойто цвети всякакво

6. Нище юнак китката, най ще юнак мумата
На муматакусата, на яргеняперченя
Флязлай станка в градинка, да разливай
полива

Студена уда ледяна, сладка катомедяна.
7. Мама пита месяла, и кокошкой заклала
Икокошкой заклала, графа вино наляла
Графа вино наляла, меня за тебя испрати
Меня за тебя испрати, да дойдешлюбеле

удума
8. Меня за тебя испрати, да дойдешЯнкеле
удума
Да дойдешЯнкелеудума, да дойдеш любе
и да прием.

Сегодня болгарская народная песня продолжает жить благодаря самодеятельным ансамблям и народным коллективам. Наиболее популярны в исполнении лирические, юмористические песни, а исторические, мифические в современной жизни почти забыты. Рассмотренные в этой статье народные песни дают общее представление о существующей проблеме, с которой сталкивается общество национальных меньшинств. Чем больше участвует музыка в жизни людей, чем больше она становится неотъемлемой частью каждого их дня, тем больше возрастает значение этой музыкальной культуры.

Библиография:

1. Великсар В. Българската народна песен в мултиетническа среда в тараклийския район /республикамолдова/, Тараклия, 2017.
2. Динеков, П. „Българскифолклор”. Първа част. „Българскиписател”, София, 1980.
3. Кауфман, Н. Народни песни на българите от Украинска и Молдавска ССР. Т. 1, София, 1998. С. 12-21.
4. Кауфман, Н. Фолклор и религия // Българскомузикознание, 1999, №2, с. 28-34.
5. <https://press.try.md/item.php?id=136718>

УДК 37.016:78

<https://orcid.org/0000-0002-0127-3401>

МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ НА УРОКАХ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ

Терзи О.Г.

докторант КГПУ им.И.Крянгэ,

г.Кишинёв, РМ

E-mail: olika_zoloto@bk.ru

orcidid:0000-0002-0127-3401

Abstract: The article is devoted to the role of interaction between different cultures. Formation of intercultural communication in the lessons of musical education. The article reveals some teaching methods that will contribute to the formation of intercultural interaction. The role of musical education in the formation of intercultural education is revealed and the introduction of an intercultural communicative approach to the learning process is substantiated.

Keywords: cross-cultural communication, intercultural communication, transcultural communication, contracultural communication, multicultural education, intercultural learning, crosscultural awareness, crosscultural perspective.

Проблемы стратегии, концептуальных основ и методики преподавания всегда привлекали внимание ученых. Особую актуальность они приобрели сегодня, в условиях расширения научных, экономических и культурных связей. В наши дни международная коммуникация представлена определенной «нейтральной территорией» для представителей разных наук, чтобы поставить новые интегрированные задачи и начать общий поиск путей и решений.

Межкультурные научные исследования находятся на перекрестке плоскостей информационных коммуникаций, антропологии, этно-, социо-, семиотики, психологии, культуры. Значительный вклад философии, социологии, культурной антропологии, методики преподавания музыкального воспитания и других наук для развития межкультурной коммуникации подчёркнут в работах Мигунова А., Бергельсона М., Грейдина Н., Коваленко И., Ключанова И., Медушевского В., Тузлова В., Шмелева А., Батраковой З., Мерриам И., Майковской Л., Кимлика В..

Межкультурная коммуникация уже давно перестала быть принадлежностью только узкой сфере языков, а расширилось на всю сферу гуманитарного, межпредметного знания. Современное состояние межкультурной коммуникации характеризуется эклектичностью и многоголосием, отсутствием общих методических основ исследования и единых концептуальных подходов. Для обозначения межкультурного общения используется множество терминов, которые часто дублируются друг друга: межкультурная коммуникация, интеркультурная коммуникация, кросс-культурная коммуникация, транскультурная коммуникация, контркультурная коммуникация. Различные названия также имеют сферы знаний, которые направлены на формирование навыков эффективной межкультурной коммуникации: Межкультурное образование, межкультурное сознание. Межкультурная коммуникация и проблема обучения межкультурному общению изучаются многими исследователями как общий дидактический принцип образования и воспитания. Межкультурное взаимодействие – это процесс взаимного влияния различных культур друг к другу. Термины межкультурная коммуникация и термин межкультурное взаимодействие тесно связаны друг с другом. Межкультурная коммуникация – путь к взаимопониманию.

Современные учёные сосредотачивают своё внимание на концепциях формирования и развития межкультурной коммуникативной концепции как конечной практической цели обучения музыкальному воспитанию в пределах социальнокультурного и гуманистически ориентированного образования.

Несмотря на уже имеющиеся достижения в решении проблемы межкультурного образования, вопросы эффективного обучения межкультурному обучению остаётся всё ещё не до конца решённым. Поскольку музыкальное воспитание рассматривают как средство межкультурного и поликультурного общения, перед современной педагогической наукой встал вопрос о необходимости продуктивной переоценки существующих стратегий преподавания и методик организации учебного процесса.

Музыкальное образование и воспитание является общепринятым средством привлечения разнообразия в школах, потенциалом музыки как инструмента для создания чувства принадлежности и социальной сплочённости независимо от культурного происхождения.

Музыкальное воспитание формирует представление о многообразии культур и важности культурного многообразия через разнообразный музыкальный репертуар. Именно поэтому в воспитании толерантной личности особыми возможностями выступают уроки музыкального воспитания.

Благоприятными условиями для эффективного познания другой культурой с точки зрения поликультурного подхода будут:

- правильно подобраны методы обучения;
- поэтапное знакомство с особенностями поведения представителей другой культуры;

- обеспечение эмоционально-положительного отношения представителя родной культуры во время изучения другой культуры;

Следует перечислим некоторые методы обучения, которые помогут нам развитию межкультурного взаимодействия:

- ✓ Дидактические методы: инструктаж, просвещение, ориентирование;
- ✓ Эмпирические методы: тренинги, встречи с представителями других культур, ролевые игры, посещение и обсуждение концертных программ;
- ✓ Эвристический метод: диалог, беседы, проектная деятельность, дискуссии.

Данные методы обучения мало чем отличаются от традиционных методов обучения. В использовании данных методом обучения следует учитывать специфику и характеристику межкультурного взаимодействия в контексте музыкального искусства.

Для того, чтобы расширить методологическую основу обучения межкультурному взаимодействию можно использовать некоторые примеры:

1. Использование формата кейс-технологий в моделировании ситуаций межкультурного взаимодействия. Кейс-технология (кейс-метод) – это техника обучения, наиболее показательная, так как здесь используется описание реальных ситуаций в процессе реального общения. Использовать этот метод необходимо в маленьких группах. Участники этой группы как будто являются представителями различных культур. Ситуации, предложенные учителем должны быть нестандартными и иметь в себе проблему, решением которой будут знания в области поликультурности, что приведёт к межкультурному взаимодействию.
2. Посещение или просмотр музыкальных спектаклей, театров с анализом – это контролируем досуг. Использование данного метода наглядно показывает воспитательную роль музыки и влияние на развитие личности. Важно создавать условия для контроля учащихся, для того, чтобы досуг был одновременно естественным и эффективным. Можно применять творческие задания, стимулировать их самостоятельное обучение.
3. Ролевые игры. Этот метод самый распространённый. Данный метод обеспечивает хорошее общение, так как роли распределяются между учащимися. Учащиеся формулируют собственное мнение, им представляется возможность свободно высказываться, демонстрируют умение творческой импровизации. Роль педагога заключается в контроле хода игры, он не должен позволять учащимся затрагивать моменты, не входящие в рамки заданной темы.
4. Концерты – это ещё одна форма межкультурного взаимодействия при обучении музыки. Учащийся показывают свои умения на конкретном этапе обучения в различных сферах исполнительства.

Подводя итог, можно сказать, что межкультурное образование в широком понимании связано с диалогическими аспектами отношений между группами, гибким пониманием культуры, культурной идентичностью, свободной от культурных ярлыков и стереотипов. Межкультурное взаимодействие является формой обмена имеющейся информацией о истории и культуре разных народов. Межкультурное воспитание формирует личность, которая будет способна к межкультурному взаимодействию.

В результате использования методов, направленных на формирование межкультурной коммуникации и взаимодействия учащиеся: будут осознавать и воспринимать не только свою, но и чужую культуру, пополнять знания о разных культурах для более глубокого понимания культур, получать знания о требованиях социализации иных культур. При этом сохраняя собственную культурную идентичность.

Следует отметить, что в некоторых случаях межкультурный компонент будет восприниматься отрицательно. Поэтому педагогу в процессе знакомства с особенностями культур необходимо избегать потери положительных ценностей родной культуры, формировать позитивное критическое отношения к окружающим. Именно такое видение

способствует развитию и обогащению личности положительными достижениями другой культуры.

Библиография:

1. Борзова Е.П. Мировоззренческие проблемы межкультурных коммуникаций// Современные проблемы межкультурных коммуникаций: сб. статей. 2005 г.
2. Батрукова З.П. «Формирование музыкальной культуры подростков общеобразовательной школы в полиэтнической среде», Карачаево-Черкесия, 2006 г.
3. Кусарбаев Р.И. Формирование культуры межнационального взаимодействия. М. 2000 г.
4. Леонтович О.А. Монография. Русские и Американцы: парадоксы межкультурного общения. – М., 2005. – 252с. – Библиогр.: с.317
5. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации. — М.: Высш. шк., 2005. — 310 с
6. Якупов А. Н. Музыкальная коммуникация. Автореферат диссертации. М., 1995 г.

УДК 37.016:78

<https://orcid.org/0000-0002-9049-7967>

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ ПИАНИСТА К КОНЦЕРТНОМУ ВЫСТУПЛЕНИЮ

Барбаниягра Наталья

Maestru de concert,

преподаватель кафедры Культуры и искусств КГУ,

г. Комрат, АТО Гагаузия, РМ.

barbaneagranat@gmail.com

[orcid:0000-0002-9049-7967](https://orcid.org/0000-0002-9049-7967)

Abstract: This article is devoted to the problem of psychological preparation of a pianist for a concert performance. It examines the psychological aspects of the emotional state of the pianist before the concert and in the process of performing on stage.

Keyword: psychological aspects, pianist, concert performance, emotions, associations, power of thought.

Психологическая готовность к профессиональной деятельности - это стабильная возможность многообразного управления этой деятельностью. Понимание психологического аспекта в подготовке пианиста - исполнителя включает в себя различные формы и методы оптимизации поведения студентов в условиях выступления на концертной сцене. В то же время это и повышение познавательной активности и результативности в обучении. Параллельно происходит создание благоприятных психологических условий для развития адаптационных возможностей личности, актуализация резервов, выявление психологических факторов и стимуляции ее в профессиональном совершенствовании.

В современном мире профессиональная деятельность предъявляет все более высокие требования к интеллектуальным, психологическим и физическим ресурсам человека. Особое внимание психология уделяет проблеме оптимального психологического состояния человека в различных областях профессиональной деятельности. Нами были проведены исследования по изучению психологии подготовки пианиста-исполнителя к концертному выступлению. Исследования проводились в колледже им. М.Чакир, Комрат и Комратском государственном университете.

Концертное выступление исполнителя-пианиста это всегда яркий, насыщенный эмоциональными перепадами процесс с составляющими его физическими и динамическими

перегрузками. Но, тем не менее, этот процесс носит контролируемый характер. В процессе исследования мы столкнулись с нижеперечисленными проблемами.

1. Яркая и доступная передача музыкального образа и своего эмоционального внутреннего мира.

2. Контроль эмоциональной сферы в процессе исполнения.

В процессе исследования было выявлено, что состояние психики и психологическая подготовка к концертной деятельности играют решающую роль в достижении высокого исполнительского мастерства. От умения управлять эмоциональным состоянием на сцене зависит эффективность репетиционной и концертной деятельности. Стабильность и психологическая устойчивость становятся неотъемлемыми признаками профессионального исполнителя.

Сценическое состояние исполнителя-пианиста зависит от многих составляющих. Ощущение тревоги и беспокойства, во время выхода на сцену, сопровождается изменениями в организме, типичными для любой стрессовой ситуации. В такие моменты процессы в коре головного мозга не в состоянии сдерживать возбуждение. Внимание расщепляется, поведение становится суетливым, эмоциональное напряжение быстро возрастает, уровень психологической устойчивости и адаптивных возможностей снижается и не всегда адекватен ситуации.

Самая распространенная причина волнения - внушенная мысль о возможном провале. Если она попадает на благоприятную почву недостаточно бдительного сознания, она может развиваться в опасное самовнушение. Поэтому любой пианист должен уметь защищаться от негативного внушения. Вредное внушение оказывает парализующее действие. Даже случайное замечание может привести к катастрофе, если музыкант не подготовлен к такого рода воздействию и не умеет его игнорировать. Как правило, настоящий художник судит себя весьма строго. Любой исполнитель прежде всего человек с достаточно тонкой душевной организацией, ничто человеческое ему не чуждо. Что-то может быть исполнено хорошо, что-то хуже, а досадное недоразумение целесообразно простить себе. Единственное разумное решение не заикливаться на нем, иначе, разволновавшись, можно загубить всю программу.

Как правило, педагоги и ученики огромную часть времени и сил уделяют подготовке пианистического аппарата, созданию музыкального образа, характера и других важных элементов концертного выступления. Такое же пристальное внимание просто необходимо направить на психологическую подготовку исполнителя к выступлению на сцене. Ведь сценическое состояние пианиста зависит от стрессоустойчивости, психологического настроя и способности к быстрой адаптации в экстремальных условиях. Огромную роль в этом процессе играют интеллектуально-творческие качества личности, и свойств ее нервной системы.

Благоразумный музыкант обратит свои мысли к тем прекрасным выступлениям, которые прошли с особым успехом. Приятные и позитивные эмоции постепенно вытеснят страхи, потому что внимание уже сосредоточено на другом. Все оборачивается к лучшему только тогда, когда прошлые неудачи рассматриваются как полезный урок. Бесконечные размышления и критический самоанализ не приводят к добру, поскольку повторения закрепляют ассоциации. Если же сознательно направить свои мысли на что-нибудь приятное и позитивное, появляется чувство уверенности в собственные силы и, как следствие, исполнительский успех.

Частой причиной синдрома сценического волнения является отсутствие общей сценической культуры, четкой и ясной методики подготовки к выступлению. Любому музыканту важно тренировать устойчивость к психическим помехам, которые характерны для исполнительской деятельности. Поэтому, учитывая особенности будущей профессиональной деятельности, необходимо ввести в подготовку студентов высших учебных заведений обучающие программы по регуляции психического состояния.

Такие программы должны включать в себя:

1. Новые образовательные технологии.
2. Тренинговые формы обучения, направленные на снятие излишнего психологического напряжения (страха перед сценой).
3. Поднятие эмоционального тонуса с учетом типа нервной системы, мотивации и других особенностей исполнителя.

В обязательном порядке должен учитываться индивидуальный подход к каждому психологическому типу личности. Для этого необходимы следующие условия:

- ✓ повышения уровня компетентности педагогов в области психологии музыкально-исполнительской деятельности;
- ✓ организация оптимального информирующего и организующего взаимодействия педагога и будущего музыканта.
- ✓ обновление содержания учебных программ;
- ✓ методическое обеспечение пособиями.

При этом необходимо учитывать:

- творческий опыт исполнителя;
- профессиональные знания;
- особенности психических процессов;
- гибкость психологической адаптации;
- типологические свойства высшей нервной деятельности;
- темперамент.

Особенности того или иного сценического состояния объясняются и свойствами нервной системы, и интеллектуально-творческими качествами личности. Нет двух артистов, которые испытывают одинаковое психологическое состояние в момент выхода на концертную сцену. Один исполнитель боится ошибиться, забыть текст; другой смущён обстановкой концертного зала. Но те музыканты, которые испытывают состояние творческого подъёма и с радостью и нетерпением ждут общения с публикой, как правило, и достигают успеха.

В связи с этим хотелось бы особое внимание уделить установке на успех. Состояние готовности, или установка на успех имеет очень важное функциональное значение. Установка - это готовность организма или субъекта к совершению определенного действия или к реагированию в определенном направлении.

Фактов, демонстрирующих готовность, или предварительную настройку к действию много, и все они разнообразны. Например, ребенок задолго до годовалого возраста, пытаясь взять предмет, подстраивает кисть руки под его форму: если это маленькая крошечка, то он сближает и вытягивает пальцы, если это круглый предмет, он округляет и разводит пальцы и т. д. Подобные предварительные настройки позы руки иллюстрируют моторную установку. Спринтер на старте находится в состоянии готовности к рывку – это тоже моторная установка. На старт – Внимание – Марш! Сценическая установка - быть готовым к выходу на сцену с чувством уверенности, верой в себя и в успех.

Безусловно, настоящий исполнитель обязан чувствовать публику так же, как он чувствует музыку. Самой природой предусмотрен адреналин – стимулирующее средство для случаев, требующих особенной собранности и энергии. Если исполнитель находится в состоянии творческого возбуждения, привычки и память отвечают на его замыслы с такой четкостью и быстротой, на которые они были неспособны во время репетиции.

Исполнителю, который с нетерпением ждёт выступления, легче обрести сценическое состояние, способствующее успеху. Чем больше исполнительский опыт пианиста, чем чаще он выходит на концертную сцену, тем реже страдает он от астенических форм сценического волнения. Чем шире жизненный и творческий кругозор исполнителя, чем больше у него профессиональных знаний, тем ярче и глубже он способен художественно истолковывать сочинение и тем проще ему направить своё волнение в русло творческих задач.

Библиография

1. Ананьев Б. Человек как предмет познания. Издательство Ленинградский университет, 1968.
2. Баренбойм Л. Музыкальная педагогика и исполнительство. – Л.: «Музыка», 1974.
3. Бруннер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации. М., 1977. С. 412.
4. Родионов А. Психология: темперамент и типы высшей нервной деятельности. – М. Высшая школа, 1968.
5. Столяренко Л. Психология для студентов колледжей. – Ростов-на-Дону, Феникс, 2000.

УДК 377.5:786.2

<https://orcid.org/0000-0001-7020-0460>

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ УЧАЩЕГОСЯ-ПИАНИСТА К КОНЦЕРТНОМУ ВЫСТУПЛЕНИЮ

Казмалы Татьяна

магистр педагогических наук

преподаватель музыкальных дисциплин

Колледжа имени М.Чакира, Комрат, РМ

e-mail: malenikaia01@mail.ru

orcid id: 0000-0001-7020-0460

Abstract: The concert performance of a pianist student is the final stage of work on a piece of music. The article suggests methods of work in preparing a student for a concert performance. The concert should always be some important event in the life of students. The goal of both the student-pianist and the teacher is to convey and convey to the audience the musical image of the work. Both for the performer and for his mentor, the concert is, as it were, the creation of a masterpiece, for which both are responsible to the audience.

Keywords: Concert performance, pianist, listener, working methods, mental attitude.

Концертное выступление учащегося-пианиста является завершающим этапом работы над музыкальным произведением. Учащиеся должны испытать в какой-либо форме сценические чувства, выступая перед комиссией или публикой; и это с самых первых лет знакомства с музыкальным искусством. И как бы ни был мал ученик, как бы незначительны ни были его достижения, он должен подготовиться к публичному выступлению в «режиме» исполнителя. Таким образом, концертное выступление – это серьезное испытание и стимул к дальнейшей работе, ступенька к высотам мастерства, воспитание силы воли и развитие умения «общаться» с публикой [4,32].

На развитие подготовки к концертному выступлению влияют разные факторы: степень его мастерства, нервно-психический склад учащегося, уровень освоения репертуара, знание инструмента, на котором он будет играть, и т.п. [3,89].

Важнейшее условие подготовки к концертному выступлению - проверка степени подготовленности музыкального репертуара - как «один на один», так и перед зрителями. Последнее в особенности полезно, потому что присутствие хотя бы одного-двух слушателей содействует внутренней мобилизации в большей степени, возникновению конкретного психологического состояния, приближенного к чувствам, которые возникают в процессе выступления. «Вы замечали, что слушать пианиста-исполнителя «с глазу на глаз» и в пребывании других музыкантов - совершенно не то же самое. Во второй ситуации это как бы перестроение «с волны» собственного, уже знакомого познания на «волну» свежего, чужого и часто... более реального» [2,46].

Очень полезно слушать в записи собственное исполнение. Это позволяет четко определить множество негативных исполнительских характеристик, таких как ритмические нечеткости или нестабильность темпа.

Во время репетиций к концертному выступлению лучше всего играть произведения в том порядке, в каком они должны исполняться на концерте. Исполняемый данным образом репертуар – это уже пробное исполнение, которое должно проходить перед воображаемой публикой с абсолютной мобилизацией внутренних сил, с абсолютным ощущением надежности.

После каждой такой репетиции требуется вернуться к доскональной работе над трудно исполняемыми пассажами, чтобы возобновить, по максимуму мобилизовав, контрольную проверку на новой стадии.

При работе над деталями исполнения можно посоветовать данные методы работы:

- игра в медленном темпе;
- игра отдельных партий (голосов);
- многократный повтор «сложных пассажей».

Всеми вышеперечисленными методами требуется «укрепить» и те места, где на пробном исполнении были сомнения в «работе музыкальной памяти». Также обязательно проверить работу памяти в тех ситуациях, когда вроде бы все выучено хорошо. С этой целью требуется сыграть любое место по памяти в максимально замедленном темпе, главное, чтобы хватило терпения. Так как очень медленная игра замедляет действие каждой автоматической связи («подсказка рук»), и точность игры здесь полностью обусловлена от знания каждой фразы и внутреннего слуха.

Есть и другой метод совершенствования и проверки музыкальной памяти: один-два такта проигрываются на фортепиано, последующие один-два проигрываются «про себя» и т.п. При разучивании музыкального произведения наизусть, необходимо играть в медленном темпе, с целью избежать затруднений. Также не рекомендуется разучивать, играя на forte (громким звуком). Следует помнить, что играя на piano (тихо), каждая деталь слышна точнее, и таким образом тихая игра развивает музыкальный слух. Само понимание «замедленная игра» требует конкретизации: говорится о темпе, в котором все удастся в совершенстве. Если учащемуся, когда он играет по памяти, говорят играть медленнее и ему станет сложнее, то это показатель того, что он на самом деле не учил наизусть, он не знает музыкального произведения, которое играет, а просто «наболтал» руками. Такая интерпретация является величайшей опасностью, с которой нужно бороться.

Заключительная стадия работы над музыкальным произведением должна привести к тому уровню интерпретации, с которым игра соответствует всем условиям концертной подготовки.

Условия подготовки к концертному выступлению:

1. Требуется уметь играть любую часть музыкального произведения в уме без каких-либо внутренних усилий.
2. Нужно хорошо сыграть любую часть сразу же, как в обычном, так и в замедленном темпе.
3. Уметь играть без ошибок сложные пассажи пару раз подряд.
4. Должен быть запас беглости и силы.
5. Должна исчезнуть как физическая, так и умственная усталость от игры концертного репертуара.

При подготовке к концертному выступлению очень полезно обозначить для учащегося - пианиста прием «включения» в игру с любого момента. Техника «включения» в игру с той или иной точки очень полезна. Для учеников, которые нестабильно выступают на сцене, эффективно выделить пару таких точек, так сказать «спасательных станций». На репетициях учащийся должен иметь способность начать игру с любой такой точки, а во время

концертного выступления, если растеряется из-за волнения или не сможет выиграть сложные пассажи, то должен научиться перестроиться, выкрутиться и продолжить свое выступление.

Очень полезно на стадии подготовки к концертному выступлению играть на «немой клавиатуре» или крышке фортепиано, «пропевая про себя». Во время подготовки к концерту многие стремятся усилить, первым делом, «моторику». Бесспорно, укрепление технических навыков имеет важную роль, но исполнение музыкального произведения «про себя» формирует и творческую фантазию.

До концертного выступления к урокам представляют другие условия:

- Во-первых, чем ближе выступление, тем больше уроки должны быть похожи на репетиции.

- Радикальных изменений в замысле добиваться не стоит.

- Накануне концерта замечание по поводу какой-либо детали может не только «провалиться» на сцене, но и создать «катастрофу».

- Тщательнее и осторожнее должны быть рекомендации педагогов, в особенности технических инструкций (по игровым движениям), если момент выступления близок.

- Детальные инструкции в чисто профессиональном смысле должны иметь максимально общий характер.

Так что уместно предостеречь учащегося от игры в быстром темпе или напомнить о необходимости выразительной и яркой интерпретации; возможны напоминания динамического плана, которые связаны с особенностями фортепиано, на котором на концерте собирается играть ученик.

С особой силой стоит проблема режима, количества уроков прямо в день самого концерта, в считанные часы перед выступлением. Совершенно не рекомендуется играть или переключаться на другую музыку. Основная форма работы в день выступления – «пропеть про себя»; эффективно поиграть отдельные фрагменты произведения в очень медленном темпе (даже по нотам).

Перед тем как выйти на сцену лучше не гулять, а сесть, даже не двигаясь сидеть, снимая напряжение со всего тела. Находясь в одиночестве и спокойно думая о концертной программе. Пустые разговоры с другими очень вредны. Также не стоит слушать предыдущие номера концерта. Необходимо научить учащегося выходить на сцену сдержанно и не спеша, но с достоинством.

Каждый публичный концерт должен содействовать педагогу, подвести итоги достигнутого и отметить будущие перспективы роста учащегося. Большим интересом для педагога является личная точка зрения ученика о том, как он выступил. Так, к примеру, часто наблюдается высокое отрицательное мнение о собственной игре. Во время поощрения строгости к себе необходимо взбодрить учащегося, не дать нарастать чувству недовольства в своих силах. Напрягать должна другая оценка его игры – полное удовлетворение «делом собственных рук». И поэтому безусловная задача педагога состоит в том, чтобы привить этим учащимся чувство самокритики. Наиболее подходящий вариант, когда ученик, который выступал довольно разумно, осознает стадию «успешности» выступления и выделяет слабые и сильные стороны своей игры. Если учащийся не может прокомментировать собственную игру после концертного выступления, то, зачастую это связано с перенапряжением или недовольством своего выступления.

Концерт всегда должен быть каким-то важным событием в жизни учеников. Цель и учащегося-пианиста и педагога – передать и донести до слушателей музыкальный образ произведения. И для исполняющего, и для его наставника концерт – это как бы создание шедевра, за которое оба ответственны перед зрителями.

Библиография:

1. Каган М. Музыка в мире искусств 2-е изд., пер. и доп. Учебное пособие для вузов, 2009, 219 с.

2. Перельман Н. В классе рояля. Издательство: Классика XXI, 2016, 160 с.
3. Савшинский С. Пианист и его работа. Учебное пособие: Издательство - Планета музыки, 2022, 116 с.
4. Фейгин М. Индивидуальность ученика и искусство педагога. Учеб. пособие для муз. училищ/ 2005, 112 с.

УДК 377.6:786:376

<https://orcid.org/0000-0002-0343-1784>

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ДЕТСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ ШКОЛЕ ДЛЯ ФОРТЕПИАННОГО КЛАССА

Кысса Людмила

преподаватель фортепиано,
детская музыкальная школа им.А.Валькова
г. Комрат, РМ
e –mail: liudmila060167400@mail.ru
orcid id: 0000-0002-0343-1784

Abstract: Inclusive education provides an opportunity for all students to attend not only general education schools, but also to receive additional education in music schools, art schools.

Keyword: Inclusive education, music school, piano, children with disabilities.

В нашей стране, как и в любой другой, есть категория людей, требующая исключительного и определённого внимания к себе. Это граждане, которые имеют нарушения в физическом, психическом, психофизическом, социальном или социокультурном развитии. В различные времена в обусловленности от определённых реальных исторических и культурных обстоятельств отношение к этому разряду людей было самым разным.

Обучение в ВУЗах, средне - специальных учебных учреждениях, гимназиях и общеобразовательных школах с каждым годом становится всё более открытой, в буквальном и фигуральном смысле. Инклюзивное (включающее) образование в Республике Молдова регулируется Конституцией РМ, законом «Об образовании», законом «О социальной защите инвалидов в РМ» и Конвенцией о правах ребенка и Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод.

Инклюзивное образование имеет необходимость, перспективу и возможность дать каждому обучающемуся посещать как общеобразовательные школы, так и получать добавочное, вспомогательное обучение в музыкальных школах, художественных и спортивных школах. В наши дни значительно и осязаемо возросла заинтересованность к алгоритму влияния музыкального воспитания на детей с ограниченными возможностями и способностями здоровья.

Музыкальное образование оказывает огромное психоземotionalное влияние, содействует и благоприятствует формированию, становлению и совершенствованию развития нравственных, культурологических и эстетических ощущений, переживаний и чувств, ценностного мировоззренческого эстетического восприятия и ощущения. Уроки музыкой могут поспособствовать учащимся с ОВЗ (с ограниченными возможностями здоровья) полнее и ярче увидеть, услышать, ощутить все разнообразие и своеобразие музыки, мелодии, песни, а также помочь детям приоткрыть и даже раскрыть и распахнуть свои созидательные склонности и возможности.

Сегодня с введением общегосударственных предписаний и обязательств в разделе «Культура» есть такое понятие как «Реализация учебного процесса по индивидуальному творческому маршруту».

С приходом в класс учащегося с ограниченными возможностями у учителя создается потребность в поиске достаточно высокоэффективных методов и вариантов организации механизма преподавания, воспитания, перевоспитания и самовоспитания. Обучая детей с ОВЗ, учитель обязан быть убежден в своих подходах, уверен, что каждое высказывание (или просмотр, показ, концерт, спектакль, киносеанс и др.) учащийся правильно поймет и это затронет его ум и сердце, а потому и даст желательный и необходимый эффект и показатель.

Работа с детьми с ОВЗ связана с усилением наблюдательности и чуткости. Учителю следует не только до предела ясно и чётко слышать игру ученика и отслеживать движения рук, но и замечать все изменения, которые происходят с ним: выражение его лица, его самочувствие, его поведение. Сочетая большую чуткость, внимание и симпатию к ребёнку, мобилизуя волю учащегося, имея большое терпение и выдержку, преподаватель сможет оказать успешное воспитательное воздействие на ребёнка.

Основополагающей конфигурацией (формой) общеобразовательного обучения подразумевается индивидуальное обучение продолжительностью в 35-40 минут в привязке от самочувствия учащегося. Специфичностью и уникальностью организации общеобразовательного процесса является индивидуальный подход к ученику, отмечая его психоэмоциональное, также физическое самочувствие, настроение, отношение к объекту изучения и учителю. Цель педагога – ввести учащегося в мир музыки, в атмосферу красоты.

В самом начале работы проектируется коррекционно - развивающий, продвигающий, совершенствующий путь, который характеризуется 4-мя главными моментами:

1. Диагностика (личностная, т.е. индивидуальная) – обнаружение и устранение самых значимых и специфических особенностей развития, поведения, настроения, психофизического и психоэмоционального самочувствия ученика, которые необходимо учесть в процессе налаживания и построения индивидуальной инновационной конфигурации (траектории) развития.

2. Профилактика – выработка определённых инструкций, методик, просьб родителям по предоставлению и обеспечению помощи и поддержки в вопросах обучения, воспитания и развития с учетом гендерных, возрастных и личностных особенностей.

3. Развивающая работа, или продвигающая учёба – выстраивание и внедрение мотивации в новых знаниях, перспективы их обретения и реализации в активной жизнедеятельности, взаимоотношениях и общении.

4. Психологическое просвещение (ребенка и родителей) – структурирование мотиваций в психофизиологических и психоэмоциональных познаниях; формирование требований для личностного становления. Все дети с ОВЗ наделены своими характерными расхождениями в развитии.

Естественно, прежде чем заняться планированием работы, желательна консультация матери или отца. Чаще всего именно мать посоветуют, что учащийся в конкретной ситуации ощущает при потребности осуществить конкретный комплекс телодвижений, обозначит предел физических способностей. Таким образом, только после этого становится реалистичным обозначить задачу образовательного процесса и подбор средств ее постижения.

Например, учащийся с серьёзной болезнью рук в начале обучения не может приводить в движение нужный палец, не пошевелив, прежде всего всеми другими и не исследовав их. В свою очередь, это сказывается на чрезвычайно неторопливом ритме выполнения. Мышечная память работает весьма плохо, поэтому уже выученный нотный отрывок подолгу может выполняться в разнообразных аппликатурных вариациях; игра поочередно двумя руками тормозится в момент смены мелодии от одной руки к другой, так как быстрота переключения внимания и импульс к расслабленной руке чрезвычайно заторможен.

В начале преподавания обнаруживается невыполнение музыкальной игры двумя руками синхронно даже в очень упрощенных вариантах, так как импульс берёт на себя та рука, на которую ученик в этот период смотрит. Одновременное касание разных клавиш обеими руками иногда порождает возбуждение всей мускулатуры плечевого пояса, рук и спины. Становится понятным и очевидным, что такой учащийся, по - видимому, не сумеет играть на фортепиано и синхронно смотреть в партитуру.

В связи с уменьшенным ритмом трудоспособности ученика освоение программного материала не вписывается в общие временные отрезки, определенные для дееспособных учащихся. Данный аспект радикально воздействует как на структурное выстраивание уроков, так и на выбор подходов преподавания, на их эффективное чередование на занятии.

В таблице представлена система конструирования занятия и размер программного материала (в сопоставлении для здорового учащегося и ученика с ОВЗ в процентном соотношении).

Таблица 1

№	Виды деятельности (начальный этап обучения)	Здоровый ребенок	Ребенок с ОВЗ
1	Слушание музыки (формирование музыкального слуха)	10%	10%
2	Пение песен (под аккомпанемент учителя)	10%	10%
3	Вербальное разъяснение, рассказ, исполнение творческих произведений учителем	10%	10%
4	Игра на инструменте	50%	20%
5	Музыкально-ритмические игры	10%	20%
6	Дидактические игры	10%	30%
7	Количество выученных произведений	12-14	6-7

Любой аспект может привести свои изменения. К ним относятся недомогание учащегося, утомлённость, вялость, неприятность, которая случилась в школе, семье, с приятелями, друзьями. Из таблицы видим, что основополагающими видами работы на занятии с учащимися с ОВЗ рассматриваются дидактические игры, музыкально-ритмические игры, а также игра на инструменте (фортепиано). В сопоставлении со здоровыми учениками, у которых базовый вид активности – игра на инструменте, а прочее – взаимодополняющее и совершенствующее.

Музыкальные уроки с учеником с серьёзной болезнью кистей рук включают нижеследующие подразделы:

- логопедические упражнения на развитие речи;
- пение;
- обучение музыкальной грамоте;
- слушание музыки;
- музыкально – ритмические упражнения и игры;
- обучение игре на фортепиано;
- пальчиковые игры.

При логопедических упражнениях осуществляется работа над совершенствованием произносительного аппарата: идёт артикуляционная тренировка, дидактические игры на формирование и становление голоса, органов дыхания, рефлекторных групп мускулатуры. Данные упражнения благотворно влияют на нервную деятельность, решают многие речевые проблемы.

Пение пополняет ученика новыми эмоциями, формирует инициативность, самостоятельность и в то же время исправляет активность психических импульсов, учит, как правильно организовать дыхание, способствует тренировке и разработке артикуляционного аппарата.

Слушая музыку, обогащается внутренний мир детей с ОВЗ, в них зарождается сопереживание, способность сочувствовать. В одних случаях музыка действует на них успокаивающе, расслабляющее, в других - наоборот побуждает к действию и активности, в зависимости от настроения и характера музыкального сочинения дети учатся размышлять, фантазировать, творить.

Отводится на занятиях и игра на фортепиано, которая помогает развивать мелкую моторику, координировать движения, способствует улучшению ритмического и тембрового слуха, а также укрепляет память.

На занятиях фортепиано наравне с разъяснением и демонстрацией применяется такесика – это невербальный метод взаимоотношения при помощи прикосаний – словно игра на руке или спине учащегося, т.е. этим подсказывается направление, характер, сила извлечения звука. Довольно трудно организовать таких детей в вопросах аппликатуры: что привычно здоровым учащимся, то некомфортно детям с ОВЗ именно его рукам.

И хотя ребёнок согласен пойти навстречу желаниям учителя, которые основаны на разумном подтексте и перепроверены опытом, однако, в итоге он применяет свою, только ему подходящую аппликатуру. Естественно, зарождается потребность приспособить почти каждое новое произведение к его рукам, делать проще аккомпанемент, сочинять другую аппликатуру. При первом знакомстве и исполнении гамм также подбирается подходящая (а не однотипная, шаблонная) аппликатура.

Систематические упражнения на фортепиано позитивно благоприятствуют функционированию пальцев и рук, что сказывается на улучшении почерка ребёнка, формировании его навыков самообслуживания. Использование приёмов, которые описаны ниже, благоприятствует также модернизации артикуляционного аппарата и развитию речи в целом: она приобретает более эмоциональную, эффектную и выразительную форму. Работа на клавишах и с нотным произведением содействует формированию абстрактного восприятия, повышению пространственной моторики, наращиванию размера произвольной памяти, а это, в свою очередь, воздействует на качество обучения по специальной методике:

- Метод проблемного обучения – перед учащимся выдвигается проблема, которая будет способствовать развитию его умственной активизации, смекалке, изобретательности, сообразительности и воображения.

- Метод «От музыки к технике» - вначале ученик рисует музыкальный образ, а затем вместе с учителем решает, какими приемами и способами будет раскрывать его на инструменте.

- Метод активизации логического мышления – учитель, задавая наводящие вопросы, использует сопоставления, сравнения, абстрагирования, обобщения. Помогает ребёнку создать определённые представления, обозначения и понятия, а также научить высказывать свои идеи, догадки в словах. Цель работы – добиться чрезвычайно чёткого и понятного осмысления получаемой словесной и звуковой информации.

- Метод ассоциации – это один из самых эффективных и доходчивых методов совершенствования воображения. Опираясь на визуальные образы, предполагаются сопоставления, которые связаны с работами иных видов искусства, репродукциями, картинами природы. На занятиях фортепиано эффективно слушать звучание разных музыкальных инструментов, ансамбля, оркестра, проникновенной, экспрессивной, выразительной речи актеров и людей.

Учащимся с ОВЗ необходим определённый, специальный и щадящий распорядок, в связи с этим наравне с базовыми, основополагающими формами музыкальной деятельности применяются вспомогательные (дополнительные) методы, а именно:

- Дыхательная гимнастика – средство борьбы с перенапряжением, усталостью, утомлением, напряжением, перевозбуждением и раздражительностью. Нередко утомлённость, вялость, усталость и сонливость приходят так быстро из-за того, что организм ученика в недостаточном объёме обеспечивается кислородом. Есть простой способ

устранения утомления и напряжения организма. Для этого необходимо сделать несколько глубоких вдохов и выдохов (вдох - носом, а выдох - ртом). Таким образом, дыхательная гимнастика стимулирует иммунную систему и защитно-приспособленческие механизмы организма, благоприятствует избавлению от стрессовых состояний.

• Пальчиковые игры – этот продуктивный метод для ребёнка с ОВЗ, поэтому разберём его достаточно детально. Известный педагог В. С. Сухомлинский писал, что «ум ребенка находится на кончиках его пальцев». Пальчиковые игры совершенствуют мозг детей, активизируют развитие речи, творческие возможности, склонности, способности, фантазию. Простые упражнения содействуют тому, чтобы снять перенапряжение не только с самих рук, но и расслабить мышцы всего тела. Значимость пальчиковых игр сводится к тому, что они предполагают собой первый опыт актёрского исполнения, (дети разыгрывают рифмованные частушки, прибаутки, истории, сказки, стихи при помощи своих пальцев). В результате игр дети повторяют движения учителя и тем самым стимулируют активность моторики рук. В итоге нарабатывается гибкость, выносливость, сноровка, ловкость; способность управлять своими телодвижениями; фокусировать своё внимание только на одном виде деятельности.

Разумеется, на занятиях задействованы и нравственные, и этические, и эстетические, и эмоциональные элементы. Эмоциональному компоненту отведено приоритетное место. Психологи нашего времени считают, что главная роль в вопросе учения принадлежит эмоциональному компоненту. По их мнению, неоднократное механическое повторение может уменьшить или даже «убить» заинтересованность и инициативность, а в итоге сделать весь процесс преподавания неэффективным, малоэффективным или нецелесообразным. Позитивные эмоции, наслаждение, радость, удовольствие и удовлетворение от происходящего созидательного процесса поддерживают интерес к урокам. Тогда и коррекционный фактор занятия проходит для детей неприметно и неощутимо.

Очень значимы личностные качества учителя. К ним можно отнести приветливость, доброжелательность, сердечность, соучастие, честность. Эти чувства не могут проявляться формально. Терпеливое, тактичное, продолжительное, планомерное, регулярное и целенаправленное применение представленных в работе методик, различных приемов с течением времени приводит к реалистичным, действенным и конкретным показателям. Подтверждено, что музыка как аспект мощного эмоционального напряжения позитивно воздействует на организм в целом. Работать с ребёнком с ОВЗ невероятно сложно и тяжело. Собирая по крохам малейшие его успехи, учитель и родители искренне восторгаются им как необычайным и невообразимым постижениям. Однако, самое важное - возрастает степень самостоятельности ученика к миру, окружающему его, разрастается его энтузиазм, убежденность в свои силы, а значит, происходит его интеграция в жизнеустройстве.

Хочется так же донести до всех, что эти дети многое могут и многое умеют, но делают это по-особому, своеобразно. И это следует понимать, принимать и подстраиваться... И тогда совершенно уйдёт страх в обучении и воспитании таких детей.

Библиография:

1. Алексеев А. Методика обучения игре на фортепиано. – М.: Музыка, 2012. – 288 с.
2. Алехина С.В., Семаго Н.Я., Фаина А.К. Инклюзивное образование. Выпуск 1. – М.: Центр «Школьная книга», 2010. – 272 с.
3. Болбочану Аглаида, Молдован-Бэтрынак Виорелия, Велишко Надежда, Вьртосу Лариса «Раннее воспитание» методическое пособие для воспитателей Министерство просвещения и молодежи Республика Молдова, Ch. 2008
4. Дубровина И., Андреева А. Психокоррекционная развивающая работа с детьми. – М.: Академия, 2003. – 144 с.
5. Educație interculturală pentru viitorii pedagogi. Materiale didactice distributive. Centrul Educațional PRO DIDACTICA, 2020.

6. Competența interculturală. Auxiliar didactic. Chișinău, 2015.
7. Ковалько В.И. Школа физкультминутки. – М.: ВАКО, 2005. – 208 с.
8. Кирнарская Д.К. Психология специальных способностей. Музыкальные способности. – М.: Таланты-XXI век, 2004. – 496 с.
9. Парламент Республики Молдова №152 от 17.07.2014 «Кодекс Республики Молдова об образовании».
10. Парламент Республики Молдова Постановление №408-ХП от 12.12.1990 «Конвенция о правах ребёнка».
11. Плантас Линда, Чичлей Корнелия, Лунгу Валентина, Выртосу Лариса, Склифос Лия «Руководство по использованию инструмента мониторинга подготовки детей к школе и карточка мониторинга развития ребёнка», Кишинёв, 2014
12. Пугачев, А.С. Инклюзивное образование / А.С. Пугачев // Молодой ученый. – 2012. - № – С. 374-377.
13. Сорокина Н. Коррекционные речевые игры, упражнения и сценки. Издательство: Институт общегуманитарных исследований, 2010. – 256 с.
14. Фатеева Е. Пальчиковые игры. – Тольятти, 2008. 11. Щапов А. Фортепианный урок в музыкальной школе. – М., Классика XXI. 2009. – 176 с.
15. Цыпин Г. // Вестник кафедры ЮНЕСКО «Музыкальное искусство и образование». - 2017. - № 1 (17). - С. 45-54.
16. <http://prodidactica.md>
17. <http://www.edu.gov.md>

УДК 377.6:78(478-29)

<https://orcid.org/0000-0003-2378-1148>.

УЧАСТИЕ ВЫПУСКНИКОВ ЧАДЫР-ЛУНГСКОЙ ДМШ В РАЗВИТИИ КУЛЬТУРЫ ГАГАУЗИИ

Машогло Лилия

директор ДМШ г.Чадыр-Лунга, РМ

Момат Елена

преподаватель ДМШ г.Чадыр Лунга, РМ

email:ceadirmuzshkola@mail.ru

orcid:0000-0003-2378-1148

Abstract: the article tells about the promotion of the Gagauz culture by graduates of the music school, their work and teaching activities.

Keywords: school of Music, graduates, culture, music

Система дополнительного образования на современном этапе ориентирована на принятие и осознание ребенком культурного опыта многих поколений. Необходимо формировать у детей потребность в общении с искусством и активного отношения к традициям культуры, в том числе и музыкальной.

Центрами музыкальной культуры в городе Чадыр-Лунга стали Дом Культуры, Дом детского творчества и Детская музыкальная школа. ДМШ была основана в 1959 году. За время своей деятельности она выпустила более тысячи учащихся. Многие из них продолжают творческую или педагогическую деятельность в Гагаузии, а также за пределами Молдовы. Выпускники музыкальной школы стали известными профессиональными композиторами, аранжировщиками, инструменталистами, педагогами.

Достаточно отметить, что из всего коллектива ДМШ, составляющего 25 человек, на сегодняшний день работает 12 бывших выпускников. Это Иванчук В., Момат Е.В., Попова

Л.М., Червен В.Ф., Иванчук С.Г., Янак И.С., Киорогло Ю.В., Иванчук Г.Г., Констандогло Ю.Н., Орленко В.М., Ковач А.П., Душку К.А.

Иванчук Василий Георгиевич окончил Кишиневскую Консерваторию. награжден званием Заслуженный артист Р.М. Много лет является бессменным руководителем духового оркестра г. Чадыр-Лунга. С оркестром они участвовали в различных музыкальных фестивалях и конкурсах в Белоруссии, Украине, Румынии. А на республиканских конкурсах духовых оркестров дважды завоевали Гран-при.

Бывший выпускник ДМШ Челак Иван давно живет в Турции. Он закончил Государственную консерваторию, где в данное время работает преподавателем. Обучает детей игре на аккордеоне, пишет прекрасные произведения, неоднократно занимавшие призовые места на различных конкурсах. В Турции музыканта ценят за оригинальный стиль. Произведения автора пронизаны гагаузским национальным колоритом. Недавно в Турции вышло в свет учебное пособие по методике игры на аккордеоне. Как и многие другие свои сочинения, Иван Челак преподносит в дар родной школе, КГУ и Педагогическому колледжу им. М. Чакира. С некоторыми его произведениями выступали учащиеся на ежегодном фестивале «Прекрасных звуков вдохновенье».

Сочинения: «Баллада» для многоголосного хора на гагаузском языке и «Гагаузская Сюита» для симфонического оркестра, получили огромное признание в музыкальной сфере Турецких единомышленников. Автор продвигает свои произведения для исполнения на международных сценах, чтобы таким образом открыть всю глубину и красоту гагаузской культуры всему миру.

Еще один выпускник Чадыр-Лунгской ДМШ - Концевич Анатолий. Этот талантливый музыкант и композитор сейчас живет и работает в Москве. Он пишет песни и клубную музыку, снимает клипы, экспериментирует в различных жанрах. При малейшей возможности он приезжает в Чадыр-Лунгу, навещает своих преподавателей, воплощает в жизнь свои проекты. Так совместно с Казаклийским фольклорным ансамблем «Sevda» Анатолий Концевич под сценическим псевдонимом Yan Spase записал музыкальный трек на гагаузском языке Benim Sevdam, в котором совместил два абсолютно разных жанра - элетронную музыку и традиционную гагаузскую песню. Еще один его проект - композиция с юной исполнительницей из Комрата Аней Драгу. Проекты Концевича призваны приподнять музыкальную индустрию Гагаузии, вывести ее на новый уровень.

Один из новых преподавателей ДМШ - Душку Константин - окончил Кишиневскую академию музыки, театра и других искусств им. Матеевича. Три года работал преподавателем музыки в комратской общеобразовательной школе. Одновременно организовал рок-группу Cadens of Heart. Пишет музыку и делает оранжировки для гагаузских и молдавских исполнителей - Людмилы Тукан, Ольги Пачи, Натали Дениз, Стэллы Боцан и других. Сотрудничает и с зарубежными группами. Константи также пишет музыку для Национального гагаузского театра-постановки «Mozgorou», «Aacik kurbani», «Deda korkut». Музыка Константина звучит на фестивалях курируемых Управлением культуры Гагаузии. Кроме преподавания в музыкальной школе, Душку Константин является и.о. директора студии звукозаписи УК.

Уроженец с. Кириет-Лунга Дмитрий Железогло также выпускник Чадыр-Лунгской ДМШ. Музыкальный опыт он начал приобретать с самого детства, выступая с песнями, написанными его родителями - Василием и Натальей Железогло. Дмитрий давно известен в музыкальной среде Гагаузии и особенно в социальных сетях, куда постоянно выкладывает свои музыкальные ролики. Благодаря песням, исполняемым на гагаузском языке, а также популярным песням советских лет, его аудиторию составляют как молодые слушатели, так и люди среднего и старшего возраста. Дмитрию удалось поучаствовать в национальном отборе на Евровидение. Представляя Молдову, он сумел выйти во второй тур конкурса. Сейчас Дмитрий учится в Кишиневской Академии искусств, а также работает с российским лейблом «Divin music» под псевдонимом «Ferum».

Есть в Музыкальной школе и юные дарования, пока еще продолжающие свое обучение. Это Панаитов Никита, Братан Арина, Сеиз Снежана, Танасогло Артем. Никита к своим двенадцати годам известен уже не только в Гагаузии, но и за ее пределами. Он участник и лауреат многих музыкальных конкурсов в Румынии, России, Польше, Италии, Великобритании. Итогами стали памятные кубки, медали, множество призовых мест. Он исполняет песни как на русском, так и на гагаузском языках. В 2020 году вышел сольный диск Никиты, состоящий из 14 композиций.

Артем Танасогло-начинающий талантливый скрипач. В социальных сетях можно увидеть много его роликов с народной и классической музыкой. А с недавних пор Артем является солистом «Чадыр-Лунгского национального оркестра» Kadinga».

Несомненно, музыкальная школа следит за творческой деятельностью своих выпускников, радуется их успехам, гордится их достижениями. Особую радость доставляет то, что через их творчество люди других стран знакомятся с нашей гагаузской музыкальной культурой, что мелодии Гагаузии звучат и завораживают слушателей. Успехи учеников воодушевляют и педагогов на новые свершения, открытия, поиск ярких талантов. Музыка-искусство очень древнее, его корни уходят в далекое прошлое. Музыка всегда занимала в жизни людей большое место. Считается, что человек, которого с детства обучали понимать и любить музыку, никогда не совершит неблагоприятного поступка, не станет на преступный путь, а наоборот, будет честно служить своей родине

УДК 377.031.78

orcid.org/0000-0001-9029-2315

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО МУЗЫКАЛЬНОГО РУКОВОДИТЕЛЯ

Терзи Вероника

Зав.кафедрой музыкальных дисциплин
Преподаватель музыкальных дисциплин

I дидактическая степень

E-mail: verunya_terzi@mail.ru

orcid.org/0000-0001-9029-2315

Abstract: Currently, one of the priority requirements of potential employers is the professional competence of the employee. The student will be able to determine the formation of his professional competencies and the need to adjust them in the process of studying at college during the internship. Practice is an obligatory part of the educational process, the purpose of which is the formation of professional competencies of students.

Keywords: professional competencies, musical director, skills, practical activities, professional training.

В настоящее время одним из приоритетных требований потенциальных работодателей является профессиональная компетентность работника. Сформированность своих профессиональных компетенций и необходимость их корректировки в процессе обучения в колледже учащийся сможет определить при прохождении практики.

Практика является обязательной составной частью образовательного процесса, целью которой является формирование/развитие профессиональных компетенций учащихся, соответствующих уровню МСКО 4 [1, с. 2].

Обучение посредством практической стажировки следует рассматривать как многогранную и взаимозависимую деятельность учащихся, педагогов спецдисциплин,

методиста по практике и музыкального руководителя в Учреждении Раннего Образования (далее УРО).

Для совершенствования профессиональной подготовки учащихся специальности «Educație timpurie» («Дошкольное образование») квалификации «Conducător muzical» («Музыкальный руководитель»), учебный план предусматривает прохождение практики с первого по четвертый курсы.

Практика обеспечивает целостность и неразрывность теоретического обучения и профессиональной практической подготовки будущих специалистов, что является важной составляющей образовательной программы [3].

Говоря о планировании практической деятельности в каждом семестре, важно отметить различный характер их направленности, содержание практики и цели видов практики

Таблица 1

Виды и цели практики

Год обучения	Семестры	Название практики	Цель
I	2	Practica de inițiere în specialitate (Практика введения в специальность)	Ознакомление учащихся с основами будущей специальности, с особенностями деятельности музыкального руководителя УРО в работе с детьми дошкольного возраста
II	3-4	Practica de instruire (Обучающая практика)	Приобретение первоначального практического опыта для последующего освоения учащимися общих и профессиональных компетенций
III	5-6	Practica de specialitate: tehnologică (Практика по специальности: технологическая)	Формирование у учащихся практических навыков по специальности, углубление теоретических знаний путём их изучения и применения
IV	7	Practica de specialitate: pedagogică (Практика по специальности: педагогическая)	Формирование педагогических навыков и применение теоретических знаний, полученных в колледже при изучении спецдисциплин
IV	8	Practica ce precede probele de absolvire (Выпускная практика)	Развитие профессиональных навыков и компетенций в соответствии с квалификацией; знание и применение Стандартов обучения раннего развития

Содержание практики определяется видом практики и подробно описывается в Куррикулуме:

1) *Практика введения в специальность* на всем протяжении носит пассивный характер, предоставляя практиканту возможность наблюдать за педагогической деятельностью музыкального руководителя. Практика предполагает посещение занятий музыкального руководителя в УРО; наблюдение за методикой преподавания специалиста, общением с детьми разных возрастов; ознакомление со структурой музыкального занятия в рамках программы в каждой возрастной группе; ознакомление с методами и приемами проведения утренней гимнастики; разучивания песен и танцев; подготовкой к тематическим мероприятиям в разных возрастных группах.

В ходе практики у учащихся формируется представление о подготовке и проведении мероприятий и праздников в УРО, возникает интерес к профессии. Они получают

представление о разнообразии задач и направлений работы в сфере музыкального дошкольного образования. У практикантов расширяются знания об особенностях детей дошкольного возраста и специфике работы музыкального руководителя в разновозрастных группах детского сада.

2) *Обучающая практика* предполагает частичное вовлечение практикантов в реализацию запланированной деятельности музыкального руководителя УРО; наблюдение за работой музыкального руководителя; изучение Куррикулума Раннего Образования; наблюдение за составлением планов-конспектов музыкальных занятий; обсуждения занятий в диалоге с сокурсниками, методистом по практике; подбор нотного материала; проведение утренней гимнастики совместно с музыкальным руководителем (методистом по практике); помощь музыкальному руководителю в подготовке тематических мероприятий и праздников в УРО.

Учебный план по данной специальности предполагает изучение дисциплины «Дидактика музыкального образования» на II курсе (III-IV семестры), где учащиеся подробно изучают методы работы с детьми дошкольного возраста, структуру музыкальных занятий, рассматривают и изучают нотный материал, необходимый для проведения утренней гимнастики, разрабатывают дидактические проекты занятий и т.д. Теоретические знания, приобретенные на данной дисциплине, являются основой в практической деятельности в УРО.

3) *Практика по специальности: технологическая* предполагает вовлечение практикантов в реализацию запланированной деятельности музыкального руководителя. В ходе практики учащиеся самостоятельно проводят утреннюю гимнастику в разновозрастных группах; разучивают с детьми танцы и песни согласно Календарному планированию УРО; оказывают помощь музыкальному руководителю (методисту по практике) в подготовке тематических мероприятий.

Благодаря этому учащиеся осваивают различные методы обучения: словесные, наглядные, практические. При подготовке к музыкальным занятиям разрабатывают дидактические проекты, тщательно подбирают наглядный и дидактический материал. Учащиеся учатся применять разнообразные формы, методы и приемы музыкального воспитания и развития дошкольника. Во время практики учащиеся развивают навыки общения с детьми дошкольного возраста и умение работать, учитывая их индивидуально-психологические особенности и возраст.

4) *Практика по специальности: педагогическая* предполагает организацию и проведение музыкальных занятий в УРО; систематизацию педагогического опыта; выбор методов и средств собственной педагогической практики; самостоятельный подбор нотного материала при подготовке к занятиям, учитывая возрастные особенности дошкольников; анализ занятий сокурсников и самоанализ собственной практической деятельности; составление сценариев тематических мероприятий.

Этот вид практики реализуется на IV курсе. На этом этапе у учащихся должны быть сформированы определенные навыки:

- культура речи;
- дружелюбное общение с детьми;
- выразительное исполнение произведений из репертуара УРО инструментальных и вокальных жанров на утренней гимнастике и музыкальных занятиях.
- применение ИКТ в практической деятельности.

Эти навыки предполагают высокий уровень исполнительской и общей музыкальной культуры учащегося IV курса.

Таким образом, практика по специальности помогает выпускнику развить свой профессиональный опыт, а также проверить собственные знания в области педагогики и методики, умение самостоятельно планировать собственную деятельность.

5) *Выпускная практика* предполагает проведение музыкальных занятий в

разновозрастных группах с использованием различных методов организации деятельности детей; организацию и проведение репетиции при подготовке к праздникам; проведение диагностики по выявлению музыкальных способностей дошкольников; самоанализ и самоконтроль, взаимонаблюдение при проведении музыкальных занятий; составление дидактических музыкальных занятий и сценариев.

Выпускная практика является результатом развития и формирования профессиональных компетенций будущего специалиста. Это важнейший компонент, который может не только реально оценить знания, навыки и умения по психолого-педагогическим дисциплинам, полученные учащимися теоретическим путем, но и выявить их действительную склонность к творческой педагогической деятельности.

Анализируя деятельность практикантов на протяжении всех семестров педагогической практики, прослеживается динамика в развитии и формировании профессиональных компетенций будущих специалистов:

1) Впервые знакомясь и наблюдая за педагогической деятельностью музыкального руководителя (пассивный вид практики), актуальным является формирование первоначальных простейших навыков: установления контакта с детьми и ведения дневника наблюдений.

2) По мере изменения целей и содержания практики, начиная с третьего семестра, когда практическая деятельность приобретает активный характер, у практикантов формируются навыки работы с документацией, навык разработки дидактических проектов - определение операциональных задач на основе единиц компетенций.

3) Содержание четвертого семестра предполагает постепенное включение учащихся в учебно-воспитательный процесс УРО - музыкальные занятия проводятся в паре, что предполагает плавный переход с пассивной в активную деятельность, формируется чувство ответственности, чувство долга перед сокурсником. Осуществляется мониторинг знаний, умений и навыков через анализ и оценивание собственной деятельности и деятельности сокурсников. Формируется навык подбора песенного репертуара, красочного наглядного материала и дидактических игр к музыкальным занятиям с учетом возрастных особенностей и возможностей дошкольников.

4) Проведение музыкальных занятий самостоятельно оказывает заметно большее влияние на становление будущих специалистов – музыкальных руководителей.

Практиканты имеют возможность реализовать весь свой творческий потенциал и воплотить множество креативных идей. Творчески подходят к поиску дидактического и наглядного материала. При проведении музыкальных занятий демонстрируют владение различными методами и приемами работы с детьми.

Таким образом, в результате реализации всех видов практики, практикант приобретает богатый практический опыт, в процессе которого формируются общие и профессиональные компетенции. На выпускную практику учащиеся демонстрируют применение разнообразных дидактических методов и приёмов для более доступного преподнесения новой информации; хорошее владение инструментом; наличие разнообразного инструментального и песенного репертуара; креативный подход при подборе наглядного материала к занятиям и дидактических игр, согласно возрастным особенностям воспитанников. И самое основное, что является одним из важных компетентных качеств будущего специалиста – учащиеся активизируют внимание детей на занятии, вызывая у них интерес к происходящему.

Библиография

1. Положение «Об организации и проведении практики учащихся колледжа имени Михаила Чакира, Комрат», 2017г. [положение по практике.pdf - Google Диск](#)
2. Терзи В.К. статья на тему «Интегрирование специальных дисциплин в реализацию практики как основа формирования профессиональных компетенций будущих музыкальных руководителей»

3. <https://mecc.gov.md/ro/content/curriculum-invatomintul-profesional-tehnic-postsecundar>
4. <https://drive.google.com/file/d/1Fqvs8eYTAdSVeaJwqXsvtx3WYarSXhY6/view>
5. <https://etu.ru/ru/studentam/vasha-karera/praktiki-studentov>

УДК 75(=512.165):39

<https://orcid.org/0000-0002-3158-960X>

ОТРАЖЕНИЕ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ТВОРЧЕСТВЕ ГАГАУЗСКИХ ХУДОЖНИКОВ

Кузнецова Валентина

преподаватель изобразительного искусства

Гимназия с. Буджак, Комрат, РМ

e-mail: valentina.kuznetsova1970@mail.ru

orcid id: 0000-0002-3158-960X

Abstract: In this article, the object of research is ethnic identity. As a phenomenon of ethnic identity is reflected in the visual arts of Gagauzia in the late XX -early XXI century. The article answers the question: does ethnic identity affect art or how does art affect culture? Ethnic identity is a person's sense of belonging to a certain culture. Each person needs a certain regulation of his life, which he can find only in the community of other people, which determines the existence of ethnic identity. A person's awareness of his belonging to a community, which allows him to understand his place in the socio-cultural space and freely navigate the world around him, is connected with the concept of ethnic identity.

Keywords: identity, ethnicity, art, artist, culture, creativity, heritage.

В современном обществе, где процесс глобализации продолжает усиливаться, постоянный контакт между людьми, принадлежащими к разным культурным корням, заставляет задуматься о культурной самобытности. Культурная идентичность – краеугольный камень личной и национальной идентичности.

Современные исследования в области проблем глобализации часто обращаются к понятию «идентичность» в филозофско-культурологическом аспекте. Одной из форм выражения идентичности является изобразительное искусство.

По словам Силантьевой М. В., идентичность принято определять по отношению к участию личностей или групп в труде, воспроизводстве поколений и осуществлении власти [1, с. 113] с точки зрения принятия ими в процессе внутригрупповой и «внешней» коммуникации тех или иных ценностей. Идентичность раскрывается как специфическое обнаружение социальной природы человека, связанное особенностями современных коммуникативных практик и основанное на принятии исторически конкретных моделей группового поведения [2].

Со слов Леонтьева Д.А. и Савельевой О.О., «идентичность (от лат. *identicus* – тождественный, одинаковый) – это тождественность, одинаковость, совпадение чего-нибудь; в социально-гуманитарном знании – осознание чего-нибудь; в социально-гуманитарном знании – осознание человеком самого себя через набор устойчивых характеристик, ответ на вопрос «Кто я?». Идентичность — это личностное самоопределение и самосознание человека, которое помогает ему оставаться самим собой в меняющихся ситуациях. [3]. Слово «*identification*» можно ещё перевести как распознавание.

Этничность, по мнению В. Тишкова, - «широко используемая в науке категория, обозначающая существование культурно отличительных (этнических) групп и форм идентичности. В отечественном обществознании более широко употребляется термин этнос во всех случаях, когда речь идет об этнических общностях (народах)

различного историко-эволюционного типа.» Общепринятого определения этнос не существует, но доминируют такие его определения, как “этносоциальный организм” (Ю.В. Бромлей) или как “биосоциальный организм” (Л.Н. Гумилев) [4].

Становление живописи Гагаузии происходило синхронно с процессами социокультурной и этнополитической истории гагаузского народа во второй половине XX века. Вопросы, связанные с этапами становления этнического самосознания гагаузов представлены в работах М.Н. Губогло: «Именем языка» [5], «Языки этнической мобилизации» [6]. «На стыке тысячелетий, - писал Михаил Николаевич, - когда с особым энтузиазмом люди стали обращаться за осознанием своей идентичности, особую востребованность приобрели произведения художников об истории, культуре и психологическом ощущении себя и иных, своего и иного» [7]. Закономерно в отечественной и мировой науке стали чрезвычайно популярными исследования и публикации, посвящённые индивидуальным и групповым идентичностям. Гагаузский народ получил надёжную перспективу сохранения и развития своей культурной, языковой и этнической самобытности, перспективу собственного экономического процветания, перспективу быть впредь полноправным народом современного общества [8].

По словам С.С. Булгар, 60-80 гг. XX века были самыми продуктивными для гагаузской истории. В этот период завершилась духовная консолидация гагаузского народа. Гагаузы добились подлинного равенства с другими этносами Молдавии. На рубеже 90-х годов возникла гагаузская государственность в рамках автономии [9]. В настоящее время АТО Гагаузия выступает в качестве центра гагаузского мира.

Гагаузские художники за короткий срок проделали огромную работу для сохранения памятников прошлого и преумножения культурного достояния. Начиная с 1957 года, гагаузское изобразительное искусство стало активно развиваться. Живопись вошла в менталитет гагаузского народа. Это стало возможным благодаря художникам, создающим атмосферу национального достоинства. В последнее время выставляется огромное количество работ гагаузских художников.

Такие художники, как Д. Карачобан, Д.С. Савастин, П.Н. Влах, П.П. Фазлы, Д.Д. Айоглу (Новак), М. Арабаджи и другие в 1970-1980-е годы ярко заявили о себе. Они в своих работах изображали гагаузскую этническую специфику: элементы быта, традицию, культуру, фольклор. Их работы выполняют эстетическую роль, несут дополнительную смысловую и социальную нагрузку, являются источником напоминания о различных периодах истории народа. Развиваясь независимо от политических установок, гагаузские художники проявили интерес к традиционной национальной культуре гагаузов. По словам Тома Л.А., художники-профессионалы гагаузской автономии проявили своё индивидуальное лицо и доказали зрелую самостоятельность [10].

Первым, кто писал очерки и статьи о гагаузских художниках, был гагаузский искусствовед И.А. Дьячук. Он, начиная с 1975 года, писал о гагаузских живописцах и скульпторах. Его очерки и статьи опубликованы в республиканских специализированных литературно-искусствоведческих еженедельниках «Культура», «Литература и искусство» и литературно-художественных журналах «Кодру», «Нистру», в газетах «Советская культура», «Независимая Молдова». «Ленинское слово» и др. [11]. Труды И.А. Дьячука заложили основу гагаузского искусствоведения и в этом их непреходящее значение.

Биографии гагаузских художников описываются С.С. Булгаром [12]. И.А. Дьячук совместно с С.С. Булгар в издании «История и культура гагаузов» описали биографии Д. Савастина, М. Арабаджи, Д. Айоглу, С. Савастина, В. Топал [13].

Одним из первых профессиональных художников в Комрате является Иоан Папазоглу (1904-1986). Он жил и творил в Румынии. Его произведения в настоящее время находятся в Гагаузии.

Д.Н. Кара Чобан был первым гагаузским живописцем и скульптором, создавшим серию живописных и скульптурных портретов представителей своего народа, натюрмортов и

скульптурных портретов представителей своего народа. Также Д.Н. Кара Чобан открыл единственный на тот момент музей – национальный гагаузский историко-этнографический музей.

Гагаузские художники, испытывая острейшую потребность знать больше о происхождении народа, стремятся передать в своих работах колорит, особенность гагаузской культуры, национальной идентичности. М.Н. Губогло в одном из своих трудов написал, «...что изобразительное искусство Гагаузии представляет собой фабрику идей и форм культуры, важный ресурс интеллектуально-культурного арсенала гагаузского народа.» [14].

Художники иногда исследуют или изображают свою личность с помощью автопортретов, или символически в работах, связанных с родословной или культурой. Возможно, это попытка увидеть, как они вписываются в современную культуру. Исследование себя играет важную роль в том, как художники понимают свое окружение и мир вокруг них. Широко и повсеместно распространено выражение традиций через искусство. На протяжении веков многие художники использовали искусство как средство исследования вопросов идентичности.

Ключ к пониманию творчества гагаузских художников – сложная история и культура гагаузского народа. Произведения изобразительного искусства рассматриваются как хранилище общей памяти всего населения. Один из лучших способов преподавать культуру, будь то различия или сходства, — это практический художественный опыт. Искусство – очень важный аспект общества. Искусство – это нечто большее, чем то, что можно распознать с помощью органов чувств, но оно также является отражением красочности культуры. Существуют различные культуры, которые сформировали искусство, повлияли на него и сделали его таким, каким оно является в наши дни.

В своей статье Папцова А.К. пишет, что «создание Автономии стало фактором активизации процесса символического освоения пространства Гагаузии. Это проявляется как в создании культурных объектов, так и в отражении объектов в семиосфере и в создании истории населённых пунктов Автономии.» [15] Развитие символического пространства Гагаузии укрепляет этно-региональную идентичность жителей Автономии.

Для гагаузского изобразительного искусства открыты перспективы развития. В том числе, благодаря взаимодействию гагаузских художников с представителями изобразительного искусства других тюркских народов. Немалую помощь в этом оказывает организация ТИКА. Регулярным событием культурной жизни региона стали международные симпозиумы, на которые приезжают художники разных стран. Созданы Союз художников и творческое объединение «Gagauz-Art». Художники АТО Гагаузия часто выезжают в различные страны с выставками своих работ. Важной тенденцией развития художественной жизни АТО Гагаузия является расширение круга художников за счёт энтузиастов-любителей. Это отражает стремление к самовыражению творческих людей. [16].

Творчество гагаузских художников не оставляет равнодушным ни одного жителя нашей Автономии. На уроках художественного воспитания в гимназиях и лицеях АТО Гагаузия изучается творчество гагаузских художников, посещается выставочная картинная галерея г. Комрат. Второй год преподавание изобразительного искусства в начальных классах ведётся на гагаузском языке. Учащиеся активны на этих уроках, выполняют великолепные работы.

Влияет ли культурная идентичность на создание искусства? Да, искусство отражает образ жизни, нашу среду и мир. Наши предшественники также старательно развивали и совершенствовали различные отрасли искусства, как и наше будущее поколение будет модифицировать и улучшать их. Таким образом, произведения гагаузских художников представляют большую познавательную и эстетическую ценность.

Библиография:

1. Черныш М.Ф. Национальная идентичность: особенности эволюции [Текст] / М.Ф. Черныш // Социологический журнал. — 1995. — № 2. — С. 110–113.
2. Силантьева М.В. Идентичность как коммуникативный проект: «новые мифологии» в пространстве современной культуры/ Статья. – 2018.
3. Леонтьев Д.А., Савельева О.О. Большая российская энциклопедия, 2004-2017.
4. Тишков В. Этнология и политика. Научная публицистика. М., Наука, 2001. 240 с.
5. Губогло М.Н. Именем языка. М., 2006.
6. Губогло М.Н. Сполохи прошлого – блики будущего. Автобиографические затеси. / Образы гагаузов в живописи. 1. Постигание идентичности. – 2013. С. 627.
7. Губогло М.Н. Языки этнической мобилизации. М., 1998.
8. Корниенко Г., Корниенко А.Г. GAGAUZIA. MOLDOVA RESPUBLIKASINDA GAGAUZ AUTONOMIASININ 10-UNCU YILDÖNÜMÜ/ Корниенко Г., Корниенко А.Г. // - 2004. – С.15.
9. Булгар С.С. История и культура гагаузов. / С.С. Булгар // Pontos, 2006 г. – С. 5.
10. Гагаузы в мире и мир гагаузов. Том II. Мир Гагаузии. / Тома Л.А. Художники Гагаузии. – 2012. – С. 780.
11. Дьячук И. Гагаузское изобразительное искусство. Очерки и статьи. – 2001. - С. 9.
12. Булгар С.С. Гагаузские судьбы. Деятели культуры и науки. 200 лет истории. Кишинёв: «Центральная типография. 2003.- С.192.
13. Булгар С.С., Дьячук И.А. Изобразительное искусство// История и культура гагаузов. Chisinau: Pontos, 2006.- С.560-575.
14. GAGAUZ RENKLERI Гагаузская палитра// М.Н. Губогло //Исполнительный комитет Гагаузии. Главное Управление культуры и туризма. – С. 8.
15. Нягова А.Г., Палачор Д.Г. Идентичность. / Папцова А.К. Символическое пространство Гагаузии. -2018 – С. 209.
16. Кузнецова В.Н. Художественная жизнь Гагаузии во второй половине века. Магистерская диссертация. // КОМРАТ- 2020 г. С.68-71.